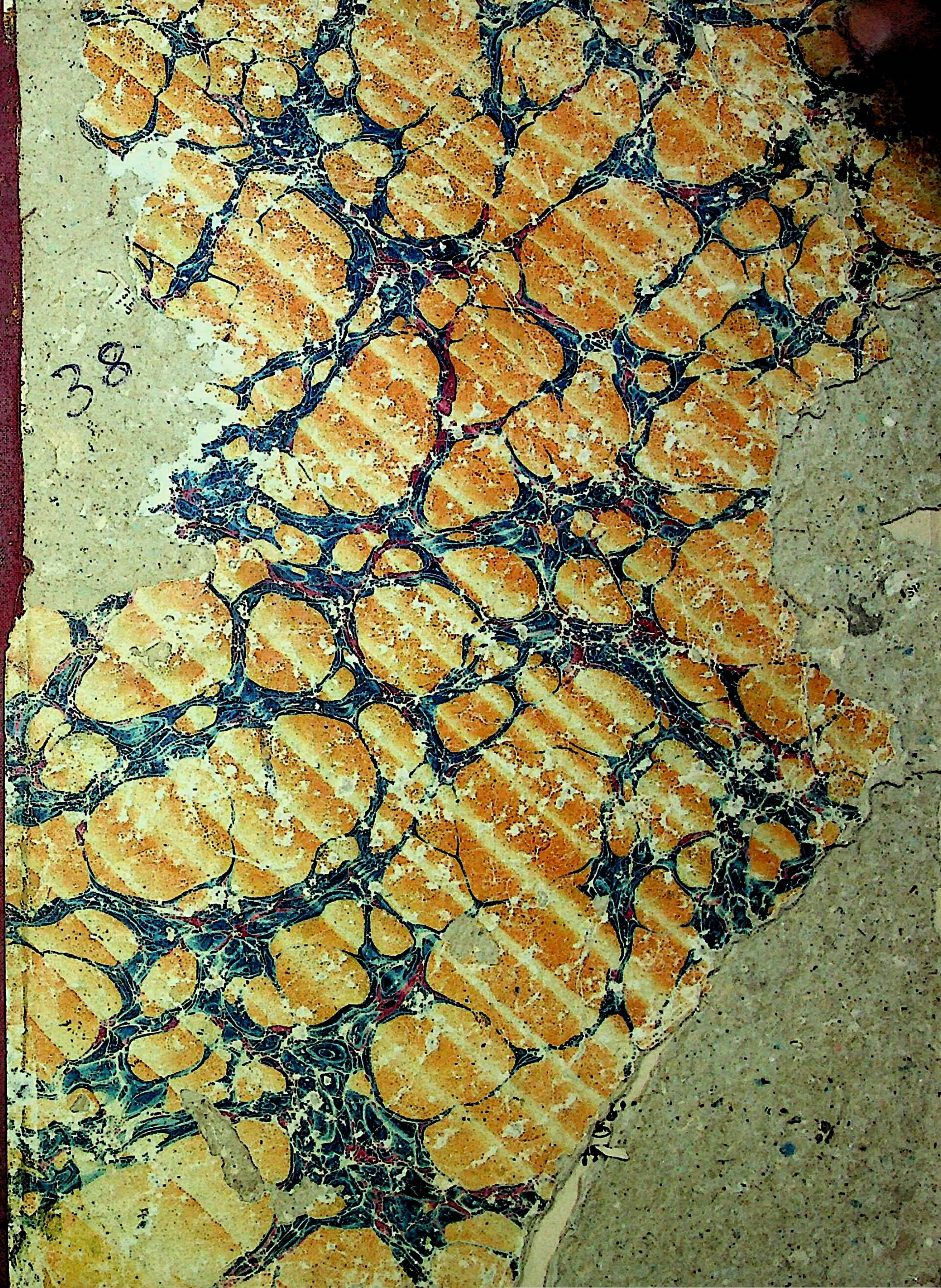

38

Bird Bird

శ్రీరస్తు.

38

శ్రీమదనంతనిగమ-నిగమాంతనిగూఢపరమతత్త్వార్థ-ప్రతిపాదకాఖిల-

సద్ధర్మశాస్త్రగ్రంథేష్వత్యంతోత్కృష్టత్వేన-

విశిష్టశిష్టజనైః పౌనఃపున్యేనోద్ఘుష్యమాణః-

కుల్లూకభట్టీయవ్యాఖ్యాసహితోఽయం-మానవధర్మశాస్త్రగ్రంథః-

శ్రీరామచంద్రకరుణాసుధారసపరిపూర్ణ-దంపూరివంశపయోనిధిసుధాంశోశ్శ్రీమ

ద్వేదవేదాంగాద్వైతసిద్ధాంతతత్త్వవిచ్ఛిఖామణేః-శ్రీమత్సుబ్బరాయసంఖ్యావచ్ఛిరోమణేః-

శ్రీమత్సౌశీల్యసౌజన్యాదిభిరధరీకృతారుంధత్యనసూయాలోపాముద్రాద్యుత్తమ

పుణ్యవనితాయాః-కనకాంబాయాగర్భశుక్తిముక్తాఫలేన-

దంపూరి-వేంకటసుబ్బశాస్త్రిణా.

పరిష్కృతః-

భువనగిరి॥ రంగయ్యశెట్టిగారి-జ్ఞానసూర్యోదయముద్రాక్షరశాలయందు-

౧౮౯౪ సంవత్సరం॥ మార్చినెల-౧-తేది-శుక్రవారమున-

అచ్చువేయించి-ప్రచురింపంబడియె.

శ్రీరస్తు-

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః-

మనుధర్మశాస్త్రే - సవ్యాఖ్యానే - ప్రథమోఽధ్యాయః-

మనుమేకాగ్రమాసీనమభిగమ్య మహర్షయః । ప్రతిపూజ్య యథాన్యాయమిదం వచనమబ్రువన్ ॥ ౧ ॥

వ్యాఖ్యానపీఠికాశ్లోకాః-

గౌడే నందనవాసినామ్ని సుజనైర్వంద్యే వరేంద్ర్యాం కులే శ్రీమద్భట్టదివాకరస్య తనయః కుల్లూకభట్టోఽభవత్ । కాశ్యాముత్తరవాహిజహ్నుతనయాతీరే సమం పండితైస్తేనేయం క్రియతే హితాయ విదుషాం మన్వర్థముక్తావలీ ॥ ౧ ॥ సర్వజ్ఞస్య మనోరసర్వవిదపి వ్యాఖ్యామి యద్వాఙ్మయం యుక్త్యా తద్బహుభిర్యతో మునివరైరేతద్బహువ్యాకృతమ్ । తాం వ్యాఖ్యామధునాతనైరపి కృతాం న్యాయ్యాం బ్రువాణస్య మే భక్త్యా మానవవాఙ్మయే భవభిదే భూయాద్విశేషేశ్వరః ॥ ౨ ॥ మీమాంసే బహు సేవితాస్సుహృదస్తర్కాస్సమస్తాస్సమం వేదాంతాః పరమాత్మబోధగురవో యాయం మయోపాసితాః । జాతా వ్యాకరణాని బాలసఖితాం యుష్మాభిరభ్యర్థయే ప్రాప్తోఽయం సమయో మనూక్తివివృతౌ సాహాయ్యమాలంబ్యతామ్ ॥ ౩ ॥ ద్వేషాదిదోషరహితస్య సతాం హితాయ మన్వర్థతత్త్వకథనాయ మమోద్యతస్య । దైవాద్యది క్వచిదిహ స్ఖలనం తథాపి నిస్తారకో భవతు మే జగదంతరాత్మా ॥ ౪ ॥ మానవవృత్త్యాపన్యాం జ్ఞేయా వ్యాఖ్యానవామయోర్భిన్నాః । ప్రాచీనా అపరుచిరా వ్యాఖ్యాతౄణామశేషాణామ్ ॥ ౫ ॥ ....

వ్యాఖ్యానప్రారంభః-

మనుమేకాగ్రమాసీనమిత్యాది ॥ అత్ర మహర్షీణాం ధర్మవిషయప్రశ్నే మనునా శ్రూయతామిత్యుత్తరదానపర్యంతశ్లోకచతుష్టయే నైతస్య శాస్త్రస్య ప్రేక్షావత్ప్రవృత్త్యుపయుక్తాని విషయసంబంధప్రయోజనాన్యుక్తాని - తత్ర ధర్మ ఏవ విషయస్తేన సహ వాచ్యవాచకరూపస్య మానవశాస్త్రస్య ప్రతిపాద్యప్రతిపాదకలక్షణః సంబంధః ॥ ప్రమాణాంతరాసన్నికృష్టస్య స్వర్గాపవర్గాదిసాధనస్య ధర్మస్య శాస్త్రైకగమ్యత్వాత్ ప్రయోజనం తు స్వర్గాపవర్గాదికం ధర్మాధీనత్వాత్ - యద్యపి పత్న్యుపగమనాదిరూపః శాస్త్రేఽభిహితస్తథాపి - ఋతుకాలాభిగామీ స్యాత్ స్వదారనిరతస్సదేతి ఋతుకాలాదినియమేనాసావపి ధర్మ ఏవ - ఏవం చార్థార్జనమపి ఋతామృతాభ్యాం జీవేదిత్యాదినియమేన ధర్మ ఏవేత్యవగంతవ్యం ॥ మోక్షోపాయత్వేనాభిహితస్యాత్మజ్ఞానస్యాపి ధర్మత్వాద్ధర్మవిషయత్వం మోక్షోపదేశకత్వాచ్చాస్య శాస్త్రస్యోపపన్నం - పౌరుషేయత్వేఽపి మనువాక్యానామవిగీతమహాజనపరిగ్రహాత్ శ్రుత్యుపగ్రహాచ్చ వేదమూలకతయా ప్రామాణ్యం - తథా చ ఛాందోగ్యబ్రాహ్మణే శ్రూయతే - మనుర్వై యత్కించిదవదత్తద్భేషజం భేషజతాయా ఇతి బృహస్పతిరప్యాహ - వేదార్థోపనిబంధృత్వాత్ప్రాధాన్యం హి మనోః స్మృతం । మన్వర్థవిపరీతా తు యా స్మృతిస్సా న శస్యతే ॥ తావచ్ఛాస్త్రాణి శోభంతే తర్కవ్యాకరణాని చ । ధర్మార్థమోక్షోపదేష్టా మనుర్యావన్న దృశ్యతే ॥ మహాభారతేఽప్యుక్తం ॥ పురాణం మానవో ధర్మస్సాంగో వేదశ్చికిత్సితం । ఆజ్ఞాసిద్ధాని చత్వారి న హంతవ్యాని హేతుభిః ॥ విరోధిబౌద్ధాదితర్కైర్న హంతవ్యాని - అనుకూలస్తు మీమాంసాదితర్కః ప్రవర్తనీయ ఏవ - అత ఏవ వక్ష్యతి ॥ ఆర్షం ధర్మోపదేశం చ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసంధత్తే స ధర్మం వేద నేతరః ఇతి ॥ సకలవేదార్థాభిజ్ఞం మనుం మహర్షయ ఇదం ద్వితీయశ్లోకవాక్యరూపం వచనమబ్రువన్ - శ్లోకస్యాదౌ మనునిర్దేశో మంగలార్థః పరమాత్మన ఏవ సంసారస్థితయే సార్వజ్ఞ్యైశ్వర్యాదిసంపన్నమనురూపేణ ప్రాదుర్భూతత్వాత్ - తదభిధానస్య మంగలాతిశయత్వాత్ - వక్ష్యతి హి - ఏనమేకే వదంత్యగ్నిం మనుమన్యే ప్రజాపతిమితి - ఏకాగ్రం విషయాంతరావ్యాకృష్టచిత్తం ఆసీనం సుఖోపవిష్టం - ఈదృశం హి మహర్షిప్రశ్నోత్తరదానయోగ్యః

త్వాత్ - అభిగమ్యాభిముఖంగత్వామహర్షయోమహాంతశ్చతేఋషయశ్చేతితథాప్రతిపూజ్యపూజయిత్వా- యద్వామనునాపూర్వంస్వాగ
తాసనదానాదినాపూజితాస్తస్యపూజాంకృత్వేతిప్రతిశబ్దాదున్నీయతే - యథాన్యాయంయేనన్యాయేనవిధానేన ప్రశ్నః కర్తుంయుజ్య
తే. ప్రణతిభక్తిశ్రద్ధాతిశయాదినా - వక్ష్యతిచ - నాపృష్టః కస్యచిద్బ్రూయాన్నచాన్యాయేనపృచ్ఛత ఇతి- అభిగమ్యప్రతిపూజ్య అబ్రువన్నితి
క్రియాత్రయేపిమనుమిత్యేవకర్మ- అబ్రువన్నిత్యత్రాకథితకర్మతా- బ్రువిధాతోర్ద్వికర్మకత్వాత్ ॥౧॥ కిమబ్రువన్నిత్యపేక్షాయా
మాహ ॥ భగవన్నిత్యాది॥ ఐశ్వర్యాదీనాంభగశబ్దోవాచకః- తదుక్తంవిష్ణుపురాణే॥ ఐశ్వర్యస్యసమగ్రస్య వీర్యస్య యశసఃశ్రియః । జ్ఞాన
వైరాగ్యయోశ్చైవ షణ్ణాంభగఇతిస్మృతః॥ మతుబంతేనసంబోధనంభగవన్నితి- వర్ణాఃబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాఃసర్వేచతేవర్ణా
శ్చేతిసర్వవర్ణాఃతేషామంతరప్రభవానాంచసంకీర్ణజాతీనాంచాపి అనులోమప్రతిలోమజాతానాంఅంబష్ఠక్షత్తృకరణప్రభృతీనాంతే
షాంవిజాతీయమైథునసంభవత్వేనఖరతురగీయసంపర్కజాతాశ్వతరవజ్జాత్యంతరత్వాద్వర్ణశబ్దేనాగ్రహణాత్పృథక్ ప్రశ్నః- ఏతేనా
స్యశాస్త్రస్యసర్వోపకారకత్వందర్శితం- యథావద్యోధర్మోయస్యవర్ణస్యయేనప్రకారేణార్హతీత్యనేనాశ్రమధర్మాదీనామపిప్ర
శ్నః-అనుపూర్వశఃక్రమేణజాతకర్మతదనునామధేయమిత్యాదినాధర్మాన్నోస్మభ్యంవక్తుమర్హసిసర్వధర్మాభిధానేయోగ్యోభవసీత
స్మాద్బ్రూహీత్యధ్యాహరణమధ్యాహార్యం- యత్తుబ్రహ్మహత్యాదిరూపాధర్మకీర్తనమప్యత్రతత్ప్రాయశ్చిత్తవిధిరూపధర్మవిషయత్వేన
నస్వతంత్రతయా॥౨॥ సకలధర్మాభిధానయోగ్యత్వేహేతుమాహ॥ త్వమేక ఇత్యాది॥ హిశబ్దోహేతౌయస్మాత్త్వమేకోద్వితీయః అస్యస
ర్వస్యప్రత్యక్షశ్రుతస్యస్మృత్యాద్యనుమేయస్యచవిధానస్యవిధీయంతేనేనకర్మాణ్యగ్నిహోత్రాదీనీతివిధానంవేదస్తస్య స్వయంభువః
అపౌరుషేయస్యాచింత్యస్యబహుశాఖాభిన్నత్వాదియత్తయాపరిచ్ఛేత్తుమయోగ్యస్య - అప్రమేయస్యమీమాంసాదిన్యాయనిరపేక్షతయా
నవగమ్యమానప్రమేయస్య- కార్యమనుష్ఠేయమగ్నిష్టోమాది- తత్త్వంబ్రహ్మ- సత్యంజ్ఞానమనంతంబ్రహ్మేత్యాదివేదాంతవేద్యం - తదే
వార్థఃప్రతిపాద్యభాగస్తంవేత్తీతికార్యతత్త్వార్థవిత్ - మేధాతిథిస్తుకర్మమీమాంసావాసనయావేదస్యకార్యమేవతత్త్వరూపోర్థ
స్తంవేత్తీతికార్యతత్త్వార్థవిదితివ్యాచష్టే- తన్న - దేవానాంబ్రహ్మణ్యపిప్రామాణ్యాభ్యుపగమాన్నకార్యమేవతత్త్వరూపోర్థః-ధర్మా

భగవన్సర్వవర్ణానాంయథావదనుపూర్వశః। అంతరప్రభవానాంచధర్మాన్నోవక్తుమర్హసి ॥౨॥ త్వమే
కోహ్యస్యసర్వస్యవిధానస్యస్వయంభువః। అచింత్యస్యాప్రమేయస్యకార్యతత్త్వార్థవిత్ప్రభో॥౩॥ సతైః
పృష్టస్తథాసమ్యగమితౌజామహాత్మభిః। ప్రత్యువాచార్చ్యతాన్సర్వాన్మహర్షీంఛ్రూయతామితి ॥౪॥ ఆ
సీదిదంతమోభూతమప్రజ్ఞాతమలక్షణమ్। అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయంప్రసుప్తమివసర్వతః॥౫॥ తతస్స్వయం

ధర్మవ్యవస్థాపనసమర్థత్వాత్ప్రభో ఇతిసంబోధనం ॥౩॥ సతైఃపృష్టస్తథాసమ్యగిత్యాది॥ సమనుస్తైర్మహర్షిభిస్తథాతేనప్రకారేణ
పూర్వోక్తేనన్యాయేన ప్రణతిభక్తిశ్రద్ధాతిశయాదినాపృష్టస్తైస్సమ్యక్ యథాతత్త్వంప్రత్యువాచ శ్రూయతామిత్యుపక్రమ్య అమితమపరి
చ్ఛేద్యమోజఃసామర్థ్యంజ్ఞానతత్త్వాభిధానాదౌయస్యసతథా- అతఏవసర్వజ్ఞసర్వశక్తితయామహర్షీణామపిప్రశ్నవిషయః - మహాత్మభి
ర్మహానుభావైః అర్చ్యపూజయిత్వా- ఆఙ్పూర్వస్యార్చతేర్ల్యబంతస్యరూపమిదం - ధర్మస్యాభిధానమపిపూజనపురస్సరమేవకర్త
వ్యమిత్యనేనఫలితం- ననుమనుప్రణీతత్వేఅస్యశాస్త్రస్యసపృష్టఃప్రత్యువాచఇతినయుక్తం- అహంపృష్టోబ్రవీమీతియుజ్యతేఅన్యప్రణీతత్వే
చకథంమానవీయసంహితేతి - ఉచ్యతేప్రాయేణాచార్యాణామియంశైలీయత్స్వాభిప్రాయమపిపరోపదేశమివవర్ణయంతి-అతఏవకర్మా
ణ్యపిజైమినిఃఫలార్థత్వాదితిజైమినేరేవసూత్రం - అతఏవతదుపర్యపిబాదరాయణఃసంభవాదితిబాదరాయణస్యైవశారీరకసూత్రం-అ
థవామనూపదిష్టాధర్మాస్తచ్ఛిష్యేణభృగుణాతద్వాక్యోపనిబద్ధాఃఅతఏవవక్ష్యత్యేతద్వోయంభృగుశ్శాస్త్రంశ్రావయిష్యత్యశేషత ఇత్య
తోయుజ్యతఏవసపృష్టఃప్రత్యువాచఇతి- మనూపదిష్టధర్మోపనిబద్ధత్వాచ్చమానవీయసంహితేతివ్యపదేశః॥౪॥ శ్రూయతామితిఉపక్షిప్త
మర్థమాహ॥ఆసీదిదమితి॥ ననుమునీనాంధర్మవిషయప్రశ్నేతత్రైవోత్తరందాతుముచితంతత్కథమప్రస్తుతఃప్రళయదశాయాంకార
ణత్వేనాస్యజగతఃసృష్టిప్రకరణావతారఃఅత్రమేధాతిథిఃసమాదధేశాస్త్రస్యమహాప్రయోజనత్వమనేనసర్గేణప్రతిపాద్యతే - బ్రహ్మాద్యాఃస్థా
వరపర్యంతాఃసంసారగతయోధర్మాధర్మనిమిత్తా అత్రప్రతిపాద్యంతే - తమసాబహురూపేణవేష్టితాఃకర్మహేతునేతిచవక్ష్యతిచఏతా
దృష్ట్వాస్యజీవస్యగతీస్స్వేనైవచేతసా - ధర్మతోధర్మతశ్చైవధర్మేదధ్యాత్సదామనఇతి - తతశ్చనిరతిశయైశ్వర్యహేతుర్ధర్మ
స్తద్విపరీతశ్చాధర్మఃఇతిప్రమాపపరిజ్ఞానార్థమిదంశాస్త్రంమహాప్రయోజనమధ్యేతవ్యమిత్యాద్యధ్యాయతాత్పర్యమిత్యుక్తంతేన - గోవింద
రాజస్యాపీదమేవసమాధానం - నైతన్మనోహరం - ధర్మస్వరూపప్రశ్నేయద్ధర్మస్యఫలకీర్తనంతదప్యప్రస్తుతం - ధర్మోక్తిమాత్రా
దితాశాస్త్రంసుకర్ణవత్ - కించకర్మణాంఫలనిర్వృత్తింకథంనేత్యుక్తేమహర్షిభిర్ద్వాదశేవక్ష్యమాణాసాచక్రమాదౌనయుజ్యతే- ఇదంతుసదా

మః - మునీనాం ధర్మవిషయే ప్రశ్నే జగత్కారణతయా బ్రహ్మప్రతిపాదనం ధర్మకథనమేవేతి నాప్రస్తుతాభిధానం - ఆత్మజ్ఞానస్యాపి ధర్మరూపత్వాన్మనునైవ - ధృతిః క్షమా దమోఽస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్రహః - ధీర్విద్యా సత్యమక్రోధో దశకం ధర్మలక్షణమితి దశవిధధర్మాభిధానే విద్యాశబ్దవాచ్యమాత్మజ్ఞానం ధర్మత్వే నోక్తం - మహాభారతేపి - ఆత్మజ్ఞానం తితిక్షా చ ధర్మస్సాధారణో నృప ఇత్యాత్మజ్ఞానం ధర్మత్వే నోక్తం - యాజ్ఞవల్క్యేన తు పరమధర్మత్వేన - యథాహ ॥ ఇజ్యాచారదమాహింసాదానం స్వాధ్యాయకర్మ చ । అయం తు పరమో ధర్మో యద్యోగేనాత్మదర్శనమితి ॥ జగత్కారణత్వం చ బ్రహ్మలక్షణం - అత ఏవ బ్రహ్మమీమాంసాయాం - అథాతో బ్రహ్మజిజ్ఞాసేతి సూత్రానంతరం బ్రహ్మలక్షణకథనాయ జన్మాద్యస్య యత ఇతి ద్వితీయసూత్రం భగవాన్ బాదరాయణః ప్రణినాయ అస్య జగతో యతో జన్మాది సృష్టిస్థితిప్రళయమితి సూత్రార్థః - తథా చ శ్రుతిః ॥ యతో వా ఇమాని భూతాని జాయంతే - యేన జాతాని జీవంతి - యత్ప్రయంత్యభిసంవిశంతి - తద్విజిజ్ఞాసస్వ - తద్బ్రహ్మేతి ప్రాధాన్యేన జగదుత్పత్తిస్థితిలయనిమిత్తోపాదానబ్రహ్మప్రతిపాదనం ఆత్మజ్ఞానరూపపరమధర్మావగమాయ ప్రథమాధ్యాయం కృత్వా సంస్కారాదిరూపం ధర్మాంతరం తదంగతయా ద్వితీయాధ్యాయాది క్రమేణ వక్ష్యతీతి న కశ్చిద్విరోధః - కించ ప్రశ్నోత్తరవాక్యానామేవ స్వరసాదయమేవార్థో లభ్యతే - తథా హి - ధర్మే పృష్టే మనుర్బ్రహ్మ జగతః కారణం బ్రువన్ । ఆత్మజ్ఞానం పరం ధర్మం వితి తేతి వ్యక్తముక్తవాన్ ॥ ప్రాధాన్యాత్ప్రథమాధ్యాయే సాధుతత్సైవ కీర్తనం । ధర్మోఽన్యస్తు తదంగత్వాదుక్తో వక్తుమనంతరం ఇదమిత్యధ్యక్షేణ సర్వస్య ప్రతిభాసమానత్వాత్ జగన్నిర్దిశ్యతే - ఇదం జగత్తమోభూతం తమసి స్థితం లీనమాసీత్ తమశ్శబ్దేన గుణవృత్త్యా ప్రకృతిర్నిర్దిశ్యతే తమ ఇవ తమః - యథా తమసి లీనాః పదార్థాః అధ్యక్షేణ న ప్రకాశ్యంతే ఏవం ప్రకృతిలీనా అపి భావా నావగమ్యంతే ఇతి గుణయోగః ప్రళయకాలే సూక్ష్మరూపతయా ప్రకృతౌ లీనమాసీదిత్యర్థః ॥ తథా శ్రుతిః ॥ తమ ఆసీత్తమసా గూఢమగ్ర ఇతి - ప్రకృతిరపి బ్రహ్మాత్మనా అవ్యాకృతాసీత్ - అత ఏవ అప్రజ్ఞాతమప్రత్యక్షం సకలప్రమాణశ్రేష్ఠతయా ప్రత్యక్షగోచరః ప్రజ్ఞాత ఇత్యుచ్యతే తన్న భవతీత్యప్రజ్ఞాతం అలక్షణమనుమేయం లక్ష్యతే నేనేతి లక్షణం లింగం తదస్య నాస్తీత్యలక్షణం అప్రతర్క్యం తర్కయితుమశక్యం తదానీం వాచకస్థూలశబ్దాభావాత్ - శబ్దతో

భూర్భగవానవ్యక్తో వ్యంజయన్నిదమ్ । మహాభూతాదివృత్తౌజాః ప్రాదురాసీత్తమోనుదః ॥౬॥ యోసావతీం
ద్రియగ్రాహ్యః సూక్ష్మోవ్యక్తస్సనాతనః । సర్వభూతమయోచింత్యః స ఏవ స్వయముద్బభౌ ॥ ౭॥ సోభిధ్యా
య శరీరాత్స్వాత్సిసృక్షుర్వివిధాః ప్రజాః । అప ఏవ ససర్జాదౌ తాసు బీజమవాసృజత్ ॥ ౮॥ తదండమభవ

ప్యవిజ్ఞేయం ఏతదేవ చ ప్రమాణత్రయం సతర్కం ద్వాదశాధ్యాయే మనునాభ్యుపగతం అత ఏవావిజ్ఞేయమిత్యర్థాపత్త్యాద్యగోచరమితి ధరణీధరస్యాపి వ్యాఖ్యానం - న చ నాసీదేవేతి వాచ్యం తదానీం శ్రుతిసిద్ధత్వాత్ - తథా చ శ్రూయతే - తద్వేదం తర్హ్యవ్యాకృతమాసీచ్ఛాందోగ్యోపనిషచ్చ సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదిదం జగత్సదేవాసీద్బ్రహ్మాత్మనా ఆసీదిత్యర్థః సచ్ఛబ్దో బ్రహ్మవాచకః అత ఏవ ప్రసుప్తమివ సర్వతః ప్రథమా థేతనిక స్వకార్యాక్షమమిత్యర్థః ॥ ౫॥ అథ కిమభూదిత్యత ఆహ ॥ తతస్స్వయంభూర్భగవానిత్యాది ॥ తతః ప్రళయావసానానంతరం స్వయంభూః పరమాత్మా స్వయం భవతి స్వేచ్ఛయా శరీరపరిగ్రహం కరోతి నత్వితరజీవవత్ - కర్మాయత్తదేహః తథా చ శ్రుతిః ॥ స ఏకధా భవతి ద్విధా భవతీతి - భగవానైశ్వర్యాదిసంపన్నః అవ్యక్తో బాహ్యకరణాగోచరః యోగాభ్యాసావసేయ ఇతి యావత్ ఇదం మహాభూతాది ఆకాశాదీని మహాభూతాని ఆదిగ్రహణాత్ మహదాదీని చ వ్యంజయన్ అవ్యక్తావస్థం ప్రథమం సూక్ష్మరూపేణ తతః స్థూలరూపేణ ప్రకాశయన్ వృత్తౌజాః వృత్తమప్రతిహతముచ్యతే అత ఏవ వృత్తిసర్గతాపనేషు క్రమ ఇత్యత్ర వృత్తిరప్రతిఘాత ఇతి వ్యాఖ్యాతం జయాదిత్యేన - వృత్తమప్రతిహతమోజః సృష్టిసామర్థ్యం యస్య స తథా - తమోనుదః ప్రకృతిప్రేరకః - తదుక్తం భగవద్గీతాసు ॥ మయాధ్యక్షేణ ప్రకృతిః సూయతే సచరాచరమితి ॥ ప్రాదురాసీత్ప్రకాశితో బభూవ తమోనుదః ప్రళయావస్థాధ్వంసక ఇతి తు మేధాతిథిగోవిందరాజౌ ॥౬॥ యోసావితి ॥ యోసావితి సర్వనామద్వయేన సకలలోకవేదపురాణేతిహాసాదిప్రసిద్ధం పరమాత్మానం నిర్దిశతి అతీంద్రియగ్రాహ్యః ఇంద్రియమతీత్య వర్తత ఇత్యతీంద్రియం మనస్తద్గ్రాహ్య ఇత్యర్థః - యదాహ వ్యాసః ॥ నైవాసౌ చక్షుషా గ్రాహ్యో న చ శిష్టైరపీంద్రియైః । మనసా తు ప్రసన్నేన గృహ్యతే సూక్ష్మదర్శిభిః ॥ సూక్ష్మో బహిరింద్రియాగోచరః అవ్యక్తో వ్యక్తిరవయవః తద్రహితః సనాతనో నిత్యః సర్వభూతమయః సర్వభూతాత్మా అత ఏవాచింత్యః ఇయత్తయా పరిచ్ఛేత్తుమశక్యః స ఏవ స్వయం ఉద్బభౌ మహదాదికార్యరూపతయా ప్రాదుర్బభూవ ఉత్పూర్వో భాతిః ప్రాదుర్భావే వర్తతే ధాతూనామనేకార్థత్వాత్ ॥౭॥ సోభిధ్యాయేతి ॥ స పరమాత్మా నానావిధాః ప్రజాః సిసృక్షురభిధ్యాయ అపో జాయంతామిత్యభిధ్యానమాత్రేణాప ఏవ ససర్జ - అభిధ్యానపూర్వికాం సృష్టిం వదతో మనోః ప్రకృతిరేవాచేతనా స్వతంత్రా పరిణమత ఇత్యయం పక్షో న సంమతః - కింతు బ్రహ్మైవావ్యాకృతశక్త్యాత్మనా జగత్కారణమితి త్రిదండివేదాంతసిద్ధాంత ఏవాభిమతః ప్రతిభాతి - తథా చ ఛాందోగ్యోపనిషత్ - తదైక్షత

బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి అతఏవ శారీరకసూత్రకృతా వ్యాసేన సిద్ధాంతితమాను. తేర్నాశబ్దమితి- ఈక్షతేరీక్షణశ్రవణాత్ న ప్రధానం జగత్కారణం- అశబ్దం నవిద్యతే శబ్దః శ్రుతిర్యస్య తదశబ్దమితి సూత్రార్థః- స్వాచ్ఛరీరాత్ అవ్యాకృతరూపాత్ అవ్యాకృతమేవభగవద్భాస్కరీయవేదాంతదర్శనే ప్రకృతిస్తదేవతస్యచశరీరం అవ్యాకృతశబ్దేన పంచభూతబుద్ధీంద్రియకర్మేంద్రియప్రాణమనఃకర్మావిద్యా వాసనా ఏవసూక్ష్మరూపతయా శక్త్యాత్మనాస్థితా అభిధీయంతే అవ్యాకృతస్యచ బ్రహ్మణా సహ భేదాభేదస్వీకారాత్ - బ్రహ్మాద్వైతం శక్త్యాత్మనాచ బ్రహ్మజగద్రూపతయా పరిణమత ఇత్యుభయమప్యుపపద్యతే ఆదౌ స్వకార్యభూమి బ్రహ్మాండసృష్టేః ప్రాక్ అపఃసృష్టిశ్చేయం మహదహంకారతన్మాత్రక్రమేణ బోద్ధవ్యా మహాభూతాదివ్యంజయన్నితి పూర్వాభిధానాత్ - అనంతరమపి మహదాదిసృష్టేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ - తాస్వప్సు బీజం శక్తిరూపం ఆరోపితవాన్ ‖ ౮ ‖ తదండమభవదితి॥ తద్బీజం పరమేశ్వరేచ్ఛయా హైమమండమభవత్ హైమమివ హైమం శుద్ధిగుణయోగాత్ నతు హైమమేవ తదీయైకశకలేన భూమినిర్మాణస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - భూమేశ్చ హైమత్వస్య ప్రత్యక్షత్వాదుపచారాశ్రయణం- సహస్రాంశురాదిత్యస్తత్తుల్యప్రభం తస్మిన్నండే హిరణ్యగర్భో జాతవాన్- యేన పూర్వజన్మని హిరణ్యగర్భోఽహమస్మీతి భేదాభేదభావనయా పరమేశ్వరోపాసనా కృతా తదీయం లింగశరీరావచ్ఛిన్నం జీవమనుప్రవిశ్య స్వయం పరమాత్మైవ హిరణ్యగర్భరూపతయా ప్రాదుర్భూతః - సర్వలోకానాం పితామహో జనకః సర్వలోకపితామహ ఇతి వా తస్య నామ ‖ ౯ ‖ ఇదానీమాగమప్రసిద్ధనారాయణశబ్దార్థనిర్వచనేన ఉక్తమేవార్థం ద్రఢ

ద్ధైమం సహస్రాంశుసమప్రభమ్ । తస్మిఞ్జజ్ఞే స్వయం బ్రహ్మా సర్వలోకపితామహః ‖ ౯ ‖ ఆపో నారా ఇతి

ప్రోక్తా ఆపో వై నరసూనవః । తా యదస్యాయనం పూర్వం తేన నారాయణః స్మృతః ‖ ౧౦ ‖ యత్తత్కారణమ

వ్యక్తం నిత్యం సదసదాత్మకమ్ । తద్విసృష్టస్స పురుషో లోకే బ్రహ్మేతి కీర్త్యతే ‖ ౧౧ ‖ తస్మిన్నండే స భగవా

నుషిత్వా పరివత్సరమ్ । స్వయమేవాత్మనో ధ్యానాత్తదండమకరోద్ద్విధా ‖ ౧౨ ‖ తాభ్యాం స శకలాభ్యాం చ

దివం భూమిం చ నిర్మమే । మధ్యే వ్యోమ దిశశ్చాష్టావపాం స్థానం చ శాశ్వతమ్ ‖ ౧౩ ‖ ఉద్బబర్హాత్మనశ్చై

వ మనస్సదసదాత్మకమ్ । మనసశ్చాప్యహంకారమభిమంతారమీశ్వరమ్ ‖ ౧౪ ‖ మహాంతమేవ చాత్మానం సర్వా

యతి॥ ఆపో నారా ఇత్యాది॥ ఆపో నారశబ్దేనోచ్యంతే అప్సు నారశబ్దస్య ప్రసిద్ధేస్తదర్థమాహ - యతస్తా నరాఖ్యస్య పరమాత్మనః సూనవోపత్యాని- తస్యేదమిత్యణ్ప్రత్యయః- యద్యప్యణి కృతే జీప్ప్రత్యయః ప్రాప్తస్తథాపి ఛాందసలక్షణైరపిస్మృతిమువ్యవహారాత్స్వైవిధయశ్ఛందసి వికల్ప్యంత ఇతి పాక్షికో జీప్ప్రత్యయస్తస్యాభావపక్షే సామాన్యలక్షణప్రాప్తేడాపి కృతే నారా ఇతి రూపసిద్ధిః ఆపోఽస్య పరమాత్మనో బ్రహ్మరూపేణావస్థితస్య పూర్వమయనమాశ్రయ ఇత్యసౌ నారాయణ ఇత్యాగమేష్వామ్నాతః - గోవిందరాజేన తు ఆపో నరా ఇతి పఠితం వ్యాఖ్యాతంచ - నరాయణ ఇతి ప్రాప్తే అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘత్వేన నారాయణ ఇతి రూపం- అన్యైస్త్వాపో నారా ఇతి పఠంతి ‖ ౧౦ ‖ యత్తత్కారణమవ్యక్తమిత్యాది॥ యత్తదితి సర్వనామభ్యాం లోకవేదాదిసర్వప్రసిద్ధం పరమాత్మానం నిర్దిశతి - కారణం సర్వోత్పత్తిమతాం అవ్యక్తం బహిరింద్రియాగోచరం నిత్యం ఉత్పత్తివినాశరహితం వేదాంతసిద్ధత్వాత్ సత్స్వభావం - ప్రత్యక్షాద్యగోచరత్వాత్ అసత్స్వభావమివ- అథవా సద్భావజాతమసదభావః తయోరాత్మభూతం - తథాచ శ్రుతిః - ఐతదాత్మ్యమిదం సర్వమితి - తద్విసృష్టః తేనోత్పాదితః స పురుషః సర్వత్ర బ్రహ్మేతి కీర్త్యతే ‖ ౧౧ ‖ తస్మిన్నండే స భగవానిత్యాది॥ తస్మిన్పూర్వోక్తేఽండే స బ్రహ్మా వక్ష్యమాణ బ్రహ్మమానేన సంవత్సరముషిత్వా స్థిత్వా ఆత్మనైవాండం ద్విధాభవత్వితి ఆత్మగతధ్యానమాత్రేణ తదండం ద్విఖండం కృతవాన్ ‖ ౧౨ ‖ తాభ్యాం స శకలాభ్యాం చేత్యాది॥ శకలం ఖండం తాభ్యామండశకలాభ్యాం ఉత్తరేణ దివం స్వర్లోకం అధరేణ భూలోకం ఉభయోర్మధ్యే ఆకాశం దిశశ్చాంతరాళదిక్సహితా అష్టౌ సముద్రాఖ్యం అపాం స్థానం స్థిరం నిర్మితవాన్ ‖ ౧౩ ‖ ఇదానీం మహదాదిక్రమేణైవ జగన్నిర్మాణమితి దర్శయితుం తత్సృష్టిమాహ ‖ ఉద్బబర్హాత్మనశ్చైవేత్యాది॥ బ్రహ్మ ఆత్మనః పరమాత్మనః సకాశాత్ సద్రూపేణ మన ఉద్ధృతవాన్ పరమాత్మన ఏవ బ్రహ్మస్వరూపేణోత్పన్నత్వాత్పరమాత్మన ఏవ చ మనస్సృష్టిర్వేదాంతదర్శనేన ప్రధానాత్ - తథాచ శ్రుతిః॥ ఏతస్మాజ్జాయతే ప్రాణో మనస్సర్వేంద్రియాణి చ- ఖం వాయుర్జ్యోతిరాపశ్చ పృథివీ విశ్వస్య ధారిణీ॥ మనశ్చ శ్రుతిసిద్ధత్వాత్ యుగపద్జ్ఞానానుత్పత్తిలింగాచ్చ సత్ అప్రత్యక్షత్వాదసదితి మనసః పూర్వమహంకారతత్త్వం అహమిత్యభిమానాఖ్యకార్యయుక్తం ఈశ్వరం స్వకార్యకరణక్షమం ‖ ౧౪ ‖ మహాంతమేవ చాత్మానమిత్యాది॥ మహాంతమితి మహదాఖ్యతత్త్వం అహంకారాత్పూర్వం పరమాత్మన ఏవావ్యాకృతశక్తిరూపప్రకృతిసహితాదుద్ధృతవాన్ ఆత్మన ఉత్పన్నత్వాత్ - ఆత్మానమాత్మోపకారకత్వాద్వా యాన్యభిహితాని అభిధాస్యంతే చ తాన్యుత్పత్తిమంతి సర్వాణి సత్త్వరజస్తమోగుణయుక్తాని- విషయాణాం శబ్దస్పర్శరూప

రసగంధానాం గ్రాహకాణి శనైః క్రమేణ వేదాంతసిద్ధేన శ్రోత్రాదీని ద్వితీయాధ్యాయవక్తవ్యాని పంచ బుద్ధీంద్రియాణి చ శబ్దాత్పంచ పాయ్వాదీని కర్మేంద్రియాణి శబ్దతన్మాత్రాదీని చ పంచోత్పాదితవాన్ - నన్వభిధ్యానపూర్వకసృష్ట్యభిధానాద్వేదాంతసిద్ధాంత ఏవ మనోరభిమత ఇతి ప్రాగుక్తం తత్ర సంగచ్ఛతే - ఇదానీం మహదాది క్రమేణ సృష్ట్యభిధానాద్వేదాంతదర్శనేన చ పరమాత్మన ఏవాకాశాది క్రమేణ సృష్టిరుక్తా - తథా చ తైత్తిరీయోపనిషత్ - తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశస్సంభూతః - ఆకాశాద్వాయుః - వాయోరగ్నిః - అగ్నేరాపః - అద్భ్యః పృథివీతి - ఉచ్యతే - ప్రకృతితో మహదాదిక్రమేణ సృష్టిరితి భగవద్భాస్కరీయదర్శనేనోపపద్యత ఇతి తద్విదో వ్యాచక్షతే - అవ్యాకృతమేవ ప్రకృతిరిష్యతే తస్య చ సృష్ట్యున్ముఖత్వం సృష్ట్యాద్యకాలయోగరూపం తదేవ మహత్తత్త్వం - తతో బహు స్యామితి అభిమానాత్మకేక్షణకాలయోగిత్వమవ్యాకృతస్యాహంకారతత్త్వం - తత ఆకాశాదిపంచభూతసూక్ష్మాణి క్రమేణోత్పన్నాని పంచతన్మాత్రాణి - తత ఏతేభ్య ఏవ స్థూలాన్యుత్పన్నాని పంచ మహాభూతాని - సూక్ష్మస్థూలక్రమేణైవ కార్యోదయదర్శనాదితి న విరోధః - అవ్యాకృతగుణత్వేపి సత్త్వరజస్తమసాం సత్త్వాణి త్రిగుణానీత్యుపపద్యతే - భవతు వా సత్త్వరజస్తమస్సమతారూపైవ మూలప్రకృతిః - భవంతు చ తత్త్వాంతరాణ్యేవ మహదహంకారతన్మాత్రాణి - తథాపి ప్రకృతిర్బ్రహ్మణో నాన్యైవ మనోః స్వరసః - తతో వక్ష్యతి ॥ శ్లో॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మనీతి । తథా - ఏవం యస్సర్వభూతేషు పశ్యత్యాత్మానమాత్మనా । స సర్వసమతామేత్య బ్రహ్మాభ్యేతి పరం పదమితి ॥ ౧౪॥ తేషామితి॥ తేషాం షణ్ణాం పూర్వోక్తాహంకారస్య తన్మాత్రాణాం చ యే సూక్ష్మా అవయవాస్తాన్ ఆత్మమాత్రాసు షణ్ణాం స్వవికారేషు యోజయిత్వా మనుష్యతిర్యక్స్థావరాదీని సర్వభూతాని పరమాత్మా నిర్మితవాన్ - తత్ర తన్మాత్రాణాం వికారాః పంచ మహాభూతాని అహంకారస్యేంద్రియాణి పృథివ్యాదిభూతేషు

ణి త్రిగుణాని చ । విషయాణాం గ్రహీతౄణి శనైః పంచేంద్రియాణి చ ॥౧౫॥ తేషాంత్వవయవాన్సూక్ష్మాన్షణ్ణామప్యమితౌజసామ్ । సన్నివేశ్యాత్మమాత్రాసు సర్వభూతాని నిర్మమే॥౧౬॥ యన్మూర్త్యవయవాస్సూక్ష్మాస్తస్యేమాన్యాశ్రయంతి షట్ । తస్మాచ్ఛరీరమిత్యాహుస్తస్య మూర్తిం మనీషిణః॥ ౧౭॥ తదావిశంతి భూతాని మహాంతి సహ కర్మభిః । మనశ్చావయవైస్సూక్ష్మైస్సర్వభూతకృదవ్యయమ్॥ ౧౮॥ తేషామిదంతు సప్తానాంపురుషాణాం మహౌజసామ్ । సూక్ష్మాభ్యో మూర్తిమాత్రాభ్యస్సంభవత్యవ్యయాద్వ్యయమ్॥ ౧౯॥ ఆద్యాద్యస్యగుణంత్వేషామవాప్నోతి పరఃపరః । యోయోయావతిథశ్చైషాంసస తావద్గుణస్స్మృతః॥

శరీరరూపతయా పరిణతేషు తన్మాత్రాహంకారయోజనాం కృత్వా సకలస్య కార్యజాతస్య నిర్మాణం - అత ఏవామితౌజసాం అనంతకార్యనిర్మాణేనాతివీర్యశాలినాం॥ ౧౬ ॥ యన్మూర్త్యవయవా ఇతి॥ యస్మాన్మూర్తిః శరీరం తత్సంపాదకా అవయవాః సూక్ష్మాస్తన్మాత్రాహంకారరూపాః షట్ తస్య బ్రహ్మణః స ప్రకృతికస్య ఇమాని వక్ష్యమాణాని భూతానీంద్రియాణి చ పూర్వోక్తాని కార్యత్వేనాశ్రయంతి తన్మాత్రేభ్యో భూతోత్పత్తేః అహంకారాచ్చ ఇంద్రియోత్పత్తేః - తథా చ పఠంతి - ప్రకృతేర్మహాంస్తతోహంకారస్తస్మాద్గణశ్చ షోడశకః - తస్మాదపి షోడశకాత్పంచభ్యః పంచ భూతాని - తస్మాత్తస్య బ్రహ్మణో యా మూర్తిః స్వభావస్తాం తథా పరిణతామింద్రియాదిశాలినీం లోకాః శరీరమితి వదంతి షడాశ్రయణాచ్ఛరీరమితి శరీరనిర్వచనేనానేన పూర్వోక్తోత్పత్తిక్రమ ఏవ దృఢీకృతః ॥ ౧౭ ॥ తదితి॥ పూర్వశ్లోకే తస్యేతి ప్రకృతం బ్రహ్మ తత్తదితి పరామృశ్యతే తద్బ్రహ్మ శబ్దాదిపంచతన్మాత్రాత్మనావస్థితం మహాభూతాన్యాకాశాదీని ఆవిశంతి తేభ్య ఉత్పద్యంతే సహ కర్మభిః స్వకార్యైస్తత్రాకాశస్యావకాశదానం కర్మ వాయోర్వ్యూహనం విన్యాసరూపం తేజసః పాకోపాం సంగ్రహణం పిండీకరణరూపం పృథివ్యా ధారణం అహంకారాత్మనావస్థితం బ్రహ్మ మన ఆవిశత్యహంకారాదుత్పద్యత ఇత్యర్థః - అవయవైః స్వకార్యైః శుభాశుభసంకల్పసుఖదుఃఖాదిరూపైస్సూక్ష్మైర్బహిరింద్రియాగోచరైః సర్వభూతకృత్సర్వోత్పత్తినిమిత్తం మనోజన్యశుభాశుభకర్మప్రభవత్వాజ్జగతః అవ్యయమవినాశి॥ ౧౮ ॥ తేషామితి॥ తేషాం పూర్వప్రకృతీనాం మహదహంకారతన్మాత్రాణాం సప్తసంఖ్యానాం పురుషాదాత్మన ఉత్పన్నత్వాత్ - తద్వృత్తిగ్రాహ్యత్వాచ్చ పురుషాణాం మహౌజసాం స్వకార్యసంపాదనేనాతివీర్యవతాం సూక్ష్మా యా మూర్తిమాత్రాః శరీరసంపాదకభాగాస్తాభ్య ఇదం జగత్ నశ్వరం సంభవత్యనశ్వరాత్ యత్ కార్యం తద్వినాశి స్వకారణే లీయతే కారణం తు - కార్యాపేక్షయా స్థిరం పరమకారణం తు బ్రహ్మ నిత్యముపాసనీయమిత్యేతద్దర్శయితుమయమనువాదః॥ ౧౯ ॥ ఆద్యాద్యస్యేతి॥ ఏషామితి పూర్వతరశ్లోకే తదావిశంతి భూతానీత్యత్ర భూతానాం పరామర్శః - తేషాం చాకాశాదిక్రమేణోత్పత్తిక్రమః - శబ్దాదిగుణవత్తా చ వక్ష్యతే - తత్రాద్యాద్యస్యాకాశాదేర్గుణం శబ్దాదికం వాయ్వాదిః పరః పరః ప్రాప్నోతి - ఏతదేవ స్పష్టయతి - యో య ఇతి - యేషాం మధ్యే యో యావతాం పూరణో యావతిథః వతోరిథుక్ స స ద్వితీయాదిః ద్వితీయో ద్విగుణః తృతీయస్త్రిగుణ ఇత్యేవమాదిర్మన్వాదిభిస్స్మృతః - ఏతేనైతదుక్తం భవతి ఆకాశస్య శబ్దో గుణః వాయోః శబ్దస్పర్శౌ తేజసః శబ్దస్పర్శ

మహాభూతాని ఆకాశాదీని శబ్దస్పర్శరూపరసాః భూమైః శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాః అత్ర యద్యపి నిత్యవీప్సయోరితి ద్విర్వచనే నాద్యస్యాద్యస్యేతి ప్రాప్తం తథాపి స్మృతీనాం ఛందస్సమానవిషయత్వాత్ సుపాం సులుగితి ప్రథమాద్యస్య సుపో లుక్ తేనాద్యాద్యస్యేతి రూపసిద్ధిః ॥ ౨౦॥ సర్వేషాంత్వితి॥ స పరమాత్మా హిరణ్యగర్భరూపేణావస్థితః సర్వేషాం నామాని గోజాతేర్గౌరితి అశ్వజాతేరశ్వ ఇతి కర్మాణి బ్రాహ్మణస్యాధ్యయనాదీని క్షత్రియస్య ప్రజారక్షాదీని పృథక్పృథక్ యస్య పూర్వకల్పే యాన్యభూవన్ ఆదౌ సృష్ట్యాదౌ వేదశబ్దేభ్య ఏవావగమ్య నిర్మితవాన్ - భగవతా వ్యాసేనాపి వేదమీమాంసాయాం వేదపూర్వికైవ జగత్సృష్టిర్వ్యుత్పాదితా - తథా చ శారీరకసూత్రం శబ్ద ఇతి చేన్నాతః ప్రభవాత్ ప్రత్యక్షానుమానాభ్యామితస్యార్థః- దేవతానాం విగ్రహవత్త్వే వైదికే- ఆదిశబ్దే దేవతావాచిని విరోధః స్యాత్ వేదస్యాదిమత్త్వప్రసంగాదితి చేన్నాస్తి విరోధః కస్మాదతః శబ్దాదేవ జగతః ప్రభవాదుత్పత్తేః ప్రలయకాలేపి సూక్ష్మరూపేణ పరమాత్మని వేదరాశిః స్థితః స ఇహ కల్పాదౌ హిరణ్యగర్భస్య పరమాత్మన ఏవ ప్రథమదేహిమూర్తేర్మనస్యవస్థాంతరమనాపన్నః సుప్తప్రబుద్ధస్యేవ ప్రాదుర్భవతి తేన ప్రదీపస్థానీయేన సురనరతిర్యగాదిప్రవిభక్తం జగత్ అభిధేయభూతం నిర్మిమీతే కథమిదం గమ్యతే ప్రత్యక్షానుమానాభ్యాం శ్రుతిస్మృతిభ్యామిత్యర్థః - ప్రత్యక్షం శ్రుతిరనపేక్షత్వాత్ - అనుమానం స్మృతిరనుమీయమానశ్రుతిసాపేక్షత్వాత్ - తథా చ శ్రుతిః ॥ ఏత ఇతి వై ప్రజాపతిర్దేవాన్ సృజత అసృగ్రమితి మనుష్యానిందవ ఇతి పితౄన్ తిరః పవిత్రమితి గ్రహానాశవ ఇతి స్తోత్రం విశ్వానీతి శస్త్రమభి సౌభగేత్యన్యాః ప్రజాః - స్మృతిస్తు సర్వేషాం తు స నామానీత్యాదికా మన్వాది ప్రణీతా ఏవ పృథక్ సంస్థాశ్చేతి లౌకికీశ్చ వ్యవస్థాః - కులాలస్య ఘటనిర్మాణం కువిందస్య పటనిర్మాణమిత్యాదికా విభాగేన నిర్మితవాన్ ॥ ౨౧॥ కర్మాత్మనామితి॥ స బ్రహ్మ దేవానాం గణమసృజత్ - ప్రాణినామింద్రాదీనాం కర్మాణి ఆత్మా స్వభావో యేషాం తే

౨౦॥ సర్వేషాం తు స నామాని కర్మాణి చ పృథక్ పృథక్ । వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథక్ సంస్థాశ్చ నిర్మమే ॥౨౧॥ క
ర్మాత్మనాం చ దేవానాం సోఽసృజత్ప్రాణినాం ప్రభుః । సాధ్యానాం చ గణం సూక్ష్మం యజ్ఞం చైవ సనాతనమ్ ॥
౨౨॥ అగ్నివాయురవిభ్యస్తు త్రయం బ్రహ్మ సనాతనమ్ । దుదోహ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థమృగ్యజుస్సామలక్షణమ్॥
౨౩॥ కాలం కాలవిభక్తీశ్చ నక్షత్రాణి గ్రహాంస్తథా । సరితస్సాగరాన్ శైలాన్ సమాని విషమాణి చ ॥౨౪॥
తపో వాచం రతిం చైవ కామం చ క్రోధమేవ చ । సృష్టిం ససర్జ చైవేమాం స్రష్టుమిచ్ఛన్నిమాః ప్రజాః ॥ ౨౫॥
కర్మణాం చ వివేకార్థం ధర్మాధర్మౌ వ్యవేచయత్ । ద్వంద్వైరయోజయచ్చేమాః సుఖదుఃఖాదిభిః ప్రజాః॥
౨౬॥ అణ్వ్యో మాత్రా వినాశిన్యో దశార్ధానాం తు యాః స్మృతాః । తాభిస్సార్ధమిదం సర్వం సంభవత్యను

షాం ప్రాణినాం చ గ్రావాదీనాం దేవానాం సాధ్యానాం చ దేవవిశేషాణాం సమూహం యజ్ఞం చ జ్యోతిష్టోమాదికం కల్పాంతరేష్వనుష్ఠీయమానత్వాన్నిత్యం సాధ్యానాం చ గణస్య పృథగ్వచనం సూక్ష్మత్వాత్ ॥ ౨౨॥ అగ్నీతి॥ బ్రహ్మ ఋగ్యజుస్సామసంజ్ఞం వేదత్రయం అగ్నివాయురవిభ్య ఆకృష్టవాన్ సనాతనం నిత్యం వేదాపౌరుషేయత్వపక్ష ఏవ మనోరభిమతః - పూర్వకల్పే యే వేదాస్త ఏవ పరమాత్మమూర్తేర్బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞస్య స్మృత్యారూఢాః - తానేవ కల్పాదౌ అగ్నివాయురవిభ్య ఆచకర్ష - శ్రౌతశ్చాయమర్థో నాశంకనీయః - తథా చ శ్రుతిః - అగ్నేరృగ్వేదో వాయోర్యజుర్వేదః ఆదిత్యాత్సామవేద ఇతి ఆకర్షణార్థత్వాద్దుహిధాతోర్నాగ్నివాయురవీణామకథితకర్మతా కింత్వపాదానత్వైవ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థం త్రయీసంపాద్యత్వాత్ యజ్ఞానాం అపి సస్థితీరవత్ - విద్యమానానామేవ వేదానామభివ్యక్తిప్రదర్శనార్థం ఆకర్షణవాచకో గౌణో దుహిః ప్రయుక్తః ॥ ౨౩ ॥ కాలమితి॥ అత్ర ససర్జేత్యుత్తరశ్లోకవర్తినీ క్రియా సంబధ్యతే ఆదిత్యాదిక్రియాప్రచయరూపం కాలం కాలవిభక్తీర్మాసర్త్వయనాద్యాః నక్షత్రాణి కృత్తికాదీని గ్రహాన్ సూర్యాదీన్ సరితో నదీః సాగరాన్ సముద్రాన్ శైలాన్ పర్వతాన్ సమాని సమస్థానాని విషమాణి ఉచ్చనీచరూపాణి ॥ ౨౪॥ తపోవాచమితి॥ తపః ప్రాజాపత్యాది వాచం వాణీం రతిం చేతః పరితోషం కామమిచ్ఛాం క్రోధం చేతోవికారం ఇమామేతచ్ఛ్లోకోక్తాం పూర్వశ్లోకోక్తాం చ సృష్టిం చకార స్రష్టుమిచ్ఛన్ ఇతి సృష్టికర్మణి శక్తిః ఇమాః ప్రజా వక్ష్యమాణా దేవాదికాః కర్తుమిచ్ఛన్ ॥ ౨౫॥ కర్మణాం చేతి॥ ధర్మో యజ్ఞాదిః స కర్తవ్యః- అధర్మో బ్రహ్మవధాదిః స న కర్తవ్యః - ఇతి కర్మణాం వివేకాయ ధర్మాధర్మౌ వ్యవేచయత్ పృథక్త్వేనాభ్యధాత్ - ధర్మస్య ఫలం సుఖం - అధర్మస్య ఫలం దుఃఖం ధర్మాధర్మఫలభూతైర్ద్వంద్వైః పరస్పరవిరుద్ధైః సుఖదుఃఖాదిభిరిమాః ప్రజాః యోజితవాన్ ఆదిగ్రహణాత్ కామక్రోధరాగద్వేషక్షుత్పిపాసాశోకమోహాదిభిః॥

౨౬ ॥ అణ్వ్య ఇతి॥ దశార్ధానాం పంచానాం మహాభూతానాం యాః సూక్ష్మాః పంచతన్మాత్రరూపా వినాశిన్యః పంచమహాభూతరూపతయా విపరిణామిన్యః తాభిస్సహ ఉక్తం వక్ష్యమాణం చేదం సర్వముత్పద్యతే అనుపూర్వశః క్రమేణ సూక్ష్మాత్ స్థూలం స్థూలాత్ స్థూలతరమిత్యనేన సత్కార్యవాదోక్తా హిరణ్యగర్భస్య మానసస్సృష్టిః కదాచిత్తత్త్వనిరపేక్షస్యాదితీమాం శంకామపనినీషతా శబ్దాంతరేణైవేయం సృష్టిరితి వ్యపునః పూర్వో

క్త్రంస్మారితవాన్॥ ౨౭॥ యంతుకర్మణీతి॥ సప్రజాపతిర్యంజాతివిశేషంవ్యాఘ్రాదికంయస్యాంక్రియాయాంహరిణమారణాదికాయాం సృష్ట్యాదౌనియుక్తవాన్- సజాతివిశేషః పునఃపునరపిసృజ్యమానః స్వకర్మవశేనతదేవాచరితవాన్- ఏతేనప్రాణికర్మసాపేక్షంప్రజాపతేరుత్తమాధమజాతినిర్మాణంనరాగద్వేషాధీనమితిదర్శితం- అతఏవవక్ష్యతియథాకర్మతపోయోగాత్సృష్టంస్థావరజంగమమితి॥ ౨౮॥ హింస్రేతి॥ తదేవప్రపంచయతి॥ హింస్రాహింస్రేత్యాది॥ హింస్రంసింహాదేః కరిమారణాదికం అహింస్రంసంహరిణాదేః మృదుదయాప్రధానంవిప్రాదేః- క్రూరంతుక్షత్రియాదేః ధర్మోయథాబ్రహ్మచర్యాదేః గురుశుశ్రూషాదిః అధర్మోయథాతస్యైవమాంసమైథునసేవాదిః ఋతంసత్యం తచ్చప్రాయేణదేవానాం- అనృతమసత్యంతదపిప్రాయేణమనుష్యాణాం- తథాచశ్రుతిః॥ సత్యసంహితాదేవా అనృతసంహితామనుష్యాఇతితేషాంమధ్యేయత్కర్మసప్రజాపతిఃసర్గాదావయస్యాధారయత్ - సృష్ట్యుత్తరకాలమపిసతదేవకర్మప్రాక్తనాదృష్టవశాత్ స్వయమేవభేజే॥ ౨౯॥ అత్రదృష్టాంతమాహ॥ యథర్త్వితి॥ యథావసంతాదిఋతవఋతుచిహ్నానిచూతమంజర్యాదీని ఋతుపర్యాయేస్వకార్యావసరేస్వయమేవమాప్నువంతితథాదేహినోపిహింస్రాదీనికర్మాణి ॥ ౩౦ ॥ లోకానాంత్వితి॥ భూలోకానాంబహుత్వార్థంముఖబాహూరుపాదేభ్యోబ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాన్ యథాక్రమంనిర్మితవాన్- బ్రాహ్మణాదిభిః సాయంప్రాతరగ్నావాహుతిః ప్రక్షిప్తాసూర్యముపతిష్ఠతే సూర్యాద్వృష్టిః వృష్టేరన్నమన్నాత్ ప్రజాబాహుల్యంవక్ష్యతిచ- అగ్నౌప్రాస్తాహుతిస్సమ్యగాదిత్యమిత్యాది- దైవ్యాచశక్త్యా ముఖాదిభ్యోబ్రాహ్మణాదినిర్మాణం బ్రాహ్మణోనవిశంకనీయః శ్రుతిసిద్ధత్వాత్ తథాచశ్రుతిః బ్రాహ్మణోఽస్యముఖమాసీదిత్యాది ॥ ౩౧॥ ద్విధేతి॥ సబ్ర

పూర్వశ్లో॥ ౨౮॥ యంతుకర్మణియస్మిన్సన్యయుఙ్క్త ప్రథమంప్రభుః। సతదేవస్వయంభేజేసృజ్యమానః

పునఃపునః ॥ ౨౯ ॥ హింస్రాహింస్రేమృదుక్రూరేధర్మాధర్మావృతానృతే। యద్యస్యసోదధాత్సర్గేతత్త

స్యస్వయమావిశేత్॥ ౩౦॥ యథర్తులింగాన్యృతవఃస్వయమేవర్తుపర్యయే। స్వానిస్వాన్యభిపద్యంతేత

థాకర్మాణిదేహినః॥ ౩౦॥ లోకానాంతువివృద్ధ్యర్థంముఖబాహూరుపాదతః। బ్రాహ్మణంక్షత్రియం

వైశ్యంశూద్రంచనిరవర్తయత్ ॥ ౩౧॥ ద్విధాకృత్వాత్మనోదేహమర్ధేనపురుషోఽభవత్ । అర్ధేననారీత

స్యాంసవిరాజమసృజత్ప్రభుః ॥ ౩౨॥ తపస్తప్త్వాఽసృజద్యంతుసస్వయంపురుషోవిరాట్ । తంమాంవిత్తాస్య

సర్వస్యస్రష్టారంద్విజసత్తమాః॥ ౩౩॥ అహంప్రజాస్సిసృక్షుస్తుతపస్తప్త్వాసుదుశ్చరమ్। పతీన్ప్రజానా

మసృజంమహర్షీనాదితోదశ॥ ౩౪॥ మరీచిమత్ర్యంగిరసౌపులస్త్యంపులహంక్రతుమ్। ప్రచేతసంవసిష్ఠం

చభృగుంనారదమేవచ ॥ ౩౫ ॥ ఏతేమనూంస్తుసప్తాన్యానసృజన్భూరితేజసః। దేవాన్దేవనికాయాంశ్చ

మహర్షీంశ్చామితౌజసః ॥ ౩౬ ॥ యక్షరక్షఃపిశాచాంశ్చగంధర్వాప్సరసోఽసురాన్। నాగాన్సర్పాన్సుప

ర్ణాంశ్చపితౄణాంచపృథగ్గణాన్॥ ౩౭॥ విద్యుతోఽశనిమేఘాంశ్చరోహితేంద్రధనూంషిచ। ఉల్కానిర్ఘా

హ్మనిజదేహంద్విఖండంకృత్వాఅర్ధేనపురుషోజాతఃఅర్ధేనస్త్రీతస్యాంమైథునధర్మేణవిరాట్సంజ్ఞపురుషంనిర్మితవాన్ - శ్రుతిశ్చతతోవిరాడజాయతేతి॥ ౩౨॥ తపస్తప్త్వేతి॥ సవిరాట్తపోవిధాయయంనిర్మితవాన్తంమాంమనుంజానీత అస్యసర్వస్యజగతఃస్రష్టారంహేద్విజసత్తమాఃఏతేనస్వజన్మోత్కర్షంసామర్థ్యాతిశయాచ్చాభిహితవాన్లోకానాంప్రత్యయితపత్యయార్థం॥ ౩౩॥ అహమితి॥ అహం ప్రజాఃస్రష్టుమిచ్ఛన్సుదుశ్చరంతపస్తప్త్వాదశప్రజాపతీన్ప్రథమంసృష్టవాన్తైరపిప్రజానాంసృజ్యమానత్వాత్ ॥ ౩౪॥ మరీచిమితి॥ తఏతేదశప్రజాపతయోనామతోనిర్దిష్టాః॥ ౩౫॥ ఏతేమనూంస్త్వితి॥ఏతేమరీచ్యాదయోదశభూరితేజసోబహుతేజసః అన్యాన్సప్తపరిమితతేజసః మనూన్దేవాన్ బ్రహ్మణాసృష్టాన్దేవనివాసస్థానానిస్వర్గాదీన్మహర్షీంశ్చసృష్టవంతః- మనుశబ్దోఽయమధికారవాచీచతుర్దశసుమన్వంతరేషుయస్యయత్రసర్గాద్యధికారఃసఏతస్మిన్మన్వంతరేస్వాయంభుమస్వారోచిషాదినామభిర్మనురిత్యుపదిశ్యతే ॥ ౩౬॥ యక్షరక్షఇతి॥ఏతేసృజన్నితిపూర్వస్యైవాత్రానుషంగః- ఉత్తరత్రచశ్లోకద్వయేచ- యక్షోవైశ్రవణస్తదనుచరాశ్చరక్షాంసిరావణాదీనిపిశాచాస్తేభ్యోఽపకృష్టాఃఅశుచిమరుదేశనివాసినఃగంధర్వాశ్చిత్రరథాదయఃఅప్సరసఉర్వశ్యాదయః అసురావిరోచనాదయఃనాగావాసుక్యాదయఃసర్పాస్తతోఽపకృష్టాఃఅశుచిమరుదేశనివాసినఃగంధర్వాశ్చిత్రరథాదయః అప్సరసఉర్వశ్యాదయః అసురావిరోచనాదయఃనాగావాసుక్యాదయః సర్పాస్తతోఽపకృష్టాః అలగర్దాదయఃసుపర్ణాగరుడాదయఃపితౄణాంసోమపాదీనాంగణఃసమూహః ఏషాంచభేదఇతిహాసాదిప్రసిద్ధోనాధ్యక్షాదిగోచరః ॥౩౭॥ విద్యుతఇతి ॥ మేఘేషుదృశ్యందీర్ఘాకారంజ్యోతిర్విద్యుత్ మేఘాదేవయజ్జ్యోతిర్వృక్షాదివినాశకంతదశనిః మేఘాఃప్రసిద్ధాఃరోహితందండాకారంనానావర్ణాదివిదృశ్యతేయజ్జ్యోతిస్తదేవవజ్రమింద్రధనుః - ఉల్కారేఖాకారమంతరిక్షాత్పతజ్జ్యోతిర్నిర్ఘాతోభూమ్యంతరిక్షగతఉత్పాతధ్వనిః కేతవఃశిఖావంతిజ్యోతీంషిఉత్పాతరూపాణిఅన్యానిజ్యోతీంషిధ్రువాగస్త్యాదీనినానాప్రకా

రాణి ॥౩౮॥ కిన్నరానితి॥ కిన్నరా అశ్వముఖా దేవయోనయః నరవిగ్రహాః వానరాః ప్రసిద్ధాః మత్స్యా రోహితాదయః విహంగమాః పక్షిణః పశవో గవాద్యాః మృగా హరిణాద్యా వ్యాలాస్సింహాద్యాః ఉభయతోదతః ద్వివిదంతపఙ్క్తి యేషాం ఉత్తరాధరే భవతః ॥ ౩౯॥ కృమికీటేతి॥ కీటాః కృమిభ్యః కించిత్ స్థూలాః పతంగాః శలభాః యూకాదయః ప్రసిద్ధాః క్షుద్రజంతవ ఇత్యనేన ఏకవద్భావః స్థావరం వృక్షలతాదిభేదేన వివిధప్రకారం ॥ ౪౦ ॥ ఏవమేతైరితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ సప్తమరీచ్యాదిభిరిదం సర్వం స్థావరజంగమం సృష్టం - యథాకర్మ యస్య జంతోర్యాదృశం కర్మ తదనురూపం తస్య దేవమనుష్య తిర్యగాదియోనిషూత్పాదనం మన్నియోగాత్ మదాజ్ఞయా తపోయోగాన్మహత్తపః కృత్వా సర్వమైశ్వర్యం తపోధీనమితి దర్శితం॥ ౪౧॥ యేషామిత్యాది॥ యేషాం పునర్యాదృశం కర్మ ఇహ సంసారే పూర్వాచార్యైః కథితం యథౌషధ్యః ఫలపాకాంతా బహుపుష్పఫలోపగాః బ్రాహ్మణాదీనాం చాధ్యయనాదికర్మ తత్తథైవ వో యుష్మాకం వక్ష్యామి జన్మాదిక్రమయోగంచ ॥౪౨॥ పశవశ్చేతి॥ జరాయుర్గర్భావరణచర్మ తత్ర మనుష్యాదయః ప్రాదుర్భవంతి పశ్చాన్ముక్తా జాయంతే యేషామేవ జన్మక్రమః ప్రాగుక్తో వివృతః దంతశబ్దసమానార్థో దచ్ఛబ్దః ప్రకృత్యంతరమస్తీతి స్వేదం ప్రథమాబహువచనే రూపం ఉభయతోదత ఇతి ॥ ౪౩॥ అండజాః పక్షిణ ఇతి॥ అండ ఆదౌ సంభవతి తతో జాయంత ఇతి ఏషాం జన్మక్రమః నక్రః కుంభీరః స్థలజాని కృకలాసాదీని ఔదకాని శంఖాదీని॥ ౪౪॥ స్వేదజమితి॥ స్వేదః పార్థివద్రవ్యాణాం తాపేన క్లేదః తతో దంశమశకాది జాయతే- ఊష్మణశ్చ స్వేదహేతుతాపాదపి అన్యత్ దంశాదిసదృశం పుత్తికాపిపీలికాది జాయతే॥ ౪౫॥ ఉద్భిజ్జా ఇతి॥ ఉద్భేదనముద్భిత్ భావే క్విప్ తతో జాయంతే ఊర్ధ్వం బీజం భూమిం చ భిత్త్వా ఉద్భిజ్జా వృక్షాః తే చ ద్వివిధాః కేచిద్బీజాదే

తకేతూంశ్చజ్యోతీంష్యుచ్చావచానిచ ॥౩౮॥ కిన్నరాన్వానరాన్మత్స్యాన్వివిధాంశ్చవిహంగమాన్ । పశూ
న్మృగాన్మనుష్యాంశ్చవ్యాలాంశ్చోభయతోదతః॥ ౩౯॥ కృమికీటపతంగాంశ్చయూకామక్షికమత్కుణమ్।
సర్వంచదంశమశకంస్థావరంచపృథగ్విధమ్ ॥ ౪౦॥ ఏవమేతైరిదంసర్వంమన్నియోగాన్మహాత్మభిః । యథాక
ర్మతపోయోగాత్సృష్టంస్థావరజంగమమ్॥ ౪౧॥ యేషాంతుయాదృశంకర్మభూతానామిహకీర్తితమ్ । తత్త
థావోఽభిధాస్యామిక్రమయోగంచజన్మని ॥ ౪౨॥ పశవశ్చమృగాశ్చైవవ్యాలాశ్చోభయతోదతః । రక్షాంసి
చపిశాచాశ్చమనుష్యాశ్చజరాయుజాః ॥ ౪౩॥ అండజాఃపక్షిణస్సర్పానక్రామత్స్యాశ్చకచ్ఛపాః । యాని
చైవంప్రకారాణిస్థలజాన్యౌదకానిచ। ౪౪। స్వేదజందంశమశకంయూకామక్షికమత్కుణమ్। ఊష్మణశ్చోప
జాయంతేయచ్చాన్యత్కించిదీదృశమ్॥ ౪౫॥ ఉద్భిజ్జాస్థావరాస్సర్వేబీజకాండప్రరోహిణః। ఓషధ్యఃఫల
పాకాంతాబహుపుష్పఫలోపగాః । ౪౬ । అపుష్పాఃఫలవంతోయేతేవనస్పతయస్స్మృతాః। పుష్పిణఃఫలిన
శ్చైవవృక్షాస్తూభయతస్స్మృతాః॥ ౪౭॥ గుచ్ఛగుల్మంతువివిధంతథైవతృణజాతయః । బీజకాండరుహాణ్యే
వప్రతానావల్ల్యఏవచ। ౪౮ । తమసాబహురూపేణవేష్టితాఃకర్మహేతునా। అంతస్సంజ్ఞాభవంత్యేతే సు
ఖదుఃఖసమన్వితాః॥ ౪౯॥ ఏతదంతాస్తుగతయోబ్రహ్మాద్యాస్సముదాహృతాః । ఘోరేస్మిన్భూతసంసారే
నిత్యంసతతయాయిని । ౫౦॥ ఏవంసర్వంససృష్ట్వేదంమాంచాచింత్యపరాక్రమః । ఆత్మన్యంతర్దధేభూ

వజాయంతే కేచిత్కాండాచ్ఛాఖా ఏవ రోపితా వృక్షతాం యాంతి- ఇదానీం యేషాం యాదృశం కర్మ తదుచ్యతే - ఓషధ్య ఇతి- ఓషధ్యో వ్రీహియవాదయః ఫలపాకేనైవ నశ్యంతి బహుపుష్పఫలయుక్తాశ్చ భవంతి - ఓషధిశబ్దాదేవ కృదికారాదక్తిన ఇతి జీపా దీర్ఘత్వే ఓషధ్య ఇతి రూపం॥ ౪౬ ॥ అపుష్పా ఇతి ॥ నాస్య శ్లోకస్యాభిధానకోశవత్ సంజ్ఞాసంజ్ఞిసంబంధిపరత్వమప్రకృతత్వాత్ - కింతు క్రమయోగంచ జన్మనీతి ప్రకృతం తదర్థమిదముచ్యతే- యే వనస్పతయస్తేషాం పుష్పమంతరేణైవ ఫలజన్మ ఇతరేభ్యస్తు పుష్పాణి జాయంతే తేభ్యః ఫలానీతి ఏవం వృక్షా ఉభయరూపాః ప్రథమాంతాత్తసిః ॥ ౪౭ ॥ గుచ్ఛగుల్మంత్వితి॥ మూలత ఏవ యత్ర లతాసమూహో భవతి న చ ప్రకాండాని తే గుచ్ఛా మల్లికాదయః గుల్మా ఏకమూలాః సంహతజాతాః శరేక్షుప్రభృతయః- తృణజాతయః ఉలపాద్యాః- ప్రతానాస్తంతుయుక్తాస్త్రపుసాలాబూప్రభృతయః వల్ల్యో గుడూచ్యాదయః యా భూమేర్వృక్షమారోహంతి ఏతాన్యపి బీజకాండరుహాణి నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసకత్వం॥ ౪౮॥ తమసేతి॥ ఏతే వృక్షాదయస్తమోగుణేన విచిత్రదుఃఖఫలేనాధర్మకర్మహేతుకేన వ్యాప్తాః- అంతశ్చైతన్యా భవంతి యద్యపి సర్వే చాంతరేవ చేతయంతే తథాపి బహిర్వ్యాపారాదికార్యవిరహాత్తథా వ్యపదిశ్యంతే - త్రిగుణారబ్ధత్వేపి చైషాం తమోగుణబాహుళ్యాత్తథా వ్యపదేశః- అత ఏవ సుఖదుఃఖసమన్వితాః సత్త్వస్యాపి భావాత్ - కదాచిత్సుఖలేశోపి జలధరజనితజలసంపర్కాదేషాం జాయతే॥ ౪౯॥ ఏతదంతా ఇతి॥ స్థావరపర్యంతా బ్రహ్మాద్యాః క్రమాగతయ ఉత్పత్తయః కథితాః - భూతానాం క్షేత్రజ్ఞానాం జన్మమరణప్రబంధే దుఃఖబహుళే

చాతిభీషణే సదా వినశ్వరే॥ ౫౦॥ ఇత్థం సర్గమభిధాయ ప్రళయదశాయామాహ॥ ఏవం సర్వమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణ ఇదం సర్వం స్థావరజంగమం జగత్ సృష్ట్వా స ప్రజాపతిరచింత్యశక్తిరాత్మని శరీరత్యాగరూపం అంతర్ధానం కృతవాన్ - సృష్టికాలం ప్రళయకాలేన నాశయన్ ప్రాణినాం కర్మవశేన పునః పునః సర్గప్రళయాన్ కరోతీత్యర్థః॥ ౫౧॥ అత్ర హేతుమాహ॥ యదేతి॥ యదా స ప్రజాపతిర్జాగర్తి సృష్టిస్థితీ ఇచ్ఛతీతి తదేదం జగత్ శ్వాసప్రశ్వాసాహారాదిచేష్టాం లభతే - యదా స్వపితి నివృత్తేచ్ఛో భవతి శాంతాత్మా ఉపసంహారమనాః తదేదం జగత్ ప్రలీయతే॥ ౫౨॥ పూర్వోక్తమేవ స్పష్టయతి॥ తస్మిన్స్వపతీతి॥ తస్మిన్ ప్రజాపతౌ నివృత్తేచ్ఛే సుస్థే ఉపసంహృతదేహమనోవ్యాపారే కర్మలబ్ధదేహాః క్షేత్రజ్ఞాః స్వకర్మభ్యో దేహగ్రహణాదిభ్యో నివర్తంతే మనశ్చ సర్వేంద్రియసహితం వృత్తిరహితం భవతి॥ ౫౩॥ ఇదానీం మహాప్రళయమాహ॥ యుగపత్త్వితి॥ ఏకస్మిన్నేవ కాలే యదా తస్మిన్ పరమాత్మని సర్వభూతాని ప్రళయం యాంతి తదాయం సర్వభూతానామాత్మా నిర్వృతః నివృత్తజాగ్రత్స్వప్నవ్యాపారః సుఖం స్వపితి సుషుప్త ఇవ భవతి - యద్యపి నిత్యజ్ఞానానందస్వరూపే పరమాత్మని న సుష్వాపస్తథాపి జీవధర్మోఽయముపచర్యతే॥ ౫౪॥ ఇదానీం ప్రళయప్రసంగేన జీవస్యోత్క్రమణమపి శ్లోకద్వయేనాహ॥ తమోఽయమితి॥ అయం జీవస్తమో జ్ఞాననివృత్తిం ప్రాప్య బహుకాలమింద్రియాదిసహితస్తిష్ఠతి న చాత్మీయం కర్మ శ్వాసప్రశ్వాసాదికం కరోతి తదా మూర్తితః పూర్వదేహాదుత్క్రామతి అన్యత్ర గచ్ఛతి లింగశరీరావచ్ఛిన్నస్య జీవస్య ఉద్గమనాత్ తద్గమనముపపద్యతే - తథా చోక్తం బృహదారణ్యకే॥ తముత్క్రామంతం ప్రాణోఽనూత్క్రామతి ప్రాణమనూత్క్రామంతం సర్వే ప్రాణా అనూత్క్రామంతి - ప్రాణా ఇంద్రియాణి॥ ౫౫॥ కదా దేహాంతరం గృహ్ణాతీత్యత ఆహ॥ యదాణుమాత్రిక ఇతి॥ అణవో మాత్రాః పుర్యష్టకరూపా యస్య సోఽణుమాత్రికః - పుర్యష్టకశబ్దేన భూతాదీన్యష్టావుచ్యంతే - తదుక్తం సనందేన॥ భూతేంద్రియమనోబుద్ధివాసనాకర్మవాయవః। అవిద్యా చాష్టకం ప్రోక్తం పుర్యష్టమృషిసత్తమైః॥ బ్రహ్మపురాణేప్యుక్తం॥ పుర్య-

యః కాలం కాలేన పీడయన్॥ ౫౧॥ యదా స దేవో జాగర్తి తదేదం చేష్టతే జగత్। యదా స్వపితి శాంతాత్మా తదా సర్వం నిమీలతి॥ ౫౨॥ తస్మిన్స్వపతి సుస్థే తు కర్మాత్మానః శరీరిణః। స్వకర్మభ్యో నివర్తంతే మనశ్చ గ్లానిమృచ్ఛతి॥ ౫౩॥ యుగపత్తు ప్రలీయంతే యదా తస్మిన్మహాత్మని। తదాయం సర్వభూతాత్మా సుఖం స్వపితి నిర్వృతః॥ ౫౪॥ తమోఽయం తు సమాశ్రిత్య చిరం తిష్ఠతి సేంద్రియః। న చ స్వం కురుతే కర్మ తదోత్క్రామతి మూర్తితః॥ ౫౫॥ యదాణుమాత్రికో భూత్వా బీజం స్థాస్ను చరిష్ణు చ। సమావిశతి సంసృష్టస్తదా మూర్తిం విముంచతి॥ ౫౬॥ ఏవం స జాగ్రత్స్వప్నాభ్యామిదం సర్వం చరాచరమ్। సంజీవయతి చాజస్రం ప్రమాపయతి చావ్యయః॥ ౫౭॥ ఇదం శాస్త్రం తు కృత్వాసౌ మామేవ స్వయమాదితః। విధివద్గ్రాహయామాస మరీచ్యాదీంస్త్వహం మునీన్॥ ౫౮॥ ఏతద్వోఽయం భృగుః శాస్త్రం శ్రావయిష్యత్యశేషతః। ఏతద్ధి మత్తోఽధిజగే సర్వమేషోఽఖిలం మునిః॥ ౫౯॥ తతస్తథా స తేనోక్తో మహర్షిర్మనునా భృగుః। తానబ్రవీదృషీన్సర్వాన్ప్రీతాత్మా శ్రూయతామితి॥ ౬౦॥ స్వాయంభువస్యాస్య మనోః షడ్వంశ్యా మనవోఽపరే। సృష్టవంతః ప్రజాః స్వాః

ష్టకేన లింగేన ప్రాణాద్యేన స యుజ్యతే। తేన బద్ధస్య వై బంధో మోక్షో ముక్తస్య తేన తు॥ యదాణుమాత్రికో భూత్వా సంపద్య స్థాస్నుచరిష్ణు వృక్షాదిమనుష్యాదికారణం బీజం ప్రవిశత్యధితిష్ఠతి తదా సంసృష్టః పుర్యష్టకయుక్తో మూర్తిం స్థూలదేహాంతరం తత్కర్మానురూపం విముంచతి గృహ్ణాతి॥ ౫౬॥ ప్రాసంగికం జీవస్యోత్క్రమణమభిధాయ ప్రకృతముపసంహరతి॥ ఏవం స జాగ్రత్స్వప్నాభ్యామితి॥ స బ్రహ్మా అనేన ప్రకారేణ స్వీయజాగ్రత్స్వప్నాభ్యామిదం స్థావరజంగమం సంజీవయతి మారయతి చాజస్రం సతతం అవినాశీ అవ్యయః॥ ౫౭॥ ఇదం శాస్త్రమితి॥ అసౌ బ్రహ్మా ఇదం శాస్త్రం కృత్వా సృష్ట్యాదౌ మామేవ విధివచ్ఛాస్త్రోక్తోపాయేన గ్రాహితవాన్ - అహం తు మరీచ్యాదీనధ్యాపితవాన్ - నను బ్రహ్మకృతత్వే స్యాచ్ఛాస్త్రస్య కథం మానవవ్యపదేశః అత్ర మేధాతిథిః॥ శాస్త్రశబ్దేన శాస్త్రార్థో విధినిషేధసమూహ ఉచ్యతే - తం బ్రహ్మా మనుం గ్రాహయామాస మనుస్తత్ప్రతిపాదకం గ్రంథం కృతవానితి న విరోధః - అన్యే తు బ్రహ్మకృతత్వేఽప్యస్య మనునా ప్రథమం మరీచ్యాదిభ్యః స్వరూపతోఽర్థతశ్చ ప్రకాశితత్వాన్మానవవ్యపదేశః - వేదాపౌరుషేయత్వేఽపి కాఠకాదివ్యపదేశవత్ - ఇదం తూచ్యతే - బ్రహ్మా శతసాహస్రమిదం ధర్మశాస్త్రం కృత్వా మనుమధ్యాపితవాన్ తతస్తేన చ స్వవచనేన సంక్షిప్య శిష్యేభ్యః ప్రతిపాదితమిత్యవిరోధః - తథా చ నారదః॥ శతసాహస్రోఽయం గ్రంథ ఇతి స్మరతి స్మ॥ ౫౮॥ ఏతద్వోఽయమిత్యాది॥ ఏతచ్ఛాస్త్రమయం భృగుః యుష్మాకమశేషతః కథయిష్యతి యస్మాదేష మత్తోఽశేషమేతదధీతవాన్॥ ౫౯॥ తతస్తథేతి॥ స భృగుర్మనునా తథోక్తోఽయం శ్రావయిష్యతీతి యస్మాదేష ద్విజగణస్తుష్టః తతో స-

తరవమనేకమునిసన్నిధౌ గురుసంభావనయా ప్రీతమనాస్తానృషీన్ ప్రత్యువాచ శ్రూయతామితి ॥ ౬౦ ॥ స్వాయంభువస్యేతి ॥ బ్రహ్మపౌత్రస్యాస్య మనోః షడ్వంశప్రభవా అన్యే మనవః ఏవంకార్యకారిణః స్వస్వకాలే సృష్టిపాలనాద్యధికృతాః స్వాః స్వాః ప్రజా ఉత్పాదితవంతః ॥ ౬౧ ॥ స్వారోచిష ఇతి ॥ ఏతే ఆ మనవః షట్ నామతో నిర్దిష్టాః ॥ ౬౨ ॥ స్వాయంభువేతి ॥ స్వాయంభువమనుప్రభృతయః సప్తామీ మనవః స్వీయే స్వీయాధికారకాలే ఇదం స్థావరజంగమముత్పాద్య పాలితవంతః ॥ ౬౩ ॥ ఇదానీం మన్వంతరసృష్టిప్రళయాదికాలపరిమాణపరిజ్ఞానాయాహ ॥ నిమేషా దశ చాష్టావితి ॥ అక్షిపక్ష్మణోః స్వాభావికస్య ఉన్మేషస్య సహకారీ నిమేషః తైః అష్టాదశభిః కాష్ఠా నామ కాలః - త్రింశత్ కాష్ఠాః కలాసంజ్ఞకః త్రింశత్కలాః ముహూర్తాఖ్యః కాలః తావత్రింశన్ముహూర్తాత్మకం అహోరాత్రం కాలం విద్యాత్ - తావత ఇతి ద్వితీయానిర్దేశాత్ విద్యాదిత్యధ్యాహారః ॥ ౬౪ ॥ అహోరాత్రే ఇతి ॥ మానుషదైవసంబంధినౌ దినరాత్రికాలౌ ఆదిత్యః పృథక్కరోతి తయోర్మధ్యే భూతానాం స్వప్నార్థం రాత్రిః భవతి కర్మానుష్ఠానార్థం చ దినం ॥ ౬౫ ॥ పిత్ర్యే ఇతి ॥ మానుషాణాం మాసః పిత్ర్యాణామహోరాత్రే భవతః - తత్ర పక్షద్వయేన విభాగః కర్మానుష్ఠానాయ పూర్వపక్షోఽహః స్వాపార్థం శుక్లపక్షో రాత్రిః ॥ ౬౬ ॥ దైవే రాత్ర్యహనీ వర్షమితి ॥ మానుషాణాం వర్షో దేవానాం రాత్రిదినే భవతః తయోరప్యయం విభాగః - నరాణాముదగయనం దేవానామహః తత్ర ప్రాయేణ దైవకర్మణామనుష్ఠానం దక్షిణాయనం తు రాత్రిః ॥ ౬౭ ॥ బ్రాహ్మస్యేతి ॥ బ్రహ్మణోఽహోరాత్రస్య యత్పరిమాణం ప్రత్యేకం యుగానాం చ కృతాదీనాం తత్ క్రమేణ సమాసతః సంక్షేపతః శృణుత ప్రకృతేఽపి కాలవిభాగే యద్బ్రహ్మణోఽహోరాత్రస్య పృథక్ ప్రతిజ్ఞానం తత్తదీయజ్ఞానస్య పుణ్యఫలజ్ఞానార్థం వక్ష్యతి చ - బ్రాహ్మం పుణ్యమహర్విదురితి తద్వేదనాత్ పుణ్యం భవతీత్యర్థః ॥ ౬౮ ॥ చత్వార్యాహురితి ॥ చత్వారి వర్షసహస్రాణి కృతయుగం కాలం మన్వాదయో వదంతి

స్వాః స్వా మహాత్మానో మహౌజసః ॥ ౬౧ ॥ స్వారోచిషశ్చోత్తమశ్చ తామసో రైవతస్తథా । చాక్షుషశ్చ మహాతే
జా వివస్వత్సుత ఏవ చ ॥ ౬౨ ॥ స్వాయంభువాద్యాః సప్తైతే మనవో భూరితేజసః । స్వే స్వేంతరే సర్వమిదము
త్పాద్యాపుశ్చ రాచరమ్ ॥ ౬౩ ॥ నిమేషా దశ చాష్టౌ చ కాష్ఠా త్రింశత్తు తాః కలా । త్రింశత్కలా ముహూర్త
స్స్యాదహోరాత్రం తు తావతః ॥ ౬౪ ॥ అహోరాత్రే విభజతే సూర్యో మానుషదైవికే । రాత్రిః స్వ
ప్నాయ భూతానాం చేష్టాయై కర్మణామహః ॥ ౬౫ ॥ పిత్ర్యే రాత్ర్యహనీ మాసః ప్రవిభాగస్తు పక్షయోః । క
ర్మచేష్టాస్వహః కృష్ణః శుక్లః స్వప్నాయ శర్వరీ ॥ ౬౬ ॥ దైవే రాత్ర్యహనీ వర్షం ప్రవిభాగస్తయోః పునః । అ
హస్తత్రోదగయనం రాత్రిః స్యాద్దక్షిణాయనమ్ ॥ ౬౭ ॥ బ్రాహ్మస్య తు క్షపాహస్య యత్ప్రమాణం సమా
సతః । ఏకైకశో యుగానాం తు క్రమశస్తన్నిబోధత ॥ ౬౮ ॥ చత్వార్యాహుః సహస్రాణి వర్షాణాం తు కృతం
యుగమ్ । తస్య తావచ్ఛతీ సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ తథావిధః ॥ ౬౯ ॥ ఇతరేషు ససంధ్యేషు ససంధ్యాంశేషు చ
త్రిషు । ఏకాపాయేన వర్తంతే సహస్రాణి శతాని చ ॥ ౭౦ ॥ యదేతత్పరిసంఖ్యాతమాదావేవ చతుర్యుగమ్ ।
ఏతద్ద్వాదశసాహస్రం దేవానాం యుగముచ్యతే ॥ ౭౧ ॥ దైవికానాం యుగానాం తు సహస్రం పరిసంఖ్య
యా । బ్రాహ్మమేకమహర్జ్ఞేయం తావతీ రాత్రిరేవ చ ॥ ౭౨ ॥ తద్వై యుగసహస్రాంతం బ్రాహ్మం పుణ్యము

తస్య తావద్వర్షశతాని సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ భవతి యుగస్య పూర్వా సంధ్యా ఉత్తరశ్చ సంధ్యాంశః - తదుక్తం విష్ణుపురాణే ॥ తత్ప్రమాణైః శతైః సంధ్యా పూర్వా తత్రాభిధీయతే - సంధ్యాంశకశ్చ తత్తుల్యో యుగస్యానంతరో హి యః ॥ సంధ్యాసంధ్యాంశయోరంతర్యః కాలో మునిసత్తమ । యుగాఖ్యః స తు విజ్ఞేయః కృతత్రేతాదిసంజ్ఞకః ॥ వర్షసంఖ్యా చేయం దివ్యమానేన తస్యైవానంతరప్రకృతత్వాత్ - దివ్యైర్వర్షసహస్రైస్తు కృతత్రేతాదిసంజ్ఞితం । చతుర్యుగం ద్వాదశభిస్తద్విభాగం నిబోధ మే ఇతి - విష్ణుపురాణవచనాచ్చ ॥ ౬౯ ॥ ఇతరేష్వితి ॥ అన్యేషు త్రేతాద్వాపరకలియుగేషు సంధ్యాసంధ్యాంశసహితేషు ఏకాపాయాత్ సహస్రాణి శతాని చ భవంతి - తేనేదం సంపద్యతే త్రీణి వర్షసహస్రాణి త్రేతాయుగం తస్య త్రీణి వర్షశతాని సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ - ఏవం ద్వే వర్షసహస్రే ద్వాపరః తస్య ద్వే వర్షశతే సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ - ఏకం వర్షసహస్రం కలిః తస్యైకవర్షశతం సంధ్యా సంధ్యాంశశ్చ ॥ ౭౦ ॥ యదేతదితి ॥ ఏతస్య శ్లోకస్యాదౌ యదేతన్మానుషం చతుర్యుగం పరిగణితం ఏతద్దేవానాం యుగముచ్యతే - చతుర్యుగే ద్వే సంధ్యాసంధ్యాంశయోరప్రాప్తిశంకాయామాహ - ఏతద్ద్వాదశసాహస్రమితి స్వార్థేఽణ్చతుర్యుగై రేవ ద్వాదశసంఖ్యై ర్దివ్యం యుగమితి మేధాతిథిః తన్నాదరణీయః - మనునాఽనంతరం దివ్యయుగసహస్రేణ బ్రహ్మాహస్య ప్రత్యభిధానాత్ విష్ణుపురాణే చ మానుషచతుర్యుగసహస్రేణ బ్రహ్మాహః కీర్తనాన్మానుషచతుర్యుగైరేవ దివ్య యుగానుగమనాత్ - తథా చ విష్ణుపురాణం - కృతత్రేతాద్వాపరం చ కలిశ్చేతి చతుర్యుగం - ప్రోచ్యతే తత్సహస్రం తు బ్రహ్మణో దివసో మునే ॥ ౭౧ ॥ దైవికానామితి ॥ దైవయుగా

ణాం సహస్రం బ్రాహ్మం దినం జ్ఞాతవ్యం సహస్రమేవ రాత్రిః పరిసంఖ్యయేతి శ్లోకపూరణార్థోఽనువాదః ॥ ౭౨ ॥ తదితి ॥ యుగసహస్రేణాంతః సమాప్తిర్యస్య తద్బ్రాహ్మం పుణ్యమహః తత్పరిమాణం చ రాత్రిం యే జానంతి తేఽహోరాత్రజ్ఞా ఇతి స్తుతిరియం స్తుత్యా చ బ్రాహ్మమహోరాత్రం జ్ఞాతవ్యమితి విధిః పరికల్ప్యతే అత ఏవ పుణ్యహేతుత్వాత్పుణ్యమితి విశేషణం కృతం ॥ ౭౩ ॥ తస్యేతి ॥ స బ్రహ్మా తస్య పూర్వోక్తస్య స్వీయాహోరాత్రస్య సమాప్తౌ ప్రతిబుద్ధో భవతి ప్రతిబుద్ధశ్చ స్వీయం మనః సృజతి భూర్లోకాదిత్రయసృష్టయే నియుక్తం జనయతి. తస్య మహాప్రళయానంతరం జాతత్వాత్ అనష్టత్వాచ్చ అవాంతరప్రళయే భూర్లోకాదిత్రయమాత్రనాశాత్ - సృష్ట్యర్థం మనోనియుక్తిరేవ మనస్సృష్టిః - తథా చ పురాణే శ్రూయతే ॥ మనస్సిసృక్షయా యుక్తం సర్గాయ నిదధే పునరితి. అథ వా మనశ్శబ్దోఽయం మహత్తత్త్వపర ఏవ. యద్యపి తన్మహాప్రళయానంతరముత్పన్నం మహాంతమేవ చేత్యాదినా సృష్టిరపి తస్యోక్తా తథాప్యనుక్తం భూతానాముత్పత్తిక్రమం లిఙ్గశాంశ్చ కథయితుం మహాప్రళయానంతరితామేవ మహదాదిసృష్టిం భూతసృష్టిం చ హిరణ్యగర్భస్యాపి పరమాత్మార్థత్వాత్ తత్కర్తృతామనువదతి - ఏతేనేదముక్తం భవతి - బ్రహ్మ మహాప్రళయానంతరితసృష్ట్యాదౌ పరమాత్మరూపేణ మహదాదితత్త్వాని జగత్సృష్ట్యర్థం సృజతి - అత ఏవ శేషే వక్ష్యతి ఇత్యేషా సృష్టిరాదిత ఇతి - అవాంతరప్రళయానంతరం తు మనః ప్రభృతిసృష్టావభిధానక్రమేణైవ ప్రాథమ్యప్రాప్తిరిత్యేషా సృష్టిరాదిత ఇతి నిష్ప్రయోజనోఽనువాదస్స్యాత్ ॥ ౭౪ ॥ మనస్సృష్టిమితి ॥ మనో మహాన్ సృష్టిం కరోతి పరమాత్మనస్స్రష్టుమిచ్ఛయా ప్రేర్యమాణం తస్మాదాకాశముత్పద్యతే తచ్చ పూర్వోక్తానుసారాదహంకారతన్మాత్రక్రమేణాకాశస్య శబ్దం గుణం విదుర్మన్వాదయః ॥ ౭౫ ॥ ఆకాశాదితి ॥ ఆకాశాత్తు వికారజనకాత్ సురభ్యసురభిగంధవహః పవిత్రో బలవాంశ్చ వాయురుత్పద్యతే స చ స్పర్శాఖ్యగుణవాన్ మన్వాదీనాం సమ్మతః ॥ ౭౬ ॥ వాయోరపీతి ॥ వాయో

హాన్విదుః । రాత్రించ తావతీమేవ తేఽహోరాత్రవిదో జనాః ॥ ౭౩ ॥ తస్య సోఽహర్నిశస్యాంతే ప్రసుప్తః ప్ర
తిబుధ్యతే । ప్రతిబుద్ధశ్చ సృజతి మనస్సదసదాత్మకమ్ ॥ ౭౪ ॥ మనస్సృష్టిం వికురుతే చోద్యమానం సిసృక్షయా ।
ఆకాశం జాయతే తస్మాత్తస్య శబ్దం గుణం విదుః ॥ ౭౫ ॥ ఆకాశాత్తు వికుర్వాణాత్సర్వగంధవహశ్శుచిః । బలవా
న్ జాయతే వాయుస్స వై స్పర్శగుణో మతః ॥ ౭౬ ॥ వాయోరపి వికుర్వాణాద్విరోచిష్ణు తమోనుదమ్ । జ్యోతి
రుత్పద్యతే భాస్వత్తద్రూపగుణముచ్యతే ॥ ౭౭ ॥ జ్యోతిషశ్చ వికుర్వాణాదాపో రసగుణాస్స్మృతాః । అద్భ్యో
గంధగుణా భూమిరిత్యేషా సృష్టిరాదితః ॥ ౭౮ ॥ యత్ప్రాగ్ద్వాదశసాహస్రముదితం దైవికం యుగమ్ । తదే
కసప్తతిగుణం మన్వంతరమిహోచ్యతే ॥ ౭౯ ॥ మన్వంతరాణ్యసంఖ్యాని సర్గస్సంహార ఏవ చ । క్రీడన్ని
వైతత్కురుతే పరమేష్ఠీ పునః పునః ॥ ౮౦ ॥ చతుష్పాత్సకలో ధర్మః సత్యం చైవ కృతే యుగే । నాధర్మేణాగమః
కశ్చిన్మనుష్యాన్ప్రతివర్తతే ॥ ౮౧ ॥ ఇతరేష్వాగమాద్ధర్మః పాదశస్త్వవరోపితః । చౌరికానృతమాయాభి

రపి తేజ ఉత్పద్యతే విరోచిష్ణు పరప్రకాశకం తమోనాశనం భాస్వత్ స్వప్రకాశకం తచ్చ రూపగుణమభిధీయతే ॥ ౭౭ ॥ జ్యోతిషశ్చేతి ॥ తేజస ఆప ఉత్పద్యంతే తాశ్చ రసగుణయుక్తాః అద్భ్యో గంధగుణయుక్తా భూమిరిత్యేషా మహాప్రళయానంతరసృష్ట్యాదౌ భూతసృష్టిః - తైరేవ భూతైరవాంతరప్రళయానంతరమపి భూతాదిలోకత్రయనిర్మాణమ్ ॥ ౭౮ ॥ యత్ప్రాగితి ॥ యత్పూర్వం ద్వాదశవర్షసహస్రపరిమాణం సంధ్యాసంధ్యాంశసహితం మనుష్యాణాం చతుర్యుగమేతద్దేవానామేకం యుగముక్తం తదేకసప్తతిగుణితం మన్వంతరాఖ్యః కాల ఇహ శాస్త్రేఽభిధీయతే తత్రైకస్య మనోః సర్గాద్యధికారః ॥ ౭౯ ॥ మన్వంతరాణీతి ॥ యద్యపి చతుర్దశ మన్వంతరాణి పురాణేషు పరిగణ్యంతే తథాపి సర్గప్రళయానామానంత్యాత్ అసంఖ్యాన్యావృత్త్యా సర్గస్సంహారశ్చాసంఖ్యః ఏతత్సర్వం క్రీడన్నివ ప్రజాపతిః పునః పునః కురుతే - సుఖార్థా హి ప్రవృత్తిః క్రీడా తస్య చాప్తకామత్వాత్ సుఖార్థేతి ఇవశబ్దః ప్రయుక్తః - పరమే స్థానే నావృత్తిలక్షణే తిష్ఠతీతి పరమేష్ఠీ ప్రయోజనం వినా పరమాత్మనః సృష్ట్యాదౌ కథం ప్రవృత్తిరితి చేల్లీలయైవ ఏవం స్వభావత్వాదిత్యర్థః - వ్యాఖ్యాతురివ కరతాడనాదౌ - తథా చ శారీరకసూత్రం - లోకవత్తు లీలాకైవల్యం ॥ ౮౦ ॥ చతుష్పాత్సకలో ధర్మ ఇతి ॥ సత్యయుగే సకలో ధర్మశ్చతుష్పాత్సకలాంగసంపూర్ణ ఆసీత్ ధర్మేఽముఖ్యపాదాసంభవాత్ వృషో హి భగవాన్ ధర్మ ఇత్యాద్యాగమే వృషత్వేన కీర్తనాత్ తస్య పాదచతుష్టయేన సంపూర్ణత్వాత్సత్యయుగేఽపి యజ్ఞాదిధర్మాణాం సర్వైరంగైః సమగ్రత్వాత్సంపూర్ణత్వపరోఽయం చతుష్పాచ్ఛబ్దః - అథవా తపః పరమిత్యుక్తమనుసైవ తపో జ్ఞానయజ్ఞదానానాం చతుర్ణాం కీర్తనాత్ - తస్య పాదచతుష్టయేన సంపూర్ణత్వాత్పాదత్వేన నిరూపితాః సత్యయుగే సమగ్రా ఇత్యర్థః - తథా సత్యం చ కృతయుగమాసీత్సకలధర్మశ్రేష్ఠత్వాత్సత్యస్య పృథగ్గ్రహణం తథా నశాస్త్రాతిక్రమేణ ధనవిద్యాదేరాగమ ఉత్పత్తిర్మనుష్యాన్ప్రతి సంపద్యతే ॥ ౮౧ ॥ ఇతరేష్వితి ॥ సత్యయుగాదన్యేషు త్రేతాదిషు ఆగమాత్ అధర్మేణ ధనవిద్యాదేరార్జనాత్ తస్యైవ పూర్వశ్లోకే ప్రకృతత్వాత్ - ఆగమాద్ధ

శాదిశతు గోవిందరాజో మేధాతిథిశ్చ ధర్మోపాయాగాదిః ॥ యథా. క్రమం ప్రతియుగం పాదం పాదమవరోపితో హీనః కృతః తథాధనవిద్యార్జ-
తోఽపి చాధర్మః ప్రవర్తతేఽపి చౌర్యానృతచ్ఛద్మభిః ప్రతియుగం పాదశో హానాద్వ్యపగచ్ఛతి త్రేతాదియుగైః స్వహ చౌరికానృతచ్ఛద్మనాం న
యథాసంఖ్యం సర్వత సర్వేషాం దర్శనాత్ ॥ ౮౨ ॥ అరోగా ఇతి॥ రోగనిమిత్తాధర్మాభావాదరోగాః సర్వసిద్ధకామ్యఫలాః ప్రతిబంధకా-
ధర్మాభావాచ్చతుర్వర్షశతాయుస్త్వం చ స్వాభావికమధికాయుః ప్రాపకధర్మవశాదధికాయుషోఽపి భవంతి తేన దశవర్షసహస్రాణి
రామో రాజ్యమకారయదిత్యాద్యవిరోధః శతాయుర్వై పురుష ఇత్యాది శ్రుతౌ తు శతశబ్దో బహుత్వపరః కలిపరో వా- ఏవం రూపామనుష్యాః
కృతే భవంతి త్రేతాదిషు పునః పాదం పాదమాయుర్హ్రసతీతి ॥ ౮౩॥ వేదోక్తమాయురితి॥ శతాయుర్వై పురుష ఇత్యాదివేదోక్తమాయుః క-
ర్మణాం చ కామ్యానాం ఫలవిషయాః ప్రార్థనా బ్రాహ్మణాదీనాం చ శాపానుగ్రహక్షమత్వాది ప్రభావా యుగానురూపేణ ఫలంతి ॥ ౮౪॥ అన్య
ఇతి॥ కృతయుగే న్యేధర్మా భవంతి త్రేతాదిష్వపి యుగాపచయానురూపేణ ధర్మా వైలక్షణ్యాః ॥ ౮౫ ॥ తపః పరమితి॥ యద్యపి తపః ప్రభృ-
తీని సర్వాణి సర్వయుగేష్వనుష్ఠేయాని తథాపి సత్యయుగే తపః ప్రధానం మహాఫలమితి జ్ఞాప్యతే ఏవమాత్మజ్ఞానం త్రేతాయుగే ద్వాపరే యజ్ఞః
దానం కలౌ॥ ౮౬॥ సర్వస్యాస్యేతి॥ స బ్రహ్మ మహాతేజా అస్య సర్గస్య సమగ్రస్యాగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరితిన్యాయేన రక్షార్థం ముఖాదిజాతా-
నాం బ్రాహ్మణాదీనాం విభాగేన కర్మాణి దృష్టాదృష్టార్థాని నిర్మితవాన్ ॥ ౮౭ ॥ అధ్యాపనమితి॥ అధ్యాపనాదీనామిహ సృష్టిప్రకరణే సృష్టివి-
శేషతయాభిధానం విధిస్త్వేషాముత్తరత్ర భవిష్యతి- అధ్యాపనాదీని షట్కర్మాణి బ్రాహ్మణాదీనాం కల్పితవాన్ ॥ ౮౮॥ ప్రజానామితి॥ ప్రజా-

ధర్మశ్చాపైతి పాదశః॥ ౮౨॥ అరోగాస్సర్వసిద్ధార్థాశ్చతుర్వర్షశతాయుషః। కృతే త్రేతాదిషు హ్యే-
షామాయుర్హ్రసతి పాదశః॥ ౮౩॥ వేదోక్తమాయుర్మర్త్యానామాశిషశ్చైవ కర్మణామ్। ఫలన్త్యను-
యుగం లోకే ప్రభావశ్చ శరీరిణామ్॥ ౮౪॥ అన్యే కృతయుగే ధర్మాస్త్రేతాయాం ద్వాపరేఽపరే। అన్యే కలి-
యుగే నృణాం యుగహ్రాసానురూపతః॥ ౮౫॥ తపః పరం కృతయుగే త్రేతాయాం జ్ఞానముచ్యతే। ద్వాపరే య-
జ్ఞమేవాహుర్దానమేకం కలౌ యుగే॥ ౮౬॥ సర్వస్యాస్య తు సర్గస్య గుప్త్యర్థం స మహాద్యుతిః। ముఖబా-
హూరుపజ్జానాం పృథక్కర్మాణ్యకల్పయత్॥ ౮౭॥ అధ్యాపనం చాధ్యయనం యజనం యాజనం తథా। దా-
నం ప్రతిగ్రహం చైవ బ్రాహ్మణానామకల్పయత్॥ ౮౮॥ ప్రజానాం రక్షణం దానమిజ్యాధ్యయనమేవ చ। వి-
షయేష్వప్రసక్తిశ్చ క్షత్రియస్య సమాసతః॥ ౮౯॥ పశూనాం రక్షణం దానమిజ్యాధ్యయనమేవ చ। వణిక్పథం
కుసీదం చ వైశ్యస్య కృషిమేవ చ॥ ౯౦॥ ఏకమేవ తు శూద్రస్య ప్రభుః కర్మ సమాదిశత్। ఏతేషామేవ వర్ణా-
నాం శుశ్రూషామనసూయయా॥ ౯౧॥ ఊర్ధ్వం నాభేర్మేధ్యతరః పురుషః పరికీర్తితః। తస్మాన్మేధ్యతమం త్వ-
స్య ముఖముక్తం స్వయంభువా॥ ౯౨॥ ఉత్తమాంగోద్భవాజ్జ్యైష్ఠ్యాద్బ్రహ్మణశ్చైవ ధారణాత్। సర్వ-
స్యైవాస్య సర్గస్య ధర్మతో బ్రాహ్మణః ప్రభుః॥ ౯౩॥ తం హి స్వయంభూః స్వాదాస్యాత్తపస్తప్త్వాదితోఽ-
సృజత్। హవ్యకవ్యాభివాహ్యాయ సర్వస్యాస్య చ గుప్తయే॥ ౯౪॥ యస్యాస్యేన సదాశ్నన్తి హవ్యాని త్రిది-

రక్షణాదీని క్షత్రియస్య కర్మాణి కల్పితవాన్- విషయేషు గీతనృత్యవనితోపభోగాదిష్వప్రసక్తిస్తేషాం పునరనాసేవనం సమాసతస్సంక్షేపేణ॥
౮౯॥ పశూనామితి॥ పశూనాం పాలనాదీని వైశ్యస్య కల్పితవాన్- వణిక్పథం స్థలజలాదినా వాణిజ్యం కుసీదం వృద్ధ్యా ధనప్రయోగః ॥ ౯౦॥ ఏ-
కమేవేతి॥ ప్రభుర్బ్రహ్మా శూద్రస్య బ్రాహ్మణాదివర్ణత్రయపరిచర్యాత్మకం కర్మ నిర్మితవాన్ - ఏకమేవేతి ప్రాధాన్యప్రదర్శనార్థం
దానాదేరపి తస్య విహితత్వాత్ అనసూయయా గుణానిందయా ॥ ౯౧ ॥ ఇదానీం ప్రాధాన్యేన సర్గరక్షార్థత్వాద్బ్రాహ్మణస్య తదుపక్రమ-
ధర్మాభిధానత్వాచ్చాస్య శాస్త్రస్య బ్రాహ్మణస్య స్తుతిమాహ ॥ ఊర్ధ్వమితి॥ సర్వత ఏవ పురుషో మేధ్యః నాభేరూర్ధ్వమతిశయేన మేధ్యః తత-
తోఽపి ముఖమస్య మేధ్యతమం బ్రహ్మణోక్తం ॥ ౯౨॥ తతః కిమత ఆహ॥ ఉత్తమాంగోద్భవాదితి॥ ఉత్తమాంగం ముఖం తదుద్భవత్వాత్ క్షత్రియా-
దిభ్యః పూర్వోత్పన్నత్వాదధ్యాపనవ్యాఖ్యానాదినాయుక్తస్యాతిశయేన వేదధారణాత్ సర్వస్యాస్య జగతో ధర్మానుశాసనేన బ్రాహ్మణః ప్ర-
భుః - సంస్కారస్య విశేషాత్తు వర్ణానాం బ్రాహ్మణః ప్రభుః ॥ ౯౩ ॥ కస్మాదుత్తమాంగాదయముద్భూత ఇత్యత ఆహ ॥ తం హి స్వయంభూరితి॥
తం బ్రాహ్మణం బ్రహ్మా ఆత్మీయముఖాత్ దైవపిత్ర్యహవిః కవ్యవహనాయ తపః కృత్వా సర్వస్య జగతో రక్షార్థం చ క్షత్రియాదిభ్యః ప్రథమం సృష్ట-
వాన్ ॥ ౯౪॥ పూర్వోక్తహవ్యకవ్యవహనం స్పష్టయతి ॥ యస్యాస్యేనేతి॥ యస్య విప్రస్య ముఖేన శ్రాద్ధాదౌ సర్వదా దేవా హవ్యాని పితరశ్చ
కవ్యాని భుంజతే తతోఽన్యత్ప్రకృష్టతమం భూతం కిం భవేత్ ॥ ౯౫॥ భూతానామితి॥ భూతానాం స్థావరజంగమానాం మధ్యే ప్రాణినః కీటాద-

యత్ర శ్రేష్ఠాః కదాచిత్సుఖలేశాత్తేషామపి బుద్ధిజీవినః సార్థనిరర్థదేశోపసర్పణాపసర్పణకారిణః పశ్వాదయస్తేభ్యోఽపి మనుష్యాః ప్రకృష్టజ్ఞానసంబంధాత్తేభ్యోఽపి బ్రాహ్మణాః సర్వపూజ్యత్వాదపవర్గాధికారయోగ్యత్వాచ్చ ॥ ౯౬ ॥ బ్రాహ్మణేషు చేతి ॥ బ్రాహ్మణేష్వపి విద్వాంసో మహాఫలజ్యోతిష్టోమాదికర్మాధికారిత్వాత్తేభ్యోఽపి కృతబుద్ధయః అనాగతేఽపి కృత్యం మయేతి బుద్ధిర్యేషాం శాస్త్రోక్తానుష్ఠానే ష్వోత్పన్నకర్తవ్యతాబుద్ధయ ఇత్యర్థః - తేభ్యోఽపి అనుష్ఠాతారః హితాహితప్రాప్తిపరిహారభాగిత్వాత్ - తేభ్యోఽపి బ్రహ్మవిదః మోక్షలాభాత్ ॥ ౯౭ ॥ ఉత్పత్తిరేవేతి ॥ బ్రాహ్మణదేహజన్మమాత్రమేవ ధర్మస్య శరీరమవినాశి యస్మాదసౌ ధర్మార్థం జాతః ధర్మానుగృహీతాత్మజ్ఞానేన మోక్షాయ సంపద్యతే ॥ ౯౮ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ యస్మాద్బ్రాహ్మణో జాయమానః పృథివ్యామధి ఉపరి భవతి శ్రేష్ఠ ఇత్యర్థః సర్వభూతానాం ధర్మసమూహరక్షాయై ప్రభుర్బ్రాహ్మణోపదిష్టత్వాత్ సర్వధర్మాణాం ॥ ౯౯ ॥ సర్వం స్వమితి ॥ యత్కించిజ్జగద్వర్తి ధనం తద్బ్రాహ్మణస్య స్వమితి స్తుత్యోచ్యతే - స్వమివ స్వం న తు స్వమేవ బ్రాహ్మణస్యాపి మనునా స్తేయస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - తస్మాద్బ్రహ్మముఖోద్భవత్వేనాభిజనేన శ్రేష్ఠతయా సర్వం బ్రాహ్మణోఽర్హతి సర్వగ్రహణయోగ్యో భవత్యేవ వై అవధారణే ॥ ౧౦౦ ॥ స్వమేవేతి ॥ యత్పరస్యాప్యన్నం బ్రాహ్మణో భుఙ్క్తే పరస్య చ వస్త్రం పరిధత్తే పరస్య గృహీత్వాన్యస్మై దదాతి తదపి బ్రాహ్మణస్య స్వమివ పూర్వవత్ స్తుతిః ఏవం సతి బ్రాహ్మణస్య కారుణ్యాదన్యే భోజనాదికుర్వంతి ॥ ౧౦౧ ॥ ఇదానీం ప్రకృష్టబ్రాహ్మణకర్మాభిధాయకతయా శాస్త్రప్రశంసాం ప్రక్రమతే ॥ తస్య కర్మవివేకార్థమితి ॥ బ్రాహ్మణస్య కర్మజ్ఞానార్థం శేషాణాం క్షత్రియాదీనాం చ స్వాయంభువో బ్రహ్మపౌత్రో ధీమాన్ సర్వవిషయజ్ఞానవాన్ మనురిదం శాస్త్రం విరచితవాన్ ॥ ౧౦౨ ॥ విదుషేతి ॥ ఏతచ్ఛాస్త్రాధ్యయనఫలజ్ఞేన బ్రాహ్మణేన. ఏతస్య వ్యాఖ్యానాధ్యాపనసూచితం ప్రయత్నతోఽధ్యయనం కర్తవ్యం

వౌకసః । కవ్యాని చైవ పితరః కింభూతమధికం తతః ॥ ౯౫ ॥ భూతానాం ప్రాణినః శ్రేష్ఠాః ప్రాణినాం బుద్ధిజీవినః ।
బుద్ధిమత్సు నరాః శ్రేష్ఠా నరేషు బ్రాహ్మణాః స్మృతాః ॥ ౯౬ ॥ బ్రాహ్మణేషు చ విద్వాంసో విద్వత్సు కృతబుద్ధయః ।
కృతబుద్ధిషు కర్తారః కర్తృషు బ్రహ్మవేదినః ॥ ౯౭ ॥ ఉత్పత్తిరేవ విప్రస్య మూర్తిర్ధర్మస్య శాశ్వతీ । స హి
ధర్మార్థముత్పన్నో బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ ౯౮ ॥ బ్రాహ్మణో జాయమానో హి పృథివ్యామధిజాయ
తే । ఈశ్వరః సర్వభూతానాం ధర్మకోశస్య గుప్తయే ॥ ౯౯ ॥ సర్వం స్వం బ్రాహ్మణస్యేదం యత్కించిజ్జగతీ
గతమ్ । శ్రైష్ఠ్యేనాభిజనేనేదం సర్వం వై బ్రాహ్మణోఽర్హతి ॥ ౧౦౦ ॥ స్వమేవ బ్రాహ్మణో భుఙ్క్తే స్వం వ
స్తే స్వం దదాతి చ । ఆనృశంస్యాద్బ్రాహ్మణస్య భుంజతే హీతరే జనాః ॥ ౧౦౧ ॥ తస్య కర్మవివేకార్థం శేషా
ణాం చానుపూర్వశః । స్వాయంభువో మనుర్ధీమానిదం శాస్త్రమకల్పయత్ ॥ ౧౦౨ ॥ విదుషా బ్రాహ్మణేనేద
మధ్యేతవ్యం ప్రయత్నతః । శిష్యేభ్యశ్చ ప్రవక్తవ్యం సమ్యఙ్నాన్యేన కేనచిత్ ॥ ౧౦౩ ॥ ఇదం శాస్త్రమధీయా
నో బ్రాహ్మణః శంసితవ్రతః । మనోవాగ్దేహజైర్నిత్యం కర్మదోషైర్న లిప్యతే ॥ ౧౦౪ ॥ పునాతి పఙ్క్తిం వం
శ్యాంశ్చ సప్త సప్త పరావరాన్ । పృథివీమపి చైవేమాం కృత్స్నామేకోఽపి సోఽర్హతి ॥ ౧౦౫ ॥ ఇదం స్వస్త్యయ
నం శ్రేష్ఠమిదం బుద్ధివివర్ధనమ్ । ఇదం యశస్యమాయుష్యమిదం నిఃశ్రేయసం పరమ్ ॥ ౧౦౬ ॥ అస్మిన్ధర్మోఽఖి

శిష్యేభ్యశ్చేదం వ్యాఖ్యాతవ్యం నాన్యేన క్షత్రియాదినా అధ్యయనమాత్రం తు వ్యాఖ్యానాధ్యాపనరహితం క్షత్రియవైశ్యయోరపి నిషేకాదిశ్మశానాంత ఇత్యాదినా విధాస్యతే అనువాదమాత్రమేతదితి మేధాతిథిమతం తన్న - మనురాహ ద్విజైరధ్యయనం బ్రాహ్మణేనైవాధ్యాపనవ్యాఖ్యానే ఇత్యస్యాలాభాత్ - యత్తు అధీయీరంస్త్రయో వర్ణాః ఇత్యాదితద్ద్వయవిషయమితి వక్ష్యతి విప్రేణైవాధ్యాపనమితి విధానేన సంభవత్యపి అనువాదత్వమస్యేతి వృథా మేధాతిథిగ్రహః ॥ ౧౦౩ ॥ ఇదం శాస్త్రం పఠన్నేతదీయమర్థం జ్ఞాత్వా శంసితవ్రతోఽనుష్ఠితవ్రతః మనోవాక్కాయసంభవైః పాపైర్న సంబధ్యతే ॥ ౧౦౪ ॥ పునాతీతి ॥ ఇదం శాస్త్రమధీయాన ఇత్యనువర్తతే. అపాంక్త్యోపహతాం పఙ్క్తిం యాను పూర్వాద్యనివిష్టజనసమూహం పవిత్రీకరోతి. వంశభవాంశ్చ సప్త పరాన్పిత్రాదీన్ - అపరాంశ్చ పుత్రాదీన్ పృథివీమపి సకలాం సకలధర్మజ్ఞతయా పాత్రత్వేన గృహీతుం యోగ్యో భవతి ॥ ౧౦౫ ॥ ఇదమితి ॥ అభిమతార్థస్యావినాశః స్వస్తి తత్స్వస్త్యయనం ప్రాపకం ఏతచ్ఛాస్త్రస్యాధ్యయనం స్వస్త్యయనజపహోమాదిబోధకత్వాచ్చ శ్రేష్ఠం స్వస్త్యయనాంతరాత్ప్రకృష్టం బుద్ధివివర్ధనమేతచ్ఛాస్త్రాభ్యాసేనాశేషవిధినిషేధపరిజ్ఞానాత్ - యశసే హితం యశస్యం విద్వత్తయా ఖ్యాతిలాభాత్పరం ప్రకృష్టం నిఃశ్రేయసం నిఃశ్రేయసస్య మోక్షస్యోపాయోపదేశకత్వాత్ ॥ ౧౦౬ ॥ అస్మిన్ధర్మ ఇతి ॥ అస్మిన్ కాత్స్న్యేన ధర్మోఽభిహిత ఇతి శాస్త్రప్రశంసా కర్మణాం విహితనిషిద్ధానామిష్టానిష్టఫలేష ణాం చతుష్టయస్యైవ పురుషధర్మరూపశ్చాచారశ్శాశ్వతః పారంపర్యాగతః ధర్మత్వేఽప్యాచారస్య ప్రాధాన్యఖ్యాపనాయ పృథక్ నిర్దేశః ॥

౧౦౭॥ ప్రాధాన్యమేతస్య స్పష్టయతి ॥ ఆచారఇతి॥ యుక్తో యత్నవాన్ ఆత్మహితేచ్ఛుస్స్వర్గ్యస్యాత్మాస్తీతి ఆత్మశబ్దేనాత్మహితేచ్ఛా లక్ష్యతే॥ ౧౦౮॥ ఆచారాదితి॥ ఆచారాద్విచ్యుతో విప్రో న వైదికం ఫలం లభేత్- ఆచారయుక్తః పునస్సమగ్రఫలభాగ్భవతి ॥ ౧౦౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఉక్తప్రకారేణాచారాద్ధర్మప్రాప్తిం మునయో బుద్ధ్వా తపసస్సర్వస్య చాంద్రాయణాదేస్సమగ్రస్య కారణమాచారమనుష్ఠేయతయా గృహీతవంతః- ఉక్తవక్ష్యమాణస్యాచారస్య ఇహ స్తుతిశ్శాస్త్రస్తుత్యర్థా॥ ౧౧౦॥ ఇదానీం శిష్యస్సుఖప్రతిపత్తయే వక్ష్యమాణార్థానుక్రమణికామాహ॥ జగతశ్చ సముత్పత్తిమితి- పాషండగణధర్మాంశ్చేత్యంతం- జగదుత్పత్తిః ప్రథమోక్తా బ్రాహ్మణస్తుతిశ్చ మార్గాంతరత్వేన బ్రాహ్మణస్య శాస్త్రప్రవృత్త్యాదికం చ స్పష్టావేవాంతర్భవతి- ఏతత్ప్రథమాధ్యాయప్రమేయం- సంస్కారాణాం జాతకర్మాదీనాం విధిరనుష్ఠానం బ్రహ్మచారిణో వ్రతాచరణముపచారం చ గుర్వాదీనామభివాదనోపాసనాది సర్వోద్వహనోద్వోఽవిభాషైకవద్భవత్యేకవద్భావః- ఏతద్ద్వితీయాధ్యాయప్రమేయం- స్నానం గురుకులాన్నివర్తమానస్య సంస్కారవిశేషః తస్య ప్రకృష్టం విధానం॥ ౧౧౧॥ దారాధిగమనమితి ॥ దారాధిగమనం వివాహస్తద్విశేషాణాం బ్రాహ్మాదీనాం చ లక్షణం మహాయజ్ఞాః పంచ వైశ్వదేవాదయః- శ్రాద్ధస్య విధిశ్శాశ్వతః ప్రతిసర్గమనాదిప్రవాహప్రవృత్తత్వాన్నిత్యః- ఏష తృతీయాధ్యాయార్థః ॥ ౧౧౨॥ వృత్తీనామితి॥ వృత్తీనాం జీవనోపాయానాం ఋతాదీనాం లక్షణం- స్నాతకస్య గృహస్థస్య వ్రతాని నియమాః- ఏతచ్చతుర్థాధ్యాయప్రమేయం- భక్ష్యం దధ్యాది అభక్ష్యం లశునాది- శౌచం మరణాదౌ బ్రాహ్మణాదేర్దశాహాదినా ద్రవ్యాణాం శుద్ధిముదకాదినా ॥ ౧౧౩ ॥ స్త్రీధర్మయోగమితి॥ స్త్రీణాం ధర్మయోగం ధర్మసంబంధం- ఏతత్పంచమికం తాపస్యం తపసే వాన

లేనోక్తో గుణదోషౌ చ కర్మణామ్ । చతుర్ణామపి వర్ణానామాచారశ్చైవ శాశ్వతః॥ ౧౦౭॥ ఆచారః పరమో
ధర్మశ్శ్రుత్యుక్తస్స్మార్త ఏవ చ । తస్మాదస్మిన్సదా యుక్తో నిత్యం స్యాదాత్మవాన్ద్విజః ॥ ౧౦౮ ॥ ఆచా
రాద్విచ్యుతో విప్రో న వేదఫలమశ్నుతే । ఆచారేణ తు సంయుక్తస్సంపూర్ణఫలభాగ్భవేత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ఏవమా
చారతో దృష్ట్వా ధర్మస్య మునయో గతిమ్ । సర్వస్య తపసో మూలమాచారం జగృహుః పరమ్ ॥ ౧౧౦ ॥ జగతశ్చ
సముత్పత్తిం సంస్కారవిధిమేవ చ । వ్రతచర్యోపచారం చ స్నానస్య చ పరం విధిమ్ ॥ ౧౧౧ ॥ దారాధిగమనం చైవ
వివాహానాం చ లక్షణమ్ । మహాయజ్ఞవిధానం చ శ్రాద్ధకల్పం చ శాశ్వతమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ వృత్తీనాం లక్షణం చైవ స్నా
తకస్య వ్రతాని చ । భక్ష్యాభక్ష్యం చ శౌచం చ ద్రవ్యాణాం శుద్ధిమేవ చ ॥ ౧౧౩ ॥ స్త్రీధర్మయోగం తాపస్యం
మోక్షం సన్న్యాసమేవ చ । రాజ్ఞశ్చ ధర్మమఖిలం కార్యాణాం చ వినిర్ణయమ్ ॥ ౧౧౪ ॥ సాక్షిప్రశ్నవిధా
నం చ ధర్మం స్త్రీపుంసయోరపి । విభాగధర్మం ద్యూతం చ కంటకానాం చ శోధనమ్ ॥ ౧౧౫ ॥ వైశ్యశూద్రో
పచారం చ సంకీర్ణానాం చ సంభవమ్ । ఆపద్ధర్మం చ వర్ణానాం ప్రాయశ్చిత్తవిధిం తథా ॥ ౧౧౬ ॥ సంసారగ
మనం చైవ త్రివిధం కర్మసంభవమ్ । నిశ్శ్రేయసం కర్మణాం చ గుణదోషపరీక్షణమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ దేశధర్మాన్జా
తిధర్మాన్కులధర్మాంశ్చ శాశ్వతాన్ । పాషండగణధర్మాంశ్చ శాస్త్రేఽస్మిన్నుక్తవాన్మనుః ॥ ౧౧౮ ॥ యథేద

ప్రస్థాయ హితం తస్య ధర్మం మోక్షహేతుత్వాన్మోక్షం యతిధర్మం- యతిధర్మత్వేఽపి సన్న్యాసస్య పృథగుపదేశః ప్రాధాన్యజ్ఞాపనార్థః- ఏష షష్ఠాధ్యాయార్థః- రాజ్ఞోఽఖిలః కృత్స్నః సర్వో దృష్టాదృష్టార్థో ధర్మః - ఏష సప్తమాధ్యాయార్థః- కార్యాణామృణాదీనామర్థిప్రత్యర్థిసమర్పితానాం వినిర్ణయో విచార్య తత్త్వనిర్ణయః ॥ ౧౧౪॥ సాక్షీతి॥ సాక్షిణాం చ ప్రశ్నే యద్విధానం వ్యవహారాంగత్వేఽపి సాక్షిప్రశ్నస్య విధాననిర్ణయోపాయత్వాత్ పృథఙ్నిర్దేశః- ఏతదష్టమికం - స్త్రీపుంసయోర్భార్యాపత్యోః సన్నిధానాసన్నిధౌ చ ధర్మస్తస్థానస్పృక్తభాగస్య చ ధర్మం యద్యపి ఋణభాగోఽపి కార్యాణాం వినిర్ణయ ఇత్యనేనైవ ప్రాప్తస్తథాప్యధ్యాయభేదాత్పృథఙ్నిర్దేశః- ద్యూతవిషశూనాదిర్ద్యూతశబ్దేనోచ్యతే కంటకానాం చోరాదీనాం శోధనం నిరసనం ॥ ౧౧౫॥ వైశ్యశూద్రోపచారం చేతి ॥ వైశ్యశూద్రోపచారం స్వధర్మానుష్ఠానమేతన్నవమే- ఏవం సంకీర్ణానామనులోమప్రతిలోమజానాముత్పత్తిరాపది చ జీవికోపదేశ ఆపద్ధర్మ ఏతద్దశమే - ప్రాయశ్చిత్తవిధిమేకాదశే॥ ౧౧౬॥ సంసారగమనమితి ॥ సంసారగమనం దేహాంతరప్రాప్తిరూపం ఉత్తమమధ్యమాధమభేదేన వివిధశుభాశుభకర్మహేతుకం - నిశ్శ్రేయసమాత్మజ్ఞానం సర్వోత్కృష్టమోక్షలక్షణస్య శ్రేయసో హేతుత్వాత్ కర్మణాం చ విహితనిషిద్ధానాం గుణదోషపరీక్షణం॥ ౧౧౭॥ దేశధర్మానితి॥ ప్రతినియతదేశేష్వనుష్ఠీయమానా దేశధర్మాః బ్రాహ్మణాదిజాతినియతా జాతిధర్మాః కులవిశేషాశ్రయాః కులధర్మాః వేదబాహ్యాగమసమాశ్రయాః ప్రతిషిద్ధవ్రతచర్యాః పాషండం తద్యోగాత్పురుషోఽపి పాషండః- తన్నిమిత్తా యే ధర్మాః పాషండినో వికర్మస్థాత్వాదయః - తేషాం పృథగ్ధర్మాభిధానాత్ గణస్సమూహో వణిగాదీనాం॥ ౧౧౮॥ యథేదమితి॥ పూర్వం మయా పృష్టో మనుర్యథేదం శాస్త్ర

సన్నిహితవాన్ - తథైవ వ్యాఖ్యానేనాతిరిక్తం మయా స్వకాలాచ్ఛృణుతేతి ఋషీణాం శ్రద్ధాతిశయార్థం పునరభిధానమ్॥ * ** * * * * *

ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టకృతాయాం - మన్వర్థముక్తావళ్యాం- ప్రథమోధ్యాయః-

ప్రకృష్టపరమాత్మజ్ఞానరూపధర్మజ్ఞానాయ జగత్కారణం బ్రహ్మ ప్రతిపాద్యాధునా బ్రహ్మజ్ఞానాంగభూతం సంస్కారాదిరూపం ధర్మం
ప్రతిపిపాదయిషుర్ధర్మసామాన్యలక్షణం ప్రథమమాహ॥ విద్వద్భిరితి॥ విద్వద్భిర్వేదవిద్భిః సద్భిర్ధార్మికైః రాగద్వేషశూన్యైః యదనుష్ఠితో
హృదయేనాభిముఖ్యేన జ్ఞాత ఇత్యనేన శ్రేయస్సాధనమభిమతం - తత్ర హృదయస్వరసాన్నాభిముఖ్యేన వేదవిద్భిర్జ్ఞాత ఇతి విశేషణోపాదానసా
మర్థ్యాత్ జ్ఞాతస్య వేదస్యైవ శ్రేయస్సాధనజ్ఞానే కారణత్వం విపక్షితం ఖడ్గధారిణా హత ఇత్యుక్తే ధృతిఖడ్గస్యైవ హననే ప్రాధాన్యం- అతో
వేదప్రమాణకః శ్రేయస్సాధనం ధర్మ ఇత్యుక్తం-ఏవం విధో యో ధర్మస్తన్నిబోధత-ఉక్తార్థ సంగ్రహశ్లోకాః। వేదవిద్భిర్జ్ఞాత ఇతి ప్రయుం
జానో నిశేషణం। వేదాదేవ పరిజ్ఞాతో ధర్మ ఇత్యుక్తవాన్మనుః॥ హృదయేనాభిముఖ్యేన జ్ఞాత ఇత్యపి సదర్శకః। శ్రేయస్సాధనమిత్యాహత
ద్రుహ్యాలిముఖ్యమనః॥ వేదప్రమాణకః శ్రేయస్సాధనం ధర్మ ఇత్యతః। మనూక్తమేవ మునయః ప్రణిన్యుర్ధర్మలక్షణం - అత ఏవ హారీతః-
అథాతో ధర్మం వ్యాఖ్యాస్యామః- శ్రుతిప్రమాణకో ధర్మః శ్రుతిశ్చ ద్వివిధా వైదికీ తాంత్రికీ చ। భవిష్యపురాణే ధర్మః శ్రేయస్సముద్దిష్టం శ్రే
యోభ్యుదయలక్షణం। స తు పంచవిధః ప్రోక్తో వేదమూలస్సనాతనః॥ అస్య సమ్యగనుష్ఠానాత్స్వర్గో మోక్షశ్చ జాయతే। ఇహలోకే సుఖైశ్వ
ర్యమతులం చ ఖగాధిప॥ శ్రేయస్సాధనమిత్యర్థః- జైమినిరపి॥ ఇదమేవ ధర్మలక్షణమసూత్రయత్ చోదనాలక్షణోర్థో ధర్మ ఇత్యర్థ
యచోదనయా లక్ష్యతే తథా- శ్రేయస్సాధనం జ్యోతిష్టోమాదిః అనర్థః ప్రత్యవాయసాధనం శ్యేనాది- తత్ర వేదప్రమాణకం శ్రేయస్సాధనం
జ్యోతిష్టోమాదిధర్మ ఇతి సూత్రార్థః- స్మృత్యాచారయోరపి వేదమూలత్వేనైవ ధర్మే ప్రమాణత్వమితి దర్శయిష్యామః - గోవిందరాజస్తుహృద

ముక్తవాన్ శాస్త్రం పురా పృష్టో మనుర్మయా। తథేదం యూయమప్యద్య మత్సకాశాన్నిబోధత॥ ౧౧౯॥ ***

ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం- ప్రథమోధ్యాయః-

విద్వద్భిస్సేవితస్సద్భిర్నిత్యమద్వేషరాగిభిః। హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాతో యో ధర్మస్తం నిబోధత ॥ ౧॥ కామా
త్మతా న ప్రశస్తా న చైవేహాస్త్యకామతా। కామ్యో హి వేదాధిగమః కర్మయోగశ్చ వైదికః॥ ౨॥ సంకల్పమూ
లః కామో వై యజ్ఞాస్సంకల్పసంభవాః। వ్రతాని యమధర్మాశ్చ సర్వే సంకల్పజాః స్మృతాః॥ ౩॥ అకామ
స్య క్రియా కాచిద్దృశ్యతే నేహ కర్హిచిత్। యద్యద్ధి కురుతే కించిత్తత్తత్కామస్య చేష్టితమ్॥ ౪॥ తేషు సమ్య
గ్వర్తమానో గచ్ఛత్యమరలోకతామ్। యథా సంకల్పితాంశ్చేహ సర్వాన్కామాన్సమశ్నుతే ॥ ౫॥ వేదోఖి

యేనాభ్యనుజ్ఞాత ఇత్యంతఃకరణవిచికిత్సాశూన్య ఇతి వ్యాఖ్యాతవాన్- తన్న తే వేదవిద్భిరిత్యనేనైవ నిస్సంశయ రహితశ్చ ధర్మ ఇతి ధర్మలక్ష
ణం స్యాత్ ఏతచ్చ దృష్టార్థ గ్రామగమనాదిసాధారణం ధర్మలక్షణం విచక్షణాన శ్రద్దధతే- మేధాతిథి స్తు హృదయేనాభ్యనుజ్ఞాత ఇతి యత్ర చి
త్తం ప్రవర్తయతీతి వ్యాఖ్యాయ అథవా హృదయం వేదస్స హ్యధీతో భావనాదిరూపేణ హృద్ధ్యవస్థిత ఇతి హృదయమిత్యుచ్యత ఇత్యుక్తవాన్॥
౧॥ కామాత్మతేతి॥ ఫలాభిలాషశీలత్వం పురుషస్య కామాత్మతా సా న ప్రశస్తా బంధహేతుత్వాత్ స్వర్గాదిఫలాభిలాషేణ కామ్యాని కర్మాణ్య
నుష్ఠీయమానాని పునర్జన్మనే కారణం భవంతి నిత్యనైమిత్తికాని తు ఆత్మజ్ఞానసహకారితయా మోక్షోపకల్పంతే న పునరిచ్ఛామాత్రమనేన ని
షిధ్యతే- తదాహ న చైవేహాస్త్యకామతేతి- యతో వేదస్వీకరణం వైదికసకలధర్మసంబంధశ్చేచ్ఛావిషయ ఏవ ॥ ౨॥ అత్రోపపత్తిమాహ॥
సంకల్పమూల ఇతి॥ అనేన కర్మణా ఇదమిష్టం ఫలం సాధ్యత ఇత్యేవం విషయా బుద్ధిస్సంకల్పస్తదనంతరమిష్టసాధనతయావగతే తస్మిన్నిచ్ఛా
జాయతే తదర్థం ప్రయత్నం కురుతే చ ఇత్యేవం యజ్ఞాః సంకల్పప్రభవాః వ్రతాని యమరూపాశ్చ ధర్మాశ్చతుర్థాధ్యాయోక్తాః సర్వ
ఇత్యనేన పదేన అన్యేపి శాస్త్రార్థాస్సంకల్పాదేవ జాయంతే - ఇచ్ఛామంతరేణ తాన్యపి న సంభవంతీత్యర్థః- గోవిందరాజస్తు వ్రతాన్యను
ష్ఠేయరూపాణి యమధర్మాః ప్రతిషేధార్థకా ఇత్యాహ॥ ౩॥ అత్రైవ లౌకికం నియమం దర్శయతి॥ అకామస్యేతి॥ లోకేయం కాచిద్భోజన
గమనాదిక్రియాసాప్యనిచ్ఛతో న కదాచిద్దృశ్యతే- తతశ్చ సర్వం కర్మ లౌకికం వైదికం చ యద్యత్పురుషః కురుతే తదిచ్ఛాకార్యం॥ ౪॥ సం
ప్రతి పూర్వోక్తం ఫలాభిలాషనిషేధం నియమయతి॥ తేషు సమ్యగ్వర్తమాన ఇతి ॥ నాత్రేచ్ఛానిషిధ్యతే కింతు శాస్త్రోక్తకర్మసు సమ్యగ్వృత్తి
ర్విధీయతే బంధహేతుఫలాభిలాషం వినా శాస్త్రీయకర్మణామనుష్ఠానం తేషు సమ్యగ్వృత్తిః సమ్యగ్వర్తమానోమరలోకతాం అమరధర్మ
కత్వం బ్రహ్మభావం గచ్ఛతి మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః తథాభూతశ్చ సర్వేశ్వరత్వాదిహాపి లోకే సర్వాన్ కామానభిలషితాన్ ప్రాప్నోతి- తథా చ ఛాందోగ్యే-
స యదా పితృలోకకామో భవతి సంకల్పాదేవాస్య పితరస్సముత్తిష్ఠంతీత్యాది ॥ ౫॥ ఇదానీం ధర్మప్రమాణాన్యాహ॥ వేదోఖిలో ధర్మమూ
లమితి॥ వేద ఋగ్యజుస్సామాథర్వలక్షణః స సర్వో నిరవశేషో విధ్యర్థవాదమంత్రాత్మా ధర్మే మూలం ప్రమాణం - అర్థవాదానామపి విధ్యేకవాక్యత

యోఽస్తారకత్వేన ధర్మే ప్రామాణ్యాత్ - యదాహ జైమినిః - విధినాత్వేకవాక్యత్వాత్ స్తుత్యర్థేన విధీనాం స్యుః మన్త్రార్థవాదానామపి వి ధివాక్యైకవాక్యతయైవ ధర్మే ప్రామాణ్యం ప్రయోగకాలే చానుష్ఠేయస్మారకత్వం వేదస్య చ ధర్మే ప్రామాణ్యం యథాస్వభావకరణత్వరూ పం న్యాయసిద్ధం స్మృత్యాదీనామపి తన్మూలత్వేనైవ ప్రామాణ్య ప్రతిపాదనార్థమనూద్యతే మన్వాదీనాం చ వేదవిదాం స్మృతిర్ధర్మే ప్రమాణం వేదవిదామితి విశేషణోపాదానాద్వేదమూలత్వేనైవ స్మృత్యాదీనాం ప్రామాణ్యమభిమతం శీలం బ్రహ్మణ్యతాదిరూపం - తదాహ హారీతః - బ్రహ్మ ణ్యతా దేవపితృభక్తతా సౌమ్యతా అపరోపతాపితా అనసూయతా మృదుతా అపారుష్యం తు మైత్రతా ప్రియవాదిత్వం కృతజ్ఞతా శరణ్యతా కారుణ్యం ప్రశాన్తిశ్చేతి త్రయోదశవిధం శీలం- గోవిందరాజస్తు శీలం రాగద్వేషపరిత్యాగ ఇత్యాహ - ఆచారః కంబళవల్కలాద్యాచరణరూ పః సాధూనాం ధార్మికాణాం ఆత్మతుష్టిశ్చైవ కల్పికపదార్థవిషయా ధర్మే ప్రమాణం- తదాహ గర్గ వ్యాసః- వైకల్పికే ఆత్మతుష్టిః ప్రమా ణం॥ ౬॥ వేదాదన్యేషాం వేదమూలత్వేన ప్రామాణ్యేఽభిహితేఽపి మనుస్మృతేస్సర్వోత్కర్షజ్ఞాపనాయ విశేషేణ వేదమూలతామాహ ॥ యఃకశ్చిది తి॥ యఃకశ్చిత్కస్యచిద్బ్రాహ్మణాదేర్మనునా ధర్మ ఉక్తః స సర్వో వేదే ప్రతిపాదితః- యస్మాత్సర్వజ్ఞోఽసౌ మనుః సర్వజ్ఞతయా చోత్సన్నవి ప్రకీర్ణపఠ్యమానవేదార్థం సమ్యగ్జ్ఞాత్వా లోకహితాయోపనిబద్ధవాన్ - గోవిందరాజస్తు సర్వమయ ఇత్యస్య సర్వజ్ఞానారబ్ధ ఏవ వేద ఇతి వే దవిశేషణతామాహ॥ ౭॥ సర్వంత్వితి॥ సర్వం శాస్త్రజాతం వేదార్థావగమోచితజ్ఞానం మీమాంసావ్యాకరణాదికం జ్ఞానమేవ చక్షుస్తేన ని ఖిలం తద్విశేషేణ పర్యాలోచ్య వేదప్రామాణ్యేనానుష్ఠేయమవగమ్య స్వధర్మే వతిష్ఠేత ॥ ౮ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితమితి॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం

వేదోఽఖిలో ధర్మమూలం స్మృతిశీలే చ తద్విదామ్। ఆచారశ్చైవ సాధూనామాత్మనస్తుష్టిరేవ చ ॥ ౬॥ యఃకశ్చిత్క
స్యచిద్ధర్మో మనునా పరికీర్తితః। స సర్వోఽభిహితో వేదే సర్వజ్ఞానమయో హి సః ॥ ౭॥ సర్వం తు సమవేక్ష్యేదం
నిఖిలం జ్ఞానచక్షుషా। శ్రుతిప్రామాణ్యతో విద్వాన్స్వధర్మే నివిశేత వై॥ ౮ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మ
మనుతిష్ఠన్హి మానవః। ఇహ కీర్తిమవాప్నోతి ప్రేత్య చానుత్తమం సుఖమ్॥ ౯॥ శ్రుతిస్తు వేదో విజ్ఞేయో ధర్మ
శాస్త్రం తు వై స్మృతిః। తే సర్వార్థేష్వమీమాంస్యే తాభ్యాం ధర్మో హి నిర్బభౌ ॥ ౧౦॥ యోఽవమన్యేత తే
మూలే హేతుశాస్త్రాశ్రయాద్ద్విజః। స సాధుభిర్బహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిన్దకః ॥ ౧౧ ॥ వేదఃస్మృతి
కామేష్వసక్తానాం ధర్మజ్ఞానం విధీయతే। ధర్మం జిజ్ఞాసమానానాం ప్రమాణం పరమం శ్రుతిః॥ ౧౩॥ శ్రు

ధర్మమనుతిష్ఠన్మానవ ఇహలోకే ధార్మికత్వేనానుషంగికీం కీర్తిం పరలోకే చ ధర్మఫలముత్కృష్టం స్వర్గాపవర్గాది సుఖరూపం ప్రాప్నోతి- అనేన వా స్తవగుణకథనేన శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మమనుతిష్ఠేదితి విధిః కల్ప్యతే ॥ ౯ ॥ శ్రుతిస్త్వితి॥ లోకప్రసిద్ధసంజ్ఞాసంజ్ఞిసం బంధానువాదోఽయం శ్రుతిస్మృత్యోః ప్రతికూలతర్కేణామీమాంస్యత్వవిధానార్థం స్మృతేః శ్రుతితుల్యత్వబోధనేనాచారాదిభ్యో బలవత్త్వ ప్రతిపాదనార్థం చ తేన స్మృతివిరుద్ధాచారో హేయ ఇత్యస్య ఫలం- శ్రుతిర్వేదో మన్వాదిశాస్త్రం స్మృతిః - తే ఉభే ప్రతికూలతర్కైర్న విచార యితవ్యే యతస్తాభ్యాం నిశ్శేషేణ ధర్మో బభౌ ప్రకాశతాం గతః ॥ ౧౦॥ యోఽవమన్యేతేతి॥ యః పునస్తే ద్వే శ్రుతిస్మృతీ ద్విజోఽవమన్యేత స శిష్టై ర్ద్విజైరనుష్ఠేయాధ్యయనాదికర్మణో నిస్సార్యః పూర్వశ్లోకే సామాన్యేనామీమాంస్యే ఇతి మీమాంసానిషేధాదనుకూల మీమాంసాపి న ప్రవ ర్తనీయేతి భ్రమో మాభూదితి విశేషయతి హేతుశాస్త్రాశ్రయాత్ - వేదవాక్యమప్రమాణం వాక్యత్వాత్ విప్రలభ్యకవాక్యవదిత్యాది ప్రతికూ లతర్కావష్టంభేన చార్వాకాదినాస్తిక ఇవ నాస్తికోఽయతో వేదనిందకః॥ ౧౧॥ ఇదానీం శీలస్యాచార ఏవాంతర్భావసంభవాద్వేదమూలతావి వతం ప్రత్యన్నస్మృతిశీలాది ప్రకారనియమ ఇతి దర్శయితుం చతుర్ధా ధర్మ ప్రమాణమాహ॥ వేదఇతి॥ వేదో ధర్మే ప్రమాణం సక్వచిత్ప్రత్య క్షః క్వచిత్స్మృత్యానుమితః ఇత్యేవం తాత్పర్యాంశను ప్రమాణపరిగణనే- అత ఏవ శ్రుతిస్మృత్యుదితం ధర్మమిత్యత్ర ద్వయమేవాభిహితవాన్ - సదాచారశ్శిష్టాచారః స్వస్య చాత్మనః ప్రియమాత్మతుష్టిః॥ ౧౨॥ అర్థకామేష్వితి॥ అర్థకామేష్వసక్తానామర్థకామలిప్సాశూన్యానాం ధర్మోపదేశోఽయం యే త్వర్థకామసవిగానయా లోకప్రతిపత్త్యర్థం ధర్మమనుతిష్ఠంతి న తేషాం ధర్మఫలమిత్యర్థః- ధర్మం చ జ్ఞాతు మిచ్ఛతాం ప్రకృష్టం ప్రమాణం శ్రుతిః - ప్రకర్షబోధనేన చ శ్రుతిస్మృతివిరోధే స్మృత్యర్థో నాదరణీయ ఇతి భావః - అత ఏవ జాబాలిః శ్రుతి స్మృతివిరోధే తు శ్రుతిరేవ గరీయసీ। అవిరోధే సదా కార్యం స్మార్తం వైదికవత్సదా॥ భవిష్యపురాణేఽప్యుక్తం- శ్రుత్యా సహ విరోధే తు బాధ్యతే విషయం వినా జైమినిరప్యాహ॥ విరోధే త్వనపేక్షం స్యాదసతి హ్యనుమానం - శ్రుతివిరోధే స్మృతివాక్యమనపేక్ష్యం అప్రమాణమనాదరణీయం- అసతి విరోధే మూలవేదానుమానమిత్యర్థః ॥ ౧౩॥ శ్రుతిద్వైధంత్వితి॥ యత్ర పునః శ్రుత్యోరేవ ద్వైధం పరస్పరవిరుద్ధార్థ ప్రతిపాదనం త త్ర ద్వావపి ధర్మౌ మనునా స్మృతౌ తుల్యబలతయా వికల్పానుష్ఠానవిధానేన చ విరోధాభావః - యస్మాన్మన్వాదిభ్యః పూర్వతరైరపి విద్వద్భిః సమ్యక్

శ్రుతిద్వైధేన ద్వావపి తౌ ధర్మావుక్తౌ సమానన్యాయతయా స్మృత్యోరపి విరోధే వికల్ప ఇతి ప్రకృతోపయోగః । తుల్యబలత్వావిశేషాత్ । తదాహ గౌతమః । తుల్యబలవిరోధే వికల్పః ॥ ౧౪ ॥ అత్ర దృష్టాంతమాహ । ఉదితేऽనుదితే చైవేతి ॥ సూర్యనక్షత్రవర్జితః కాలః సమయాధ్యుషితశబ్దేనోచ్యతే । ఉదయాత్పూర్వమరుణకిరణవాన్ ప్రవిరళతారకోऽనుదితకాలః । పరస్పరవిరుద్ధకాలత్రయవచనేऽపి సర్వథా వికల్పేనాగ్నిహోత్రహోమః ప్రవర్తతే । దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగగుణయోగాత్ యజ్ఞశబ్దోऽత్ర గౌణః । ఉదితే హోతవ్యమిత్యాదికా వైదికీ శ్రుతిః ॥ ౧౫ ॥ నిషేకాదీతి ॥ గర్భాధానాదిరంత్యేష్టిపర్యంతో యస్య వర్ణస్య మంత్రైరనుష్ఠానకలాప ఉక్తో ద్విజాతేరిత్యర్థః । తస్యాస్మిన్మానవే ధర్మశాస్త్రేऽధ్యయనేऽధికారః । న త్వన్యస్య కస్యచిచ్ఛూద్రాదేః । ఏతచ్ఛాస్త్రానుష్ఠానం చ యథాధికారం సర్వైరేవ కర్తవ్యం । ప్రవచనం త్వస్యాధ్యాపనం వ్యాఖ్యానరూపం బ్రాహ్మణకర్తృకమేవేతి విదుషా బ్రాహ్మణేనేత్యత్ర వ్యాఖ్యాతం ॥ ౧౬ ॥ సరస్వతీతి ॥ ధర్మస్య స్వరూపం ప్రమాణం పరిభాషాం చోక్త్వేదానీం ధర్మానుష్ఠానయోగ్యదేశానాహ । సరస్వతీదృషద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదుభయోర్మధ్యం బ్రహ్మావర్తం దేశమాహుః । దేవనదీదేవనిర్మితశబ్దౌ ప్రాశస్త్యార్థౌ ॥ ౧౭ ॥ తస్మిన్దేశ ఇతి ॥ తస్మిన్దేశే ప్రాయేణ శిష్టానాం సంభవాత్ తేషాం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం సంకీర్ణజాతిపర్యంతానాం య ఆచారః పారంపర్యక్రమాగతో న త్విదానీంతనః స సదాచారోऽభిధీయతే ॥ ౧౮ ॥ కురుక్షేత్రమితి ॥ మత్స్యాదిశబ్దా బహువచనాంతా ఏవ దేశవిశేషవాచకాః । పంచాలాః కన్యాకుబ్జదేశాః । శూరసేనకా మథురాదేశాః । ఏష బ్రహ్మర్షిదేశో బ్రహ్మావర్తాత్కించిదూనః ॥ ౧౯ ॥ ఏతద్దేశేతి ॥ కురుక్షేత్రాదిదేశజాతస్య బ్రాహ్మణస్య సకాశాత్సర్వమనుష్యా ఆత్మీయమాచారం శిక్షేరన్ ॥ ౨౦ ॥ హిమవదితి ॥ ఉత్తరదక్షిణదిగవస్థితౌ హిమవద్వింధ్యౌ పర్వతౌ తయోర్యన్మధ్యం వినశనాత్సరస్వత్యంతర్ధానదేశాత్ యత్పూర్వం ప్రయాగాచ్చ యత్పశ్చిమం స

శ్రుతిద్వైధం తు యత్ర స్యాత్తత్ర ధర్మావుభౌ స్మృతౌ । ఉభావపి హి తౌ ధర్మౌ సమ్యగుక్తౌ మనీషిభిః ॥ ౧౪ ॥ ఉ
దితేऽనుదితే చైవ సమయాధ్యుషితే తథా । సర్వథా వర్తతే యజ్ఞ ఇతీయం వైదికీ శ్రుతిః ॥ ౧౫ ॥ నిషేకాదిశ్మశా
నాంతో మంత్రైర్యస్యోదితో విధిః । తస్య శాస్త్రేऽధికారోऽస్మిన్ జ్ఞేయో నాన్యస్య కస్యచిత్ ॥ ౧౬ ॥ సరస్వతీదృ
షద్వత్యోర్దేవనద్యోర్యదంతరమ్ । తం దేవనిర్మితం దేశం బ్రహ్మావర్తం ప్రచక్షతే ॥ ౧౭ ॥ తస్మిన్దేశే య ఆ
చారః పారంపర్యక్రమాగతః । వర్ణానాం సాంతరాలానాం స సదాచార ఉచ్యతే ॥ ౧౮ ॥ కురుక్షేత్రం చ మ
త్స్యాశ్చ పంచాలాః శూరసేనకాః । ఏష బ్రహ్మర్షిదేశో వై బ్రహ్మావర్తాదనంతరః ॥ ౧౯ ॥ ఏతద్దేశప్రసూ
తస్య సకాశాదగ్రజన్మనః । స్వం స్వం చరిత్రం శిక్షేరన్పృథివ్యాం సర్వమానవాః ॥ ౨౦ ॥ హిమవద్వింధ్య
యోర్మధ్యం యత్ప్రాగ్వినశనాదపి । ప్రత్యగేవ ప్రయాగాచ్చ మధ్యదేశః ప్రకీర్తితః ॥ ౨౧ ॥ ఆసముద్రా
త్తు వై పూర్వాదాసముద్రాత్తు పశ్చిమాత్ । తయోరేవాంతరం గిర్యోరార్యావర్తం విదుర్బుధాః ॥ ౨౨ ॥ కృ
ష్ణసారస్తు చరతి మృగో యత్ర స్వభావతః । స జ్ఞేయో యజ్ఞియో దేశో మ్లేచ్ఛదేశస్త్వతః పరః ॥ ౨౩ ॥ ఏతాన్
ద్విజాతయో దేశాన్సంశ్రయేరన్ప్రయత్నతః । శూద్రస్తు యస్మిన్కస్మిన్వా నివసేద్వృత్తికర్శితః ॥ ౨౪ ॥

మధ్యదేశనామా దేశః కథితః ॥ ౨౧ ॥ ఆసముద్రాత్త్వితి ॥ ఆ పూర్వసముద్రాదాపశ్చిమసముద్రాత్ హిమవద్వింధ్యయోశ్చ యన్మధ్యం తమార్యావర్తదేశం పండితా జానంతి । మర్యాదాయామయమాఙ్ నాభివిధౌ । తేన సముద్రమధ్యద్వీపానాం నార్యావర్తతా । ఆర్యా అత్రావర్తంతే పునః పునరుద్భవంతీత్యార్యావర్తః ॥ ౨౨ ॥ కృష్ణసారస్త్వితి ॥ కృష్ణసారో మృగో యత్ర స్వభావతో వసతి న తు బలాదానీతః స యజ్ఞార్హో దేశో జ్ఞాతవ్యః । అన్యో మ్లేచ్ఛదేశో న యజ్ఞార్హ ఇత్యర్థః ॥ ౨౩ ॥ ఏతానితి ॥ అన్యదేశోత్పన్నా అపి ద్విజాతయో యజ్ఞార్థత్వాదదృష్టార్థత్వాచ్చ ఏతాన్దేశాన్ప్రయత్నాదాశ్రయేరన్ । శూద్రస్తు వృత్తిపీడితో వృత్త్యర్థమన్యదేశమప్యాశ్రయేత్ ॥ ౨౪ ॥ ఏషా ధర్మస్యేతి ॥ ఏషా యుష్మాకం ధర్మస్య యోనిః సంక్షేపేణోక్తా । యోనిర్జ్ఞప్తికారణం వేదోऽఖిలో ధర్మమూలమిత్యాదినోక్తమిత్యర్థః । గోవిందరాజస్త్వేకో ధర్మశబ్దః పూర్వవ్యాఖ్యాతస్తస్మై వర్తత ఇతి విద్వద్భిః సేవిత ఇత్యత్ర తత్కారణప్రకాశకో వా పూర్వవ్యాఖ్యస్య ధర్మస్య యోనిరితి వ్యాఖ్యాతవాన్ । సంభవశ్చోత్పత్తిర్జగత ఇత్యుక్తా । ఇదానీం వర్ణధర్మాన్ శృణుత । వర్ణధర్మశబ్దశ్చ వర్ణధర్మాశ్రమధర్మవర్ణాశ్రమధర్మగుణధర్మనైమిత్తికధర్మాణాముపలక్షకః । తే చ భవిష్యపురాణోక్తాః । వర్ణధర్మః స్మృతస్త్వేక ఆశ్రమాణామతః పరం । వర్ణాశ్రమస్య తృతీయో గౌణో నైమిత్తికస్తథా ॥ వర్ణత్వమేకమాశ్రిత్య యో ధర్మః సంప్రవర్తతే । వర్ణధర్మః స ఉక్తస్తు యథోపనయనం నృప ॥ యస్త్వాశ్రమం సమాశ్రిత్య అధికారః ప్రవర్తతే । స ఖల్వాశ్రమధర్మస్తు భిక్షాదండాదికో యథా ॥ వర్ణత్వమాశ్రమత్వం చ యోऽధికృత్య ప్రవర్తతే । స వర్ణాశ్రమధర్మస్తు మౌంజీయా మేఖలా యథా ॥ యో గుణేన ప్రవర్తేత గుణధర్మః స ఉచ్యతే । యథా మూర్ధాభిషిక్తస్య ప్రజానాం పరిపా

సం॥ నిమిత్తమేకమాశ్రిత్య యోధర్మస్సంప్రవర్తతే॥ నైమిత్తికస్స విజ్ఞేయః ప్రాయశ్చిత్తవిధిర్యథా ‖ ౨౫ ‖ వైదికైరితి॥ వేదమూలత్వాద్వైదికైః పుణ్యైః శుభైః మంత్రయోగాదికర్మభిర్ద్విజాతీనాం గర్భాధానాది శరీరసంస్కారః కర్తవ్యః పావనః పాపక్షయహేతుః ప్రేత్య పరలోకే సంస్కారస్య యాగాదిఫలసంబంధాదిహలోకే చ వేదాధ్యయనాద్యధికారాత్ ‖ ౨౬ ‖ కుతః పాపసంభవో యేనైషాం పాపక్షయహేతుర్వ్యత ఆహ॥ గార్భైరితి॥ యే గర్భశుద్ధయే క్రియంతే తే గార్భాః హోమాః గ్రహణముపలక్షణం గర్భాధానాదేః హోమాః రూపత్వాజ్జాతకర్మ మంత్రవత్సర్పిః ప్రాశనాదిరూపం జాతకర్మ చౌడం చూడాకరణకర్మ మౌంజీబంధనముపనయనం ఏతైః బైజికం ప్రతిషిద్ధమైథునసంకల్పాదినా చ పైతృకరేతోదోషాత్ - యదుత్పాపం గార్భికం చాశుచిమాతృగర్భవాసజం తత్ ద్విజాతీనామపమృజ్యతే ‖ ౨౭ ‖ స్వాధ్యాయేనేతి॥ వేదాధ్యయనేన వ్రతైః మధుమాంసవర్జనాదినియమైః హోమైః సావిత్రచరుహోమాదిభిః సాయం ప్రాతర్హోమైశ్చ త్రైవిద్యాఖ్యేన వ్రతేన ప్రాధాన్యాదస్య పృథగుపన్యాసః - ఇజ్యయా బ్రహ్మచర్యావస్థాయాం దేవర్షిపితృతర్పణరూపయా గృహస్థావస్థాయాం పుత్రోత్పాదనేన మహాయజ్ఞైః పంచభిర్బ్రహ్మయజ్ఞాదిభిః యజ్ఞైర్జ్యోతిష్టోమాదిభిః బ్రాహ్మీ బ్రహ్మప్రాప్తియోగ్యేయం తనుః తత్స్వవచ్ఛిన్న ఆత్మా క్రియతే - కర్మసహకృత బ్రహ్మజ్ఞానేన మోక్షావాప్తేః ‖ ౨౮ ‖ ప్రాగితి॥ నాభిచ్ఛేదనాత్ప్రాక్ పురుషస్య జాతకర్మాఖ్యస్సంస్కారః క్రియతే తతశ్చాస్య స్వగృహ్యోక్తమంత్రైః స్వర్ణమధుఘృతానాం ప్రాశనం ‖ ౨౯ ‖ నామధేయమితి ‖ జాతకర్మేతి పూర్వశ్లోకే జన్మనః ప్రస్తుతత్వాత్ జన్మాపేక్షయైవ దశమే ద్వాదశే వా హని అస్య శిశోర్నామధేయం స్వయమసంభవే కారయేత్ - అథవా - ఆశౌచేఽప్యతిక్రాంతే నామ

ఏష ధర్మస్య వో యోనిః సమాసేన ప్రకీర్తితా। సంభవశ్చాస్య సర్వస్య వర్ణధర్మాన్నిబోధత ‖ ౨౫‖ వై
దికైః కర్మభిః పుణ్యైర్నిషేకాదిర్ద్విజన్మనామ్। కార్యశ్శరీరసంస్కారః పావనః ప్రేత్య చేహ చ ‖ ౨౬‖ గా
ర్భైర్హోమైర్జాతకర్మచౌళమౌంజీనిబంధనైః। బైజికం గార్భికం చైనో ద్విజానామపమృజ్యతే ‖ ౨౭‖
స్వాధ్యాయేన వ్రతైర్హోమైస్త్రైవిద్యేనేజ్యయా సుతైః। మహాయజ్ఞైశ్చ యజ్ఞైశ్చ బ్రాహ్మీయం క్రియ
తే తనుః ‖ ౨౮‖ ప్రాఙ్నాభివర్ధనాత్పుంసో జాతకర్మ విధీయతే। మంత్రవత్ప్రాశనం చాస్య హిరణ్యమధుసర్పి
షామ్ ‖ ౨౯‖ నామధేయం దశమ్యాం తు ద్వాదశ్యాం వాస్య కారయేత్। పుణ్యే తిథౌ ముహూర్తే వా నక్షత్రే
వా గుణాన్వితే ‖ ౩౦‖ మంగళ్యం బ్రాహ్మణస్య స్యాత్ క్షత్రియస్య బలాన్వితమ్। వైశ్యస్య ధనసంయుక్తం
శూద్రస్య తు జుగుప్సితమ్ ‖ ౩౧‖ శర్మవద్బ్రాహ్మణస్య స్యాద్రాజ్ఞో రక్షాసమన్వితమ్। వైశ్యస్య పుష్టిసంయు
క్తం శూద్రస్య ప్రేష్యసంయుతమ్ ‖ ౩౨‖ స్త్రీణాం సుఖోద్యమక్రూరం విస్పష్టార్థం మనోహరమ్। మంగళ్యం
దీర్ఘవర్ణాంతమాశీర్వాదాభిధానవత్ ‖ ౩౩‖ చతుర్థే మాసి కర్తవ్యం శిశోర్నిష్క్రమణం గృహాత్। ష
ష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి యద్వేష్టం మంగళం కులే ‖ ౩౪ ‖ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః। ప్ర

కర్మ విధీయత ఇతి శంఖవచనాద్దశమే హన్యతీతే ఏకాదశాహ ఇతి వ్యాఖ్యేయం - తత్రాప్యకరణే ప్రశస్తే తిథౌ ప్రశస్త ఏవ ముహూర్తే నక్షత్రే చ గుణవత్యేవ జ్యోతిషావగతే కర్తవ్యం వాశబ్దోఽవధారణే ‖ ౩౦ ‖ మంగళ్యమితి॥ బ్రాహ్మణాదీనాం యథాక్రమం మంగళబలధననిందావాచకాని శుభబలవసుదీనాదీని నామాని కర్తవ్యాని ‖ ౩౧ ‖ ఇదానీముపపదనియమార్థమాహ॥ శర్మవద్బ్రాహ్మణస్యేతి॥ ఏషాం యథాక్రమం శర్మరక్షాపుష్టిప్రేష్యవాచకాని కర్తవ్యాని శర్మవర్మభూతిదాసాదీని ఉపపదాని కార్యాణి ఉదాహరణాని తు శుభశర్మా బలవర్మా వసుభూతిః దీనదాస ఇతి॥ తథా చ యమః॥ శర్మా దేవశ్చ విప్రస్య వర్మా త్రాతా చ భూభుజః। భూతిర్దత్తశ్చ వైశ్యస్య దాసః శూద్రస్య కారయేత్ - విష్ణుపురాణేప్యుక్తం॥ శర్మవద్బ్రాహ్మణస్యోక్తం వర్మేతి క్షత్రసంయుతం। గుప్తదాసాత్మకం నామ ప్రశస్తం వైశ్యశూద్రయోః ‖ ౩౨ ‖ స్త్రీణామితి॥ సుఖోచ్చార్యమక్రూరార్థవాచి వ్యక్తాభిధేయం మనః ప్రీతిజననం మంగళవాచి దీర్ఘస్వరాంతమాశీర్వాదకేనాభిధానేన శబ్దేనోపేతం స్త్రీణాం నామ కర్తవ్యం యథా యశోదాదేవీతి ‖ ౩౩ ‖ చతుర్థేమాసీతి॥ చతుర్థే మాసే బాలస్య జన్మగృహాన్నిష్క్రమణమాదిత్యదర్శనార్థం కార్యం - అన్నప్రాశనం చ షష్ఠే మాసే అథవా కులధర్మత్వేన యన్మంగళమిష్టం తత్కర్తవ్యం తేనోక్తకాలాదన్యకాలేపి నిష్క్రమణం - తథా చ యమః॥ తతస్తృతీయే కర్తవ్యం మాసి సూర్యస్య దర్శనం। సకలసంస్కారశేషశ్చాయం తేన నామ్నః కర్మాదికమప్యుపపద్యతే కులాచారేణ కర్తవ్యం ‖ ౩౪ ‖ చూడాకర్మేతి॥ చూడాకరణం ప్రథమే వర్షే తృతీయే వా ద్విజాతీనాం ధర్మతో ధర్మార్థం కార్యం శ్రుతిచోదనాత్ - యత్ర బాలస్య సంవత్సరే తిసృణామేవ శిఖా ఇత్యేవం శ్రుతిలింగాత్కులధర్మానుసారేణాయం వ్యవస్థితవికల్పః అథవి వాక్యలా

యనగృహ్యే- తృతీయే వర్షే చూడాకరణం యథాకులధర్మం వా॥ ౩౫॥ గర్భాష్టమ ఇతి॥ గర్భవర్షాదష్టమే వర్షే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనం కర్తవ్యం- ఉపనయనమేవోపనాయనం- అన్యేషామపి దృశ్యత ఇతి దీర్ఘః- గర్భాదేకాదశే క్షత్రియస్య గర్భాద్ద్వాదశే వైశ్యస్య॥౩౬॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్యేతి॥ వేదాధ్యయనతదర్థజ్ఞానాదిప్రకర్షకృతం తేజో బ్రహ్మవర్చసం తత్కామస్య బ్రాహ్మణస్య గర్భపంచమే వర్షే ఉపనయనం కార్యం క్షత్రియస్య హస్త్యశ్వాది రాజ్యబలార్థినో గర్భషష్ఠే వైశ్యస్య బహుకృష్యాది చేష్టార్థినో గర్భాష్టమే గర్భవర్షాణామేవ ప్రకృతత్వాత్ యద్యపి బాలస్య కామనా న సంభవతి తథాపి తత్పితు రేవ తద్గత ఫలకామనా తస్మిన్నుపచర్యతే ॥౩౭॥ ఆషోడశాదితి॥ అభిధావాన్ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాముక్తాష్టమైకాదశద్వాదశవర్షాద్యైగుణ్యస్య వివక్షితత్వాత్ షోడశవర్షపర్యంతం బ్రాహ్మణస్య సావిత్ర్యనతివచనముపనయనం నాతిక్రాంతకాలం భవతి- క్షత్రియస్య ద్వావింశతివర్షపర్యంతం వైశ్యస్య చతుర్వింశతివర్షపర్యంతం - అత్ర మర్యాదాయామాఙ్ కేచిద్వ్యాఖ్యాపయంతి యదుపవచనదర్శనాత్ - తథాచ యమః॥ పతితా యస్య సావిత్రీ దశ వర్షాణి పంచ చ । బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ తథా రాజన్యవైశ్యయోః॥ ప్రాయశ్చిత్తం భవేదేషాం ప్రోవాచ వదతాం వరః- వివస్వతస్సుతశ్శ్రీమాన్యమో ధర్మార్థతత్త్వవిత్ ॥ సశిఖం వపనం కృత్వా వ్రతం కుర్యాత్సమాహితః । హవిష్యం భోజయేదన్నం బ్రాహ్మణాన్సప్త పంచ వా॥ ౩౮॥ అత ఊర్ధ్వమితి॥ ఏతే బ్రాహ్మణాదయో యథాకాలం యాయస్యానుకల్పికో ప్యుపనయనకాల ఉక్తః షోడశవర్షాదిపర్యంతం తత్రాసంస్కృతాస్తదూర్ధ్వం సావిత్రీపతితా ఉపనయనహీనాః శిష్టగర్హితా వ్రాత్యసంజ్ఞా భవంతి సంజ్ఞాప్రయోజనం చ వ్రాత్యానాం యాజనం కృత్వేత్యాదినా వ్యవహారసిద్ధిః ॥౩౯॥ నైతైరితి॥ ఏభిరపూతై ర్వ్రాత్యై ర్యథావిధి ప్రాయశ్చిత్తమకృతవద్భిస్సహ ఆపత్కాలేపి కదాచిదధ్యాపనకన్యాదానాదీన్ సంబంధాన్ బ్రాహ్మణో నా

థమేऽబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ । ౩౫॥ గర్భాష్టమేऽబ్దే కుర్వీత బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ । గర్భాదేకాదశే రాజ్ఞో గర్భాత్తు ద్వాదశే విశః॥ ౩౬॥ బ్రహ్మవర్చసకామస్య కార్యం విప్రస్య పంచమే । రాజ్ఞో బలార్థినష్షష్ఠే వైశ్యస్యేహార్థినోऽష్టమే॥ ౩౭ ॥ ఆషోడశాద్బ్రాహ్మణస్య సావిత్రీ నాతివర్తతే । ఆద్వావింశాత్ క్షత్రబంధోరాచతుర్వింశతేర్విశః॥ ౩౮॥ అత ఊర్ధ్వం త్రయోऽప్యేతే యథాకాలమసంస్కృతాః । సావిత్రీపతితా వ్రాత్యా భవంత్యార్యవిగర్హితాః॥ ౩౯॥ నైతైరపూతైర్విధివదాపద్యపి హి కర్హిచిత్ । బ్రాహ్మాన్యౌనాంశ్చ సంబంధానాచరేద్బ్రాహ్మణస్సహ ॥ ౪౦॥ కార్ష్ణరౌరవబాస్తాని చర్మాణి బ్రహ్మచారిణః । వసీరన్నానుపూర్వ్యేణ శాణక్షౌమావికాని చ॥ ౪౧॥ మౌంజీ త్రివృత్సమా శ్లక్ష్ణా కార్యా విప్రస్య మేఖలా । క్షత్రియస్య తు మౌర్వీ జ్యా వైశ్యస్య శణతాంతవీ । ౪౨ । ముంజాలాభే తు కర్తవ్యాః కుశాశ్మంతకబల్వజైః । త్రివృతా గ్రంథినైకేన త్రిభిః పంచభిరేవ వా । ౪౩ । కార్పాసముపవీతం స్యాద్విప్రస్యోర్ధ్వవృతం త్రివృత్ । శణసూత్రమయం రాజ్ఞో వైశ్యస్యావికసౌత్రికమ్ । ౪౪। బ్రాహ్మణో బైల్వపాలాశౌ క్షత్రియో వాటఖాదిరౌ।

సహాచరేత్ ॥౪౦॥ కార్ష్ణేతి॥ కార్ష్ణ ఇతి విశేషానభిధానేపి మృగవిశేషః రురుసాహచర్యాత్ హరిణమైణేయం వా కార్ష్ణం బ్రాహ్మణస్యేత్యాపస్తంబవచనాచ్చ కృష్ణమృగో గృహ్యతే- కృష్ణమృగరురుచ్ఛాగచర్మాణి బ్రహ్మచారిణ ఉత్తరీయాణి వసీరన్ చర్మాణ్యుత్తరీయాణీతి గృహ్యవచనాత్- తథా శణక్షౌమమేషలోమభవాన్యధోవసనాని బ్రాహ్మణాదయః క్రమేణ పరిదధీరన్॥ ౪౧॥ మౌంజీతి॥ ముంజమయీ త్రిగుణా సమగుణత్రయనిర్మితా సుఖస్పర్శా బ్రాహ్మణస్య మేఖలా కర్తవ్యా- క్షత్రియస్య మూర్వామయీ జ్యా ధనుర్గుణరూపా మేఖలా అతో జ్యాత్వవినాశాయ త్రైస్త్రివృత్త్వం నాస్తీతి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ - వైశ్యస్య శణసూత్రమయీ అత్రాపి త్రైగుణ్యం అనువర్తతే విప్రత్రిగుణాః ప్రదక్షిణా మేఖలా ఇతి సామాన్యేన ప్రచేతసా త్రైగుణ్యాభిధానాత్॥ ౪౨॥ ముంజాలాభే త్వితి॥ కర్తవ్యా ఇతి బహువచననిర్దేశాద్బ్రహ్మచారిత్రయస్య ప్రకృతత్వాత్- ముఖ్యాలాభే త్రిష్వప్యపేక్షాయాస్సమత్వాత్ కుశాదీనాం చ తిసృణాం విధానాత్ ముంజాద్యలాభే ఇతి బోద్ధవ్యం కర్తవ్యా ఇతి బహువచనముపసన్నతరం భిన్నజాతి సంబంధితయేతి బ్రువాణస్య మేధాతిథేరపి బహువచనపాఠస్సమ్మతః- ముంజాద్యలాభే బ్రాహ్మణాదీనాం త్రయాణాం యథాక్రమం కుశాదిభిస్తృణవిశేషైః మేఖలాః కార్యాః త్రిగుణేనైకగ్రంథినా యుక్తాస్త్రిభిర్వా పంచభిర్వా అత్ర చ వాశబ్దనిర్దేశాత్ - గ్రంథీనాం న విప్రాదిభిః క్రమేణ సంబంధః- కింతు సర్వత్ర యథాకులాచారం వికల్పః గ్రంథిభేదశ్చాయం ముఖ్యాముఖ్యాపేక్షాసంభవాద్గృహీతవ్యః॥ ౪౩॥ కార్పాసమితి॥ యదీయవిన్యాసవిశేషస్యోపవీతసంజ్ఞాం వక్ష్యతి తద్ధర్మి బ్రాహ్మణస్య కార్పాసం క్షత్రియస్య శణసూత్రమయం వైశ్యస్య మేషలోమనిర్మితం త్రివృదితి త్రిగుణం కృత్వా ఊర్ధ్వం వృతం దక్షిణావర్తితం విశేషణం సర్వత్ర సంబధ్యతే - యద్యపి గుణత్రయమేవోర్ధ్వవృతం మనునోక్తం తథాపి తత్త్రిగుణీకృత్య త్రిగుణం కార్యం తదుక్తం ఛందోగపరిశిష్టే ఊర్ధ్వం తు త్రివృతం కార్యం తంతుత్రయమధోవృతం- త్రివృతం చోపవీతం స్యాత్తస్యైకో గ్రంథిరిష్యతే- దేవలోప్యాహ॥ యజ్ఞోపవీతం కుర్వీత సూత్రాణి నవ తంతవః ॥ ౪౪ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥

యద్యపిద్వంద్వనిర్దేశేనసముచ్చయావగమాత్- ధారణమపిసముచ్చితస్యైవప్రాప్తంతథాపికేశాంతికోబ్రాహ్మణస్యదండఃకార్యఇత్యే ఖాత్ప్రతిగృహ్యేప్సితందండమితివిధావేకత్వస్యవివక్షితత్వాత్- బైల్వఃపాలాశోవాదండఇతివాసిష్ఠేవికల్పదర్శనాత్ ఏకస్యైవదండస్యధా రణంవికల్పితయోరేవైకబ్రాహ్మణసంబంధాత్సముచ్చయోద్వంద్వేనానూద్యతేబ్రాహ్మణాదనాంవికల్పేనద్వౌద్వౌదండౌవక్ష్యమాణకార్యేకర్తు మర్హంతి॥ ౪౫॥ కేశాంతికఇతి- కేశలలాటనాసికాపర్యంతపరిమాణక్రమేణబ్రాహ్మణాదీనాందండాఃకర్తవ్యాః॥౪౬॥ ఋజవఇతి॥తేదం డాఃఅవ్రణాఅక్షతాఃశోభనదర్శనాస్సవల్కలాః- అగ్నిదాహరహితాభవేయుః॥ ౪౭॥ నచతైఃప్రాణిజాతముద్వేజనీయమిత్యాహ॥ ప్రతిగృ హ్యేతి॥ఉక్తలక్షణంప్రాప్తుమిష్టందండంగృహీత్వాఆదిత్యాభిముఖంస్థిత్వాగ్నింప్రదక్షిణీకృత్యయథావిధిభైక్షంయాచేత్॥౪౮॥ భవదితి॥బ్రా హ్మణోభవతిభిక్షాందేహీతిభవచ్ఛబ్దపూర్వంభిక్షాంయాచనవాక్యముచ్చారయేత్ - క్షత్రియోభిక్షాంభవతిదేహీతిభవన్మధ్యంవైశ్యోభిక్షాందేహి భవతీతిభవదుత్తరం॥ ౪౯॥ మాతరంవేతి॥ ఉపనయనాంగభూతాంభిక్షాం ప్రథమంమాతరంభగినీంవామాతుర్వాభగినీంసహోదరాంయా చేత్- యాచైనంబ్రహ్మచారిణంప్రత్యాఖ్యానేననావమన్యేత్ పూర్వాపూర్వాసంభవఉత్తరాపరిగ్రహః॥౫౦॥ సమాహృత్యేతి॥ తద్భైక్షంబహుభ్య ఆహృత్యయావదన్నంతృప్తిమాత్రోచితంగురవేనివేద్యనివేదనంకృత్వా అమాయయానకదన్నేనసదన్నంప్రచ్ఛాద్య ఏవమేతద్గురుగృహీష్య తీత్యాదిమాయావ్యతిరేకేణతదనుజ్ఞాతఆచమనంకృత్వాశుచిస్సన్ భుంజీతప్రాఙ్ముఖః॥౫౧॥ ఇదానీంకామ్యభోజనమాహ॥ఆయుష్యమితి॥ఆ యుషేహితమన్నంప్రాఙ్ముఖోభుంక్తేతఆయుష్కామఃప్రాఙ్ముఖోభుంజీత ఇత్యర్థః- యశసేహితందక్షిణాముఖః - శ్రియమిచ్ఛన్ప్రత్యఙ్ము

పైలవౌదుంబరౌవైశ్యోదండానర్హంతిధర్మతః॥ ౪౫॥ కేశాంతికోబ్రాహ్మణస్యదండఃకార్యఃప్రమాణతః॥
లలాటసమ్మితోరాజ్ఞఃస్యాత్తునాసాంతికోవిశః॥ ౪౬॥ ఋజవస్తేతుసర్వేస్యురవ్రణాస్సౌమ్యదర్శనాః॥అను
ద్వేగకరానౄణాంసత్వచోనాగ్నిదూషితాః॥ ౪౭॥ ప్రతిగృహ్యేప్సితందండముపస్థాయచభాస్కరమ్। ప్ర
దక్షిణంపరీత్యాగ్నించరేద్భైక్షంయథావిధి॥ ౪౮॥ భవత్పూర్వంచరేద్భైక్షముపనీతోద్విజోత్తమః। భ
వన్మధ్యంతురాజన్యోవైశ్యస్తుభవదుత్తరమ్॥౪౯॥ మాతరంవాస్వసారంవామాతుర్వాభగినీంనిజామ్। భి
క్షేతభిక్షాంప్రథమంయాచైనంనావమానయేత్॥ ౫౦॥ సమాహృత్యతుతద్భైక్షంయావదర్థమమాయ
యా। నివేద్యగురవేఽశ్నీయాదాచమ్యప్రాఙ్ముఖశ్శుచిః॥ ౫౧॥ ఆయుష్యంప్రాఙ్ముఖోభుంక్తేయశస్యందక్షి
ణాముఖః। శ్రియంప్రత్యఙ్ముఖోభుంక్తేఋతంభుంక్తేహ్యుదఙ్ముఖః॥ ౫౨॥ ఉపస్పృశ్యద్విజోనిత్యమన్న
మద్యాత్సమాహితః। భుక్త్వాచోపస్పృశేత్సమ్యగద్భిఃఖానిచసంస్పృశేత్॥ ౫౩॥ పూజయేదశనంనిత్యమ
ద్యాచ్చైతదకుత్సయన్। దృష్ట్వాహృష్యేత్ప్రసీదేచ్చప్రతినందేచ్చసర్వశః॥ ౫౪॥ పూజితంహ్యశనంని
త్యంబలమూర్జంచయచ్ఛతి। అపూజితంతుయద్భుక్తముభయంనాశయేదిదమ్॥ ౫౫॥ నోచ్ఛిష్టంకస్యచిద్ద

ఖః- ఋతంసత్యంతత్ఫలమిచ్ఛన్నుదఙ్ముఖోభుంజీత॥౫౨॥ ఉపస్పృశ్యేతి॥ నివేద్యగురవేఽశ్నీయాదాచమ్యేత్యనేనైవభోజనాత్ప్రాగాచమనం విహితంతథాప్యద్భిఃఖానిచసంస్పృశేదితిగుణవిధానార్థోఽనువాదఃనిత్యంబ్రహ్మచర్యానంతరమపిద్విజఆచమ్యాన్నంభుంజీత- సమాహితో నన్యమనాఃభుక్త్వాచాచామేదితిసమ్యగ్యథాశాస్త్రంతేనప్రక్షాళ్యహస్తౌపాదౌచత్రిఃపిబేదంబువీక్షితంఇత్యాదివక్ష్యమాణముక్తమపిసంగృహ్ణాతిజలే నఖానీంద్రియాణిషట్ఛిద్రాణిచస్పృశేత్ తానిచశిరస్థానిప్రాణచక్షుశ్శ్రోత్రాదీని గృహీతవ్యానిఖానిచోపస్పృశేచ్ఛీర్షణ్యానీతిగౌతమ వచనాత్-ఉపస్పర్శసంకృత్వాఖానిచసంస్పృశేదితిపృథగ్విధానాత్ - త్రిరబ్భక్షణమాత్రమాచమనంఖస్పర్శనాదికమితికర్తవ్యతాఇతిదర్శి తం॥౫౩॥ పూజయేదితి॥ సర్వదాఅన్నంపూజయేత్ప్రాణార్థత్వేనధ్యాయేత్- తదుక్తమాదిపురాణే- అన్నంవిష్ణుస్స్వయంప్రాహఇత్యనువృ త్తౌప్రాణార్థంమాంసదాధ్యాయేత్సమాం సంపూజయేత్సదా- అనిందంశ్చైతదద్యాత్తు- దృష్ట్వాహృష్యేత్ప్రసీదేచ్చేతిహర్షంతరమపిఖేద మన్నదర్శనేనత్యజేత్-ప్రతినందేన్నిత్యమస్మాకమేతదస్త్వితిఅభిధాయవందనంప్రతినందనం- తదుక్తమాదిపురాణేఅన్నందృష్ట్వాప్రణమ్య దౌప్రాంజలిఃకథయేత్తతః- అస్మాకంనిత్యమస్త్వేతదితిభక్త్యాస్తువన్నమేత్ - సర్వశస్సర్వమన్నం॥ ౫౪॥ పూజితమితి॥ యస్మాత్పూజిత మన్నంసామర్థ్యంవీర్యంచదదాతి అపూజితంపునరేతదుభయంనాశయతి తస్మాత్సర్వదాన్నంపూజయేదితిపూర్వేణైకవాక్యతాపన్నమిదంఫ లశ్రవణంసంధ్యావందనాదావుపహత్తదురితక్షయవన్నిత్యేకామనావిషయత్వేనాపినిత్య శ్రుతిరవిహతా- నిత్యశ్రుతివిరోధాత్ఫలశ్రవణంస్తు త్యర్థమితిమేధాతిథిగోవిందరాజౌ॥ ౫౫॥ నోచ్ఛిష్టమితి॥ భుక్తావశేషంకస్యచిన్నదద్యాత్ చతుర్థ్యాంప్రాప్తాయాంసంబంధమాత్రవివ క్షయాషష్ఠీ - అనేనైవసామాన్యనిషేధేనశూద్రస్యాప్యుచ్ఛిష్టదాననిషేధసిద్ధేర్నోచ్ఛిష్టంనహవిష్యకృతమితిశూద్రగోచరనిషేధశ్చాతుర్థః స్నాతకవ్రతత్వార్థః- దివాసాయంభోజనయోశ్చమధ్యేనభుంజీతవారద్వయేష్యతిభోజనంనకుర్యాత్ - నాతిసౌహిత్యమాచరేదితిచాతుర్థం

స్నాతకవ్రతార్థముచ్ఛిష్టస్సన్ క్వచిన్న గచ్ఛేత్ ॥౫౬॥ అతిభోజనే దోషమాహ ॥ అనారోగ్యమితి ॥ అరోగో రోగాభావః తస్మై హితమారోగ్యమ్ ఆయుషే హితమాయుష్యం యస్మాదతిభోజనమనారోగ్యమనాయుష్యం చ భవతి - అజీర్ణజనకత్వేన రోగమరణహేతుత్వాదస్వర్గ్యం చ స్వర్గహేతుయాగాదివిరోధిత్వాదపుణ్యమితరపుణ్యప్రతిపక్షత్వాల్లోకవిద్విష్టం బహుభోజితయా లోకైర్నిందనాత్తస్మాత్తన్న కుర్యాత్ ॥౫౭॥ బ్రాహ్మేణేతి ॥ బ్రాహ్మాదిసంజ్ఞేయం శాస్త్రే సంవ్యవహారార్థా స్తుత్యర్థా చ తత్ర ముఖ్యం బ్రహ్మదేవతాకత్వం సంభవతి అయోగరూపత్వాత్ తీర్థశబ్దోఽపి పావనగుణయోగాత్ బ్రాహ్మేణ తీర్థేన సర్వదా విప్ర ఆచామేత్ - కః ప్రజాపతి స్తదీయః - తస్యేదమిత్యణ్ ఇకారశ్చాంతాదేశః - త్రైదశికో దైవం తాభ్యాం వా పిత్ర్యేణ తీర్థేన న కదాచిదాచామేత్ అప్రసిద్ధత్వాత్ ॥౫౮॥ బ్రాహ్మాదితీర్థాన్యాహ ॥ అంగుష్ఠమూలస్యేతి ॥ అంగుష్ఠమూలస్యాధోభాగే బ్రాహ్మం కనిష్ఠాంగులిమూలే కాయం అంగులీనామగ్రే దైవం అంగుష్ఠప్రదేశిన్యోర్మధ్యే పిత్ర్యం తీర్థం మన్వాదయ ఆహుః యద్యపి కాయమంగులిమూలే తయోరధ ఇత్యత్ర చాంగులిమాత్రం శ్రుతం తథాపి స్మృత్యంతరాదవిశేషపరిగ్రహః తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ కనిష్ఠాదేశిన్యంగుష్ఠమూలాన్యగ్రం కరస్య చ । ప్రజాపతిపితృబ్రహ్మదేవతీర్థాన్యనుక్రమాత్ ॥౫౯॥ సామాన్యేనోపదిష్టస్యాచమనస్యానుష్ఠానక్రమమాహ ॥ త్రిరాచామేదితి ॥ పూర్వం బ్రాహ్మాదితీర్థేన జలగండూషత్రయం పిబేత్ అనంతరం సంవృత్యౌష్ఠాధరౌ వారద్వయమంగుష్ఠమూలేన సంమృజ్యాత్ - సంవృత్యాంగుష్ఠమూలేన ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖం ఇతి దక్షేణ విశేషాభిధానాత్ - ఖాని చేంద్రియాణి జలేన స్పృశేన్ముఖ

ద్యాన్నాద్యాచ్చైవ తథాంతరా । న చైవాత్యశనం కుర్యాన్న చోచ్ఛిష్టః క్వచిద్వ్రజేత్ ॥ ౫౬ ॥ అనారోగ్యమనాయుష్యమస్వర్గ్యం చాతిభోజనమ్ । అపుణ్యం లోకవిద్విష్టం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ ౫౭ ॥ బ్రాహ్మేణ విప్రస్తీర్థేన నిత్యకాలముపస్పృశేత్ । కాయత్రైదశికాభ్యాం వా న పిత్ర్యేణ కదాచన ॥ ౫౮ ॥ అంగుష్ఠమూలస్య తలే బ్రాహ్మం తీర్థం ప్రచక్షతే । కాయమంగులిమూలేఽగ్రే దైవం పిత్ర్యం తయోరధః ॥ ౫౯ ॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖమ్ । ఖాని చైవ స్పృశేదద్భిరాత్మానం శిర ఏవ చ ॥ ౬౦ ॥ అనుష్ణాభిరఫేనాభిరద్భిస్తీర్థేన ధర్మవిత్ । శౌచేప్సుః సర్వదాచామేదేకాంతే ప్రాగుదఙ్ముఖః ॥ ౬౧ ॥ హృద్గాభిః పూయతే విప్రః కంఠగాభిస్తు భూమిపః । వైశ్యోఽద్భిః ప్రాశితాభిస్తు శూద్రః స్పృష్టాభిరంతతః ॥ ౬౨ ॥ ఉద్ధృతే దక్షిణే పాణావుపవీత్యుచ్యతే ద్విజః । సవ్యే ప్రాచీన ఆవీతీ నివీతీ కంఠసజ్జనే ॥ ౬౩ ॥ మేఖలామజినం దండముపవీతం కమండలుమ్ । అప్సు ప్రాస్య వినష్టాని గృహ్ణీతాన్యాని మంత్రవత్ ॥ ౬౪ ॥ కేశాంతః షోడశే వర్షే బ్రాహ్మణస్య విధీయతే । రాజన్యబంధోర్ద్వావింశే వైశ్యస్య ద్వ్యధికే తతః ॥ ౬౫ ॥ అమంత్రికా తు కార్యేయం

స్వసన్నిహితానాస్యభాగస్యైవ - గౌతమో హ్యాహ ॥ ఖాని చోపస్పృశేచ్ఛీర్షణ్యాని హృదయం తతోఽన్యేతి ॥ పురుష ఇతి ఉపనిషత్సు హృదయదేశత్వేనాత్మనః శ్రవణాదాత్మానం హృదయం శిరశ్చాద్భిరేవ స్పృశేత్ ॥౬౦॥ అనుష్ణాభిరితి ॥ అనుష్ణీకృతాభిః ఫేనవర్జితాభిః బ్రాహ్మాదితీర్థేన ధర్మవిదేకాంతే జనైరనాకీర్ణే శుచిదేశే ఇత్యర్థః - ప్రాఙ్ముఖ ఉదఙ్ముఖో వా సర్వదాచామేత్ - ఆపస్తంబేన తప్తాభిశ్చ కారణాదిత్యభిధానాత్ వ్యాధ్యాదికారణవ్యతిరేకేణ నాచామేత్ - వ్యాధౌ తు ఉష్ణీకృతాభిరప్యాచమనే దోషాభావః - తీర్థవ్యతిరేకేణాచమనే శౌచాభావ ఇతి దర్శయితుమనూక్తస్యాపి తీర్థస్య పునర్వచనం ॥౬౧॥ హృద్గాభిరితి ॥ ఆచమనజలపరిమాణమాహ ॥ బ్రాహ్మణో హృదయగామినీభిః క్షత్రియః కంఠగామినీభిః వైశ్యోఽంతరాస్యప్రవిష్టాభిః కంఠమప్రాప్తాభిరపి శూద్రో జిహ్వోష్ఠాంతేనాపి స్పృష్టాభిరద్భిః పూతో భవతి అంతత ఇతి తృతీయార్థే తసిః ॥౬౨॥ ఉద్ధృత ఇతి ॥ ఆచమనాంగతాముపవీతస్య దర్శయితుముపవీతలక్షణం తతః ప్రసంగేన ప్రాచీనావీత్యాదిలక్షణమాహ ॥ దక్షిణే పాణావుద్ధృతే వామస్కంధస్థితే దక్షిణస్కంధావలంబే యజ్ఞసూత్రే వస్త్రే వా ఉపవీతీ ద్విజః కథ్యతే వామపాణావుద్ధృతే దక్షిణస్కంధస్థితే వామస్కంధావలంబే ప్రాచీనావీతీ భణ్యతే- సవ్యే ప్రాచీన ఆవీతీ భవతీత్యనురోధాదుక్తం తథా చ గోభిలః ॥ దక్షిణం బాహుముద్ధృత్య శిరోఽవధాయ సవ్యేంఽసే ప్రతిష్ఠాపయతి దక్షిణస్కంధమవలంబనం భవతి ఏవం యజ్ఞోపవీతీ భవతి సవ్యం బాహుముద్ధృత్య శిరోఽవధాయ దక్షిణేంఽసే ప్రతిష్ఠాపయతి సవ్యం కక్షమవలంబం భవత్యేవం ప్రాచీనావీతీ భవతి- నివీతీ కంఠసజ్జన ఇతి శిరోఽవధాయ దక్షిణపాణ్యాదావప్యనుద్ధృతే కంఠాదేవ సక్తే రుజుప్రాలంబే యజ్ఞసూత్రే వస్త్రే వా నివీతీ భవతి ॥౬౩॥ మేఖలామితి ॥ మేఖలాదీని వినష్టాని భిన్నాని భిన్నాని చ జలే ప్రక్షిప్యాన్యాని స్వస్వగృహ్యోక్తమంత్రైర్గృహ్ణీయాత్ ॥౬౪॥ కేశాంత ఇతి ॥ కేశాంతాఖ్యో గృహ్యోక్తసంస్కారో గర్భాదిసంఖ్యావర్షాణామితి ప్రాయప్రకృతత్వాత్ - గర్భషోడశే వర్షే బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియస్య గర్భద్వావింశే వైశ్యస్య తతో ద్వ్యధికే గర్భచతుర్వింశే కర్తవ్యః ॥౬౫॥ అమంత్రికేతి ॥ ఇయమావృదయం జాతకర్మాదిక్రియాకలాపః సమగ్రః కాలక్రమేణ శరీరసంస్కారార్థం స్త్రీణామమంత్రకః కార్యః ॥౬౬॥ అనేనోపనయనస్య

ఏప్రాప్తే విశేషమాహ॥ వైవాహికఇతి॥ వివాహవిధిరేవ స్త్రీణాం వైదికః సంస్కారః ఉపనయనాఖ్యో మన్వాదిభిః స్మృతః పతిసేవైవ గురుకులవాసో వేదాధ్యయనరూపః గృహకృత్యమేవ సాయం ప్రాతస్సమిద్ధోమరూపాగ్నిపరిచర్యా తస్మాద్వివాహస్యైవోపనయనస్థానే విధానాదుపనయనాదేర్నివృత్తిరితి॥ ౬౭॥ ఏషఇతి॥ ఔపనాయనిక ఇతి అనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః- అయం ద్విజాతీనాముపనయనసంబంధీ కర్మకలాపః ప్రోక్తః- ఉత్పత్తిర్ద్వితీయజన్మనో వ్యంజకః॥ ౬౮॥ ఇదానీముపనీతస్య యోనకర్మణా యోగః తం శృణుతేత్యాహ ॥ ఉపనీయ గురురితి॥ గురుశ్శిష్యముపనీయ ప్రథమమేకాలింగే గుదే తిస్ర ఇత్యాదివక్ష్యమాణం శౌచం స్నానాచమనాద్యాచారమగ్నౌ సాయం ప్రాతస్సమిద్ధోమానుష్ఠానం సమంత్రకసంధ్యోపాసనవిధించ శిక్షయేత్ ॥ ౬౯॥ అధ్యేష్యమాణ ఇతి॥ అధ్యయనం కరిష్యమాణశ్శిష్యో యథాశాస్త్రం కృతాచమన ఉత్తరాభిముఖః కృతాంజలిః పవిత్రవస్త్రః కృతేంద్రియసంయమో గురుణా అధ్యాప్యః ప్రాఙ్ముఖో దక్షిణతశ్శిష్య ఉదఙ్ముఖో వేతి గౌతమవచనాత్- ప్రాఙ్ముఖస్యాపి అధ్యయనం- బ్రహ్మాంజలిక్కృత ఇతి వాహితాగ్న్యాదిష్విత్యనేన కృతశబ్దస్య పరనిపాతః ॥ ౭౦॥ బ్రహ్మేతి॥ వేదాధ్యయనస్యారంభే కర్తవ్యే సమాపనే చ కృతే గురోః పాదోపసంగ్రహణం కర్తవ్యం హస్తౌ సంహత్య సంశ్లిష్టౌ కృత్వాఽధ్యేతవ్యం స ఏవ బ్రహ్మాంజలిః- స్మృతః ఇతి పూర్వశ్లోకోక్తబ్రహ్మాంజలిశబ్దార్థవాక్యార్థః॥ ౭౧॥ వ్యత్యస్తపాణినేతి ॥ పాదోపసంగ్రహణం కార్యమిత్యనంతరముక్తం తద్వ్యత్యస్తపాణినా కార్యమితి విధీయతే - కీదృశోఽస్య వ్యత్యాసః కార్య ఇత్యత ఆహ- సవ్యేన పాణినా సవ్యః పాదో దక్షిణేన పాణినా దక్షిణః పాదః గురోస్స్ప్రష్టవ్యః ఉత్తానహస్తాభ్యాం చేదం పాదయోస్స్పర్శనం కార్యం - యదాహ పైఠీనసిః॥ ఉత్తానాభ్యాం హస్తాభ్యాం దక్షిణేన దక్షిణం సవ్యం సవ్యేన పా

స్త్రీణామావృదశేషతః । సంస్కారార్థం శరీరస్య యథాకాలం యథాక్రమమ్ ॥ ౬౬ ॥ వైవాహికో విధిః
స్త్రీణాం సంస్కారో వైదికః స్మృతః । పతిసేవా గురౌ వాసో గృహార్థోఽగ్నిపరిక్రియా॥ ౬౭॥ ఏష ప్రోక్తో ద్వి
జాతీనామౌపనాయనికో విధిః। ఉత్పత్తివ్యంజకః పుణ్యః కర్మయోగం నిబోధత ॥ ౬౮॥ ఉపనీయ గురుః శిష్యం శి
క్షయేచ్ఛౌచమాదితః। ఆచారమగ్నికార్యం చ సంధ్యోపాసనమేవ చ। ౬౯। అధ్యేష్యమాణస్త్వాచాంతో య
థాశాస్త్రముదఙ్ముఖః। బ్రహ్మాంజలికృతోఽధ్యాప్యో లఘువాసా జితేంద్రియః ॥ ౭౦ ॥ బ్రహ్మారంభేఽవసానే చ
పాదౌ గ్రాహ్యౌ గురోస్సదా । సంహత్య హస్తావధ్యేయం స హి బ్రహ్మాంజలిః స్మృతః॥ ౭౧॥ వ్యత్యస్తపాణినా
కార్యముపసంగ్రహణం గురోః । సవ్యేన సవ్యః స్ప్రష్టవ్యో దక్షిణేన చ దక్షిణః॥ ౭౨॥ అధ్యేష్యమాణం తు గురు
ర్నిత్యకాలమతంద్రితః। అధీష్వ భో ఇతి బ్రూయాద్విరామోఽస్త్వితి చారమేత్ ॥ ౭౩ ॥ బ్రహ్మణః ప్రణవం కు
ర్యాదాదావంతే చ సర్వదా। స్రవత్యనోంకృతం పూర్వం పరస్తాచ్చ విశీర్యతే ॥ ౭౪ ॥ ప్రాక్కూలాన్ పర్యు
పాసీనః పవిత్రైశ్చైవ పావితః । ప్రాణాయామైస్త్రిభిః పూతస్తత ఓంకారమర్హతి॥ ౭౫॥ అకారం చా
ప్యుకారం చ మకారం చ ప్రజాపతిః । వేదత్రయాన్నిరదుహద్భూర్భువస్స్వరితీతి చ ॥ ౭౬ ॥ త్రిభ్య ఏవ తు వే
దేభ్యః పాదం పాదమదూదుహత్ । తదిత్యృచోఽస్యాస్సావిత్ర్యాః పరమేష్ఠీ ప్రజాపతిః ॥ ౭౭॥ ఏతదక్షరమేతాం
చ జపన్ వ్యాహృతిపూర్వికామ్ । సంధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేన యుజ్యతే॥ ౭౮॥ సహస్రకృత్వస్త్వ

దావభివాదయేత్ - దక్షిణోపరిభావేన వ్యత్యాసోఽయం శిష్టసమాచారాత్ ॥ ౭౨॥ అధ్యేష్యమాణమితి ॥ అధ్యయనం కరిష్యమాణం శిష్యం సర్వదాఽనలసో గురురధీష్వ భో ఇతి ప్రథమం వదేత్ - శేషే విరామోఽస్త్విత్యభిధాయ విరమేన్నివర్తేత॥ ౭౩॥ బ్రహ్మణః ప్రణవమితి॥ బ్రహ్మణో వేదస్యాధ్యయనారంభే అధ్యయనసమాప్తౌ చోంకారం కుర్యాత్ - యస్మాత్పూర్వం యస్యోంకారో న కృతస్తత్స్రవతి శనైశ్శనైర్నశ్యతి యస్య పురస్తాన్న కృతస్తద్విశీర్యతి అవస్థితిమేవ న లభతే॥ ౭౪ ॥ ప్రాక్కూలానితి ॥ ప్రాక్కూలాన్ప్రాగగ్రాన్దర్భానధ్యాసీనః పవిత్రైః కుశైః కరద్వయస్థైః పవిత్రీకృతః- ప్రాణాయామాస్త్రయః పంచదశమాత్రా ఇతి గౌతమస్మరణాత్ పంచదశమాత్రైస్త్రిభిః ప్రాణాయామైః ప్రయతః అకారాదిలఘ్వక్షరకాలశ్చ మాత్రా తతోఽధ్యయనార్థమోంకారమర్హతి ॥ ౭౫॥ అకారం చేతి॥ ఏతదక్షరమేతాం చేతి వక్ష్యతి- తస్యాయం శేషః- అకారముకారం మకారం చ ప్రణవావయవభూతం బ్రహ్మా వేదత్రయాత్ ఋగ్యజుస్సామలక్షణాత్ - భూర్భువస్స్వరితి వ్యాహృతిత్రయం చ క్రమేణ నిరదుహత్ ఉద్ధృతవాన్ ॥ ౭౬॥ త్రిభ్య ఏవేతి॥ తథా త్రిభ్య ఏవ వేదేభ్యః ఋగ్యజుస్సామభ్యః తదిత్యృచ ఇతి ప్రతీకేనానూదితాయాః సావిత్ర్యాః పాదం పాదమితి- త్రీన్ పాదాన్ బ్రహ్మా చకర్ష- పరమే స్థానే తిష్ఠతీతి పరమేష్ఠీ ॥ ౭౭ ॥ యత ఏవమతః- ఏతదక్షరమితి॥ ఏతదక్షరమోంకారరూపమేతాం చ త్రిపదాం సావిత్రీం వ్యాహృతిత్రయపూర్వికాం సంధ్యాకాలే జపన్ వేదజ్ఞో విప్రాదిః వేదత్రయాధ్యయనపుణ్యేన యుక్తో భవతి- అతస్సంధ్యాకాలే ప్రణవవ్యాహృతిత్రయోపేతాం సావిత్రీం జపేదితి విధిః కల్ప్యతే॥ ౭౮ ॥ సహస్రకృత్వ ఇతి॥ సంధ్యాయా అన్యత్ర

కాలేపి తత్ ప్రకృతం ప్రణవవ్యాహృతిత్రయసావిత్ర్యాత్మకం త్రికం గ్రామాద్బహిః నదీతీరారణ్యాదౌ సహస్రావృత్తిం జపిత్వా మహతోపి పాపా
త్ సర్పఇవ కంచుకాన్ముచ్యతే- తస్మాత్ పాపక్షయార్థమిదం జపనీయమితి అత్ర ప్రకరణే పి లాఘవార్థముక్తం అన్యత్రైతత్త్రికోచ్చారణమ
పి పునః కర్తవ్యం స్యాత్ ॥ ౭౯ ॥ ఏతయర్చేతి॥ సంధ్యాయామన్యత్ర సమయే బుధైః తయా సావిత్ర్యా వియుక్తః త్యక్తసావిత్రీజపః స్వకీయ
యా క్రియయా సాయంప్రాతర్హోమాదిరూపయా స్వకాలే త్యక్తో బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యోపి సజ్జనేషు నిందాం గచ్ఛతి తస్మాత్స్వకాలే సావిత్రీజ
పం స్వక్రియాంచ న త్యజేత్ ॥ ౮౦ ॥ ఓంకారపూర్వికా ఇతి॥ ఓంకారపూర్వికాః తిస్రో వ్యాహృతయః భూర్భువస్స్వరిత్యేతాః అక్షరబ్రహ్మ
వాప్తిఫలత్వేనావ్యయాః త్రిపదా చ సావిత్రీ బ్రహ్మణో వేదస్య ముఖమాద్యం తత్పూర్వకవేదాధ్యయనారంభాత్ - అథవా బ్రహ్మణః పరమాత్మనః
ప్రాప్తిద్వారం ఏతదధ్యయనజపాదినా నిష్పాపస్య బ్రహ్మజ్ఞానప్రకర్షేణ మోక్షావాప్తేః ॥ ౮౧ ॥ అతఏవాహ॥ యోధీత ఇతి॥ యః ప్రత్యహ
మనలసస్సన్ సావిత్రీం ప్రణవవ్యాహృతియుక్తాం వర్షత్రయమధీతే స పరం బ్రహ్మాభిముఖేన గచ్ఛతి స వాయుభూతో వాయురివ కామచారీ జా
యతే ఖం బ్రహ్మ తదేవాస్య మూర్తిరితి ఖమూర్తిమాన్ భవతి శరీరస్యాపి నాశాత్ బ్రహ్మైవ సంపద్యతే ॥ ౮౨ ॥ ఏకాక్షరమితి॥ ఏకాక్షరమోంకా
రః పరం బ్రహ్మ పరబ్రహ్మావాప్తిహేతుత్వాత్ - ఓంకారస్య జపేన తదర్థస్య చ పరం బ్రహ్మణో భావనయా తదవాప్తేః ప్రాణాయామాః- సప్ర
ణవసవ్యాహృతిసశిరస్క గాయత్రీభిః త్రిరావృత్తిభిః కృతాశ్చాంద్రాయణాదిభ్యోపి పరం తపః ప్రాణాయామా ఇతి బహువచననిర్దేశాత్ త్రయో
వశ్యం కర్తవ్యా ఇత్యుక్తం - సావిత్ర్యాః ప్రకృష్టమన్యన్మంత్రజాతం నాస్తి మౌనాదపి సత్యం వచో విశిష్యతే - ఏషాం చతుర్ణాం స్తుత్యా చత్వా
ర్యేతాన్యుపాసనీయానీతి విధిః కల్ప్యతే - ధరణీధరేణ తు ఏకాక్షరపరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామపరం తప ఇతి కథితం వ్యాఖ్యాతం చ ఏకాక్షరంప

భ్యస్య బహిరేతత్త్రికం ద్విజః । మహతోప్యేనసో మాసాత్త్వచేవాహిర్విముచ్యతే ॥ ౭౯ ॥ ఏతయర్చావి
సంయుక్తః కాలే చ క్రియయా స్వయా । బ్రహ్మక్షత్రియవిడ్యోనిర్గర్హణాం యాతి సాధుషు ॥ ౮౦ ॥ ఓంకా
రపూర్వికాస్తిస్రో మహావ్యాహృతయోవ్యయాః । త్రిపదా చైవ సావిత్రీ విజ్ఞేయం బ్రహ్మణో ముఖమ్ ॥ ౮౧ ॥
యోధీతేహన్యహన్యేతాం త్రీణి వర్షాణ్యతంద్రితః । స బ్రహ్మ పరమభ్యేతి వాయుభూతః ఖమూర్తిమాన్ ॥
౮౨ ॥ ఏకాక్షరం పరం బ్రహ్మ ప్రాణాయామాః పరం తపః । సావిత్ర్యాస్తు పరం నాస్తి మౌనాత్సత్యం విశిష్యతే ॥
౮౩ ॥ క్షరంతి సర్వా వైదిక్యో జుహోతియజతిక్రియాః । అక్షరం దుష్కరం జ్ఞేయం బ్రహ్మ చైవ ప్రజాపతిః ॥
౮౪ ॥ విధియజ్ఞాజ్జపయజ్ఞో విశిష్టో దశభిర్గుణైః । ఉపాంశుః స్యాచ్ఛతగుణః సాహస్రో మానసః స్మృతః ॥ ౮౫ ॥
యే పాకయజ్ఞాశ్చత్వారో విధియజ్ఞసమన్వితాః । సర్వే తే జపయజ్ఞస్య కలాం నార్హంతి షోడశీమ్ ॥ ౮౬ ॥ జప్యే
నైవ తు సంసిధ్యేద్బ్రాహ్మణో నాత్ర సంశయః । కుర్యాదన్యన్న వా కుర్యాన్మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే ॥ ౮౭ ॥
ఇంద్రియాణాం విచరతాం విషయేష్వపహారిషు । సంయమే యత్నమాతిష్ఠేద్విద్వాన్ యంతేవ వాజినామ్ ॥

రం యస్య తదేకాక్షరపరం ఏవం ప్రాణాయామపరమితి - మేధాతిథిప్రభృతిభిర్వృద్ధైరలిఖితం - యతః లిఖితవాన్పాఠాంతరం తత్ర స్వరం
ప్రోధరణీధరః ॥ ౮౩ ॥ క్షరంతీతి॥ సర్వా వేదవిహితా హోమయాగాదిరూపాః క్రియాః స్వరూపతః ఫలతశ్చ వినశ్యంతి అక్షరం తు ప్రణవరూ
పమక్షయం బ్రహ్మప్రాప్తిహేతుత్వాత్ - ఫలద్వారేణాక్షరం బ్రహ్మభావస్యావినాశాత్ - కథమస్య బ్రహ్మప్రాప్తిహేతుత్వమత ఆహ ॥ బ్రహ్మ చైవే
తి॥ చశబ్దో హేతౌ యస్మాత్ప్రజానామధిపతిర్యత్ బ్రహ్మ తదేవాయమోంకారః స్వరూపతో బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వేన చాస్య బ్రహ్మత్వం ఉభయ
థాపి బ్రహ్మత్వేన ప్రతిపాదకత్వేన వా యముపాసితో జపకాలే మోక్షహేతురనేన దర్శితం ॥ ౮౪ ॥ విధియజ్ఞాదితి॥ విధివిషయో యజ్ఞో విధియజ్ఞో
దర్శపౌర్ణమాసాదిస్తస్మాత్ప్రకృతానాం ప్రణవాదీనాం జపయజ్ఞో దశగుణాధికః సోపి యద్యుపాంశుశ్చేదనుష్ఠితస్తదా శతగుణాధికః యత్సమీ
పస్థోపి పరో న శృణోతి తదుపాంశు మానసస్తు జపః సహస్రగుణాధికః- జిహ్వోష్ఠం మనాగపి న చలతి స మానసః ॥ ౮౫ ॥ యే పాకయజ్ఞా ఇతి॥ బ్రహ్మ
యజ్ఞాదన్యే యే పంచమహాయజ్ఞాంతర్గతా వైశ్వదేవహోమబలికర్మనిత్యశ్రాద్ధాతిథిభోజనాత్మకాశ్చత్వారః పాకయజ్ఞాః విధియజ్ఞా దర్శ
పౌర్ణమాసాదయః తైస్సహితా జపయజ్ఞస్య షోడశీమపి కలాం న ప్రాప్నువంతి జపయజ్ఞస్య షోడశాంశేనాపి న సమా ఇత్యర్థః ॥ ౮౬ ॥ జప్యేనైవే
తి॥ బ్రాహ్మణో జప్యేనైవ నిస్సందేహం సిద్ధిం లభతే మోక్షప్రాప్తియోగ్యో భవతి - అన్యద్వైదికం యాగాదికం కరోతు న కరోతు వా యస్మాన్మైత్రో
బ్రాహ్మణః బ్రహ్మణస్సంబంధీ బ్రహ్మణి లీయత ఇత్యాగమేషూచ్యతే - మిత్రమేవ మైత్రః స్వార్థేణ్ యాగాదిషు పశుబీజాదివధాన్న సర్వప్రాణి
ప్రియతా సంభవతి తస్మాద్యాగాదినా వినాపి ప్రణవాదిజపనిష్ఠో నిస్తరతి ఇతి జపప్రశంసా న తు యాగాదీనాం నిషేధః తేషామపి శాస్త్రీయత్వాత్ ॥
౮౭ ॥ ఇదానీం సర్వవర్ణానుష్ఠేయం సకలపురుషార్థోపయుక్తమింద్రియసంయమమాహ ॥ ఇంద్రియాణామితి ॥ ఇంద్రియాణాం విషయేష్వప
హారకేషు వర్తమానానాం చక్షురాదివిషయదోషజ్ఞానస్సంయమే యత్నం కుర్యాత్ సారథిరివ రథనియుక్తానామశ్వానాం ॥ ౮౮ ॥ వి

కాదశేతి॥ పూర్వపండితా యాన్యేకాదశేంద్రియాణ్యాహుస్తాన్యర్వాచాంతిమార్థం సర్వాణి కర్మతో నామతశ్చ క్రమాద్వక్ష్యామి॥౮౯॥ శ్రోత్రమితి॥ తేష్వేకాదశసు శ్రోత్రాదీని దశ తాని బహిరింద్రియాణి నామతో నిర్దిష్టాని - పాయూపస్థం హస్తపాదమితి ద్వంద్వశ్చ ప్రాణితూర్యసేనాంగానామితి ప్రాణ్యంగద్వంద్వత్వాదేకవద్భావః॥ ౯౦॥ బుద్ధీంద్రియాణీతి॥ ఏషాం దశానాం మధ్యే శ్రోత్రాదీని పంచ క్రమోక్తాని బుద్ధేః కరణత్వాద్బుద్ధీంద్రియాణి- పాయ్వాదీని చోత్సర్గాదికర్మకరణత్వాత్కర్మేంద్రియాణి తద్విదో వదంతి॥౯౧॥ ఏకాదశమితి॥ ఏకాదశసంఖ్యాపూరకం చ మనోరూపమంతరింద్రియం జ్ఞాతవ్యం- స్వగుణేన సంకల్పరూపేణ ఉభయరూపేంద్రియగణ ప్రవర్తకస్వరూపం - అతఏవ యస్మిన్ జితే ఉభావపి పంచకౌ బుద్ధీంద్రియకర్మేంద్రియగణౌ జితౌ భవతః పంచకావితి తదస్య పరిమాణమిత్యనువృత్తౌ సంఖ్యాయాస్సంజ్ఞాసంఘసూత్రాధ్యయనేష్వితి పంచసంఖ్యాపరిమితిసంఘార్థే కః॥ ౯౨॥ మనోధర్మసంకల్పమూలత్వాదింద్రియాణాం ప్రాయేణ ప్రవృత్తేః కిమర్థమింద్రియనిగ్రహః కర్తవ్య ఇత్యత ఆహ॥ ఇంద్రియాణామితి॥ యస్మాదింద్రియాణాం విషయేషు ప్రసక్త్యా దృష్టాదృష్టం చ దోషం నిస్సందేహం ప్రాప్నోతి తాన్యేవ పునరింద్రియాణి సమ్యక్ నియమ్య సిద్ధిం మోక్షాదిపురుషార్థయోగ్యతారూపాం లభతే తస్మాదింద్రియసంయమం కుర్యాదితి శేషః॥ ౯౩॥ కిమింద్రియసంయమేన విషయోపభోగాదేర్లబ్ధకామో నివత్స్యతీత్యాశంక్యాహ॥ న జాత్వితి॥ న కదాచిత్కామోఽభిలాషః కామ్యంత ఇతి కామా విషయాః తేషాముపభోగేన నివర్తతే కింతు ఘృతేనాగ్నిరివాధికాధికతమమేవ వర్ధతే ప్రాప్తభోగస్యాపి ప్రతిదినం తదధికభోగవాంఛాదర్శనాత్ - అతఏవ విష్ణుపురాణే యయాతివాక్యం- యత్పృథివ్యాం వ్రీహియవం హిరణ్యం పశవః స్త్రియః। ఏకస్యాపి న ప-

౮౮॥ ఏకాదశేంద్రియాణ్యాహుర్యాని పూర్వే మనీషిణః। తాని సమ్యక్ప్రవక్ష్యామి యథావదనుపూర్వశః॥
౮౯॥ శ్రోత్రం త్వక్చక్షుషీ జిహ్వా నాసికా చైవ పంచమీ। పాయూపస్థం హస్తపాదం వాక్చైవ దశమీ స్మృతా॥
౯౦॥ బుద్ధీంద్రియాణి పంచైషాం శ్రోత్రాదీన్యనుపూర్వశః। కర్మేంద్రియాణి పంచైషాం పాయ్వాదీని ప్రచ
క్షతే॥ ౯౧॥ ఏకాదశం మనో జ్ఞేయం స్వగుణేనోభయాత్మకమ్। యస్మిన్ జితే జితావేతౌ భవతః పంచకౌ గణౌ॥
౯౨॥ ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన దోషమృచ్ఛత్యసంశయమ్। సన్నియమ్య తు తాన్యేవ తతస్సిద్ధిం నియచ్ఛతి॥
౯౩ ॥ నజాతు కామః కామానాముపభోగేన శామ్యతి। హవిషా కృష్ణవర్త్మేవ భూయ ఏవాభివర్ధతే॥ ౯౪॥ య
శ్చైతాన్ప్రాప్నుయాత్సర్వాన్ యశ్చైతాన్కేవలాంస్త్యజేత్। ప్రాపణాత్సర్వకామానాం పరిత్యాగో
విశిష్యతే॥ ౯౫॥ నతథైతాని శక్యంతే సన్నియంతుమసేవయా। విషయేషు ప్రజుష్టాని యథాజ్ఞానేన నిత్యశః॥
౯౬॥ వేదాస్త్యాగశ్చ యజ్ఞాశ్చ నియమాశ్చ తపాంసి చ। న విప్రదుష్టభావస్య సిద్ధిం గచ్ఛంతి కర్హిచిత్॥౯౭॥
శ్రుత్వా స్పృష్ట్వా చ దృష్ట్వా చ భుక్త్వా ఘ్రాత్వా చ యో నరః। న హృష్యతి గ్లాయతి వా స విజ్ఞేయో జితేంద్రి
యః॥ ౯౮॥ ఇంద్రియాణాం తు సర్వేషాం యద్యేకం క్షరతీంద్రియమ్। తేనాస్య క్షరతి ప్రజ్ఞా దృతేః పాదాది
వోదకమ్॥౯౯॥ వశే కృత్వేంద్రియగ్రామం సంయమ్య చ మనస్తథా। సర్వాన్సంసాధయేదర్థానక్షిణ్వన్

ర్యాప్తం తదిత్యతితృష్ణాం త్యజేత్ ॥ యథా ॥ పూర్ణం వర్షసహస్రం మే విషయాసక్తచేతసః। తథాప్యనుదినం తృష్ణా మమైతేష్వేవ హి జాయతే॥ ౯౪॥ యశ్చైతానితి॥ య ఏతాన్సర్వాన్విషయాన్ప్రాప్నుయాద్యశ్చైతాన్కామానుపేక్షేత తయోర్విషయోపేక్షకః శ్రేయాన్ తస్మాత్సర్వకామప్రాప్తేస్తదుపేక్షా ప్రశస్యా తథా హి విషయలోలుపస్య తత్సాధనాద్యర్థత్వాదనేకకష్టసంభవో విపత్తౌ చ క్లేశాతిశయో న తు విషయవిరసస్య॥ ౯౫॥ ఇదానీమింద్రియసంయమోపాయమాహ॥ న తథేతి॥ ఏతానీంద్రియాణి విషయేషు ప్రసక్తాని తథా నాసేవయా విషయసన్నిధివర్జనరూపయా నియంతుం శక్యంతే దుర్నివారత్వాత్ యథా సర్వదా విషయాణాం క్షయిత్వాదిదోషజ్ఞానేన శరీరస్య చాస్థిస్థూలమిత్యాదివక్ష్యమాణదోషచింతనేన తస్మాద్విషయదోషజ్ఞానాదినా బహిరింద్రియాణి మనశ్చ నియచ్ఛేత్ ॥౯౬॥ తస్మాదనియమితం మనో వికారస్య హేతుస్స్యాదిత ఆహ॥ వేదా ఇతి॥ వేదాధ్యయనదానయజ్ఞనియమతపాంసి భోగాదివిషయసేవాసంకల్పశీలినో న కదాచిత్ఫలసిద్ధయే ప్రభవంతి॥౯౭॥ జితేంద్రియస్య స్వరూపమాహ॥ శ్రుత్వేతి॥ స్తుతివాక్యం నిందావాక్యం చ శ్రుత్వా సుఖస్పర్శం దుకూలాది దుఃఖస్పర్శం మేషకంబలాది స్పృష్ట్వా సురూపం కురూపం చ దృష్ట్వా స్వాదు అస్వాదు చ భుక్త్వా సురభిమసురభిం చ ఘ్రాత్వా యస్య న హర్షవిషాదౌ స జితేంద్రియో జ్ఞాతవ్యః ॥౯౮॥ ఏకేంద్రియాసంయమోఽపి నివార్యత ఇత్యాహ॥ ఇంద్రియాణాం త్వితి॥ సర్వేషామింద్రియాణాం మధ్యే యద్యేకమపీంద్రియం విషయప్రవణం భవతి తతోఽస్య విషయపరస్య ఇంద్రియాంతరైరపి తత్త్వజ్ఞానం క్షరతి న వ్యవతిష్ఠతే- చర్మనిర్మితోదకపాత్రాదివైకేనాపి ఛిద్రేణ సర్వస్థమేవోదకం న వ్యవతిష్ఠతే॥ ౯౯॥ ఇంద్రియసంయమస్య సర్వపురుషార్థహేతుతాం దర్శయతి॥ వశే కృత్వేతి ॥ బహిరింద్రియగణమాయత్తం కృత్వా మనశ్చ సంయమ్య సర్వాన్పురుషార్థాన్ సమ్యక్సాధయేత్ - యోగత ఉపాయేన స్వదేహమపీడయన్ యస్సహజసుఖీ సంస్కృతా

న్నాదికంభైక్ష్యసత్క్రమేణతంత్యజేత్ ॥ ౧౦౦॥ పూర్వాంసంధ్యామితి ॥ పూర్వాంసంధ్యాంపశ్చిమామితిచ కాలాధ్వనోరత్యంతసంయోగే ద్వితీయా. ప్రథమసంధ్యాంసూర్యదర్శనపర్యంతంసావిత్రీంజపన్తిష్ఠేత్ - ఆసనాదుత్థాయనివృత్తగతిరేకత్రదేశేకుర్యాత్ - పశ్చిమాంతు సంధ్యాంసావిత్రీంజపన్సమ్యఙ్నక్షత్రదర్శనపర్యంతముపవిష్టస్స్యాత్ - అత్రచఫలవత్త్వాజ్జపఃప్రధానంస్థానాసనత్వాంగే ఫలవత్సన్నిధా వఫలంతదంగమితిన్యాయాత్ - సంధ్యయోర్వేదవిద్విప్రో వేదపుణ్యేనయుజ్యతే। సహస్రకృత్వస్త్వభ్యస్య ఇతిచపూర్వంజపాత్ ఫలముక్తం. మేధాతిథిస్తుస్థానాసనయోరేవ ప్రాధాన్యమాహ। సంధ్యాకాలశ్చముహూర్తమాత్రం. తదాహయోగియాజ్ఞవల్క్యః। హ్రాసవృద్ధీతుసతతం దివసానాంయథాక్రమం। సంధ్యాముహూర్తమాత్రంతుహ్రాసేవృద్ధౌచసాస్మృతా ॥ ౧౦౧॥ పూర్వాంసంధ్యామితి॥ పూర్వసంధ్యాయాం తిష్ఠఞ్జపంకుర్వాణోనిశాసంచితంపాపంనాశయతి - పశ్చిమసంధ్యాయాంతుఉపవిష్టోజపంకుర్వన్దివార్జితంపాపంనిహంతితత్రాపిజపా త్ఫలముక్తంవితచ్చాజ్ఞానాదికృతపాపవిషయం - అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః ॥ దివావాయదివారాత్రౌయదజ్ఞానకృతంభవేత్। త్రికాలసంధ్యా కరణాత్తత్సర్వంవిప్రణశ్యతి॥ ౧౦౨॥ నతిష్ఠతీతి॥ యఃపునఃపూర్వసంధ్యాంనానుతిష్ఠతిపశ్చిమాంతునోపాస్తేతత్కాలవిహితం జపాదినక రోతీత్యర్థః సశూద్రఇవసర్వస్మాద్ద్విజాతికర్మణోతిథిసత్కారాదేరపిబాహ్యఃకార్యః - అనేనైవప్రత్యవాయేనసంధ్యోపాసనస్యనిత్య తోక్తా- నిత్యత్వేపిసర్వదాపేక్షితపాపక్షయస్యఫలత్వమవిరుద్ధం ॥ ౧౦౩ ॥ అపాంసమీపఇతి॥ బ్రహ్మయజ్ఞరూపమిదంబహువేదాధ్యయనాశ క్తౌసావిత్రీమాత్రాధ్యయనమపివిధీయతే - అరణ్యాదినిర్జనదేశంగత్వానద్యాదిజలసమీపేనియతేంద్రియస్సమాహితోనన్యమనానైత్యకంవి ధింబ్రహ్మయజ్ఞరూపమాస్థితోనుతిష్ఠాసుస్సావిత్రీమపిప్రణవవ్యాహృతిత్రయయుతాంయథోక్తామధీయీత ॥ ౧౦౪॥ వేదోపకరణఇతి॥ వేదో

యోగతస్తనుమ్॥ ౧౦౦॥ పూర్వాంసంధ్యాంజపంస్తిష్ఠేత్సావిత్రీమార్కదర్శనాత్। పశ్చిమాంతుసమా
సీనఃసమ్యగృక్షవిభావనాత్॥ ౧౦౧॥ పూర్వాంసంధ్యాంజపంస్తిష్ఠన్నైశమేనోవ్యపోహతి। పశ్చిమాంతు
సమాసీనోమలంహంతిదివాకృతమ్॥ ౧౦౨॥ నతిష్ఠతితుయఃపూర్వాంనోపాస్తేయశ్చపశ్చిమామ్। సశూద్ర
వద్బహిష్కార్యఃసర్వస్మాద్ద్విజకర్మణః॥ ౧౦౩॥ అపాంసమీపేనియతోనైత్యకంవిధిమాస్థితః। సావిత్రీ
మప్యధీయీతగత్వారణ్యంసమాహితః॥ ౧౦౪॥ వేదోపకరణేచైవస్వాధ్యాయేచైవనైత్యకే। నానురోధోస్త్య
నధ్యాయేహోమమంత్రేషుచైవహి॥ ౧౦౫॥ నైత్యకేనాస్త్యనధ్యాయోబ్రహ్మసత్రంహితత్స్మృతమ్।
బ్రహ్మాహుతిహుతంపుణ్యమనధ్యాయవషట్కృతమ్। ౧౦౬॥ యఃస్వాధ్యాయమధీతేబ్దంవిధినానియతశ్శు
చిః। తస్యనిత్యంక్షరత్యేషపయోదధిఘృతంమధు ॥ ౧౦౭ ॥ అగ్నీంధనంభైక్షచర్యామధశ్శయ్యాంగురో
ర్హితమ్॥ ఆసమావర్తనాత్కుర్యాత్కృతోపనయనోద్విజః ॥ ౧౦౮ ॥ ఆచార్యపుత్రశ్శుశ్రూషుర్జ్ఞానదో
ధార్మికశ్శుచిః॥ ఆప్తశ్శక్తోర్థదస్సాధుస్స్వోధ్యాప్యాదశధర్మతః॥ ౧౦౯॥ నాపృష్టఃకస్యచిద్బ్రూయాన్న
చాన్యాయేనపృచ్ఛతః। జానన్నపిహిమేధావీజడవల్లోకఆచరేత్ ॥ ౧౧౦॥ అధర్మేణచయఃప్రాహయశ్చాధ

పకరణవేదాంగశిక్షాదౌనైత్యకేనిత్యానుష్ఠేయేచస్వాధ్యాయేబ్రహ్మయజ్ఞరూపేహోమమంత్రేషుచానధ్యాయాదరోనాస్తి ॥౧౦౫॥ నై త్యకఇతి॥ పూర్వోక్తనైత్యకస్వాధ్యాయస్యాయమనువాదః- నైత్యకేజపయజ్ఞేఅనధ్యాయోనాస్తియతఃసతతభవత్వాత్ - బ్రహ్మసత్రంతన్మ న్వాదిభిస్స్మృతంబ్రహ్మైవాహుతిర్బ్రహ్మాహుతిర్హవిస్తస్యాహుతఅనధ్యాయాధ్యయనమధ్యయనరూపమనధ్యాయవషట్కృతమపిపు ణ్యమేవభవతి॥౧౦౬॥ యస్స్వాధ్యాయమితి॥ అబ్దమితిఅత్యంతసంయోగేద్వితీయా - యోవర్షమప్యేకంస్వాధ్యాయమహరహర్విహితాం గయుక్తంనియతేంద్రియః ప్రయతోజపతితస్యస్వాధ్యాయోజపయజ్ఞఃక్షీరాదీనిక్షరతిక్షీరాదిభిర్దేవాన్పితౄంశ్చప్రీణాతితేచప్రీతాస్స ర్వకామైర్జపయజ్ఞకారిణస్తర్పయంతీత్యర్థః - అతఏవయాజ్ఞవల్క్యః ॥ మధునాపయసాచైవసదేవాంస్తర్పయేద్ద్విజః। పితౄంశ్చమధు ఘృతాభ్యాంచయుచోధీతేహియోన్వహం ఇత్యుపక్రమ్యచతుర్ణామపివేదానాంపురాణానాంచజపస్యదేవపితృతృప్తిముక్త్వాశేషే- తేతృప్తాస్త ర్పయంత్యేనంసర్వకామఫలైశ్శుభైరిత్యుక్తవాన్॥ ౧౦౭ ॥ అగ్నీంధనమితి॥ సాయంప్రాతస్సమిద్ధోమంభిక్షసమూహాహరణమఖట్వాశయ నరూపామధశ్శయ్యాంనతుస్థండిలశాయిత్వమేవగురోరుదకకుంభాద్యాహరణరూపంహితంకృతోపనయనోబ్రహ్మచారీసమావర్తనపర్యం తంకుర్యాత్॥ ౧౦౮॥ కీదృశశ్శిష్యోధ్యాప్యఇత్యత్రాహ। ఆచార్యపుత్రపరిచారకజ్ఞానాంతరదాతృధర్మవిచ్ఛుచిబాంధవగ్రహణధారణస మర్థధనదాతృసాధుజ్ఞాతయోదశైతేధర్మేణాధ్యాప్యాః ॥౧౦౯॥ నాపృష్టఇతి॥ యద్యన్యేనాల్పాక్షరంవిస్వరంచాధీతంతస్యతత్త్వంనవ దేత్ శిష్యస్యత్వపృచ్ఛతోపివక్తవ్యం భక్తిశ్రద్ధాదిప్రశ్నధర్మోల్లంఘనమన్యాయఃతేనపృచ్ఛతోనబ్రూయాత్ జానన్నపిహిప్రాజ్ఞోలోకేమూ కఇవవ్యవహరేత్॥ ౧౧౦॥ ఉక్తప్రతిషేధద్వయాతిక్రమేదోషమాహ। అధర్మేణేతి॥ అధర్మేణపృష్టోపియోయస్యవదతియశ్చాన్యాయే

నయఃసంపృచ్ఛతితయోరన్యతరోవ్యతిక్రమకారీమ్రియతేవిద్వేషంవాతేనసహగచ్ఛతి ౧౧౧॥ ధర్మార్థావితి॥ యస్మిన్ శిష్యేధ్యాపితేధర్మార్థౌనభవతః పరిచర్యావాతద్విద్యానానురూపా- తత్రవిద్యానార్పణీయా-సమ్యగ్వ్రీహ్యాదిబీజమివోషరేయత్రబీజముప్తంన ప్రరోహతిస ఊషరః- నచాత్రగ్రహణైత్యకాధ్యాపకత్వమాశంకనీయంయద్యేతావన్మహ్యందీయతేతదైతావదధ్యాపయామీతినియమాభావాత్ ॥౧౧౨॥ విద్యయైవేతి॥ విద్యయైవసహవేదాధ్యాపకేనవరంమర్తవ్యంనతుసర్వథాధ్యాపనయోగ్యశిష్యాభావేచాపాత్రాయైవతాంప్రతిపాదయేత్-తథాఛాందోగ్యబ్రాహ్మణం- విద్యయాసార్థంమ్రియేతనవిద్యామూషరేవపేత్॥ ౧౧౩॥ అస్యానువాదమాహ॥ విద్యాబ్రాహ్మణమితి॥ విద్యాధిష్ఠాత్రీదేవతాకంచిదధ్యాపకబ్రాహ్మణమాగత్యైవమవదత్ - తవాహంనిధిరస్మి మాంరక్ష - అసూయాదిదోషవతేనమాంవదేః - తథాసత్యతిశయేనవీర్యవతీభూయాసం॥ తథాచఛాందోగ్యబ్రాహ్మణం॥ విద్యాహవైబ్రాహ్మణమాజగామతవాహమస్మి త్వంమాంపాలయ అనర్హతేమానినేనైవమాదాగోపాయమాంశ్రేయసీతథాహమస్మీతి॥ ౧౧౪॥ యమితి॥ యమేవపునశ్శిష్యంశుచింనియతేంద్రియం బ్రహ్మచారిణంజానాసితస్మైవిద్యారూపనిధిరక్షకాయప్రమాదరహితాయమాంవద ॥ ౧౧౫ ॥ బ్రహ్మేతి॥ యఃపునరభ్యాసార్థమధీయానాదన్యంవాకించిదధ్యాపయతస్తదననుమతిరహితంవేదంగృహ్ణాతిసవేదస్తేయయుక్తోనరకంగచ్ఛతితస్మాదేతన్నకర్తవ్యం ॥౧౧౬॥ లౌకికమితి॥ లౌకికమర్థశాస్త్రాదిజ్ఞానంవైదికంవేదార్థజ్ఞానంఆధ్యాత్మికంబ్రహ్మజ్ఞానంయస్మాత్పుగృహ్ణాతిబహుమాన్యమధ్యేస్థితం ప్రథమమభివాదయేత్- లౌకికాదిజ్ఞానదాతౄణామేవత్రయాణాంసమవాయేయథోత్తరంమాన్యత్వం ॥౧౧౭॥ సావిత్రీతి॥సావిత్రీమాత్రవేత్తాపివరంసుయంత్రితశ్శాస్త్రనియమితఃవిప్రాదిమాన్యఃనాయంత్రితోవేదత్రయవేత్తాపినిషిద్ధభోజనాదిశీలఃప్రతిషిద్ధవిక్రేతాచ ఏతచ్చప్రశంసార్థనమాత్రంసుయంత్రితశబ్దేనవిధినిషేధనిష్ఠత్వ

ర్మేణపృచ్ఛతి । తయోరన్యతరఃప్రైతివిద్వేషంవాధిగచ్ఛతి ॥ ౧౧౧॥ ధర్మార్థౌయత్రనస్యాతాంశుశ్రూషా
వాపితద్విధా । తత్రవిద్యానవప్తవ్యాశుభంబీజమివోషరే ॥ ౧౧౨ ॥ విద్యయైవసమంకామంమర్తవ్యం బ్ర
హ్మవాదినా। ఆపద్యపిహిఘోరాయాంనత్వేనామిరిణేవపేత్ ॥౧౧౩॥ విద్యాబ్రాహ్మణమేత్యాహసేవధిస్తే
స్మిరక్షమామ్। అసూయకాయమాంమాదాస్తథాస్యాంవీర్యవత్తమా ॥ ౧౧౪ ॥ యమేవతుశుచింవిద్యాన్ని
యతంబ్రహ్మచారిణమ్ । తస్మైమాంబ్రూహివిప్రాయనిధిపాయాప్రమాదినే॥ ౧౧౫॥ బ్రహ్మయస్త్వనను
జ్ఞాతమధీయానాదవాప్నుయాత్ । సబ్రహ్మస్తేయసంయుక్తోనరకం ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౧౬ ॥ లౌకికంవైదికం
వాపితథాధ్యాత్మికమేవచ। ఆదదీతయతోజ్ఞానంతంపూర్వమభివాదయేత్ ॥ ౧౧౭॥ సావిత్రీమాత్రసారోపి
వరంవిప్రస్సుయంత్రితః। నాయంత్రితస్త్రివేదోపిసర్వాశీసర్వవిక్రయీ॥ ౧౧౮॥ శయ్యాసనేధ్యాచరితే
శ్రేయసానసమావిశేత్ । శయ్యాసనస్థశ్చైవైనంప్రత్యుత్థాయాభివాదయేత్ ॥౧౧౯॥ ఊర్ధ్వంప్రాణా
హ్యుత్క్రామంతియూనఃస్థవిరఆయతి। ప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాంపునస్తాన్ ప్రతిపద్యతే ॥ ౧౨౦॥ అభివా
దనశీలస్యనిత్యం వృద్ధోపసేవినః। చత్వారితస్యవర్ధంతేఆయుర్విద్యాయశోబలమ్॥ ౧౨౧॥ అభివాదాత్ప
రంవిప్రోజ్యాయాంసమభివాదయన్। అసౌనామాహమస్మీతిస్వంనామపరికీర్తయేత్ ॥ ౧౨౨॥ నామధేయ

స్యవివక్షితత్వాత్ ॥౧౧౮॥ శయ్యేతి॥ శయ్యాచఆసనంచశయ్యాసనంజాతిరప్రాణినామితిద్వంద్వైకవద్భావః- తస్మిన్ శ్రేయసావిద్యాద్యధికేనగురుణాచాధ్యాచరితేసాధారణ్యేనస్వీకృతేచతత్కాలమపినాసీత- స్వయంచశయ్యాసనస్థోగురావాగతేఉత్థాయాభివాదనంకుర్యాత్॥ ౧౧౯॥ అస్యార్థవాదమాహ॥ఊర్ధ్వమితి॥ యస్మాద్యూనోల్పవయసోవయోవిద్యాదినాస్థవిరేఆయత్యాగచ్ఛతిసతిప్రాణాఊర్ధ్వముత్క్రామంతిదేహాన్నిర్గంతుమిచ్ఛంతితాన్సవృద్ధస్యప్రత్యుత్థానాభివాదాభ్యాంపునఃసుస్థాన్ కరోతితస్మాద్వృద్ధస్య ప్రత్యుత్థాయాభి వాదనంకుర్యాత్ ॥౧౨౦॥ ఇతశ్చఫలమాహ॥ అభివాదనశీలస్యేతి॥ ఉత్థాయసర్వదావృద్ధాభివాదనశీలస్యవృద్ధసేవినశ్చఆయుః ప్రజ్ఞాయశోబలానిచత్వారిసమ్యక్ప్రకర్షేణవర్ధంతే॥౧౨౧॥ సంప్రత్యభివాదనవిధిమాహ॥ అభివాదనాత్పరమితి॥ వృద్ధమభివాదయన్విప్రాదిరభివాదనాత్పరం అభివాదయేఇతిశబ్దోచ్చారణానంతరం అముకనామాహమస్మీతిస్వంనామపరికీర్తయేత్ అతోనామశబ్దస్యవిశేషపరత్వాత్- స్వనామవిశేషోచ్చారణానంతరమభివాదనవాక్యేనామశబ్దోపిప్రయోజ్యఇతిమేధాతిథిగోవిందరాజయోరభిధానమప్రమాణం- అతఏవగౌతమః- స్వనామప్రోచ్యాహమభివాదయఇత్యభివదేత్- సాంఖ్యాయనోప్యసావహంభో ఇత్యాత్మనోనామాదిశేదిత్యుక్తవాన్ - యదిచనామశబ్దశ్రవణాత్తస్యప్రయోగఃశిష్టా అకారశ్చాస్యనామ్నోంతే ఇత్యభిధానాత్ - ప్రత్యభివాదనవాక్యేనామశబ్దోచ్చారణం స్యాత్ నచతత్కస్యచిత్సమ్మతం॥ ౧౨౨॥ నామధేయస్యేతి॥ నామధేయస్య ఉచ్చారితస్యసతోయేకేచిదభివాద్యాఃసంస్కృతానభిజ్ఞతయాభివాదనమభివాదార్థంనజానంతితాన్ప్రత్యభివాదనేప్యసమర్థత్వాత్ ప్రాజ్ఞఇత్యభివాద్యశక్తివిజ్ఞఃఅభివాదయితాభివాదయేహమిత్యేవంబ్రూయాత్ స్త్రియస్సర్వాస్తథైవచ

బ్రూయాత్ ॥౧౨౩॥ భోశ్శబ్దమితి॥ అభివాదనే యన్నామ ప్రయుక్తం తస్యాన్తే భోశ్శబ్దం కీర్తయేత్ - అభివాద్యసంబోధనార్థం అత ఏవాహంసా మ్నామితి భో ఇత్యస్య రూపాభావః స తాసోఽభివాద్యనామ్నాం స్వరూపభావ ఋషిభిస్స్మృతః తస్మాదేవమభివాదకవాక్యమభివాదయే శుభశర్మనామాహమస్మి భోః ॥౧౨౪॥ ఆయుష్మానితి॥ అభివాదనే కృతే ప్రత్యభివాదయిత్రా అభివాదకో విప్రాదిరాయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి వాచ్యః - అస్య చాభివాదకస్య యన్నామ తస్యాన్తే యోఽకారాదిస్స్వరో నామ్నామకారాన్తత్వనియమాభావాత్ స ప్లుతః కార్యః స్వరాపేక్షం చేదకారాన్తత్వం - వ్యంజనాన్తేపి నామ్ని సంభవతి - పూర్వం నామగతమక్షరం సంశ్లిష్టం యస్య స పూర్వాక్షరః తేన నాగన్తుకస్య రేఫస్య చాకారాదిస్స్వరః ప్లుతః కార్యః - ఏతచ్చ వాక్యస్య టేః ప్లుతః ఉదాత్త ఇత్యస్యానువృత్తౌ ప్రత్యభివాదేఽశూద్ర ఇతి ప్లుతం స్మరన్ పాణినిః స్ఫుటముక్తవాన్ వ్యాఖ్యాతంచ వృత్తికృతా వామనేన - టేరితి కిం వ్యంజనాన్తస్యైవ టేః ప్లుతో యథా స్యాదితి తస్మాదీదృశం ప్రత్యభివాదనవాక్యం ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్య శుభశర్మ౩న్ ఏవం క్షత్రియస్య బలవర్మ౩న్ ఏవం వైశ్యస్య వసుభూ౩తే - ప్లుతో రాజన్యవిశాం వేతి కాత్యాయనవచనాత్ - క్షత్రియవైశ్యయోః పక్షే ప్లుతో న భవతి శూద్రస్య ప్లుతో న కార్యః - అశూద్ర ఇతి పాణినివచనాత్ - స్త్రియామపి నిషేధ ఇతి కాత్యాయనవచనాత్ స్త్రియామపి ప్రత్యభివాదనవాక్యే న ప్లుతః - గోవిందరాజస్తు బ్రాహ్మణస్య నామ్ని శర్మోపపదం నిత్యం ప్రాగభిధాయ ప్రత్యభివాదనవాక్యే ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్య భద్ర ఇతి నిరుపపదోదాహరణ సోపపదోదాహరణానభిజ్ఞత్వమేవ నిజం జ్ఞాపయతి - ధరణీధరోపి ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి సంబుద్ధివిభక్త్యన్తం వచనం పశ్యన్నపి అసంబుద్ధి ప్రథమైకవచనాన్తమముకశర్మా ఇత్యుదాహరన్ విచక్షణైరుపేక్షణీయ ఏవ ॥౧౨౫॥ యో న వేత్తీతి॥ యో విప్రః అభివాదనస్యానురూపం ప్రత్యభివాదనం న జానాతి అసావభివాదనవిదుషాపి స్వనామోచ్చారణాద్యుక్తవిధినా శూద్ర ఇవ నాభివాద్యః - అభివా

స్యయే కేచిదభివాదం న జానతే । తాన్ ప్రాజ్ఞోఽహమితి బ్రూయాత్ స్త్రియస్సర్వాస్తథైవ చ ॥౧౨౩॥ భోశ్శబ్దం కీర్తయేదన్తే స్వస్య నామ్నోఽభివాదనే । నామ్నాం స్వరూపభావో హి భోభావ ఋషిభిస్స్మృతః ॥౧౨౪॥ ఆయుష్మాన్ భవ సౌమ్యేతి వాచ్యో విప్రోఽభివాదనే । అకారశ్చాస్య నామ్నోన్తే వాచ్యః పూర్వాక్షరః ప్లుతః ॥౧౨౫॥ యో న వేత్త్యభివాదస్య విప్రః ప్రత్యభివాదనమ్ । నాభివాద్యస్స విదుషా యథా శూద్రస్తథైవ సః ॥౧౨౬॥ బ్రాహ్మణం కుశలం పృచ్ఛేత్ క్షత్రబంధుమనామయమ్ । వైశ్యం క్షేమం సమాగమ్య శూద్రమారోగ్యమేవ చ ॥౧౨౭॥ అవాచ్యో దీక్షితో నామ్నా యవీయానపి యో భవేత్ । భోభవత్పూర్వకం త్వేనమభిభాషేత ధర్మవిత్ ॥౧౨౮॥ పరపత్నీ తు యా స్త్రీ స్యాదసంబంధా చ యోనితః । తాం బ్రూయాద్భవతీత్యేవం సుభగే భగినీతి చ ॥౧౨౯॥ మాతులాంశ్చ పితృవ్యాంశ్చ శ్వశురానృత్విజో గురూన్ । అసావహమితి బ్రూయాత్ ప్రత్యుత్థాయ యవీయసః ॥౧౩౦॥ మాతృష్వసా మాతులానీ శ్వశ్రూరథ పితృష్వసా । సంపూజ్యా గురుపత్నీవత్ సమాస్తా గురుభార్యయా ॥౧౩౧॥ భ్రాతుర్భార్యోపసంగ్రాహ్యా సవర్ణాహన్యహన్యపి । విప్రోష్య తూపసంగ్రా

దయేఽహమితి శబ్దోచ్చారణమాత్రం తు చరణగ్రహణాదిశూన్యమనిషిద్ధం ప్రాగుక్తత్వాత్ ॥౧౨౬॥ బ్రాహ్మణమితి॥ సమాగమ్య సమాగమే కృతే అభివాదకమవరవయస్కం సమానవయస్కం వా అనభివాదకమపి బ్రాహ్మణం కుశలం క్షత్రియమనామయం వైశ్యం క్షేమం శూద్రమారోగ్యం పృచ్ఛేత్ - అత ఏవాపస్తంబః కుశలమవరవయసం సమానవయసం వా విప్రం పృచ్ఛేత్ - అనామయం క్షత్రియం క్షేమం వైశ్యం ఆరోగ్యం శూద్రం - అవరవయసమభివాదకం వయస్యమనభివాదకమపీతి మన్వర్థమేవాపస్తంబః స్ఫుటయతి స్మ - గోవిందరాజస్తు ప్రకరణాత్ ప్రత్యభివాదకస్యైవ కుశలాదిప్రశ్నమాహ - తన్నాభివాదకేన సహ సమాగమస్యానుప్రాప్తత్వాత్ - సమాగమ్యేతి నిష్ప్రయోజనానువాదప్రసంగాచ్చ - అతః కుశలక్షేమశబ్దయోరనామయారోగ్యపదయోశ్చ సమానార్థత్వాచ్ఛబ్దవిశేషోచ్చారణమేవ వివక్షితమ్ ॥౧౨౭॥ అవాచ్య ఇతి॥ ప్రత్యభివాదకాలేఽన్యదా చ దీక్షణీయాహః ప్రభృత్యావభృథస్నానాత్ కనిష్ఠోపి దీక్షితో నామ్నా న వాచ్యః - కింతు భోభవచ్ఛబ్దపూర్వకం దీక్షితాదిశబ్దైరుత్కర్షాభిధాయిభిరేవ ధర్మజ్ఞోఽభిభాషేత్ - భో దీక్షిత ఇదం కురు భవతా యజమానేన ఇదం క్రియతామితి ॥౧౨౮॥ పరపత్నీత్వితి॥ యా స్త్రీ పరపత్నీ భవతి అసంబంధా చ యోనితః ఇతి స్వస్రాదిర్న భవతి తాముపయుక్తసంభాషణకాలే భవతి సుభగే భగినీతి వా వదేత్ - పరపత్నీగ్రహణాత్కన్యాయాం నైష విధిః - స్వసుః కన్యాదేస్త్వాయుష్మత్యాదిపదైరభిభాషణం ॥౧౨౯॥ మాతులాంశ్చేతి॥ మాతులాదీనాగతాన్ కనిష్ఠానాసనాదుత్థాయ అసావహమితి వదేత్ నాభివాదయేత్ అసావితి స్వనామనిర్దేశః భార్యాస్థాః ఖలు గురవ ఇత్యుపక్రమ్య జ్ఞానవృద్ధతపోవృద్ధయోరపి హారీతేన గురుత్వకీర్తనాత్ - తయోశ్చ కనిష్ఠయోరపి సంభవాత్ తద్విషయోఽయం గురుశబ్దః ॥౧౩౦॥ మాతృష్వసేతి॥ మాతృష్వస్రాదయో గురుపత్నీవత్ ప్రత్యుత్థానాభివాదనాసనదానాదిభిస్సంపూజ్యాః అభివాదనప్రకరణాదభివాదనమేవ సంపూజనం విజ్ఞాయత ఇతి సమాస్తా ఇత్యవోచత్ - గురుభార్యాసమానత్వాత్ ప్రత్యుత్థానాదికమపి కార్యమిత్యర్థః ॥౧౩౧॥ భ్రాతుర్భార్యేతి॥ భ్రాతుస్సజాతీయా భార్యా జ్యేష్ఠపూజాప్రకరణాదుప

సంగ్రాహ్యాః పాదయోరభివాద్యాః- అహన్యహని ప్రత్యహమేవ అపిరేవార్థే- జ్ఞాతయః పితృపక్షాః పితృవ్యాదయస్సంబంధినో మాతృపక్షాశ్వశురాదయశ్చ తేషాం పత్న్యః పునర్విప్రోష్య ప్రవాసాత్ ప్రత్యాగతేనైవాభివాద్యాః న తు ప్రత్యహం నియమః ॥ ౧౩౨ ॥ పితుర్భగిన్యామితి॥ పితుర్మాతుశ్చ భగిన్యాం జ్యేష్ఠాయాం చాత్మనో భగిన్యాం మాతృవద్వృత్తిమాతిష్ఠేత్- మాతా పునస్తాభ్యో గురుతమా- ననుమాతృష్వసా మాతులానీత్యనేనైవ గురుపత్నీవత్పూజ్యత్వముక్తం కిమధికమనేన బోధ్యతే ఇదమేవ- మాతా తాభ్యో గరీయసీతి- తేన పితృష్వస్రానుజ్ఞాయాం దత్తాయాం మాత్రా చ విరోధే మాతురాజ్ఞా అనుష్ఠేయేతి- అథవా పూర్వం పితృష్వస్రాదేర్మాతృవత్పూజ్యత్వముక్తం అనేన తు స్నేహాదివృత్తిరప్యతిదిశ్యత ఇత్యపునరుక్తిః ॥ ౧౩౩ ॥ దశాబ్దాఖ్యమితి॥ దశ అబ్దా ఆఖ్యా యస్య తద్దశాబ్దాఖ్యం పౌరసఖ్యం అయమర్థః - ఏకపురవాసినాం వక్ష్యమాణవిద్యాదిగుణరహితానామేకస్య దశభిరబ్దైర్జ్యేష్ఠత్వే సత్యపి సఖ్యమాఖ్యాయతే పురగ్రహణం ప్రదర్శనార్థం- తేనైకగ్రామాదినివాసినామపి స్యాత్ గీతాదికలాభిజ్ఞానాం పంచవర్షపర్యంతం సఖ్యం శ్రోత్రియాణాం త్ర్యబ్దపర్యంతం సపిండేషు అత్యంతాల్పేనైవ కాలేన సఖ్యం అపిరేవార్థే- సర్వత్రోక్తకాలాదూర్ధ్వం జ్యేష్ఠవ్యవహారః ॥ ౧౩౪ ॥ బ్రాహ్మణమితి॥ దశవర్షం బ్రాహ్మణం శతవర్షం పునః క్షత్రియం పితాపుత్రౌ జానీయాత్ - తయోర్మధ్యే దశవర్షోపి బ్రాహ్మణ ఏవ క్షత్రియస్య శతవర్షస్యాపి పితా అతస్మాత్పితృవదసౌ తస్య మాన్యః ॥ ౧౩౫ ॥ విత్తమితి॥ విత్తం న్యాయార్జితం ధనం బంధుః పితృవ్యాదిః వయోధికవయస్కతా కర్మ శ్రౌతం స్మార్తం చ విద్యా వేదార్థతత్త్వజ్ఞానం ఏతాని పంచ మాన్యత్వకారణాని- ఏషాం మధ్యే యద్యదుత్తరం తత్తత్పూర్వస్మాత్ శ్రేష్ఠమితి- బహుమాన్యేషు శేషే బలాబలముక్తం ॥ ౧౩౬ ॥ పంచానామితి॥ త్రిషు వర్ణేషు

హ్యా జ్ఞాతిసంబంధియోషితః ॥ ౧౩౨ ॥ పితుర్భగిన్యాం మాతుశ్చ జ్యాయస్యాం చ స్వసర్యపి । మాతృవద్వృత్తిమాతిష్ఠేన్మాతా తాభ్యో గరీయసీ ॥ ౧౩౩ ॥ దశాబ్దాఖ్యం పౌరసఖ్యం పంచాబ్దాఖ్యం కలాభృతామ్ । త్ర్యబ్దపూర్వం శ్రోత్రియాణాం స్వల్పేనాపి స్వయోనిషు ॥ ౧౩౪ ॥ బ్రాహ్మణం దశవర్షం తు శతవర్షం తు భూమిపమ్ । పితాపుత్రౌ విజానీయాద్బ్రాహ్మణస్తు తయోః పితా ॥ ౧౩౫ ॥ విత్తం బంధుర్వయః కర్మ విద్యా భవతి పంచమీ । ఏతాని మాన్యస్థానాని గరీయో యద్యదుత్తరమ్ ॥ ౧౩౬ ॥ పంచానాం త్రిషు వర్ణేషు భూయాంసి గుణవంతి చ । యత్ర స్యుః సోత్ర మానార్హః శూద్రోపి దశమీం గతః ॥ ౧౩౭ ॥ చక్రిణో దశమీస్థస్య రోగిణో భారిణః స్త్రియాః । స్నాతకస్య చ రాజ్ఞశ్చ పంథా దేయో వరస్య చ ॥ ౧౩౮ ॥ తేషాం తు సమవేతానాం మాన్యౌ స్నాతకపార్థివౌ । రాజస్నాతకయోశ్చైవ స్నాతకో నృపమానభాక్ ॥ ౧౩౯ ॥ ఉపనీయ తు యః శిష్యం వేదమధ్యాపయేద్ద్విజః । సకల్పం సరహస్యం చ తమాచార్యం ప్రచక్షతే ॥ ౧౪౦ ॥ ఏకదేశం తు వేదస్య వేదాంగాన్యపి వా పునః । యోధ్యాపయతి వృత్త్యర్థముపాధ్యాయస్స ఉచ్యతే ॥ ౧౪౧ ॥ నిషేకాదీని కర్మాణి యః కరోతి యథావిధి । సంభావయతి చాన్నేన స విప్రో గురురుచ్యతే ॥ ౧౪౨ ॥ అగ్న్యాధేయం పాకయజ్ఞానగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్ । యః

బ్రాహ్మణాదిషు పంచానాం విత్తాదీనాం మధ్యే యత్ర పురుషే పూర్వమప్యనేకం భవతి స ఏవోత్తరస్మాదపి మాన్యః - తేన విత్తబంధుయుక్తో వయోధికాన్మాన్యః- ఏవం విత్తాదిత్రయయుక్తః కర్మవతో మాన్యః విత్తాదిచతుష్టయయుక్తో విదుషో మాన్యః గుణవంతి చేతి ప్రకర్షవంతి తేన ద్వయోరేవ విద్యాదిసత్త్వే ప్రకర్షమాణహేతుః శూద్రోపి దశమీమవస్థాం నవత్యధికాం గతో ద్విజన్మనామపి మానార్హః శతవర్షాణాం దశధా విభాగే దశమ్యవస్థా నవత్యధికా భవతి ॥ ౧౩౭ ॥ అయమపి పూజాప్రకారః ప్రసంగాదుచ్యతే ॥ చక్రిణ ఇతి॥ చక్రయుక్తరథాదియానారూఢస్య నవత్యధికవయసో రోగార్తస్య భారపీడితస్య స్త్రియాః అచిరనివృత్తసమావర్తనస్య దేశాధిపస్య వివాహాయ ప్రస్థితస్య పంథాస్త్యక్తవ్యః- త్యాగార్థత్వాచ్ఛదదాతేనచతుర్థీ ॥ ౧౩౮ ॥ తేషామితి॥ తేషామేకత్ర మిలితానాం దేశాధిపస్నాతకౌ మాన్యౌ రాజస్నాతకయోరపి స్నాతక ఏవ రాజాపేక్షయా మాన్యః అతో రాజశబ్దోత్ర పూర్వశ్లోకే న కేవలజాతివచనః- క్షత్రియజాత్యపేక్షయా బ్రాహ్మణం దశవర్షం త్విత్యనేన బ్రాహ్మణమాత్రస్య మాన్యత్వాభిధానాత్ స్నాతకగ్రహణవైయర్థ్యాత్ ॥ ౧౩౯ ॥ ఉపనీయేతి॥ ఆచార్యాదిశబ్దార్థమాహ ॥ తైశ్శబ్దైరిహ శాస్త్రే ప్రాయో వ్యవహారాత్ - యో బ్రాహ్మణశ్శిష్యముపనీయ కల్పరహస్యసంహితాం వేదశాఖాం సర్వాం అధ్యాపయతి తమాచార్యం పూర్వే మునయో వదంతి- కల్పో యజ్ఞవిద్యా రహస్యముపనిషత్ - వేదత్వేప్యుపనిషదాం ప్రాధాన్యవివక్షయా పృథఙ్నిర్దేశః ॥ ౧౪౦ ॥ ఏకదేశమితి॥ వేదస్యైకదేశం మంత్రం బ్రాహ్మణం చ వేదరహితాని వ్యాకరణాదీని అంగాని యో వృత్త్యర్థమధ్యాపయతి స ఉపాధ్యాయ ఉచ్యతే ॥ ౧౪౧ ॥ నిషేకాదీనీతి॥ నిషేకో గర్భాధానం తేన పితురయం గురుత్వోపదేశః గర్భాధానాదీని సంస్కారకర్మాణి పితురుపదిష్టాని యథాశాస్త్రం యః కరోతి అన్నేన చ సంవర్ధయతి స విప్రో గురురుచ్యతే ॥ ౧౪౨ ॥ అగ్న్యాధేయమితి ॥ ఆహవనీయాద్యగ్న్యుత్పాదకం కర్మ అగ్న్యాధేయం అష్టకాదీన్పాకయజ్ఞాన్ అగ్నిష్టోమాదీన్యజ్ఞాన్ కృతవరణో యస్య కరోతి స తస్యర్త్విగిహ శాస్త్రేభిధీయతే- బ్రహ్మచారిధర్మాన్ప్రసంగాదుక్త

మపిబఋత్విగ్లక్షణమాచార్యాదివదృత్విజోపిమాన్యత్వందర్శయితుంప్రసంగాదుక్తం ॥ ౧౪౩ ॥ యఆవృణోతీతి ॥ యఉభౌకర్ణావవితథమితి వర్ణస్వరవైగుణ్యరహితేనసత్యరూపేణవేదేనాపూరయతిసమాతాపితాచజ్ఞేయఃమహోపకారకత్వగుణయోగాత్ - అయమధ్యాపకోమాతాపితృశబ్దవాచ్యస్తస్మైనకుర్యాత్ కదాచనేతిగృహీతవేదః ॥ ౧౪౪ ॥ ఉపాధ్యాయానితి ॥ దశోపాధ్యాయానపేక్ష్యఆచార్యఆచార్యశతమపేక్ష్యపితాసహస్రంపితౄనపేక్ష్యమాతాగౌరవేణాతిరిక్తాభవతి - అత్రోపనయనపూర్వకసావిత్రీమాత్రాధ్యాపయితాఆచార్యోభిప్రేతః తమపేక్ష్యపితురుత్కర్షః- ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రోరిత్యనేనముఖ్యాచార్యస్యపితరమపేక్ష్యఉత్కర్షంవక్ష్యతీత్యవిరోధః ॥ ౧౪౫ ॥ ఉత్పాదకేతి ॥ జనకాచార్యావుభావపిపితరౌజన్మదాతృత్వాత్ తయోరాచార్యపితాగురుతరః- యస్మాద్విప్రస్యబ్రహ్మగ్రహణార్థంజన్మోపనయనజన్మసంస్కారరూపంపరలోకేచశాశ్వతంనిత్యంబ్రహ్మప్రాప్తిఫలకత్వాత్ ॥ ౧౪౬ ॥ కామాదితి ॥ మాతాపితరౌయదేనంబాలకంకామవశేనాన్యోన్యముత్పాదయతఃసంభవమాత్రంతత్తస్యపశ్వాదిసాధారణంయద్యోనౌమాతృకుక్షావభిజాయతేఅంగప్రత్యంగానిలభతే ॥ ౧౪౭ ॥ ఆచార్యఇతి ॥ ఆచార్యఃపునర్వేదజ్ఞోస్యమాణవకస్యయాంజాతింయజ్జన్మవిధివత్ - సావిత్ర్యేతిసాంగోపనయన పూర్వక సావిత్ర్యను వచనేనోత్పాదయతియాజాతిఃసత్యాఅజరాఅమరాబ్రహ్మప్రాప్తిఫలత్వాత్ - ఉపనయనపూర్వకస్యవేదాధ్యయనతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానైర్నిష్కామస్యమోక్షలాభాత్ ॥ ౧౪౮ ॥ అల్పంవేతి ॥ శ్రుతస్యశ్రుతేనేత్యర్థః - ఉపాధ్యాయోయస్యశిష్యస్యాల్పంవాబహువాకృత్వాశ్రుతేనోపకరోతి తమపీహశాస్త్రేతస్యగురుంజానీయాత్- శ్రుతమేవోపక్రియాతయాశ్రుతోపక్రియయా ॥ ౧౪౯ ॥ బ్రాహ్మస్యేతి ॥ బ్రహ్మశ్రవణార్థంజన్మ

కరోతివృతోయస్యసతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥ ౧౪౩ ॥ యఆవృణోత్యవితథంబ్రహ్మణాశ్రవణావుభౌ । స
మాతాసపితాజ్ఞేయస్తంనద్రుహ్యేత్కదాచన ॥ ౧౪౪ ॥ ఉపాధ్యాయాన్దశాచార్యఆచార్యాణాంశతంపి
తా । సహస్రంతుపితౄన్మాతాగౌరవేణాతిరిచ్యతే ॥ ౧౪౫ ॥ ఉత్పాదకబ్రహ్మదాత్రోర్గరీయాన్బ్రహ్మదః
పితా । బ్రహ్మజన్మహివిప్రస్యప్రేత్యచేహచశాశ్వతమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ కామాన్మాతాపితాచైనంయదుత్పాదయతో
మిథః । సంభూతింతస్యతాంవిద్యాద్యద్యోనావభిజాయతే ॥ ౧౪౭ ॥ ఆచార్యస్త్వస్యయాంజాతింవిధివద్వేద
పారగః ॥ ఉత్పాదయతిసావిత్ర్యాసాసత్యాసాజరామరా ॥ ౧౪౮ ॥ అల్పంవాబహువాయస్యశ్రుతస్యోపకరో
తియః । తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయాతయా ॥ ౧౪౯ ॥ బ్రాహ్మస్యజన్మనఃకర్తాస్వధర్మస్యచ
శాసితా । బాలోపివిప్రోవృద్ధస్యపితాభవతిధర్మతః ॥ ౧౫౦ ॥ అధ్యాపయామాసపితౄన్శిశురాంగిరసఃకవిః ।
పుత్రకాఇతిహోవాచజ్ఞానేనపరిగృహ్యతాన్ ॥ ౧౫౧ ॥ తేతమర్థమపృచ్ఛంతదేవానాగతమన్యవః । దేవా
శ్చైతాన్సమేత్యోచుర్న్యాయ్యంవఃశిశురుక్తవాన్ ॥ ౧౫౨ ॥ అజ్ఞోభవతివైబాలఃపితాభవతిమంత్రదః । అ
జ్ఞంహిబాలమిత్యాహుఃపితేత్యేవతుమంత్రదమ్ ॥ ౧౫౩ ॥ నహాయనైర్నపలితైర్నవిత్తేననబంధుభిః ॥ ఋష
యశ్చక్రిరేధర్మంయోనూచానఃసనోమహాన్ ॥ ౧౫౪ ॥ విప్రాణాంజ్ఞానతోజ్యైష్ఠ్యంక్షత్రియాణాంతు
వీర్యతః । వైశ్యానాంధాన్యధనతఃశూద్రాణామేవజన్మతః ॥ ౧౫౫ ॥ నతేనవృద్ధోభవతియేనాస్యపలితంశిరః ।
యోవైయువాప్యధీయానస్తందేవాఃస్థవిరంవిదుః ॥ ౧౫౬ ॥ యథాకాష్ఠమయోహస్తీయథాచర్మమయో

బ్రాహ్మముపనయనంస్వధర్మస్యశాసితావేదార్థవ్యాఖ్యాతాతాదృశోపిబాలోవృద్ధస్యజ్యేష్ఠస్యపితాభవతి ధర్మత ఇతిపితృధర్మాస్తస్మిన్ననుష్ఠాతవ్యాః ॥ ౧౫౦ ॥ అధ్యాపయామాసేతి ॥ అంగిరసఃపుత్రోబాలఃకవిర్విద్వాన్ పితౄన్ గౌణాన్ పితృవ్య తత్పుత్రాదీనధికవయసోధ్యాపితవాన్ తాన్ జ్ఞానేనపరిగృహ్యశిష్యాన్కృత్వాపుత్రకాఇతిఆజుహావఇతిహోఇత్యవ్యయంపురావృత్తసూచనార్థం ॥ ౧౫౧ ॥ తఇతి ॥ తేపితృతుల్యాఃపుత్రకాఇత్యుక్తాఅనేనజాతక్రోధాఃపుత్రకశబ్దార్థం దేవాన్ పృష్టవంతఃదేవాశ్చపృష్టా ఏతానవోచన్ యుష్మాన్యచ్ఛిశుఃపుత్రశబ్దేనోక్తవాన్ తద్యుక్తం ॥ ౧౫౨ ॥ అజ్ఞ ఇతి ॥ వైశబ్దోవధారణే అజ్ఞఏవబాలోభవతినత్వల్పవయాఃమంత్రదఃపితాభవతిమంత్రగ్రహణంవేదోపలక్షణార్థంయోవేదమధ్యాపయతివ్యాచష్టేసపితా ॥ ౧౫౩ ॥ అతఏవహేతుమాహ ॥ యస్మాత్పూర్వేపిమునయోజ్ఞంబాలమిత్యాహుఃమంత్రదశ్చపితేత్యేవాబ్రువన్నిత్యాహ ॥ నహాయనైరితి ॥ నబహుభిర్వర్షైర్నకేశశ్మశ్రులోమభిఃశుక్లైర్నబహునాధనేననపితృవ్యత్వాదిభిర్బంధుభావైఃసముదితైరప్యేతైర్నమహత్వంభవతి- కింతుఋషయఇమంధర్మంకృతవంతఃయస్సాంగవేదాధ్యేతాసోస్మాకంమహాన్సత్వతః ॥ ౧౫౪ ॥ విప్రాణామితి ॥ బ్రాహ్మణానాంవిద్యయాక్షత్రియాణాంపునర్వీర్యేణవైశ్యానాంధాన్య వస్త్రాదిధనేనశూద్రాణామేవపూర్వ జన్మనాశ్రేష్ఠత్వంసర్వత్రతృతీయార్థేతసిః ॥ ౧౫౫ ॥ నతేనేతి ॥ నతేనవృద్ధోభవతియేనాస్యశుక్లకేశంశిరఃకింతుయువాపిసన్విద్వాన్ తందేవాఃస్థవిరంజానంతి ॥ ౧౫౬ ॥ యథాకాష్ఠమయఇతి ॥ యథాకాష్ఠఘటితోహస్తీయథాచర్మనిర్మితోమృగఃయశ్చ విప్రోనాధీతేత్రయ ఏతేనామ

సూత్రం దధతి। నమహాస్త్యాదికార్యం శత్రువధాదికం కర్తుం క్షమతే ॥ ౧౫౭ ॥ యథా షండ ఇతి॥ యథా నపుంసకం స్త్రీషు నిష్ఫలం యథా చ స్త్రీగవీ గవ్యేవ నిష్ఫలా యథా చాజ్ఞే దానమఫలం తథా బ్రాహ్మణోప్యనధీయానో నిష్ఫలః శ్రౌతస్మార్తకర్మానర్హతయా తత్ఫలరహితః॥ ౧౫౮॥ అహింసయైవేతి॥ భూతానాం శిష్యాణాం ప్రకరణాత్ శ్రేయోర్థమనుశాసనమనతిహింసయా కర్తవ్యం రజ్జ్వా వేణుదళేన వేత్యహింసాయా అభ్యనుజ్ఞానాత్ వాణీ మధురా ప్రీతిజననీ శ్లక్ష్ణయా నూచ్చైరుచ్యతే- సా శిష్యశిక్షాయై ధర్మబుద్ధిమిచ్ఛతా ప్రయోక్తవ్యా॥ ౧౫౯॥ యస్యేతి॥ ఇదానీం పురుషమాత్రస్య ఫలం ధర్మం వాఙ్మనసంసంయమమాహ- స ఆధ్యాపయితురేవ- యస్య వాఙ్మనసోభయం శుద్ధం భవతి- వాగనృతాదిభిరదుష్టా మనశ్చ రాగద్వేషాదిభిరదూషితం భవతి ఏతే వాఙ్మనసే నిషిద్ధవిషయప్రకరణే సర్వదా యస్య పుంసస్సురక్షితే భవతః స వేదాంతేవగతం సర్వం ఫలం సర్వజ్ఞత్వం సర్వేశానాదిరూపం మోక్షలాభాదవాప్నోతి॥ ౧౬౦॥ నారుంతుద ఇతి॥ అయమపి పురుషమాత్రస్యైవ ధర్మో నాధ్యాపకస్య ఆర్తః పీడితోపి నారుంతుదస్స్యాత్- న మర్మపీడాకరం తత్త్వదూషణముదాహరేత్ తథా పరస్య ద్రోహోపకార స్తదర్థం కర్మబుద్ధిశ్చ న కర్తవ్యా తథా యయా వాచాస్య పరో వ్యథతే తాం మర్మస్పృశమలోక్యాం స్వర్గాదిప్రాప్తివిరోధినీం న వదేత్ ॥ ౧౬౧॥ సమ్మానాదితి॥ బ్రాహ్మణస్సమ్మానాద్విషాదివ సర్వదోద్విజతే - సమానే ప్రీతిం న కుర్యాత్ అమృతస్యేవ సర్వస్మాల్లోకాదవమానస్యాకాంక్షేత్- అవమానే పరేణ కృతేపి క్షమావాం స్తత్ర ఖేదం న కుర్యాత్- మానావమానద్వంద్వసహిష్ణుత్వమనేన విధీయతే ॥ ౧౬౨ ॥ సుఖమితి॥ అవమానసహిష్ణుత్వే హేతుమాహ॥ యస్మాదవమానే పరేణ కృతే తత్ర ఖేదమకుర్వాణః సుఖం నిద్రాతి - అన్యథావమానదుఃఖేన దహ్యమానః కథం నిద్రాం లభతే కథం చ సుఖం ప్రతిబుధ్యతే- ప్రతిబుద్ధస్య కథం సుఖం కార్యేషు చరతి అవమానకర్తా తేన పాపేన వినశ్యతి॥ ౧౬౩॥ అనేనేతి ॥ అనేన క్రమ

మృగః। యశ్చ విప్రోఽనధీయానస్త్రయస్తే నామ బిభ్రతి॥ ౧౫౭॥ యథా షండోఽఫలః స్త్రీషు యథా గౌర్గవి చాఫలా। యథా చాజ్ఞేఽఫలం దానం తథా విప్రోఽనృచోఽఫలః । ౧౫౮ । అహింసయైవ భూతానాం కార్యం శ్రేయోనుశాసనమ్। వాక్చైవ మధురా శ్లక్ష్ణా ప్రయోజ్యా ధర్మమిచ్ఛతా॥ ౧౫౯॥ యస్య వాఙ్మనసీ శుద్ధే సమ్యగ్గుప్తే చ సర్వదా। స వై సర్వమవాప్నోతి వేదాంతోపగతం ఫలమ్ । ౧౬౦। నారుంతుదస్స్యాదార్తోఽపి న పరద్రోహకర్మధీః। యయాస్యోద్విజతే వాచా నాలోక్యాం తాముదీరయేత్ । ౧౬౧। సమ్మానాద్బ్రాహ్మణో నిత్యముద్విజేత విషాదివ। అమృతస్యేవ చాకాంక్షేదవమానస్య సర్వదా ॥ ౧౬౨। సుఖం హ్యవమతశ్శేతే సుఖం చ ప్రతిబుధ్యతే। సుఖం చరతి లోకేఽస్మిన్నవమంతా వినశ్యతి । ౧౬౩। అనేన క్రమయోగేన సంస్కృతాత్మా ద్విజశ్శనైః। గురౌ వసన్సంచినుయాద్బ్రహ్మాధిగమికం తపః । ౧౬౪। తపోవిశేషైర్వివిధైర్వ్రతైశ్చ విధిచోదితైః। వేదః కృత్స్నోఽధిగంతవ్యస్సరహస్యో ద్విజన్మనా। ౧౬౫। వేదమేవ సదాభ్యస్యేత్తపస్తప్స్యన్ద్విజోత్తమః। వేదాభ్యాసో హి విప్రస్య తపః పరమిహోచ్యతే। ౧౬౬। ఆ హైవ స నఖాగ్రేభ్యః పరమం తప్యతే తపః। యః స్రగ్వ్యపి ద్విజోఽధీతే స్వాధ్యాయం శక్తితోఽన్వహమ్। ౧౬౭ ॥ యోఽనధీత్య ద్విజో వేదమన్యత్ర కురుతే శ్రమమ్। స జీవన్నేవ శూద్రత్వమాశు గచ్ఛతి సాన్వయః॥ ౧౬౮। మాతురగ్రేఽధిజననం ద్వితీయం మౌంజిబంధనే। తృతీయం య

కథితోపక్రమేణ జాతకర్మాదినా ఉపనయనపర్యంతేన సంస్కృతో ద్విజో గురుకులే వసన్ శనైరత్వరయా వేదగ్రహణార్థం తపోఽభిహితాభిధాస్యమాననియమకలాపరూపమనుతిష్ఠేత్- విధ్యంతరసిద్ధస్యాపి అయమర్థవాదోఽధ్యయనాంగత్వబోధనాయ ॥ ౧౬౪॥ అధ్యయనాంగత్వమేవ స్పష్టయతి॥ తపోవిశేషైర్నియమకలాపైర్వివిధైర్బహుప్రకారైశ్చ అధ్యేష్యమాణస్తు వ్రతాంతః ఇత్యాదినోక్తైః- నైవ తే మాం స్తుని యమాదిత్యాదిభిర్వక్ష్యమాణైర్వ్రతైశ్చోపనిషన్మహానామ్నికాదిభిర్విధిదేశితైః స్వగృహ్యవిహితైః సమగ్రవేదో మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకసోపనిషత్కోఽధ్యేతవ్యః- రహస్యోపనిషదః ప్రాధాన్యఖ్యాపనాయ పృథఙ్నిర్దేశః ॥ ౧౬౫॥ వేదమేవేతి॥ యత్ర నియమానామంగత్వముక్తం- తత్కృత్స్నస్వాధ్యాయాధ్యయనమనేన విధత్తే- తపస్తప్స్యన్ చరిష్యన్ ద్విజో వేదమేవ గ్రహణార్థమావర్తయేత్ తస్మాద్వేదాభ్యాస ఏవ విప్రాదేరిహలోకే ప్రకృష్టం తపో మునిభిరభిధీయతే ॥ ౧౬౬॥ ఆ హైవేతి॥ స్వాధ్యాయాధ్యయనస్తుతిరియం- హాశబ్దః పరమశబ్దవిహితస్యాపి ప్రకర్షస్య సూచకః- స ద్విజ ఆ నఖాగ్రేభ్య ఇవ చరణనఖపర్యంతసర్వదేహవ్యాపకమేవ ప్రకృష్టతమం తపస్తప్యతే యః స్రగ్వ్యపి సుమమాలాధార్యపి ప్రత్యహం యథాశక్తి స్వాధ్యాయమధీతే- స్రగ్వ్యపీత్యనేన వేదాధ్యయనాయ బ్రహ్మచారినియమత్యాగమపి స్తుత్యర్థం దర్శయతి- తప్యతే చ తప ఇతి తప స్తపః కర్మకస్య వేతి యథా త నేపదే భవతః ॥ ౧౬౭॥ యోఽనధీత్యేతి॥ యో ద్విజో వేదమనధీత్యాన్యత్రార్థశాస్త్రాదౌ శ్రమం యత్నాతిశయం కరోతి స జీవన్నేవ పుత్రపౌత్రాదిసహితః శీఘ్రం శూద్రత్వం గచ్ఛతి- వేదమనధీత్యాపి స్మృతివేదాంగాధ్యయనే విరోధాభావః- అత ఏవ శంఖలిఖితౌ॥ న వేదమనధీత్యాన్యాం విద్యామధీయీతాన్యత్ర వేదాంగస్మృతిభ్యః ॥ ౧౬౮ ॥ ద్విజానాం తత్ర తత్రాధికా

తేషు త్రేధాద్విజత్వనిరూపణార్థమాహ॥మాతురగ్రేఇతి॥మాతుస్సకాశాదాదౌపురుషస్యజన్మద్వితీయంమౌంజీబంధనేఉపనయనే-జ్యోపోస్సంజ్ఞాఛందసోఽబహులమితిప్రాప్తఃతృతీయంజ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞదీక్షాయాంవేదశ్రవణాత్-తథాచశ్రుతిః॥పునర్వాఏషదృత్విజాఃయజ్ఞియంకుర్వంతియద్దీక్షయంతీతి-ప్రథమద్వితీయతృతీయజన్మకథనంచేదంద్వితీయజన్మస్తుత్యర్థంద్విజస్యైవయజ్ఞదీక్షాయామధికారాత్॥౧౬౯॥తత్రేతి॥తేషుత్రిషుజన్మసుమధ్యేయదేతద్బ్రహ్మగ్రహణార్థంజన్మఉపనయనసంస్కారరూపంమౌంజీబంధనోపలక్షితం-తత్రాస్యమాణవకస్యసావిత్రీమాతాఆచార్యశ్చపితామాతృపితృసంపాద్యత్వాజ్జన్మనః॥ ౧౭౦॥వేదప్రదానాదితి ॥ వేదాధ్యయనాదాచార్యంపితరంమన్వాదయోవదంతిపితృవన్మహోపకారఫలాత్ గౌణంపితృత్వంమహోపకారమేవదర్శయతి-నహ్యస్మిన్నితి॥యస్మాదస్మిన్మాణవకేప్రాగుపనయనాత్కించిత్కర్మశ్రౌతంస్మార్తంచనసంబధ్యతే-నతత్రాధిక్రియఇత్యర్థః॥౧౭౧॥నాభివ్యాహారయేదితి ॥ ఆమౌంజీబంధనాదిత్యనువర్తతే-ప్రాగుపనయనాద్వేదంనోచ్చారయేత్-స్వధాశబ్దేనశ్రాద్ధముచ్యతే-నినీయతేనిష్పాద్యతేయేనమంత్రజాలేనతద్వర్జయిత్వామృతపితృకోనవశ్రాద్ధాదౌమంత్రంనోచ్చారయేత్తద్వ్యతిరిక్తంవేదంనోదాహరేత్ యస్మాద్యావద్వేదేనజాయతేతావదసౌశూద్రేణతుల్యః॥
౧౭౨ ॥ కృతోపనయనస్యేతి॥యస్మాదస్యమాణవకస్యసమిధామాధేహిమాదివాస్వాప్సీరిత్యాదివ్రతాదేశనంవేదస్యాధ్యయనంమంత్రబ్రాహ్మణక్రమేణాధ్యేష్యమాణాత్వాచాంతఇత్యాదివిధిపూర్వకముపనీతస్యోపదిశ్యతే-తస్మాదుపనయనాత్పూర్వంనవేదముదాహరేత్ ॥౧౭౩॥
యద్యస్యేతి॥యస్యబ్రహ్మచారిణోయానిచర్మసూత్రమేఖలాదండవస్త్రాణిఉపనయనకాలేగృహ్యేణవిహితానిగోదానాదికవ్రతేష్వపిన

జ్ఞదీక్షాయాంద్విజస్యశ్రుతిచోదనాత్॥ ౧౬౯॥ తత్రయద్బ్రహ్మజన్మాస్యమౌంజీబంధనచిహ్నితమ్। తత్రాస్యమాతాసావిత్రీపితాత్వాచార్యఉచ్యతే॥ ౧౭౦॥ వేదప్రదానాదాచార్యంపితరంపరిచక్షతే। నహ్యస్మిన్యుజ్యతేకర్మకించిదామౌంజిబంధనాత్ ॥ ౧౭౧ ॥ నాభివ్యాహారయేద్బ్రహ్మస్వధానినయనాదృతే। శూద్రేణహిసమస్తావద్యావద్వేదేనజాయతే॥ ౧౭౨॥ కృతోపనయనస్యాస్యవ్రతాదేశనమిష్యతే। బ్రహ్మణోగ్రహణంచైవక్రమేణవిధిపూర్వకమ్॥ ౧౭౩ ॥ యద్యస్యవిహితంచర్మయత్సూత్రంయాచమేఖలా। యోదండోయచ్చవసనంతత్తదస్యవ్రతేష్వపి। ౧౭౪ । సేవేతేమాంస్తునియమాన్బ్రహ్మచారీగురౌవసన్। సన్నియమ్యేంద్రియగ్రామంతపోవృద్ధ్యర్థమాత్మనః॥ ౧౭౫ । నిత్యంస్నాత్వాశుచిఃకుర్యాద్దేవర్షిపితృతర్పణమ్। దేవతాభ్యర్చనంచైవసమిధాధానమేవచ ॥ ౧౭౬ ॥ వర్జయేన్మధుమాంసంచగంధంమాల్యంరసాన్స్త్రియః। శుక్తానియానిసర్వాణిప్రాణినాంచైవహింసనమ్॥ ౧౭౭॥ అభ్యంగమంజనంచాక్ష్ణోరుపానచ్ఛత్రధారణమ్।కామంక్రోధంచలోభంచనర్తనంగీతవాదనమ్॥ ౧౭౮ ॥ ద్యూతంచజనవాదంచపరివాదంతథానృతమ్। స్త్రీణాంచప్రేక్షణాలంభముపఘాతంపరస్యచ॥ ౧౭౯॥ ఏకశ్శయీతసర్వత్రనరేతఃస్కందయేత్క్వచిత్ । కామాద్ధిస్కందయన్రేతోహినస్తివ్రతమాత్మనః॥ ౧౮౦ ॥ స్వప్నేసిక్త్వాబ్రహ్మచా

చానికర్తవ్యాని॥౧౭౪॥సేవేతేతి॥బ్రహ్మచారీగురుసమీపేవసన్నింద్రియసంయమంకృత్వానుగతాదృష్టవృద్ధ్యర్థమిమాన్నియమానసుతిష్ఠేత్॥౧౭౫॥నిత్యమితి ॥ ప్రతహంస్నాత్వాదేవర్షిపితృభ్యఉదకదానంప్రతిమాదిషుహరిహరాదిదేవపూజనంసాయంప్రాతశ్చసమిద్ధోమంకుర్యాత్ -యస్తుగౌతమీయేస్నాననిషేధోబ్రహ్మచారిణఃససుఖస్నానవిషయః-అతఏవబౌధాయనః॥నాప్సుశ్లాఘమానస్స్నాయాత్ - విష్ణునాత్రికాలద్వయమభిషేకాగ్నికార్యకారణమప్సుదండవన్మజ్జనమితిబ్రువాణేనవారద్వయంస్నానముపదిష్టం॥౧౭౬॥వర్జయేదితి॥క్షౌద్రంమాంసంచనఖాదేత్ గంధంచకర్పూరంచందనకస్తూరికాదివర్జయేత్ - ఏషాంచగంధానాంయథాసంభవంభక్షణమనులేపనంచనిషిద్ధం- మాల్యంచనధారయేత్ ఉద్రిక్తరసాదీంశ్చగుడాదీన్నఖాదేత్ స్త్రియశ్చనోపేయాత్ యానిస్వభావతోమధురాదిరసానికాలవశేనఉదకవాసాదినాచామ్లయంతితానిశుక్తానినఖాదేత్ ప్రాణినాంహింసాంనకుర్యాత్ ॥౧౭౭ ॥ అభ్యంగమితి॥తైలాదినాశిరస్సహితదేహమర్దనలక్షణంకజ్జలాదిభిశ్చచక్షుషోరంజనం పాదుకాయాశ్ఛత్రస్యచధారణం-కామంమైథునాతిరిక్తవిషయాభిలాషాతిశయం మైథునస్యస్త్రియఇత్యనేనైవనిషిద్ధత్వాత్ క్రోధలోభనృత్యవీణాపణవాదివర్జయేత్ ॥౧౭౮॥ద్యూతంచేతి॥అక్షాదీనాంజనైస్సహనిరర్థవాక్కలహంపరస్యదోషం వాదంమిథ్యాభిధానంస్త్రీణాంచమైథునేచ్ఛయాసానురాగేణప్రేక్షణాలింగనంపరస్యచాపకారంవర్జయేత్ ॥౧౭౯॥ ఏకఇతి॥సర్వత్రనీచశయ్యాశాయీసన్నేకాకీశయనంకుర్యాత్ - ఇచ్ఛయానస్వశుక్రంపాతయేత్ -యస్మాదిచ్ఛయాస్వమేహనాచ్ఛుక్రంపాతయన్స్వకీయవ్రతంనాశయతివ్రతలోపేచావకీర్ణీప్రాయశ్చిత్తంకుర్యాత్ ॥౧౮౦॥స్వప్నఇతి॥బ్రహ్మచారీస్వప్నాభావనిచ్ఛయారేతస్సిక్త్వాశుక్లస్నానశ్చందనాద్యనులేపన

పుష్పధూపాదిభిస్సూర్యమభ్యర్చ్య పునర్మామైత్వింద్రియమిత్యేతామృచం వారత్రయం జపేత్ - ఇదమత్ర ప్రాయశ్చిత్తం ॥ ౧౮౧ ॥ ఉదకుంభమితి॥ జలకలశపుష్పగోమయమృత్తికాకుశాన్ యావదర్థాని యావద్భిః ప్రయోజనాని ఆచార్యస్య తావదాచార్యార్థమాహరేత్ - అతఏవ ఉదకుంభమిత్యత్ర ఏకత్వమప్యవివక్షితం ప్రదర్శనశ్చైతత్ - అన్యదప్యాచార్యోపయుక్తముపహరేత్ భైక్షంచ ప్రత్యహమర్జయేత్ ॥ ౧౮౨ ॥ వేదయజ్ఞైరితి॥ వేదయజ్ఞైశ్చత్యక్తానాం స్వకర్మసు దక్షాణాం గృహేభ్యః ప్రత్యహం బ్రహ్మచారీ సిద్ధాన్నభిక్షామాహరేత్ ॥ ౧౮౩ ॥ గురోః కుల ఇతి॥ ఆచార్యస్య సపిండేషు బంధుషు చ మాతులాదిషు న భిక్షేత్ తద్గృహవ్యతిరిక్తభిక్షాయోగ్యగృహాభావే చోక్తేభ్యః పూర్వం పూర్వం వర్జయేత్ - తతశ్చ ప్రథమం బంధుం భిక్షేత్ - తత్రాలాభే జ్ఞాతీన్ తత్రాలాభే గురోరపి జ్ఞాతీన్ భిక్షేత ॥ ౧౮౪ ॥ సర్వం వేతి॥ పూర్వం వేదయజ్ఞైరహీనానామిత్యనేనోక్తాసంభవే సర్వం వా గ్రామముక్తగుణరహితమపి శుచిర్మౌనీ భిక్షేత్ మహాపాతకాద్యభిశస్తాంస్త్యజేత్ ॥ ౧౮౫ ॥ దూరాదితి॥ దూరాదిభ్యః పరిగృహీతవృక్షేభ్యః సమిధ ఆనీయ ఆకాశే ధారణశక్తః పటలాదౌ స్థాపయేత్ - తాభిశ్చ సమిద్భిస్సాయం ప్రాతరనలే హోమం కుర్యాత్ ॥ ౧౮౬ ॥ అకృత్వేతి॥ భిక్షాహరణం సాయం ప్రాతస్సమిద్ధోమమరోగో నైరంతర్యేణ సప్తరాత్రమకృత్వా లుప్తవ్రతో భవతి తతశ్చావకీర్ణిప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥ ౧౮౭ ॥ భైక్షేణేతి॥ బ్రహ్మచారీనపికాన్నమద్యాత్ కింతు బహుగృహాహృతభిక్షాసమూహేన ప్రత్యహం జీవేత్ - యస్మాద్భిక్షాసమూహేన బ్రహ్మచారిణో వృత్తిరుపవాసతుల్యా మునిభిస్స్మృతా ॥ ౧౮౮ ॥ వ్రతవదితి॥ పూర్వనిషిద్ధస్యైకాన్నభోజనస్యాయం ప్రతిప్రసవః - దేవదైవత్యే కర్మణి దేవతోద్దేశేనాభ్యర్థితో బ్రహ్మచారీ వ్రతవదితి వ్రతవిరుద్ధమధుమాంసాదివర్జితమేకస్యాప్యన్నం యథేప్సి

రీద్విజశ్శుక్రమకామతః। స్నాత్వార్కమర్చయిత్వా త్రిః పునర్మామిత్యృచం జపేత్॥ ౧౮౧॥ ఉదకుంభం సు
మనసో గోశకృన్మృత్తికాకుశాన్। ఆహరేద్యావదర్థాని భైక్షం చాహరహశ్చరేత్ ॥ ౧౮౨॥ వేదయజ్ఞైర
హీనానాం ప్రశస్తానాం స్వకర్మసు। బ్రహ్మచార్యాహరేద్భైక్షం గృహేభ్యః ప్రయతోన్వహమ్ ॥ ౧౮౩॥
గురోః కులే న భిక్షేత న జ్ఞాతికులబంధుషు। అలాభే త్వన్యగేహానాం పూర్వం పూర్వం వివర్జయేత్ ॥ ౧౮౪॥ స
ర్వం వాపి చరేద్గ్రామం పూర్వోక్తానామసంభవే। నియమ్య ప్రయతో వాచమభిశస్తాంస్తు వర్జయేత్ ॥ ౧౮౫॥
దూరాదాహృత్య సమిధః సన్నిదధ్యాద్విహాయసి। సాయం ప్రాతశ్చ జుహుయాత్తాభిరగ్నిమతంద్రితః॥
౧౮౬॥ అకృత్వా భైక్షచరణమసమిధ్య చ పావకమ్। అనాతురస్సప్తరాత్రమవకీర్ణివ్రతం చరేత్॥ ౧౮౭॥
భైక్షేణ వర్తయేన్నిత్యం నైకాన్నాదీ భవేద్వ్రతీ। భైక్షేణ వ్రతినో వృత్తిరుపవాససమా స్మృతా॥ ౧౮౮॥ వ్ర
తవద్దేవదైవత్యే పిత్ర్యే కర్మణ్యథర్షివత్। కామమభ్యర్థితోశ్నీయాద్వ్రతమస్య న లుప్యతే॥ ౧౮౯॥ బ్రా
హ్మణస్యైవ కర్మైతదుపదిష్టం మనీషిభిః। రాజన్యవైశ్యయోస్త్వేవం నైతత్కర్మ విధీయతే॥ ౧౯౦॥ చోది
తో గురుణా నిత్యమప్రచోదిత ఏవ వా। కుర్యాదధ్యయనే యత్నమాచార్యస్య హితేషు చ॥ ౧౯౧॥ శరీరం చైవ వా
చం చ బుద్ధీంద్రియమనాంసి చ। నియమ్య ప్రాంజలిస్తిష్ఠేద్వీక్షమాణో గురోర్ముఖమ్॥ ౧౯౨॥ నిత్యముద్ధృ
తపాణిస్స్యాత్సాధ్వాచారస్సుసంయతః। ఆస్యతామితి చోక్తస్సన్నాసీతాభిముఖం గురోః ॥ ౧౯౩॥ హీనాన్న

తం భుంజీత - అథ పిత్రుద్దేశేనాభ్యర్థితో భవతి తదా ఋషిరివ యతిః సమ్యగ్దర్శనసంపన్నత్వాత్ స ఇవ మధుమాంసవర్జితమేకస్యాప్యన్నం యథేప్సితం భుంజీత ఇతి సపివార్థో వై దగ్ధేయనోక్తః - తథాపి భైక్షవృత్తినియమరూపం వ్రతమస్యాలుప్తం న భవతి - యాజ్ఞవల్క్యేన పిత్ర్యాద్యభ్యర్చితస్యైకాన్నభోజనమాహ॥ బ్రహ్మచర్యే స్థితో నైకమన్నమద్యాదనాపది బ్రాహ్మణః కామమశ్నీయాచ్ఛ్రాద్ధే వ్రతమపీడయన్నితి - విశ్వరూపేణతు వ్రతమస్య న లుప్యత ఇతి పశ్యతా బ్రహ్మచారిణో మాంసభక్షణమనేన మనువచనేన విధీయత ఇతి వ్యాఖ్యాతం ॥ ౧౮౯ ॥ బ్రాహ్మణస్యైవేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం త్రయాణామేవ బ్రహ్మచారిణాం భైక్షచరణవిధానాద్వ్రతవదిత్యనేన తదపవాద రూపమేకాన్నభోజనముపదిష్టం క్షత్రియవైశ్యయోరపి పునరుక్తేన పర్యుదస్యతే - తదేకాన్నభోజనరూపం కర్మ తద్బ్రాహ్మణస్యైవ వేదార్థవిద్భిర్విహితం క్షత్రియవైశ్యయోః పునర్నైతత్కర్మేతి బ్రూతే ॥ ౧౯౦ ॥ చోదిత ఇతి॥ ఆచార్యేణ ప్రేరితో న ప్రేరితో వా స్వయమేవ ప్రత్యహమధ్యయనే గురుహితేషు చ ఉద్యోగం కుర్యాత్ ॥ ౧౯౧ ॥ శరీరం చేతి॥ దేహవాగ్బుద్ధీంద్రియమనాంసి నియమ్య కృతాంజలిర్గురుముఖం పశ్యంస్తిష్ఠేత్ - నోపవిశేత్ ॥ ౧౯౨ ॥ నిత్యమితి॥ సతతముత్తరీయాద్బహిష్కృతదక్షిణబాహుః శోభనాచారో వస్త్రావృతదేహ ఆస్యతామితి గురుణోక్తస్సన్ గురోరభిముఖం యథా భవతి తథా ఆసీత ॥ ౧౯౩ ॥ హీనాన్నవస్త్రేతి॥ సర్వదా గురుసమీపే గుర్వపేక్షయాల్పాపకృష్టాన్నవస్త్రప్రసాధనో భవే

త్-గురోశ్చ ప్రథమం రాత్రిశేషే శయనాదుత్తిష్ఠేత్ ప్రదోషే చ గురౌ సుప్తే పశ్చాచ్ఛయీత ॥ ౧౯౪ ॥ ప్రతిశ్రవణేతి॥ ప్రతిశ్రవణమాజ్ఞాం గీకరణం సంభాషణం చ గురోశ్శయ్యాయాం సుప్తః ఆసనోపవిష్టో భుంజానస్తిష్ఠన్ విముఖశ్చ న కుర్యాత్ ॥ ౧౯౫ ॥ కథం తర్హి కుర్యాదిత్యాహ॥ ఆసీనస్యేతి॥ ఆసనోపవిష్టస్య గురోరాజ్ఞాం దదతస్స్వయమాసనాదుత్థితః స్థితో గురోర్వాదిశతః తదభిముఖం కతిచిత్పదాని గత్వా- యదా గురురాగచ్ఛతి తదాఽభిముఖం గత్వా యదా తు గురుర్ధావన్నాదిశతి తదా తస్య పశ్చాద్ధావన్ ప్రతిశ్రవణసంభాషే కుర్యాత్ ॥ ౧౯౬ ॥ తథా॥ పరాఙ్ముఖస్యేతి॥ పరాఙ్ముఖస్యాదిశతః సమ్ముఖస్థో దూరస్థస్య గురోః సమీపమాగత్య శయానస్య గురోః ప్రణమ్య ప్రహ్వీభూత్వా నిదేశే నికటే అవతిష్ఠతో గురోరాదిశతః ప్రహ్వీభూత్వైవ ప్రతిశ్రవణసంభాషే కుర్యాత్ ॥ ౧౯౭ ॥ నీచమితి॥ యత్ర చ దేశే సమాసీనం గురుః ప ౧౯౮ ॥ నోదాహరేదితి॥ అస్య గురోః పరోక్షమపి ఉపాధ్యాయాచార్యాదిపూజావచనోపపదశూన్యం నామ నోచ్చారయేత్ - న తు గురోర్నాను-నభాషితచేష్టితాన్యనుకుర్వీత గురుగమనాదిసదృశాన్యాత్మనో గమనాదీని ఉపహాసబుద్ధ్యా న కుర్వీత ॥ ౧౯౯ ॥ గురోర్యత్రేతి॥ విద్యమానదోషస్యాభిధానం పరీవాదః - అవిద్యమానదోషస్యాభిధానం నిందా - యత్ర దేశే గురోః పరీవాదో నిందా చ వర్తతే తత్ర స్థితేన శిష్యేణ కర్ణౌ హస్తాదినా తిరోధాతవ్యౌ తస్మాద్వా దేశాద్దేశాంతరం గంతవ్యం ॥ ౨౦౦ ॥ పరీవాదాదితి॥ ఇదానీం శిష్యకర్తృకపరీవాదకృతఫలమాహ గురోః పరీవాదాచ్ఛిష్యో మృతః ఖరో భవతి గురోర్నిందకః కుక్కురో భవతి - పరిభోక్తా అనుచితేన గురుధనేనోపజీవకః కృమిర్భవతి మత్సరీ గురోరుత్కర్షాసహనః కీటో భవతి కీటః కృమిభ్యః స్థూలో భవతి - ॥ ౨౦౧ ॥ దూరస్థ ఇతి॥ దూరస్థశ్శిష్యస్స్వయం నియుజ్యమానో వస్త్రాదినా గురుం నా

వస్త్రవేషస్స్యాత్సర్వదా గురుసన్నిధౌ। ఉత్తిష్ఠేత్ప్రథమం చాస్య చరమం చైవ సంవిశేత్॥ ౧౯౪॥ ప్రతిశ్ర
వణసంభాషే శయానో న సమాచరేత్। నాసీనో న చ భుంజానో న తిష్ఠన్న పరాఙ్ముఖః॥ ౧౯౫॥ ఆసీనస్య స్థితః
కుర్యాదభిగచ్ఛంస్తు తిష్ఠతః। ప్రత్యుద్గమ్య త్వావ్రజతః పశ్చాద్ధావంస్తు ధావతః॥ ౧౯౬॥ పరాఙ్ముఖస్యాభిము
ఖో దూరస్థస్యైత్య చాంతికమ్। ప్రణమ్య తు శయానస్య నిదేశే చైవ తిష్ఠతః॥ ౧౯౭॥ నీచం శయ్యాసనం చాస్య
సర్వదా గురుసన్నిధౌ। గురోస్తు చక్షుర్విషయే న యథేష్టాసనో భవేత్॥ ౧౯౮॥ నోదాహరేదస్య నామ పరో
క్షమపి కేవలమ్। న చైవాస్యానుకుర్వీత గతిభాషితచేష్టితమ్॥ ౧౯౯॥ గురోర్యత్ర పరీవాదో నిందా వాపి ప్రవ
ర్తతే। కర్ణౌ తత్ర పిధాతవ్యౌ గంతవ్యం వా తతోఽన్యతః॥ ౨౦౦॥ పరీవాదాత్ఖరో భవతి శ్వా వై భవతి నిందకః।
పరిభోక్తా క్రిమిర్భవతి కీటో భవతి మత్సరీ॥ ౨౦౧॥ దూరస్థో నార్చయేదేనం న క్రుద్ధో నాంతికే స్త్రియాః। యా
నాసనస్థశ్చైవైనమవరుహ్యాభివాదయేత్॥ ౨౦౨॥ ప్రతివాతేఽనువాతే చ నాసీత గురుణా సహ। అసంశ్రవే
చైవ గురోర్న కించిదపి కీర్తయేత్॥ ౨౦౩॥ గోఽశ్వోష్ట్రయానప్రాసాదప్రస్తరేషు కటేషు చ। ఆసీత గురు
ణా సార్ధం శిలాఫలకనౌషు చ॥ ౨౦౪॥ గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృత్తిమాచరేత్। న చానిసృష్టో గురు
ణా స్వాన్ గురూనభివాదయేత్॥ ౨౦౫॥ విద్యాగురుష్వేతదేవ నిత్యా వృత్తిః స్వయోనిషు। ప్రతిషేధత్సు చా
ధర్మాద్ధితం చోపదిశత్స్వపి॥ ౨౦౬॥ శ్రేయస్సు గురువద్వృత్తిం నిత్యమేవ సమాచరేత్। గురుపుత్రేషు చార్యేషు

ర్చయేత్ స్వయం గమనాశక్తత్వదోషః క్రుద్ధః కామినీసమీపే చ స్థితం స్వయమపి నార్చయేత్ - యానాసనస్థశ్శిష్యో యానాసనాదవరుహ్య గురుమభివాదయేత్ - యానాసనస్థశ్చైవైనం ప్రత్యుత్థాయేత్యనేన యానాసనాదుత్థానం విహితమనేన తు యానాసనత్యాగ ఇత్యపునరుక్తిః ॥ ౨౦౨ ॥ ప్రతివాత ఇతి॥ ప్రతిగతోఽభిముఖీభూతః శిష్యస్తదా గురుదేశాచ్ఛిష్యదేశమాగచ్ఛతి స ప్రతివాతో యశ్శిష్యదేశాద్గురుదేశమాగచ్ఛతి సోఽనువాతః - తత్ర గురుణా సమం నాసీత - అథ అవిద్యమానసంశ్రవో యత్ర తస్మిన్నసంశ్రవే గురుర్యత్ర న శృణోతీత్యర్థః - తత్ర గురుగతమన్యగతం వా న కించిత్కథయేత్ ॥ ౨౦౩ ॥ గో ఇతి॥ యానశబ్దః ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే - బలీవర్దయానే ఘోటకప్రయుక్తే యానే ఉష్ట్రయుక్తయానే రథే కాష్ఠాదౌ ప్రాసాదోపరి ప్రస్తరకటే చ తృణాదినిర్మితే శిలాయాం ఫలకే చ దారుఘటితదీర్ఘాసనే నౌకాయాం చ గురుణా సహ ఆసీత॥ ౨౦౪ ॥ గురోర్గురావితి॥ ఆచార్యస్యాచార్యే సన్నిహితే ఆచార్య ఇవ తస్మిన్నపి అభివాదికాం వృత్తిమనుతిష్ఠేత్ - తథా గురుగృహే వసన్ శిష్యః ఆచార్యేణానియుక్తో న స్వాన్గురూన్ మాతృపితృపితృవ్యాదీనభివాదయేత్ ॥ ౨౦౫ ॥ విద్యేతి॥ ఆచార్యవ్యతిరిక్తా ఉపాధ్యాయా విద్యాగురవః - తేష్వేతదేవేతి సామాన్యోపక్రమః - కిం తదాచార్య ఇవ నిత్యా సార్వకాలికీ వృత్తిర్విధేయా తథా స్వయోనిష్వపి పితృవ్యాదిషు తద్వద్వృత్తిః - అధర్మాన్నిషేధత్సు ధర్మతత్త్వం చోపదిశత్సు గురువద్వర్తితవ్యం ॥ ౨౦౬ ॥ శ్రేయస్సు విద్యాతపస్సమృద్ధేషు ఆర్యేష్వితి గురుపుత్రవిశేషణం సమానజాతి గురుపుత్రేషు గురోశ్చ జ్ఞాతిష్వపి పితృవ్యాదిషు సర్వదా గురువద్వృత్తిమనుతిష్ఠేత్ గురుపుత్రశ్చాత్ర శిష్యాధికవయాశ్చ బోద్ధవ్యః -

ష్యస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౨౦౭ ॥ బాలఇతి॥కనిష్ఠస్సవయా వా జ్యేష్ఠోఽపి వా శిష్యో వాఽధ్యాపయన్ అధ్యాపనసమర్థో గృహీతవేద ఇత్యర్థః-యజ్ఞకర్మణి బుత్విగస్వత్త్విగ్వా యజ్ఞదర్శనార్థమాగతో గురువత్పూజామర్హతి ॥ ౨౦౮ ॥ ఉత్సాదనమితి ॥ ఆచార్యవదిత్యవిశేషేణ పూజాయాం ప్రాప్తాయాం విశేషమాహ। గాత్రాణాముత్సాదనముద్వర్తనం ఉచ్ఛిష్టస్య భక్షణం పాదయోశ్చ ప్రక్షాళనం గురుపుత్రస్య న కుర్యాత్ ౨౦౯ ॥ గురువదితి॥ సవర్ణా గురుపత్న్యః గురువదాజ్ఞాకరణాదినా పూజ్యా భవేయుః - అసవర్ణాః పునః కేవలప్రత్యుత్థానాభివాదనైః ॥ ౨౧౦ ॥ అభ్యంజనమితి ॥ తైలాదినా దేహాభ్యంగం స్నాపనం గాత్రాణాం చోద్వర్తనం కేశానాంచ మాలాదినా ప్రసాధనమేతాని గురుపత్న్యా న కర్తవ్యాని కేశానామితి ప్రదర్శనమాత్రార్థం దేహస్యాపి చందనాదినా ప్రసాధనం న కుర్యాత్ ॥ ౨౧౧ ॥ గురుపత్నీతి॥ యువతిర్గురుపత్నీ పాదయోరుపసంగృహ్య అభివాదన దోష గుణజ్ఞేన యూనా నాభివాద్యా పూర్ణవింశతివర్షత్వం యౌవనప్రదర్శనార్థం బాలస్య పాదయోరభివాదనమనిషిద్ధం-యూనస్తు భూమావభివాదనం వక్ష్యతి ॥ ౨౧౨ ॥ స్వభావఇతి॥ స్త్రీణామయం స్వభావః యదిహ శృంగారచేష్టయా వ్యామోహ్య పురుషాణాం దూషణం-అతోఽర్థాదస్మాద్ధేతోః పండితాః స్త్రీషు న ప్రమత్తా భవంతి ॥ ౨౧౩ ॥ అవిద్వాంసమితి ॥ విద్వానహం జితేంద్రియ ఇతి బుద్ధ్యా న స్త్రీ సన్నిధిర్విధేయః యస్మాదవిద్వాంసం విద్వాంసమపి వా పునః పురుషం ధర్మ దేహత్కామక్రోధవశానుయాయినం స్త్రియ ఉత్పథం నేతుం సమర్థాః ॥ ౨౧౪ ॥ అత ఆహ॥మాత్రేతి॥ మాత్రా భగిన్యా దుహిత్రా నిర్జనగృహాదౌ నాసీత యతోఽతిబలఇంద్రియగణశ్శాస్త్రనియమితాత్మానమపి పురుషం పరవశం కరోతి ॥ ౨౧౫ ॥ కామం త్వితి॥ కామం తు గురుపత్నీనాం యువతీనాం స్వయమపి యువా యథోక్తవిధినాభివాదయే అముకశర్మాహం భో ఇతి బ్రువన్ పాదగ్రహణం వినా యథేష్టమభివాదనం కుర్యాత్ ॥ ౨౧౬ ॥ విప్రో

గురోశ్చైవ స్వబంధుషు ॥ ౨౦౭ ॥ బాలస్సమానజన్మా వా శిష్యో వా యజ్ఞకర్మణి । అధ్యాపయన్ గురుసుతో
గురువన్మానమర్హతి । ౨౦౮ । ఉత్సాదనంచ గాత్రాణాం స్నాపనోచ్ఛిష్టభోజనే । న కుర్యాద్గురుపుత్రస్య
పాదయోశ్చావనేజనమ్ । ౨౦౯ । గురువత్ప్రతిపూజ్యాః స్యుస్సవర్ణా గురుయోషితః ॥ అసవర్ణాస్తు సంపూ
జ్యాః ప్రత్యుత్థానాభివాదనైః । ౨౧౦ । అభ్యంజనం స్నాపనంచ గాత్రోత్సాదనమేవచ । గురుపత్న్యా న
కార్యాణి కేశానాంచ ప్రసాధనమ్ । ౨౧౧ ॥ గురుపత్నీ తు యువతిర్నాభివాద్యేహ పాదయోః । పూర్ణవింశ
తివర్షేణ గుణదోషౌ విజానతా । ౨౧౨ । స్వభావ ఏష నారీణాం నరాణామిహ దూషణమ్ । అతోఽర్థాన్న ప్రమా
ద్యంతి ప్రమదాసు విపశ్చితః ॥ ౨౧౩ ॥ అవిద్వాంసమలం లోకే విద్వాంసమపి వా పునః। ప్రమదా హ్యుత్పథం
నేతుం కామక్రోధవశానుగమ్ । ౨౧౪ । మాత్రా స్వస్రా దుహిత్రా వా న వివిక్తాసనో భవేత్ । బలవానింద్రియ
గ్రామో విద్వాంసమపి కర్షతి ॥ ౨౧౫ ॥ కామం తు గురుపత్నీనాం యువతీనాం యువా భువి। విధివద్వందనం కు
ర్యాదసావహమితి బ్రువన్ । ౨౧౬ । విప్రోష్య పాదగ్రహణమన్వహం చాభివాదనమ్। గురుదారేషు కుర్వీ
త సతాం ధర్మమనుస్మరన్ । ౨౧౭ । యథా ఖనన్ ఖనిత్రేణ నరో వార్యధిగచ్ఛతి । తథా గురుగతాం విద్యాం
శుశ్రూషురధిగచ్ఛతి । ౨౧౮ । ముండో వా జటిలో వా స్యాదథవా స్యాచ్ఛిఖాజటః । నైనం గ్రామేఽభినిమ్లోచే
త్సూర్యో నాభ్యుదియాత్ క్వచిత్ ॥ ౨౧౯ ॥ తం చేదభ్యుదియాత్సూర్యః శయానం కామచారతః । నిమ్లోచేద్వా

ష్యేతి ప్రవాసాదాగత్య సవ్యేన సవ్యం దక్షిణేన చ దక్షిణమిత్యుక్తవిధినా పాదగ్రహణం ప్రత్యహంచ భూమావభివాదనం గురుపత్నీషు యువాకుర్యాత్ శిష్టానామయమాచార ఇతి జానన్ ॥ ౨౧౭ ॥ యథేతి॥ ఉక్తస్య శుశ్రూషావిధేః ఫలమాహ॥ యథా కశ్చిన్మనుష్యః ఖనిత్రేణ భూమిం ఖనన్ జలం ప్రాప్నోతి-ఏవం స్థితాం విద్యాం గురుసేవాపరః శిష్యః ప్రాప్నోతి ॥ ౨౧౮ ॥ ముండో వేతి॥ బ్రహ్మచారిణః ప్రకారత్రయమాహ ॥ ముండో ముండితమస్తకో వా జటిలో జటావాన్ వా-శిఖైవ జటా జాతా యస్య శిఖాజటః తథా వా భవేత్ - ఏనం బ్రహ్మచారిణం క్వచిద్గ్రామే నిమ్లోచేత్ గ్రామే నిద్రాణం ఉత్తరత్ర శయనమితి దర్శనాత్ సూర్యో నాస్తమియాన్నాభ్యుదియాచ్చ ॥ ౨౧౯ ॥ అత్ర ప్రాయశ్చిత్తమాహ॥ తం చేదితి॥ తం చేత్ కామతో నిద్రాణం నిద్రోపవశత్వేన సూర్యోఽభ్యుదియాత్ అస్తమియాత్ తదా సావిత్రీం జపన్నుభయత్రాపి దినముపవసన్ రాత్రౌ భుంజీత - అభినిమ్రుక్తస్య ఉత్తరేహని ఉపవాస జపౌ-అభిరభాగ ఇతి కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞా తతః కర్మప్రవచనీయయుక్తే ద్వితీయా-సావిత్రీజపం తు గౌతమవచనాత్ - తదాహ గౌతమః॥ సూర్యాభ్యుదితో బ్రహ్మచారీ తిష్ఠేత్ అహరభుంజానోఽభ్యస్తమితశ్చ రాత్రిం జపన్ సావిత్రీం-ఇతి గౌతమవచనాత్ - సూర్యాభ్యుదితస్యైవ దివాభోజన జపౌ ఉక్తౌ అభ్యస్తమితస్య తు రాత్ర్యభోజనజపౌ నైతదపేక్షాయాం వ్యాఖ్యాసందేహో వామునస్యంతరవివృతమన్వర్థమన్వయమాహ - న రుస్ఫుటం మన్వర్థం స్మృత్యంతరదర్శనాదన్యథా కుర్మః - అతఏవ జపాపేక్షాయాం గౌతమవచనాత్ సావిత్రీ

జపేదభ్యుపేయాదేవ-నతూభయత్ర స్సుప్తంచనూక్తం దినోపవాసజపావవాకుర్యాత్-తస్మాదభ్యస్తమితస్యచానపవాసః గౌతమీయంప్రాయశ్చిత్తవికల్పః ॥ ౨౨౦ ॥ అస్యతుప్రాయశ్చిత్తవిధేః ప్రాయశ్చిత్తమాహ॥ సూర్యేణేతి॥ యస్మాత్సూర్యేణాభినిర్ముక్తోభ్యుదితశ్చని ద్రాణః ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వన్మహతాపాపేనయుక్తోనరకంగచ్ఛతి తస్మాద్యథోక్తప్రాయశ్చిత్తంకుర్యాత్ ॥ ౨౨౧ ॥ యస్మాదుక్తప్రకారేణసంధ్యాతిక్రమేమహాత్పాపమతః॥ ఆచమ్యేతి॥ ఆచమ్యపవిత్రే నిత్యమనన్యమనాఃశుచిదేశే సావిత్రీం జపన్నుభే సంధ్యేవిధివదుపాసీత ॥ ౨౨౨ ॥ యదీతి॥ యది స్త్రీశూద్రోవాకించిచ్ఛ్రేయోనుతిష్ఠతి తత్సర్వంయుక్తోనుతిష్ఠేత్ యత్రచశాస్త్రనిషిద్ధేమనోస్యతుష్యతి తదపి కుర్యాత్ ॥ ౨౨౩ ॥ శ్రేయఏవహిధర్మార్థౌతద్వర్ణయతి-ధర్మార్థావితి॥ ధర్మార్థౌ శ్రేయోభిధీయతే కామహేతుత్వాదితి కేచిదాచార్యామన్యంతే-అన్యేత్వర్థకామౌసుఖహేతుత్వాత్ శ్రేయోభిధీయతే ధర్మఏవేత్యపరే-అర్థకామయోరప్యుపాయత్వాత్ అర్థఏవేహలోకే శ్రేయ ఇత్యన్యే-ధర్మకామయోరపసాధనత్వాత్-సంప్రతిస్వమతమాహ-ధర్మార్థకామాత్మకః పరస్పరావిరుద్ధః త్రివర్గఏవపురుషార్థతయా శ్రేయ ఇతివినిశ్చయః-ఏవంచబుభుక్షూన్ప్రత్యుపదేశోనముముక్షూన్-ముముక్షూణాంతుమోక్షఏవశ్రేయ ఇతిషష్ఠేవక్ష్యతి ॥ ౨౨౪ ॥.............. ....*

ఆచార్యఇతి ॥ ఆచార్యోవేదాంతోదితస్యబ్రహ్మణః పరమాత్మనోమూర్తిః శరీరంపితాహిరణ్యగర్భస్యమాతాచధారకత్వాత్పృథివీమూర్తిః భ్రాతాచస్వఃసగర్భ్యః క్షేత్రజ్ఞస్యతస్మాద్దేవతారూపా ఏతానావమంతవ్యాః ॥ ౨౨౫ ॥ ఆచార్యశ్చేతి॥ ఆచార్యోజనకోజననీచభ్రాతాచసగర్భోజ్యేష్ఠః పీడితేనాపి అమీనావమాననీయాః విశేషతో బ్రాహ్మణేన ॥ ౨౨౬ ॥ యమితి॥ నృణామపత్యానాంసంభవేగర్భాధానేసతి అనంతరంయం క్లేశంమాతాపితరౌసహేతే తస్యవర్షశతైరప్యనేకైరపిజన్మభిరానృణ్యంకర్తుమశక్యం - మాతుస్తావత్కుక్షౌధారణదుఃఖం ప్రసవ

ద్వాప్యవిజ్ఞానాజ్జపన్నుపవసేద్దినమ్। ౨౨౦ । సూర్యేణహ్యభినిర్ముక్తః శయానోభ్యుదితశ్చయః । ప్రాయ
శ్చిత్తమకుర్వాణోయుక్తః స్యాన్మహతైనసా ॥ ౨౨౧ ॥ ఆచమ్యప్రయతోనిత్యముభేసంధ్యేసమాహితః । శు
చౌదేశేజపన్జప్యముపాసీతయథావిధి। ౨౨౨। యదిస్త్రీయద్యవరజః శ్రేయః కించిత్సమాచరేత్ । తత్సర్వ
మాచరేద్యుక్తోయత్రవాస్యరమేన్మనః। ౨౨౩। ధర్మార్థావుచ్యతే శ్రేయః కామార్థౌధర్మఏవచ । అర్థఏవే
హవాశ్రేయస్త్రివర్గఇతితుస్థితిః। ౨౨౪। ఆచార్యోబ్రహ్మణోమూర్తిః పితామూర్తిః ప్రజాపతేః । మాతా
పృథివ్యామూర్తిస్తుభ్రాతాస్వోమూర్తిరాత్మనః। ౨౨౫। ఆచార్యశ్చపితాచైవమాతాభ్రాతాచపూర్వజః।
నార్తేనాప్యవమంతవ్యాబ్రాహ్మణేనవిశేషతః । ౨౨౬ । యంమాతాపితరౌక్లేశంసహేతేసంభవేనృణామ్।
నతస్యనిష్కృతిశ్శక్యాకర్తుంవర్షశతైరపి। ౨౨౭॥ తయోర్నిత్యంప్రియంకుర్యాదాచార్యస్యచసర్వదా।
తేష్వేవత్రిషుతుష్టేషుతపస్సర్వంసమాప్యతే । ౨౨౮। తేషాంత్రయాణాంశుశ్రూషాపరమంతపఉచ్యతే।
నతైరభ్యననుజ్ఞాతోధర్మమన్యంసమాచరేత్। ౨౨౯। తఏవహిత్రయోలోకాస్తఏవత్రయఆశ్రమాః। తఏ
వహిత్రయోవేదాస్తఏవోక్తాస్త్రయోగ్నయః । ౨౩౦। పితావైగార్హపత్యోగ్నిర్మాతాగ్నిర్దక్షిణఃస్మృ
తః। గురురాహవనీయస్తుసాగ్నిత్రేతాగరీయసీ। ౨౩౧॥ త్రిష్వప్రమాద్యన్నేతేషుత్రీన్లోకాన్విజయేద్గృ
హీ। దీప్యమానఃస్వవపుషాదేవవద్దివిమోదతే। ౨౩౨॥ ఇమంలోకంమాతృభక్త్యాపితృభక్త్యాతుమధ్యమమ్।

వేదనాతిశయోజాతస్యరక్షణవర్ధనకష్టంచ నీతురధికమేవ రక్షాసంవర్ధనదుఃఖం ఉపనయనాత్ప్రభృతి వేదతదంగాధ్యాపనాదిక్లేశాతిశయ ఇతిసర్వంసిద్ధంతస్మాత్ ॥ ౨౨౭ ॥ తయోరితి॥ తయోర్మాతాపిత్రోః ప్రత్యహమాచార్యస్యచసర్వదా ప్రీతిముత్పాదయేత్ -:యస్మాత్తేష్వేవత్రిషుప్రీతేషుసర్వంతపశ్చాంద్రాయణాదికంఫలద్వారేణసమ్యక్ప్రాప్యతే మాత్రాదిత్రయతుష్ట్యైవ సర్వస్యతపసఃఫలంప్రాప్యత ఇతి॥ ౨౨౮ ॥ తేషామితి॥ తేషాంమాతాపిత్రాచార్యాణాంపరిచర్యాసర్వంతపోమయంఇతఏవసర్వతపఃఫలప్రాప్తేర్యద్యన్యమపిధర్మంకర్తుంచికీర్షతితదప్యేతత్త్రయానుమతివ్యతిరేకేణనకుర్యాత్ ॥ ౨౨౯ ॥ తఏవేతి॥ యస్మాత్తఏవమాతాపిత్రాచార్యాస్త్రయోలోకాః లోకత్రయప్రాప్తిహేతుత్వాత్ కారణేకార్యోపచారః తఏవబ్రహ్మచర్యాదిభావత్రయ ఆశ్రమాః గార్హస్థ్యాద్యాశ్రయత్రయప్రదాయకత్వాత్ తఏవత్రయోవేదాః వేదత్రయజపఫలోపాయత్వాత్-అతఏవహిత్రయోగ్నయోభిహితాః త్రేతాసంపాద్యయజ్ఞాదిఫలదాతృత్వాత్ ॥ ౨౩౦ ॥ పితేతి వైశబ్దోవధారణేపితైవగార్హపత్యోగ్నిః మాతాదక్షిణాగ్నిః ఆచార్య ఆహవనీయః-సేయమగ్నిత్రేతా శ్రేష్ఠతరా స్తుత్యర్థత్వాచ్చాస్యనవస్తువిరోధోత్రభావనీయః ॥ ౨౩౦ ॥ త్రిష్వితి ॥ ఏతేషు త్రిషు ప్రమాదమకుర్వన్ బ్రహ్మచారీ తావజ్జయత్యేవ- గృహస్థోపి త్రీన్లోకాన్విజయత ఇతి సంజ్ఞాపూర్వకస్యాత్మనేపదవిధేరనిత్యత్వాన్నిపరాభ్యాంజేరితి ఆత్మనేపదం-త్రీన్లోకాన్విజయేదితి-త్రిష్వాధిపత్యం ప్రాప్నోతి తథాస్వవపుషా ప్రకాశమానః సూర్యాదిదేవవద్దివిహృష్టోభవతి ॥ ౨౩౨ ॥ ఇమమితి॥ ఇమంభూలోకం- మాతృభక్త్యాపితృభక్త్యా

మధ్యమమంతరిక్షం-ఆచార్యభక్త్యాతుహిరణ్యగర్భలోకమేవప్రాప్నోతి ॥ ౨౩౩ ॥ సర్వేతస్యేతి॥యస్యైతేత్రయోమాతృపిత్రాచార్యా ఆదృతాస్సత్కృతాఃతస్యసర్వేధర్మాఃఫలదాభవంతియస్యైతేత్రయోనాదృతా స్తస్యసర్వాణిశ్రౌతస్మార్తకర్మాణినిష్ఫలానిభవంతి ॥ ౨౩౪ యావదితి॥తేత్రయోయావజ్జీవంతితావదన్యంధర్మంస్వాతంత్ర్యేణనానుతిష్ఠేత్ - తదనుజ్ఞయాతుధర్మానుష్ఠానంప్రాగ్విహితమేవ-కింతుతేష్వేవప్రత్యహంప్రియహితపరః-శుశ్రూషాంకుర్యాత్-తదర్థంప్రీతిసాధనంప్రియంభేషజపానాదివత్ ఆపత్త్యామిష్టసాధనంహితం ॥ ౨౩౫ ॥ తేషామితి॥తేషాంశుశ్రూషాయాఅవిరోధేనతదనుజ్ఞాతోయద్యన్మనోవచనకర్మభిఃపరలోకంఫలంకర్మానుష్ఠితం - తన్మహ్యమితదనుష్ఠితమితిపశ్చాత్తేభ్యోనివేదయేత్ ॥ ౨౩౬ ॥ త్రిష్వితి॥ఇతిశబ్దఃకార్త్స్న్యేహిశబ్దోహేతౌ - యస్మాదేతేషుత్రిషుశుశ్రూషితేషుసర్వంశ్రౌతంస్మార్తంకర్తవ్యంసంపూర్ణమనుష్ఠితంభవతితత్ఫలావాప్తేః-తస్మాదేషస్పష్టోధర్మఃసాక్షాత్సర్వపురుషార్థసాధనః- అన్యస్త్వగ్నిహోత్రాదిప్రతినియతస్వర్గాదిహేతురూపధర్మోజఘన్యధర్మఇతిశుశ్రూషాస్తుతిః ॥ ౨౩౭ ॥ శ్రద్దధానఇతి॥శ్రద్ధాయుక్తశ్శుభాందృష్టశక్తింగారుడాదివిద్యాం అవరాచ్ఛూద్రాదపిగృహ్ణీయాత్-అంత్యశ్చండాలః-తస్మాదపిజాతిస్మరాదేర్విహితయోగప్రకర్షాత్-దుష్కృతశేషోపభోగార్థమవాప్తచాండాలజన్మనఃపరంధర్మంమోక్షోపాయమాదదీత-తథాఅజ్ఞానమేవోపక్రమ్యమోక్షధర్మేప్రాప్తజ్ఞానంబ్రాహ్మణాత్క్షత్రియాద్వైశ్యాచ్ఛూద్రాదపినీచాదభీక్ష్ణంశ్రద్ధాతవ్యంశ్రద్ధధానేననిత్యశః శ్రద్ధినంప్రతిజన్మమృత్యువిశేషతా-మేధాతిథిస్తు శ్రుతిస్మృత్యపేక్షయాపరోధర్మోలౌకికఃధర్మశబ్దోవ్యవస్థాయామపియుజ్యతే-యదిచాండాలోప్యత్రప్రదేశేమాచిరంస్థామావాస్మిన్నంభసిస్నాయా ఇతివదతితమపిధర్మమనుతిష్ఠేత్ ।

గురుశుశ్రూషయాత్వేవంబ్రహ్మలోకంసమశ్నుతే॥ ౨౩౩॥ సర్వేతస్యాదృతాధర్మాయస్యైతేత్రయఆదృతాః। అనాదృతాస్తుయస్యైతేసర్వాస్తస్యాఫలాఃక్రియాః॥ ౨౩౪॥ యావత్త్రయస్తేజీవేయుస్తావన్నాన్యంసమాచరేత్। తేష్వేవనిత్యంశుశ్రూషాంకుర్యాత్ప్రియహితేరతః ॥ ౨౩౫ ॥ తేషామనుపరోధేనపారత్ర్యంయద్యదాచరేత్। తత్తన్నివేదయేత్తేభ్యోమనోవచనకర్మభిః॥ ౨౩౬॥ త్రిష్వేతేష్వితికృత్యంహిపురుషస్యసమాప్యతే। ఏషధర్మఃపరస్సాక్షాదుపధర్మోన్యఉచ్యతే॥ ౨౩౭॥ శ్రద్దధానశ్శుభాంవిద్యామాదదీతావరాదపి। అంత్యాదపిపరంధర్మంస్త్రీరత్నందుష్కులాదపి। ౨౩౮॥ విషాదప్యమృతంగ్రాహ్యంబాలాదపిసుభాషితమ్। అమిత్రాదపిసద్వృత్తమమేధ్యాదపికాంచనమ్ ॥ ౨౩౯॥ స్త్రియోరత్నాన్యథోవిద్యాధర్మశ్శౌచంసుభాషితమ్। వివిధానిచశిల్పానిసమాదేయానిసర్వతః ॥ ౨౪౦॥ అబ్రాహ్మణాదధ్యయనమాపత్కాలేవిధీయతే। అనువ్రజ్యాచశుశ్రూషాయావదధ్యయనంగురోః ॥ ౨౪౧॥ నాబ్రాహ్మణేగురౌశిష్యోవాసమాత్యంతికంవసేత్ । బ్రాహ్మణేచాననూచానేకాంక్షన్గతిమనుత్తమామ్॥ ౨౪౨॥ యదిత్వాత్యంతికంవాసంరోచయేతగురోఃకులే । యుక్తఃపరిచరేదేనమాశరీరవిమోక్షణాత్ ॥ ౨౪౩ ॥ ఆసమాప్తేశ్శరీరస్యయస్తుశుశ్రూషతేగురుమ్। సగచ్ఛత్యంజసావిప్రోబ్రహ్మణస్సద్మశాశ్వతమ్॥ ౨౪౪॥ నపూర్వంగురవేకించిదుపకుర్వీత

ప్రాగల్భ్యశ్లాఘ్యంలౌకికంవస్తుపరంధర్మమితిబ్రువతే । చిత్రంతథాపిసర్వత్రశ్లాఘ్యంమేధాతిథిస్సతాం। స్త్రీరత్నంఆత్మాపేక్షయానికృష్టకులాదపిపరిణేతుంస్వీకుర్యాత్ ॥ ౨౩౮ ॥ విషాదితి॥విషంయద్యమృతసంయుక్తంభవతితథావిషమపసార్యతస్మాదమృతంగ్రాహ్యం-బాలాదపిహితవచనంగ్రాహ్యం-శత్రుతోపిసజ్జనవృత్తం-అమేధ్యాదపిసువర్ణాదికంగ్రహీతవ్యం ॥ ౨౩౯ ॥ స్త్రియఇతి॥అతస్త్ర్యాదీనాముక్తానామపిదృష్టాంతత్వేనోపాదానం-యథాస్త్ర్యాదయోనికృష్టకులాదిభ్యోగృహ్యంతే-తథాఅన్యాన్యపిహితానిచిత్రలేఖనాదీనిసర్వతఃప్రతిగ్రహీతవ్యాని॥ ౨౪౦ ॥ అబ్రాహ్మణాదితి॥బ్రాహ్మణాదన్యోయోద్విజఃక్షత్రియస్తదభావేవైశ్యోవాతస్మాదధ్యయనమాపత్కాలేబ్రాహ్మణాధ్యాపకాసంభవేబ్రహ్మచారిణోవిధీయతే-అనువ్రజ్యాదిరూపాగురోశ్శుశ్రూషాయావదధ్యయనంతావత్కార్యా-గురుపాదప్రక్షాళనోచ్ఛిష్టప్రాశనాదిరూపాతుశుశ్రూషాప్రశస్తాసానకార్యా-తదర్థమనువ్రజ్యాచేతివిశేషితంగురుత్వమపియావదధ్యయనమేవక్షత్రియస్యాహవ్యాసః॥మంత్రదఃక్షత్రియోవిప్రైశ్శుశ్రూషానుగమాదినా।ప్రాప్తవిద్యోబ్రాహ్మణస్తుపునస్తస్యగురుస్స్మృతఇతి॥ ౨౪౧ ॥ నాబ్రాహ్మణఇతి॥ఆత్యంతికంవాసంయావజ్జీవికంబ్రహ్మచర్యంక్షత్రియాదికేగురౌబ్రాహ్మణేసాంగవేదానధ్యేతరిఅనుత్తమాంగతింమోక్షలక్షణామిచ్ఛన్శిష్యోనావతిష్ఠేత్॥ ౨౪౨॥ యదితి॥యదిగురోఃకులేనైష్ఠికబ్రహ్మచర్యార్థమాత్యంతికంవాసమిచ్ఛేత్తదాయావజ్జీవనముద్యుక్తోగురుంశుశ్రూషయేత్ ॥ ౨౪౩ ॥ అస్యఫలమాహ॥ఆసమాప్తేరితి॥సమాప్తిఃశరీరస్యజీవనత్యాగః తత్పర్యంతంయోగురుంపరిచరతి సతత్త్వతోబ్రహ్మణస్సద్మరూపము వినాశిప్రాప్నోతిబ్రహ్మణిలీయతఇత్యర్థః ॥ ౨౪౪॥ నపూర్వమితి॥ఉపకుర్వాణస్యాయంవిధిఃనైష్ఠికస్యస్నానాసంభవాత్ గురుదక్షిణాదానంధర్మజ్ఞోబ్రహ్మచారీస్నానాత్పూర్వంకించిద్గోవస్త్రాదిధనంగురవేనావశ్యందద్యాత్ -యదితుయదృచ్ఛాతోలభేతతదాగురవేదద్యాదేవ- అతఏవస్నానాత్పూర్వంగురవేదానమాహాపస్తంబః॥యదన్యానిద్రవ్యాణియథాలాభముపహరతిదక్షిణాఏవతాఃసఏషబ్రహ్మచారిణోయజ్ఞోనిత్యవ్రతమితి ॥

స్నాస్యన్పునర్గురుణాదత్తాజ్ఞో యథాశక్తిధనేనయాచిత్వాపి ప్రతిగ్రహాదినాపి గురవేర్థమాహృత్య అవశ్యందద్యాత్ ॥ ౨౪౫॥ కింత త్తదాహ॥ క్షేత్రమితి॥ శక్త్యా గుర్వర్థమాహరేదిత్యుక్తత్వాత్ క్షేత్రహిరణ్యాదికంయథాసామర్థ్యం వికల్పితంసముదితంవా గురవేదత్వా ప్రీతిమ వహేత్-వికల్పపక్షేచాంతతోన్యాసంభవే ఛత్రోపానహమపిదద్యాత్ ద్వంద్వనిర్దేశాత్ సముదితదానంప్రదర్శనార్థంచైతత్సంభవేన్య దపిదద్యాత్-అతఏవలఘుహారీతః॥ ఏకమప్యక్షరంయస్తుగురుశ్శిష్యేనివేదయేత్। పృథివ్యాంనాస్తితద్ద్రవ్యంయద్దత్వాచానృణీభవేత్ - అసం భవేశాకమపిదద్యాత్ ॥ ౨౪౬ ॥ ఆచార్యఇతి॥ నైష్ఠికస్యాయముపదేశః-ఆచార్యేమృతేతత్పుత్రేవిద్యాదిగుణయుక్తే తదభావేగురుపత్న్యాం తదభావేగురోస్సపిండేపితృవ్యాదౌ గురువచ్ఛుశ్రూషామనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౪౭ ॥ ఏతేష్వితి॥ ఏతేషుత్రిషుఅవిద్యమానేషుసతతమాచార్యస్థానీ యస్యాగ్నేస్సమీపేస్నానాసనవిహారైః సాయంప్రాతరాదౌ సమిద్ధోమాదినా చాగ్నేశ్శుశ్రూషాంకుర్వన్ ఆత్మనో దేహమాత్మదేహః అచ్ఛిన్నంజీవంబ్రహ్మ ప్రాప్తియోగ్యంసాధయేత్ ॥ ౨౪౮ ॥ ఏవంచరతీతి॥ ఆసమాప్తేశ్శరీరస్యేత్యనేనయావజ్జీవమాచార్యశుశ్రూషయామోక్షలక్షణంఫలం - ఇ దానీమాచార్యేమృతేపిఏవమిత్యనేనానంతరోక్తవిధినాఆచార్యపుత్రాదీనామప్యగ్నిపర్యంతానాంశుశ్రూషకోయోనైష్ఠికోబ్రహ్మచర్యమఖండి తవ్రతోనుతిష్ఠతిస ఉత్తమస్థానంబ్రహ్మప్రాప్తిలక్షణంప్రాప్నోతి-నచేహసంసారేకర్మవశాదుత్పత్తింలభతే ॥ ౨౪౯ ॥ ఇతిమన్వర్థముక్తావ ళ్యాంద్వితీయోధ్యాయః॥...... ....

॥ తృతీయాధ్యాయ ప్రారంభః ॥

పూర్వత్రాసమాప్తేశ్శరీరస్యేత్యనేననైష్ఠికబ్రహ్మచర్యముక్తం-నతత్రావధ్యపేక్షా ఆసమావర్తనాదిత్యనేనచోపకుర్వాణకస్యసావధి బ్రహ్మచర్యముక్తం-అథ తస్యైవగార్హస్థ్యాధికారః-తత్రకియదవధివిధా బ్రహ్మచర్యేతస్యగార్హస్థ్యమిత్యపేక్షాయామాహ॥ షట్త్రింశది తి॥ త్రయోవేదాఋగ్యజుస్సామాఖ్యాః త్రివేదీతద్విషయంవ్రతంస్వగృహ్యోక్తనియమసమూహరూపంషట్త్రింశద్వర్షాణియావద్గురుకులే

ధర్మవిత్ । స్నాస్యంస్తుగురుణాజ్ఞప్తశ్శక్త్యాగుర్వర్థమాహరేత్ ॥ ౨౪౫॥ క్షేత్రంహిరణ్యంగామశ్వంఛ త్రోపానహమాసనమ్। ధాన్యంశాకంచవాసాంసిగురవే ప్రీతిమావహేత్ ॥ ౨౪౬॥ ఆచార్యేతుఖలు ప్రే తేగురుపుత్రేగుణాన్వితే। గురుదారేసపిండేవాగురువద్వృత్తిమాచరేత్ ॥ ౨౪౭॥ ఏతేష్వవిద్యమానేష్వ గ్నౌస్థానాసనవిహారవాన్ । ప్రయుంజానోగ్నిశుశ్రూషాంసాధయేద్దేహమాత్మనః॥ ౨౪౮॥ ఏవంచరతియోవిప్రో బ్రహ్మచర్యమవిప్లుతః। సగచ్ఛత్యుత్తమంస్థానంనచేహజాయతేపునః॥ ....

ఇతిమానవేధర్మశాస్త్రేభృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం ద్వితీయోధ్యాయః.

షట్త్రింశదాబ్దికంచర్యంగురౌత్రైవేదికంవ్రతమ్ । తదర్ధికంపాదికంవాగ్రహణాంతికమేవవా॥ ౧॥ వేదా

చరితవ్యం-షట్త్రింశదాబ్దికమితిషట్త్రింశదబ్దశబ్దాత్కాలాట్ఠఞ్-అస్మింశ్చపక్షేసమస్యస్యాధ్యయనశ్రుతత్వాదితిన్యాయేనత్రివేదశాఖంద్వాదశ వ ర్షాణివ్రతచరణం-తదర్ధికమష్టాదశవర్షాణితత్రప్రతివేదశాఖంషట్-పాదికంనవవర్షాణితత్ర ప్రతివేదశాఖంత్రీణి-యావతాకాలేనా వధేరూర్ధ్వమధోవావేదాన్గృహ్ణాతి తావత్కాలంవావ్రతచరణం-విషమశిష్టత్వేపిపక్షాణామేకాదేయాశిష్టాదేయాయద్దేయా ఇతివత్ నియమఫలతేన్యూనాపేక్షో వికల్పః-తథాచశ్రుతిః॥ నియమేనాధీతంవీర్యవత్తరంభవతీతి-గ్రహణాంతికపక్షసందర్శనాత్పూర్వోక్తపక్షత్రయే గ్రహణాదూర్ధ్వమపివ్రతానుష్ఠానమవగమ్యతే-అథర్వవేదస్యఋగ్వేదాంశత్వేపిఋగ్వేదంయజుర్వేదం సామవేదమథర్వాణం చతుర్థమితి ఛాందోగ్యోపనిషదిచతుర్థవేదత్వేనకీర్తనాత్ అంగానివేదాశ్చత్వారఇతివిష్ణుపురాణాదివాక్యైశ్చపృథఙ్నిర్దేశాచ్చతుర్థవేదత్వేపిప్రా యేణాభిచారాద్యర్థత్వాత్ యజ్ఞవిద్యాయామనుపయోగాచ్చానిర్దేశః కథాహిఋగ్వేదేనైవహౌత్రంకుర్వన్యజుర్వేదేనాధ్వర్యవంసామవేదే నోద్గాత్రంయదేవత్రయ్యైవిద్యాయైనుక్తంతేనబ్రహ్మత్వమితిశ్రుతేస్త్రయీసంపాద్యత్వంయజ్ఞానాంజ్ఞాయతే-అయంచమానవః-త్రైవే దికవ్రతచర్యావిధిర్నాథర్వవేదేవ్రతచర్యాంనిషేధయతి-అన్యథావాక్యభేదప్రసంగాత్ శ్రుత్యంతరేవేదమాత్రేవ్రతశ్రవణాచ్చ - యదాహ యోగీయాజ్ఞవల్క్యః॥ ప్రతివేదంబ్రహ్మచర్యంద్వాదశాబ్దానిపంచవేతి ॥ ౧ ॥ వేదానితి॥ వేదశబ్దోయంభిన్నవేదశాఖాపరః- స్వశాఖాధ్య యనపూర్వకవేదశాఖాత్రయంద్వయమేకాంవాశాఖాంమంత్రబ్రాహ్మణక్రమేణాధీత్యగృహస్థాశ్రమంగృహస్థవిహితకర్మకలాపరూపమనుతి ష్ఠేత్-కృతదారపరిగ్రహోగృహస్థః-గృహశబ్దస్యదారవచనత్వాత్-అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యఇతిపూర్వవిహితస్త్రీసంయోగమధుమాంసత్యాగాద్య ర్జనరూపబ్రహ్మచర్యానువాదోయంప్రకృష్టాధ్యయనాంగత్వఖ్యాపనార్థః పురుషశక్త్యపేక్షశ్చాయమేకద్విత్రిశాఖాధ్యయనవికల్పః యద్య ప్యత్రతానివేదాధ్యయనంచనిత్యమదుపదిశతాదనుసూత్రయస్నాతకఏవశ్రేష్ఠత్వాదభిహితస్తథాపిస్మృత్యంతరాదన్యస్నాతకోపిబోద్ధవ్యః - తదాహహారీతః॥ త్రయస్స్నాతకాభవంతివిద్యాస్నాతకోవ్రతస్నాతకోవిద్యావ్రతస్నాతకశ్చేతి-యస్సమాప్యవేదమసమాప్యవ్రతానిసమావ ర్తతేసవిద్యాస్నాతకః-యస్సమాప్యవ్రతానిఅసమాప్యవేదంసమావర్తతేసవ్రతస్నాతకః-ఉభయంసమాప్యసమావర్తతేయస్సవిద్యావ్ర

తస్మాత్కాలకః। యాజ్ఞవల్క్యోప్యాహ॥ వేదం వ్రతాని వా పారం నీత్వా హ్యుభయమేవ వేతి ॥ ౨ ॥ తమితి॥ తం బ్రహ్మచారిధర్మానుష్ఠానేన ఖ్యాపితం దీయత ఇతి దాయః బ్రహ్మైవ దాయో బ్రహ్మదాయః తం హరతీతి బ్రహ్మదాయహరం పితుః పితృతో గృహీతవేదమిత్యర్థః - పితృతోధ్యయనం ముఖ్యముక్తం - పితురభావే ఆచార్యాదేరప్యధీతవేదం మాలయాలంకృతం ఉత్కృష్టశయనోపవిష్టం గోసాధనమధుపర్కేణ పితా ఆచార్యో వా వివాహాత్ప్రథమం పూజయేత్ ॥ ౩ ॥ గురుణేతి॥ గురుణా దత్తానుజ్ఞః స్వగృహ్యోక్తవిధినా కృతస్నానసమావర్తనః - సమానవర్ణాం శుభలక్షణాం కన్యాం వివహేత్ ॥ ౪ ॥ అసపిండా చేతి॥ మాతుర్యా సపిండా న భవతి - సప్తమపురుషపర్యంతం సపిండతాం వక్ష్యతి - సపిండతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్తత ఇతి - తేన మాతామహాదివంశజాయా న భవతీత్యర్థః - చశబ్దాన్మాతృసగోత్రాపి మాతృవంశజన్మపరంపరానామ్నోః ప్రత్యభిజ్ఞానే సతి న వివాహ్యా - తదితరా తు మాతృసగోత్రా వివాహ్యేతి సంగృహీతం - తథా చ వ్యాసః॥ సగోత్రాం మాతురప్యేకే నేచ్ఛంత్యుద్వాహకర్మణి। జన్మనామ్నోరవిజ్ఞానే ఉద్వహేదవిశంకిత ఇతి॥ యత్తు మేధాతిథినా విశిష్టనామ్నా మాతృసగోత్రానిషేధవచనం లిఖితం॥ పరిణీయ సగోత్రాం తు సమానప్రవరాం తథా। తస్యాం కృత్వా సముత్సర్గం ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ - మాతులస్య సుతాం చైవ మాతృగోత్రాం తథైవ చేతి ॥ తదపి మాతృవంశజన్మనామాపరిజ్ఞానవిషయమేవ - అసగోత్రా చ యా పితురితి - పితుర్యా సగోత్రా న భవతి - చకారాత్పితృసపిండాపి పితృవ్యాదిసంతతిభవా యా న భవతీత్యర్థః - సా ద్విజాతీనాం దారత్వసంపాదకే వివాహే ప్రశస్తా - మైథునసాధ్యే అగ్న్యాధానకర్మపుత్రోత్పాదనాదౌ చ ॥ ౫ ॥ మహాంత్యపీతి॥ ఉత్కృష్టాన్యపి గవాదిభిస్సమృద్ధాన్యపి ఇమాని దశ కులాని వివాహే త్యజేత్ ॥ ౬ ॥ తాని కానీత్యత్రాహ॥ హీనక్రియమితి జాత ॥

నధీత్య వేదౌ వా వేదం వాపి యథాక్రమమ్। అవిప్లుతబ్రహ్మచర్యో గృహస్థాశ్రమమావసేత్॥ ౨॥ తం ప్రతీతం స్వధర్మేణ బ్రహ్మదాయహరం పితుః। స్రగ్విణం తల్ప ఆసీనమర్హయేత్ప్రథమం గవా॥ ౩॥ గురుణానుమతః స్నాత్వా సమావృత్తో యథావిధి। ఉద్వహేత ద్విజో భార్యాం సవర్ణాం లక్షణాన్వితామ్॥ ౪॥ అసపిండా చ యా మాతురసగోత్రా చ యా పితుః। సా ప్రశస్తా ద్విజాతీనాం దారకర్మణి మైథునే॥ ౫॥ మహాంత్యపి సమృద్ధాని గోజావిధనధాన్యతః। స్త్రీసంబంధే దశైతాని కులాని పరివర్జయేత్॥ ౬॥ హీనక్రియం నిష్పురుషం నిశ్ఛందో రోమశార్శసమ్। క్షయ్యామయావ్యపస్మారిశ్విత్రికుష్ఠికులాని చ॥ ౭॥ నోద్వహేత్కపిలాం కన్యాం నాధికాంగీం న రోగిణీమ్। నాలోమికాం నాతిలోమాం న వాచాటాం న పింగలామ్॥ ౮॥ నర్క్షవృక్షనదీనామ్నీం నాంత్యపర్వతనామికామ్। న పక్ష్యహిప్రేష్యనామ్నీం న చ భీషణనామికామ్॥ ౯॥ అవ్యంగాంగీం సౌమ్యనామ్నీం హంసవారణగామినీమ్। తనులోమకేశదశనాం మృద్వంగీముద్వహేత్ స్త్రియమ్॥ ౧౦॥ యస్యాస్తు న భవేద్భ్రా

కర్మాదిక్రియారహితం - స్త్రీజనకం - వేదాధ్యాపనశూన్యం - బహుదీర్ఘరోమాన్వితం - అర్శోనామవ్యాధియుక్తం - క్షయో రాజయక్ష్మా మందానలాపస్మారశ్విత్రకుష్ఠయుక్తానాం చ కులాని వర్జయేదితి పూర్వక్రియాసంబంధః - దృష్టమూలతా చాస్య ప్రతిషేధస్య మాతులవదుత్పన్నా అనువహంతే - తేన హీనక్రియాదికులాత్పరిణీతాయాం సంతతిరపి తాదృశీ స్యాత్ - వ్యాధయస్సంచారిణ ఇతి వైద్యకాః పఠంతి ॥ సర్వే సంక్రామిణో రోగా వర్జయిత్వా ప్రవాహికామితి - అవేదమూలా కథమియం ప్రమాణమితి చేన్న - దృష్టార్థతయైవ ప్రామాణ్యసంభవాత్ తదుక్తం భవిష్యపురాణే॥ సర్వా ఏతా వేదమూలా దృష్టార్థాః పరిహృత్య త్వితి - మీమాంసాభాష్యకారేణాపి స్మృత్యధికరణే తథైవోదితం - యే దృష్టార్థాస్తే తత్ప్రమాణం యే త్వదృష్టార్థాస్తే వైదికాః శబ్దానుమానమితి ॥ ౭ ॥ కులాశ్రయం ప్రతిషేధమభిధాయ కన్యాస్వరూపాశ్రయం ప్రతిషేధమాహ ॥ నోద్వహేదితి॥ కపిలకేశాం - అధికాంగీం - నిత్యవ్యాధితాం - అవిద్యమానలోమాం - ప్రచురలోమాం - బహుపరుషభాషిణీం - పింగళాక్షీం - కన్యాం నోపయచ్ఛేత్ ॥ ౮ ॥ నేతి॥ ఋక్షం నక్షత్రం తన్నామికాం ఆర్ద్రా రేవతీత్యాదికాం - ఏవం తరునదీమ్లేచ్ఛపర్వతపక్షిసర్పదాసభయానకనామికాం కన్యాం నోద్వహేత్ ॥ ౯ ॥ కీదృశీం వివాహేదిత్యత్రాహ॥ అవ్యంగాంగీమితి॥ అవికలాంగీం - మధురసుఖోద్యనామ్నీం - హంసగజరుచిరగమనాం - అనతిస్థూలలోమకేశదశనాం - కోమలాంగీం కన్యాముద్వహేత్ ॥ ౧౦ ॥ అత్ర విధినిషేధయోరభిధానమనిషిద్ధవిహితకన్యాపరిణయనమభ్యుదయార్థమితి దర్శయితుమాహ॥ యస్యా ఇతి॥ యస్యాః పునర్భ్రాతా నాస్తి తాం పుత్రికాశంకయా నోద్వహేత్ - యదపత్యం భవేదస్యా తన్మమ స్యాత్స్వధాకరమిత్యభిసంధానమాత్రాదపి పుత్రికా భవతి - అభిసంధిమాత్రాత్పుత్రికేత్యేక ఇతి గౌతమస్మరణాత్ - యస్యా వా విశేషేణ పితా న జ్ఞాయతే అసన్నే నేయముత్పన్నేతి - తామపి నోద్వహేత్ - అత్ర చ పుత్రికాధర్మశంకయేతి న యోజనీయమితి కేచిత్ - గోవిందరాజస్త్వాహ - భిన్నపితృకయోరప్యేకమాతృకయోర్భ్రాతృత్వప్రసిద్ధేస్సభ్రాతృకత్వేపి యస్యా విశేషేణ పితా న జ్ఞాయతే తామపి పుత్రికాశంకయైవ నోద్వహేదితి - మేధాతిథిస్తు ఏకమేవేమం పక్షమాహ - యస్యాస్తు భ్రాతా నాస్తి తాం పుత్రికాశంకయా నోపయచ్ఛేత్ - పితా చేన్న జ్ఞాయతే ప్రోషితో మృతో వా - వాశబ్దశ్చేదర్థే - పితరి తు విద్యమానే తదీయవాక్యాదేవ పుత్రికాత్వాభావమవగమ్య భ్రాతృకాపి నోద్వహ్యేతి - అస్మాకం తు వికల్పస్వరసాది

జం ప్రతిభాతి-యస్యా విశేషేణ పితా న సజ్ఞాయతే తామపి తావత్త్వేనాధర్మశంకయా నోద్వహేత్ -అత్రచ పక్షే పుత్రికాధర్మశంకనం యేన పుత్రికా చాధర్మశ్చ తయోశ్శంకా పుత్రికాధర్మశంకా-తయేతి యథాసంఖ్యం యోజనీయం-అత్రచ ప్రకరణే-సగోత్రాం చేదమత్యోపయచ్ఛేత్ మాతృవదేనాం బిభృయాదితి పరిత్యాగశ్రవణాత్ - పరిణీయ సగోత్రాం చేతి ప్రాయశ్చిత్తశ్రవణాచ్చ-తత్ర తామసమభివ్యాహృతేచ మాతృసపిండపరిణయనాదౌ భార్యాత్వమేవ న భవతి-భార్యాశబ్దస్యాహవనీయాది సత్సంస్కారవచనత్వాత్ -యేషాం పునర్దృష్టగుణదోషమూలకే విధినిషేధాభిధానే యథాహీనక్రియమితి-న తదతిక్రమే భార్యాత్వాభావః-అతఏవ మనునా-మహాంత్యపి సమృద్ధానీత్యాది పృథక్కరణం కృతం-ఏతన్మధ్యపతితంచ నఋక్షవృక్షనదీనామ్నీమిత్యాది ప్రతిషేధోపి న భార్యాత్వాభావఫలకః-కింత్వత్ర శాస్త్రాతిక్రమాత్ప్రాయశ్చిత్తమాత్రమితి ॥ ౧౧ సవర్ణేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యానాం ప్రథమే వివాహే కర్తవ్యే సవర్ణా శ్రేష్ఠా భవతి-కామతః పునర్వివాహే ప్రవృత్తానామేతా వక్ష్యమాణా ఆనులోమ్యేన శ్రేష్ఠా భవేయుః ॥ ౧౨ ॥ శూద్రైవేతి॥ శూద్రస్య శూద్రైవ భార్యా భవతి న తూత్కృష్టా వైశ్యాదయస్త్రియః - వైశ్యస్య శూద్రా వైశ్యాచ భార్యా మన్వాదిభిః స్మృతా-క్షత్రియస్య వైశ్యా శూద్రే క్షత్రియాంచ- బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియా వైశ్యా శూద్రా బ్రాహ్మణీచ-వసిష్ఠోపి-శూద్రామప్యేకే మంత్రవర్జమితి ద్విజాతీనాం మంత్రవర్జితం శూద్రావివాహమాహ ॥ ౧౩ ॥ న బ్రాహ్మణేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియయో గార్హస్థ్యమిచ్ఛతోః సర్వథా సవర్ణాలాభే కస్మింశ్చిదపి వృత్తాంతే ఇతిహాసాఖ్యానేపి శూద్రా భార్యా నాభిధీయతే - పూర్వసర్గానుక్రమేణానులోమ్యేన వివాహాద్యనుజ్ఞానాత్ అయం నిషేధః ప్రాతిలోమ్యేన వివాహవిషయో బోద్ధవ్యః- బ్రాహ్మణక్షత్రియగ్రహణం చేదం దోషభూయస్త్వార్థం-అనంతరం ద్విజాత ఇతి బహువచనాత్ వైశ్యగోచరనిషేధస్యాపి వక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౧౪ ॥ హీనజాతిస్త్రియమితి॥ సవర్ణామపి పరిణీయ హీనజాతిం శూద్రాం శాస్త్రావివేకాత్పరిణయంతో బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాస్తత్రోత్పన్నపుత్రపౌత్రాదిక్రమేణ కులాన్యేవ ససంతతికాని శూద్రతాం గమయంతి-

తాన విజ్ఞాయేత వా పితా । నోపయచ్ఛేత తాం ప్రాజ్ఞః పుత్రికాధర్మశంకయా ॥ ౧౧ ॥ సవర్ణాగ్రే ద్విజాతీ
నాం ప్రశస్తా దారకర్మణి । కామతస్తు ప్రవృత్తానామిమాస్స్యుః క్రమశోఽవరాః ॥ ౧౨ ॥ శూద్రైవ భార్యా శూ
ద్రస్య సా చ స్వా చ విశః స్మృతే । తే చ స్వా చైవ రాజ్ఞశ్చ తాశ్చ స్వా చాగ్రజన్మనః ॥ ౧౩ ॥ న బ్రాహ్మణక్షత్రియ
యోరాపద్యపి హి తిష్ఠతోః । కస్మింశ్చిదపి వృత్తాంతే శూద్రా భార్యోపదిశ్యతే ॥ ౧౪ ॥ హీనజాతిస్త్రియం మో
హాదుద్వహంతో ద్విజాతయః । కులాన్యేవ నయంత్యాశు ససంతానాని శూద్రతామ్ ॥ ౧౫ ॥ శూద్రావేదీ పతత్య
త్రేరుతథ్యతనయస్య చ । శౌనకస్య సుతోత్పత్త్యా తదపత్యతయా భృగోః ॥ ౧౬ ॥ శూద్రాం శయనమారోప్య
బ్రాహ్మణో యాత్యధోగతిమ్ । జనయిత్వా సుతం తస్యాం బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయతే ॥ ౧౭ ॥ దైవపిత్ర్యాతిథే
యాని తత్ప్రధానాని యస్య తు । నాశ్నంతి పితృదేవాస్తన్న చ స్వర్గం స గచ్ఛతి ॥ ౧౮ ॥ వృషలీఫేనపీతస్య నిశ్వా

అత్ర ద్విజాత ఇతి బహువచననిర్దేశాన్నిందయా వైశ్యస్యాపి నిషేధః కల్ప్యతే- బ్రాహ్మణక్షత్రియయోస్తు పూర్వత్రైవ నిషేధకల్పనాత్తస్మిన్ననువాదార్థతైవ ॥ ౧౫ ॥ శూద్రావేదీతి॥ శూద్రాం విందతి పరిణయతీతి శూద్రావేదీ- స పతతి పతిత ఇవ భవతి - ఇదమత్రేర్మతం-ఉతథ్యతనయస్య గౌతమస్య చ-అత్ర్యాదిగ్రహణం సాదరార్థం-ఏతచ్చ బ్రాహ్మణవిషయం-శూద్రాయాం సుతోత్పత్త్యా పతతీతి శౌనకస్య మతం-ఏతత్ క్షత్రియవిషయం-శూద్రాయాం సుతోత్పత్త్యా పతతీతి భృగోర్మతం ఏతద్వైశ్యవిషయం-ఏతస్య మహర్షిమతత్రయస్య వ్యవస్థాసంభవేపి సదృశసతన వికల్పాయోగాత్ -మేధాతిథిగోవిందరాజయోస్తు మతం-శూద్రావేదీ పతతీతి పూర్వోక్తశూద్రావివాహనిషేధవిశేషః- సుతోత్పత్త్యా పతతీతి దైవాజ్ఞాతశూద్రావివాహే ఋతౌ నోపేయాదితి విధానార్థం ఋతుకాలగమనే సుతోత్పత్తేః-తదపత్యతయేతి తు తాన్యేవ శూద్రోత్పన్నాన్యపత్యాని యస్య స తదపత్యస్తస్య భావస్తదపత్యతా తయా పతతి-ఏతేనేదముక్తం-ఋతావుపయన్నితరాసుజాతాపత్య ఉపేయాదితి ॥ ౧౬ ॥ శూద్రామితి॥ సవర్ణామపరిణీయ దైవాత్ స్నేహాచ్ఛూద్రాపరిణేతుర్బ్రాహ్మణస్య శయననిషేధోయం నిందయా నిషేధస్మృత్యనుమానాచ్ఛూద్రాం గత్వా బ్రాహ్మణో నరకం గచ్ఛతి-జనయిత్వా సుతమితి తస్యామృతుకాలగమననిషేధపరం-బ్రాహ్మణ్యాదేవ హీయత ఇతి దోషభూయస్త్వార్థః ॥ ౧౭ ॥ యది కథంచిత్సవర్ణాసు క్రమేణ వా శూద్రాపి పరిణీయతే తదా భార్యాత్వేన ప్రసక్తాని తత్కృత్యాని దైవత్యేనేన నిషిద్ధ్యంతే-దైవం హోమాది-పిత్ర్యం శ్రాద్ధాది-అతిథేయమతిథిభోజనాది-ఏతాని యస్య శూద్రాసంపాద్యాని తద్ద్రవ్యం కవ్యం పితృదేవా నాశ్నంతి - న చ తేనాతిథ్యేన స గృహీ స్వర్గం యాతి॥ యస్తు సంస్కారయేన్మోహాత్సజాత్యాం స్థితయాన్యయేతి సవర్ణాయాం సన్నిహితాయాం నిషేధం వక్ష్యతి - అయం త్వసన్నిహితాయామపీత్యపునరుక్తిః ॥ ౧౮ ॥ వృషలీతి॥ వృషలీఫేనః శూద్రాధరరసః స పీతో యేన స వృషలీఫేనపీతః- వాహితాగ్న్యాదిష్విత్యనేన సమాసః-అనేన శూద్రాయా అధరరసపానం నిషిధ్యతే-నిశ్వాసోపహతస్య చేతి తయా సహైకశయ్యాశయననిషేధః- తస్యాం జాతాప

శ్యస్య శుద్ధిర్నోపదిశ్యత ఇత్యేభిఋతుకాలగమననిషేధానువాదః ॥ ౧౯ ॥ చతుర్ణామితి ॥ చతుర్ణామపి వర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం పరలోకేఽపి
ఇహలోకే చ - కాంశ్చిద్ధితాన్ కాంశ్చిదహితాన్ ఇమానభిధాస్యమానానష్టౌ సంక్షేపేణ భార్యాప్రాప్తిహేతూన్ వివాహాన్ శృణుత ॥ ౨౦ ॥ తపి
తేనాసతోఽనిదిశ్యంతే॥ బ్రాహ్మ ఇతి॥ బ్రాహ్మరాక్షసాదిసంజ్ఞా చేయం శాస్త్రపంవ్యవహారార్థా స్తుతినిందాప్రదర్శనార్థా చ - బ్రహ్మణ ఇవా
యం బ్రాహ్మః - రక్షస ఇవాయం రాక్షసః - న తు బ్రహ్మాదిదేవతాత్వం వివాహానాం సంభవతి - పైశాచస్యాధర్మస్యాభిధానం నిందాతిశయార్థం॥
౨౧॥ య ఇతి॥ ధర్మాదనపేతో ధర్మ్యః - యో వివాహో ధర్మ్యో యస్య వివాహస్య యౌ గుణదోషౌ ఇష్టానిష్టఫలే - తద్వివాహోత్పన్నాపత్యేషు
యే గుణాస్తత్సర్వం యుష్మాకం ప్రకర్షేణాభిధాస్యామి - వక్ష్యమాణానుకీర్తనమిదం శిష్యాణాం సుఖగ్రహణార్థం ॥ ౨౨ ॥ షడితి ॥ బ్రాహ్మ
ణస్య బ్రాహ్మాదిక్రమేణ షట్ - క్షత్రియస్యావరానుపరితనానాసురాదీంశ్చతురః - విట్ఛూద్రయోస్తు తానేవ రాక్షసవర్జితానాసుర గాంధ
ర్వపైశాచాన్ ధర్మ్యాదనపేతాన్ జానీయాత్ ॥ ౨౩ ॥ చతుర ఇతి ॥ బ్రాహ్మణస్య ప్రథమం పఠితాన్ బ్రాహ్మాదీంశ్చతురః - క్షత్రియస్య రాక్షస
మేకమేవ - వైశ్యశూద్రయోరాసురం - ఏతాన్ శ్రేష్ఠాన్ జ్ఞాతారో జానంతి - అత ఏవ బ్రాహ్మణాదిష్వాసురాదీనాం పూర్వవిహితానామప్యత్ర
పునరాదానం జఘన్యత్వజ్ఞాపనార్థం - తేన ప్రశస్తవివాహాసంభవే జఘన్యస్యాపి పరిగ్రహ ఇతి దర్శితం - ఏవముత్తరత్రాపి గర్హితపరిత్యా
గో బోద్ధవ్యః ॥ ౨౪॥ పంచానామితి॥ ఇహ పైశాచాసురప్రతిషేధాదుపరితనానాం ప్రాజాపత్యాదీనాం గ్రహణం - అతః పంచానాం మధ్యే
ప్రాజాపత్యగాంధర్వరాక్షసాస్త్రయో ధర్మ్యా ధర్మాదనపేతాః - తత్ర ప్రాజాపత్యః క్షత్రియాదీనామప్రాప్తో విధీయతే - బ్రాహ్మణస్య విహితత్వా

సోపహతస్య చ । తస్యాం చైవ ప్రసూతస్య నిష్కృతిర్న విధీయతే ॥ ౧౯॥ చతుర్ణామపి వర్ణానాం ప్రేత్య చేహ హి
తాహితాన్ । అష్టావిమాన్ సమాసేన స్త్రీవివాహాన్నిబోధత ॥ ౨౦ ॥ బ్రాహ్మో దైవస్తథైవార్షః ప్రా
జాపత్యస్తథాసురః । గాంధర్వో రాక్షసశ్చైవ పైశాచశ్చాష్టమోఽధమః ॥ ౨౧॥ యో యస్య ధర్మ్యో వర్ణస్య గు
ణదోషౌ చ యస్య యౌ । తద్వః సర్వం ప్రవక్ష్యామి ప్రసవే చ గుణాగుణాన్ ॥ ౨౨॥ షడానుపూర్వ్యా విప్రస్య క్ష
త్రస్య చతురోఽవరాన్ । విట్ఛూద్రయోస్తు తానేవ విద్యాద్ధర్మ్యానరాక్షసాన్ ॥ ౨౩ ॥ చతురో బ్రాహ్మణ
స్యాద్యాన్ ప్రశస్తాన్ కవయో విదుః । రాక్షసం క్షత్రియస్యైకమాసురం వైశ్యశూద్రయోః ॥ ౨౪ ॥ పంచా
నాం తు త్రయో ధర్మ్యా ద్వావధర్మ్యౌ స్మృతావిహ । పైశాచశ్చాసురశ్చైవ న కర్తవ్యౌ కదాచన ॥ ౨౫ ॥ పృథ
క్పృథగ్వా మిశ్రౌ వా వివాహౌ పూర్వచోదితౌ । గాంధర్వో రాక్షసశ్చైవ ధర్మ్యౌ క్షత్రస్య తౌ స్మృతౌ ॥ ౨౬॥
ఆచ్ఛాద్య చార్చయిత్వా చ శ్రుతిశీలవతే స్వయమ్ । ఆహూయ దానం కన్యాయా బ్రాహ్మో ధర్మః ప్రకీర్తితః
॥ ౨౭॥ యజ్ఞే తు వితతే సమ్యగృత్విజే కర్మ కుర్వతే । అలంకృత్య సుతాదానం దైవం ధర్మం ప్రచక్షతే ॥ ౨౮॥ ఏకం గోమిథు
నం ద్వే వా వరాదాదాయ ధర్మతః । కన్యాప్రదానం విధివదార్షో ధర్మః స ఉచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ సహోభౌ చరతాం ధ
ర్మమితి వాచానుభాష్య చ । కన్యాప్రదానమభ్యర్చ్య ప్రాజాపత్యో విధిః స్మృతః ॥ ౩౦ ॥ జ్ఞాతిభ్యో ద్రవిణం ద
త్త్వా కన్యాయై చైవ శక్తితః । కన్యాప్రదానం స్వాచ్ఛంద్యాదాసురో ధర్మ ఉచ్యతే ॥ ౩౧॥ ఇచ్ఛయాన్యోన్యసం

దనూద్యతే - గాంధర్వస్య చ చతుర్ణామేవ ప్రాప్తత్వాదనువాదః - రాక్షసోఽపి వైశ్యశూద్రయోః బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియవృత్త్యవస్థితస్యాపి విధీ
యతే - ఆసురపైశాచౌ న కర్తవ్యౌ కదాచనేత్యవిశేషాచ్చతుర్ణామేవ నిషిధ్యతే - అత్ర యం వర్ణం ప్రతి యస్య వివాహస్య విధినిషేధౌ తస్య తం
ప్రతి వికల్పః స చ విహితాసంభవే బోద్ధవ్యః ॥ ౨౫ ॥ పృథక్పృథగితి॥ పృథక్పృథగితి ప్రాప్తత్వాదనూద్యతే - మిశ్రౌ విధీయతే - పృథక్పృథ
గ్వా మిశ్రౌ వా పూర్వవిహితౌ గాంధర్వరాక్షసౌ క్షత్రస్య ధర్మ్యౌ మన్వాదిభిః స్మృతౌ - యదా స్త్రీపుంసయోరన్యోన్యానురాగపూర్వకసంవా
దేన పరిణేతా యుద్ధాదినా విజిత్య తాముద్వహేత్తదా గాంధర్వరాక్షసౌ మిశ్రౌ భవతః ॥ ౨౬ ॥ ఆచ్ఛాద్యేతి ॥ ఆచ్ఛాదనమాత్రస్యైవాచిత్య
ప్రాప్తత్వాత్ విశేషవాససా కన్యావరావాచ్ఛాద్యాలంకారాదినా చ పూజయిత్వా విద్యాచారవంతమప్రార్థకం వరమానీయ తస్మై కన్యా
దానం బ్రాహ్మో వివాహో మన్వాదిభిరుక్తః ॥ ౨౭ ॥ యజ్ఞ ఇతి॥ జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞే ప్రారబ్ధే యథావిధి ఋత్విజే కర్మ కుర్వతే అలంకృత్య
కన్యాదానం దైవం వివాహం మునయో బ్రువతే ॥ ౨౮ ॥ ఏకమితి॥ స్త్రీగవీ పుంగౌశ్చ గోమిథునం - తదేకం ద్వే వా వరాద్ధర్మతః ధర్మార్థం యా
గాదిసిద్ధయే కన్యాయై వా దాతుం - న తు శుల్కబుద్ధ్యా - గృహీత్వా యద్యథాశాస్త్రం కన్యాదానం స ఆర్షో వివాహో విధీయతే ॥ ౨౯ ॥ సహేతి
సహ యువాం ధర్మం కురుతమితి సుతాప్రదానకాలే వచసా పూర్వం నియమ్యార్థయిత్వా యత్కన్యాదానం స ప్రాజాపత్యో వివాహః
స్మృతః ॥ ౩౦ ॥ జ్ఞాతిభ్య ఇతి॥ కన్యాయాః జ్ఞాతిభ్యః పిత్రాదిభ్యః కన్యాయై చ యథాశక్తి ధనం దత్త్వా కన్యాయా ఆ ప్రదానం స్వీకారః - స్వా
ఛంద్యాత్ స్వేచ్ఛయా న తు యథాశాస్త్రీయధనజాతిపరిమాణనియమేన - స ఆసురో వివాహ ఉచ్యతే ॥ ౩౧ ॥ ఇచ్ఛయేతి॥ కన్యాయా వరస్య చా

న్యోన్యానురాగేణయఃపరస్పరసంయోగఃఆలింగనాదిరూపఃసగాంధర్వోజ్ఞాతవ్యః - సంభవత్యస్మాదితిసంభవః।యస్మాత్కన్యావరయోరభిలాషాదసౌసంభవతి-అతఏవమైథున్యోమిథునాయహితఃసర్వవివాహానామేవమైథున్యత్వేపియదస్యమైథున్యత్వేనాభిధానంతత్సత్యపిమైథునేనవిరోధఇతిప్రదర్శనార్థం ॥ ౩౨ ॥ హత్వేతి॥ప్రసహ్యబలాత్కారేణకన్యాయాహరణంరాక్షసోవివాహఇత్యేవలక్షణం-యదాతుహర్తుఃశక్త్యతిశయంజ్ఞాత్వాపిత్రాదిభిరుపేక్ష్యతేతదానావశ్యకంహననాది-యదికన్యాపక్షఃప్రతిపక్షతాంయాతి-తదాహననాదికమపికర్తవ్యమిత్యర్థప్రాప్తమనూద్యతే-కన్యాపక్షీయాన్నిహత్య-తేషామంగచ్ఛేదంకృత్వాప్రాకారాదీన్భిత్త్వా-హాపితర్భ్రాతరనాథాహంప్రాయేఇతివదంతీంఅశ్రూణిముంచంతీంయత్కన్యాంగృహాదపహరతి -అనేనకన్యాయాఅనిచ్ఛోక్తా-గాంధర్వాద్విశేషార్థం ॥ ౩౩ ॥ సుప్తామితి॥ నిద్రాభిభూతాం-మద్యమదవిహ్వలాం-శీలసంరక్షణేనరహితాం-విజనదేశేయోవివాహొమైథునధర్మేణ ప్రవర్తతే-సపాపహేతుర్వివాహానాంమధ్యేఅధమఃపైశాచఃఖ్యాతః ॥ ౩౪ ॥ అద్భిరితి॥ఉదకదానపూర్వకమేవబ్రాహ్మణానాంకన్యాదానంప్రశస్తం - క్షత్రియాదీనాంతువినాప్యుదకంపరస్పరేచ్ఛయావాఙ్మాత్రేణాపికన్యాదానంభవతి-ఉదకపూర్వమపీత్యనియమః ॥ ౩౫ ॥ యఇతి॥యద్యపిగుణదోషౌచయస్యయఇతిగుణాభిధానమపిప్రతిజ్ఞాతమేవ- తథాపిబహూనామర్థానాం తత్రవక్తవ్యతయాప్రతిజ్ఞాతత్వాద్విశేషజ్ఞాపనార్థఃపునరుపన్యాసః-ఏషాంవివాహానామితినిర్ధారణేషష్ఠీ-ఏషాంమధ్యే-యస్యవివాహస్యయోగుణోమనునాకథితఃతత్సర్వంహేవిప్రాః మమకథయతః శృణుత ॥ ౩౬ ॥ దశేతి ॥ దశపూర్వాన్పిత్రాదీన్వంశ్యాన్-పరాన్పుత్రాదీన్దశ- ఆత్మానంచైకవింశకం- బ్రాహ్మవివాహోఢాపుత్రో

యోగఃకన్యాయాశ్చవరస్యచ । గాంధర్వస్సతువిజ్ఞేయోమైథున్యఃకామసంభవః॥౩౨॥హత్వాఛిత్త్వాచభిత్త్వా
చక్రోశంతీంరుదతీంగృహాత్ । ప్రసహ్యకన్యాహరణంరాక్షసోవిధిరుచ్యతే । ౩౩ । సుప్తాంమత్తాంప్రమ
త్తాంవారహోయత్రోపగచ్ఛతి । సపాపిష్ఠోవివాహానాంపైశాచశ్చాష్టమోధమః ॥౩౪॥ అద్భిరేవద్విజా
గ్ర్యాణాంకన్యాదానంవిశిష్యతే ।ఇతరేషాంతువర్ణానామితరేతరకామ్యయా॥౩౫॥యోయస్యైషాంవివా
హానాంమనునాకీర్తితోగుణః । సర్వంశృణుతతంవిప్రాఃసర్వంకీర్తయతోమమ ।౩౬। దశపూర్వాన్పరాన్వం
శ్యానాత్మానంచైకవింశకమ్ । బ్రాహ్మీపుత్రస్సుకృతకృన్మోచయేదేనసఃపితౄన్ ।౩౭॥ దైవోఢాజస్సుతశ్చై
వసప్తసప్తపరావరాన్ । ఆర్షోఢాజస్సుతస్త్రీంస్త్రీన్షట్ షట్కాయోఢజస్సుతః॥౩౮॥ బ్రాహ్మాదిషువివాహే
షుచతుర్ష్వేవానుపూర్వశః । బ్రహ్మవర్చస్వినఃపుత్రాజాయంతేశిష్టసమ్మతాః ।౩౯ । రూపసత్త్వగుణోపే
తాధనవంతోయశస్వినః । పర్యాప్తభోగాధర్మిష్ఠాజీవంతిచశతంసమాః ॥౪౦ ॥ ఇతరేషుతుశిష్టేషునృశంసా
నృతవాదినః । జాయంతేదుర్వివాహేషుబ్రహ్మధర్మద్విషస్సుతాః ॥ ౪౧ ॥ అనిందితైఃస్త్రీవివాహైరనింద్యా
భవతిప్రజా।నిందితైర్నిందితానౄణాంతస్మాన్నింద్యాన్వివర్జయేత్ ।౪౨॥ పాణిగ్రహణసంస్కారఃసవర్ణా

యదిసుకృతకృద్భవతితదాపాపాన్మోచయతి - పిత్రాదీన్నరకాదుద్ధరతిపుత్రాదయశ్చ తస్య కులేనిష్పాపాజాయంత ఇతిమోచనార్థః - తేషామనుత్పత్తేఃపాపత్వంసస్యాశక్యత్వాత్ ॥ ౩౭ ॥ దైవోఢేతి ॥ దైవవివాహోఢాయాఃపుత్రః - సప్తపరాన్పిత్రాదీన్సప్తావరాన్పుత్రాదీంశ్చ-ఆర్షవివాహోఢాయాఃపుత్రఃత్రీన్పిత్రాదీన్త్రీంశ్చపుత్రాదీన్ - ప్రాజాపత్యవివాహోఢాయాఃపుత్రఃషట్పిత్రాదీన్షట్పుత్రాదీన్ఆత్మానంచైనసోమోచయతీతిపూర్వస్యైవసర్వత్రానుషంగః కాయోఢజ ఇతి - జ్యాపోసంజ్ఞాఛందసోఽర్థవాదమితిహ్రస్వత్వం - బ్రాహ్మదైవవివాహోద్దేశక్రమానుసారేణస్వల్పఫలస్యార్షస్యబహుఫలప్రాజాపత్యాత్పూర్వాభిధానంబ్రాహ్మాదివివాహోద్దేశశ్లోకఏవకథమయంక్రమఇతిచేత్ -పంచానాంతుత్రయోధర్మ్యాఇత్యత్రప్రాజాపత్యగ్రహణార్థం-అన్యథాత్వార్షస్యైవగ్రహణంస్యాత్ ॥ ౩౮ ॥ ప్రసవేచగుణాగుణానితియదుక్తంతదుచ్యతే॥ బ్రాహ్మేతి॥ బ్రాహ్మాదిషుచతుర్షువివాహేషుశ్రుతాధ్యయనసంపత్తికతేజోయుక్తాఃపుత్రాఃశిష్టప్రియాజాయంతే-ప్రియార్థత్వాచ్చసమ్మతశబ్దస్యక్తేనచపూజాయామితినషష్ఠీసమాసప్రతిషేధః-సంబంధసామాన్యవివక్షయాషష్ఠీయంసమస్యతే ॥ ౩౯ ॥ రూపేతి॥రూపంమనోహరాకృతిః-సత్త్వంద్వాదశాధ్యాయేవక్ష్యమాణగుణాదయః-తైర్యుక్తాఃధనినఃఖ్యాతిమంతోయథేప్సితవస్త్రస్రక్గంధలేపనాదిభోగశాలినోధార్మికాశ్చపుత్రాజాయంతఇతిపూర్వాదనువర్తతే-శతంచవర్షాణిజీవంతి ॥ ౪౦ ॥ ఇతరేష్వితి॥బ్రాహ్మాదిభ్యశ్చతుర్భ్యోఽన్యేష్వాసురాదిషుచతుర్షువివాహేషుక్రూరకర్మాణోమృషావాదినోవేదద్వేషిణోయాగాదిధర్మద్వేషిణఃపుత్రాజాయంతే ॥ ౪౧ ॥ అనిందితైరితి॥సంక్షేపేణవివాహానాంఫలకథనమిదం-అగర్హితైర్భార్యాప్రాప్తిహేతుభిర్వివాహైః-అగర్హితామనుష్యాణాంసంతతిః-గర్హితైస్తుగర్హితా - తస్మాద్గర్హితాన్వివాహాన్నకుర్యాత్ ॥ ౪౨ ॥ పాణీతి॥సమానజాతీయాసుగృహ్యమాణహస్తగ్రహలక్షణస్సంస్కారోగృహ్యాదిశాస్త్రేష్వభిధీయతే-విజాతీయాసు

సముహ్యమానాసు వివాహకర్మణి పాణిగ్రహణస్థానే అయమనంతరశ్లోకే వక్ష్యమాణో విధిర్జ్ఞేయః ॥ ౪౩ ॥ శర ఇతి ॥ క్షత్రియయా బ్రాహ్మణవివాహే పాణిగ్రహణస్థానే బ్రాహ్మణహస్తపరిగృహీతకాండైకదేశో గ్రాహ్యః-వైశ్యయా బ్రాహ్మణక్షత్రియావవృత ప్రతోదైకదేశో గ్రాహ్యః-శూద్రయా పునః ద్విజాతిత్రయవివాహే ప్రావృతవసనదశా గ్రాహ్యా ॥ ౪౪ ॥ ఋత్వితి ॥ ఋతుర్నామ శోణితదర్శనోపలక్షితో గర్భధారణయోగ్యః స్త్రీణామవస్థావిశేషః-తత్కాలాభిగామీ స్యాదిత్యయం నియమవిధిః - నతు పరిసంఖ్యా-స్వార్థహానిపరార్థకల్పనాప్రాప్తబాధాత్మకదోషత్రయదుష్టత్వాత్ ఋతుకాలేఽపి రాగతః పక్షే గమనప్రాప్తౌ అస్మిన్పక్షే ప్రాప్తిస్తత్ర విధిః - సమే యజేతేతివత్-అతఏవ ఋతావగమనే దోషమాహ పరాశరః ॥ శ్లో ॥ ఋతుస్నాతాం తు యో భార్యాం సన్నిధౌ నోపగచ్ఛతి । ఘోరాయాం బ్రహ్మహత్యాయాం పతతే నాత్ర సంశయ ఇతి-అనుత్పన్నపుత్రస్య చాయం నియమః ॥ శ్రు ॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణవా జాయతే బ్రహ్మచర్యేణర్షిభ్యో యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృభ్య ఇత్యేతత్ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలత్వస్య సంభవతి-మూలాంతరకల్పనస్యాయుక్తత్వాత్-తస్మాద్యుగ్మాసు పుత్రార్థీ సంవిశేదార్తవే స్త్రియమితి చ వక్ష్యతి-తతోఽప్యేతచ్ఛ్రుతిమూలత్వమవగమ్యతే-పుత్రోత్పాదనశాస్త్రస్య చైకపుత్రోత్పాదనేనైవ చరితార్థత్వాత్-కామజానితరాన్విదురితి వర్ణనాదజాతపుత్రస్యైవాయం నియమః-దశాస్యాం పుత్రానాధేహీతి మంత్రస్తు బహుపుత్రత్వప్రశంసాపరః-జాతపుత్రస్యాప్యృతుకాలగమననియమోనదశస్వేవావశిష్యతే-స్వదారనిరతస్సదేతి-నిత్యం స్వదారసంతుష్టః నాన్యభార్యాముపగచ్ఛేదితి విధానాత్ పరిసంఖ్యైవ-వాక్యానర్థక్యాత్ - సర్వదాగమనస్య ప్రశస్తత్వాదృతావివాగమనే దోషాశ్రవణాచ్చ న నియమవిధిః-పర్వవర్జం వ్రజేచ్చైనమితి-పర్వాణ్యమావాస్యాదీని వక్ష్యంతే-తాని వర్జయిత్వా-భార్యాప్రీతిః వ్రతం యస్య స తద్వ్రతోఽనృతావప్యుపేయాత్-అతఏవ రతికామ్యయా న తు పుత్రోత్పాదనశాస్త్రబుద్ధ్యా-తస్మాద్విధిత్రయమిదం-ఋతావుపేయాదేవ-అన్యభార్యాం నోపగచ్ఛేత్-అనృతావపి భార్యాప్రీతయే గచ్ఛేదితి-అత్ర చ గౌతమః- ఋతావుపేయాదనృతౌ చ పర్వవర్జమితి-యాజ్ఞవల్క్యోఽప్యాహ-యథాకామీ భవేద్వాపి స్త్రీణాం వరమనుస్మరన్నితి-పర్వవర్జమితి ఋతావనృతౌ చోభయత్ర సంబధ్యతే ॥ ౪౫ ॥ ఋతురితి ॥ అ

సూపదిశ్యతే । అసవర్ణాస్వయం జ్ఞేయో విధిరుద్వాహకర్మణి ॥ ౪౩ ॥ శరః క్షత్రియయా గ్రాహ్యః ప్రతోదో వై
శ్యకన్యయా । వసనస్య దశా గ్రాహ్యా శూద్రయోత్కృష్టవేదనే ॥ ౪౪ ॥ ఋతుకాలాభిగామీ స్యాత్స్వదా
రనిరతస్సదా । పర్వవర్జం వ్రజేచ్చైనాం తద్వ్రతో రతికామ్యయా ॥ ౪౫ ॥ ఋతుస్స్వాభావికః స్త్రీణాం
రాత్రయః షోడశ స్మృతాః । చతుర్భిరితరైస్సార్ధమహోభిస్సద్విగర్హితైః ॥ ౪౬ ॥ తాసామాద్యాశ్చత
స్రస్తు నింద్యైకాదశీ చ యా । త్రయోదశీ చ శేషాస్తు ప్రశస్తా దశ రాత్రయః ॥ ౪౭ ॥ యుగ్మాసు పుత్రా
జాయంతే స్త్రియోఽయుగ్మాసు రాత్రిషు । తస్మాద్యుగ్మాసు పుత్రార్థీ సంవిశేదార్తవే స్త్రియమ్ ॥ ౪౮ ॥
పుమాన్పుంసోఽధికే శుక్రే స్త్రీ భవత్యధికే స్త్రియాః । సమేఽపుమాన్పుంస్త్రియౌ వా క్షీణేఽల్పే చ విపర్యయః ॥ ౪౯ ॥
నింద్యాస్వష్టాసు చాన్యాసు స్త్రియో రాత్రిషు వర్జయన్ । బ్రహ్మచార్యేవ భవతి యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్ ॥

త్ర రాత్రయ ఇత్యహోరాత్రపరా - శోణితదర్శనాత్ప్రభృతి స్త్రీసంపర్కగమనాదౌ శిష్టనిందితైశ్చతుర్భిరన్యైరహోరాత్రైస్సహ షోడశాహోరాత్రాః మాసిమాసి స్త్రీణాం ఋతుః-స్వభావే భవః స్వాభావికః-వ్యాధ్యాదినా తు న్యూనాధికకాలేఽపి భవతి ॥ ౪౬ ॥ తాసామితి ॥ తాసాం పునః షోడశానాం రాత్రీణాం - శోణితదర్శనాత్ ప్రభృతి ఆద్యాశ్చతస్రో రాత్రయః-ఏకాదశీ త్రయోదశీ చ రాత్రిర్గమనే నిందితా అవశిష్టా దశ రాత్రయః ప్రశస్తా భవేయుః ॥ ౪౭ ॥ యుగ్మాస్వితి ॥ పూర్వోక్తాస్వపి దశసు షష్ఠ్యష్టమ్యాద్యాసు రాత్రిషు గమనే పుత్రా ఉత్పద్యంతే-అయుగ్మాసు పంచమీసప్తమ్యాదిషు దుహితరః-అతః పుత్రార్థీ యుగ్మాసు ఋతుకాలే భార్యాం గచ్ఛేత్ ॥ ౪౮ ॥ పుమానితి ॥ పుంసో బీజే అధికే అయుగ్మాస్వపి పుత్రో జాయతే-స్త్రీబీజేఽధికే యుగ్మాస్వపి దుహితైవ అతో బహ్వాహారాదినా నిజబీజాధిక్యం భార్యాయాశ్చాహారలాఘవాదినా బీజాల్పత్వమవగమ్య యుగ్మాస్వపి పుత్రార్థినా గంతవ్యమితి దర్శితం - స్త్రీపుంసయోస్తు బీజసామ్యే పుమాన్నపుంసకం జాయతే-పుంస్త్రియౌ వా ఇతి యమౌ చ-నిస్సారత్వే చోభయోరేవ బీజే గర్భస్యాసంభవః ॥ ౪౯ ॥ నింద్యాస్వితి ॥ నింద్యాసు పూర్వోక్తాసు షట్సు రాత్రిషు అన్యాసు చ నింద్యాస్వపి యాసు కాసుచిదష్టాసు స్త్రియో వర్జయన్ ద్వే రాత్రీ అవశిష్టే-పర్వవర్జితే ప్రజన్నఖండితబ్రహ్మచార్యేవ భవతి-యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్నితి వాసప్రస్తావేక్షయా-తస్య హి భార్యయా సహ గమనపక్షే తు ఋతుగమనం ప్రసక్తం-న చ వనస్థభార్యాయా ఋతుర్న భవతీతి వాచ్యం-వనం పంచాశతో వ్రజేదితి-వర్షైరేకగుణాం భార్యాముద్వహేత్త్రిగుణః పుమానిత్యాదిశాస్త్రపర్యాలోచనయా తత్సంభవాత్-మేధాతిథిస్తు-యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్నిత్యనువాదమాత్రం-గృహస్థేతరాశ్రమత్రయే జితేంద్రియత్వవిధానాద్రాత్రిష్వష్టాస్వసజ్ఞానాసంభవాదిత్యాహ-గోవిందరాజస్తు-ఉత్పన్నవినష్టపుత్రస్యాశ్రమాంతరస్థస్యాపీచ్ఛయా పుత్రార్థం రాత్రిద్వయగమనేఽదో

షభావప్రతిపాదనార్థమేతత్-యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్నితి వచనాత్పుత్రార్థీ సంవిశేదితి చ ప్రస్తుతత్వాత్-పుత్రస్య చ మహోపకారకత్వాదిత్యాహ॥శ్లో॥హంత గోవిందరాజేన విశేషమవివృణ్వతా। వ్యక్తమంగీకృతం వృత్తౌ స్వదారసురతం యతేః ॥ ౫౦ ॥ నేతి॥కన్యాయాః పితా ధనగ్రహణదోషజ్ఞః- అల్పమపి ధనం కన్యాదాననిమిత్తకం న గృహ్ణీయాత్-యస్మాల్లోభేన తద్గృహ్ణన్ అపత్యవిక్రయీ భవతి ॥ ౫౧ ॥ స్త్రీధనానీతి॥కన్యాదాననిమిత్తకశుల్కగ్రహణనిషేధాన్నవమాధ్యాయాభిధేయస్త్రీధనగ్రహణనిషేధోయం-యే బాంధవాః పతిపిత్రాదయః కళత్రదుహిత్రాదిధనాని గృహ్ణంతి-నారీస్త్రీః తస్యాః యానాని అశ్వాదీని వస్త్రం చేతి ప్రదర్శనార్థం సర్వమేవ ధనం న గ్రాహ్యం-తే గృహ్ణంతః పాపకారిణో నరకం గచ్ఛంతి ॥ ౫౨ ॥ ఆర్ష ఇతి॥ఆర్షే వివాహే గోమిథునం శుల్కం వరాద్గ్రాహ్యమితి కేచిదాచార్యా వదంతి- తత్పునరసత్యం-యస్మాదల్పరూపసాధ్యత్వాదల్పో వా భవతు బహుమూల్యసాధ్యత్వాన్మహాన్వా భవతు- స తావద్విక్రయో భవత్యేవ-యత్పునరేతం గోమిథునమితి పూర్వముక్తం తత్పరమతమితి గోవిందరాజః-తదయుక్తం-మనునైవ తల్లక్షణమార్షస్యనస్యాదేవ - వరాద్గోమిథునగ్రహణపూర్వకకన్యాదానస్యైవ ఆర్షవివాహలక్షణత్వాత్ మన్వభిమతమన్యదేవార్షలక్షణమేకం గోమిథునమితి - పరమతమితి చేత్ ॥శ్లో॥ ఏకం గోమిథునం ద్వే చేత్యేతత్పరమతం యది । తదా మనుమతేనార్షలక్షణం కింతదుచ్యతామ్ ॥ అష్టౌ వివాహాన్ కథయన్నార్షాధాసంత తే సురాన్। మనుః కిం స్వమతేనార్షలక్షణం వక్తుమక్షమః ॥ మేధాతిథిస్తు పూర్వాపరవిరోధోపన్యాసనిరాసమేవ న కృతవాన్ - తస్మాదస్మాభిరిత్థం వ్యాఖ్యాయతే - ఆర్షే వివాహే గోమిథునం శుల్కముక్తం చ రూపమితి కేచిదాచార్యా వదంతి - మనోస్తు మతం నేదం శాస్త్రనియమితజాతిసం

౫౦ । న కన్యాయాః పితా విద్వాన్ గృహ్ణీయాచ్ఛుల్కమణ్వపి। గృహ్ణంఛుల్కం హి లోభేన స్యాన్నరోఽపత్యవిక్రయీ ॥ ౫౧ ॥ స్త్రీధనాని తు యే మోహాదుపజీవంతి బాంధవాః। నారీయానాని వస్త్రం వా తే పాపా యాంత్యధోగతిమ్ ॥ ౫౨ ॥ ఆర్షే గోమిథునం శుల్కం కేచిదాహుర్మృషైవ తత్। అల్పోఽప్యేవం మహాన్వాపి విక్రయస్తావదేవ సః॥౫౩॥ యాసాం నాదదతే శుల్కం జ్ఞాతయో న స విక్రయః। అర్హణం తత్కుమారీణామానృశంస్యం చ కేవలమ్॥౫౪॥ పితృభిర్భ్రాతృభిశ్చైతాః పతిభిర్దేవరైస్తథా। పూజ్యా భూషయితవ్యాశ్చ బహుకల్యాణమీప్సుభిః ॥ ౫౫ ॥ యత్ర నార్యస్తు పూజ్యంతే రమంతే తత్ర దేవతాః। యత్రైతాస్తు న పూజ్యంతే సర్వాస్తత్రాఫలాః క్రియాః ॥ ౫౬ ॥ శోచంతి జామయో యత్ర వినశ్యత్యాశు తత్కులమ్। న శోచంతి తు యత్రైతా వర్ధతే తద్ధి సర్వదా ॥ ౫౭ ॥ జామయో యాని గేహాని శపంత్యప్రతిపూజితాః। తాని కృత్యాహతానీవ వినశ్యంతి సమంతతః ॥ ౫౮ ॥ తస్మాదేతాః సదా పూజ్యా భూషణాచ్ఛాదనాశనైః। భూతికామైర్నరైర్నిత్యం సత్కారేషూత్సవేషు చ ॥ ౫౯ ॥ సంతుష్టో భార్యయా భర్తా భర్త్రా భార్యా తథైవ చ। యస్మిన్నేవ కులే ని

ఖ్యాకం గ్రహణం - న శుల్కరూపం శుల్కత్వే మూల్యాల్పత్వమహత్త్వే న సుప్రయోగినివిక్రయ ఏవ తదా స్యాత్ - కిం త్వార్షవివాహసంపత్త్యై అవశ్యకర్తవ్యయాగాదిసిద్ధయే కన్యాయై వా దాతుం శాస్త్రీయం ధర్మార్థమేవ గృహ్యతే - అత ఏవార్షలక్షణశ్లోకే వరాదాదాయ ధర్మత ఇతి- ధర్మతో ధర్మార్థమితి తస్యార్థః - భోగలోభేన తు ధనగ్రహణం శుల్కరూపమశాస్త్రీయం - అత ఏవ గృహ్ణన్ శుల్కం హి లోభేనేతి నిందాముక్తవాన్- తస్మాత్పౌర్వాపర్యపర్యాలోచనాదార్షే ధర్మార్థం గోమిథునం గ్రాహ్యం- న తు భోగార్థమితి మనునా స్వమతమనువర్ణితం ॥ ౫౩ ॥ ఆర్షే గోమిథునం శుల్కమిత్యుక్తం ఇదానీం కన్యార్థమపి ధనస్య దానం న శుల్కమిత్యాహ॥ యాసామితి ॥ యాసాం కన్యానాం ప్రీత్యా వరేణ దీయమానం ధనం పిత్రాదయో న గృహ్ణంతి- కింతు కన్యాయై సమర్పయంతి సోపి న విక్రయః-యస్మాత్కుమారీణాం పూజనం తదానృశంస్యమహింసకత్వం కేవలం తదనుకంపారూపం ॥ ౫౪ ॥ పితృభిరితి॥ న కేవలం వివాహకాలే వరేణ దత్తం ధనం సమర్పణీయం- కింతు తదుత్తరకాలమపి పిత్రాదిభిరప్యేతా భోజనాదినా పూజయితవ్యాః వస్త్రాలంకారాదినా భూషయితవ్యాశ్చ బహుధనాదిసంపదం ప్రాప్తుకామైః ॥ ౫౫ ॥ యత్రేతి॥ యత్ర కులే పిత్రాదిభిః స్త్రియః పూజ్యంతే- తత్ర దేవతాః ప్రసీదంతి- యత్ర పునరేతా న పూజ్యంతే తత్ర దేవతాప్రసాదాభావాత్ యాగాదిక్రియాః సర్వా నిష్ఫలా భవంతీతి నిందార్థవాదః॥ ౫౬ ॥ శోచంతీతి ॥ జామిస్స్వసృకులస్త్రియ ఇత్యభిధానికాః- యస్మిన్ కులే భగినీగృహపతిసంవర్ధనీయసన్నిహితసపిండస్త్రియశ్చ పత్నీదుహితృస్నుషాద్యాః పరితాపాదినా దుఃఖిన్యో భవంతి-తత్కులం శీఘ్రం నిర్ధనం భవతి- దైవరాజాదినా చ పీడ్యతే- యత్రైతా న శోచంతి- తద్ధనాదినా నిత్యం వృద్ధిమేతి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు - సపిండా దుహితృస్నుషాద్యా జామయ ఇత్యాహతుః॥ ౫౭ ॥ జామయ ఇతి॥ యాని గేహాని భగినీపత్నీదుహితృస్నుషాద్యా అపూజితాస్సత్యః అభిశపంతి ఇదమనిష్టమేషామస్త్వితి- తాన్యభిచారహతాని ధనపశ్వాదిసహితాని నశ్యంతి ॥ ౫౮ ॥ తస్మాదితి॥ యస్మాదేవం తస్మాత్కారణాత్ - ఏతా భూషణాచ్ఛాదనాశనైర్నిత్యం సత్కారేషు కౌముద్యాదిషూత్సవేషు ఉపనయనాదిషు సమృద్ధికామైః పుంభిః సదా పూజనీయాః॥ ౫౯ ॥ సంతుష్ట ఇతి ॥

భార్యయా భర్త్రా చేతి॥ తోషితో భర్త్రేయా - యత్ర కులే భార్యయా భర్తా ప్రీతో భవతి - స్త్ర్యంతరాభిలాషాదికం న కరోతి - భార్యా చ పత్యా ప్రీతా భవతి - తస్మిన్ కులే చిరం శ్రేయో భవతి - కులగ్రహణాన్న కేవలం భార్యాపతీ - ఏవం పుత్రపౌత్రాదిసంతతిః శ్రేయోభాగినీ భవతి ॥ ౬౦ ॥ యదీతి ॥ దీప్త్యర్థో రుచిః - యది స్త్రీ వస్త్రాభరణాదినా శోభాజనకేన దీప్తిమతీ న స్యాత్ తదా స్వామినం పునర్న హర్షయేదేవ - హిశబ్దో௨వధారణే - అప్రహర్షాత్పునః స్వామినః ప్రజననం గర్భధారణం న సంపద్యతే ॥ ౬౧ ॥ స్త్రియామితి ॥ స్త్రియాం మండనాదినా కాంతిమత్యాం భర్తుః స్నేహవిషయతయా పరపురుషసంపర్కవిరహాత్ తత్కులం దీప్తం భవతి - తస్యాం పునరరోచమానాయాం భర్తృవిద్విష్టతయా నరాంతరసంపర్కాత్ సకలమేవ కులం మలినం భవతి ॥ ౬౨ ॥ కువివాహైరితి ॥ ఆసురాదివివాహైః యథావర్ణనిషిద్ధైః జాతకర్మాదిక్రియాలోపైః - వేదానధ్యయనేన - బ్రాహ్మణాపూజనేన చ ప్రఖ్యాతకులాన్యపకర్షం గచ్ఛంతి ॥ ౬౩ ॥ శిల్పేనేతి ॥ చిత్రకర్మాదిశిల్పేన - కలయా ధనప్రయోగాత్మకవ్యవహారేణ కేవలశూద్రాపత్యేన - గవాశ్వరథక్రయాదినా - కృషిరాజసేవాభ్యాం కులాని వినశ్యంతీత్యుత్తరేణ సంబంధః ॥ ౬౪ ॥ అయాజ్యేతి ॥ అయాజ్యవ్రాత్యాదియాజనైః - కర్మణాం శ్రౌతస్మార్తాదీనాం - నాస్తిక్యేన - శాస్త్రీయఫలవత్కర్మసు ఫలాభావబుద్ధ్యా నాస్తిక్యం - వేదాధ్యయనశూన్యాని కులాని శీఘ్రమపకర్షం గచ్ఛంతి అత్ర చ వివాహప్రకరణే వివాహనిందాప్రసంగేన క్రియాలోపాదయో௨నిందితాః - నిందయా చైతన్నకర్తవ్యమితి సర్వత్ర నిషేధః కల్ప్యతే ॥ ౬౫ ॥ ఇదానీం క్రియాలోపాదిగతప్రాసంగికకులనిందానుప్రసక్త్యా కు

త్యంకల్యాణం తత్ర వై ధ్రువమ్ ॥ ౬౦ ॥ యది హి స్త్రీ న రోచేత పుమాంసం న ప్రమోదయేత్ । అప్రమోదా
త్పునః పుంసః ప్రజననం న ప్రవర్తతే ॥ ౬౧ ॥ స్త్రియాం తు రోచమానాయాం సర్వం తద్రోచతే కులమ్ । త
స్యాం త్వరోచమానాయాం సర్వమేవ న రోచతే ॥ ౬౨ ॥ కువివాహైః క్రియాలోపైర్వేదానధ్యయనేన చ ।
కులాన్యకులతాం యాంతి బ్రాహ్మణాతిక్రమేణ చ ॥ ౬౩ ॥ శిల్పేన వ్యవహారేణ శూద్రాపత్యైశ్చ కేవలైః । గో
భిరశ్వైశ్చ యానైశ్చ కృష్యా రాజోపసేవయా ॥ ౬౪ ॥ అయాజ్యయాజనైశ్చైవ నాస్తిక్యేన చ కర్మణామ్ ।
కులాన్యాశు వినశ్యంతి యాని హీనాని మంత్రతః ॥ ౬౫ ॥ మంత్రతస్తు సమృద్ధాని కులాన్యల్పధనాన్యపి । కుల
సంఖ్యాం చ గచ్ఛంతి కర్షంతి చ మహద్యశః ॥ ౬౬ ॥ వైవాహికే௨గ్నౌ కుర్వీత గృహ్యం కర్మ యథావిధి । పంచ
యజ్ఞవిధానం చ పక్తిం చాన్వాహికీం గృహీ ॥ ౬౭ ॥ పంచ సూనా గృహస్థస్య చుల్లీ పేషణ్యుపస్కరః । కండనీ చో
దకుంభశ్చ బధ్యతే యాస్తు వాహయన్ ॥ ౬౮ ॥ తాసాం క్రమేణ సర్వాసాం నిష్కృత్యర్థం మహర్షిభిః ।
పంచ క్లృప్తా మహాయజ్ఞాః ప్రత్యహం గృహమేధినామ్ ॥ ౬౯ ॥ అధ్యాపనం బ్రహ్మయజ్ఞః పితృయజ్ఞస్తు తర్పణ
మ్ । హోమో దైవో బలిర్భౌతో నృయజ్ఞో௨తిథిపూజనమ్ ॥ ౭౦ ॥ పంచైతాన్యో మహాయజ్ఞాన్న హాపయతి

లోత్కర్షమాహ ॥ మంత్రేతి ॥ యద్యపి ధనేన కులమితి లోకే ప్రసిద్ధం - తథాప్యల్పధనాన్యపి కులాని - వేదాధ్యయనతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానప్రశస్తాని ఉత్కృష్టకులగణనాయాం గణ్యంతే - మహతీం చ ఖ్యాతిమర్జయంతి ॥ ౬౬ ॥ వివాహప్రకరణమతిక్రాంతం - ఇదానీం వైవాహికాగ్నౌ సంపాద్యం మహాయజ్ఞవిధానం చేతి వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞాతం మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమాహ ॥ వైవాహిక ఇతి ॥ వివాహే భవో వైవాహికః - అధ్యాత్మికాదిత్వాట్ఠఞ్ - తస్మిన్నగ్నౌ గృహ్యోక్తం కర్మ సాయం ప్రాతర్హోమాష్టకాది - యథాశాస్త్రమగ్నిసంపాద్యం చ పంచమహాయజ్ఞాంతర్గతవైశ్వదేవాద్యనుష్ఠానం ప్రతిదినసంపాద్యం చ పాకం గృహస్థః కుర్యాత్ ॥ ౬౭ ॥ పంచేతి ॥ పశువధస్థానం సూనా - సూనా ఇవ సూనా హింసాస్థానగుణయోగాత్ - చుల్ల్యాదయః పంచ గృహస్థస్య హింసాబీజాని హింసాస్థానాని చుల్లీ ఉద్ధానీ - పేషణీ దృషదుపలాత్మికా - ఉపస్కరః గృహోపకరణకుండసమ్మార్జన్యాదిః - కండనీ ఉలూఖలముసలే - ఉదకుంభో జలాధారకలశః - యాః స్వకార్యే యోజయన్ పాపేన సంబధ్యతే ॥ ౬౮ ॥ తాసామితి ॥ తాసాం చుల్ల్యాదిస్థానానాం - యథాక్రమం నిష్కృత్యర్థం ఉత్పన్నపాపనాశార్థం - గృహస్థానాం పంచమహాయజ్ఞాః ప్రతిదినం మన్వాదిభిరనుష్ఠేయతయా స్మృతాః - ఏవం చ నిష్కృత్యర్థమిత్యభిధానాత్ హింసాస్థానత్వేన కీర్తనాచ్చ సూనాదోషైర్న లిప్యత ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ పంచసూనానాం పాపహేతుకత్వం పంచయజ్ఞానాం చ తత్పాపనాశకత్వమవగమ్యతే - ప్రత్యహమిత్యభిధానాత్ ప్రతిదినం తత్పాపక్షయస్యాపేక్షితత్వాత్సంధ్యావందనాదివన్నిత్యత్వమపి న విరుధ్యతే ॥ ౬౯ ॥ అధ్యాపనమితి ॥ అధ్యాపనశబ్దేనాధ్యయనమపి గృహ్యతే - జపో௨హుత ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - అతో௨ధ్యాపనమధ్యయనం చ బ్రహ్మయజ్ఞః - అన్నాద్యేనోదకేన వేతి తర్పణం వక్ష్యతి - స పితృయజ్ఞః - అగ్నౌ హోమో వక్ష్యమాణో దేవయజ్ఞః - భూతబలిర్భూతయజ్ఞః - అతిథిపూజనం మనుష్యయజ్ఞః - అధ్యాపనాదిషు యజ్ఞశబ్దో మహచ్ఛబ్దశ్చ స్తుత్యర్థం గౌణః ॥ ౭౦ ॥ పంచేతి ॥ శక్తిత ఇత్యేతదభిధానార్థో௨యమనువాదః - అనుకల్పేనాపి య

థాసంభవమేతే కర్తవ్యాః - హాపయేదితి ప్రకృత్యర్థ ఏవ ఛాందసత్వాణ్ణిచ్ - జహేదిత్యర్థః ॥ ౭౧ ॥ దేవతేతి ॥ దేవతాశబ్దేన భూతానా మపి గ్రహణం - తేషామపి బలిహరణే దేవతారూపత్వాత్ - భృత్యా వృద్ధమాతాపిత్రాదయోఽవశ్యం సంవర్ధనీయాః - సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయేదితి శ్రుత్యా ఆత్మపోషణమప్యవశ్యం కర్తవ్యం దేవతాదీనాం పంచానాం యోఽన్నం న దదాతి - సశ్వసన్నపి జీవితకార్యాకరణాన్న జీవతీతి నిందయావశ్యకర్తవ్యతా బోధ్యతే ॥ ౭౨ ॥ అహుతం చేతి ॥ నామభేదేన వాక్యభేద ఇతి దర్శయితుం పంచమహాయజ్ఞానాం మున్యంతరకృతాన్యహుతాదీని సంజ్ఞాంతరాణ్యభిధేయాని తాని స్వయం వ్యాచష్టే ॥ ౭౩ ॥ జప ఇతి ॥ అహుతశబ్దేన బ్రహ్మయజ్ఞాఖ్యో జప ఉచ్యతే - హుతశబ్దేన దేవయజ్ఞాఖ్యో హోమః - ప్రహుతశబ్దేన భూతయజ్ఞాఖ్యో భూతబలిః - బ్రాహ్మ్యహుతశబ్దేన మనుష్యయజ్ఞాఖ్యో బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠస్యార్చా - ప్రాశితశబ్దేన పితృయజ్ఞాఖ్యం నిత్యశ్రాద్ధం ॥ ౭౪ ॥ స్వాధ్యాయ ఇతి ॥ యది దారిద్ర్యాదిదోషేణాతిథిభోజనాదికం కర్తుం న క్షమతే - తదా బ్రహ్మయజ్ఞే నిత్యయుక్తో భవేత్ - దైవే కర్మణ్యగ్నౌ హోమే చ హోమస్య స్తుతిమాహ - యతో దైవకర్మపర ఇదం స్థావరజంగమం ధారయతి ॥ ౭౫ ॥ కుత ఇత్యత ఆహ ॥ అగ్నావితి ॥ యజమానేనాగ్నావాహుతిః సమ్యక్ క్షిప్తా - రసాహరణకారిత్వాదాదిత్యస్య - ఆదిత్యం ప్రాప్నోతి చాహుతిరస ఆదిత్యాద్వృష్టిరూపేణ జాయతే - తతోఽన్నం తదుపభోగేన జాయంతే ప్రజాః ॥ ౭౬ ॥ యథేతి ॥ యథా ప్రాణాఖ్యవాయ్వాశ్రయేణ సర్వప్రాణినో జీవంతి - తథా గృహస్థాశ్రయేణ సర్వాశ్రమిణో నిర్వహంతి ॥ ౭౭ ॥ గృహస్థః ప్రాణతుల్యస్సర్వాశ్రమిణామిత్యుక్తం తదేవోపపాదయతి - యస్మాదితి ॥ యస్మాద్గృహస్థవ్యతిరిక్తాస్త్రయోఽప్యాశ్రమిణో వేదార్థవ్యాఖ్యానాన్నదానాభ్యాం నిత్యం గృహస్థైరేవోపక్రియంతే

శక్తితః । సగృహేఽపి వసన్నిత్యం సూనాదోషైర్న లిప్యతే ॥ ౭౧ ॥ దేవతాతిథిభృత్యానాం పితౄణామాత్మన
శ్చ యః । న నిర్వపతి పంచానాముచ్ఛ్వసన్న స జీవతి ॥ ౭౨ ॥ అహుతం చ హుతం చైవ తథా ప్రహుతమేవ చ । బ్రా
హ్మ్యం హుతం ప్రాశితం చ పంచయజ్ఞాన్ ప్రచక్షతే ॥ ౭౩ ॥ జపోఽహుతో హుతో హోమః ప్రహుతో భౌతికో
బలిః । బ్రాహ్మ్యం హుతం ద్విజాగ్ర్యార్చా ప్రాశితం పితృతర్పణమ్ ॥ ౭౪ ॥ స్వాధ్యాయే నిత్యయుక్తస్స్యాత్
దైవే చైవేహ కర్మణి । దైవే కర్మణి యుక్తో హి బిభర్తీదం చరాచరమ్ ॥ ౭౫ ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిస్సమ్య
గాదిత్యముపతిష్ఠతే । ఆదిత్యాజ్జాయతే వృష్టిర్వృష్టేరన్నం తతః ప్రజాః ॥ ౭౬ ॥ యథా వాయుం సమాశ్రిత్య వ
ర్తంతే సర్వజంతవః । తథా గృహస్థమాశ్రిత్య వర్తంతే సర్వ ఆశ్రమాః ॥ ౭౭ ॥ యస్మాత్త్రయోఽప్యాశ్రమిణో
జ్ఞానేనాన్నేన చాన్వహమ్ । గృహస్థేనైవ ధార్యంతే తస్మాజ్జ్యేష్ఠాశ్రమో గృహీ ॥ ౭౮ ॥ స సంధార్యః ప్రయ
త్నేన స్వర్గమక్షయమిచ్ఛతా । సుఖం చేహేచ్ఛతా నిత్యం యోఽధార్యో దుర్బలేంద్రియైః ॥ ౭౯ ॥ ఋష
యః పితరో దేవా భూతాన్యతిథయస్తథా । ఆశాసతే కుటుంబిభ్యస్తేభ్యః కార్యం విజానతా ॥ ౮౦ ॥ స్వాధ్యా
యేనార్చయేదృషీన్ హోమైర్దేవాన్ యథావిధి । పితౄన్ శ్రాద్ధైశ్చ నౄనన్నైర్భూతాని బలికర్మణా ॥
౮౧ ॥ కుర్యాదహరహః శ్రాద్ధమన్నాద్యేనోదకేన వా । పయోమూలఫలైర్వాపి పితృభ్యః ప్రీతిమావహన్ ॥
౮౨ ॥ ఏకమప్యాశయేద్విప్రం పిత్రర్థే పాంచయజ్ఞికే । న చైవాత్రాశయేత్కించిద్వైశ్వదేవం ప్రతి ద్విజమ్ ॥
౮౩ ॥ వైశ్వదేవస్య సిద్ధస్య గృహ్యేఽగ్నౌ విధిపూర్వకమ్ । అభ్యః కుర్యాద్దేవతాభ్యో బ్రాహ్మణో హోమమన్వ

తస్మాజ్జ్యేష్ఠాశ్రమో గృహస్థః - జ్యేష్ఠ ఆశ్రమో యస్య స తథోక్తో బహుబ్రీహిః ॥ ౭౮ ॥ స ఇతి ॥ యత ఏవమతః స గృహస్థాశ్రమః అక్షయం చిరస్థాయిత్వాదనంతం స్వర్గసుఖమిచ్ఛతా - ఇహలోకే చ - సుఖం స్త్రీసంభోగస్వాద్వన్నభోజనాదిసుఖం - నిత్యం సంతతమిచ్ఛతా - ప్రయత్నేన సంధార్యః సమ్యగనుష్ఠేయః - యః దుర్బలేంద్రియైరసంయతేంద్రియైః అధార్యః ధారయితుం న శక్యతే ॥ ౭౯ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ ఏతే ఋష్యాదయః కుటుంబిభ్యో గృహస్థేభ్యస్సకాశాత్ - ఆశాసతే ప్రార్థయంతే - అతః శాస్త్రజ్ఞేన తేభ్యః కార్యం కర్తవ్యం ॥ ౮౦ ॥ కిం కర్తవ్యం తత్రాహ ॥ స్వాధ్యాయేనేతి ॥ నానాప్రకారత్వాదర్చనస్య స్వాధ్యాయేనార్చనార్థత్వముచితం - మహాయజ్ఞాంతర్గతైః స్వాధ్యాయాదిభిః ఋషిదేవపిత్రతిథిభూతాని యథాశాస్త్రం పూజయేత్ ॥ ౮౧ ॥ తత్ర పిత్ర్యయజ్ఞం తావదాహ ॥ కుర్యాదితి ॥ ప్రత్యహం యథాసంభవం శ్రాద్ధం కుర్యాత్ - శ్రాద్ధశబ్దోఽయం కర్మవిధివాక్యపఠిత- కౌండపాయినామయనీయాగ్నిహోత్రశబ్దవత్ - వక్ష్యమాణపార్వణశ్రాద్ధధర్మాతిదేశార్థః- అన్నాద్యేనేతి తిలవ్రీహిభిర్యవైరిత్యాదేరుపాదానం - పయః క్షీరం ॥ ౮౨ ॥ ఏకమితి ॥ పితృప్రయోజనే పంచయజ్ఞాంతర్గతే - ఏకమపి బ్రాహ్మణం భోజయేత్ - అపిశబ్దాత్సంభవే బహూనపి - పార్వణధర్మాగ్రహణాచ్చ వైశ్వదేవబ్రాహ్మణభోజనప్రాప్తావాహ - న కించిద్వైశ్వదేవార్థం బ్రాహ్మణమత్ర భోజయేత్ ॥ ౮౩ ॥ వైశ్వదేవస్యేతి ॥ విశ్వేదేవార్థః సర్వదేవతార్థో వైశ్వదేవః తస్య పక్వస్యాన్నస్యావసథ్యాగ్నౌ స్వగృహ్యవిహితపర్యుక్షణాదివిధికర్తవ్యతాపూర్వకమాభ్యో వక్ష్యమాణదేవతాభ్యో బ్రాహ్మణః ప్రత్యహం హోమం కుర్యాత్ - బ్రాహ్మణగ్రహ

ణం ద్విజాతిప్రదర్శనార్థం త్రయాణాం ప్రకృతత్వాత్ ॥ ౮౪ ॥ అగ్నేరితి ॥ వచనద్వయం స్వాహాకారప్రదానం హోమ ఇతి కాత్యాయనస్మరణాత్ - ఆదావగ్నయే స్వాహా సోమాయ స్వాహేతి నిరపేక్షదేవతాకం హోమద్వయం కృత్వా - అగ్నీషోమాభ్యాం స్వాహేతి సమస్తదేవతాకం హోమం కుర్యాత్ - తతో విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో ధన్వంతరయే ॥ ౮౫ ॥ కుహ్వై చేతి ॥ కుహ్వై - అనుమత్యై ప్రజాపతయే ద్యావాపృథివీభ్యాం అగ్నయే స్విష్టకృతే - ఇత్యేవం స్వాహాకారాంతాన్ హోమాన్ కుర్యాత్ - శ్రుత్యంతరేష్వగ్నివిశేషత్వేన స్విష్టకృతో విధానాత్ కేవలం స్విష్టకృన్నిర్దేశేఽపి అగ్నివిశేషణత్వేనైవ ప్రయోగః - హోతా దేవానాం తత్వే సిద్ధే స్విష్టకృతేంతత ఇత్యభిధానం స్మృత్యంతరీయహోమసముచ్చయేఽప్యంతత్వజ్ఞాపనార్థం ॥ ౮౬ ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ - సమ్యగనన్యచిత్తో దేవతాధ్యానపర ఏవ హోమాన్ కృత్వా - సర్వాసు ప్రాచ్యాదిషు దిక్షు ప్రదక్షిణమింద్రాదిభ్యస్సపురుషేభ్యో బలిం హరేత్ - తథా ప్రాచ్యామింద్రాయ నమః - ఇంద్రపురుషేభ్యో నమః - దక్షిణస్యాం యమాయ నమః యమపురుషేభ్యో నమః - పశ్చిమాయాం వరుణాయ నమః వరుణపురుషేభ్యో నమః - ఉత్తరస్యాం సోమాయ నమః సోమపురుషేభ్యో నమః - యద్యపి శబ్దావగమ్యత్వాద్దేవతాత్వస్య అంతశ్చాప్యలిందుళజ్జైరేవోద్దేశో యుక్తః తథాపి బహ్వృచానుష్ఠానసంవాదాద్బహ్వృచగృహ్యే చ యమాయ యమపురుషేభ్యో వరుణాయ వరుణపురుషేభ్యస్సోమాయ సోమపురుషేభ్య ఇతి - ప్రతిదిశమితి పాఠాద్యథోక్త ఏవ ప్రయోగః ॥ ౮౭ ॥ మరుద్భ్య ఇతి ॥ ఇతిశబ్దః స్వరూపవివక్షార్థః - మరుద్భ్యో నమ ఇతి ద్వారే బలిం దద్యాత్ - జలే అద్భ్య ఇతి - ముసలోలూఖల ఇతి ద్వంద్వనిర్దేశాత్ సహయుక్తయోరన్యతరత్ర వనస్పతిభ్య ఇతి బలిం దద్యాత్ - గుణానురోధేన ప్రధానబలికర్మావృత్తేరన్యాయత్వాత్ ॥ ౮౮ ॥ ఉచ్ఛీర్షక ఇతి ॥ వాస్తుపురుషస్య శిరః ప్రదేశే ఉత్తరపూర్వస్యాం దిశి శ్రియై బలిం దద్యాత్ - తస్యైవ పాదదేశే దక్షిణపశ్చిమాయాం దిశి భద్రకాల్యై - అన్యే తు ఉచ్ఛీర్షకం గృహస్థశయనస్య శిరస్స్థానభూభాగం పాదత ఇతి తస్యైవ చరణభూప్రదేశమాహుః - బ్రహ్మణే వాస్తోష్పతయ ఇతి గృహమధ్యే - ద్వంద్వ

న్వహమ్ ॥ ౮౪ ॥ అగ్నేస్సోమస్య చైవాదౌ తయోశ్చైవ సమస్తయోః । విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో ధన్వంతరయ ఏవ చ ॥ ౮౫ ॥ కుహ్వై చైవానుమత్యై చ ప్రజాపతయ ఏవ చ । సహ ద్యావాపృథివ్యోశ్చ తథా స్విష్టకృతేఽంతతః ॥ ౮౬ ॥ ఏవం సమ్యగ్ఘవిర్హుత్వా సర్వదిక్షు ప్రదక్షిణమ్ । ఇంద్రాంతకాప్పతీందుభ్యః సానుగేభ్యో బలిం హరేత్ ॥ ౮౭ ॥ మరుద్భ్య ఇతి తు ద్వారి క్షిపేదప్స్వద్భ్య ఇత్యపి । వనస్పతిభ్య ఇత్యేవం ముసలోలూఖలే హరేత్ ॥ ౮౮ ॥ ఉచ్ఛీర్షకే శ్రియై కుర్యాద్భద్రకాల్యై చ పాదతః । బ్రహ్మవాస్తోష్పతిభ్యాం తు వాస్తుమధ్యే బలిం హరేత్ ॥ ౮౯ ॥ విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్యో బలిమాకాశ ఉత్క్షిపేత్ । దివాచరేభ్యో భూతేభ్యో నక్తంచారిభ్య ఏవ చ ॥ ౯౦ ॥ పృష్ఠవాస్తుని కుర్వీత బలిం సర్వాత్మభూతయే । పితృభ్యో బలిశేషం తు సర్వం దక్షిణతో హరేత్ ॥ ౯౧ ॥ శునాం చ పతితానాం చ శ్వపచాం పాపరోగిణామ్ । వాయసానాం క్రిమీణాం చ శనకైర్నిర్వపేద్భువి ॥ ౯౨ ॥ ఏవం యస్సర్వభూతాని బ్రాహ్మణో నిత్యమర్చతి । స గచ్ఛతి పరం స్థానం తేజోమూర్తిః పథర్జునా ॥ ౯౩ ॥ కృత్వైతద్బలికర్మైవమతిథిం పూర్వమాశయేత్ । భిక్షాం చ భిక్షవే దద్యాద్విధివద్బ్రహ్మచారిణే ॥ ౯౪ ॥ యత్పుణ్యఫలమాప్నోతి గాం దత్వా విధివద్గురోః । తత్పుణ్యఫలమాప్నోతి భిక్షాం దత్వా ద్విజో గృహీ ॥ ౯౫ ॥ భిక్షామప్యు

నిర్దేశేఽపి బ్రహ్మవాస్తోష్పత్యోః పృథగేవ దేవతాత్వం - యత్ర ద్వంద్వేన మిళితస్య దేవతాత్వమపేక్షితం - తత్ర సహశబ్దం కరోతి - యథా సహ ద్యావాపృథివ్యోశ్చేతి ॥ ౮౯ ॥ విశ్వేభ్య ఇతి ॥ విశ్వేభ్యశ్చైవ దేవేభ్య ఇతి శబ్దాదేకేయమాహుతిః విశ్వేభ్యో దేవేభ్యో నమ ఇతి గృహాకాశే బలిం దద్యాత్ దివాచరేభ్యో భూతేభ్య ఇతి దివా - నక్తంచారిభ్య ఇతి నక్తం - బహ్వృచగృహ్యదర్శనాదియం వ్యవస్థా ॥ ౯౦ ॥ పృష్ఠేతి ॥ గృహస్యోపరి యద్గృహం తత్పృష్ఠవాస్తు - బలిం దాతుః పృష్ఠదేశే భూభాగే వా - తత్ర సర్వాత్మభూతయే నమ ఇత్యేవ బలిం దద్యాత్ - ఉక్తబలిదానావశిష్టం సర్వమన్నం దక్షిణస్యాం దిశి దక్షిణాముఖః స్వధా పితృభ్య ఇతి బలిం హరేత్ - ప్రాచీనావీతినా చాయం పితృబలిర్దేయః - స్వధా పితృభ్య ఇతి ప్రాచీనావీతి శేషం దక్షిణాముఖో నినయేదితి బహ్వృచగృహ్యవచనాత్ ॥ ౯౧ ॥ శునాం చేతి ॥ అన్యదన్నం పాత్రే సముద్ధృత్య - శ్వపతితాదిభ్యః శనకైర్యథా రజసా న సంసృజ్యతే తథా భువి దద్యాత్ - పాపరోగీ కుష్ఠీ క్షయరోగీ వా ॥ ౯౨ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ యః సర్వభూతాన్యన్నదానాదినా నిత్యం పూజయతి - స పరం స్థానం బ్రహ్మాత్మకం - తేజోమూర్తిః ప్రకాశశరీరః అవక్రేణ వర్త్మనా ఆర్చిరాదిమార్గేణ ప్రాప్నోతి - బ్రహ్మణి లీయత ఇత్యర్థః - జ్ఞానకర్మభ్యాం మోక్షప్రాప్తేః తేజోమూర్తిరితి సరవిసర్గపాఠే ప్రకృష్టబ్రహ్మబోధస్వభావో భూత్వేతి వ్యాఖ్యా ॥ ౯౩ ॥ కృత్వేతి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ - ఏతద్బలికర్మ కృత్వా - గృహభోక్తృభ్యః పూర్వమతిథిం భోజయేత్ - భిక్షవే పరివ్రాజే బ్రహ్మచారిణే ప్రథమాశ్రమిణే చ విధివత్స్వస్తివాచ్య భిక్షాదానమప్పూర్వమితి గౌతమాద్యుక్తవిధినా భిక్షాం దద్యాత్ - గ్రాసప్రమాణా చ భిక్షా భవతి - గ్రాసమాత్రా భవేద్భిక్షేతి శాతాతపవచనాత్ - సంభవే త్వధికమపి దేయం ॥ ౯౪ ॥ యదితి ॥ గురవే గాం దత్వా విధివత్సువర్ణశృంగికాదివిధానేన యత్ఫలం ప్రాప్నోతి - తద్గృహస్థో విధినా భిక్షాదానాత్ప్రాప్నోతి ॥ ౯౫ ॥ భిక్షామితి ॥ ప్రచురాన్నాభావే గ్రాసప్రమాణాం భిక్షామపి వ్యంజనాదినా సత్కృ

త్య - తదభావేజలపూర్ణంపాత్రమపిఫలపుష్పాదినాసత్కృత్య - తత్త్వతో వేదతదర్థజ్ఞానవతే బ్రాహ్మణాయ - స్వస్తివాచ్యేత్యాదివిధిపూర్వకందద్యాత్ ॥ ౯౬ ॥ నశ్యంతీతి ॥ మోహాద్వ్యత్పాత్రానభిజ్ఞతయా దేవపిత్రుద్దేశేనాన్నాని వేదాధ్యయనతదర్థజ్ఞానానుష్ఠానతేజశ్శూన్యతయా భస్మరూపేష్వపాత్రేషు దాతృభిర్దత్తాని నిష్ఫలానిభవంతి ॥ ౯౭ ॥ విద్యేతి ॥ విద్యాతపస్తేజస్సంపన్నవిప్రాణాంముఖాని హోమాధికరణత్వేనాగ్నిత్వేన నిరూపితాని - హవ్యకవ్యాదిప్రక్షిప్తమిహలోకేదుస్తరాద్వ్యాధిశత్రురాజపీడాదిభయాన్మహతశ్చ పాపాదముత్ర నరకాత్త్రాయతే ॥ ౯౮ ॥ సంప్రాప్తాయేతి ॥ స్వయమాగతాయాతిథయే - ఆసనంపాదప్రక్షాళనాద్యుదకం - యథాసంభవం వ్యంజనాదిభిస్సత్కృతంచాన్నం - ఆసనావసథావిత్యాదివక్ష్యమాణవిధిపూర్వకందద్యాత్ ॥ ౯౯ ॥ శిలానితి ॥ లూనకేదారశేషధాన్యానిశిలాః - తానపి ఉఞ్ఛతో వృత్తిసంయమాన్వితస్య - త్రేతావసథ్యసభ్యాశ్చేతిపంచాగ్నయః - సభ్యోనామాగ్నిః శీతాపనోదార్థం యస్తత్రప్రణీయతే - పంచస్వగ్నిషుహోమంకుర్వాణస్య - వృత్తిసంకోచేనపంచాగ్నిహోమార్జితపుణ్యమనర్చితోఽతిథిర్వసన్ గృహ్ణాతి - అనయాచనిందయాఽతిథ్యనర్చనస్యనిందావగమ్యతే ॥ ౧౦౦ ॥ తృణానీతి ॥ అన్నాసంభవేతు - తృణవిశ్రామభూమిపాదప్రక్షాళనార్థం జలంప్రియవచనాన్యపి - ధార్మికగృహేష్వతిథ్యర్థం నకదాచిదుచ్ఛిద్యంతే - అవశ్యదేయానీతివిధీయతే - తృణగ్రహణంశయనీయోపలక్షణార్థం ॥ ౧౦౧ ॥ అప్రసిద్ధత్వాదతిథిలక్షణమాహ ॥ ఏకేతి ॥ ఏకరాత్రమేవపరగృహేనివసన్ బ్రాహ్మణోఽతిథిర్భవతి - అనిత్యావస్థానాన్నవిద్యతేద్వితీయాతి

దపాత్రంవాసత్కృత్యవిధిపూర్వకమ్। వేదతత్త్వార్థవిదుషే బ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్ ॥ ౯౬ ॥ నశ్యం
తిహవ్యకవ్యానినరాణామవిజానతామ్। భస్మీభూతేషువిప్రేషు మోహాద్దత్తానిదాతృభిః ॥ ౯౭ ॥ విద్యాత
పస్సమృద్ధేషుహుతంవిప్రముఖాగ్నిషు। నిస్తారయతిదుర్గాచ్చమహతశ్చైవకిల్బిషాత్ ॥ ౯౮ ॥ సంప్రాప్తా
యత్వతిథయేప్రదద్యాదాసనోదకే। అన్నంచైవయథాశక్తిసత్కృత్యవిధిపూర్వకమ్ ॥ ౯౯ ॥ శిలానప్యుం
ఛతోనిత్యంపంచాగ్నీనపిజుహ్వతః। సర్వంసుకృతమాదత్తే బ్రాహ్మణోఽనర్చితోవసన్ ॥ ౧౦౦ ॥ తృణానిభూ
మిరుదకంవాక్చతుర్థీచసూనృతా। ఏతాన్యపిసతాంగేహేనోచ్ఛిద్యంతేకదాచన ॥ ౧౦౧ ॥ ఏకరాత్రంతు
నివసన్నతిథిర్బ్రాహ్మణస్స్మృతః। అనిత్యంహిస్థితోయస్మాత్తస్మాదతిథిరుచ్యతే ॥ ౧౦౨ ॥ నైకగ్రామీణ
మతిథింవిప్రంసాంగతికంతథా। ఉపస్థితంగృహేవిద్యాద్భార్యాయత్రాగ్నయోఽపివా ॥ ౧౦౩ ॥ ఉపాసతే
యేగృహస్థాఃపరపాకమబుద్ధయః। తేనతేప్రేత్యపశుతాంవ్రజంత్యన్నాదిదాయినామ్ ॥ ౧౦౪ ॥ అప్రణో
ద్యోఽతిథిస్సాయంసూర్యోఢోగృహమేధినా। కాలేప్రాప్తస్త్వకాలేవానాస్యానశ్నన్గృహేవసేత్ ॥ ౧౦౫ ॥
నవైస్వయంతదశ్నీయాదతిథింయన్నభోజయేత్। ధన్యంయశస్యమాయుష్యంస్వర్గ్యంచాతిథిపూజనమ్ ॥
౧౦౬ ॥ ఆసనావసథౌశయ్యామనువ్రజ్యాముపాసనమ్। ఉత్తమేషూత్తమంకుర్యాద్ధీనేహీనంసమేసమమ్ ॥
౧౦౭ ॥ వైశ్వదేవేతునిర్వృత్తేయద్యన్యోఽతిథిరావ్రజేత్। తస్యాప్యన్నంయథాశక్తిప్రదద్యాన్నబలింహ
రేత్ ॥ ౧౦౮ ॥ నభోజనార్థంస్వేవిప్రఃకులగోత్రేనివేదయేత్। భోజనార్థంహితేశంసన్వాంతాశీత్యు

థిరస్యేతి అతిథిరుచ్యతే ॥ ౧౦౨ ॥ నైకేతి ॥ ఏకగ్రామనివాసినంలౌకికవిచిత్రపరిహాసకథాదిభిస్సంగత్యావృత్త్యర్థినం - భార్యాగ్నిసహితే గృహేవైశ్వదేవకాలోపస్థితమపినాతిథింవిద్యాత్ - ఏతేనభార్యాగ్నిరహితస్యప్రవాసినోనాతిథిత్వమితిబోధితం ॥ ౧౦౩ ॥ ఉపాసత ఇతి ॥ అతిథిప్రకరణాదాతిథ్యలోభేన యే గృహస్థాః గ్రామాంతరాణిగత్వాపరాన్నంసేవంతే - తేనిషిద్ధపరాన్నదోషానభిజ్ఞాః - తేనపరాన్నభోజనేన జన్మాంతరే అన్నాదిదాయినాంపశుతాంవ్రజంతి - తస్మాదిదంనకుర్యాదితినిషేధః కల్ప్యతే ॥ ౧౦౪ ॥ అప్రణోద్య ఇతి ॥ సూర్యేఽస్తమితే స్వస్థానేనాతిథిర్నప్రత్యాఖ్యేయః - సూర్యేణోఢః ప్రాపితః రాత్రౌస్వగృహగమనాశక్తః - ద్వితీయవైశ్వదేవకాలేప్రాప్తః అకాలేవా సాయంభోజనే నివృత్తేపినాస్యగృహే అతిథిరనశ్నన్వసేత్ - అవశ్యమస్మైభోజనందేయం - ప్రత్యాఖ్యానేప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థోయమారంభః - అతఏవ శ్రీవిష్ణుపురాణే ॥ శ్లో ॥ దివాతిథౌతువిముఖేగతేయత్పాతకంనృప। తదేవాష్టగుణంప్రోక్తంసూర్యోఢేవిముఖేగతఇతి ॥ గోవిందరాజస్తు ప్రతిషిద్ధాతిథిప్రతిప్రసవార్థత్వమస్యాహ ॥ ౧౦౫ ॥ నవా ఇతి ॥ యద్ఘృతదధ్యాదిఉత్కృష్టమతిథింనప్రత్యాచష్టే - తత్తస్మైఅదత్వానస్వయంభో క్తవ్యం - ధనాయహితంధనస్యనిమిత్తంవా ధన్యం - ఏవంయశస్యాదయోపిశబ్దాః - అతిథిభోజనఫలకథనమిదం - నచానావశ్యకతాపత్తిః - సర్వంసుకృతమాదత్తఇత్యాదిదోషశ్రవణాత్ ॥ ౧౦౬ ॥ ఆసనేతి ॥ ఆసనంపీఠంచర్మవా - ఆవసథోవిశ్రామస్థానం - శయ్యా ఖట్వాది - అనువ్రజ్యాగచ్ఛతోఽనుగమనం - ఉపాసనంపరిచర్యా - ఏతత్సర్వంబహుష్వతిథిషుయుగపదుపస్థితేషు - ఇతరేతరాపేక్షయా ఉత్కృష్టమధ్యమం కుర్యాత్ - నపునస్సర్వేషాంసమం ॥ ౧౦౭ ॥ వైశ్వదేవ ఇతి ॥ అన్యస్మిన్నతిథౌభోజనపర్యంతంవైశ్వదేవేకృతే - యది పరోఽతిథిరాగచ్ఛేత్తదాతదర్థంపునఃపాకంకృత్వాతస్యాన్నందద్యాత్ - బలిహరణంతతోనాత్రకుర్యాత్ బలినిషేధాః స్నానసం...

శ్వదేవస్యాపగమ్యతే - అన్నసంస్కారపక్షేకథమసంస్కృతాన్నభోజనమనుజానీయాత్ ॥ ౧౦౮ ॥ నేతి ॥ భోజనలాభార్థం బ్రాహ్మణః స్వకులంగోత్రేణననివేదయేత్ - యస్మాద్భోజనార్థం లేకథయన్ ఉద్గీర్ణాశీతిపండితైః కథ్యతే ॥ ౧౦౯ ॥ నేతి ॥ బ్రాహ్మణస్యక్షత్రియాదయ అతిథయోనభవంతి - క్షత్రియాదిభ్యోబ్రాహ్మణస్యోత్కృష్టజాతిత్వాత్ - మిత్రజ్ఞాతీనామాత్మసంబంధాత్ - గురోఃప్రభుత్వాచ్చ - అనేనై వన్యాయేనక్షత్రియస్యఉత్కృష్టోబ్రాహ్మణఃసజాతీయశ్చక్షత్రియోఽతిథిఃస్యాత్ - నాపకృష్టౌవైశ్యశూద్రౌ - ఏవంవైశ్యస్యాపిద్విజాతయో ఽతిథయోనశూద్రః ॥ ౧౧౦ ॥ యదీతి ॥ యదిగ్రామాంతరత్వాదతిథికాలోపస్థితత్వాదతిథిధర్మేణక్షత్రియోవిప్రగృహమాగచ్ఛేత్తదావిప్రస్యభో జనానంతరంతమపిభోజయేత్ ॥ ౧౧౧ ॥ వైశ్యేతి ॥ యదివైశ్యశూద్రావపిబ్రాహ్మణస్యకుటుంబేగృహే ప్రాప్తౌ - గ్రామాంతరాదాగతత్వాదతిథిధర్మశాలినౌ - తదాతావపిక్షత్రియభోజనకాలాత్పరతోదంపతీభోజనాత్పూర్వందాసభోజనకాలే అనుకంపామాశ్రయన్ భోజయేత్ ॥ ౧౧౨ ॥ ఇతరానితి ॥ ఉక్తభోజనకాలేక్షత్రియాదివ్యతిరిక్తాన్ సఖిసహాధ్యాయిప్రభృతీన్ సంప్రీత్యా గృహమాగతాన్ - నత్వతిథిభావేన - తస్యప్రతిషేధాత్ - యథాశక్తిప్రకృష్టమన్నంకృత్వాభార్యాభోజనకాలేభోజయేత్ - గృహస్థస్యాపిస భార్యాభోజనకాలః - అవశిష్టంతుదంపతీఇతివక్ష్యమాణత్వాత్ - ఆత్మనాసహేతివక్తవ్యేవచనవైచిత్రీయమాచార్యస్య - గురోస్తుభోజనకాలా సన్నిధానంప్రభుత్వేనస్వాధీనకాలత్వాత్ ॥ ౧౧౩ ॥ సువాసినీమితి ॥ సువాసిన్యోనవోఢాఃస్త్రియఃస్నుషాదుహితరశ్చతాఃకుమారీగర్భిణీశ్చాతిథిభ్యోఽగ్రేపూర్వమేవాతిథిభ్యోభోజయేత్ - కథమతిథిష్వభోజితేష్విభోజనమేషామితివిచారమకుర్వన్ - మేధాతిథిస్త్వనుమేవేతిప తిత్వానుగతానేవైతాన్ భోజయేదతిథిసమకాలమితివ్యాఖ్యాయఅన్యేతుఅగ్రఇతిపఠంతీత్యుక్తవాన్ ॥ ౧౧౪ ॥ అదత్త్వేతి ॥ ఏతేభ్యోఽతిథ్యాదిభృత్యపర్యంతేభ్యోఽన్నమదత్త్వావ్యతిక్రమభోజనదోషమజానన్ యఃపూర్వంభుంక్తే - సమరణానంతరంశ్వగృధ్రైరాత్మనోభక్షణంనజానా

చ్యతే బుధైః ॥ ౧౦౯ ॥ న బ్రాహ్మణస్యత్వతిథిర్గృహే రాజన్య ఉచ్యతే । వైశ్యశూద్రౌ సఖా చైవ జ్ఞాతయో
గురవస్తథా ॥ ౧౧౦ ॥ యదిత్వతిథిధర్మేణ క్షత్రియో గృహమావ్రజేత్ । భుక్తవత్సు చ విప్రేషు కామం తమ
పి భోజయేత్ ॥ ౧౧౧ ॥ వైశ్యశూద్రావపి ప్రాప్తౌ కుటుంబేఽతిథిధర్మిణౌ । భోజయేత్సహ భృత్యైస్తావానృశం
స్యం ప్రయోజయన్ ॥ ౧౧౨ ॥ ఇతరానపి సఖ్యాదీన్ సంప్రీత్యా గృహమాగతాన్ । ప్రకృత్యాన్నం య
థాశక్తి భోజయేదవిచారయన్ ॥ ౧౧౩ ॥ సువాసినీం కుమారీశ్చ రోగిణో గర్భిణీః స్త్రియః । అతిథిభ్యోఽగ్ర ఏవై
తాన్ భోజయేదవిచారయన్ ॥ ౧౧౪ ॥ అదత్త్వా తు య ఏతేభ్యః పూర్వం భుంక్తేఽవిచక్షణః । స భుంజానో న జా
నాతి శ్వగృధ్రైర్జగ్ధిమాత్మనః ॥ ౧౧౫ ॥ భుక్తవత్స్వథ విప్రేషు స్వేషు భృత్యేషు చైవ హి । భుంజీయాతాం
తతః పశ్చాదవశిష్టం తు దంపతీ ॥ ౧౧౬ ॥ దేవానృషీన్మనుష్యాంశ్చ పితౄన్ గృహ్యాశ్చ దేవతాః । పూజయిత్వా
తతః పశ్చాద్గృహస్థః శేషభుగ్భవేత్ ॥ ౧౧౭ ॥ అఘం స కేవలం భుంక్తే యః పచత్యాత్మకారణాత్ । యజ్ఞశిష్టా
శనం హ్యేతత్సతామన్నం విధీయతే ॥ ౧౧౮ ॥ రాజర్త్విక్స్నాతకగురూన్ ప్రియశ్వశురమాతులాన్ । అ
ర్హయేన్మధుపర్కేణ పరిసంవత్సరాత్పునః ॥ ౧౧౯ ॥ రాజా చ శ్రోత్రియశ్చైవ యజ్ఞకర్మణ్యుపస్థితౌ । మ

తి - వ్యతిక్రమస్యేదంఫలమితివచనవైదగ్ధ్యేనోక్తం ॥ ౧౧౫ ॥ భుక్తేతి ॥ విప్రేష్వతిథిష్వజ్ఞాతిషుభృత్యేషుదాసాదిషుకృతభోజనేషు - తతో న్యాదవశిష్టంభార్యాపతీపశ్చాదశ్నీయాతాం ॥ ౧౧౬ ॥ దేవానితి ॥ గృహ్యాశ్చదేవతాఇత్యనేనభూతయజ్ఞఉక్తః - పంచయజ్ఞానుష్ఠానస్యఅ వశిష్టంతుదంపతీఇత్యనేనశేషభోజనస్యచవిహితత్వాత్ - వక్ష్యమాణదోషకథనార్థోఽయమనువాదః - అథవా - దేవానిత్యనేనైవభూతయజ్ఞ స్యసంగ్రహః - గృహేభవాగృహ్యాదేవతాఃపూజయిత్వేతివాస్తుదేవాదిప్రతికృతిపూజావిధానార్థత్వమస్య ॥ ౧౧౭ ॥ అఘమితి॥యస్త్వా త్మార్థమేవాన్నంపక్త్వాభుంక్తే దేవాదిభ్యోనదదాతి - సపాపహేతుత్వాత్పాపమేవకేవలంభుంక్తే - నాన్నం - తథాచశ్రుతిః - కేవలా ఘోభవతికేవలాదీతి - యస్మాద్వైదేవపాకయజ్ఞావశిష్టమశనమన్నమశ్నతేతదేవసాధూనామన్నముపదిశ్యతేఇతి ॥ ౧౧౮ ॥ అతిథిపూజాప్రసంగేనరాజాదీనా మపిగృహాగతానాంపూజావిశేషమాహ ॥ రాజేతి ॥ రాజ్యాభిషిక్తఃక్షత్రియోరాజా - ఋత్విక్ యేనయస్యార్త్విజ్యంకృతం - స్నాతకోవిద్యా వ్రతాభ్యాం - రాజాదీనేతాన్ గృహాగతాన్ సత్కృత్యాభ్యాసక్తైనమధుపర్కాఖ్యేనకర్మణాపూజయేత్ - పరిసంవత్సరాదితి - సంవత్సరం వ ర్జయిత్వాతదూర్ధ్వంగృహాగతాన్ పునర్మధుపర్కేణపూజయేత్ - పరిమ్యపాఙ్ పరిభిరతిసూత్రేణవర్జనార్థపరియోగేనఇయంపం చమీ - అతఏవవైతర్ప్యాత్రవ్యాఖ్యానేజయాదిత్యేనోక్తం - అపేనసాహచర్యాత్పరైర్వర్జనార్థస్యగ్రహణమితి - మేధాతిథిస్తు- పరిసంవత్స రానితిపఠిత్వాపరిగతోనిష్క్రాంతస్సంవత్సరోయేషాంతాన్ పూజయేదితివ్యాఖ్యాతవాన్ - ఉభయత్రాపిపాతేసంవత్సరమధ్యాగమనే -న మధుపర్కార్హతా ॥ ౧౧౯ ॥ రాజస్నాతకయోఃపూజాసంకోచార్థమాహ ॥రాజేతి॥ రాజస్నాతకౌసంవత్సరాదూర్ధ్వమపియజ్ఞకర్మణ్యేవప్రాప్తౌమధుపర్కేణపూజనీయౌ - నతుయజ్ఞవ్యతిరేకేణ - జామాత్రాదయస్తుసంవత్సరాదూర్ధ్వంయజ్ఞంవినాపిమధుపర్కార్హాః

సంవత్సరమధ్యేతు సర్వేషాంయజ్ఞవివాహయోరేవమధుపర్కః - తథాహగౌతమః ॥ ఋత్విగాచార్యశ్వశురపితృవ్యమాతులానాముపస్థానే మధుపర్కఃసంవత్సరేపునర్యజ్ఞవివాహయోరర్వాక్ రాజ్ఞఃశ్రోత్రియస్యచేతి ॥ ౧౨౦ ॥ సాయమితి ॥ దినాంతేనిష్పన్నస్యాన్నస్యపత్నీ అమంత్రం బలిహరణంకుర్యాత్ - ఇంద్రాయనమఇతిమంత్రపాఠవర్జం - మానసస్తుదేవతోద్దేశోననిషిధ్యతే- యతఏతద్వైశ్వదేవంనామాన్నసాధ్యం హోమబలిదానాతిథిభోజనాత్మకం - తత్సాయంప్రాతర్గృహస్థస్యోపదిశ్యతే ॥ ౧౨౧ ॥ శ్రాద్ధకల్పంచవక్ష్యామీత్యనుక్రమణికాయాంప్రతిజ్ఞాతంశ్రాద్ధకల్పముపక్రమతే॥ పితృయజ్ఞమితి ॥ సాగ్నిరమావాస్యాయాంపిండపితృయజ్ఞాఖ్యంకర్మకృత్వాశ్రాద్ధంకుర్యాత్ పితృయజ్ఞపిండానామనుపశ్చాదాహ్రియతఇతిపిండాన్వాహార్యకం - శ్రాద్ధంమాసానుమాసికంమాసశ్చానుమాసశ్చతద్యోగ్యభవం - ప్రతిమాసంకర్తవ్యమిత్యర్థః - అనేనాస్యనిత్యత్వముక్తం - విప్రపదంద్విజాతిపరంత్రయాణాంప్రకృతత్వాత్ ॥ ౧౨౨ ॥ ఇదానీంనామనిర్వచనేనోక్తమేవపితృయజ్ఞానంతర్యంద్రఢయతి॥ పితౄణామితి ॥ ఇదంమాసికంప్రతిమాసభవంశ్రాద్ధం - యస్మాత్పితృయజ్ఞపిండానామనుపశ్చాదాహ్రియతే - తేనపిండాన్వాహార్యకమిదంపండితాజానంతి - తతోయుక్తంపితృయజ్ఞానంతర్యమస్య - తచ్చామిషేణవక్ష్యమాణమాంసేనప్రశస్తేనమనోహరేణపూతిగంధాదిరహితేనప్రయత్నతఃకర్తవ్యం - పిండానాంమాసికంశ్రాద్ధమితివాపాఠః- పిండానాంపితృయజ్ఞపిండానాం-శేషంతుల్యం॥ ౧౨౩ ॥ తత్రేతి ॥ తస్మిన్ శ్రాద్ధేయేభోజనీయాః - యేచత్యాజ్యాః - యావత్సంఖ్యాకాఃయైశ్చాన్నైః - తత్సర్వంప్రవక్ష్యామి॥ ౧౨౪ ॥ అత్రయద్యప్యుద్దేశక్రమేణయేభోజనీయాఇతివక్తుముచితం - తథాప్యల్పవక్తవ్యత్వాద్బ్రాహ్మణసంఖ్యామాహ ॥ ద్వావితి॥ దైవశ్రాద్ధేద్వౌ బ్రాహ్మణౌపితృపితామహప్రపితామహానాంత్రీన్ బ్రాహ్మణాన్ అథవాదైవేఏకంపిత్రాదిత్రికేచైకంబ్రాహ్మణంభోజయేత్ - ఉక్తాతిరిక్తభోజనసమర్థోపినాధికభోజనేనప్రవర్తేత - మేధాతిథిస్త్వాహ - పితృకృత్యేత్రీనితి-పితుస్త్రీన్ బ్రాహ్మణాన్ పితామహ

ధుపర్కేణసంపూజ్యౌనత్వాయజ్ఞఇతిస్థితిః ॥ ౧౨౦ ॥ సాయంత్వన్నస్యసిద్ధస్యపత్న్యమంత్రంబలింహరేత్ ।
వైశ్వదేవంహినామైతత్సాయంప్రాతర్విధీయతే ॥ ౧౨౧ ॥ పితృయజ్ఞంతునిర్వర్త్యవిప్రశ్చంద్రక్షయేఽగ్ని
మాన్। పిండాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధంకుర్యాన్మాసానుమాసికమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ పితౄణాంమాసికంశ్రాద్ధమన్వాహా
ర్యంవిదుర్బుధాః । తచ్చామిషేణకర్తవ్యంప్రశస్తేనప్రయత్నతః ॥ ౧౨౩ ॥ తత్రయేభోజనీయాస్స్యుర్యేచ
వర్జ్యాద్విజోత్తమాః । యావంతశ్చైవయైశ్చాన్నైస్తాన్ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః ॥ ౧౨౪ ॥ ద్వౌదైవేపితృ
కార్యేత్రీనేకైకముభయత్రవా । భోజయేత్సుసమృద్ధోపినప్రసజ్జేతవిస్తరే ॥ ౧౨౫ ॥ సత్క్రియాందేశకా
లౌచశౌచంబ్రాహ్మణసంపదః । పంచైతాన్విస్తరోహంతితస్మాన్నేహేతవిస్తరమ్ ॥ ౧౨౬ ॥ ప్రథితాప్రే

స్యత్రీన్ బ్రాహ్మణాన్ప్రపితామహస్యత్రీన్ బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ - ఏకైకముభయత్రేతిదైవఏకంపిత్రాదిత్రయస్యచైకైకంపిత్రాదిత్రయస్యనత్వేకంసర్వేషాంపిండైర్వ్యాఖ్యాతమిత్యాశ్వలాయనగృహ్యవిరోధాత్ - యథైకఃపిండఃపిత్రాదిత్రయస్యననిరూప్యతేతథైకోబ్రాహ్మణోనభోజయితవ్యఇత్యర్థః - తస్మాన్నపిత్రాదిత్రయస్యైకబ్రాహ్మణభోజనమితి - తదసత్ - గృహ్యకారేణైవనత్వేవైకంసర్వేషాంపిండైర్వ్యాఖ్యాతమితిపఠిత్వాకామమనాద్యఇత్యభిహితం - అస్యార్థః - బహుపిత్రాదిదేవతాకశ్రాద్ధానామాద్యంసపిండీకరణమభిమతం - తద్వ్యతిరిక్తశ్రాద్ధేకామమేకఃపిత్రాదీనాంబ్రాహ్మణఇత్యర్థః - అథవా-అనాద్యేఅదనీయద్రవ్యాభావేఏకోపిభోజయితవ్యఃఉభయత్రాపివ్యాఖ్యానేపార్వణాదౌపిత్రాదిత్రయస్యైకబ్రాహ్మణభోజనంగృహ్యకృతైవోక్తం - వసిష్ఠోపి ॥శ్లో॥ యద్యేకంభోజయేచ్ఛ్రాద్ధేదైవంతత్రకథంభవేత్ । అన్నంపాత్రేసముద్ధృత్యసర్వస్యప్రకృతస్యచ ॥ దేవతాయతనేకృత్వాయథావిధిప్రవర్తయేత్ ॥ ప్రాస్యేదన్నంతదగ్నౌవాదద్యాద్వాబ్రహ్మచారిణఇతి - సర్వేభ్యఏకబ్రాహ్మణభోజనమాహ - తస్మాద్యథోక్తైవవ్యాఖ్యాప్రథమేవాశబ్దఇత్యనేన - విస్తారఇతిప్రాప్తేఛందస్సమానత్వాత్స్మృతీనాంసర్వేవిధయశ్ఛందసివికల్పంతేఇతివిస్తరఇతిరూపం ॥ ౧౨౫ ॥ సదితి ॥ సత్క్రియాంబ్రాహ్మణస్యపూజాం- దేశందక్షిణప్రవణత్వాదివక్ష్యమాణం - కాలమపరాహ్ణం - శౌచంశ్రాద్ధకర్తృభోక్తృబ్రాహ్మణద్వేష్యగతం- గుణవద్బ్రాహ్మణలాభంచబ్రాహ్మణవిస్తారోనాశయతి - తస్మాద్బ్రాహ్మణవిస్తారంనకుర్యాదితి- సత్క్రియాదివిరోధతోబ్రాహ్మణవిస్తారనిషేధాత్సత్క్రియాదిసంభవేపిత్రాదేరేకైకస్యాపిబ్రాహ్మణత్రయాభ్యనుజ్ఞానం - అతఏవగౌతమః॥ నచావరాన్ భోజయేదయుజోవాయథోత్సాహమితి -బహ్వృచగృహ్యకారోపి - అథాతఃపార్వణశ్రాద్ధేకామ్యేఆభ్యుదయికఏకోద్దిష్టేబ్రాహ్మణానిత్యుపక్రమ్యఏకైకమేకైకస్యద్వౌద్వౌత్రీన్ త్రీన్వావృద్ధౌఫలభూయస్త్వమిత్యాహ - ద్వౌద్వావితిఆభ్యుదయికశ్రాద్ధవిషయం-స్మృత్యంతరేతథావిధానాత్ - అత్రాప్యాభ్యుదయికయుగ్మోపక్రమాచ్చ ॥౧౨౬॥ ప్రథితేతి ॥ యదేతత్పిత్ర్యంనామకర్మశ్రాద్ధరూపంప్రథమమియంప్రత్యాఖ్యాతాప్రేతకృత్యాపిత్ర్యుపకారార్థాక్రియా - ప్రకర్షేణఇతఃప్రేతఇతిపితృలోకస్థఉచ్యతే -విధుక్షయేఅమావాస్యాయాం - తస్మిన్ పిత్ర్యేకర్మణి - యుక్తస్యతత్పరస్య - పౌతికీస్మార్తీ - ప్రేతకృత్యాపిత్ర్యుపకారార్థాక్రియా - గుణవత్పుత్రపాత్రధనాదిఫలరూపేణకర్తారముపతిష్ఠతే- తస్మాదిదంకర్తవ్యం - గోవిందరాజేనతువిధుక్షయ-

ఇతిపఠితంవ్యాఖ్యాతంచ - యోయంనామవిధిః పిత్ర్యంకర్మ తిథిషు యేచంద్రక్షయే గ్రహే వేతి - తదసాంప్రదాయికం - మేధాతిథిప్రభృతిభి ర్గోవిందరాజేనాపి వృద్ధతరైరనభ్యుపేతత్వాత్ క్షయ ఇతి సంబంధక్లేశాచ్చ ॥ ౧౨౭ ॥ శ్రోత్రియాయేతి ॥ ఛందోమాత్రాధ్యాయీ శ్రోత్రియః తస్మై దేవపిత్ర్యాన్నాని యత్నతో దేయాని- అర్హత్తమాయ శ్రుతాచారాభిజనాదిభిః పూజ్యతమాయ విప్రాయ తస్మై దత్తం మహాఫలం భవతి॥ ౧౨౮ ॥ ఏకైకమితి ॥ దైవపిత్ర్యయోరేకైకమపి వేదతత్వవిదం బ్రాహ్మణం భోజయేత్ - తదాపి విశిష్టం శ్రాద్ధఫలం ప్రాప్నోతి - నత్వవిదుషో బహూనపి । పంచఫలశ్రవణాద్బ్రాహ్మణభోజనమేవ ప్రధానం పిండదానాదికం త్వంగమితి గోవిందరాజః - వయంతు పిత్రుద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగం బ్రాహ్మణస్వీకారపర్యంతం శ్రాద్ధశబ్దవాచ్యం ప్రధానం బ్రూమః - తదేవమనునా పిండాన్వాహార్యకం శ్రాద్ధం కుర్యాదితి విహితం - ఆపస్తంబేన చ మన్వర్థ ఏవ వ్యాఖ్యాతః - తథాచాపస్తంబః- తథైతన్మనుః శ్రాద్ధశబ్దం కర్మ ప్రోవాచ ప్రజానిఃశ్రేయసార్థం తత్ర పితరో దేవతా బ్రాహ్మణస్త్వాహవనీయార్థే మాసి మాస్యపరపక్షస్యాపరాహ్ణః శ్రేయానితి- శ్రాద్ధశబ్దం - శ్రాద్ధమితి శబ్దో వాచకో యస్య తత్తథా - బ్రాహ్మణస్త్వాహవనీయార్థే ఆహవనీయవత్ త్యక్తద్రవ్యప్రతిపత్తిస్థానత్వాత్ -పితరో దేవతా ఇతి నియతపితృదేవతాకత్వాచ్చ శ్రాద్ధస్య- దేవతా శ్రాద్ధాదౌ శ్రాద్ధశబ్దస్తు తద్ధర్మప్రాప్త్యర్థో గౌణః - కౌండపాయినామయన ఇవాగ్నిహోత్రశబ్దః - పుష్కలం ఫలం ప్రాప్నోతీతి తు పుష్టఫలాధిక్యానువాదో గుణఫలవిధిః - సభోజనస్యాంగత్వేపి తదా శ్రుత్యా న విరుద్ధః ॥ శ్లో॥ ఆపస్తంబో భృగుశ్చాథ శ్రాద్ధం కర్మ తత్పితృదైవతం । మన్వర్థం కథయం స్తస్మా న్నేదం బ్రాహ్మణభోజ

తత్కృత్యైషా పిత్ర్యంనామవిధుక్షయే। తస్మిన్ యుక్తస్యైతి నిత్యం ప్రేతకృత్యైవ లౌకికీ ॥ ౧౨౭ ॥ శ్రోత్రియా యైవ దేయాని హవ్యకవ్యాని దాతృభిః । అర్హత్తమాయ విప్రాయ తస్మై దత్తం మహాఫలమ్ ॥ ౧౨౮ ॥ ఏకై కమపి విద్వాంసం దైవే పిత్ర్యే చ భోజయేత్ । పుష్కలం ఫలమాప్నోతి నామంత్రజ్ఞాన్ బహూనపి ॥ ౧౨౯ ॥ దూరాదేవ పరీక్షేత బ్రాహ్మణం వేదపారగమ్ । తీర్థం తద్ధవ్యకవ్యానాం ప్రదానే సోఽతిథిః స్మృతః ॥ ౧౩౦ ॥ సహస్రం హి సహస్రాణామనృచాం యత్ర భుంజతే । ఏకస్తాన్మంత్రవిత్ప్రీతః సర్వానర్హతి ధర్మతః ॥ ౧౩౧ ॥ జ్ఞానోత్కృష్టాయ దేయాని కవ్యాని చ హవీంషి చ । న హి హస్తావసృగ్దిగ్ధౌ రుధిరేణైవ శుధ్యతః ॥ ౧౩౨ ॥ యావతో గ్రసతే గ్రాసాన్ హవ్యకవ్యేష్వమంత్రవిత్ । తావతో గ్రసతే ప్రేత్య దీప్తశూలర్ష్ట్యయో గుడాన్ ॥ ౧౩౩ ॥ జ్ఞాననిష్ఠా ద్విజాః కేచిత్తపోనిష్ఠాస్తథాపరే । తపస్స్వాధ్యాయనిష్ఠాశ్చ కర్మనిష్ఠాస్తథాపరే ॥ ౧౩౪ ॥ జ్ఞాననిష్ఠేషు కవ్యాని ప్రతిష్ఠాప్యాని యత్నతః । హవ్యాని తు యథాన్యాయం సర్వేష్వేవ చతుర్ష్వపి ॥ ౧౩౫ ॥ అశ్రోత్రియః పితా యస్య పుత్రః స్యాద్వేదపారగః । అశ్రోత్రియో వా పుత్రస్స్యాత్ పితా స్యాద్వేదపారగః ॥ ౧౩౬ ॥ జ్యాయాంసమనయోర్విద్యాద్యస్య స్యాచ్ఛ్రోత్రియః పితా । మంత్రసంపూజనా

నం ॥ ౧౨౯ ॥ దూరాదితి ॥ దూరాదేవ పితృపితామహాద్యభిజనశుద్ధినిరూపణేన కృత్స్నశాఖాధ్యాయినం బ్రాహ్మణం పరీక్షేత - యస్మాత్తథావిధో బ్రాహ్మణో హవ్యాదీనాం తీర్థం పాత్రం- ప్రదానే సోఽతిథిరేవ మహాఫలప్రాప్తిహేతుత్వాత్ ॥ ౧౩౦ ॥ సహస్రమితి॥ యత్ర శ్రాద్ధే బ్రాహ్మణానామవేదవిదాం దశలక్షాణి భుంజతే - తత్రైకో వేదవిత్ భోజనేన పరితుష్టో ధర్మతో ధర్మోత్పాదనేన తాన్సర్వానర్హతి స్వీకర్తుం తేషాం యోగ్యో భవతి - తద్భోజనజన్యం ఫలం జనయతీత్యర్థః - ఛాందసత్వాదేకవచనం- అథవా బహువచనానాం స్థానే సహస్రమితి మనోరభిమతం- గోవిందరాజస్త్వాహ సహస్రం గచ్ఛంతు భూతానీతి వదిదితి ॥ ౧౩౧ ॥ జ్ఞానేతి ॥ విద్యయా ఉత్కృష్టేభ్యో హవ్యాని కవ్యాని చ దేయాని - న మూర్ఖేభ్యః అర్థాంతరన్యాసో నామాలంకారః - న హి రక్తాక్తౌ హస్తౌ రక్తేనైవ విశుద్ధౌ భవతః కింతు విమలజలేన - ఏవం మూర్ఖభోజనేన జనితం దోషం న మూర్ఖా ఏవ భోజితోపఘ్నంతి - కింతు విద్వాన్ ॥ ౧౩౨ ॥ అవిద్వన్నిందయా విద్వద్దానమేవోక్తం వక్ష్యతి ॥ యావత ఇతి ॥ యావత్సంఖ్యాకాన్ గ్రాసాన్ హవ్యకవ్యేష్వవేదవిద్భుంక్తే తత్సంఖ్యాకానేవ ప్రకృతశ్రాద్ధకర్తా జ్వలితశూలష్ట్యాయుధలోహపిండాన్ గ్రసతే- శ్రాద్ధకర్తురేవమవిద్వద్దానఫలకథనం- తథాచ వ్యాసః ॥ శ్లో॥ గ్రసతే యావతః పిండాన్ యస్యైతే హవిషోఽనృచః । గ్రసతే తావతశ్శూలాన్ గత్వా వైవస్వతక్షయమితి ॥ ౧౩౩ ॥ జ్ఞానేతి ॥ కేచిదాత్మజ్ఞానపరా బ్రాహ్మణా భవంతి - అన్యే ప్రాజాపత్యాదితపఃప్రధానాః - అపరే తపోఽధ్యయననిరతాః - ఇతరే యాగాదిపరాః ॥ ౧౩౪ ॥ తత్ర కిమత ఆహ ॥ జ్ఞానేతి ॥ జ్ఞానప్రధానేభ్యః పిత్ర్యర్థాన్నాని యత్నాద్దాతవ్యాని- దైవాన్నాని పునః న్యాయావధృతార్థశాస్త్రానుసారేణ చతుర్భ్యోఽపి ॥ ౧౩౫ ॥ అశ్రోత్రియ ఇతి॥ యః అశ్రోత్రియపితృకః స్వయంతు శ్రోత్రియః - యః శ్రోత్రియపితృకః స్వయం వా అశ్రోత్రియః ॥ ౧౩౬ ॥ తయోః కశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యపేక్షాయాం విశేషమాహ ॥ జ్యాయాంసమితి॥ అనయోః

పూర్వశ్లోకనిర్దిష్టయోర్మధ్యే శ్రోత్రియపుత్రం స్వయమశ్రోత్రియమపి జ్యేష్ఠం జానీయాత్ - పితృవిద్యాదరపరమిదం - యః పునరశ్రోత్రియస్య పుత్రః స్వయం శ్రోత్రియః స తదధీతవేదపూజనార్థం పూజామర్హతి వేద ఏవ తద్ద్వారేణ పూజ్యత ఇతి పుత్రవిద్యాదరపరమిదం - తస్మాద్వచనద్వయాత్ శ్రోత్రియపుత్రః స్వయం చ శ్రోత్రియః శ్రాద్ధే భోజయితవ్య ఇత్యుక్తం - న తు శ్రోత్రియపుత్రస్య స్వయమశ్రోత్రియస్యైవాభ్యనుజ్ఞానం - శ్రోత్రియాయైవ దేయానీతి విరోధాత్ - ఏవం చ దూరాదేవ పరీక్షేతేతి విద్యావ్యతిరిక్తాచారాదిపరీక్షార్థత్వే నావతిష్ఠతే ॥ ౧౩౭ ॥ నేతి ॥ శ్రాద్ధే మిత్రం న భోజయేత్ - ధనాంతరైరస్య మైత్రీ సంపాదనీయా - న శత్రుం న చ మిత్రం యం జానీయాత్తం బ్రాహ్మణం శ్రాద్ధే భోజయేత్ ॥ ౧౩౮ ॥ యస్యేతి ॥ మిత్రశబ్దోఽయం భావప్రధానః - యస్య మైత్రీప్రధానాని హవ్యకవ్యాని - తస్య పారలౌకికం ఫలం న భవతీతి ఫలాభావకథనపరమిదం - ప్రేత్యేతి పరలోక ఇత్యర్థకశబ్దాంతరమవ్యయమిదం - న తు క్త్వాంతం - తేనాసమానకర్తృకత్వే కథం క్త్వేతి నాశంకనీయం ॥ ౧౩౯ ॥ స్వర్గఫలం శ్రాద్ధస్య దర్శయితుం పూర్వోక్తఫలాభావమేవ విశేషేణ కథయతి ॥ య ఇతి ॥ యో మనుష్యః సంగతాని మిత్రభావాన్ శాస్త్రనిషిద్ధతయా - శ్రాద్ధేన - కురుతే - శ్రాద్ధమేవ మిత్రలాభహేతుత్వాన్మిత్రం యస్య స శ్రాద్ధమిత్రో ద్విజాపశదస్స స్వర్గలోకాచ్చ్యవతే తం న ప్రాప్నోతీత్యర్థః - శ్రాద్ధస్యాపి స్వర్గఫలత్వమాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఆయుః ప్రజాం ధనం విద్యాం స్వర్గం మోక్షం సుఖాని చ । ప్రయచ్ఛంతి తథా రాజ్యం ప్రీతా నౄణాం పితామహా ఇతి ॥ ౧౪౦ ॥ సంభోజనీతి ॥ సా దక్షిణా దానక్రియా సంభోజనీ సహభుజ్యతేఽనయేతి సా సంభోజనీ గోష్ఠీ బహుపురుషభోజనాత్మికా - పిశాచధర్మత్వాత్ పైశాచీ మన్వాదిభిరుక్తా - సా చ మైత్రీప్రయోజనకత్వాన్న పరలోకఫలా ఇహలోక ఏవాస్తే - యథాంధా గౌరేకస్మిన్నేవ గృహే తిష్ఠతి న గృహాంతరగమనక్షమా ॥ ౧౪౧ ॥ యథేతి ॥ ఇరిణమూషరదేశః - యత్ర బీజముప్తం న

ర్థం తు సత్కారమితరోఽర్హతి ॥ ౧౩౭ ॥ న శ్రాద్ధే భోజయేన్మిత్రం ధనైః కార్యోఽస్య సంగ్రహః । నారిం న
మిత్రం యం విద్యాత్తం శ్రాద్ధే భోజయేద్ద్విజమ్ ॥ ౧౩౮ ॥ యస్య మిత్రప్రధానాని శ్రాద్ధాని చ హవీంషి చ ।
తస్య ప్రేత్య ఫలం నాస్తి శ్రాద్ధేషు చ హవిఃషు చ ॥ ౧౩౯ ॥ యః సంగతాని కురుతే మోహాచ్ఛ్రాద్ధేన మానవః ।
స స్వర్గాచ్చ్యవతే లోకాచ్ఛ్రాద్ధమిత్రో ద్విజాధమః ॥ ౧౪౦ ॥ సంభోజనీ సాభిహితా పైశాచీ దక్షిణా ద్విజైః ।
ఇహైవాస్తే తు సా లోకే గౌరంధేవైకవేశ్మని ॥ ౧౪౧ ॥ యథేరిణే బీజముప్త్వా న వప్తా లభతే ఫలమ్ । తథా
నృచే హవిర్దత్త్వా న దాతా లభతే ఫలమ్ ॥ ౧౪౨ ॥ దాతౄన్ప్రతిగ్రహీతౄంశ్చ కురుతే ఫలభాగినః । విదు
షే దక్షిణాం దత్త్వా విధివత్ప్రేత్య చేహ చ ॥ ౧౪౩ ॥ కామం శ్రాద్ధేఽర్చయేన్మిత్రం నాభిరూపమపి త్వరిమ్ । ద్విష
తా హి హవిర్భుక్తం భవతి ప్రేత్య నిష్ఫలమ్ ॥ ౧౪౪ ॥ యత్నేన భోజయేచ్ఛ్రాద్ధే బహ్వృచం వేదపారగమ్ । శా
ఖాంతగమథాధ్వర్యుం ఛందోగం తు సమాప్తికమ్ ॥ ౧౪౫ ॥ ఏషామన్యతమో యస్య భుంజీత శ్రాద్ధమర్చితః ।
పితౄణాం తస్య తృప్తిః స్యాచ్ఛాశ్వతీ సాప్తపౌరుషీ ॥ ౧౪౬ ॥ ఏష వై ప్రథమః కల్పః ప్రదానే హవ్యకవ్యయోః

ప్రరోహతి - తత్ర యథా బీజముప్త్వా కర్షకో న ఫలం ప్రాప్నోతి - ఏవమవిదుషే నృచే దత్త్వా శ్రాద్ధదానఫలం దాతా న ప్రాప్నోతి ॥ ౧౪౨ ॥ దాతౄనితి ॥ వేదతత్త్వవిదే యథాశాస్త్రం దత్తం ఐహికాముష్మికఫలభాగినో దాతౄన్ కరోతి - ఐహికం ఫలం యథాశాస్త్రానుష్ఠానేన లోకఖ్యాతిరూపమానుషంగికమితి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ - వయం త్వాయురాదికమేవైహికఫలం బ్రూమః - ఆయుః ప్రజాం ధనం విద్యామిత్యాద్యైహికాముష్మికాదిఫలత్వేనాపి శ్రాద్ధస్య యాజ్ఞవల్క్యాదిభిరుక్తత్వాత్ - ప్రతిగ్రహీతౄంశ్చ శ్రాద్ధలబ్ధధనానుష్ఠితయాగాదిఫలేన పరలోకే సఫలాన్ కురుతే - అన్యాయార్జితధనానుష్ఠితయాగాదేరఫలప్రదత్వాత్ - ఇహలోకే న్యాయార్జితధనార్థవృద్ధ్యాదిఫలాతిశయలాభాత్సఫలాన్ కురుతే ॥ ౧౪౩ ॥ కామమితి ॥ వరం విద్వద్బ్రాహ్మణాభావే - గుణవన్మిత్రం భోజయేత్ - న తు విద్వాంసమపి శత్రుం - యతః శత్రుణా శ్రాద్ధం భుక్తం పరలోకే నిష్ఫలం భవతి - యథోక్తపాత్రాసంభవే మిత్రప్రతిప్రసవార్థమిదం ॥ ౧౪౪ ॥ శ్రోత్రియాయైవ దేయానీత్యనేన ఛందోమాత్రాధ్యాయిని శ్రోత్రియశబ్దప్రయోగాత్ తదాశ్రయణమావశ్యకముక్తం - ఇదానీం త్వధికఫలార్థం మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకకృత్స్నశాఖాధ్యాయిని శ్రోత్రియే దానమాహ ॥ యత్నేనేతి ॥ ఋగ్వేదినం మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకశాఖాధ్యాయినం యత్నతో భోజయేత్ - తథావిధమేవ యజుర్వేదినం - వేదస్య పారం గచ్ఛతీతి వేదపారగః శాఖాయా అంతం గచ్ఛతీతి శాఖాంతగః - సమాప్తిరస్యాస్తీతి సమాప్తికః - సర్వైరేతైశ్శబ్దైర్మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకకృత్స్నశాఖాధ్యేతాభిహితః ॥ ౧౪౫ ॥ తద్భోజనేఽధికం ఫలమాహ ॥ ఏషామితి ॥ ఏషాం సంపూర్ణశాఖాధ్యాయినాం బహ్వృచాదీనాం మధ్యాదన్యతమో యస్య సమ్యక్పూజితస్సన్ శ్రాద్ధం భుంక్తే - తస్య పిత్రాదిసప్తపురుషాణాం శాశ్వత్యవిచ్ఛిన్నాతి

త్వాదానాం కృత్స్నతృప్తిస్స్యాత్ - సాప్తపౌరుషీతి - అనుశతికాదిత్వాదుభయపదవృద్ధిః - తస్య చాకృతిగణత్వాత్ ॥ ౧౪౬ ॥ ఏష ఇతి ॥ హవ్యకవ్యయోరుభయోరేవ ప్రదానే - యదసంబంధిశ్రోత్రియాదిభ్యో దీయత ఇతి అయం ముఖ్యః కల్ప ఉక్తః - అయం తు ముఖ్యాభావే వక్ష్యమాణోఽనుకల్పో జ్ఞాతవ్యః - సర్వదా సాధుభిరనుష్ఠితః ॥ ౧౪౭ ॥ మాతామహమితి ॥ స్వస్రీయో భాగినేయః - గురుర్విద్యాగురురాచార్యాదిః - విట్ దుహితా తస్యాః పతిః విట్పతిర్జామాతా - బంధుర్మాతృష్వసృపుత్రాదిః - ఏతాన్ మాతామహాదీన్ దశ - ముఖ్యశ్రోత్రియాద్యసంభవే భోజయేత్ ॥ ౧౪౮ ॥ నేతి ॥ ధర్మజ్ఞో దైవే శ్రాద్ధే భోజనార్థం బ్రాహ్మణం యత్నతః పరీక్షేత - లోకప్రసిద్ధిమాత్రేణ సాధుతయా భోజయితవ్యః పిత్ర్యే పునః కర్మణ్యుపస్థితే పితృపితామహాద్యుభజనపరీక్షా కర్తవ్యేతి ప్రయత్నశబ్దస్యార్థః ॥ ౧౪౯ ॥ య ఇతి ॥ స్తేనశ్చోరః స చ సువర్ణచోరాదన్యః - తస్య పతితశబ్దేనైవ గ్రహణాత్ - పతితో మహాపాతకీ - క్లీబో నపుంసకః - నాస్తికవృత్తిర్నాస్తి పరలోక ఇత్యేవం వృత్తిః ప్రవర్తనం యస్య - ఏతాన్ దైవపిత్ర్యకృత్యయోరుభయోరేవాయోగ్యాన్మనురబ్రవీదితి మనుగ్రహణం నిషేధాదరార్థం - సర్వధర్మాణామేవ మనునోక్తత్వాత్ ॥ ౧౫౦ ॥ జటిలమితి ॥ జటిలో బ్రహ్మచారీ ముండో వా జటిలో వా స్యాదిత్యుక్తం - బ్రహ్మచార్యుపలక్షణత్వాజ్జటిలస్య ముండోఽపి నిషిధ్యతే - అనధీయానం వేదాధ్యయనరహితం - యస్యోపనయనమాత్రం కృతం న వేదాదేశః - తేనాస్వీకృతవేదస్యాపి బ్రహ్మచారిణో వేదాధ్యయనకర్తురభ్యనుజ్ఞానార్థోఽయం నిషేధః - అతః శ్రోత్రియాయైవ దేయానీతి బ్రహ్మచారీతరవిషయం - దుర్బలో దుశ్చర్మా - మేధాతిథిస్తు దుర్బలకబద్ధస్యఖలతిర్లోమరహితకేశో వా దుశ్చర్మా వేత్యర్థత్రయముక్తవాన్ - కితవో ద్యూతకృత్ - పూగయాజకాః బహుయాజకాః పూగః క్రముకస్కంధదయోరిత్యాభిధానికాః - అత ఏవ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ యశ్చాపి బహుయాజ్యస్స్యాద్యశ్చోపనయతే బహూనితి - తాన్ శ్రాద్ధే న భోజయేదితి - న

అనుకల్పస్త్వయం జ్ఞేయః సదా సద్భిరనుష్ఠితః ॥ ౧౪౭ ॥ మాతామహం మాతులం చ స్వస్రీయం శ్వశురం గురుమ్ । దౌహిత్రం విట్పతిం బంధుమృత్విగ్యాజ్యౌ చ భోజయేత్ ॥ ౧౪౮ ॥ న బ్రాహ్మణం పరీక్షేత దైవే కర్మణి ధర్మవిత్ । పిత్ర్యే కర్మణి తు ప్రాప్తే పరీక్షేత ప్రయత్నతః ॥ ౧౪౯ ॥ యే స్తేనపతితక్లీబా యే చ నాస్తికవృత్తయః । తాన్ హవ్యకవ్యయోర్విప్రాననర్హాన్మనురబ్రవీత్ ॥ ౧౫౦ ॥ జటిలం చానధీయానం దుర్బలం కితవం తథా । యాజయంతి చ యే పూగాంస్తాంశ్చ శ్రాద్ధే న భోజయేత్ ॥ ౧౫౧ ॥ చికిత్సకాన్దేవలకాన్మాంసవిక్రయిణస్తథా । విపణేన చ జీవంతో వర్జ్యాః స్యుర్హవ్యకవ్యయోః ॥ ౧౫౨ ॥ ప్రేష్యో గ్రామస్య రాజ్ఞశ్చ కునఖీ శ్యావదంతకః । ప్రతిరోద్ధా గురోశ్చైవ త్యక్తాగ్నిర్వార్ధుషిస్తథా ॥ ౧౫౩ ॥ యక్ష్మీ చ పశుపాలశ్చ పరివేత్తా నిరాకృతిః । బ్రహ్మద్విట్ పరివిత్తిశ్చ గణాభ్యంతర ఏవ చ ॥ ౧౫౪ ॥ కుశీలవోఽవకీర్ణీ చ వృషలీపతిరేవ చ । పౌనర్భవశ్చ కాణశ్చ యస్య చోపపతిర్గృహే ॥ ౧౫౫ ॥ భృతకాధ్యాపకో యశ్చ భృతకాధ్యాపితస్తథా । శూద్రశిష్యో గురుశ్చైవ వాగ్దుష్టః కుండగోళకా ॥ ౧౫౬ ॥ అకారణపరిత్యక్తా మాతాపిత్రోర్గురోస్తథా । బ్రా

దైవే నిషేధోఽనుసూరభిమతః - తత్ర హవ్యకవ్యగ్రహణముభయత్రేతి వాకరోతి ॥ ౧౫౧ ॥ చికిత్సకానితి ॥ చికిత్సకో భిషక్ - దేవలః ప్రతిమాపరిచారకః - వర్తనార్థత్వేనైతత్కర్మ కుర్వతోఽయం నిషేధః - న తు ధర్మార్థం - దేవకోశోపభోజీ చ నామ్నా దేవలకో భవేదితి దేవలవచనాత్ - మాంసవిక్రయిణః సకృదపి - సద్యః పతతి మాంసేనేతి లింగాత్ - విపణేనేతి - విపణో వాణిజ్యం తేన జీవంతః - హవ్యకవ్యయోరిత్యభిధానాద్దైవే పిత్ర్యే చ తే త్యాజ్యాః ॥ ౧౫౨ ॥ ప్రేష్య ఇతి ॥ భృతిగ్రహణపూర్వకం గ్రామాణాం రాజ్ఞశ్చాజ్ఞాకారీ - కుత్సితనఖః కృష్ణదంతః గురుప్రతికూలాచరణశీలః త్యక్తశ్రౌతస్మార్తాగ్నిః వృద్ధ్యుపజీవీ నశ్చ - హవ్యకవ్యయోర్వర్జ్యా ఇతి పూర్వస్యైవాత్రానుషంగః - ఉత్తరత్ర చ ॥ ౧౫౩ ॥ యక్ష్మీతి ॥ యక్ష్మీ క్షయరోగీ - పశుపాలో వృత్త్యర్థతయా ఛాగమేషాదిపోషకః - పరివిత్తి వక్ష్యమాణలక్షణౌ - నిరాకృతిః పంచమహాయజ్ఞానుష్ఠానరహితః - తథా చ ఛందోగపరిశిష్టం ॥ శ్లో ॥ నిరాకర్తామరాదీనాం స విజ్ఞేయో నిరాకృతిరితి - బ్రహ్మద్విట్ బ్రాహ్మణాదీనాం ద్వేష్టా - గణాభ్యంతరో గణద్రవ్యోపసృష్టసంబంధిధనాద్యుపజీవీ ॥ ౧౫౪ ॥ కుశీలవ ఇతి ॥ కుశీలవో నర్తనవృత్తిః - అవకీర్ణీ స్త్రీసంపర్కాద్విప్లుతబ్రహ్మచర్యః ప్రథమాశ్రమస్థో యతిశ్చ - వృషలీపతిః సవర్ణామపరిణీయ కృతశూద్రావివాహః - పౌనర్భవః పునర్భూపుత్రో వక్ష్యమాణః - ఉపపతిర్యస్య జాయాజారోఽస్య గృహేఽస్తి ॥ ౧౫౫ ॥ భృతకేతి ॥ భృతిర్వేతనం తద్గ్రాహీ భృతకస్సన్ యోఽధ్యాపకః స భృతకాధ్యాపకః - తథైవ భృతకాధ్యాపితః - శూద్రశిష్యో వ్యాకరణాదౌ గురుశ్చ తస్యైవ - వాగ్దుష్టః పరుషభాషీ - అభిశస్త ఇత్యన్యే - కుండగోళకౌ వక్ష్యమాణౌ ॥ ౧౫౬ ॥ అకారణేతి ॥ మా

తుఃపితుర్గురూణాంచపరిత్యాగకారణంవినాపరిత్యక్తాశుశ్రూషాదేరకర్తా- పతితైస్సహఅధ్యయనకన్యాదానాదిభిస్సంబంధైస్సంపర్కంగతః - పతితత్వాదేవాస్యనిషేధఇతిచేత్ - నసంవత్సరాత్ప్రాగిదంభవిష్యతి - సంవత్సరేణపతతీతివక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౧౫౭ ॥ అగారదాహీతి ॥ గృహదాహకః - మరణహేతుద్రవ్యస్యదాతా - కుండస్యవక్ష్యమాణస్యయోన్నమశ్నాతి - ప్రదర్శనార్థత్వాద్గోళకస్య - గోళకస్యాపిగ్రహణం - అతఏవదేవలః ॥శ్లో॥ అమృతేజారజఃకుండోమృతేభర్తరిగోళకః । యస్తయోరన్నమశ్నాతిసకుండాశీతికథ్యతఇతి- సోమలతావిక్రేతా - సముద్రేణయోవహిత్రాదినాద్వీపాంతరంగచ్ఛతి - వందీ స్తుతిపాఠకః - తైలార్థంతిలాదిబీజానాంపేష్టా- సాక్షీవాదేకూటస్య వ్యవహారవాదకస్యకర్తా ॥ ౧౫౮ ॥ పిత్రేతి ॥ పిత్రాసహశాస్త్రార్థేవాకేవావస్తునినిరర్థంయోవివదతి- కితవోయస్స్వయందేవితుమనభిజ్ఞః స్వార్థంపరాన్దేవయతి - నతుస్వయందేవితా - తస్యోక్తత్వాత్ - నచసభికః - తస్యద్యూతవృత్తిపదేనాభిధాస్యమానత్వాత్ - కేకరఇతిపాఠేతిర్యగ్దృష్టిః - సురావ్యతిరిక్తమద్యపాతా - కుష్ఠీ - అనిర్ణీతేపితస్మిన్మహాపాతకాదౌజాతాభిశాపః - ఛద్మనాధర్మకారీ- రసవిక్రేతా ॥ ౧౫౯ ॥ ధనురితి ॥ ధనూంషిశరాంశ్చయఃకరోతి - జ్యేష్ఠాయాంసోదరభగిన్యామనూఢాయాంయాకనిష్ఠావివాహేనదీయతేసాగ్రేదిధిషూః-తస్యాఃపతిః - తథాచలౌగాక్షిః ॥శ్లో॥ జ్యేష్ఠాయాంయద్యనూఢాయాంకన్యాయాముహ్యతేనుజా। సాచాగ్రేదిధిషూర్జ్ఞేయాపూర్వాతుదిధిషూస్స్మృతేతి - గోవిందరాజస్తు - భ్రాతుర్మృతస్యభార్యాయామిత్యనేనఅగ్రేదిధిషూపతిరేవ - వృత్తవశాదగ్రేపదలోపేనదిధిషూపతిరితిమనునావక్ష్యతేసఇహగృహ్యతఇత్యాహ - మిత్రధ్రుగ్యోమిత్రస్యాపకారేవర్తతే - ద్యూతవృత్తిఃసభికః- పుత్రేణాధ్యాపితః

హ్మైర్యౌనైశ్చసంబంధైస్సంయోగంపతితైర్గతః ॥ ౧౫౭ ॥ అగారదాహీగరదఃకుండాశీసోమవిక్రయీ ।
సముద్రయాయీవందీచతైలికఃకూటకారకః ॥ ౧౫౮ ॥ పిత్రావివదమానశ్చ కితవోమద్యపస్తథా । పాపరో
గ్యభిశస్తశ్చదాంభికోరసవిక్రయీ ॥ ౧౫౯ ॥ ధనుశ్శరాణాంకర్తాచయశ్చాగ్రేదిధిషూపతిః।మిత్రధ్రుగ్ద్యూ
తవృత్తిశ్చపుత్రాచార్యస్తథైవచ ॥ ౧౬౦ ॥ భ్రామరీగండమాలీచశ్విత్ర్యథోపిశునస్తథా । ఉన్మత్తోంధశ్చ
వర్జ్యాఃస్యుర్వేదనిందకఏవచ॥ ౧౬౧ ॥ హస్తిగోశ్వోష్ట్రదమకోనక్షత్రైర్యశ్చజీవతి। పక్షిణాంపోషకోయశ్చ
యుద్ధాచార్యస్తథైవచ ॥ ౧౬౨ ॥ స్రోతసాంభేదకోయశ్చతేషాంచావరణేరతః । గృహసంవేశకోదూతోవృ
క్షారోపకఏవచ॥౧౬౩॥శ్వక్రీడీశ్యేనజీవీచకన్యాదూషకఏవచ।హింస్రోవృషలవృత్తిశ్చగణానాంచైవయాజకః॥
౧౬౪ ॥ ఆచారహీనఃక్లీబశ్చనిత్యంయాచనకస్తథా। కృషిజీవీశ్లీపదీచసద్భిర్నిందితఏవచ ॥ ౧౬౫ ॥ ఔరభ్రికో
మాహిషికఃపరపూర్వాపతిస్తథా। ప్రేతనిర్యాతకశ్చైవవర్జనీయాఃప్రయత్నతః ॥౧౬౬॥ ఏతాన్విగర్హి
తాచారానపాఙ్క్తేయాన్ద్విజాధమాన్ । ద్విజాతిప్రవరోవిద్వానుభయత్రవివర్జయేత్ ॥ ౧౬౭ ॥ బ్రా

పితా - పుత్రాచార్యత్వాసంభవాత్ ॥ ౧౬౦ ॥ భ్రామరీతి ॥ అపస్మారీ - గండమాలాఖ్యవ్యాధ్యుపేతః - శ్వేతకుష్ఠయుక్తః- దుర్జనః- ఉన్మాదవాన్ - అచక్షుః - వేదనిందాకరః ॥ ౧౬౧ ॥ హస్తీతి ॥ హస్తిగవాశ్వోష్ట్రాణాంవినేతా - నక్షత్రశబ్దేనజ్యోతిశ్శాస్త్రముపలక్ష్యతేతేనయోవర్తతే - పక్షిణాంపంజరసంజాతానాంక్రీడాద్యర్థంపోషితా - యుద్ధార్థమాయుధవిద్యోపదేశకః ॥ ౧౬౨ ॥ స్రోతసామితి ॥ ప్రవహజ్జలానాంసేతుభేదాదినాదేశాంతరనేతా- తేషామేవావరణకర్తానిజగతిప్రతిబంధకఃగృహసన్నివేశోపదేశకోవాస్తువిద్యోపజీవీ దూతో రాజగ్రామప్రేష్యవ్యతిరిక్తోపి - వృక్షారోపయితావేతనగ్రహణేన - నతుధర్మార్థీ - పంచామ్రరోపీనరకంనయాతీతివిధానాత్ ॥౧౬౩॥ శ్వక్రీడీతి ॥ క్రీడార్థంశునఃపోషయితా - శ్యేనైర్జీవతిక్రయవిక్రయాదినా - కన్యాభిగంతా - హింసారతిః - శూద్రోపక్లప్తవృత్తిః - వృషలపుత్రఇతిపాఠాంతరం - వృషలాఏవకేవలాఃపుత్రాయస్యేత్యర్థః - వినాయకాదిగణయాగకృత్ ॥ ౧౬౪ ॥ ఆచారేతి ॥ గుర్వభివాదనప్రత్యుత్థానాద్యాచారవర్జితః - క్లీబోధర్మకృత్యాదౌనిరుత్సాహః - నపుంసకస్యోక్తత్వాత్ - నిత్యంయాచనేనపరోద్వేజకః - స్వయంకృతయాకృష్యాయోజీవతివృత్త్యంతరేపినాసంభవత్యస్స్వయంకృతయాపి - శ్లీపదీవ్యాధినాస్థూలచరణః - కేనాపినిమిత్తేనసాధూనాంనిందావిషయః ॥ ౧౬౫ ॥ ఔరభ్రికఇతి ॥ మేషమహిషజీవనః- పరపూర్వాపునర్భూస్తస్యాఃపతిః- ప్రేతనిర్హారకోధనగ్రహణేన-నతుధర్మార్థం ॥ ఏతదైవపరమంతపోయత్ప్రేతపరణ్యంహరంతీతిశ్రుత్యాఅవశ్యవిహితత్వాత్ ॥ ౧౬౬ ॥ ఏతానితి ॥ ఏతాన్స్తేనాదీన్నిందితాచారాన్శ్యాకాదీంశ్చపూర్వజన్మార్జితనిందితకర్మశేషలబ్ధకాణాదిభావాన్ - సాధుభిస్సహైకత్రభోజనాద్యనర్హాన్ - బ్రాహ్మణాపశదాన్- బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠఃశాస్త్రజ్ఞోదైవేపిత్ర్యేచత్యజేత్ ॥ ౧౬౭ ॥ బ్రాహ్మణఇతి ॥ తృణాగ్నిర్యథానహవిర్దహనసమర్థోహవిషిప్రక్షిప్తేశామ్యతినిష్ఫలస్త

త్రహోమః - ఏవం వేదాగ్నిహీనో బ్రాహ్మణస్తృణాగ్నిసమః - తస్మై దేవోద్దేశేన హవ్యం న దాతవ్యం - యతో భస్మని న హూయతే - శ్రోత్రియాణామపి వేదాధ్యయనస్యావశ్యకత్వాదనధీయానస్యాపి ప్రతిషేధసిద్ధౌ స్తేనాదివత్పఙ్క్తిదూషకత్వజ్ఞాపనార్థం పునర్వచనం - అన్యే తు దైవే అనధీయాన ఏవ వర్జనీయః - అధీయానస్తు కాణాదిరపి శారీరదోషయుక్తో గ్రాహ్య ఇత్యేతదర్థం పునర్వచనం - అత ఏవ వసిష్ఠః ॥ శ్లో ॥ అథ చేన్మంత్రవిద్యుక్తశ్శారీరైః పఙ్క్తిదూషణైః । అదూష్యం తం యమః ప్రాహ పఙ్క్తిపావన ఏవ స ఇతి ॥ శారీరైః కాణత్వాదిభిర్న తు స్వయముత్పాదితైః స్తేనత్వాదిభిః ॥ ౧౬౮ ॥ అపాఙ్క్త్యదాన ఇతి ॥ పఙ్క్తిభోజనానర్హబ్రాహ్మణాయ దైవే హవిషి పిత్ర్యే వా దత్తే దాతుర్యో దానాదూర్ధ్వం ఫలోదయస్తమశేషమభిధాస్యామి ॥ ౧౬౯ ॥ అవ్రతైరితి ॥ వేదగ్రహణార్థవ్రతరహితైస్తథా పరివేత్త్రాదిభిరన్యైశ్చాపాఙ్క్త్యైః స్తేనాదిభిర్యద్ధవ్యం భుక్తం తద్రక్షాంసి భుఞ్జతే - నిష్ఫలం తచ్ఛ్రాద్ధం భవతీత్యర్థః ॥ ౧౭౦ ॥ అప్రసిద్ధత్వాత్పరివేత్త్రాదిలక్షణమాహ ॥ దారేతి ॥ అగ్నిహోత్రశబ్దోఽయమగ్నిహోత్రాద్యాధానపరః - యస్సహోదరే జ్యేష్ఠే భ్రాతర్యనూఢేఽనగ్నికే చ - దారపరిగ్రహం శ్రౌతస్మార్తాగ్నిహరణం చ కురుతే స పరివేత్తా - జ్యేష్ఠశ్చ పరివిత్తిర్భవతి ॥ ౧౭౧ ॥ ప్రసంగాత్పరివేదనసంబన్ధినామప్యనిష్టం ఫలమాహ ॥ పరీతి ॥ పరివిత్తిః పరివేత్తా చ - యయా చ కన్యయా పరివేదనం క్రియతే - కన్యాప్రదాతా - యాజకశ్చ తద్వివాహహోమకర్తా చ పఞ్చమో యేషాం సర్వే తే నరకం వ్రజన్తి ॥ ౧౭౨ ॥ భ్రాతురితి ॥ మృతస్య భ్రాతుర్వక్ష్యమాణనియోగధర్మేణాపి నియుక్తాయాం భార్యాయాం సకృత్సకృదృతావృతావిత్యాదివిధిం హిత్వా - కామేనానురాగం భావయేదాశ్లేషచుమ్బనాదికం కుర్యాత్ - అసకృద్వా ప్రవర్తేత స దిధిషూపతిర్జ్ఞాతవ్యః

హ్మణస్త్వనధీయానస్తృణాగ్నిరివ శామ్యతి । తస్మై హవ్యం న దాతవ్యం న హి భస్మని హూయతే ॥ ౧౬౮ ॥ అపాఙ్క్త్యదానే యో దాతుర్భవత్యూర్ధ్వం ఫలోదయః । దైవే హవిషి పిత్ర్యే వా తం ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః ॥ ౧౬౯ । అవ్రతైర్యద్ద్విజైర్భుక్తం పరివేత్త్రాదిభిస్తథా । అపాఙ్క్త్యైర్యదన్యైశ్చ తద్వై రక్షాంసి భుఞ్జతే । ౧౭౦ । దారాగ్నిహోత్రసంయోగం కురుతే యోఽగ్రజే స్థితే । పరివేత్తా స విజ్ఞేయః పరివిత్తిస్తు పూర్వజః ॥ ౧౭౧ । పరివిత్తిః పరివేత్తా యయా చ పరివిద్యతే । సర్వే తే నరకం యాన్తి దాతృయాజకపఞ్చమాః ॥ ౧౭౨ । భ్రాతుర్మృతస్య భార్యాయాం యోఽనురజ్యేత కామతః । ధర్మేణాపి నియుక్తాయాం స జ్ఞేయో దిధిషూపతిః । ౧౭౩ ॥ పరదారేషు జాయేతే ద్వౌ సుతౌ కుణ్డగోళకౌ । పత్యౌ జీవతి కుణ్డః స్యాన్మృతే భర్తరి గోళకః ॥ ౧౭౪ । తౌ తు జాతౌ పరక్షేత్రే ప్రాణినౌ ప్రేత్య చేహ చ । దత్తాని హవ్యకవ్యాని నాశయేతే ప్రదాయినామ్ । ౧౭౫ । అపాఙ్క్త్యో యావతః పాఙ్క్త్యాన్భుఞ్జానాననుపశ్యతి । తావతాం న ఫలం ప్రేత్య దాతా ప్రాప్నోతి బాలిశః । ౧౭౬ । వీక్ష్యాన్ధో నవతేః కాణః షష్టేః శ్విత్రీ శతస్య తు । పాపరోగీ సహస్రస్య దాతుర్నాశయతే ఫలమ్ । ౧౭౭ । యావతస్సంస్పృశేదఙ్గైర్బ్రాహ్మణాఞ్ఛూద్రయాజకః । తావతాం న భవేద్దాతుః

అతః శ్రాద్ధనిషిద్ధపాత్రమధ్యపాతాదస్యాపి హవ్యకవ్యపాత్రయోర్నిషేధః కల్పనీయః ॥ ౧౭౩ ॥ పరేతి ॥ పరదారేషు కుణ్డగోళకాఖ్యౌ ద్వౌ సుతావుత్పద్యేతే - తత్ర జీవత్పతికాయాముత్పన్నః కుణ్డో మృతపతికాయాం చ గోళకః ॥ ౧౭౪ - తావితి ॥ తే పరభార్యాయాం జాతాః కుణ్డాద్యా దృష్టాద్యనుపయోగాత్ ప్రాణిన ఇతి వ్యపదిష్టాః - ప్రాణినా బ్రాహ్మణత్వేపి తత్కార్యాభావాత్ - ప్రేత్యఫలాభావాత్పరలోకే చానుషఙ్గికకీర్త్యాదిఫలాభావాద్దత్తాని హవ్యకవ్యాని నిష్ఫలాని కుర్వన్తి ॥ ౧౭౫ ॥ అపాఙ్క్త్య ఇతి ॥ సద్భిస్సహైకపఙ్క్తిభోజనానర్హః స్తేనాదిర్యావత్సంఖ్యాన్ భోజనార్హాన్ పశ్యతి - తావత్సంఖ్యానాం భోజనస్య ఫలం తత్ర శ్రాద్ధే దాతా న ప్రాప్నోతి - బాలిశోఽజ్ఞః - అతః స్తేనాదిర్యథా న పశ్యతి తథా కర్తవ్యం ॥ ౧౭౬ ॥ వీక్ష్యేతి ॥ అన్ధస్య వీక్షణాసంభవాద్వీక్షణయోగ్యదేశసన్నిహితోఽన్ధః పాఙ్క్త్యానాం నవతేర్భోజనఫలం నాశయతి - ఏవం కాణః షష్టేః శ్విత్రశ్శతస్య - పాపరోగీ రోగరాజోపహతః సహస్రస్య - ఇత్యన్ధాదిసన్నిధినిరాసార్థం వచనం - గురులఘుసంఖ్యాభిధానం చేహ సంఖ్యోపచయే దోషగౌరవం తత్ర చ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవమితి దర్శయితుం ॥ ౧౭౭ ॥ యావత ఇతి ॥ శూద్రస్య యాజ్ఞాదావృత్విక్ - యావత్సంఖ్యాకాన్ బ్రాహ్మణాన్ స్పృశతి - ఆసనేషూపక్లృప్తేష్వితి ఆసనభేదస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ - ముఖ్యస్పర్శాసంభవే యావతాం శ్రాద్ధభోజినాం పఙ్క్తావుపదిశతి - తావతాం సంబన్ధి పౌర్తికం ఫలం శ్రాద్ధీయం దాతుర్న భవతి - తావతాం పౌర్తికం ఫలం - బహిర్వేదిదానాచ్చ యత్ఫలం న భవతీతి మేధాతిథిగోవిన్దరాజౌ - అతస్తద్యైవ నిన్దయా నిషిద్ధగణపతితోఽపి శూద్రయాజకభోజననిషేధః కల్ప్య

తే ॥ ౧౭౮ ॥ ప్రసంగాచ్ఛూద్రయాజకప్రతిగ్రహం నిషేధయతి లాఘవార్థం- అన్యత్ర నిషేధకరణే శూద్రయాజకశబ్దోచ్చారణం కర్తవ్యం స్యాత్ ॥ వేదేతి ॥ వేదజ్ఞోఽపి బ్రాహ్మణః శూద్రయాజకస్య లోభాత్ప్రతిగ్రహం కృత్వా శీఘ్రం శరీరాదినా వినాశం గచ్ఛతి - కిముతాఽవేదవిత్ - అపక్వమృన్మయశరావాదికమివోదకే ॥ ౧౭౯ ॥ సోమవిక్రయిణ ఇతి ॥ సోమవిక్రయిణే యద్దత్తం తద్దాతుర్భోజనార్థం విష్ఠా సంపద్యతే- జన్మాంతరే విష్ఠాభోజి వా జాతౌ జాయత ఇత్యర్థః - ఏవం పూయశోణితేఽపి వ్యాఖ్యేయం - నష్టం నాశభాగితయా నిష్ఫలం వివక్షితం - అప్రతిష్ఠమనాశ్రయతయా నిష్ఫలమేవ ॥ ౧౮౦ ॥ యత్త్వితి ॥ వాణిజకాయ యద్దత్తం శ్రాద్ధే తన్నేహ సుమంగలికకీర్త్యాదిఫలాయ నాపి పారలౌకికఫలాయ భవతి - పునర్భూపుత్రాయ యద్దత్తం తద్భస్మహుతహవిస్సమం నిష్ఫలమిత్యర్థః ॥ ౧౮౧ ॥ ఇతరేష్వితి ॥ ఇతరేభ్యో విశేషేణానుక్తఫలేభ్యః పఙ్క్తిభోజనానర్హేభ్యః స్తేనాదిభ్యో యథాకీర్తితేభ్యో యద్దత్తమన్నం తద్దాతుర్భోజనార్థం మేదోరుధిరమాంసమజ్జాస్థి భవతీతి పండితా వదంతి - అత్రాపి జన్మాంతరే మేదశ్శోణితాదిభుజాం జాతిషు జాయంత ఇత్యర్థః ॥ ౧౮౨ ॥ అపాఙ్క్త్యేతి ॥ ఏతైరపాఙ్క్త్యైరుపవిష్టైః స్తేనాదిదూషితా పఙ్క్తిర్యైర్బ్రాహ్మణైః పవిత్రీక్రియతే - తాన్పవిత్రీకారకాన్బ్రాహ్మణానశేషేణ శృణుత - నిషేధాదేకపఙ్క్తిభోజనాసంభవేఽపి స్తేనాదీనాం రహస్యకృతాజ్ఞాతదోషవిషయత్వేన సార్థకతాఽస్య వచనస్య ॥ ౧౮౩ ॥ అగ్ర్యా ఇతి ॥ సర్వేషు వేదేషు చతుర్ష్వపి అగ్ర్యాః శ్రేష్ఠాః స్వగృహీతవేదాః బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః - అత ఏవ యమః - పఙ్క్తిపావనగణనాయాం చతుర్వేదవిదేకైవేతి పఠితవాన్ - తథా ప్రకర్షేణ ప్రోచ్యతే వేదార్థ ఏభిరితి ప్రవచనాన్యంగాని తేష్వప్యగ్ర్యాః షడంగవిదః స్తైరచతుర్వేదినోఽపి పఙ్క్తిపావనాః న్యాయవిచ్ఛషడంగవిదితి

ఫలం దానస్య పారత్రికమ్ ॥ ౧౭౮ ॥ వేదవిచ్చాపి విప్రోఽస్య లోభాత్కృత్వా ప్రతిగ్రహమ్ । వినాశం వ్రజతి క్షిప్రమామపాత్రమివాంభసి ॥ ౧౭౯ ॥ సోమవిక్రయిణే విష్ఠా భిషజే పూయశోణితమ్ । నష్టం దేవలకే దత్తమప్రతిష్ఠం తు వార్ధుషౌ ॥ ౧౮౦ ॥ యత్తు వాణిజకే దత్తం నేహ నాముత్ర తద్భవేత్ । భస్మనీవ హుతం హవ్యం తథా పౌనర్భవే ద్విజే ॥ ౧౮౧ ॥ ఇతరేషు త్వపాఙ్క్త్యేషు యథోద్దిష్టేష్వసాధుషు । మేదోఽసృఙ్మాంసమజ్జాస్థి వదంత్యన్నం మనీషిణః ॥ ౧౮౨ ॥ అపాఙ్క్త్యోపహతా పఙ్క్తిః పావ్యతే యైర్ద్విజోత్తమైః । తాన్నిబోధత కార్త్స్న్యేన ద్విజాగ్ర్యాన్పఙ్క్తిపావనాన్ ॥ ౧౮౩ ॥ అగ్ర్యాస్సర్వేషు వేదేషు సర్వప్రవచనేషు చ । శ్రోత్రియాన్వయజాశ్చైవ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ ౧౮౪ ॥ త్రిణాచికేతః పంచాగ్నిస్త్రిసుపర్ణః షడంగవిత్ । బ్రహ్మదేయాత్మసంతానో జ్యేష్ఠసామగ ఏవ చ ॥ ౧౮౫ ॥ వేదార్థవిత్ప్రవక్తా చ బ్రహ్మచారీ సహస్రదః । శతాయుశ్చైవ విజ్ఞేయా బ్రాహ్మణాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ ౧౮౬ ॥ పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వా శ్రాద్ధకర్మణ్యుపస్థితే । నిమంత్రయేత త్ర్యవరాన్సమ్యగ్విప్రాన్యథోదితాన్ ॥ ౧౮౭ ॥ నిమంత్రితో ద్విజః పిత్ర్యే ని

పఙ్క్తిపావనమధ్యే యమేన పృథక్పఠితత్వాత్ - తథా ఛందసాం శుద్ధదశపురుష ఇత్యుశనోవచనాద్దశపురుషపర్యంతమవిచ్ఛిన్నవేదసంప్రదాయవంశజాః పఙ్క్తిపావనాః ॥ ౧౮౪ ॥ త్రిణాచికేత ఇతి ॥ త్రిణాచికేతః అధ్వర్యువేదభాగః తద్వ్రతం చ తద్యోగాత్పురుషోఽపి త్రిణాచికేతః - పంచాగ్నిరగ్నిహోత్రీ - తథా చ హారీతః ॥ శ్లో ॥ పవనః పావనస్త్రేతా యస్య పంచాగ్నయో గృహే । సాయం ప్రాతః ప్రదీప్యంతే స విప్రః పఙ్క్తిపావన ఇతి ॥ పవన ఆవసథ్యాగ్నిః - పావనస్సభ్యాగ్నిః - శీతాపనోదాద్యర్థం బహుషు దేశేష్వపి విధీయతే - త్రిసుపర్ణో బహ్వృచాం వేదభాగః తద్వ్రతం చ తద్యోగాత్పురుషోఽపి త్రిసుపర్ణః షడంగాని శిక్షాదీని యోఽన్యాచష్టే స షడంగవిత్ - సర్వప్రవచనేన షడంగాధ్యేతోక్తః - బ్రాహ్మదేయా బ్రాహ్మవివాహోఢా తస్యా ఆత్మసంతానః పుత్రః - జ్యేష్ఠసామాని తదరణ్యకే గీయంతే తేషాం గాతా - ఏతే షట్ విజ్ఞేయాః పఙ్క్తిపావనా ఇత్యుత్తరశ్లోకేన సంబంధః ॥ ౧౮౫ ॥ వేదేతి ॥ అనధీత్యాపి వేదాంగాని గురూపదేశాధిగతవేదార్థః - ప్రవక్తా వేదార్థస్యైవ - బ్రహ్మచారీ ప్రథమాశ్రమీ - సహస్రద ఇతి దేయవిశేషానుపాదానేఽపి - గావో వై యజ్ఞస్య మాతర ఇత్యాదిసిద్ధప్రవృత్తశ్రుతిదర్శనాత్ - గోసహస్రదాతా బహుప్రదో వా - శతాయుశ్శతవయాః - శ్రోత్రియాదయో వదేయాన్నిత్యనియమాత్ సతి శ్రోత్రియత్వే ఉక్తగుణయోగాత్పఙ్క్తిపావనత్వం ॥ ౧౮౬ ॥ పూర్వేద్యురితి ॥ శ్రాద్ధకర్మణి ప్రాప్తే శ్రాద్ధాహాత్పూర్వదినే తదసంభవే శ్రాద్ధదిన ఏవోక్తలక్షణాన్బ్రాహ్మణాన్ సమ్యగితి సత్కృత్య నిమంత్రయేత్ త్రయోఽవరా న్యూనా యేషాం తే త్ర్యవరాః నతు తావంత ఏవ - ఏకైకభోజనస్యాప్యుక్తత్వాత్ ॥ ౧౮౭ ॥ నిమంత్రిత ఇతి ॥ శ్రాద్ధే నిమంత్రితో బ్రాహ్మణో నిమంత్రణాదారభ్య శ్రాద్ధాహోరాత్రం యావత్ మైథుననివృత్తిసంయమనియమవాన్స్యాత్ - అవశ్యకర్తవ్యజపా

దివర్జంవేదాధ్యయనంచనకుర్యాత్ - శ్రాద్ధకర్తాపితథైవస్యాత్ ॥ ౧౮౮ ॥ నిమంత్రితానితి ॥ పూర్వనియమవిధేరయమనువాదః - యస్మాత్తాన్బ్రాహ్మణాన్నిమంత్రితానదృశ్యరూపేణపితరోధితిష్ఠంతి - ప్రాణవాయువదనుగచ్ఛంతి-తథోపవిష్టేషుతేషుసమీపఉపవిశంతి - తస్మాన్నియతాభవేయుః ॥ ౧౮౯ ॥ కేతితఇతి ॥ హవ్యకవ్యయథాశాస్త్రంనిమంత్రితోబ్రాహ్మణఃస్వీకృత్యకేనాపిప్రకారేణభోజనమకుర్వాణః- తేనపాపేనజన్మాంతరేసూకరోభవతి ॥ ౧౯౦ ॥ నియతాత్మభవేత్సదేత్యనేనమైథుననిషేధేకృతేవృషలీగమనస్యాధికదోషజ్ఞాపనాయాహ ॥ ఆమంత్రితస్త్వితి ॥ వృషలీశూద్రాతత్రమూఢత్వాత్ శ్రాద్ధేనిమంత్రితస్సన్యోవృషల్యాసార్ధంస్త్రీపుంసధర్మేణసురతాదినారమతేసదాతుర్యత్పాపంతత్ప్రాప్నోతి - పాపోత్పత్తిమాత్రంవివక్షితంఅన్యథాదాతరిఅపాపేపాపంనజాయతే-నచేదం దాతుఃప్రాయశ్చిత్తత్వయావిహితంయేనాసౌపాపాన్ముచ్యతేమేధాతిథిగోవిందరాజౌతుసామాన్యేనబ్రహ్మచర్యస్యవిధానాత్ వృషస్యంతీచపలయతిభర్తారమితియోగాశ్లేషణేనశ్రాద్ధభోక్తురూఢాబ్రాహ్మణ్యపివృషల్యభిమతాత్రేత్యాహతుః ॥ ౧౯౧ ॥ అక్రోధనాఇతి ॥ క్రోధరహితాః - బహిశ్శౌచంమృద్వారిభ్యామంతశ్శౌచంరాగద్వేషాదిత్యాగః - తద్యుక్తాః - సర్వదాస్త్రీసంయోగాదిశూన్యాః - త్యక్తయుద్ధాః - దయాద్యష్టగుణయోగోమహాభాగతాతద్వంతః - అనాదిదేవతారూపాః - పితరః - తస్మాత్క్రోధాదిరహితేనభోక్త్రాకర్త్రాచభవితవ్యం ॥ ౧౯౨ ॥ యస్మాదితి ॥ ఏషాంసర్వేషాంపితౄణాంయస్మాదుత్పత్తిర్యేచపితరోయైర్బ్రాహ్మణాదిభిర్యైర్నియమైశ్శాస్త్రోక్తకర్మభిరుపచరణీయాభవేయుః

యతాత్మాభవేత్సదా। నచఛందాంస్యధీయీతయస్యశ్రాద్ధంచతద్భవేత్ ॥ ౧౮౮ ॥ నిమంత్రితాన్హిపితరఉపతిష్ఠంతితాన్ద్విజాన్। వాయువచ్చానుగచ్ఛంతితథాసీనానుపాసతే ॥ ౧౮౯ ॥ కేతితస్తుయథాన్యాయంహవ్యకవ్యేద్విజోత్తమః। కథంచిదప్యతిక్రామన్పాపస్సూకరతాంవ్రజేత్ ॥ ౧౯౦ ॥ ఆమంత్రితస్తుయఃశ్రాద్ధేవృషల్యాసహమోదతే। దాతుర్యద్దుష్కృతంకించిత్తత్సర్వంప్రతిపద్యతే ॥ ౧౯౧ ॥ అక్రోధనాశ్శౌచపరాస్సతతంబ్రహ్మచారిణః। న్యస్తశస్త్రామహాభాగాఃపితరఃపూర్వదేవతాః ॥ ౧౯౨ ॥ యస్మాదుత్పత్తిరేతేషాంసర్వేషామప్యశేషతః। యేచయైరుపచర్యాస్స్యుర్నియమైస్తాన్నిబోధత ॥ ౧౯౩ ॥ మనోర్హైరణ్యగర్భస్యయేమరీచ్యాదయస్సుతాః। తేషామృషీణాంసర్వేషాంపుత్రాఃపితృగణాఃస్మృతాః ॥ ౧౯౪ ॥ విరాట్సుతాస్సోమసదస్సాధ్యానాంపితరస్స్మృతాః। అగ్నిష్వాత్తాశ్చదేవానాంమారీచాలోకవిశ్రుతాః ॥ ౧౯౫ ॥ దైత్యదానవయక్షాణాంగంధర్వోరగరక్షసామ్। సుపర్ణకిన్నరాణాంచస్మృతాబర్హిషదోత్రిజాః ॥ ౧౯౬ ॥ సోమపానామవిప్రాణాంక్షత్రియాణాంహవిర్భుజః। వైశ్యానామాజ్యపానామశూద్రాణాంతుసుకాలినః ॥ ౧౯౭ ॥ సోమపాస్తుకవేఃపుత్రాహవిష్మంతోంగిరస్సుతాః। పులస్త్యస్యాజ్యపాఃపుత్రావసిష్ఠస్యసుకాలినః ॥ ౧౯౮ ॥ అగ్నిదగ్ధానగ్నిదగ్ధాన్కావ్యాన్బర్హిషదస్తథా। అగ్నిష్వాత్తాంశ్చసౌమ్యాంశ్చవిప్రాణామేవనిర్దిశేత్ ॥ ౧౯౯ ॥ యఏతేతుగణాముఖ్యాఃపితౄణాంపరికీర్తితాః। తేషామపీహవిజ్ఞేయంపుత్రపౌత్రమనంతకమ్। ౨౦౦ ॥ ఋషిభ్యఃపితరోజాతాఃపితృభ్యోదేవదానవాః। దేవేభ్యస్తుజగత్సర్వంచరంస్థాణ్వనుపూర్వ

తాన్సాకల్యేనశృణుత ॥ ౧౯౩ ॥ మనోరితి ॥ హిరణ్యగర్భాపత్యస్యమనోర్యేమరీచ్యాదయఃపుత్రాఃపూర్వముక్తాః - మరీచిమత్ర్యంగిరసావిత్యాదినా - తేషామృషీణాంసర్వేషాంసోమపాదయఃపితృగణాఃపుత్రామన్వాదిభిస్స్మృతాః ॥ ౧౯౪ ॥ విరాడితి॥ విరాట్సుతాఃసోమసదోనామసాధ్యానాంపితరః - అగ్నిష్వాత్తామరీచేఃపుత్రాలోకవిఖ్యాతాదేవానాంపితరః ॥ ౧౯౫ ॥ దైత్యేతి॥ దైత్యాదీనాంప్రథమాభ్యాసాదికభేదానాంఅత్రిపుత్రాబర్హిషదోనామపితరస్స్మృతాః ॥ ౧౯౬ ॥ సోమపాఇతి॥ బ్రాహ్మణప్రభృతీనాంచతుర్ణాంవర్ణానాంసోమపాప్రభృతయశ్చత్వారఃపితరస్స్మృతాః ॥ ౧౯౭ ॥ సోమపాఇతి॥ కవేర్భృగోస్సోమపాఃపుత్రాః-హవిర్భుజఏవహవిష్మంతఃఅంగిరసఃపుత్రాః-ఆజ్యపాఃపులస్త్యస్యసుతాః - సుకాలినోవసిష్ఠసుతాః ॥ ౧౯౮ ॥ అగ్నీతి ॥ అగ్నిదగ్ధానగ్నిదగ్ధకావ్యబర్హిషదగ్నిష్వాత్తసౌమ్యాఖ్యాన్పరాన్పితౄన్విప్రాణామేవజానీయాత్ ॥ ౧౯౯ ॥ యఇతి ॥ యఏతేప్రధానభూతాఃపితృగణాఉక్తాః - తేషామపీహజగతిపితరఏవపుత్రపౌత్రాఅనంతావిజ్ఞేయాః-పుత్రపౌత్రమితిగవాశ్వప్రభృతీనిచేత్యేకవద్భావఃఏతచ్ఛ్లోకసూచితేభ్యోన్యేపివరోవరేణ్యఇత్యాదయఃపితృగణామార్కండేయాదిపురాణాదిషుశ్రూయంతే ॥ ౨౦౦ ॥ ఋషిభ్యఇతి ॥ ఋషిభ్యోమరీచ్యాదిభ్యఃఉక్తక్రమేణపితరోజాతాః - పితృభ్యోదేవదానవాజాతాఃదేవేభ్యశ్చజంగమస్థావరంజగత్ క్రమేణజాతం - తస్మాత్సోమపాదిప్రభవత్వాత్ స్వపితృపితామహానామేషాంశ్రాద్ధేపూజనీ

యాః - సోమపాదయోపి పూజితాస్సంతః శ్రాద్ధఫలదానాయ కల్పంత ఇతి - ప్రకృతశ్చ పిత్రాదిశ్రాద్ధస్తుత్యర్థోఽయం సోమపాదిపితృగణోపన్యాసః - అథవా ఆవాహనకాలే నిజపిత్రాదయో బ్రాహ్మణాదిభిస్సోమపాదిరూపేణ ధ్యేయా ఏవం వ్యవస్థాజ్ఞానమనుష్ఠానపరతా చ స్యాత్ ॥ ౨౦౧ ॥ రాజతైరితి ॥ ఏషాం పితౄణాం రూప్యమయపాత్రై రూప్యయుక్తైర్వా తామ్రాదిపాత్రైర్జలమపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయసుఖహేతుస్సంపద్యతే - కిం పునః ప్రశస్తపాయసాదీతి ॥ ౨౦౨ ॥ దేవేతి ॥ దేవానుద్దిశ్య యత్క్రియతే తద్దైవకార్యం - తతః పితృకార్యం ద్విజాతీనాం విశేషేణ కర్తవ్యముపదిశ్యతే - అనేన పితృశ్రాద్ధస్య ప్రాధాన్యం దైవం తదంగమిత్యాహ - ఏతదేవ స్పష్టయతి - యతో దైవం కర్మ పితృకృత్యస్య పూర్వం సదాప్యాయనం పరిపూరకం స్మృతం ॥ ౨౦౩ ॥ తేషామితి ॥ ఆరక్షో రక్షా తేషాం పితౄణాం రక్షాభూతం దైవం విశ్వేదేవబ్రాహ్మణం పూర్వం నిమంత్రయేత్ - యస్మాద్రక్షావర్జితం శ్రాద్ధం రాక్షసా ఆచ్ఛిందంతి ॥ ౨౦౪ ॥ దైవేతి ॥ యత ఏవమతః - తచ్ఛ్రాద్ధం దైవాద్యంతం - దైవకర్మణీ ఆద్యంతౌ ఆరంభావసానే యస్య తత్తథా - ఏతేనేదముక్తం - నిమంత్రణాదిసర్వం దైవపూర్వం విసర్జనం తు దేవానాం శేషే - అత ఏవ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యత్తత్క్రియతే కర్మ పైతృకే బ్రాహ్మణం ప్రతి । తత్సర్వం తత్ర కర్తవ్యం వైశ్వదేవికపూర్వకమితి ॥ నతు తచ్ఛ్రాద్ధం పిత్ర్యుపక్రమావసానం - పిత్రాద్యంతం తదనుతిష్ఠన్ ససంతానశ్శీఘ్రం వినశ్యతి ॥ ౨౦౫ ॥ శుచిమితి ॥ అస్థ్యంగారాద్యనుపహతం దేశం నిర్జనం చ గోమయేనోపలేపయేత్ - దక్షిణదిగవనతం చ ప్రయత్నతస్సంపాదయేత్ ॥ ౨౦౬ ॥ అవకాశేష్వితి ॥ చోక్షాః స్వభావశుచయో రణ్యాదిప్ర

శః ॥ ౨౦౧ ॥ రాజతైర్భాజనైరేషామథో వా రాజతాన్వితైః । వార్యపి శ్రద్ధయా దత్తమక్షయాయోపకల్పతే ॥ ౨౦౨ ॥ దేవకార్యాద్ద్విజాతీనాం పితృకార్యం విశిష్యతే । దైవం హి పితృకార్యస్య పూర్వమాప్యాయనం స్మృతమ్ ॥ ౨౦౩ ॥ తేషామారక్షభూతం తు పూర్వం దైవం నియోజయేత్ । రక్షాంసి హి విలుంపంతి శ్రాద్ధమారక్షవర్జితమ్ ॥ ౨౦౪ ॥ దైవాద్యంతం తదీహేత పిత్ర్యాద్యంతం న తద్భవేత్ । పిత్ర్యాద్యంతం త్వీహమానః క్షిప్రం నశ్యతి సాన్వయః ॥ ౨౦౫ ॥ శుచిం దేశం వివిక్తం చ గోమయేనోపలేపయేత్ । దక్షిణాప్రవణం చైవ ప్రయత్నేనోపపాదయేత్ ॥ ౨౦౬ ॥ అవకాశేషు చోక్షేషు నదీతీరేషు చైవ హి । వివిక్తేషు చ తుష్యంతి దత్తేన పితరస్సదా ॥ ౨౦౭ ॥ ఆసనేషూపక్లృప్తేషు బర్హిష్మత్సు పృథక్పృథక్ । ఉపస్పృష్టోదకాన్సమ్యగ్విప్రాంస్తానుపవేశయేత్ ॥ ౨౦౮ ॥ ఉపవేశ్య తు తాన్విప్రానాసనేష్వజుగుప్సితాన్ । గంధమాల్యైస్సురభిభిరర్చయేద్దైవపూర్వకమ్ ॥ ౨౦౯ ॥ తేషాముదకమానీయ సపవిత్రాంస్తిలానపి । అగ్నౌ కుర్యాదనుజ్ఞాతో బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణైస్సహ ॥ ౨౧౦ ॥ అగ్నేస్సోమయమాభ్యాం చ కృత్వాప్యాయనమాదితః । హవిర్దానేన విధివత్పశ్చాత్సంతర్పయేత్పితౄన్ ॥ ౨౧౧ ॥ అగ్న్యభావే తు విప్రస్య పాణావేవోపపాదయేత్ । యో హ్యగ్నిస్స ద్విజో విప్రైర్మంత్రదర్శిభిరుచ్యతే ॥ ౨౧౨ ॥ అక్రోధనాన్సుప్రసాదాన్వదంత్యేతాన్పురాతనాన్ । లోకస్యాప్యా

దేశాస్తేషు నద్యాదితీరేషు తథా నిర్జనప్రదేశేషు దత్తేన శ్రాద్ధాదినా సర్వదా పితరస్తుష్యంతి ॥ ౨౦౭ ॥ ఆసనేష్వితి ॥ తత్ర చ దేశే ఆసనేషు పృథక్పృథక్ విన్యస్తేషు సకుశేషు - ప్రాగామంత్రితబ్రాహ్మణాన్ సమ్యక్కృతస్నానాచమనానుపవేశయేత్ - అత్ర దైవబ్రాహ్మణాసనేషు ద్వయం పిత్రాసనేషు చ ప్రత్యేకం దక్షిణాగ్రవికః కుశో దేయః - తదాహ దేవలః ॥ శ్లో ॥ యే చాత్ర విశ్వేదేవానాం విప్రాః పూర్వనిమంత్రితాః । ప్రాఙ్ముఖాన్యాసనాన్యేషాం ద్విదర్భోపహితాని చ ॥ దక్షిణాముఖయుక్తాని పితౄణామాసనాని చ । దక్షిణాగ్రైకదర్భాణి ప్రోక్షితాని తిలోదకైరితి ॥ దక్షిణాముఖయుక్తాని దక్షిణాగ్రాణి - అగ్రం కాండమూలాపేక్షయా ॥ ౨౦౮ ॥ ఉపవేశ్యేతి ॥ తాన్విప్రానామంత్రితానాసనేషూపవేశ్య - కుంకుమాదిగంధమాల్యధూపాదిభిః స్పృహణీయగంధైర్దైవపూర్వమర్చయేత్ ॥ ౨౦౯ ॥ తేషామితి ॥ తేషాం బ్రాహ్మణానామర్ఘోదకపవిత్రతిలాన్ సంమిశ్రాన్ కృత్వా తైర్బ్రాహ్మణైస్సహానుజ్ఞాతః అగ్నౌ వక్ష్యమాణం హోమం కుర్యాత్ - అనుజ్ఞాసామర్థ్యాచ్చ ప్రార్థనాపి పూర్వం కర్తవ్యా - సా చ స్వగృహ్యానుసారేణ కరవాణి కరిష్య ఇత్యాదికా - అనుజ్ఞాపి ఓమిత్యేవంరూపా కురుష్వేతి వా ॥ ౨౧౦ ॥ అగ్నేరితి ॥ అగ్నేః సోమయమయోశ్చ విధివత్పర్యుక్షణాదిపూర్వం హవిర్దానేన ప్రీణనమాదౌ కృత్వా పశ్చాదన్నాదినా పితౄన్ తర్పయేత్ - సోమయమయోః ద్వంద్వనిర్దేశేపి పృథగేవ దేవతాత్వం - సహాదిశబ్దప్రయోగాభావాత్ - యత్ర సాహిత్యం వివక్షితం తత్ర సహాదిశబ్దం కరోతీత్యుక్తం ప్రాక్ ॥ ౨౧౧ ॥ అగ్న్యభావే త్వితి ॥ అగ్న్యభావే పునర్బ్రాహ్మణహస్త ఏవ ఉక్తాహుతిత్రయం దద్యాత్ - యస్మాద్యోఽగ్నిస్స ఏవ బ్రాహ్మణ ఇతి వేదవిద్భిర్బ్రాహ్మణైరుక్తః అగ్న్యభావశ్చానుపనీతస్య సంభవతి - ఉపనీతస్య సమావృత్తస్య చ పాణిగ్రహణాత్పూర్వం - మృతభార్యస్య వా ॥ ౨౧౨ ॥ అ

క్రోధవానితి ॥ క్రోధశూన్యాన్ సుప్రసాదాన్ ప్రసన్నముఖాన్ ప్రవాహానాదితయా పురాతనాన్ - అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరితి న్యాయేన లోకవృద్ధయే ఉద్యుక్తాన్ - శ్రాద్ధపాత్రభూతాన్ మన్వాదయో వదంతి - తస్మాద్దైవతుల్యత్వాచ్ఛ్రాద్ధబ్రాహ్మణస్య తదగ్నౌ దాతవ్యమితి పూర్వవిధ్యనువాదః ॥ ౨౧౩ ॥ అపసవ్యమితి ॥ అగ్నౌ పర్యుక్షణాద్యంగముక్తం అగ్నౌకరణహోమానుష్ఠానక్రమమపసవ్యం దక్షిణసంస్థం కృత్వా - తతోఽపసవ్యేన దక్షిణహస్తేన పిండాధారభూతాయాం భువ్యుదకం క్షిపేత్ ॥ ౨౧౪ ॥ త్రీనితి ॥ తస్మాదగ్న్యాదిహోమాదుద్ధృతాదన్నాదుద్ధృతావశిష్టాన్ త్రీన్ పిండాన్ కృత్వోదకస్యైవ విధినా దక్షిణహస్తేన సమాహితోఽనన్యమనా దక్షిణాముఖస్తేషు దర్భేష్వితి వక్ష్యమాణత్వాద్దర్భేషు దద్యాత్ ॥ ౨౧౫ ॥ న్యుప్యేతి ॥ విధిపూర్వకం స్వగృహ్యోక్తవిధినా దర్భేషు తాన్పిండాన్ దత్త్వా - దర్భమూలేషు కరావఘర్షణమితి విష్ణువచనాచ్చ తేషు దర్భేషు మూలదేశేషు హస్తం నిర్లేపం కుర్యాత్ ప్రపితామహపిత్రాదీనాం త్రయాణాం లేపభుజాం తృప్తయే ॥ ౨౧౬ ॥ ఆచమ్యేతి ॥ అనంతరముపస్పృశ్యోదఙ్ముఖో భూత్వా యథాశక్తి ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా వసంతాయ నమస్తుభ్యమిత్యాదినా షడృతూన్నమస్కుర్యాత్పితౄంశ్చ నమో వః పితర ఇత్యాదిమంత్రముక్తమద్భిః పర్యావృత్యేతి గృహ్యదర్శనాత్ దక్షిణాముఖో నమస్కుర్యాత్ ॥ ౨౧౭ ॥ ఉదకమితి ॥ పిండదానాత్పూర్వం పిండాధారదేశదత్తోదకశేషముదకపాత్రస్థం ప్రతిపిండసమీపే క్రమేణ పునరుత్సృజేత్ - తాంశ్చ పిండాన్ యథాన్యస్తాన్ యేనైవ క్రమేణ దత్తాన్ తేనైవ క్రమేణావజిఘ్రేత్ సమాహితోఽనన్యమనాః ॥ ౨౧౮ ॥ పిండేభ్య ఇతి ॥ అల్పికేతి అన్నాల్పమాత్రా అవయవభాగాః పిం

యనే యుక్తాన్ శ్రాద్ధదేవాన్ ద్విజోత్తమాన్ ॥ ౨౧౩ ॥ అపసవ్యమగ్నౌ కృత్వా సర్వమావృత్య విక్రమమ్ ।
అపసవ్యేన హస్తేన నిర్వపేదుదకం భువి । ౨౧౪ । త్రీంస్తు తస్మాద్ధవిశ్శేషాత్పిండాన్కృత్వా సమాహితః । ఔ
దకేనైవ విధినా నిర్వపేద్దక్షిణాముఖః । ౨౧౫ ॥ న్యుప్య పిండాంస్తతస్తాంస్తు ప్రయతో విధిపూర్వకమ్ । తేషు
దర్భేషు తం హస్తం నిమృజ్యాల్లేపభాగినామ్ । ౨౧౬ । ఆచమ్యోదక్పరావృత్య త్రిరాయమ్య శనైరసూన్ ।
షడృతూంశ్చ నమస్కుర్యాత్పితౄనేవ చ మంత్రవిత్ । ౨౧౭ । ఉదకం నినయేచ్ఛేషం శనైః పిండాంతికే పు
నః । అవజిఘ్రేచ్చ తాన్ పిండాన్ యథాన్యుప్తాన్ సమాహితః । ౨౧౮ । పిండేభ్యస్త్వల్పికాం మాత్రాం
సమాదాయానుపూర్వశః । తానేవ విప్రానాసీనాన్ విధివత్పూర్వమాశయేత్ । ౨౧౯ । ధ్రియమాణే తు పి
తరి పూర్వేషామేవ నిర్వపేత్ । విప్రవద్వాపి తం శ్రాద్ధే స్వకం పితరమాశయేత్ । ౨౨౦ । పితా యస్య తు వృత్త
స్స్యాజ్జీవేచ్చాపి పితామహః । పితుస్స నామ సంకీర్త్య కీర్తయేత్ప్రపితామహమ్ ।౨౨౧। పితామహో వా త
చ్ఛ్రాద్ధం భుంజీతేత్యబ్రవీన్మనుః । కామం వా సమనుజ్ఞాతః స్వయమేవ సమాచరేత్ ॥ ౨౨౨ । తేషాం దత్త్వా తు
హస్తేషు సపవిత్రం తిలోదకమ్ । తత్పిండాగ్రం ప్రయచ్ఛేత స్వధైషామస్త్వితి బ్రువన్ । ౨౨౩ ॥ పాణిభ్యాం
తూపసంగృహ్య స్వయమన్నస్య వర్ధితమ్ । విప్రాంతికే పితౄన్ ధ్యాయన్ శనకైరుపనిక్షిపేత్ । ౨౨౪ ।

డేభ్య ఉత్పన్నానల్పభాగాన్పిండక్రమేణైవ గృహీత్వా తేనైవ పిత్రాదిబ్రాహ్మణాన్ భోజనకాలే భోజనాత్పూర్వం భోజయేత్ - విధివత్పిండానుస్థానవత్పితరముద్దిశ్య యః పిండో దత్తస్తదవయవం పితృబ్రాహ్మణం భోజయేత్ - ఏవం పితామహప్రపితామహపిండయోరపి ॥ ౨౧౯ ॥ ధ్రియమాణేత్వితి ॥ ధ్రియమాణే జీవతి పితరి మృతానాం పితామహాదిత్రయాణాం శ్రాద్ధం కర్తవ్యం - అథవా పితృవిప్రస్థానే తమేవ స్వపితరం భోజయేత్ - పితామహప్రపితామహయోశ్చ బ్రాహ్మణౌ భోజయేత్పిండద్వయం చ దద్యాత్ ॥ ౨౨౦ ॥ పితేతి ॥ నామకీర్తనమత్ర శ్రాద్ధోపలక్షణార్థం పితృజీవనాపేక్షోఽయం వాశబ్దః - యస్య పునః పితా మృతస్స్యాత్పితామహో జీవతి స పితృప్రపితామహయోః శ్రాద్ధం కుర్యాత్ - గోవిందరాజస్తు యస్య పితృప్రపితామహౌ ప్రేతౌ స్యాతాం స పిత్రే పిండం నిధాయ పితామహాత్పరం ద్వాభ్యాం దద్యాత్ - ఇతి విష్ణువచనాత్ప్రపితామహతత్పితృభ్యాం దద్యాదితి వ్యాఖ్యాతవాన్ ॥ ౨౨౧ ॥ పితేతి ॥ యథా జీవత్పితా భోజ్యస్తథా పితామహోఽపి పితామహబ్రాహ్మణస్థానే భోజ్యః పితృప్రపితామహయోశ్చ బ్రాహ్మణభోజనం పిండదానం చ కుర్యాత్ - యథా వా జీవతా పితామహేన త్వమేవ యథారుచి కుర్వితి దత్తానుజ్ఞః స్వరుచ్యా పితామహం భోజయేత్ పితృపితామహగురూణాం శ్రాద్ధద్వయం కుర్యాదితి విష్ణువచనాత్పితృప్రపితామహవృద్ధప్రపితామహానాం శ్రాద్ధత్రయం కుర్యాత్ ॥ ౨౨౨ ॥ తేషామితి ॥ పిండేభ్యస్త్వల్పికాం మాత్రామిత్యుక్తం తస్యాయం కాలవిధిః ప్రదేయవిధిశ్చ తేషాం బ్రాహ్మణానాం హస్తేషు సదర్భం తిలోదకం దత్త్వా తదితి పూర్వనిర్దిష్టం పిండాగ్రం పిత్రే స్వధాస్త్విత్యేవమాది బ్రువన్ పిత్రాదిబ్రాహ్మణేభ్యః క్రమేణ దద్యాత్ ॥ ౨౨౩ ॥ పాణిభ్యామితి ॥ అన్నస్యేతి తృతీయార్థే షష్ఠీ - వర్ధితం పూర్ణం పితరాదిపాత్రం స్వయం పాణిభ్యాం గృహీత్వా పితౄంశ్చింతయన్ రసవ

త్యగారాదానీయబ్రాహ్మణానాంసమీపేపరివేషణార్థమత్వరయాస్థాపయేత్ ॥ ౨౨౪ ॥ ఉభయోరితి ॥ అధికరణసప్తమీయం - ఉభయోః కరయోర్ముక్తసంస్థితంయదన్నంబ్రాహ్మణాంతికమానీయతేతదసురాదుష్టబుద్ధయఆచ్ఛిందంతి- తస్మాన్నైకహస్తేనానీయపరివేష్టవ్యం॥ ౨౨౫ ॥ గుణానితి ॥ గుణాన్ వ్యంజనాని అన్నాపేక్షయా అప్రాధాన్యాత్ - గుణయుక్తాన్వా - సూపశాకాద్యాన్ - ప్రయతశ్శుచిః - సమాహితః అనన్యమనాః - సమ్యక్ యథానవిశీర్యంతితథాభూమావేవస్వపాత్రస్థానేస్థాపయేన్నదారుఫలకాదౌ ॥ ౨౨౬ ॥ భక్ష్యమితి ॥ భక్ష్యమభ్యవహరణీయంమోదకాపూపాది - భోజ్యంపాయసాని - నానాప్రకారఫలమూలాని - హృదయస్యప్రియాణిమాంసాని - పానానిసుగంధీని - భూమావేవవిన్యసేదితిపూర్వేణసంబంధః ॥ ౨౨౭ ॥ ఉపనీయేతి ॥ ఏతత్సర్వమన్నాదికంబ్రాహ్మణసమీపమానీయప్రయతశ్శుచిః అనన్యమనాః క్రమేణపరివేషయేత్ - ఇదంమధురమిదమమ్లమిత్యేవంమాధుర్యాదిగుణాన్ కథయన్ ॥ ౨౨౮ ॥ నాస్రమితి ॥ రోదనక్రోధమృషాభాషణానినకుర్యాత్ - పాదేనచాన్నంనస్పృశేత్ - నచోత్క్షిప్యోత్క్షిప్యాన్నంపాత్రేక్షిపేత్ - పరుషార్థంతయాప్రతిషిద్ధయోరపిక్రోధానృతయోః శ్రాద్ధాంగత్వజ్ఞాపనార్థోఽయంనిషేధః ॥ ౨౨౯ ॥ అస్రమితి ॥ అశ్రుక్రియమాణంప్రేతానస్మృతవేషాన్ శ్రాద్ధాన్నానిప్రాపయతి- నపితౄణాముపకారకంభవతి - క్రోధశ్శత్రూన్ - మృషావాదశ్శునకాన్ - పాదస్పర్శోన్నస్యరాక్షసాన్ - అవధూననంపాపకారిణః తస్మాన్నరోదనాదికుర్యాత్ ॥ ౨౩౦ ॥ యద్యదితి ॥ యద్యద్విప్రాణామీప్సితంఅన్నవ్యంజనాది - తత్తదమత్సరోదద్యాత్ - పరమాత్మనిరూపణపరాః కథాశ్చకు

ఉభయోర్హస్తయోర్ముక్తంయదన్నముపనీయతే। తద్విప్రలుంపంత్యసురాస్సహసాదుష్టచేతసః॥ ౨౨౫॥
గుణాంశ్చసూపశాకాద్యాన్పయోదధిఘృతంమధు। విన్యసేత్ప్రయతఃపూర్వంభూమావేవసమాహితః॥
౨౨౬ ॥ భక్ష్యంభోజ్యంచవివిధం మూలానిచ ఫలానిచ। హృద్యానిచైవ మాంసాని పానానిసురభీణిచ॥
౨౨౭ ॥ ఉపనీయతుతత్సర్వం శనకైస్సు సమాహితః। పరివేషయేత ప్రయతో గుణాన్సర్వాన్ప్రచోద
యన్॥ ౨౨౮॥ నాస్రమాపాతయేజ్జాతునకుప్యేన్నానృతంవదేత్। నపాదేనస్పృశేదన్నంనచైతదవధూ
నయేత్ ॥ ౨౨౯ ॥ అస్రంగమయతిప్రేతాన్కోపోఽరీననృతంశునః। పాదస్పర్శస్తురక్షాంసిదుష్కృతీనవ
ధూననమ్॥ ౨౩౦॥ యద్యద్రోచేతవిప్రేభ్యస్తత్తద్దద్యాదమత్సరః। బ్రహ్మోద్యాశ్చకథాఃకుర్యాత్పితృ
ణామేతదీప్సితమ్॥ ౨౩౧ ॥ స్వాధ్యాయంశ్రావయేత్పిత్ర్యేధర్మశాస్త్రాణిచైవహి। ఆఖ్యానానీతిహాసాం
శ్చపురాణానిఖిలానిచ ॥ ౨౩౨॥ హర్షయేద్బ్రాహ్మణాంస్తుష్టోభోజయేచ్చశనైశ్శనైః। అన్నాద్యేనాస
కృచ్చైతాన్గుణైశ్చపరిచోదయేత్ ॥ ౨౩౩ ॥ వ్రతస్థమపిదౌహిత్రంశ్రాద్ధేయత్నేనభోజయేత్। కుతపం
చాసనందద్యాత్తిలైశ్చవికిరేన్మహీమ్॥ ౨౩౪ ॥ త్రీణిశ్రాద్ధేపవిత్రాణిదౌహిత్రఃకుతపస్తిలాః। త్రీణిచా
త్రప్రశంసంతిశౌచమక్రోధమత్వరామ్॥ ౨౩౫ ॥ అత్యుష్ణంసర్వమన్నంస్యాద్భుంజీరంస్తేచవాగ్యతాః। న
చద్విజాతయోబ్రూయుర్దాత్రాపృష్టాహవిర్గుణాన్ ॥ ౨౩౬॥ యావదుష్ణంభవత్యన్నంయావదశ్నంతి
వాగ్యతాః। పితరస్తావదశ్నంతియావన్నోక్తాహవిర్గుణాః ॥ ౨౩౭॥ యద్వేష్టితశిరాభుంక్తేయద్భుంక్తే

ర్యాత్ - యతఃపితౄణామేతదపేక్షితం ॥ ౨౩౧ ॥ స్వాధ్యాయమితి ॥ స్వాధ్యాయంవేదం- మానవాదీనిధర్మశాస్త్రాణిఆఖ్యానానిసౌపర్ణమైత్రావరుణాదీని - ఇతిహాసాన్మహాభారతాదీన్ పురాణానిబ్రహ్మపురాణాదీని - ఖిలానిశ్రీసూక్తాదీనిశ్రాద్ధేబ్రాహ్మణాన్శ్రావయేత్ - పురాణాన్యఖిలానిచేతివాపాఠః ॥ ౨౩౨ ॥ హర్షయేదితి ॥ స్వయంహృష్టోభూత్వాప్రియవచనాదిభిర్బ్రాహ్మణాన్పరితోషయేత్ - అన్నంచాత్వరయాభోజయేత్ - మృష్టాన్నేనపాయసాదిభిశ్చపాయసమిదంస్వాదుమోదకోయంహృద్యోగృహ్యతామిత్యాదిగుణాభిధానైః పునర్బ్రాహ్మణాన్ప్రేరయేత్ ॥ ౨౩౩ ॥ వ్రతస్థమితి ॥ బ్రహ్మచారిణమపిదౌహిత్రంశ్రాద్ధేప్రయత్నతోభోజయేత్ - అపిశబ్దాదబ్రహ్మచారిణమపి - అనుకల్పికమధ్యపతితస్యాపిబ్రహ్మచారిణోయత్నవచనాచ్ఛ్రేష్ఠత్వం - నేపాలకంబళంచాసనేదద్యాత్ - దౌహిత్రమంతరేణాపి - తిలాంశ్చశ్రాద్ధభూమౌవికిరేత్ ॥ ౨౩౪ ॥ త్రీణీతి॥ పూర్వోక్తాన్యేవత్రీణిదౌహిత్రాదీనిశ్రాద్ధేపవిత్రాణీతిజ్ఞాప్యంతేత్రీణిచశౌచాదీనిప్రశంసంతి॥ ౨౩౫॥ అత్యుష్ణమితి ॥ ఉష్ణమేవాత్యుష్ణం - యస్యోష్ణస్యాన్నాదేర్భోజనముచితంతదుష్ణందద్యాత్ - నతుఫలాద్యపి - అతఏవశంఖః॥ శ్లో॥ ఉష్ణమన్నంద్విజాతిభ్యశ్శ్రద్ధయావినివేదయేత్। అన్యత్రఫలమూలేభ్యః పానకేభ్యశ్చ పండిత ఇతి - సంయతవాచశ్చ బ్రాహ్మణా అశ్నీయుః - కిమిదంస్వాద్వస్వాద్వితిదాత్రా అన్నాదిగుణాన్పృష్టావక్త్రాద్యభినయేనాపినబ్రూయుః - వాగ్యతత్వస్యాత్రపునర్విధానాత్ ॥ ౨౩౬॥ యావదితి ॥ యావదన్నే ఉష్ణతాభవతియావచ్చమౌనినోభుంజతే-యావచ్చహవిర్గుణానోచ్యంతేతావత్పితరోఽశ్నంతీతిపూర్వోక్తస్యైవార్థస్య

ప్రశంసా ॥ ౨౩౭ ॥ యదితి ॥ వస్త్రాదివేష్టితశిరా యదన్నం భుంక్తే - తథా దక్షిణాముఖస్సపాదుకశ్చ - తద్రాక్షసా భుంజతే - న పితరః - తస్మాదేవం రూపం న కర్తవ్యం ॥ ౨౩౮ ॥ చాండాలఇతి ॥ చాండాలగ్రామ్యసూకరకుక్కుటశునకోదక్యానపుంసకా యథా బ్రాహ్మణాన్భోజనకాలే న పశ్యేయుస్తథా కార్యం ॥ ౨౩౯ ॥ హోమఇతి ॥ యస్మాత్ హోమేఽగ్నిహోత్రాదౌ - ప్రదానే గోహిరణ్యాదిదానే - భోజ్యే స్వాభ్యుదయార్థే బ్రాహ్మణభోజనే - దైవే హవిష్యదర్శపౌర్ణమాసాదౌ - పిత్ర్యే శ్రాద్ధాదౌ - యదేభిర్వీక్ష్యతే - క్రియమాణం కర్మ తత్ యథార్థం క్రియతే తన్న సాధయతి ॥ ౨౪౦ ॥ ఘ్రాణేనేతి ॥ సూకరస్తదన్నాదేర్గంధగ్రహణాత్తత్కర్మ నిష్ఫలం కరోతి - తస్మాదన్నఘ్రాణయోగ్యదేశాన్నిరసనీయః - కుక్కుటః పక్షవాతేన - సోఽపి పక్షపవనయోగ్యదేశాదపసమనీయః - శ్వా దర్శనేన - శునోఽన్నాదిదర్శనం నిషిద్ధమపి దోషభూయస్త్వజ్ఞాపనార్థం పునరభిహితం - అథవా దృష్టినిపాతేనేతి శ్రాద్ధకర్తృభోక్తౄణాం దృష్టినిపాతవిషయత్వేన - అవరవర్ణశ్శూద్రస్తస్మాజ్జాతోఽవరవర్ణజః శూద్ర ఏవ - అసావన్నాదిస్పర్శేన ద్విజాతిశ్రాద్ధం నిష్ఫలయతి ॥ ౨౪౧ ॥ ఖంజోవేతి ॥ యది గతివికలః కాణో వా దాతుర్దాసస్సైవ ప్రేష్యస్స్యాద్విధానాత్ - అపిశబ్దాదన్యోఽపి శూద్రో న్యూనాధికాంగుళ్యాదిర్వా స్యాత్ తదా తమపి తతః శ్రాద్ధదేశాదపసారయేత్ ॥ ౨౪౨ ॥ బ్రాహ్మణమితి ॥ బ్రాహ్మణమతిథిరూపం అన్యం వా భిక్షణశీలం భోజనార్థం తత్కాలోపస్థితం - శ్రాద్ధహర్తృబ్రాహ్మణైరనుజ్ఞాతో యథాశక్త్యన్నభోజనేన భిక్షాదానేన చార్చయేత్ ॥ ౨౪౩ ॥ సార్వవర్ణికమితి ॥ వర్ణశబ్దః ప్రకారవాచీ - సర్వప్రకారకమన్నాది

దక్షిణాముఖః । సోపానత్కశ్చ యద్భుంక్తే తద్వై రక్షాంసి భుంజతే ॥ ౨౩౮ ॥ చాండాలశ్చ వరాహశ్చ కుక్కుటశ్శ్వా తథైవ చ । రజస్వలా చ షండశ్చ నేక్షేరన్నశ్నతో ద్విజాన్ ॥ ౨౩౯ ॥ హోమే ప్రదానే భోజ్యే చ యదేభిరభివీక్ష్యతే । దైవే కర్మణి పిత్ర్యే వా తద్గచ్ఛత్యయథాతథమ్ ॥ ౨౪౦ ॥ ఘ్రాణేన సూకరో హంతి పక్షవాతేన కుక్కుటః । శ్వా తు దృష్టినిపాతేన స్పర్శేనావరవర్ణజః ॥ ౨౪౧ ॥ ఖంజో వా యది వా కాణో దాతుః ప్రేష్యోఽపి వా భవేత్ । హీనాతిరిక్తగాత్రో వా తమప్యపనయేత్పునః ॥ ౨౪౨ ॥ బ్రాహ్మణం భిక్షుకం వాపి భోజనార్థముపస్థితమ్ । బ్రాహ్మణైరభ్యనుజ్ఞాతః శక్తితః ప్రతిపూజయేత్ ॥ ౨౪౩ ॥ సార్వవర్ణికమన్నాద్యం సన్నీయాప్లావ్య వారిణా । సముత్సృజేద్భుక్తవతామగ్రతో వికిరన్భువి ॥ ౨౪౪ ॥ అసంస్కృతప్రమీతానాం త్యాగినాం కులయోషితామ్ । ఉచ్ఛిష్టం భాగధేయం స్యాద్దర్భేషు వికిరశ్చ యః ॥ ౨౪౫ ॥ ఉచ్ఛేషణం భూమిగతమజిహ్మస్య శఠస్య చ । దాసవర్గస్య తత్పిత్ర్యే భాగధేయం ప్రచక్షతే ॥ ౨౪౬ ॥ ఆసపిండక్రియాకర్మ ద్విజాతేస్సంస్థితస్య తు । అదైవం భోజయేచ్ఛ్రాద్ధం పిండమేకం తు నిర్వపేత్ ॥ ౨౪౭ ॥ సహపిండక్రియాయాం తు కృతాయామస్య ధర్మతః । అనయైవావృతా కార్యం పిండనిర్వపణం సుతైః ॥

తం వ్యంజనాదిభిరేకీకృత్య ఉదకేనాప్లావయిత్వా - కృతభోజనానాం బ్రాహ్మణానాం పురతో భూమౌ - దర్భేషు వికిరశ్చ య ఇతి వక్ష్యమాణత్వాద్దర్భోపరి నిక్షిపేత్త్యజేత్ ॥ ౨౪౪ ॥ అసంస్కృతేతి ॥ నాస్య కార్యోఽగ్నిసంస్కార ఇతి నిషేధాత్ సంస్కారానర్హబాలానాం - తథా కులస్త్రీణాం అదుష్టదోషాణాం యే త్యాగినస్తేషాం పాత్రస్థముచ్ఛిష్టం - దర్భేషు చ యో వికిరః స భాగస్స్యాత్ - అన్యే తు త్యాగినామితి గుర్వాదిత్యాగినాం - కులయోషితామితి స్వాతంత్ర్యేణ వర్తమానానామనూఢకన్యానామితి వ్యాచక్షతే - గోవిందరాజస్తు త్యాగినాం కులయోషితామితి సామాన్యోపక్రమాదిదం విశేషాభిధానం సంస్కృతం భవతీతివత్ - తతః స్వకులం త్యక్త్వాగతానాం కులస్త్రీణామిత్యాహ ॥ ౨౪౫ ॥ ఉచ్ఛేషణమితి ॥ ఉచ్ఛిష్టం యద్భూమిగతం తద్దాససమూహస్యావక్రస్యానలసస్యాకుటిలస్య చ పిత్ర్యే శ్రాద్ధకర్మణి భాగధేయం మన్వాదయో వదంతి ॥ ౨౪౬ ॥ ఆసపిండేతి ॥ మర్యాదాయామాఙ్ నాభివిధౌ - సపిండీకరణశ్రాద్ధపర్యంతమచిరమృతస్య ద్విజాతేర్వైశ్వదేవబ్రాహ్మణభోజనరహితం శ్రాద్ధార్థమన్నం బ్రాహ్మణం భోజయేత్ - ఏకం చ పిండం దద్యాత్ - అస్య చ శ్రాద్ధానుష్ఠానం ॥శ్లో॥ ఏకోద్దిష్టం దైవహీనమేకార్ఘ్యైకపవిత్రకం । ఆవాహనాగ్నౌకరణరహితం హ్యపసవ్యవదితి యాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతిష్వవగంతవ్యం ॥ ౨౪౭ ॥ సహేతి ॥ అస్యేతి యస్యైతదేకోద్దిష్టం విహితం తస్య ధర్మతః స్వగృహ్యాదివిధినా సపిండీకరణశ్రాద్ధే కృతే అనయైవావృతా ఉక్తామావాస్యాశ్రాద్ధేతికర్తవ్యతయా పిండనిర్వపణం పార్వణవిధినా శ్రాద్ధం పుత్రైస్సర్వత్ర మృతాహాదౌ కర్తవ్యం - న స్వనయైవావృతేత్యనేన ప్రకృతమేకోద్దిష్టమేవాహ కిమితి న పరామృశ్యతే - తర్హి సపిండీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టం - సపిండీకరణే కృతే పునః అనయైవావృతేతి భేదనిర్దేశో న స్యాత్ - తతోఽమావాస్యేతికర్తవ్యతైవ ప్రతీయతే ॥

౨౪౯ ॥ శ్రాద్ధమితి ॥ ఆశ్రితశూద్రాయోచ్ఛిష్టదానప్రసక్తావయంనిషేధః - శ్రాద్ధభోజనోచ్ఛిష్టంయశ్శూద్రాయదదాతి - సమూఢఃకా లసూత్రంనామనరకమధోముఖంగచ్ఛతి ॥ ౨౫౦ ॥ శ్రాద్ధేతి ॥ వృషలీశబ్దోఽత్ర స్త్రీపరఇత్యాహుః - నిరుక్తంచకుర్వంతి - వృషస్యంతీచప లయతిభర్తారమితివృషలీ - బ్రాహ్మణస్యపరిణీతాబ్రాహ్మణ్యపివృషలీతి - శ్రాద్ధంభుక్త్వాతదహోరాత్రేయఃస్త్రీసంయోగంకరోతితస్యపిత రస్తస్యాఃపురీషేమాసంశేరతఇతినివృత్త్యర్థానిందా ॥ ౨౫౧ ॥ పృష్ట్వేతి ॥ తృప్తాన్బ్రాహ్మణాన్బుద్ధ్వాస్వదితమితిపృష్ట్వాతైరాచమనం కారయేత్ - కృతాచమనాంశ్చభోఇతిసంబోధ్యఅభిరమ్యతామితిబ్రూయాత్ - అభితఇతిపాఠే - అభితఃఉభయతఃఇహవాస్వగృహేవాస్య తామిత్యర్థః ॥ ౨౫౨ ॥ స్వధేతి ॥ అనుజ్ఞానానంతరంబ్రాహ్మణాఃశ్రాద్ధకర్తారంస్వధాస్త్వితిబ్రూయుః - యస్మాత్సర్వేషుశ్రాద్ధతర్పణాదిపి తృకర్మసు - స్వధాశబ్దోచ్చారణంప్రకృష్టాఆశీః ॥ ౨౫౩ ॥ తతఇతి ॥ స్వధాశబ్దోచ్చారణానంతరం కృతభోజనానాంబ్రాహ్మణానాంశే షమన్నమప్యస్తీత్యవశిష్టమన్నంనివేదయేత్ - తైర్బ్రాహ్మణైరిదమనేనాన్నేనక్రియతామిత్యనుజ్ఞాతోయథాతేబ్రూయుఃతథాన్నశేషవినియో గంకుర్యాత్ ॥ ౨౫౪ ॥ ఇదానీంప్రసంగాచ్ఛ్రాద్ధాంతరేషువిశేషవిధిమాహ ॥ పిత్ర్యఇతి ॥ పిత్ర్యేనిరపేక్షపితృకాత్యదేవతాకేఏకోద్దిష్టశ్రా ద్ధేతృప్తిప్రశ్నార్థంస్వదితమితివాచ్యం - తథాచగోభిలసాంఖ్యాయనౌ - స్వదితమితితృప్తిప్రశ్నఇతి - మేధాతిథిగోవిందరాజౌతుశ్రాద్ధకా లాగతేనాన్యేనాపిస్వదితమిత్యేవవక్తవ్యమితివ్యాచక్షతుః ॥శ్లో॥ శ్రాద్ధేస్వదితమిత్యేతద్వాచ్యమన్యేనకేనచిత్ । నానురుద్ధమిదంవిద్వద్వ్యక్తై

౨౪౯॥ శ్రాద్ధంకృత్వాయఉచ్ఛిష్టంవృషలాయప్రయచ్ఛతి। సమూఢోనరకంయాతికాలసూత్రమవాక్శిరాః॥
౨౫౦॥ శ్రాద్ధభుగ్వృషలీతల్పంతదహర్యోఽధిగచ్ఛతి। తస్యాఃపురీషేతన్మాసంపితరస్తస్యశేరతే॥ ౨౫౧॥ పృ
ష్ట్వాస్వదితమిత్యేవంతృప్తానాచామయేత్తతః। ఆచాంతాంశ్చానుజానీయాదభితోరమ్యతామితి। ౨౫౨। స్వ
ధాస్త్విత్యేవతంబ్రూయుర్బ్రాహ్మణాస్తదనంతరమ్। స్వధాకారఃపరాహ్యాశీఃసర్వేషుపితృకర్మసు॥
౨౫౩॥ తతోభుక్తవతాంతేషామన్నశేషంనివేదయేత్। యథాబ్రూయుస్తథాకుర్యాదనుజ్ఞాతస్తతోద్విజైః॥
౨౫౪॥ పిత్ర్యేస్వదితమిత్యేవవాచ్యంగోష్ఠేతుసుశ్రుతమ్। సంపన్నమిత్యభ్యుదయేదైవేరుచితమిత్యపి॥౨౫౫॥
అపరాహ్ణస్తథాదర్భావాస్తుసంపాదనంతిలాః। సృష్టిర్మృష్టిర్ద్విజాశ్చాగ్ర్యాఃశ్రాద్ధకర్మసుసంపదః॥
౨౫౬॥ దర్భాఃపవిత్రంపూర్వాహ్ణోహవిష్యాణిచసర్వశః। పవిత్రంయచ్చపూర్వోక్తంవిజ్ఞేయాహవ్యసం
పదః ॥ ౨౫౭ ॥ మున్యన్నానిపయస్సోమోమాంసంయచ్చానుపస్కృతమ్। అక్షారలవణంచైవప్రకృత్యాహ
విరుచ్యతే ॥ ౨౫౮ ॥ విసృజ్యబ్రాహ్మణాంస్తాంస్తునియతోవాగ్యతశ్శుచిః। దక్షిణాందిశమాకాంక్షన్యా
చేతేమాన్వరాన్పితౄన్ ॥ ౨౫౯ ॥ దాతారోనోఽభివర్ధంతాంవేదాస్సంతతిరేవచ। శ్రద్ధాచనోమావ్యగ

ర్న శ్రద్దధీమహి ॥ గోష్ఠేగోష్ఠీశ్రాద్ధే - సుశ్రుతమితివాచ్యంగోష్ఠ్యాంశుద్ధ్యర్థమష్టమమితిద్వాదశవిధశ్రాద్ధగణనాయాంగోష్ఠీశ్రాద్ధమితివిశ్వా మిత్రేణపఠితం - అభ్యుదయేవృద్ధిశ్రాద్ధేసంపన్నమితివాచ్యం - దైవేదేవతోద్దేశేనశ్రాద్ధేరుచితమితివచనీయం- దైవశ్రాద్ధంతుభవిష్యపురా ణోక్తం ॥శ్లో॥ దేవానుద్దిశ్యయచ్ఛ్రాద్ధంతత్తుదైవికముచ్యతే। హవిష్యేణవిశిష్టేనసప్తమ్యాదిషుయత్నతఇతి ॥ ౨౫౫ ॥ అపరాహ్ణఇతి ॥ అ మావాస్యాశ్రాద్ధస్యప్రకృతత్వాత్తద్విషయోఽయమపరాహ్ణకాలః - ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమిత్యాదినావృద్ధిశ్రాద్ధాదౌస్మృత్యంతరేప్రాతఃకాలా దివిధానాత్ - విష్టరాద్యర్థాదర్భాఃగోమయాదినాశ్రాద్ధదేశసంశోధనం - తిలాశ్చవికిరణాద్యర్థాః- సృష్టిరకార్పణ్యేనాన్నాదినిసర్గః - మృష్టి రన్నాదేశ్చసంస్కారవిశేషః - పఙ్క్తిపావనాదయశ్చబ్రాహ్మణాః - ఏతాఃశ్రాద్ధేసంపత్తయఇత్యభిధానాదంగాంతరాపేక్షంప్రకృష్టత్వమే షాంబోధితం ॥ ౨౫౬ ॥ దర్భాఇతి ॥ పవిత్రం - మంత్రాః - పూర్వాహ్ణఃకాలః - హవిష్యాణిమున్యన్నాదీనిసర్వాణిచ - యచ్చపవిత్రంపా వనంవాస్తుసంపాదనాదిపూర్వముక్తం - ఏతాశ్చదైవార్థస్యకర్మణఃసమృద్ధయః - హవ్యశబ్దోదైవకర్మోపలక్షణార్థః ॥ ౨౫౭ ॥ ము న్యన్నానీతి ॥ మునేర్వానప్రస్థస్యాన్నానినీవారాదీని-పయఃక్షీరం-సోమలతారసః-అనుపస్కృతమవికృతంపూతిగంధాదిరహితంమాంసం- అక్షారలవణమకృత్రిమలవణంసైంధవాది - ఏతత్స్వభావతోహవిర్మన్వాదిభిరభిధీయతే ॥ ౨౫౮ ॥ విసృజ్యేతి ॥ తాన్బ్రాహ్మణాన్విసృ జ్య - అనన్యమనాఃమౌనీపవిత్రోదక్షిణాందిశంవీక్షమాణఇమాన్వక్ష్యమాణాన్ అభిలషితాన్వరాన్పితౄన్ప్రార్థయేత్ ॥ ౨౫౯ ॥ దా తారఇతి ॥ అస్మత్కులేదాతారఃపురుషావర్ధంతాం - వేదాశ్చాధ్యయనాధ్యాపనతదర్థబోధతదర్థయాగాద్యనుష్ఠానైర్వృద్ధిమాప్నువం

తి - పుత్రపౌత్రాదికంచ వర్ధతాం - వేదార్థశ్రద్ధా చాస్మత్కులే - సర్వస్యైతు - దాతవ్యంచ ధనాదికం బహు భవతు ॥ ౨౫౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ పిండానాం ప్రదానం కృత్వా ప్రకృతవరయాచనానంతరం తాన్ పిండాన్ గాం బ్రాహ్మణం ఛాగం వా భోజయేత్ - అగ్నౌ జలే వా క్షిపేత్ ॥ ౨౬౦ ॥ పిండేతి॥ పిండప్రదానం కేచిదాచార్యాః బ్రాహ్మణభోజనానంతరం కుర్వతే - అన్యే పక్షిభిః పిండాన్ ఖాదయంతి - ఇయంచ పక్షిభోజనరూపా ప్రతిపత్తిరగ్న్యుదకప్రక్షేపయోర్వైకల్పికీతి దర్శయితుముక్తయోరప్యభిధానం ॥ ౨౬౧ ॥ పతివ్రతేతి॥ ధర్మార్థకామేషు మనోవాక్కాయకర్మభిః పతిరేవ మయా పరిచరణీయ ఇతి వ్రతం యస్యాస్సా పతివ్రతా ధర్మపత్నీ సవర్ణా ప్రథమోఢా- శ్రాద్ధక్రియాయాం శ్రద్ధాశాలినీ పుత్రార్థినీ - తేషాం పిండానాం మధ్యమం పితామహపిండం భక్షయేత్ - సమ్యగాధత్త పితరో గర్భమిత్యాది గృహ్యోక్తమంత్రేణ ॥ ౨౬౨ ॥ ఆయుష్మంతమితి ॥ తేన పిండభక్షణేన దీర్ఘాయుషం కీర్తిధారణాత్మకబుద్ధియుక్తం - ధనపుత్రాదిసంతతి ధర్మానుష్ఠానసత్త్వాఖ్యగుణాన్వితం పుత్రం జనయతి ॥ ౨౬౩ ॥ ప్రక్షాల్యేతి॥ తదను హస్తౌ ప్రక్షాల్య జ్ఞాతిప్రాయమన్నం కుర్యాత్ - జ్ఞాతీన్ప్రాప్నోతి గచ్ఛతీతి జ్ఞాతిప్రాయం - కర్మణ్యణ్ - జ్ఞాతీన్ భోజయేదిత్యర్థః - తేభ్యః పూజాపూర్వకమన్నం దత్వా మాతృపక్షానపి సాహాణం భోజయేత్ ॥ ౨౬౪ ॥ ఉచ్ఛేషణమితి ॥ తద్బ్రాహ్మణోచ్ఛిష్టం తావత్కాలం తిష్ఠేత్ యావద్బ్రాహ్మణానాం విసర్జనం బ్రాహ్మణేషు తు నిర్గతేషు మార్ష్టవ్యమిత్యర్థః - తతస్సంపన్నే శ్రాద్ధకర్మణి వైశ్వదేవబలిహోమకర్మ నిత్యశ్రాద్ధాతిథిభోజనాని కర్తవ్యాని - బలిశబ్దస్య ప్రదర్శనార్థత్వాత్ - అత ఏవ మత్స్యపురాణే ॥ శ్లో॥ నివృత్య ప్రతిపత్త్యర్థం పర్యుక్ష్యాగ్నించ మంత్రవిత్ । వైశ్వదేవం ప్రకుర్వీత నైత్యకం విధిమేవ చేతి॥ ౨౬౫॥

మద్బహుదేయంచనోస్త్వితి ॥ ౨౫౯ ॥ ఏవం నిర్వపణం కృత్వా పిండాంస్తాంస్తదనంతరమ్ । గాం విప్రమజమగ్నిం వా ప్రాశయేదప్సు వా క్షిపేత్ ॥ ౨౬౦ ॥ పిండనిర్వపణం కేచిత్పురస్తాదేవ కుర్వతే । వయోభిః ఖాదయంత్యన్యే ప్రక్షిపంత్యనలేఽప్సు వా ॥ ౨౬౧ ॥ పతివ్రతా ధర్మపత్నీ పితృపూజనతత్పరా । మధ్యమం తు తతః పిండమద్యాత్సమ్యక్సుతార్థినీ ॥ ౨౬౨ ॥ ఆయుష్మంతం సుతం సూతే యశోమేధాసమన్వితమ్ । ధనవంతం ప్రజావంతం సాత్త్వికం ధార్మికం తథా ॥ ౨౬౩ ॥ ప్రక్షాల్య హస్తావాచమ్య జ్ఞాతిప్రాయం ప్రకల్పయేత్ । జ్ఞాతిభ్యస్సత్కృతం దత్వా బాంధవానపి భోజయేత్ ॥ ౨౬౪ ॥ ఉచ్ఛేషణం తు తత్తిష్ఠేద్యావద్విప్రా విసర్జితాః । తతో గృహబలిం కుర్యాదితి ధర్మో వ్యవస్థితః ॥ ౨౬౫ ॥ హవిర్యచ్చిరరాత్రాయ యచ్చానంత్యాయ కల్పతే । పితృభ్యో విధివద్దత్తం తత్ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః ॥ ౨౬౬ ॥ తిలైర్వ్రీహియవైర్మాషైరద్భిర్మూలఫలేన వా । దత్తేన మాసం తృప్యంతి విధివత్పితరో నృణామ్ ॥ ౨౬౭ ॥ ద్వౌ మాసౌ మత్స్యమాంసేన త్రీన్మాసాన్హారిణేన తు । ఔరభ్రేణాథ చతురః శాకునేనాథ పంచ వై ॥ ౨౬౮ ॥ షణ్మాసాంశ్ఛాగమాంసేన పార్షతేన చ సప్త వై । అష్టావేణస్య మాంసేన రౌరవేణ నవైవ తు ॥ ౨౬౯ ॥ దశమాసాంస్తు తృప్యంతి వరాహమహిషామిషైః । శశకూర్మయోస్తు మాంసేన మాసానేకాదశైవ తు ॥ ౨౭౦ ॥ సంవత్సరం తు గవ్యేన పయసా పాయసేన చ । వార్ధ్రీణసస్య మాంసేన తృప్తిర్ద్వాదశవార్షికీ ॥ ౨౭౧ ॥ కాలశాకం మహాశల్కాః ఖడ్గలోహామిషం మధు ।

హోమశ్చాన్నైరితి పూర్వముక్తమపి వ్యవధానాదబుద్ధిస్థం శిష్యసుఖప్రతిపత్తయే పునర్వక్తవ్యతయా ప్రతిజానీతే ॥ హవిరితి ॥ చిరరాత్రాయ పదమవ్యయం చిరకాలవాచి - అత ఏవ చిరరాత్రాయ చిరస్యాద్యాశ్చిరార్థకా ఇత్యాభిధానికాః - యద్ధవిః పితృభ్యో యథావిధి దత్తం చిరకాలతృప్తయే అనంతతృప్తయే చ సంపద్యతే తన్నిశ్శేషేణాభిధాస్యామి ॥ ౨౬౬ ॥ తిలైరితి ॥ తిలధాన్యయవమాషజలమూలఫలానామన్యతమేన యథాశాస్త్రం శ్రద్ధయా దత్తేన మనుష్యాణాం మాసం పితరస్తృప్యంతి - కృష్ణమాషాస్తిలాశ్చైవ శ్రేష్ఠాస్స్యుర్యవశాలయ ఇతి వాయుపురాణవచనాన్మాషైరితి కృష్ణమాషా బోద్ధవ్యాః ॥ ౨౬౭ ॥ ద్వావితి ॥ పాఠీనాదిమత్స్యానాం మాంసేన ద్వౌ మాసౌ పితరః ప్రీయంత ఇతి పూర్వేణ సంబంధః - త్రీన్మాసాన్ హారిణేన మాంసేన చతురో మేషమాంసేన - పంచ ద్విజాతిభక్ష్యపక్షిమాంసేన ॥ ౨౬౮ ॥ షణ్మాసానితి ॥ షణ్మాసాన్ ఛాగమాంసేన ప్రీయంతే - పృషతశ్చిత్రమృగః తన్మాంసేన సప్త - ఏణమాంసేనాష్టౌ - రురుమాంసేన నవ - ఏణరురూ హరిణజాతివిశేషౌ ॥ ౨౬౯ ॥ దశేతి ॥ దశమాసానారణ్యసూకరమహిషమాంసైస్తృప్యంతి - ఏకాదశ శశకచ్ఛపమాంసేన ॥ ౨౭౦ ॥ సంవత్సరమితి ॥ వర్షం పునర్గోభవక్షీరేణ - తత్పాచితోదనేన చ తృప్యంతి - తత్రైవ పాయసశబ్దప్రసిద్ధేః - వార్ధ్రీణసస్య మాంసేన ద్వాదశవర్షపర్యంతం పితృతృప్తిర్భవతి - వార్ధ్రీణసశ్చ నిగమే వ్యాఖ్యాతః ॥ శ్లో॥ త్రిపిబంత్వింద్రియక్షీణం శ్వేతం వృద్ధమజాపతిమ్ । వార్ధ్రీణసం తు తం ప్రాహుర్యాజ్ఞికాః పితృక

మణీతి - నద్యాదౌ పయః పిబతో యస్య త్రీణి జలం స్పృశంతి కర్ణౌ జిహ్వా చ - త్రిభిః పిబతీతి త్రిపిబః ‖ ౨౭౧ ‖ కాలేతి ‖ కాలశాకాఖ్యం శాకం - మహాశల్కాః సశల్కా ఇతి మేధాతిథిః - మత్స్యవిశేషా ఇతి యుజ్యంతే - మహాశల్కలినో మత్స్యా ఇతి వచనాత్ - ఖడ్గో గండకః - లోహితో లోహితవర్ణశ్ఛాగ ఏవ - సర్వలోహో నానంత్యమిత్యపైరీనసి చ నాత్తరయోరామిషం - మధుమాక్షికం - మున్యన్నాని నీవారాదీని ఆరణ్యాని సర్వాణి - ఏతాన్యనంతతృప్తయే సంపద్యంతే ‖ ౨౭౨ ‖ యదితి ‖ ఋతునక్షత్రతిథీనామయం సముచ్చయః - యత్కించిదిత్యప్రసిద్ధం మధుసంయుక్తం పాకకాలే మఘాత్రయోదశ్యాం దీయతే - తదప్యక్షయమేవ భవతి - త్రయోదశ్యా అధికరణత్వేపి ఈప్సితత్వవివక్షయా ప్రాప్యేత్యధ్యాహారాద్వా ద్వితీయా ‖ ౨౭౩ ‖ అపీతి ‖ వర్షాసు మఘాయుక్తత్రయోదశీపూర్వోక్తా విశేషితా - అత్రాపి ‖ శ్లో ‖ ప్రోష్ఠపద్యామతీతాయాం మఘాయుక్తాం త్రయోదశీం - ప్రాప్య శ్రాద్ధం హి కర్తవ్యం మధునా పాయసేన చేతి శంఖవచనాత్ - భాద్రకృష్ణత్రయోదశీ పూర్వం తేన చ గృహ్యతే - పితరః కిల ఏవమాశాసతే - అపి నామ తథావిధః కశ్చిదస్మాకం కులే భూయాత్ - యోఽస్మభ్యం ప్రకృష్టాయాం త్రయోదశ్యాం తథా తిథ్యంతరేపి హస్తినః పూర్వాం దిశం గతాయాం ఛాయాయాం మధుఘృతసంయుక్తం పాయసం దద్యాత్ - న తు త్రయోదశీహస్తిచ్ఛాయయోస్సముచ్చయః - యథాహ విష్ణుః ‖ శ్లో ‖ అపి జాయేత సోఽస్మాకం కులే కశ్చిన్నరోత్తమః । ప్రావృట్కాలే సితే పక్షే త్రయోదశ్యాం సమాహితః ‖ మధూల్లితేన యశ్శ్రాద్ధం పాయసేన సమాచరేత్ । కార్తికం సకలం వాపి ప్రాక్ఛాయే కుంజరస్య చేతి ‖ ౨౭౪ ‖ యద్యదితి ‖ యద్యదితి వీహ్యాది - సర్వమన్నమప్రతిషిద్ధం యథాశాస్త్రం సమ్యక్ శ్రద్ధాయుక్తః పితృభ్యో దదాతి - తదనంతకం సర్వకాలమక్షయమనపచితం పరలోకే పితౄణాం తృప్తయే భవతి - అతస్తత్ఫలార్థినా శ్రద్ధయా దేయమితి విధీయతే ‖ ౨౭౫ ‖ కృష్ణేతి ‖ కృష్ణపక్షే దశమీమారభ్య చతుర్దశీం త్యక్త్వా

ఆనంత్యాయైవ కల్పంతే మున్యన్నాని చ సర్వశః ‖ ౨౭౨ ‖ యత్కించిన్మధునా మిశ్రం ప్రదద్యాత్తు త్రయోదశీమ్ ।
తదప్యక్షయమేవ స్యాద్వర్షాసు చ మఘాసు చ ‖ ౨౭౩ ‖ అపి నస్స కులే జాయాద్యో నో దద్యాత్త్రయోదశీమ్ ।
పాయసం మధుసర్పిర్భ్యాం ప్రాక్ఛాయే కుంజరస్య చ ‖ ౨౭౪ ‖ యద్యద్దదాతి విధివత్సమ్యక్ శ్రద్ధాసమన్విత
తః । తత్తత్పితౄణాం భవతి పరత్రానంతమక్షయమ్ ‖ ౨౭౫ ‖ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ వర్జయిత్వా చతుర్ద
శీమ్ । శ్రాద్ధే ప్రశస్తాస్తిథయో యథైతా న తథేతరాః ‖ ౨౭౬ ‖ యుక్షు కుర్వన్దినర్క్షేషు సర్వాన్కామాన్
సమశ్నుతే । అయుక్షు తు పితౄన్సర్వాన్ప్రజాం ప్రాప్నోతి పుష్కలామ్ ‖ ౨౭౭ ‖ యథా చైవాపరః ప
క్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే । తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యతే ‖ ౨౭౮ ‖ ప్రాచీనావీతినా స
మ్యగపసవ్యమతంద్రిణా । పిత్ర్యమానిధనాత్కార్యం విధివద్దర్భపాణినా ‖ ౨౭౯ ‖ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రా

క్షసీ కీర్తితా హి సా ।

ర్థే యథా తిథయః శ్రేష్ఠా మహాఫలాః - న తథా తదన్యాః ప్రతిపదాదయః ‖ ౨౭౬ ‖ యుక్ష్వితి ‖ దినశబ్దోఽత్ర తిథిపరః - యుక్షు యుగ్మాసు తిథిషు ద్వితీయా చతుర్థ్యాదిషు - యుగ్మనక్షత్రేషు భరణీరోహిణ్యాదిషు శ్రాద్ధం కుర్వన్ సర్వానభిలషితాన్ ప్రాప్నోతి - అయుగ్మాసు తిథిషు ప్రతిపత్తృతీయాప్రభృతిషు అయుగ్మేషు చ నక్షత్రేషు అశ్వినీకృత్తికాదిషు శ్రాద్ధేన పితౄన్ పూజయన్ పుత్రాదిసంతతిం లభతే - పుష్కలాం ధనవిద్యాసమృద్ధాం ‖ ౨౭౭ ‖ యథేతి ‖ చైత్రసితాద్యా మాసా ఇతి జ్యోతిశ్శాస్త్రవిధానాత్ శుక్లపక్షోపక్రమత్వాన్మాసానాం అపరః పక్షః కృష్ణపక్షః - స యథా శుక్లపక్షాత్ శ్రాద్ధస్య సంబంధి విశిష్టఫలదో భవతి - ఏవం పూర్వార్ధదివసాదుత్తరార్ధదివసః ప్రకృష్టఫలో విశిష్యత ఇతి వచనం పూర్వాహ్ణేపి శ్రాద్ధకర్తవ్యతాం బోధయతి - నను శుక్లపక్షాదనుక్తోత్కర్షస్యాపరపక్షస్య కథం దృష్టాంతతా - ప్రసిద్ధో హి దృష్టాంతో భవతీతి చేత్ - ఉచ్యతే - కృష్ణపక్షే దశమ్యాదావిత్యత్రైవ విశిష్టవిధానాదుత్కర్షాభిధానాత్ ‖ ౨౭౮ ‖ ప్రాచీనావీతినేతి ‖ దక్షిణస్కంధస్థితయజ్ఞోపవీతేన అనలసేన దర్భహస్తేన అపసవ్యం పితృతీర్థేన యథాశాస్త్రం సర్వం పితృసంబంధి కర్మ ఆనిధనాదాసమాప్తేః కర్తవ్యం ఆనిధనాద్యావజ్జీవమితి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ ‖ ౨౭౯ ‖ రాత్రావితి ‖ రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కర్తవ్యం - యస్మాచ్ఛ్రాద్ధవినాశనగుణయోగాద్రాక్షసీ సా రాత్రిః కథితా - సంధ్యయోశ్చ న కుర్యాత్ - ఆదిత్యే చాచిరోదితే - అచిరోదితాదిత్యకాలశ్చ పంచధా విభక్తస్యాహ్నః త్రిముహూర్తః ప్రాతఃకాలో గ్రాహ్యః - యథోక్తం విష్ణుపురాణే ‖ శ్లో ‖ రేఖాప్రభృత్యథాదిత్యే త్రిముహూర్తం గతే రవౌ । ప్రాతస్తతః స్మృతః కాలో భాగస్స్యాహ్నస్తు పంచమ ఇతి - అపరాహ్ణస్య శ్రాద్ధాంగతయా విధానాత్ కథమయం ప్రసక్తప్రతిషేధ ఇతి చేత్ - నాయం ప్రతిషేధః స హి రాగప్రాప్తస్య వా స్యాత్ విధిప్రాప్తస్య వా నాద్యః నాత్ర రాగతో నిత్యస్య దర్శశ్రాద్ధస్య ప్రాప్తత్వాత్ విధిప్రాప్తస్య నిషేధే షోడశిగ్రహణాగ్రహణవద్వికల్పస్స్యాత్ - తస్మాత్పర్యుదాసోఽయం - రాత్ర్యాదిపర్యుదస్తేతరకాలే శ్రాద్ధం కుర్యాత్ - అనయా జేతరయజతిషు యేయజామహ ఇతి మంత్రవత్ - అపరాహ్ణవిధిశ్చ ప్రాశస్త్యార్థః -

అతఏవోక్తం - యథాశ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణో విశిష్యత ఇతి ॥ ౨౮౦ ॥ అనేనేతి॥ కుర్యాన్మాసానుమాసికమితి ప్రతిమాసం శ్రాద్ధం విహితం - తదసంభవే విధిరయం - చతుర్భిర్మాసైః ఋతుః ఋతురేకః - ఏకస్తు ఋతుస్సంవత్సర ఇతీమం పక్షమాశ్రిత్యోచ్యతే - అనేనోక్తవిధానేన సంవత్సరమధ్యే త్రీన్వారాన్ హేమంతగ్రీష్మవర్షాసు శ్రాద్ధం కర్తవ్యం - తచ్చ సమయాచారాత్కుంభవృషకన్యాస్థేఽర్కే - పంచమహాయజ్ఞాంతర్గతం చ ఏకమప్యాశయేద్విప్రమిత్యనేన విహితం - ప్రత్యహం తు కుర్యాదితి పూర్వోక్తదార్ఢ్యార్థం ॥ ౨౮౧ ॥ నేతి॥ అగ్నేస్సోమయమాభ్యాం చేత్యనేన విహిత పితృయజ్ఞాంగభూతో హోమో న లౌకికే శ్రౌతస్మార్తవ్యతిరిక్తాగ్నౌ శాస్త్రే విధీయతే - తస్మాన్న లౌకికాగ్నావగ్నౌకరణహోమః కర్తవ్యః - నిరగ్నినా తు అగ్న్యభావే తు విప్రస్య పాణావిత్యభిధానాద్విప్రపాణావగ్నౌకరణీయః ఆహితాగ్నేర్ద్విజస్యామావాస్యావ్యతిరేకేణ కృష్ణపక్షే దశమ్యాదౌ శ్రాద్ధం విధీయతే - మృతాహశ్రాద్ధం తు నియతత్వాత్కృష్ణపక్షేపి తిథ్యంతరే న నిషిధ్యతే ॥ ౨౮౨ ॥ యదితి॥ పాంచయజ్ఞికశ్రాద్ధాసంభవే విధిరయం యత్ర స్నానానంతరముదకతర్పణం ద్విజః కరోతి తేనైవ సర్వం నిత్యశ్రాద్ధఫలం ప్రాప్నోతి - ద్విజోత్తమపదం ద్విజపరం ॥ ౨౮౩ ॥ వసూనితి ॥ యస్మాత్పిత్రాదయో వస్వాదయ ఇత్యేషా అనాదిభూతా శ్రుతిరస్తి - అతః పితౄన్ వస్వాఖ్యదేవాన్ పితామహాన్ రుద్రాన్ ప్రపితామహానాదిత్యాన్ మన్వాదయో వదంతి - తతశ్చ సిద్ధబోధనవైయర్థ్యాత్ - శ్రాద్ధే పిత్రాదయో వస్వాదిరూపేణ ధ్యేయా ఇతి విధిః కల్ప్యతే - అతఏవ పైఠీనసిః - య ఏవం విద్వాన్పితౄన్ యజతే వసవో రుద్రా ఆదిత్యాశ్చాస్య ప్రీతా భవంతీతి - మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు - పితృద్వేషాన్నాస్తిక్యాద్వా యః పితృకర్మణి న ప్రవర్తతే - తం ప్రత్యేతత్ప్రవర్తనార్థం దేవతాత్వాధ్యారోపేణ పితౄణాం స్తుతివచనమిత్యాహతుః ॥ ౨౮౪ ॥ విఘసాశీతి ॥ సర్వదా విఘసభోజనస్స్యాత్సర్వదా వామృతభోజనో భవేత్ - విఘసామృతపదయోరప్రసిద్ధత్వాద

క్షసీ కీర్తితా హి సా । సంధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే చైవాచిరోదితే ॥ ౨౮౦ ॥ అనేన విధినా శ్రాద్ధం త్రి
రబ్దస్యేహ నిర్వపేత్ । హేమంతగ్రీష్మవర్షాసు పాంచయజ్ఞికమన్వహమ్ ॥ ౨౮౧ ॥ న పైతృయజ్ఞియో హో
మో లౌకికేఽగ్నౌ విధీయతే । న దర్శేన వినా శ్రాద్ధమాహితాగ్నేర్ద్విజన్మనః ॥ ౨౮౨ ॥ యదేవ తర్పయత్యద్భిః పి
తౄన్ స్నాత్వా ద్విజోత్తమః । తేనైవ కృత్స్నమాప్నోతి పితృయజ్ఞక్రియాఫలమ్ ॥ ౨౮౩ ॥ వసూన్ వదంతి తు
పితౄన్ రుద్రాంశ్చైవ పితామహాన్ । ప్రపితామహాంస్తథాదిత్యాన్ శ్రుతిరేషా సనాతనీ ॥ ౨౮౪ ॥ విఘ
సాశీ భవేన్నిత్యం నిత్యం వామృతభోజనః । విఘసో భుక్తశేషం తు యజ్ఞశేషం తథామృతమ్ ॥ ౨౮౫ ॥ ఏతద్వోఽభి
హితం సర్వం విధానం పాంచయజ్ఞికమ్ । ద్విజాతిముఖ్యవృత్తీనాం విధానం శ్రూయతామితి । ఇతి మానవే ధ
ర్మశాస్త్రే - భృగుప్రోక్తాయాం - సంహితాయాం - తృతీయోఽధ్యాయః.

చతుర్థమాయుషో భాగముషిత్వాద్యం గురౌ ద్విజాః । ద్వితీయమాయుషో భాగం కృతదారో గృహే వసేత్ ॥

ర్థం వ్యాకురుతే - విప్రాదిభుక్తశేషం విఘస ఉచ్యతే - దర్శపౌర్ణమాసాదియజ్ఞశిష్టం పురోడాశాద్యమృతం సామాన్యాభిధానేపి ప్రకృతత్వాత్ శ్రాద్ధే విప్రభుక్తశేషభోజనార్థోయం విధిః - అతఏవ ॥ శ్లో ॥ భుంజీతాతిథిసంయుక్తః సర్వం పితృనిషేవితమితి స్మృత్యంతరం అతిథ్యాదివిశేషభోజనం తు అవశిష్టం తు దంపతీ ఇత్యనేనైవ విహితం - తస్యైవ యజ్ఞశేషతుల్యత్వాపాదనేన స్తుత్యర్థం పునర్వచనమితి గోవిందరాజవ్యాఖ్యానమనుష్ఠానవిశేషానర్హం అప్రాకరణికం చ ॥ ౨౮౫ ॥ ఏతదితి ॥ ఇదం పంచయజ్ఞవదనుష్ఠానం సర్వం యుష్మాకముక్తం - పార్వణశ్రాద్ధస్య విహితైరపి పంచయజ్ఞైరుపసంహారస్తేషామభ్యర్హితత్వజ్ఞాపనార్థః - మంగలార్థ ఇతి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ - ఇదానీం ద్విజానాం ముఖ్యో బ్రాహ్మణః తస్య వృత్తీనాం ఋతాదీనామనుష్ఠానం శ్రూయతామితి వక్ష్యమాణాధ్యాయైకదేశోపన్యాసః ॥ ౨౮౬ ॥ ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం - మన్వర్థముక్తావల్యాం - తృతీయోఽధ్యాయః - ....

శ్రాద్ధకల్పానంతరం వృత్తీనాం కథనం పైవేతి వృత్తిమవ్యక్తతయా ప్రతిజ్ఞాతానువృత్త్యధీనత్వాద్గార్హస్థ్యస్యానంతరం వక్తవ్యాసు బ్రహ్మచర్యపూర్వకమేవ గార్హస్థ్యం తత్రైవ వక్ష్యమాణా వృత్తయ ఇతి దర్శయితుం బ్రహ్మచర్యకాలం గార్హస్థ్యకాలం చాత్ర వదతి॥ చతుర్థమితి ॥ చతుర్థమాయుషో భాగమాద్యమిత్యుక్తం - బ్రహ్మచర్యకాలోపలక్షణార్థం - అనియతపరిమాణత్వాదాయుషశ్చతుర్థభాగస్య దుర్జ్ఞానత్వాత్ - శతాయుర్వై పురుష ఇతి శ్రుతేః పంచవింశతివర్షపరత్వం - షట్త్రింశదాబ్దికం బ్రహ్మచర్యమిత్యాదివిరోధాత్ - ఆశ్రమసముచ్చయపక్షమాశ్రిత్యోక్తబ్రహ్మచర్యకాలం జన్మాసేవ్యాద్యం యథాశక్తి గురుకులే స్థిత్వా ద్వితీయమాయుశ్చతుర్థ

భాగం గృహస్థాశ్రమమనుతిష్ఠేత్ - గృహస్థస్తు యదాపత్యాదిత్యనియతత్వాద్ద్వితీయమాయుషో భాగమిత్యపి గార్హస్థ్యకాలమేవ ॥ ౧ ॥ అద్రోహేణేతి ॥ పరస్యాపీడా శిలోఞ్ఛాయాచితాదిరద్రోహః - నతు హింసైవ ద్రోహః - తస్యా నిషిద్ధత్వాత్ - అద్రోహేణ - తదసంభవే అల్పద్రోహేణ వా - యా వృత్తిర్జీవనోపాయస్తదాశ్రయణేన భార్యాదిభృత్యపంచయజ్ఞానుష్ఠానయుక్తో బ్రాహ్మణో నాపది జీవేత్ - నతు క్షత్రియాది - ఆపది దశమే విధిర్భవిష్యతి - అయం చ సామాన్యోపదేశో యాజనాధ్యాపనవిశుద్ధప్రతిగ్రహాదిసంగ్రహార్థః - వక్ష్యమాణ ఋతాదివిశేషమాత్రనిష్ఠత్వే సంకుచితస్వరసత్వహానిరనధికారార్థత్వం యాజనాదేర్వృత్తిప్రకరణానివేశశ్చ స్యాత్ తయాపి జీవేత్ ॥ ౨ ॥ యాత్రేతి ॥ యాత్రా ప్రాణస్థితిః - శాస్త్రీయకుటుంబసంవర్ధననిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వకప్రాణస్థితిమాత్రార్థం న భోగార్థం - స్వసంబంధితయా శాస్త్రవిహితాజర్హనరూపైః కర్మభిః ఋతాదివక్ష్యమాణైః కాయక్లేశం వినా అర్థసంగ్రహం కుర్యాత్ ॥ ౩ ॥ స్వైః కర్మభిరిత్యుక్తాహ ॥ ఋతామృతాభ్యామితి ॥ అనాపదీత్యనువర్తతే - ఋతాదిభిరనాపది జీవేత్ - సేవయా త్వనాపది కదాచిన్న వర్తేత ॥ ౪ ॥ అప్రసిద్ధత్వాదృతాదీని వ్యాచష్టే ॥ ఋతమితి ॥ అబాధితస్థానేషు పథి వా క్షేత్రేషు వా ప్రతిహతావకాశేషు యత్ర తత్రౌషధయో విద్యంతే తత్ర తత్రాంగులీభ్యాం - ఏకైకకణసముంఛయితేతి బోధాయనదర్శనాత్ ఏకైకధాన్యాదిగుడకోచ్చయనముంఛః - మంజర్యాత్మకానేకధాన్యోచ్చయనం శిలః - ఉంఛశ్చ శిలశ్చేత్యేకవద్భావః - తత్సత్యసమానఫలత్వాదృతమిత్యుచ్యతే - అయాచితోపస్థితమమృతమివ సుఖహేతుత్వాదమృతం - ప్రార్థితం పునర్భైక్షం భిక్షాసమూహరూపం మరణపీడాజనకత్వాన్మృతం ఏతచ్చ సాగ్నేర్గృహస్థస్య భైక్షమపక్వతండులాదిరూపం - నతు సిద్ధాన్నం - పరాగ్నిపక్వేన స్వాగ్నేర్హోమానర్హత్వాత్ - కర్షణం చ భూమిగతప్రచురప్రాణిమరణనిమిత్తత్వాత్ బహుదుఃఖఫలకం ప్రకర్షేణ మృతమివ ప్రమృతం ॥ ౫ ॥ సత్యానృతం త్వితి ॥ ప్రాయేణ సత్యానృతవ్యవహారసాధ్యత్వాత్ సత్యానృతం వాణిజ్యం - కుసీదే అనాపద్

౧ ॥ అద్రోహేణైవ భూతానామల్పద్రోహేణ వా పునః । యా వృత్తిస్తాం సమాస్థాయ విప్రో జీవేదనాపది ॥ ౨ ॥
యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థం స్వైః కర్మభిరగర్హితైః । అక్లేశేన శరీరస్య కుర్వీత ధనసంచయమ్ ॥ ౩ ॥
ఋతామృతాభ్యాం జీవేత్తు మృతేన ప్రమృతేన వా । సత్యానృతాభ్యామపి వా న శ్వవృత్త్యా కదాచన ॥ ౪ ॥
ఋతముంఛశిలం జ్ఞేయమమృతం స్యాదయాచితమ్ । మృతం తు యాచితం భైక్షం ప్రమృతం కర్షణం స్మృతమ్ ॥
౫ ॥ సత్యానృతం తు వాణిజ్యం తేన చైవాపి జీవ్యతే । సేవా శ్వవృత్తిరాఖ్యాతా తస్మాత్తాం పరివర్జయేత్ ॥ ౬ ॥
కుసూలధాన్యకో వా స్యాత్కుంభీధాన్యక ఏవ వా । త్ర్యహైహికో వాపి భవేదశ్వస్తనిక ఏవ వా ॥ ౭ ॥ చతు
ర్ణామపి చైతేషాం ద్విజానాం గృహమేధినామ్ । జ్యాయాన్పరః పరో జ్ఞేయో ధర్మతో లోకజిత్తమః ॥ ౮ ॥ ప

త్యనువృత్తేరస్వయంకృతాన్యేతాని బోద్ధవ్యాని - యథాహ గౌతమః - కృషివాణిజ్యే స్వయంచాకృతే కుసీదం చేతి - నతు వాణిజ్యే నాస్త్రైణస త్యానృతాద్యనుజ్ఞాతం - తేన చైవాపి జీవ్యత ఇతి చశబ్దేన వాణిజ్యకృషిసమశిష్టత్వాత్కుసీదమపి గృహ్యతే - పూర్వశ్లోకోక్తాకృషేరత్ర ప్లోక్తే చ వాణిజ్యం - సేవా తు దీనదృష్టిసందర్శనస్వామితర్జననీచక్రియాదిధర్మయోగాత్ శున ఇవ వృత్తిరతః శ్వవృత్తిరుక్తా - తస్మాత్తాం ప్రకృతో బ్రాహ్మణస్త్యజేత్ ॥ ౬ ॥ కుసూలధాన్యక ఇతి ॥ కుసూలో వ్రీహ్యాగారం స్యాదిత్యభిధానికాః - ఇష్టకానిర్మితాగారధాన్యసంచయో భవేత్ - అత్ర కాలవిశేషాపేక్షాయాం ॥శ్లో॥ యస్య త్రైవార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే । అధికం వాపి విద్యేత స సోమం పాతుమర్హతీతి మనూక్తమివ కాలో గ్రాహ్యః - తేన నిత్యనైమిత్తికధర్మకృత్యపోష్యవర్గ సహితస్య గృహిణో యావతా ధాన్యాదిధనేన వర్షత్రయం సమధికం వా నిర్వాహో భవతి తావద్ధనః కుసూలధాన్యక ఉచ్యతే - వర్షనిర్వాహోచితధాన్యాదిధనః కుంభీధాన్యః - ప్రాక్సౌమికీః క్రియాః కుర్యాద్యస్యాన్నం వార్షికం భవేదితి యాజ్ఞవల్క్యేన గృహస్థస్య వార్షికసంచయాభ్యనుజ్ఞానాత్ - మనురపి వానప్రస్థస్యైవ సమానిచయ ఏవేత్యనేన సమానిచయం వక్ష్యతి - తదపేక్షయా బహుపోష్యవర్గస్య గృహిణః సముచితస్సంవత్సరసంచయః - మేధాతిథిస్తు - యావతా ధాన్యాదిధనేన బహుభృత్యదారాదిమతః త్రిసంవత్సరస్థితిర్భవతి తావత్సువర్ణాదిధనవానపి కుసూలధాన్య ఇత్యభిధాయ - కుంభీ ఉష్ట్రికా షాణ్మాసికధాన్యాదినిచయః కుంభీధాన్యక ఇతి వ్యాఖ్యాతవాన్ - గోవిందరాజస్తు కుసూలధాన్యక ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే - కోష్ఠప్రమాణధాన్యసంచయో వా స్యాత్ - ద్వాదశాహమాత్రపర్యాప్తధనః - కుంభీధాన్యక ఇత్యేతద్వ్యాచష్టే - ఉష్ట్రికాప్రమాణధాన్యాదిసంచయో వా షడహమాత్రపర్యాప్తధనః ॥శ్లో॥ ద్వాదశాహం కుసూలేన వృత్తిః కుంభ్యా దినాని షట్ । ఇమామనూనాం గోవిందరాజోక్తిం నానురుధ్మహే ॥ ఈహా చేష్టా తస్యాం భవమైహికం త్ర్యహపర్యాప్తమైహికం ధనం యస్య స త్ర్యహైహికః కథా వా స్యాత్ - దినత్రయనిర్వాహోచితధన ఇత్యర్థః - శ్వోభవసంతస్య

స్తనం భక్తం తదస్యాస్తీతి మత్వర్థీయమికం కృత్వా నఞ్సమాసః ౼ అథవా భవేత్ ॥ ౭ ॥ చతుర్ణామపీతి ॥ ఏషాం చతుర్ణామపి కుసూలధాన్యకాదీనాం బ్రాహ్మణానాం గృహస్థానాం మధ్యే యో యః పశ్చాత్పఠితః స శ్రేష్ఠో జ్ఞాతవ్యః ౼ యతోఽసౌ వృత్తిసంకోచధర్మేణ స్వర్గాదిలోకజిత్తమో భవతి ॥ ౮ ॥ షట్కర్మేతి ॥ ఏషాం గృహస్థానాం మధ్యే కశ్చిద్బహుపోష్యవర్గః స ప్రకృతైః ఋతాయాచితభైక్షకృషివాణిజ్యైః పంచభిః తేనైవ వైశ్యేనైవ చశబ్దసముచ్చితేన కుసీదేన వా ఏతైః షడ్భిః షట్కర్మా భవతి షడ్భిరేతైర్జీవతి ౼ కృషివాణిజ్యకుసీదాన్యేతాని గౌతమోక్తానీత్యుక్తం ౼ అన్యః పునస్తతోఽల్పపరికరః త్రిభిర్యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైః శిలోఞ్ఛాభ్యాం చ శ్లోకసంగృహీతైః ప్రవర్తతే ౼ ప్రతిగ్రహో నర్థకః వర్తితాల ఇత్యర్థః ౼ అపరః పునః ప్రతిగ్రహః ప్రత్యవర ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ పరిత్యాగేన ద్వాభ్యాం యాజనాధ్యాపనాభ్యాం ప్రవర్తతే ౼ ఉక్తత్రయాపేక్షయా చతుర్థః పునః బ్రహ్మసత్రేణాధ్యాపనేన జీవతి ౼ మేధాతిథిస్తు ౼ ఏషాం కుసూలధాన్యకాదీనాం మధ్యే ఏకః కుసూలధాన్యకః ప్రకృతైః ఉఞ్ఛశిలాయాచితాయాచితకృషివాణిజ్యైః షట్కర్మా భవతి షడ్భిర్జీవతి ౼ అన్యో ద్వితీయః కుంభీధాన్యకః కృషివాణిజ్యవర్జం వృత్తిత్యాగే ఉఞ్ఛశిలాయాచితయాచితానాం మధ్యే ఇచ్ఛయా త్రిభిర్వర్తతే ౼ ఏకస్త్ర్యైహికః యాచితాయాచితలాభం విహాయ ఉఞ్ఛశిలాయాచితానాం మధ్యే ఇచ్ఛయా ద్వాభ్యాం వర్తేత ౼ చతుర్థః పునరశ్వస్తనికో బ్రహ్మసత్రేణ జీవతి ౼ బ్రహ్మసత్రం శిలోఞ్ఛయోరన్యతరా వృత్తిః ౼ బ్రహ్మణో బ్రాహ్మణస్య సతతభవత్వాత్సత్రమిత్యాహ ॥ ౯ ॥ వర్తయంశ్చేతి ॥ శిలోఞ్ఛాభ్యాం జీవన్ ధనసాధ్యకర్మాంతరాసంభవాన్నానార్థ్యాదగ్నిహోత్రనిష్ఠ ఏవ స్యాత్ ౼ పార్వాయణాంతీయాశ్చ ఇష్టీః కేవలా అనుతిష్ఠేత్ ౼ పర్వ చ అయనం చ పర్వాయనే తయోరంతస్తత్ర భవా దర్శపౌర్ణమాసాగ్రయణాత్మికాః ॥ ౧౦ ॥ నలోకవృత్తమితి ॥ లోకవృత్తిమసత్ప్రియాఖ్యానవిచిత్రపరిహాసకథాది

షట్కర్మైకో భవత్యేషాం త్రిభిరన్యః ప్రవర్తతే । ద్వాభ్యామేకశ్చతుర్థస్తు బ్రహ్మసత్రేణ జీవతి ॥ ౯ ॥ వర్త
యంశ్చ శిలోఞ్ఛాభ్యామగ్నిహోత్రపరాయణః । ఇష్టీః పార్వాయణాంతీయాః కేవలా నిర్వపేత్సదా ॥ ౧౦ ॥
న లోకవృత్తం వర్తేత వృత్తిహేతోః కథంచన । అజిహ్మామశఠాం శుద్ధాం జీవేద్బ్రాహ్మణజీవికామ్ ॥ ౧౧ ॥ సం
తోషం పరమాస్థాయ సుఖార్థీ సంయతో భవేత్ । సంతోషమూలం హి సుఖం దుఃఖమూలం విపర్యయః ॥ ౧౨ ॥
అతోఽన్యతమయా వృత్త్యా జీవంస్తు స్నాతకో ద్విజః । స్వర్గాయుష్యయశస్యాని వ్రతానీమాని ధారయేత్ ॥ ౧౩ ॥
వేదోదితం స్వకం కర్మ నిత్యం కుర్యాదతంద్రితః । తద్ధి కుర్వన్యథాశక్తి ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥ ౧౪ ॥ నే
హేతార్థాన్ప్రసంగేన న విరుద్ధేన కర్మణా । న విద్యమానేష్వర్థేషు నార్త్యామపి యతస్తతః ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రి

కం జీవికార్థం న కుర్యాత్ ౼ అజిహ్మాం వృషాసుగుణార్థాభిధానాదిపాపరహితాం ౼ అశఠాం దంభాదివ్యాజశూన్యాం ౼ శుద్ధాం వైశ్యాదివృత్తేరసంకీర్ణాం బ్రాహ్మణజీవికామనుతిష్ఠేత్ ౼ అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం అనుష్ఠానార్థోఽయం జీవతిరితి సకర్మకః ॥ ౧౧ ॥ సంతోషమితి ॥ యథాసంభవభృత్యాత్మప్రాణధారణావశ్యకపంచయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమాత్రోచితధనానధికాస్పృహా సంతోషః ౼ తమతిశయితమాలంబ్య ప్రచురధనార్జనే సంయమం కుర్యాత్ ౼ యతః సంతోషహేతుకమతిసుఖం పరత్ర చావ్యగ్రస్య విహితానుష్ఠానాత్స్వర్గాదిసుఖం ౼ విపర్యయస్త్వసంతోషో దుఃఖమూలం బహుధనార్జనప్రయాసేన ప్రచురదుఃఖాదసంపత్తౌ చ క్లేశాత్ ॥ ౧౨ ॥ అత ఇతి ॥ అబహుభృత్యైకవృత్త్యా నిర్వాహాసంభవే సత్యన్యతమయేతి విధీయతే ౼ బహుభృత్యస్య అన్యసంభవే షట్కర్మైకో భవత్యేషామితి విహితత్వాత్ ౼ అథవా ఏకవాక్యతావగమాత్ ప్రతివిధాయకతయా వృత్తేః ఏత్యనువాదకత్వాదేకత్వమవివక్షితం ౼ ఉక్తవృత్తీనామన్యతమయా వృత్త్యా జీవన్ స్నాతకో బ్రాహ్మణ ఇమాని వక్ష్యమాణాని యథాసంభవం స్వర్గాయుర్యశఃసాధనాని వ్రతాని కుర్యాత్ ౼ ఇదం మయా కర్తవ్యమిదం న కర్తవ్యమిత్యేవంవిధసంకల్పవిశేషాద్వ్రతం ॥ ౧౩ ॥ వేదోదితమితి ॥ వేదోక్తం ౼ స్మార్తమపి వేదమూలత్వాద్వేదోక్తమేవ ౼ స్వకం స్వాశ్రమోక్తం ౼ యావజ్జీవమతంద్రితోఽనలసః కుర్యాత్ ౼ హి హేతౌ ౼ యస్మాత్తత్కుర్వన్ యథాసామర్థ్యం ౼ పరమాం గతిం మోక్షలక్షణాం ప్రాప్నోతి ౼ నిత్యకర్మానుష్ఠానాత్పాపక్షయే సతి నిష్పాపాంతఃకరణేన బ్రహ్మసాక్షాత్కారాన్మోక్షావాప్తేః ౼ తదుక్తం మోక్షధర్మే ॥ శ్లో ॥ జ్ఞానముత్పద్యతే పుంసాం క్షయాత్పాపస్య కర్మణః । యథాదర్శతలప్రఖ్యే పశ్యత్యాత్మానమాత్మనీతి ౼ ఆత్మని అంతఃకరణే ॥ ౧౪ ॥ నేహేతార్థానితి ॥ ప్రసజ్యతే యత్ర పురుషః స ప్రసంగో గీతవాదిత్రాదిః ౼ తేనార్థాన్నార్జయేత్ ౼ నాపి శాస్త్రనిషిద్ధేన కర్మణా అయాజ్యయాజనాదినా చ ౼ న చ విద్యమానేషు న చాప్యవిద్యమానేష్వపి ప్రకారాంతరాసంభవే యతస్తతః పతితాదిభ్యోఽపి ॥ ౧౫ ॥ ఇంద్రియార్థేష్వితి ॥ ఇంద్రియాణామర్థా రూపరసగంధస్పర్శాదయః

తేమనిషిద్ధేష్వపి స్వదారసురతాదమున ప్రసజ్జేత - నాతిప్రసక్తిమత్యంతసేవనాత్మికాం కుర్యాత్ కామత ఉపభోగార్థం - అతిప్రసక్తినివృ
త్త్యుపాయమాహ - అతిప్రసక్తించైతేషామితి - విషయాణామస్థిరత్వస్వర్గాపవర్గార్థకశ్రేయోవిరోధిత్వాదిభావతయా మనసా సమ్యక్ నివ
ర్తయేత్ ॥ ౧౬ ॥ సర్వానితి ॥ వేదార్థావిరోధినః అర్థార్జనత్వం తేశ్వరగృహోపసర్పణకృషిలోకయాత్రాదయః - తాన్ సర్వాన్ పరిత్య
జేత్ - కథంతర్హి భృత్యాత్మపోషణమిత్యాశంక్యాహ - యథాతథా కేనాప్యుపాయేన స్వాధ్యాయావిరోధినా భృత్యాత్మానాజీవయన్ - య
స్మాత్ సాస్య స్నాతకస్య కృతకృత్యతా - యన్నిత్యం స్వాధ్యాయపరతా ॥ ౧౭ ॥ వయస ఇతి ॥ వయసః క్రియాయా ధనస్య శ్రుతస్య కులస్యా
సురూపేణ వేషవాగ్బుద్ధీరాచరన్ లోకే ప్రవర్తేత - యథా యౌవనే స్రగ్గంధలేపాదిధారణం శ్రుతిగానుసారిణీ వాగ్బుద్ధిశ్చ - ఏవం కర్మాది
ష్వప్యున్నేయం ॥ ౧౮ ॥ బుద్ధీతి ॥ వేదావిరుద్ధాని శీఘ్రం బుద్ధివృద్ధిజనకాని వ్యాకరణమీమాంసాస్మృతిపురాణన్యాయాదీని శాస్త్రాణి తథా ధ
న్యాని ధనాయ హితాని అర్థశాస్త్రాణి బార్హస్పత్యౌశనసాదీని - తథా హితాని దృష్టోపకారకాణి వైద్యకజ్యోతిషాదీని - తథా పర్యాయకథనే
న వేదార్థావబోధకాన్నిగమాఖ్యాంశ్చ గ్రంథాన్నిత్యం పర్యాలోచయేత్ ॥ ౧౯ ॥ యథాయథేతి ॥ యస్మాద్యథాయథా పురుషః శాస్త్రం
సమ్యగభ్యస్యతి - తథాతథాతిశయేన జానాతి - శాస్త్రాంతరవిషయమపి చాస్య విజ్ఞానం రోచతే - తద్బలం భవతి - దీప్త్యర్థత్వాద్రుచేరభి
లాషార్థత్వాభావాత్ రుచ్యర్థానాం ప్రీయమాణ ఇతి న సంప్రదానసంజ్ఞా ॥ ౨౦ ॥ ఋషియజ్ఞమితి ॥ స్వాధ్యాయాదీన్ పంచయజ్ఞాన్ యథా
శక్తి న త్యజేత్ - తృతీయాధ్యాయవిహితానామపి పంచయజ్ఞానామిహ నిర్దేశ ఉత్తరత్ర విశేషవిధానార్థః - స్నాతకవ్రతత్వబోధనార్థ
శ్చ ॥ ౨౧ ॥ ఏతానితి ॥ ఏకే గృహస్థా బాహ్యాంతరయజ్ఞానుష్ఠానశాస్త్రజ్ఞా ఏతాన్ పంచమహాయజ్ఞాన్ బ్రహ్మజ్ఞానప్రకర్షాత్ బహిరచేష్టమా

యార్థేషు సర్వేషు న ప్రసజ్జేత కామతః । అతిప్రసక్తించైతేషాం మనసా సన్నివర్తయేత్ ॥ ౧౬ ॥ సర్వాన్ప
రిత్యజేదర్థాన్ స్వాధ్యాయస్య విరోధినః । యథాతథాధ్యాపయంస్తు సా హ్యస్య కృతకృత్యతా ॥ ౧౭ ॥ వయసః
కర్మణోఽర్థస్య శ్రుతస్యాభిజనస్య చ । వేషవాగ్బుద్ధిసారూప్యమాచరన్విచరేదిహ ॥ ౧౮ ॥ బుద్ధివృద్ధికరా
ణ్యాశు ధన్యాని చ హితాని చ । నిత్యం శాస్త్రాణ్యవేక్షేత నిగమాంశ్చైవ వైదికాన్ ॥ ౧౯ ॥ యథాయథాహి పు
రుషః శాస్త్రం సమధిగచ్ఛతి । తథాతథా విజానాతి విజ్ఞానం చాస్య రోచతే ॥ ౨౦ ॥ ఋషియజ్ఞం దేవయజ్ఞం
భూతయజ్ఞం చ సర్వదా । నృయజ్ఞం పితృయజ్ఞం చ యథాశక్తి న హాపయేత్ ॥ ౨౧ ॥ ఏతానేకే మహాయజ్ఞాన్
యజ్ఞశాస్త్రవిదో జనాః । అనీహమానాస్సతతమింద్రియేష్వేవ జుహ్వతి ॥ ౨౨ ॥ వాచ్యేకే జుహ్వతి ప్రాణం
ప్రాణే వాచం చ సర్వదా । వాచి ప్రాణే చ పశ్యంతో యజ్ఞనిర్వృత్తిమక్షయామ్ ॥ ౨౩ ॥ జ్ఞానేనైవాపరే వి
ప్రా యజంత్యేతైర్మఖైస్సదా । జ్ఞానమూలాం క్రియామేషాం పశ్యంతో జ్ఞానచక్షుషా ॥ ౨౪ ॥ అగ్నిహో
త్రం చ జుహుయాదాద్యంతే ద్యునిశోస్సదా । దర్శేన చార్ధమాసాంతే పౌర్ణమాసేన చైవ హి ॥ ౨౫ ॥ స

నాః పంచసు బుద్ధీంద్రియేషు - ఏవం పంచరూపజ్ఞానాదిసంయమం కుర్వంతః సంపాదయంతి యజ్ఞానాం హోమత్వానుపపత్తేః సంపాదనార్థో జు
హోతి ॥ ౨౨ ॥ వాచీతి ॥ ఏకే గృహస్థా బ్రహ్మవిదో వాచి ప్రాణవాయౌ చ యజ్ఞనిర్వృత్తిమక్షయఫలాం జానంతః సతతం వాచి ప్రాణం చ జుహ్వ
తి - వాచం చ ప్రాణే భాషమాణేన చ వాచి ప్రాణం జుహోమీతి - అభాషమాణేనోచ్ఛ్వసతా ప్రాణే వాచం జుహోమీతి వ్యాఖ్యాతవ్యమిత్యనేన విధీ
యతే - యథా కౌశీతకరహస్యబ్రాహ్మణం - యావద్వై పురుషో భాషతే న తావత్ప్రాణితుం శక్నోతి ప్రాణం తదా వాచి జుహోతి యావద్ధి పురు
షః ప్రాణితి న తావద్భాషితుం శక్నోతి వాచం తదా ప్రాణే జుహోతి - ఏతేఽనంతేఽమృతే ఆహుతీ జాగ్రచ్చ సతతం జుహోతి - అథవా అన్యా ఆ
హుతయః - అనంతరస్యాస్త్రాః కర్మమయ్యో హి భవంత్యేవం హి తన్నైతత్పూర్వే విద్వాంసోఽగ్నిహోత్రం జుహవాంచక్రురితి ॥ ౨౩ ॥ జ్ఞానేనై
వేతి ॥ అపరే విప్రా బ్రహ్మనిష్ఠాః సర్వదా బ్రహ్మజ్ఞానేనైవ ఏతైర్మఖైర్యజంతి ఏతాంశ్చ యజ్ఞాననుతిష్ఠంతి - కథమేతదిత్యాహ - జ్ఞానం బ్రహ్మ
సత్యం జ్ఞానమనంతమిత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధం - జ్ఞానమూలామేషాం జ్ఞానానాం క్రియాముత్పత్తిం జానంతః - జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానం చక్షురివ చక్షుః
జ్ఞానచక్షుషా ఉపరి యదాఖిలం బ్రహ్మ తజ్జనకానిత్యాదిక పంచయజ్ఞానపి బ్రహ్మోత్పత్తిశాలే బ్రహ్మాత్మకార్థధ్యాయంతః - సంపాదయం
తి పంచయజ్ఞఫలమశ్నువత ఇత్యర్థః - శ్లోకత్రయేణ బ్రహ్మనిష్ఠానాం వేదసన్న్యాసినాం గృహస్థానామపి విధయః ॥ ౨౪ ॥ అగ్నిహోత్రమితి ॥ ఉ
దితహోమపక్షే దినస్యాదౌ నిశాయాశ్చాదౌ అనుదితహోమపక్షే దినస్యాంతే నిశాయాశ్చాంతే - యద్వా - ఉదితహోమపక్షే దినస్యాదౌ దినాం
తే చ - అనుదితహోమపక్షే నిశాదౌ నిశాంతే చ అగ్నిహోత్రం కుర్యాత్ - కృష్ణపక్షార్ధమాసాంతే దర్శాఖ్యేన కర్మణా - శుక్లపక్షాంతే చ పౌ
ర్ణమాసాఖ్యేన యజేత్ ॥ ౨౫ ॥ సస్యాంత ఇతి ॥ పూర్వార్జితధాన్యాదిసస్యే సమాప్తే - శరది నవానామితి సూత్రకారవచనాత్ - ఆస

మావైపిపూర్వసస్యే - నవసస్యోత్పత్తౌ ఆగ్రయణేనయజేత్ - సస్యేషుయస్యానియతత్వాత్ - ధనినాంబహుహాయనజీవనోచితధాన్యసంభవాచ్చసస్యాంతరగ్రహణాచ్చనవసస్యోత్పత్తిరేవాభిప్రేతా - నియతత్వాత్తస్యాఃప్రత్యబ్దంసనిమిత్తతోత్పత్తేః ఋతుస్సంవత్సరఇత్యేతస్మాచ్ఛ్రుతేశ్చచత్వారశ్చత్వారోమాసాఋతవస్తదంతేధ్వరైశ్చాతుర్మాస్యాఖ్యైర్యాగైర్యజేత్ - అయనయోరయనయోరుత్తరదక్షిణయోరాదౌపశునాయజేత్ - పశువధాఖ్యంయాగమనుతిష్ఠేత్ - జ్యోతిశ్శాస్త్రేచైత్రశుక్లప్రతిపదాదివర్షగణనాత్ - శిశిరేణసమాప్తేవర్షేవసంతే సోమరససాధ్యైరగ్నిష్టోమాదియాగైర్యజేత్ ॥ ౨౬ ॥ నానిష్ట్వేతి ॥ అహితాగ్నిర్ద్విజోదీర్ఘమాయుర్జీవితుమిచ్ఛన్ ఆగ్రయణమకృత్వానవాన్నంనభక్షయేత్ - నచపశుయాగమకృత్వామాంసమశ్నీయాత్ ॥ ౨౭ ॥ నవేనేతి ॥ దోషంకథయన్ అనిత్యతామనయోరాహ-యస్మాన్నవహవ్యేనపశువదామేనానర్చితాఅకృతయాగాఅగ్నయోనవాన్నమాంసాభిలాషిణోస్యాహితాగ్నేః ప్రాణానేవఅగ్నిహోత్రిణఃఖాదితుమిచ్ఛంతి - గర్ధోభిలాషాతిశయః - గృధేర్ఘఞింతస్యరూపం- సోస్యాస్తీతిగర్ధీ - మత్వర్థీయఇనిః ॥ ౨౮ ॥ ఆసనాశనేతి॥యథాశక్త్యాసనభోజనాదిభిరనర్చితోతిథిరస్యగృహస్థస్యగృహేనవసేత్ - అనేనశక్తితోతిథింపూజయేదిత్యుక్తమపిఉత్తరార్థమనూద్యతే ॥ ౨౯ ॥ పాషండినఇతి ॥ పాషండినోవేదబాహ్యవ్రతలింగధారిణఃశాక్యభిక్షుక్షపణకాదయః - వికర్మస్థాఃప్రతిషిద్ధజీవినః - బైడాలవ్రతికబకవ్రతివక్ష్యమాణలక్షణాః - శఠావేదేషు అశ్రద్దధానాః హైతుకా వేదవిరోధితర్కవ్యవహారిణః - ఏతానతిథికాలోపస్థితాన్ వాఙ్మాత్రేణాపినపూజయేత్ - పూజారహితేఅన్నదానమాత్రంతు - శక్తితోపచమానేభ్యఇత్యనుజ్ఞాతమేవ ॥ ౩౦ ॥ వేదవిద్యేతి॥ వేదవిద్యావ్రతస్నాతానితివిద్యాస్నాతకవ్రతస్నాతకోభయస్నాతకాశ్శాస్త్రేరూపిగృహ్యంతే - యథాహహారీతః - యస్సమాప్యవేదానసమాప్యవ్రతానిసమావర్తతేసవిద్యాస్నాతకఃయస్సమాప్యవ్రతానిఅసమాప్యవేదాన్ సమావర్తతేసవ్రతస్నాతకః- ఉభయంసమాప్యయస్సమావర్తతేసవిద్యావ్రతస్నా

స్యాంతేనవసస్యేష్ట్యాతథర్త్వంతేద్విజోధ్వరైః । పశునాత్వయనస్యాదౌసమాంతేసౌమికైర్మఖైః ॥ ౨౬ ॥
నానిష్ట్వానవసస్యేష్ట్యాపశునాచాగ్నిమాన్ద్విజః । నవాన్నమద్యాన్మాంసంవాదీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥
౨౭ ॥ నవేనానర్చితాహ్యస్యపశుహవ్యేనచాగ్నయః । ప్రాణానేవాత్తుమిచ్ఛంతినవాన్నామిషగర్ధినః ॥
౨౮ ॥ ఆసనాశనశయ్యాభిరద్భిర్మూలఫలేనవా । నాస్యకశ్చిద్వసేద్గేహేశక్తితోనర్చితోతిథిః ॥ ౨౯ ॥ పాషండి
నోవికర్మస్థాన్బైడాలవ్రతికాన్శఠాన్ । హైతుకాన్బకవృత్తీంశ్చవాఙ్మాత్రేణాపినార్చయేత్ ॥ ౩౦ ॥ వే
దవిద్యావ్రతస్నాతాన్శ్రోత్రియాన్గృహమేధినః । పూజయేద్ధవ్యకవ్యేనవిపరీతాంశ్చవర్జయేత్ ॥ ౩౧ ॥ శ
క్తితోపచమానేభ్యోదాతవ్యంగృహమేధినా । సంవిభాగశ్చభూతేభ్యఃకర్తవ్యోనుపరోధతః ॥ ౩౨ ॥ రాజతో
ధనమన్విచ్ఛేత్సంసీదన్స్నాతకఃక్షుధా । యాజ్యాంతేవాసినోర్వాపినత్వన్యతఇతిస్థితిః ॥ ౩౩ ॥ నసీదేత్స్నా

తకః - యద్యపిస్నాతకధర్మత్వేనైవస్నాతకమాత్రప్రాప్తిస్తథాపిశ్రోత్రియత్వంవివక్షితం - తాన్ స్నాతకాన్ శ్రోత్రియాన్ హవ్యకవ్యేనపూజయేత్ - విపరీతాంస్తువర్జయేత్ ॥ ౩౧ ॥ శక్తితఇతి ॥ అపచమానాబ్రహ్మచారిపరివ్రాజకాః - పాషండ్యాదయః - బ్రహ్మచారిపరివ్రాజకానాముక్తమపిఅన్నదానంపచమానాపేక్షయాతిశయార్థం - స్నాతకవ్రతత్వార్థంచపునరుచ్యతే - మేధాతిథిగోవిందరాజౌతు- భిక్షుంచభిక్షవేదద్యాద్విధివద్బ్రహ్మచారిణఇతిబ్రహ్మచారిపరివ్రాజకయోరుక్తత్వాత్ - పాషండ్యాదివిషయత్వమేవాస్యవచనస్యేత్యూచతుః స్వకుటుంబానురోధేనవృక్షాదిపర్యంతంప్రాణిభ్యోపిజలాదినాపివిభాగఃకర్తవ్యః ॥ ౩౨ ॥ రాజతఇతి ॥ నరాజ్ఞఃప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితఇతినిషేధాత్ - రాజశబ్దోత్రక్షత్రియనృపతిపరః - స్నాతకఃక్షుధాఅవసీదన్ ద్విజాతిప్రతిగ్రహసంభవేపియథాశాస్త్రవర్తినః క్షత్రియాద్రాజ్ఞోయాజ్యశిష్యాభ్యాంవాప్రథమంధనమభిలషేత్ - రాజ్ఞోమహాధనత్వేనపీడావిరహాత్ - యాజ్యశిష్యయోశ్చకృతోపకారతయాప్రత్యుపకారప్రవణత్వాత్ తదసంభవేత్వన్యస్మాదపిద్విజాద్ధనమాదదీత -తదభావేతుసర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాదితి - యథాధమంవక్ష్యతి - ఏవంచానాపదిప్రథమంక్షత్రియనృపయాజ్యశిష్యేభ్యఃప్రతిగ్రహనియమార్థంవచనం - అతఏవాహానత్వన్యతఇతిస్థితిరితి-శాస్త్రమర్యాదా నచసంసీదన్నిత్యభిధానాదాపద్ధర్మవిషయత్వమస్యవాచ్యం - అవ్యభిచారాదనాపత్ప్రకరణాత్ - సంసీదన్నిత్యస్యచోపాత్తధనాభావపరత్వాత్ - నచధనాభావఆపత్ - కింతుతస్మిన్ సతివిహితోపాయాసంభవాత్ - అన్యథాసద్యఃప్రక్షాళకోప్యాపద్వృత్తిస్స్యాత్ - యదివాఆపద్విషయత్వమస్యభవేత్తదానత్వన్యతఇత్యనేనసర్వతఃప్రతిగృహ్ణీయాదితివిరుద్ధ్యేత - యచ్చాపత్ప్రకరణాత్సీదద్భిఃకుప్యమిచ్ఛద్భిర్ధనంవాపృథివీపతిః । యాచ్యస్స్యాదిత్యుక్తం - తచ్ఛూద్రనృపవిషయం - ఏవంరాజాదిప్రతిగ్రహాసంభవే ॥ ౩౩ ॥ నసీదేదితి ॥ విద్యాశిష్యయాగాత్ప్రతిగ్రహశక్తోపిస్నాతకోబ్రాహ్మణఉక్తరాజప్రతిగ్రహాదిలాభేసతినక్షుధాఅవసన్నోభవేత్ - నచధనేసంభవతిజీర్ణమలినేనవాససాభిభూయాత్ ॥

౩౪ ॥ క్లృప్తకేశేతి ॥ కల్పనం ఛేదనం - లూనకేశనఖశ్మశ్రుః స్తపఃక్లేశసహో దాంతః శుక్లవాసా బాహ్యాభ్యంతరశౌచసంపన్నో వేదాభ్యాసయుక్త ఔషధోపయోగాదినా చాత్మహితపరస్స్యాత్ ॥ ౩౫ ॥ వైణవీమితి ॥ వేణుదండముదకసహితంచ కమండలుం-యజ్ఞోపవీతం కుశముష్టిం శోభనే సౌవర్ణకుండలే ధారయేత్ ॥ ౩౬ ॥ నేక్షేతేతి ॥ ఉద్యంతమస్తమయంతంచ సూర్యబింబం సంపూర్ణం నేక్షేత - ఉపసృష్టం గ్రహోపరక్తం - వస్త్రాద్యుపసర్గాయుక్తంచ వా వాస్థం జలప్రతిబింబితం - నభోమధ్యగతం మధ్యందినసమయే ॥ ౩౭ ॥ నలంఘయేదితి ॥ వత్సబంధనరజ్జుం నలంఘయేత్ - వర్షతి మేఘే నధావేత - నచ స్వదేహప్రతిబింబం జలే నిరీక్షేత ఇతి శాస్త్రనిశ్చయః ॥ ౩౮ ॥ మృదమితి ॥ ప్రస్థితస్సన్ సమ్ముఖావస్థితాం ఉద్ధృతమృత్తికాం గాం పాషాణాదిదేవతాం బ్రాహ్మణఘృతమధుచతుష్పథప్రమాణజ్ఞాతవృక్షాన్ దక్షిణహస్తమార్గేణ కుర్యాత్ - ప్రదక్షిణానీతి - నపుంసకమనపుంసకేనైకవచ్చాస్యాన్యతరస్యామితి నపుంసకత్వం ॥ ౩౯ ॥ నోపగచ్ఛేదితి ॥ ప్రమత్తః కామార్తోఽపి రజోదర్శనే నిషిద్ధస్పర్శదినత్రయే స్త్రియం నోపగచ్ఛేత్ - స్పర్శనిషేధనైవ తాసామాద్యాశ్చతస్రః ఇతి నిషేధసిద్ధౌ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం స్నాతకవ్రతత్వార్థంచ పునరారంభః నచాగచ్ఛన్నపి తయా సహైకశయ్యాయాం సుప్యాత్ ॥ ౪౦ ॥ రజసాభిప్లుతామితి ॥ యస్మాద్రజస్వలాం స్త్రియం పురుషస్యోపగచ్ఛతః ప్రజ్ఞావీర్యబలచక్షూంషి నశ్యంతి తస్మాత్తాం నోపగచ్ఛేత్ ॥ ౪౧ ॥ తామితి ॥ తాంతు రజస్వలామగచ్ఛతస్తస్య ప్రజ్ఞాదయో వర్ధంతే తస్మాత్తాం నోపేయాత్ ॥ ౪౨ ॥ నాశ్నీయాదితి ॥ భార్యయా సహైకపాత్రే నాశ్నీయాత్ - ఏనాంచ భుంజా-

తకోఽపి ప్రభుః క్షుధా శక్తః కథంచన । నజీర్ణమలవద్వాసా భవేచ్చ విభవే సతి ॥ ౩౪ ॥ క్లృప్తకేశనఖశ్మశ్రుర్దాంతః శుక్లాంబరశ్శుచిః । స్వాధ్యాయే చైవ యుక్తస్స్యాన్నిత్యమాత్మహితేషు చ ॥ ౩౫ ॥ వైణవీం ధారయేద్యష్టిం సోదకంచ కమండలుమ్ । యజ్ఞోపవీతం వేదంచ శుభే రౌక్మే చ కుండలే ॥ ౩౬ ॥ నేక్షేతోద్యంతమాదిత్యం నాస్తం యాంతం కదాచన । నోపసృష్టం న వారిస్థం న మధ్యం నభసో గతమ్ ॥ ౩౭ ॥ నలంఘయేద్వత్సతంత్రీం న ప్రధావేచ్చ వర్షతి । నచోదకే నిరీక్షేత స్వం రూపమితి ధారణా ॥ ౩౮ ॥ మృదం గాం దైవతం విప్రం ఘృతం మధు చతుష్పథమ్ । ప్రదక్షిణాని కుర్వీత ప్రజ్ఞాతాంశ్చ వనస్పతీన్ ॥ ౩౯ ॥ నోపగచ్ఛేత్ప్రమత్తోఽపి స్త్రియమార్తవదర్శనే । సమానశయనే చైవ నశయీత తయా సహ ॥ ౪౦ ॥ రజసాభిప్లుతాం నారీం నరస్య హ్యుపగచ్ఛతః । ప్రజ్ఞా తేజో బలంచక్షురాయుశ్చైవ ప్రహీయతే ॥ ౪౧ ॥ తాం వివర్జయతస్తస్య రజసా సమభిప్లుతామ్ । ప్రజ్ఞా తేజో బలం చక్షురాయుశ్చైవ ప్రవర్ధతే ॥ ౪౨ ॥ నాశ్నీయాద్భార్యయా సార్ధం నైనామీక్షేత చాశ్నతీమ్ । క్షువతీం జృంభమాణాం వా నచాసీనాం యథాసుఖమ్ ॥ ౪౩ ॥ నాంజయంతీం స్వకే నేత్రే నచాభ్యక్తామనావృతామ్ । న పశ్యేత్ప్రసవంతీం చ తేజస్కామో ద్విజోత్తమః ॥ ౪౪ ॥ నాన్నమద్యాదేకవాసా న నగ్నస్స్నానమాచరేత్ । న మూత్రం పథి కుర్వీత న భస్మని న గోవ్రజే ॥ ౪౫ ॥ న ఫాలకృష్టే న జలే న చిత్యాం న చ పర్వతే । న జీర్ణదేవాయతనే న వల్మీకే కదాచన ॥ ౪౬ ॥ న ససత్త్వేషు గర్తేషు న గచ్ఛన్నపి చ స్థితః । న నదీతీరమాసాద్య న చ పర్వతమస్తకే ॥ ౪౭ ॥ వాయ్వగ్నివిప్రానాదిత్యమపః పశ్యంస్తథైవ గాః । న కదాచన కుర్వీత విణ్మూత్రస్య విసర్జనమ్ ॥ ౪౮ ॥ తిర-

నాం క్షుతం జృంభంచ కుర్వంతీం యథాసుఖం నిర్యంత్రణప్రదేశావస్థితాంచ నేక్షేత ॥ ౪౩ ॥ నాంజయంతీమితి ॥ తథా స్వనేత్రయోరంజనం కుర్వంతీం తైలాద్యభ్యక్తాం అనావృతాం స్తనావరణరహితాం నతు నగ్నాం - నగ్నాం నేక్షేత చ స్త్రియమితి వక్ష్యమాణత్వాత్ అపత్యంచ ప్రసవంతీం బ్రాహ్మణో న నిరీక్షేత ॥ ౪౪ ॥ నాన్నమద్యాదితి ॥ ఏకవస్త్రో నాన్నం భుంజీత ఉపవస్త్రాచ్ఛాదనవాసోరహితో న స్నాయాత్ - మూత్రగ్రహణమధః కాయమలవిసర్గోపలక్షణార్థం - తేన మూత్రపురీషే వర్త్మని భస్మని గోష్ఠే చ న కుర్యాత్ ॥ ౪౫ ॥ న ఫాలకృష్ట ఇతి ॥ తథా ఫాలకృష్టే క్షేత్రే ఉదకే అగ్నిశ్చయనార్థం కృతేష్టకాచయే పర్వతే చిరంతనదేవతాగారే క్రిమికృతమృత్తికాచయే చ విణ్మూత్రోత్సర్గం న కదాచన కుర్యాత్ ॥ ౪౬ ॥ న ససత్త్వేష్వితి ॥ తథా సప్రాణిషు బిలేషు న వ్రజన్న చోత్థితో న నదీతటమాశ్రిత్య నాపి పర్వతశృంగే మూత్రపురీషే కుర్యాత్ - పర్వతనిషేధాదేవ తచ్ఛృంగనిషేధసిద్ధౌ పునః పర్వతశృంగనిషేధస్తదితరపర్వతే వికల్పార్థః - తత్రేచ్ఛావికల్పస్యాన్యథావిప్రాప్తసామాన్యనిషేధవైయర్థ్యాత్ వ్యవస్థితోఽత్ర వికల్పః అత్యంతార్తస్య పర్వతే న దోషః ॥ ౪౭ ॥ వాయ్వగ్నివిప్రానితి ॥ వాయుమగ్నిం బ్రాహ్మణం సూర్యం జలం గాంచ పశ్యన్న కదాపి మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాత్ - వాయోరరూపత్వేనాసంభవే వాత్యాప్రేరితతృణకాష్ఠాదినిషేధోఽయం ॥ ౪౮ ॥ తిరస్కృత్యేతి ॥ అంతర్ధాయ కాష్ఠాదీని భూమావవాగనుచ్ఛిష్టః ప్రచ్ఛాదితాంగో వగుంఠితశిరా మూత్రపురీషోత్సర్గం కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ శుష్కైస్తృణైర్వా కాష్ఠైర్వా పర్ణైర్వేణుదళేన వా । మృన్మయైర్భాజనైర్వాపి అంతర్ధాయ వసుంధరామితి వాయుపురాణవచనాత్ - శుష్కాని

కాష్ఠపత్రతృణాని జ్ఞేయాని ॥ ౪౯ ॥ మూత్రోచ్చారసముత్సర్గమితి ॥ మూత్రపురీషోత్సర్గమహని సంధ్యాయాంచోత్తరాభిముఖో రాత్రౌ చే ద్దక్షిణాముఖః కుర్యాత్ - ధరణీధరస్తు స్వస్థానాశాయ చేతస ఇతి చతుర్థపాదం పఠిత్వా చేతసో బుద్ధేః అనాశాయేతి వ్యాఖ్యాతవాన్ ॥ శ్లో ॥ పాఠాంతరం వ్యరచయన్మేధాతిథిర్ధరణీధరః ॥ ౫౦ ॥ ఛాయాయామితి ॥ రాత్రౌ ఛాయాం పరకీయమామ్నాయం హిత్వా విద్వద్భిరావృతం । పాఠాంతరం వ్యరచయన్మేధాతిథిర్ధరణీధరః ॥ ౫౦ ॥ ఛాయాయామితి ॥ రాత్రౌ ఛాయాయాం అంధకారే వా - అహని ఛాయాయాం నీహారాద్యంధకారేణా - దిగ్విభేదజ్ఞానే సతి - చోరవ్యాఘ్రాదికృతప్రాణవినాశభయేషు చ - యథేప్సితముఖో మూత్రపురీషే కుర్యాత్ ॥ ౫౧ ॥ ప్రత్యగ్నిమితి ॥ వాయ్వగ్నివిప్రాన్ ఇత్యనేన మేహతో గ్న్యాదీనాం దర్శనం నిషిద్ధం - అనేనత్వ భిముఖం మూత్రపురీషే కుర్వతః ప్రజ్ఞా నశ్యతి ॥ తస్మాదేతన్న కర్తవ్యం - ప్రతివాతమిత్యస్య స్థానే ప్రతిసంధ్యమిత్యన్యే పఠంతి ॥ ౫౨ ॥ నాగ్నిమితి ॥ నాగ్నిర్ముఖేన ధ్మాతవ్యః - కింతర్హి వ్యజనాదినా - మైథునవ్యతిరేకేణ నగ్నాం స్త్రియం న పశ్యేత్ - అమేధ్యం - నగ్నాం స్త్రియమీక్షేత - మైథునాదన్యత్రేతి సాంఖ్యాయనదర్శనాత్ - ప్రశబ్దాదగ్నౌ పాదావుత్క్షిప్య సాక్షాన్న ప్రతాపయేత్ - వస్త్రాదితాపస్వేదేన వి మూత్రపురీషాదికం నాగ్నౌ క్షిపేత్ - నచ పాదౌ ప్రతాపయేత్ - ప్రశబ్దాదగ్నౌ పాదావుత్క్షిప్య సాక్షాన్న ప్రతాపయేత్ - వస్త్రాదితాపస్వేదేనవి రోధః ॥ ౫౩ ॥ అధస్తాదితి ॥ ఖట్వాదిభ్యోఽధస్తాదంగారశకట్యాదికం న కుర్యాత్ - నచాగ్నిముల్లంఘ్య గచ్ఛేత్ - నచ తు పాదదేశేఽగ్నిం స్థాపయేత్ - నచ ప్రాణపీడాకరం కర్మ కుర్యాత్ ॥ ౫౪ ॥ నాశ్నీయాదితి ॥ సంధ్యాకాలే భోజనం గ్రామాంతరగమనం నిద్రాం చ న కుర్యాత్ - నచ రేఖాదినా భూమిముల్లిఖేత్ - నచ మాలాం ధృతాం స్వయమపవాపనయేత్ - అర్థాదన్యేనాపనయేదిత్యుక్తం ॥ ౫౫ ॥ నాప్స్వితి ॥ మూత్రం

స్కృత్యోచ్చరేత్కాష్ఠలోష్టపత్రతృణాదినా । నియమ్య ప్రయతో వాచం సంవీతాంగోఽవగుంఠితః ॥ ౪౯ ॥ మూ
త్రోచ్చారసముత్సర్గం దివా కుర్యాదుదఙ్ముఖః । దక్షిణాభిముఖో రాత్రౌ సంధ్యయోశ్చ యథా దివా ॥ ౫౦ ॥
ఛాయాయామంధకారే వా రాత్రావహని వా ద్విజః । యథాసుఖముఖః కుర్యాత్ప్రాణబాధభయేషు చ ॥ ౫౧ ॥
ప్రత్యగ్నిం ప్రతిసూర్యం చ ప్రతిసోమోదకద్విజాన్ । ప్రతిగాం ప్రతివాతం చ ప్రజ్ఞా నశ్యతి మేహతః ॥ ౫౨ ॥
నాగ్నిం ముఖేనోపధమేన్నగ్నాం నేక్షేత చ స్త్రియమ్ । నామేధ్యం ప్రక్షిపేదగ్నౌ న చ పాదౌ ప్రతాపయేత్ ॥
౫౩ ॥ అధస్తాన్నోపదధ్యాచ్చ న చైనమభిలంఘయేత్ । న చైనం పాదతః కుర్యాన్న ప్రాణాబాధమాచరేత్ ॥
౫౪ ॥ నాశ్నీయాత్సంధివేలాయాం న గచ్ఛేన్నాపి సంవిశేత్ । న చైవ ప్రలిఖేద్భూమిం నాత్మనోఽపహరేత్స్రజమ్ ॥
౫౫ ॥ నాప్సు మూత్రం పురీషం వా ష్ఠీవనం వా సముత్సృజేత్ । అమేధ్యలిప్తమన్యద్వా లోహితం వా విషాణి వా ॥
౫౬ ॥ నైకః సుప్యాచ్ఛూన్యగేహే న శయానం ప్రబోధయేత్ । నోదక్యయాఽభిభాషేత యజ్ఞం గచ్ఛేన్న చావృతః ॥
౫౭ ॥ అగ్న్యగారే గవాం గోష్ఠే బ్రాహ్మణానాం చ సన్నిధౌ । స్వాధ్యాయే భోజనే చైవ దక్షిణం పాణిముద్ధ
రేత్ ॥ ౫౮ ॥ న వారయేద్గాం ధయంతీం న చాచక్షీత కస్యచిత్ । న దివీంద్రాయుధం దృష్ట్వా కస్యచిద్దర్శయేద్బు
ధః ॥ ౫౯ ॥ నాధార్మికే వసేద్గ్రామే న వ్యాధిబహులే భృశం । నైకః ప్రపద్యేతాధ్వానం న చిరం పర్వతే వసే
త్ ॥ ౬౦ ॥ న శూద్రరాజ్యే నివసేన్నాధార్మికజనావృతే । న పాషండిగణాక్రాంతే నోపసృష్టేఽంత్యజైర్నృభిః ॥

పురీషం శ్లేష్మాణం మూత్రాద్యమేధ్యలిప్తవస్త్రం - అన్యద్వాభుక్తోచ్ఛిష్టాద్యమేధ్యం - రుధిరం విషాణి చ కృత్రిమాకృత్రిమభేదభిన్నాని న జలే ప్రక్షిపేత్ ॥ ౫౬ ॥ నైక ఇతి ॥ ఉత్సన్నజనవాసగేహే నైకః స్వప్యాత్ - విత్తవిద్యాదిభిరధికం చ సుప్తం న ప్రబోధయేత్ - రజస్వలయా సంభాషణం న కుర్యాత్ - యజ్ఞం చాకృతవరణో నృత్విక్ న గచ్ఛేత్ - దర్శనార్థం యథేచ్ఛయా గచ్ఛేత్ - దర్శనార్థం కామమితి గౌతమవచనాత్ ॥ ౫౭ ॥ అగ్న్యగార ఇతి ॥ అగ్నిగృహే గవాం నివాసే బ్రాహ్మణానాం గవాం సమీపే స్వాధ్యాయభోజనకాలయోశ్చ దక్షిణపాణిం స బాహుం వా ఉద్ధరేద్వహిః కుర్యాత్ ॥ ౫౮ ॥ న వారయేదితి ॥ గాం జలం క్షీరం వా పిబంతీం న నివారయేత్ - దోహనార్థవారణాదన్యత్ర నిషేధః - వా పిబంతీం పరకీయాం క్షీరాది పిబంతీం తస్యకథయేత్ - న చేంద్రధనురాకాశే దృష్ట్వా నిషిద్ధదర్శనదోషజ్ఞః కస్యచిద్దర్శయేత్ ॥ ౫౯ ॥ నాధార్మిక ఇతి ॥ అధార్మికా ఇత్యనేన యత్రాధార్మికా వసంతి న తత్ర వాసోయుక్తః - యత్ర వా నిందితదుశ్చికిత్స్యవ్యాధిపీడితా బహవో జనాస్తత్ర భృశమత్యర్థం వా సోనయుక్తః - పంథానమేకః కదాపి న గచ్ఛేత్ ॥ ౬౦ ॥ న శూద్రరాజ్య ఇతి ॥ యత్ర దేశే శూద్రో రాజా తత్ర న వసేత్ - అధార్మికజనైశ్చ బాహ్యతః పరివృతే గ్రామాదౌ న వసేదిత్యపునరుక్తః - పాషండిభిశ్చ వేదబాహ్యలింగధారిభిర్వశీకృతే చాండాలాదిభిశ్చాంత్యజైరుపద్రుతే - న వసేత్ ॥ ౬౧ ॥ న భుంజీతేతి ॥ ఉద్ధృతస్నేహం పిణ్యాకాదిన భుంజీత అతితృప్తిం వా రద్వయేపి న కుర్యాత్ ॥ శ్లో ॥ జఠరం పూరయేదర్ధమన్నైర్భాగం జలేన చ । వాయోః సంచారణార్థం తు చతుర్థమవశేషయేదితి విష్ణుపురాణవచనాత్ - సూర్యోదయకాలే సూర్యాస్తమయే వా భోజనం న కుర్యాత్ -

ప్రాతరాశితోఽతితృప్తః సాయం న భుంజీత ॥ ౬౨ ॥ నకుర్వీతేతి ॥ దృష్టాదృష్టార్థశూన్యం వ్యాపారం న కుర్యాత్ - అంజలినా చ జలం న పిబేత్ - ఊరోరుపరి విన్యస్య మోదకాదీన్న భక్షయేత్ - అసతి ప్రయోజనే కిమేతదితి జిజ్ఞాసా కుతూహలం న కుర్యాత్ ॥ ౬౩ ॥ నన్నృత్యేదితి ॥ అశాస్త్రీయాణి నృత్యగీతవాద్యాని నాచరేత్ - పాణినా బాహ్వాదిధ్వనిరూపమాస్ఫోటనం న కుర్యాత్ - అవ్యక్తదంతశబ్దాత్మకం క్ష్వేళనం న కుర్యాత్ - నచ సానురాగో రాసభాదిరావం కుర్యాత్ ॥ ౬౪ ॥ నపాదావితి ॥ కాంస్యపాత్రే కదాచిదపి పాదౌ న ప్రక్షాళయేత్ - తామ్రరజతసువర్ణానాం భిన్నమభిన్నం వేతి న దోష ఇతి పైఠీనసివచనాదేతద్వ్యతిరిక్తభిన్నభాండే న భోజనం కుర్యాత్ - యత్ర మనో విచికిత్సితం తద్భావదుష్టం - న తత్ర భుంజీత ॥ ౬౫ ॥ ఉపానహావితి ॥ ఉపానహౌ వస్త్రయజ్ఞోపవీతాలంకారపుష్పమాలాకమండలూన్పరోపభుక్తాన్న ధారయేత్ ॥ ౬౬ ॥ నావినీతైరితి ॥ క్షుధా వ్యాధినా చ పీడితైర్భిన్నశృంగాక్షిఖురైశ్ఛిన్నవాలధిభిశ్చ న యాయాత్ ॥ ౬౭ ॥ వినీతైస్త్వితి ॥ దమితైశ్శీఘ్రగామిభిశ్శుభసూచకలక్షణోపేతైశ్శోభనవర్ణాకారైర్యుక్తైః ప్రతోదేనాత్యర్థమపీడయన్గచ్ఛేత్ ॥ ౬౮ ॥ బాలాతప ఇతి ॥ ప్రథమోదితాదిత్యతాపో బాలాతపః స చ ముహూర్తత్రయపర్యంతమితి మేధాతిథిః - కన్యార్కాతప ఇత్యన్యే - ప్రేతధూమో దహ్యమానశవధూమః - భగ్నాసనం చ - ఏతాని వర్జనీయాని - నఖాని చ రోమాణి చ ప్రవృద్ధాని న చ్ఛింద్యాత్ - దంతైశ్చ నఖాన్నోత్పాటయేత్ ॥ ౬౯ ॥ నమృల్లోష్టమితి ॥ నాకారణం మృల్లోష్టం మృద్నీయాత్ తృణాని చ న ఛింద్యాదితి ఆపస్తంబవచనాత్ - నిష్ప్రయోజనం మృల్లోష్టమర్దనం నఖైశ్చ తృణచ్ఛేదనం న కుర్యాత్ - న కుర్వీత వృథా చేష్టామిత్యనేనైవాస్యాపి ప్రతిషేధసిద్ధౌ దోషరూపత్వం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవం చ దర్శయితుం విశేషేణ నిషేధః - అతభివా త్రా

భిః ॥ ౬౧ ॥ నభుంజీతోద్ధృతస్నేహం నాతిసౌహిత్యమాచరేత్ । నాతిప్రగే నాతిసాయం న సాయం ప్రాతరాశితః ॥ ౬౨ ॥ నకుర్వీత వృథాచేష్టాం న వార్యంజలినా పిబేత్ । నోత్సంగే భక్షయేద్భక్ష్యాన్న జాతు స్యాత్కుతూహలీ ॥ ౬౩ ॥ నన్నృత్యేదథవా గాయేన్న వాదిత్రాణి వాదయేత్ । నాస్ఫోటయేన్న చ క్ష్వేడేన్న చ రక్తో విరావయేత్ ॥ ౬౪ ॥ నపాదౌ ధావయేత్కాంస్యే కదాచిదపి భాజనే । నభిన్నభాండే భుంజీత న భావప్రతిదూషితే ॥ ౬౫ ॥ ఉపానహౌ చ వాసశ్చ ధృతమన్యైర్న ధారయేత్ । ఉపవీతమలంకారం స్రజం కరకమేవ చ ॥ ౬౬ ॥ నావినీతైర్వ్రజేద్ధుర్యైర్న చ క్షుద్వ్యాధిపీడితైః । నభిన్నశృంగాక్షిఖురైర్న వాలధివిరూపితైః ॥ ౬౭ ॥ వినీతైస్తు వ్రజేన్నిత్యమాశుగైర్లక్షణాన్వితైః । వర్ణరూపోపసంపన్నైః ప్రతోదేనాతుదన్భృశమ్ ॥ ౬౮ ॥ బాలాతపః ప్రేతధూమో వర్జ్యం భిన్నం తథాసనమ్ । నచ్ఛింద్యాన్నఖలోమాని దంతైర్నోత్పాటయేన్నఖాన్ ॥ ౬౯ ॥ నమృల్లోష్టం చ మృద్నీయాన్నచ్ఛింద్యాత్కరజైస్తృణమ్ । నకర్మ నిష్ఫలం కుర్యాన్నాయత్యామసుఖోదయమ్ ౭౦ ॥ లోష్టమర్దీ తృణచ్ఛేదీ నఖఖాదీ చ యో నరః । స వినాశం వ్రజత్యాశు సూచకోఽశుచిరేవ చ ॥ ౭౧ ॥ నవిగర్హ్య కథాం కుర్యాద్బహిర్మాల్యం న ధారయేత్ । గవాం చ యానం పృష్ఠేన సర్వథైవ విగర్హితమ్ ॥ ౭౨ ॥ అద్వారేణ చ నాతీయాద్గ్రామం వా వేశ్మ వావృతమ్ । రాత్రౌ చ వృక్షమూలాని దూరతః పరివర్జయేత్ ॥ ౭౩ ॥ నాక్షైః క్రీడేత్కదాచిత్తు స్వయం నోపానహౌ హరేత్ । శయనస్థో న భుంజీత న పాణిస్థం న చాసనే ॥ ౭౪ ॥ సర్వం చ తిలసంబద్ధం నాద్యాదస్తమితే రవౌ । న చ నగ్నః శయీతేహ న చోచ్ఛిష్టః క్వచిద్వ్రజేత్ ॥ ౭౫ ॥ ఆర్ద్రపాదస్తు భుం

నంతరం లోష్టమర్దీతి నిందిష్యతి - దృష్టాదృష్టఫలశూన్యం చ కర్మ న కుర్యాత్ - నను న కుర్వీత వృథా చేష్టామిత్యనేన పునరుక్తిః ఉచ్యతే - దేహవ్యాపారశ్చేష్టా స వృథా చేష్టాశబ్దేన నిషిద్ధః - అనేన తు నిష్ఫలం మనోగ్రాహ్యాదిసంకల్పాత్మకం - యచ్చ ఆయత్యామాగామికాలే కర్తురసుఖావహం - యథా అజీర్ణే భోజనాది - తదపి న కుర్యాత్ ॥ ౭౦ ॥ లోష్టమర్దీతి ॥ లోష్టమర్దయితా - తృణచ్ఛేత్తా - నఖఖాదితా చ యో మనుష్యః - తథా సూచకః ఖలో యః పరస్య దోషాన్ సతః సతో వా ఖ్యాపయతి - బాహ్యాభ్యంతరశౌచరహితః - శీఘ్రమేతే దేహధనాదినా వినశ్యంతి ॥ ౭౧ ॥ నవిగర్హ్య కథామితి ॥ న సాభినివేశేన కథాం శాస్త్రీయేష్వర్థేషు వాకికేషు వా కుర్యాత్ - కేశకలాపాద్బహిర్మాల్యం న ధారయేత్ - గవాం చ పృష్ఠే యానం సర్వథేతి అస్తరణాదివ్యవధానేనాప్యధర్మావహం పృష్ఠే నేత్యభిధానాదాకృష్టశకటాదినా న దోషః ॥ ౭౨ ॥ అద్వారేణేతి ॥ ప్రాచీరాద్యావృతం గృహం చ ద్వారవ్యతిరిక్తప్రదేశేన ప్రాకారాదిలంఘనం కృత్వా న విశేత్ - రాత్రౌ చ వృక్షమూలావస్థానం దూరతస్త్యజేత్ ॥ ౭౩ ॥ నాక్షైరితి ॥ కదాచిదపి పరిహాసేనాపి నాక్షాదిభిః క్రీడయేత్ - స్వయమిత్యభిధానాత్ - ఆత్మోపానహౌ పాదవ్యతిరిక్తేన హస్తాదినా దేశాంతరం న నయేత్ - శయ్యాద్యవస్థితశ్చ న భుంజీత - హస్తే చ ప్రభూతమన్నం కృత్వా క్రమేణ న ఖాదయేత్ - ఆసనే భోజనపాత్రం నిధాయ న భుంజీత ॥ ౭౪ ॥ సర్వమితి ॥ యత్కించిత్తిలసమ్మిశ్రం కృసరమోదకాది - తదస్తమితేఽర్కే నాద్యాత్ - ఉపస్థాచ్ఛాదనవాసోరహితో నేహ సుప్యాత్ - ఉచ్ఛిష్టస్తు నాన్యతో గచ్ఛేత్ ॥ ౭౫ ॥ ఆర్ద్రపాద ఇతి ॥ జలార్ద్రపాదో భోజనమాచరేత్ - నార్ద్రపాదస్సుప్యాత్ -

యస్మాదార్ద్రపాదో భుంజానః శతాయుర్భవతి ॥ ౭౬ ॥ అచక్షుర్విషయమితి ॥ తరుగుల్మలతాగహనత్వేనాచక్షుర్గోచరమరణ్యాదిదేశం దుర్గం నాక్రమేత్ - సర్పచోరాదేరంతర్హితస్య సంభవాత్ - పురీషమూత్రం చ న నిరీక్షేత్ - బాహుభ్యాం చ నదీం న తరేత్ ॥ ౭౭ ॥ అధితిష్ఠేదితి ॥ దీర్ఘమాయురిచ్ఛుః కేశాదీన్నాధిరోహేత్ - భగ్నమృన్మయభాజనశకలాని కపాలికాః ॥ ౭౮ ॥ నసంవసేదితి ॥ పతితాదిభిః గ్రామాంతరవాసిభిరపి సహ న సంవసేత్ - వికటతరుచ్ఛాయాదౌ న సమీపే వసేత్ - అతో నాధార్మికైర్నసేద్గ్రామ ఇత్యతో భేదః - నిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాతః పుల్కసః వక్ష్యతి చ [శ్లో॥] జాతో నిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యా భవతి పుల్కస ఇతి - అవలిప్తా ధనాదిమదగర్వితాః - అంత్యాః అంత్యజా రజకాదయః - అంత్యావసాయినో నిషాదస్త్రియాం చాండాలాజ్జాతాః వక్ష్యతి చ [శ్లో॥] నిషాదస్త్రీ తు చాండాలాత్పుత్రమంత్యావసాయినమితి ॥ ౭౯ ॥ నశూద్రాయేతి ॥ శూద్రాయ మతిం దృష్టార్థోపదేశం న దద్యాత్ - ధర్మోపదేశస్య పృథఙ్నిర్దేశాత్ - అదాసశూద్రాయోచ్ఛిష్టం న దద్యాత్ - దాసగోచరతయా ఉచ్ఛిష్టమన్నం దాతవ్యమితి వక్ష్యమాణత్వాదదోషః- ద్విజోచ్ఛిష్టం భోజనమితి భోక్తుర్విధిః - దాతురుచ్ఛిష్టదాననిషేధేఽపి యథాసంభవలబ్ధావిషయః- హవిష్కృతమితి - యస్మై కదేశో హుతః సహ నిశ్శేషో న దాతవ్యః - ధర్మోపదేశో న శూద్రస్య కర్తవ్యః - వ్రతం చాస్య ప్రాయశ్చిత్తరూపం సాక్షాన్నోపదిశేత్ - కింతు బ్రాహ్మణం మధ్యే కృత్వా తదుపదేశవ్యవధానాత్ యథాహాంగిరాః [శ్లో॥] తథా శూద్రం సమాసాద్య సదా ధర్మపురస్సరం - అంతరా బ్రాహ్మణం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తం సమాదిశేత్ - ప్రాయశ్చిత్తమితి సకలధర్మోపదేశస్యోపలక్షణార్థం ॥ ౮౦ ॥ యోహ్యస్యేతి ॥ యస్మాత్ యోఽస్య శూద్రస్య ధర్మం బ్రూతే - యశ్చ ప్రాయశ్చిత్తముప

జానో దీర్ఘమాయురవాప్నుయాత్ ॥ ౭౬॥ అచక్షుర్విషయం దుర్గం న ప్రపద్యేత కర్హిచిత్ । న విణ్మూత్ర
ముదీక్షేత న బాహుభ్యాం నదీం తరేత్ ॥ ౭౭॥ అధితిష్ఠేన్న కేశాంస్తు న భస్మాస్థికపాలికాః । న కార్పాసాస్థి న
తుషాన్దీర్ఘమాయుర్జిజీవిషుః ॥ ౭౮॥ న సంవసేచ్చ పతితైర్న చాండాలైర్న పుల్కసైః । న మూర్ఖైర్నావ
లిప్తైశ్చ నాంత్యైర్నాంత్యావసాయిభిః ॥ ౭౯॥ న శూద్రాయ మతిం దద్యాన్నోచ్ఛిష్టం న హవిష్కృతమ్ । న
చాస్యోపదిశేద్ధర్మం న చాస్య వ్రతమాదిశేత్ ॥ ౮౦॥ యో హ్యస్య ధర్మమాచష్టే యశ్చైవాదిశతి వ్రతమ్ ।
సోఽసంవృతం నామ తమః సహ తేనైవ మజ్జతి ॥ ౮౧॥ న సంహతాభ్యాం పాణిభ్యాం కండూయేదాత్మనశ్శిరః । న
స్పృశేచ్చైతదుచ్ఛిష్టో న చ స్నాయాద్వినా తతః ॥ ౮౨॥ కేశగ్రహాన్ప్రహారాంశ్చ శిరస్యేతాన్వివర్జయేత్ ।
శిరస్స్నాతశ్చ తైలేన నాంగం కించిదపి స్పృశేత్ ॥ ౮౩॥ న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణీయాదరాజన్యప్రసూతితః । సూ
నాచక్రధ్వజవతాం వేశేనైవ చ జీవతామ్ ॥ ౮౪ ॥ దశసూనాసమం చక్రం దశచక్రసమో ధ్వజః । దశధ్వజస
మో వేశో దశవేశసమో నృపః ॥ ౮౫॥ దశసూనాసహస్రాణి యో వాహయతి సౌనికః । తేన తుల్యః స్మృతో రా

దిశతి - స తేన శూద్రేణైవ సహ అసంవృతాఖ్యం తమోగహనం నరకం ప్రవిశతి- పంచసు పూర్వోక్తేషు ద్వయోర్దోషకథనం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం ॥ ౮౧ ॥ నసంహతాభ్యామితి ॥ సంశ్లిష్టాభ్యాం పాణిభ్యాం న కండూయేదాత్మనః శిరః ఉచ్ఛిష్టః స్వశిరో న స్పృశేత్ - శిరసా వినా ఉన్మజ్జనవ్యతిరేకేణ నిత్యనైమిత్తికస్నానే న కుర్యాత్ - దృష్టార్థే శిరోవ్యతిరిక్తే గాత్రప్రక్షాలనే న దోషః - స్నానశక్తస్య చాయం నిషేధః - అశక్తస్య తు [శ్లో॥] అశిరస్కం భవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌ తు కర్మిణామితి జాబాలినా విహితమేవ ॥ ౮౨ ॥ కేశగ్రహానితి ॥ కోపేన కేశగ్రహప్రహారాన్ శిరసి వర్జయేత్ - కోపనిమిత్తత్వాచ్చాత్మనః పరస్య చ ప్రతిషేధః - అత ఏవ సురతసమయే కామినీకేశగ్రహస్యానిషేధః స్వశిరస్కస్నాతస్య తైలేన న కించిదప్యంగం స్పృశేత్ - అథవా తైలేనేతి కాకాక్షివదుభయత్ర సంబధ్యతే - తైలేన శిరస్స్నాతః తైలేన పునః కించిదప్యంగం న స్పృశేత్ - అతో రాత్రౌ శిష్టానాం తైలశిరస్స్నాతానాం తైలేన పాదాభ్యంగసమాచరణమవిరుద్ధం ॥ ౮౩ ॥ న రాజ్ఞ ఇతి ॥ రాజన్యశబ్దః క్షత్రియప్రసూతస్య రాజ్ఞో ధనం న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - రాజతో ధనమన్విచ్ఛేదిత్యస్యాయం విశేష ఉక్తః - సూనాచక్రధ్వజవతామితి - సూనావతాం చక్రవతాం ధ్వజవతాం చ - సూనా ప్రాణివధస్థానం తద్యస్యాస్తి స సూనావాన్ పశుమారణపూర్వకమాంసవిక్రయజీవీ - చక్రవాన్నిజవధవిక్రయజీవీ తైలికః ధ్వజవాన్ మద్యవిక్రయజీవీ శౌండికః - వేశః పణ్యస్త్రీ యా భృతిః తయా యో జీవతి స్త్రీపుమాన్ వా స వేశవాన్ - ఏతేషాం చ న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ ॥ ౮౪ ॥ దశసూనేతి ॥ గోవిందరాజస్తు దశవేశ్యాసమో నృప ఇతి పఠతి - మేధాతిథిప్రభృతయః ప్రాంచో దశవేశసమో నృప ఇతి పఠంతి- సూనాదిశబ్దైస్తద్వానుపలక్ష్యతే - దశసూనావత్సు యావాన్ దోషస్తావానేకస్మిన్ చక్రవతి తైలికే- యావాన్ దశసు తైలికేషు దోషః తావానేకస్మిన్ ధ్వజవతి శౌండికే - యావాన్ దశసు ధ్వజవత్సు దోషస్తావానేకత్ర వేశవతి - యావాన్ దశసు వేశవత్సు దోషస్తావానేకత్ర రాజని - ఉత్తరోత్తరనిందా చేయం పూర్వతాల్పసంభవే సత్యుత్తరవర్జనార్థమపేక్షయోచ్యతే ॥ ౮౫ ॥ దశ

సూనాసహస్రాణీతి ॥ సూనయా చరతీతి సౌనికః - ఏవం సంకలనయా యత్సూనికో దశసహస్రాణి స్వార్థే వ్యాపాదయతి తేన తుల్యో రాజా మన్వాదిభిః స్మృతః - తస్మాత్తుల్యః ప్రతిగ్రహో నరకహేతుత్వాద్భయానకః క్షత్రియస్యాపి ॥ ౮౬ ॥ యో రాజ్ఞ ఇతి ॥ యో రాజ్ఞః కృపణస్య శాస్త్రోల్లంఘనేన ప్రవర్తమానస్య ప్రతిగ్రహం కరోతి - స క్రమేణైతానేకవింశతిం నరకాన్గచ్ఛతి ॥ ౮౭ ॥ పూర్వశ్లోకే సామాన్యతో నరకానిమానేకవింశతిమిత్యుక్తమిదానీం తాన్యేవ నామతో నిర్దిశతి ॥ తామిస్రమిత్యాది త్రిభిః ॥ ఏతేషాం నరకాణాం స్వరూపం మార్కండేయపురాణాదిమునిస్తరేణోక్తం - తత ఏవావగంతవ్యం ॥ ౮౮ ॥ ౮౯ ॥ ౯౦ ॥ ఏతద్విదంత ఇతి ॥ ప్రతిగ్రహో నివిధనరకహేతురితి జానంతో బ్రాహ్మణాః ధర్మశాస్త్రపురాణాదివిదో వేదాధ్యాయినో జన్మాంతరే శ్రేయః కామయంతో న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణంతి - విదుషోపి ప్రతిగ్రహే నాతిదోషః - యతో వక్ష్యతి - తస్మాదవిద్వాన్బిభియాదితి - తేషామపి నిషిద్ధరాజప్రతిగ్రహః ప్రచురప్రత్యవాయఫలకత్వదర్శనాయ చేదం విద్వద్గ్రహణం బ్రహ్మవాదిగ్రహణం చ ॥ ౯౧ ॥ బ్రాహ్మ ఇతి ॥ బ్రాహ్మో ముహూర్తో రాత్రేః పశ్చిమో యామః - బ్రాహ్మీ భారతీ తత్ప్రబోధహేతుత్వాత్ - ముహూర్తశబ్దోఽత్ర కాలమాత్రవచనః - తత్ర బుధ్యేత - దక్షోఽపి ॥ శ్లో ॥ ప్రదోషపశ్చిమౌ యామౌ వేదాభ్యాసేన తౌ నయేత్ । ప్రహరద్వయం శయానో హి బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ ఇతి బ్రువతా తత్ర ప్రబోధోఽభ్యనుజ్ఞాతః - గోవిందరాజస్తు - రాత్రేః పశ్చిమే ముహూర్తే బుధ్యేతేత్యాహ - ధర్మార్థౌ చ పరస్పరావిరోధేనానుష్ఠానార్థమవధారయేత్ - తథా ధర్మార్థార్జనహేతూన్ కాయక్లేశాన్నిరూపయేత్ - యది మహాన్ కాయక్లేశోఽల్పశ్చ ధర్మార్థౌ తదా తం పరిహరేత్ - వేదస్య తత్త్వార్థం బ్రహ్మకర్మాత్మకం నిశ్చినుయాత్ - తస్మిన్సమ

జా ఘోరస్తస్య ప్రతిగ్రహః ॥ ౮౬ ॥ యో రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణాతి లుబ్ధస్యోచ్ఛాస్త్రవర్తినః । స పర్యాయేణ యా
తీమాన్నరకానేకవింశతిమ్ ॥ ౮౭ ॥ తామిస్రమంధతామిస్రం మహారౌరవరౌరవౌ । నరకం కాలసూత్రం చ మ
హానరకమేవ చ ॥ ౮౮ ॥ సంజీవనం మహావీచిం తపనం సంప్రతాపనమ్ । సంఘాతం చ సకాకోలం కుడ్మలం పూతి
మృత్తికమ్ ॥ ౮౯ ॥ లోహశంకుమృజీషం చ పంథానం శాల్మలీం నదీమ్ । అసిపత్రవనం చైవ లోహదారకమేవ చ ॥
౯౦ ॥ ఏతద్విదంతో విద్వాంసో బ్రాహ్మణా బ్రహ్మవాదినః । న రాజ్ఞః ప్రతిగృహ్ణంతి ప్రేత్య శ్రేయోభికాం
క్షిణః । బ్రాహ్మే ముహూర్తే బుధ్యేత ధర్మార్థౌ చానుచింతయేత్ । కాయక్లేశాంశ్చ తన్మూలాన్ వేదతత్త్వా
ర్థమేవ చ ॥ ౯౨ ॥ ఉత్థాయావశ్యకం కృత్వా కృతశౌచః సమాహితః । పూర్వాం సంధ్యాం జపంస్తిష్ఠేత్స్వకా
లే చాపరాం చిరమ్ ॥ ౯౩ ॥ ఋషయో దీర్ఘసంధ్యత్వాద్దీర్ఘమాయురవాప్నుయుః । ప్రజ్ఞాం యశశ్చ కీర్తిం
చ బ్రహ్మవర్చసమేవ చ ॥ ౯౪ ॥ శ్రావణ్యాం ప్రౌష్ఠపద్యాం వాప్యుపాకృత్య యథావిధి । యుక్తశ్ఛందాంస్యధీ
యీత మాసాన్విప్రోఽర్ధపంచమాన్ ॥ ౯౫ ॥ పుష్యే తు ఛందసాం కుర్యాద్బహిరుత్సర్జనం ద్విజః । మాఘశుక్ల
స్య వా ప్రాప్తే పూర్వాహ్ణే ప్రథమేఽహని ॥ ౯౬ ॥ యథాశాస్త్రం తు కృత్వైవముత్సర్గం ఛందసాం బహిః ।
విరమేత్పక్షిణీం రాత్రిం తదేవైకమహర్నిశమ్ ॥ ౯౭ ॥ అత ఊర్ధ్వం తు ఛందాంసి శుక్లేషు నియతః పఠేత్ । వే
దాంగాని చ సర్వాణి కృష్ణపక్షేషు సంపఠేత్ ॥ ౯౮ ॥ నావిస్పష్టమధీయీత న శూద్రజనసన్నిధౌ । న నిశాంతే

యే బుద్ధిప్రకాశాత్ ॥ ౯౨ ॥ ఉత్థాయేతి ॥ తతః ఉషఃకాలే శయ్యాయా ఉత్థాయ సతి వేగే మూత్రపురీషోత్సర్గం కృత్వా కృతవక్ష్యమాణశౌచో నన్యమనాః పూర్వాం సంధ్యాం చిరం గాయత్రీజపం కుర్వన్స్వతేత అర్కదర్శనాదయం విధిః ప్రాతస్సంధ్యాయాముక్త ఉదయాదూర్ధ్వమపి జపేత్ - ఆయురాదికామ ఇతి విధానార్థోఽయమారంభః - అపరామపి సంధ్యాం స్వకాలే ప్రారభ్య తారకోదయాదూర్ధ్వమపి జపన్నాసీత ॥ ౯౩ ॥ ఆయురాదికామాధికారోఽయమితి దర్శయన్నాహ ॥ ఋషయ ఇతి ॥ సంధ్యాశబ్దోఽత్ర సంధ్యానుష్ఠేయజపాదిపరః - యస్మాదృషయో దీర్ఘసంధ్యానుష్ఠానాద్దీర్ఘమాయుః ప్రజ్ఞాం జీవంతో యశో మృతాం చ కీర్తిమధ్యయనాదిసంపన్నం యశశ్చ ప్రాప్నుయుః - తస్మాదాయురాదికామశ్చిరం సంధ్యాముపాసీత ॥ ౯౪ ॥ శ్రావణ్యామితి ॥ శ్రావణస్య పౌర్ణమాస్యాం భాద్రపదస్య చ స్వగృహ్యానుసారేణ ఉపాకర్మాఖ్యం కర్మ కృత్వా సార్ధాంశ్చతురో మాసాన్ బ్రాహ్మణ ఉద్యుక్తో వేదానధీయీత ॥ ౯౫ ॥ పుష్యే త్వితి ॥ తతః పౌషమాసే పుష్యనక్షత్రే గ్రామాద్బహిర్గత్వా స్వగృహ్యానుసారేణోత్సర్గాఖ్యం కర్మ కుర్యాత్ - అథవా మాఘశుక్లస్య ప్రథమేఽహని పూర్వాహ్ణే కుర్యాత్ - మాఘశుక్లే చ విధిః ప్రౌష్ఠపద్యాం యే నోపాకర్మ కృతం తద్విషయః ॥ ౯౬ ॥ యథాశాస్త్రమితి ॥ ఏవముక్తశాస్త్రానుసారేణ గ్రామాద్బహిశ్ఛందసాముత్సర్గాఖ్యం కర్మ కృత్వా పక్షిణీం రాత్రిం విరమేన్నాధీయీత - ద్వే దినే పూర్వాపరే పక్షావివ యస్యా మధ్యవర్తిన్యా రాత్రేః సా పక్షిణీ రాత్రిః అస్మిన్పక్షే ఉత్సర్గాహోరాత్రే ద్వితీయదినే చాహ్నా నాధ్యేతవ్యం ద్వితీయరాత్రౌ త్వధ్యేతవ్యం అథవా తదేవైకముత్సర్గాహోరాత్రమనధ్యాయం కుర్యాత్ - విద్యానైపుణ్యకామం ప్రత్యయమహోరాత్రానధ్యాయవిధిః ॥ ౯౭ ॥ అత ఊర్ధ్వమితి ॥ ఉత్సర్గానధ్యాయాదూర్ధ్వం మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకం వేదం - శుక్లపక్షేషు సంయతః పఠేత్ సర్వాణి వేదాంగాని శిక్షావ్యాకరణాదీని కృష్ణపక్షేషు పఠేత్ ॥ ౯౮ ॥ నావిస్ప

ష్టమితి ॥ స్వరవర్ణాద్యభివ్యక్తిమాన్యం శూద్రసన్నిధౌ చ నాధీయీత - తథా రాత్రేః పశ్చిమే యామే సుప్తోత్థితో వేదమధీత్య శ్రాంతో న పునస్స్వ ప్యాత్ ॥ ౯౯ ॥ యథోదితేనేతి ॥ యథోక్తవిధినా నిత్యం ఛందస్కృతం గాయత్ర్యాది ఛందోయుక్తం మంత్రమాత్రం పఠేత్ - మంత్రాణామే వకర్మాంతరంగత్వాత్ - అనాపది సమ్యక్కర్మనాదౌ సతి బ్రహ్మ బ్రాహ్మణం మంత్రజాతం చ యథోక్తవిధినా యుక్తస్సన్ ద్విజః పఠేత్ ॥ ౧౦౦ ॥ ఇమానితి ॥ ఇమాన్వక్ష్యమాణాననధ్యాయాన్ సర్వథా యథోక్తవిధినా అధీయానః శిష్యాధ్యయనం చ కుర్వాణో గురుర్వర్జయేత్ ॥ ౧౦౧ ॥ కర్ణశ్రవ ఇతి ॥ రాత్రౌ కర్ణశ్రవణయోగ్యశబ్దజనకే వాయౌ వాతి - గోవిందరాజస్తు - కర్ణాభ్యామేవ శ్రవణోపపత్తేరతిశయవివక్షయా కర్ణశ్రవ ఇత్యుక్తం - తేనాతిశబ్దవతి వాయౌ వాతీత్యభిహితవాన్ - దివా చ ధూళిపటలోత్సారణసమర్థే వాయౌ వహతి - ఏతావపి వర్షాకాలేఽనధ్యాయౌ తాత్కాలికౌ - అధ్యాపనవిధిజ్ఞా మునయః కథయంతి ॥ ౧౦౨ ॥ విద్యుదితి ॥ విద్యుద్గర్జితవర్షేషు ద్వంద్వనిర్దేశాద్యుగపదుపస్థితేషు మహతీనాం చోల్కానాం సంప్లవే ఇతస్తతః పాతే సతి - ఆకాలికమితి తన్నిమిత్తకాలాదారభ్య పరేద్యుర్యావత్స ఏవ కాలః తావత్పర్యంతమనధ్యాయమేతేషు మనురబ్రవీత్ ॥ ౧౦౩ ॥ ఏతానితి ॥ ఏతాన్ విద్యుదాదీన్ యదా హోమార్థం ప్రకటీకృతాగ్నికాలేషు సంధ్యాక్షణేషు యుగపదుత్పన్నాన్ జానీయాత్ - తదా అనధ్యాయం వర్షాసు కుర్యాన్న సర్వదా - తథా అన్యతౌ ప్రాదుష్కృతాగ్నికాలేషు మేఘదర్శనమాత్రే సతి అనధ్యాయో న వర్షాసు ॥ ౧౦౪ ॥ నిర్ఘాత ఇతి ॥ అంతరిక్షభవోత్పాతధ్వనౌ భూకంపే సూర్యచంద్రతారాగణానాం చోపసర్గే సత్యనధ్యాయః - ఇమానాకాలికాన్ జానీయాత్ - ఆకాలికశబ్దార్థో వ్యాఖ్యాత ఏవ - ఋతావపి వర్షాసు కిల భూకంపాదయో న దోషావహా ఇత్యభిప్రాయేణ ఋతావపీత్యుక్తం - అపిశబ్దాదన్యత్రాపి ॥ ౧౦౫ ॥ ప్రాదుష్కృతేష్వితి ॥ హోమార్థం ప్రకాశితేష్వగ్నిషు సం

పరిశ్రాంతో బ్రహ్మాధీత్య పునస్స్వపేత్ ॥ ౯౯ ॥ యథోదితేన విధినా నిత్యం ఛందస్కృతం పఠేత్ । బ్రహ్మ ఛం
దస్కృతం చైవ ద్విజో యుక్తో హ్యనాపది ॥ ౧౦౦ ॥ ఇమాన్నిత్యమనధ్యాయానధీయానో వివర్జయేత్ । అ
ధ్యాపనం చ కుర్వాణః శిష్యాణాం విధిపూర్వకమ్ ॥ ౧౦౧ ॥ కర్ణశ్రవేఽనిలే రాత్రౌ దివా పాంసుసమూహనే ।
ఏతౌ వర్షాస్వనధ్యాయావధ్యాయజ్ఞాః ప్రచక్షతే ॥ ౧౦౨ ॥ విద్యుత్స్తనితవర్షేషు మహోల్కానాం
చ సంప్లవే । ఆకాలికమనధ్యాయమేతేషు మనురబ్రవీత్ ॥ ౧౦౩ ॥ ఏతాంస్త్వభ్యుదితాన్ విద్యాద్యదా ప్రా
దుష్కృతాగ్నిషు । తదా విద్యాదనధ్యాయమనృతౌ చాభ్రదర్శనే ॥ ౧౦౪ ॥ నిర్ఘాతే భూమిచలనే జ్యోతిషాం
చోపసర్జనే । ఏతానాకాలికాన్ విద్యాదనధ్యాయానృతావపి ॥ ౧౦౫ ॥ ప్రాదుష్కృతేష్వగ్నిషు తు విద్యు
త్స్తనితనిస్వనే । సజ్యోతిస్స్యాదనధ్యాయః శేషే రాత్రౌ యథా దివా ॥ ౧౦౬ ॥ నిత్యానధ్యాయ ఏవ స్యా
ద్గ్రామేషు నగరేషు చ । ధర్మనైపుణ్యకామానాం పూతిగంధే చ సర్వదా ॥ ౧౦౭ ॥ అంతర్గతశవే గ్రామే వృషలస్య
చ సన్నిధౌ । అనధ్యాయో రుద్యమానే సమవాయే జనస్య చ ॥ ౧౦౮ ॥ ఉదకే మధ్యరాత్రే చ విణ్మూత్రస్య వి
సర్జనే । ఉచ్ఛిష్టః శ్రాద్ధభుక్చైవ మనసాపి న చింతయేత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప్రతిగృహ్య ద్విజో విద్వానేకోద్దిష్టస్య కే
తనమ్ । త్ర్యహం న కీర్తయేద్బ్రహ్మ రాజ్ఞో రాహోశ్చ సూతకే ॥ ౧౧౦ ॥ యావదేకానుదిష్టస్య గంధో లేప

ధ్యాయాం యథా విద్యుద్గర్జితశబ్దావేవ భవతో న తు వర్షం - తదా సజ్యోతిరనధ్యాయస్స్యాత్ - నాకాలికః - తత్ర యది ప్రాతస్సంధ్యాయాం తౌ స్యాతాం రాత్రౌ స్తనితవిద్యుద్వర్షేష్విత్రయాణాం పూర్వోక్తానాం శేషే వర్షాఖ్యే త్రితయే జాతే యథా దివానధ్యాయస్తథా రాత్రావపి అహోరాత్రమేవేత్యర్థః ॥ ౧౦౬ ॥ నిత్యానధ్యాయ ఇతి ॥ నైపుణ్యవిషయో ధర్మాతిశయార్థినో గ్రామనగరయోః సర్వదానధ్యాయస్స్యాత్ - కుత్సితగంధే చ సర్వస్మిన్నపి గమ్యమానే ధర్మనైపుణ్యకామం ప్రత్యయం విద్యాన ధ్యాయోపదేశో విద్యానైపుణ్యకామస్య కదాచిదధ్యయనమనుజ్ఞానాతి శయో శిష్యాః కేచిద్గృహీతవేదాధ్యయన జన్మాదృష్టేచ్ఛవస్తే ధర్మనైపుణ్యకామాః - కేచిత్ప్రథమాధ్యేతారో విద్యాతిశయమాత్రార్థినస్తే విద్యానైపుణ్యకామాః ॥ ౧౦౭ ॥ అంతర్గతేతి ॥ అంతర్గతశ్శవో యస్మిన్ గ్రామే జ్ఞాయతే తత్ర - వృషలః అధార్మికస్తస్య సన్నిధౌ సతు శూద్రః - తస్య శూద్రజనసన్నిధావితి నిషేధాత్ - రుద్యమానే రోదనధ్వనౌ - భావే లకారః - కార్యాంతరార్థం బహుజనమేలకే సత్యనధ్యాయః ॥ ౧౦౮ ॥ ఉదక ఇతి ॥ ఉదకమధ్యే మధ్యరాత్రే చ ముహూర్తచతుష్టయే చ - నిశాయాం చ చతుర్ముహూర్తమితి గౌతమస్మరణాత్ - గోవిందరాజస్తు - రాత్రిమధ్యప్రహరద్వయ ఇత్యుక్తవాన్ - తథా మూత్రపురీషోత్సర్గకాలే అన్నభోజనాదినాచోచ్ఛిష్టో నిమంత్రణసమయాదారభ్య శ్రాద్ధభోజనాహోరాత్రం యావత్ - మనసాపి వేదం న చింతయేత్ ॥ ౧౦౯ ॥ ప్రతిగృహ్యేతి ॥ ఏకమేవోద్దిశ్య తే యత్ర శ్రాద్ధే తదేకోద్దిష్టం నవశ్రాద్ధం తత్కేతనం నిమంత్రణం గృహీత్వా - నిమంత్రణాదారభ్య - క్షత్రియస్య జనపదేశ్వరస్య పుత్రజన్మాది సూతకే - రాహోశ్చ సూతకం చంద్రసూర్యోపరాగః - తత్ర త్రిరాత్రం వేదం నాధీయీత ॥ ౧౧౦ ॥ యావదితి ॥ యావదేకస్యానుదిష్టస్యే

శ్చిష్టస్య సకుంకుమాదేర్గంధో లేపశ్చ బ్రాహ్మణస్య శాస్త్రవిదో దేహే తిష్ఠతి - తావంత్యహోరాత్రాణి ఊర్ధ్వమపి వేదం నాధీయీత ॥ ౧౧౧ ॥ శయాన ఇతి ॥ శయ్యాయాం పతితాంగః ఆసనారూఢపాదః కృతావసక్థికో వా - మాంసం - జననమరణాశౌచినాం చాన్నం భుక్త్వా నాధీయీత ॥ ౧౧౨ ॥ నీహార ఇతి ॥ నీహారే ధూళికాయాం - బాణశబ్దే శరధ్వనౌ - బాణో వీణావిశేష ఇత్యన్యే - ప్రాతస్సాయం సంధ్యయోరమావాస్యాచతుర్దశీపౌర్ణమాసీషు నాధీయీత - అష్టకాసూత్తరత్ర నిషేధాత్పౌర్ణమాస్యాదిసాహచర్యాదష్టకాశబ్దోఽష్టమీతిథిపరః ॥ ౧౧౩ ॥ విశేషతో నిషేధమాహ ॥ అమావాస్యేతి ॥ యస్మాదమావాస్యా గురుం హంతి శిష్యం హంతి చతుర్దశీ - వేదం చాష్టమీపౌర్ణమాస్యౌ విస్మారయతః తస్మాత్తా అధ్యయనాధ్యాపనయోః పరిత్యజేత్ ॥ ౧౧౪ ॥ పాంసువర్ష ఇతి ॥ ధూళీవర్షే దిశాం దాహే సృగాలకుక్కురగర్దభోష్ట్రైర్మధురవత్సు పఙ్క్త్యాం చోపవిష్టః ప్రకృతత్వాత్సృగాలశ్వఖరాదీనామేవ - బ్రాహ్మణో న పఠేత్ ॥ ౧౧౫ ॥ నాధీయీతేతి ॥ శ్మశానసమీపే గ్రామసమీపే గోష్ఠే చ మైథునసమయధృతవాసః పరిధాయ శ్రాద్ధీయం చ సిద్ధాన్నాది ప్రతిగృహ్య నాధీయీత ॥ ౧౧౬ ॥ ప్రాణి చేతి ॥ శ్రాద్ధికమన్నాది భుక్త్వా తావదనధ్యాయో భవతీత్యుక్తం - ప్రాణి వా గవాశ్వాది అప్రాణి వా వస్త్రమాల్యాది - ప్రతిగ్రహకాలే హస్తేన గృహీత్వా అనధ్యాయో భవతి యస్మాత్పాణిరేవాస్యమస్యేతి పాణ్యాస్యో హి బ్రాహ్మణః స్మృతః ॥ ౧౧౭ ॥ చోరైరితి ॥ చోరైరుపప్లుతే గ్రామే గృహాదిదాహాదికృతే భయే ఉత్పాతాంతదిక్షు భౌమేషు చాద్భుతేషు ఉత్పాద్య భయేషు ఆకాలికమనధ్యాయం జానీయాత్ ॥ ౧౧౮ ॥ ఉపాకర్మణీతి ॥ ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే

శ్చ తిష్ఠతి । విప్రస్య విదుషో దేహే తావద్బ్రహ్మ న కీర్తయేత్ ॥ ౧౧౧ ॥ శయానః ప్రౌఢపాదశ్చ కృత్వా చైవావసక్థికామ్ । నాధీయీతామిషం జగ్ధ్వా సూతకాన్నాద్యమేవ చ ॥ ౧౧౨ ॥ నీహారే బాణశబ్దే చ సంధ్యయోరేవ చోభయోః । అమావాస్యాచతుర్దశ్యోః పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చ ॥ ౧౧౩ ॥ అమావాస్యా గురుం హంతి శిష్యం హంతి చతుర్దశీ । బ్రహ్మాష్టకాపౌర్ణమాస్యౌ తస్మాత్తాః పరివర్జయేత్ ॥ ౧౧౪ ॥ పాంసువర్షే దిశాం దాహే గోమాయువిరుతే తథా । శ్వఖరోష్ట్రే చ రువతి పఙ్క్తౌ చ న పఠేద్ద్విజః ॥ ౧౧౫ ॥ నాధీయీత శ్మశానాంతే గ్రామాంతే గోవ్రజేఽపి వా । వసిత్వా మైథునం వాసః శ్రాద్ధికం ప్రతిగృహ్య చ ॥ ౧౧౬ ॥ ప్రాణి వా యది వాఽప్రాణి యత్కించిచ్ఛ్రాద్ధికం భవేత్ । తదాలభ్యాప్యనధ్యాయః పాణ్యాస్యో హి ద్విజః స్మృతః ॥ ౧౧౭ ॥ చోరైరుపప్లుతే గ్రామే సంభ్రమే చాగ్నికారితే । ఆకాలికమనధ్యాయం విద్యాత్సర్వాద్భుతేషు చ ॥ ౧౧౮ ॥ ఉపాకర్మణి చోత్సర్గే త్రిరాత్రం క్షపణం స్మృతమ్ । అష్టకాసు త్వహోరాత్రమృత్వంతాసు చ రాత్రిషు ॥ ౧౧౯ ॥ నాధీయీతాశ్వమారూఢో న వృక్షం న చ హస్తినమ్ । న నావం న ఖరం నోష్ట్రం నేరిణస్థో న యానగః ॥ ౧౨౦ ॥ న వివాదే న కలహే న సేనాయాం న సంగరే । న భుక్తమాత్రే నాజీర్ణే న వమిత్వా న సూతకే ॥ ౧౨౧ ॥ అతిథిం చాననుజ్ఞాప్య మారుతే వాతి వా భృశమ్ । రుధిరే చ స్రుతే గాత్రాచ్ఛస్త్రేణ చ పరిక్షతే ॥ ౧౨౨ ॥ సామధ్వనావృగ్యజుషీ నాధీయీత కదాచన । వేదస్యాధీత్య వాప్యంతమారణ్యకమధీత్య చ ॥ ౧౨౩ ॥ ఋగ్వేదో దేవదైవత్యో యజుర్వేదస్తు మానుషః । సామవేదః స్మృతః పిత్ర్యస్తస్మాత్తస్యాశుచిర్ధ్వనిః ॥ ౧౨౪ ॥ ఏతద్వి

త్రిరాత్రమధ్యయనక్షేపణం - ఉత్సర్గేఽపక్షిణ్యహోరాత్రావనధ్యాయావుక్తౌ - తత్రాయం ధర్మనైపుణ్యకామం ప్రతి త్రిరాత్రోపదేశః - తథాగ్రహాయణ్యా ఊర్ధ్వం కృష్ణపక్షాష్టమీషు తిసృషు చతసృషు చాహోరాత్రమనధ్యాయః - దివాకాలమాత్ర సద్భావేఽపి పౌర్ణమాస్యష్టకాసు చేత్యనేన యావదష్టమ్యేవానధ్యాయ ఇతి రాత్రావష్టమీషూక్త ఇత్యపునరుక్తిః - ఋత్వంతాహోరాత్రేషు చానధ్యాయః ॥ ౧౧౯ ॥ నాధీయీతేతి ॥ తురగతరుకరినౌకాఖరోష్ట్రారూఢః - తథోషరదేశస్థః శకటాదియానేన గచ్ఛన్నాధీయీత ॥ ౧౨౦ ॥ న వివాద ఇతి ॥ వివాదే వాక్కలహే - కలహే దండాదండి - సేనాయాం అప్రవృత్తయుద్ధాయాం - సంగరే యుద్ధే - భోజనానంతరం చ యావదార్ద్రహస్తః - యావదార్ద్రపాణిరితి వసిష్ఠస్మరణాత్ - తథా అజీర్ణేఽన్నే - వమనం చ కృత్వా అమ్లోద్గారే చ న పఠేత్ ॥ ౧౨౧ ॥ అతిథిమితి ॥ అధ్యయనం కరోమీతి యావదతిథిరననుజ్ఞాపితో న భవతి - మారుతే చాత్యర్థం వాతి - రుధిరే చ గాత్రాత్స్రుతే - రుధిరస్రవం వినాపి శస్త్రేణ క్షతమాత్రేఽపి నాధీయీత ॥ ౧౨౨ ॥ సామధ్వనావితి ॥ సామధ్వనౌ చ శ్రూయమాణే ఋగ్యజుషీ కదాచిదధ్యయనం న కుర్యాత్ - వేదం చ సమాప్య చారణ్యకాఖ్యం చ వేదైకదేశమధీత్య తదహోరాత్రే వేదాంతరం నాధీయీత ॥ ౧౨౩ ॥ ఋగ్వేద ఇతి ॥ సామగానశ్రుతౌ ఋగ్యజుషోరనధ్యాయ ఉక్తః - తస్యాయమనువాదః - ఋగ్వేదో దేవ ఏవ దేవతా అస్యేతి దేవదైవత్యః - యజుర్వేదో మానుషః మానుషదేవతాకత్వాత్ - ప్రాయేణ మానుషకర్మోపదేశాద్వా మానుషః - పితృదేవతాకత్వాత్పిత్ర్యః - పితృకర్మ కృత్వా జలోపస్పర్శనం స్మరంతి - తస్మాత్తస్యాశుచిరివ ధ్వనిః - న త్వశుచిరేవ - అతస్తస్మిన్ శ్రూయమాణే ఋగ్యజుషీ నాధీయీత ॥ ౧౨౪ ॥ ఏతద్విద్వాంత ఇతి ॥ ఏతద్వేదత్రయస్య దేవమనుష్యపితృదేవతా

కత్వం జానంతస్త్రయీనిష్కర్షం సారోద్ధృతం వ్యాహృతిసావిత్ర్యాత్మకం - ప్రణవవ్యాహృతిసావిత్రీః క్రమేణ పూర్వమధీత్య -ప
శ్చాద్వేదాధ్యయనం కుర్యుః - ద్వితీయాధ్యాయోక్తోఽప్యయమర్థః పునరనధ్యాయప్రకరణేఽభిహితః - యథైతే యథోక్తానధ్యాయా ఏవం ప్రణ
వవ్యాహృతిసావిత్రీమపఠితాస్వనధ్యాయ ఇతి దర్శయితుం శిష్యస్యాధ్యాపనమేవం కర్తవ్యమితి స్నాతకవ్రతత్వావగమార్థం చ ॥ ౧౨౫ ॥
పశుమండూకేతి ॥ పశుగవాదిః - మండూకబిడాలకుక్కురసర్పనకులమూషికైః - శిష్యోపాధ్యాయయోర్మధ్యగమనేఽనధ్యాయమహో
రాత్రం జానీయాత్ ॥ ౧౨౬ ॥ సంప్రతి విద్యాసై పుణ్యకామం ప్రతి పూర్వోక్తానధ్యాయ వికల్పార్థమాహ ॥ ద్వావేవేతి ॥ స్వాధ్యాయ
భూమిం చోచ్ఛిష్టాద్యమేధ్యోపహతాం ఆత్మానం యథోక్తాచారరహితమితి ద్వావేవానధ్యాయౌ నిత్యం ప్రయత్నతో వర్జయేత్ - నతు పూర్వో
క్తాన్ - తేషామపి యత్ర నిత్యగ్రహణమనువాదో వా నిత్యత్వాపేక్షకో వాస్తి - తానపి నిత్యం వర్జయేత్ - అన్యత్ర వికల్పః ౧౨౭ ॥ అమావా
స్యామితి ॥ అమావాస్యాదిషు ఋతావపి స్నాతకో ద్విజో న స్త్రియముపగచ్ఛేత్ - పర్వవర్జం వ్రజేచ్చైనామిత్యనేనైవ నిషేధసిద్ధౌ స్నాతక
వ్రతలోపప్రాయశ్చిత్తార్థమిహ వర్జనం ॥ ౧౨౮ ॥ న స్నానమితి ॥ నిత్యస్నానస్య భోజనానంతరమప్రసక్తేశ్చాండాలాదిస్పర్శనిమిత్త
కస్య ముహూర్తమపి శక్తివిషయే నాప్రయతస్స్యాదిత్యాపస్తంబస్మరణాత్ - నిషేద్ధుమశక్యత్వాచ్చ యదృచ్ఛాస్నానమిదం భోజనానంతరం
నిషిధ్యతే - తథా రోగీ నైమిత్తికమపి స్నానం న కుర్యాత్ - కింతు యథాసామర్థ్యం ॥ శ్లో ॥ అశిరస్కం భవేత్స్నానం స్నానాశక్తౌ తు కర్మిణాం ॥ ఆ
ర్ద్రేణ వాససా వాఽస్య మార్జనం దైహికం విదురిత్యాది జాబాలాద్యుక్తమనుసంధేయం - తథా ॥ శ్లో ॥ మహానిశా త్వ విజ్ఞేయా మధ్యస్థం ప్రహరద్వ

దంతో విద్వాంసస్త్రయీనిష్కర్షమన్వహమ్ । క్రమతః పూర్వమభ్యస్య పశ్చాద్వేదమధీయతే ॥ ౧౨౫ ॥ ప
శుమండూకమార్జారశ్వసర్పనకులాఖుభిః । అంతరాగమనే విద్యాదనధ్యాయమహర్నిశమ్ ॥ ౧౨౬ ॥ ద్వా
వేవ వర్జయేన్నిత్యమనధ్యాయౌ ప్రయత్నతః । స్వాధ్యాయభూమిం చాశుద్ధామాత్మానం చాశుచిం ద్విజః ॥ ౧౨౭
అమావాస్యామష్టమీం చ పౌర్ణమాసీం చతుర్దశీమ్ । బ్రహ్మచారీ భవేన్నిత్యమప్యృతౌ స్నాతకో ద్విజః ॥
౧౨౮ ॥ న స్నానమాచరేద్భుక్త్వా నాతురో న మహానిశి । న వాసోభిః సహాజస్రం నావిజ్ఞాతే జలాశయే ॥ ౧౨౯ ॥
దేవతానాం గురో రాజ్ఞః స్నాతకాచార్యయోస్తథా । నాక్రామేత్కామతశ్ఛాయాం బభ్రుణో దీక్షితస్య చ ॥
౧౩౦ ॥ మధ్యందినేఽర్ధరాత్రే చ శ్రాద్ధం భుక్త్వా చ సామిషమ్ । సంధ్యయోరుభయోశ్చైవ న సేవేత చతుష్ప
థమ్ ॥ ౧౩౧ ॥ ఉద్వర్తనమపస్నానం విణ్మూత్రే రక్తమేవ చ । శ్లేష్మనిష్ఠ్యూతవాంతాని నాధితిష్ఠేత్తు కామతః ॥
౧౩౨ ॥ వైరిణం నోపసేవేత సహాయం చైవ వైరిణః । అధార్మికం తస్కరం చ పరస్యైవ చ యోషితమ్ ॥ ౧౩౩ ॥
న హీదృశమనాయుష్యం లోకే కించన విద్యతే । యాదృశం పురుషస్యేహ పరదారోపసేవనమ్ ॥ ౧౩౪ ॥ క్షత్రి
యం చైవ సర్పం చ బ్రాహ్మణం చ బహుశ్రుతమ్ । నావమన్యేత వై భూష్ణుః కృశానపి కదాచన ॥ ౧౩౫ ॥ ఏతత్త్ర
యం హి పురుషం నిర్దహేదవమానితమ్ । తస్మాదేతత్త్రయం నిత్యం నావమన్యేత బుద్ధిమాన్ ॥ ౧౩౬ ॥ నాత్మా

యం । తస్మిన్ స్నానం న కుర్వీత కామ్యనైమిత్తికాదృత ఇతి దేవలవచనాత్తత్ర న స్నాయాత్ - బహువాసాశ్చ నిత్యం న స్నాయాత్ నైమిత్తికచాం
డాలాదిస్పర్శే సతి తు స్నానం బహువాససోఽప్యనిషిద్ధం - గ్రాహాద్యాక్రాంతాగాధరూపతయా విశేషేణాజ్ఞాతే జలాశయే చ న స్నాయాత్ ౧౨౯
దేవతానామితి ॥ దేవతానాం పాషాణాదిమయీనాం - గురోః పిత్రాదేః - నృపతేః స్నాతకస్యాచార్యస్య చ గురుత్వేఽప్యాచార్యస్య ప్రాధాన్య
వివక్షయా పృథఙ్నిర్దేశః - బభ్రుణః కపిలస్య యజ్ఞదీక్షితస్య చేచ్ఛయా ఛాయాం నాక్రామేత్ - చశబ్దాచ్చాండాలాదీనామపి - కామత ఇత్యభి
ధానాత్ అబుద్ధిపూర్వకే - న దోషః ॥ ౧౩౦ ॥ మధ్యందిన ఇతి ॥ దివా రాత్రే చ సంపూర్ణే ప్రహరద్వయే సమాంసం చ శ్రాద్ధం భుక్త్వా ప్రాతస్సాయం
సంధ్యయోశ్చ చిరం చతుష్పథం నాధితిష్ఠేత్ ॥ ౧౩౧ ॥ ఉద్వర్తనమితి ॥ ఉద్వర్తనమభ్యంగమలాపకర్షణపిష్టకాది - అపస్నానం స్నా
నోదకం - మూత్రపురీషే రుధిరం చ శ్లేష్మాణం నిష్ఠ్యూతమశ్లేష్మరూపమపి చర్వితపరిత్యక్తరూపతాంబూలాది - వాంతం భుక్త్వోద్గీర్ణం భక్తా
ది ఏతాని కామతో నాధితిష్ఠేత్ - అధిష్ఠానం తత్ర పర్యవస్థానం ॥ ౧౩౨ ॥ వైరిణమితి ॥ శత్రుం తన్మిత్రం అధార్మికం చోరం పరదారాం
శ్చ న సేవేత్ - చోరస్యాధార్మికత్వేఽప్యత్యంతగర్హితత్వాత్పృథఙ్నిర్దేశః ॥ ౧౩౩ ॥ న హీదృశమితి ॥ యస్మాదీదృశమనాయుష్య మిహ
లోకే పురుషస్య న కించిదస్తి - యాదృశం పరదారగమనం - తస్మాదేతన్న కర్తవ్యం ॥ ౧౩౪ ॥ క్షత్రియమితి ॥ వృద్ధ్యర్థే భూ ధాతుః - భూ
ష్ణుః వర్ధిష్ణుః - ధనగవాదినా వర్ధనశీలః - క్షత్రియం సర్పం బహుశ్రుతం చ బ్రాహ్మణం నావజానీయాత్ - కృశానపి కాలే ప్రతీకారాక్షమాన్ ॥
౧౩౫ ॥ ఏతత్త్రయమితి ॥ ఏతత్త్రయమవమానితం సదవమంతారం వినాశయతి - క్షత్రియసర్పౌ దృష్టశక్త్యా - బ్రాహ్మణశ్చాభిచారాదినా -
తస్మాత్కల్యాణబుద్ధిరేతత్త్రయం సర్వదా నావజానీయాత్ ॥ ౧౩౬ ॥ నాత్మానమితి ॥ ప్రథమం ధనార్థముద్యమే కృతే తత్ర ధనానామసం

పతిభిర్ధనాంచభాగ్యోహమితినాత్మానమవజానీయాత్ - కింతుమరణపర్యంతంశ్రీసిద్ధ్యర్థముద్యమంకుర్యాత్ - నత్విమాందుర్లభాంబుధ్యేత్ ॥ ౧౩౭ ॥ సత్యమితి ॥ యథాదృష్టశ్రుతంతత్త్వంబ్రూయాత్ - తథాప్రీతిసాధనంబ్రూయాత్ - పుత్రస్తేజాతఇత్యాది - యథాదృష్టశ్రుతమప్యప్రియంపుత్రస్తేమృతఇత్యాదిన వదేత్ - ఏషవేదమూలతయానిత్యోధర్మః ॥ ౧౩౮ ॥ భద్రమితి ॥ ప్రథమంభద్రపదమభద్రపరం-ద్వితీయంభద్రశబ్దపర్యాయపరం - అభద్రంయత్తద్భద్రశబ్దపర్యాయపుణ్యప్రశస్తాదిశబ్దేనబ్రూయాత్ - తథాచాపస్తంబః - నాభద్రమభద్రంబ్రూయాత్పుణ్యంప్రశస్తమితిబ్రూయాదితి - భద్రమిత్యేవవేతి - భద్రేభద్రపదమేవవాతత్రయోజ్యం - శుష్కంనిష్ప్రయోజనంవైరంవివాదంచనకేనచిత్సహకుర్యాత్ ॥ ౧౩౯ ॥ నాతికల్యమితి ॥ ఉషస్సమయేప్రదోషేచదివాసంపూర్ణప్రహరద్వయేచఅజ్ఞాతశీలేన పురుషేణ శూద్రైశ్చసహనగచ్ఛేత్ - నైకఃప్రపద్యేతాధ్వానమిత్యుక్తేప్రతిషేధేపునరేకకఇతిప్రతిషేధఃస్నాతకవ్రతలోపప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థః ॥ ౧౪౦ ॥ హీనాంగానితి ॥ హీనాంగాధికాంగమూర్ఖవృద్ధకురూపదరిద్రహీనజాతీన్ కాణశబ్దాహ్వానాదినాననిందేత్ ॥ ౧౪౧ ॥ నస్పృశేదితి ॥ కృతభోజనఃకృతమూత్రపురీషాదిశ్చాకృతాచాచమనోబ్రాహ్మణోహస్తాదినాగోబ్రాహ్మణాగ్నీన్నస్పృశేత్ -నచాశుచిస్సన్ అనాతురోదివిస్థాన్సూర్యచంద్రగ్రహాదిజ్యోతిర్గణాన్ పశ్యేత్ ॥ ౧౪౨ ॥ స్పృష్ట్వైతానితి ॥ ఏతాన్గవాదీనశుచిస్సన్ స్పృష్ట్వాకృతాచమనః - పాణినాగృహీతాభిరద్భిఃప్రాణాంశ్చక్షురాదీనింద్రియాణిశిరఃస్కంధజానుపాదాన్నాభించస్పృశేత్ - అప్రకరణేపీదంప్రాయశ్చి

నమవమన్యేతపూర్వాభిరసమృద్ధిభిః । ఆమృత్యోఃశ్రియమన్విచ్ఛేన్నైనాంమన్యేతదుర్లభామ్ ॥ ౧౩౭ ॥ సత్యంబ్రూయాత్ప్రియంబ్రూయాన్నబ్రూయాత్సత్యమప్రియమ్ । ప్రియంచనానృతంబ్రూయాదేషధర్మస్సనాతనః ॥ ౧౩౮ ॥ భద్రంభద్రమితిబ్రూయాద్భద్రమిత్యేవవావదేత్ । శుష్కవైరంవివాదంచనకుర్యాత్కేనచిత్సహ ॥ ౧౩౯ ॥ నాతికల్యంనాతిసాయంనాతిమధ్యందినేస్థితే । నాజ్ఞాతేనసమంగచ్ఛేన్నైకోనవృషలైస్సహ ॥ ౧౪౦ ॥ హీనాంగానతిరిక్తాంగాన్విద్యాహీనాన్వయోధికాన్ । రూపద్రవ్యవిహీనాంశ్చజాతిహీనాంశ్చనాక్షిపేత్ ॥ ౧౪౧ ॥ నస్పృశేత్పాణినోచ్ఛిష్టోవిప్రోగోబ్రాహ్మణానలాన్ । నచాపిపశ్యేదశుచిస్సుస్థోజ్యోతిర్గణాన్దివి ॥ ౧౪౨ ॥ స్పృష్ట్వైతానశుచిర్నిత్యమద్భిఃప్రాణానుపస్పృశేత్ । గాత్రాణిచైవసర్వాణినాభింపాణితలేనతు ॥ ౧౪౩ ॥ అనాతురఃస్వానిఖానినస్పృశేదనిమిత్తతః । రోమాణి చరహస్యానిసర్వాణ్యేవవివర్జయేత్ ॥ ౧౪౪ ॥ మంగళాచారయుక్తస్స్యాత్ప్రయతాత్మాజితేంద్రియః । జపేచ్చజుహుయాచ్చైవనిత్యమగ్నిమతంద్రితః ॥ ౧౪౫ ॥ మంగళాచారయుక్తానాంనిత్యంచప్రయతాత్మనామ్ । జపతాంజుహ్వతాంచైవవినిపాతోనవిద్యతే ॥ ౧౪౬ ॥ వేదమేవాభ్యసేన్నిత్యంయథాకాలమతంద్రితః । తంహ్యస్యాహుఃపరంధర్మముపధర్మోన్య ఉచ్యతే ॥ ౧౪౭ ॥ వేదాభ్యాసేనసతతంశౌచేనతపసైవచ । అద్రోహేణచభూతానాంజాతింస్మరతిపౌర్వికీమ్ ॥ ౧౪౮ ॥ పౌర్వికీంసంస్మరన్జాతింబ్రహ్మైవాభ్యసతేపునః । బ్రహ్మాభ్యాసేనచాజస్రమనంతంసుఖమశ్నుతే ॥ ౧౪౯ ॥ సావిత్రాన్శాంతిహోమాంశ్చకుర్యాత్పర్వ

త్తాభిధానలాఘవార్థం - తత్ప్రకరణేగవాదిగ్రహణమపికర్తవ్యంస్యాత్ ॥ ౧౪౩ ॥ అనాతురఇతి ॥ అనాతురస్సన్ స్వానిఖానిఇంద్రియాణిఛిద్రాణిరోమాణిచగోప్యానిఉపస్థకక్షగతానినిర్నిమిత్తంనస్పృశేత్ ॥ ౧౪౪ ॥ మంగళాచారయుక్తస్స్యాదితి ॥ అభిప్రేతార్థసిద్ధిర్మంగళం తద్ధేతుత్వేనగోరోచనాదిధారణమపిమంగళం - గురుసేవాదికమాచారః - తద్రోద్యుక్తస్స్యాత్ బాహ్యాభ్యంతరశౌచోపేతోజితేంద్రియోభవేత్ - గాయత్ర్యాదిజపంవిహితహోమంచకుర్యాత్ - అతంద్రితఃఅనలసః- ఆత్రాచారాదీనాముక్తానామపివినిపాతనివృత్త్యర్థత్వాత్పునరభిధానం ॥ ౧౪౫ ॥ అతఆహ ॥ మంగళాచారయుక్తానామితి ॥ మంగళాచారాభ్యాంయుక్తానాంనిత్యంశుచీనాంజపహోమరతానాందైవమానుషోపద్రవోనజాయతే ॥ ౧౪౬ ॥ వేదమేవేతి ॥ పిత్ర్యకృత్యావసానేశ్రౌతహోమాంకుతయాప్రణవగాయత్ర్యాదికంవేదమేవానలసోజపేత్ - యస్మాత్తంబ్రాహ్మణస్యశ్రేష్ఠంధర్మంమన్వాదయోవదంతి అన్యఃపునస్తతోపకృష్టోధర్మోమునిభిరుచ్యతే- ఉక్తస్యైవవేదాభ్యాసాదేఃపూర్వజాతిస్మరణద్వారేణమోక్షహేతుత్వంవక్తుంపునరభిధానం ॥ ౧౪౭ ॥ వేదాభ్యాసేనేతి ॥ సతతంవేదాభ్యాసశౌచతపోహింసాభిః పూర్వభవస్యజాతింస్మరతి ॥ ౧౪౮ ॥ తతఃకిమతఆహ ॥ పౌర్వికీమితి ॥ పూర్వజాతింస్మరన్ - జాతిమిత్యేకత్వమనాకాంక్షితత్వాదవివక్షితం - బహూనిజన్మానిస్మరంస్తేషుచగర్భజన్మజరామరణదుఃఖాన్యపిస్మరన్ సంసారేవిరజ్యన్ బ్రహ్మైవాజస్రమభ్యసతి - శ్రవణమననధ్యానైస్సాక్షాత్కరోతి - తేనచానంతమవినాశిపరమానందావిర్భావలక్షణంమోక్షసుఖంప్రాప్నోతి ॥ ౧౪౯ ॥ సావిత్రానితి ॥ సావిత్రీ

దేవతాకాన్హోమాన్ అనిష్టనివృత్త్యర్థాన్ శాంతిహోమాన్ పౌర్ణమాస్యామావాస్యయోః సర్వదా కుర్యాత్ - తథా ఆగ్రహాయణ్యా ఊర్ధ్వం కృష్ణాష్టమీషు తిసృషు చాష్టకాఖ్యేన కర్మణా శ్రాద్ధేన చ తదనంతరితకృష్ణనవమీషు చాన్వష్టకాఖ్యేన పరలోకగతాన్ పితౄన్ యజేత్ ॥ ౧౫౦ ॥ దూరాదితి ॥ నైరృత్యామిషువిక్షేపమతీత్యాభ్యధికం భువ ఇతి విష్ణుపురాణవచనాదేవంవిధాదగ్నిగృహాద్దూరాన్మూత్రపురీషపాదప్రక్షాలనసకలోచ్ఛిష్టాన్నాని - నిషిచ్యత ఇతి నిషేకం రేతశ్చోత్సృజేత్ ॥ ౧౫౧ ॥ మైత్రమితి ॥ మిత్రదేవతాకత్వాన్మైత్రః పాయుః తద్భవత్వాన్మైత్రం పురీషోత్సర్గం - తథా దేహప్రసాధనప్రాతస్స్నానదంతధావనాంజనదేవార్చనాదిపూర్వాహ్ణ ఏవ కుర్యాత్ - పూర్వాహ్ణశబ్దేన రాత్రిశేషదినపూర్వభాగావిహ వివక్షితౌ - పదార్థమాత్రవిధిపరత్వాచ్చాస్య పాఠక్రమోపి నాదరణీయః - నహి స్నానానంతరం దంతధావనం ॥ ౧౫౨ ॥ దైవతానీతి ॥ పాషాణాదిమయాని దైవతాని - ధర్మప్రధానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ - రక్షార్థం రాజాదికం గురూంశ్చ పిత్రాదీనమావాస్యాదిపర్వసు ద్రష్టుమభిముఖో గచ్ఛేత్ ॥ ౧౫౩ ॥ అభివాదయేదితి ॥ గృహాగతాన్ గురూనభివాదయేత్ - తేషాం చ స్వీయమాసనం దాతుం చ దద్యాత్ - బద్ధాంజలిశ్చ గురుసమీపే ఆసీత - గచ్ఛతశ్చ పృష్ఠదేశే సుగచ్ఛేత్ - ఉక్తోప్యయమభివాదనాద్యాచారః ఫలాభిధానాయ పునరుచ్యతే ॥ ౧౫౪ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితమితి ॥ వేదస్మృతిభ్యాం సమ్యగుక్తం స్వేషు కర్మసు అధ్యయనాదిష్వంగత్వేన సంబద్ధం ధర్మస్య హేతుం సాధూనామాచారమనలసస్సన్నిత్యాంతం సేవేతేతి సామాన్యేనాచారానుష్ఠానోపదేశః ఫలకథనాయ ॥ ౧౫౫ ॥ ఆచారాదితి ॥ ఆచారాద్దీర్ఘమాయుః - అభిమతాశ్చ ప్రజాః పుత్రపౌత్రదుహిత్రాత్మికాః - ప్రభూతం చ ధనం లభతే - అశుభఫలసూచకం చ దేహస్థమలక్షణమాచా

సు నిత్యశః పితౄంశ్చైవాష్టకాస్సర్వా నిత్యమన్వష్టకాసు చ ॥ ౧౫౦ ॥ దూరాదావసథాన్మూత్రం దూరాత్పాదావసేచనమ్ । ఉచ్ఛిష్టాన్ననిషేకం చ దూరాదేవ సమాచరేత్ ॥ ౧౫౧ ॥ మైత్రం ప్రసాధనం స్నానం దంతధావనమంజనమ్ । ఈశ్వరం చైవ రక్షార్థం గురూనేవ చ పర్వసు ॥ ౧౫౩ ॥ అభివాదయేద్వృద్ధాంశ్చ దద్యాచ్చైవాసనం స్వకమ్ । కృతాంజలిరుపాసీత గచ్ఛతః పృష్ఠతోన్వియాత్ ॥ ౧౫౪ ॥ శ్రుతిస్మృత్యుదితం సమ్యఙ్నిబద్ధం స్వేషు కర్మసు । ధర్మమూలం నిషేవేత సదాచారమతంద్రితః ॥ ౧౫౫ ॥ ఆచారాల్లభతే హ్యాయురాచారాదీప్సితాః ప్రజాః । ఆచారాద్ధనమక్షయ్యమాచారో హంత్యలక్షణమ్ ॥ ౧౫౬ ॥ దురాచారో హి పురుషో లోకే భవతి నిందితః । దుఃఖభాగీ చ సతతం వ్యాధితోల్పాయురేవ చ ॥ ౧౫౭ ॥ సర్వలక్షణహీనోపి యస్సదాచారవాన్నరః । శ్రద్దధానోనసూయశ్చ శతం వర్షాణి జీవతి ॥ ౧౫౮ ॥ యద్యత్పరవశం కర్మ తత్తద్యత్నేన వర్జయేత్ । యద్యదాత్మవశం తు స్యాత్తత్తత్సేవేత యత్నతః ॥ ౧౫౯ ॥ సర్వం పరవశం దుఃఖం సర్వమాత్మవశం సుఖమ్ । ఏతద్విద్యాత్సమాసేన లక్షణం సుఖదుఃఖయోః ॥ ౧౬౦ ॥ యత్కర్మ కుర్వతోస్య స్యాత్పరితోషోంతరాత్మనః । తత్ప్రయత్నేన కుర్వీత విపరీతం తు వర్జయేత్ ॥ ౧౬౧ ॥ ఆచార్యం చ ప్రవక్తారం పితరం మాతరం గురుమ్ । న హింస్యాద్బ్రాహ్మణాన్ గాశ్చ సర్వాంశ్చైవ తపస్వినః ॥ ౧౬౨ ॥ నాస్తిక్యం వేదనిందాం చ దేవతానాం చ కుత్సనమ్ । ద్వేషం దంభం చ మానం చ క్రోధం తైక్ష్ణ్యం చ వర్జయేత్ ॥ ౧౬౩ ॥ పరస్య దండం నో

రో నిష్ఫలయతి - ఆచారాఖ్యధర్మేణాలక్షణసూచితారిష్టనాశాత్ ॥ ౧౫౬ ॥ దురాచారో హీతి ॥ యస్మాద్దురాచారః పురుషో లోకే గర్హితస్స్యాత్ - సర్వదా దుఃఖాన్వితో రోగవానల్పాయుశ్చ భవతి - తస్మాత్సదాచారయుక్తస్స్యాత్ ॥ ౧౫౭ ॥ సర్వలక్షణహీనోపీతి ॥ యస్సదాచారవాన్ శ్రద్ధాన్వితః పరదోషానభిధాతా సకలశుభసూచకలక్షణహీనోపి శతాయుర్భవతి ॥ ౧౫౮ ॥ యద్యదితి ॥ యద్యత్కర్మ పరాధీనం పరప్రార్థనాదిసాధ్యం - తత్తద్యత్నతో వర్జయేత్ - యద్యత్స్వాధీనం దేహవ్యాపారసాధ్యం పరమాత్మవిచారాది - తత్తద్యత్నతోనుతిష్ఠేత్ ॥ ౧౫౯ ॥ అత్ర హేతుమాహ ॥ సర్వం పరవశమితి ॥ సర్వం పరప్రార్థనాదిసాధ్యం దుఃఖహేతుః - సర్వమాత్మాధీనం సుఖహేతుః - ఏతత్సుఖదుఃఖయోః కారణం జానీయాత్ ॥ ౧౬౦ ॥ యత్కర్మేతి ॥ యత్కర్మ కుర్వతోస్యానుష్ఠాతుః పురుషస్యాంతరాత్మనః తుష్టిస్స్యాత్ - తత్ప్రయత్నతోనుష్ఠేయం - అతుష్టికరం వర్జయేత్ - ఏతచ్చావిహితానిషిద్ధగోచరం వైకల్పికవిషయం చ ॥ ౧౬౧ ॥ ఆచార్యం చేతి ॥ ఆచార్యముపనయనపూర్వకవేదాధ్యాపకం - ప్రవక్తారం వేదాధ్యాయవ్యాఖ్యాతారం - గురుం అల్పం వా బహు వా యస్యేత్యుక్తం - ఆచార్యాదీంస్తు న హింసేత్ - ప్రతికూలాచరణేత్ర హింసాశబ్దః - గోవిందరాజస్తు - సామాన్యేన హింసానిషేధాత్ ఆతతాయినోప్యేతాన్న హింస్యాదితి వ్యాఖ్యాతవాన్ - తదయుక్తం - గురుం వా బాలవృద్ధౌ వేత్యనేన విరోధాత్ ॥ ౧౬౨ ॥ నాస్తిక్యమితి ॥ నాస్తి పరలోక ఇతి బుద్ధిం - వేదస్య దేవతానాం చ నిందాం మాత్సర్యం ధర్మాసత్త్వాభిమానకోపక్రౌర్యాణి త్యజేత్ ॥ ౧౬౩ ॥ పరస్యేతి ॥ పరస్య హననార్థం క్రుద్ధస్సన్

దండాది - నోత్క్షిపేత్ - న చ పరగాత్రే నిపాతయేత్ - పుత్రశిష్యభార్యాదాసాదేరన్యత్ర - కృతాపరాధానేతాననుశాసనార్థం రజ్జ్వా వేణుదళేన వేత్యాదివక్ష్యమాణప్రకారేణ తాడయేత్ ॥ ౧౬౪ ॥ బ్రాహ్మణాయేతి ॥ ద్విజాతిరపి బ్రాహ్మణస్య హననార్థం దండాదికముద్యమ్యైవ నతు నిపాత్య వర్షశతం తామిస్రాదినరకే పరిభ్రమతి ॥ ౧౬౫ ॥ తాడయిత్వేతి ॥ తృణేనాపి క్రోధాద్బుద్ధిపూర్వకం బ్రాహ్మణం తాడయిత్వా ఏకవింశతిజన్మాని పాపయోనిషు శునకాదియోనిషు జాయతే ॥ ౧౬౬ ॥ అయుధ్యమానస్యేతి ॥ అయుధ్యమానస్య బ్రాహ్మణస్యాంగేభ్యః శాస్త్రానభిజ్ఞతయా శోణితముత్పాద్య పరలోకే చ మహద్దుఃఖమాప్నోతి ॥ ౧౬౭ ॥ శోణితమితి ॥ ఖడ్గాదిహతబ్రాహ్మణాంగనిర్గతం రుధిరం భూమిపతితం యావతో ధూళిద్రవ్యాణుకాన్ పిండీకరోతి తావత్సంఖ్యాని వర్షాణి పరలోకే శోణితోత్పాదకః ప్రహర్తా అన్యైః శ్వసృగాలాదిభిర్భక్ష్యతే ॥ ౧౬౮ ॥ న కదాచిదితి ॥ తస్మాదవగోరణాదిదోషాభిజ్ఞో బ్రాహ్మణే దండాద్యుద్యమననిపాతరుధిరస్రావణాని నాపద్యపి కుర్యాదితి పూర్వోక్తక్రియాత్రయస్యోపసంహారః ॥ ౧౬౯ ॥ అధార్మిక ఇతి ॥ అధర్మేణ వ్యవహరతీతి అధార్మికః - శాస్త్రప్రతిషిద్ధాగమ్యాగమనాద్యనుష్ఠాతా యో మానుషః - యస్య చ సాక్ష్యవ్యవహారనిర్ణయాదౌ చ మిథ్యాభిధానమేవ ధనోపాయః - అసత్యమభిధాయోత్కోచధనం యో గృహ్ణాతీత్యర్థః - యశ్చ పరహింసాభిరతః - నాసావిహలోకే సుఖయుక్తో వర్తతే - తస్మాదేతన్న కర్తవ్యమితి నిందానిషేధః కల్ప్యతే ॥ ౧౭౦ ॥ న సీదన్నపీతి ॥ శాస్త్రవిహితమనుతిష్ఠన్ధనాద్యభావేనావసీదన్నపి కదాచిన్నాధర్మే బుద్ధిం కుర్యాత్ - యస్మాదధర్మవ్యవహారిణో యద్య

ద్యచ్ఛేత్క్రుద్ధో నైనం నిపాతయేత్ । అన్యత్ర పుత్రాచ్ఛిష్యాద్వా శిష్ట్యర్థం తాడయేత్తు తౌ ॥ ౧౬౪ ॥ బ్రాహ్మణాయావగుర్యైవ ద్విజాతిర్వధకామ్యయా । శతం వర్షాణి తామిస్రే నరకే పరివర్తతే ॥ ౧౬౫ ॥ తాడయిత్వా తృణేనాపి సంరంభాన్మతిపూర్వకమ్ । ఏకవింశతిమాజాతీః పాపయోనిషు జాయతే ॥ ౧౬౬ ॥ అయుధ్యమానస్యోత్పాద్య బ్రాహ్మణస్యాసృగంగతః । దుఃఖం సుమహదాప్నోతి ప్రేత్యాప్రాజ్ఞతయా నరః ॥ ౧౬౭ ॥ శోణితం యావతః పాంసూన్ సంగృహ్ణాతి మహీతలాత్ । తావతోఽబ్దానముత్రాన్యైః శోణితోత్పాదకోఽద్యతే ॥ ౧౬౮ ॥ న కదాచిద్ద్విజే తస్మాద్విద్వానవగురేదపి । న తాడయేత్తృణేనాపి న గాత్రాత్స్రావయేదసృక్ ॥ ౧౬౯ ॥ అధార్మికో నరో యో హి యస్య చాప్యనృతం ధనమ్ । హింసారతశ్చ యో నిత్యం నేహాసౌ సుఖమేధతే ॥ ౧౭౦ ॥ న సీదన్నపి ధర్మేణ మనోఽధర్మే నివేశయేత్ । అధార్మికాణాం పాపానామాశు పశ్యన్విపర్యయమ్ ॥ ౧౭౧ ॥ నాధర్మశ్చరితో లోకే సద్యః ఫలతి గౌరివ । శనైరావర్తమానస్తు కర్తుర్మూలాని కృంతతి ॥ ౧౭౨ ॥ యది నాత్మని పుత్రేషు న చేత్పుత్రేషు నప్తృషు । న త్వేవ తు కృతోఽధర్మః కర్తుర్భవతి నిష్ఫలః ॥ ౧౭౩ ॥ అధర్మేణైధతే తావత్తతో భద్రాణి పశ్యతి । తతః సపత్నాన్ జయతి సమూలస్తు వినశ్యతి ॥ ౧౭౪ ॥ సత్యధర్మార్యవృత్తేషు శౌచే చైవారమేత్సదా । శిష్యాంశ్చ శిష్యాద్ధర్మేణ వాగ్బాహూదరసంయతః ॥ ౧౭౫ ॥ పరిత్యజేదర్థ

ప్యాపాతతో ధనాదిసంపద్భాగినోఽపి దృశ్యంతే - తథాపి తేషామధార్మికాణామధర్మచౌరాది వ్యవహారిణాం పాపినాం తజ్జనితదురితశాలినాం శీఘ్రం ధనాదివిపర్యయోఽపి దృశ్యతే - తం పశ్యన్నాధర్మే ధియం దద్యాదితి విశిష్యహేతాయదృష్టమర్థం దర్శితవాన్ ॥ ౧౭౧ ॥ నాధర్మ ఇతి ॥ శాస్త్రేణ నియమితకాలపరిపాకత్వాచ్ఛుభాశుభకర్మణాం - అధర్మోఽనుష్ఠితః గౌరివ తత్కాల ఏవ న ఫలతి - ఇహ భూమిపక్షే సాధర్మ్యదృష్టాంతః - యథా భూమిరుప్తబీజమాత్రా తదైవ ప్రచురపక్వేళిమఫలవ్రీహిస్తబకసంవలితా న భవతి - కింతు నియమఫలపాకసమయమాసాద్య - పశుపక్షే వైధర్మ్యదృష్టాంతః - యథా గౌః పశుర్దోహాదినా సద్యః ఫలతి - నైవమధర్మః - కింతు క్రమేణావర్తమానః ఫలోన్ముఖీభవన్నధర్మః కర్తుర్మూలాని ఛినత్తి - మూలచ్ఛేదేన సర్వనాశో లక్ష్యతే - దేహధనాద్యన్వితో నశ్యతీత్యర్థః ॥ ౧౭౨ ॥ యదీతి ॥ యది స్వయం కర్తుర్దేహధనాదినాశం ఫలం న జనయతి తదా తత్పుత్రేషు నో చేత్తత్పౌత్రేషు జనయతి - న తు నిష్ఫల ఏవ భవతి - నను అన్యకృతస్య కర్మణః కథమన్యత్ర ఫలజనకత్వం - ఉచ్యతే - పుత్రాదినాశస్య పితుః క్లేశహేతుత్వాచ్ఛాస్త్రీయత్వాచ్చాస్యార్థస్య నావిశ్వాసః కార్యః ॥ ౧౭౩ ॥ అధర్మేణేతి ॥ అధర్మేణ పరద్రోహాదినా తావదాపాతతో గ్రామధనాదినా వర్ధతే - తతో భద్రాణి బహుభృత్యగవాశ్వాదీని లభతే - తతశ్చ శత్రూన్ స్వస్మాదపకృష్టాన్ జయతి - పశ్చాత్కియతా కాలేనాధర్మపరిపాకవశాద్దేహధనతనయాదిసహితో వినశ్యతి ॥ ౧౭౪ ॥ సత్యధర్మార్యవృత్తేష్వితి ॥ సత్యధర్మసదాచారశౌచేషు సర్వదా రతిం కుర్యాత్ - శిష్యాంశ్చానుశాసనీయాన్ భార్యాపుత్రదాసచ్ఛాత్రాన్ రజ్జ్వా వేణుదళేన వేతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ శాసయేత్ - ఉక్తానామపృథగభిధానమాదరార్థం - వాగ్బాహూదరసంయతశ్చ స్యాత్ - వాక్సంయమః సత్యభాషితా - బాహుసంయమో బాహుబలేన కస్యాప్యపీడనం - ఉదరసంయమో యథాలబ్ధాల్పభోజనం ॥ ౧౭౫ ॥ పరిత్యజేదితి ॥ యావర్థకామౌ ధర్మ

విరోధినౌ భవేతాం తౌ పరిత్యజేత్ - యథా చౌర్యాదినార్థార్జనం - దీక్షాదినే యజమానస్య పత్న్యుపగమః - ఉదర్కః ఉత్తరకాలః - తత్రాసుఖం యత్ర ధర్మే తద్ధర్మమపి పరిత్యజేత్ - యథా పుత్రాదిపోష్యవర్గాయుక్తస్య సర్వస్వదానం - లోకవిక్రుష్టం యత్ర లోకానాం విక్రోశః - యథా కలావనుబధ్యాష్టకాదిషు గోవధాది ॥ ౧౭౬ ॥ న పాణిపాదచపల ఇతి ॥ ద్యూతాదిచపలం త్యజేత్ - అనుపయుక్తవస్తూపహననాదిపాణిచాపలం - పరస్త్రీప్రేక్షణాదిరసౌ నేత్రచాపలం - బహుగర్హ్యవాదితా వాక్చాపలం - అనృజుః కుటిలో న స్యాత్ - పరద్రోహే హింసాత్మకర్మణి చేష్టాం ధియం చ న కుర్యాత్ ॥ ౧౭౭ ॥ యేనేతి ॥ బహువిధశాస్త్రార్థసంభవే - పితృపితామహాద్యనుష్ఠితవేదశాస్త్రార్థోఽనుష్ఠాతవ్యః - తేన గచ్ఛన్న రిష్యతే - నాధర్మేణ హింస్యాత్ ॥ ౧౭౮ ॥ ఋత్విగిత్యాదివచనద్వయమేకం వాక్యం ॥ ఋత్విగాదిభిర్వాక్కలహం న కుర్యాత్ - శాంత్యాదికర్తా పురోహితః - సంశ్రితా అనుజీవినః - జ్ఞాతయః పితృపక్షాః - సంబంధినః స్యాలకాదయః - బాంధవా మాతృపక్షాః - జామయో భగినీస్నుషాద్యాః ॥ ౧౭౯ ॥ ౧౮౦ ॥ ఏతైరితి ॥ ఏతైః ఋత్విగాదిభిస్సహ వివాదాన్పరిత్యజ్య అజ్ఞాతపాపైః ప్రముచ్యతే - తథైతైర్వివాదై రుపేక్షితై ర్వక్ష్యమాణాన్ లోకాన్ గృహస్థో జయతి ॥ ౧౮౧ ॥ ఆచార్య ఇతి ॥ ఆచార్యో బ్రహ్మలోకస్య ప్రభుః తేన సహ వివాదపరిత్యాగేన తత్సంతుష్ట్యా తు బ్రహ్మలోకప్రాప్తిర్జ్ఞానం బ్రహ్మలోకేశత్వం - ఏవం ప్రాజాపత్యాదిలోకేశత్వం - ప్రాజాపత్యే పితా ప్రభుః - అతిథిరింద్రలోకే - దేవలోకస్య చ ఋత్విజః - ఏవముత్తరత్రాపి తత్తల్లోకేశత్వం బోద్ధవ్యం ॥ ౧౮౨ ॥ జామయ ఇతి ॥ అప్సరసాం లోకే జా

కామౌ యౌ స్యాతాం ధర్మవర్జితౌ । ధర్మం చాప్యసుఖోదర్కం లోకవిక్రుష్టమేవ చ ॥ ౧౭౬ ॥ న పాణిపాదచపలో న నేత్రచపలోఽనృజుః । న స్యాద్వాక్చపలశ్చైవ న పరద్రోహకర్మధీః ॥ ౧౭౭ ॥ యేనాస్య పితరో యాతా యేన యాతాః పితామహాః । తేన యాయాత్సతాం మార్గం తేన గచ్ఛన్న రిష్యతి ॥ ౧౭౮ ॥ ఋత్విక్పురోహితాచార్యైర్మాతులాతిథిసంశ్రితైః । బాలవృద్ధాతురైర్వైద్యైర్జ్ఞాతిసంబంధిబాంధవైః ॥ ౧౭౯ ॥ మాతాపితృభ్యాం జామీభిర్భ్రాత్రా పుత్రేణ భార్యయా । దుహిత్రా దాసవర్గేణ వివాదం న సమాచరేత్ ॥ ౧౮౦ ॥ ఏతైర్వివాదాన్సంత్యజ్య సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే । ఏభిర్జితైశ్చ జయతి సర్వాన్ లోకానిమాన్ గృహీ ॥ ౧౮౧ ॥ ఆచార్యో బ్రహ్మలోకేశః ప్రాజాపత్యే పితా ప్రభుః । అతిథిస్త్వింద్రలోకేశో దేవలోకస్య చ ఋత్విజః ॥ ౧౮౨ ॥ జామయోఽప్సరసాం లోకే వైశ్వదేవస్య బాంధవాః । సంబంధినో హ్యపాం లోకే పృథివ్యాం మాతృమాతులౌ ॥ ౧౮౩ ॥ ఆకాశేశాస్తు విజ్ఞేయా బాలవృద్ధకృశాతురాః । భ్రాతా జ్యేష్ఠస్సమః పిత్రా భార్యా పుత్రః స్వకా తనుః ॥ ౧౮౪ ॥ ఛాయా స్వో దాసవర్గశ్చ దుహితా కృపణం పరమ్ । తస్మాదేతైరధిక్షిప్తః సహేతాసంజ్వరస్సదా ॥ ౧౮౫ ॥ ప్రతిగ్రహసమర్థోఽపి ప్రసంగం తత్ర వర్జయేత్ । ప్రతిగ్రహేణ హ్యస్యాశు బ్రాహ్మం తేజః ప్రశామ్యతి ॥ ౧౮౬ ॥ న ద్రవ్యాణామవిజ్ఞాయ విధిం ధర్మ్యం ప్రతిగ్రహే । ప్రాజ్ఞః ప్రతిగ్రహం కుర్యాదవసీదన్నపి క్షుధా ॥ ౧౮౭ ॥ హిరణ్యం భూమిమశ్వం గామన్నం వాసస్తిలాన్ ఘృతమ్ । ప్రతిగృహ్ణన్నవిద్వాంస్తు భస్మీభవతి దారువత్ ॥ ౧౮౮ ॥ హిరణ్యమాయురన్నం చ గౌర్భూశ్చాప్యోషతస్తనుమ్ । అశ్వశ్చక్షుస్త్వచం వాసో ఘృతం తేజస్తిలాః ప్రజాః ॥ ౧౮౯ ॥ అతపాస్త్వనధీయానః ప్రతిగ్రహ

మయః ప్రభవంతి - వైశ్వదేవలోకే బాంధవాః - వరుణలోకే సంబంధినః - భూర్లోకే మాతృమాతులౌ ॥ ౧౮౩ ॥ ఆకాశేశాస్త్వితి ॥ కృశః కృశధనః సంశ్రితో వివక్షితః - బాలవృద్ధసంశ్రితాతురా అంతరిక్షే ప్రభవంతి - భ్రాతా చ జ్యేష్ఠః పితృతుల్యః - తస్మాత్సోఽపి ప్రజాపతిలోకప్రభుః - భార్యాపుత్రౌ చ స్వశరీరమేవ అతః కథమాత్మనైవ సహ వివాదస్సంభవతి ॥ ౧౮౪ ॥ ఛాయేతి ॥ స్వదాసవర్గశ్చ నిత్యానుగతత్వాత్ ఆత్మచ్ఛాయేవ స వివాదానర్హః - దుహితా చ పరం కృపాపాత్రం - తస్మాదేతైరధిక్షిప్తస్సన్ అసంతాపస్సహేత - న తు వివదేత్ ॥ ౧౮౫ ॥ ప్రతిగ్రహసమర్థోఽపీతి ॥ విద్యాతపోవృత్తసంపన్నతయా ప్రతిగ్రహాధికార్యపి - తత్ర పునః ప్రవృత్తిం త్యజేత్ - యస్మాత్ప్రతిగ్రహేణ వేదాధ్యయనాదినిమిత్తప్రభావశ్శీఘ్రమేవ వినశ్యతి - యాత్రామాత్రప్రసిద్ధ్యర్థమితి విహితస్యాపి ప్రతిగ్రహస్య బ్రాహ్మణప్రభావప్రశమనఫలత్వకథనార్థమిదం వచనం ॥ ౧౮౬ ॥ న ద్రవ్యాణామితి ॥ ద్రవ్యాణాం ప్రతిగ్రహం ధర్మాయ హితం విధానం గ్రాహ్యదేవతాప్రతిగ్రహమంత్రాదికమజ్ఞాత్వా క్షుధావసాదం గచ్ఛన్నపి ప్రాజ్ఞో న ప్రతిగృహ్ణీయాత్ కిం పునరనాపది ॥ ౧౮౭ ॥ హిరణ్యమితి ॥ స్వర్ణాదీన్ శ్రుతస్వాధ్యాయహీనః ప్రతిగృహ్ణన్నగ్నిసంయోగేన దారువద్భస్మీభూతో భవతి పునరుత్పత్తిం న లభతే ॥ ౧౮౮ ॥ హిరణ్యమితి ॥ అవిదుషః ప్రతిగ్రహీతుర్భూ గౌశ్చ శరీరం ఉపతాపో దహతః - ఉపదాహో భావాదిక స్తస్యైవం రూపం - భూగవోర్ద్విత్వవివక్షయాం ద్వివచనం - ఏవం హిరణ్యమన్నం చాయురోషతః - అశ్వశ్చక్షురిత్యాదిష్వపి విభక్తివిపరిణామేనోదోష ఇత్యేకవచనం - తస్యానుషంగః ॥ ౧౮౯ ॥ అతపాస్త్వితి ॥ యస్తపోవిద్యాహీనస్స

ప్రతిగ్రహేచ్ఛుః బ్రాహ్మణో భవతి స ప్రతిగ్రహవినాశాచారబుద్ధిస్థేన తేనైవ పరాదృష్టేనైవ దాత్రా వానర్హప్రతిగ్రహదానపాపయుక్తేన సహ నరకే మజ్జతి - యథా పాషాణమయేనోడుపేనాంభస్తరంస్తేనైవ సహాంభసి నిమగ్నో భవతి ॥ ౧౯౦ ॥ తస్మాదితి ॥ యస్మాదసావల్పద్రవ్యప్రతిగ్రహేణాపి మూర్ఖః పాపాపనోదనాసమర్థతయా పంకే గౌరివ నరకే దుఃఖితో భవతి - తస్మాద్యతః కుతశ్చిత్సువర్ణాదివ్యతిరిక్తస్యాపి సకాశాద్యస్మాత్ప్రతిగ్రహాదపి త్రస్యేత్ ॥ ౧౯౧ ॥ ప్రతిగ్రహీతుర్ధర్మమభిధాయాధునా దాతురాహ ॥ న వార్యపీతి ॥ వాయసాదిభ్యోఽప్యుద్ధీయతే తదపి బైడాలవ్రతికేభ్యో ధర్మజ్ఞో న దద్యాదిత్యతిశయోక్త్యా ద్రవ్యాంతరదానం నిషిధ్యతే - నతు వారిదానమేవ - పాషండినో వికర్మస్థానిత్యనేన బైడాలవ్రతికాయాతిథిత్వేన సత్కృతాయార్ఘదానాదినిషిద్ధమిహ తు ధనదానం నిషిధ్యతే. అత ఏవ విధినాప్యర్జితం ధనమితి వక్ష్యతి - నావేదవిదీతి వేదార్థానభిజ్ఞే. ఏతచ్చ విద్వత్సంభవే నావేదవిదీతి నిషిధ్యతే ॥ ౧౯౨ ॥ త్రిష్వపీతి ॥ ఏతేషు త్రిష్వపి బైడాలవ్రతికాదిషు న్యాయార్జితమపి ధనం దత్తం దాతుః ప్రతిగ్రహీతుశ్చ పరలోకే నరకహేతుత్వాదనర్థాయ భవతి ॥ ౧౯౩ ॥ యథా ప్లవేనేతి ॥ యథా పాషాణమయేనోడుపేన నావా జలే తరంస్తేనైవ సహాధో గచ్ఛతి - ఏవం దానప్రతిగ్రహశాస్త్రానభిజ్ఞౌ దాతృగ్రాహకౌ నరకం గచ్ఛతః - అత ఏవ తస్మిన్నధీయాన ఇతి ప్రతిగ్రహీతృప్రాధాన్యేన నిందోక్తా ఇహ తు దాతృప్రాధాన్యేనేత్యపునరుక్తిః ॥ ౧౯౪ ॥ ధర్మధ్వజీతి ॥ యో బహుజనసమక్షం ధర్మమాచరతి స్వతః పరతశ్చ లోకే ఖ్యాపయితుం స ధర్మో ధ్వజం చిహ్నమివేతి ధర్మధ్వజీ - లుబ్ధః పరధనాభిలాషుకః - ఛద్మనా వ్యాజేన చరతీతి ఛాద్మికః - లోకదంభకో నిక్షేపాపహారాదినా జనవంచకః - హింస్రః పరహింసాశీలః - సర్వాభిసంధకః పరగుణాసహనతయా సర్వాక్షేపకః - బిడాలవ్రతేన చరతీతి బైడాలవ్రతికః - బిడాలో హి ప్రాయేణ మూషికాదిహింసారుచితయా ధ్యాననిష్ఠ ఇవ వినీతస్సన్నవతిష్ఠత ఇతి ఉపచారాద్బైడాలవ్రతశ

రుచిర్ద్విజః । అంభస్యశ్మప్లవేనేవ సహ తేనైవ మజ్జతి ॥ ౧౯౦ ॥ తస్మాదవిద్వాన్బిభియాద్యస్మాత్తస్మాత్ప్రతిగ్రహాత్ । స్వల్పకేనాప్యవిద్వాన్హి పంకే గౌరివ సీదతి ॥ ౧౯౧ ॥ న వార్యపి ప్రయచ్ఛేత్తు బైడాలవ్రతికే ద్విజే । న బకవ్రతికే విప్రే నావేదవిది ధర్మవిత్ ॥ ౧౯౨ ॥ త్రిష్వప్యేతేషు దత్తం హి విధినాప్యర్జితం ధనమ్ । దాతుర్భవత్యనర్థాయ పరత్రాదాతురేవ చ ॥ ౧౯౩ ॥ యథా ప్లవేనౌపలేన నిమజ్జత్యుదకే తరన్ । తథా నిమజ్జతోఽధస్తాదజ్ఞౌ దాతృప్రతీచ్ఛకౌ ॥ ౧౯౪ ॥ ధర్మధ్వజీ సదా లుబ్ధశ్ఛాద్మికో లోకదంభకః । బైడాలవ్రతికో జ్ఞేయో హింస్రస్సర్వాభిసంధకః ॥ ౧౯౫ ॥ అధోదృష్టిర్నైష్కృతికః స్వార్థసాధనతత్పరః । శఠో మిథ్యావినీతశ్చ బకవ్రతచరో ద్విజః ॥ ౧౯౬ ॥ యే బకవ్రతినో విప్రా యే చ మార్జారలింగినః । తే పతంత్యంధతామిస్రే తేన పాపేన కర్మణా ॥ ౧౯౭ ॥ న ధర్మస్యాపదేశేన పాపం కృత్వా వ్రతం చరేత్ । వ్రతేన పాపం ప్రచ్ఛాద్య కుర్వన్ స్త్రీశూద్రదంభనమ్ ॥ ౧౯౮ ॥ ప్రేత్యేహ చేదృశా విప్రా గర్హ్యంతే బ్రహ్మవాదిభిః । ఛద్మనాచరితం యచ్చ వ్రతం రక్షాంసి గచ్ఛతి ॥ ౧౯౯ ॥ అలింగీ లింగివేషేణ యో వృత్తిముపజీవతి । స లింగినాం హరత్యేనస్తిర్యగ్యోనౌ చ జాయతే ॥ ౨౦౦ ॥ పరకీయనిపానేషు న స్నాయాచ్చ కదాచన । నిపానకర్తుః స్నాత్వా తు దుష్కృతాంశేన లిప్యతే ॥ ౨౦౧ ॥ యానశయ్యాసనాన్యస్య కూపోద్యానగృహాణి చ । అదత్తాన్యుపభుం

బ్దః ॥ ౧౯౫ ॥ అధోదృష్టిరితి ॥ అధోదృష్టిః నిజవినయఖ్యాపనాయ సతతమధ ఏవ నిరీక్షతే - నిష్కృతిర్నిష్ఠురతా - తయా చరతీతి నైష్కృతికః - స్వార్థసాధనతత్పరః పరార్థఖండనేన - శఠో వక్రః - మిథ్యావినీతః కపటవినయవాన్ - బకవ్రతం చరతీతి బకవ్రతచరః - బకో హి ప్రాయేణ మీనహననరుచితయా మిథ్యావినీతస్సన్నేకపాదేనావతిష్ఠత ఇతి గౌణో బకవ్రతశబ్దః ॥ ౧౯౬ ॥ యే బకవ్రతిన ఇతి ॥ యే బకవ్రతం బిడాలవ్రతం చరంతి తే బ్రాహ్మణాస్తేన పాపహేతునా కర్మణా అంధతామిస్రనామ్ని నరకే పతంతి ॥ ౧౯౭ ॥ న ధర్మస్యేతి ॥ ధర్మస్య వ్యాజేన పాపం కృత్వా - ప్రాయశ్చిత్తరూపం ప్రాజాపత్యాదివ్రతం పాపమపనయతీతి తేన వ్రతేన తత్పాపం ప్రచ్ఛాద్య తు ధర్మార్థమహమనుతిష్ఠామీతి స్త్రీశూద్రమూర్ఖాదిజనమోహనం కుర్వన్నితి శేషః ॥ ౧౯౮ ॥ ప్రేత్యేహ చేత్యాది శ్లోకద్వయం - ప్రథమం సుబోధం - అబ్రహ్మచారీ యో బ్రాహ్మణో బ్రహ్మచర్యాదిలింగం మేఖలాజినదండాది - తద్వేషోపలక్షితః తద్వృత్త్యా భిక్షాభ్రమణాదినా జీవతి - స బ్రహ్మచార్యాదీనాం యత్పాపం తదాత్మన్యాహరతి - కుక్కురాదితిర్యగ్యోనౌ చోత్పద్యతే - తస్మాదేతన్న కర్తవ్యమితి నిషేధః కల్ప్యతే ॥ ౧౯౯ ॥ ౨౦౦ ॥ పరకీయేతి ॥ నిపానం జలాధారః పరకృతపుష్కరిణ్యాదిషు న కదాచిత్స్నాయాత్ - తత్ర స్నాత్వా పుష్కరిణ్యాదికర్తుర్యత్పాపం తస్యాంశేన వక్ష్యమాణచతుర్థభాగరూపేణ సంబధ్యతే - అకృత్రిమనద్యసంభవే పరకృతేపి పుష్కరిణ్యాదౌ ప్రాక్ స్నానాత్ పంచపిండానుద్ధృత్య స్నాతవ్యం. తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ పంచపిండాననుద్ధృత్య న స్నాయాత్పరవారిషు । ఉద్ధృత్య చతురః పిండాన్ పారక్యే స్నానమాచరేత్ ॥ స్నాత్వాప

యేద్దేవాన్నిత్యాంశ్చైవవిశేషతః ॥ ౨౦౧ ॥ యానశయ్యేతి ॥ అన్యేతిప్రకృతః పునః పరామృశ్యతే- పరస్య యానాదీన్యదత్తాన్యుపయుంజానస్తదీయపాపచతుర్థభాగీభవతి - అదత్తానీతి పరస్యానుమత్యభావశ్చ వివక్షితః - తేన సర్వార్థోత్సృష్టమఠకూపాదౌ ఉపయోగార్థాత్మ స్నానాపానవిరోధః ॥ ౨౦౨ ॥ నదీష్వితి ॥ నద్యాదిషు సర్వదా స్నానమాచరేత్ - దేవఖాతేష్వితి తటాకవిశేషణం - దేవసంబంధిత్వేన ప్రసిద్ధేషు సరస్సు- గర్తేషు అష్టధనుస్సహస్రేభ్యో న్యూనగతిషు - తదుక్తం ఛందోగపరిశిష్టే ॥శ్లో॥ ధనుస్సహస్రాణ్యష్టౌ చ గతిర్యాసాం న విద్యతే। న తా నదీశబ్దవహా గర్తాస్తాః పరికీర్తితా ఇతి ॥ చతుర్హస్తప్రమాణం ధనుః - ప్రస్రవణేషు నిర్ఝరేషు చ - అనేనైవ పరకీయనిపానవ్యావృత్తిసిద్ధౌ యత్పృథగ్వచనం తదాత్మీయోత్సృష్టతటాకాదిషు స్నానాద్యనుజ్ఞానార్థం - తదపి నద్యాద్యసంభవే ద్రష్టవ్యం ॥ ౨౦౩ ॥ యమానితి ॥ నియమాపేక్షయా యమానుష్ఠానగౌరవజ్ఞాపనార్థమిదం - నతు నియమనిషేధార్థం - ద్వయోరేవ శాస్త్రార్థత్వాత్ యమనియమవివేకశ్చ మునిభిరేవ కృతః - తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥శ్లో॥ బ్రహ్మచర్యం దయా క్షాంతిర్ధ్యానం సత్యమకల్కతా। అహింసాస్తేయమాధుర్యే దమశ్చేతి యమాః స్మృతాః ॥ స్నానమౌనోపవాసేజ్యాస్వాధ్యాయోపస్థనిగ్రహాః। నియమా గురుశుశ్రూషా శౌచాక్రోధాప్రమాదతా ఇతి ॥ యమనియమస్వరూపజ్ఞః సన్ స్నానాదినియమత్యాగేనాప్యహింసాదిరూపం యమమనుతిష్ఠేత్ - నియమాననుతిష్ఠన్నపి యమానుష్ఠానరహితః పతతీత్యయం యమస్తుత్యర్థ ఇతి - మేధాతిథిగోవిందరాజౌ - హింసాప్రతిషేధార్థకాః యమాః - వేదమేవ జపేన్నిత్యమిత్యాదయోఽనుష్ఠేయరూపా నియమా ఇతి వ్యాచక్షతే ॥శ్లో॥ అహింసా సత్యవచనం బ్రహ్మచర్యమకల్కతా। అస్తేయమితి పంచైతే యమా వై పరికీర్తితాః ॥ అక్రోధో గురుశుశ్రూషా శౌచమాహారలాఘవం। అప్రమాదశ్చ సతతం పంచైతే నియమాః స్మృతా ఇతి ॥ ౨౦౪ ॥ నాశ్రోత్రియేతి॥ అనధీతవేదేనో

జాన ఏనసస్స్యాత్తురీయభాక్ ॥ ౨౦౧ ॥ నదీషు దేవఖాతేషు తటాకేషు సరస్సు చ । స్నానం సమాచరేన్ని
త్యం గర్తప్రస్రవణేషు చ ॥ ౨౦౨ ॥ యమాన్ సేవేత సతతం న నిత్యం నియమాన్ బుధః। యమాన్పతత్యకుర్వా
ణో నియమాన్ కేవలాన్ భజన్ ॥ ౨౦౩ ॥ నాశ్రోత్రియతతే యజ్ఞే గ్రామయాజికృతే తథా। స్త్రియా క్లీబే
న చ హుతే భుంజీత బ్రాహ్మణః క్వచిత్ ॥ ౨౦౪ ॥ అశ్లీకమేతత్సాధూనాం యత్ర జుహ్వత్యమీ హవిః । ప్రతీ
పమేతద్దేవానాం తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్ ॥ ౨౦౫ ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణాం చ న భుంజీత కదాచన । కేశకీటావ
పన్నం చ పదా స్పృష్టం చ కామతః ॥ ౨౦౬ ॥ భ్రూణఘ్నావేక్షితం చైవ సంస్పృష్టం చాప్యుదక్యయా। పతత్రి
ణావలీఢం చ శునా సంస్పృష్టమేవ చ ॥ ౨౦౭ ॥ గవా చాన్నముపఘ్రాతం ఘుష్టాన్నం చ విశేషతః। గణాన్నం గ
ణికాన్నం చ విదుషాం చ జుగుప్సితమ్ ॥ ౨౦౮ ॥ స్తేనగాయనయోశ్చాన్నం తక్ష్ణో వార్ధుషికస్య చ । దీక్షితస్య క
దర్యస్య బద్ధస్య నిగడస్య చ ॥ ౨౦౯ ॥ అభిశస్తస్య షండస్య పుంశ్చల్యా దాంభికస్య చ । శుక్తం పర్యుషితం చైవ
శూద్రస్యోచ్ఛిష్టమేవ చ ॥ ౨౧౦ ॥ చికిత్సకస్య మృగయోః క్రూరస్యోచ్ఛిష్టభోజినః । ఉగ్రాన్నం సూతికా

పక్రాంతే యజ్ఞే అగ్నీషోమీయాదూర్ధ్వమపి భోజనయోగ్యసమయే బ్రాహ్మణో న భుంజీత - తథా బహూనాం యాజకేన ఋత్విజా స్త్రియా నపుంసకేన చ యత్ర యజ్ఞే హూయతే తత్ర కదాచిన్న భుంజీత ॥ ౨౦౫ ॥ అశ్లీకమితి ॥ పూర్వోక్తా బహుయాజకాదయో యత్ర హోమం కుర్వంతి తత్కర్మ శిష్టానామశ్లీకమశ్రీకం శ్రీఘ్నం - దేవానాం ప్రతికూలం తస్మాదేతద్ధోమం న కారయేత్ ॥ ౨౦౬ ॥ మత్తక్రుద్ధాతురాణామితి ॥ మత్తక్రుద్ధవ్యాధితానామన్నం తథా కేశకీటసంసర్గదుష్టం పాదేన చేచ్ఛాతః సంస్పృష్టమన్నం న భుంజీత ॥ ౨౦౭ ॥ భ్రూణఘ్నేతి ॥ భ్రూణఘ్న్యత్ర పండితాత్ గోఘ్నత్యాదిపతితావేక్షితం - రజస్వలయా చ స్పృష్టం పక్షిణా చ కాకాదినాస్వాదితం కుక్కురేణ చ స్పృష్టమన్నం న భుంజీత ॥ ౨౦౮ ॥ గవేతి ॥ యదన్నం గవాఘ్రాతం - ఘుష్టాన్నం కో భోక్తా ఇత్యుద్ఘుష్టాన్నం సత్రాదౌ యద్దీయతే - విశేషత ఇతి భూరిదోషతయా ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం - గణాన్నం శఠబ్రాహ్మణసంఘాన్నం - గణికా వేశ్యా తస్యా అన్నం - తచ్చ న భుంజీత ॥ ౨౦౯ ॥ స్తేనేతి ॥ చౌరగాయనజీవినోస్తథా తక్ష్ణః వృద్ధ్యాజీవినశ్చాన్నం న భుంజీత - తథా యజ్ఞదీక్షితస్య ప్రాగగ్నీషోమీయాత్ - కదర్యస్య కృపణస్య - నిగడస్యేతి శృంఖలాబద్ధస్యేతి మేధాతిథిః - గోవిందరాజస్తు - బద్ధశబ్దస్య బంధనైర్వినాప్యుపయోగాన్నిగలైర్నిగలితస్య దత్తాయో నిగడస్యేతి వ్యాఖ్యాతవాన్ ॥ ౨౧౦ ॥ అభిశస్తస్యేతి ॥ మహాపాతకిత్వేన సంజాతలోకవిక్రోశస్య - నపుంసకస్య - పుంశ్చల్యా వ్యభిచారిణ్యా అగణికాయా అపి - దాంభికస్య ధర్మనాథధర్మచారిణో వైడాలవ్రతికాదేరన్నం న భుంజీత - శుక్తం యత్స్వభావతో మధురం దధ్యాదిసంపర్కవశేన చామ్లాదిభావం గతం - పర్యుషితం రాత్ర్యంతరితం - శూద్రస్యాన్నం చ న భుంజీతేతి సంబంధః - ఉచ్ఛిష్టం చ భుక్తావశిష్టాన్నమవిశేషాత్కస్యాపి న భుంజీత - గురూచ్ఛిష్టం తు విహితత్వాదభోజ్యం - గోవిందరాజస్తు - శూద్రస్యోచ్ఛిష్టం తద్భుక్తావశిష్టం స్థాలీస్థమపి న భుంజీతేత్యాహ ॥ ౨౧౧ ॥ చికిత్సకస్యేతి॥

చికిత్సాజీవినః - మృగయోపార్జనసవిక్రయార్థం మృగాదిపశుహంతుః - క్రూరస్యానృజుప్రకృతేః - నిషిద్ధోచ్ఛిష్టభోక్తుశ్చ అన్నం న భుంజీత - ఉగ్రో దారుణకర్మా తస్యాన్నం ॥ శ్లో ॥ గోవిందరాజో మంజర్యాముగ్రం రాజానముక్తవాన్ । అనువృత్తౌ చ శూద్రాయాం క్షత్రియాదుత్పన్నమభ్యధాత్ ॥ భేదోక్తేర్యాజ్ఞవల్క్యే సూనోగ్రో రాజేతి వా వదల్ । ఆశ్చర్యమిదమేతస్య స్వకీయహృదిభూషణం ॥ సూతికాన్నం సూతికాముద్దిశ్య యత్క్రియతే తదన్నం తత్కులజైరపి న భోక్తవ్యం - ఏకపఙ్క్తిస్థానస్య నవమస్య యత్రాన్నే భుజ్యమానే కేనచిదాచమనం క్రియతే తత్పర్యాచాంతం ॥ అనిర్దశం సూతికాన్నం వక్ష్యమాణత్వాత్ న భుంజీత ॥ ౨౧౨ ॥ అనర్చితమితి ॥ అర్చార్హస్య యదవజ్ఞయా దీయతే తదనర్చితం - వృథామాంసం దేవతాదీనుద్దిశ్య యన్న కృతం - అవీరాయాః పతిపుత్రరహితాయాః - శత్రోరన్నం పతితాన్నం నగర్యన్నం చ ఉపరిక్షుతం చాన్నం న భుంజీత ॥ ౨౧౩ ॥ పిశునేతి ॥ పిశునః పరోక్షే పరాపవాదభాషణపరః - అనృతీతి - అతిశయేనానృతవాదీ కూటసాక్ష్యాదిః - క్రతువిక్రయకః మదీయయాగస్య ఫలం తవ భవత్విత్యభిధాయ యో ధనం గృహ్ణాతి - శైలూషో నటః - తున్నవాయః సూచికః - కృతఘ్నో యః కృతోపకారస్యాపకారే ప్రవర్తతే తస్యాన్నం న భుంజీత ॥ ౨౧౪ ॥ కర్మారస్యేతి ॥ కర్మారస్య లోహకారస్య - నిషాదస్య దశమాధ్యాయే వక్ష్యమాణస్య - నటగాయనవ్యతిరిక్తస్య - రంగావతరణజీవినః - సువర్ణకారస్య - వేణోర్భేదనేన యో జీవతి స వైణః ఇతి విశ్వరూపః - శస్త్రం లోహాః తద్విక్రయిణశ్చాన్నం న భుంజీత ॥ ౨౧౫ ॥ శ్వవతామితి ॥ ఆఖేటకాద్యర్థం శునః పోషకానాం - మద్యవిక్రయిణాం - వస్త్రధావకస్య - కుసుంభాదినా వస్త్రరాగకర్తుః - నిర్దయస్య - యస్య చోపపతిర్గృహే - జారశ్చ యస్యాజ్ఞానతో గృహే స్థితస్తస్య గేహనాద్యాత్ ॥ ౨౧౬ ॥ మృష్యంతీతి ॥ గృహ ఇత్యనుషజ్యతే - గేహే జ్ఞాతం భార్యాజారం యే సహంతే తేషామన్నం న భుంజీత - తేన గృహాన్ని

న్నం చ పర్యాచాంతమనిర్దశమ్ ॥ ౨౧౨ ॥ అనర్చితం వృథామాంసమవీరాయాశ్చ యోషితః । ద్విషదన్నం నగర్యన్నం పతితాన్నమవక్షుతమ్ ॥ ౨౧౩ ॥ పిశునానృతినోశ్చాన్నం క్రతువిక్రయిణస్తథా । శైలూషతున్నవాయాన్నం కృతఘ్నస్యాన్నమేవ చ ॥ ౨౧౪ ॥ కర్మారస్య నిషాదస్య రంగావతారకస్య చ । సువర్ణకర్తుర్వైణస్య శస్త్రవిక్రయిణస్తథా ॥ ౨౧౫ ॥ శ్వవతాం శౌండికానాం చ చేలనిర్ణేజకస్య చ । రంజకస్య నృశంసస్య యస్య చోపపతిర్గృహే ॥ ౨౧౬ ॥ మృష్యంతి యే చోపపతిం స్త్రీజితానాం చ సర్వశః । అనిర్దశం చ ప్రేతాన్నమతుష్టికరమేవ చ ॥ ౨౧౭ ॥ రాజాన్నం తేజ ఆదత్తే శూద్రాన్నం బ్రహ్మవర్చసమ్ । ఆయుస్సువర్ణకారాన్నం యశశ్చర్మావకర్తినః ॥ ౨౧౮ ॥ కారుకాన్నం ప్రజాం హంతి బలం నిర్ణేజకస్య చ । గణాన్నం గణికాన్నం చ లోకేభ్యః పరికృంతతి ॥ ౨౧౯ ॥ పూయం చికిత్సకస్యాన్నం పుంశ్చల్యాస్త్వన్నమింద్రియమ్ । విష్ఠా వార్ధుషికస్యాన్నం శస్త్రవిక్రయిణో మలమ్ ॥ ౨౨౦ ॥ య ఏతేఽన్యే త్వభోజ్యాన్నాః క్రమశః పరికీర్తితాః । తేషాం త్వగస్థిరోమాణి వదంత్యన్నం మనీషిణః ॥ ౨౨౧ ॥ భుక్త్వాతోఽన్యతమస్యాన్నమమత్యా క్షపణం త్ర్యహమ్ । మ

ర్షయంతి యా జారసహనే యః దోషః - తథా సర్వకర్మసు స్త్రీపరతంత్రాణాం - అనిర్గతాశౌచం చ సూతకాన్నం - అతుష్టికరమన్నం చ న భుంజీత ॥ ౨౧౭ ॥ రాజాన్నమితి ॥ రాజాన్నం తేజో నాశయతి - ఇత ఏవ దోషదర్శనాత్తదన్నభక్షణనిషేధః కల్ప్యతే - ఏవముత్తరత్రాపి పూర్వమనిషిద్ధస్య దోషదర్శనాదేవ నిషేధకల్పనం - నాద్యాచ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నమితి నిషిద్ధత్వాత్తదతిక్రమణఫలకథనమిదం - శూద్రస్య పక్వాన్నమధ్యయనాదినిమిత్తం తేజో నాశయతి - సువర్ణకారస్యాన్నమాయుః చర్మకారాన్నం ఖ్యాతిం నాశయతి ॥ ౨౧౮ ॥ కారుకాన్నమితి ॥ కారుకస్య సూపకారాదేరన్నం ప్రజామపత్యం నిహంతి - చర్మకారాదేః కారుకత్వేఽపి గోబలీవర్దన్యాయేన పృథఙ్నిర్దేశః - నిర్ణేజకస్యాన్నం బలం హంతి - గణగణికయోరన్నం చ కర్మాంతరార్జితేభ్యః స్వర్గాదిలోకేభ్య ఆచ్ఛినత్తి ॥ ౨౧౯ ॥ పూయమితి ॥ చికిత్సకస్యాన్నం పూయం పూయభక్షణసమదోషం - ఏవం పుంశ్చల్యా అన్నం ఇంద్రియం శుక్రం - వార్ధుషికస్యాన్నం పురీషం - లోహవిక్రయిణోఽన్నం విష్ఠావ్యతిరిక్తశ్లేష్మాది - గోవిందరాజస్తు - చికిత్సకాన్నభక్షణేన తథావిధాయాం జాతౌ జాయతే యత్ర పూయభుగ్భవతీత్యాహ ॥ ౨౨౦ ॥ య ఏతేఽన్య ఇతి ॥ ప్రతిపదనిర్దిష్టేభ్యో యేఽన్యే క్రమేణాభోజ్యాన్నా అస్మిన్ప్రకరణే పఠితాస్తేషాం యదన్నం తత్ త్వగస్థిరోమాణి - తదీయత్వచః కేశసస్యరోమ్ణాం చ భుక్తానాం యో దోషః స ఏవ తదన్నస్యాపి భుక్తస్య బోద్ధవ్యః ॥ ౨౨౧ ॥ భుక్త్వేతి ॥ ఏషాం మధ్యేఽన్యతమస్యాన్నమజ్ఞానతో భుక్త్వా త్ర్యహముపవాసః - జ్ఞానతస్తు కృచ్ఛ్రం - ఏవం రేతోవిణ్మూత్రభోజనేఽపి విలస్యాన్యతమస్యేతి షష్ఠీనిర్దేశాన్మూత్రాదిసంబంధినః పరిగ్రహాదుష్టాన్నస్యైవ ప్రాయశ్చిత్తం - న సంసర్గదుష్టస్య కేశకీటావపన్నాదేః - నాపి కాలదుష్టస్య పర్యుషితాన్నాదేః - నాపి నిమిత్తదుష్టస్య ఘుష్టాదేః - ఏకప్రకరణోపదేశాత్తేషాం స్నాతకవ్రతలోపజ్ఞాపనార్థం - ప్రాయశ్చిత్తం చైతేష్వేకాదశే వక్ష్యతి - యదిదం స

ర్వేషామేవం ప్రాయశ్చిత్తం స్యాత్తదాహ భుక్త్వాతోఽన్యతమస్యాన్నం దుష్టమిత్యర్థాత్స్యాత్ - సత్వన్యతమస్యతు భుక్త్వేతి ॥ తస్మాదేకప్రకరణా
స్యాన్నే థాతిథిరర్థ్యథాత్ - ప్రాయశ్చిత్తమిదం యుక్తం తు క్త్వావాతదసుందరం । అప్రకరణేచ ప్రాయశ్చిత్తస్యాభిధానం లాఘవార్థం - తత్ర
క్రియమాణేషు త్వాదిగ్రహణమపి కర్తవ్యం స్యాత్ ॥ ౨౨౨ ॥ నాద్యాదితి ॥ అవిశేషేణ శూద్రాన్నం ప్రతిషిద్ధం - తస్యేదానీం విశిష్టవిషయతో
ప్యతే - అశ్రాద్ధినః శ్రాద్ధాదిపంచయజ్ఞశూన్యస్య శూద్రస్య శాస్త్రవిద్ద్విజః పక్వాన్నం న భుంజీత - కింత్వన్నాంతరాభావే సతి ఏకరాత్రనిర్వాహో
చితమామమేవాన్నమస్మాద్గృహ్ణీయాన్న తు పక్వాన్నం ॥ ౨౨౩ ॥ శ్రోత్రియస్యేతి ॥ ఏకో దీక్షితవేదః కృపణశ్చ - పరో దాతా వృద్ధిజీవీ చ - తయో
రుభయోరపి సుగుణదోషవత్త్వం విచార్య దేవాస్తుల్యమన్నమనయోరితి నిరూపితవంతః ఉభయోరపి గుణదోషసామ్యాత్ ॥ ౨౨౪ ॥ తానితి ॥ తా
న్దేవానాగత్య బ్రహ్మా ప్రోవాచ విషమమన్నం మా సమం కురుత - విషమస్య సమీకరణమనుచితం - కః పునరనయోర్విశేషః ఇత్యపేక్షాయాం సవివా వా
చత్ - దానశీలవార్ధుషికస్యాపి శ్రద్ధయాన్నం పవిత్రం భవతి - కృపణాన్నం పునరశ్రద్ధయా హతం దూషితమధమం - ప్రాగుభయప్రతిషేధేపి శ్ర
ద్ధాదత్తత్వాద్వార్ధుషికాన్నవిశుద్ధిబోధనపరమిదం ॥ ౨౨౫ ॥ అత ఏవాహ ॥ శ్రద్ధయేతి ॥ ఇష్టమంతర్వేదికం యజ్ఞాది కర్మ పూర్తం
తతోఽన్యత్పుష్కరిణీకూపప్రపారామాది - తదేవమనలసః సన్నిత్యకామ్యస్వర్గాదిఫలరహితం శ్రద్ధయా కుర్యాత్ - యస్మాత్తే ఇష్టాపూర్తే న్యా
యార్జితధనేన శ్రద్ధయా కృతే అక్షయే మోక్షఫలే భవతః ॥ ౨౨౬ ॥ దానధర్మమితి ॥ దానాఖ్యం ధర్మమైష్టికం పౌర్తికం అంతర్వేదికం

త్వా భుక్త్వా చరేత్కృచ్ఛ్రం రేతోవిణ్మూత్రమేవ చ ॥ ౨౨౨ ॥ నాద్యాచ్ఛూద్రస్య పక్వాన్నం విద్వానశ్రాద్ధి
నో ద్విజః । ఆదదీతామమేవాస్మాదవృత్తావేకరాత్రికమ్ ॥ ౨౨౩ ॥ శ్రోత్రియస్య కదర్యస్య వదాన్యస్య చ వార్ధు
షేః । మీమాంసిత్వోభయం దేవాః సమమన్నమకల్పయన్ ॥ ౨౨౪ ॥ తాన్ప్రజాపతిరాహైత్య మా కృధ్వం వి
షమం సమమ్ । శ్రద్ధాపూతం వదాన్యస్య హతమశ్రద్ధయేతరత్ ॥ ౨౨౫ ॥ శ్రద్ధయేష్టం చ పూర్తం చ నిత్యం కు
ర్యాదతంద్రితః । శ్రద్ధాకృతే హ్యక్షయే తే భవతః స్వాగతైర్ధనైః ॥ ౨౨౬ ॥ దానధర్మం నిషేవేత నిత్యమైష్టి
కపౌర్తికమ్ । పరితుష్టేన భావేన పాత్రమాసాద్య శక్తితః ॥ ౨౨౭ ॥ యత్కించిదపి దాతవ్యం యాచితేనాన
సూయయా । ఉత్పత్స్యతే హి తత్పాత్రం యత్తారయతి సర్వతః ॥ ౨౨౮ ॥ వారిదస్తృప్తిమాప్నోతి సుఖమక్ష
య్యమన్నదః । తిలప్రదః ప్రజామిష్టాం దీపదశ్చక్షురుత్తమమ్ ॥ ౨౨౯ ॥ భూమిదో భూమిమాప్నోతి దీర్ఘమా
యుర్హిరణ్యదః । గృహదోఽగ్ర్యాణి వేశ్మాని రూప్యదో రూపముత్తమమ్ ॥ ౨౩౦ ॥ వాసోదశ్చంద్రసాలోక్యమ
శ్విసాలోక్యమశ్వదః । అనడుహః శ్రియం పుష్టాం గోదో బ్రధ్నస్య విష్టపమ్ ॥ ౨౩౧ ॥ యానశయ్యాప్రదో భా
ర్యామైశ్వర్యమభయప్రదః । ధాన్యదః శాశ్వతం సౌఖ్యం బ్రహ్మదో బ్రహ్మసార్ష్టితామ్ ॥ ౨౩౨ ॥ సర్వేషామే
వ దానానాం బ్రహ్మదానం విశిష్యతే । వార్యన్నగోమహీవాసస్తిలకాంచనసర్పిషామ్ ॥ ౨౩౩ ॥ యేన యేన తు
భావేన యద్యద్దానం ప్రయచ్ఛతి । తత్తత్తేనైవ భావేన ప్రాప్నోతి ప్రతిపూజితః ॥ ౨౩౪ ॥ యోఽర్చితం ప్రతి

బహిర్వేదికం చ సర్వదా విద్యాతపోయుక్తం బ్రాహ్మణమాసాద్య పరితుష్టేనాంతఃకరణేన యుక్తం యథాశక్తి కుర్యాత్ ॥ ౨౨౭ ॥ యత్కించి
దితి ॥ ప్రార్థితేన పరగుణామత్సరేణాన్నమపి యథాశక్తి దాతవ్యం - యస్మాత్సర్వదా దానశీలస్య కదాచిత్తాదృశం పాత్రమాగమిష్యతి - త
త్సర్వస్మాన్నరకహేతోర్మోచయిష్యతి ॥ ౨౨౮ ॥ వారిద ఇతి ॥ జలదః క్షుత్పిపాసావిగమాత్తృప్తిం - అన్నదోఽత్యంతసుఖం - తిలప్రద ఈప్సి
తాన్యపత్యాని - దీపకో విప్రవేశ్మాదౌ నిర్దోషం చక్షుః ప్రాప్నోతి ॥ ౨౨౯ ॥ భూమిద ఇతి ॥ భూమిదో భూమేరాధిపత్యం - సువర్ణదశ్చిరజీ
విత్వం - గృహదః శ్రేష్ఠాని వేశ్మాని - రూప్యదః సకలజననయనమనోహరం రూపం లభతే ॥ ౨౩౦ ॥ వాసోద ఇతి ॥ వస్త్రదశ్చంద్రసమానలో
కానాప్నోతి - చంద్రలోకే చంద్రసమవిభూతిర్భవతీతి - ఏవమేవాశ్వలోకం ఘోటకదః - బలీవర్దస్య దాతా ప్రచురాం శ్రియం - గోప్ర
దః సూర్యలోకం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౩౧ ॥ యానశయ్యేతి ॥ రథాదియానస్య శయ్యాయాశ్చ దాతా భార్యాం - అభయప్రదః ప్రాణినామ
హింసకః ప్రభుత్వం - ధాన్యదో వ్రీహియవమాషముద్గాదిసస్యానాం దాతా చిరస్థాయిసుఖిత్వం - బ్రహ్మ వేదస్తత్ప్రదో వేదస్యాధ్యాపకో వ్యాఖ్యా
తా వా బ్రహ్మణస్సార్ష్టితాం సమానగతితాం తత్తుల్యతాం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౩౨ ॥ సర్వేషామితి ॥ ఉదకాన్నధేనుభూమివస్త్రతిలసువర్ణ
ఘృతాదీనాం సర్వేషామేవ యాని దానాని తేషాం మధ్యే వేదదానం విశిష్యతే ప్రకృష్టఫలదం భవతి ॥ ౨౩౩ ॥ యేన యేనేతి ॥ అవధారణే తుశ
బ్దః - యేన యేనైవ భావేనాభిప్రాయేణ ఫలాభిసంధికః స్వర్గో మే స్యాదితి ముముక్షుర్మోక్షాభిప్రాయేణ నిష్కామో యద్యద్దానం దదాతి తేనైవ భావే
నోపలక్షితస్తత్తద్దానఫలద్వారేణ జన్మాంతరే పూజితస్సన్ప్రాప్నోతి ॥ ౨౩౪ ॥ యోఽర్చితమితి ॥ యో ద్రవ్యపూర్వకమేవ దాతారం దాతా చ య

శ్చ ప్రతిగృహీతా అర్చాపూర్వకమేవ దత్తం ప్రతిగృహ్ణాతి తావుభౌ స్వర్గం గచ్ఛతః - అనర్చితదానప్రతిగ్రహణే నరకం - పురుషార్థేషు ప్రతిగ్రహే నార్చితమేవ మయా గ్రహీతవ్యం నాన్యథేతి నియమాత్ఫలలాభో న విరుద్ధః ॥ ౨౩౫ ॥ న విస్మయేతేతి ॥ చాంద్రాయణాదితపసా కృతే న కథం మమేదం దుష్కరమనుష్ఠితమితి విస్మయం న కుర్యాత్ - యాగం చ కృత్వా నాసత్యం వదేత్ - కృతేపి పురుషార్థే తదానృతవాదనిషేధః క్రత్వర్థోయం పునర్నిషేధః బ్రాహ్మణైః పీడితోపి న తాన్నిందయేత్ - గవాదికం చ దత్త్వా మయేదం దత్తమితి పరస్య న కథయేత్ ॥ ౨౩౬ ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ అనృతేన హేతునా యజ్ఞః క్షరతి స్వర్గాదిఫలం నైవ సఫలం సాధయతి - ఏవం తపసి దానే చ యోజ్యం - విప్రనిందయా చాయుః క్షీయతే ॥ ౨౩౭ ॥ ధర్మమితి ॥ సర్వప్రాణినాం పీడాం పరిహరన్పరలోకసహాయార్థం యథాశక్తి శనైశ్శనైః ధర్మమనుతిష్ఠేత్ - యథా పుత్తికాః పిపీలికాప్రభేదాః శనైశ్శనైః మహాంతం మృత్తికాకూటం సంచిన్వంతి ॥ ౨౩౮ ॥ నాముత్రేతి ॥ యస్మాత్పరలోకే సహాయకార్యసిద్ధ్యర్థం న పితృమాతృపుత్రపత్నీజ్ఞాతయస్తిష్ఠంతి - కింతు ధర్మ ఏవైకో ద్వితీయో భావేనోపకారార్థమవతిష్ఠతే - తస్మాత్పుత్రాదిభ్యోపి మహోపకారకం ధర్మమనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౩౯ ॥ ఏక ఇతి ॥ ఏక ఏవ ప్రాణ్యుత్పద్యతే న బాంధవైస్సహితః - ఏక ఏవ చ మ్రియతే - సుకృతఫలమపి స్వర్గాదికం చ దురితఫలం చ నరకాదికమేకో భుంక్తే - న పుత్రాదిభిస్సహ - తస్మాత్పుత్రాద్యపేక్షయాపి ధర్మం న త్యజేత్ ॥ ౨౪౦ ॥ మృతమితి ॥ మృతం శరీరం మనః ప్రాణాదిత్యక్తం లోష్టవదచేతనం భూమౌ త్యక్త్వా పరాఙ్ముఖా బాంధవా యాంతి - న మృతం జీవమనుయాంతి - ధర్మస్తు తమనుగచ్ఛతి ॥ ౨౪౧ ॥ తస్మాదితి ॥ యస్మాద్ధర్మేణ సహాయేన దుస్తరం తమో నరకాదిదుఃఖం తరతి - తస్మాద్ధర్మం సహాయభావేన సతతం శనైరనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౪౨ ॥

గృహ్ణాతి దదాత్యర్చితమేవ చ । తావుభౌ గచ్ఛతస్స్వర్గం నరకం తు విపర్యయే ॥ ౨౩౫ ॥ న విస్మయేత తపసా వదేది-
ష్ట్వా చ నానృతమ్ । నార్తోప్యపవదేద్విప్రాన్న దత్త్వా పరికీర్తయేత్ ॥ ౨౩౬ ॥ యజ్ఞోనృతేన క్షరతి తపః క్షరతి
విస్మయాత్ । ఆయుర్విప్రాపవాదేన దానం చ పరికీర్తనాత్ ॥ ౨౩౭ ॥ ధర్మం శనైస్సంచినుయాద్వల్మీక-
మివ పుత్తికాః । పరలోకసహాయార్థం సర్వభూతాన్యపీడయన్ ॥ ౨౩౮ ॥ నాముత్ర హి సహాయార్థం పితా
మాతా చ తిష్ఠతః । న పుత్రదారం న జ్ఞాతిర్ధర్మస్తిష్ఠతి కేవలః ॥ ౨౩౯ ॥ ఏకః ప్రజాయతే జంతురేక ఏవ ప్రలీయ-
తే । ఏకోనుభుంక్తే సుకృతమేక ఏవ చ దుష్కృతమ్ ॥ ౨౪౦ ॥ మృతం శరీరముత్సృజ్య కాష్ఠలోష్టసమం క్షితౌ
విముఖా బాంధవా యాంతి ధర్మస్తమనుగచ్ఛతి ॥ ౨౪౧ ॥ తస్మాద్ధర్మం సహాయార్థం నిత్యం సంచినుయాచ్ఛ-
నైః । ధర్మేణ హి సహాయేన తమస్తరతి దుస్తరమ్ ॥ ౨౪౨ ॥ ధర్మప్రధానం పురుషం తపసా హతకిల్బిషమ్ । ప-
రలోకం నయత్యాశు భాస్వంతం ఖశరీరిణమ్ ॥ ౨౪౩ ॥ ఉత్తమైరుత్తమైర్నిత్యం సంబంధానాచరేత్సహ । ని-
నీషుః కులముత్కర్షమధమానధమాంస్త్యజేత్ ॥ ౨౪౪ ॥ ఉత్తమానుత్తమాన్గచ్ఛన్హీనాన్హీనాం-
శ్చ వర్జయన్ । బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠతామేతి ప్రత్యవాయేన శూద్రతామ్ ॥ ౨౪౫ ॥ దృఢకారీ మృదుర్దాంతః క్రూ-
రాచారైరసంవసన్ । అహింస్రో దమదానాభ్యాం జయేత్స్వర్గం తథావ్రతః ॥ ౨౪౬ ॥ ఏధోదకం మూల-
ఫలమన్నమభ్యుద్యతం చ యత్ । సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్మధ్వథాభయదక్షిణామ్ ॥ ౨౪౭ ॥ ఆహృతాభ్యు-

ధర్మప్రధానమితి ॥ ధర్మపరం పురుషం - దైవాదుపజాతే పాపే ప్రాజాపత్యాదితపోరూపప్రాయశ్చిత్తేన హతపాపం - దీప్తిమంతం - ప్రకృతో ధర్మ ఏవ - శీఘ్రం బ్రహ్మస్వర్గాదిరూపం పరలోకం నయతి - ఖం బ్రహ్మేత్యాద్యుపనిషత్సు ఖశబ్దస్య బ్రహ్మణి ప్రయోగః - ఖశరీరిణం బ్రహ్మస్వరూపమిత్యర్థః - యద్యపి లింగశరీరావచ్ఛిన్నో జీవ ఏవ గచ్ఛతి తథాపి బ్రహ్మాంశత్వాద్బ్రహ్మస్వరూపముపపన్నం ధర్మ ఏవ చేత్పరలోకం నయతి తతో ధర్మమనుతిష్ఠేత్ ॥ శ్లో ॥ న హి వేదాస్స్వధీతా ను శాస్త్రాణి వివిధాని చ । తత్ర గచ్ఛంతి యత్రాసౌ ధర్మ ఏకోనుగచ్ఛతి ॥ ౨౪౩ ॥ ఉత్తమైరితి ॥ కులముత్కర్షం నేతుమిచ్ఛన్విద్యాచారజన్మాదిభిరుత్కృష్టైస్సహ సర్వదా కన్యాదానాదిసంబంధానాచరేత్. అపకృష్టాంస్తు సంబంధాం స్త్యజేత్. ఉత్తమవిధానాదేవాధమపరిత్యాగే సిద్ధే యత్పునరధమాంస్త్యజేదిత్యభిధానం తదుత్తమాసంభవే స్వతుల్యాద్యనుజ్ఞానార్థం ॥ ౨౪౪ ॥ ఉత్తమానితి ॥ ఉత్తమాన్గచ్ఛన్ తైస్సహ సంబంధం కుర్వన్ బ్రాహ్మణః శ్రేష్ఠతాం గచ్ఛతి - ప్రత్యవాయేన విపరీతాచారేణ హీనైస్సహ సంబంధేన జాతేరపకర్షతయా శూద్రతుల్యతామేతి ॥ ౨౪౫ ॥ దృఢకారీతి ॥ దృఢకారీ సమారబ్ధసంపాదయితా - మృదురనిష్ఠురః - దమస్స్పష్టః ఉపపాదనాద్దాంత ఇతి శీతాతపాదిద్వంద్వసహిష్ణుర్గృహీతవ్యః - క్రూరాచారైః పురుషైస్సంసర్గం పరిహరన్ పరహింసానివృత్తః - తథావ్రత ఏవ దమేనేంద్రియసంయమేన దానేన చ స్వర్గం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౪౬ ॥ ఏధోదకమితి ॥ కాష్ఠజలమూలఫలమధూని అన్నం చాభ్యుద్యతమయాచితోపనీతం ॥ శ్లో ॥ అన్యత్ర కులటాషండపతితేభ్యస్తథా ద్విషః ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనాత్కులటాదివర్జం సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాత్ అభయదక్షిణాం చ ॥ ౨౪౭ ॥ ఆహృతాభ్యుద్యతామితి ॥ ఆహృతాం సంప్రదానదేశమానీతాం - అభ్యుద్యతామాహృతిం

క్షేన స్థాపితాం - అప్రచోదితాం ప్రతిగ్రహీత్రా స్వయమన్యముఖేన వా పూర్వమయాచితాం - దాత్రా చతుర్థ్యమిదం దదానీతి పూర్వమకథితాం హిరణ్యాదిభిక్షాం - న తు సిద్ధాన్నరూపాం - అన్నమభ్యుద్యతం చేత్యుక్తత్వాత్ - పాపకారిణోఽపి పతితాదివర్జం గ్రాహ్యామితి విరించిరమన్యత ॥ ౨౪౮ ॥ నాశ్నంతీతి ॥ తేనోపకల్పితం శ్రాద్ధేషు కవ్యం పంచదశవర్షాణి పితరో న భుంజతే - న చ యజ్ఞేషు తేన దత్తం పురోడాశాదిహవ్యమగ్నిర్వహతి - దేవాన్ప్రాపయతి - యస్తాం భిక్షాం న స్వీకరోతి ॥ ౨౪౯ ॥ శయ్యామితి ॥ గంధాన్ గంధవంతి కర్పూరాదీని - ధానా భృష్టతండులాన్ - పయః క్షీరం - పూర్వమాహరణోపాయనిబంధన గవాదీనాం ప్రత్యాఖ్యానముక్తం - శయ్యాదీని తు అయాచితాన్యుద్యతాన్యపి దాత్రా స్వగృహస్థితాని అయాచితోపకల్పితాని న ప్రత్యాచక్షీత ॥ ౨౫౦ ॥ గురూనితి ॥ మాతాపిత్రాదీన్ గురూన్ భృత్యాంశ్చ భార్యాదీన్ క్షుధావసన్నానుద్ధర్తుమిచ్ఛన్ పతితాదివర్జం సర్వతః శూద్రాదిభ్యోఽసాధుభ్యశ్చ ప్రతిగృహ్ణీయాత్ - న తు తేన ధనేన స్వయం వర్తేత ॥ ౨౫౧ ॥ గురుష్వితి ॥ మాతాపిత్రాదిషు మృతేషు - తైర్వా జీవద్భిరపి స్వయోగావస్థితైర్వినా గృహంతరే వసన్ ఆత్మనో వృత్తిమన్విచ్ఛన్ సర్వదా సాధుభ్యో గృహ్ణీయాదేవ ॥ ౨౫౨ ॥ ఆర్ధికఇతి ॥ ఆర్ధికః కార్షికః - సంబంధిశబ్దాచ్చైతే యోయస్య కృషిం కరోతి స తస్య భోజ్యాన్నః - ఏవం స్వకులస్య మిత్రం - యో యస్య గోపాలో యో యస్య నాపితకర్మ కరోతి - యో యస్మిన్నాత్మానం నివేదయతి దుర్గతోఽహం త్వదీయసేవాం కుర్వాణస్త్వత్సమీపే వసామీతి స శూద్రస్తస్య భోజ్యాన్నః ॥ ౨౫౩ ॥ యథాత్మనివేదనం శూద్రేణ కర్తవ్యం తదాహ ॥ యాదృశ ఇతి ॥ అస్య శూద్రస్య కులశీలాదిభిర్యాదృశ ఆత్మా స్వరూపం - యచ్చాస్య కర్మ కర్తురీప్సితం యథా చానేన సేవా కర్తవ్యా - తేన ప్రకారేణాత్మానం కథయేత్ ॥ ౨౫౪ ॥ యోఽన్యథేతి ॥ య ఇతి సామాన్యనిర్దేశాత్ ప్రకృతశూద్రాదన్యోఽపి యః కశ్చిత్ కులాదిభిరన్యథాభూతమాత్మానమన్యథా సాధుషు కథయతి - స లో

ఆహృతాభ్యుద్యతాం భిక్షాం పురస్తాదప్రచోదితామ్। మేనే ప్రజాపతిర్గ్రాహ్యామపి దుష్కృతకర్మణః ॥ ౨౪౮ ॥ నాశ్నంతి పితరస్తస్య దశవర్షాణి పంచ చ। న చ హవ్యం వహత్యగ్నిర్యస్తామభ్యవమన్యతే ॥ ౨౪౯ ॥ శయ్యాం గృహాన్ కుశాన్గంధానపః పుష్పం మణీన్దధి। ధానా మత్స్యాన్పయో మాంసం శాకం చైవ న నిర్ణుదేత్ ॥ ౨౫౦ ॥ గురూన్ భృత్యాంశ్చోజ్జిహీర్షన్నర్చిష్యన్ దేవతాతిథీన్। సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాన్న తు తృప్యేత్స్వయం తతః ॥ ౨౫౧ ॥

గురుషు త్వభ్యతీతేషు వినా వా తైర్గృహే వసన్। ఆత్మనో వృత్తిమన్విచ్ఛన్ గృహ్ణీయాత్సాధుతః సదా ॥ ౨౫౨

ఆర్ధికః కులమిత్రం చ గోపాలో దాసనాపితౌ। ఏతే శూద్రేషు భోజ్యాన్నా యశ్చాత్మానం నివేదయేత్ ॥ ౨౫౩

యాదృశోఽస్య భవేదాత్మా యాదృశం చ చికీర్షితమ్। యథా చోపచరేదేనం తథాత్మానం నివేదయేత్ ॥ ౨౫౪ ॥

యోఽన్యథా సంతమాత్మానమన్యథా సత్సు భాషతే। స పాపకృత్తమో లోకే స్తేన ఆత్మాపహారకః ॥ ౨౫౫ ॥ వాచ్యర్థా నియతాః సర్వే వాఙ్మూలా వాగ్వినిఃసృతాః। తాంస్తు యః స్తేనయేద్వాచం స సర్వస్తేయకృన్నరః ॥ ౨౫౬

మహర్షిపితృదేవానాం గత్వానృణ్యం యథావిధి। పుత్రే సర్వం సమాసజ్య వసేన్మాధ్యస్థ్యమాశ్రితః ॥ ౨౫౭ ॥ ఏకాకీ చింతయేన్నిత్యం వివిక్తే హితమాత్మనః। ఏకాకీ చింతయానో హి పరం శ్రేయోఽధిగచ్ఛతి ॥ ౨౫౮ ॥

ఏషోదితా గృహస్థస్య వృత్తిర్విప్రస్య శాశ్వతీ। స్నాతకవ్రతకల్పశ్చ సత్త్వవృద్ధికరః శుభః ॥ ౨౫౯ ॥ అనేన విప్రో వృ

కేఽతిశయేన పాపకారీ యస్మాదాత్మాపహారకః - అన్యస్తేనో ద్రవ్యాంతరమపహరతి - అయం తు సర్వప్రధానమాత్మానమేవాపహరేత్ ॥ ౨౫౫ ॥ వాచ్యర్థా ఇతి ॥ సర్వేఽర్థాః శబ్దేషు నియతాః - వాచ్యత్వేన నియతాః - వాఙ్మూలాః శబ్దాస్తేషాం ప్రతిపత్తౌ శబ్దేభ్య ఏవ ప్రతీయంతే - ప్రతీతిద్వారేణ శబ్దమూలత్వం శబ్దేభ్య ఏవావగమ్య చానుష్ఠీయంతే ఇతి వాగ్వినిర్గతా ఇత్యుచ్యంతే - అత ఏవ వేదశబ్దేభ్య ఏవాదావితి బ్రహ్మణోఽపి సృష్టిర్వేదశబ్దమూలైవోక్తా - అతో యస్తాం వాచం స్తేనయేత్ స్వార్థవ్యభిచారిణీం వాచయతి స నరః సర్వార్థస్తేయకృద్భవతి ॥ ౨౫౬ ॥ మహర్షీతి ॥ గృహస్థస్యైవ సన్న్యాసప్రకారోఽయముచ్యతే - మహర్షీణాం స్వాధ్యాయేన - పితౄణాం పుత్రోత్పాదనేన - దేవతానాం యజ్ఞైర్యథాశాస్త్రమానృణ్యం గత్వా యోగ్యపుత్రే సర్వం కుటుంబచింతాభారమారోప్య - మాధ్యస్థ్యమాశ్రితః పుత్రదారధనాదౌ త్యక్తమమత్వో బ్రహ్మబుద్ధ్యా సర్వత్ర సమదర్శనో గృహ ఏవ వసేత్ ॥ ౨౫౭ ॥ ఏకాకీతి ॥ కామ్యకర్మణాం ధనార్జనస్య చ కృతసన్న్యాసః షష్ఠాధ్యాయే వక్ష్యమాణః - పుత్త్రోపకల్పితవృత్తిరేకాకీ నిర్జనదేశే ఆత్మహితం జీవస్య బ్రహ్మభావం వేదాంతోక్తం సర్వదా ధ్యాయేత్ - యస్మాత్తద్ధ్యాయన్ బ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ పరం శ్రేయో మోక్షలక్షణం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౫౮ ॥ ఏషేతి ॥ అయమధ్యాయార్థోపసంహారః - ఏషా ఋతాదివృత్తిర్గృహస్థస్య బ్రాహ్మణస్యోక్తా శాశ్వతీ నిత్యా - ఆపది త్వనిత్యా వక్ష్యతే - స్నాతకవ్రతవిధిః సత్త్వగుణవృద్ధికరః ప్రశస్త ఉక్తః ॥ ౨౫౯ ॥ అనేనేతి ॥ సర్వస్యోక్తస్య ఫలకథనమిదం - అనేన శాస్త్రోక్తాచారేణ వేదవిద్బ్రాహ్మణో వర్తమానో నిత్యకర్మానుష్ఠానాత్ క్షీణపాపస్సన్ బ్రహ్మ

జ్ఞానప్రకర్షేణ బ్రహ్మైవ లోకః తస్మిన్ లీనో మహిమానం సర్వోత్కర్షం ప్రాప్నోతి॥ ౨౬౦॥ ఇతి కుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావళ్యాం - చతుర్థోఽధ్యాయః. ....

శ్రుత్వైతానితి॥ ఋషయస్స్నాతకస్యైతాన్యథోదితధర్మాన్ శ్రుత్వా - మహాత్మానం పరమార్థపరం భృగుమిదం వచనమబ్రువన్ - యద్యపి ప్రథమాధ్యాయే దశప్రజాపతిమధ్యే భృగుం నారదమేవ చేతి భృగుస్సృష్టిరపి మనుత ఏవోక్తా - తథాపి కల్పభేదేనాగ్ని ప్రభవత్వముచ్యతే - తథాచ శ్రుతిః ॥ తస్య యద్రేతసః ప్రథమం దేదీప్యతే తదసావాదిత్యోఽభవత్ యద్ద్వితీయమాసీద్భృగురితి - అత ఏవ భృగ్వష్టాద్రేతస ఉత్పన్నత్వాద్భృగుః ॥ ౧ ॥ ఏవం యథోక్తం విప్రాణాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతాం - కథం మృత్యుః ప్రభవతీతి - ఏవం యథోక్తం స్వధర్మం కుర్వతాం బ్రాహ్మణానాం శ్రుతిశాస్త్రజ్ఞానాం వేదోదితాయుషః పూర్వం కథం మృత్యుః ప్రభవతి - ఆయురల్పత్వహేతోరధర్మాచరణస్యాభావాత్ - సకలసంశయోచ్ఛేదనసమర్థత్వాత్ప్రభో ఇతి సంబోధనం ॥ ౨ ॥ స తానితి ॥ స మనోః పుత్రో భృగుర్ధర్మస్వభావో యేన దోషేణాల్పకాలే మృత్యుర్విప్రాన్ హంతుమిచ్ఛతి స దోషః శ్రూయతామిత్యేవం తాన్మహర్షీన్ జగాద ॥ ౩ ॥ అనభ్యాసేనేతి॥ వేదానామనభ్యాసాత్ స్వయాచారపరిత్యాగాత్ సామర్థ్యే సత్యవశ్యకర్తవ్యకరణానుత్సాహాల్లక్షణాదాలస్యాత్ - అదనీయవస్తుదోషాచ్చ మృత్యుర్విప్రాన్ హంతుమిచ్ఛతి - ఏతే చాధర్మోత్పాదనద్వారేణాయుఃక్షయహేతుత్వాత్ ॥ ౪ ॥ ఏతేషు దోషేషు వేదాభ్యాసాదేరుక్తత్వాత్ అనుక్తమన్నదోషమాహ ॥ లశునమితి ॥ లశునగృంజనపలాండ్వాఖ్యాని స్థూలకందశాకాని - కవకం ఛత్రాకం - అమేధ్యప్రభవాని విష్ఠాదిజాతాని తండులీయాదీని - ద్విజాతీనామితి వచనాదేతాని ద్విజాతీనామభక్ష్యాణి - ద్విజాతిగ్రహణం శూద్రపర్యుదాసార్థం॥ ౫॥ లోహితానితి॥

త్తేనవర్తయన్ వేదశాస్త్రవిత్ ।వ్యపేతకల్మషో నిత్యం బ్రహ్మలోకే మహీయతే॥ ౨౬౦॥ ....
ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం చతుర్థోఽధ్యాయః.

శ్రుత్వైతానృషయో ధర్మాన్ స్నాతకస్య యథోదితాన్ । ఇదమూచుర్మహాత్మానమనలప్రభవం భృగుమ్॥౧॥
ఏవం యథోక్తం విప్రాణాం స్వధర్మమనుతిష్ఠతామ్ । కథం మృత్యుః ప్రభవతి వేదశాస్త్రవిదాం ప్రభో॥ ౨॥ స
తానువాచ ధర్మాత్మా మహర్షీన్మానవో భృగుః । శ్రూయతాం యేన దోషేణ మృత్యుర్విప్రాన్ జిఘాంసతి॥
౩॥ అనభ్యాసేన వేదానామాచారస్య చ వర్జనాత్ । ఆలస్యాదన్నదోషాచ్చ మృత్యుర్విప్రాన్ జిఘాంసతి॥
౪॥ లశునం గృంజనం చైవ పలాండుం కవకాని చ । అభక్ష్యాణి ద్విజాతీనామమేధ్యప్రభవాణి చ ॥ ౫ ॥ లోహి
తాన్వృక్షనిర్యాసాన్ వ్రశ్చనప్రభవాంస్తథా । శేలుం గవ్యం చ పేయూషం ప్రయత్నేన వివర్జయేత్ ॥ ౬॥
వృథాకృసరసంయావం పాయసాపూపమేవ చ । అనుపాకృతమాంసాని దేవాన్నాని హవీంషి చ ॥ ౭॥ అనిర్దశా

లోహితవర్ణాన్ వృక్షనిర్యాసాన్ వృక్షాన్నిర్గతరసాన్ కఠినతాం యాతాన్ - వ్రశ్చనం ఛేదనం తత్ప్రభవాన లోహితానపి - తథాచ తైత్తిరీయశ్రుతిః ॥ అథో ఖల్వాహుర్య ఏవ లోహితో యో వా వ్రశ్చ నాన్నిర్యేషతి తస్య నాశ్యం కామమన్యస్యేతి - శేలుం బహువారకఫలం - గోభవం పేయూషం నవప్రసూతాయా గోః క్షీరమగ్నిసంయోగాత్కఠినం భవతి - ఏతాన్ యత్నతస్త్యజేత్ - అనిర్దశాయా గోః క్షీరమిత్యనేనైవ పేయూషస్యాపి నిషేధసిద్ధావధికదోషత్వాత్ప్రాయశ్చిత్తగౌరవజ్ఞాపనార్థం పృథఙ్నిర్దేశః - అత ఏవ యత్నత ఇత్యుక్తం ॥ ౬ ॥ వృథాకృసరేతి॥ దేవతాద్యనుద్దేశేన ఆత్మార్థం యత్పచ్యతే తద్వృథా కృసరస్తిలేన సహ సిద్ధ ఓదనః - తథాచ ఛందోగపరిశిష్టం ॥ తిలతండులసంపక్వః కృసరస్సోఽభిధీయత ఇతి - సంయావం ఘృతక్షీరగుడగోధూమచూర్ణసిద్ధం తత్కరకేతి ప్రసిద్ధం - క్షీరతండులమిశ్రం పాయసం - అపూపః పిష్టకః - ఏతాన్వృథాపక్వాన్ వివర్జయేత్ - పశుయాగాదౌ మంత్రవాహుళ్యేన పశోస్స్పర్శనముపాకరణం తద్రహితః పశురనుపాకృతః తస్య మాంసాని - దేవాన్నాని నైవేద్యార్థం కృతాన్యన్నాని ప్రాఙ్నివేదనాత్ - హవీంషి చ పురోడాశాదీని హోమాత్ ప్రాగ్వర్జయేత్ - అనుపాకృతమాంసానీత్యేతద్విశేషనిషేధదర్శనాత్ - అనర్చితం వృథామాంసమితి సామాన్యనిషేధో గోబలీవర్దన్యాయేనానుపాకృతమాంసేకరశ్రాద్ధాద్యనుద్దేశ్యమాంసభక్షణే పర్యవస్యతి॥ ౭॥ అనిర్దశాయా ఇతి॥ ప్రసూతాయా అనిర్దశాయా గోర్దుగ్ధం - గోరితి పేయక్షీరపశూపలక్షణార్థం - తేనాజామహిష్యోరపి దశాహమధ్యే ప్రతిషేధః - తథాచ యమః॥ శ్లో॥ అనిర్దశాహం గోక్షీరమాజం మాహిషమేవ చేతి - తథోష్ట్రభవం- అశ్వాద్యేకఖురసంబంధి - మేషభవం చ- సంధినీయా ఋతుమతీ వృషమిచ్ఛతి తస్యాః క్షీరం - తథాచ హారీతః॥ సంధినీ వృషస్యంతీ తస్యాః పయోఽనపి బేత్ ఋతుమతీ భవతి - వివత్సాయా మృతవత్సాయాః అసన్నిహితవత్సాయాశ్చ క్షీరం వర్జయేత్ - ధేన్వధికరణన్యాయేనవ

త్వగ్రహణాదేవ గవి లబ్ధాయాం పునర్గోగ్రహణం గోరేవ న తు అజామహిష్యోరితి జ్ఞాపనార్థం ॥ ౮॥ ఆరణ్యానామితి॥ మృగశబ్దోత్ర మహిషవర్జ్య పశుమాత్రపరః - మాహిషం క్షీరం వర్జయిత్వా సర్వేషామారణ్యప్రభవపశూనాం హస్త్యాదీనాం క్షీరం - స్త్రీక్షీరం చ - సర్వాణి శుక్తాని వర్జనీయాని - స్వభావతో మధురరసాని యాని కాలవశేన ఉదకాదినా చామ్లీభవంతి తాని శుక్తశబ్దవాచ్యాని - శుక్తం పర్యుషితం చైవేతి చతుర్థాధ్యాయే కృతేపి శుక్తప్రతిషేధే దధ్యాదిప్రతిప్రసవార్థం పునరిహోచ్యతే॥ ౯॥ దధిభక్ష్యం చేతి॥ శుక్తేషు మధ్యే దధి సంభవం తక్రాది - యాని తు పుష్పమూలఫలైః శుభైరుదకేన సంధీయంతే తాని భక్షణీయాని - శుభైరితి విశేషణోపాదానాత్ మోహాదివికారకారిభిః కృతసంధానస్య ప్రతిషేధః - తథా చ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ కందమూలఫలైః పుష్పైశ్శస్తైశ్శుక్తాన్న వర్జయేత్ - అవికారిభవేద్భక్ష్యమభక్ష్యం యద్వికారకృదితి॥ ౧౦॥ క్రవ్యాదానితి॥ ఆమం మాంసం యే భక్షయంతి తే క్రవ్యాదాస్తాన్ సర్వాన్ గృధ్రాదీన్ పక్షిణో వర్జయేత్ - తథా గ్రామనివాసినశ్చ పక్షిణః పారావతాదీన్ - తథా శ్రుతౌ కేచిదేకశఫా భక్ష్యత్వేన నిర్దిష్టాః - తథా చోష్ట్రం బాడబమాలభేత తస్య చ మాంసమశ్నీయాదితి - కేచిచ్చానిర్దిష్టా రాసభాదయస్తేషాం మాంసం వర్జయేత్ - యేపి యజ్ఞాంగత్వేన విహితాస్తేషామపి యజ్ఞ ఏవ మాంసభక్షణం న సర్వదా - టిట్టిభాఖ్యం చ పక్షిణం వర్జయేత్ ॥ ౧౧॥ కలవింకమితి॥ కలవింకం చటకం తస్య గ్రామారణ్యోభయవాసిన ఏవ నిషేధః - ఆరణ్యస్యాప్యభక్ష్యత్వార్థం జాతిశబ్దేన నిషేధః - ప్లవాఖ్యం పక్షిణం తథా హంసచక్రవాక గ్రామకుక్కుటసారసరజ్జువాలదాత్యూహ శుకశారికాఖ్యాన్ పక్షిణో వర్జయేత్ - వక్ష్యమాణజాలపాదనిషేధేనైవ హంసచక్రవాకయోరపి నిషేధసిద్ధౌ పృథఙ్నిషేధోన్యేషామాపది జాలపాదానాం వికల్పార్థః స చ వ్యవస్థితో విజ్ఞేయః- ఆపది భక్ష్యో న త్వనాపది ఇచ్ఛావికల్పస్య రాగత ఏవ ప్రాప్తేః - గ్రామకుక్కుటేతు గ్రామగ్రహణమారణ్యకుక్కుటాద్యసుజ్ఞానార్థం న త్వేతద్వ్యతిరిక్తగ్రామవాసివికల్పార్థం ఆపదర్థగతప్రయోజనం భవతి - వాక్యాంతరగతవిశేషావధారణపరత్వస్యాన్యా

యా గోః క్షీరమౌష్ట్రమైకశఫం తథా। ఆవికం సంధినీక్షీరం వివత్సాయాశ్చ గోః పయః ॥ ౮॥ ఆరణ్యానాం చ సర్వేషాం మృగాణాం మాహిషం వినా। స్త్రీక్షీరం చైవ వర్జ్యాని సర్వశుక్తాని చైవ హి ॥ ౯॥ దధిభక్ష్యం చ శుక్తేషు సర్వం చ దధిసంభవమ్। యాని చైవాభిషూయంతే పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః ॥౧౦॥ క్రవ్యాదాన్ శకునీన్ సర్వాంస్తథా గ్రామనివాసినః। అనిర్దిష్టాంశ్చైకశఫాంష్టిట్టిభం చ వివర్జయేత్ ॥ ౧౧ ॥ కలవింకం ప్లవం హంసం చక్రాంగం గ్రామకుక్కుటమ్। సారసం రజ్జువాలం చ దాత్యూహం శుకశారికే॥ ౧౨॥ ప్రతుదాన్ జాలపాదాంశ్చ కోయష్టినఖవిష్కిరాన్। నిమజ్జతశ్చ మత్స్యాదాన్ సౌనం వల్లూరమేవ చ॥౧౩॥ బకం చైవ బలాకాం చ కాకోలం ఖంజరీటకమ్। మత్స్యాదాన్ విడ్వరాహాంశ్చ మత్స్యానేవ చ సర్వశః॥ ౧౪॥ యో యస్య మాంసమశ్నాతి స తన్మాంసాద ఉచ్యతే। మత్స్యాదస్సర్వమాంసాదస్తస్మాన్మత్స్యాన్ వివర్జయేత్ ॥౧౫॥ పాఠీనరోహితావాద్యౌ

య్యత్వాత్ ॥ ౧౨॥ ప్రతుదానితి॥ ప్రతుదాంశ్చంచ్వా యే భక్షయంతి తాన్ దార్వాఘాటాదీన్ - జాలపాదానితి జాలాకారపాదాన్ శరారిప్రభృతీన్ - కోయష్ట్యాఖ్యం పక్షిణం నఖవిష్కిరాన్నఖైర్వికీర్య యే భక్షయంతి తాన్ అభక్ష్యసుజ్ఞాతారణ్య కుక్కుటాదివ్యతిరిక్తాన్ శ్యేనాదీన్ - తథా నిమజ్య యే మత్స్యాన్ ఖాదంతి తాన్ మద్గుప్రభృతీన్ - సూనా మారణస్థానం తత్రస్థితం యన్మాంసం తద్భక్ష్యమపి వల్లూరం శుష్కమాంసం ఏతాని వర్జయేత్ ॥ ౧౩॥ బకం చైవేతి॥ బకబలాకాద్రోణకాకఖంజనాన్ - తథా మత్స్యాదాన్ పక్షివ్యతిరిక్తానపి నక్రాదీన్ - విడ్వరాహాంశ్చ విడితి విశేషణమారణ్యసూకరాద్యసుజ్ఞానార్థం మత్స్యాంశ్చ సర్వాన్ వర్జయేత్ ॥౧౪ ॥ మత్స్యభక్షణనిందామాహ॥ యో యస్యేతి ॥ యో యదీయం మాంసం ఖాదతి స తన్మాంసాదః - ఏవం పరముపదిశ్యతే - యథా మార్జారో మూషికాదః - మత్స్యాదః పునస్సర్వమాంసభక్షకత్వేన వ్యపదేష్టుం యోగ్యః - తస్మాన్మత్స్యాన్న ఖాదేత్ ॥ ౧౫॥ ఇదానీం భక్ష్యమత్స్యానాహ॥ పాఠీనరోహితావితి॥ పాఠీనరోహితౌ మత్స్యభేదౌ భక్షణీయౌ హవ్యకవ్యయోర్నియుక్తావితి సమస్తవక్ష్యమాణభక్షణనిషిద్ధోపలక్షణార్థం - తేన ప్రాకాల్యయాదావదోషః- తథా రాజీవాఖ్యాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చ సర్వాన్వక్ష్యమాణలక్షణోపేతానద్యాత్ - మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు - పాఠీనరోహితౌ దైవపిత్ర్యాదికర్మణి నియుక్తావేవాదనీయౌ న త్వన్యదా - రాజీవసింహతుండసశల్కాస్తు మత్స్యాస్తు హవ్యకవ్యాభ్యామన్యత్రాపి భక్షణీయా ఇత్యూచతుః - స తన్మనోహరం - పాఠీనరోహితౌ శ్రాద్ధే నియుక్తౌ శ్రాద్ధభోక్త్రైవ భక్షణీయౌ న తు శ్రాద్ధకర్త్రాపి - రాజీవాదయో హవ్యకవ్యాభ్యామన్యత్రాపి భక్ష్యా ఇత్యస్యాప్రమాణత్వాత్ - మున్యంతరైశ్చ రోహితపాఠీనరాజీవాదీనాం తుల్యత్వేనాభిధానాత్ - తథా చ శంఖః॥ శ్లో॥ రాజీవాన్సింహతుండాంశ్చ సశల్కాంశ్చ తథైవ చ। పాఠీనరోహితౌ చాపి భక్ష్యా మత్స్యేషు కీర్తితాః ॥ యాజ్ఞవల్క్యః - భక్ష్యాః పంచనఖాశ్శ్వావిద్గోధాకచ్ఛపశల్యకాః। శశశ్చ మత్స్యేష్వపి తు సింహతుండకరోహితాః ॥ తథా పాఠీనరాజీవసశల్కాశ్చ ద్విజాతిభిః॥ హారీతః॥ సశ

ల్పాన్మత్స్యాన్న్యాయోపపన్నాన్భక్షయేదితి - ఏవంచ ॥ భోక్త్రైవాద్యౌనకత్రాపి శ్రాద్ధే పాఠీనరోహితౌ । రాజీవాద్యాస్తథానేతి వ్యాఖ్యానమునిసమ్మతా॥ ౧౬॥ నభక్షయేదితి॥ యేఏకాకినః ప్రాయేణచరంతిసర్పాదయస్తానేకచరాన్ - తథాయే అభియుక్తైరపి నామజాతిభేదేనావధార్యవిహగాస్తాంశ్చ మృగపక్షిణోనజ్ఞాయంతే తాన్భక్ష్యేష్వపిసముద్దిష్టానితిసామాన్యవిశేషనిషేధా భావేనభక్ష్యపక్షినిషేధాప్రస్పష్ట్యత్వేనసముద్దిష్టాంశ్చ తథాసర్వాన్పంచనఖాన్వానరాదీన్నభక్షయేత్ ॥ ౧౭ ॥ అత్రప్రతిప్రసవమాహ॥ శ్వావిధమితి॥ శ్వావిధంసేధాఖ్యం పక్షిభేదకం - శల్యకంతత్సదృశంస్థూలలోమానం - తథాగోధాగండకకచ్ఛపశశాన్ పంచనఖేషు భక్ష్యాన్మన్వాదయః ప్రాహుః - తథా ఉష్ట్రవర్జితానేకదంతపఙ్క్తియుక్తాన్ పశూన్ ॥ ౧౮ ॥ ఛత్రాకమితి॥ ఛత్రాకగ్రామసూకరలశునాదీనాం అన్యతమం బుద్ధిపూర్వకం గుణప్రాయశ్చిత్తోపదేశాత్ - అభ్యాసతో భక్షయిత్వా ద్విజాతిః పతతి - తతశ్చపతిత ప్రాయశ్చిత్తంకుర్యాత్ - గర్హితానాంతథాజగ్ధిస్సురాపానసమాని షడితివచనాత్॥ ౧౯॥ అమత్యేతి॥ ఏతానిఛత్రాకాదీనిషడబుద్ధిపూర్వకమేవభక్షయిత్వా అభిధేయాభక్షణస్యనిమిత్తత్వేనసాహిత్యస్యావివక్షితత్వాత్- ఏకాదశాధ్యాయవక్ష్యమాణస్వరూపం సప్తాహసాధ్యంసాంతపనంయతిచాంద్రాయణంచరేత్ - ఏతద్వ్యతిరిక్తేషులోహితవృక్షనిర్యాసాదిష్వప్రత్యేకంభక్షణాదహోరాత్రోపవాసంకుర్యాత్ - ఛత్రాకాదీనాంచప్రాయశ్చిత్తాసకర్షోవర్జనార్థః - శేషేషూపవసేదహరితిలాఘవార్థం - తత్రహిక్రియమాణేలోహితనిర్యాసగ్రహణమవికర్తవ్యంస్యాత్ ॥ ౨౦॥ సంవత్సరస్యేతి॥ ద్విజోత్తమపదంద్విజాతిపరంత్రయాణాంప్రకృతత్వాత్- ఏతదుక్తంద్విజాతీనామిత్యుపసంహారాచ్చ- ద్విజాతిస్సంవత్సరమధ్యేఏకమపికృచ్ఛ్రం ప్రథమమామ్నానాత్ప్రాజాపత్యా

నియుక్తౌహవ్యకవ్యయోః। రాజీవాన్సింహతుండాంశ్చసశల్కాంశ్చైవసర్వశః॥ ౧౬॥ నభక్షయేదేకచరానజ్ఞాతాంశ్చమృగద్విజాన్ । భక్ష్యేష్వపిసముద్దిష్టాన్సర్వాన్పంచనఖాంస్తథా । ౧౭॥ శ్వావిధంశల్యకంగోధాంఖడ్గకూర్మశశాంస్తథా । భక్ష్యాన్పంచనఖేష్వాహురనుష్ట్రాంశ్చైకతోదతః । ౧౮ । ఛత్రాకంవిడ్వరాహంచలశునంగ్రామకుక్కుటమ్। పలాండుంగృంజనంచైవమత్యాజగ్ధ్వాపతేద్ద్విజః। ౧౯ ॥ అమత్యైతానిషడ్జగ్ధ్వాకృచ్ఛ్రంసాంతపనంచరేత్ । యతిచాంద్రాయణంవాపిశేషేషూపవసేదహః॥ ౨౦। సంవత్సరస్యైకమపిచరేత్కృచ్ఛ్రంద్విజోత్తమః॥ అజ్ఞాతభుక్తశుద్ధ్యర్థంజ్ఞాతస్యతువిశేషతః॥ ౨౧॥ యజ్ఞార్థంబ్రాహ్మణైర్వధ్యాః ప్రశస్తామృగపక్షిణః॥ భృత్యానాంచైవవృత్త్యర్థమగస్త్యోహ్యాచరత్పురా॥ ౨౨॥ బభూవుర్హిపురోడాశాభక్ష్యాణాంమృగపక్షిణామ్। పురాణేష్వపియజ్ఞేషుబ్రహ్మక్షత్రసవేషుచ । ౨౩ ॥ యత్కించిత్స్నేహసంయుక్తంభక్ష్యంభోజ్యమగర్హితమ్। తత్పర్యుషితమప్యాద్యంహవిశ్శేషంచయద్భవేత్ ।౨౪। చిరస్థితమపిత్వాద్యమస్నేహాక్తంద్విజాతిభిః । యవగోధూమజంసర్వంపయసశ్చైవవిక్రియాః । ౨౫। ఏతదుక్తంద్విజాతీనాంభక్ష్యాభక్ష్యమశేషతః। మాంసస్యాతః ప్రవక్ష్యామివిధింభక్షణవర్జనే॥ ౨౬॥ ప్రోక్షితంభ

క్ష్యమజ్ఞాతభక్షణదోషాపశమనార్థమనుతిష్ఠేత్ - జ్ఞాతస్యపునః అభక్ష్యభక్షణదోషస్యవిశేషతోయత్రయద్విహితంతదేవప్రాయశ్చిత్తంకుర్యాత్ - యత్తు॥ శ్లో॥ త్రీణిదేవాఃపవిత్రాణిబ్రాహ్మణానామకల్పయన్। అదృష్టమద్భిర్నిర్ణిక్తంయచ్చవాచాప్రశస్యతఇతితద్ద్రవ్యశుద్ధిప్రకరణపఠితప్రాయశ్చిత్తవ్యతిరిక్తద్రవ్యశుద్ధివిశేషవిషయం॥ ౨౧॥ యజ్ఞార్థమితి ॥ ఇదానీంభక్షణప్రసంగేనయాగాద్యర్థంహింసామప్యనుజానాతి - యజ్ఞార్థమేవబ్రాహ్మణాదిభిఃప్రశస్తాఃశాస్త్రవిహితామృగపక్షిణోవధ్యాః - భృత్యానాంచావశ్యభరణీయానాంవృద్ధమాతాపిత్రాదీనాంసంవర్ధనార్థంయస్మాదగస్త్యమునిఃపూర్వంతథాకృతవాన్- ప్రకృతిరూపోయమనువాదః॥ ౨౨॥ బభూవురితి॥ యస్మాత్పురాతనేష్వపిఋషికర్తృకయజ్ఞేషుచభక్ష్యాణాంమృగపక్షిణాంమాంసేనపురోడాశాఅభవన్ తస్మాద్యజ్ఞార్థమధునాతనైరపిమృగపక్షిణోవధ్యాః॥ ౨౩॥ ఇదానీంపర్యుషితప్రతిప్రసవార్థమాహ॥ యత్కించిదితి॥ యత్కించిద్భక్ష్యం - అభ్యవహార్యంమోదకాది - భోజ్యంపాయసాది - అగర్హితముపఘాతాంతరరహితంతత్పర్యుషితంరాత్ర్యంతరితమపి - తద్ఘృతతైలదధ్యాదిసంయుక్తంకృత్వాభక్షణీయం - ననుప్రాగేవయత్స్నేహసంయుక్తంతత్పర్యుషితంభక్షణీయమితివ్యాఖ్యేయం - తథాచసతిహవిశ్శేషస్యస్నేహసంయోగాపక్ష్యంభావాద్యత్కించిత్స్నేహసంయుక్తమిత్యనేనైవభక్షణేసిద్ధేహవిశ్శేషంచయద్భవేదిత్యనర్థకంస్యాత్ - స్మృత్యంతరేపిభక్షణకాలఏవాభిఘారణముపదిశ్యతే - తథాచయమః॥ శ్లో॥ మసూరమాషసంయుక్తంతథాపర్యుషితంచయత్ । తత్తుప్రక్షాళితంకృత్వాభుంజీతహ్యభిఘారితమితి॥ హవిశ్శేషంతుచరుపురోడాశాదిపర్యుషితమపిభోజనకాలేస్నేహసంయోగమన్యమేవభక్షణీయంపృథగుపదేశాత్॥ ౨౪॥ చిరస్థితమితి ॥ అనేకరాత్ర్యంతరితాఅపియవగోధూమదుగ్ధవికారాఃస్నేహసంయోగరహితాఅపిద్విజాతిభిర్భక్షణీయాః॥ ౨౫॥ ఏతదుక్తమితి ॥ ఏతద్ద్విజాతీనాంభక్ష్యాభక్ష్యముక్తం - అతఊర్ధ్వంమాంసస్యభక్షణేవర్జనేచవిధానంనిశ్శేషంవక్ష్యామి॥ ౨౬॥ ప్రోక్షితమితి॥ ప్రోక్షితంభక్షయేదితిపరిసంఖ్యావా

స్యాత్ నియమవిధిర్వా స్యాత్ - తత్ర పరిసంఖ్యాత్వే ప్రోక్షితాదన్యం న భక్షణీయమితి వాక్యార్థస్స్యాత్ - స చానుపాకృతమాంసానీత్యనేనైవ నిషేధాత్ప్రాప్తః - తస్మాన్మంత్రకృత ప్రోక్షణాఖ్యసంస్కారయుక్త యజ్ఞహుతపశుమాంసభక్షణమిదం యజ్ఞాంగం విధీయతే - అత ఏవాసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైరిత్యస్యానువాదం వక్ష్యతి - బ్రాహ్మణానాం చ యదా కామనా భవతి తదావశ్యం మాంసం భోక్తవ్యమితి తదాపి నియమ ఏకవారం భక్షయేత్ - సకృద్బ్రాహ్మణకామ్యయేతి యమవచనాత్ - తథా శ్రాద్ధే చ మధుపర్కే చ సమాంసో మధుపర్క ఇతి గృహ్యవచనాత్ - నియుక్తేన నియమాన్మాంసం భక్షణీయమితి - అత ఏవ నియుక్తస్తు యథాన్యాయమిత్యతిక్రమదోషం వక్ష్యతి - ప్రాణాత్యయే చాహారాంతరాభావనిమిత్తకే వ్యాధిహేతుకే వా నియమతో మాంసం భక్షయేత్ ॥ ౨౭॥ ప్రాణాత్యయే మాంసభక్షణానువాదమాహ॥ ప్రాణస్యాన్నమిదమితి॥ ప్రాణితి ప్రాణో జీవశ్శరీరాంతర్గతో భోక్తా - తస్యాదనీయం సర్వమిదం బ్రహ్మకల్పితవాన్ - కిం తదాహ - జంగమం పశ్వాది - స్థావరం వ్రీహియవాది - సర్వం తస్య భోజనం - తస్మాత్ప్రాణధారణార్థం జీవో మాంసం భక్షయేత్ ॥ ౨౮॥ ప్రాణస్యాన్నమిదం సర్వమిత్యేతత్ ప్రపంచయతి॥ చరాణామితి ॥ చరాణాం జంగమానాం హరిణాదీనాం అజంగమాస్తృణాదయః - దంష్ట్రిణాం వ్యాఘ్రాదీనాం అదంష్ట్రిణో హరిణాదయః - సహస్తానాం మనుష్యాదీనాం అహస్తా మత్స్యాదయః - శూరాణాం సింహాదీనాం భీరవో హస్త్యాదయోఽదనీయాః - ఏతాదృశ్యాం విధాతురేవ సృష్టౌ ॥ ౨౯॥ నాత్తేతి॥ భక్షణార్హాన్ ప్రాణినః ప్రత్యహమపి భక్షయన్న దోషం ప్రాప్నోతి - యస్మాద్విధాత్రైవ భక్షణార్హా భక్షయితారశ్చ నిర్మితా ఇతి త్రిభిశ్శ్లోకైః ప్రాణాత్యయే మాంసభక్షణస్తుతిరియం ॥ ౩౦ ॥ అథ ప్రోక్షితభక్షణనియమార్థమాహ॥ యజ్ఞాయేతి॥ యజ్ఞసంపత్త్యర్థం తదంగభూతమాంసస్య భక్షణం దైవమనుష్ఠానం - ఉక్తవ్యతిరిక్తప్రకారేణ పునరాత్మార్థమేవ పశుం వ్యాపాద్య తన్మాంసభక్షణే యా ప్రవృత్తిః రాక్షసోచితమనుష్ఠానం- ఇత్యుత్తరార్థేన వృథామాంసభక్షణనివృత్త్యనువాదః ॥ ౩౧॥ క్రీత్వేతి॥ క్రీత్వా ఆత్మనా చోత్పాద్య అన్యేన వా కేనాప్యా

హృత్యోపకృతం వా

ద్విజో మాంసం బ్రాహ్మణానాం చ కామ్యయా । యథావిధి నియుక్తస్తు ప్రాణానామేవ చాత్యయే॥ ౨౭॥ ప్రాణస్యాన్నమిదం సర్వం ప్రజాపతిరకల్పయత్ ॥ స్థావరం జంగమం చైవ సర్వం ప్రాణస్య భోజనమ్ ॥ ౨౮॥ చరాణామన్నమచరా దంష్ట్రిణామప్యదంష్ట్రిణః । అహస్తాశ్చ సహస్తానాం శూరాణాం చైవ భీరవః ॥ ౨౯॥ నాత్తా దుష్యత్యదన్నాద్యాన్ ప్రాణినోఽహన్యహన్యపి । ధాత్రైవ సృష్టా హ్యాద్యాశ్చ ప్రాణినోఽత్తార ఏవ చ ॥ ౩౦॥ యజ్ఞాయ జగ్ధిర్మాంసస్యేత్యేష దైవో విధిః స్మృతః ॥ అతోఽన్యథా ప్రవృత్తిస్తు రాక్షసో విధిరుచ్యతే ॥ ౩౧॥ క్రీత్వా స్వయం వాప్యుత్పాద్య పరోపకృతమేవ వా । దేవాన్ పితౄంశ్చార్చయిత్వా ఖాదన్ మాంసం న దుష్యతి ॥ ౩౨॥ నాద్యాదవిధినా మాంసం విధిజ్ఞోఽనాపది ద్విజః । జగ్ధ్వా హ్యవిధినా మాంసం ప్రేత్య తైరద్యతేఽవశః ॥ ౩౩॥ న తాదృశం భవత్యేనో మృగహంతుర్ధనార్థినః । యాదృశం భవతి ప్రేత్య వృథామాంసాని ఖాదతః ॥ ౩౪॥ నియుక్తస్తు యథాన్యాయం యో మాంసం నాత్తి మానవః । స ప్రేత్య పశుతాం యాతి సంభవానేకవింశతిమ్ ॥ ౩౫॥ అసంస్కృతాన్పశూన్మంత్రైర్నాద్యాద్విప్రః కదాచన । మంత్రైస్తు సంస్కృతానద్యాచ్ఛాశ్వతం విధిమాస్థితః ॥ ౩౬॥ కుర్యాద్ఘృతపశుం సంగే కుర్యాత్పిష్టపశుం తథా । న త్వేవ తు వృథా హంతుం పశుమిచ్ఛేత్కదాచన ॥ ౩౭॥ యావంతి పశురోమాణి తావత్కృత్వో హ మారణమ్ । వృథాపశుఘ్నః ప్రాప్నోతి ప్రేత్య జన్మని జన్మని ॥ ౩౮॥

నీయ దత్తం మాంసం దేవపితృభ్యో దత్వా శేషం భక్షయన్న పాపం ప్రాప్నోతి - అతః ప్రోక్షితాదిచతుష్టయభక్షణవన్నేదం నియతం భక్షణం న దుష్యతీత్యభిధానాత్ - వర్షే వర్షేఽశ్వమేధేనేత్యాది వక్ష్యమాణమాంసవర్జనవిధిరప్యేతద్విషయ ఏవావిరోధాత్ ॥ ౩౨॥ నాద్యాదితి॥ మాంసభక్షణానుష్ఠానదోషజ్ఞో ద్విజాతిరనాపది తత్తద్దైవాద్యర్చనవిధానం వినా న మాంసం భక్షయేత్ - యస్మాదవిధానేన యో మాంసం ఖాదతి స మృతః సన్ యాన్ మాంసం తేన భక్షితం తైః ప్రాణిభిః పరలోకే స్వరక్షణాక్షమః ఖాద్యత ఇతి సర్వశ్లోకానువాదః ॥ ౩౩ ॥ న తాదృశమితి॥ మృగవధజీవినో వ్యాధాదేర్ధననిమిత్తం మృగాణాం హంతుర్న తథావిధం పాపం భవతి - యాదృశమదేవపితృశేషభూతమాంసాని ఖాదతః పరలోకే భవతీత్యనువాద ఏవ ॥ ౩౪॥ నియుక్తస్త్వితి॥ శ్రాద్ధే మధుపర్కే చ యథాశాస్త్రం నియుక్తస్సన్ యో మనుష్యో మాంసం న ఖాదతి స మృతస్సన్నేకవింశతి జన్మాని పశుర్భవతి - యథావిధి నియుక్తస్త్వేతన్నియమాతిక్రమఫలవిధానమిదం ॥ ౩౫ ॥ అసంస్కృతానితి॥ వేదవిహితమంత్రవత్ప్రోక్షణాదిసంస్కారశూన్యాన్పశూన్విప్రాదిః కదాచిన్నాశ్నీయాత్ - శాశ్వతం ప్రవాహానాదితయా నిత్యం పశుయాగాదివిధిమాస్థితో మంత్రసంస్కృతానేవాశ్నీయాదితి - ప్రోక్షితం భక్షయేన్మాంసమిత్యేతస్యానువాదార్థమేతత్ ॥ ౩౬॥ కుర్యాదితి॥ సంగే ఆసక్తౌ పశుభక్షణానురాగే సతి ఘృతమయం పిష్టమయం వా పశుం ప్రతికృతిం కృత్వా ఖాదయేత్ - న పునర్దేవతాద్యుద్దేశం వినైవ పశూన్కదాచిదపి హంతుమిచ్ఛేత్ ॥ ౩౭॥

యావంతీతి॥ దేవతాద్యుద్దేశమంతరేణ ఆత్మార్థం యః పశుం హంతి స వృథాపశుఘ్నః ప్రేత్య జన్మని యావత్సంఖ్యాని పశురోమాణి తావత్సంఖ్యాభూతం జన్మని జన్మని మారణం ప్రాప్నోతి - తస్మాద్వృథా పశుం న హన్యాత్ - తావత్కృత్వ ఇతివత్త్వం తావత్కృత్వ ఇత్యాభ్యావృత్తిగణనే కృత్వసుచ్ప్రత్యయః - ఇహ - మారణజన్మాగమప్రసిద్ధిసూచనార్థః ॥౩౮॥ యజ్ఞార్థే పశువధనదోష ఇత్యాహ॥ యజ్ఞార్థమితి॥ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థం ప్రజాపతినా ఆత్మనైవాదరేణ పశవస్సృష్టాః - యజ్ఞశ్చాగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరితి న్యాయాత్సర్వస్యాస్య జగతో వివృద్ధ్యర్థః - తస్మాద్యజ్ఞే వధః అవధ ఏవ వధజన్యదోషాభావాత్ ॥ ౩౯॥ కించ - ఓషధ్య ఇతి ॥ ఓషధ్యో వ్రీహియవాద్యాః వృక్షా యూపాద్యర్థాః - తిర్యంచః కూర్మాదయః - పక్షిణః కపింజలాద్యాః - యజ్ఞార్థం వినాశం గతాః - పునర్జాత్యుత్కర్షం ప్రాప్నువంతి ॥ ౪౦॥ మధుపర్కే చేతి॥ సమాంసో మధుపర్క ఇతి విధానాన్మధుపర్కే చ - యజ్ఞే చ జ్యోతిష్టోమాదౌ - పిత్ర్యే దైవే చ కర్మణి శ్రాద్ధాదౌ - పశవో హింసనీయాః - నాన్యత్రేతి మనురబ్రవీత్ ॥ ౪౧॥ ఏష్వర్థేష్వితి॥ ఏషు మధుపర్కాదిషు పదార్థేషు పశూన్ హింసన్నాత్మానం పశుంచ ఉత్తమాం గతిం స్వర్గాద్యుపభోగయోగ్యవిలక్షణదేహదేశాదిసంబంధం ప్రాపయతి - వేదతత్త్వార్థవిదితి విద్వదధికారబోధనార్థం - నన్వన్యాధికారిత్వే కర్మణి కథమనధికృతస్య పశ్వాదేరుత్తమగతిప్రాప్తిః ఫలం - ఉచ్యతే - శాస్త్రప్రమాణకత్వాత్ - అస్యార్థస్య సత్రాధికారికాయాం జాతేష్టావనధికారిణోఽపి పుత్రస్య ఫలప్రాప్తివదిహాపి పశ్వాదిగతఫలసంభవాద్యజమానస్యైవ కారుణికతయా పశుగతఫలవిశిష్టమేవ ఫలం కామయిష్యతి - అత ఏవాత్మానం చ పశూంశ్చైవేత్యభిధానం - యజమానవ్యాపారాదేవ పశుగతఫలసిద్ధిరుక్తా ॥ ౪౨॥ గృహే గురావరణ్యే వేతి॥ గృహస్థాశ్రమే బ్రహ్మచర్యాశ్రమే వానప్రస్థాశ్రమే చ - ప్రశస్తాత్మా ద్విజో నివసన్నాపద్యపి - నాశాస్త్రీయాం హింసాం సమాచరేత్ ॥ ౪౩॥ కథం తర్హి సా స్యాద్వైదికీ దైవాదిప

న్మని॥ ౩౮॥ యజ్ఞార్థం పశవస్సృష్టాః స్వయమేవ స్వయంభువా। యజ్ఞోఽస్య భూత్యై సర్వస్య తస్మాద్యజ్ఞే వధో
వధః॥ ౩౯॥ ఓషధ్యః పశవో వృక్షాస్తిర్యంచః పక్షిణస్తథా। యజ్ఞార్థం నిధనం ప్రాప్తాః ప్రాప్నువంత్యుత్సృ
తీః పునః॥ ౪౦॥ మధుపర్కే చ యజ్ఞే చ పిత్ర్యదైవతకర్మణి। అత్రైవ పశవో హింస్యా నాన్యత్రేత్యబ్రవీన్మనుః॥
౪౧॥ ఏష్వర్థేషు పశూన్ హింసన్ వేదతత్త్వార్థవిద్ద్విజః। ఆత్మానం చ పశూంశ్చైవ గమయత్యుత్తమాం గతిమ్॥
౪౨॥ గృహే గురావరణ్యే వా నివసన్నాత్మవాన్ ద్విజః। నావేదవిహితాం హింసామాపద్యపి సమాచరేత్॥ ౪౩॥
యా వేదవిహితా హింసా నియతాస్మింశ్చరాచరే। అహింసామేవ తాం విద్యాద్వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ॥ ౪౪॥
యోఽహింసకాని భూతాని హినస్త్యాత్మసుఖేచ్ఛయా। స జీవంశ్చ మృతశ్చైవ న క్వచిత్సుఖమేధతే॥ ౪౫॥ యో
బంధనవధక్లేశాన్ ప్రాణినాం న చికీర్షతి। స సర్వస్య హితప్రేప్సుః సుఖమత్యంతమశ్నుతే॥ ౪౬॥ యద్ధ్యాయ
తి యత్కురుతే ధృతిం బధ్నాతి యత్ర చ। తదవాప్నోత్యయత్నేన యో హినస్తి న కించన॥ ౪౭॥ నాకృత్వా
ప్రాణినాం హింసాం మాంసముత్పద్యతే క్వచిత్। న చ ప్రాణివధః స్వర్గ్యస్తస్మాన్మాంసం వివర్జయేత్॥ ౪౮॥
సముత్పత్తిం చ మాంసస్య వధబంధౌ చ దేహినామ్। ప్రసమీక్ష్య నివర్తేత సర్వమాంసస్య భక్షణాత్ ॥ ౪౯॥ న

తు హింసా నాధర్మాయేత్యత ఆహ॥ యా వేదవిహితేతి॥ యా శ్రుతివిహితా కర్మవిశేషదేశకాలాదినియతా - అస్మిన్ జగతి స్థావరజంగమాత్మని - అహింసామేవ తాం జానీయాత్ - హింసాజన్యాధర్మవిరహాత్ - నను పశుహననమధర్మః ప్రాణిహననత్వాద్బ్రాహ్మణహననవదిత్యాద్యనుమానముపజీవ్య శాస్త్రబాధాదేవ న ప్రవర్తతే - దృష్టాంతీకృతబ్రాహ్మణహననస్యాప్యధర్మత్వే శాస్త్రమేవోపజీవ్యం వేదాద్ధర్మో హి నిర్బభౌ యస్మాదనన్యప్రమాణకో ధర్మో వేదాదేవ నిశ్శేషేణ ప్రకాశతాం గతః॥ ౪౪॥ యోఽహింసకానీతి॥ యోఽనుపఘాతకాన్ ప్రాణినః హరిణాదీనాత్మసుఖేచ్ఛయా మారయతి స జీవన్నిహలోకే మృతః పరలోకే చ న సుఖేన వర్ధతే॥ ౪౫॥ యో బంధనేతి ॥ యో బంధనమారణక్లేశాదీన్ ప్రాణినాం కర్తుం నేచ్ఛతి - స సర్వహితప్రేప్సుశ్చిరమనంతసుఖం ప్రాప్నోతి ॥ ౪౬॥ అన్యచ్చ యద్ధ్యాయతీతి॥ యచ్చింతయతి ధర్మాదికమిదం మేఽస్త్వితి - సత్వం శ్రేయస్సాధనం కర్మ కరోతి - యత్ర చ పరమార్థధ్యానాదౌ ధృతిం బధ్నాతి - తత్సర్వమక్లేశేన లభతే - య ఉపఘాతనిమిత్తం దంశమశకాద్యపి న వ్యాపాదయతి॥ ౪౭॥ మాంసభక్షణప్రసంగేన హింసాగుణదోషావభిధాయ పునః ప్రకృతమాంసాభక్షణమాహ॥ నాకృత్వేతి॥ ప్రాణిహింసావ్యతిరేకేణ న క్వచిన్మాంసముత్పద్యతే - ప్రాణివధశ్చ న స్వర్గనిమిత్తం నరకహేతురేవ తస్మాదవిధినా మాంసం న భక్షయేదితి॥ ౪౮॥ సముత్పత్తిం చేతి॥ శుక్రశోణితపరిణామాత్మికాం సముత్పత్తిం ఘృణాకరీం విజ్ఞాయ - ప్రాణినాం వధబంధౌ క్రూరకర్మరూపౌ నిరూప్య - విహితమాంసభక్షణాదపి నివర్తేత - కిము తావిహితమాంసభక్షణాదితి - అవిధినా మాంసభక్షణనిందానువాదః॥ ౪౯॥ న భక్షయతీతి॥ ఉక్తవిధివ్యతిరేకేణ యో న మాంసం భక్షయతి - పిశాచవదితి యథా పిశాచో భక్షయతి తథా నేతి వ్యతిరేకే దృష్టాంతః - స లోకస్య ప్రియో భవతి - రోగైశ్చ న బా

ధ్యతే - తస్మాద్విధివర్జితమాంసభక్షణాద్వ్యాధయో భవంతీతి దర్శితం ॥౪౯॥ అనుమంతేతి॥ యదనుమతివ్యతిరేకేణ హననం కర్తుం న శక్యతే సోనుమంతా- అంగాని యః శస్త్రాదినా పృథక్పృథక్కరోతి స విశసితా - క్రయవిక్రయీ మాంసస్య క్రేతా విక్రేతా చ - సంస్కర్తా పాచకః - ఖాదకో భక్షయితా - గోవిందరాజస్తు యః క్రీత్వా విక్రీణాతి స క్రయవిక్రయీత్యేకమేవాహ - తదయుక్తం॥ శ్లో ॥ హననేవ తథా హంతా ధనేన క్రయికస్తథా। విక్రయీ తు ధనాదానాత్సంస్కర్తా తత్పచనాదితి యమవచనేన పృథఙ్నిర్దేశాత్ - ఘాతకత్వవచనం చేదమశాస్త్రీయపశువధే న మత్స్యాదఘోపనకర్తవ్యా ఇత్యేవం పరం - విధినిషేధపరత్వాచ్ఛాస్త్రస్య - ఖాదకాదీనాం పృథక్ ప్రాయశ్చిత్తదర్శనాచ్చ॥౫౧॥ స్వమాంసమితి॥ స్వశరీరమాంసం పరమాంసేన దేవపిత్రాద్యర్చనం వినా యో వృద్ధిం నేతుమిచ్ఛతి తస్మాదపరో నాపుణ్యకర్తాస్తీత్యవిధిమాంసభక్షణనిందానువాదః॥ ౫౨॥ ఇదానీమవిహితాప్రతిషిద్ధమాంసభక్షణస్య నివృత్తిర్ధర్మాయేత్యేతద్దర్శయితుమాహ॥ వర్షేవర్ష ఇతి॥ యో వర్షశతపర్యంతం ప్రతివర్షమశ్వమేధేన యజేత యశ్చ యావజ్జీవం మాంసం న ఖాదతి తయోః పుణ్యఫలం స్వర్గాదితుల్యం॥౫౩॥ ఫలమూలాశనైరితి॥ పవిత్రైః ఫలమూలభక్షణైర్వానప్రస్థోపభోగ్యనీవారాద్యన్నానాం భోజనైర్న తత్ఫలమవాప్నోతి- యచ్ఛాస్త్రావిహితాప్రతిషిద్ధమాంసవర్జనాల్లభతే॥౫౪॥ మాంసభక్షయితేతి॥ ఇహలోకే యస్య మాంసమహమశ్నామి పరలోకే సః మాం భక్షయిష్యతీతి ఏతన్మాంసశబ్దస్య నిరుక్తిం పండితాః ప్రవదంతి- ఇతి మాంసశబ్దస్య నిర్వచనం విధివర్జితమాంసభక్షణపాపఫలకథనార్థం॥౫౫॥ న మాంసభక్షణ ఇతి॥ బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాం యథాధికారమవిహితాప్రతిషిద్ధభక్షణాదౌ న కశ్చిద్దోషః - యస్మాత్ ప్రాణినాం భక్షణపానమైథునాదౌ ప్రవృత్తిః స్వాభావికోయంధర్మః - వర్జనం పునర్మహాఫలం- అవిహితాప్రతిషిద్ధమద్యమైథుననివృత్తేర్మహాఫలకథనార్థోయముక్తనైవమాంసవర్జనమహాఫలస్యాన

భక్షయతి యో మాంసం విధిం హిత్వా పిశాచవత్ । స లోకే ప్రియతాం యాతి వ్యాధిభిశ్చ న పీడ్యతే ॥౫౦॥ అనుమంతా విశసితా నిహంతా క్రయవిక్రయీ । సంస్కర్తా చోపహర్తా చ ఖాదకశ్చేతి ఘాతకాః ॥ ౫౧ ॥ స్వమాంసం పరమాంసేన యో వర్ధయితుమిచ్ఛతి । అనభ్యర్చ్య పితౄన్దేవాంస్తతోన్యో నాస్త్యపుణ్యకృత్ ॥౫౨॥ వర్షే వర్షేశ్వమేధేన యో యజేత శతం సమాః । మాంసాని చ న ఖాదేద్యస్తయోః పుణ్యఫలం సమమ్ ॥ ౫౩ ॥ ఫలమూలాశనైర్మేధ్యైర్మున్యన్నానాం చ భోజనైః । న తత్ఫలమవాప్నోతి యన్మాంసపరివర్జనాత్ ॥ ౫౪॥ మాంసభక్షయితాముత్ర యస్య మాంసమిహాద్మ్యహం। ఏతన్మాంసస్య మాంసత్వం ప్రవదంతి మనీషిణః॥ ౫౫॥ న మాంసభక్షణే దోషో న మద్యే న చ మైథునే । ప్రవృత్తిరేషా భూతానాం నివృత్తిస్తు మహాఫలా ॥౫౬॥ ప్రేతశుద్ధిం ప్రవక్ష్యామి ద్రవ్యశుద్ధిం తథైవ చ । చతుర్ణామపి వర్ణానాం యథావదనుపూర్వశః॥ ౫౭॥ దంతజాతేనుజాతే చ కృతచూడే చ సంస్థితే । అశుద్ధా బాంధవాస్సర్వే సూతకే చ తథోచ్యతే ॥ ౫౮॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిండేషు విధీయతే। అర్వాక్సంచయనాదస్థ్నాం త్ర్యహమేకాహమేవ చ॥ ౫౯॥ సపిండతా తు పురుషే సప్తమే వినివర్త

వాదః॥౫౬॥ ప్రేతశుద్ధిమితి॥ బ్రాహ్మణాదీనాం చతుర్ణామపి వర్ణానాం ప్రేతేష్వపి పిత్రాదీనాం శుద్ధిం - బ్రాహ్మణాదిక్రమేణ యోయస్యేతి ద్రవ్యాణాం తైజసాదీనాం చ శుద్ధిమభిధాస్యే - తత్ర శుద్ధేరశుద్ధిసాపేక్షత్వాత్తన్నిరూపణార్థమాహ వక్ష్యమాణేన॥౫౭॥ దంతజాత ఇతి॥ దంతజాతే జాతదంత ఇత్యర్థః - వాహితాగ్న్యాదిష్వితి పరనిపాతః- అనుజాతే జాతదంతానంతరే కృతచూడాకర్మణి చ - చకారాత్కృతోపనయనే చ సంస్థితే మృతే సతి - బాంధవాస్సపిండాస్సమానోదకాశ్చాశుద్ధా భవంతీత్యుచ్యతే - విభాగే సూద్దేశమాత్రమిదం వక్ష్యమాణకాశాచకాలభేదాదిసు భావబోధనార్థం ॥౫౮॥ దశాహమితి॥ సప్తపురుషపర్యంతం సపిండతాం వక్ష్యతి - సపిండేషు శవనిమిత్తమాశౌచం దశాహోరాత్రం బ్రాహ్మణస్యోపదిశ్యతే - శుద్ధ్యేద్విప్రో దశాహేనేతి వక్ష్యమాణత్వాత్- అర్వాక్సంచయనాదస్థ్నామితి చతురహోపలక్షణం- చతుర్థేదివసే అస్థిసంచయనం కుర్యాదితి విష్ణువచనాత్ - త్ర్యహమేకాహోరాత్రం వా- అహశ్శబ్దో హోరాత్రపరః - అయం చాగ్నివేదాదిగుణాపేక్షో వ్యవస్థావికల్పః - యథాహ దక్షః॥ ఏకాహాచ్ఛుధ్యతే విప్రో యోగ్నివేదసమన్వితః । హీనే హీనంభవే చైవ త్ర్యహశ్చతురహస్తథేతి॥ శ్రౌతాగ్నిరుతో మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకకృత్స్నశాఖాధ్యాయినః ఏకాహాశౌచం - తత్ర శ్రౌతాగ్నివేదాధ్యయనగుణయోరేకగుణరహితో హీనస్తస్య త్ర్యహం- ఉభయగుణరహితస్తు హీనతరః కేవలస్మార్తాగ్నిమతస్య చతురహం - సకలగుణరహితస్య దశాహం - తదాహ పరాశరః- నిర్గుణో దశభిర్దినైరితి॥౫౯॥ సపిండతాత్వితి॥ సపిండలక్షణమాహ॥ యం పురుషం ప్రతియోగినం కృత్వా నిరూప్యతే తస్య పితృపితామహప్రభృతీన్ షట్పురుషానతిక్రమ్య సప్తమే పురుషే ప్రాప్తే సపిండత్వాన్నివర్తతే- ఏవం పుత్రపౌత్రాదిష్వప్యవగంతవ్యం పిండసంబంధనిబంధనా చేయం సపిండతా - తథాహి పితృపితామహప్రపితామహేభ్యస్త్రిభ్యః పిండదానం ప్రపితామహస్య పిత్రాదయస్త్రయః పిండలేపభుజశ్చతుర్థస్యాపి వ్యతుసప్తమస్య పిండసంబంధో నాస్తీత్యసపిండతా యస్యచైతే షట్పురుషాస్సపిండాః సోపి తేషాం సపిండః పిండదాతృత్వేన తత్పిండ-

సంబంధాత్ అతస్సాప్తపౌరుషీయం సపిండతా - తదుక్తం మత్స్యపురాణే॥ శ్లో॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిండభాగినః। పిండదస్సప్తమస్తేషాం సాపిండ్యం సాప్తపౌరుషమితి- అత్ర గోత్రత్వే చేయం సపిండతా- అత ఏవ శంఖలిఖితౌ॥ శ్లో॥ సపిండతా తు సర్వేషాం గోత్రతస్సాప్తపౌరుషీతి। తేన మాతామహాదీనామేకపిండసంబంధేపి న సపిండతా - సమానోదకత్వం పునరస్మత్కులే అముకనామాభూదితి జన్మనామ్నోరుభయాపరిజ్ఞానే నివర్తతే॥ ౬౦॥ యథేదమితి॥ యథేదం దశాహాదికం శవనిమిత్తమాశౌచం కర్మానర్హత్వలక్షణం సపిండేషు దశాహం శావమాశౌచమిత్యనేన విధీయతే- ప్రసవేపి సమ్యక్ శుద్ధిమిచ్ఛతాం సపిండానాం తాదృశమేవాశౌచం భవేత్ ॥ ౬౧॥ అనిర్దేశేన తుల్యతాయాం ప్రాప్తాయాం విశేషమాహ॥ సర్వేషామితి॥ మరణనిమిత్తమస్పృశ్యత్వలక్షణమాశౌచం సర్వేషామేవ సపిండానాం సమానం - జనననిమిత్తం తు మాతాపిత్రోరేవ భవతి - తత్రాప్యయం విశేషః - జనననిమిత్తమస్పృశ్యత్వం మాతురేవ దశరాత్రం - పితా తు స్నానాత్స్పృశ్యో భవతి- అయమేవ సంబంధస్సంవర్తేన వ్యక్తీకృతః॥ శ్లో॥ జాతే పుత్రే పితుస్స్నానం సచేలం తు విధీయతే మాతా శుద్ధ్యేద్దశాహేన స్నానాత్తు స్పర్శనం పితురితి॥ ౬౨॥ నిరస్యేతి॥ స్నానం మైథునినః స్మృతమితి మైథునే స్నానం విధాస్యతి - తేన మైథునం వినాపి కామతో రేతస్స్ఖలనే స్నాత్వాప్యుపస్పర్శ శుద్ధో భవతి। అకామతస్తు స్వప్నాదౌ రేతః పాతే- మూత్రవద్రేతస ఉత్సర్గే ఇత్యాపస్తంబోక్తేః స్నానం వినాపి గృహస్థస్య శుద్ధిః - బ్రహ్మచారిణస్తు కామతోపి స్వప్నే సిక్త్వా బ్రహ్మచారీత్యనేన స్నానాదినా శుద్ధిరుక్తా వైజికే తు సంబంధే పరపూర్వభార్యాయామపత్యోత్పత్తౌ త్ర్యహమాశౌచం భవతి - తథా చ విష్ణుః - పరపూర్వభార్యాసు త్రిరాత్రం రేతః పాతిన ఇతి- ఆశౌచమప్రకృతమపి జననప్రకరణే ప్రసంగాత్తదనుగుణత్వాదుక్తం- యత్ర రేతః పాతమాత్రేణ స్నానం తత్రాపత్యోత్పత్తౌ త్రిరాత్రముచితం॥ ౬౩॥ అహ్నా చైకేనేతి॥ ఏకేనాహ్నా ఏకయా చ రాత్ర్యా ఇత్యహోరాత్రేణ- త్రిరా

తే। సమానోదకభావస్తు జన్మనామ్నోరవేదనే ॥ ౬౦ ॥ యథేదం శావమాశౌచం సపిండేషు విధీయతే। జననే
ప్యేవమేవ స్యాన్నిపుణాం శుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ॥ ౬౧॥ సర్వేషాం శావమాశౌచం మాతాపిత్రోస్తు సూతకమ్। సూ
తకం మాతురేవ స్యాదుపస్పృశ్య పితా శుచిః ॥ ౬౨॥ నిరస్య తు పుమాన్ శుక్రముపస్పృశ్యైవ శుద్ధ్యతి। వైజి
కాదభిసంబంధాదనురుంధ్యాదఘం త్ర్యహమ్॥ ౬౩॥ అహ్నా చైకేన రాత్ర్యా చ త్రిరాత్రైరేవ చ త్రిభిః॥
శవస్పృశో విశుద్ధ్యంతి త్ర్యహాదుదకదాయినః॥ ౬౪॥ గురోః ప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధం సమాచరన్।
ప్రేతహారైః సమం తత్ర దశరాత్రేణ శుద్ధ్యతి॥ ౬౫॥ రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిర్గర్భస్రావే విశుద్ధ్యతి। రజ
స్యుపరతే సాధ్వీ స్నానేన స్త్రీ రజస్వలా॥ ౬౬॥ నృణామకృతచూడానాం విశుద్ధిర్నైశికీ స్మృతా। నిర్వృత్తచూ
డకానాం తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే॥ ౬౭॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాంధవా బహిః॥ అలంకృ

త్రైస్త్రిభిరితి నవాహోరాత్రైర్మిళిత్వా దశాహేనేతి వైదగ్ధ్యేనోక్తం - న సు దశాహేనేతి వక్తవ్యే కిమర్థోయం వాగ్విస్తారః - ఉచ్యతే బహ్వాయసీం లఘిష్ఠాం వా గిరం నిర్మాంతి వాగ్మినః। న చావశ్యత్వమేతేషాం లఘూక్త్యైవ నియమ్యతే॥ వృత్తస్వాధ్యాయగుణయోగేన యే సపిండా వికాహోద్యల్పాశౌచయోగ్యాస్తే యది స్నేహాదినా శవస్పృశో భవంతి తదా దశాహేనైవ శుద్ధ్యంతి- ఉదకదాయినః పునః సమానోదకాస్త్ర్యహేణ - గోవిందరాజస్తు ధనగ్రహణపూర్వకశవనిర్హారకాసంబంధిబ్రాహ్మణవిషయమిద[illegible]హాశౌచమాహ ॥ ౬౪ ॥ గురోరితి॥ గురోరాచార్యాదేరసపిండస్య మృతస్య శిష్యోంత్యేష్టిం కృత్వా ప్రేతనిర్హారకైర్గురోరసపిండైస్తుల్యో దశరాత్రేణ శుద్ధో భవతి॥ ౬౫॥ రాత్రిభిరితి॥ అత్ర రాత్రిభిరితి విధేయగామినో బహుత్వస్యావివక్షితత్వాత్ - తృతీయమాసాత్ప్రభృతి గర్భస్రావే గర్భమాసతుల్యాహోరాత్రైః - విశేషణాభిధానాచ్చాతుర్వర్ణ్యస్త్రీ విశుద్ధ్యతి- ఏతచ్చ షణ్మాసపర్యంతం - యథోక్తమాదిపురాణే॥ శ్లో॥ షణ్మాసాభ్యంతరం యావద్గర్భస్రావో భవేద్యది। తదా మాససమైస్తాసాం దివసైః శుద్ధిరిష్యతే॥ అత ఊర్ధ్వం తు జాత్యుక్తమాశౌచం తాసు విద్యత ఇతి॥ మేధాతిథిగోవిందరాజాదయస్త్వాదిపురాణవచనాదర్శనాత్సప్తమమాసాదర్వాగ్గర్భస్రావే మాసతుల్యాహోరాత్రైః స్త్రీణాం విశుద్ధిరిత్యతిదిశంతి ప్రథమద్వితీయమాసీయగర్భస్రావే స్త్రీణాం త్రిరాత్రం యథాహ హారీతః - గర్భస్రావే స్త్రీణాం త్రిరాత్రం సాధీయో రజోవిశేషత్వాదితి - పిత్రాదిసపిండానాం త్వత్ర సద్యశ్శౌచం - యథాహ సుమంతుః - గర్భమాసతుల్యా దివసా గర్భసంస్రవణే సద్యశ్శౌచం వా భవతీతి - గర్భమాసతుల్యా ఇతి స్త్రీవిషయం - సద్యశ్శౌచం వేతి పిత్రాదిసపిండవిషయమితి వ్యవస్థితవికల్పః - రజస్వలా చ స్త్రీ రజసి నివృత్తే సతి పంచమే దినే స్నానేనాదృష్టార్థకల్పనయోగ్యా భవతి - స్పర్శయోగ్యా తు త్రిరాత్రవ్యపగమే చతుర్థేహని కృతస్నానైవ శుద్ధా భవతి॥ ౬౬॥ నృణామితి॥ అకృతచూడానాం బాలానాం మరణే సపిండానామహోరాత్రేణ శుద్ధిర్భవతి- కృతచూడానాం తు మరణే ప్రాగుపనయనకాలాత్త్రిరాత్రేణ శుద్ధిః॥ ౬౭॥ ఊనద్వివార్షికమితి॥ అసంపూర్ణద్వివర్షం బాలం మృతమకృతచూడం మాలాదిభిరలంకృత్య గ్రామాద్బహిః కృత్వా విశుద్ధాయాం భూమౌ కాలాంతరే శీర్ణదేహతయాఽశక్యమస్థిసంచయనం వినా బాంధవాః ప్రక్షిపేయుః - విశ్వరూపస్తు యస్యాం భూమౌ అన్యస్యాస్థిసంచయనం కృతం తస్యాం నిదధ్యురితి వ్యాచఖ్యౌ॥

౬౮ ॥ నాస్యేతి ॥ అస్యోనద్వివార్షికస్యాగ్నిసంస్కారో న కర్తవ్యః - నాప్యుదకక్రియా కర్తవ్యా - ఉదకదాననిషేధోऽయం శ్రాద్ధాదిసకలప్రేతకృత్యనివృత్త్యర్థః - కింత్వరణ్యే కాష్ఠవత్పరిత్యజ్య - కాష్ఠవదితి శోకాభావోऽభిహితః - యథా అరణ్యే కాష్ఠం పరిత్యజ్య శోకో న భవతి ఏవం త్యక్త్వా త్ర్యహం క్షపేత్ త్ర్యహాశౌచం కుర్యాత్ అయం చాకృతచూడస్య త్ర్యహాశౌచవిధిః పూర్వోక్తైకాహాశౌచవికల్పపరః - స చ వ్యవస్థితో వృత్తస్వాధ్యాయాదియుక్తస్యైకాహః - తద్రహితస్య త్ర్యహః - యద్యపి మనునా పరిత్యాగమాత్రం విహితం తథాప్యూనద్విర్వార్షికం నిఖనేదితి యాజ్ఞవల్క్యవచనాద్విశుద్ధభూమౌ నిఖాయైవ త్యక్తవ్యః ॥ ౬౯ ॥ నాత్రివర్షస్యేతి ॥ అప్రాప్తతృతీయవర్షస్య పిత్రాదిసపిండైరుదకక్రియా న కర్తవ్యేతి పూర్వత్ర నిషిద్ధాప్యత్రానూద్యతే - జాతదంతస్య వా ఉదకదానం కర్తవ్యం - నామకరణే వా కృతే - ఉదకక్రియాసాహచర్యాదగ్నిసంస్కారప్రేతపిండశ్రాద్ధాదికం చానుజ్ఞాతం - ఉభయస్యాకరణసంభవే కరణం క్లేశావహం తథాపి కరణాకరణయోరామ్నానాజ్జాతసంస్కృతనామ్నోః కరణే ప్రేతోపకారో భవత్యకరణే ప్రత్యవాయాభావ ఇత్యవగమ్యతే ॥ ౭౦ ॥ సబ్రహ్మచారిణీతి ॥ సహాధ్యాయిని మృతే ఏకరాత్రమాశౌచం కర్తవ్యం సమానోదకానాం పునః పుత్రజననే సతి త్రిరాత్రేణ శుద్ధిర్భవతి - త్ర్యహాత్తూదకదాయిన ఇతి మరణవిషయముక్తం ॥ ౭౧ ॥ స్త్రీణామితి ॥ స్త్రీణామకృతవివాహానాం వాగ్దత్తానాం మరణే బాంధవా భర్త్రాదయస్త్ర్యహేణ శుద్ధ్యంతి - వాగ్దానం వినా భర్తృసంబంధాభావాత్ - అశ్రుతమపి వాగ్దానాంతపర్యంతం బోద్ధవ్యం - సనాభయః పితృపక్షాః - వాగ్దత్తానాం వివాహాదూర్ధ్వం మరణే యథోక్తేనైవ కల్పేనేత్యేతచ్ఛ్లోకపూర్వార్ధోక్తేన త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధ్యంతీత్యర్థః - తదుక్తమాదిపురాణే ॥ శ్లో ॥ ఆజన్మనస్తు చూడాంతం యత్ర కన్యా విపద్యతే । సద్యశ్శౌచం భవేత్తత్ర సర్వవర్ణేషు నిత్యశః ॥ తతో వాగ్దానపర్యంతం యావదేకాహమేవ హి - అతః పరం ప్రవృద్ధానాం త్రిరాత్రమితి నిశ్చ

త్యశుచౌ భూమావస్థిసంచయనాదృతే ॥ ౬౮ ॥ నాస్య కార్యోऽగ్నిసంస్కారో న చ కార్యోదకక్రియా । అరణ్యే
కాష్ఠవత్త్యక్త్వా క్షపేయుస్త్ర్యహమేవ చ ॥ ౬౯ ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాంధవైరుదకక్రియా । జాత
దంతస్య వా కుర్యుర్నామ్ని వాపి కృతే సతి ॥ ౭౦ ॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమతీతే క్షపణం స్మృతం । జన్మన్యేకో
దకానాం తు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ ౭౧ ॥ స్త్రీణామసంస్కృతానాం తు త్ర్యహాచ్ఛుద్ధ్యంతి బాంధ
వాః । యథోక్తేనైవ కల్పేన శుద్ధ్యంతి తు సనాభయః ॥ ౭౨ ॥ అక్షారలవణాన్నాస్స్యుర్నిమజ్జేయుశ్చ తే త్ర్య
హమ్ । మాంసాశనం చ నాశ్నీయుః శయీరంశ్చ పృథక్క్షితౌ ॥ ౭౩ ॥ సన్నిధావేష వై కల్పశ్శావాశౌచస్య కీర్తి
తః ॥ అసన్నిధావయం జ్ఞేయో విధిస్సంబంధిబాంధవైః ॥ ౭౪ ॥ విగతం తు విదేశస్థం శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్ ।
యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ ॥ ౭౫ ॥ అతిక్రాంతే దశాహే చ త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । సం
వత్సరే వ్యతీతే తు స్పృష్ట్వైవాపో విశుద్ధ్యతి ॥ ౭౬ ॥ నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ । సవాసా
జలమాప్లుత్య శుద్ధో భవతి మానవః ॥ ౭౭ ॥ బాలే దేశాంతరస్థే చ పృథక్పిండే చ సంస్థితే । సవాసా జలమాప్లుత్య

యః ॥ వాగ్దానే తు కృతే తత్ర జ్ఞేయం చోభయతస్త్ర్యహం । పితుర్వరస్య చ తతో దత్తానాం భర్తురేవ హి ॥ స్వజాత్యుక్తమశౌచం స్యాత్సూతకే మృతకేऽపి చేతి ॥ మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు యథోక్తేనైవ కల్పేనేతి నృణామకృతచూడానామిత్యేతదుక్తేన విధినా శుద్ధ్యంతీతి వ్యాచక్షతుః - అత్ర చ వ్యాఖ్యానే పుత్రవత్కన్యాయా అపి చూడాకరణాదూర్ధ్వం మరణే త్ర్యహాశౌచం స్యాత్ - తచ్చాదిపురాణాద్యనేకవచనవిరుద్ధం ॥ ౭౨ ॥ అక్షారేతి ॥ క్షారలవణం కృత్రిమలవణం తద్రహితమన్నమశ్నీయుః త్రిరాత్రం నద్యాదౌ స్నానమాచరేయుః - మాంసం చ న భక్షయేయుః - భూమౌ చైకాకినః శయనం కుర్యుః ॥ ౭౩ ॥ సన్నిధావితి ॥ మృతస్య సన్నిధావేకస్థానావస్థానాదహఃపరిజ్ఞానే శావాశౌచస్య విధిరయముక్తః - దేశాంతరావస్థానాదజ్ఞానే సత్యయం వక్ష్యమాణో విధిః సంబంధిబాంధవైర్జ్ఞాతవ్యః - సంబంధినస్సపిండాస్సమానోదకా బాంధవాః ॥ ౭౪ ॥ విగతమితి ॥ విగతం మృతం విదేశస్థం విప్రకృష్టదేశస్థం అనిర్దశమనిర్గతదశాహం ద్యాశౌచకాలం యశ్శృణోతి స యదవశిష్టం దశరాత్రాద్యాశౌచస్య తావత్కాలమవిశుద్ధో భవతి - విగతమిత్యుపలక్షణం జననేऽప్యేతదవగంతవ్యం - తథా చ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ అన్యదేశమృతం జ్ఞాతిం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ । అనిర్గతే దశాహే తు శేషాహోభిర్విశుద్ధ్యతీతి ॥ ౭౫ ॥ అతిక్రాంత ఇతి ॥ నాశౌచం ప్రసవస్యాస్తి వ్యతీతేషు దినేష్వపి । ఇతి దేవలవచనాన్మరణవిషయం వచనమిదం - సపిండమరణే దశాహాశౌచే అతిక్రాంతే త్రిరాత్రమశుద్ధో భవతి సంవత్సరే పునరతీతే స్నాత్వైవ విశుద్ధ్యతి - ఏతచ్చావిశేషాభిధానాచ్చాతుర్వర్ణ్యవిషయం ॥ ౭౬ ॥ నిర్దశమితి ॥ దశాహాశౌచవ్యపగమే కర్మానర్హత్వలక్షణస్య త్ర్యహాశౌచస్యోక్తత్వాత్తదంగాస్పర్శవిషయం నిర్గతదశాహం సపిండమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య జన్మ చ - సచేలం స్నాత్వా స్పృశ్యో భవతి ॥ ౭౭ ॥ బాల ఇతి ॥ బాలే అజాతదంతే మృతే - జాతదంతే నృణామకృతచూడానామితి శిష్టాహోరాత్రాభిధానాత్ - దేశాంతరస్థే చ సపిండే మృత ఇత్యేకాహాశౌచవిషయం - పృ

త్వశ్లోకే దశాహాశౌచినస్త్ర్యహాశౌచవిధానాత్ పృథక్పిండే సమానోదకే త్రిరాత్రముక్తం - తత్ర త్రిరాత్రవ్యపగమే సర్వేష్వేవ సచేలం స్నాత్వా సద్యో విశుద్ధో భవతి ॥౭౮॥ అంతర్దశాహ ఇతి ॥ దశాహాదిమధ్యే యది పునర్మరణే మరణం జననే జననం స్యాత్తత్పునశ్శ్రాద్ధాత్సజాతీయాపగమాత్ తదా తావత్కాలమేవ విప్రాదిరశుద్ధస్స్యాత్ - యావత్పూర్వజాతదశాహాద్యాశౌచం నాపగతం స్యాత్తావత్పూర్వాశౌచవ్యపగమేనైవ ద్వితీయేపి మృతకే సూతకే చ శుద్ధిరిత్యర్థః ॥౭౯॥ త్రిరాత్రమితి ॥ ఆచార్యే మృతే సతి శిష్యస్య త్రిరాత్రమాశౌచం వదంతి - తత్పుత్రపత్న్యోశ్చ మృతయోరహోరాత్రమిత్యేషా శాస్త్రమర్యాదా ॥౮౦॥ శ్రోత్రియ ఇతి ॥ వేదశాస్త్రాధ్యాయిన్యుపసంపన్నే మైత్ర్యాదినా తత్సమీపవర్తిని తద్గృహవాసినీత్యర్థః - తస్మిన్మృతే త్రిరాత్రేణ శుద్ధో భవతి - మాతుల ఋత్విక్శిష్యాదిషు పక్షిణీం రాత్రిం వ్యాప్యాశౌచం - ద్వే అహనీ పూర్వోత్తరే పక్షావివ యస్యాస్సా పక్షిణీ ॥౮౧॥ ప్రేతే రాజనీతి ॥ యస్య దేశే బ్రాహ్మణాదిస్స్థితః - తస్మిన్రాజని కృతాభిషేకే మృతే - సజ్యోతిరాశౌచం స్యాత్ - సహ జ్యోతిషా వర్తత ఇతి సజ్యోతిః - యది దివా తదా యావత్సూర్యజ్యోతిస్తావదాశౌచం - యది రాత్రౌ మృతస్తదా యావత్తారకాజ్యోతిస్తావదాశౌచం - శ్రోత్రియే త్రిరాత్రముక్తం- అశ్రోత్రియే పునస్తద్గృహే మృతే కృత్స్నదినమాత్రమాశౌచం- నతు రాత్రావపి - రాత్రౌ మృతే రాత్రావేవేత్యవగంతవ్యం - సాంగవేదాధ్యాయిని - స్వల్పం వా బహు వా యస్యేత్యేతన్నిర్దిష్టే గురావప్యహర్మాత్రమేవ ॥౮౨॥ శుద్ధ్యేదితి ॥ ఉపనీతసపిండమరణే సంపూర్ణకాలీనజననే చ - వృత్తస్వాధ్యాయాదిరహితబ్రాహ్మణో దశాహేన శుద్ధో భవతి - క్షత్రియో ద్వాదశాహేన - వైశ్యః పంచదశాహేన - శూద్రో మాసేన - తస్య చోపనయనస్థానే వివాహః ॥౮౩॥ న వర్ధయేదితి ॥ యస్య తు వృత్త

సద్య ఏవ విశుద్ధ్యతి ॥ ౭౮ ॥ అంతర్దశాహే స్యాతాం చేత్పునర్మరణజన్మనీ । తావత్స్యాదశుచిర్విప్రో యావత్తత్
స్యాదనిర్దశం ॥ ౭౯ ॥ త్రిరాత్రమాహురాశౌచమాచార్యే సంస్థితే సతి । తస్య పుత్రే చ పత్న్యాం చ దివా
రాత్రమితి స్థితిః ॥ ౮౦ ॥ శ్రోత్రియే తూపసంపన్నే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతులే పక్షిణీం రాత్రిం శిష్యర్త్వి
గ్బాంధవేషు చ ॥ ౮౧ ॥ ప్రేతే రాజని సజ్యోతిర్యస్య స్యాద్విషయే స్థితః । అశ్రోత్రియే త్వహః కృత్స్నమనూచా
నే తథా గురౌ ॥ ౮౨ ॥ శుద్ధ్యేద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః । వైశ్యః పంచదశాహేన శూద్రో
మాసేన శుద్ధ్యతి ॥ ౮౩ ॥ న వర్ధయేదఘాహాని ప్రత్యూహేన్నాగ్నిషు క్రియాః । న చ తత్కర్మ కుర్వాణస్సనా
భ్యోప్యశుచిర్భవేత్ ॥ ౮౪ ॥ దివాకీర్తిముదక్యాం చ పతితం సూతికాం తథా । శవం తత్స్పృష్టినం చైవ స్పృ
ష్ట్వా స్నానేన శుద్ధ్యతి ॥ ౮౫ ॥ ఆచమ్య ప్రయతో నిత్యం జపేదశుచిదర్శనే । సౌరాన్మంత్రాన్యథోత్సాహం

స్వాధ్యాయాద్యపేక్షయా పూర్వమర్వాక్సంచయనాదస్థ్నామిత్యాద్యాశౌచసంకోచ ఉక్తః - స నిష్కర్మా సుఖమాసిష్య ఇతి బుద్ధ్యా నాశౌచదినాని దశాహాదిరూపతయా వర్ధయేత్ - సంకుచితాశౌచదినేష్వపి- అగ్నిష్వితి బహువచనాత్ శ్రౌతాగ్నిషు హ్యగ్నిహోత్రహోమాన్న నివర్తయేత్ - స్వయం కుర్యాదశక్తౌ వా పుత్రాదీన్కారయేత్ - అత్రైవ హేతుమాహ - యస్మాత్తత్కర్మాగ్నిహోత్రరూపం కుర్వాణః పుత్రాదిస్సపిండో నాశుచిర్భవతి - తదాహ పారస్కరః । నిత్యాని వినివర్తంతే వైతానవర్జమితి - వైతానం శ్రౌతో హోమః- గార్హపత్యకుండస్థానగ్నీనాహవనీయాదికుండేషు వితత్య క్రియత ఇతి - తథా చ శంఖలిఖితౌ అగ్నిహోత్రార్థం స్నానోపస్పర్శనాచ్ఛుచిరితి - జాబాలిరప్యాహ ॥ జన్మహానౌ వితానస్య కర్మలోపో న విద్యతే । శాలాగ్నౌ కేవలో హోమః కార్య ఏవాన్యగోత్రజైరితి ॥ ఛందోగపరిశిష్టమపి ॥ మృతకే కర్మణాం త్యాగస్సంధ్యాదీనాం విధీయతే । హోమః శ్రౌతే తు కర్తవ్యశ్శుష్కాన్నేనాపి వా ఫలైరితి ॥ తస్మాదేకాహత్ర్యహాద్యాశౌచసంకోచే సంధ్యాదీనామేవ పరిత్యాగో న తు శ్రౌతహోమస్య-ఏకాహత్ర్యహాద్యపగమే తు సంధ్యాపంచమహాయజ్ఞాదిసర్వమేవాస్త్వియం- అతోయన్మేధాతిథిగోవిందరాజాభ్యామన్యథాభ్యధాయి-ఏకాహత్ర్యహాద్యాశౌచసంకోచోయం హోమస్వాధ్యాయమాత్రవిషయః సంధ్యోపాసనాదికం తు తేనాపి దశాహమేవ న కర్తవ్యమితి తన్నిష్ప్రమాణకం - యత్తు గౌతమేన - రాజ్ఞాం చ కర్మవిరోధాద్బ్రాహ్మణస్య స్వాధ్యాయానివృత్త్యర్థమితి - యాజ్ఞవల్క్యేన చ- ఋత్విజాం దీక్షితానాం చేత్యాదినా సద్యశ్శౌచముక్తం - తత్సర్వేషామేవ దశాహాద్యాశౌచినామపి తత్కర్మవిషయం - యాని తూభయత్ర దశాహాని కులస్యాన్నం న భుంజీతేత్యాదీని దశాహాంతస్తత్కర్మనిషేధకాని వచనాని తానీదశాహాశౌచవిషయాణీతి న కశ్చిద్విరోధః - తస్మాద్ధోమస్వాధ్యాయమాత్రార్థం సగుణే ఆశౌచలాఘవం న సంధ్యోపాసనార్థమితీదం నిష్ప్రమాణం ॥౮౪॥ దివేతి ॥ చాండాలం రజస్వలాం బ్రహ్మహాదికం- ప్రసూతాం - దశాహాభ్యంతరే - శవం శవస్పృష్టినం చ స్పృష్ట్వా స్నానేన శుద్ధో భవతి - కేచిత్తు తత్స్పృష్టినమితి చండాలోదక్యాదిభిస్సర్వైస్సంబంధయంతి- గోవిందరాజస్తు యాజ్ఞవల్క్యవచనాచ్ఛవస్పృష్టినమేవ తత్స్పృష్టినమాహ - నోదక్యాదిస్పృష్టినం - తత్రాచమనవిధానాత్ - తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాశుచిభిస్స్నాయాత్సంస్పృష్టస్తైరుపస్పృశేదితి । ఉదక్యాశుచిభిస్స్పృష్టస్స్నానం కుర్యాత్ ఉదక్యాశుచిభిః స్పృష్టైస్స్పృష్టస్తూపస్పృశేదాచామేత్ ॥౮౫॥ ఆ

చమేత్॥ శ్రాద్ధదేవపూజాదిసంబంధికర్మణస్స్నానాచమనాదినా ప్రయతస్సన్ ప్రకృతచాండాలాద్యశుచిదర్శనే సతి - ఓమిత్యుదుత్యం జాతవేదసమిత్యాదిసౌర్యదైవతమన్త్రాన్ యథాసామర్థ్యం పావమానీశ్చ శక్త్యా జపేత్॥౮౬॥ నారమితి॥ మానుషాస్థి స్నేహసంయుక్తం స్పృష్ట్వా బ్రాహ్మణాదిస్స్నానేన విశుద్ధ్యతి - స్నేహశూన్యం స్పృష్ట్వా తు ఆచమ్య గోస్పర్శార్కావేక్షణయోరన్యతరత్కృత్వా విశుద్ధో భవతి॥౮౭॥ ఆదిష్టీతి॥ వ్రతాదేశనమాదిష్టం తదస్యాస్తీతి ఆదిష్టీ బ్రహ్మచారీ స ప్రేతోదకమావ్రతసమాపనాన్న కుర్యాత్ - ఉదకమితి షోడశశ్రాద్ధాదిసకలప్రేతకృత్యోపలక్షణం - సమాప్తే పునర్బ్రహ్మచర్యే ప్రేతోదకం కృత్వా త్రిరాత్రమాశౌచం కృత్వా విశుద్ధో భవతి - ఏతచ్చ మాతాపిత్రాచార్యవ్యతిరిక్తవిషయం - తదాహ వసిష్ఠః॥ బ్రహ్మచారిణశ్శవకర్మణా వ్రతాన్నివృత్తిరన్యత్ర మాతాపిత్రోర్గురోర్వా శవకర్మణేతి - శవనిమిత్తేన నిర్హరణదహనోదకదానపూర్వకపిండషోడశశ్రాద్ధాదికర్మణా - వక్ష్యతి చ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయమితి॥౮౮॥ వృథేతి॥ జాతశబ్దః ప్రత్యేకమభిసంబధ్యతే - వృథాజాతానాం బాహుల్యేన త్యక్తస్వధర్మాణాం - సంకరజాతానాం హీనవర్ణేనోత్కృష్టస్త్రీషూత్పన్నానాం - వేదబాహ్యరక్తపటాదిప్రవ్రజ్యాసు వర్తమానానాం ఆశాస్త్రీయవిషోద్బంధనాదినా కామతశ్చకృత జీవితత్యాగానాముదకాది క్రియా న కర్తవ్యా॥౮౯॥ పాషండమితి॥ వేదబాహ్యరక్తపటమౌంజ్యాదివ్రతచర్యా పాషండం తదనుతిష్ఠంతీనాం - స్వచ్ఛందమేకానేకపురుషగామినీనాం - గర్భపాతనభర్తృవధకారిణీనాం - ద్విజాతిస్త్రీణాం సురాపీనాం ఉదకక్రియా ఔర్ధ్వదైహికం నివర్తత ఇతి పూర్వేణ సంబంధః॥౯౦॥ ఆచార్యమితి॥ ఆచార్య ఉపనయనపూర్వకం సంపూర్ణశాఖాధ్యాపయితా - ఉపాధ్యాయో వేదైకదేశస్యాంగస్య వా అధ్యాపకః - వేద

పావమానీశ్చ శక్తితః॥౮౬॥ నారం స్పృష్ట్వాఽస్థి సస్నేహం స్నాత్వా విప్రో విశుద్ధ్యతి। ఆచమ్యైవ తు నిస్స్నేహం
గామాలభ్యార్కమీక్ష్య వా॥౮౭॥ ఆదిష్టీ నోదకం కుర్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్। సమాప్తే తూదకం కృత్వా
త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధ్యతి॥౮౮॥ వృథాసంకరజాతానాం ప్రవ్రజ్యాసు చ తిష్ఠతామ్। ఆత్మనస్త్యాగినాం చైవ నివ
ర్తేతోదకక్రియా॥౮౯॥ పాషండమాశ్రితానాం చ చరంతీనాం చ కామతః। గర్భభర్తృద్రుహాం చైవ సురాపీ
నాం చ యోషితామ్॥౯౦॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం పితరం మాతరం గురుమ్। నిర్హృత్య తు వ్రతీ ప్రేతా
న్న వ్రతేన వియుజ్యతే॥౯౧॥ దక్షిణేన మృతం శూద్రం పురద్వారేణ నిర్హరేత్। పశ్చిమోత్తరపూర్వైస్తు య
థాయోగం ద్విజన్మనః॥౯౨॥ న రాజ్ఞామఘదోషోఽస్తి వ్రతినాం న చ సత్రిణామ్। ఐంద్రం స్థానముపాసీనా బ్రహ్మ
భూతా హి తే సదా॥౯౩॥ రాజ్ఞో మహాత్మికే స్థానే సద్యశ్శౌచం విధీయతే। ప్రజానాం పరిరక్షార్థమాసనం
చాత్ర కారణమ్॥౯౪॥ డింబాహవహతానాం చ విద్యుతా పార్థివేన చ। గోబ్రాహ్మణస్య చైవార్థే యస్య చే

స్య వేదానాం చ ఏకదేశస్యాపి వ్యాఖ్యాతా గురుః - నిర్హారకత్వాత్ప్రేతకృత్యస్య నిర్హృత్యేతి దాహదశాహపిండషోడశశ్రాద్ధాదిసకలప్రేతకృత్యస్య ప్రదర్శనార్థం ఆచార్యాదీన్ స్వం చ మృతాన్నిర్హృత్య బ్రహ్మచారీ న లుప్తవ్రతో భవతీత్యుక్తం - ఏవం చాన్యాన్నిర్హృత్య వ్రతలోపో భవతీతి గమ్యతే - ఆచార్యం స్వమిత్యభిధానాద్గురోర్గురౌ సన్నిహితే గురువద్వృత్తిమాచరేదితి న్యాయాన్నాచార్యాచార్యమపి - స్వమితి సర్వత్ర సంబధ్యతే - తేనోపాధ్యాయోపాధ్యాయమపి నిర్హృత్య వ్రతలోప ఏవ॥౯౧॥ దక్షిణేనేతి॥ అమాంగలికత్వాదత్యంతాపకృష్టశూద్రక్రమేణాభిధానం - శూద్రం మృతం దక్షిణపురద్వారేణ నిర్హరేత్ - ద్విజాతీన్ పునర్యథాయోగం యథాయుక్త్యాఽపకృష్టవైశ్యక్షత్రియక్రమేణైవ పశ్చిమోత్తరపూర్వద్వారేణ నిర్హరేత్॥౯౨॥ న రాజ్ఞామితి॥ రాజ్ఞామభిషిక్తక్షత్రియాణాం సపిండమరణాదావాశౌచదోషో నాస్తి - యతో రాజాన ఐంద్రం స్థానం రాజ్యాభిషేకాఖ్యం ఆధిపత్యకారణం ప్రాప్తాః - వ్రతినో బ్రహ్మచారిణశ్చాంద్రాయణాదివ్రతకారిణశ్చ - సత్రిణో యాగప్రవృత్తాః - యతో బ్రహ్మభూతాస్తే బ్రహ్మభూయం ప్రాప్తాః - ఆశౌచాభావశ్చాయం కర్మవిశేషే - తదాహ విష్ణుః॥ ఆశౌచం న రాజ్ఞాం రాజకర్మణి న వ్రతినాం వ్రతే న సత్రిణాం సత్రే - రాజకర్మ చ వ్యవహారదర్శనశాంతిహోమాదికం॥౯౩॥ రాజ్ఞ ఇతి॥ మహాత్మన ఇదం స్థానం మాహాత్మికం రాజ్యపదాఖ్యం సర్వాధిపత్యలక్షణం మహాత్మైవ ప్రవీణః పుణ్యం రాజ్యమాసాదయతి - తస్మిన్వర్తమానస్య సద్యశ్శౌచముపదిశ్యతే - నను రాజ్యప్రచ్యుతస్య క్షత్రియజాతేరన్యత్ర జాతిరవివక్షితా - ఇత్యనేన శ్లోకేన దర్శితం - యతో న్యాయనిరూపణేన దుర్భిక్షే చాన్నదానేనోపసర్గేషు శాంతిహోమాదినా ప్రజారక్షార్థం రాజ్యాసనే వ్యవస్థానమశౌచాభావే చ కారణం తచ్చాక్షత్రియాణామపి తత్కార్యకారిణాం విప్రవైశ్యశూద్రాణామవిశిష్టం అత ఏవ సోమకార్యకారిణి చమసే సోమధర్మా అత ఏవ వ్రీహిధర్మాన్వితతయా శ్రుతమప్యవఘాతాది తత్కార్యకారిత్వస్యావిశేషితత్వాత్ప్రకృతౌ వైకృతౌ చ నీవారాదిషు సంబధ్యత ఇతి కర్మమీమాంసాయాం తత్తదధికరణేషు నిర్ణయః॥౯౪॥ డింబాహవేతి॥ డింబాహవో నృపరహితయుద్ధం తత్ర హతానాం - విద్యుతా వజ్రేణ - పార్థివేన వధార్హాపరాధే హతే గోబ్రాహ్మణరక్షణార్థం - వినాపి యుద్ధం

జలాగ్న్యాద్యుపద్రవాదిభిర్హతానాం - యస్య పురోహితాదేస్స్వకార్యావిఘాతార్థం నృపతిరాశౌచాభావమిచ్ఛతి తస్యాపి సద్యశ్శౌచం॥ ౯౫॥
సోమేతి॥ చంద్రాగ్నిసూర్యవాయుశక్రయమానాం విత్తస్వామినశ్చ పత్యోః కుబేరవరుణయోరేవం అష్టానాం లోకపాలానాం సంబంధి దేహం రాజా ధారయతి॥ ౯౬॥ తతః కిమత ఆహ॥ లోకేశేతి॥ యతో లోకేశాంశాక్రాంతో నృపతిరతో నాస్యాశౌచముపదిశ్యతే - యస్మాన్మనుష్యాణాం యచ్ఛౌచమశౌచం వా తల్లోకేశేభ్యః ప్రభవతి వినశ్యతి చ - అప్యయో వినాశః - ఏతేనాన్యదీయశౌచాశౌచోత్పాదనవినాశశక్తస్య లోకేశ్వరరూపస్య నృపతేః కుతస్స్వకీయాశౌచమితి పూర్వోక్తాశౌచాభావస్తుతిః॥ ౯౭॥ ఉద్యతైరితి॥ ఉద్యతైశ్శస్త్రైః ఖడ్గాదిభిర్నతు లగుడపాషాణాదిభిః రణే రాజ్ఞసమ్ముఖత్వాదిక్షత్రియధర్మయుక్తసంగ్రామే హతస్య తత్క్షణాదేవ జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞస్సంతిష్ఠతే సమాప్తో భవతి తత్పుణ్యేన సంయుజ్యత ఇత్యర్థః తథాశౌచమపి తత్క్షణాదేవ సమాప్తిమేతి - ఇయం శాస్త్రమర్యాదా॥ ౯౮॥ విప్ర ఇతి॥ ఆశౌచాంతే కృతశ్రాద్ధాదికృత్యో బ్రాహ్మణః అపః స్పృష్ట్వా జలస్పర్శనమాత్రం దక్షిణహస్తేన కృత్వా శుద్ధో భవతి నతు సంవత్సరే వ్యతీతే తు స్పృష్టైరద్భిర్విశుద్ధ్యతీతి వత్సా న్యాత్వా వాహనాది స్పర్శనసాహచర్యాత్ స్పృష్ట్వేత్యస్య చ సకృదుచ్చరితస్యార్థభేదస్యాన్యాయ్యత్వాత్ - క్షత్రియో హస్త్యాది వాహనం ఖడ్గాద్యస్త్రం చ - వైశ్యో బలీవర్దాది ప్రతోదం లోహప్రోతాగ్రం యోక్త్రం వా - శూద్రో యష్టిం వంశదండికాం॥ ౯౯॥ ఏతదితి॥ భో ద్విజశ్రేష్ఠా ఏతచ్ఛౌచం సపిండేషు ప్రేతేషు యుష్మాకముక్తం - ఇదానీమసపిండేషు ప్రేతశుద్ధిం శృణుత॥ ౧౦౦॥ అసపిండమితి॥ అసపిండం బ్రాహ్మణం మృతం బ్రాహ్మణో బంధువత్ స్నేహానుబంధేన - నత్వదృష్టబుద్ధ్యేత్యర్థాదుక్తం - మాతుశ్చాప్తాన్ సన్నికృష్టాన్ సహోదరభ్రాతృభగిన్యాదీన్ బాంధవాన్నిర్హృత్య త్రిరాత్రేణ శుద్ధో

క్షితిపార్థివః॥ ౯౫॥ సోమాగ్న్యర్కానిలేంద్రాణాం విత్తాప్పత్యోర్యమస్య చ। అష్టానాం లోకపాలానాం వపుర్ధారయతే నృపః॥ ౯౬॥ లోకేశాధిష్ఠితో రాజా నాస్యాశౌచం విధీయతే। శౌచాశౌచం హి మర్త్యానాం లోకేశప్రభవాప్యయమ్॥ ౯౭॥ ఉద్యతైరాహవే శస్త్రైః క్షత్రధర్మహతస్య చ। సద్యస్సంతిష్ఠతే యజ్ఞస్తథాశౌచమితి స్థితిః॥ ౯౮॥ విప్రశ్శుద్ధ్యత్యపస్స్పృష్ట్వా క్షత్రియో వాహనాయుధమ్। వైశ్యః ప్రతోదం రశ్మీన్వా యష్టిం శూద్రః కృతక్రియః॥ ౯౯॥ ఏతద్వోఽభిహితం శౌచం సపిండేషు ద్విజోత్తమాః। అసపిండేషు సర్వేషు ప్రేతశుద్ధిం నిబోధత॥ ౧౦౦॥ అసపిండం ద్విజం ప్రేతం విప్రో నిర్హృత్య బంధువత్। విశుద్ధ్యతి త్రిరాత్రేణ మాతురాప్తాంశ్చ బాంధవాన్॥ ౧౦౧॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం తు దశాహేనైవ శుద్ధ్యతి। అనదన్నన్నమహ్నైవ న చేత్తస్మిన్గృహే వసేత్॥ ౧౦౨॥ అనుగమ్యేచ్ఛయా ప్రేతం జ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవ వా। స్నాత్వా సచేలః స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి॥ ౧౦౩॥ న విప్రం స్వేషు తిష్ఠత్సు మృతం శూద్రేణ నాయయేత్। అస్వర్గ్యా హ్యాహుతిస్సా స్యాచ్ఛూద్రసంస్పర్శదూషితా॥ ౧౦౪॥ జ్ఞానం తపోఽగ్నిరాహారో మృన్మనో వార్యుపాంజనమ్।

భవతి॥ ౧౦౧॥ యద్యన్నమితి॥ నిర్హారకో యది తేషాం మృతస్య సపిండానాం ఆశౌచినామన్నమశ్నాతి తదా తద్దశాహేనైవ శుద్ధ్యతి న త్రిరాత్రేణ - అథ తేషామన్నం నాశ్నాతి గృహే చ తేషాం న వసతి నిర్హరతి చ తదాహోరాత్రేణైవ శుద్ధ్యతి - ఏవం చ తద్గృహవాసే సతి తదన్నాభోజినో నిర్హారకస్య పూర్వోక్తం త్రిరాత్రం॥ ౧౦౨॥ అనుగమ్యేతి॥ జ్ఞాతిమజ్ఞాతిం వా మృతమిచ్ఛాతోఽనుగమ్య సచేలస్నానం చ కృత్వా తతోఽగ్నిం స్పృష్ట్వా పశ్చాద్ఘృతం ప్రాశనం కృత్వా అనుగమననిమిత్తాశౌచాద్విశుద్ధ్యతి॥ ౧౦౩॥ న విప్రమితి॥ బ్రాహ్మణాదిమృతం సమానజాతీయేషు స్థితేషు న శూద్రేణ నిర్హారయేత్ - యస్మాత్సా శరీరాహుతిశ్శూద్రస్పర్శదూషితా సతీ మృతస్య స్వర్గాయ హితా న భవతి - మృతం స్వర్గం న ప్రాపయతీత్యర్థః - స్వేషు తిష్ఠత్స్విత్యభిధానాద్బ్రాహ్మణాభావే క్షత్రియేణ తదభావే వైశ్యేన తదభావే శూద్రేణాపి నిర్హారయేదిత్యుక్తం - యథాపూర్వం శ్రేష్ఠత్వాద స్వర్గ్యదోషశ్చ బ్రాహ్మణాదిసద్భావే శూద్రేణ నిర్హరణే సతి బోద్ధవ్యః - గోవిందరాజస్తు దోషనిర్దేశాత్స్వేషు తిష్ఠత్స్విత్యవివక్షితమిత్యాహ - తదయుక్తం - స్వేషు తిష్ఠత్స్వితి పదద్వయోచ్చారణవైయర్థ్యప్రసంగాదుపక్రమావగతేశ్చ వేదోదితస్యాయే నానుబోధ్యత్వాద్గుణభూతశుద్ధస్థ ర్బాధేన ప్రధానభూతాయా జాతేరుపేక్షాయాం గుణలోపేతు ముఖ్యస్యేత్యపి న్యాయేన బాధ్యతే - తస్మాత్ ॥శ్లో॥ స్వేషు తిష్ఠత్స్వితి పదద్వయం నవివక్షితం ఇదం గోవిందరాజస్య రాజాజ్ఞాం నాద్రియామహే॥ ౧౦౪॥ జ్ఞానమితి॥ జ్ఞానాదీని శుద్ధేస్సాధనాని భవంతి - తత్ర బ్రహ్మజ్ఞానం బుద్ధిరూపాంతఃకరణశుద్ధేస్సాధనం - యథాహ విష్ణుః బుద్ధిర్జ్ఞానేన శుద్ధ్యతీతి - తపో యథా తపసా వేదవిత్తమాః - అగ్నిర్యథా పునః పాకేన మృన్మయం - ఆహారో యథా హవిష్యేణ యవాగ్వాదేతి - మృద్వారిణీ యథా మృద్వార్యాదేయమర్థవదితి - మనో యథా మనఃపూతం సమాచరేదితి - సంకల్పవికల్పాత్మకం మనో నిశ్చయాత్మికా బుద్ధిరితి మనోబుద్ధ్యోర్భేదః - ఉపాంజనముపలేపనం యథా మార్జనోపాంజనైర్వేశ్మేతి - కర్మ యథా యజేద్వాశ్వమేధేనేత్యాది - అర్కో యథా గామాలభ్యార్కమీక్షేతేతి - కాలో యథా శుద్ధ్యేద్విప్రో దశాహేన - వాయుస్తు శుద్ధిహే

యుక్తంమనునానక్తమపి - శంఖానశ్చవిశుద్ధ్యంతిసోమసూర్యాంశుమారుతైరితివిష్ణ్వాద్యుక్తంగ్రాహ్యం॥౧౦౫॥సర్వేషామేవేతి॥ సర్వేషాం మృద్వారినిమిత్తదేహశౌచమనశ్శౌచాదీనాంమధ్యేఅర్థశౌచం అన్యాయేనపరధనహరణపరిహారేణయచ్ఛౌచంతత్పరం ప్రకృష్టంమన్వాదిభిః స్మృతం - తస్మాద్యోర్థేశుద్ధస్సశుద్ధోభవతి - యఃపునర్మృద్వారిశుచిరర్థేచాశుద్ధఃసోశుద్ధఏవ॥౧౦౬॥ క్షాంత్యేతి॥ క్షాంత్యాపరేణాపకారేకృతేతస్మిన్ప్రత్యపకారబుద్ధ్యనుత్పత్తిరూపయాపండితాశ్శుధ్యంతి - యథాచవక్ష్యతి - మహాయజ్ఞక్రియాఃక్షమానాశయంత్యాశుపాపానీతి. అకార్యకారిణోదానేన - యథావక్ష్యతి - సర్వస్వంవావేదవిదేబ్రాహ్మణాయేతి- అప్రఖ్యాతపాపాజప్యేన - యథావక్ష్యతిజపంస్తూపవసేదినమితి - వేదవిత్తమాఃవేదార్థజ్ఞాశ్చాంద్రాయణాదితపోవిదః - తపసేత్యేకాదశాధ్యాయేవక్ష్యమాణేన॥ ౧౦౭॥ మృత్తోయైరితి॥ మలాద్యుపహతంశోధనీయంమృజ్జలైశ్శుధ్యతే - నదీప్రవాహశ్చశ్లేష్మాద్యశుచిదూషితోవేగేనశుద్ధ్యతి - స్త్రీచపరపురుషసంగమసంకల్పాదిదూషితమానసాప్రతిమాసార్తవేనతస్మాత్పాపాచ్ఛుద్ధాభవతి- బ్రాహ్మణశ్చసన్న్యాసేనషష్ఠాధ్యాయాభిధేయేనపాపాచ్ఛుధ్యతి॥౧౦౮॥అద్భిరితి॥ స్వేదాద్యుపహతాన్యంగానిజలేనక్షాళితానిశుద్ధ్యంతి- మనశ్చనిషిద్ధచింతాదినాదూషితంసత్యాభిధానేనశుధ్యతి - భూతాత్మాసూక్ష్మదిలింగశరీరావచ్ఛిన్నోజీవాత్మాబ్రహ్మవిద్యయాపాపక్షయహేతునాతపసాచశుద్ధోభవతి - శుద్ధఃపరాత్మరూపేణావతిష్ఠతే - బుద్ధిశ్చవిపర్యయజ్ఞానోప

వాయుఃకర్మార్కకాలౌచశుద్ధేఃకర్తౄణిదేహినామ్॥౧౦౫॥సర్వేషామేవశౌచానామర్థశౌచంపరంస్మృతమ్।
యోర్థేశుచిర్హిసశుచిర్నమృద్వారిశుచిశ్శుచిః॥౧౦౬॥క్షాంత్యాశుద్ధ్యంతివిద్వాంసోదానేనాకార్యకారిణః।
ప్రచ్ఛన్నపాపాజప్యేనతపసావేదవిత్తమాః॥౧౦౭॥మృత్తోయైశ్శుద్ధ్యతేశోధ్యంనదీవేగేనశుద్ధ్యతి।రజసా
స్త్రీమనోదుష్టాసన్న్యాసేనద్విజోత్తమః।౧౦౮॥ అద్భిర్గాత్రాణిశుద్ధ్యంతిమనస్సత్యేనశుద్ధ్యతి। విద్యాత
పోభ్యాంభూతాత్మాబుద్ధిర్జ్ఞానేనశుద్ధ్యతి॥౧౦౯॥ ఏషశౌచస్యవఃప్రోక్తఃశారీరస్యవినిర్ణయః। నానావిధా
నాంద్రవ్యాణాంశుద్ధేశ్శృణుతనిర్ణయమ్॥౧౧౦॥తైజసానాంమణీనాంచసర్వస్యాశ్మమయస్యచ। భస్మనా
ద్భిర్మృదాచైవశుద్ధిరుక్తామనీషిభిః॥౧౧౧॥ నిర్లేపంకాంచనంభాండమద్భిరేవవిశుద్ధ్యతి।అబ్జమశ్మమయంచై
వరాజతంచానుపస్కృతమ్॥ ౧౧౨॥ అపామగ్నేశ్చసంయోగాద్ధైమరూప్యంచనిర్బభౌ। తస్మాత్తయోస్స్వ
యోన్యైవనిర్ణేకోగుణవత్తరః॥ ౧౧౩॥ తామ్రాయఃకాంస్యరైత్యానాంత్రపుణస్సీసకస్యచ। శౌచంయథా
ర్హంకర్తవ్యంక్షారామ్లోదకవారిభిః॥౧౧౪॥ ద్రవాణాంచైవసర్వేషాంశుద్ధిరుత్ప్లవనంస్మృతం।ప్రోక్ష
ణంసంహతానాంచదారవాణాంచతక్షణమ్॥ ౧౧౫॥ మార్జనంయజ్ఞపాత్రాణాంపాణినాయజ్ఞకర్మణి। చమ
సానాంగ్రహాణాంచశుద్ధిఃప్రక్షాళనేనతు॥౧౧౬॥ చరూణాంస్రుక్స్రువాణాంచశుద్ధిరుష్ణేనవారిణా। స్ఫ్య

హతాయథార్థవిషయజ్ఞానేనశుధ్యతి॥౧౦౯॥ ఏషఇతి॥ అయంశరీరసంబంధినశ్శౌచస్యయుష్మాకంనిశ్చయ ఉక్తః-ఇదానీంనానాప్రకారద్రవ్యాణాంయేనయచ్ఛుధ్యతి - తస్యనిర్ణయంశృణుత ॥౧౧౦॥ తైజసానామితి॥ తైజసానాంసువర్ణాదీనాంమరకతాదిమణీనాం - పాషాణమయస్య- చసర్వస్యభస్మనాజలేనమృత్తికయాచమన్వాదిభిశ్శుద్ధిరుక్తా - నిర్లేపస్యజలేనైవానంతరంశుద్ధేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ - ఇదముచ్ఛిష్టఘృతాదిలిప్తవిషయంతత్రమృద్భస్మనోర్గంధక్షయైకకార్యత్వాద్వికల్పః-ఆపస్తూభయత్రసముచ్చీయంతే ॥౧౧౧॥ నిర్లేపమితి॥ఉచ్ఛిష్టాదిలేపరహితం - సౌవర్ణభాండం- జలభవం శంఖముక్తాది - పాషాణమయంచ - రాజతమనుపస్కృతంరేఖాదిగుణాంతరాధానరహితం - తథావిధమలాసంభవాజ్జలేనైవభస్మాదిరహితేనశుద్ధ్యతి॥౧౧౨॥ అపామితి॥అగ్నిర్వైవరుణానీమకామయత ఇత్యాదివేదేశ్రూయతే- తథాగ్నేస్సువర్ణమింద్రియంవరుణాదీనాంరజతమిత్యాదిశ్రుతిష్వపి-అపామగ్నేస్సంయోగాత్సువర్ణం రజతంచోద్భూతంయస్మాదతస్తయోస్స్వకారణేనైవజలేనాత్యంతోపహతేవాగ్నినా - నిర్ణేకశ్శుద్ధిహేతుః - గుణవత్తరఃప్రశస్తతరః॥ ౧౧౩॥ తామ్రేతి॥అయోలోహం-రీతిఃపిత్తలంతద్భవంపాత్రంరైత్యం-త్రపురంగం- ఏషాంభస్మామ్లోదకైఃశోధనంకర్తవ్యం- యథార్హంయస్యయదర్హతి - తేనతచ్ఛోధనంకర్తవ్యమిత్యర్థః॥శ్లో॥ అంభసాహేమరౌప్యాయఃకాంస్యంశుద్ధ్యతిభస్మనా । అమ్లైస్తామ్రంచరైత్యంచపునఃపాకేనమృన్మయమితిబృహస్పత్యాదివచనాద్విశేషోత్రబోద్ధవ్యః ॥౧౧౪॥ ద్రవాణాంచేతి॥ ద్రవాణాంఘృతతైలాదీనాంకాకకీటాద్యుపహతానాంబోధాయనాదివచనాత్ప్రస్థతిమాత్రప్రమాణానాంప్రాదేశప్రమాణకుశపత్రద్వయేనోత్ప్లవనేనశుద్ధిః - సంహతానాంచశయ్యాదీనాముచ్ఛిష్టాద్యుపఘాతే ప్రోక్షణేనదారవాణాంచాత్యంతోపఘాతేతక్షణేనశుద్ధిః ॥౧౧౫॥ మార్జనమితి॥ చమసానాంగ్రహాణాంయజ్ఞపాత్రవిశేషాణాంచాన్యేషాంయజ్ఞపాత్రాణాంపూర్వంపాణినామార్జనంకార్యం - పశ్చాత్ప్రక్షాళనేనయజ్ఞేకర్తవ్యేశుద్ధిర్భవతి॥ ౧౧౬॥ చరూణామితి॥ స్నేహాక్తానాంచరుస్రుక్స్రువా

దీనాముష్ణజలేన శుద్ధిః- స్నేహాద్యయుక్తానాంతు జలమాత్రేణైవ శుద్ధిర్యజ్ఞార్థం॥౧౧౭॥ అద్భిస్త్వితి॥ బహూనాం ధాన్యానాం వస్త్రాణాం చ చాండాలాద్యుపహతేజలేన ప్రోక్షణాచ్ఛుద్ధిః- బహుత్వం చ పురుషభారాధికత్వమితి వ్యాచక్షతే - తదల్పానాంతు ప్రక్షాళనాచ్ఛుద్ధిర్మన్వాదిభిరుపదిశ్యతే॥౧౧౮ ॥ చేలవదితి॥ స్పృశ్యపశుచర్మణాం వంశాదిదళనిర్మితానాం చ వస్త్రవచ్ఛుద్ధిర్భవతి - శాకమూలఫలానాం చ ధాన్యవచ్ఛుద్ధిః ॥౧౧౯॥ కౌశేయేతి॥ క్రిమికోశోద్భవస్య వస్త్రస్య మేషాదిలోమప్రభవస్య చ కంబళాదేరూషైః క్షారమృత్తికాభిః - కుతపానాం నేపాళకంబళానాం అరిష్టైః రరిష్టకచూర్ణైః- అంశుపట్టానాం పటశాట్టకానాం బిల్వఫలైః- క్షౌమాణాం దుకూలానాం క్షుమావల్కలభవానాం వస్త్రాణాం తు పిష్టశ్వేతసర్షపప్రక్షాళనాచ్ఛుద్ధిః॥౧౨౦॥ క్షౌమవదితి॥ శంఖస్య-పశుశృంగాణాం స్పృశ్యపశ్వస్థిభవస్య గజాదిదంతస్య చ- క్షౌమవత్పిష్టశ్వేతసర్షపకల్కేన గోమూత్రజలయోరన్యతరయుక్తేన శాస్త్రవిదా శుద్ధిః కర్తవ్యా॥ ౧౨౧ ॥ ప్రోక్షణాత్తృణకాష్ఠం చేతి॥ తృణకాష్ఠం పలాలం చ చండాలాదిస్పర్శదూషితం- ప్రోక్షణేన శుద్ధ్యతి - తృణపలాలసాహచర్యాదిదమింధనాదికాష్ఠవిషయం - దారవాణాం చ తక్షణమితి నిర్మితదారుమయపాత్ర విషయం - గృహముదక్యా నివాసాదిదూషితం - మార్జనగోమయాద్యుపలేపనేన - మృన్మయభాండముచ్ఛిష్టాదిస్పర్శదూషితం పునఃపాకేన శుద్ధ్యతి॥౧౨౨ ॥ మద్యైరితి॥ మద్యాదిభిస్తు సంస్పృష్టం మృన్మయపాత్రం పునఃపాకేన న శుద్ధ్యతి - ష్ఠీవనం శ్లేష్మా- పూయం శోణితవికారః॥౧౨౩॥ సమ్మార్జనేతి॥ అవకరశోధనేన- గోమయాద్యుపలేపనేన- గోమూత్రోదకాదిసేకేన - ఖాత్వా కించిన్మృదపనయనేన - గవాం అహోరాత్రనివాసేన చ - పంచభిరేకైకశో భూమిశ్శుద్ధ్యతి- ఏషాం చోచ్ఛిష్టమూత్రపురీషచండాలనివాసాద్యుపహ

శూర్పశకటానాం చ ముసలోలూఖలస్య చ॥౧౧౭॥ అద్భిస్తు ప్రోక్షణం శౌచం బహూనాం ధాన్యవాససాం। ప్రక్షాళనేన త్వల్పానామద్భిశ్శౌచం విధీయతే॥౧౧౮॥ చేలవచ్చర్మణాం శుద్ధిర్వైదలానాం తథైవ చ। శాకమూలఫలానాం చ ధాన్యవచ్ఛుద్ధిరిష్యతే॥౧౧౯॥ కౌశేయావికయోరూషైః కుతపానామరిష్టకైః। శ్రీఫలైరంశుపట్టానాం క్షౌమాణాం గౌరసర్షపైః॥౧౨౦॥ క్షౌమవచ్ఛంఖశృంగాణామస్థిదంతమయస్య చ। శుద్ధిర్విజానతా కార్యా గోమూత్రేణోదకేన వా॥౧౨౧॥ ప్రోక్షణాత్తృణకాష్ఠం చ పలాలం చైవ శుద్ధ్యతి। మార్జనోపాంజనైర్వేశ్మ పునఃపాకేన మృన్మయం॥ ౧౨౨ ॥ మద్యైర్మూత్రైః పురీషైర్వా ష్ఠీవనైః పూయశోణితైః। సంస్పృష్టం నైవ శుద్ధ్యేత పునఃపాకేన మృన్మయమ్॥౧౨౩॥ సంమార్జనోపాంజనేన సేకేనోల్లేఖనేన చ। గవాం చ పరివాసేన భూమిశ్శుద్ధ్యతి పంచభిః॥౧౨౪॥ పక్షిజగ్ధం గవాఘ్రాతమవధూతమవక్షుతం। దూషితం కేశకీటైశ్చ మృత్ప్రక్షేపేణ శుద్ధ్యతి॥ ౧౨౫ ॥ యావన్నాపైత్యమేధ్యాక్తాద్గంధో లేపశ్చ తత్కృతః। తావన్మృద్వారి చాదేయం సర్వాసు ద్రవ్యశుద్ధిషు॥౧౨౬॥ త్రీణి దేవాః పవిత్రాణి బ్రాహ్మణానామకల్పయన్। అదృష్టమద్భిర్నిర్ణిక్తం యచ్చ వాచా ప్రశస్యతే॥౧౨౭॥ ఆపశ్శుద్ధా భూమిగతా వైతృష్ణ్యం యాసు గోర్భవేత్। అవ్యాప్తాశ్చేదమేధ్యేన గంధవర్ణరసాన్వితాః॥౧౨౮॥ నిత్యం శుద్ధః కారుహస్తః పణ్యం యచ్చ ప్రసారితమ్। బ్రహ్మచారిగతం భైక్షం నిత్యం

తగౌరవలాఘవాభ్యాం సముచ్చయవికల్పావవగంతవ్యౌ॥ ౧౨౪ ॥ పక్షిజగ్ధమితి॥ భక్ష్యపక్షిణా కాకశ్చ త్యాగోయస్య భక్షితః - గవాయస్యాఘ్రాణం కృతం - పదా చ యదవధూతం ఉపరిక్షుతమ్ - కేశకీటదూషితం - జగ్ధశబ్దలింగాదన్నమల్పం-మృత్ప్రక్షేపేణ శుద్ధ్యతి॥౧౨౫॥యావదితి॥ విష్ఠాదిలిప్తాద్ద్రవ్యాద్యావత్తత్సంబంధినౌ గంధలేపౌ నివృత్తౌ తావద్ద్రవ్యముద్ధృత్య మృద్వారి ప్రక్షేప్తవ్య గృహీతవ్యం- యత్ర చ సామాన్యాదౌ మృదా శుద్ధిస్తత్ర మృత్సహితం జలగ్రహణం కర్తవ్యం - యత్ర కర్ణమలాదౌ జలేనైవ శుద్ధిస్తత్ర జలమాత్రమిత్యవగంతవ్యం॥౧౨౬॥త్రీణి దేవా ఇతి॥ కేనాపి ప్రకారేణాదృష్టోపఘాతహేతుసంసర్గమదృష్టం సంజాతోపఘాతశంకాయాం జలేన ప్రక్షాళితం - తథాహ హారీతః ॥ యద్యస్మిన్ మాంసాస్యాత్తత్తదద్భిస్స్పృశ్య శుద్ధిర్భవతి- ఉపఘాతశంకాయామేవ పవిత్రం భవత్వితి బ్రాహ్మణవాచా యత్ప్రశస్యతే తాని త్రీణి పవిత్రాణి దేవాః బ్రాహ్మణానాం కల్పితవంతః॥౧౨౭ ॥ ఆప ఇతి ॥ యత్పరిమాణాస్వప్సు గోః పిపాసావిచ్ఛేదో భవతి - తా ఆపో గంధవర్ణరసశాలిన్యస్స్యః యద్యమేధ్యలిప్తా న భవంతి తదా విశుద్ధభూమిగతా విశుద్ధాస్స్యుః - విశుద్ధభూమిగతా ఇతి భూమిసంబంధప్రదర్శనాయ నత్వంతరిక్షగతానాం నివృత్త్యర్థం॥౧౨౮॥ నిత్యం శుద్ధ ఇతి॥ కారోర్మాలాకారాదేర్దేవబ్రాహ్మణాద్యర్థే వా ద్రవ్యప్రయోజనాద్యపేక్షయా వా మాల్యాదిగ్రథనే శుద్ధివిశేషాకరణేపి స్వభావాదేవ హస్తస్సర్వదా శుద్ధః - తథా జననమరణయోరపి స్వవ్యాపారే శుద్ధః - న త్వశౌచం కారూణాం కారుకమర్మణీతి వచనాత్ - తథా యద్విక్రేతవ్యం పణ్యవీధికాయాం ప్రసారితం - నాపణనీయమన్నమశ్నీయాదితి శంఖవచనాత్సిద్ధాన్నవ్యతిరిక్తం- తదనేకక్రేతృకరస్పర్శేపి శుద్ధమేవ - తథా బ్రహ్మచార్యాదిగతభైక్షమనాచాంతస్త్రీదత్తమపి రథ్యాది క్రమణేపి సర్వదా శుద్ధమితి శాస్త్రమర్యా

దా॥౧౨౯॥ నిత్యమాస్యమితి॥ సర్వదా స్త్రీణాం ముఖం శుచి - తథా కాకాది పక్షిణాం చంచూపఘాత పతితం ఫలం శుచి - వత్సముఖం చ దోహసమయే క్షీరప్రక్షరణే శుచి - శ్వా చ యదా మృగాదీన్ హంతుం గృహ్ణాతి తదా తత్ర వ్యాపారే శుచిః - తస్మాత్॥౧౩౦॥ శ్వభిరితి॥ కుక్కురైర్హతస్య మృగాదేర్యన్మాంసం తచ్ఛుచి మనురవోచత్ - తచ్ఛ్రాద్ధాతిథిభోజనాదావేవ ద్రష్టవ్యం - అన్యైశ్చామమాంసభక్షకైర్వ్యాఘ్రశ్యేనాదిభిశ్చ వ్యాధాదిభిర్మృగవధజీవిభిశ్చ హతస్య యన్మాంసం తచ్చ॥౧౩౧॥ ఊర్ధ్వం నాభేరితి॥ నాభేరుపరి యానీంద్రియచ్ఛిద్రాణి తాని సర్వాణి పవిత్రాణి భవంతి అతస్తేషాం స్పర్శనేనాశౌచం - యాని నాభేరధస్తాన్యశుచీని భవంతి - అధశ్ఛిద్రేషు చ బహువచనం వ్యక్తిబహుత్వాపేక్షయా - వక్ష్యమాణాశ్చ వసాదయో దేహమలా దేహాన్నిస్సృతా అశుద్ధా భవంతి॥౧౩౨॥ మక్షికేతి॥ మక్షికా అమేధ్యస్పర్శిన్యోఽపి - విప్రుషో ముఖనిస్సృతా అల్పా జలకణాః - ఛాయా పతితాదేః హీనస్పర్శస్యాపి - గవాదీని చాగ్నిపర్యంతాని - చండాలాదిస్పృష్టాన్యపి - స్పర్శే శుచీని జానీయాత్॥౧౩౩॥ విణ్మూత్రేతి॥ విణ్మూత్రముత్సృజ్యతే యేన స విణ్మూత్రోత్సర్గః పాయ్వాదిస్తస్య శుద్ధ్యర్థం - మృద్వారి గృహీతవ్యం - అర్థవత్ప్రయోజనవద్యావతా గంధలేపక్షయో భవతి - తథా శారీరాణాం వసాదిమలానాం సంబంధిషు ద్వాదశస్వపి గంధలేపక్షయార్థం మృద్వారి గ్రాహ్యం - తత్ర స్మృత్యంతరాత్పూర్వషట్కే మృజ్జలగ్రహణం - ఉత్తరషట్కే జలమాత్రగ్రహణం - తదాహ బోధాయనః॥శ్లో॥ ఆదదీత మృదోఽపశ్చ షట్సు పూర్వేషు శుద్ధయే। ఉత్తరేషు చ షట్స్వద్భిః కేవలాభిర్విశుద్ధ్యతీతి॥ తతశ్చ ద్వాదశస్వపీతి మానవం మృద్వారిగ్రహణవచనం వ్యవస్థయా మృద్వారిణోర్గ్రాహణే సతి న విరుద్ధ్యతే॥ గోవిందరాజస్తు మనుబోధాయనవచనసందర్శనాదుత్తరషట్కేఽపి వికల్పమాహ - స చ వ్యవస్థితో ద్వై

మేధ్యమితి స్థితిః॥౧౨౯॥ నిత్యమాస్యం శుచి స్త్రీణాం శకునిః ఫలపాతనే। ప్రస్రవే చ శుచిర్వత్సః శ్వా మృగగ్రహణే శుచిః॥౧౩౦॥ శ్వభిర్హతస్య యన్మాంసం శుచి తన్మనురబ్రవీత్। క్రవ్యాద్భిశ్చ హతస్యాన్యైశ్చండాలాద్యైశ్చ దస్యుభిః॥౧౩౧॥ ఊర్ధ్వం నాభేర్యాని ఖాని తాని మేధ్యాని సర్వశః। యాన్యధస్తాన్యమేధ్యాని దేహాచ్చైవ మలాశ్చ్యుతాః॥౧౩౨॥ మక్షికా విప్రుషశ్ఛాయా గౌరశ్వః సూర్యరశ్మయః। రజో భూర్వాయురగ్నిశ్చ స్పర్శే మేధ్యాని నిర్దిశేత్॥౧౩౩॥ విణ్మూత్రోత్సర్గశుద్ధ్యర్థం మృద్వార్యాదేయమర్థవత్। దైహికానాం మలానాం చ శుద్ధిషు ద్వాదశస్వపి॥౧౩౪॥ వసా శుక్రమసృఙ్మజ్జా మూత్రవిట్కర్ణవిణ్నఖాః। శ్లేష్మాశ్రు దూషికా స్వేదో ద్వాదశైతే నృణాం మలాః॥౧౩౫॥ ఏకా లింగే గుదే తిస్రస్తథైకత్ర కరే దశ। ఉభయోః సప్త దాతవ్యా మృదః శుద్ధిమభీప్సతా॥౧౩౬॥ ఏతచ్ఛౌచం గృహస్థానాం ద్విగుణం బ్రహ్మచారిణామ్। త్రిగుణం స్యాద్వనస్థానాం యతీనాం తు చతుర్గుణమ్॥౧౩౭॥ కృత్వా మూత్రం పురీషం వా ఖాన్యాచాంత ఉపస్పృశేత్॥ వేదమధ్యేష్యమాణశ్చ అన్నమశ్నంశ్చ సర్వదా॥౧౩౮॥ త్రిరాచామేదపః పూర్వం ద్విః ప్రమృజ్యాత్తతో ముఖమ్। శారీరం శౌచమిచ్ఛన్హి స్త్రీ శూద్రస్తు సకృత్సకృత్॥౧౩౯॥ శూద్రాణాం మాసికం కార్యం వపనం న్యాయవర్తి

వపిత్రాద్యదృష్టకర్మప్రవృత్తే - ఉత్తరేష్వపి మృదమాదద్యాన్నాన్యథా॥౧౩౪॥ వసేతి॥ వసా కాయస్నేహః - శుక్రం రేతః - అసృగ్రక్తం - మజ్జా శిరోమధ్యపిండితస్నేహః - దూషికా అక్షిమలః - స్వేదశ్శ్రమాదినా దేహనిస్సృతం జలం - వసాదయో ద్వాదశ నరాణాం దైహికా మలా భవంతి॥౧౩౫॥ ఏకా లింగ ఇతి॥ మూత్రపురీషోత్సర్గే సతి శుద్ధిమభీప్సితా - మృద్వావార్యాదేయమర్థవదిత్యుక్తత్వాజ్జలసహితా మృదేకా లింగే దాతవ్యా - గుదే తిస్రో మృదః - తథైకస్మిన్ కరే వామే॥శ్లో॥ శౌచవిద్దక్షిణం హస్తం నాధశ్శౌచే నియోజయేత్। తథైవ వామహస్తేన నాభేరూర్ధ్వం న శోధయేదితి దేవలవచనాత్తస్యైవాధశ్శౌచసాధనత్వాత్తత్రైవ దశ మృదో దాతవ్యాః - తత ఉభయోః కరయోః సప్త దాతవ్యాః - యదా తూక్తశౌచేనాపి గంధలేపక్షయో న భవతి తదా యావన్నాపైత్యమేధ్యాక్తాదితి వచనాదధికసంఖ్యా అపి మృదో దాతవ్యాః - ఏతద్విషయాణ్యేవ మునీనామధికమృత్సంఖ్యావచనాని - మృత్పరిమాణమాహ దక్షః॥శ్లో॥ లింగేఽపి మృత్సమాఖ్యాతా త్రిపర్వీ పూర్యతే యయా। ద్వితీయా చ తృతీయా చ తదర్ధార్ధా ప్రకీర్తితేతి - యదా తూక్తసంఖ్యయా న్యూనేనాపి గంధలేపక్షయో భవతి తదా సంఖ్యావాక్యారంభసామర్థ్యాత్సంఖ్యా పూరయితవ్యైవ॥౧౩౬॥ ఏతచ్ఛౌచమితి॥ ఏకా లింగ ఇత్యాదియచ్ఛౌచముక్తం తద్గృహస్థానామేవ - బ్రహ్మచారిణాం ద్విగుణం - వానప్రస్థానాం త్రిగుణం - యతీనాం పునశ్చతుర్గుణం॥౧౩౭॥ కృత్వేతి॥ మూత్రం పురీషం వా కృత్వా కృతయథోక్తశౌచస్త్రిరాచాంతః - వేదాధ్యయనం చికీర్షన్నన్నం వా అశ్నన్ - ఇంద్రియచ్ఛిద్రాణి శీర్షణ్యాని స్పృశేత్ - యత్తు ద్వితీయాధ్యాయే. అధ్యేష్యమాణస్త్వాచాంతో నివేద్య గురవే శ్నీయాదాచమ్యేత్యుభయముక్తం తద్వ్రతాంగత్వార్థం - ఇదం తు నైత్యకశౌచవిషయమిత్యపునరుక్తిః॥౧౩౮॥ ఆచాంత ఇతి యదుక్తం తత్ర విశేషమాహ॥ త్రిరాచామేదితి॥ దేహస్య శుద్ధిమిచ్ఛన్ ప్రథమం వారత్రయమపో భక్షయేత్ - తతో ద్విర్ముఖం పరిమృజ్యాత్ - స్త్రీశూద్రశ్చైకవారమాచమనార్థముదకం భక్షయేత్॥౧౩౯॥ శూద్రాణామితి॥ శూద్రాణాం కార్యమితి - కృత్యానాం కర్తరి వేతి కర్తరి షష్ఠీ - యథాశాస్త్ర

వ్యవహారిభిర్ద్విజశుశ్రూషకైః స్నాత్వా మాసిమాసి ముండనం కార్యం - వైశ్యవచ్చ మృతసూతకాదౌ శౌచకల్పోఽస్య స్మర్తవ్యః - ద్విజోచ్ఛిష్టంచ భోజనం భుజ్యత ఇతి భోజనం - కార్యమితి శేషః॥౧౪౦॥ నోచ్ఛిష్టమితి॥ నిష్ఠీవ్యోక్త్వాఽనృతానిచేతి నిష్ఠీవతామాచమనవిధానాద్విప్రుషామపి ముఖాన్నిస్సరణం నిష్ఠీవనమేవేతి ప్రసక్తౌ తచ్ఛుద్ధ్యర్థమపవాదమాహ - ముఖభవా విప్రుషోఽంగే నిపతంతి తా ఉచ్ఛిష్టం న కుర్వంతి - తథా శ్మశ్రులోమాని ముఖప్రవిష్టాని నోచ్ఛిష్టతాం జనయంతి - దంతావకాశస్థితం చాన్నావయవాది నోచ్ఛిష్టం కురుతే - అత్ర గౌతమీయో విశేషః - దంతశ్లిష్టేషు దంతవదన్యత్ర జిహ్వాభిమర్శనాత్ప్రాక్చ్యుతేరిత్యేకే చ్యుతేష్వాస్రావవద్విద్యాన్నిగిరన్నేవ తచ్ఛుచిరితి॥౧౪౧॥ అన్యేషామాచమనార్థం జలం దదతాం యే బిందవః పాదౌ స్పృశంతి - న జంఘాది - విశుద్ధభూమిస్థోదకతుల్యాస్తేన నాచమనాఽపేక్షా భవతి - తదా తత్ర చ వ్యవధానావస్థైరకృతాచమనశ్శుద్ధ్యతి ద్రవ్యంచ శుద్ధ్యతి॥౧౪౨॥ ఉచ్ఛిష్టేనేతి॥ ద్రవ్యహస్తపదేన శరీరసంబంధమాత్రం ద్రవ్యస్య వివక్షితం - ఆమణిబంధాత్పాణిం ప్రక్షాళ్యేతి ద్రవ్యహస్తస్యాచమనాసంభవాత్ - స్కంధాదిస్థితద్రవ్యో యద్యుచ్ఛిష్టేన సంస్పృష్టో భవతి తదా ద్రవ్యమనవస్థాప్యైవ కృతాచమనశ్శుద్ధ్యతి - ద్రవ్యంచ శుద్ధం భవతి॥౧౪౩॥ వాంత ఇతి॥ కృతవమనస్సంజాతవిరేకశ్చ - స్నాత్వా ఘృతప్రాశనం కుర్యాత్ - దశ విరేకాన్విరిక్త ఇతి గోవిందరాజః - యది భుక్త్వా అనంతరమేవ వమితి తదా ఆచమనమేవ కుర్యాన్న స్నానఘృతప్రాశనే - మైథునంచ కృత్వా స్నాయాత్ - ఇదంతు బుధుమతీవిషయం॥౧౪౪॥ సుప్త్వేతి॥ నిద్రాం క్షుత్వా భోజనశ్లేష్మనిరసనమృషావాదజలపానాదికృత్వా అధ్యయనం చ కీర్షుః శుచిరప్యాచామేత్ - యత్తు భుక్త్వా చోపస్పృశేత్ స్మృగితి తథా ఆధ్యేష్యమాణస్త్వాచాంత ఇతి చ ద్వితీయాధ్యాయోక్తం తద్వ్రతాంగత్వేన - ఇహ తు భు

నామ్ । వైశ్యవచ్ఛౌచకల్పశ్చ ద్విజోచ్ఛిష్టంచ భోజనమ్॥ ౧౪౦ ॥ నోచ్ఛిష్టం కుర్వతే ముఖ్యా విప్రుషోఽంగే పతంతి యాః । న శ్మశ్రూణి గతాన్యాస్యం న దంతాంతరధిష్ఠితమ్॥ ౧౪౧॥ స్పృశంతి బిందవః పాదౌ య ఆచామయతః పరాన్ । భౌమికైస్తే సమా జ్ఞేయా న తైరప్రయతో భవేత్॥ ౧౪౨॥ ఉచ్ఛిష్టేన తు సంస్పృష్టో ద్రవ్యహస్తః కథంచన। అనిధాయైవ తద్ద్రవ్యమాచాంతశ్శుచితామియాత్॥౧౪౩॥ వాంతో విరిక్తః స్నాత్వా తు ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । ఆచామేదేవ భుక్త్వాఽన్నం స్నానం మైథునినః స్మృతమ్॥౧౪౪॥ సుప్త్వా క్షుత్వా చ భుక్త్వా చ నిష్ఠీవ్యోక్త్వాఽనృతాని చ । పీత్వాఽపోఽధ్యేష్యమాణశ్చ ఆచామేత్ప్రయతోఽపి సన్ ॥౧౪౫॥ ఏష శౌచవిధిః కృత్స్నో ద్రవ్యశుద్ధిస్తథైవ చ॥ ఉక్తో వస్సర్వవర్ణానాం స్త్రీణాం ధర్మాన్నిబోధత॥ ౧౪౬ ॥ బాలయా వా యువత్యా వా వృద్ధయా వాపి యోషితా । న స్వాతంత్ర్యేణ కర్తవ్యం కించిత్కార్యం గృహేష్వపి॥౧౪౭॥ బాల్యే పితుర్వశే తిష్ఠేత్పాణిగ్రాహస్య యౌవనే। పుత్రాణాం భర్తరి ప్రేతే న భజేత్ స్త్రీ స్వతంత్రతామ్॥ ౧౪౮ ॥ పిత్రా భర్త్రా సుతైర్వాపి నేచ్ఛేద్విరహమాత్మనః । ఏషాం హి విరహేణ స్త్రీ గర్హ్యే కుర్యాదుభే కులే॥౧౪౯॥ సదా ప్రహృష్టయా భావ్యం గృహకార్యేషు దక్షయా । సుసంస్కృతోపస్కరయా వ్యయే చాముక్తహస్తయా॥ ౧౫౦ ॥ యస్మై దద్యాత్పితా త్వేనాం భ్రాతా వానుమతే పితుః । తం శుశ్రూషేత జీవంతం సంస్థితం చ న లంఘయేత్ ॥౧౫౧॥ మంగళార్థం స్వస్త్యయనం యజ్ఞశ్చాసాం ప్రజాపతేః । ప్రయుజ్యతే వివాహే తు ప్రదానం స్వా

క్త్వాచమనవిధానం పురుషార్థం - అధ్యయనాంగతయాఽఽచమనవిధానం గృహస్థాదీనామపీతి న పౌనరుక్త్యం॥౧౪౫॥ ఏష శౌచవిధిరితి॥ ఏష వ ఉక్తో మనుష్యాణాం జననమరణాదౌ దశరాత్రాద్యాశౌచవిధిః సమగ్రో ద్రవ్యాణాం తైజసాదీనాం చేలాదీనాంచ జలాదినా శుద్ధివిధిర్యుష్మాకముక్తః - ఇదానీం స్త్రీణామనుష్ఠేయం ధర్మం శృణుత॥౧౪౬॥ బాలయా వేతి॥ బాల్యే యౌవనే వార్ధకే చ వర్తమానయా కించిత్స్వాతంత్ర్యేణ కార్యం భర్త్రా - అపి కార్యం భర్త్రా ద్యననుమతం న స్వాతంత్ర్యేణ కర్తవ్యం కింతు॥౧౪౭॥ బాల్యే పితురితి॥ బాల్యే పితుర్వశే తిష్ఠేత్ - యౌవనే భర్తుః - భర్తరి మృతే పుత్రాణాం - తదభావే॥శ్లో॥ తత్సపిండేషు చాసత్సు పితృపక్షః ప్రభుః స్త్రియాః । పక్షద్వయావసానే తు రాజా భర్తా స్త్రియా మత ఇతి నారదవచనాత్ - జ్ఞాతిరాజాదీనామాయత్తా స్యాత్ - కదాచిన్న స్వతంత్రా భవేత్॥౧౪౮॥ పిత్రా భర్త్రేతి॥ పిత్రా పత్యా పుత్రైర్వాఽఽత్మనో విరహం కుర్యాత్ - యస్మాదేషాం వియోగేన స్త్రీ బంధకీభావం గతా పతిపితృకులే నిందితే కరోతి॥౧౪౯॥ సదేతి॥ సర్వదా భర్తరి నిరుద్ధే పి ప్రసన్నవదనయా గృహకర్మణి చతురయా సుశోధితకుండకటాహాదిగృహభాండయా వ్యయే చాబహుప్రదయా స్త్రియా భవితవ్యం॥ ౧౫౦॥ యస్మై దద్యాదితి॥ యస్మై పితా ఏనాం దద్యాత్పితురనుమత్యా భ్రాతా వా - తం జీవంతం పరిచరేత్ - మృతంచ నాతిక్రామేత్ - వ్యభిచారేణ తదీయశ్రాద్ధతర్పణాకరణేన వారశాకికకృత్యఖండనేన చ॥౧౫౧॥ మంగళార్థమితి॥ యదాసాం స్వస్త్యయనం శాంత్యనుమంత్రవచనాదిరూపం - యశ్చాసాం ప్రజాపతియా

గః ప్రజాపత్యుద్దేశేనాజ్యహోమాత్మకో వివాహే మంగళార్థమభీష్టసంపత్త్యర్థం కర్మ - యత్పునః ప్రథమం ప్రదానం వాగ్దానాత్మకం తదేవ భర్తుస్స్వామ్యజనకం తతశ్చ వాగ్దానాదారభ్య స్త్రీ భర్తృపరతంత్రా తస్మాత్తం శ్రయేతేతి పూర్వోక్తాద్విశేషః - యత్తు నవమేఽధ్యాయే- తేషాం నిష్ఠా తు విజ్ఞేయా విద్వద్భిస్సప్తమే పద ఇతి తద్భార్యాత్వసంస్కారార్థమిత్యవిరోధః॥ ౧౫౨॥ యతః- అనృతావితి॥ మంత్రసంస్కారో వివాహః తత్కర్తా భర్తా- ఋతావుపేయాత్సర్వత్ర వా ప్రతిషిద్ధవర్జమితి గౌతమవచనాత్ - ఋతుకాలే అన్యదా చ నిత్యమిహలోకే సుఖస్య దాతా - తదారాధనేన చ స్వర్గాదిప్రాప్తేః పరలోకేపి సుఖస్య దాతేతి- తస్మాత్ ॥౧౫౩॥ విశీల ఇతి॥ సదాచారశూన్యః స్త్ర్యంతరానురక్తో వా విద్యాదిగుణహీనో వా - తథాపి సాధ్వ్యా స్త్రియా దేవవత్పతిరారాధనీయః- యస్మాచ్చ ॥ ౧౫౪॥ నాస్తీతి॥ యథా భర్తుః సహ స్త్రీ(?)ర్భవత్యాం(?) రజోదోషాదినా అనుపస్థితాయామపి పత్న్యంతరేణ యజ్ఞనిష్పత్తిః తథా న స్త్రీణాం భర్త్రా వినా యజ్ఞసిద్ధిః - నాపి భర్తురననుమతౌ వ్రతోపవాసౌ- కింతు భర్తృపరిచర్యయైవ స్త్రీ స్వర్గలోకే పూజ్యతే॥ ౧౫౫॥ పాణిగ్రాహస్యేతి॥ పత్యా సహ ధర్మాచరణేన యో ఽరిత(?) స్స్వర్గాదిలోకస్తమిచ్ఛంతీ సాధ్వీ స్త్రీ జీవతో వా మృతస్య వా భర్తుర్న కించిదప్రియమాచరేత్ - మృతస్యాప్రియం వ్యభిచారేణ విహితశ్రాద్ధఖండనేన చ॥ ౧౫౬॥ కామం త్వితి ॥ పవిత్రైః పుష్పమూలఫలైః దేహం తు ఉపవాసేనాల్పాహారేణ క్షీణం కుర్యాత్ న చ భర్తరి మృతే వ్యభిచారధియా పరపురుషస్య నామాప్యుచ్చారయేత్ ఏవం చ సతి॥ ౧౫౭॥ ఆసీతేతి॥ క్షమాయుక్తా నియమవతీ- ఏకభర్తృకాణాం యో ధర్మః ప్రకృష్టతమస్తమిచ్ఛంతీ - మధుమాంసమైథునాత్యాగా- బ్రహ్మచర్యశాలినీ మరణపర్యంతం తిష్ఠేత్ -అపుత్రాపి పుత్రార్థం న పరపురుషం సేవేత- యస్మాత్॥

మ్యకారణమ్॥ ౧౫౨॥ అనృతావృతుకాలే చ మంత్రసంస్కారకృత్పతిః। సుఖస్య నిత్యం దాతేహ పరలోకే చ యోషితః॥ ౧౫౩॥ విశీలః కామవృత్తో వా గుణైర్వా పరివర్జితః। ఉపచర్యః స్త్రియా సాధ్వ్యా సతతం దేవవత్పతిః॥ ౧౫౪॥ నాస్తి స్త్రీణాం పృథగ్యజ్ఞో న వ్రతం నాప్యుపోషితమ్। పతిం శుశ్రూషతే యేన తేన స్వర్గే మహీయతే॥ ౧౫౫॥ పాణిగ్రాహస్య సాధ్వీ స్త్రీ జీవతో వా మృతస్య వా। పతిలోకమభీప్సంతీ నాచరేత్కించిదప్రియమ్॥ ౧౫౬॥ కామం తు క్షపయేద్దేహం పుష్పమూలఫలైశ్శుభైః। న తు నామాపి గృహ్ణీయాత్పత్యౌ ప్రేతే పరస్య తు॥ ౧౫౭॥ ఆసీతామరణాత్క్షాంతా నియతా బ్రహ్మచారిణీ। యో ధర్మ ఏకపత్నీనాం కాంక్షంతీ తమనుత్తమమ్॥ ౧౫౮॥ అనేకాని సహస్రాణి కుమారబ్రహ్మచారిణామ్। దివం గతాని విప్రాణామకృత్వా కులసంతతిమ్॥ ౧౫౯॥ మృతే భర్తరి సాధ్వీ స్త్రీ బ్రహ్మచర్యే వ్యవస్థితా। స్వర్గం గచ్ఛత్యపుత్రాపి యథా తే బ్రహ్మచారిణః॥ ౧౬౦॥ అపత్యలోభాద్యా తు స్త్రీ భర్తారమతివర్తతే। సేహ నిందామవాప్నోతి పతిలోకాచ్చ హీయతే॥ ౧౬౧॥ నాన్యోత్పన్నా ప్రజాస్తీహ న చాప్యన్యపరిగ్రహే। న ద్వితీయశ్చ సాధ్వీనాం క్వచిద్భర్తోపదిశ్యతే॥ ౧౬౨॥ పతిం హిత్వాపకృష్టం స్వముత్కృష్టం యా నిషేవతే। నింద్యైవ సా భవేల్లోకే పరపూర్వేతి చోచ్యతే॥ ౧౬౩॥ వ్యభిచారాత్తు భర్తుః స్త్రీ లోకే ప్రాప్నోతి నింద్యతామ్। సృగాలయోనిం ప్రాప్నోతి పాపరోగైశ్చ పీడ్యతే॥ ౧౬౪॥

౧౫౮॥ అనేకానీతి॥ బాల్యత ఏవ బ్రహ్మచారిణామకృతదారాణాం సనకవాలఖిల్యాదీనాం బ్రాహ్మణానాం బహూని సహస్రాణి కులవృద్ధ్యర్థం సంతతిమనుత్పాద్యాపి స్వర్గం గతాని॥ ౧౫౯॥ మృతే భర్తరీతి॥ సాధ్వ్యాచారా స్త్రీ మృతే భర్తరి - అకృతపురుషాంతరమైథునా- పుత్రరహితాపి స్వర్గం గచ్ఛతి- యథా తే సనకవాలఖిల్యాదయః పుత్రశూన్యాస్స్వర్గం గతాః ॥౧౬౦ ॥ అపత్యలోభాదితి॥ పుత్రో మే జాయతాం తేన స్వర్గం ప్రాప్స్యామీతి లోభేన యా స్త్రీ భర్తారమతిక్రమ్య వర్తతే- వ్యభిచరతీత్యర్థః - సేహ లోకే గర్హాం ప్రాప్నోతి పరలోకం స్వర్గం చ తేన పుత్రేణ న లభతే॥ ౧౬౧॥ అత్రైవ హేతుమాహ॥ నాన్యోత్పన్నేతి॥ యస్మాద్భర్తృవ్యతిరిక్తేన పురుషేణ ఉత్పన్నా సా ప్రజా తస్యాః శాస్త్రీయా న భవతి న చాన్యపత్న్యాముత్పాదిత ఉత్పాదకస్య ప్రజా భవతి- ఏతచ్చానియోగోత్పాదితవిషయం - బహుభర్తృకేయమితి లోకప్రసిద్ధే ద్వితీయోపి భర్తా భవతు తస్మాదన్యోత్పాదితత్వమసిద్ధమిత్యాశంక్యాహ - నేతి- లోకే గర్హా ప్రసిద్ధావపి- సాధ్వీనాం న క్వచిచ్ఛాస్త్రే ద్వితీయో భర్తోపదిశ్యతే- ఏవం చ సతి పునర్భూత్వమపి ప్రసిద్ధం॥ ౧౬౨॥ పతిమితి॥ అపకృష్టం క్షత్రియాదికం స్వకీయం పతిం త్యక్త్వా ఉత్కృష్టం బ్రాహ్మణాదికం యా ఆశ్రయతి సా లోకే గర్హణీయైవ భవతి- పరో ఽస్యాః పూర్వో భర్తా అస్యా అభూదితి చ లోకైరుచ్యతే॥ ౧౬౩ ॥ వ్యభిచారఫలమాహ వ్యభిచారేతి॥ పరపురుషోపభోగేన స్త్రీ ఇహ లోకే గర్హణీయతాం లభతే- మృతా చ సృగాలీ భవతి కుష్ఠాదిరోగైశ్చ పీడ్యతే॥ ౧౬౪ ॥ పతిమితి॥ మనోవాగ్దేహసంయతేతి విశేషణోపాదానాత్ యా మనోవాగ్దేహైరేవ భర్తారం న వ్యభిచరతి - సా భర్తృమాత్రనిష్ఠమనోవాగ్దేహా వ్యాపార

త్వాద్భర్తా సహార్జితాన్ లోకాన్ ప్రాప్నోతి - ఇహచ శిష్టైస్సాధ్వీత్యుచ్యతే - వాఙ్మనసాభ్యామపి పతింన వ్యభిచరేదితి విధానార్థోఽదైహిక వ్యభిచారనివృత్తేరుక్తాయా అప్యనువాదః॥౧౬౫॥ అనేనేతి॥ అనేన స్త్రీధర్మప్రకారేణ ఉక్తేనాచారేణ పతిశుశ్రూషాభర్తృవ్యభిచారాది నా మనోవాక్కాయసంయతా స్త్రీ ఇహలోకే ప్రకృష్టాం కీర్తిం పరత్ర పత్యా సహార్జితంచ స్వర్గాదిలోకం ప్రాప్నోతీతి ప్రకరణార్థోపసంహారః॥౧౬౬॥ ఏవంవృత్తామితి॥ ద్విజాతిస్సమానవర్ణాం యథోక్తాచారయుక్తాం పూర్వమృతాం శ్రౌతస్మార్తాగ్నిభిర్యజ్ఞపాత్రైశ్చ దాహధర్మజ్ఞో దాహయేత్॥౧౬౭॥ భార్యాయా ఇతి॥ పూర్వమృతాయై అంత్యకర్మణి దాహనిమిత్తమగ్నీన్ సమర్ప్య గృహస్థాశ్రమనిమిత్తం ఉత్పన్నపుత్రో నుత్పన్నపుత్రో వా పునర్వివాహం కుర్యాత్ - స్మార్తాగ్నిం శ్రౌతాగ్నీన్వా ఆదధ్యాత్॥౧౬౮॥ అనేనేతి॥ అనేన తృతీయాధ్యాయాద్యుక్తవిధినా ప్రత్యహం పంచయజ్ఞాన్నత్యజేత్ ద్వితీయమాయుర్భాగం కృతదారపరిగ్రహః అనేనైవ యథోక్తవిధినా గృహస్థవిహితాన్ ధర్మాననుతిష్ఠేత్ - గృహస్థవిహితాన్ ధర్మాననుతిష్ఠేత్ - గృహస్థధర్మత్వేపి పంచయజ్ఞానాం ప్రకృష్టధర్మత్వజ్ఞాపనార్థం పృథఙ్నిర్దేశః॥౧౬౯॥ ఇతి కుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావళ్యాం పంచమోఽధ్యాయః- * * * * * * * * * * * * * * * * * *

ఏవమితి॥ ఆశ్రమసముచ్చయాశ్రితో ద్విజాతిః కృతసమావర్తనః ఉక్తప్రకారేణ యథాశాస్త్రం గృహస్థాశ్రమమనుష్ఠాయ నియతః కృతనిశ్చ

పతింయా నాభిచరతి మనోవాగ్దేహసంయతా। సా భర్తృలోకమాప్నోతి సద్భిస్సాధ్వీతి చోచ్యతే॥౧౬౫॥ అ
నేన నారీవృత్తేన మనోవాగ్దేహ సంయతా। ఇహాగ్ర్యాం కీర్తిమాప్నోతి పతిలోకం పరత్ర చ॥౧౬౬॥ ఏవంవృ
త్తాం సవర్ణాం స్త్రీం ద్విజాతిః పూర్వమారిణీమ్। దాహయేదగ్నిహోత్రేణ యజ్ఞపాత్రైశ్చ ధర్మవిత్॥౧౬౭॥
భార్యాయై పూర్వమారిణ్యై దత్వాగ్నీనంత్యకర్మణి। పునర్దారక్రియాం కుర్యాత్పునరాధానమేవచ॥౧౬౮॥
అనేనవిధినా నిత్యం పంచయజ్ఞాన్న హాపయేత్। ద్వితీయమాయుషోభాగం కృతదారో గృహే వసేత్॥౧౬౯॥

ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం పంచమోఽధ్యాయః

అథ షష్ఠాధ్యాయ ప్రారంభః

ఏవంగృహాశ్రమేస్థిత్వా విధివత్స్నాతకో ద్విజః। వనే వసేత్తు నియతో యథావద్విజితేంద్రియః॥౧॥ గృహస్థస్తు య
దా పశ్యేద్వలీపలితమాత్మనః। అపత్యస్యైవ చాపత్యం తదారణ్యం సమాశ్రయేత్॥౨॥ సంత్యజ్య గ్రామ్యమా
హారం సర్వం చైవ పరిచ్ఛదమ్। పుత్రేషు భార్యాం నిక్షిప్య వనం గచ్ఛేత్సహైవ వా॥౩॥ అగ్నిహోత్రం సమా
దాయ గృహ్యం చాగ్నిపరిచ్ఛదమ్। గ్రామాదరణ్యం నిస్సృత్య నివసేన్నియతేంద్రియః॥౪॥ మున్యన్నైర్వివిధై
ర్మేధ్యైశ్శాకమూలఫలేన వా। ఏతానేవ మహాయజ్ఞాన్నిర్వపేద్విధిపూర్వకమ్॥౫॥ వసీత చర్మ చీరం వా సాయం
స్నాయాత్ప్రగే తథా। జటాశ్చ బిభృయాన్నిత్యం శ్మశ్రులోమనఖాని చ॥౬॥ యద్భక్ష్యం స్యాత్తతో దద్యాద్బ
లిం భిక్షాంచ శక్తితః। అమ్మూలఫలభిక్షాభిరర్చయేదాశ్రమాగతాన్॥౭॥ స్వాధ్యాయే నిత్యయుక్తస్స్యాద్దాం
తో మైత్రస్సమాహితః। దాతా నిత్యమనాదాతా సర్వభూతానుకంపకః॥౮॥ వైతానికంచ జుహుయాదగ్నిహో

యో యథావిధానం వక్ష్యమాణధర్మేణ యథావద్యథార్హం - విజితేంద్రియః విశేషేణ జితేంద్రియః - వానప్రస్థాశ్రమమనుతిష్ఠేత్॥౧॥ గృహస్థస్త్వితి॥ గృహస్థో యదాత్మదేహస్య త్వక్షైథిల్యం కేశధావళ్యం పుత్రస్య పుత్రంచ పశ్యేత్ తథావిధవయోఽవస్థాయాం విగతవిషయరాగతయా వనమాశ్రయేత్॥౨॥ సంత్యజ్యేతి॥ గ్రామ్యవ్రీహియవాదికం భక్ష్యం సర్వం గవాశ్వశయ్యాదిపరిచ్ఛదంచ పరిత్యజ్య విద్యమానభార్యశ్చ వనవాసమనిచ్ఛంతీం భార్యాం పుత్రేషు సమర్ప్య - ఇచ్ఛంత్యాంచ తస్యాం తయా సహైవ వా వనం గచ్ఛేత్॥౩॥ అగ్నిహోత్రమితి॥ శ్రౌతాగ్నీనావసథ్యాదీనుపకరణం స్రుక్స్రువాది చ గృహీత్వా గ్రామాదరణ్యం నిస్సృత్య గత్వా సంయతేంద్రియస్సన్నివసేత్॥౪॥ మున్యన్నైరితి॥ మున్యన్నైర్నీవారాదిభిర్నానాప్రకారైః పవిత్రైశ్శాకమూలఫలైర్వారణ్యోద్భవైరేతానేవ గృహస్థస్య పూర్వోక్తాన్మహాయజ్ఞాన్ యథాశాస్త్రమనుతిష్ఠేత్॥౫॥ వసీతేతి॥ మృగాదిచర్మ వృక్షవల్కలం వా ఆచ్ఛాదయేత్ - హరీతేనతు వల్కలశాలీ చర్మచీరకుశముంజఫలకవాసా ఇతి వివిధతా వల్కలాదికమప్యనుజ్ఞాతం - సాయం ప్రాతస్స్నాయాత్ జటాశ్మశ్రులోమనఖాని నిత్యం ధారయేత్॥౬॥ యద్భక్ష్యమితి॥ యద్భుంజీత తతో యథాశక్తి బలిం భిక్షాంచ దద్యాత్ - బలిమితి వైశ్వదేవనిత్యశ్రాద్ధహోమోపలక్షణం ఏతానేవ మహాయజ్ఞానితి విహితత్వాదాశ్రమాగతాన్ జలఫలమూలభిక్షాదానేన పూజయేత్॥౭॥ స్వాధ్యాయ ఇతి॥ వేదాభ్యాసే నిత్యయుక్తః స్యాచ్ఛీతాతపాదిద్వంద్వసహిష్ణుః సర్వోపకారకస్సంయతమనాస్సతతం దా

తాప్రతిగ్రహనివృత్తఃసర్వభూతేషుకృపావాన్భవేత్ ॥౮॥ వైతానికమితి॥ గార్హపత్యకుండస్థానామగ్నీనామాహవనీయదక్షిణాగ్నికుండయో ర్విహరో వితానంతత్రభవో వైతానికమగ్నిహోత్రంయథాశాస్త్రమనుతిష్ఠేత్ - దర్శంపౌర్ణమాసం చపర్వ - శ్రౌతస్మార్తదర్శపూర్ణ మాసాయోగతఃకాలే- అస్కందయన్నపరిత్యజన్ - భార్యానిక్షేపపక్షేచరజస్వలాయామివభార్యాయామేతేషామనుష్ఠానముచితంవిశేషాశ్ర యణాత్ ॥౯॥ ఋక్షేతి॥ ఋక్షేష్టిర్నక్షత్రేష్టిః- ఆగ్రాయణంనవసస్యేష్టిః- ఋక్షేష్ట్యాగ్రాయణంచేతిసమాహారద్వంద్వః- తథాచాతుర్మా స్యాన్యుత్తరాయణదాక్షాయణానిశ్రౌతకర్మాణిక్రమేణకుర్యాత్ - అత్రకేచిత్సర్వమేతచ్ఛ్రౌతందర్శపూర్ణమాసాదికర్మవానప్రస్థస్యస్తుత్య ర్థముచ్యతే- నత్వస్యానుష్ఠేయంగ్రామ్యవ్రీహ్యాదిసాధ్యత్వాదేషాంచ- నచస్మృతిఃశ్రౌతాంగబాధనేశక్తేత్యాహుః- తదసత్ - వాసంతశా రదైరిత్యుత్తరశ్లోకేమున్యన్నైర్నీవారాదిభిర్వానప్రస్థవిషయతయాస్పష్టస్యచరుపురోడాశాదివిధేర్బాధనస్యాశక్యత్వాత్ - గోవిందరాజస్తు వ్రీహ్యాదిభిరేవకథంచిదరణ్యజాతైరేతాన్నిర్వర్తయేదిత్యాహ॥౧౦॥వాసంతేతి॥ వసంతోద్భవైశ్శరదుద్భవైర్మేధ్యైర్యాగాంగభూతైర్మున్య న్నైర్నీవారాదిభిఃస్వయమానీతైః- పురోడాశాంశ్చరూంశ్చయథాశాస్త్రంతత్తద్యాగాదిసిద్ధయేసంపాదయేత్ ॥౧౧॥ దేవతాభ్యఇతి॥ తద్వ న్యోద్భవనీవారాదికసాధితమతిశయేనయాగార్హంహవిఃదేవతాభ్య ఉపకల్ప్యశేషాన్నముపభుంజీత - ఆత్మనాచకృతంలవణంఊషరలవ ణాద్యుపభుంజీత॥౧౨॥ స్థలజేతి॥ స్థలజలోద్భవశాకానిపుష్పమూలఫలాని ఆరణ్యయజ్ఞీయవృక్షోద్భవానిచ - ఇంగుద్యాదిఫలోద్భవాంశ్చస్నే హానద్యాత్ ॥౧౩॥ వర్జయేదితి॥ మాక్షికంమాంసంభౌమానీతిప్రసిద్ధిదర్శనార్థం- భౌమానికవకానిఛత్రాకాని- భూస్తృణంమాళవదేశప్ర

త్రంయథావిధి। దర్శమస్కందయన్పర్వపౌర్ణమాసంచయోగతః॥ ౯ ॥ ఋక్షేష్ట్యాగ్రాయణంచైవచాతు
ర్మాస్యానిచాహరేత్ । ఉత్తరాయణంచక్రమశో దాక్షస్యాయనమేవచ॥౧౦॥ వాసంతశారదైర్మేధ్యైర్మున్య
న్నైఃస్వయమాహృతైః। పురోడాశాంశ్చరూంశ్చైవవిధివన్నిర్వపేత్పృథక్॥౧౧ ॥ దేవతాభ్యస్తుతద్ధుత్వా
వన్యం మేధ్యతరం హవిః। శేషమాత్మనియుంజీతలవణంచస్వయంకృతమ్॥౧౨ ॥ స్థలజౌదకశాకానిపుష్పమూలఫ
లానిచ। మేధ్యవృక్షోద్భవాన్యద్యాత్స్నేహాంశ్చఫలసంభవాన్॥౧౩॥వర్జయేన్మధుమాంసంచభౌమానికవకా
నిచ।భూస్తృణంశిగ్రుకంచైవశ్లేష్మాతకఫలానిచ॥౧౪॥ త్యజేదాశ్వయుజేమాసిమున్యన్నంపూర్వసంచితమ్।
జీర్ణానిచైవవాసాంసిశాకమూలఫలానిచ॥౧౫॥ నఫాలకృష్టమశ్నీయాదుత్సృష్టమపికేనచిత్। నగ్రామజాతా
న్యార్తోపిమూలానిచఫలానిచ॥౧౬॥ అగ్నిపక్వాశనోవాస్యాత్కాలపక్వభుగేవవా। అశ్మకుట్టోభవేద్వాపిదం
తోలూఖలికోపివా॥౧౭॥ సద్యఃప్రక్షాళకోవాస్యాన్మాససంచయికోపివా। షణ్మాసనిచయోవాస్యాత్సమాని
చయఏవవా॥౧౮ ॥ నక్తంచాన్నంసమశ్నీయాద్దివావాహృత్యశక్తితః। చతుర్థకాలికోవాస్యాత్స్యాద్వాప్య

సిద్ధంశాకం- శిగ్రుకంబాహ్లీకేషుప్రసిద్ధంశాకం- శ్లేష్మాతకఫలానిచవర్జయేత్ - గోవిందరాజస్తు- భౌమానికవకానీతి అన్యవ్యవచ్ఛేదకంవిశేష ణమిచ్ఛన్ భౌమానాంకవకానాంనిషేధఃవార్క్షాణాంతుభక్షణమిత్యాహ - తదయుక్తం- మనునాద్విజాతేరేవక వకమాత్రనిషేధాత్ - వనస్థ గోచరతయానియమాతిశయస్యోచితత్వాత్ - యమస్తు- భూమిజంవృక్షజంవాపిఛత్రాకంభక్షయంతియే - బ్రహ్మఘ్నాంస్తాన్విజానీయాత్బ్ర హ్మవాదిషుగర్హితానితి- విశేషేణవృక్షజస్యాపినిషేధమాహ - మేధాతిథిస్తు- భౌమానీతిస్వతంత్రంపదంవర్షాగోజిహ్వాకానామకశ్చిత్పదా ర్థోవనేచరాణాంప్రసిద్ధః- తద్విషయంనిషేధమాహ- తదపిబహువ్యభిధానకోశాదిష్వప్రసిద్ధంనశ్రద్దధీమహి- కవకానాంద్విజాతివిశేషేపాం చమికేనిషేధేసత్యపిపునర్నిషేధోభూస్తృణాదీనాంనిషేధేపిచసమప్రాయశ్చిత్తవిధానార్థః॥౧౪॥ త్యజేదితి॥ సంచయపక్షేసర్వమేవపూ ర్వసంచితనీవారాద్యన్నంజీర్ణానిచవాసాంసిశాకమూలఫలానిచఆశ్వినేమాసిత్యజేత్ ॥౧౫॥ నఫాలేతి॥ ఫాలకృష్టప్రదేశేజాతంస్వామినో పేక్షితమపివ్రీహ్యాదినాద్యాత్ - తథాగ్రామజాతాన్యఫాలకృష్టభూభాగేపిలతావృక్షమూలఫలానిక్షుత్పీడితోపినభక్షయేత్ ॥౧౬॥ అగ్నిపక్వే తి॥ అగ్నిపక్వంవన్యమన్నంకాలపక్వంవాఫలాది - యద్వానోదూఖలముసలాభ్యాం- కింతుపాషాణేనచూర్ణీకృత్యాపక్వమేవాద్యాత్ -దం తావిలోలూఖలస్థానానియస్యతథావిధోవాభవేత్॥౧౭॥ సద్యఇతి॥ఏకాహమాత్రజీవనోచితంమాసవృత్త్యుచితంవాషణ్మాససంవత్సరనిర్వా హసమర్థంవానీవారాదికంసంచినుయాత్ - యథాపూర్వనియమాతిశయఃమాసవృత్తియోగ్యసంచయోమాససంచయః - సోస్యాస్తీతి- అత ఇన్ఠనావితిఠన్ప్రత్యయేనమాససంచయికఇతిరూపమ్॥౧౮॥ నక్తమితి ॥ యథాసామర్థ్యమన్నమాహృత్యప్రదోషేభుంజీత-అహన్యేవవా చతుర్థకాలాశనోవాస్యాత్ - సాయంప్రాతర్మనుష్యాణామశనందేవనిర్మితమితివిహితం- తత్రైకస్మిన్నహన్యుపోష్యఅపరేద్యుస్సాయం భుంజీత- అష్టమకాలికోవాభవేత్ త్రిరాత్రముపోష్యచతుర్థస్యాహ్నోరాత్రౌభుంజీత॥ ౧౯॥ చాంద్రాయణేతి॥ శుక్లకృష్ణయోరేకైకంగ్రా

శయేచ్ఛిండం శుక్లేకృష్ణేచ వర్తయేదిత్యాదినా ఏకాదశాధ్యాయే వక్ష్యమాణైశ్చాంద్రాయణైర్వా వర్తయేత్ - పక్షాంతయోః పౌర్ణమాస్యమావాస్యయోః- తత్ర శృతాం యవాగూం వాఽశ్నీయాత్ - సకృదితి సాయం ప్రాతర్వా॥ ౨౦॥ పుష్పమూలేతి॥ పుష్పమూలఫలైరేవ వా కాలపక్వైః స్వయం పతితైర్జీవేవేత్ । వైఖానసో వానప్రస్థః- తద్ధర్మప్రతిపాదకశాస్త్రదర్శనే స్థితః - తేనైతదుక్తం అన్యదపి వైఖానసశాస్త్రోక్తం ధర్మమనుతిష్ఠేత్॥ ౨౧॥ భూమావితి॥ కేవలాయాం భూమౌ లుఠనగతాగతాని కుర్యాత్ - స్థానాసనాదావుపవిశేత్ - ఉత్తిష్ఠేత్పర్యాయేణేత్యర్థః- ఆవశ్యకం స్నానభోజనాదికాలం విహాయ చాయం నియమః- ఏవముత్తరత్రాపి పాదాగ్రాభ్యాం వా దినం తిష్ఠేత్ కంచిత్కాలం స్థిత ఏవ స్యాత్ - కంచిచ్చోపవిష్ట ఏవ నత్వంతరా పర్యటేత్ - సవనేషు సాయం ప్రాతర్మధ్యాహ్నేషు స్నాయాత్ - యత్తు సాయం ప్రగే తత్కేచిత్ప్రోక్తం తేన సహాస్య నియమాతిశయాపేక్షో వికల్పః॥ ౨౨॥ గ్రీష్మ ఇతి॥ ఆత్మతపోవివృద్ధ్యర్థం గ్రీష్మే చతుర్దిగవస్థితైరగ్నిభిరూర్ధ్వం చాదిత్యతేజసా ఆత్మానం తాపయేత్ - వర్షాస్వభ్రావకాశమాశ్రయేత్ - యత్రదేశే దేవో వర్షతి తత్రచ్ఛత్రాద్యావరణరహితస్తిష్ఠేదిత్యర్థః- హేమంతే చార్ద్రవాసా భవేత్- ఋతుత్రయసంవత్సరావలంబేనాయం సాంవత్సరిక ఏవ నియమః॥ ౨౩॥ ఉపస్పృశన్నితి॥ విహితమపి త్రిషవణం స్నానం దేవర్షిపితృతర్పణవిధానార్థమనూద్యతే- ప్రాతర్మధ్యందినసాయంసవనేషు త్రిష్వపి దేవర్షిపితృతర్పణం కుర్వన్ అన్యదపి పక్షమాసోపవాసాదికం తీవ్రవ్రతం తపోఽనుతిష్ఠన్ - యథోక్తం యమేన॥ శ్లో॥ పక్షోపవాసినః కేచిత్కేచిన్మాసోపవాసిన ఇతి- స్వశరీరం శోషయేత్॥ ౨౪॥ అగ్నీనితి॥ శ్రౌతానగ్నీన్ వైఖానసశాస్త్రవిధానేన భస్మపానాదినా ఆత్మని సమారోప్య లౌకికాగ్నిగృహశూన్యో యథావక్ష్యతి వృక్షమూలనికేత

ష్టమకాలికః॥ ౧౯॥ చాంద్రాయణవిధానైర్వా శుక్లేకృష్ణేచ వర్తయేత్ । పక్షాంతయోర్వాప్యశ్నీయాద్యవాగూం క్వథితాం సకృత్॥ ౨౦॥ పుష్పమూలఫలైర్వాపి కేవలైర్వర్తయేత్సదా। కాలపక్వైః స్వయం శీర్ణైర్వైఖానసమతే స్థితః॥ ౨౧ ॥ భూమౌ విపరివర్తేత తిష్ఠేద్వా ప్రపదైర్దినమ్। స్థానాసనాభ్యాం విహరేత్సవనేషూపయన్నపః॥ గ్రీష్మే పంచతపాస్తు స్యాద్వర్షాస్వభ్రావకాశికః। ఆర్ద్రవాసాస్తు హేమంతే క్రమశో వర్ధయంస్తపః॥ ౨౩ । ఉపస్పృశంస్త్రిషవణం పితౄన్ దేవాంశ్చ తర్పయేత్ । తపశ్చరంశ్చోగ్రతరం శోషయేద్దేహమాత్మనః॥ అగ్నీంశ్చాత్మని వైతానాన్ సమారోప్య యథావిధి। అనగ్నిరనికేతస్స్యాన్మునిర్మూలఫలాశనః॥ ౨౫ ॥ అప్రయత్నస్సుఖార్థేషు బ్రహ్మచారీ ధరాశయః। శరణేష్వమమశ్చైవ వృక్షమూలనికేతనః॥ ౨౬॥ తాపసేష్వేవ విప్రేషు యాత్రికం భైక్షమాహరేత్ । గృహమేధిషు చాన్యేషు ద్విజేషు వనవాసిషు॥ ౨౭ । గ్రామాదాహృత్య వాశ్నీయాదష్టౌ గ్రాసాన్ వనే వసన్। ప్రతిగృహ్య పుటేనైవ పాణినా శకలేన వా॥ ౨౮॥ ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సేవేత దీక్షా విప్రో వనే వసన్। వివిధాశ్చౌపనిషదీరాత్మసంసిద్ధయే శ్రుతీః॥ ౨౯॥ ఋషిభిర్బ్రాహ్మణైశ్చైవ గృహస్థైరేవ సేవితాః। విద్యాతపోవివృద్ధ్యర్థం శరీరస్య చ శుద్ధయే॥ ౩౦॥ అపరాజితాం వాస్థాయ వ్రజేద్దిశమజిహ్మగః। ఆనిపాతాచ్ఛరీరస్య యుక్తో వార్యనిలాశనః॥ ౩౧॥ ఆసాం మహర్షిచర్యాణాం త్యక్త్వాన్యతమయా తనుమ్। వీతశోకభయో

న ఇతి- మునిర్మౌనవ్రతచారీ- ఫలమూలాశన ఏవ స్యాత్ - నీవారాద్యపి నాశ్నీయాత్ - ఏతచ్చోర్ధ్వం షణ్మాసేభ్యోఽప్యుపరి అనగ్నిరనికేతన ఇతి వసిష్ఠవచనాత్ షణ్మాసోపరి అనగ్నిత్వమనికేతనత్వంచ॥ ౨౫॥ అప్రయత్న ఇతి॥ సుఖప్రయోజనేషు స్వాదుఫలభక్షణశీతాతపపరిహారాదిషు ప్రయత్నశూన్యః ఆ స్త్రీ సంభోగో భూశాయీ ఆవనివాసస్థానేషు మమత్వరహితో వృక్షమూలవాసీ స్యాత్ - ఫలమూలాపంథ వేతు॥ ౨౬॥ తాపసేష్వితి॥ వానప్రస్థేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యః ప్రాణమాత్రధారణోచితం భైక్షమాహరేత్ తదభావే చాన్యేభ్యో వనవాసిభ్యో గృహస్థేభ్యో ద్విజేభ్యః - తస్యాప్యసంభవే॥ ౨౭॥ గ్రామాదితి॥ గ్రామాదానీయ గ్రామ్యస్యాన్నస్యాష్టౌ గ్రాసాన్ పర్ణశరావాదిఖండేన పాణినైవ వా గృహీత్వా వానప్రస్థో భుంజీత॥ ౨౮॥ ఏతాశ్చేతి॥ వానప్రస్థవిహితా దీక్షా విహితాన్నియమాన్ అన్యాంశ్చ వానప్రస్థశాస్త్రోక్తాన్ భజేత్ - ఔపనిషదీశ్చ శ్రుతీః ఉపనిషత్పఠిత బ్రహ్మప్రతిపాదకవాక్యాని వివిధాన్యస్యాత్మనో బ్రహ్మణస్సిద్ధయే గ్రంథతోఽర్థతశ్చాభ్యసేత్॥ ౨౯॥ ఋషిభిరితి॥ యస్మాదుక్తమృషిభిర్బ్రహ్మదర్శిభిః పరివ్రాజకైః గృహస్థైశ్చ వానప్రస్థైః బ్రహ్మద్వైతజ్ఞానధర్మయోగవివృద్ధ్యర్థం ఉపనిషచ్ఛ్రుతయస్సేవితాః- తస్మాత్సేవేతేతి పూర్వస్యానువాదః॥ ౩౦॥ అపరాజితామితి॥ అచికిత్స్యవ్యాధ్యాద్యుత్పత్తౌ అపరాజితామైశానీం దిశమాశ్రిత్య అకుటిలగతిర్యోగనిష్ఠో జలానిలాశనః ఆశరీరనిపాతాద్గచ్ఛేత్ - మహాప్రస్థానస్య శాస్త్రవిహితం చేదం ప్రస్థానమరణం- తేన- న పురాయుషస్స్వకామీ ప్రేయాదితి శ్రుత్యాపి న విరోధః- యతః స్వకామిశబ్దప్రయోగాదవైధం మరణమనయా నిషిధ్యతే- న శాస్త్రీయమ్॥ ౩౧॥ ఆసామితి॥ ఏషాం పూర్వోక్తా

నుష్ఠానానామన్యతమేనానుష్ఠానేన శరీరం త్యక్త్వా అపగతదుఃఖభయో బ్రహ్మైవలోకస్తత్ర పూజాం లభతే - మోక్షమాప్నోతీత్యర్థః - కేవలక ర్మణో వానప్రస్థస్య కథం మోక్ష ఇతి చేన్న - వివిధాశ్చౌపనిషదీరాత్మసంశుద్ధయే శ్రుతీరిత్యనేన అస్యాప్యాత్మజ్ఞానసంభవాత్ ॥ ౩౨ ॥ యస్య తు మరణాభావస్తస్మాత్తేన కిం కర్తవ్యమిత్యత ఆహ ॥ వనేష్వితి ॥ అనియతపరిమాణత్వాదాయుషస్తృతీయభాగస్య దుర్విజ్ఞేయత్వాత్తృతీయమాయుషో భాగమితి రాగక్షయావధి వానప్రస్థకాలోపలక్షణార్థం - అత ఏవ శంఖలిఖితౌ వనవాసాదూర్ధ్వం శాంతస్య పరిగతవయసః పరివ్రాజ్యమిత్యూచతుః - ఏవం వనేషు విహృత్య విధివద్ధర్శ్యతపోనుష్ఠానప్రకారేణ వానప్రస్థాశ్రమం విషయరాగోపశమనాయ కథితకాలమనుష్ఠాయ - చతుర్థమాయుషో భాగమితి శేషాయుఃకాలే సర్వథా విషయసంగాన్ త్యక్త్వా పరివ్రాజకాశ్రమమనుతిష్ఠేత్ ॥ ౩౩ ॥ ఆశ్రమాదితి ॥ పూర్వపూర్వాశ్రమాదుత్తరోత్తరాశ్రమం గత్వా బ్రహ్మచర్యాద్గృహాశ్రమం తతో వానప్రస్థాశ్రమమనుష్ఠాయేత్యర్థః - యథాశక్తి తత్తదాశ్రమోక్తవిధానేన హుతహోమో జితేంద్రియో భిక్షాబలిదానఖిన్నేనయా శ్రాంతః - పరివ్రజ్యాశ్రమమనుతిష్ఠన్ పరలోకే మోక్షలాభాద్వృద్ధిభాక్ బుద్ధ్యతిశయం ప్రాప్నోతి ॥ ౩౪ ॥ ఋణానీతి ॥ ఆశ్రమసముచ్చయపక్షమాశ్రిత్య బ్రాహ్మణ ఉత్తరశ్లోకాభిధేయాని త్రీణి ఋణాని సంశోధ్య - మోక్షే మోక్షాంతరంగే పరివ్రజ్యాశ్రమే మనో నియోజయేత్ - తాని ఋణాని త్వసంశోధ్య మోక్షం చతుర్థాశ్రమమనుతిష్ఠన్నరకం వ్రజతి ॥ ౩౫ ॥ తాన్యేవ ఋణాని దర్శయతి ॥ అధీత్యేతి ॥ జాయమానో వై బ్రాహ్మణస్త్రిభిరృణైరృణవాన్ జాయతే యజ్ఞేన దేవేభ్యః ప్రజయా పితృ

విప్రో బ్రహ్మలోకే మహీయతే ॥ ౩౨ ॥ వనేషు తు విహృత్యైవం తృతీయం భాగమాయుషః । చతుర్థమాయుషో భా
గం త్యక్త్వా సంగాన్ పరివ్రజేత్ ॥ ౩౩ ॥ ఆశ్రమాదాశ్రమం గత్వా హుతహోమో జితేంద్రియః । భిక్షాబలిపరి
శ్రాంతః ప్రవ్రజన్ ప్రేత్య వర్ధతే ॥ ౩౪ ॥ ఋణాని త్రీణ్యపాకృత్య మనో మోక్షే నివేశయేత్ । అనపాకృత్య మోక్షం
తు సేవమానో వ్రజత్యధః ॥ ౩౫ ॥ అధీత్య విధివద్వేదాన్ పుత్రాంశ్చోత్పాద్య ధర్మతః । ఇష్ట్వా చ శక్తితో యజ్ఞైర్మ
నో మోక్షే నివేశయేత్ ॥ ౩౬ ॥ అనధీత్య ద్విజో వేదాననుత్పాద్య తథా సుతాన్ । అనిష్ట్వా చైవ యజ్ఞైశ్చ మోక్ష
మిచ్ఛన్ వ్రజత్యధః ॥ ౩౭ ॥ ప్రాజాపత్యాం నిరూప్యేష్టిం సర్వవేదసదక్షిణామ్ । ఆత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య బ్రా
హ్మణః ప్రవ్రజేద్గృహాత్ ॥ ౩౮ ॥ యో దత్త్వా సర్వభూతేభ్యః ప్రవ్రజత్యభయం గృహాత్ । తస్య తేజోమయా లో
కా భవంతి బ్రహ్మవాదినః ॥ ౩౯ ॥ యస్మాదణ్వపి భూతానాం ద్విజాన్నోత్పద్యతే భయమ్ । తస్య దేహాద్విముక్తస్య
భయం నాస్తి కుతశ్చన ॥ ౪౦ ॥ అగారాదభినిష్క్రాంతః పవిత్రోపచితో మునిః । సముపోఢేషు కామేషు నిరపేక్షః
పరివ్రజేత్ ॥ ౪౧ ॥ ఏక ఏవ చరేన్నిత్యం సిద్ధ్యర్థమసహాయవాన్ । సిద్ధిమేకస్య సంపశ్యన్న జహాతి న హీయతే ॥ ౪౨ ॥

భ్యః స్వాధ్యాయేన ఋషిభ్య ఇతి శ్రుతేః - యథాశాస్త్రం వేదానధీత్య పర్వవర్జనాది ధర్మేణ చ పుత్రానుత్పాద్య యథాసామర్థ్యం జ్యోతిష్టోమాదియజ్ఞాంశ్చానుష్ఠాయ మోక్షాంతరంగే చతుర్థాశ్రమే మనో నియోజయేత్ ॥ ౩౬ ॥ అనధీత్యేతి ॥ వేదాధ్యయనమకృత్వా పుత్రమనుత్పాద్య యజ్ఞాంశ్చాననుష్ఠాయ మోక్షమిచ్ఛన్నరకం వ్రజతి ॥ ౩౭ ॥ ప్రాజాపత్యామితి ॥ యజుర్వేదీయోపాఖ్యానగ్రంథోక్తాం సర్వస్వదక్షిణాం ప్రజాపతిదేవతాకామిష్టిం కృత్వా తదుక్తవిధినైవాత్మన్యగ్నీన్ సమారోప్య - గృహాదిత్యభిధానాత్ వానప్రస్థాశ్రమమనుష్ఠాయైవ చతుర్థాశ్రమమనుతిష్ఠేత్ - ఏతేన మనునా చాతురాశ్రమ్యసముచ్చయోఽపి దర్శితః - శ్రుతిసిద్ధాశ్చ ఏకద్విత్రిచతురాశ్రమాణాం సముచ్చయా వికల్పితాః - తథా చ జాబాలిః - బ్రహ్మచర్యం సమాప్య గృహీ భవేత్ గృహీ భూత్వా వనీ భవేత్ వనీ భూత్వా ప్రవ్రజేత్ ఇతరథా బ్రహ్మచర్యాదేవ ప్రవ్రజేత్ గృహాద్వా వనాద్వేతి ॥ ౩౮ ॥ య ఇతి ॥ యః సర్వేభ్యో భూతేభ్యః స్థావరజంగమేభ్యః అభయం దత్త్వా గృహాశ్రమాత్ప్రవ్రజతి తస్య బ్రహ్మప్రతిపాదకోపనిషన్నిష్ఠస్య సూర్యాద్యాలోకరహితహైరణ్యగర్భాదేర్లోకాః - తత్తేజసైవ ప్రకాశా భవంతి - స తానాప్నోతీత్యర్థః ॥ ౩౯ ॥ యస్మాదితి ॥ యస్మాద్ద్విజాత్సూక్ష్మమపి భయం భూతానాం న భవతి - తస్య దేహాద్విముక్తస్య దేహనాశే కస్మాదపి భవతి ॥ ౪౦ ॥ అగారాదితి ॥ గృహాన్నిర్గతః పవిత్రైర్దర్భదండకమండల్వాదిభిర్యుక్తో మునిర్గ్రామ్యే సముపోఢేషు కామేషు కేనచిత్స్వయముపసమీపం ప్రాపితేషు స్వాద్వన్నాదిషు విగతస్పృహః పరివ్రజేత్ మేధాతిథిస్తు - పవిత్రైర్మంత్రజపైరథవా పాపనైష్కృత్యైరుపచిత ఇతి వ్యాచష్టే ॥ ౪౧ ॥ ఏకస్య సర్వసంగవిరహిణో మోక్షావాప్తిర్భవతీతి జానన్ ఏక ఏవ సర్వదా మోక్షార్థం చరేత్ - ఏక ఏవేత్యనేన పూర్వపరిచితపుత్రాదిత్యాగ ఉచ్యతే అసహాయవాన్ ఏకాకీ యది చరతి స కించిన్న త్యజతి న కస్యాపి త్యాగేన దుఃఖమనుభవతి - నాపి కేనాపి త్యజ్యతే న కేనాప్యేతత్త్యాగదుఃఖమనుభావ్యతే - తతశ్చ సర్వత్ర సుఖదుఃఖేషు నిర్మమత్వాత్ ముక్తిమాప్నోతి ॥ ౪౨ ॥ అనగ్నిరితి ॥ అనగ్నిర్లౌకికాగ్నిసంయోగరహితః - శాస్త్రీయాగ్నిం సమారోప్య - పూర్వముక్తత్వాత్ - అనికేతో

గృహశూన్యః ఉపేక్షకః శరీరస్య వ్యాధ్యాద్యుత్పత్తౌ తత్ప్రతీకారరహితః. అసంకుసుకః స్థిరమతిః. అసంచయిక ఇత్యన్యే పఠంతి. మునిః బ్రహ్మమననశీలః. మౌనస్య పూర్వముక్తత్వాత్. భావేన బ్రహ్మణి సమాహితః తదేకతానమనాః అరణ్యే చ దివారాత్రౌ వసన్ భిక్షార్థమేవ గ్రామం ప్రవిశేత్ ॥౪౩॥ కపాలమితి॥ మృన్మయకర్పరాదిభిక్షాపాత్రం. వాసార్థం వృక్షమూలాని. స్థూలజీర్ణవస్త్రం కౌపీనకంథా. అసహాయతా ఏకాకిత్వేనావస్థానం. సర్వత్ర బ్రహ్మబుద్ధ్యా శత్రుమిత్రాభావేన సమదృష్టిత్వం. ఏతన్ముక్తిసాధనత్వాన్ముక్తస్య లింగమ్ ॥౪౪॥ నేతి॥ మరణం జీవనం చ ద్వయమపి న కామయేత్, కింతు స్వకర్మాధీనం మరణకాలమేవ ప్రతీక్షేత. నిర్దిశ్యత ఇతి నిర్దేశో భృతిః తత్పరిశోధనకాలమివ భృతకః ॥౪౫॥ దృష్టిపూతమితి॥ కేశాస్థ్యాదిపరిహారార్థం దృష్టిశోధితభూమౌ పాదౌ క్షిపేత్. జలే మత్స్యక్షుద్రజంత్వాదివారణార్థం వస్త్రశోధితం జలం పిబేత్. సత్యపవిత్రాం వాచం వదేత్. తతశ్చ మౌనేన సహ సత్యస్య వికల్పః. ప్రతిషిద్ధసంకల్పశూన్యమనసా సర్వదా పవిత్రాత్మా స్యాత్ ॥౪౬॥ అతివాదానితి॥ అతిక్రమవాదాన్ పరోక్తాన్ సహేత. న కంచిత్పరిభవేత్. నేమం దేహమస్థిరం వ్యాధ్యాయతనమాశ్రిత్య తదర్థం కేనచిత్సహ వైరం కుర్యాత్ ॥౪౭॥ క్రుధ్యంతమితి॥ సంజాతక్రోధాయ కస్మైచిత్ప్రతిక్రోధం న కుర్యాత్. నిందితశ్చాన్యేన వాచం భద్రాం వదేన్న తు నిందేత్. సప్తద్వారావకీర్ణామితి. చక్షురాదీని పంచ బహిర్బుద్ధీంద్రియాణి మనోబుద్ధిరిత్యంతఃకరణద్వయం. వేదాంతదర్శనే ఏతైర్గృహీతేషు స్వేషు వాచాప్రవృత్తేరేతాని సప్తద్వారాణీత్యుచ్యంతే ఏతైరవకీర్ణాం విక్షిప్తాం తద్గృహీతార్థవిషయాం వాచం న వదేత్ కింతు బ్రహ్మమాత్రవిషయాం వదేత్. నను మనసైవ బ్రహ్మోపాస్యతే బ్రహ్మవిషయవాగుచ్చారణమపి మనోవ్యాపారః తత్కథం సప్తద్వారావకీర్ణత్వవిశేషేఽపి బ్రహ్మవిష-

అనగ్నిరనికేతః స్యాద్గ్రామమన్నార్థమాశ్రయేత్। ఉపేక్షకోఽసంకుసుకో మునిర్భావసమాహితః॥౪౩॥ కపా
లం వృక్షమూలాని కుచేలమసహాయతా। సమతా చైవ సర్వస్మిన్నేతన్ముక్తస్య లక్షణమ్॥౪౪॥ నాభినందేత మర
ణం నాభినందేత జీవితమ్। కాలమేవ ప్రతీక్షేత నిర్దేశం భృతకో యథా॥౪౫॥ దృష్టిపూతం న్యసేత్పాదం వస్త్ర
పూతం జలం పిబేత్। సత్యపూతాం వదేద్వాచం మనఃపూతం సమాచరేత్॥౪౬॥ అతివాదాంస్తితిక్షేత నావ
మన్యేత కంచన। న చేమం దేహమాశ్రిత్య వైరం కుర్వీత కేనచిత్॥౪౭॥ క్రుధ్యంతం న ప్రతిక్రుధ్యేదాక్రుష్టః కు
శలం వదేత్। సప్తద్వారావకీర్ణాం చ న వాచమనృతాం వదేత్॥౪౮॥ అధ్యాత్మరతిరాసీనో నిరపేక్షో నిరామి
షః। ఆత్మనైవ సహాయేన సుఖార్థీ విచరేదిహ॥౪౯॥ న చోత్పాతనిమిత్తాభ్యాం న నక్షత్రాంగవిద్యయా। నాను
శాసనవాదాభ్యాం భిక్షాం లిప్సేత కర్హిచిత్॥౫౦॥ న తాపసైర్బ్రాహ్మణైర్వా వయోభిరపి వా శ్వభిః। ఆ
కీర్ణం భిక్షుకైర్వాన్యైరగారముపసంవ్రజేత్॥౫౧॥ ....
క్లృప్తకేశనఖశ్మశ్రుః పాత్రీ దండీ కుసుంభవాన్। విచరేన్నియతో నిత్యం సర్వభూతాన్యపీడయన్॥౫౨॥ అతై

యాం వదేదితి అన్యవిషయాం న వదేదితి చ లభ్యతే. ఉచ్యతే. అత ఏవానృతామితి విశేషయతి స్మ. అనృతమసత్యం వినాశి తద్విషయా వాగప్యనృతోచ్యతే. తేన వినాశికార్యవిషయాం వాచం నోచ్చారయేత్ అవినాశిబ్రహ్మవిషయాం తు ప్రణవోపనిషదాదిరూపాం వదేత్. గోవిందరాజస్తు ధర్మార్థకామాః ధర్మార్థౌ ధర్మకామౌ అర్థకామౌ ధర్మార్థకామా ఇతి ఏతాని సప్తవాగ్విషయతయా వాక్ప్రవృత్తేర్ద్వారాణి. తేష్వవకీర్ణాం విక్షిప్తాం తద్విషయామసత్యరూపాం వాచం న వదేదిత్యాహ. అన్యే తు సప్తభువనాన్యేవ వాగ్విషయత్వాత్సప్తద్వారాణి తేషాం భేదాద్వినాశిత్వాచ్చ అసత్యతయా తద్విషయాం వాచమసత్యాం న వదేత్ కేవలబ్రహ్మవిషయాం తు వదేదిత్యాహుః ॥౪౮॥ అధ్యాత్మేతి॥ ఆత్మానం బ్రహ్మాధికృత్య రతిర్యస్యాసావధ్యాత్మరతిః సర్వదా బ్రహ్మధ్యానపరః ఆసీనః స్వస్తికాదియోగాసననిష్ఠః. నిరపేక్షో దండకమండల్వాదిష్వపి విశేషాపేక్షాశూన్యః. నిరామిషః ఆమిషం విషయాః తదభిలాషరహితః. ఆత్మనా దేహేనైవ సహాయేన మోక్షసుఖార్థీ ఇహ సంసారే విచరేత్ ॥౪౯॥ న చేతి॥ భూకంపాద్యుత్పాతచక్షుస్స్పందాదినిమిత్తఫలకథనేన. అద్యాశ్వినీహస్తరేఖాదేరీదృశం ఫలమితి నక్షత్రాంగవిద్యయా. ఈదృశో నీతిమార్గ ఇత్థం ఫలితవ్యమిత్యనుశాసనేన శాస్త్రార్థకథనేన చ కదాచిన్న భిక్షాం లబ్ధుమిచ్ఛేత్ ॥౫౦॥ న తాపసైరితి॥ వానప్రస్థైరన్యైర్వా బ్రాహ్మణైర్భక్షణశీలైః పక్షిభిః కుక్కురైర్వా వ్యాప్తం గృహం భిక్షార్థం న ప్రవిశేత్ ॥౫౧॥ క్లృప్తేతి॥ క్లృప్తకేశనఖశ్మశ్రుః భిక్షాపాత్రవాన్ దండీ. కుసుంభః కమండలుస్తద్యుక్తః. సర్వత్రాటనః అపీడయన్ సర్వదా పరిభ్రమేత్ ॥౫౨॥ అతైజసానీతి॥ సౌవర్ణాదివర్జితాని నిశ్ఛిద్రాణి భిక్షోర్భిక్షాపాత్రాణి భవేయుః. తథా చ యమః॥ శ్లో॥ సువర్ణరూప్యపాత్రే చ తామ్రకాంస్యాయసేషు చ। గృహ్ణ-

క్షితంనభవేత్ నిగృహీత్వానరకంవ్రజేదితి ‐ తేషాంచయతిపాత్రాణాంజలేనైవశుద్ధిః‐ యజ్ఞేచమసానామివ ॥౫౩॥ తాన్యేవదర్శయతి ॥ అలాబుమితి ॥ అలాబుదారుమృత్తికావంశాదిఖండనిర్మితానియతీనాంభిక్షాపాత్రాణిస్వాయంభువో మనురవదత్ ‐ వైదళంతరుత్వఙ్నిర్మితమితిగోవిందరాజః ॥౫౪॥ ఏకకాలమితి ॥ ఏకవారంప్రాణధారణార్థంభైక్షంచరేత్ తత్రాపిప్రచురభిక్షాప్రసంగంనకుర్యాత్ ‐ యతోబహుతరభిక్షాభక్షణప్రసక్తోయతిః ప్రధానధాతువృద్ధ్యా స్త్ర్యాదివిషయేష్వపి ప్రసజ్జతే ॥౫౫॥ విధూమ ఇతి ॥ విగతపాకధూమే నివృత్తావహననముసలే నిర్వాణపాకాంగారే గృహస్థపర్యంతంభుక్తవజ్జనే ఉత్సృష్టమల్లశరావేషు చ సర్వదా యతిర్భిక్షాంచరేత్ ‐ ఏతచ్చదినశేషముహూర్తత్రయరూపసాయాహ్నోపలక్షణం‐ తథాహ యాజ్ఞవల్క్యః‐ అప్రమత్తశ్చరేద్భైక్షంసాయాహ్నే నాభిసంధిత ఇతి ॥౫౬॥ అలాభ ఇతి ॥ భిక్షానేరలాభే‐ నవిషీదేత్ ‐ లాభేచహర్షంనకుర్యాత్ ‐ ప్రాణస్థితిమాత్రోచితాన్నభోజనపరఃస్యాత్ దండకమండలుమాత్రస్వపి ఇదమశోభనం త్యజామి ఇదంరుచిరంగృహ్ణామిత్యాదిప్రసంగంనకుర్యాత్ ॥౫౭॥ అభీతి ॥ పూజాపూర్వకభిక్షాలాభంసర్వకాలంనిందేన్నస్వీకుర్యాదిత్యర్థః‐ యస్మాత్పూజాపూర్వకలాభస్వీకారే చాత్మగోచరస్నేహమమత్వాదిభిః ఆసన్నముక్తిరపియతిర్జన్మబంధాన్ లభతే ॥౫౮॥ అల్పేతి ॥ ఆహారలాఘవేననిర్జనదేశస్థానాదినాచరూపాదివిషయైరాకృష్యమాణానీంద్రియాణినివర్తయేత్ ‐ యస్మాత్ ॥౫౯॥ ఇంద్రియాణామితి ॥ ఇంద్రియాణాంనిగ్రహేణరాగద్వేషాభావేనచప్రాణిహింసావర్జనేనచమోక్షయోగ్యోభవతి ॥ ౬౦ ॥ ఇదానీమింద్రియనియమోపాయంవిషయవైరాగ్యాయసంసారతత్త్వచింతనముపదిశతి ‐॥ అవేక్షేతేతి ॥ విహితాకరణనిందితాచరణరూపకర్మదోషజన్యాంమనుష్యాణాంపశ్వాదిదేహప్రా

జసానిపాత్రాణితస్యస్యుర్నిర్వ్రణానిచ। తేషామద్భిఃస్మృతంశౌచంచమసానామివాధ్వరే ॥౫౩॥ అలాబుం
దారుపాత్రంచమృన్మయంవైదళంతథా। ఏతానియతిపాత్రాణిమనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్ ॥౫౪॥ ఏకకా
లంచరేద్భైక్షంనప్రసజ్జేతవిస్తరే। భైక్షేప్రసక్తోహియతిర్విషయేష్వపిసజ్జతి ॥౫౫॥ విధూమేసన్నముసలే
వ్యంగారేభుక్తవజ్జనే। వృత్తేశరావసంపాతేభిక్షాంనిత్యంయతిశ్చరేత్ ॥౫౬॥ అలాభేనవిషాదీస్యాల్లాభేచై
వనహర్షయేత్। ప్రాణయాత్రికమాత్రస్స్యాన్మాత్రాసంగాద్వినిర్గతః ॥౫౭॥ అభిపూజితలాభాంస్తుజుగుప్సే
తైవసర్వశః। అభిపూజితలాభైశ్చయతిర్ముక్తోపిబధ్యతే ॥౫౮॥ అల్పాన్నాభ్యవహారేణరహస్స్థానాసనేనచ।
హ్రియమాణానివిషయైరింద్రియాణినివర్తయేత్ ॥౫౯॥ ఇంద్రియాణాంనిరోధేనరాగద్వేషక్షయేణచ। అ
హింసయాచభూతానామమృతత్వాయకల్పతే ॥౬౦॥ అవేక్షేతగతీర్నౄణాంకర్మదోషసముద్భవాః। నిరయే
చైవపతనంయాతనాశ్చయమక్షయే ॥౬౧॥ విప్రయోగంప్రియైశ్చైవసంయోగంచతథాప్రియైః। జరయాచాభి
భవనంవ్యాధిభిశ్చోపపీడనమ్ ॥౬౨॥ దేహాదుత్క్రమణంచాస్మాత్పునర్గర్భేచసంభవమ్। యోనికోటిసహస్రే
షుసృతీశ్చాస్యాంతరాత్మనః ॥౬౩॥ అధర్మప్రభవంచైవదుఃఖయోగంశరీరిణామ్। ధర్మార్థప్రభవంచైవసుఖసం
యోగమక్షయమ్ ॥౬౪॥ సూక్ష్మతాంచాన్వవేక్షేతయోగేనపరమాత్మనః। దేహేషుచసముత్పత్తిముత్తమేష్వ
ధమేషుచ ॥౬౫॥ దూషితోపిచరేద్ధర్మంయత్రతత్రాశ్రమేరతః। సమస్సర్వేషుభూతేషునలింగంధర్మకారణ
మ్ ॥౬౬॥ ఫలంకతకవృక్షస్యయద్యప్యంబుప్రసాదకమ్। ననామగ్రహణాదేవతస్యవారిప్రసీదతి ॥౬౭॥ సంరక్ష

ప్తింనరకేషుపతనంయమలోకేనరకస్థస్యనిశితనిస్త్రింశచ్ఛేదనాదిభవాస్తీవ్రవేదనాః శ్రుతిపురాణాదిషూక్తాశ్చింతయేత్ ॥౬౧॥ విప్రయోగమితి ॥ ఇష్టపుత్రాదివియోగంఅనిష్టహింసకాదియోగంజరాభిభవనంవ్యాధ్యాదిభిశ్చ పీడనంకర్మదోషసముద్భవం అనుచింతయేత్ ॥ ౬౨॥ దేహాదితి ॥ అస్మాద్దేహాదస్యజీవాత్మనః ఉత్క్రమణంతథామర్మభిన్మహారోగపతితస్యశ్లేష్మాదిదోషనిరుద్ధకంఠస్యమహతీంవేదనాం‐ గర్భేచోత్పత్తిందుఃఖబహుళాం‐ శ్వసృగాలాదినికృష్టజాతియోనికోటిసహస్రగమనానిస్వకర్మబంధాన్యనుచింతయేత్ ॥ ౬౩॥ అధర్మేతి ॥ శరీరవతాంజీవాత్మనాంఅధర్మహేతుకందుఃఖసంబంధం‐ ధర్మహేతుకోర్థోబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్తత్ప్రభవంమోక్షలక్షణమక్షయంబ్రహ్మసుఖసంయోగంచచింతయేత్ ॥౬౪॥ సూక్ష్మతామితి ॥ యోగేనవిషయాంతరచిత్తవృత్తినిరోధేనపరమాత్మనఃస్థూలశరీరాద్యపేక్షయాసర్వాంతరామిత్వేనసూక్ష్మతాంనిరవయవతాంతత్త్యాగాదుత్కృష్టాపకృష్టేషుదేవపశ్వాదిశరీరేషుజీవానాంశుభాశుభఫలభోగార్థముత్పత్తిమధిష్ఠానమనుచింతయేత్ ॥౬౫॥ దూషిత ఇతి ॥ యస్మిన్కస్మింశ్చిదాశ్రమేస్థితస్తదాశ్రమవిరుద్ధాచారదూషితోపిఆశ్రమలింగరహితోపి సర్వభూతేషుబ్రహ్మబుద్ధ్యాసమదృష్టిస్స్వధర్మమనుతిష్ఠేత్ ‐ నహిదండాదిలింగధారణమాత్రంధర్మకారణంకింతువిహితానుష్ఠానం‐ ఏతచ్చధర్మప్రాధాన్యబోధనాయోక్తం‐ నతులింగపరిత్యాగార్థం ॥౬౬॥ అత్రదృష్టాంతమాహ ॥ ఫలమితి ॥ యద్యపికతకవృక్షస్యఫలంకలుషజలస్వచ్ఛతాజ

సకంతథాపితన్నామోచ్చారణవశాజ్జలంనప్రసీదతి- కింతుఫలప్రక్షేపేణ - ఏవంసలింగధారణమాత్రంధర్మకారణంకింతు విహితానుష్ఠానం॥ ౬౭॥ సంరక్షణార్థమితి॥ శరీరస్యాపిపీడాయాంసూక్ష్మపిపీలికాదిప్రాణరక్షార్థంరాత్రౌదివసేవాసదాభూమిం నిరీక్ష్యపర్యటేత్ పూర్వం కేశాదిపరిహారార్థందృష్టిపూతంన్యసేత్పాదమిత్యుక్తంఇదంతుహింసాపరిహారార్థమిత్యపునరుక్తిః ॥౬౮॥ అత్రప్రాయశ్చిత్తమాహ॥ అహ్నేతి॥ యతిర్యానజ్ఞానతోదివసేరాత్రౌవాప్రాణినోహంతితద్ధననజనితపాపనాశార్థంస్నాత్వాషట్ ప్రాణాయామాన్కుర్యాత్ - ప్రాణాయామశ్చ॥ శ్లో॥ సవ్యాహృతింసప్రణవాంగాయత్రీంశిరసాసహ। త్రిఃపఠేదాయతప్రాణఃప్రాణాయామస్సఉచ్యత ఇతివసిష్ఠోక్తోత్రద్రష్టవ్యః ॥౬౯॥ ప్రాణాయామా ఇతి ॥ బ్రాహ్మణస్యేతినిర్దేశాద్బ్రాహ్మణజాతేరయముపదేశః-సయతేరేవ- త్రయోపిప్రాణాయామాస్సప్తభిర్వ్యాహృతిభిర్దశభిఃప్రణవైర్యుక్తావిధివదిత్యనేనసావిత్ర్యాశిరసాచయుక్తాః పూరకకుంభకరేచకవిధినాకృతా బ్రాహ్మణస్య శ్రేష్ఠంతపోజ్ఞాతవ్యం - పూరకాదిస్వరూపంస్మృత్యంతరేభ్యోజ్ఞేయం- తథాహయోగీయాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ నాసికోత్కృష్ట ఉచ్ఛ్వాసోధ్మాతఃపూరక ఉచ్యతే। కుంభకోనిశ్చలశ్వాసోముచ్యమానస్తురేచకఇతి-త్రయోపీత్యపిశబ్దేనత్రయశ్చావశ్యంకర్తవ్యాః అధికకరణేత్వధికపాపక్షయః॥ ౭౦॥ దహ్యంత ఇతి॥ ధాతూనాంస్వర్ణరజతాదీనాంయథాధ్మాయమానానామగ్నినాధ్మాయమానానాంమలద్రవ్యాణిదహ్యంతే- ఏవంమనసోరాగాదయశ్చక్షురాదేశ్చవిషయప్రవణత్వాదయోదోషాఃప్రాణాయామేనవిషయానభిధ్యానాద్దహ్యంతేఏవంసతి॥ ౭౧॥ ప్రాణాయామైరితి॥ అనంతరోక్తప్రకారేణప్రాణాయామైఃరాగాదిదోషాన్దహేత్- అపేక్షితదేశేపరబ్రహ్మణ్యవస్థానసోధారణంసాధారణా- తయాపాపంనాశయేత్ - ప్రత్యాహా

సంరక్షణార్థంజంతూనాంరాత్రావహనివాసదా। శరీరస్యాత్యయేచైవసమీక్ష్యవసుధాంచరేత్ ॥ ౬౮ ॥ అహ్నారాత్ర్యాచయాన్జంతూన్హినస్త్యజ్ఞానతోయతిః। తేషాంస్నాత్వావిశుద్ధ్యర్థంప్రాణాయామాన్షడాచరేత్ ॥౬౯ ॥ ప్రాణాయామాబ్రాహ్మణస్యత్రయోపివిధివత్కృతాః। వ్యాహృతిప్రణవైర్యుక్తావిజ్ఞేయంపరమంతపః॥ ౭౦ ॥ దహ్యంతేధ్మాయమానానాంధాతూనాంహియథామలాః। తథేంద్రియాణాందహ్యంతేదోషాఃప్రాణస్యనిగ్రహాత్ ॥౭౧॥ ప్రాణాయామైర్దహేద్దోషాన్ధారణాభిశ్చకిల్బిషమ్। ప్రత్యాహారేణసంసర్గాన్ధ్యానేనానీశ్వరాన్గుణాన్॥ ౭౨॥ ఉచ్చావచేషుభూతేషుదుర్జ్ఞేయామకృతాత్మభిః। ధ్యానయోగేనసంపశ్యేద్గతిమస్యాంతరాత్మనః॥ ౭౩॥ సమ్యగ్దర్శనసంపన్నఃకర్మభిర్ననిబధ్యతే। దర్శనేనవిహీనస్తుసంసారంప్రతిపద్యతే॥ ౭౪॥ అహింసయేంద్రియాసంగైర్వైదికైశ్చైవకర్మభిః। తపసశ్చరణైశ్చోగ్రైస్సాధయంతీహతత్పదమ్ ॥ ౭౫ ॥ అస్థిస్థూణంస్నాయుయుతంమాంసశోణితలేపనమ్। చర్మావనద్ధందుర్గంధిపూ

రేణవిషయేభ్యఇంద్రియాపకర్షణైర్విషయసంపర్కాన్వారయేత్ బ్రహ్మధ్యానేనసోహమస్మీతిసజాతీయప్రత్యయప్రవాహరూపేణఅనీశ్వరాన్గుణానీశ్వరస్యపరమాత్మనోయేగుణానభవంతిక్రోధలోభామయాదయఃతాన్వారయేత్ ॥ ౭౨ ॥ ఉచ్చావచేష్వితి॥ అస్యజీవస్యఉత్కృష్టాపకృష్టేషుదేవపశ్వాదిషుజన్మప్రాప్తిమకృతాత్మభిఃశాస్త్రైరసంస్కృతాంతఃకరణైఃదుర్జ్ఞేయాం ధ్యానాభ్యాసేనసమ్యక్ సకారణకంజానీయాత్ - తతశ్చావిద్యాకామ్యనిషిద్ధకర్మనిర్మితేయంగతిరితిజ్ఞాత్వాబ్రహ్మజ్ఞాననిష్ఠోభవేదితితాత్పర్యార్థః- తతశ్చ ॥౭౩ ॥ సమ్యగ్దర్శనేతి॥ బ్రహ్మసాక్షాత్కారవాన్కర్మభిర్ననిబధ్యతే- కర్మణాతస్యపునర్జన్మానినభవంతి - పూర్వార్జితపాపపుణ్యస్య బ్రహ్మజ్ఞానేననాశాత్ - తథాచశ్రుతిః- తద్యథాఇషీకాతూలమగ్నౌప్రోతంప్రదహ్యేతైవంహాస్యసర్వేపాప్మానః ప్రదూయంతఉభే బ్రహ్మైషభవతీతి- తథా- క్షీయంతేచాస్యకర్మాణితస్మిన్దృష్టేపరావరఇతివిశేషశ్రుత్యాపుణ్యసంబంధోపిబోధ్యతే- ఉత్తరకాలేచదైవాత్పాపేకర్మణికృతేపినపాపసంశ్లేషః- తథాచశ్రుతిః- పుష్కరపలాశమాపోనశ్లిష్యంతఏవమేవంవిదేహిపాపకర్మనశ్లిష్యతఇతిదేహారంభకపాపపుణ్య సంబంధః పరంనశ్యతి అయమేవ చార్థో- బ్రహ్మమీమాంసాయాం తదధిగమ ఉత్తర పూర్వాఘయోరశ్లేష వినాశౌతద్వ్యపదేశాదితిసూత్రైర్బాదరాయణేననిరణాయి - బ్రహ్మసాక్షాత్కారశూన్యస్తుజన్మమరణబంధంలభతే ॥ ౭౪ ॥ .... అహింసయేతి॥ నిషిద్ధహింసావర్జనేన- ఇంద్రియాణాంచవిషయసంగపరిహారేణ- వైదికైర్నిత్యైఃకర్మభిః- కామ్యకర్మణాంబంధహేతుత్వాత్- ఉక్తంచకామ్యకర్మణాంనప్రశస్తేతి- తపసశ్చయథాసంభవముపవాసకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణాదిభిరనుష్ఠానైరిహలోకేతత్పదంబ్రహ్మత్వంతికలయలక్షణంప్రాప్నువంతి- పూర్వశ్లోకేనబ్రహ్మదర్శనస్యమోక్షహేతుత్వముక్తం - అనేనతత్పదసహకారితయాకర్మణాంనిరూపితం॥౭౫॥ ఇదానీంమోక్షాంతరంగోపాయసంసారవైరాగ్యాయదేహస్వరూపమాహశ్లోకద్వయేన॥అస్థీతి॥ జరేతిచ ॥ అస్థీన్యేవస్థూణాయస్యతంఅస్థిస్థూణం- స్నాయురజ్జుభిరాబద్ధం- మాంసరుధిరాద్యుపలిప్తం- చర్మాచ్ఛాదితం- మూత్రపురీషాభ్యాంపూర్ణం అతఏవదుర్గంధి

ధి॥౭౬॥ జరోపతాపాభ్యామాక్రాంతం। వివిధవ్యాధీనామాశ్రయం। ఆతురం క్షుత్పిపాసాశీతోష్ణాదికాతరం। ప్రాయేణ రజోగుణయుక్తం। అని
త్యస్వభావం చ। ఆవాసో గృహం భూతాని పృథివ్యాదీని తేషామావాసం। దేహమేవ జీవస్య గృహత్వేన నిరూపితం త్యజేత్। యథా పునర్దేహసం
బంధో న భవేత్తథా కుర్యాత్॥౭౭॥ గృహసామ్యమేవాహ॥ నదీకూలమితి॥ బ్రహ్మోపాసకస్య దేహత్యాగసమయే మోక్షః। ఆరబ్ధదేహస్య కర్మ
ణో భోగేనైవ నాశాత్తత్ర దేహత్యక్తుర్ద్వైవిధ్యమాహ। యః కర్మాధీనం దేహపాతమవేక్షతే స నదీకూలం యథా వృక్షస్త్యజతి స్వపాతమజాన
న్నేవ నదీవేగేన పాత్యతే తథా దేహం త్యజన్। యశ్చ జ్ఞానకర్మప్రకర్షాద్భీష్మాదివత్స్వాధీనమృత్యుః స యథా పక్షీ వృక్షం స్వేచ్ఛయా త్యజ
తి తథా దేహమిమం త్యజన్ సంసారకృచ్ఛ్రాద్గ్రాహాత్ జలచరప్రాణిభేదాదివ విముచ్యతే॥౭౮॥ ప్రియేష్వితి॥ బ్రహ్మవిదాత్మీయేషు ప్రియేషు హిత
కారిషు సుకృతం। అప్రియేష్వహితకారిషు దుష్కృతం నిక్షిప్య। ధ్యానయోగేన నిత్యం బ్రహ్మాభ్యేతి బ్రహ్మణి లీయతే। తథా చ శ్రుతిః। తస్య పు
త్రా దాయముపయంతి సుహృదః సాధుకృత్యాం ద్విషంతః పాపకృత్యామితి। అపరా శ్రుతిః। తత స్తే హ సుకృతదుష్కృతే ధునుతే తస్య ప్రియా జ్ఞాత
యస్సుకృతముపపద్యేరన్నప్రియాద్దుష్కృతమితి। ఏవమాదీన్యేవ వాక్యాన్యుదాహృత్య సుకృతదుష్కృతయోర్హానిమాత్రశ్రవణేఽప్యు
పాయనసంప్రతిపత్తవ్యం। ఇతి బ్రహ్మమీమాంసాయాం హానౌ తూపాయనశబ్దశేషత్వాత్కుశాచ్ఛందస్స్తుత్యుపగానవదిత్యుక్తమిత్యాదిసూత్రై
ర్బాదరాయణేన నిర్ణాయి। ననుపరకీయసుకృతదుష్కృతయోః కథం పరత్ర సంక్రాంతిః। ఉచ్యతే। ధర్మాధర్మవ్యవస్థాయాం శాస్త్ర
మేవ ప్రమాణం। సంక్రామోఽపి తయోః శాస్త్రప్రమాణక ఏవ। అతశ్శాస్త్రాత్సంక్రమణయోగ్యావేతౌ సిద్ధ్యతః। అతశ్శాస్త్రేణ బాధాన్న ప్రతి

ర్ణం మూత్రపురీషయోః॥౭౬॥ జరాశోకసమావిష్టం రోగాయతనమాతురమ్। రజస్వలమనిత్యం చ భూతావా
సమిమం త్యజేత్॥౭౭॥ నదీకూలం యథా వృక్షో వృక్షం వా శకునిర్యథా। తథా త్యజన్నిమం దేహం కృచ్ఛ్రాద్గ్రా
హాద్విముచ్యతే॥౭౮॥ ప్రియేషు స్వేషు సుకృతమప్రియేషు చ దుష్కృతమ్। విసృజ్య ధ్యానయోగేన బ్రహ్మాభ్యే
తి సనాతనమ్॥౭౯॥ యదా భావేన భవతి సర్వభావేషు నిస్స్పృహః। తదా సుఖమవాప్నోతి ప్రేత్య చేహ చ శా
శ్వతమ్॥౮౦॥ అనేన విధినా సర్వాంస్త్యక్త్వా సంగాఞ్ఛనైశ్శనైః। సర్వద్వంద్వవినిర్ముక్తో బ్రహ్మణ్యేవావతి
ష్ఠతే॥౮౧॥ ధ్యానికం సర్వమేవైతద్యదేతదభిశబ్దితమ్। న హ్యనధ్యాత్మవిత్కశ్చిత్క్రియాఫలముపాశ్నుతే॥
౮౨॥ అధియజ్ఞం బ్రహ్మ జపేదాధిదైవికమేవ చ। ఆధ్యాత్మికం చ సతతం వేదాంతాభిహితం చ యత్॥౮౩॥ ఇ

పష్టానుమానోదయః। శుచి నరశిరఃకపాలం ప్రాణ్యంగత్వాత్ శంఖాదివదితివత్। మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు। స్వేషు ప్రియేషు కేనచిత్కృ
తేషు ధ్యానాభ్యాసేనాత్మీయమేవ తత్ర కారణత్వేనారోప్య। ఏవమప్రియేష్వపి కేనచిత్కృతేషు ఆత్మీయమేవ ప్రాగ్జన్మార్జితం దుష్కృతం కా
రణత్వేన ప్రకల్ప్య తద్ధృత్యా తత్సంపాదయితారౌ పురుషౌ రాగద్వేషాభ్యాం త్యక్త్వా నిత్యం బ్రహ్మాభ్యేతి। బ్రహ్మస్వభావముపగచ్ఛతీతి వ్యాచక్షాతే।
తన్న। విసృజ్యేతి క్రియాయాం సుకృతం దుష్కృతమితి కర్మద్వయత్యాగేన తత్సంపాదయితారావితి శ్రుతకర్మాధ్యాహారాత్ కర్మద్వయే
చ శ్రుతక్రియాత్యాగేన కారణత్వేన ప్రకల్ప్యేత్యాద్యశ్రుతక్రియాధ్యాహారాత్। కించ॥ శ్లో॥ వ్యాసవ్యాఖ్యాతవేదార్థమేవమస్యామనుస్మృ
తేః। మన్యేన కల్పితం గర్వాదర్వాచీనం విచక్షణైః॥౭౯॥ యదేతి॥ యదా పరమార్థతో విషయదోషభావేన సర్వవిషయేషు నిరభిలాషో భవతి
తదేహలోకే సంతోషజన్యసుఖం పరలోకే చ మోక్షసుఖమవినాశి ప్రాప్నోతి॥౮౦॥ అనేనేతి॥ పుత్రకళత్రక్షేత్రాదిషు మమత్వరూపాన్ క్రమే
ణ సంగాన్ సర్వాంస్త్యక్త్వా ద్వంద్వైర్మానాపమానాదిభిర్ముక్తః అనేన యథోక్తేన జ్ఞానకర్మానుష్ఠానేన బ్రహ్మణ్యేవాత్యంతికం లయమా
ప్నోతి॥౮౧॥ ధ్యానికమితి॥ యదేతదిత్యత్యంతసన్నిధానం పూర్వశ్లోకోదితం పరామృశ్యతే। యదేతదుక్తం పుత్రాదిమమత్వత్యాగో మానాప
మానాదిహానిర్బ్రహ్మణ్యేవావస్థానం సర్వమేవైతద్ధ్యానికం ఆత్మనః పరమాత్మత్వేన ధ్యానే సతి భవతి। యదాత్మానం పరమాత్మేతి జానాతి తదా
సర్వస్యాత్మత్వాన్న విశిష్యతే। తస్య కుత్రచిన్మమత్వం మానాపమానాదికం వా భవతి తథావిధజ్ఞానాత్। బ్రహ్మాత్మత్వం చ జాయతే ధ్యానికవిశేష
ణే ధ్యేయనిశేషలాభే పరమాత్మధ్యానార్థమాహ। న హ్యనధ్యాత్మవిదితి। యస్మాదాత్మానం జీవమధికృత్య యదుక్తం తస్య పరమాత్మత్వం తదో
న జానాతి న ధ్యాయతి న ప్రకృతధ్యానక్రియాఫలం మమత్వత్యాగమానాపమానాదిహానిం మోక్షం చ న ప్రాప్నోతి॥౮౨॥ అధియజ్ఞమితి॥ పూ
ర్వం బ్రహ్మధ్యానస్వరూపముపాసనముక్తం ఇదానీం తదంగతయా వేదజపం విధత్తే॥ తథా చ శ్రుతిః। తమేతం వేదాంతవచనేన వివిదిషంతీతి
ధ్యానాంగతయా వేదజపముపదిశతీతి। యజ్ఞమధికృత్య ప్రవృత్తమధియజ్ఞం। తథా దేవతామధికృత్య ప్రవృత్తం ఆధిదైవికం। ఆత్మానం జీవమధి
కృత్య ప్రవృత్తం ఆధ్యాత్మికం। తథా వేదాంతేషూక్తం సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మేత్యాది బ్రహ్మప్రతిపాదకం చ। బ్రహ్మ వేదం సర్వదా జపేత్॥

౮౩॥ ఇదమితి॥ ఇదంవేదాఖ్యం బ్రహ్మతదర్థానభిజ్ఞానామపిశరణంగతి - పాఠమాత్రేణాపి పాపక్షయహేతుత్వాత్ - సుతరాంతజ్జ్ఞానతాంత దర్థాభిజ్ఞానాంస్వర్గమపవర్గంచేచ్ఛతాంఇదమేవశరణంతదుపాయోపదేశకత్వేనతత్ప్రాప్తిహేతుత్వాత్॥౮౪॥ అనేనేతి॥ అనేనయథాక్రమోక్తానుష్ఠానేనయఃప్రవ్రజ్యాశ్రమమాశ్రయతిసఇహలోకేపాపంవిసృజ్యపరంబ్రహ్మప్రాప్నోతి-బ్రహ్మసాక్షాత్కారేణఉపాధిశరీరనాశాత్ బ్రహ్మణైక్యంగచ్ఛతి॥౮౫॥ ఏషఇతి॥ఏషయతీనాంయతాత్మనాంచతుర్ణామేవకుటీచరకబహూదకహంసపరమహంసానాంసాధారణో ధర్మోవోయుష్మాకముక్తః - ఇదానీంయతివిశేషాణాంకుటీచరాఖ్యానాంవేదవిహితాదికర్మయోగినాం అసాధారణంవక్ష్యమాణంపుత్రైశ్వర్యేసుఖంవసేదితికర్మసంబంధంశృణుత- భారతేచతుర్థాభిక్షవఉక్తాః॥ శ్లో॥ చతుర్థాభిక్షవస్తుస్యుఃకుటీచరోబహూదకః। హంసః పరమహంసశ్చయోయఃపశ్చాత్స ఉత్తమఇతి- కుటీచరస్యాయంపుత్రభిక్షాచరణరూపాసాధారణకర్మోపదేశః- గోవిందరాజస్తుగృహస్థవిశేషమేవవేదోదితాగ్నిహోత్రాదికర్మత్యాగినంజ్ఞానమాత్రసంపాదితవైదికకర్మాణంవేదసన్న్యాసికమాహ- తత్రగృహస్థస్యాహితాగ్నేరంత్యేష్టావినియోగః- చతుర్థాశ్రమమాశ్రయతేచాత్మనిసమారోపక్షాన్నే(?)ణోచ్యతే - తదుభయాభావేసత్యేవమేవాగ్నీనాంత్యాగస్స్యాత్॥ శ్లో॥ గోవిందరాజోగృహిణంవేదసన్న్యాసికంబ్రువన్ ।ఏవమేవాహితాగ్నీనాంత్యాగమర్థాదుపేతవాన్॥ వేదసన్న్యాసికంమేధాతిథిఃప్రాహనిరాశ్రమమ్। తన్మతేచాతురాశ్రమ్యనియమోక్తికథంమనోః॥౮౬॥ ఇదానీంవేదసన్న్యాసికస్యప్రజ్ఞాతకర్మత్యాగానంతరంవక్తుముచితమపివేదసన్న్యాసికఃపంచమాశ్రమీనిరాశ్రమీవాచత్వారఏవాశ్రమానియతా ఇతిదర్శయితుముక్తానాశ్రమాననువదతి॥ బ్రహ్మచారీతి॥

దంశరణమజ్ఞానామిదమేవవిజానతామ్। ఇదమన్విచ్ఛతాంస్వర్గమిదమానంత్యమిచ్ఛతామ్॥౮౪॥ అనేనక్రమయోగేనపరివ్రజతియోద్విజః। సవిధూయేహపాప్మానంపరంబ్రహ్మాధిగచ్ఛతి॥౮౫॥ ఏషధర్మోఽనుశిష్టోవోయతీనాంనియతాత్మనాం। వేదసన్న్యాసికానాంతుకర్మయోగంనిబోధత॥౮౬॥ బ్రహ్మచారీగృహస్థశ్చవానప్రస్థోయతిస్తథా। ఏతేగృహస్థప్రభవాశ్చత్వారఃపృథగాశ్రమాః॥౮౭॥ సర్వేఽపిక్రమశస్త్వేతేయథాశాస్త్రంనిషేవితాః। యథోక్తకారిణంవిప్రంనయంతిపరమాంగతిమ్॥౮౮॥ సర్వేషామపిచైతేషాంవేదస్మృతివిధానతః। గృహస్థఉచ్యతేశ్రేష్ఠఃసత్రీనేతాన్బిభర్తిహి॥౮౯॥ యథానదీనదాస్సర్వేసాగరేయాంతిసంస్థితిమ్। తథైవాశ్రమిణస్సర్వేగృహస్థేయాంతిసంస్థితిమ్॥౯౦॥ చతుర్భిరపిచైవైతైర్నిత్యమాశ్రమిభిర్ద్విజైః। దశలక్షణకోధర్మఃసేవితవ్యఃప్రయత్నతః॥౯౧॥ ధృతిఃక్షమాదమోఽస్తేయంశౌచమింద్రియనిగ్రహః। ధీర్విద్యాసత్యమక్రోధోదశకంధర్మలక్షణమ్॥౯౨॥ దశలక్షణానిధర్మస్యయేవిప్రాస్సమధీయతే। అధీత్యచానువర్తంతేతేయాంతిపరమాంగతిమ్॥౯౩॥ దశలక్షణకంధర్మమనుతిష్ఠన్సమాహితః। వేదాంతంవిధివచ్ఛ్రుత్వాసన్న్య

బ్రహ్మచర్యాదయోయఏతేపృథగాశ్రమాఉక్తాఏతేచత్వారఏవగృహస్థజన్యాభవంతి॥౮౭॥ సర్వఇతి॥ ఏతేసర్వేచత్వారోఽప్యాశ్రమాఃశాస్త్రోక్తక్రమేణానుష్ఠితా-అపిశబ్దాత్ద్వయోర్ద్వావేకోఽపియథోక్తానుష్ఠాతారంవిప్రంమోక్షలక్షణాంగతింప్రాపయంతి॥౮౮॥ ప్రకృతవేదసన్న్యాసికస్యగృహేపుత్రైశ్వర్యేవాసంవత్స్యతి- తదర్థంగృహస్థోత్కర్షమాహ॥ సర్వేషామితి॥ సర్వేషామేతేషాంబ్రహ్మచార్యాదీనాంమధ్యేగృహస్థస్యాశ్రయమాణత్వేనప్రాయశోఽగ్నిహోత్రాదివిధానాత్ గృహస్థోమన్వాదిభిఃశ్రేష్ఠఉచ్యతే - తథాయస్మాద్బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతీనసాభిక్షాదానేనపోషయతితేనాప్యసౌశ్రేష్ఠః- తథోక్తం- యస్మాత్త్రయోఽప్యాశ్రమిణోజ్ఞానేనాన్నేనచాన్వహమితి॥౮౯॥ యథేతి॥ యథాసర్వేనదీనదాగంగాశోణాద్యాఃసముద్రేఅవస్థితింలభంతేఏవంగృహస్థాదపరేసర్వేఽప్యాశ్రమిణఃతదధీనజీవనత్వాద్గృహస్థసమీపే అవస్థితింలభంతే॥౯౦॥ చతుర్భిరితి॥ ఏతైర్బ్రహ్మచార్యాదిభిరాశ్రమిభిశ్చతుర్భిరపిద్విజాతిభిఃవక్ష్యమాణోదశవిధస్వరూపోధర్మఃప్రయత్నతస్సతతమనుష్ఠేయః॥౯౧॥ ధృతిరితి॥ సంతోషోధృతిః- పరేణాపకారేకృతేతస్యప్రత్యపకారాకరణంక్షమా- వికారహేతువిషయసన్నిధానేఽప్యవిక్రియత్వందమః- మనసోదమనందమఇతిసనందవచనాత్ - శీతాతపాదిద్వంద్వసహిష్ణుతాదమ ఇతిగోవిందరాజః - అన్యాయేనధనాదిగ్రహణంస్తేయంతద్భిన్నమస్తేయంయథాశాస్త్రంమృజ్జలాభ్యాందేహశోధనంశౌచం- విషయేభ్యశ్చక్షురాదివారణమింద్రియనిగ్రహః - శాస్త్రాదితత్వజ్ఞానంధీః- ఆత్మజ్ఞానంవిద్యా- యథార్థాభిధానంసత్యంక్రోధహేతౌసత్యపిక్రోధానుత్పత్తిరక్రోధః- ఏతద్దశవిధంధర్మస్వరూపమ్॥౯౨॥ దశలక్షణానీతి॥ యేవిప్రా ఏతానిదశవిధధర్మరూపాణిపఠంతి- పఠిత్వాచాత్మజ్ఞానసాచివ్యేన అనుతిష్ఠంతే- తేబ్రహ్మజ్ఞానసముత్కర్షాత్పరమాంగతింమోక్షలక్షణాంప్రాప్నువంతి॥౯౩॥ దశలక్షణకమితి॥ ఉక్తందశలక్షణకంధర్మంసంయతమనాస్సన్ననుతిష్ఠన్- ఉపనిషదాద్యర్థంగృహస్థావస్థాయాంయథోక్తాధ్యయనధర్మంగురుముఖాదవగమ్య పరిశోధితదేవాది ఋణత్రయఃసన్న్యాసమనుతిష్ఠేత్॥౯౪॥

సన్న్యస్యేతి॥ సర్వాణి గృహస్థానుష్ఠేయాగ్నిహోత్రాదికర్మాణి పరిత్యజ్య - అజ్ఞాతజంతువధాదికర్మజనితపాపాని చ ప్రాణాయామాదినా నాశయన్నియతేంద్రియ ఉపనిషదో గ్రంథతోఽర్థతశ్చాభ్యస్య - పుత్రైశ్వర్య ఇతి- పుత్రగృహే పుత్రోపకల్పితభోజనాచ్ఛాదనత్వేన వృత్తిచింతారహితః సుఖం వసేత్ - అయమేవాసాధారణో ధర్మః - కుటీచరకస్యోక్తః- ఇదమేవ వక్తుం వేదసన్న్యాసికానామిత్యభిపూర్వముక్తమ్॥ ౯౫॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణ వర్తమానః అగ్నిహోత్రాదిగృహస్థకర్మాణి పరిత్యజ్య ఆత్మసాక్షాత్కారస్వరూపస్వకార్యప్రధానః స్వర్గాదావపి బంధహేతుతయా నిస్పృహః ప్రవ్రజ్యయా పాపాని వినాశ్య బ్రహ్మసాక్షాత్కారేణ పరమాం గతిం మోక్షలక్షణాం ప్రాప్నోతి॥ ౯౬॥ ఏష ఇతి॥ ఋషీన్ సంబోధ్య ఉచ్యతే- ఏష యుష్మాకం బ్రాహ్మణస్య సంబంధి క్రియాకలాపో ధర్మస్తథైవ బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థాదిభేదేన చతుర్విధః పరత్రాక్షయఫల ఉక్తః- ఇదానీం రాజసంబంధినం ధర్మం శృణుత- అత్ర చ శ్లోకే బ్రాహ్మణస్య చాతురాశ్రమ్యోపదేశాత్ బ్రాహ్మణః ప్రవ్రజేదితి పూర్వమభిధానాచ్చ ఇతః పరం వక్ష్యమాణా రాజధర్మా ఇత్యవబోధార్థం రాజ్ఞాం ధర్మం నిబోధతేత్యుక్తిః ॥ ౯౭ ॥ ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావల్యాం షష్ఠోఽధ్యాయః. * * * * ** ** * * * * * * * * * * * * * *

రాజధర్మానితి॥ ధర్మశబ్దోఽత్ర దృష్టాదృష్టార్థానుష్ఠేయపరః షాడ్గుణ్యాదేరపి వక్ష్యమాణత్వాత్ రాజశబ్దోఽపి నాత్ర క్షత్రియజాతివచనః కింత్వభిషిక్తజనపదపురపాలయితృపురుషవచనః అత ఏవాహ యథావృత్తో భవేన్నృపః యథాచారో నృపతిర్భవేత్ తథా తస్యానుష్ఠేయాని కథయిష్యామి- యథా యేన ప్రకారేణ వా రాజానమసృజత్ప్రభుః ఇత్యాదినా తస్యోత్పత్తిః యథా చ దృష్టాదృష్టఫలసంపత్తిః తదపి వక్ష్యామి॥ ౧॥ బ్రా

సేదనృణో ద్విజః॥ ౯౪॥ సన్న్యస్య సర్వకర్మాణి కర్మదోషానపానుదన్ । నియతో వేదమభ్యస్య పుత్రైశ్వర్యే
సుఖం వసేత్ ॥౯౫॥ ఏవం సన్న్యస్య కర్మాణి స్వకార్యపరమోఽస్పృహః సన్న్యాసేనాపహత్యైనః ప్రాప్నోతి
పరమాం గతిమ్ ॥౯౬॥ ఏష వోఽభిహితో ధర్మో బ్రాహ్మణస్య చతుర్విధః॥ పుణ్యోఽక్షయఫలః ప్రేత్య రాజ్ఞాం ధర్మం
నిబోధత॥ ౯౭॥ ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం షష్ఠోఽధ్యాయః. ....

రాజధర్మాన్ ప్రవక్ష్యామి యథావృత్తో భవేన్నృపః। సంభవశ్చ యథా తస్య సిద్ధిశ్చ పరమా యథా॥ ౧ ॥ బ్రా
హ్మం ప్రాప్తేన సంస్కారం క్షత్రియేణ యథావిధి। సర్వస్యాస్య యథాన్యాయం కర్తవ్యం పరిరక్షణమ్॥ ౨ ॥
అరాజకే హి లోకేఽస్మిన్ సర్వతో విద్రుతే భయాత్। రక్షార్థమస్య సర్వస్య రాజానమసృజత్ప్రభుః॥ ౩ ॥ ఇం
ద్రానిలయమార్కాణామగ్నేశ్చ వరుణస్య చ। చంద్రవిత్తేశయోశ్చైవ మాత్రా నిర్హృత్య శాశ్వతీః ॥౪॥
యస్మాదేషాం సురేంద్రాణాం మాత్రాభ్యో నిర్మితో నృపః। తస్మాదభిభవత్యేష సర్వభూతాని తేజసా॥౫॥ తప
త్యాదిత్యవచ్చైష చక్షూంషి చ మనాంసి చ। న చైనం భువి శక్నోతి కశ్చిదప్యభివీక్షితుమ్॥౬॥ సోఽగ్నిర్భవతి వాయుశ్చ
సోఽర్కః సోమః స ధర్మరాట్। స కుబేరః స వరుణః స మహేంద్రః ప్రభావతః॥ ౭॥ బాలోఽపి నావమంతవ్యో మనుష్య ఇతి

హ్మ్యమిత్యాది॥ బ్రాహ్మం వేదస్తత్ప్రాప్త్యర్థతయా ఉపనయనసంస్కారస్తం యథాశాస్త్రం ప్రాప్నువతా క్షత్రియేణ అస్య సర్వస్యాస్య విషయావస్థితస్య శాస్త్రానుసారేణ నియమతో రక్షణం కర్తవ్యం - ఏతేన క్షత్రియ ఏవ నాన్యో రాజ్యాధికారీతి దర్శితం అత ఏవ శాస్త్రార్థతత్త్వం క్షత్రియస్య జీవనార్థం తథా క్షత్రియస్య తు రక్షణం స్వకర్మసు శ్రేష్ఠం చ వక్ష్యతి - బ్రాహ్మణస్యాప్యాపది జీవేత్ క్షత్రియధర్మేణేత్యభిధాస్యతి వైశ్యస్యాపి క్షత్రియధర్మం శూద్రస్య చ క్షత్రియవైశ్యకర్మణీ జీవనార్థమాపది జగాద నారదః - న కథంచన కుర్వీత బ్రాహ్మణః కర్మ వార్షలం॥ వృషలః కర్మ చ బ్రాహ్మం పతనీయే హి తే తయోః ॥ ఉత్కృష్టం చాపకృష్టం చ తయోః కర్మ న విద్యతే। మధ్యమే కర్మణీ హిత్వా సర్వసాధారణే హి తే। రక్షణం వేదధర్మార్థం తపః క్షత్రస్య రక్షణమితి- సర్వతో ధర్మషడ్భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షత ఇతి చ వక్ష్యమాణత్వాత్ రక్షితుర్బలిషడ్భాగగ్రహణాత్ దృష్టార్థమపి అరక్షన్ బలిమాదత్త ఇతి నరకపాతం వక్ష్యతి॥ ౨ ॥ అరాజక ఇతి॥ యస్మాదరాజకే జగతి బలవద్భయాత్సర్వతః ప్రచలితే సర్వస్యాస్య చరాచరస్య రక్షార్థం రాజానం సృష్టవాన్ తస్మాత్తేన రక్షణం కార్యం కథం సృష్టవానిత్యాహ॥ ౩॥ ఇంద్రానిలయమార్కాణామితి ॥ ఇంద్రవాయుయమసూర్యాగ్నివరుణచంద్రకుబేరాణాం మాత్రాః అంశాన్ సారభూతాన్ ఆకృష్య రాజానమసృజత్ ॥౪॥ యస్మాదితి॥ యస్మాదింద్రాదీనాం దేవశ్రేష్ఠానాం అంశేభ్యః- నృపతిః సృష్టః- తస్మాదేషః సర్వప్రాణినో వీర్యేణాతిశేతే॥ ౫॥ తపతీతి॥ అయం చ రాజా స్వతేజసా సూర్య ఇవ పశ్యతాం చక్షూంషి మనాంసి చ సంతాపయతి న చైనం రాజానం పృథివ్యాం కశ్చిదప్యాభిముఖ్యేన ద్రష్టుం క్షమతే॥ ౬॥ స ఇతి॥ ఏవం చాగ్న్యాదీనాం పూర్వోక్తాంశభవత్వాత్ తత్కర్మకారిత్వాచ్చ పర్యాప్తముక్తం తేజస్విత్వాదినా నవమాధ్యాయేన

ష్యరూపత్వాత్ స రాజా శక్త్యతిశయేనాగ్న్యాదిరూపో భవతి తతశ్చ ॥ ౭ ॥ బాలఇతి॥ మనుష్యఇతిబుద్ధ్యా బాలోఽపి రాజా నావమంతవ్యః యస్మాన్మహతీయం కాచిద్దేవతా మానుషరూపేణావతిష్ఠతే ఏతేన దేవతావజ్ఞాయాం అధర్మాదయోఽదృష్టదోషా ఉక్తాః సంప్రతి దృష్టదోషమాహ ॥ ౮ ॥ ఏకమితి॥ దుర్నాగ్నిరతిసమీపం అనభిహితస్సన్ ఉపసర్పతి స దురుపసర్పి తమేకమేవాగ్నిర్దహతి న తత్పుత్రాదికం. క్రుద్ధో రాజాగ్నిః పుత్రదారభ్రాత్రాదిరూపం కులమేవ గవాశ్వాదిపశుసువర్ణాదిధనసంచయసహితం సాపరాధం నిహంతి ॥ ౯ ॥ కార్యమితి॥ స రాజా ప్రయోజనాపేక్షయా స్వశక్తిం దేశకాలౌ చావేక్ష్య కార్యసిద్ధ్యర్థం తత్త్వతో విశ్వరూపం బహూని రూపాణి కరోతి జాతివివక్షయా బహుష్వేకవచనం అశక్తిదశాయాం తు మతే శక్తిం ప్రాప్యోన్మూలయతి. ఏవమేకస్మిన్నపి దేశే కాలే చ ప్రయోజనానురోధేన శత్రుర్వా మిత్రం వా ఉదాసీనో వా భవతీతి తతో రాజవల్లభోఽహమితి బుద్ధ్యా నావజ్ఞేయః ॥ ౧౦ ॥ యస్యేతి॥ పద్మా శబ్దః శ్రీపర్యాయోఽపి మహత్త్వవివక్షయాత్ర ప్రయుక్తః యస్య ప్రసాదాన్మహతీ శ్రీర్భవతి అలక్ష్మీః శ్రీకామేన సేవ్యః యస్య శత్రవస్సంతి తానపి సంతోషితో హంతి తేన చ శత్రువధకామేనాప్యారాధనీయః యస్మై క్రుధ్యతి తస్య మృత్యుం కరోతి తస్మాజ్జీవనార్థినా న క్రోధనీయః యస్మాత్సర్వేషాం సూర్యాగ్నిసోమాదీనాం తేజో బిభర్తి ॥ ౧౧ ॥ తమితి॥ తం రాజానమజ్ఞతయా యో ద్వేష్టి తస్యాప్రీతిముత్పాదయతి స నిశ్చితం క్షిప్రం నశ్యతి యస్మాత్తస్య వినాశాయ శీఘ్రం రాజా మనో నియుంక్తే ॥ ౧౨ ॥ తస్మాదితి॥ యతస్సర్వతేజోమయో నృపతిః తస్మాదపేక్షితేషు యమిష్టం శాస్త్రానుష్ఠేయం శాస్త్రావిరుద్ధం నిశ్చిత్య వ్యవస్థాపయతి అనపేక్షితేషు చానిష్టం నియమం నాతిక్రమేత్ ॥ ౧౩ ॥ తస్యార్థ ఇతి ॥ తస్య రాజ్ఞః ప్రయోజనసిద్ధయే సర్వప్రాణినాం రక్షితారం ధర్మస్వరూపం పుత్రం బ్రహ్మణో యత్ కేవలం తేజస్తేన నిర్మితం. న పాంచభౌతికం దేహం బ్రహ్మా పూర్వం సృష్టవాన్ ॥ ౧౪ ॥ తస్యేతి॥ తస్య దండస్య భయేన చరాచరాస్సర్వే ప్రాణినః

భూమిపః। మహతీ దేవతా హ్యేషా నరరూపేణ తిష్ఠతి॥ ౮॥ ఏకమేవ దహత్యగ్నిర్నరం దురుపసర్పిణమ్। కులం దహతి రాజాగ్నిః సపశుద్రవ్యసంచయమ్॥ ౯॥ కార్యం సోఽవేక్ష్య శక్తిం చ దేశకాలౌ చ తత్త్వతః। కురుతే ధర్మసిద్ధ్యర్థం విశ్వరూపం పునః పునః॥ ౧౦॥ యస్య ప్రసాదే పద్మా శ్రీర్విజయశ్చ పరాక్రమే। మృత్యుశ్చ వసతి క్రోధే సర్వతేజోమయో హి సః॥ ౧౧॥ తం యస్తు ద్వేష్టి సమ్మోహాత్స వినశ్యత్యసంశయమ్। తస్య హ్యాశు వినాశాయ రాజా ప్రకురుతే మనః॥ ౧౨॥ తస్మాద్ధర్మం యమిష్టేషు సంవ్యవస్యేన్నరాధిపః। అనిష్టం చాప్యనిష్టేషు తం ధర్మం న విచాలయేత్॥ ౧౩॥ తస్యార్థే సర్వభూతానాం గోప్తారం ధర్మమాత్మజమ్। బ్రహ్మ తేజోమయం దండమసృజత్పూర్వమీశ్వరః॥ ౧౪॥ తస్య సర్వాణి భూతాని స్థావరాణి చరాణి చ। భయాద్భోగాయ కల్పంతే స్వధర్మాన్న చలంతి చ॥ ౧౫ ॥ తం దేశకాలౌ శక్తిం చ విద్యాం చావేక్ష్య తత్త్వతః। యథార్హతస్సంప్రణయేన్నరేష్వన్యాయవర్తిషు॥ ౧౬॥ స రాజా పురుషో దండస్స నేతా శాసితా చ సః। చతుర్ణామాశ్రమాణాం చ ధర్మస్య ప్రతిభూః స్మృతః॥ ౧౭॥ దండః శాస్తి ప్రజాస్సర్వా దండ ఏవాభిరక్షతి। దండస్సుప్తేషు జాగర్తి దండం ధర్మం విదుర్బుధాః॥ ౧౮॥ సమీక్ష్య స ధృతస్సమ్యక్ సర్వా రంజయతి ప్రజాః। అసమీక్ష్య ప్రణీతస్తు వినాశయతి సర్వతః॥ ౧౯॥ యది న ప్రణ

భోగం కర్తుం సమర్థా భవంతి అన్యథా బలవతా దుర్బలస్య ధనదారాదిగ్రహణే తస్యాపి తదపేక్ష్య బలినేతి. తస్యాపి భోగో న సిద్ధ్యేత్ వృక్షాదీనాం స్థావరాదీనాం ఛేదనే భోగసిద్ధిః. తథా స తామపి నిత్యనైమిత్తికస్వధర్మానుష్ఠానం. అకరణే యామ్యయాతనాభయాదితి కేచిత్ ॥ ౧౫ ॥ తమితి॥ తం దండం దేశకాలౌ దండస్య చ శక్తిం విద్యాదికం యస్మిన్నపరాధే యో దండోఽర్హతి ఇత్యాదికం శాస్త్రానుసారేణ తత్త్వతో నిరూప్యాపరాధిషు ప్రవర్తయేత్ ॥ ౧౬ ॥ స ఇతి॥ స ఏవ దండో వస్తుతో రాజా తస్మిన్ సతి రాజశక్తియోగాత్ స ఏవ పురుషః తతోఽన్యే స్త్రియ ఇవ తద్వశ్యత్వాత్ స ఏవ నేతా తేన కార్యాణి నీయంతే ప్రాప్యంతే స ఏవ శాసితా ఉపదేష్టృత్వాత్. స ఏవ చతుర్ణామాశ్రమాణాం యో ధర్మస్తస్య సంపాదనే ప్రతిభూరివ ప్రతిభూర్మునిభిః స్మృతః ॥ ౧౭ ॥ దండ ఇతి॥ యస్మాద్దండస్సర్వాః ప్రజా ఆజ్ఞాం కరోతి తస్మాత్ సాధూక్తం శాసితేతి జ్ఞేయం యస్మాత్ స ఏవ ప్రజా రక్షతి. తతో యుక్తం రాజేతి. నిద్రాణేష్వపి రక్షిషు దండ ఏవ జాగర్తి తద్భయేనైవ చోరాదీనామప్రవృత్తేః. దండ ఏవ ధర్మహేతుత్వాత్ ధర్మం జానంతి కారణే కార్యోపచారః. ఐహికపారత్రికదండభయాదేవ ధర్మానుష్ఠానాత్ ॥ ౧౮ ॥ సమీక్ష్యేతి॥ స దండశ్శాస్త్రతః సమ్యఙ్నిరూప్యాపరాధానురూపేణ దేహధనాదిషు ధృతః సర్వాః ప్రజాస్సానురాగాః కరోతి అవిచార్య తు లోభాదినా ప్రయుక్తః సర్వాణి ఖాహ్యర్థపుత్రాదీని నాశయతి సర్వత ఇతి ద్వితీయార్థే తసిః ॥ ౧౯ ॥ యదీతి॥ యది రాజా నలసో భూత్వా దండప్రణయనం న కుర్యాత్ తదా శూలే కృత్వా మత్స్యానివ బలవంతో దుర్బలాన్ అపక్ష్యన్ పచ దండస్య పచిధాతో రూపమిదం బలినోఽల్పబలానాం హింసామకరిష్యన్ ఇత్యర్థః. శూలే మత్స్యానివాపక్ష్యన్నిత్యేష మేధాతిథిగోవిందరాజలిఖితః పాఠః. జలే మత్స్యానివాహింస్యురితి పాఠాంతరం. అత్ర బలవంతో దుర్బ

లాం హింస్యురితి మత్స్యన్యాయ ఇవ స్యాదిత్యుక్తం ॥ ౨౦ ॥ అద్యాదితి ॥ యది రాజా దండం నాచరిష్యత్ - తదా యజ్ఞేషు సర్వథా హవిర నర్హాః - కాకః పురోడాశమఖాదిష్యత్ తథా కుక్కురః పాయసాది హవిరలేక్ష్యత్ న కస్యచిత్ కుత్రచిత్ స్వామ్యమభవిష్యత్ తతో బలినా తద్గ్రహణాత్ - బ్రాహ్మణాదివర్ణానాంచ మధ్యే యదవరం శూద్రాది తదేవోత్తరం ప్రధానం ప్రావర్తిష్యత ॥ ౨౧ ॥ సర్వ ఇతి ॥ సర్వో౽యం లోకః దండేనైవ నియమితస్సన్మార్గే౽వతిష్ఠతే - స్వభావవిశుద్ధో హి మానుషః - కష్టేన లభ్యతే తథా సర్వమిదం జగత్ దండస్యైవ భయాదావశ్యకభోజనాదిరూపేభ్యో భోగేభ్యః సమర్థో౽భవతి ॥ ౨౨ ॥ దేవేతి ॥ ఉక్తమపి దండస్య భోగసంపాదకత్వం దార్ఢ్యార్థం పునరుచ్యతే - ఇంద్రాగ్నిసూర్యవాయ్వాదయో దేవాః తథా దానవ గంధర్వ రాక్షస పక్షి సర్పా అపి జగదీశ్వర పరమాత్మ భయపీడితా ఏవ వర్షదానాద్యుపకారాయ ప్రవర్తంతే - తథా చ శ్రుతిః - భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః - భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి ॥ ౨౩ ॥ దుష్యేయురితి ॥ దండస్యానాచరణాదనుచితేన వా ప్రవర్తనాత్ సర్వే బ్రాహ్మణాదివర్ణా ఇతరేతర స్త్రీగమనేన సంకీర్యేరన్ సర్వశాస్త్రీయనియమాశ్చ తుర్వర్గఫలా ఉచ్ఛిద్యేయుః చౌర్యసాహసాదినా చ పరస్యాపకారాత్ సర్వలోకసంక్షోభశ్చ జాయేత ॥ ౨౪ ॥ యత్రేతి ॥ యత్ర దేశే శాస్త్రప్రమాణావగతః శ్యామవర్ణః లోహితనేత్రః అధిష్ఠాతృదేవతాకో దండో విచరతి - తత్ర ప్రజా వ్యాకులా న భవంతి దండప్రణేతా యది విషయానురూపం సమ్యక్ జానాతి ॥ ౨౫ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య దండస్య ప్రవర్తయితారం అభిషేకాదిగుణయుక్తం నృపతిమవితథవాదినం సమీక్ష్య

యే ద్రాజా దండం దండ్యేష్వతంద్రితః। శూలే మత్స్యానివాపక్ష్యన్ దుర్బలాన్ బలవత్తరాః॥ ౨౦॥ అద్యాత్కాకః పురోడాశం శ్వా చ లిహ్యాద్ధవిస్తథా। స్వామ్యం చ న స్యాత్కస్మింశ్చిత్ప్రవర్తేతాధరోత్తరమ్ ॥ ౨౧ ॥ సర్వో దండజితో లోకో దుర్లభో హి శుచిర్నరః। దండస్య హి భయాత్సర్వం జగద్భోగాయ కల్పతే॥ ౨౨॥ దేవదానవగంధర్వా రక్షాంసి పతగోరగాః। తే౽పి భోగాయ కల్పంతే దండేనైవ నిపీడితాః ॥ ౨౩ ॥ ....
దుష్యేయుస్సర్వవర్ణాశ్చ భిద్యేరన్ సర్వసేతవః। సర్వలోకప్రకోపశ్చ భవేద్దండస్య విభ్రమాత్ ॥ ౨౪॥ యత్ర శ్యామో లోహితాక్షో దండశ్చరతి పాపహా। ప్రజాస్తత్ర న ముహ్యంతి నేతా చేత్సాధు పశ్యతి॥ ౨౫॥ తస్యాహుస్సంప్రణేతారం రాజానం సత్యవాదినమ్। సమీక్ష్యకారిణం ప్రాజ్ఞం ధర్మకామార్థకోవిదమ్॥ ౨౬॥ తం రాజా ప్రణయన్సమ్యక్ త్రివర్గేణాభివర్ధతే। కామాత్మా విషమః క్షుద్రో దండేనైవ నిహన్యతే॥ ౨౭ ॥ దండో హి సుమహత్తేజో దుర్ధరశ్చాకృతాత్మభిః। ధర్మాద్విచలితం హంతి నృపమేవ సబాంధవమ్॥ ౨౮॥ తతో దుర్గం చ రాష్ట్రం చ లోకం చ సచరాచరమ్। అంతరిక్షగతాంశ్చైవ మునీన్ దేవాంశ్చ పీడయేత్ ॥ ౨౯॥ సో౽సహాయేన మూఢేన లుబ్ధేనాకృతబుద్ధినా। న శక్యో న్యాయతో నేతుం సక్తేన విషయేషు చ ॥ ౩౦ ॥ శుచినా సత్యసంధేన యథాశాస్త్రానుసారిణా। ప్రణేతుం శక్యతే దండస్సుసహాయేన ధీమతా॥ ౩౧॥ స్వరాష్ట్రే న్యాయవృత్తస్స్యాద్భృశదండశ్చ శత్రుషు। సుహృత్స్వజిహ్మః స్నిగ్ధేషు బ్రాహ్మణేషు క్షమాన్వితః॥ ౩౨॥ ఏవంవృత్తస్య నృపతేశ్శిలోంఛేనాపి జీవతః। విస్తీర్యతే యశో లోకే తైలబిందురివాంభసి। ౩౩॥ అతస్తు విపరీతస్య నృపతేరజితాత్మనః। సంక్షి

కారిణం తత్త్వతత్త్వవిచారోచితం ప్రజ్ఞాశాలినం ధర్మార్థకామానాం జ్ఞాతారం మన్వాదయో వ్యాహుః॥ ౨౬॥ తమితి॥ తం దండం రాజా సమ్యక్ ప్రవర్తయన్ ధర్మార్థకామైః వృద్ధిం గచ్ఛతి పునర్విషయాభిలాషీ విషమః కోపనః క్షుద్రః ఛలాన్వేషీ నృపః - స ప్రకృతేనైవ దండేనామాత్యాదినా కోపాద ధర్మాత్వా వినాశ్యతే॥ ౨౭ ॥ దండ ఇతి॥ యతో దండః ప్రకృష్టతేజస్స్వరూపః స్వశాస్త్రసంస్కృతాత్మభిః దుఃఖేన ధ్రియతే అతో రాజధర్మరహితం నృపమేవ పుత్రబంధుసహితం నాశయతి॥ ౨౮॥ తత ఇతి॥ దోషాద్యస్య పేషయా యో దండః క్రియతే - సబంధునృపనాశానంతరం ధన్వాద్యదిదుర్గం రాష్ట్రం - దేశం పృథివీలోకం జంగమస్థావరసహితం హవిః ప్రదానజీవనా దేవా ఇతి శ్రుత్యా హవిః ప్రదానాభావే౽ంతరిక్షగతాన్ ఋషీన్ దేవాంశ్చ పీడయేదితి॥ ౨౯॥ స ఇతి ॥ స దండో మంత్రిసేనాపతిపురోహితాదిసహాయరహితేన మూర్ఖేణ లోభవతా - శాస్త్రాసంస్కృతబుద్ధిపరేణ - నృపతినా - శాస్త్రతో న ప్రణేతుం శక్యతే॥ ౩౦॥ శుచినేతి ॥ అర్థాదిశౌచయుక్తేన సత్యప్రతిజ్ఞేన యథాశాస్త్రవ్యవహారిణా - శోభనసహాయేన తత్త్వజ్ఞేన కర్తుం శక్యత ఇతి పూర్వోక్తదోషప్రతిపక్షాః గుణా అనేన శ్లోకేనోక్తాః ॥ ౩౧॥ స్వరాష్ట్ర ఇతి॥ ఆత్మదేశే యథాశాస్త్రవ్యవహారీ స్యాత్ - శత్రువిషయేషు తీక్ష్ణదండో భవేన్నిసర్గస్నేహవిషయేషు మిత్రేష్వకుటిలః స్యాన్న శాఠ్యం మిత్రేషు - బ్రాహ్మణేషు చ కృతాల్పాపరాధేషు చ - క్షమావాన్ భవేత్ ॥ ౩౨॥ ఏవమితి॥ శిలోంఛేనేతి - క్షీణకోశత్వం వివక్షితం క్షీణకోశస్యాపి నృపతేరుక్తాచారవతో - జలే తైలబిందురివ కీర్తిం లోకే విస్తారయతి॥ ౩౩॥ అత ఇతి ॥ ఉక్తాచారాద్విపరీతాచారవతో నృపతేరజితేంద్రియస్య జలే ఘృత

బిందురివకీర్తిస్సంకోచయతి॥౩౪॥ స్వేస్వ ఇతి॥ క్రమేణస్వధర్మేనుస్థితానాం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమాణాంచ విశ్వసృజా రాజా రక్షితా సృష్టః- తస్మాత్తేషాం రక్షణమకుర్వతో రాజ్ఞః ప్రత్యవాయః స్వధర్మవిరహిణాం త్వరక్షణేపి న ప్రత్యవాయ ఇత్యస్యతాత్పర్యార్థః॥౩౫॥ తేనేతి॥ వక్ష్యమాణావతారార్థోయం శ్లోకః- తేన రాజ్ఞా ప్రజారక్షణం కుర్వతా సామాత్యేన యద్యత్కర్తవ్యం తత్తత్సమగ్రం యుష్మాకమభిధాస్యామి॥౩౬॥ బ్రాహ్మణానితి॥ ప్రత్యహం ప్రాతరుత్థాయ బ్రాహ్మణాన్ ఋగ్యజుస్సామాఖ్యవిద్యాత్రయగ్రంథార్థాభిజ్ఞాన్ విదుష ఇతి నీతిశాస్త్రాభిజ్ఞాన్ సేవేత తదాజ్ఞాం కుర్యాత్॥ ౩౭ ॥ వృద్ధానితి॥ తాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ - వయస్తపస్యాదివృద్ధాన్ అర్థతో గ్రంథతశ్చ వేదజ్ఞాన్ బహిరంతశ్శౌచార్థం దానాదినా శుచీన్ నిత్యం సేవేత యస్మాద్వృద్ధసేవీ సతతం హింస్రై రాక్షసైరపి పూజ్యతే తైరపి తస్య హితం క్రియతే కిముతరాం మనుష్యైః॥ ౩౮ ॥ తేభ్య ఇతి॥ సహజప్రజ్ఞయా అర్థశాస్త్రాదిజ్ఞానేన చ వినీతోపి వ్యతిశయార్థం తేభ్యో వినయమభ్యసేత్ - యస్మాద్వినీతాత్మా న కదాచిన్నశ్యతి॥౩౯॥ బహవ ఇతి॥ కరితురగకోశాదిపరిచ్ఛదయుక్తా అపి రాజానః- వినయరహితా నష్టాః బహవశ్చ వనస్థా నిష్పరిచ్ఛదా అపి వినయేన రాజ్యం ప్రాపుర్ణరాః- ఉభయత్రాపి శ్లోకద్వయేన దృష్టాంతమాహ॥ ౪౦॥ వేన ఇతి॥ వేనో నహుషశ్చ రాజాపి- యవనస్య చ పుత్రః సుదాసో నామ- సుముఖో నిమిశ్చావినయాదనశ్యన్॥౪౧॥ పృథురితి॥ పృథుర్మనుశ్చ వినయాద్రాజ్యం ప్రాపతుః - కుబేరశ్చ వినయాద్ధనాధిపత్యం లేభే గాధిపుత్రో విశ్వామిత్రశ్చ క్షత్రియస్సన్ తేనైవ దేహేన బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్తవాన్ రాజ్యలాభావసరే బ్రాహ్మణ్యప్రాప్తిరప్రస్తుతాపి వినయోత్కర్షార్థముక్తా- ఈదృశోయం శాస్త్రానుష్ఠానవర్జన నిషిద్ధరూపో వినయో యదనేన క్షత్రియోపి దుర్లభం బ్రాహ్మణ్యం

ప్యతే యశో లోకే ఘృతబిందురివాంభసి॥ ౩౪ ॥ స్వే స్వే ధర్మే నివిష్టానాం సర్వేషామనుపూర్వశః। వర్ణానామాశ్రమాణాం చ రాజా సృష్టోభిరక్షితా॥ ౩౫ ॥ తేన యద్యత్సభృత్యేన కర్తవ్యం రక్షతా ప్రజాః। తత్తద్వోహం ప్రవక్ష్యామి యథావదనుపూర్వశః॥ ౩౬ ॥ బ్రాహ్మణాన్ పర్యుపాసీత ప్రాతరుత్థాయ పార్థివః। త్రైవిద్యవృద్ధాన్ విదుషస్తిష్ఠేత్తేషాం చ శాసనే॥ ౩౭॥ వృద్ధాంశ్చ నిత్యం సేవేత విప్రాన్ వేదవిదశ్శుచీన్। వృద్ధసేవీ హి సతతం రక్షోభిరపి పూజ్యతే॥ ౩౮ ॥ తేభ్యోధిగచ్ఛేద్వినయం వినీతాత్మాపి నిత్యశః। వినీతాత్మా హి నృపతిర్న వినశ్యతి కర్హిచిత్ ॥ ౩౯ ॥ బహవోవినయాన్నష్టా రాజానస్సపరిచ్ఛదాః। వనస్థా అపి రాజ్యాని వినయాత్ప్రతిపేదిరే॥ ౪౦॥ వేనో వినష్టోవినయాన్నహుషశ్చైవ పార్థివః। సుదాసో యావనశ్చైవ సుముఖో నిమిరేవ చ॥ ౪౧ ॥ పృథుస్తు వినయాద్రాజ్యం ప్రాప్తవాన్మనురేవ చ। కుబేరశ్చ ధనైశ్వర్యం బ్రాహ్మణ్యంచైవ గాధిజః॥ ౪౨ ॥ త్రైవిద్యేభ్యస్త్రయీం విద్యాం దండనీతిం చ శాశ్వతీమ్। ఆన్వీక్షికీం చాత్మవిద్యాం వార్తారంభాంశ్చ లోకతః ॥ ౪౩ ॥ ఇంద్రియాణాం జయే యోగం సమాతిష్ఠేద్దివానిశమ్। జితేంద్రియో హి శక్నోతి వశే స్థాపయితుం ప్రజాః ॥ ౪౪ ॥ దశ కామసముత్థాని తథాష్టౌ క్రోధజాని చ। వ్యసనాని దురంతాని ప్రయత్నేన వివర్జయేత్॥ ౪౫ ॥ కామజేషు ప్రసక్తో హి వ్యసనేషు మహీపతిః। వియుజ్యతేర్థధర్మాభ్యాం క్రోధజేష్వాత్మనైవ తు॥ ౪౬ ॥ మృగయాక్షో దివాస్వప్నః పరివాదః స్త్రియో మదః। తౌర్యత్రికం వృథాట్యా చ కామజో ద.

లభతే॥౪౨॥ త్రైవిద్యేభ్య ఇతి॥ త్రివేదీరూపవిద్యావిద్భ్యః త్రివేదీమర్థతో గ్రంథతశ్చాభ్యాసేన బ్రహ్మచర్యదశాయామేవ వేదగ్రహణాత్సమావృత్తస్య చ రాజ్యాధికారాదభ్యాసార్థోయముపదేశః దండనీతిం చార్థశాస్త్రరూపాం అనుయోగక్షేమోపదేశినీం పారంపర్యాగతత్వేన నిత్యాం తద్విద్భ్యోధిగచ్ఛేత్తథా ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం భూతప్రవృత్తిప్రయుక్తసుఖోపయోగినీం బ్రహ్మవిద్యాం చాభ్యుదయవ్యసనయోః హర్షవిషాదప్రశమనహేతుం శిక్షేత్ కృషివాణిజ్యపశుపాలనాదివార్తాత దారంభాన్ ధనోపాయార్థాన్ తదభిజ్ఞకర్షకాదిభ్యః శిక్షేత్॥౪౩॥ ఇంద్రియాణామితి॥ చక్షురాదీనాం ఇంద్రియాణాం విషయాసక్తివారణే సర్వకాలం యత్నం కుర్యాద్యస్మాజ్జితేంద్రియః ప్రజా నియంతుం శక్నోతి- నతు విషయోపభోగవ్యయః- బ్రహ్మచారిధర్మేషు సర్వపురుషార్థోపాదేయతయా అభిహితోపీంద్రియజయో రాజధర్మేషు ముఖ్యత్వజ్ఞానార్థమనంతరవక్ష్యమాణవ్యసననివృత్తిహేతుత్వాచ్చ పునరుక్తః॥ ౪౪॥ దశేతి॥ దశ కామసంభవాని అష్టౌ క్రోధజాని వక్ష్యమాణవ్యసనాని యత్నతస్త్యజేత్- దురంతాని దుఃఖావసానాని - ఆదౌ సుఖయంతి అంతే దుఃఖాని కుర్వంతి- యద్వా దుర్లభోంతో యేషాం తాని దురంతాని - నహి వ్యసనిన స్తతో నివర్తయితుం శక్యం తేవర్జన ప్రయోజనమాహ ॥ ౪౫ ॥ కామజేష్వితి॥ యస్మాత్కామజనితేషు వ్యసనేషు ప్రసక్తో రాజా - ధర్మార్థాభ్యాం హీయతే క్రోధజేషు ప్రసక్తః ప్రకృతికోపాద్దేహనాశం ప్రాప్నోతి- తాని వ్యసనాని - నామతో దర్శయతి॥౪౬॥ మృగయేతి॥ ఆఖేటకాఖ్యా మృగవధో మృగయా- అక్షాదిక్రీడా సకలకార్యవిఘాతినీ దివానిద్రా పరదోషకథనం స్త్రీసంభోగో మద్య

పానజనితో మదః తౌర్యత్రికం నృత్యగీతవాదిత్రాణి వృథాట్యా వృథాభ్రమణం. ఏషదశపరిణామో దశకః సుఖేచ్ఛాప్రభవో గణః ॥ ౪౭ ॥ పైశున్యమితి॥
పైశున్యమవిజ్ఞాతదోషావిష్కరణం. సాధోర్బంధనాదినిగ్రహః. ద్రోహశ్ఛద్మవధః. ఈర్ష్యా - అన్యగుణాసహిష్ణుతా - పరగుణేషు దోషావి
ష్కరణమసూయా. అర్థదూషణమర్థానామపహరణం దేయానామదానంచ. వాక్పారుష్యమాక్రోశాది దండపారుష్యం తాడనాది. ఏష
అష్టపరిమాణో వ్యసనగణః క్రోధాద్భవతి ॥ ౪౮ ॥ ద్వయోరితి ॥ ఏతయోర్ద్వయోరపి కామక్రోధజవ్యసనసంఘయోః కారణం స్మృతికారా
జానంతి లోభం యత్నతో లోభం త్యజేద్యస్మాదేతద్గుణద్వయం లోభాజ్జాయతే క్వచిద్ధనలోభతః క్వచిత్ప్ర కారాంతరలోభేన ప్రవృత్తేః ॥ ౪౯ ॥ పా
నమితి॥ మద్యపానమక్షైః క్రీడా - స్త్రీసంభోగో మృగయా చేతి క్రమపఠితమేతచ్చతుష్కం కామజవ్యసనమధ్యే బహుదోషత్వాదతిశయేన దుః
ఖహేతుం జానీయాత్ ॥ ౫౦ ॥ దండస్యేతి ॥ దండపాతనం వాక్పారుష్యం అర్థదూషణం చేతి క్రోధజేఽపి వ్యసనగణే దోషబహులత్వాదతిశయిత
దుఃఖసాధనం మన్యేత్ ॥ ౫౧ ॥ సప్తకస్యేతి॥ అస్య నానాదేశకామక్రోధసంభవస్య సప్తపరిమాణస్య వ్యసనవర్గస్య సర్వస్మిన్నేవ రాజమండ
లే ప్రాయేణావస్థితస్య పూర్వపూర్వవ్యసనముత్తరోత్తరాత్ కష్టతరం ప్రశస్తాత్మా జానీయాత్ తథాహి ద్యూతాత్పానం కష్టతరం మద్యపానేన
మత్తస్య సంజ్ఞాప్రణాశాత్ యథేష్టచేష్టయా దేహధనాదివిరోధ ఇత్యాదయో దోషాః ద్యూతే తు సాక్షికధనావాప్తిరప్యస్తి స్త్రీవ్యసనాత్ - ద్యూ
తం దుష్టం ద్యూతే హి వైరోద్భవాదయో నీతిశాస్త్రోక్తా దోషాః - మూత్రపురీషవేగధారణాచ్చ వ్యాధ్యుత్పత్తిః స్త్రీవ్యసనే పునః అపత్యోత్పత్త్యా
దిగుణయోగోఽప్యస్తి మృగయాత్ స్త్రీవ్యసనం దుష్టం తత్ర దర్శనం కార్యాణాం కాలాతిపాతేన ధర్మార్థలోపాదయో దోషాః - మృ
గయాయాం తు వ్యాయామారోగ్యాదిగుణయోగోఽప్యస్తీత్యేవం కామజచతుష్కస్య పూర్వగుణదోషం క్రోధజేష్వపి త్రిషు వాక్పారుష్యాద్దండ
పారుష్యం దుష్టం - అంగచ్ఛేదాదేరశక్యసమాధానత్వాత్ - వాక్పారుష్యే తు కోపే సాంత్వదానమానపానీయసంతైః సంధాతుం శక్యమితి తు అర్థదూ

షణాద్వాక్పారుష్యం దోషవన్మర్మపీడాకరం వాక్యప్రహారస్య దుశ్చికిత్స్యత్వాత్ - తదుక్తం - న సంరోహతి వాక్క్షతం అర్థదూషణం తు
ప్రచురతరార్థదానాచ్ఛక్యసమాధానమేవం క్రోధజత్రికస్యాపి పూర్వపూర్వం దుష్టతరం - యత్నతస్త్యజేత్ ॥ ౫౨ ॥ వ్యసనస్యేతి॥ య
ద్యపి మృత్యువ్యసనే ద్వే అపి ఇహలోకే సంజ్ఞాప్రణాశాదిదుఃఖహేతుతయా - శాస్త్రానుష్ఠానవిరోధితయా చ తుల్యే తథాపి వ్యసనం కష్టతరం పర
త్రాపి నరకపాతహేతుత్వాత్ తదాహ - వ్యసన్యధోఽధో వ్రజతి బహూన్ నరకాన్ గచ్ఛతీత్యర్థః అవ్యసనీ తు మృతః శాస్త్రానుష్ఠాన ప్రతిపక్ష
వ్యసనాభావాత్ స్వర్గం గచ్ఛతి తేనాతిసక్తి వ్యసనేషు నిషిధ్యతే న తు తస్య సేవనమపి ॥ ౫౩ ॥ మౌలానితి॥ మౌలాన్ పితృపితామహక్రమేణ సేవ
కాన్ తేషామపి ద్రోహాదినా వ్యభిచారాత్ దృష్టాదృష్టార్థశాస్త్రజ్ఞాన్ - విక్రాంతాన్ లబ్ధలక్షాన్ - లక్షాదప్రచ్యుతశరీరశల్యాదీన్ - ఆయు
ధవిద ఇత్యర్థః విశుద్ధకులభవాన్ - దైవతాస్పర్శాదినియతాన్ అమాత్యాన్ సప్తాష్టౌ వా మంత్రాదౌ కుర్వీత యస్మాత్ ॥ ౫౪ ॥ అపీతి॥ సు
ఖేనాపి యత్క్రియతే కర్మ తదప్యేకేన - దుష్కరం భవతి - విశేషతో యన్మహాఫలం తత్కథమసహాయేన క్రియతే ॥ ౫౫ ॥ తైరితి॥ తైస్సచి
వైః - సహ సామాన్యం మంత్రేష్వగోపనీయం - సంధివిగ్రహాదితాన్ నిరూపయేత్ తథా తిష్ఠత్యనేనేతి స్థానం దండకోశపురరాష్ట్రాత్మకం చతు
ర్విధం చింతయేత్ దండ్యతేఽనేనేతి దండో హస్త్యశ్వరథపాదాతయః - తేషాం పోషణరక్షణాదితచ్చింత్యం కోశోఽర్థనిచయః తస్యాయవ్యయా
దిపురస్య రక్షణాది రాష్ట్రం దేశః - తద్వాసిమనుష్యపశ్వాదిధారణక్షమత్వాదిచింతయేత్ తథా సముదయం త్వుత్పద్యంతే అస్మాదర్థా ఇతి స
ముదయో ధాన్యహిరణ్యాద్యుత్పత్తిస్థానం తన్నిరూపయేత్ తథా గుప్తిం రక్షామాత్మగతాం రాష్ట్రగతాం చ స్వపరీక్షితమన్నాద్య ముద్యాత్పరీక్షి

శకో గణః ॥ ౪౭ ॥ పైశున్యం సాహసం ద్రోహ ఈర్ష్యాసూయార్థదూషణమ్ । వాగ్దండజం చ పారుష్యం
క్రోధజోఽపి గణోఽష్టకః ॥ ౪౮ ॥ ద్వయోరప్యేతయోర్మూలం యం సర్వే కవయో విదుః । తం యత్నేన జయేల్లోభం
తజ్జావేతావుభౌ గణౌ ॥ ౪౯ ॥ పానమక్షాః స్త్రియశ్చైవ మృగయా చ యథాక్రమమ్ । ఏతత్కష్టతమం వి
ద్యాచ్చతుష్కం కామజే గణే ॥ ౫౦ ॥ ....
దండస్య పాతనం చైవ వాక్పారుష్యార్థదూషణే । క్రోధజేఽపి గణే విద్యాత్కష్టమేతత్త్రికం సదా ॥ ౫౧ ॥ సప్త
కస్యాస్య వర్గస్య సర్వత్రైవానుషంగిణః । పూర్వం పూర్వం గురుతరం విద్యాద్వ్యసనమాత్మవాన్ ॥ ౫౨ ॥ వ్య
సనస్య చ మృత్యోశ్చ వ్యసనం కష్టముచ్యతే । వ్యసన్యధోఽధో వ్రజతి స్వర్యాత్యవ్యసనీ మృతః ॥ ౫౩ ॥ మౌలాంఛా
స్త్రవిదశ్శూరాన్ లబ్ధలక్షాన్ కులోద్గతాన్ । సచివాన్ సప్త చాష్టౌ వా ప్రకుర్వీత పరీక్షితాన్ ॥ ౫౪ ॥ అపి య
త్సుకరం కర్మ తదప్యేకేన దుష్కరమ్ । విశేషతోఽసహాయేన కింతు రాజ్యం మహోదయమ్ ॥ ౫౫ ॥ తైస్సా

తాః । స్త్రియశ్చైవ ప్రమిత్యాదినాత్మరక్షణం రాష్ట్రస్య సంగ్రహే నిత్యమిత్యాదినా రాష్ట్రరక్షణం చ వక్ష్యతి - లబ్ధస్య చ ధనస్య ప్రశమనాని స త్పాత్రే ప్రతిపాదనాదీని చింతయేత్తథా చ వక్ష్యతి - జిత్వా సంపూజయేద్దేవానిత్యాది॥ ౫౬ ॥ తేషామితి॥ తేషాం సచివానాం రహసి నిష్ప్రతి పక్షతయా - హృదయగతభావజ్ఞానసంభవాత్ప్రత్యేకమభిప్రాయం సమస్తానామపి యుగపదభిప్రాయం బుధ్వా కార్యే యదాత్మనో హితం తత్కుర్యాత్ ॥ ౫౭ ॥ సర్వేషామితి॥ ఏషామేవ సర్వేషాం సచివానాం మధ్యాదన్యతమేన ధార్మికత్వాదినా విశిష్టేన విదుషా బ్రాహ్మణేన సహ సంధివిగ్రహాది వక్ష్యమాణగుణషట్కోపేతం ప్రకృష్టం మంత్రం నిరూపయేత్ ॥ ౫౮ ॥ నిత్యమితి॥ సర్వదా తస్మిన్ బ్రాహ్మణే సంజాతవిశ్వాసో భూత్వా యాని కర్తవ్యాని సర్వకార్యాణి సమర్పయేత్ - తేన సహ నిశ్చిత్య సర్వం కర్మారభేత్ ॥ ౫౯ ॥ అన్యానితి॥ అన్యానపి అర్థదానాదినా శుచీన్ ప్రజ్ఞాశాలినః సమ్యక్ ధనార్జనశీలాన్ ధర్మాదినా పరీక్షితాన్ - కర్మసచివాన్ కుర్యాత్ ॥ ౬౦ ॥ నిర్వర్తేతేతి॥ అస్య రాజ్ఞో యత్సంఖ్యైర్మనుష్యైః - కర్మజాతం సంపద్యతే తత్సంఖ్యాకానలసరహితాన్ దక్షాన్ - క్రియాసు సోత్సాహాన్ - తత్కర్మజ్ఞాన్ ప్రకుర్యాత్ ॥ ౬౧ ॥ తేషామితి॥ తేషాం సచివానాం మధ్యే విక్రాంతాన్ శూరాన్ కులీనాన్ ఉపధాశుద్ధాన్ శుచీన్ - అర్థనిష్పత్తిస్థానేషు నియుంజీత అన్యైర్నోదాహరణం - ఆకరేషు సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానేషు - కర్మాంతేషు చ ఇక్షుధాన్యాదిసంగ్రహస్థానేషు అంతర్నివేశనే భోజనశయనగృహాంతః పురాదౌ భీరూన్ నియుంజీత శూరా హి తత్ర రాజానం ప్రాయేణైకాకినం స్త్రీవృతం వా కదాచిద్ఛత్రుప్రయుక్తా ఉపజాపదూషితా హన్యురపి॥ ౬౨ ॥ దూతమితి॥ దూతం చ దృష్టాదృష్టార్థశాస్త్రజ్ఞం ఇంగితమభిప్రాయసూచకం వచనస్వ

ర్థం చింతయేన్నిత్యం సామాన్యం సంధివిగ్రహమ్ । స్థానం సముదయం గుప్తిం లబ్ధప్రశమనాని చ ॥ ౫౬ ॥ తేషాం స్వం స్వమభిప్రాయముపలభ్య పృథక్ పృథక్ । సమస్తానాం చ కార్యేషు విదధ్యాద్ధితమాత్మనః ॥ ౫౭ ॥ సర్వేషాం తు విశిష్టేన బ్రాహ్మణేన విపశ్చితా । మంత్రయేత్పరమం మంత్రం రాజా షాడ్గుణ్యసంయుతమ్ ॥ ౫౮ ॥ నిత్యం తస్మిన్ సమాశ్వస్తః సర్వకార్యాణి నిక్షిపేత్ । తేన సార్ధం వినిశ్చిత్య తతః కర్మ సమారభేత్ ॥ ౫౯ ॥ అన్యానపి ప్రకుర్వీత శుచీన్ ప్రాజ్ఞానవస్థితాన్ । సమ్యగర్థసమాహర్తౄనమాత్యాన్ సుపరీక్షితాన్ ॥ ౬౦ ॥ నిర్వర్తేతాస్య యావద్భిరితికర్తవ్యతా నృభిః । తావతోఽతంద్రితాన్ దక్షాన్ ప్రకుర్వీత విచక్షణాన్ ॥ ౬౧ ॥ తేషామర్థే నియుంజీత శూరాన్ దక్షాన్ కులోద్గతాన్ । శుచీనాకరకర్మాంతే భీరూనంతర్నివేశనే ॥ ౬౨ ॥ దూతం చైవ ప్రకుర్వీత సర్వశాస్త్రవిశారదమ్ । ఇంగితాకారచేష్టజ్ఞం శుచిం దక్షం కులోద్గతమ్ ॥ ౬౩ ॥ అనురక్తః శుచిర్దక్షః స్మృతిమాన్ దేశకాలవిత్ । వపుష్మాన్ వీతభీర్వాగ్మీ దూతో రాజ్ఞః ప్రశస్యతే ॥ ౬౪ ॥ అమాత్యే దండ ఆయత్తో దండే వైనయికీ క్రియా । నృపతౌ కోశరాష్ట్రే చ దూతే సంధివిపర్యయౌ ॥ ౬౫ ॥ దూత ఏవ హి సంధత్తే భినత్త్యేవ చ సంహతాన్ । దూతస్తత్కురుతే కర్మ భిద్యంతే యేన వా న వా ॥ ౬౬ ॥ స విద్యాదస్య కృత్యేషు నిగూఢేంగితచేష్టితైః । ఆకారమింగితం చేష్టాం భృత్యేషు చ చికీర్షితమ్ ॥ ౬౭ ॥ బుద్ధ్వా చ సర్వం తత్త్వేన పరరాజచికీ

రాది - ఆకారో దేహధర్మాది - ముఖప్రసాదవైవర్ణ్యాదిరూపః - ప్రీత్యప్రీతిసూచకః - చేష్టా కరాస్ఫాలనాదిక్రియా - కోపాదిసూచికా తదీయతత్త్వజ్ఞం అర్థదాసస్త్రీవ్యసనాద్యభావాత్మకం శౌచయుక్తం చతురం కులీనం కుర్యాద్యస్మాత్ ॥ ౬౩ ॥ అనురక్త ఇతి॥ జనేషు జనరాగవాన్ తేన ప్రతిరాజాదేరపి అద్వేషవిషయః అర్థస్త్రీశౌచయుక్తః - తేన ధనస్త్రీదానాదినాభేద్యః దక్షశ్చతురః తేన కార్యకాలం నాతిక్రామతి - స్మృతిమాన్ తేన సందేశం న విస్మరతి - దేశకాలజ్ఞః - తేన దేశకాలౌ జ్ఞాత్వా అన్యదపి సందిష్టం దేశకాలోచితమన్యథా కథయతి - సురూపః - తేనాదేయవచనః విగతభయః - తేనాప్రియసందేశస్యాపి వక్తా వాగ్మీ - తేన సంస్కృతాద్యుక్తికుశలః - ఏవంవిధో దూతో - రాజ్ఞః ప్రశస్యో భవతి॥ ౬౪ ॥ అమాత్య ఇతి॥ అమాత్యే సేనాపతౌ - హస్త్యశ్వరథపదాత్యాత్మకో దండ ఆయత్తః తదధీనో యాతవ్యకార్యేషు ప్రవృత్తైః - వినయయోగాద్దైవనయికీ - అవినయః సదండ ఆయత్తః నృపతావర్థసంచయస్థానదేశావాయత్తౌ రాజ్ఞా పరాధీనాన కర్తవ్యా స్వయమేవ చింతనీయం ధనం గ్రామశ్చ దూతే సంధివిగ్రహావాయత్తౌ తదిచ్ఛయా తత్ప్రవృత్తేః ॥ ౬౫ ॥ దూత ఇతి॥ యస్మాద్దూత ఏవ హి భిన్నానాం సంధిసంపాదనే క్షమః - సంహతానాం చ - భేదనే తథా పరదేశే దూతః తత్కర్మ కరోతి యేన సంహతా భిద్యంతే తస్మాద్దూతే - సంధివిగ్రహౌ విపర్యయావాయత్తావితి - యదుక్తం తస్యైవ అయం ప్రపంచః - దూతస్య కార్యాంతరమాహ ॥ ౬౬ ॥ స ఇతి॥ స దూతో స్వప్రతిరాజస్య తత్కార్యేష్వాకారేంగితచేష్టాం జానీయాన్నిగూఢా అనుచరాః - ప్రతిపక్షనృపస్యైవ పరిజనాః - తస్మిన్ యుక్తాః తత్సన్నిధావపి తేషామింగితచేష్టితైః - భృత్యేషు చ తత్సుబుద్ధ్యా లుబ్ధా పమానితేరుప్రతిరాజస్య కర్తుమీప్సితం జానీయాత్ ॥ ౬౭ ॥ బుద్ధ్వా చేతి॥ ఉక్తలక్షణదూతద్వారేణ ప్రతిపక్షరాజస్య

కర్తుమిష్టం సర్వం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా తథా ప్రయత్నం కుర్యాత్ - యథాత్మనః శరీరపీడా న భవతి॥ ౬౮॥ జాంగలమితి॥ అల్పోదకతృణో య స్తు ప్రవాతః ప్రచురాతపః । స జ్ఞేయో జాంగలో దేశో బహుధాన్యాదిసంయుతః ప్రచురధార్మికజనం రోగోపసర్గాద్యైరనాకులం ఫలపుష్పలతాదిభిర్మనోహరం ప్రణతసమీపవాస్తవ్యాటవికాదిజనం సులభకృషివాణిజ్యాద్యాజీవనమాశ్రిత్యావాసం కుర్యాత్॥ ౬౯॥ ధను రితి॥ ధనుర్దుర్గం మరువేష్టితం చతుర్దిశం పంచయోజనమనుదకం మహీదుర్గం పాషాణేనేష్టకేన వా విస్తారాద్ద్విగుణోచ్ఛ్రాయేణ ద్వాదశహస్తాద్యుచ్ఛ్రితేన యుద్ధార్థముపరిభ్రమణయోగ్యేన సావరణగవాక్షాదియుక్తేన ప్రాకారేణ వేష్టితం జలదుర్గం అగాధోదకేన సర్వతః పరివృతం - వార్క్షదుర్గం బహిస్సర్వతో యోజనమాత్రం వ్యాప్య స్థితమహావృక్షకంటకగుల్మలతాద్యాచితం - నృదుర్గం చతుర్దిగవస్థాయిహస్త్యశ్వరథయుక్తబహుపాదాతరక్షితం - గిరిదుర్గం పర్వతపృష్ఠమతిదురారోహం సంకోచైకమార్గోపేతం అంతర్నదీప్రస్రవణాద్యుదకయుక్తం బహుసస్యోత్పన్నక్షేత్రవృక్షాన్వితం ఏతేషు దుర్గేషు మధ్యాదన్యతమం దుర్గమాశ్రిత్య పురం విరచయేత్॥ ౭౦॥ సర్వేణేతి॥ యస్మాదేషాం దుర్గాణాం మధ్యాద్దుర్గగుణబహుత్వేన గిరిదుర్గమతిరిచ్యతే తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన తదా ఆశ్రయేత్ - గిరిదుర్గే శత్రుదురారోహత్వం మహత్ప్రదేశాదల్పప్రయత్నప్రేరితశిలాదినా బహువిపక్షనాశసంపాదనమిత్యాదయో బహవో గుణాః॥ ౭౧॥ త్రీణీతి॥ ఏషాం దుర్గాణాం మధ్యాత్ప్రథమోక్తాని త్రీణి దుర్గాణి మృగాదయ ఆశ్రితాః తత్ర ధనుర్దుర్గం మృగైరాశ్రితం మహీదుర్గం గర్తాశ్రితైర్మూషికా

షితమ్ । తథా ప్రయత్నమాతిష్ఠేద్యథాత్మానం న పీడయేత్ ॥ ౬౮ ॥ జాంగలం సస్యసంపన్నమార్యప్రాయ
మనావిలమ్ । రమ్యమానతసామంతం స్వాజీవ్యం దేశమావసేత్ ॥ ౬౯ ॥ ధనుర్దుర్గం మహీదుర్గమబ్దుర్గం
వార్క్షమేవ వా । నృదుర్గం గిరిదుర్గం వా సమాశ్రిత్య వసేత్పురమ్ ॥ ౭౦ ॥ సర్వేణ తు ప్రయత్నేన గిరిదుర్గం స
మాశ్రయేత్ । ఏషాం హి బాహుగుణ్యేన గిరిదుర్గం విశిష్యతే ॥ ౭౧ ॥ త్రీణ్యాద్యాన్యాశ్రితాస్త్వేషాం మృగ
గర్తాశ్రయాప్చరాః । త్రీణ్యుత్తరాణి క్రమశః ప్లవంగమనరామరాః ॥ ౭౨ ॥ యథా దుర్గాశ్రితానేతాన్నోపహిం
సంతి శత్రవః । తథారయో న హింసంతి నృపం దుర్గసమాశ్రితమ్ ॥ ౭౩ ॥ ఏకశ్శతం యోధయతి ప్రాకారస్థో ధ
నుర్ధరః । శతం దశసహస్రాణి తస్మాద్దుర్గం విధీయతే ॥ ౭౪ ॥ తత్స్యాదాయుధసంపన్నం ధనధాన్యేన వా
హనైః । బ్రాహ్మణైః శిల్పిభిర్యంత్రైర్యవసేనోదకేన చ ॥ ౭౫ ॥ తస్య మధ్యే సుపర్యాప్తం కారయేద్గృహ
మాత్మనః । గుప్తం సర్వర్తుకం శుభ్రం జలవృక్షసమన్వితమ్ ॥ ౭౬ ॥ తదధ్యాస్యోద్వహేద్భార్యాం సవర్ణాం
లక్షణాన్వితామ్ । కులే మహతి సంభూతాం హృద్యాం రూపగుణాన్వితామ్ ॥ ౭౭ ॥ పురోహితం చ కుర్వీత వృణు
యాదేవ చర్త్విజమ్ । తేఽస్య గృహ్యాణి కర్మాణి కుర్యుర్వైతానికాని చ ॥ ౭౮ ॥ యజేత రాజా క్రతుభిర్వివిధై
రాప్తదక్షిణైః । ధర్మార్థం చైవ విప్రేభ్యో దద్యాద్భోగాన్ధనాని చ ॥ ౭౯ ॥ సాంవత్సరికమాప్తైశ్చ రాష్ట్రా
దాహారయేద్బలిమ్ । స్యాచ్చామ్నాయపరో లోకే వర్తేత పితృవన్నృషు ॥ ౮౦ ॥ అధ్యక్షాన్వివిధాన్కుర్యా

దిభిః అబ్దుర్గం జలచరైర్నక్రాదిభిః ఇతరాణి త్రీణి వృక్షదుర్గాదీని వానరాదయ ఆశ్రితాః - తత్ర వృక్షదుర్గం వానరైరాశ్రితం నృదుర్గం మనుష్యైః గిరిదుర్గం దేవైః॥ ౭౨॥ యథేతి॥ యథైతాన్ దుర్గవాసినో మృగాదీన్ వ్యాధాదయశ్శత్రవో న హింసంతి । ఏవం దుర్గాశ్రితం రాజానం న శత్రవః॥ ౭౩॥ ఏక ఇతి॥ యస్మాదేకో ధానుష్కః ప్రాకారస్థః శత్రూణాం శతం యోధయతి । ప్రాకారస్థం ధానుష్కాణాం శతం చ శత్రూణాం దశ సహస్రాణి తస్మాద్దుర్గం కర్తుముపదిశ్యతే॥ ౭౪॥ తదితి॥ తత్ దుర్గం ఖడ్గాద్యాయుధసువర్ణాదిధనధాన్యకరితురగాదివాహనబ్రాహ్మణతక్ష్యాదిశిల్పియంత్రాద్యం సోదకసమృద్ధం కుర్యాత్॥ ౭౫॥ తస్యేతి॥ తస్య దుర్గస్య మధ్యే పర్యాప్తం పృథక్ పృథక్ స్త్రీగృహదేవాగారాయుధాగారాగ్నిశాలాదియుక్తం పరిఖాప్రాకారాద్యైర్గుప్తం సర్వర్తుకఫలపుష్పాదియోగేన సర్వర్తుకాకం సుధాధవలితం వాప్యాదిజలయుక్తం వృక్షాన్వితమాత్మనో గృహం కారయేత్॥ ౭౬॥ తదితి॥ తద్గృహమాశ్రిత్య సమానవర్ణాం శుభసూచకలక్షణోపేతాం మహాకులప్రసూతాం మనోహారిణీం సురూపాం గుణవతీం భార్యాముద్వహేత్॥ ౭౭॥ పురోహితమితి॥ పురోహితం చాథర్వణవిధినా కుర్వీత ఋత్విజం చ కర్మార్థం వృణుయాత్ తే చాస్య రాజ్ఞో గృహ్యోక్తాని త్రేతాసంపాద్యాని కర్మాణి కుర్యుః॥ ౭౮॥ యజేతేతి॥ రాజా నానాప్రకారాన్ బహుదక్షిణాకానశ్వమేధాదియజ్ఞాన్ కుర్యాత్ బ్రాహ్మణేభ్యశ్చ స్త్రీగృహశయ్యాదీన్ భోగాన్ సువర్ణవస్త్రాదీని ధనాని దద్యాత్॥ ౭౯॥ సాంవత్సరికమితి॥ రాజాప్తైరమాత్యైర్వర్షగ్రాహ్యం ధాన్యాదిభాగమానాయయేత్ లోకే చ కరాదిగ్రహణే శాస్త్రనిష్ఠః స్యాత్ స్వదేశవాసిషు నరేషు పితృవత్ స్నేహాదినా వర్తేత॥ ౮౦॥ అధ్యక్షానితి॥ తత్ర తత్ర హస్త్యశ్వరథపదాత్యాద్యర్థాదిస్థానేష్వధ్యక్షాన్ వేక్షిత్రాన్ వివిధాన్ పృథక్ప్ర

ధకాన్ విపశ్చితః కర్మకుశలాన్ కుర్యాత్ తే అస్య రాజ్ఞః తేషు హస్త్యశ్వాదిస్థానేషు మనుష్యాణాం కుర్వతాం సర్వాణి కార్యాణి సమ్యక్కార్యార్థమవేక్షేరన్ ॥౮౧॥ ఆవృత్తానామితి ॥ గురుకులాన్నివృత్తానాం అధీతవేదానాం బ్రాహ్మణానాం గార్హస్థ్యార్థినాం నియమతో ధనధాన్యేన పూజాం కుర్యాద్యస్మాదయం బ్రాహ్మో బ్రాహ్మణేషు స్థాపిత ధనధాన్యాదినిధిరేవ నిధిః అక్షయో బ్రహ్మఫలత్వాత్ - అవినాశీ రాజ్ఞాం శాస్త్రేణోపదిశ్యతే అత ఏవ ॥౮౧॥ న తమితి ॥ తం బ్రాహ్మణస్థాపితనిధిం - న చోరా నాపి శత్రవో హరంతి అన్యనిధివత్ భూమ్యాదిస్థాపితః స్థానభ్రంశాత్ వా అదర్శనముపైతి - తస్మాదయమక్షయోఽనంతఫలో నిధిరేవ నిధిః - ధనౌఘైః స రాజ్ఞా బ్రాహ్మణేషు నిధాతవ్యః తేభ్యో దేయమిత్యర్థః ॥౮౨॥ నేతి ॥ అగ్నౌ యత్ హవిర్హూయతే తత్ కదాచిత్ స్కంధతే స్రవతి అధః పతతి - కదాచిత్ వ్యథతే శుష్యతి కదాచిత్ దాహాదినా నశ్యతి - బ్రాహ్మణస్య ముఖే యత్ హుతం పాణ్యాస్యో హి ద్విజః స్మృత ఇతి బ్రాహ్మణహస్తదత్తమిత్యర్థః - తస్యనోక్తదోషాః తస్మాదగ్నిహోత్రాదిభ్యః - శ్రేష్ఠం బ్రాహ్మణాయ దానమిత్యర్థః ॥౮౩॥ సమమితి ॥ బ్రాహ్మణేతరక్షత్రాదివిషయే యద్దానం తత్సమఫలం శ్రుతం తతో నాధికం - న చ న్యూనం భవతి - యో బ్రాహ్మణః క్రియారహితః ఆత్మానం బ్రాహ్మణం బ్రవీతి - స బ్రాహ్మణబ్రువః తద్విషయదానం పూర్వాపేక్షయా ద్విగుణఫలం - ఏవం ప్రాధీతే ప్రక్రాంతాధ్యయనే - బ్రాహ్మణే లక్షగుణం ఫలం సమస్తశాఖాధ్యాయిన్యనంతఫలం సహస్రగుణమాచార్య ఇతి వా తృతీయపాదస్య పాఠః ॥౮౪॥ పాత్రస్యేతి ॥ విద్యాతపోవృత్తియుక్తతయా పాత్రస్య తారతమ్యమపేక్ష్య శాస్త్రతథేతి ప్రత్యయరూపయా శ్రద్ధయా తారతమ్యపాత్రమాసాద్య దానస్యాల్పం మహాఫలం పరలోకే లభ్యతే ॥౮౫॥ సమోత్తమాధమైరితి ॥ సమబలేనాధికబలేన హీనబలేన చ రాజ్ఞా యుద్ధార్థమాహూతో -

త్తత్ర తత్ర విపశ్చితః । తేఽస్య సర్వాణ్యవేక్షేరన్ నృణాం కార్యాణి కుర్వతామ్ ॥ ౮౧ ॥ ఆవృత్తానాం గురుకులాద్విప్రాణాం పూజకో భవేత్ । నృపాణామక్షయో హ్యేష నిధిర్బ్రాహ్మోఽభిధీయతే ॥ ౮౨ ॥ న తం స్తేనా న చామిత్రా హరంతి న చ నశ్యతి । తస్మాద్రాజ్ఞా నిధాతవ్యో బ్రాహ్మణేష్వక్షయో నిధిః ॥ ౮౩ ॥ న స్కందతే న వ్యథతే న వినశ్యతి కర్హిచిత్ । వరిష్ఠమగ్నిహోత్రేభ్యో బ్రాహ్మణస్య ముఖే హుతమ్ ॥ ౮౪ ॥ సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే । ప్రాధీతే శతసాహస్రమనంతం వేదపారగే ॥ ౮౫ ॥ పాత్రస్య హి విశేషేణ శ్రద్దధానతయైవ చ । అల్పం వా బహు వా ప్రేత్య దానస్యావాప్యతే ఫలమ్ ॥ ౮౬ ॥ సమోత్తమాధమై రాజా త్వాహూతః పాలయన్ ప్రజాః । న నివర్తేత సంగ్రామాత్ క్షాత్రం ధర్మమనుస్మరన్ ॥ ౮౭ ॥ సంగ్రామేష్వనివర్తిత్వం ప్రజానాం చైవ పాలనమ్ । శుశ్రూషా బ్రాహ్మణానాం చ రాజ్ఞాం శ్రేయస్కరం పరమ్ ॥ ౮౮ ॥ ఆహవేషు మిథోఽన్యోన్యం జిఘాంసంతో మహీక్షితః । యుధ్యమానాః పరం శక్త్యా స్వర్గం యాంత్యపరాఙ్ముఖాః ॥ ౮౯ ॥ న కూటైరాయుధైర్హన్యాద్యుధ్యమానో రణే రిపూన్ । న కర్ణిభిర్నాపి దిగ్ధైర్నాగ్నిజ్వలితతేజనైః ॥ ౯౦ ॥ న చ హన్యాత్ స్థలారూఢం న క్లీబం న కృతాంజలిమ్ । న ముక్తకేశం నాసీనం న తవాస్మీతి వాదినమ్ ॥ ౯౧ ॥ న సుప్తం న విసన్నాహం న నగ్నం న నిరాయుధమ్ । నాయుధ్యమానం పశ్యంతం న పరేణ సమాగతమ్ ॥ ౯౨ ॥

నా రాజా రక్షణం కుర్వన్ - యుద్ధాన్న నివర్తేత క్షత్రియేణ - యుద్ధార్థమాహూతేన అవశ్యం యోద్ధవ్యమితి క్షాత్రం ధర్మం స్మరన్ - యస్మాత్ ॥౮౬॥ సంగ్రామేష్వితి ॥ యుద్ధేష్వపరాఙ్ముఖత్వం ప్రజానాం చ రక్షణం - బ్రాహ్మణపరిచర్యా ఏతద్రాజ్ఞామతిశయితం స్వర్గాదిశ్రేయస్సాధనం అత ఏవ ॥౮౭॥ ఆహవేష్వితి ॥ రాజానో మిథః స్పర్ధమానా యుద్ధేష్వన్యోన్యం హంతుమిచ్ఛంతః - ప్రకృష్టయా శక్త్యా సమ్ముఖీభూయ యుధ్యమానాః స్వర్గం గచ్ఛంతి యద్యపి - శత్రుజయధనలాభాదిరూపం దృష్టమేవ ఫలం న స్వర్గః తథాపి యుద్ధాశ్రితాపరాఙ్ముఖత్వనియమస్య స్వర్గః ఫలమితి న దోషః ॥౮౮॥ నేతి ॥ కూటాన్యాయుధాని - బహిః కాష్ఠాదిమయాని అంతర్గుప్తనిశితశస్త్రాణి తైః స్వమరణే యుధ్యమానః శత్రుం న హన్యాన్నాపి కర్ణ్యాకారఫలకైర్బాణైః నాపి విషాక్తైః - నాప్యగ్నిదీప్తఫలకైః ॥ ౮౯ ॥ న చేతి ॥ స్వయం రథస్థో రథం త్యక్త్వా స్థలారూఢం న హన్యాత్ తథా న పుంసకం బద్ధాంజలిం ముక్తకేశం ఉపవిష్టం త్వదీయోఽహమిత్యేవం వాదినం న హన్యాత్ ॥ ౯౦ ॥ న సుప్తమితి ॥ న సుప్తం ముక్తసన్నాహం వివస్త్రం అనాయుధం అయుధ్యమానం ప్రేక్షకమన్యేన సహ యుధ్యమానం చ న హన్యాత్ ॥ ౯౧ ॥ నేతి ॥ భగ్నఖడ్గాద్యాయుధం పుత్రశోకాదినా ఆర్తం బహుప్రహారాకులం భీతం యుద్ధపరాఙ్ముఖం - శిష్టక్షత్రియాణాం ధర్మం స్మరన్ న హన్యాత్ ॥ ౯౨ ॥ యస్త్వితి ॥ యస్తు రణే భీతః పరాఙ్ముఖః సన్ - యుద్ధే శత్రుభిర్హన్యతే స పోషణకర్తుః ప్రభోర్దుష్కృతం తత్సర్వం ప్రాప్నోతి శాస్త్రప్రమాణకే చ సుకృతం దుష్కృతం యథా శాస్త్రం సంక్రమయోగ్యే ఏవ సిద్ధ్యతః - అత ఏవోపజీవ్యశాస్త్రేణ వాధనాత్ న ప్రతిపత్తవ్యమనుమానాదయోఽపి ఏతచ్చ పశ్చాత్ప్రేత్యేమము సుకృతమిత్యత్రాపి దుష్కృతమస్మాభిః శ్లోకః పరాఙ్ముఖకృతస్య స్యాత్పాపమేతద్వ్యవహితం - న త్వత్ర ప్రభుపాపం స్యాదితి గోవిందరాజః ॥

మేధాతిథిస్త్వర్థవాదమాత్రమేతన్నిరూపయన్ - మన్యేనైతద్ద్వయముక్తంవ్యక్తమన్యథావర్జనాత్ - అన్యదీయపుణ్యపాపేఅన్యత్ర
సంక్రమేతేఇతిశాస్త్రప్రామాణ్యాద్వేదాంతసూత్రకృతా బాదరాయణేననిర్ణీతోయమర్థః - ఇతియథోక్తమేవరమణీయమ్॥ ౯౩॥ యచ్చే
తి॥ పరాఙ్ముఖహతస్యయత్కించిత్సుకృతంపరలోకార్థమార్జితంఅనేనాస్తితత్సర్వంప్రభుర్లభతే ॥ ౯౪॥ రథాశ్వమితి॥ రాజ్ఞఃస్వామి
నః - సర్వధనగ్రహణేప్రాప్తేతదపదార్థమాహరథాశ్వహస్తిఛత్రవస్త్రాదిధనధాన్య గవాది స్త్రియఃసర్వాణి ద్రవ్యాణిగుడలవణాదీనికు
ప్యంచసువర్ణరజతవ్యతిరిక్తతామ్రాదిధనంయఃపృథక్ జిత్వా సతతమానయతితస్యైవతద్భవతిసువర్ణరజతభూమిరత్నాద్యనపకృష్టధ
నంతురాజ్ఞఏవసమర్పణీయంఏతదర్థమేవాత్రపరిగణనీయంఅతఏవాహ॥ ౯౬॥ రాజ్ఞఇతి॥ ఉద్ధారంయోద్ధారోరాజ్ఞేదద్యుః-ఉద్ధ్రియతఇ
త్యుద్ధారః- జితధనాదుత్కృష్టధనంసువర్ణరజతకుప్యాదిరాజ్ఞేసమర్పణీయంకరితురగాదివాహనమపిరాజ్ఞేదేయంవాహనంచరాజ్ఞఉద్ధా
రంచేతిగౌతమవచనాత్ ఉద్ధారదానేచశ్రుతిః - ఇంద్రోవైవృత్రంహత్వేత్యుపక్రమ్యసమహాన్భూత్వాదేవతాఅబ్రవీత్ ఉద్ధారంసముద్ధరతేతి-
రాజ్ఞాచాపృథగ్జితంసహజితంసర్వయోధేభ్యోయథాపౌరుషంసంవిభజనీయమ్॥ ౯౭॥ ఏషఇతి॥ అవిగర్హితఏషోనాదిసర్గప్రవాహసంభవ
తయానిత్యోయోధధర్మఉక్తః - యుద్ధేశత్రూన్ హింసన్ క్షత్రియ ఏతంధర్మంనత్యజేత్ -యుద్ధాధికారిత్వాత్ క్షత్రియగ్రహణంఅ
న్యోపితత్ స్థానపతితోనత్యజేత్॥ ౯౮॥ అలబ్ధమితి॥ అజితంభూమిహిరణ్యాదిజేతుమిచ్ఛేజ్జితంప్రయత్నతోరక్షేత్ రక్షితంచవాణిజ్యాదివర్ధ
యేత్ వృద్ధంచపాత్రేభ్యోదద్యాత్॥ ౯౯॥ ఏతదితి॥ ఏతచ్చతుఃప్రకారంపురుషార్థోయస్య స్వర్గాది స్తత్ప్రయోజనం యస్మాదేవంరూపం

యుధవ్యసనప్రాప్తంనార్తంనాతిపరిక్షతమ్। నభీతంనపరావృత్తంసతాంధర్మమనుస్మరన్॥ ౯౩ ॥ యస్తు
భీతఃపరావృత్తఃసంగ్రామేహన్యతేపరైః। భర్తుర్యద్దుష్కృతంకించిత్తత్సర్వంప్రతిపద్యతే॥ ౯౪ ॥ యచ్చా
స్యసుకృతంకించిదముత్రార్థముపార్జితమ్। భర్తాతత్సర్వమాదత్తేపరావృత్తహతస్యతు॥ ౯౫॥ రథాశ్వం
హస్తినంఛత్రంధనంధాన్యంపశూన్స్త్రియః॥ సర్వద్రవ్యాణికుప్యంచయోయజ్జయతితస్యతత్॥ ౯౬ ॥ రా
జ్ఞశ్చదద్యురుద్ధారమిత్యేషావైదికీశ్రుతిః। రాజ్ఞాచసర్వయోధేభ్యోదాతవ్యమపృథగ్జితమ్॥ ౯౭ ॥ ఏషోనుప
స్కృతఃప్రోక్తోయోధధర్మస్సనాతనః। అస్మాద్ధర్మాన్నచ్యవేతక్షత్రియోఘ్నన్రణేరిపూన్॥ ౯౮ ॥ అ
లబ్ధంచైవలిప్సేతలబ్ధంరక్షేత్ప్రయత్నతః। రక్షితంవర్ధయేచ్చైవవృద్ధంపాత్రేషునిక్షిపేత్॥ ౯౯ ॥ ఏత
చ్చతుర్విధంవిద్యాత్పురుషార్థప్రయోజనం। అస్యనిత్యమనుష్ఠానంసమ్యక్కుర్యాదతంద్రితః॥ ౧౦౦ ॥ అలబ్ధ
మిచ్ఛేద్దండేనలబ్ధంరక్షేదవేక్షయా। రక్షితంవర్ధయేద్వృద్ధ్యావృద్ధందానేననిక్షిపేత్॥ ౧౦౧ ॥ నిత్యము
ద్యతదండఃస్యాన్నిత్యంవివృతపౌరుషః। నిత్యంసంవృతసంవార్యోనిత్యంఛిద్రానుసార్యరేః॥ ౧౦౨॥ నిత్యము
ద్యతదండస్యకృత్స్నముద్విజతేజగత్। తస్మాత్సర్వాణిభూతానిదండేనైవప్రసాధయేత్॥ ౧౦౩ ॥ అమాయ
యైవవర్తేతనకథంచనమాయయా। బుద్ధ్యేతారిప్రయుక్తాంచమాయాంనిత్యంస్వసంవృతః॥ ౧౦౪ ॥ నాస్యచ్ఛి
ద్రంపరోవిద్యాద్విద్యాచ్ఛిద్రంపరస్యతు। గూహేత్కూర్మఇవాంగానిరక్షేద్వివరమాత్మనః॥ ౧౦౫॥ బకవచ్చిం

జానీయాత్ అతోఽనలసస్సన్ సర్వదాఅనుష్ఠానంకుర్యాత్ ॥ ౧౦౦॥ అలబ్ధమితి॥ అలబ్ధంయద్ధస్త్యశ్వరథపాదాతాత్మకేనదండేనజేతుమిచ్ఛే
త్ జితంచప్రత్యవేక్షణేనరక్షేత్ రక్షితంచవృద్ధ్యుపాయేనస్థలజలపథవాణిజ్యాదినావర్ధయేత్ వృద్ధంశాస్త్రీయవిభాగేనపాత్రేభ్యోదద్యాత్,
౧౦౧॥ నిత్యమితి॥ నిత్యంహస్త్యశ్వాదియుద్ధాదిశిక్షాభ్యాసోదండోయస్యసతథాస్యాత్ - నిత్యంచప్రకాశీకృతమస్త్ర విద్యాదినా పౌరుషం
యథాస్యాత్ - నిత్యంసంవృతంసంవరణీయంమంత్రాచారచేష్టాదికంయస్యసతథాస్యాత్ నిత్యంచశత్రోర్వ్యసనాదిరూపఛిద్రానుసంధా
నతత్పరః- స్యాత్ ॥౧౦౨॥ నిత్యమితి॥ యస్మాన్నిత్యోద్యతదండస్యజగదుద్విజేదితితస్మాత్సర్వప్రాణినోదండేనైవాత్మసాత్కుర్యాత్ ॥౧౦౩.
అమాయయేతి॥ మాయయాఛద్మతయా అమాత్యాదిషునవర్తేతతథాసతిసర్వేషామవిశ్వసనీయఃస్యాత్ - ధర్మరక్షార్థం యథాతత్త్వే
నైవవ్యవహరేత్ - యత్నకృతాత్మపక్షరక్షశ్చశత్రుకృతాంప్రకృతిభేదరూపాంమాయాంచారద్వారేణజానీయాత్ ॥ ౧౦౪॥ నేతి॥ తథాయ
త్నంకుర్యాద్యథాస్యప్రకృతిభేదాదిఛిద్రంశత్రుర్నజానాతి- శత్రోస్తుప్రకృతిభేదాదికంచారైర్జానీయాత్ - కూర్మోయథాముఖచరణా
దీనిఆత్మదేహేగోపయత్యేవంరాజ్యాంగాన్యమాత్యాదీనిదానసమ్మానాదినా ఆత్మసాత్ - కుర్యాత్ - దైవాచ్చప్రకృతిభేదాదిరూపేఛిద్రేజా
తేయత్నతఃప్రతీకారంకుర్యాత్ ॥౧౦౫॥ బకవదితి॥ యథాబకోజలేమీనమతిచంచలస్వభావమపిమత్స్యగ్రహణైకతానాంతఃకరణఃచింతయ

త్యేవం రహసి సువిహితరక్షస్యాపి విపక్షస్య దేశగ్రహణాదీనర్థాంశ్చింతయేత్ - యథాచ సింహః ప్రబలమతిస్థూలమపి దంతిబలం హంతుమా క్రమతే ఏవం అల్పబలో బలవతోపక్రాంతః సంశ్రయాద్యుపాయాంతరాసంభవే సర్వశక్త్యా శత్రుం హంతుమాక్రమేత్ - యథాచ వృకః పాలకృతరక్షణమపి పశుం దైవాత్ పాలానవధానమాసాద్య వ్యాపాదయత్యేవం దుర్గాద్యవస్థితమపి రిపుం కథంచిత్ - ప్రమాదమాసాద్య వ్యాపాదయేత్ - యథా శశః - వధోద్ధరవివిధవ్యాధమధ్యగతోపి కుటిలగతిరుత్ప్లుత్యాపలయతే ఏవం స్వయమబలో బలవదరిపరివృతోపి కథంచిదరివ్యామోహమాధాయ గుణవత్పార్థివాంతరం సంశ్రయితుముపసర్పేత్ ॥౧౦౬॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ విజయప్రవృత్తస్య నృపతేః యే విజయవిరోధినో భవేయుః - తాన్ సర్వాన్ సామదానభేదదండైరుపాయైః వశమానయేత్ ॥౧౦౭॥ యదీతి ॥ తే చ విజయవిరోధినో యద్యాద్యైస్త్రిభిరుపాయైః సనివర్తంతే తదా బలాద్దేశోపమర్దాదినా యుద్ధేన శనకైః లఘుగురుదండక్రమేణ- దండేనైవ వశీకుర్యాత్ ॥౧౦౮॥ సామాదీనామితి ॥ చతుర్ణామపి సామాదీనాముపాయానాం మధ్యాత్ సామదండావేవ రాష్ట్రవృద్ధ్యర్థం పండితాః ప్రశంసంతి- సామ్ని ప్రయాసధనవ్యయసైన్యక్షయాదిదోషాభావాత్ దండే తు తత్సద్భావేపి కార్యసిద్ధ్యతిశయాత్ ॥౧౦౯॥ యథేతి ॥ యథా క్షేత్రే ధాన్యతృణాదికయోః సహోత్పన్నయోరపి ధాన్యాని లవనకర్తా రక్షతి తృణాదికం చోద్ధరతి ఏవం నృపతిః రాష్ట్రం దుష్టాన్ హన్యాత్ - సత్వదుష్టాన్ తదీయసహాజాన్ భ్రాతృన్యానపి నిర్దాతృదృష్టాంతాదవసీయతే శిష్టసహితం చ రాష్ట్రం రక్షేత్ ॥౧౧౦॥ మోహాదితి ॥ యో రాజా అనవేక్షయా దుష్టశిష్టాజ్ఞా-

తయేదర్థాన్ సింహవచ్చ పరాక్రమేత్ । వృకవచ్చావలుంపేత శశవచ్చ వినిష్పతేత్ ॥ ౧౦౬ ॥ ఏవం విజయమానస్య యేస్య స్యుః పరిపంథినః । తానానయేద్వశం సర్వాన్ సామాదిభిరుపక్రమైః ॥౧౦౭॥ యది తే తు న తిష్ఠేయురుపాయైః ప్రథమైస్త్రిభిః । దండేనైవ ప్రసహ్యైతాన్ శనకైర్వశమానయేత్ । సామాదీనాముపాయానాం చతుర్ణామపి పండితాః ॥ ౧౦౮ ॥ సామదండౌ ప్రశంసంతి నిత్యం రాష్ట్రాభివృద్ధయే । యథోద్ధరతి నిర్దాతా కక్షం ధాన్యం చ రక్షతి ॥ ౧౦౯ ॥ తథా రక్షేన్నృపో రాష్ట్రం హన్యాచ్చ పరిపంథినః । మోహాద్రాజా స్వరాష్ట్రం యః కర్షయత్యనవేక్షయా ॥ ౧౧౦ ॥ సోచిరాద్భ్రశ్యతే రాజ్యాజ్జీవితాచ్చ సబాంధవః । శరీరకర్షణాత్ ప్రాణాః క్షీయంతే ప్రాణినాం యథా ॥ ౧౧౧ ॥ తథా రాజ్ఞామపి ప్రాణాః క్షీయంతే రాష్ట్రకర్షణాత్ । రాష్ట్రస్య సంగ్రహే నిత్యం విధానమిదమాచరేత్ ॥ ౧౧౨ ॥ సుసంగృహీతరాష్ట్రో హి పార్థివస్సుఖమేధతే । ద్వయోస్త్రయాణాం పంచానాం మధ్యే గుల్మమధిష్ఠితమ్ ॥ ౧౧౪ ॥ తథా గ్రామశతానాం చ కుర్యాద్రాష్ట్రస్య సంగ్రహమ్ । గ్రామస్యాధిపతిం కుర్యాద్దశగ్రామపతిం తథా । వింశతీశం శతేశం చ సహస్రపతిమేవ చ ॥ ౧౧౫ ॥ గ్రామదోషాన్ సముత్పన్నాన్ గ్రామికశ్శనకైః స్వయమ్ । శంసేద్గ్రామదశేశాయ దశేశో వింశతీశినే ॥౧౧౬॥ వింశతీశస్తు తత్సర్వం శతేశాయ నివేదయేత్ । శంసేద్గ్రామశతేశస్తు సహస్రపతయే స్వయమ్ ॥ ౧౧౭ ॥ యా

నేన సర్వానేవ స్వరాష్ట్రీయజనాన్ అశాస్త్రీయధనగ్రహణమారణాదికష్టేన పీడయతి స శీఘ్రమేవ జనపదవైరాఖ్య ప్రకృతికోపాద్ధతైః రాజా రాజ్యాజ్జీవితాచ్చ పుత్రాదిసహితో భ్రశ్యతే ॥౧౧౧॥ శరీరకర్షణాదితి ॥ యథా ప్రాణభృతామాహారనిరోధాదినా శరీరశోషణాత్ ప్రాణాః క్షీయంతే ఏవం రాజ్ఞామపి రాష్ట్రపీడనాత్ ప్రకృతికోపాదినా ప్రాణా వినశ్యంతి - తస్మాత్ స్వశరీరవత్ రాజ్ఞా రాష్ట్రం రక్షణీయమిత్యుక్తం ॥౧౧౨ ॥ రాష్ట్రస్యేతి ॥ రాష్ట్రస్య రక్షణే చ వక్ష్యమాణమిమముపాయమనుతిష్ఠేత్ - యస్మాత్ సంరక్షితరాష్ట్రో రాజా అనాయాసేన వర్ధతే ॥౧౧౩॥ ద్వయోరితి ॥ ద్వయోర్గ్రామయోర్మధ్యే త్రయాణాం వా గ్రామాణాం పంచానాం వా శతానాం గుల్మం రక్షితృపురుషసమూహం సత్యప్రధానపురుషాధిష్ఠితం రాష్ట్రస్య సంగ్రహం రక్షాస్థానం కుర్యాత్ అస్య లాఘవగౌరవాపేక్షశ్చోక్తవికల్పః ॥౧౧౪ ॥ గ్రామస్యేతి ॥ ఏకగ్రామదశగ్రామాద్యధిపతీన్ - కుర్యాత్ ॥౧౧౫॥ గ్రామఇతి ॥ వింశతీశ ఇతి గ్రామాధిపతిశ్చౌరాదిదోషాన్ - గ్రామసంజాతాన్ - ఆత్మనా ప్రతికర్తుమక్షమో అనుత్క్రుష్టతయా స్వయం దశగ్రామాధిపతయే కథయేత్ - ఏవం దశగ్రామాధిపతయో వింశతి గ్రామస్వామ్యాదిభ్యః కథయేయుః - తథాచ సతి సమ్యక్ చౌరాదికంటకోద్ధారో భవతి ॥౧౧౬॥ యానీతి ॥ ఏకగ్రామాధికృతస్య వృత్తిమాహ । యాన్యన్నపానేంధనాదీని గ్రామవాసిభిః ప్రత్యహం- రాజ్ఞే దేయాని నత్వబ్దకరం ధాన్యానామష్టమోభాగ ఇత్యాదికం- తాని గ్రామాధిపతిర్వృత్త్యర్థం గృహ్ణీయాత్ ॥ ౧౧౭॥ దశీకులమితి ॥ శ్లో ॥ అష్టాగవం ధర్మహలం షడ్గవం జీవితార్థినామ్ । చతుర్గవం గృహస్థానాం త్రిగవం బ్రహ్మఘాతినామితి ॥ హారీతస్మరణాత్ । ష

డ్గవం మధ్యమం హలమితి తథావిధహలద్వయేన యావతీ భూమిః వాహ్యతే తత్కులమితి వదతి తద్దశగ్రామాధిపతిర్వృత్త్యర్థం భుంజీత· ఏవం వింశత్యధిపతిః పంచకులాని· శతాధిపతిర్మధ్యమం గ్రామం సహస్రాధిపతిర్మధ్యమం పురం ॥౧౧౯॥ తేషామితి॥ తేషాం గ్రామనివాసిప్రభృతీనాం పరస్పరవిప్రతిపత్త్యా యాని గ్రామభవాని కార్యాణి కృతాకృతాని చ పృథక్కార్యాణి తాన్యస్య రాజ్ఞో హితకృత్ తన్నియుక్తోఽనలసః కుర్వీత ॥౧౨౦॥ నగర ఇతి॥ ప్రతినగరమేకైకముచ్చైఃస్థానం కులాదినా మహాంతం ప్రధానరూపం ఘోరరూపం హస్త్యశ్వాదిసామగ్ర్యా భయజనకం నక్షత్రాదిమధ్యే భార్గవాదిగ్రహమివ - తేజస్వినం కార్యద్రష్టారం నగరాధిపతిం కుర్యాత్ ॥౧౨౧॥ స ఇతి॥ స నగరాధికృతస్తాన్ సర్వాన్ గ్రామాధిపత్యాదీన్ అసతి ప్రయోజనే సర్వదా స్వయం సబలేనానుగచ్ఛేత్ తేషాం చ నగరాధికృతపర్యంతానాం సర్వేషామేవ యద్రాష్ట్రే స్వచేష్టితం తత్తద్విషయనియుక్తైశ్చారైః సమ్యక్ప్రజాః పరిణయేదవగచ్ఛేత్ ॥౧౨౨॥ రాజ్ఞో హీతి॥ యస్మాద్రాజ్ఞో రక్షాధికృతాస్తే బాహుల్యేన పరస్వగ్రహణశీలా వంచకాశ్చ భవంతి తస్మాత్తేభ్య ఇమాః స్వాత్మీయాః ప్రజా రాజా రక్షేత్ ॥౧౨౩॥ య ఇతి॥ యే రక్షాధికృతాః కార్యార్థిభ్య ఏవ వాక్ఛ ఆదికముద్భావ్య లోభాదశాస్త్రీయధనగ్రహణం పాపబుద్ధయః కుర్వంతి తేషాం సర్వస్వం రాజా గృహీత్వా దేశాన్నిస్సారణం కుర్యాత్ ॥౧౨౪॥ రాజకర్మస్వితి॥ రాజోపయుక్తకర్మసు నియుక్తానాం స్త్రీణాం దాస్యాదీనాం కర్మకరజనస్య చ ఉత్కృష్టమధ్యమాపకృష్టస్థానయోగ్యానురూపేణ ప్రత్యహం కర్మానురూపేణ వృత్తిం కుర్యాత్తామేవ దర్శయతి॥ ౧౨౫॥ పణ ఇతి॥ అపకృష్టస్య గృహాదిసమ్మార్జనోదకవా

ని రాజప్రదేయాని ప్రత్యహం గ్రామవాసిభిః। అన్నపానేంధనాదీని గ్రామికస్తాన్యవాప్నుయాత్ ॥౧౧౮
దశీ కులం తు భుంజీత వింశీ పంచ కులాని చ । గ్రామం గ్రామశతాధ్యక్షః సహస్రాధిపతిః పురమ్॥ ౧౧౯ । తే
షాం గ్రామ్యాణి కార్యాణి పృథక్కార్యాణి చైవ హి । రాజ్ఞోఽన్యః సచివః స్నిగ్ధస్తాని పశ్యేదతంద్రితః॥ ౧౨౦॥ నగ
రే నగరే చైకం కుర్యాత్సర్వార్థచింతకమ్। ఉచ్చైఃస్థానం ఘోరరూపం నక్షత్రాణామివ గ్రహమ్॥౧౨౧॥
స తాననుపరిక్రామేత్సర్వానేవ సదా స్వయమ్। తేషాం వృత్తం పరిణయేత్సమ్యగ్రాష్ట్రేషు తచ్చరైః॥౧౨౨॥
రాజ్ఞో హి రక్షాధికృతాః పరస్వాదాయినః శఠాః । భృత్యా భవంతి ప్రాయేణ తేభ్యో రక్షేదిమాః ప్రజాః॥౧౨౩॥
యే కార్యికేభ్యోఽర్థమేవ గృహ్ణీయుః పాపచేతసః। తేషాం సర్వస్వమాదాయ రాజా కుర్యాత్ప్రవాసనమ్॥౧౨౪॥
రాజకర్మసు యుక్తానాం స్త్రీణాం ప్రేష్యజనస్య చ। ప్రత్యహం కల్పయేద్వృత్తిం స్థానకర్మానురూపతః॥ ౧౨౫॥
పణో దేయోఽవకృష్టస్య షడుత్కృష్టస్య వేతనమ్ । షాణ్మాసికస్తథాచ్ఛాదో ధాన్యద్రోణస్తు మాసికః॥ ౧౨౬
క్రయవిక్రయమధ్వానం భక్తం చ సపరివ్యయమ్ । యోగక్షేమం చ సంప్రేక్ష్య వణిజో దాపయేత్కరాన్॥
౧౨౭ । యథా ఫలేన యుజ్యేత రాజా కర్తా చ కర్మణామ్ । తథావేక్ష్య నృపో రాష్ట్రే కల్పయేత్సతతం కరాన్॥
౧౨౮।యథాల్పాల్పమదంత్యాద్యం వార్యోకోవత్సషట్పదాః। తథాల్పాల్పో గృహీతవ్యో రాష్ట్రాద్రాజ్ఞాబ్దికః
కరః॥౧౨౯।పంచాశద్భాగ ఆదేయో రాజ్ఞా పశుహిరణ్యయోః । ధాన్యానామష్టమో భాగః షష్ఠో ద్వాదశ ఏవ వా॥

హాదేః కర్మకరస్య వక్ష్యమాణలక్షణః పణో భృతిరూపః ప్రత్యహం దాతవ్యః· షాణ్మాసికశ్చాచ్ఛాదో వస్త్రయుగం దాతవ్యం॥ శ్లో ॥ అష్టముష్టిర్భవేత్కించిత్ కించిదష్టౌ చ పుష్కలం । పుష్కలాని తు చత్వారి ఆఢకః పరికీర్తితః । చతురాఢకో భవేద్ద్రోణ ఇతి గణనయా ధాన్యద్రోణశ్చ ప్రతిమాసం దేయః· ఉత్కృష్టస్య తు భృతిరూపాః షట్పణా దేయాః - అనయైవ కల్పనయా షాణ్మాసికాని షడ్వస్త్రయుగాని ప్రతిమాసం షాణ్మాస్యా ద్రోణా దేయాః· అనయైవాతిదిశా మధ్యమస్య పణత్రయం భృతిరూపం దాతవ్యం· షాణ్మాసికం చ వస్త్రయుగత్రయం· మాసికం చ ధాన్యద్రోణత్రయం దేయం ॥౧౨౬॥ క్రయవిక్రయమితి॥ కియతా మూల్యేన క్రీతమిదం వస్త్రం లవణాదిద్రవ్యం విక్రీయమాణం చాత్ర కియల్లభ్యతే కియద్దూరాదానీతం కిమస్య వణిజో భక్తవ్యయేన శాకసూపాదినా పరివ్యయేన లగ్నం కిమస్యారణ్యాదౌ చౌరాదిభ్యో రక్షారూపేణ క్షేమప్రతివిధానేన గతం కోఽస్యేదానీం లాభ ఇత్యేతదవేక్ష్య వణిజః కరాన్ దాపయేత్ ॥ ౧౨౭॥ యథేతి॥ యథా రాజా అవేక్షణాదికర్మణః ఫలేన యథా చ కార్షికవణిగాదయః - కృషివాణిజ్యాదికర్మణాం ఫలేన సంబధ్యంతే తథా నిరూప్య రాజా సర్వదా రాష్ట్రే కరాన్ గృహ్ణీయాత్ అత్ర దృష్టాంతమాహ ॥౧౨౮॥ యథేతి॥ యథా జలౌకోవత్సభ్రమరాః స్తోకస్తోకాని రక్తక్షీరమధూని అదంత్యేవం రాజ్ఞా మూలధనమనుచ్ఛిన్దతా అల్పోఽల్పో రాష్ట్రాదాబ్దికః కరో గ్రాహ్యః తమాహ ॥ ౧౨౯॥ పంచాశద్భాగ ఇతి॥ మూలాదధికయోః పశుహిరణ్యయోః· పంచాశద్భాగో రాజ్ఞా గృహీతవ్యః· ఏవం ధాన్యానాం· షష్ఠోఽష్టమో ద్వాదశో వా భాగో రాజ్ఞా గ్రాహ్యః భూమ్యుత్కర్షాపకర్షాపేక్షయా కర్షణాది క్లేశలాఘవ

గౌరవాపేక్షయా చాయం బహ్వల్పగ్రహణవికల్పః ॥౧౩౦॥ ఆదదీతేతి॥ పత్రశాకతృణానామిత్యాది- ద్రుశబ్దోఽత్ర వృక్షవాచకః - వృక్షాదీనాం షష్ఠ దళానాం- అశ్మమయానాం షష్ఠో భాగో లాభాద్గృహీతవ్యః ॥ ౧౩౧॥౧౩౨॥ మ్రియమాణ ఇతి॥ క్షీణధనోఽపి రాజా శ్రోత్రియ బ్రాహ్మణాత్కరం న గృహ్ణీయాత్ - న చ తదీయదేశవాసీ శ్రోత్రియః క్షుధయా అవసాదం గచ్ఛేత్ ॥౧౩౩ ॥ యస్యేతి॥ యస్య రాజ్ఞో దేశే శ్రోత్రియః క్షుధావసన్నో భవతి - తస్య రాష్ట్రమపి దుర్భిక్షాదిభిః - క్షుధాక్లిష్టమవసాదం గచ్ఛతి- యత ఏవమతః॥౧౩౪॥ శ్రుతేతి॥ శాస్త్రజ్ఞానానుష్ఠానే జ్ఞాత్వా అస్య తదనురూపాం ధర్మాదనపేతాం జీవికామనుకల్పయేత్ - చౌరాదిభ్యశ్చైనం సంపుత్రమివ పితా రక్షేత్ యస్మాత్ ॥౧౩౫ ॥ సంరక్ష్యమాణ ఇతి॥ స చ శ్రోత్రియో రాజ్ఞా సమ్యగ్రక్ష్యమాణో యం ధర్మం ప్రత్యహం కరోతి - తేన రాజ్ఞ ఆయుర్ధనరాష్ట్రాణి వర్ధంతే॥ ౧౩౬॥ యదితి॥ రాజా స్వదేశే శాకపర్ణాదిస్వల్పవస్తుక్రయవిక్రయాదినా జీవంతం నికృష్టజనం స్వల్పకరాఖ్యం వర్షేణ దాపయేత్ ॥౧౩౭॥ కారుకానితి॥ కారుకాన్ సూపకారాదీన్ - శిల్పిభ్య ఈషదుత్కృష్టాన్ - శిల్పినశ్చ లోహకారాదీన్ - శూద్రాంశ్చ దేహక్లేశోపజీవినో భారికాదీన్ - మాసి మాస్యేకం దినం కర్మ కారయేత్ ॥౧౩౮॥ నోచ్ఛింద్యాదితి॥ ప్రజాస్నేహాత్ కరశుల్కాదేరగ్రహణమాత్మనో మూలచ్ఛేదః అతిప్రచురక

౧౩౦॥ ఆదదీతాథ షడ్భాగం ద్రుమాంసమధుసర్పిషామ్। గంధౌషధిరసానాం చ పుష్పమూలఫలస్య చ॥ ౧౩౧॥
పత్రశాకతృణానాం చ చర్మణాం వైదళస్య చ। మృణ్మయానాం చ భాండానాం సర్వస్యాశ్మమయస్య చ॥౧౩౨॥
మ్రియమాణోఽప్యాదదీత న రాజా శ్రోత్రియాత్కరమ్। న చ క్షుధాస్య సంసీదేచ్ఛ్రోత్రియో విషయే వసన్॥
౧౩౩॥ యస్య రాజ్ఞస్తు విషయే శ్రోత్రియః సీదతి క్షుధా। తస్యాపి తత్క్షుధా రాష్ట్రమచిరేణైవ సీదతి॥ ౧౩౪॥
శ్రుతవృత్తే విదిత్వాస్య వృత్తిం ధర్మ్యాం ప్రకల్పయేత్। సంరక్షేత్సర్వతశ్చైనం పితా పుత్రమివౌరసమ్॥ ౧౩౫॥
సంరక్ష్యమాణో రాజ్ఞాయం కురుతే ధర్మమన్వహమ్। తేనాయుర్వర్ధతే రాజ్ఞో ద్రవిణం రాష్ట్రమేవ చ॥ ౧౩౬॥
యత్కించిదపి వర్షస్య దాపయేత్కరసంజ్ఞితమ్। వ్యవహారేణ జీవంతం రాజా రాష్ట్రే పృథగ్జనమ్॥ ౧౩౭॥
కారుకాన్ శిల్పినశ్చైవ శూద్రాంశ్చాత్మోపజీవినః। ఏకైకం కారయేత్కర్మ మాసి మాసి మహీపతిః॥ ౧౩౮॥
నోచ్ఛింద్యాదాత్మనో మూలం పరేషాం చాతితృష్ణయా। ఉచ్ఛిందన్ హ్యాత్మనో మూలమాత్మానం తాంశ్చ పీడయేత్॥ ౧౩౯॥ తీక్ష్ణశ్చైవ మృదుశ్చ స్యాత్కార్యం వీక్ష్య మహీపతిః। తీక్ష్ణశ్చైవ మృదుశ్చైవ రాజా భవతి
సమ్మతః॥ ౧౪౦॥ అమాత్యముఖ్యం ధర్మజ్ఞం ప్రాజ్ఞం దాంతం కులోద్గతమ్। స్థాపయేదాసనే తస్మిన్ ఖిన్నః కార్యేక్షణే నృణామ్॥ ౧౪౧॥ ఏవం సర్వం విధాయేదమితికర్తవ్యమాత్మనః। యుక్తశ్చైవాప్రమత్తశ్చ పరిరక్షేదిమాః ప్రజాః॥ ౧౪౨॥ విక్రోశంత్యో యస్య రాష్ట్రాద్ధ్రియంతే దస్యుభిః ప్రజాః। సంపశ్యతః సభృత్యస్య మృతః స న తు జీవతి॥ ౧౪౩॥ క్షత్రియస్య పరో ధర్మః ప్రజానామేవ పాలనమ్। నిర్దిష్టఫలభోక్తా హి రాజా ధర్మేణ యుజ్యతే॥ ౧౪౪॥ ఉత్థాయ పశ్చిమే యామే కృతశౌచః సమాహితః। హుతాగ్నిర్బ్రాహ్మణాంశ్చార్చ్య ప్రవిశేత్స శుభాం సభామ్॥౧౪౫॥ తత్ర స్థితః ప్రజాః సర్వాః ప్రతినంద్య విసర్జయేత్। విసృజ్య చ ప్రజాః సర్వా మంత్ర

రాదిగ్రహణం పరేషాం మూలోచ్ఛేదః- ఏతదుభయం న కుర్యాత్ - ఆత్మనో మూలముచ్ఛిద్య కోశక్షయాదాత్మానం పీడయేత్ పూర్వార్థాత్ పరేషాం చేత్యపి సంబధ్యతే పరేషాం మూలముచ్ఛిద్య తాంశ్చ పీడయేత్ ॥౧౩౯॥ తీక్ష్ణ ఇతి॥ విశేషమవగమ్య క్వచిత్కార్యే తీక్ష్ణః- క్వచిన్మృదుశ్చ భవేత్ - న త్వేకరూపమాలంబేత్ - యస్మాదుక్తరూపో రాజా సర్వేషామభిమతో భవతి॥౧౪౦॥ అమాత్యేతి॥ స్వయం కార్యదర్శనే ఖిన్నః శ్రేష్ఠామాత్యం ధర్మవిదం ప్రాజ్ఞం జితేంద్రియం కులీనం తస్మిన్ కార్యదర్శనస్థానే నియుంజీత॥౧౪౧॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ సర్వమాత్మనః కార్యజాతం సంపాద్యోద్యుక్తః ప్రమాదరహిత ఆత్మీయాః ప్రజా రక్షేత్ ॥౧౪౨॥ విక్రోశంత్య ఇతి॥ యస్య రాజ్ఞః అమాత్యాదిసహితస్య పశ్యత ఏవ రాష్ట్రాదాక్రోశంత్యః ప్రజాః - తస్కరాదిభిరపహ్రియంతే- స మృత ఏవ న తు జీవతి జీవనకార్యాభావాత్ - జీవనమపి తస్య మరణమేవేత్యర్థః - తస్మాదప్రమత్తః ప్రజా రక్షేదితి పూర్వోక్తశేషం తదేవ ద్రఢయతి॥౧౪౩॥ క్షత్రియస్యేతి॥ ధర్మాంతరేభ్యః శ్రేష్ఠం క్షత్రియస్య ప్రజారక్షణమేవ ప్రకృష్టో ధర్మః- యస్మాద్యథోక్తలక్షణఫలకరాదిభోక్తా రాజా ధర్మేణ సంబధ్యతే॥ ౧౪౪॥ ఉత్థాయేతి॥ స భూపః రాత్రేః పశ్చిమయామ ఉత్థాయ - కృతమూత్రపురీషోత్సర్గాదిశౌచోఽనన్యమనాః - కృతాగ్నిహోత్రాదసయ్యహోమో బ్రాహ్మణాన్ పూజయిత్వా-

వాస్తులక్షణాద్యుపేతాం సభామమాత్యాదిదర్శనార్థం ప్రవిశేత్ ॥ ౧౪౫ ॥ తత్రేతి ॥ తస్యాం సభాయాం స్థితో దర్శనార్థమాగతాః ప్రజాః సర్వాస్సంభాషణదర్శనాదిభిరభినంద్య ప్రస్థాపయేత్ - తాశ్చ ప్రస్థాప్య మంత్రిభిస్సహ సంధివిగ్రహాది చింతయేత్ ॥ ౧౪౬ ॥ గిరిపృష్ఠమితి ॥ పర్వతపృష్ఠమారుహ్య నిర్జనవనగృహస్థితో అరణ్యదేశే వా వివిక్తే మంత్రభేదకారిభిరనుపలక్షితః కర్మణామారంభోపాయః పురుషద్రవ్యసంపద్దేశకాలవిభాగో వినిపాతప్రతీకారః కార్యసిద్ధిరిత్యేవం పంచాంగం మంత్రం చింతయేత్ ॥ ౧౪౭ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య రాజ్ఞో మంత్రిభ్యః పృథగన్యే జనా మిళిత్వాస్య మంత్రం న జానంతి స క్షీణకోశోపి సర్వాం పృథివీం భునక్తి ॥ ౧౪౮ ॥ జడమూకాంధబధిరానితి ॥ బుద్ధివాక్చక్షుశ్శ్రోత్రవికలాన్ తిర్యగ్యోనిభవాంశ్చ శుకశారికాదీన్ అతివృద్ధస్త్రీమ్లేచ్ఛరోగ్యంగహీనాంశ్చ మంత్రసమయేఽపసారయేత్ - యస్మాత్ ॥ ౧౪౯ ॥ భిందంతీతి ॥ తేజడాదయోపి ప్రాచీనదుష్కృతవశేన ప్రాప్తజడాదిభావా అధార్మికత్వాదైవావమానితా మంత్రభేదం కుర్వంతి తథా తైర్యగ్యోనాశ్శుకాదయోతివృద్ధశ్చ స్త్రియశ్చ విశేషేణాస్థిరబుద్ధితయా మంత్రం భిందంతి తస్మాత్తదపసారణే యత్నవాన్ స్యాత్ ॥ ౧౫౦ ॥ మధ్యందిన ఇతి ॥ దినమధ్యే రాత్రిమధ్యే వా విగతచిత్తఖేదః - శరీరక్లేశరహితశ్చ - మంత్రిభిస్సహైకాకీ వా ధర్మార్థకామాననుష్ఠాతుం చింతయేత్ ॥ ౧౫౧ ॥ పరస్పరేతి ॥ తేషాంచ ధర్మార్థకామానాం ప్రాయికవిరోధవతాం విరోధపరిహారేణార్జనోపాయం చింతయేత్ - దుహితౄణాం చ దానం స్వకార్యసిద్ధ్యర్థం నిరూపయేత్ - కుమారాణాం చ పుత్రాణాం వినయాధాననీతిశిక్షార్థం రక్షణం చింతయేత్ ॥ ౧౫౨ ॥ దూతేతి ॥ దూతానాం సంగుప్తార్థలేఖహారిత్వాదినా పరరాష్ట్రప్రస్థానం చింతయేత్ - తథా ప్రారబ్ధకార్యశేషం సమాపయితుం చింతయేత్ - స్త్రీణాం చాతివిషమచేష్టితత్వాత్ - తథాహి ॥ శ్లో ॥ శస్త్రేణ వేణీవినిగూహితేన విదూరథం వై మహిషీ జఘాన । విషప్రదిగ్ధేన చ నూపురేణ దేవీ విరక్తా కిల కాశిరాజమిత్యాద్యవగమ్యాత్మరక్షార్థం చాంతఃపురస్త్రీణాం చేష్టితం సఖీదాస్యాదినా నిరూపయేత్ - చారాణాం చ ప్రతిరాజాదిషు నియుక్తానాం చా

యేత్సహ మంత్రిభిః ॥ ౧౪౬ ॥ గిరిపృష్ఠం సమారుహ్య ప్రాసాదం వా రహోగతః । అరణ్యే నిశ్శలాకే వా మంత్రయేదవిభావితః ॥ ౧౪౭ ॥ యస్య మంత్రం న జానంతి సమాగమ్య పృథగ్జనాః । స కృత్స్నాం పృథివీం భుఙ్క్తే కోశహీనోపి పార్థివః ॥ ౧౪౮ ॥ జడమూకాంధబధిరాంస్తైర్యగ్యోనాన్ వయోతిగాన్ । స్త్రీమ్లేచ్ఛవ్యాధితవ్యంగాన్ మంత్రకాలేప్రసారయేత్ ॥ ౧౪౯ ॥ భిందంత్యవమతా మంత్రం తైర్యగ్యోనాస్తథైవ చ । స్త్రియశ్చైవ విశేషేణ తస్మాత్తత్రాదృతో భవేత్ ॥ ౧౫౦ ॥ మధ్యందినేర్ధరాత్రే వా విశ్రాంతో విగతక్లమః । చింతయేద్ధర్మకామార్థాన్ సార్ధం తైరేక ఏవ వా ॥ ౧౫౧ ॥ పరస్పరవిరుద్ధానాం తేషాం చ సముపార్జనమ్ । కన్యానాం సంప్రదానం చ కుమారాణాం చ రక్షణమ్ ॥ ౧౫౨ ॥ దూతసంప్రేషణం చైవ కార్యశేషం తథైవ చ । అంతఃపురప్రచారం చ ప్రణిధీనాం చ చేష్టితమ్ ॥ ౧౫౩ ॥ కృత్స్నం చాష్టవిధం కర్మ పంచవర్గం చ తత్త్వతః । అనురాగాపరాగౌ

రాంతశ్చేష్టితమవధారయేత్ ॥ ౧౫౩ ॥ కృత్స్నమితి ॥ అష్టవిధం కర్మ సమగ్రం చింతయేత్ - తచ్చోశనసోక్తం ॥ శ్లో ॥ ఆదానే చ విసర్గే చ తథా ప్రేషనిషేధయోః । పంచమే చార్థవచనే వ్యవహారస్య చేక్షణే । దండశుద్ధ్యోః సదా యుక్తస్తేనాష్టగతికో నృపః । అష్టకర్మా దివం యాతి రాజా శక్రాభిపూజితః । తత్రాదానం కరాదీనాం - విసర్గో భృత్యాదిభ్యో ధనదానం - ప్రేషోమాత్యాదీనాం - దృష్టాదృష్టానుష్ఠానే నిషేధో దృష్టాదృష్టవిరుద్ధక్రియాసు అర్థవచనం కార్యసందేహే రాజాజ్ఞయైవ తత్ర నియమాత్ - వ్యవహారస్యేక్షణం ప్రజానామృణాదివిప్రతిపత్తౌ - దండః పరాజితానాం శాస్త్రోక్తధనగ్రహణం - శుద్ధిః పాపే కర్మణి జాతే తత్ర ప్రాయశ్చిత్తసంపాదనం - మేధాతిథిస్తు అకృతారంభకృతానుష్ఠానమనుష్ఠితవిశేషణం కర్మఫలసంగ్రహః తథా సామదానభేదదండా ఏతదష్టవిధం కర్మ - అథవా - వణిక్పథ ఉదకసేతుబంధనం దుర్గకరణం కృతస్య సంస్కారనిర్ణయః హస్తిబంధనం ఖనిఖననం శూన్యనివేశనం దారువనభేదనం చేత్యాహ - తథా కాపటికోదాస్థితగృహపతివైదేహకతాపసవ్యంజనాత్మకం పంచవిధం చారవర్గం పంచవర్గశబ్దవాచ్యం తత్త్వతశ్చింతయేత్ - తత్ర పరమర్మజ్ఞః ప్రగల్భచ్ఛాత్రః కపటవ్యవహారిత్వాత్కాపటికస్తం వృత్త్యర్థినమర్థమానాభ్యాముపగృహ్య రహసి రాజా బ్రూయాత్ - యస్య దుర్వృత్తం పశ్యసి తత్తదానీమేవ మయి వక్తవ్యమితి - ప్రవ్రజ్యారూఢపతిత ఉదాస్థితః తం లోకేషు విదితదోషం ప్రజ్ఞాశౌచయుక్తం వృత్త్యర్థినం చారం కృత్వా రహసి రాజా పూర్వవద్బ్రూయాత్ - బహూత్పత్తికమఠే స్థాపయేత్ - ప్రచురసస్యోత్పత్తికం భూమ్యంతరం చ తద్వృత్త్యర్థముపకల్పయేత్ - స చాన్యేషామపి ప్రవ్రజితానాం రాజా చారకర్మకారిణాం గ్రాసాచ్ఛాదనాదికం దద్యాత్ - కర్షకః క్షీణవృత్తిః ప్రజ్ఞాశౌచయుక్తో గృహపతివ్యంజనస్తమపి పూర్వవదుక్త్వా స్వభూమౌ కృషికర్మ కారయేత్ - వాణిజకః క్షీణవృత్తిః - వైదేహకవ్యంజనస్తం పూర్వవదుక్త్వా ధనమానాభ్యామాత్మీకృత్య వాణిజ్యం కారయేత్ ముండో జటిలో వా వృత్తికామస్తాపసవ్యంజకః - సోపి క్వచిదాశ్రమే వసన్ - బహుముండజ

జీవనార్థం రేకపటశిష్యగణవృతో గుప్తరాజోపకల్పితవృత్తిః తాపసస్సం కుర్యాత్ - మాసద్విమాసాంతరితం ప్రకాశం బదరాదిముష్టిమశ్నీయాత్ - రహసిచ రాజోపకల్పితం ఆహారం కల్పయేత్ - శిష్యాశ్చాస్యాతీతానాగతజ్ఞానాదికం ఖ్యాపయేయుః - తేన బహులోక వేష్టనమాసాద్య స ర్వేషాం విశ్వసనీయత్వాత్ సర్వే కార్యమకార్యం చ పృచ్ఛంతి అస్య స్వకు క్రియాదికం కథయంత్యేవం రూపం పంచవర్గం తథావచ్చింతయేత్ - ఏవం పంచవర్గం ప్రకల్ప్య తేనైవ పంచవర్గద్వారేణ ప్రతిరాజస్యాత్మీయానాం చామాత్యాదీనాం చ అనురాగవిరాగౌ జ్ఞాత్వా తద నురూపం చింతయేత్ - వక్ష్యమాణస్య రాజమండలస్య ప్రచారం కస్సంధ్యర్థీ కో వా విగ్రహార్థీత్యాదికం చింతయేత్ - తం చ జ్ఞాత్వా తదను గుణం చింతయేత్ ||౧౫౪|| మధ్యమస్యేతి|| అరివిజిగీష్వోర్యో భూమ్యనంతరః సంహతయోరనుగ్రహసమర్థో నిగ్రహే చాసంహతయోస్సమర్థ స్స మధ్యమః తస్య ప్రచారం చింతయేత్ - తథా ప్రజ్ఞోత్సాహగుణప్రకృతిసమర్థో విజిగీషు స్తస్య చేష్టితం చింతయేత్ - తథా విజిగీషుమ ధ్యమానాం సంహతానామనుగ్రహే సమర్థో నిగ్రహే చాసంహతానాం సమర్థః స ఉదాసీనః - తస్య ప్రచారం చింతయేత్ - శత్రోశ్చ త్రివిధస్యాపి సహజస్య అకృత్రిమస్య భూమ్యనంతరస్య చ పూర్వాపేక్షయా ప్రయత్నతః ప్రచారం చింతయేత్ || ౧౫౫ || ఏతా ఇతి|| ఏతా మ ధ్యమాద్యాశ్చతస్రః ప్రకృతయః సంక్షేపేణ మండలస్య మూలం - అపరాసామభిధాస్యమానప్రకృతీనామాద్యాః ప్రస్తుతా మూలమిత్యుచ్యం తే - అన్యాశ్చాష్టౌ సమాఖ్యాతాః - తద్యథా అగ్రతోరిభూమీనాం మిత్రమరిమిత్రం మిత్రమిత్రం అరిమిత్రమిత్రం చేత్యేవం చతస్రః ప్రకృత యో భవంతి - పశ్చాచ్చ పార్ష్ణిగ్రాహ ఆక్రందః పార్ష్ణిగ్రాహాసారః - ఆక్రందాసార ఇతి చతస్రః - ఏవ మష్టౌ ప్రకృతయో భవంతి - పూ ర్వోక్తాభిశ్చ మధ్యమారివిజిగీషూదాసీనశత్రురూపాభిః మూలప్రకృతిభిః సహ ద్వాదశైవ ఏతాః ప్రకృతయస్స్మృతాః ||౧౫౬|| అమాత్యే తి|| ఆసాం మూలప్రకృతీనాం చతసృణాం అష్టానాం శాఖాప్రకృతీనాం ఉక్తానాం ఏకైకస్యాః ప్రకృతేః అమాత్యదేశదుర్గకోశదండాఖ్యాః పంచ

చ ప్రచారం మండలస్య చ || ౧౫౪|| మధ్యమస్య ప్రచారం చ విజిగీషోశ్చ చేష్టితమ్ | ఉదాసీనప్రచారం చ శత్రో
శ్చైవ ప్రయత్నతః || ౧౫౫ | ఏతాః ప్రకృతయో మూలం మండలస్య సమాసతః| అష్టౌ చాన్యాస్సమాఖ్యాతా
ద్వాదశైవ తు తాః స్మృతాః|| ౧౫౬ | అమాత్యరాష్ట్రదుర్గార్థదండాఖ్యాః పంచ చాపరాః| ప్రత్యేకం కథితా
హ్యేతాస్సంక్షేపేణ ద్విసప్తతిః | ౧౫౭ | అనంతరమరిం విద్యాదరిసేవినమేవ చ | అరేరనంతరం మిత్రము
దాసీనం తయోః పరమ్| ౧౫౮ | తాన్ సర్వానభిసందధ్యాత్ సామాదిభిరుపక్రమైః| వ్యస్తైశ్చైవ సమస్తైశ్చ
పౌరుషేణ నయేన చ | ౧౫౯ | సంధిం చ విగ్రహం చైవ యానమాసనమేవ చ | ద్వైధీభావం సంశ్రయం చ ష
డ్గుణాంశ్చింతయేత్సదా|| ౧౬౦|| ఆసనం చైవ యానం చ సంధిం విగ్రహమేవ చ| కార్యం వీక్ష్య ప్రయుంజీత ద్వై
ధం సంశ్రయమేవ చ|| ౧౬౧ | సంధిం తు ద్వివిధం విద్యాద్రాజా విగ్రహమేవ చ | ఉభే యానాసనే చైవ ద్వివి
ధస్సంశ్రయః స్మృతః || ౧౬౨ | సమానయానకర్మా చ విపరీతస్తథైవ చ | తదాత్వాయతిసంయుక్తః సంధి

ద్రవ్యప్రకృతయో భవంతి - ఏతాశ్చ పంచ ద్వాదశానాం ప్రత్యేకం భవంత్యో ద్వాదశగుణా జాతాః షష్టిరేవ ద్రవ్యప్రకృతయో భవంతి - త థా మూలప్రకృతిభిశ్చతసృభిః శాఖాప్రకృతిభిశ్చాష్టభిస్సహ సంక్షేపతో ద్విసప్తతి ప్రకృతయో మునిభిః కథితాః|| ౧౫౭|| అనంతరమితి|| విజిగీ షోర్నృపస్యాంతరితం చతుర్దశమప్యరిప్రకృతిం విజానీయాత్ తథా తత్సేవినమపి అరిమేవ విద్యాత్ - అరేరనంతరం విజిగీషోర్నృపసై క్కాంతరం మిత్రప్రకృతిం విద్యాత్ - తయోశ్చారిమిత్రయోః పరం విజిగీషోరుదాసీనప్రకృతిం విద్యాత్ ఆసామేవ ప్రకృతీనామగ్రపశ్చాద్భా గభేదేన వ్యపదేశభేదః- అత్రాగ్రవర్తినో అరివ్యపదేశ ఏవ- పశ్చాద్వర్తినస్తు అరిత్వేపి పార్ష్ణిగ్రాహవ్యపదేశః||౧౫౮|| తానితి|| తాన్ సర్వాన్నృపతీన్ సామభేదదానదండైరుపాయైః - యథా సంభవం వ్యస్తైస్సమస్తైర్వా వశీకుర్యాత్ - అథవా పౌరుషేణ దండేనైవ కేవలేన నయే న సామ్నైవ వా కేవలేనాత్మసాత్కుర్యాత్ - తథా చోక్తం|| శ్లో|| సామదండౌ ప్రశంసంతి నిత్యం రాష్ట్రాభివృద్ధయే || ౧౫౯ || సంధిమితి|| త త్రోభయానుగ్రహార్థం హస్త్యశ్వరథహిరణ్యాదినిబంధనేనావాభ్యామన్యోన్యస్యోపకర్తవ్యమితి నియమబంధస్సంధిః విగ్రహం వైరాచరణా ద్యాధిక్యేన - యానం శత్రుం ప్రతి గమనం - ఉపేక్షణమాసనం స్వార్థసిద్ధయే బలస్య ద్విధాకరణం ద్వైధీభావః - శత్రుపీడితస్య ప్రబలతర రా జాంతరాశ్రయణం సంశ్రయః - ఏతాన్ గుణానుపకారకాన్ సర్వదా చింతయేత్ - యద్గుణాశ్రయణే సతి ఆత్మన ఉపచయః పరస్యాపచయః తం గుణమాశ్రయేత్ ||౧౬౦|| ఆసనమితి|| సంధ్యాదిగుణానాం నైరపేక్ష్యేణానుష్ఠానమనంతరముక్తం తదుచితానుష్ఠానార్థోయమారంభః ఆత్మసమృద్ధిపరహాన్యాదికం కార్యం వీక్ష్య సం - ధాయాసనం విగృహ్య వా యానం ద్వైధీభావసంశ్రయౌ చ కేనచిత్ సంధిం కేనచిత్ విగ్రహం ఇ త్యాదిరూపమనుతిష్ఠేత్ ||౧౬౧|| సంధింత్వితి|| సంధ్యాదీన్ షడేవ గుణాన్ ద్విప్రకారాన్ జానీయాత్ - ఇత్యవివక్షితార్థం|| ౧౬౨|| సమానేతి||

తాత్కాలికఫలలాభార్థముత్తరకాలీనఫలలాభార్థం వా యత్ర రాజాంతరేణ సహాన్యోన్యం ప్రతియానాదికర్మక్రియతే స సమానయానకర్మా సంధిః. యః పునస్త్వమత్రయాహి అహమత్రయాస్యామి ఇతి సాంప్రతికోత్తరకాలీనఫలార్థితయైవ క్రియతే సోఽసమానయానకర్మేత్యే వం ద్విప్రకారస్సంధిర్జ్ఞాతవ్యః ॥౧౬౩॥ స్వయమితి॥ శత్రుజయరూపప్రయోజనార్థం శత్రోర్వ్యసనాదికం ఆకలయ్యా వక్ష్యమాణమార్గశీర్షాదికాలాదన్యదా యథోక్తకాల ఏవ వా స్వయం కృత ఇత్యేకో విగ్రహః. అపకృతమపకారః మిత్రస్యాపకారే రాజాంతరేణ కృతే మిత్రరక్షార్థమపరో విగ్రహ ఇత్యేవం ద్వివిధో విగ్రహః - గోవిందరాజేన తు మిత్రేణ చైవాపకృత ఇతి పఠితం వ్యాఖ్యాతం చ - యః పరస్య శత్రుః స విజిగీషోర్మిత్రం తేనాపకారే క్రియమాణే వ్యసనిని శత్రావితి తస్మాల్లిఖితపాఠాద్ధీవృద్ధిర్గోవిందరాజస్య మేధాతిథి ప్రభృతి భిర్లిఖితాస్వీకృతత్వా ద్వ్యాఖ్యానం ॥౧౬౪॥ ఏకాకిన ఇతి॥ ఆత్యయికం కార్యం శత్రోర్వ్యసనాదికం తస్మిన్ అకస్మాజ్జాతే శక్తస్యైకాకినో యానమశక్తస్య మిత్రసహితస్య ఇత్యేవం యానం ద్వివిధమభిధీయతే ॥౧౬౫॥ క్షీణస్యేతి॥ ప్రాగ్జన్మార్జితేన దుష్కృతేన ఐహికేన వా పూర్వకృతేన క్రమశః క్షీణహస్త్యశ్వకోశాదికస్య సమృద్ధస్యాపి వా మిత్రానురోధేన తత్కార్యరక్షార్థమిత్యేవం ద్వివిధమాసనం మునిభిస్స్మృతం ॥౧౬౬॥ బలస్యేతి॥ సాధ్యస్య ప్రయోజనసిద్ధ్యర్థం బలస్య హస్త్యశ్వాదేః సేనాధిపత్యాధిష్ఠితస్య ఏకత్ర శత్రునృపోపద్రవవారణార్థమవస్థానమన్యత్ర దుర్గదేశే రాజ్ఞః కతిచిద్బలాధిష్ఠితస్యావస్థానమేవం సంధ్యాదిగుణషట్కోపకారజ్ఞైః ద్వివిధం ద్వైధం కీర్త్యతే ॥౧౬౭॥ అర్థేతి॥ శత్రుభిః పీడ్యమానస్య శత్రుపీడానివృత్త్యర్థం ప్రయోజనసిద్ధ్యర్థమసత్యామపి వా తత్కాలే పీడాయాం భావిశత్రుపీడనశంకయా అముకమయం మహాబలం నృపతిమా

జ్ఞేయో ద్విలక్షణః ॥౧౬౩॥ స్వయంకృతశ్చ కార్యార్థమకాలే కాల ఏవ వా । మిత్రస్య చైవాపకృతే ద్వివిధో విగ్రహః స్మృతః ॥ ౧౬౪ ॥ ఏకాకినశ్చాత్యయికే కార్యే ప్రాప్తే యదృచ్ఛయా । సంహతస్య చ మిత్రేణ ద్వివిధం యానముచ్యతే ॥ ౧౬౫ ॥ క్షీణస్య చైవ క్రమశో దైవాత్పూర్వకృతేన వా । మిత్రస్య చానురోధేన ద్వివిధం స్మృతమాసనమ్ ॥ ౧౬౬ ॥ బలస్య స్వామినశ్చైవ స్థితిః కార్యార్థసిద్ధయే । ద్వివిధం కీర్త్యతే ద్వైధం షాడ్గుణ్యగుణవేదిభిః ॥ ౧౬౭ ॥ అర్థసంపాదనార్థం చ పీడ్యమానస్య శత్రుభిః । సాధుషు వ్యపదేశార్థం ద్వివిధః సంశ్రయః స్మృతః ॥ ౧౬౮ ॥ యదావగచ్ఛేదాయత్యామాధిక్యం ధ్రువమాత్మనః । తదాత్వే చాల్పికాం పీడాం తదా సంధిం సమాశ్రయేత్ ॥ ౧౬౯ ॥ యదా ప్రకృష్టా మన్యేత సర్వాస్తు ప్రకృతీర్భృశమ్ । అత్యుచ్ఛ్రితం తథాత్మానం తదా కుర్వీత విగ్రహమ్ ॥ ౧౭౦ ॥ యదా మన్యేత భావేన హృష్టం పుష్టం బలం స్వకమ్ । పరస్య విపరీతం చ తదా యాయాద్రిపుం ప్రతి ॥ ౧౭౧ ॥ యదా తు స్యాత్పరిక్షీణో వాహనేన బలేన చ । తదాసీత ప్రయత్నేన శనకైస్సాంత్వయన్నరీన్ ॥ ౧౭౨ ॥ మన్యేతారిం యదా రాజా సర్వథా బలవత్తరమ్ । తదా ద్విధా బలం కృత్వా సాధయేత్కార్యమాత్మనః ॥ యదా పరబలానాం తు గమనీయతమో భవేత్ ॥ ౧౭౩ ॥ తదా తు సంశ్రయేత్క్షిప్రం ధార్మికం బలినం నృపమ్ ॥ ౧౭౪ ॥ నిగ్రహం ప్రకృతీనాం చ కుర్యాద్యోఽరిబలస్య చ । ఉపసేవేత తం నిత్యం సర్వయత్నై

శ్రయేత్ ఇతి సర్వత్ర వ్యపదేశోత్పాదనార్థం బలవదుపాశ్రయణమేవం ద్వివిధస్సంశ్రయస్స్మృతః ॥౧౬౮॥ యదేతి ॥ యదోత్తరకాలే నిశ్చితమాత్మన ఆధిక్యం జానీయాత్ తదాత్వే తత్కాలే అల్పధనాద్యుపక్షయః తదాత్వల్పమంగీకృత్యాపి సంధిమాశ్రయేత్ ॥౧౬౯॥ యదేతి॥ యదా మాత్యాదికాః సర్వాః ప్రకృతీః దానసమ్మానాద్యైరతీవ తుష్టా మన్యేత ఆత్మానం చ హస్త్యశ్వకోశాద్యైః శక్తిత్రయేణోపచితం తదా విగ్రహమాశ్రయేత్ ॥౧౭౦॥ యదేతి॥ యదాత్మీయమమాత్యాదిసైన్యం హర్షయుక్తం ధనాదినా పుష్టం తత్త్వతో జానీయాత్ - శత్రోశ్చామాత్యాదిబలం విపరీతం - తదా తం లక్షీకృత్య యాయాత్ ॥౧౭౧॥ యదేతి॥ యదా పునర్వాహనేన హస్త్యశ్వాదినా బలేన చామాత్యాదివిపత్త్యాదినా పరిక్షీణో భవేత్తదా సామోపదానప్రదానాదినా శత్రూన్ ప్రసాంత్వయన్ ప్రయత్నేనాసనమాశ్రయేత్ ॥ ౧౭౨ ॥ మన్యేతేతి॥ యదాయదా రాజా సర్వప్రకారేణ బలీయాంసమశక్యసంధానం చ శత్రుం బుధ్యేత - తదా కతిచిద్బలసహితః స్వయం దుర్గమాశ్రయేత్ - బలైకదేశేన చ శత్రువిరోధమాచరేత్ - ఏవం ద్విధా బలం కృత్వా మిత్రసంగ్రహాదికం స్వకార్యం సాధయేత్ ॥౧౭౩॥ యదేతి॥ యదా తు సైన్యానామమాత్యాదిప్రకృతికోపాదినా శీఘ్రమేవ గ్రాహ్యో భవతి బలం ద్వైధం విధాయ దుర్గాశ్రయణేనాపి నాత్మరక్షోపాయః తదా శీఘ్రమేవ ధార్మికం బలవంతం చ రాజానమాశ్రయేత్ - కీదృశం తం బలవత్తమిత్యాహ ॥౧౭౪॥ నిగ్రహమితి॥ యాసాం దోషేణాసౌ గమనీయతమో యాతః తాసాం ప్రకృతీనాం - యస్మాచ్ఛత్రుబలాదస్య భయముత్పన్నం - తయోర్ద్వయోరపి యస్సంశ్రితో నిగ్రహకర్తా తం నృపం సర్వయత్నైర్గురుమివ నిత్యం సేవేత ॥

౧౭౪॥ యదీతి॥ అగతికాహిగతిః సంశ్రయోనామ తత్రాపియది సంశ్రయకృతం దోషం పశ్యేత్తదా నిస్సంశయో భూత్వా శోభనమేవ యుద్ధం తస్మిన్ కాలే సమాచరేత్ దుర్బలేనాపి బలవతో జయదర్శనాత్ నిహతస్య చ స్వర్గప్రాప్తేః॥౧౭౫॥ సర్వోపాయైరితి॥ సర్వైస్సామాదిభిరుపాయైః నీతిజ్ఞో రాజా తథా యతేత - యథాస్య మిత్రోదాసీనశత్రవోఽభ్యధికా న భవంతి - ఆధిక్యేహి తేషామసౌ గ్రాహ్యో భవతి - ధనలోభేన మిత్రస్యాపి శాత్రవాపత్తేః॥౧౭౬॥ ఆయతిమితి॥ సర్వేషాం కార్యాణాం అల్పానామపి ఆయతిముత్తరకాలే గుణం దోషం విచారయేత్ - వర్తమానకాలం చ శీఘ్రసంపాదనాద్యర్థం విచారయేత్ - అతీతానాం చ సర్వకార్యాణాం గుణదోషౌ కిమేషాం కృతం విఘటితం వా కిం వావశిష్టమిత్యేవం యథావద్విచారయేత్ - యస్మాత్॥౧౭౭॥ ఆయత్యామితి॥ యః కార్యాణాం ఆగామికగుణదోషజ్ఞః సగుణవత్కార్యమారభతే దోషవత్పరిత్యజతి - యశ్చ వర్తమానకాలే క్షిప్రమేవావధార్య కార్యం కరోతి - అతీతే కార్యే యః కార్యశేషజ్ఞః స తత్కార్యసమాప్తౌ తత్ఫలం లభతే - యస్మాదేవంవిధకాలత్రయసావధానత్వాన్న కదాచిత్ శత్రుభిరభిభూయతే - కిం బహునా॥౧౭౮॥ యథేతి॥ యథైనం రాజానం మిత్రాదయ ఉక్తా న బాధేరన్ తథా సర్వసంవిధానం కుర్యాత్ - ఇత్యేష సాంక్షేపికో నయో నీతిః॥౧౭౯॥ యదేతి॥ యదా పునః శక్తస్సన్ శత్రురాష్ట్రం ప్రతి యాత్రామారభేత తదా అనేన వక్ష్యమాణప్రకారేణ శత్రుదేశమత్వరమాణో గచ్ఛేత్॥౧౮౦॥ మార్గశీర్ష ఇతి॥ యశ్చతురంగబలోపేతో రాజా కరిరథాదిగమనవిలంబేన విలంబిత ప్రయాణః తథా హైమంతికసస్య బహులం చ పరరాష్ట్రం జిగమిషుః సముపగమనాయ

ర్గురుం యథా॥ ౧౭౫ ॥ యదితత్రాపి సంపశ్యేద్దోషం సంశ్రయకారితమ్। సుయుద్ధమేవ తత్రాపి నిర్విశంకస్సమాచరేత్॥ ౧౭౬ ॥ సర్వోపాయైస్తథా కుర్యాన్నీతిజ్ఞః పృథివీపతిః। యథాస్యాభ్యధికా న స్యుర్మిత్రోదాసీనశత్రవః॥ ౧౭౭ ॥ ఆయతిం సర్వకార్యాణాం తదాత్వం చ విచారయేత్। అతీతానాం చ సర్వేషాం గుణదోషౌ చ తత్త్వతః॥ ౧౭౮ ॥ ఆయత్యాం గుణదోషజ్ఞస్తదాత్వే క్షిప్రనిశ్చయః। అతీతే కార్యశేషజ్ఞశ్శత్రుభిర్నాభిభూయతే॥ ౧౭౯ ॥ యథైనం నాభిసంధద్యుర్మిత్రోదాసీనశత్రవః। తథా సర్వం సంవిదధ్యాదేష సామాసికో నయః॥ ౧౮౦ ॥ యదా తు యానమాతిష్ఠేదరిరాష్ట్రం ప్రతి ప్రభుః। తదానేన విధానేన యాయాదరిపురం శనైః॥ ౧౮౧ ॥ మార్గశీర్షే శుభే మాసి యాయాద్యాత్రాం మహీపతిః। ఫాల్గునం వాథ చైత్రం వా మాసౌ ప్రతి యథాబలమ్॥ ౧౮౨ ॥ అన్యేష్వపి తు కాలేషు యదా పశ్యేద్ధ్రువం జయమ్। తదా యాయాద్విగృహ్యైవ వ్యసనే చోత్థితే రిపోః॥ ౧౮౩ ॥ కృత్వా విధానం మూలే తు యాత్రికం చ యథావిధి। ఉపగృహ్యాస్పదం చైవ చారాన్సమ్యగ్విధాయ చ॥ ౧౮౪ ॥ సంశోధ్య త్రివిధం మార్గం షడ్విధం చ బలం స్వకమ్। సాంపరాయికకల్పేన యాయాదరిపురం శనైః॥ ౧౮౫ ॥ శత్రుసేవిని మిత్రే చ గూఢే యుక్తతరో భవేత్। గతప్రత్యాగతే చైవ స హి కష్టతరో రిపుః॥ ౧౮౬ ॥ దండవ్యూహేన తన్మార్గం యాయాత్తు శకటేన వా। వరాహమకరాభ్యాం వా సూచ్యా వా గ

శోభనే మార్గశీర్షే మాసి యాత్రాం కుర్యాత్ - యః పునశ్చలప్రాయో నృపతిః శీఘ్రగతి వార్షసస్యబహులం పరరాష్ట్రం జిగమిషుః స ఫాల్గునే చైత్రే వా మాసే స్వబలయోగ్యకాలానతిక్రమేణ యాయాత్ - అత ఏవ మనస్వర్థవ్యాపారపరం సంక్షేపేణ యాజ్ఞవల్క్యవచనం॥ శ్లో॥ యదా సస్యగుణోపేతం పరరాష్ట్రం తదా వ్రజేత్॥ ౧౮౨॥ అన్యేష్వితి॥ ఉక్తకాలవ్యతిరిక్తేష్వపి యదాత్మనో నిశ్చితం జయమవగచ్ఛేత్ - తదా స్వబలయోగ్యకాలే గ్రీష్మాదావపి హస్త్యశ్వాదిబలప్రాయో విగృహ్యైవ యాత్రాం కుర్యాత్ - శత్రోశ్చామాత్యాదిప్రకృతిగోచరదండపారుష్యాదివ్యసనే జాతే అరిపక్షభూతాయాం తత్ప్రకృతావపి ఉక్తకాలాదన్యత్రాపి యాయాత్॥ ౧౮౩ ॥ కృత్వేతి॥ సంశోధ్యేతి। మూలే స్వీయదుర్గరాష్ట్రరూపే పార్ష్ణిగ్రాహ సంవిధానం ప్రధానపురుషాధిష్ఠితరక్షార్థం సైన్యైకదేశస్థాపనరూపం ప్రతివిధానం కృత్వా - యాత్రోపయోగి చ వాహనాయుధవర్మయాత్రావిధానం యథాశాస్త్రం కృత్వా - పరమండలగతస్య చ యేనాస్య అవస్థానం భవతి తదుపగృహ్య - తదీయాన్ భృత్యపక్షాన్ ఆత్మసాత్ కృత్వా - చారాంశ్చ కాపటికాదీన్ శత్రుదేశవార్తాజ్ఞాపనార్థం ప్రస్థాప్య - సమ్యక్తయా జాంగలానూపాటవికవిషయభేదేన త్రివిధం పంథానం మార్గం శోధితతరుగుల్మాదిచ్ఛేదనిమ్నోన్నతాదిసమీకరణాదినా సంశోధ్య - తథా హస్త్యశ్వరథపదాతిసేనాకర్మకరాత్మకం షడ్విధం బలం యథోపయోగమాహారౌషధసత్కారాదినా సంశోధ్య - సాంపరాయికం సంపరాయస్సంగ్రామః తదుచితవిధినా శత్రుదేశమత్వరయా గచ్ఛేత్॥౧౮౪॥ ౧౮౫ ॥ శత్రుసేవినీతి॥ యన్మిత్రం గూఢం కృత్వా శత్రుం సేవతే యశ్చ భృత్యాదిః పూర్వం విరాగాద్గతః పశ్చాదాగతః తయోస్సావధానో భవేత్ - యస్మాత్తావతిశయేన దుర్నిగ్రహౌ రిపూ॥ ౧౮౬॥ దండేతి॥ దండాకృతివ్యూహరచనాదిదండవ్యూహః ఏవం శకటాదివ్యూహా అపి - తత్రాగ్రే బలాధ్యక్షో మధ్యే రాజా పశ్చాత్సేనాపతిః పార్శ్వయోః హస్తినస్తత్సమీపే ఘోటకాః

తతః పదాతయః ఇత్యేవం కృతరచనో దీర్ఘః సర్వతః సమవిన్యాసో దండవ్యూహః - తేన తద్యాతవ్యం మార్గం సర్వతో భయే సతి యాయాత్ సూచ్యాకారాగ్రః పశ్చాత్పృథులః శకటవ్యూహః - తేన పృష్ఠతో భయే సతి గచ్ఛేత్ - సూక్ష్మముఖః పశ్చాద్భాగః పృథుమధ్యో వరాహవ్యూహః - ఏవమేవ పృథుతరమధ్యో గరుడవ్యూహః - తాభ్యాం పార్శ్వయోః భయే సతి వ్రజేత్ - వరాహవిపర్యయేణ మకరవ్యూహః - తేనాగ్రే పశ్చాచ్చ ఉభయత్ర భయే సతి గచ్ఛేత్ - పిపీలికాపఙ్క్తిరివ అగ్రపశ్చాద్భావేన సంహతరూపతయా యత్ర యత్ర సైనికావస్థానం తత్ర తత్ర సశీఘ్రప్రవీరపురుషముఖః సూచీవ్యూహః తేనాగ్రతో భయే సతి యాయాత్ ॥ ౧౮౭ ॥ యతఇతి॥ యస్యాం దిశః శత్రుభయమాశఙ్కేత తతస్యామేవ బలం విస్తారయేత్ - సమవిస్తృతపరిమండలో మధ్యోపవిష్టజిగీషుః పద్మవ్యూహః తేన పురాన్నిర్గత్య సర్వదా కపటనివేశనం కుర్యాత్ ॥ ౧౮౮ ॥ సేనాపతీతి॥ హస్త్యశ్వరథపదాత్యాత్మకస్యాఙ్గదశకస్యైకః పతిః కార్యః స చ పత్తిక ఉచ్యతే పత్తికదశకస్యైకః పతిః సేనాపతిరుచ్యతే - తద్దశకస్యైకః సేనానాయకః స ఏవ చ బలాధ్యక్షః - సేనాపతిబలాధ్యక్షౌ సమస్తాసు దిక్షు సంఘర్షయుద్ధార్థం నియోజయేత్ యస్యాశ్చ దిశో యదా భయమాశఙ్కేత్ తదా తామగ్రదిశం కుర్యాత్ ॥ ౧౮౯ ॥ గుల్మానితి॥ గుల్మాన్ సైన్యైకదేశాన్ - ఆప్తపురుషాధిష్ఠితాన్ - స్థానాపసరణయుద్ధార్థం కృతభేరీపటహశంఖాదిసంకేతాన్ అవస్థానయుద్ధయోః ప్రవీణాన్నిర్భయాన్ అవ్యభిచారిణః సేనాపతిబలాధ్యక్షౌ - దూరతః సర్వదిక్షు పారక్యప్రవేశవారణాయ శత్రుచేష్టాపరిజ్ఞానాయ చ నియోజయేత్ ॥ ౧౯౦ ॥ సంహతానితి॥ అల్పాన్ యోధాన్ సంహతాన్ కృత్వా బహూన్ పునర్యథేష్టం విస్తారయేత్ - సూచ్యా పూర్వోక్తయా - వజ్రాఖ్యేన వ్యూహేన - త్రిధావ్యవస్థితబలేన రచయిత్వా - యోధాన్ యోధ

రుడేన వా॥ ౧౮౭ ॥ యతశ్చ భయమాశంకేత్తతో విస్తారయేద్బలమ్। పద్మేన చైవ వ్యూహేన నివిశేత సదా స్వ
యమ్॥ ౧౮౮ ॥ సేనాపతిబలాధ్యక్షౌ సర్వదిక్షు నివేశయేత్। యతశ్చ భయమాశంకేత్ ప్రాచీం తాం కల్ప
యేద్దిశమ్॥ ౧౮౯ ॥ గుల్మాంశ్చ స్థాపయేదాప్తాన్ కృతసంజ్ఞాన్ సమంతతః। స్థానే యుద్ధే చ కుశలానభీరూనవికా
రిణః॥ ౧౯౦ ॥ సంహతాన్ యోధయేదల్పాన్ కామం విస్తారయేద్బహూన్। సూచ్యా వజ్రేణ చైవైతాన్ వ్యూ
హేన వ్యూహ్య యోధయేత్ ॥ ౧౯౧ ॥ స్యందనాశ్వైః సమే యుద్ధ్యేదనూపే నౌద్విపైస్తథా। వృక్షగుల్మా
వృతే చాపైరసివర్మాయుధైః స్థలే ॥ ౧౯౨ ॥ కురుక్షేత్రాంశ్చ మత్స్యాంశ్చ పంచాలాన్ శూరసేనజాన్। దీ
ర్ఘాన్ లఘూంశ్చైవ నరానగ్రానీకేషు యోధయేత్॥ ౧౯౩ ॥ ప్రహర్షయేద్బలం వ్యూహ్య తాంశ్చ సమ్యక్ప
రీక్షయేత్। చేష్టాశ్చైవ విజానీయాదరీన్ యోధయతామపి॥ ౧౯౪ ॥ ఉపరుధ్యారిమాసీత రాష్ట్రం చాస్యో
పపీడయేత్। దూషయేచ్చాస్య సతతం యవసాన్నోదకేంధనమ్॥ ౧౯౫ ॥ భింద్యాచ్చైవ తటాకాని ప్రాకా
రపరిఖాస్తథా। సమవస్కందయేచ్చైనం రాత్రౌ విత్రాసయేత్తథా॥ ౧౯౬ ॥ ఉపజప్యానుపజపేద్బుధ్యే
తైవ చ తత్కృతమ్। యుక్తే చ దైవే యుధ్యేత జయప్రేప్సురపేతభీః॥ ౧౯౭ ॥ సామ్నా దానేన భేదేన సమస్తై

యేత్ ॥ ౧౯౧ ॥ స్యందనాశ్వైరితి॥ సమభూభాగే రథాశ్వేన యుధ్యేత - తత్ర తేన యుద్ధసామర్థ్యాత్ - తథానుగతోదకే నౌకాహస్తిభిః - తరుగుల్మావృతే ధన్విభిః గర్తకంటకపాషాణాదిరహితస్థలే ఖడ్గఫలకకుంతాద్యైరాయుధైర్యుధ్యేత ॥ ౧౯౨ ॥ కురుక్షేత్రానితి॥ కురుక్షేత్రభవాన్ మత్స్యాన్ విరాటదేశనివాసినః - పంచాలాన్ కాన్యకుబ్జాహిచ్ఛత్రోద్భవాన్ - శూరసేనజాన్ మాథురాన్ - ప్రాయేణ పృథుశరీరశౌర్యాహంకారయోగాన్ - సేనాగ్రే యోధయేత్ - తథాన్యదేశోద్భవానపి దీర్ఘలఘుదేహాన్ మనుష్యాన్ యుద్ధాభిమానినః సేనాగ్ర ఏవ యోధయేత్ ॥ ౧౯౩ ॥ ప్రహర్షయేదితి॥ బలం రచయిత్వా జయే ధర్మలాభః అభిముఖహతస్య స్వర్గప్రాప్తిః పలాయనే తు ప్రభుదురితగ్రహణం నరకగమనం చ ఇత్యాద్యర్థవాదైః యుద్ధార్థం ప్రోత్సాహయేత్ - తాంశ్చ యోధాన్ కేనాభిప్రాయేణ హృష్యంతి కుప్యంతి వేతి పరీక్షయేత్ - తథా యోధానామరిభిస్సహ యుద్ధ్యమానానామపసోపధ్యనుపధిచేష్టా బుధ్యేత ॥ ౧౯౪ ॥ ఉపరుధ్యేతి॥ దుర్గాశ్రయమదుర్గాశ్రయగతం రిపుమయుధ్యమానమప్యవేష్ట్యాసీత - అస్య చ దేశముత్సాదయేత్ - తథా ఘాసాన్నోదకేంధనాని సర్వదాస్యాపద్రవ్యసమ్మిశ్రణాదినా దూషయేత్ ॥ ౧౯౫ ॥ భింద్యాదితి॥ శత్రోరుపజీవ్యాని తటాకాదీని నాశయేత్ - తథా దుర్గప్రాకారాదీన్ భింద్యాత్ - తత్పరిఖాశ్చ భేదేన పూరణాదినా నిరుదకాః కుర్యాత్ - ఏవం చ శత్రూనశంకితమేవ సమ్యగవస్కందయేత్తథా శక్తిం గృహ్ణీయాత్ రాత్రౌ చ ఢక్కాకాహళీకాదిశబ్దేన విత్రాసయేత్తదానీం చ ॥ ౧౯౬ ॥ ఉపజప్యానితి॥ ఉపజాపార్హాన్ రిపువంశ్యాన్ రాజ్యార్థినః క్షుబ్ధాన్ మాత్యాదీంశ్చ భేదయేత్ - ఉపజాపేనాత్మీయకృతాం చ తేషాం చేష్టాం జానీయాత్ - శుభగ్రహదశాదినా శుభఫలయుక్తే దైవే అవగతే నిర్భయో జయేప్సుః యుధ్యేత ॥ ౧౯౭ ॥ సామ్నేతి॥ ప్రీత్యాదరదర్శనహితకథనాద్యాత్మకేన సామ్నా - హస్త్యశ్వరథహిరణ్యాదీనాం చ దానేన - తత్ప్రకృతీనాం ధనయాయినాం చ రాజ్యార్థినాం

భేదేన- ఏతైః సమస్తైర్వ్యస్తైర్వా యథాసామర్థ్యమరీన్ జేతుం యత్నం కుర్యాత్ - న పునః కదాచిద్యుద్ధేన ॥౧౯౮॥ అనిత్యేతి ॥ యస్మాద్యుధ్యమానయోః బహుబలత్వాద్యల్పబలత్వాద్యనపేక్షమేవానియమేన జయపరాజయౌ దృశ్యేతే- తస్మాత్సత్యుపాయాంతరే యుద్ధం పరిహరేత్ ॥౧౯౯॥ త్రయాణామితి॥ పూర్వోక్తానాం త్రయాణామపి సామాదీనాముపాయానామసాధకత్వే సతి - జయపరాజయసందేహేఽపి - తథా ప్రయత్నవాన్ సమ్యగ్యుధ్యేత - యథా శత్రూన్ జయేత్ - యతో జయే ధనలాభోఽభిముఖమరణే స్వర్గప్రాప్తిః - నిస్సందిగ్ధే తు పరాజయే యుద్ధాదపసరణం సాధీయః - యథా వక్ష్యతి- ఆత్మానం సర్వదా రక్షేదితి మేధాతిథిగోవిందరాజౌ ॥౨౦౦॥ జిత్వేతి॥ పరరాష్ట్రం జిత్వా తత్రత్యదేవాన్ తాన్ ధర్మప్రధానాంశ్చ బ్రాహ్మణాన్ భూమిసువర్ణాదిదానసమ్మానాదిభిః పూజయేత్ - జితద్రవ్యైకదేశదానాదినైవ చేదం పూజనం - తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ నాతః పరతరో ధర్మో నృపాణాం యద్రణార్జితం। విప్రేభ్యో దీయతే ద్రవ్యం ప్రజాభ్యశ్చాభయం సదేతి - తథా దేవబ్రాహ్మణార్థం మయైతద్దత్తమితి తద్దేశవాసినాం పరిహారాన్ దద్యాత్ - తథా స్వామిభక్త్యా యైరస్మాకమపకృతం తేషాం మయాఽభయం దత్తమిదానీం నిర్భయాః సంతః సుఖం స్వవ్యాపారమనుతిష్ఠంత్విత్యభయాని ఖ్యాపయేత్ ॥౨౦౧॥ సర్వేషామితి॥ ఏషాం శత్రునృపామాత్యానాం సర్వేషామేవ సంక్షేపతోఽభిప్రాయం జ్ఞాత్వా- తస్మిన్ రాష్ట్రే బలనిహతరాజవంశ్యమేవ రాజ్యేఽభిషేచయేత్ - ఇదం కార్యం త్వయా ఇదం నేతి తస్య తదమాత్యానాం నియమం కుర్యాత్ ॥౨౦౨॥ ప్రమాణానీతి॥ తేషాం చ పరకీయానాం ధర్మాదనపేతానాచారాన్ దేశధర్మతయా శాస్త్రాభ్యుపేతాన్ ప్రమాణీకుర్యాత్- ఏనం చాభిషిక్తమమాత్యాదిభిః సహ రత్నాదిదానేన పూజయేద్యస్మాత్ ॥౨౦౩॥ ఆదానమితి॥ యద్యప్య

రథవా పృథక్ । విజేతుం ప్రయతేతారీన్న యుద్ధేన కదాచన ॥ ౧౯౮ ॥ అనిత్యో విజయో యస్మాద్దృశ్యతే యుధ్యమానయోః। పరాజయశ్చ సంగ్రామే తస్మాద్యుద్ధం వివర్జయేత్ ॥ ౧౯౯ ॥ త్రయాణామప్యుపాయానాం పూర్వోక్తానామసంభవే । తథా యుధ్యేత సంపన్నో విజయేత రిపూన్యథా ॥ ౨౦౦ ॥ జిత్వా సంపూజయేద్దేవాన్ బ్రాహ్మణాంశ్చైవ ధార్మికాన్ । ప్రదద్యాత్పరిహారాంశ్చ ఖ్యాపయేదభయాని చ ॥ ౨౦౧ ॥ సర్వేషాం తు విదిత్వైషాం సమాసేన చికీర్షితం । స్థాపయేత్తత్ర తద్వంశ్యం కుర్యాచ్చ సమయక్రియామ్ ॥ ౨౦౨ ॥ ప్రమాణాని చ కుర్వీత తేషాం ధర్మ్యాన్యథోదితాన్ । రత్నైశ్చ పూజయేదేనం ప్రధానపురుషైస్సహ ॥ ౨౦౩ ॥ ఆదానమప్రియకరం దానం చ ప్రియకారకమ్ । అభీప్సితానామర్థానాం కాలే యుక్తం ప్రశస్యతే ॥ ౨౦౪ ॥ సర్వం కర్మేదమాయత్తం విధానే దైవమానుషే । తయోర్దైవమచింత్యం తు మానుషే విద్యతే క్రియా ॥ ౨౦౫ ॥ సహ వాపి వ్రజేద్యుక్తస్సంధిం కృత్వా ప్రయత్నతః । మిత్రం హిరణ్యం భూమిం వా సంపశ్యంస్త్రివిధం ఫలమ్ ॥ ౨౦౬ ॥ పార్ష్ణిగ్రాహం చ సంప్రేక్ష్య తథాక్రందం చ మండలే । మిత్రాదథాప్యమిత్రాద్వా యాత్రాఫలమవాప్నుయాత్ ॥ ౨౦౭ ॥ హిరణ్యభూమిసంప్రాప్త్యా పార్థివో న తథైధతే। యథా మిత్రం ధ్రువం లబ్ధ్వా కృశమప్యాయతిక్షమమ్ ॥ ౨౦౮ ॥ ధర్మజ్ఞం చ కృతజ్ఞం చ తుష్టప్రకృతిమేవ చ । అనురక్తం స్థిరారంభం లఘుమిత్రం ప్రశస్యతే ॥ ౨౦౯ ॥ ప్రాజ్ఞం కులీనం శూరం చ దక్షం దాతారమేవ చ। కృతజ్ఞం ధృతిమంతం చ కష్టమాహురరిం బుధాః ॥

భిలషితానాం ద్రవ్యాణాం గ్రహణం అప్రియకరం - దానం చ ప్రియకారకమిత్యుత్సర్గః - తథాపి సమయవిశేషే దానమాదానం చ ప్రశస్యతే తస్మాత్తస్మిన్ కాలే ఏవం పూజయేత్ ॥౨౦౪॥ సర్వమితి॥ యత్కించిత్ సంపాద్యం తత్ - ప్రాగ్జన్మార్జితసుకృతదుష్కృతరూపే కర్మణి దైవశబ్దాభిధేయే ఐహలౌకికార్జితమానుషశబ్దవాచ్యవ్యాపారే ఆయత్తం - తయోర్మధ్యే దైవమచింతయితుమశక్యం - మానుషే తు పర్యాలోచనమస్తి- అతో మానుషద్వారేణైవ - కార్యసిద్ధయే యతితవ్యం ॥౨౦౫॥ సహేతి॥ ఏవముపక్రమణీయేన శత్రుణా యుద్ధం కార్యం- యది వా స ఏవ మిత్రం తేన చ దత్తం హిరణ్యం భూమ్యేకదేశో వా పిండితం ఏతత్త్రియం యాత్రాఫలం- తేన సహ సంధిం కృత్వా యత్నవాన్ వ్రజేత్ ॥౨౦౬॥ పార్ష్ణిగ్రాహమితి॥ విజిగీషోరరిం ప్రతి నిర్యాతస్య యః పృష్ఠవర్తీ నృపతిః దేశాక్రమణాద్యాచరతి స పార్ష్ణిగ్రాహః- తస్య తథా కుర్వతో యో నివారకః తస్యానంతరో నృపతిః స ఆక్రందః తావపేక్ష్య యాతవ్యం - మిత్రీభూతాదమిత్రాద్వా యాత్రాఫలం గృహ్ణీయాత్ - తావనపేక్ష్య గృహ్ణన్ కదాచిత్తత్కృతేన దోషేణ గృహ్యతే ॥౨౦౭॥ హిరణ్యభూమీతి ॥ సువర్ణభూమిలాభేన తథా రాజా న వృద్ధిమేతి యథేదానీం కృశమప్యాగామికాలే వృద్ధియుతం స్థిరం మిత్రం లబ్ధ్వా వర్ధతే ॥౨౦౮॥ ధర్మజ్ఞమితి॥ ధర్మజ్ఞం - కృతోపకారస్య స్మర్తారం- సానురాగమనురక్తం - స్థిరకార్యారంభం - ప్రీతిమత్ప్రకృతికం - యత్తన్మిత్రమతిశయేన శస్యతే ॥౨౦౯॥ ప్రాజ్ఞమితి॥ విద్వాంసం మహాకులం విక్రాంతం ప్రధురం దాతారం ఉపకారస్మర్తారం సుఖదుఃఖయోరేకరూపం శత్రుం దురుచ్ఛేదం పండితా వదంతి - తేనైవంవిధశత్రుణా సహ సంధాతవ్యం॥

౨౧౦॥ ఆర్యతేతి॥ సాధుత్వం పురుషవిశేషజ్ఞతా విక్రాన్తత్వం కృపాలుత్వం సర్వదా చ స్థౌలలక్ష్యం బహుప్రదత్వం - అత ఏవ- స్యుర్వదాన్య స్థూలలక్షదానశౌండా బహుప్రద ఇత్యాభిధానికాః- స్థౌలలక్ష్యమర్థే అసూక్ష్మదర్శిత్వమితి మేధాతిథిగోవిన్దరాజయోః పదార్థకథన మనాగమం- నిత్యముదాసీనగుణసామగ్ర్యం - తస్మాదేవంవిధముదాసీనమాశ్రిత్యోక్తలక్షణేనాప్యరిణా సహ యోద్ధవ్యం॥ ౨౧౧॥ క్షేమ్యామితి॥ అనామయాదికల్యాణభూమామపి నదీమాతృకతయా సర్వదా సర్వసస్యప్రదామపి ప్రచురతృణాదియోగాత్ పశువృద్ధికరీమపి భూమిమాత్మరక్షార్థం అవిలంబమానో రాజా నిజరక్షాప్రకారాన్తరాభావాత్ పరిత్యజేత్ - యస్మాత్సర్వవిషయోఽయం ధర్మస్స్మర్యతే॥ ౨౧౨॥ ఆపదర్థమితి॥ ఆపన్నివారణార్థం ధనం రక్షణీయం - ధనపరిత్యాగేనాపి దారాన్ రక్షేత్- ఆత్మానం పునః సర్వదా దార ధనపరిత్యాగేనాపి రక్షేత్- సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయీతేతి శ్రుత్యా స్త్రీయమరణవ్యతిరేకేణాత్మరక్షా ఇత్యుపదేశాత్ ॥ ౨౧౩॥ సహేతి॥ కోశక్షయప్రకృతికోపమిత్రవ్యసనాదికాః సర్వా ఆపదో యుగపదతిశయేనోత్పన్నా జ్ఞాత్వా న మోహముపేయాత్- అపితు వ్యస్తాన్ సమస్తాన్వా సామాదీన్ ఉపాయాన్ శాస్త్రజ్ఞస్సంప్రయుఞ్జీత॥ ౨౧౪॥ ఉపేతారమితి॥ ఉపేతారం ఆత్మానం ఉపేయం ప్రాప్తవ్యం ఉపాయాః సామాదయః సర్వే తే చ పరిపూర్ణాః ఏతత్త్రయమవలమ్బ్య యథాసామర్థ్యం ప్రయోజనసిద్ధయే యత్నం కుర్యాత్ ॥ ౨౧౫॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్తప్రకారేణ సర్వ

౨౧౦॥ ఆర్యతా పురుషజ్ఞానం శౌర్యం కరుణవేదితా ॥ స్థౌలలక్ష్యం చ సతతముదాసీనగుణోదయః॥ ౨౧౧ ॥ క్షే
మ్యాం సస్యప్రదాం నిత్యం పశువృద్ధికరీమపి । పరిత్యజేన్నృపో భూమిమాత్మార్థమవిచారయన్॥ ౨౧౨॥ ఆపద
ర్థం ధనం రక్షేద్దారాన్ రక్షేద్ధనైరపి । ఆత్మానం సతతం రక్షేద్దారైరపి ధనైరపి॥ ౨౧౩ ॥ సహ సర్వాస్సము
త్పన్నాః ప్రసమీక్ష్యాపదో భృశమ్। సంయుక్తాంశ్చ వియుక్తాంశ్చ సర్వోపాయాన్ సృజేద్బుధః॥ ౨౧౪ ॥ ఉపే
తారముపేయం చ సర్వోపాయాంశ్చ కృత్స్నశః । ఏతత్త్రయం సమాశ్రిత్య ప్రయతేతార్థసిద్ధయే॥ ౨౧౫ ॥ ఏ
వం సర్వమిదం రాజా సహ సమ్మన్త్ర్య మన్త్రిభిః । వ్యాయమ్యాప్లుత్య మధ్యాహ్నే భోక్తుమన్తఃపురం విశేత్॥
౨౧౬ ॥ తత్రాత్మభూతైః కాలజ్ఞైరహార్యైః పరిచారకైః । సుపరీక్షితమన్నాద్యమద్యాన్మన్త్రైర్విషాపహైః॥
౨౧౭॥ విషఘ్నైరగదైశ్చాస్య సర్వద్రవ్యాణి యోజయేత్ ।విషఘ్నాని చ రత్నాని నియతో ధారయేత్సదా॥౨౧౮॥
పరీక్షితాః స్త్రియశ్చైనం వ్యజనోదకధూపనైః । వేషాభరణసంశుద్ధాః స్పృశేయుస్సుసమాహితాః॥ ౨౧౯॥
ఏవం ప్రయత్నం కుర్వీత యానశయ్యాసనాశనే । స్నానే ప్రసాధనే చైవ సర్వాలంకారకేషు చ॥ ౨౨౦॥ భుక్త
వాన్ విహరేచ్చైవ స్త్రీభిరన్తఃపురే సహ । విహృత్య తు యథాకాలం పునః కార్యాణి చిన్తయేత్॥ ౨౨౧ ॥ అ
లంకృతశ్చ సంపశ్యేదాయుధీయం పునర్జనమ్। వాహనాని చ సర్వాణి శస్త్రాణ్యాభరణాని చ ॥ ౨౨౨ ॥ సం
ధ్యాం చోపాస్య శృణుయాదన్తర్వేశ్మని శస్త్రభృత్ ।రహస్యాఖ్యాయినాం చైవ ప్రణిధీనాం చ చేష్టితమ్॥౨౨౩॥
గత్వా కక్షాన్తరం త్వన్యత్సమనుజ్ఞాప్య తం జనమ్ । ప్రవిశేద్భోజనార్థం చ స్త్రీవృతోఽన్తఃపురం పునః॥ ౨౨౪ ॥ త

రాజవృత్తం మన్త్రిభిస్సహ విచార్య- అనన్తరమాయుధాభ్యాసాదినా వ్యాయామం కృత్వా - మధ్యాహ్నే స్నానాదికమాధ్యాహ్నికం కృత్యం నిర్వాహ్య- భోక్తుమన్తఃపురం విశేత్ ॥౨౧౬॥ తత్రేతి॥ తత్రాన్తఃపురే- ఆత్మతుల్యైః- భోజనకాలవేదిభిః- అభేద్యైః సూపకారాదిభిః కృతం సుష్ఠు పరీక్షితం చ చకోరాదిదర్శనేన - స హి విషమన్నం దృష్ట్వా చకోరాక్షిణీ రక్తే భవతః - విషాపహైర్మన్త్రైర్జపితమన్నమద్యాత్ ॥౨౧౭॥ విషఘ్నైరితి॥ విషనాశిభిరౌషధైస్సర్వాణి భోజ్యద్రవ్యాణి యోజయేత్ - విషహరణాని చ రత్నాని యత్నవాన్ సర్వదా ధారయేత్। ౨౧౮॥ పరీక్షితా ఇతి॥ స్త్రియశ్చ గూఢచారద్వారేణ కృతపరీక్షా గుప్తాయుధగ్రహణవిషలిప్తాభరణశఙ్కయా - నిరూపితవేషాభరణా అనన్యమనసః చామరస్నానపానాద్యుదకధూపనైః ఏవం రాజానం పరిచరేయుః॥ ౨౧౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవంవిధపరీక్షాదిప్రయత్నం వాహనశయ్యాసనాశన స్నానానులేపనేషు సర్వేషు చాలఙ్కరణార్థేషు కుర్యాత్ ॥ ౨౨౦ ॥ భుక్తవానితి ॥ కృతభోజనశ్చ తత్రైవాన్తఃపురే భార్యాభిస్సహ క్రీడేత్ - కాలానతిక్రమేణ చ సప్తమే దివసస్య భాగే తత్ర విహృత్యాష్టమే భాగే పునః కార్యాణి చిన్తయేత్॥ ౨౨౧ ॥ అలఙ్కృత ఇతి॥ కృతాలఙ్కారస్సన్ ఆయుధజీవిసంవాహనాని హస్త్యశ్వాదీని సర్వాణి చ శస్త్రాణి ఖడ్గాదీని అలఙ్కారరచనాదీని పశ్యేత్॥ ౨౨౨ ॥ సన్ధ్యామితి॥ గత్వేతి॥ తతస్సన్ధ్యోపాసనం కృత్వా తస్మాత్ప్రదేశాత్ కక్షాన్తరం వివిక్తప్రకోష్ఠావకాశమన్యద్గత్వా గృహాభ్యన్తరే ధృతశస్త్రో రహస్యాభిధాయినాం చ చారాణాం స్వవ్యాపారం శృణుయాత్ తతస్తం చరం సంప్రేష్య పరిచారికస్త్రీవృతః పునర్భోక్తుమన్తఃపురం విశేత్॥ ౨౨౩॥ ౨౨౪॥ తత్రేతి॥

తత్రాంతఃపురే వాదిత్రశబ్దైః శ్రుతిసుఖైః ప్రహర్షితః పునః కించిద్భుక్త్వా నాతితృప్తః కాలానతిక్రమేణ గతార్ధప్రహరాయాం రాత్రౌ స్వప్యాత్ - తతో రాత్రేః పశ్చిమయామే చ విశ్రాంతస్సన్నుత్తిష్ఠేత్ ॥ ౨౨౫ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతద్యథోక్తప్రకార ప్రజారక్షణాది - నీరోగో రాజా స్వయమనుతిష్ఠేత్ - అస్వస్థః పునః సర్వమేతదారోగ్యశ్రేష్ఠామాత్యేషు సమర్పయేత్ ॥ ౨౨౬ ॥ ఇతిశ్రీకుల్లుభట్టకవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావళ్యాం సప్తమోధ్యాయః. * * ** * * * * * * * * * **

వ్యవహారానితి ॥ ఏవంవిధవిపక్షమహీక్షిద్భ్యః ప్రజానాం రక్షణాదవాప్తవృత్తిస్తాసామేవేతరేతరవివాదజపీడాపరిహారార్థం ఋణాదానాద్యష్టాదశవివాదే విరుద్ధార్థార్థిప్రత్యర్థివాక్యజనితసందేహహారీ విచార ఏవ వ్యవహారః తదాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ వినానార్థేఽవ సందేహహరణం హార ఉచ్యతే। నానాసందేహహరణాద్వ్యవహార ఇతిస్మృతః ॥ తాన్వ్యవహారాన్ ద్రష్టుమిచ్ఛన్ పృథివీపతిర్వక్ష్యమాణైరమాత్యైశ్చ సప్తమాధ్యాయోక్తపంచాంగమంత్రైర్బ్రాహ్మణైస్సహ వినీతో వాక్పాణిపాదచాపలవిరహాదనుద్ధతః అవినీతేహి స్వపే వాదిప్రతివాదినాం ప్రతిభాక్షయాదసమ్యగభిధానే తత్త్వనిర్ణయో న స్యాత్ తాదృశో వక్ష్యమాణాం సభాం ప్రవిశేత్ - వ్యవహారదర్శనం చేదం ప్రజానామితరేతరపీడాయాం తత్త్వనిర్ణయేరక్షణార్థం వక్ష్యమాణదృష్టాదృష్టాత్మకకరణఫలే నైవ ఫలవత్ ॥ ౧ ॥ తత్రేతి ॥ తస్యాం చ సభాయాం కార్యగౌరవాపేక్షయాముపవిష్టో లఘుని కార్యే ఉత్థితోఽపి వామపాణిబద్ధో బాహూపరః దక్షిణపాణిముద్యమ్య అనుద్ధతవేషాలంకారః పూర్వవ్రాంగేంద్రియానౌద్ధత్యయు

త్ర భుక్త్వా పునః కించిత్తూర్యఘోషైః ప్రహర్షితః । సంవిశేత్తు యథాకాలముత్తిష్ఠేచ్చ గతక్లమః ॥ ౨౨౫ ॥ ఏ
తద్విధానమాతిష్ఠేదరోగః పృథివీపతిః । అస్వస్థస్సర్వమేతత్తు భృత్యేషు వినియోజయేత్ ॥ ౨౨౬ ॥ ఇతి మాన
వే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం - రాజధర్మో నామ- సప్తమోధ్యాయః.........................

అథాష్టమాధ్యాయప్రారంభః.

వ్యవహారాన్దిదృక్షుస్తు బ్రాహ్మణైస్సహ పార్థివః । మంత్రజ్ఞైర్మంత్రిభిశ్చైవ వినీతః ప్రవిశేత్సభామ్ ॥ ౧ ॥ త
త్రాసీనః స్థితో వాపి పాణిముద్యమ్య దక్షిణమ్ । వినీతవేషాభరణః పశ్యేత్కార్యాణి కార్యిణామ్ ॥ ౨ ॥ ప్రత్య
హం దేశదృష్టైశ్చ శాస్త్రదృష్టైశ్చ హేతుభిః ॥ అష్టాదశసు మార్గేషు నిబద్ధాని పృథక్పృథక్ ॥ ౩ ॥ తేషామా
ద్యమృణాదానం నిక్షేపోఽస్వామివిక్రయః । సంభూయ చ సముత్థానం దత్తస్యానపకర్మ చ ॥ ౪ ॥ వేతనస్యైవ
చాదానం సంవిదశ్చ వ్యతిక్రమః । క్రయవిక్రయానుశయో వివాదః స్వామిపాలయోః ॥ ౫ ॥ సీమావివాదధర్మ
శ్చ పారుష్యే దండవాచికే । స్తేయం చ సాహసం చైవ స్త్రీసంగ్రహణమేవ చ ॥ ౬ ॥ స్త్రీపుంధర్మో విభాగశ్చ
ద్యూతమాహ్వయ ఏవ చ । పదాన్యష్టాదశైతాని వ్యవహారస్థితావిహ ॥ ౭ ॥ ఏష్వస్థానేషు భూయిష్ఠం వివాదం చ

క్తః తాదృశః కార్యాణి విచారయేత్ ॥ ౨ ॥ ప్రత్యహమితి ॥ తానిచ ఋణాదానాదీని కార్యాణి అష్టాదశసు వ్యవహారమార్గేషు విషయేషు పతితాని దేశజాతికులవ్యవహారావగతైః శాస్త్రావగతైః సాక్షిద్రవ్యాదిభిః హేతుభిః పృథక్ పృథక్ ప్రత్యహం విచారయేత్ తాన్యేవాష్టాదశ గణయతి ॥ ౩ ॥ తేషామితి ॥ వేతనస్యైవ చేతి ॥ సీమేతి ॥ స్త్రీపుంధర్మ ఇతి ॥ తేషామష్టాదశానాం మధ్య ఆద్యమిహ ఋణాదానం విచార్యతే - తస్యస్వరూపముక్తం నారదేన ॥ శ్లో ॥ ఋణం దేయమదేయం చ యేన యత్ర యథా చ యత్ । దానగ్రహణధర్మాశ్చ తదృణాదానముచ్యతే । తతశ్చ స్వధనస్యాన్యస్మిన్ అర్పణరూపో నిక్షేపః- అస్వామినా చ కృతో విక్రయః - సంభూయ వణిగాదీనాం క్రియానుష్ఠానం - దత్తస్య ధనస్యాపాత్రబుద్ధ్యా క్రోధాదినా వా గ్రహణం - కర్మకరస్య భృతేరదానం - కృతవ్యవస్థాతిక్రమః - క్రయే విక్రయే చ కృతే పశ్చాత్తాపాద్విప్రతిపత్తిః - స్వామిపశుపాలయోర్వివాదః - గ్రామాదిసీమావిప్రతిపత్తిః - వాక్పారుష్యమాక్రోశనాది - దండపారుష్యం తాడనాది - స్తేయం నిహ్నవేన ధనగ్రహణం - సాహసం - ప్రసహ్య ధనహరణాది - స్త్రియాశ్చ పరపురుషసంపర్కః - స్త్రీసహితస్య పుంసో ధర్మః వ్యవస్థా - పైతృకాదిధనస్య చ విభాగః - అక్షాదిక్రీడా ధర్మవ్యవస్థాపనపూర్వకం పక్షిమేషాదిప్రాణిరోధనం - ఇత్యేవమష్టాదశ ఏతాని వ్యవహారప్రవృత్తేః స్థానాని - సమాహ్వయస్య ప్రాణిద్యూతరూపత్వేన ద్యూతావాంతరభేదత్వాత్ అష్టాదశసంఖ్యోపపత్తిః ॥ ౪ ॥ ౫ ॥ ౬ ॥ ౭ ॥ ఏష్వితి ॥ ఏషు ఋణాదానాదిషు వ్యవహారస్థానేషు బాహుల్యేన వివాదం కుర్వతాం మనుష్యాణాం అనాదిపారంపర్యాగతత్వేన నిత్యం ధర్మముపలంబ్య కార్యనిర్ణయం కుర్యాత్ - భూయిష్ఠశబ్దేనాన్యాన్యపి వివాదపదాని సంతీతి సూచయతి - తాని చ ప్రకీర్ణకశబ్దేన నారదాద్యుక్తాని - అత ఏవ నారదః ॥ శ్లో ॥ నదృష్టంయ

వ్యవపూర్వేషు సవర్ణాంతత్సా ఏవప్రకీర్తితమితి॥౮॥ యదేతి॥ యదా కార్యాంతరాకులతయా రోగాదినా వా రాజా స్వయం కార్యదర్శనం నకు ర్యాత్తదా తద్దర్శనార్థం కార్యదర్శనాభిజ్ఞం బ్రాహ్మణం నియుంజీత॥౯॥ సోస్యేతి॥ స బ్రాహ్మణోస్య రాజ్ఞో ద్రష్టవ్యాని కార్యాణి త్రిభిర్బ్రా హ్మణైః సభాయాం సాధుభిర్ధార్మికైః కార్యదర్శనాభిజ్ఞైర్వృతః - తామేవ సభాం ప్రవిశ్యోపవిశ్యస్థితో వా - నతు చంక్రమ్యమాణః - తస్యచి త్తవ్యాక్షేపసంభవత్వాత్తాదృశఋణాదానాదీని కార్యాణి పశ్యేత్॥౧౦॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ స్థానే ఋగ్యజుస్సామవేదినస్త్రయోపి బ్రాహ్మ ణా అవతిష్ఠంతే - రాజ్ఞాధికృతశ్చ విద్వాన్ బ్రాహ్మణ ఏవ ప్రకృతత్వాదవతిష్ఠతే - తాం సభాం చతుర్ముఖసభామివ మన్యంతే॥౧౧॥ ధర్మ ఇతి॥ భాః ప్రకాశితయా సమావర్తత ఇతి విద్వత్సంహతిరేవాత్ర సభాశబ్దేనాభిమతా - యత్ర దేశే సభాం విద్వత్సంహతిరూపాం ధర్మః సత్యాభిధాన జన్యో అన్యతాభిధానజన్యేనాధర్మేణ పీడిత ఆగచ్ఛతి - అర్థిప్రత్యర్థినోర్మధ్యే ఏకస్య సత్యాభిధానాదపరస్య మృషావాదాత్తేన సభాస దోస్య ధర్మస్య పీడాకరత్వాత్ శల్యమివాధర్మం నోద్ధరంతి తదా తే ఏవ తేనాధర్మశల్యేన విద్ధా భవంతి॥ ౧౨ ॥ సభామితి॥ సభామవగమ్య వ్యవహారార్థం తత్ప్రవేశో న కర్తవ్యః - ప్రవిష్టశ్చేత్తదా సత్యమేవ వక్తవ్యం - అన్యథా తూష్ణీమవతిష్ఠమానో మృషావదన్ ఉభయథాపి స ద్యః పాపీ భవతి మేధాతిథినా తు॥ సభా వా న ప్రవేష్టవ్యేతి ఋగ్వేద పఠితం॥౧౩॥ యత్రేతి॥ యస్యాం సభాయాం అర్థిప్రత్యర్థిభ్యాం అధర్మే ణ ధర్మో న దృశ్యతే - యత్ర చ సాక్షిభిః సత్యమనృతేన నాశ్యతే - సభాసదాం ప్రేక్షమాణానాం తాననాదృత్యతే ప్రతీకారక్షమా న భవ॥ తీత్య ర్థః - షష్ఠీ చానాదర ఇత్యనేన షష్ఠీ - తత్ర త ఏవ సభాసదస్తేన పాపేన హతా భవంతి॥ ౧౪॥ ధర్మ ఇతి॥ యస్మాద్ధర్మ ఏవాతిక్రాంత ఇష్టాని

రతాం నృణామ్। ధర్మం శాశ్వతమాశ్రిత్య కుర్యాత్కార్యవినిర్ణయమ్॥ ౮ ॥ యదా స్వయం న కుర్యాత్తు నృపతిః కార్యదర్శనమ్। తదా నియుంజ్యాద్విద్వాంసం బ్రాహ్మణం కార్యదర్శనే ॥ ౯ ॥ సోస్య కార్యాణి సంపశ్యేత్సభ్యైరేవ త్రిభిర్వృతః। సభామేవ ప్రవిశ్యాగ్ర్యామాసీనః స్థిత ఏవ వా ॥ ౧౦ ॥ యస్మిన్ దేశే నిషీదంతి విప్రా వేదవిదస్త్రయః। రాజ్ఞాచాధికృతో విద్వాన్ బ్రహ్మణస్తాం సభాం విదుః॥ ౧౧ ॥ ధర్మో విద్ధస్త్వధర్మేణ సభాం యత్రోపతిష్ఠతే। శల్యం చాస్య న కృంతంతి విద్ధాస్తత్ర సభాసదః॥ ౧౨ ॥ సభాం వా న ప్రవేష్టవ్యం వక్తవ్యం వా సమంజసమ్। అబ్రువన్విబ్రువన్వాపి నరో భవతి కిల్బిషీ॥ ౧౩ ॥ యత్ర ధర్మో హ్యధర్మేణ సత్యం యత్రానృతేన చ। హన్యతే ప్రేక్షమాణానాం హతాస్తత్ర సభాసదః॥ ౧౪ ॥ ధర్మ ఏవ హతో హంతి ధర్మో రక్షతి రక్షితః। తస్మాద్ధర్మో న హంతవ్యో మా నో ధర్మో హతోవధీత్॥ ౧౫ ॥ వృషో హి భగవాన్ ధర్మస్తస్య యః కురుతే హ్యలమ్। వృషలం తం విదుర్దేవాస్తస్మాద్ధర్మం న లోపయేత్॥ ౧౬ ॥ ఏక ఏవ సుహృద్ధర్మో నిధనేప్యనుయాతి యః। శరీరేణ సమం నాశం సర్వమన్యద్ధి గచ్ఛతి॥ ౧౭॥ పాదోధర్మస్య కర్తారం పాదస్సాక్షిణమృచ్ఛతి। పాదస్సభాసదస్సర్వాన్ పాదో రాజానమృచ్ఛతి॥ ౧౮ ॥ రాజా భవత్యనేనాస్తు ముచ్యంతే చ సభాసదః। ఏనో గచ్ఛతి కర్తారం నిందార్హో యత్ర నింద్యతే॥ ౧౯ ॥ జాతిమాత్రోపజీవీ వా కామం స్యాద్బ్రాహ్మణబ్రువః। ధర్మ

ష్టాభ్యాం నాశయతి - నార్థిప్రత్యర్థ్యాది - స ఏవ నాతిక్రాంతః తాభ్యాం సహ రక్షతి - తస్మాద్ధర్మో నాతిక్రమణీయః - మాస్మాన్ త్వత్స హ తాన్ అతిక్రాంతో ధర్మో వధీదితి సభ్యానాముత్పథప్రవృత్తస్య ప్రాడ్వివాకస్య సంబోధనమిదమ్॥౧౫॥ వృష ఇతి॥ కామాన్ వర్షతీతి వృషః వృషశబ్దేన ధర్మ ఏవాభిధీయత ఇతి - అలం శబ్దో వారణార్థః - యస్మాద్ధర్మస్య యో వారణం కరోతి - తం దేవా వృషలం జానంతి - న జాతివృ షలం - తస్మాద్ధర్మం నోచ్ఛింద్యాదితి ధర్మవ్యతిక్రమఖండనార్థం వృషలశబ్దార్థనిర్వచనం॥ ౧౬॥ ఏక ఇతి॥ ధర్మ ఏవైకో మిత్రం - యో మ రణేపి అభీష్టఫలదానార్థమనుగచ్ఛతి - యస్మాదన్యత్సర్వం భార్యా పుత్రాది - శరీరేణైవ సహాదర్శనం గచ్ఛతి - తస్మాత్ పుత్రాదిస్నేహాపే క్షయాపి ధర్మో న హాతవ్యః॥౧౭॥ పాద ఇతి॥ దుర్వ్యవహారదర్శనాదధర్మసంబంధీ చతుర్థభాగోర్థినమధర్మకర్తారం ప్రత్యర్థినం వా గచ్ఛతి - పరశ్చతుర్థభాగః సాక్షిణమసత్యవాదినం - అన్యః పాదః సభాసదః సర్వాన్ అధర్మప్రవృత్త్యనివారకాన్ వ్యాప్నోతి - పాదశ్చ రాజానం వ్రజతి - సర్వేషాం పాపసంబంధో భవతీత్యత్ర వివక్షితం॥౧౮॥ రాజేతి॥ యస్యాం పునః సభాయామసత్యవాదినిందార్హోర్థీ ప్ర త్యర్థీ వా సమ్యక్ న్యాయదర్శనేన నింద్యతే - తత్ర రాజా నిష్పాపో భవతి - సభాసదశ్చ పాపేన న సంబధ్యంతే - అధర్మాదికమేవ కర్తారం పాపముపైతి॥౧౯॥ జాతిమాత్రేతి॥ బ్రాహ్మణజాతిమాత్రం యస్య విద్యతే న తు బ్రాహ్మణకర్మానుష్ఠానం వణిగాదివత్ స్వార్థ్యాదిద్వారేణ స్ఫు ట న్యాయాన్యాయనిరూపణక్షమో బ్రాహ్మణజాతిరపి వా యస్య సందిగ్ధా తాదృశానాం బ్రాహ్మణం బ్రవీతి సరం - ఉక్తయోగ్య బ్రాహ్మణాభావే చ

క్వచిత్కార్యదర్శనే నృపతేర్భవేన్నతు ధార్మికోఽపి వ్యవహారజ్ఞోఽపి శూద్రః. బ్రాహ్మణో ధర్మప్రవక్తేతి విధానాదేవ శూద్రనివృత్తిః సిద్ధా పునర్వచనం తు శూద్ర ఇతి శూద్రనిషేధో యోగ్యబ్రాహ్మణాభావే క్షత్రియవైశ్యయోరభ్యనుజ్ఞానార్థః. అత ఏవ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ యత్ర విప్రో న విద్వాన్ స్యాత్ క్షత్రియం తత్ర యోజయేత్ । వైశ్యం వా ధర్మశాస్త్రజ్ఞం శూద్రం యత్నేన వర్జయేత్ । యస్మాత్ ॥ ౨౦ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య రాజ్ఞో ధర్మనివేచనం శూద్రః కురుతే. తస్య పశ్యత ఏవ పఙ్కే గౌరివ తద్రాష్ట్రమవసన్నం భవతి ॥ ౨౧ ॥ యదితి ॥ యద్రాష్ట్రం శూద్రబహులం బహుపరలోకాభావవాద్యాక్రాంతం ద్విజశూన్యం తత్సర్వం దుర్భిక్షరోగపీడితం సత్ శీఘ్రం వినశ్యతి ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యగిత్యస్యాభావేన వృష్టివిరహాత్ ఉపజాతదుర్భిక్షరోగాద్యుపజాతశాంత్యర్థకర్మాభావాచ్చ ॥ ౨౨ ॥ ధర్మాసనమితి ॥ ధర్మదర్శనార్థమాసనే ఉపవిశ్య ఆచ్ఛాదితదేహో అనన్యమనాః లోకపాలేభ్యః ప్రణామం కృత్వా కార్యదర్శనమనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౩ ॥ అర్థానర్థావితి ॥ ప్రజారక్షణోచ్ఛేదాద్యాత్మకౌ వైహికౌ అర్థానర్థౌ బుద్ధ్వా పరలోకార్థం ధర్మాధర్మౌ కేవలావనురుధ్య యథా విరోధో న భవతి తథా కార్యార్థినాం కార్యాణి పశ్యేత్. బహువర్ణమేలకే బ్రాహ్మణాదిక్రమేణ పశ్యేత్ ॥ ౨౪ ॥ బాహ్యైరితి ॥ బాహ్యైః స్వరాదిలింగైరిత్యభిధానాదేవ ఆపహారికవ్యాపారైః అర్థిప్రత్యర్థినామంతర్గతమభిప్రాయం నిరూపయేత్. స్వరో గద్గదాదిః. వర్ణః స్వాభావికవర్ణాదన్యాదృశో ముఖకాలిమాదిః. ఇంగితమధోనిరీక్షణాదిః. ఆకారో దేహధర్మః స్వేదరోమాంచాదిః. చేష్టా హస్తాస్ఫాలనాది. యస్మాత్ ॥ ౨౫ ॥ ఆకారైరితి ॥ ఆకారాదిభిః పూర్వోక్తైః గత్యా స్ఖలత్పాదాదికయా అంతర్గతమనోబుద్ధిరూపేణ పరిణతమవధార్యతే ॥ ౨౬ ॥ బాలదాయాదికమితి ॥ అనాథబా

ప్రవక్తా నృపతేర్న తు శూద్రః కథంచన ॥ ౨౦ ॥ యస్య శూద్రస్తు కురుతే రాజ్ఞో ధర్మవివేచనమ్ । తస్య సీదతి తద్రా
ష్ట్రం పంకే గౌరివ పశ్యతః ॥ ౨౧ ॥ యద్రాష్ట్రం శూద్రభూయిష్ఠం నాస్తికాక్రాంతమద్విజమ్ । వినశ్యత్యాశు
తత్కృత్స్నం దుర్భిక్షవ్యాధిపీడితమ్ ॥ ౨౨ ॥ ధర్మాసనమధిష్ఠాయ సంవీతాంగః సమాహితః । ప్రణమ్య లోక
పాలేభ్యః కార్యదర్శనమారభేత్ ॥ ౨౩ ॥ అర్థానర్థావుభౌ బుద్ధ్వా ధర్మాధర్మౌ చ కేవలౌ । వర్ణక్రమేణ సర్వా
ణి పశ్యేత్కార్యాణి కార్యిణామ్ ॥ ౨౪ ॥ బాహ్యైర్విభావయేల్లింగైర్భావమంతర్గతం నృణామ్ । స్వరవర్ణేం
గితాకారైశ్చక్షుషా చేష్టితేన చ ॥ ౨౫ ॥ ఆకారైరింగితైర్గత్యా చేష్టయా భాషితేన చ । నేత్రవక్త్రవికారైశ్చ
గృహ్యతేఽంతర్గతం మనః ॥ ౨౬ ॥ బాలదాయాదికం రిక్థం తావద్రాజానుపాలయేత్ । యావత్స స్యాత్సమావృ
త్తో యావచ్చాతీతశైశవః ॥ ౨౭ ॥ వశాపుత్రాసు చైవం స్యాద్రక్షణం నిష్కులాసు చ । పతివ్రతాసు చ స్త్రీషు వి
ధవాస్వాతురాసు చ ॥ ౨౮ ॥ జీవంతీనాం తు తాసాం యే తద్ధరేయుః స్వబాంధవాః । తాంఛిష్యాచ్చౌరదండేన
ధార్మికః పృథివీపతిః ॥ ౨౯ ॥ ప్రణష్టస్వామికం రిక్థం రాజా త్ర్యబ్దం నిధాపయేత్ । అర్వాక్ త్ర్యబ్దాద్ధరేత్స్వా
మీ పరేణ నృపతిర్హరేత్ ॥ ౩౦ ॥ మమేదమితి యో బ్రూయాత్సోఽనుయోజ్యో యథావిధి । సంవాద్య రూపసం
ఖ్యాదీన్ స్వామీ తద్ద్రవ్యమర్హతి ॥ ౩౧ ॥ అవేదయానో నష్టస్య దేశం కాలం చ తత్త్వతః । వర్ణం రూపం ప్రమా

లస్వామికం పితృవ్యాదిభిరన్యాయేన గృహ్యమాణం తావద్రాజా రక్షేత్. యావదసౌ షట్త్రింశదబ్దాదికం బ్రహ్మచర్యమిత్యాద్యుక్తేన ప్రకారేణ గురుకులాత్ సమావృత్తో న భవతి. తాదృశస్యావశ్యకబాల్యాపగమాత్. యస్త్వశక్త్యాదినా బాల ఏవ సమావర్తతే సోఽపి యావదతీతబాల్యో భవతి తావత్తస్య ధనం రక్షేత్. బాల్యం చాషోడశవర్షపర్యంతం ॥ శ్లో ॥ బాల ఆషోడశాద్వర్షాదితి నారదవచనాత్ ॥ ౨౭ ॥ వశేతి ॥ వశాసు వంధ్యాసు కృతదారాంతరపరిగ్రహాః స్వామినో నిర్వాహార్థోపకల్పితధనోపాయాసు నిరపేక్షః అపుత్రాసు చ స్త్రీషు ప్రోషితభర్తృకాసు నిష్కులాసు సపిండరహితాసు సాధ్వీషు చ స్త్రీషు విధవాసు రోగిణీషు చ యద్ధనం తస్యాపి బాలధనస్యేవ రాజ్ఞా రక్షణం కర్తవ్యం అత్ర చానేకశబ్దోపాదానే గోబలీవర్దన్యాయేన పునరుక్తిపరిహారః ॥ ౨౮ ॥ జీవంతీనామితి ॥ వయమత్రానంతరాధికారిణో రక్షామ ఇదం ధనమిత్యాదివ్యాజేన యే బాంధవాస్తాసాం జీవంతీనాం తద్ధనం గృహ్ణంతి. తాన్ వక్ష్యమాణచౌరదండేన ధార్మికో రాజా దండయేత్ ॥ ౨౯ ॥ ప్రణష్టేతి ॥ అజ్ఞాతస్వామికధనం రాజా కస్యేదం ప్రణష్టమిత్యేవం పటహాదినా ఉద్ఘోష్య రాజద్వారాదౌ రక్షితం వర్షత్రయం స్థాపయేత్. వర్షత్రయమధ్యే యది ధనస్వామ్యాగచ్ఛతి తదా స ఏవ గృహ్ణీయాత్. తదూర్ధ్వం తు నృపతిర్వినియుంజీత ॥ ౩౦ ॥ మమేదమితి ॥ మదీయం ధనమితి యో వదతి స కింరూపం కింసంఖ్యాకం కుత్ర ప్రణష్టం తద్ధనమిత్యాదివిధానేన ప్రష్టవ్యః. తతో యది రూపసంఖ్యాదీన్ సత్యాన్ వదతి తదా స తు ధనస్వామీ తద్ధనం గృహీతుమర్హతి ॥ ౩౧ ॥ అవేదయాన ఇతి నష్టద్రవ్యస్య దేశకాలౌ అస్మిన్ దేశే అస్మిన్ కాలే నష్టమితి తథా వర్ణం సఙ్ఖ్యా

ద్వ్యాకారకటకత్వాది - పరిమాణం చ యథావదజానన్నష్టద్రవ్యసమం దండమర్హతి - దేశకాలాదిసంవాదే పునః ॥ ౩౨ ॥ ఆదదీతేతి ॥ యద్దే
శద్రాజ్ఞా ప్రణష్టద్రవ్యం ప్రాప్తం తస్మాత్ షడ్భాగం దశమం ద్వాదశం వా రక్షాదినిమిత్తం పూర్వేషాం సాధూనామయం ధర్మ ఇతి జానన్ రాజా
గృహ్ణీయాత్ - ధనస్వామినో నిర్గుణత్వాపేక్షశ్చాయం షడ్భాగాదిగ్రహణవికల్పః - అవశిష్టం స్వామినే సమర్పయేత్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రణష్టేతి ॥ య
ద్ద్రవ్యం కస్యాపి ప్రణష్టం సత్ రాజపురుషైః ప్రాప్తం రక్షాయుక్తైః రక్షితం కృత్వా స్థాప్యం - తస్మింశ్చ ద్రవ్యే యాంశ్చోరాన్ గృహ్ణీయాత్ తాన్
హస్తినా ఘాతయేత్ - గోవిందరాజస్తు శతాదభ్యధికే వధ ఇతి దర్శనాత్ - అత్రాపి శతసువర్ణస్య మూల్యాదికద్రవ్యహరణే వధమాహ । త
న్న తత్ర సంధిం కృత్వా యే చౌర్యమితి యత్నాప్యేపి ప్రణష్టరాజరక్షితద్రవ్యహరణే నైవ విశేషేణ వధవిధానాత్ శతాదభ్యధికే వధ ఇత్యస్య
విశేషోపదిష్టవధేతరవిషయత్వాత్ ॥ ౩౪ ॥ మమాయమితి ॥ యో మానుషః స్వయం నిధిం లబ్ధ్వా అన్యేన వా నిధౌ ప్రాప్తే మమాయం నిధిరితి వదతి స
త్యేన ప్రమాణేన చ స్వసంబంధం బోధయతి - తస్య పురుషస్య నిర్గుణత్వసగుణత్వాపేక్షయా తతో నిధానాత్ అష్టభాగం ద్వాదశభాగం వా రా
జా గృహ్ణీయాత్ - అవశిష్టం తస్యార్పయేత్ ॥ ౩౫ ॥ అనృతమితి ॥ అస్వీయం స్వీయమితి బ్రువన్ స్వధనస్యాష్టభాగం దండ్యః - యద్వా - తస్యై
వ నిధేరత్యంతాల్పభాగం గణయిత్వా యేనావసాదం న గచ్ఛతి న విషయశ్చ లభ్యతే తద్దండ్యః - అల్పీయసీమితీయాను సంతతనిర్దేశాత్పూర్వస్మాద
న్యోయం దండః - వికల్పశ్చ నిర్గుణసగుణాపేక్షః ॥ ౩౬ ॥ విద్వానితి ॥ విద్వాన్ పునర్బ్రాహ్మణః పూర్వముపహితం నిధిం దృష్ట్వా సర్వం గృహ్ణీ
యాత్ - న షడ్భాగం దద్యాత్ - యస్మాత్సర్వస్య ధనజాతస్య ప్రభుః - అత ఏవోక్తం సర్వం స్వం బ్రాహ్మణస్యేదమితి - తస్మాత్పరనిహితవిషయ

ణం చ తత్సమం దండమర్హతి ॥ ౩౨ ॥ ఆదదీతాథ షడ్భాగం ప్రణష్టాధిగతాన్నృపః । దశమం ద్వాదశం వాపి స
తాం ధర్మమనుస్మరన్ ॥ ౩౩ ॥ ప్రణష్టాధిగతం ద్రవ్యం తిష్ఠేద్యుక్తైరధిష్ఠితమ్ । యాంస్తత్ర చోరాన్ గృహ్ణీయా
త్తాన్ రాజేభేన ఘాతయేత్ ॥ ౩౪ ॥ మమాయమితి యో బ్రూయాన్నిధిం సత్యేన మానవః । తస్యాదదీత షడ్భా
గం రాజా ద్వాదశమేవ వా ॥ ౩౫ ॥ అనృతం తు వదన్ దండ్యః స్వవిత్తస్యాంశమష్టమమ్ । తస్యైవ వా నిధానస్య
సంఖ్యయాల్పీయసీం కలామ్ ॥ ౩౬ ॥ విద్వాంస్తు బ్రాహ్మణో దృష్ట్వా పూర్వోపనిహితం నిధిమ్ । అశేషతో
ప్యాదదీత సర్వస్యాధిపతిర్హి సః ॥ ౩౭ ॥ యం తు పశ్యేన్నిధిం రాజా పురాణం నిహితం క్షితౌ । తస్మాద్ద్విజేభ్యో
దత్త్వార్ధమర్ధం కోశే ప్రవేశయేత్ ॥ ౩౮ ॥ నిధీనాం తు పురాణానాం ధాతూనామేవ చ క్షితౌ । అర్ధభాగ్రక్షణా
ద్రాజా భూమేరధిపతిర్హి సః ॥ ౩౯ ॥ దాతవ్యం సర్వవర్ణేభ్యో రాజ్ఞా చోరైర్హృతం ధనమ్ । రాజా తదుపయుం
జానశ్చోరస్యాప్నోతి కిల్బిషమ్ ॥ ౪౦ ॥ జాతిజానపదాన్ ధర్మాన్ శ్రేణీధర్మాంశ్చ ధర్మవిత్ । సమీక్ష్య కులధ
ర్మాంశ్చ స్వధర్మం ప్రతిపాదయేత్ ॥ ౪౧ ॥ స్వాని కర్మాణి కుర్వాణా దూరే సంతోపి మానవాః । ప్రియా భవంతి
లోకస్య స్వే స్వే కర్మణ్యవస్థితాః ॥ ౪౨ ॥ నోత్పాదయేత్స్వయం కార్యం రాజా నాప్యస్య పూరుషః । న చ ప్రాపిత

మేతద్వచనం - తథా చ నారదః ॥ శ్లో ॥ పరేణ నిహితం లబ్ధ్వా రాజా హ్యపహరేన్నిధిమ్ । రాజా స్వామీ నిధేః సర్వం సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదృతే ।
యాజ్ఞవల్క్యశ్చాహ ॥ శ్లో ॥ రాజా లబ్ధ్వా నిధిం దద్యాత్ ద్విజేభ్యోర్ధం ద్విజః పునః । విద్వానశేషమాదద్యాత్ స సర్వస్య ప్రభుర్యతః । అ
తో యన్మేధాతిథిగోవిందరాజాభ్యాం మమాయమితి యో బ్రూయాదిత్యుక్తం రాజదేయార్థనిరాసార్థం పిత్రాదినిహితవిషయత్వమేవాస్య వ్యా
ఖ్యాతం తదనార్షం నారదాదిమునివ్యాఖ్యావిపరీతం స్వకల్పితం న మేధాతిథిగోవిందరాజవ్యాఖ్యానమాద్రియతే ॥ ౩౭ ॥ యం త్వితి ॥ యం పునర
స్వామికం పురాతనం భూమ్యంతర్గతం నిధిం రాజా లభతే తస్మాద్బ్రాహ్మణేభ్యోర్ధం దత్త్వా అర్ధమాత్మీయధనాగారే ప్రవేశయేత్ ॥ ౩౮ ॥ ని
ధీనామితి ॥ నిధీనాం పురాతనానామస్వకీయానాం విద్వద్బ్రాహ్మణేతరలబ్ధానాం సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానానాం చార్ధహరో రాజా - యస్మాద
సౌ రక్షతి భూమేశ్చ ప్రభుః ॥ ౩౯ ॥ దాతవ్యమితి ॥ యద్ధనం చోరైర్లోకానామపహృతం తద్రాజ్ఞా చోరేభ్య ఆహృత్య ధనస్వామిభ్యో దేయం త
ద్ధనం రాజా స్వయముపయుంజానశ్చోరస్య పాపం ప్రాప్నోతి ॥ ౪౦ ॥ జాతిజానపదానితి ॥ ధర్మాన్ బ్రాహ్మణాదిజాతినియతాన్ యాజనాదీన్ జా
నపదాంశ్చ నియతదేశవ్యవస్థితాన్ ఆమ్నాయావిరుద్ధాన్ - దేశజాతికులధర్మాశ్చ ఆమ్నాయైరప్రతిషిద్ధాః ప్రమాణమితి గౌతమస్మరణాత్ ।
శ్రేణిధర్మాంశ్చ వణిగాదిధర్మాన్ ప్రతినియతకులవ్యవస్థితాన్ జ్ఞాత్వా - తదవిరుద్ధాన్ రాజా వ్యవహారేషు తద్ధర్మాన్ వ్యవస్థాపయే
త్ - యస్మాత్ ॥ ౪౧ ॥ స్వానీతి ॥ జాతిదేశకులధర్మాదీన్యాత్మీయకర్మాణి అనుతిష్ఠంతః స్వే స్వే చ నిత్యనైమిత్తికాదౌ కర్మణి వర్తమానాః
దూరేపి సంతః సాన్నిధ్యనిబంధనస్నేహాభావేపి లోకస్య ప్రియా భవంతి - ప్రాసంగికమిదమభిధాయ పునః ప్రకృతమాహ ॥ ౪౨ ॥ నోత్పాద

రోదితి ॥ రాజా రాజనియుక్తో వా ధనలోభాదినా కార్యమృణాదివివాదం నోత్పాదయేత్ - తదాహ కాత్యాయనః ॥ శ్లో ॥ న రాజా తు వశిత్వేన ధనలోభేన వా పునః । స్వయం కర్మాణి కుర్వీత నరాణామవివాదినామ్ । న చార్థినా ప్రత్యర్థినా వా ఆవేదితం వివాదం ధనాదిలోభేనోపేక్షేత్ ॥ ౪౩ ॥ యథేతి ॥ యథా మృగస్య శస్త్రహతస్య రుధిరపాతైర్వ్యాధః పదం స్థానం ప్రాప్నోతి - తథానుమానేన ఇష్టప్రమాణేన వా ధర్మస్య తత్త్వం నిశ్చినుయాత్ ॥ ౪౪ ॥ సత్యమితి ॥ వ్యవహారదర్శనే ప్రవృత్తో రాజా ఛలముపహాయ సత్యం పశ్యేత్ తథార్థం చ - అర్శ ఆదిత్వాన్మత్వర్థీయోఽచ్ - అర్థవంతం గోహిరణ్యాదిధనవిషయం వ్యవహారం పశ్యేత్ - నత్వహమనేనాక్షిణి కోచనేనోపహసిత ఇత్యాదిస్వల్పాపరాధం - ఆత్మానం చ తత్త్వనిర్ణయే స్వర్గాదిఫలభాగినం - సాక్షిణః సత్యవాదినః - దేశం కాలం చ దేశకాలోచితం స్వరూపం వ్యవహార స్వరూపం గురులఘుతాదికం పశ్యేత్ ॥ ౪౫ ॥ సద్భిరితి ॥ విద్వద్భిః ధర్మప్రధానైః ద్విజాతిభిః యద్దృశ్యమానశాస్త్రమనుష్ఠితం తద్దేశకులజాత్య విరుద్ధమాచార వ్యవహారనిర్ణయం ప్రకల్పయేత్ - ఏతత్సకలవ్యవహారసాధారణం పరిభాషాసూత్రకముక్తం - సంప్రతి ఋణాదానమధికృత్యాహ ॥ ౪౬ ॥ అధమర్ణేతి ॥ అధమర్ణార్థసిద్ధ్యర్థం ప్రయుక్తధనసిద్ధ్యర్థం ధనస్వామినా రాజా బోధితో వక్ష్యమాణలేఖ్యాది ప్రమాణప్రతిపాదితం ధనముత్తమర్ణస్యాధమర్ణాత్ప్రదాపయేత్ - అధమర్ణాదుత్తమర్ణాయ దాపయేదిత్యర్థః - కథం దాపయేదిత్యాహ ॥ ౪౭ ॥ యైర్యైరితి ॥ యైర్వక్ష్యమాణైరుపాయైః సంప్రయుక్తమర్థముత్తమర్ణో లభేత తైస్తైరుపాయైర్వశీకృతమధమర్ణం దాపయేత్ తానుపాయానాహ ॥ ౪౮ ॥ ధర్మేణేతి ॥ ధర్మాదినా ప్రయుక్తమర్థం సాధయేత్ - తత్ర ధర్మమాహ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ సుహృత్సంబంధిసందిష్టైః సామోక్త్యానుగమేన చ ।

మన్యేన గ్రసేదర్థం కథంచన ॥ ౪౩ ॥ యథా నయత్యసృక్పాతైర్మృగస్య మృగయుః పదమ్ । నయేత్తథాను-
మానేన ధర్మస్య నృపతిః పదమ్ ॥ ౪౪ ॥ సత్యమర్థం చ సంపశ్యేదాత్మానమథ సాక్షిణః । దేశం రూపం చ కాలం చ
వ్యవహారవిధౌ స్థితః ॥ ౪౫ ॥ సద్భిరాచరితం యత్స్యాద్ధార్మికైశ్చ ద్విజాతిభిః । తద్దేశకులజాతీనామవిరుద్ధం ప్ర-
కల్పయేత్ ॥ ౪౬ ॥ అధమర్ణార్థసిద్ధ్యర్థముత్తమర్ణేన చోదితః । దాపయేద్ధనికస్యార్థమధమర్ణాద్విభావితమ్ ॥ ౪౭ ॥
యైర్యైరుపాయైరర్థం స్వం ప్రాప్నుయాదుత్తమర్ణికః । తైస్తైరుపాయైః సంగృహ్య దాపయేదధమర్ణికమ్ ॥
౪౮ ॥ ధర్మేణ వ్యవహారేణ ఛలేనాచరితేన చ । ప్రయుక్తం సాధయేదర్థం పంచమేన బలేన చ ॥ ౪౯ ॥ యః స్వయం
సాధయేదర్థముత్తమర్ణోఽధమర్ణికాత్ । న స రాజ్ఞాభియోక్తవ్యః స్వకం సంసాధయన్ధనమ్ ॥ ౫౦ ॥ అర్థేఽపవ్య-
యమానం తు కరణేన విభావితమ్ । దాపయేద్ధనికస్యార్థం దండలేశం చ శక్తితః ॥ ౫౧ ॥ అపహ్నవేఽధమర్ణస్య దే-
హీత్యుక్తస్య సంసది । అభియోక్తా దిశేద్దేశ్యం కరణం వాన్యదుద్దిశేత్ ॥ ౫౨ ॥ అదేశ్యం యశ్చ దిశతి నిర్దిశ్యా-

ప్రాయేణ వా ఋణీ దాప్యో ధర్మ ఏష ఉదాహృత ఇతి - వ్యవహారేణాధమర్ణస్య విప్రతిపత్తౌ వ్యవహారేణ - తథా చ వక్ష్యతి అర్థేఽపవ్యయమానం త్వితి । మేధాతిథిస్తు నిస్స్వో యః స వ్యవహారేణ దాపయితవ్యః - అన్యత్కర్మోపకరణం ధనం దత్త్వా కృషివాణిజ్యాదినా వ్యవహారయితవ్యః - తదుత్పన్నం ధనం తస్మాత్ గృహ్ణీయాదిత్యాహ - ఛలాదీని త్రీణ్యాహ బృహస్పతిః ॥ శ్లో ॥ ఛద్మనా యాచితం చార్థమానీయ ఋణికాద్బలీ । అన్వాహృతాదివాహృత్య దాప్యతే తత్ర సోపధిః । దారపుత్రపశూన్హృత్వా కృత్వా ద్వారోపవేశనమ్ । యత్రార్థీ దాప్యతేఽర్థం స్వం తదాచరితముచ్యతే । బద్ధ్వా స్వగృహమానీయ తాడనాద్యైరుపక్రమైః । ఋణికో దాప్యతే యత్ర బలాత్కారః ప్రకీర్తితః ఇతి ॥ ౪౯ ॥ య ఇతి ॥ య ఉత్తమర్ణః సంప్రతిపన్నమర్థమధమర్ణాత్ స్వయం బలాదినా సాధయతి - స స్వీయం ధనం సమ్యక్ సాధయన్ అస్మాస్వనివేద్య కిమితి బలాదికం కృతవానసీతి న రాజ్ఞా నిషేద్ధవ్యః ॥ ౫౦ ॥ అర్థ ఇతి ॥ నాహమస్మై ధారయామీతి ధనవిషయే అపహ్నువానం అధమర్ణం కరణేన లేఖ్యసాక్షిదివ్యాదినా ప్రతిపాదితమర్థముత్తమర్ణస్య రాజా ప్రదాపయేత్ దండలేశం చ - అపహ్నవే రుద్ధిఃసుత ఇతి వక్ష్యమాణ దశభాగదండాద్న్యూనమపి దండం పురుషశక్త్యా దాపయేత్ ॥ ౫౧ ॥ అపహ్నవ ఇతి ॥ ఉత్తమర్ణస్య ధనం దేహీతి సభాయాం ప్రాడ్వివాకేన ఉక్తస్యాధమర్ణస్య నాస్మై ధారయామీతి అపలాపే సతి అభియోక్తార్థీ దేశ్యం ధనప్రయోగదేశవర్తి సాక్షిణం నిర్దిశేత్ - ప్రాయేణ సాక్షిభిరేవ స్త్రీమూఢాదిసాధారణఋణనిర్ణయాత్ ప్రాక్ సాక్ష్యుపన్యాసః - అన్యద్వా కరణం పత్రాది - కథయేత్ ॥ ౫౨ ॥ అదేశ్యమితి ॥ అపదిశ్యేతి ॥ అసంభావ్య ఇతి ॥ బ్రూహీతి ॥ అదేశ్యం యత్ర దేశే అధమర్ణస్య ఋణగ్రహణకాలే సర్వదావస్థానం న సంభవతీతి నిర్దిశ్య చాదేశాదికం నైతద్యానిర్దిష్టమితి అపనయతి - యశ్చ పూర్వోక్తానర్థాన్ స్వార్థాన్ సోక్తాన్ విరుద్ధాన్నావగచ్ఛతి - యశ్చ మమ హస్తాత్సువర్ణస్య పలమనేన గృహీతమితి నిర్దిష్టం నిర్దిశ్య మత్పుత్రహస్తాద్గృహీతమితి ఏవమాదినా యః పునరపసరతి - యశ్చ సమ్యక్ప్రతిజ్ఞాతమర్థం కస్మాత్త్వయా రాత్రావసాక్షికం దత్త-

మిత్యేవమాది ప్రాడ్వివాకేన పృష్టస్సన్న సమాధత్తే - యశ్చ సంభాషణానర్హే నిర్జనాది దేశే సాక్షిభిస్సహాన్యోన్యం సంభాషతే - యశ్చ భాషార్థస్థిరీకరణాయ నిరంతరాముచ్యమానం ప్రాడ్వివాకేన ప్రశ్నం నేచ్ఛేత్ - యశ్చ నిష్పతేత్ ఉత్క్రాంశ్చ వ్యవహారకాలే పురా నాభ్యాయయ యథాస్థానాత్ స్థానాంతరం గచ్ఛేత్ - యశ్చ బ్రూహీత్యుక్తో న కించిద్బ్రవీతి - ఉక్తం సాధ్యం న ప్రమాణైః ప్రతిపాదయతి - పూర్వం సాధనం అపరం సాధ్యం తద్వ్యాసజానాతి - అసాధనమేవ సాధనత్వేన నిర్దిశతి - అసాధ్యమేవ మానేన శశశృంగగతం ధనుర్జ్యాయమిత్యాది సాధ్యత్వేన నిర్దిశతి - స తస్మాత్సాధ్యాదర్థాద్ధీయతే॥ ౫౩॥ ౫౪॥ ౫౫॥ ౫౬॥ సాక్షిణస్సంతీతి॥ సాక్షిణో మమ విద్యంత ఇత్యుక్త్వా తాన్నిర్దిశేత్యుక్తో యో న నిర్దిశతి - తం పూర్వోక్తైరేభిః కారణైః ధర్మస్థః ప్రాడ్వివాకః పరాజితం కథయేత్ - జ్ఞాతారస్సంతి మేత్యుక్త్వేతి వా పాఠః అత్ర ఛాందసమికారస్య పూర్వరూపత్వం॥ ౫౭॥ అభియోక్తేతి॥ యోఽర్థీ సర్వరాజస్థానే నివేద్య భాషాయాం న బ్రూయాత్తదా విషయగౌరవాపేక్షయా బధ్యో లఘుని విషయే దండ్యశ్చ ధర్మతస్స్యాత్ - ప్రత్యర్థీ పునర్యది పక్షత్రయమధ్యే న బ్రూయాత్ తదా ధర్మాత ఏవ పరాజితస్స్యాత్ - న తు భలేన॥ ౫౮ ॥ య ఇతి॥ యః ప్రత్యర్థీ యత్పరిమాణధనమపనయతి - అర్థీ వా యత్పరిమాణధనే మిథ్యా వదతి - తావధర్మిణౌ అపహ్నుతమిథ్యోక్తధనాద్ద్విగుణం దండరూపం దాపనీయౌ - అధర్మజ్ఞావితి వచనాత్ - జ్ఞానపూర్వాపహ్నవమిథ్యోక్తివిషయమిదం - ప్రమాదాదినాపలాపమిథ్యానియోగాపహ్నవే ద్విగుణమితి శతదశమభాగం వక్ష్యతి॥ ౫౯॥ పృష్ట ఇతి॥ ధనార్థినోత్తమర్ణేన రాజపురుషాపకర్షణం కృతాహ్వానః ప్రాడ్వివాకేన పృష్టస్సన్ యదా న ధారయామీత్యపహ్నువానో భవతి - తదా నృపత్యధికృతబ్రాహ్మణసమక్షం త్ర్యవరైస్సాక్షిభిః త్రయోఽవరా అన్యూనా యేషాం తైరర్థినా వి

వహ్నుతే చ యః। యశ్చాధరోత్తరానర్థాన్విగీతాన్నావబుధ్యతే॥ ౫౩ ॥ అపదిశ్యాపదేశ్యం చ పునర్యస్త్వపధావతి। సమ్యక్ప్రణిహితం చార్థం పృష్టస్సన్నాభినందతి॥ ౫౪ ॥ అసంభాష్యే సాక్షిభిశ్చ దేశే సంభాషతే మిథః। నిరుచ్యమానం ప్రశ్నం చ నేచ్ఛేద్యశ్చాపి నిష్పతేత్॥ ౫౫॥ బ్రూహీత్యుక్తశ్చ న బ్రూయాదుక్తం చ న విభావయేత్। న చ పూర్వాపరం విద్యాత్తస్మాదర్థాత్స హీయతే॥ ౫౬ ॥ సాక్షిణస్సంతి మేత్యుక్త్వా దిశేత్యుక్తో దిశేన్న యః। ధర్మస్థః కారణైరేతైర్హీనం తమపి నిర్దిశేత్॥ ౫౭ ॥ అభియోక్తా న చేద్బ్రూయాద్బధ్యో దండ్యశ్చ ధర్మతః। న చేత్త్రిపక్షాత్ప్రబ్రూయాద్ధర్మం ప్రతి పరాజితః॥ ౫౮॥ యో యావన్నిహ్నువీతార్థం మిథ్యా యావతి వా వదేత్। తౌ నృపేణ హ్యధర్మజ్ఞౌ దాప్యౌ తద్ద్విగుణం దమమ్॥ ౫౯ ॥ పృష్టోఽపవ్యయమానస్తు కృతావస్థో ధనైషిణా। త్ర్యవరైస్సాక్షిభిర్భావ్యో నృపబ్రాహ్మణసన్నిధౌ॥ ౬౦ ॥ యాదృశా ధనిభిః కార్యా వ్యవహారేషు సాక్షిణః। తాదృశాన్సంప్రవక్ష్యామి యథా వాచ్యమృతం చ తైః॥ ౬౧ ॥ గృహిణః పుత్రిణో మౌలాః క్షత్రవిట్శూద్రయోనయః। అర్థ్యుక్తాస్సాక్ష్యమర్హంతి న యే కేచిదనాపది॥ ౬౨ ॥ ఆప్తాస్సర్వేషు వర్ణేషు కార్యాః కార్యేషు సాక్షిణః। సర్వధర్మవిదోఽలుబ్ధా విపరీతాంస్తు వర్జయేత్॥ ౬౩ ॥ నార్థసంబంధినో నాప్తా న సహాయా న వైరిణః। న దృష్టదోషాః కర్తవ్యా న వ్యాధ్యార్తా న దూషితాః॥ ౬౪ ॥ న సాక్షీ నృపతిః కార్యో న కారుకకుశీలవౌ।

భావనీయః॥ ౬౦॥ యాదృశా ఇతి॥ ధనిభిరుత్తమర్ణాదిభిః ఋణాదానాదివ్యవహారేషు యథావిధాః సాక్షిణః కర్తవ్యాః తథావిధాన్ వదిష్యామి - యథా చ తైరపి వక్తవ్యం తమపి ప్రకారం వక్ష్యామి॥ ౬౧ ॥ గృహిణ ఇతి॥ కృతదారపరిగ్రహాః పుత్రవంతః తద్దేశజాః క్షత్రియవైశ్యశూద్రజాతీయాః - అర్థినిర్దిష్టాస్సంతః సాక్షిత్వయోగ్యా భవంతి - తే హి కృతపరికరపుత్రభయాత్ తద్దేశవాసినా విరోధాచ్చ నాన్యథా వదంతి - న తు యే కేచిత్ ఋణాదానాదివ్యవహారేషు సాక్షిణస్స్యుః ఆపది తు వాగ్దండపారుష్యస్త్రీసంగ్రహణాదిషూక్తవ్యతిరిక్తాస్సాక్షిణో భవంతి॥ ౬౨॥ ఆప్తా ఇతి॥ క్షత్రవిట్శూద్రయోనయ ఇత్యుక్త్వా తతో బ్రాహ్మణపరిగ్రహార్థం సర్వేషు వర్ణేష్విత్యభిధానం సర్వవర్ణేషు మధ్యే యే యథార్థావగతవాదినః - సర్వధర్మజ్ఞా లోభరహితాః తే సాక్షిణః కర్తవ్యాః - ఉక్తవిరీతాంశ్చ వర్జయేత్॥ ౬౩॥ నార్థసంబంధిన ఇతి॥ ఋణాద్యర్థసంబంధినోఽధమర్ణాద్యాః - ఆప్తా మిత్రాణి - సహాయాస్తత్పరిచారకాః - శత్రవః స్థానాంతరావగతకౌటసాక్ష్యాః - రోగపీడితా - మహాపాతకాదిదూషితాః - సాక్షిణో న కర్తవ్యాః - లోభరాగద్వేషస్మృతిభ్రంశాదీనామన్యథాభిధానహేతూనాం సంభవాత్॥ ౬౪॥ న సాక్షీతి॥ ప్రభుత్వాత్సాక్షిధర్మేణ ప్రష్టుమయోగ్యత్వాత్ న రాజా సాక్షీ కార్యః - కారుః సూపకారాదిః కుశీలవో నటాదిః తయోస్స్వకర్మవ్యగ్రత్వాత్ ప్రాయేణ ధనలోభవత్వాచ్చాసాక్షిత్వం - శ్రోత్రియోఽప్యధ్యయనాగ్నిహోత్రకర్మవ్యగ్రతయా న సాక్షీ - లింగస్థో బ్రహ్మచారీ- సంగనిర్గతః పరివ్రాజకః - తయోరపి స్వకర్మవ్యగ్రత్వాత్ బ్రహ్మనిష్ఠత్వాచ్చాసాక్షిత్వం - శ్రోత్రియగ్రహణాదధ్యయనాగ్నిహోత్రాదివ్య

గేతరబ్రాహ్మణస్యానిషేధః ||౬౫|| నార్థ్యధీన ఇతి॥ అర్థ్యధీనోఽత్యంతపరతంత్రో గర్భదాసో న వక్తవ్యో విహితకర్మత్యాగాల్లోకవిగర్హితః దస్యుః క్రూరకర్మా న చోరో నాపి తస్కర ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ - వికర్మకృత్ నిషిద్ధకర్మకారీ - ఏతేషాం రాగద్వేషాది సంభవాత్ - న వృద్ధః ప్రాయేణ స్మృతిభ్రంశసంభవాత్ - న బాలః అప్రాప్తవ్యవహారత్వాత్ - నైకో వినాశప్రవాసశంకయా తస్యత్ర్యవరైరితి విధానాత్ - అర్థప్రతిషేధసిద్ధాకస్యాంచిదవస్థాయాం ద్వయోరభ్యనుజ్ఞానార్థం నిషేధవచనం - అన్త్యః చాండాలాదిః కర్మానభిజ్ఞాతత్వాత్ - వికలేంద్రియః ఉపలబ్ధివైకల్యాత్ న సాక్షీ కార్యః ||౬౬|| నార్త ఇతి॥ ఆర్తో బంధువినాశాదినా - మత్తో మద్యాదినా - ఉన్మత్తఉత్క్షేప భూతావేశాదినా - క్షుధాపిపాసాదినా పీడితః - శ్రమార్తః వర్త్మగమనాదినా ఖిన్నః - కామార్తః - ఉత్పన్నక్రోధః - చోరశ్చ - న సాక్షీ కార్య ఇతి సర్వత్ర సంబధ్యతే - తత్రార్తాదిర్బుద్ధివైకల్యాత్ - చోరస్త్వధార్మికత్వాత్ ||౬౭|| స్త్రీణామితి॥ స్త్రీణామన్యోన్యవ్యవహారే ఋణాదానాదౌ స్త్రియస్సాక్షిణ్యో భవంతి - ద్విజానాం బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం సదృశాః సజాతీయాః సాక్షిణః స్యుః - ఏవం శూద్రాస్సాధవః శూద్రాణాం - చాండాలాదీనాం చాండాలాదయః సాక్షిణో భవేయుః - ఏతచ్చ సజాతీయసాక్ష్యభిధానముక్తలక్షణసజాతీయసాక్ష్య సంభవే విజాతీయా అపి సాక్షిణో భవంతి - అత ఏవ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ యథాజాతియథావర్ణం సర్వే సర్వేషు వా స్మృతాః ॥ ౬౮ ॥ .... అనుభావీతి॥ గృహాభ్యంతరే అరణ్యాదౌ వా చోరాది కృతోపద్రవే దేహోపఘాతే వా తతాయ్యాదికృతే యః కశ్చిత్ ఉపలభ్యతే స వాదినోరేవ సాక్షీ భవతి - న తు ఋణాదానాదివదుక్తలక్షణోపేతః - తదేవోదాహరణాత్ స్పష్టయతి॥ ౬౯॥ స్త్రియాపీతి॥ అంతర్వేశ్మాదావుక్తసాక్ష్య

న శ్రోత్రియో న లింగస్థో న సంగేభ్యో వినిర్గతః॥ ౬౫ ॥ నార్థ్యధీనో న వక్తవ్యో న దస్యుర్న వికర్మకృత్ । న వృద్ధో న శిశుర్నైకో నాంత్యో న వికలేంద్రియః॥ ౬౬ ॥ నార్తో న మత్తో నోన్మత్తో న క్షుత్తృష్ణోపపీడితః । న శ్రమార్తో న కామార్తో న క్రుద్ధో నాపి తస్కరః॥ ౬౭ ॥ స్త్రీణాం సాక్ష్యం స్త్రియః కుర్యుర్ద్విజానాం సదృశా ద్విజాః। శూద్రాశ్చ సంతః శూద్రాణామంత్యానామంత్యయోనయః॥ ౬౮ ॥ అనుభావీ తు యః కశ్చిత్కుర్యాత్సాక్ష్యం వివాదినామ్ । అంతర్వేశ్మన్యరణ్యే వా శరీరస్యాపి చాత్యయే॥ ౬౯ ॥ స్త్రియాప్యసంభవే కార్యం బాలేన స్థవిరేణ వా। శిష్యేణ బంధునా వాపి దాసేన భృతకేన వా ॥ ౭౦ ॥ బాలవృద్ధాతురాణాం చ సాక్ష్యేషు వదతాం మృషా । జానీయాదస్థిరాం వాచముత్సిక్తమనసాం తథా॥ ౭౧॥ సాహసేషు చ సర్వేషు స్తేయసంగ్రహణేషు చ। వాగ్దండయోశ్చ పారుష్యే న పరీక్షేత సాక్షిణః॥ ౭౨॥ బహుత్వం పరిగృహ్ణీయాత్సాక్షిద్వైధే నరాధిపః। సమేషు తు గుణోత్కృష్టాన్ గుణిద్వైధే ద్విజోత్తమాన్॥ ౭౩ । సమక్షదర్శనాత్సాక్ష్యం శ్రవణాచ్చైవ సిధ్యతి । తత్ర సత్యం బ్రువన్ సాక్షీ ధర్మార్థాభ్యాం న హీయతే॥ ౭౪ । సాక్షీ దృష్టశ్రుతాదన్యద్విబ్రువన్నార్యసంసది। అవాఙ్నరకమభ్యేతి ప్రేత్య స్వర్గాచ్చ హీయతే॥ ౭౫ । యత్రానిబద్ధోఽపీక్షేత శృణుయాద్వాపి కించన । పృష్టస్తత్రాపి తద్బ్రూయాద్యథాదృష్టం యథాశ్రుతమ్॥ ౭౬ । ఏకోఽలుబ్ధస్తు సాక్షీ స్యాద్బహ్వ్యః శుచ్యోఽపి న స్త్రియః। స్త్రీబు

భావే సతి స్త్రీబాలవృద్ధశిష్యబంధుదాసకర్మకరా అపి సాక్షిణస్స్యుః - న స్వస్థిరబుద్ధిత్వాదినా బాలాదీనాం కథమప్యత్రాపి సాక్షిత్వమిత్యత్రాహ॥౭౦॥ బాలవృద్ధేతి॥ బాలవృద్ధవ్యాధితానాం ఉపప్లుతమనసాంచ సాక్ష్యే అనృతం వదతాం అస్థిరా వాగ్భవతి - అతస్తామనుమానేన జానీయాత్ - యథోక్తం వాగ్భిర్విభావయేల్లింగైరితి॥౭౧॥ సాహసేష్వితి॥ గృహదాహాదిషు సాహసేష్వాచార్యస్త్రీసంగ్రహణే వాగ్దండపారుష్యే చ గృహిణ ఇత్యుక్తసాక్షిపరీక్షా న కార్యా - స్త్రియాప్యసంభవే కార్యమిత్యస్యైవ అయముదాహరణప్రపంచః॥౭౨॥ బహుత్వమితి॥ సాక్షిణాం పరస్పరవిరుద్ధానాం బహుభిర్యదుక్తం తదేవ నిర్ణయార్థత్వేన రాజా గృహ్ణీయాత్ - సమేషు తు విరుద్ధార్థాభిధాయిషు గుణవతః ప్రమాణీకుర్యాత్ - గుణవతామేవ విప్రతిపత్తౌ ద్విజోత్తమాన్ - ద్విజేషు యే ఉత్తమాః క్రియావంత ఇత్యర్థః - అత ఏవ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ గుణిద్వైధే క్రియాయుక్తా ఇతి - గోవిందరాజస్తు గుణవతాం విప్రతిపత్తౌ ద్విజోత్తమాన్ బ్రాహ్మణాన్ ప్రమాణీకుర్యాదిత్యాహ ॥౭౩॥ సమక్షేతి॥ చక్షుర్గ్రాహ్యస్య సాక్షాద్దర్శనాత్ శ్రోత్రగ్రాహ్యస్య శ్రవణాత్ సాక్ష్యం సిధ్యతి - తత్ర సాక్షీ సత్యం వదన్ ధర్మార్థాభ్యాం న ముచ్యతే - సత్యవచనేన ధర్మోపపత్తేః - దండాభావే ధనహాన్యభావాత్ ॥౭౪॥ సాక్షీతి ॥ సాక్షీ దృష్టశ్రుతాదన్యాదృశం సాధు సభాయాం వదన్ అధోముఖో నరకం గచ్ఛతి పరలోకే చ కర్మాంతరజన్యస్వర్గరూపఫలాదానేన పాపేన హీయతే॥౭౫॥ యత్రేతి॥ త్వమస్మిన్ విషయే సాక్షీ భవ ఇత్యేవమకృతోఽపి యత్కించిత్ ఋణాదానాది పశ్యతి వాక్పారుష్యాదికం శృణోతి తత్రాపి సాక్షీ సపృష్టస్సన్ యథోపలబ్ధం కథయేత్ - అయం త్వకృతసాక్షీ సామాన్యేన మనునోక్తః అస్య - శ్లో॥ గ్రామశ్చ ప్రాడ్వివాకశ్చ రాజా చేత్యాదినా నారదాదిభిః షడ్విధ్యముక్తం॥౭౬॥ ఏక ఇతి॥ ఏకోఽలుబ్ధ ఇత్యత్రాకారప్రశ్లేషో ద్రష్టవ్యః-

ఏకోఽపి సాక్షీ లోభాదిరహితస్స్యాత్ - అతఏవ వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ శుచిక్రియశ్చ ధర్మజ్ఞః సాక్షీ యత్రానుభూతవాక్ । ప్రమాణమేకోఽపి భవేత్ సాహసేషు విశేషతః । మేధాతిథిగోవిందరాజాభ్యాం ఏకోఽలుబ్ధస్తు సాక్షీ స్యాదితి పఠితం వ్యాఖ్యాతం చ లోభాత్మక ఏకః సాక్షీ న భవతి - ఏవం చాబహ్వోగుణవాన్ కస్యాంచిదవస్థాయామేకోఽపి భవతీతి - స్త్రియః పునరాత్మశౌచాదియుక్తా బహ్వ్యోఽప్యస్థిరబుద్ధిత్వాత్ ఋణాదానాదౌ పర్యాలోచితవ్యవహారే సాక్షిణ్యో న భవంతి. అపర్యాలోచితేతు స్తేయవాగ్దండపారుష్యాదౌ స్త్రియా అప్యసంభవే కార్యమితి సాక్షిత్వముక్తం - అన్యేఽపి యే స్తేయాదిదోషైః ఖ్యాతాస్తేఽపి పర్యాలోచితవ్యవహారే సాక్షిణో న స్యుః ॥ ౭౭ ॥ స్వభావేనేతి ॥ యత్సాక్షిణో భయాదివ్యతిరేకేణ స్వభావాద్బ్రూయుః తద్వ్యవహారనిర్ణయార్థం గ్రాహ్యం - యత్పునః స్వాభావికాదన్యత్ కుతోఽపి కారణాత్ వదంతి తద్ధర్మవిషయే నిష్ప్రయోజనం తన్న గ్రాహ్యం ॥ ౭౮ ॥ సభాంతరితి ॥ సభామధ్యం సాక్షిణస్సం ప్రాప్తాన్ అర్థిప్రత్యర్థిసమక్షం రాజాధికృతో బ్రాహ్మణః ప్రియోక్తిం రచయన్ వక్ష్యమాణప్రకారేణ పృచ్ఛేత్ ॥ ౭౯ ॥ యద్ద్వయోరితి ॥ యద్ద్వయోరర్థిప్రత్యర్థినోరనయోః పరస్పరమస్మిన్ కార్యే చేష్టితం జానీథ తత్సర్వం సత్యేన కథయత - యతో యుష్మాకమత్ర సాక్షిత్వం ॥ ౮౦ ॥ సత్యమితి ॥ సాక్షీ సాక్ష్యకర్మణి సత్యం వదన్ సర్వోత్కృష్టాన్ బ్రహ్మలోకాన్ ప్రాప్నోతి పుష్కలాన్ - ఇహలోకే చాత్యుత్కృష్టాం ఖ్యాతిం లభతే - యస్మాదేషా సత్యాత్మికా వాక్ చతుర్ము

ద్ధేరస్థిరత్వాత్తు దోషైశ్చాన్యేఽపి యే వృతాః ॥ ౭౭ ॥ స్వభావేనైవ యద్బ్రూయుస్తద్గ్రాహ్యం వ్యావహారికమ్ । అతో యదన్యద్విబ్రూయుర్ధర్మార్థం తదపార్థకమ్ ॥ ౭౮ ॥ సభాంతస్సాక్షిణః ప్రాప్తానర్థిప్రత్యర్థిసన్నిధౌ । ప్రాడ్వివాకోఽనుయుంజీత విధినాఽనేన సాంత్వయన్ ॥ ౭౯ ॥ యద్ద్వయోరనయోర్వేత్థ కార్యేఽస్మిన్ చేష్టితం మిథః । తద్బ్రూత సర్వం సత్యేన యుష్మాకం హ్యత్ర సాక్షితా ॥ ౮౦ ॥ సత్యం సాక్ష్యే బ్రువన్ సాక్షీ లోకానాప్నోతి పుష్కలాన్ । ఇహ చానుత్తమాం కీర్తిం వాగేషా బ్రహ్మపూజితా ॥ ౮౧ ॥ సాక్ష్యేఽనృతం వదన్ పాశైర్బధ్యతే వారుణైర్భృశమ్ । వివశశ్శతమాజాతీస్తస్మాత్సాక్ష్యం వదేదృతమ్ ॥ ౮౨ ॥ సత్యేన పూయతే సాక్షీ ధర్మస్సత్యేన వర్ధతే । తస్మాత్సత్యం హి వక్తవ్యం సర్వవర్ణేషు సాక్షిభిః ॥ ౮౩ ॥ ఆత్మైవ హ్యాత్మనస్సాక్షీ గతిరాత్మా తథాత్మనః । మావమంస్థాస్స్వమాత్మానం నృణాం సాక్షిణముత్తమమ్ ॥ ౮౪ ॥ మన్యంతే వై పాపకృతో న కశ్చిత్పశ్యతీతి నః । తాంస్తు దేవాః ప్రపశ్యంతి స్వస్యైవాంతరపూరుషః ॥ ౮౫ ॥ ద్యౌర్భూమిరాపో హృదయం చంద్రార్కాగ్నియమానిలాః । రాత్రిస్సంధ్యే చ ధర్మశ్చ వృత్తజ్ఞాస్సర్వదేహినామ్ ॥ ౮౬ ॥ దేవబ్రాహ్మణసాన్నిధ్యే సాక్ష్యం పృచ్ఛేదృతం ద్విజాన్ । ఉదఙ్ముఖాన్ ప్రాఙ్ముఖాన్వా పూర్వాహ్ణే వై శుచిశ్శుచీన్ ॥ ౮౭ ॥ బ్రూహీతి బ్రాహ్మణం పృచ్ఛేత్సత్యం బ్రూహీతి పార్థివమ్ । గోబీజకాంచనైర్వైశ్యం శూద్రం సర్వైస్తు పాతకైః ॥ ౮౮ ॥ బ్రహ్మఘ్నో యే స్మృతా లోకా యే చ స్త్రీబాలఘాతినః । మిత్రద్రుహః కృతఘ్నస్య తే తే స్యుర్బ్రువతో మృ

ఖేన పూజితా ॥ ౮౧ ॥ సాక్ష్య ఇతి ॥ యస్మాత్సాక్షీ మృషావాక్ కథయన్ వరుణసంబంధిభిః పాశైః సర్పరజ్జుభిః జలోదరేణ పరతంత్రీకృతః శతం జన్మాని యావత్ ॥ అత్యర్థం పీడ్యతే - తస్మాత్సాక్ష్యే సత్యం బ్రూయాత్ ॥ ౮౨ ॥ సత్యేనేతి ॥ యస్మాత్సత్యేన పూర్వార్జితాదపి పాపాత్ సాక్షీ ముచ్యతే - ధర్మశ్చాస్య సత్యాభిధానేన వృద్ధిమేతి - తస్మాత్సర్వవర్ణవిషయే సాక్షిభిస్సత్యం వక్తవ్యం ॥ ౮౩ ॥ ఆత్మైవేతి ॥ యస్మాత్ శుభాశుభకర్మప్రవృత్తౌ ఆత్మైవాత్మనః శరణం తస్మాదేవం స్వమాత్మానం సర్వేషాం మనుష్యాణాముత్తమం సాక్షిణం మృషాభిధానేన నావజ్ఞాసీః ॥ ౮౪ ॥ మన్యంత ఇతి ॥ పాపకారిణ ఏవమ్మన్యంతే అస్మాన్ ధర్మప్రవృత్తాన్ న కశ్చిత్పశ్యతీతి - తాన్పునః వక్ష్యమాణా దేవాః పశ్యంతి - స్వస్యాంతరపురుషః పశ్యతి ॥ ౮౫ ॥ ద్యౌరితి ॥ ద్యులోకపృథివీజలహృదయస్థజీవచంద్రాదిత్యాగ్నియమవాయురాత్రిసంధ్యాద్వయధర్మాః సర్వశరీరిణాం శుభాశుభకర్మజ్ఞాః - ద్యుప్రభృతీనాం చాధిష్ఠాతృదేవతాస్తి హి చ శరీరిత్వేకత్రావస్థాపి చ తత్సర్వం జానాతీతి ఆగమప్రామాణ్యాద్వేదాంతదర్శనం తదంగీకృత్యేదముక్తం ॥ ౮౬ ॥ దేవబ్రాహ్మణేతి ॥ ప్రతిమాదేవతా బ్రాహ్మణసన్నిధానే శుచీన్ ద్విజాతిప్రభృతీన్ ప్రాఙ్ముఖానుదఙ్ముఖాన్వా స్వయం ప్రయతః ప్రాడ్వివాకః పూర్వాహ్ణకాలే యథాతథ్యం సాక్ష్యం పృచ్ఛేత్ ॥ ౮౭ ॥ బ్రూహీతి ॥ బ్రూహీత్యేవం శబ్దముచ్చార్య బ్రాహ్మణం పృచ్ఛేత్ - సత్యం బ్రూహీతి పార్థివం క్షత్రియం పృచ్ఛేత్ - గోబీజసువర్ణాపహారే యత్పాపం తద్భవతోఽనృతాభిధానే స్యాదిత్యేవం వైశ్యం - శూద్రం పునస్సర్వైర్వక్ష్యమాణపాపైః సంబధ్యసే యది మృషా వదసీతి పృచ్ఛేత్ ॥ ౮౮ ॥ బ్రహ్మఘ్న ఇతి ॥ బ్రాహ్మణహంతుః స్త్రీఘాతినో బాలఘాతినశ్చ యే నరకాదిలోకాః ఋషిభిః స్మృతాః - యే చ మిత్రద్రోహాదికారిణః - యే చోపకర్తురపకారిణః - తే తవ మిథ్యా వదతో భవేయుః ॥

౮౯॥ జన్మప్రభృతీతి॥ హే సుభద్ర త్వయా జన్మత ఆరభ్య కించిత్సుకృతం కృతం - తత్సర్వం త్వదీయం కుక్కురాదికం సంక్రామతి యద్యన్యథా సాక్ష్యమసత్యం బ్రవీషి॥౯౦॥ ఏకోఽహమితి॥ హే భద్ర ఏక ఏవాహమస్మి జీవాత్మక ఇతి యదాత్మానం మన్యసే మైవం మంస్థాః - యస్మాదేష పాపానాం పుణ్యానాంచ ద్రష్టా మునిర్నామ సర్వజ్ఞః - తవ హృదయే పరమాత్మా నిత్యమవస్థితః - తథాచ శ్రుతిః- ద్వా సుపర్ణా సయుజా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే - తయోరేకః పిప్పలం స్వాద్వత్త్యనశ్నన్నన్యో అభిచాకశీతి॥౯౧॥ యమ ఇతి॥ సర్వసంయమనాద్యమః పరమాత్మా వైవస్వత ఇతి సంతతధారిత్వాత్ దేవనాద్దేవః య స్తవైష హృది తిష్ఠతి తేన సహ యథార్థకథనేన యది తవావివాదో యదాత్వన్మనోగతమసావన్యజ్జానాతి త్వం చాన్యథా కథయసీతి దాంతర్యామినా సహ విప్రతిపత్తిః స్యాత్ ఏవంచాత్ర సత్యాభిధానేనైవ నిష్పాపః కృతకృత్యోసి పాపనిర్హారణార్థం మా గంగాం మా చ కురుక్షేత్రం యాసీః - మనూక్తమేవాత్ర గంగాకురుక్షేత్రయోః సామ్యం మత్స్యపురాణే వ్యాసేన స్వీకృతం॥ శ్లో॥ కురుక్షేత్రసమా గంగా యత్రతత్రావగాహితేతి। మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు వివస్వతః పుత్రో యో యమో దక్షిణదిక్పతిః లోకతత్కర్మగోచరీభూతత్వాత్ తవ హృదయే పరిస్ఫురతి - తేన సహ యది తవ ధర్మకారిత్వా ద్వివాదో నాస్తి తదా మా గంగాం మా కురుక్షేత్రం యాసీరితి వ్యాచక్షాతే॥౯౨॥ నగ్న ఇతి॥ యః సాక్ష్యమసత్యం వదేత్ స నగ్నః- కృతముండనః పరిభావాంధః కర్పరేణోపలక్షితః భిక్షార్థీ శత్రుకులం గచ్ఛేత్॥౯౩॥ అవాగితి॥ యో ధర్మనిశ్చయనిమిత్తం పృష్టస్సన్ అసత్యం బ్రూయాత్ స పాపవాన్ అధోముఖో మహాంధకారే యో నరకస్తం గ

షా॥ ౮౯॥ జన్మప్రభృతి యత్కించిత్పుణ్యం భద్ర త్వయా కృతమ్॥ తత్తే సర్వం శునో గచ్ఛేద్యది బ్రూయాస్త్వ
మన్యథా॥ ౯౦ ॥ ఏకోఽహమస్మీత్యాత్మానం యత్త్వం కల్యాణ మన్యసే ॥ నిత్యం స్థితస్తే హృద్యేష పుణ్యపాపే
క్షితా మునిః॥ ౯౧ ॥ యమో వైవస్వతో దేవో యస్తవైష హృది స్థితః। తేన చేదవివాదస్తే మా గంగాం మా కు
రూన్గమః॥ ౯౨ ॥ నగ్నో ముండః కపాలేన భిక్షార్థీ క్షుత్పిపాసితః । అంధశ్శత్రుకులం గచ్ఛేద్యస్సాక్ష్యమ
నృతం వదేత్ ॥ ౯౩ ॥ అవాక్శిరాస్తమస్యంధే కిల్బిషీ నరకం వ్రజేత్ । యః ప్రశ్నం వితథం బ్రూయాత్పృష్ట
స్సన్ ధర్మనిశ్చయే॥ ౯౪ ॥ అంధో మత్స్యానివాశ్నాతి స నరః కంటకైస్సహ । యో భాషతేఽర్థవైకల్యమప్రత్య
క్షం సభాం గతః ॥ ౯౫ ॥ యస్య విద్వాన్హి వదతః క్షేత్రజ్ఞో నాభిశంకతే। తస్మాన్న దేవాః శ్రేయాంసం లో
కేఽన్యం పురుషం విదుః॥ ౯౬ ॥ యావతో బాంధవాన్యస్మిన్హంతి సాక్ష్యేఽనృతం వదన్ । తావతస్సంఖ్యయా
తస్మిన్ శృణు సౌమ్యానుపూర్వశః॥ ౯౭ ॥ పంచ పశ్వనృతే హంతి దశ హంతి గవానృతే। శతమశ్వానృతే హంతి స
హస్రం పురుషానృతే ॥ ౯౮ ॥ హంతి జాతానజాతాంశ్చ హిరణ్యార్థేఽనృతం వదన్ । సర్వం భూమ్యనృతే హంతి
మా స్మ భూమ్యనృతం వదీః॥ ౯౯ ॥ అప్సు భూమివదిత్యాహుః స్త్రీణాం భోగే చ మైథునే । అబ్జేషు చైవ రత్నేషు
సర్వేష్వశ్మమయేషు చ॥ ౧౦౦॥ ఏతాన్దోషానవేక్ష్య త్వం సర్వాననృతభాషణే। యథాశ్రుతం యథాదృష్టం
సర్వమేవాంజసా వద॥ ౧౦౧ ॥ గోరక్షకాన్వాణిజికాంస్తథా కారుకుశీలవాన్ । ప్రేష్యాన్వార్ధుషికాంశ్చ

చ్ఛతి॥౯౪॥ అంధ ఇతి॥ యస్సభాం ప్రాప్తః తత్త్వార్థస్యాయథార్థస్యాభిప్రాయం అనుపలబ్ధిముక్త్వా చాదిసుఖలేశేన కథయతి స నరోంధ ఇవ సకంటకాన్ మత్స్యాన్ భక్షయతి సుఖబుద్ధ్యా ప్రవృత్తో దుఃఖమేవ మహల్లభతే॥ ౯౫॥ యస్యేతి॥ యస్య వదతః సర్వజ్ఞోంతర్యామీ కిమయం సత్యం వదత్యుతానృతమితి న శంకేత కింతు సత్యమేవాయం వదతి నిర్విశంకః సంపద్యతే తస్మాదన్యం ప్రశస్తతరం పురుషం దేవా న జానంతి॥౯౬॥ యావత ఇతి॥ యస్మిం స్తథానిమిత్తే సాక్ష్యే యత్సంఖ్యాకాన్ పుత్రాదిబాంధవాన్ నరకే యోజయతి తత్సంఖ్యాకాన్ క్రమేణ పరిగణనయా మయోచ్యమానాన్ సాధో శృణు - అథవా యావతో బాంధవాన్ యస్మిన్ హంతి యావతాం బాంధవానాం హననఫలం ప్రాప్నోతి- తావత్సంఖ్యాకాన్ శృణు పశుద్వయే ప్యనృతనిందార్థమిదం॥౯౭॥ పంచేతి॥ పశువిషయేనృతే పంచ బాంధవాన్ నరకే యోజయతి పంచానాం బాంధవానాం హననఫలం ప్రాప్నోతి- ఏవం దశ గోవిషయే సంఖ్యాగౌరవం చేదం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం॥ ౯౮॥ హంతీతి॥ హిరణ్యార్థే అనృతం వదన్ జాతాన్ అజాతాంశ్చ పుత్రప్రభృతీన్ నరకే నియోజయతి తేషాం హననఫలం ప్రాప్నోతి - భూమివిషయే చానృతం వదన్ సర్వప్రాణినాం హననఫలం ప్రాప్నోతి - తస్మాత్ భూమివిషయే అనృతం మా వదీరితి విశిష్యాభిధానం - వైదూర్యాదిషు అనృతం వదన్ భూమివద్దోషమాహుః॥ ౯౯॥ అప్స్వితి॥ తటాకకూపప్రాప్యోదకవిషయే అనృతే స్త్రీణాంచ మైథునాఖ్యోపభోగవిషయే అబ్జేషు చ రత్నేషు ముక్తాదిషు పాషాణమయేషు వైదూర్యాదిషు అనృతే భూమివద్దోషమాహుః॥౧౦౦॥ ఏతానితి ॥ ఏతాన్ అసత్యభాషణదోషానధిగమ్య దృష్టశ్రుతానతిక్రమేణ సర్వమాంజసా తత్త్వతో బ్రూహి ॥౧౦౧॥ గోరక్షకానితి॥ గోరక్షణజీవినో వాణిజ్యజీవినః సూపకారాదికారుకర్మజీవినః దాసకర్మజీవినః

ప్రతిషిద్ధజీవినో బ్రాహ్మణాన్ ప్రకృతసాక్ష్యదర్శనే శూద్రవత్ పృచ్ఛేత్ ॥ ౧౦౨ ॥ తద్వదన్నితి ॥ తదేతత్సాక్ష్యం అన్యథాపి జానన్ మనుష్యస్య ప్రాణదయాదినా వ్యవహారేష్వన్యథా వదన్ స్వర్గలోకాన్న భ్రశ్యతి యస్మాద్యదేతన్నిమిత్తవిశేషేణ సత్యాభిధానం తాం దేవసంబంధినీం వాచం మన్వాదయో వదంతి - క్వపునస్తదసత్యం వక్తవ్యమిత్యత ఆహ ॥ ౧౦౩ ॥ శూద్రేతి ॥ యస్మిన్ వ్యవహారే సత్యాభిధానే సతి శూద్రవైశ్యక్షత్రియబ్రాహ్మణానాం వధః సంపద్యతే తత్రాసత్యం వక్తవ్యం యస్మాత్ యస్మిన్ విషయే అనృతం యత్తత్ప్రాణరక్షణేన సత్యాద్విశిష్యతే- ఏతచ్చ ప్రమాదస్ఖలితాధర్మవిషయే న తు సత్యం తాధార్మికసంధికారస్తేనాదివిషయే - తథా గౌతమః - నానృతవదనే దోషో యజ్జీవనం చేత్తదధీనన్న తు పాపీయసో జీవనమితి - వచః ॥ శ్లో ॥ న జాతు బ్రాహ్మణం హన్యాత్ సర్వపాపేష్వవస్థితమితి - మనునైవ వక్ష్యమాణత్వాత్ న బ్రాహ్మణవధప్రసక్తిరితి వాచ్యం ఉగ్రదండత్వాద్రాజ్ఞః కథంచిత్సంభవాత్ - అత్రవచనే శూద్రాదిక్రమేణాభిధానం వధస్యామంగలత్వాత్ ॥ ౧౦౪ ॥ వాగ్దైవతైర్యైరితి ॥ తే సాక్షిణోఽనృతాభిధాయినో వాగ్దేవతాకైశ్చరుభిః సరస్వతీం యజేరన్ - తస్యానృతాభిధానజనితపాపస్య ప్రకృష్టాం శుద్ధిం కుర్వాణాః - సాక్షిబహుత్వాపేక్షం చేదం - నత్వేకస్యైవ సాక్షిణః కపింజలన్యాయేన చరుత్రయం - యద్యపి వాగ్దేవతాకే చరౌ వాక్శబ్దేనైవ దేవతాత్వం న సరస్వతీశబ్దేన - విధిశబ్దస్య మంత్రత్వే భావః స్యాదితి న్యాయాత్తథాపి ॥ శ్రు ॥ వాగ్వై సరస్వతీతి శ్రుతేర్వాక్ సరస్వత్యోరేకార్థత్వాత్సరస్వతీమిత్యుపసంహారః - అత్ర ప్రకరణభేదం ప్రాయశ్చిత్తాభిధానం లాఘవార్థం - తత్ర క్రియమాణే శూద్రవిట్క్షత్రియబ్రా

వవిప్రాన్ శూద్రవదాచరేత్ ॥ ౧౦౨ ॥ తద్వదన్ ధర్మతోఽర్థేషు జానన్నప్యన్యథా నరః । న స్వర్గాచ్చ్యవతే లోకాద్దైవీం వాచం వదంతి తామ్ ॥ ౧౦౩ ॥ శూద్రవిట్క్షత్రవిప్రాణాం యత్రర్తోక్తౌ భవేద్వధః । తత్ర వక్తవ్యమనృతం తద్ధి సత్యాద్విశిష్యతే ॥ ౧౦౪ ॥ వాగ్దైవత్యైశ్చ చరుభిర్యజేరంస్తే సరస్వతీమ్ । అనృతస్యైనసస్తస్య కుర్వాణా నిష్కృతిం పరామ్ ॥ ౧౦౫ ॥ కూష్మాండైర్వాపి జుహుయాద్ఘృతమగ్నౌ యథావిధి । ఉదిత్యృచా వా వారుణ్యా తృచేనాబ్దైవతేన వా ॥ ౧౦౬ ॥ త్రిపక్షాదబ్రువన్ సాక్ష్యమృణాదిషు నరోఽగదః । తదృణం ప్రాప్నుయాత్సర్వం దశబంధం చ సర్వతః ॥ ౧౦౭ ॥ యస్య దృశ్యేత సప్తాహాదుక్తవాక్యస్య సాక్షిణః । రోగోఽగ్నిర్జ్ఞాతిమరణమృణం దాప్యో దమం చ సః ॥ ౧౦౮ ॥ అసాక్షికేషు త్వర్థేషు మిథో వివదమానయోః । అవిందంస్తత్త్వతః సత్యం శపథేనాపి లంభయేత్ ॥ ౧౦౯ ॥ మహర్షిభిశ్చ దేవైశ్చ కార్యార్థం శపథాః కృతాః । వసిష్ఠశ్చాపి శపథం శేపే పైజవనే నృపే ॥ ౧౧౦ ॥ న వృథా శపథం కుర్యాత్స్వల్పేఽప్యర్థే నరో బుధః । వృథా హి శపథం కుర్వన్ ప్రేత్య చేహ చ నశ్యతి ॥ ౧౧౧ ॥ కామినీషు వివాహేషు గవాం భక్ష్యే తథేంధనే । బ్రాహ్మణాభ్యుపపత్తౌ చ శపథే నాస్తి పాతకమ్ ॥ ౧౧౨ ॥ సత్యేన శాపయేద్విప్రం క్షత్రియం వాహనాయుధైః । గోబీజకాంచనైర్వైశ్యం

హ్మణవధవిషయేఽనృతవాదిన ఇత్యపి వక్తవ్యం స్యాత్ ॥ ౧౦౫ ॥ కూష్మాండైరితి ॥ కూష్మాండమంత్రా యజుర్వేదికా యద్దేవా దేవహేడనమిత్యేవమాదయః తైర్మంత్రదేవతారైర్మై ఘృతమగ్నౌ జుహుయాత్ యథావిధి పరిస్తరణాదితావత్స్వధర్మేణ స్వగృహ్యోక్తేన - ఉదుత్తమం వరుణపాశమిత్యేతయా వరుణదేవతాకయా- ఆపో హి ష్ఠేత్యృచేన వాబ్దేవతాకేన జుహుయాత్ ఘృతమగ్నావితి సర్వత్రానుషఙ్గః ॥ ౧౦౬ ॥ త్రిపక్షాదితి ॥ అవ్యాధితః సాక్షీ ఋణదానాదివ్యవహారే త్రిపక్షపర్యంతం యది సాక్ష్యం న వదేత్ - తద్వాదాస్పదం సర్వమృణముత్తమర్ణస్య దద్యాత్ - తస్య చ సర్వస్య ఋణస్య దశమం భాగం రాజ్ఞో దండం దద్యాత్ ॥ ౧౦౭ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య సాక్షిణః ఉక్తసాక్ష్యస్య సప్తాహాభ్యంతరే వ్యాధ్యగ్నిదాహసన్నిహితపుత్రాదిజ్ఞాతిమరణానామన్యతమం భవతి - దైవసూచితమిథ్యాభిధోషత్వాదృణముత్తమర్ణస్య దండం చ రాజ్ఞా దాప్యః ॥ ౧౦౮ ॥ అసాక్షికేష్వితి ॥ అవిద్యమానసాక్షికేషు వ్యవహారేషు పరస్పరం వివదమానయోస్తత్త్వతో బలాదివ్యతిరేకేణ సత్యమలభమానః ప్రాడ్వివాకో వక్ష్యమాణేన శపథేన ఉన్నయేత్ ॥ ౧౦౯ ॥ మహర్షిభిశ్చేతి ॥ సప్తర్షిభిర్దేవైశ్చ ఇంద్రాదిభిః సందిగ్ధకార్యనిర్ణయార్థం శపథాః కృతాః- వసిష్ఠోఽపి అనేన పుత్రశతం భక్షితమితి విశ్వామిత్రేణాక్రుష్టః స్వపరిశుద్ధయే పియవనాపత్యే సుదామ్ని రాజని శపథం చకార- అనేకార్థత్వాద్ధాతూనాం శపిః కరోత్యర్థః ॥ ౧౧౦ ॥ న వృథేతి ॥ స్వల్పేఽపి కార్యే న వృథా శపథం పండితః కుర్యాత్ - వృథా శపథం కుర్వన్ పరలోక ఇహలోకే చ నాశం ప్రాప్నోతి - వృథాశపథప్రతిప్రసవార్థమాహ ॥ ౧౧౧ ॥ కామినీష్వితి ॥ బహుభార్యస్య నాన్యాస్వహం కామరయే త్వమేవ మత్ప్రేయసీతి- ఏవం శపిష్యతః సురతలాభార్థం కామినీవిషయే వివాహవిషయే చ మయాన్యా నవోఢవ్యేత్యాదౌ - గవార్థం ఘాసాద్యుపహారే చ- అగ్న్యాహుత్యాద్యర్థమింధనాద్యుపహారే- బ్రాహ్మణరక్షార్థమంగీకృతధనాదౌ - వృథాశపథే పాపం న భవతి ॥ ౧౧౨ ॥ సత్యే

నేతి॥ బ్రాహ్మణం సత్యశబ్దోచ్చారణేన శాపయేత్ - క్షత్రియం వాహనాయుధం మమ నిష్ఫలం స్యాదిత్యేవం వైశ్యం గోబీజకాంచనాని చ మమ నిష్ఫలాని స్యుః - శూద్రంచ సర్వాణి మే పాతకాని స్యురిత్యేవం శాపయేత్ - కార్యగౌరవలాఘవాపేక్షయా॥౧౧౩॥ అగ్నిమితి॥ అగ్నిసన్నిభం పంచాశత్పలికమష్టాంగులమయఃపిండం హస్తద్వయవిన్యస్తసప్తాశ్వత్థపత్రం శూద్రాదికం సప్తపదాని పితామహాద్యుక్తవిధానాదాహారయేత్ - జలూకాదివిరహితజలే చైనం నిమజ్జయేత్ - అశేషేతికర్తవ్యతా స్మృత్యంతరే జ్ఞేయా - పుత్రాణాం దారాణాంచ పృథక్ శిరసి ఏనం స్పర్శయేత్॥ యమితి॥ యం ప్రదీప్తోగ్నిః న దహతి - ఆపశ్చ యం నోన్మజ్జయంతి న చార్తిమేవ మహతీం ప్రాప్నోతి - స శపథవిశుద్ధో జ్ఞేయః - అత్ర ప్రకృతమర్థవాదమాహ॥ ౧౧౫ ॥ వత్సస్యేతి॥ యస్మాత్ పూర్వకాలే వత్సనామ్నః ఋషేః త్వం బ్రాహ్మణః శూద్రాపత్యోసీత్యేవం కనీయసా వైమాత్రేయేణాభిశప్తస్య నైతదేవమితి సయథార్థమగ్నిం ప్రవిష్టస్యాగ్నిః సర్వస్య జగతః శుభాశుభకర్తవ్యే చారభూతః సత్యేన హేతునా రోమైకమపి వహ్నిర్నదగ్ధవాన్॥౧౧౬॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ యస్మిన్ వ్యవహారే సాక్షిభిరనృతముక్తమితి నిశ్చితం భవేత్ - తత్కార్యం సమాప్తం ప్రాడ్వివాకః పునరపి నివర్తయేత్ - యదపి చ దండసమాప్తపర్యంతే తాంనిలింతదపి పునః పరీక్షేత్॥ ౧౧౭ ॥ లోభాదితి॥ వక్ష్యమాణవిశేషార్థం లోభాదీన్ పృథక్ నిర్దిశతి - లోభేన విపరీతజ్ఞానేన భయేన స్నేహేన కామేన క్రోధేనాజ్ఞానేన అనవధానేన సాక్ష్యమసత్యముచ్యతే॥ ౧౧౮ ॥ ఏషామితి॥ ఏషాం లోభాదీనాం మధ్యాదన్యతస్మిన్నిమిత్తే సతి - యో మిథ్యాసాక్ష్యం కథయేత్ - తస్య దండవిశేషాన్ క్రమశో వదిష్యామి॥౧౧౯॥ లోభాదితి॥ లోభేన మిథ్యాభిధానే సతి వక్ష్యమాణానాం సహస్రం దండ్యః - మోహేన ప్రథమం సాహసం వక్ష్యమాణం - భయేన చ వక్ష్యమాణౌ మధ్య

శూద్రం సర్వైస్తు పాతకైః॥ ౧౧౩ ॥ అగ్నిం వాహారయేదేనమప్సు చైనం నిమజ్జయేత్। పుత్రదారస్య వా
ప్యేనం శిరాంసి స్పర్శయేత్పృథక్॥ ౧౧౪ ॥ యమిద్ధో న దహత్యగ్నిరాపో నోన్మజ్జయంతి చ। న చార్తిమృచ్ఛతి
క్షిప్రం స జ్ఞేయః శపథే శుచిః॥ ౧౧౫ ॥ వత్సస్య హ్యభిశస్తస్య పురా భ్రాత్రా యవీయసా। నాగ్నిర్దదాహ రో
మాపి సత్యేన జగతః స్పృశః॥ ౧౧౬॥ యస్మిన్ యస్మిన్ వివాదే తు కౌటసాక్ష్యం కృతం భవేత్। తత్తత్కార్యం
నివర్తేత కృతం చాప్యకృతం భవేత్॥ ౧౧౭॥ లోభాన్మోహాద్భయాన్మైత్రాత్కామాత్క్రోధాత్తథైవ చ। అ
జ్ఞానాద్బాలభావాచ్చ సాక్ష్యం వితథముచ్యతే॥ ౧౧౮ ॥ ఏషామన్యతమే స్థానే యస్సాక్ష్యమనృతం వదేత్। త
స్య దండవిశేషాంస్తు ప్రవక్ష్యామ్యనుపూర్వశః॥ ౧౧౯ ॥ లోభాత్సహస్రం దండ్యస్తు మోహాత్పూర్వం తు సా
హసం। భయాద్ద్వౌ మధ్యమౌ దండౌ మైత్రాత్పూర్వం చతుర్గుణం॥ ౧౨౦ ॥ కామాద్దశగుణం పూర్వం క్రో
ధాత్తు త్రిగుణం పరమ్। అజ్ఞానాద్ద్వే శతే పూర్ణే బాలిశ్యాచ్ఛతమేవ తు॥ ౧౨౧ ॥ ఏతానాహుః కౌటసాక్ష్యే
ప్రోక్తాన్దండాన్మనీషిభిః। ధర్మస్యావ్యభిచారార్థమధర్మనియమాయ చ॥ ౧౨౨ ॥ కౌటసాక్ష్యం తు
కుర్వాణాంస్త్రీన్వర్ణాన్ ధార్మికో నృపః। ప్రవాసయేద్దండయిత్వా బ్రాహ్మణం తు వివాసయేత్॥ ౧౨౩ ॥ ద
శ స్థానాని దండస్య మనుస్స్వాయంభువోబ్రవీత్। త్రిషు వర్ణేషు యాని స్యురక్షతో బ్రాహ్మణో వ్రజేత్॥ ౧౨౪॥
ఉపస్థముదరం జిహ్వా హస్తౌ పాదౌ చ పంచమమ్। చక్షుర్నాసా చ కర్ణౌ చ ధనం దేహస్తథైవ చ॥ ౧౨౫॥ అనుబం

మసాహసౌ - మైత్రాత్ప్రథమసాహసం చతుర్గుణం॥౧౨౦॥ కామాదితి॥ స్త్రీసంభోగరూపకామానురోధేన మిథ్యావదన్ ప్రథమసాహసం దశగుణం దండ్యః - క్రోధేన తు పరం మధ్యమసాహసం త్రిగుణం వక్ష్యమాణం - అజ్ఞానశతే ద్వే శతే - బాలిశ్యాత్ శతమేవ - దండ్య ఇతి సర్వత్రానుషజ్గః॥౧౨౧॥ ఏతానితి॥ సత్యరూపధర్మస్యాపరిలోపార్థమసత్యరూపాధర్మస్య చ వారణార్థమేతాన్ కూటసాక్ష్యవిషయే పూర్వైర్మునిభిరుక్తాన్ దండాన్ మన్వాదయ ఆహుః - ఏతచ్చ సకృత్కూటసాక్ష్యే భూయో భూయః కూటసాక్ష్యకరణే తు॥౧౨౨॥ కూటసాక్ష్యమితి॥ క్షత్రియాదీన్ త్రీన్ వర్ణాన్ కూటసాక్ష్యాత్ పూర్వోక్తేన దండయిత్వా ధార్మికో రాజా స్వరాష్ట్రాత్ వివాసయేత్ బ్రాహ్మణం తు ధనదండవ్యతిరిక్తేన స్వరాష్ట్రాన్నిస్సారయేత్॥ శ్లో॥ న జాతు బ్రాహ్మణం హన్యాత్ సర్వపాపేష్వవస్థితం। రాష్ట్రాదేనం బహిః కుర్యాత్ సమగ్రధనమక్షతమితి। ధనసహితనిర్వాసనస్యాభిధాస్యమానత్వాత్ - గోవిందరాజస్తు పూర్వదండేన దండయిత్వా నగ్నం కుర్యాత్ ఇతి వ్యాచష్టే - మేధాతిథిస్తు బ్రాహ్మణస్య వివాసస్త్వం వాసోపహరణం గృహభంగో వేత్యాచష్టే॥ ౧౨౩ ॥ దశస్థానానీతి॥ హైరణ్యగర్భో మనుర్దశదండస్థానాని ఉక్తవాన్ - యాని క్షత్రియాదివర్ణత్రయవిషయే భవంతి - బ్రాహ్మణః పునః మహత్యప్యపరాధే అక్షతశరీరో దేశాన్నిస్సార్యతే॥ ౧౨౪ ॥ ఉపస్థమితి॥ లింగాదీన్యేతాని దశదండస్థానాని - అత్ర తదంగేనాపరాధే సతి ప్రతిషేధగౌరవాపేక్షయా తదంగతాడనవేదనాదికర్తవ్యం - అల్పాపరాధే యథాశ్రుతం ధనదండః - దేహదండో మరణం మహాపాతకానాం॥ ౧౨౫॥ అనుబంధమితి॥ పునఃపునరిచ్ఛాతో అపరాధకరణమపేక్ష్య గ్రా

మారణాదినా అవస్థానం రాత్ర్యాదికం వా అపరాధస్యావృత్త్యసారం చాపరాధకారిణో ధనశరీరాది సామర్థ్యమపరాధంచ గురులఘుభావేన చాలోక్య దండనీయేషు దండం కుర్యాత్ - ఏతచ్చాభిహితాభిధాస్యమానదండశేషభూతం ॥ ౧౨౬ ॥ అధర్మేతి॥ జీవతః ఖ్యాతిర్యశః మృతస్య ఖ్యాతిః కీర్తిః యస్మాదనుబంధాద్యనపేక్షదండనమిహ యశోనాశనం మృతస్య చ కీర్తినాశనం పరలోకే చ ధర్మాంతరార్జితస్వర్గప్రతిబంధకం- తస్మాత్తత్పరిత్యజేత్ ॥ ౧౨౭ ॥ అదండ్యానితి॥ రాజా దండానర్హాన్ ధనలోభాదినా దండయన్ - దండార్హాంశ్చ అనురోధాదినా ఉత్సృజన్ మహతీమఖ్యాతిం ప్రాప్నోతి ॥ ౧౨౮ ॥ వాగ్దండమితి॥ న సాధు కృతవానసి మైవం భూయః కార్షీః - ఇత్యేవం వాగ్భిర్భర్త్సనం ప్రథమాపరాధే గుణవతః కుర్యాత్ - తథాపి యది నోపశామ్యతి తదా ధిగ్జన్మ మా జీవనిస్తే పాపస్వభావాయాదిత్యేవమాదితస్య కార్యం - తదాపి యది వ్యసనస్సాగాన్న నివర్తతే తదా ధనదండమస్య తృతీయం కుర్యాత్ - ఏవమపి చేన్నావతిష్ఠతే తదాతః పరం వధదండం తాడనాద్యంగచ్ఛేదరూపం తస్య కుర్యాత్ - నమారణం - యతో వక్ష్యతి॥ శ్లో॥ వధేనాపి యదా త్వేతానితి॥ ౧౨౯ ॥ వధేనాపీతి॥ వ్యస్తేనాంగచ్ఛేదేనాపి దండ్యాన్ వశీకర్తుం న శక్నుయాత్ - తదా ఏతేషు సర్వం వాగ్దండాదిచతుష్టయం కుర్యాత్ ॥ ౧౩౦ ॥ లోకేతి॥ తామ్రరూప్యసువర్ణానాం యాః పణాదిసంజ్ఞాః క్రయవిక్రయాదిలోకవ్యవహారార్థం పృథివ్యాం ప్రసిద్ధాః - తా దండాద్యుపయోగార్థం సాకల్యేన కథయిష్యామి॥ ౧౩౧ ॥ జాలాంతరగత ఇతి॥ గవాక్షవివరసూర్యరశ్మిషు యత్సూక్ష్మం రజో దృశ్యతే తద్దృశ్యమానపరిమాణానాం ప్రథమం త్ర్యసరేణుం వదంతి॥ ౧౩౨ ॥ త్ర్యసరేణ

ధం పరిజ్ఞాయ దేశకాలౌ చ తత్త్వతః। సారాపరాధౌ చాలోక్య దండం దండ్యేషు పాతయేత్॥ ౧౨౬॥ అధర్మదండనం లోకే యశోఘ్నం కీర్తినాశనమ్। అస్వర్గ్యం చ పరత్రాపి తస్మాత్తత్పరివర్జయేత్॥ ౧౨౭॥ అదండ్యాన్ దండయన్రాజా దండ్యాంశ్చైవాప్యదండయన్। అయశో మహదాప్నోతి నరకం చైవ గచ్ఛతి॥ ౧౨౮॥ వాగ్దండం ప్రథమం కుర్యాద్ధిగ్దండం తదనంతరమ్। తృతీయం ధనదండం తు వధదండమతః పరమ్॥ ౧౨౯॥ వధేనాపి యదా త్వేతాన్నిగ్రహీతుం న శక్నుయాత్। తదైషు సర్వమప్యేతత్ప్రయుంజీత చతుష్టయమ్॥ ౧౩౦॥ లోకసంవ్యవహారార్థం యాః సంజ్ఞాః ప్రథితా భువి। తామ్రరూప్యసువర్ణానాం తాః ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః॥ ౧౩౧ జాలాంతరగతే భానౌ యత్సూక్ష్మం దృశ్యతే రజః। ప్రథమం తత్ప్రమాణానాం త్ర్యసరేణుం ప్రచక్షతే॥ ౧౩౨॥ త్ర్యసరేణవోష్టౌ విజ్ఞేయా లిక్షైకా పరిమాణతః। తా రాజసర్షపస్తిస్రస్తే త్రయో గౌరసర్షపః॥ ౧౩౩॥ సర్షపాః షడ్యవో మధ్యస్త్రియవం త్వేకకృష్ణలమ్। పంచకృష్ణలకో మాషస్తే సువర్ణస్తు షోడశ॥ ౧౩౪ । పలం సువర్ణాశ్చత్వారః పలాని ధరణం దశ। ద్వే కృష్ణలే సమధృతే విజ్ఞేయో రౌప్యమాషకః॥ ౧౩౫ । తే షోడశ స్యాద్ధరణం పురాణశ్చైవ రాజతః। కార్షాపణస్తు విజ్ఞేయస్తామ్రికః కార్షికః పణః॥ ౧౩౬ । ధరణాని దశ జ్ఞేయః శతమానస్తు రాజతః। చతుస్సౌవర్ణికో నిష్కో విజ్ఞేయస్తు ప్రమాణతః॥ ౧౩౭ । పణానాం ద్వే శతే సార్ధే ప్రథమస్సాహసస్స్మృతః। మధ్యమః పంచ విజ్ఞేయః సహస్రం త్వేవ చోత్తమః॥ ౧౩౮ । ఋణే దేయే ప్రతిజ్ఞాతే పంచకం శతమర్హతి। అపహ్నవే తద్ద్విగుణం తన్మనోరనుశాసనమ్॥ ౧౩౯ ॥ వసిష్ఠవిహితాం వృద్ధిం సృజేద్వి

వ ఇతి॥ అష్టౌ త్ర్యసరేణవో లిక్షైకా పరిమాణేన జ్ఞేయా తాస్తిస్రో లిక్షా రాజసర్షపో జ్ఞేయః తే రాజసర్షపాస్త్రయో గౌరసర్షపో జ్ఞేయః॥ ౧౩౩ సర్షపా ఇతి॥ గౌరసర్షపాః షట్ మధ్యో న స్థూలో నాపి సూక్ష్మో యవో భవతి - త్రిభిర్యవైః కృష్ణలం రక్తికేతి ప్రసిద్ధం - పంచభిః కృష్ణలైర్మాషః - షోడశమాషైః సువర్ణః స్యాత్ - పుల్లింగశ్చాయం పరిమాణవచనః॥ ౧౩౪ ॥ పలమితి॥ చత్వారస్సువర్ణాః పలం స్యాత్ - దశపలాని ధరణం - కృష్ణలద్వయం సమం కృత్వా తులయా ధృతం రూప్యమాషకో బోద్ధవ్యః॥ ౧౩౫ ॥ తే షోడశేతి॥ తే షోడశ రూప్యమాషకా రాప్యధరణం - పురాణశ్చ రాజతో రజతసంబంధీ స్యాత్ కార్షికః తామ్రమయః - కార్షాపణః పణ ఇతి విజ్ఞేయః - కార్షికశ్చ కాస్త్రీయపలచతుర్థభాగో బోద్ధవ్యః అత ఏవ పలం కర్షచతుష్టయమిత్యాభిధానికాః॥ ౧౩౬ ॥ ధరణానీతి॥ దశ రూప్యధరణాని రాప్యశతమానో జ్ఞాతవ్యః చతుర్భిస్సువర్ణైః నిష్కః ప్రమాణేన బోద్ధవ్యః॥ ౧౩౭ ॥ పణానామితి॥ పంచాశదధికే ద్వే శతే ప్రథమసాహసో మన్వాదిభిః స్మృతః - పంచశతాని మధ్యమసాహసో జ్ఞేయః - పణసహస్రంతు ఉత్తమసాహసో జ్ఞేయః॥ ౧౩౮ ॥ ఋణ ఇతి॥ మయోత్తమర్ణస్య ధనం దేయమితి సభాయామధమర్ణేనోక్తే సత్యధమర్ణః పణశతాత్ పంచ పణా ఇత్యేవం దండమర్హతి యదా తు సభాయామపి న కించిదస్మై ధారయామీతి ఏవమపలపతి తదా పణశతాద్దశ పణా ఇత్యేవం దండమర్హతి ఇత్యేవం మనుస్మృతౌ దండప్రకారః॥ ౧౩౯॥ వసిష్ఠేతి॥ వసిష్ఠేనోక్తాం వృద్ధిం ధర్మ్యాం త్వాద్ధనవృద్ధిక

రింవృద్ధింశీగృహ్ణీయాత్ - తామేవదర్శయతి - శతేప్రయుక్తేఅశీతిభాగంప్రతిమాసంవృద్ధింగృహ్ణీయాత్ ॥౧౪౦॥ ద్వికమితి॥ ద్వికంశతంవా గృహ్ణానఃవృద్ధిధనగ్రహణేకిల్బిషీనభవతి॥౧౪౧॥ ద్వికమితి ॥ బ్రాహ్మణాదివర్ణానాంక్రమేణద్వికంత్రికంచతుష్కంపంచకంశతం సమమితి నాధికంమాసస్యసంబంధినీంవృద్ధింగృహ్ణీయాత్ - సన్వశీతిభాగోలఘుద్వికశతగ్రహణంగురుకల్పమిహబ్రాహ్మణస్యలఘుగురుకల్పావికల్పేతాం- అత్రమేధాతిథిగోవిందరాజౌతుపూర్వవృద్ధ్యనిర్వాహసంభవేద్వికశతపరిగ్రహఇతివ్యాచక్షాతే - ఇదంతువచనం సబంధకేష్వశీతిభాగ గ్రహణం - బంధకరహితేతుద్వికశతవృద్ధిపరిగ్రహః - తథాహయాజ్ఞవల్క్యః॥శ్లో॥ అశీతిభాగోవృద్ధిస్స్యాత్ మాసిమాసిస బంధకే । వర్ణక్రమాచ్ఛతంద్విత్రిచతుఃపంచకమన్యథా । వేదాంతోద్గీత మహాసోమునెశాస్త్రవ్యాఖ్యానమాత్రిరాయె । తద్విరుద్ధంస్వబుద్ధ్యా యచనిబద్ధ మధునాతనైః॥ ౧౪౨॥ నత్వితి॥ భూమిగోధనాదావుపభోగార్హబంధకేదత్తేధన ప్రయోగఫలాపనంతరోక్తాంవృద్ధిమ త్తమణోనలభతే - కాలసంరోధశ్చిర కాలావస్థానం - నచభోగ్యాధేశ్చిరకాలావస్థానాత్ ద్విగుణీభూతమూలధనప్రవేశేపినిసర్గోన్యస్మైదానం - నవాన్యతోవిక్రయః - మేధాతిథిగోవిందరాజౌతుఆధేశ్చిరకాలావస్థానేపినిసర్గోనాస్యత్రబంధకేనాపర్ణమితివ్యాచక్షాతే అత్రతుసర్వదేశీయశిష్టాచారవిరోధఃబంధకీకృతభూమ్యాదేరన్యత్రాధికరణసమాచారాత్ ॥౧౪౩॥ నభోక్తవ్య ఇతి॥ గోప్యాధివిషయంవచనమిదంవస్త్రాలంకారాదిగోప్యాధిఃబలాన్న భోక్తవ్యః - భుంజానోవృద్ధిముత్సృజేత్ - ప్రాజ్ఞ్యాల్యేనాత్రైసంతోషయేత్ - యద్వాభోగేనాసారతామాధౌనీతేసారావస్థాధిమూల్యదానేనస్వామినంతోషయేత్ - అన్యథాబంధకచోరస్స్యాత్॥ ౧౪౪॥ ఆధిశ్చేతి॥ఆధిఃబంధకః ఉపనిధీయత ఇత్యుపనిధిఃప్రీత్యాభోగార్థమ

త్తవివర్ధనీమ్ । అశీతిభాగంగృహ్ణీయాన్మాసాద్వార్ధుషికశ్శతే॥ ౧౪౦॥ ద్వికంశతంవాగృహ్ణీయాత్సతాం ధర్మమనుస్మరన్ । ద్వికంశతంహిగృహ్ణానోనభవత్యర్థకిల్బిషీ॥ ౧౪౧ ॥ ద్వికంత్రికంచతుష్కంచపంచకంచ శతంసమమ్ । మాసస్యవృద్ధింగృహ్ణీయాద్వర్ణానామనుపూర్వశః॥ ౧౪౨ ॥ నత్వేవాధౌసోపకారేకౌసీదీం వృద్ధిమాప్నుయాత్ । నచాధేఃకాలసంరోధాన్నిసర్గోఽస్తినవిక్రయః॥ ౪౩ ॥ నభోక్తవ్యోబలాదాధిర్భుం జానోవృద్ధిముత్సృజేత్ । మూల్యేనతోషయేచ్చైనమాధిస్తేనోన్యథాభవేత్॥ ౧౪౪॥ ఆధిశ్చోపనిధిశ్చోభౌ నకాలాత్యయమర్హతః॥ అవహార్యౌభవేతాంతౌదీర్ఘకాలమవస్థితౌ॥ ౧౪౫ ॥ సంప్రీత్యాభుజ్యమానాని ననశ్యంతికదాచన । ధేనురుష్ట్రోవహన్నశ్వోయశ్చదమ్యఃప్రయుజ్యతే । ౧౪౬ ॥ యత్కించిద్దశవర్షాణిస న్నిధౌప్రేక్షతేధనీ । భుజ్యమానంపరైస్తూష్ణీంనసతల్లబ్ధుమర్హతి॥ ౧౪౭ ॥ అజడశ్చేదపోగండోవిషయేచా స్యభుజ్యతే । భగ్నంతద్వ్యవహారేణభోక్తాతద్ద్రవ్యమర్హతి॥ ౧౪౮ ॥ ఆధిస్సీమాబాలధనంనిక్షేపోపనిధీస్త్రి యః । రాజస్వంశ్రోత్రియస్వంచనభోగేనప్రణశ్యతి ॥ ౧౪౯ ॥ యస్స్వామినాననుజ్ఞాతమాధింభుంక్తేఽవిచ క్షణః । తేనార్ధవృద్ధిర్మోక్తవ్యాతస్యభోగస్యనిష్కృతిః॥౧౫౦॥ కుసీదవృద్ధిర్ద్వైగుణ్యంనాత్యేతిసకృదాహృ

పితంద్రవ్యంనారదస్మృతిలక్షితావనిక్షేపోపనిధీ తావేవాత్రోపనిధిశబ్దేనగృహ్యేతే ఏతావాధ్యుపనిధీచిరకాలావస్థితావపినకాలాత్యయ మర్హతః- యదైవస్వామినాప్రార్థితౌతదైవతస్యావహార్యౌసమర్పణీయావిత్యర్థః॥౧౪౫॥ సంప్రీత్యేతి॥ యత్కించిద్దశవర్షాణీత్య నంతరంభోగేనసత్వహానింవక్ష్యతితదపవాదార్థమిదంధృశ్యమానాగౌరుష్ట్రోశ్వశ్చవహనదమనార్థంచప్రయుక్తోబలీవర్దాదిఃఏతేప్రీత్యా అన్యేనతుభుజ్యమానాఃకదాచిదపిస్వామినోననశ్యంతి - ప్రదర్శనార్థమిదం ప్రీత్యోపభుజ్యమానంననశ్యతీతి వివక్షితం - సామాన్యోపక్ర మంచేదంవిశేషాభిధానమితినపుంసకలిఙ్గతా॥౧౪౬॥ యత్కించిదితి॥ యత్కించిద్ధనజాతంసపశుమేవప్రీత్యాదివ్యతిరేకేణపరైశ్శవర్షా ణిభుజ్యమానంస్వామీప్రేక్షతే - మాభుజ్యేత్యాది ప్రతిషేధోక్తింనరచయతి - నాసౌతల్లబ్ధుంయోగ్యోభవతి - తస్యతత్రస్వామ్యంనివర్త తఇతిభావః॥ ౧౪౭॥ అజడఇతి॥ జడోబుద్ధివికలః - న్యూనషోడశవర్షఃపోగండః- తథాచనారదః॥ శ్లో॥ బాలఆషోడశాద్వర్షాత్పోగండశ్చా పిశబ్దితః । సధనస్వామియదిజడః - పోగండశ్చ నభవతి - తదీయదర్శనవిషయేచతద్ధనంభుజ్యతేతదాస్వామినోవ్యవహారేణనష్టం- తతో భోక్తురేవతద్ధనంభవతి॥ ౧౪౮ ॥ ఆధిరితి॥ బంధోగ్రామాదిమర్యాదాబాలధనంనిక్షేపః॥ శ్లో॥ వాసనస్థమనాఖ్యాయసముద్రంయన్నిధీయ తఇతి- నారదోక్తఉపనిధిలక్షణః - దాస్యాదిస్త్రియోరాజశ్రోత్రియధనానిడుక్తేనదశవర్షభోగేనస్వామినోనశ్యంతినభోక్తుస్స్వత్వంభ జంతే॥ ౧౪౯॥ యస్స్వామినేతి॥ యోవృద్ధ్యర్థదత్తంబంధంస్వామ్యనుజ్ఞావ్యతిరేకేణమూఢోఽనిహ్నవేనభుంక్తేతేనతస్యభోగస్యసంశుద్ధ్యర్థ మర్ధవృద్ధిర్మోక్తవ్యా- బలభోగేనతుభోక్తవ్యేబలాదధిభుంజానేసతిసర్వవృద్ధిత్యాగఏవోక్తః ॥ ౧౫౦॥ కుసీదేతి॥ వృద్ధ్యర్థధనప్రయోగఃకుసీ దం - తత్రయావృద్ధిఃసకృద్గృహీతా - సాద్వైగుణ్యంనాతిక్రామతి - మూలవృద్ధిర్ద్విగుణైవభవతి - ప్రతిదినప్రతిమాసాదిగ్రాహ్యఇత్యా

ప్యర్యం ధాన్యే ఫలే సదే వృక్షఫలే లూయత ఇతి లవః ఊర్ణాలోమ తస్మిన్ వాహనీయే చ బలీవర్దాదౌ ప్రయుక్తే చిరేణాపి కాలేన మూలధాన్యాదినా సహ పంచగుణతాం నాతిక్రామేదితి॥ ౧౫౧॥ కృతానుసారాదితి॥ కృతాయా వృద్ధిః ద్వికం త్రికమితి శాస్త్రేణ వర్ణక్రమేణోక్తా - తస్యాః శాస్త్రానుసారాదధికా వ్యతిరిక్తా కృతాऽతోన్యా వృద్ధిరకృతేత్యర్థః - కింతు కృతా అపి వృద్ధిః వర్ణక్రమేణ ద్వికత్రికశతాదిరూపైవ ప్రతిమాసే గ్రాహ్యా - తథాచ విష్ణుః - వృద్ధిం దద్యురకృతామపి వత్సరాతిక్రమేణ యథాభిహితాం వర్ణక్రమేణ ద్వికత్రికాదినేత్యర్థః - కింత్వకృతవృద్ధావపి విశేషాంతరమాహ - కుసీదాత్ప్రసరత్యయం పంథా ఇతి కుసీదపథః అయమధమర్ణో యత్ శూద్రాదిష్వయోక్తం పంచకం శతం ద్విజాతేరపి గృహ్ణాతీత్యేవం కుత్సితః పంథాః పూర్వోక్తాద్ధర్మ్యాద్వృద్ధికరాదపకృష్ట ఇత్యేవం మన్వాదయ ఆహుః - ఇయం చాకృతా వృద్ధిరుదారవిషయే యాచనాదూర్ధ్వం బోద్ధవ్యా॥ తదాహ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ ప్రీతిదత్తం న వర్ధేత యావన్న ప్రతియాచితం । యాచ్యమానం న దత్తం చేద్వర్ధతే పంచకం శతం॥ ౧౫౨ ॥ నాతీతి॥ మహైకస్మిన్ మాసి మాసవ్యయే మాసత్రయే నాగతే తస్య వృద్ధిం విగణయ్య ఏకదా దాతవ్యేత్యేవంవిధనియమపూర్వక వృద్ధిగ్రహణముత్తమర్ణః సంవత్సరపర్యంతం కుర్యాత్ - నాతిక్రాంతే సంవత్సరే నియమస్య వృద్ధిం గృహ్ణీయాత్ - న చ శాస్త్రాదదృష్టాముత్తమర్ణో ద్వికత్రికశతాద్యధికాం గృహ్ణీయాత్ - అధమర్ణత్వబోధనార్థో నిషేధః - చక్రవృద్ధ్యాదిచతుష్టయీం చాశాస్త్రీయాం న గృహ్ణీయాత్ - తాసాం స్వరూపమాహ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ కాయికా కాయసంయుక్తా మాసగ్రాహ్యా చ కాలికా । వృద్ధేర్వృద్ధిశ్చక్రవృద్ధిః కారితా ఋణినా కృతా । తత్ర చక్రవృద్ధిః స్వరూపేణైవ గతార్థా - కాలవృద్ధిస్తు ద్విగుణాధిక గ్రహణేన కాయికా చాతివాహదో

తా । ధాన్యే సదే లవే వాహ్యే నాతిక్రామతి పంచతామ్॥ ౧౫౧ ॥ కృతానుసారాదధికా వ్యతిరిక్తా న సిధ్యతి । కు
సీదపథమాహుస్తం పంచకం శతమర్హతి॥ ౧౫౨ ॥ నాతిసాంవత్సరీం వృద్ధిం న చాదృష్టాం పునర్హరేత్ । చక్రవృ
ద్ధిః కాలవృద్ధిః కారితా కాయికా చ యా॥ ౧౫౩ ॥ ఋణం దాతుమశక్తో యః కర్తుమిచ్ఛేత్పునః క్రియామ్। స దత్త్వా
నిర్జితాం వృద్ధిం కరణం పరివర్తయేత్ ॥ ౧౫౪ ॥ అదర్శయిత్వా తత్రైవ హిరణ్యం పరివర్తయేత్ । యావతీ సం
భవేద్వృద్ధిస్తావతీం దాతుమర్హతి ॥ ౧౫౫ ॥ చక్రవృద్ధిం సమారూఢో దేశకాలవ్యవస్థితః । అతిక్రామన్ దేశ
కాలౌ న తత్ఫలమవాప్నుయాత్॥ ౧౫౬ ॥ సముద్రయానకుశలా దేశకాలార్థదర్శినః । స్థాపయంతి తు యాం
వృద్ధిం సా తత్రాధిగమం ప్రతి॥ ౧౫౭ ॥ యో యస్య ప్రతిభూస్తిష్ఠేద్దర్శనాయేహ మానవః । అదర్శయన్స తం
తస్య ప్రయచ్ఛేత్స్వధనాదృణమ్॥ ౧౫౮॥ ప్రాతిభావ్యం వృథాదానమాక్షికం సౌరికం చ యత్ । దండశుల్కా

హాది - కారితా ఋణికేన యా అనాపత్కాల ఏవ ఉత్తమర్ణపీడయా కృతా - చతస్రోపి వృద్ధీరశాస్త్రీయా న గృహ్ణీయాత్ - తథా చ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ భాగో యద్ద్విగుణాదూర్ధ్వం చక్రవృద్ధిశ్చ గృహ్యతే । మూలం చ సోదయం పశ్చాత్ వార్ధుష్యం తద్విగర్హితం॥ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ ఋణికేన కృతా వృద్ధిరధికా సంప్రకల్పితా। ఆపత్కాలకృతా నిత్యం దాతవ్యా కారితా తథా । అన్యథా కారితా వృద్ధిర్న దాతవ్యా కథంచన॥ ౧౫౩॥ ఋణం దాతుమితి॥ యోఽధమర్ణో ధనదానాసామర్థ్యాత్ పునర్లేఖ్యాదిక్రియాం కర్తుమిచ్ఛేత్ - స నిర్జితాం ఉత్తమర్ణః సత్యతయా ఆత్మసాత్ కృతాం వృద్ధిం కృత్వా కరణం లేఖ్యం పునః కుర్యాత్॥ ౧౫౪ ॥ అదర్శయిత్వేతి॥ యది సైవ గతా వృద్ధిర్హిరణ్యమపి సర్వం దేయం న శక్నోతి తదా తద్గృహీత్వైవ తత్రైవ పునః క్రియమాణే లేఖ్యాదౌ వృద్ధిహిరణ్యాదికం మూలమారోపయేత్ - యత్ప్రమాణం చక్రవృద్ధిధనం తదానీం సంభవతి తద్దాతుమర్హతి॥ ౧౫౫ ॥ చక్రవృద్ధిమితి॥ చక్రవృద్ధిశబ్దేనాత్ర చక్రవచ్ఛకటాది భారరూపా వృద్ధిరభిమతా - చక్రవృద్ధిమాశ్రిత ఉత్తమర్ణో దేశకాలవ్యవస్థితః యది వారాణసీపర్యంతం లవణాదికం నయసి ఇయద్ధనం దాతవ్యమితి వేతనరూపదేశవ్యవస్థితిః యది మాసం యావద్వహసి తదా ఇయద్ధనం దాతవ్యమితి కాలవ్యవస్థితిః ఏవమభ్యుపగతదేశకాలనియమస్తౌ దేశకాలావతిక్రమ్య భారయన్ శకటాదినా వహన్ లాభరూపఫలం సకలం న ప్రాప్నోత్యపి తు॥ ౧౫౬॥ సముద్రేతి॥ స్థలపథజలపథయానే నిపుణా ఇయద్దేశపర్యంతం ఇయత్కాలపర్యంతం ఉహ్యమానే సతి ఏతావాన్ లాభో గృహీతుం యుక్త ఇత్యేవం దేశలాభధనజ్ఞా వణిగాదయో యాం వృద్ధిం తథావిషయే చావస్థాపయంతి సైవ తత్ర వ్యవస్థా తత్రాధిగమం ధనప్రాప్తిం ప్రతి ప్రమాణం॥ ౧౫౭॥ యో యస్యేతి॥ యో మనుష్యో యస్య దర్శనాయ ప్రతిభూస్తిష్ఠేత్ ధనదానకాలే మయాయమధమర్ణో దర్శనీయ ఇతి - స తం తస్మిన్ కాలే ఉత్తమర్ణస్యాదర్శయన్ తద్ధనం దాతుం యతేత్॥ ౧౫౮॥ ప్రాతిభావ్యమితి॥ ప్రతిభూత్వేన యద్దేయం ధనం తత్ప్రాతిభావ్యం - వృథాదానం పరిహాసనిమిత్తం పండాదిభ్యో దేయత్వేన పిత్రాంగీకృతం - ద్యూతనిమిత్తం సురానిమిత్తం చ దండం యద్దేయం దండం శుల్కం ఘట్టాదిదేయం తదవశేషం చ పితృసంబంధినం పితరి మృతే పుత్రో దాతుం నార్హతి॥

దర్శనేతి॥ 'సురాపానమిత్తంచయద్దేయందండందండంప్రాతిభావ్యంన పుత్రో దాతుమర్హతీ'త్యయం పూర్వోక్తదేశః సదర్శన ప్రతిభువః పితుర్దేయోజ్ఞేయః। దానప్రతిభువి తు పితరి మృతే పుత్రం ఋణం దాపయేత్॥౧౬౦॥ అదాతరీతి॥ అదాతరి దానప్రతిభువోఽన్యస్మిన్ దర్శనప్రతిభువి ప్రత్యయప్రతిభువి వా విజ్ఞాతప్రాతిభావ్యకారణమూలకోఽర్థసూచితధన గ్రహణం యస్య తస్మిన్ మృతే దాతా ఉత్తమర్ణః పశ్చాత్ కేన హేతునా ధనం ప్రాప్తుమిచ్ఛేత్ ప్రతిభువో మృతత్వాత్ తత్పుత్రస్య చాదానప్రతిభూత్వేనాదాతృత్వాత్ ఇత్యాక్షేపం వ్యాహ॥౧౬౧॥ నిరాదిష్టేతి ॥ అసౌ దర్శనప్రతిభూః ప్రత్యయప్రతిభూర్వా యది నిరాదిష్టధనః అధమర్ణేన నిసృష్టధనః యావతా ధనేనాసౌ ప్రతిభూః స్తన్యోఽభూత్ ధనపర్యాప్తధనః తదాత్మధనాదేవ తద్ధనం నిరాదిష్టో నిరాదిష్టధనపుత్రో లక్షణయోచ్యతే ఋణముత్తమర్ణాయ దద్యాదితి శాస్త్రసంప్రదాయః॥౧౬౨॥ మత్తోన్మత్తేతి॥ మద్యాదినా మత్త ఉన్మత్తో వ్యాధ్యాదిపీడితోఽపహతా స్వతంత్ర బాలవృద్ధైరస్వతంత్రైర్వా పితృభ్రాతృనియుక్తాదివ్యతిరేకేణ కృత ఋణాదాన వ్యవహారో న సిద్ధ్యతి॥౧౬౩॥ సత్యేతి॥ ఇదం మయాఽనుష్ఠేయమిత్యేవమాదికా యా భాషా లేఖ్యాదినా స్థిరీకృతాపి యది శాస్త్రీయధర్మాత్ పారంపర్యాత్ సద్వ్యవహారాచ్చ బహిర్భాష్యతే - సా సత్యా న భవతి తదర్థో నానుష్ఠేయః॥ ౧౬౪ ॥ యోగాధమనేతి॥ యోగశబ్దశ్ఛలవాచీ - ఛలేన యో బంధకవిక్రయదానప్రతిగ్రహః క్రియతే తత్ర వ్యతోఽస్యత్రాపి నిక్షేపాదౌ యత్ర ఛద్మ జానీయాత్ వస్తుతో నిక్షేపాదిన కృతం తత్సర్వం నివర్తయేత్॥౧౬౫॥ గ్రహీతేతి ॥ ఋణగ్రహీతా యది మృతః స్యాత్ తేన పూర్వం విభక్తా విభక్తా సర్వభ్రాతృకుటుంబసంవర్ధనార్థం తద్ఋణవ్యయః

వశేషంచ న పుత్రో దాతుమర్హతి॥ ౧౫౯ ॥ దర్శనప్రాతిభావ్యే తు విధిః స్యాత్పూర్వచోదితః। దానప్రతిభు
వి ప్రేతే దాయాదానపి దాపయేత్॥ ౧౬౦॥ అదాతరి పునర్దాతా విజ్ఞాతప్రకృతావృణమ్। పశ్చాత్ప్రతిభువి ప్రే
తే పరీప్సేత్కేన హేతునా॥ ౧౬౧ ॥ నిరాదిష్టధనశ్చేత్తు ప్రతిభూః స్యాదలంధనః। స్వధనాదేవ తద్దద్యాన్నిరా
దిష్ట ఇతి స్థితిః॥ ౧౬౨ ॥ మత్తోన్మత్తార్తాధ్యధీనైర్బాలేన స్థవిరేణ వా । అసంబంధకృతశ్చైవ వ్యవహారో న సిద్ధ్య
తి॥ ౧౬౩ ॥ సత్యా న భాషా భవతి యద్యపి స్యాత్ ప్రతిష్ఠితా। బహిశ్చేద్భాష్యతే ధర్మాన్నియతాద్వ్యవహా
రికాత్ ॥ ౧౬౪ ॥ యోగాధమనవిక్రీతం యోగదానప్రతిగ్రహమ్। యత్ర వాప్యుపధిం పశ్యేత్తత్సర్వం విని
వర్తయేత్॥ ౧౬౫ ॥ గ్రహీతా యది నష్టః స్యాత్కుటుంబార్థే కృతో వ్యయః। దాతవ్యం బాంధవైస్తత్స్యాత్
ప్రవిభక్తైరపి స్వతః॥ ౧౬౬ ॥ కుటుంబార్థేఽధ్యధీనోఽపి వ్యవహారం యమాచరేత్। స్వదేశే వా విదేశే వా తం జ్యా
యాన్న విచాలయేత్ ॥౧౬౭ ॥ బలాద్దత్తం బలాద్భుక్తం బలాద్యచ్చాపి లేఖితమ్। సర్వాన్ బలకృతానర్థానకృ
తాన్మనురబ్రవీత్॥ ౧౬౮ ॥ త్రయః పరార్థే క్లిశ్యంతి సాక్షిణః ప్రతిభూః కులమ్। చత్వారస్తూపచీయంతే విప్ర
ఆఢ్యో వణిఙ్నృపః ॥ ౧౬౯ ॥ అనాదేయం నాదదీత పరిక్షీణోఽపి పార్థివః । న చాదేయం సమృద్ధోఽపి సూక్ష్మమప్య
ర్థముత్సృజేత్॥ ౧౭౦ ॥ అనాదేయస్య చాదానాదాదేయస్య చ వర్జనాత్। దౌర్బల్యం ఖ్యాప్యతే రాజ్ఞః స ప్రే
త్యేహ చ నశ్యతి॥ ౧౭౧ ॥ స్వాదానాద్వర్ణసంసర్గాద్దుర్బలానాం చ రక్షణాత్। బలం సంజాయతే రాజ్ఞః స ప్రే

కృతః తద్దాతవ్యం విభక్తైరవిభక్తైశ్చ స్వధనాద్దాతవ్యం॥ ౧౬౬॥ కుటుంబార్థ ఇతి॥ తద్దేశస్థే వాన్యదేశాంతరస్థే వా స్వామిని స్వామి సంబంధి కుటుంబవ్యయనిమిత్తం దాసోఽపి యదృణాదానాదికుర్యాత్ స్వామీ తత్ప్రత్యనుమన్యేత॥౧౬౭॥ బలాద్దత్తమితి॥ బలాద్దత్తమప్రతిగ్రాహ్యాదిబలాద్భుక్తం భూమ్యాది బలాల్లేఖితం చ క్రయవృద్ధిపత్రాదిదర్శనం చైతత్సర్వాన్ బలకృతాన్ వ్యవహారాన్ నివర్తనీయాన్మనురాహ॥ ౧౬౮॥ త్రయః పరార్థా ఇతి॥ సాక్షిణః ప్రతిభూః కులం చ ధర్మాధికారే వ్యవహారదృష్టాః త్రయ ఏతే పరార్థం క్లేశమనుభవంతి తస్మాత్ త్వనేన సాక్ష్యం ప్రాతిభావ్యం వ్యవహారేక్షణం చ నామీకారయితవ్యాః చత్వారః పునః బ్రాహ్మణోత్తమర్ణవణిగ్రాజానః పరార్థం దానఫలోపాదానఋణప్రయోపార్జనవిక్రయవ్యవహారేక్షణరూపం కుర్వాణా ధనోపచయం ప్రాప్నువంతి తస్మాద్విప్రోదాతారం ఆఢ్య ఉత్తమర్ణం వణిక్ క్రేతారం రాజా వ్యవహారారంభకేన న ప్రవర్తయేత్ - పూర్వశ్లోకాభిహితబలనిషేధస్యైవాయం ప్రపంచః॥ ౧౬౯॥ అనాదేయమితి॥ క్షీణధనోపి రాజా నాగ్రాహ్యమర్థం గృహ్ణీయాత్ - సమృద్ధోఽపి స్వల్పమపి గ్రాహ్యం ధనం న త్యజేత్ - యస్మాత్ ॥ ౧౭౦॥ అనాదేయస్యేతి॥ అగ్రాహ్యగ్రహణాత్ శాస్త్రీయగ్రాహ్యపరిత్యాగాత్తు రాజ్ఞః పౌరైరసామర్థ్యం ఖ్యాప్యతే - తతశ్చ స ప్రేత్య అధర్మేణ నరకాదిభోగాదిహ కీర్త్యాదినాశ్యతి॥౧౭౧॥ స్వాదానాదితి॥ న్యాయధనగ్రహణాత్ వర్ణానాం పరస్పరం శాస్త్రీయపరిణయనాదిసంబంధాత్ - యద్వా వర్ణసంసర్గా

ద్వర్ణానాం సంకరాదిభ్యస్త్రాసిరక్షణాదిభిర్యోజనీయం। ప్రజానాం చ బలాబలానాం బలవద్భ్యో దుర్బలరక్షణాత్ సామర్థ్యం జాయతే నృపస్య। తతశ్చ ఇహలోకపరలోకయోశ్చ వర్ధతే ఏవ ॥౧౭౨॥ తస్మాద్యమ ఇతి ॥ తస్మాద్యమ ఇవ రాజా వశీకృతక్రోధో జితేన్ద్రియః స్వకీయేఽపి ప్రియాప్రియే పరిత్యజ్య యమస్య చేష్టయా సర్వత్ర సామ్యరూపయా వర్తేత ॥ ౧౭౩ ॥ యస్త్వధర్మేణేతి ॥ యః పునః స్పృహాలోభాదిప్రవృత్తో రాజాధర్మేణ వ్యవహారాదీని కార్యాణి కురుతే। తం దుష్టచిత్తం ప్రకృతివిరాగాత్ శీఘ్రమేవ శత్రవో నిగృహ్ణన్తి ॥౧౭౪॥ కామక్రోధావితి ॥ యో రాజా రాగద్వేషౌ విహాయ ధర్మేణ కార్యాణి నిరూపయతి। తం రాజానం ప్రజా భజన్తే। సముద్రమివ నద్యః। నద్యో యథా సముద్రాన్న నివర్తన్తే తేనైకతాం యాన్తి ప్రజా అపి తస్మాన్నృపాన్న నివర్తన్తే తదేకతానా భవన్తీతి సామ్యమ్ ॥౧౭౫॥ యస్సాధయన్తమితి ॥ యోఽధమర్ణో రాజవల్లభోఽహమితి గర్వాదుత్తమర్ణం స్వేచ్ఛయా ధనం సాధయన్తం నృపే నివేదయేత్। స రాజ్ఞా ఋణచతుర్థభాగం దండం తస్య తద్ధనం చ దాపనీయః ॥౧౭౬॥ కర్మణాపీతి ॥ సమానజాతిరపకృష్టజాతిశ్చాధమర్ణోఽధనాభావే పతిస్వజాత్యనురూపకర్మకరణేనాపి సమం కుర్యాత్ నివృత్తోత్తమర్ణాధమర్ణవ్యపదేశతయా ధనికసమమాత్మానం కుర్యాత్। సమజాతిరత్ర బ్రాహ్మణేతరః। తమర్ణాత్ క్షత్రవిట్శూద్రా అసమానజాతీయాన్ హీనాంస్తు దాపయేత్ ఇతి కాత్యాయనేన విశేషితత్వాత్। శ్రేయాంస్తు నరుత్కృష్టజాతిర్న కర్మణా

త్యేహ చ వర్ధతే ॥ ౧౭౨ ॥ తస్మాద్యమ ఇవ స్వామీ స్వయం హిత్వా ప్రియాప్రియే। వర్తేత యామ్యయా వృత్త్యా జితక్రోధో జితేన్ద్రియః ॥ ౧౭౩ ॥ యస్త్వధర్మేణ కార్యాణి మోహాత్కుర్యాన్నరాధిపః। అచిరాత్తం దురాత్మానం వశే కుర్వన్తి శత్రవః ॥ ౧౭౪ ॥ కామక్రోధౌ తు సంయమ్య యోఽర్థాన్ధర్మేణ పశ్యతి। ప్రజాస్తమనువర్తన్తే సముద్రమివ సిన్ధవః ॥ ౧౭౫ ॥ యస్సాధయన్తం ఛన్దేన వేదయేద్ధనికం నృపే। స రాజ్ఞా తచ్చతుర్భాగం దాప్యస్తస్య చ తద్ధనమ్ ॥ ౧౭౬ ॥ కర్మణాపి సమం కుర్యాద్ధనికాయాధమర్ణికః। సమోఽవకృష్టజాతిస్తు దద్యాచ్ఛ్రేయాంస్తు తచ్ఛనైః ॥ ౧౭౭ ॥ అనేన విధినా రాజా మిథో వివదతాం నృణామ్। సాక్షిప్రత్యయసిద్ధాని కార్యాణి సమతాం నయేత్ ॥ ౧౭౮ ॥ కులజే వృత్తసంపన్నే ధర్మజ్ఞే సత్యవాదిని। మహాపక్షే ధనిన్యార్యే నిక్షేపం నిక్షిపేద్బుధః ॥ ౧౭౯ ॥ యో యథా నిక్షిపేద్ధస్తే యమర్థం యస్య మానవః। స తథైవ గ్రహీతవ్యో యథా దాయస్తథా గ్రహః ॥ ౧౮౦ ॥ యో నిక్షేపం యాచ్యమానో నిక్షేప్తుర్న ప్రయచ్ఛతి। స యాచ్యః ప్రాడ్వివాకేన తన్నిక్షేప్తురసన్నిధౌ ॥ ౧౮౧ ॥ సాక్ష్యభావే ప్రణిధిభిర్వయోరూపసమన్వితైః। అపదేశైశ్చ సంన్యస్య హిరణ్యం తస్య తత్త్వతః ॥ ౧౮౨ ॥ స యది ప్రతిపద్యేత యథాన్యస్తం యథాకృతమ్। న తత్ర విద్యతే కించిద్యత్పరైరభియుజ్యతే ॥ ౧౮౩ ॥ తేషాం న దద్యాద్యది తు తద్ధిరణ్యం యథావిధి। ఉభౌ నిగృహ్య దాప్యః స్యాదితి ధర్మ

కారయితవ్యః। కింతు శనైశ్శనైః యథాసంభవం తద్ధనం దద్యాత్ ॥౧౭౭॥ అనేనేతి ॥ అనేన ప్రోక్తప్రకారేణ పరస్పరం వివదమానానాం అర్థినాం సాక్ష్యాదిప్రమాణేన నిర్ణీతార్థాని కార్యాణి విప్రతిపత్తిఖండనేన రాజా సమీకుర్యాత్ ॥౧౭౮॥ కులజ ఇతి ॥ సత్కులప్రసూతే సదాచారవతి ధర్మజ్ఞే సత్యవాదిని సత్యాభిధాయిని బహుపుత్రాదిపరిజనే ఋజుప్రకృతౌ మనుష్యే వ్యభిచారాభావాత్ నిక్షేపం స్థాపయేత్ ॥ ౧౭౯ ॥ యో యథేతి ॥ యో మనుష్యో యేన ప్రకారేణ ముద్రారహితం సముద్రం వా ససాక్షికం అసాక్షికం వా సువర్ణాదియస్య హస్తే నిక్షిపేత్ సోఽర్థః తేన నిక్షేప్త్రా తథైవ గ్రాహ్యో యస్మాత్ యేన ప్రకారేణ సమర్పణం తేనైవ ప్రకారేణ గ్రహణం న్యాయ్యం। సముద్రస్థాపితసువర్ణాదేః నిక్షేప్త్రా స్వయమేవ ముద్రాం భిత్త్వా యదాదత్తమసౌ దండం తులయిత్వా సమర్పకాయోల్యాభిధానం దండదానాద్యర్థం ॥ ౧౮౦ ॥ యో నిక్షేపమితి ॥ యః పురుషో దేహీతి నిక్షిప్తం హిరణ్యాదిద్రవ్యమిత్యేవం నిక్షేప్త్రా ప్రార్థ్యమానస్తస్య యదా న సమర్పయతి తదా స నిక్షేప్త్రా జ్ఞాపితేన ప్రాడ్వివాకేన తస్య నిక్షేప్తుః అసన్నిధౌ స యాచనీయః కిం కృత్వా కిం యాచనీయ ఇత్యాహ ॥ ౧౮౧ ॥ సాక్ష్యభావ ఇతి ॥ ప్రథమనిక్షేపే సాక్ష్యభావే స్వకీయైశ్చారపురుషైః అతిక్రాన్తబాల్యైః సామ్యాదిభిః స్వపోషద్రవ్యాదివ్యాజాభిధాయిభిః హిరణ్యాని తత్త్వేన తత్ర నిక్షేపయిత్వా తైరేవ చారపురుషైః స నిక్షేపధారీ ప్రాడ్వివాకేన చారపురుషనిక్షిప్తసువర్ణం యాచ్యః ॥ ౧౮౨ ॥ స యదీతి ॥ స నిక్షేపధారీ యథాన్యస్తం సముద్రం వా యథాకృతం కటకమకుటాకారేణ రచితం యది తథైవ ప్రతిపద్యేత సత్యమస్తి గృహ్యతామితి। తదాపరేణ పూర్వనిక్షేప్త్రా ప్రాడ్వివాకనివేదనాయన్నిక్షిప్తం నిక్షేప్తృభిః ప్రయుజ్యతే। తత్ర న కించిదస్తీతి జ్ఞాతవ్యం ॥ ౧౮౩ ॥ తేషామితి ॥ తేషాం చారపురుషాణాం యన్నిక్షిప్తం హిరణ్యం యథాన్యస్తం యది తన్న దద్యాత్ తదా ద్వావపి నిక్షేపౌ జ్ఞాపితచారసంబన్ధినౌ సంపీడ్య దాపనీయః స్యాదితి ఏవంరూపో ధర్మనిశ్చయః। ఏతాని నిక్షేపమిత్యాది శ్లోకచతుష్టయస్య చేదృశ ఏవ పాఠక్రమో మేధాతిథిభోజదేవాదిభిర్నిశ్చితః। గోవిందరాజేన తు సాక్ష్యభావే ప్రణిధిభిరితి శ్లోకోఽన్తే పఠితః। తథా

చనార్థసంగతిః నవా వృద్ధామ్నాయాదరః॥౧౮౪॥ నిక్షేప ఇతి॥ నిక్షిప్యత ఇతి నిక్షేపః ముద్రాంకితమగణితం వా యన్నిధీయతే స ఉపనిధిః బ్రాహ్మణపరివ్రాజకవదుపదేశభేదః తౌ నిక్షేపోపనిధీ నిక్షేప్తరి ఉపనిధాతరి జీవతి ప్రత్యనంతరే తదీయపుత్రాదౌ తదనంతరే త్వనధికారిణి కదాచిన్న దేయౌ యత స్తస్య పుత్రాదేరపి పితుర సమర్పణ వినాశే తౌ నిక్షేపోపనిధీ నశ్యతః నిక్షేపధారిణా చ దేయౌ స్యాతాం పుత్రాదేః పితుశ్చ పునరవినాశే కదాచిదవినాశినౌ స్యాతాం తస్మాదనర్థసందేహాన్న దేయౌ ॥౧౮౫॥ స్వయమేవేతి॥ నిక్షేప్తుర్మృతస్య నిక్షేపధారీ తద్ధనాధికారిణే పుత్రాదౌ తద్ధనభ్యర్థితః స్వయమేవ యది స్వసమర్పయతి స రాజ్ఞా నిక్షేప్తుః పుత్రాదిభిః॥ ర్వాన్యదపి త్వయి నిక్షిప్తమస్తీతి నాక్షేప్తవ్యః - యది కథంచిత్ భ్రాంతిస్స్యాత్ తదా॥౧౮౬॥ అచ్ఛలేనైవేతి॥ తత్ర వస్థితధనాంతర సద్భావలక్షణవాక్యం సామాదిపరిహారేణైవ ప్రీతిపూర్వకం నిశ్చినుయాత్ - న తు రుషా ఇతి దివ్యాదిదానేన - నిక్షేపధారిణః శీలమవేక్ష్య ధార్మికోయమితి జ్ఞాత్వా సామప్రయోగేన నిశ్చినుయాత్॥ ౧౮౭ ॥ నిక్షేపేష్వితి॥ సర్వేషు నిక్షేపేషు ప్రక్రియమాణేషు ఏష సాక్ష్యభావే త్యాదిపూర్వోక్త విధినిర్ణయసిద్ధః స్యాత్ - ముద్రితాదౌ పున స్తస్య నిక్షేపధారీ యది భ్రమముద్రాదినా న కిమప్యపహరే త్తదా తస్మిన్నపి తేన కిం దూషణం ప్రాప్నుయాత్॥౧౮౮॥ చోరైరితి॥ చోరైర్ముషితం - ఉదకేన దేశాంతరం ప్రాపితం అగ్నినా వా దగ్ధం నిక్షేపం నిక్షేపధారీ న దద్యాత్ యది స్వయం తస్మాన్న కించిదప్యపహరతి ॥౧౮౯ ॥ నిక్షేపస్యేతి॥ నిక్షేపస్యాపహర్తారమనిక్షిప్య యాచితారం సర్వైః సామాదిభిః ఉపాయైః శపథైః అగ్నిహరణాదిభిః నృపో నిరూపయేత్ ॥ ౧౯౦ ॥ యో నిక్షేపమితి॥ నిక్షిప్తధనం యో న సమర్పయతి - యశ్చానిక్షిప్తం ప్రార్థయతి తౌ ద్వౌ సువర్ణముక్తాదౌ మహతి విషయే చోరవద్దండ్యౌ - స్వల్పవి

స్యధారణా॥ ౧౮౪ ॥ నిక్షేపోపనిధీ నిత్యం న దేయౌ ప్రత్యనంతరే। నశ్యతో వినిపాతే తావనిపాతే త్వనాశినౌ॥
౧౮౫ ॥ స్వయమేవ తు యో దద్యాన్మృతస్య ప్రత్యనంతరే। న స రాజ్ఞా నియోక్తవ్యో న నిక్షేప్తుశ్చ బంధుభిః॥
౧౮౬ ॥ అచ్ఛలేనైవ చాన్విచ్ఛేత్తమర్థం ప్రీతిపూర్వకమ్। విచార్య తస్య వా వృత్తం సామ్నైవ పరిసాధయేత్॥
౧౮౭ ॥ నిక్షేపేష్వేషు సర్వేషు విధిస్స్యాత్పరిసాధనే। సముద్రే నాప్నుయాత్కించిద్యది తస్మాన్న సంహ
రేత్॥౧౮౮॥ చోరైర్హృతం జలేనోఢమగ్నినా దగ్ధమేవ వా। న దద్యాద్యది తస్మాత్స న సంహరతి కించన॥౧౮౯॥
నిక్షేపస్యాపహర్తారమనిక్షేప్తారమేవ చ। సర్వైరుపాయైరన్విచ్ఛేచ్ఛపథైశ్చైవ వైదికైః॥ ౧౯౦ ॥ యో
నిక్షేపం నార్పయతి యశ్చానిక్షిప్య యాచతే। తావుభౌ చోరవచ్ఛాస్యౌ దాప్యౌ వా తత్సమం దమమ్॥ ౧౯౧ ॥
నిక్షేపస్యాపహర్తారం తత్సమం దాపయేద్దమమ్। తథోపనిధిహర్తారమవిశేషేణ పార్థివః॥ ౧౯౨ ॥ ఉప -
ధాభిశ్చ యః కశ్చిత్పరద్రవ్యం హరేన్నరః। ససహాయస్స హంతవ్యః ప్రకాశం వివిధైర్వధైః॥ ౧౯౩ ॥ నిక్షేపో
యః కృతో యేన యావాంశ్చ కులసన్నిధౌ। తావానేవ స విజ్ఞేయో విబ్రువన్దండమర్హతి॥ ౧౯౪ ॥ మిథో దా
యః కృతో యేన గృహీతో మిథ ఏవ వా। మిథ ఏవ ప్రదాతవ్యో యథా దాయస్తథా గ్రహః॥ ౧౯౫ ॥ నిక్షిప్తస్యధ

షయే తామ్రాదౌ తత్సమం దండనీయౌ॥ ౧౯౧ ॥ నిక్షేపస్యేతి॥ నిక్షేపాపహారిణం నిక్షిప్తసమధనం దండయేత్ - సమశిష్టత్వాత్ - అనిక్షిప్య యాచితారమపి - న చ పునరుక్తిః - మహత్యపరాధే బ్రాహ్మణేతరస్య చోరవదితి పూర్వశ్లోకేన శారీరదండస్యాపి ప్రాప్తౌ తన్నివృత్త్యర్థమిదం దాపయేదితి ధనదండనియమాత్ - న చానేన పూర్వశ్లోకవైయర్థ్యం - అస్య ప్రథమాపరాధవిషయత్వాత్ - పూర్వోక్తైచాభ్యాసే చోరోక్త మహాసాహసాది ధనదండావరోధకత్వాత్ - ఉపనిధిః ముద్రాది విహితం నిహితధనం - తస్యాపహర్తారం కథిత విశేషణం రాజా దండయేత్॥ ౧౯౨॥ ఉపధేతి॥ రాజా త్వయి రుష్టః తస్మాత్త్వాం రక్షామి మమ ధనం దేహి ధనకన్యాలాభోపకరణం వా స్వతమతిః యః పరద్రవ్యం గృహ్ణాతి - సచ్ఛద్మధన సహకారిసహితో బహుజనసమక్షం కరచరణశిరశ్ఛేదాదిభిః నానాప్రకారైర్వధోపాయైః రాజ్ఞా హంతవ్యః॥౧౯౩॥ నిక్షేప ఇతి॥ యః సువర్ణాదిః యావత్స్వల్పపరిమితో యేన సాక్షిసమక్షం నిక్షేపః కృతః - తత్ర పరిమాణాదివిప్రతిపత్తౌ సాక్షివచనాత్ తావానేవ విజ్ఞాతవ్యః - విప్రతిప త్తిం కుర్వన్నప్యేతదుక్తానుసారేణ దండం దాప్యః॥౧౯౪ ॥ మిథో దాయ ఇతి॥ రహసి యేన నిక్షేపోర్పితో నిక్షేపధారిణా చ రహస్యేవ ప్రత్యర్పణీయః - న ప్రత్యర్పణే సాక్ష్యపేక్షం - యస్మాత్ యేనైవ ప్రకారేణ దానం తేనైవ ప్రకారేణ ప్రత్యర్పణం దాతవ్య ఇతి శ్రవణాన్నిక్షేపధారిణోయం నియమవిధిః॥ శ్లో॥ యో యథా నిక్షిపేద్వస్తు- ఇతి తు నిక్షేప్తుః నియమార్థం గ్రహీతవ్య ఇతి శ్రవణాత్ అతో న పౌనరుక్త్యం॥ ౧౯౫॥ నిక్షిప్తస్యేతి॥ రాజా నిక్షిప్తస్య ధనస్య సముద్రస్య ముద్రాదియుతస్య వా ఉపనిధిరూపస్య తథా ప్రీత్యా కతిచిత్ కాలం భోగార్థమ

పిణతస్యానేనోక్తప్రకారేణాస్య స్తధనధారిణమపీడయన్ నిర్ణయంకుర్యాత్॥ విక్రీణీతఇతి॥ అస్వామీయస్స్వామినా చాననుగతః పరకీయ ద్రవ్యంవిక్రీణీతే - న స్తుతః చోరమచోరం ఆత్మానంమన్యమానంతం - సాక్షిత్వంనకారయేత్ నకుత్రచిదపిప్రమాణీకుర్యాదిత్యర్థః॥ ౧౯౭॥ అపహార్యఇతి॥ సపరస్వవిక్రయీయదిస్వామినో భ్రాత్రాదిపరత్వేనసాన్వయఃసంబంధీభవతి - తదాషట్ పణశతాని అపహార్యోదండనీయః - యదిపునఃస్వామినఃసంబంధీనభవతి - అపసరశ్చసస్యాత్ - అపసరత్యనేన అస్మాత్ సకాశాత్ ధనమిత్యపసరః ప్రతిగ్రహక్రయాదిః సయస్యస్వామిసంబంధిపుత్రాదేఃసకాశాన్నాస్తి - తదాచోరసంబంధిపాపంప్రాప్నోతిదండనీయఇత్యర్థః॥ ౧౯౮ ॥ అస్వామినేతి॥ అస్వామినాయత్కృతంయద్దత్తంవిక్రీతంవాతదకృతమేవబోద్ధవ్యం - వ్యవహారేయథామర్యాదాతథాకృతంనభవతీత్యర్థః॥ ౧౯౯॥ సంభోగఇతి॥ యస్మిన్ వస్తునిసంభోగోవిద్యతే - క్రయాదిరూపస్త్వాగమోనాస్తి - తత్రాగమఏవప్రమాణం - నభోగఇతిశాస్త్రమర్యాదా॥ ౨౦౦॥ విక్రయాదితి॥ విక్రీయతఇత్యస్మిన్నితివిక్రయదేశోవిక్రయః తతోయఃక్రేయధనంకించిద్వ్యవహర్తృజనసమూహసమక్షంక్రీయతే - క్రయేణేతి క్రయోమూల్యంతేనయస్మాద్గృహ్ణీయాత్ - అతోన్యాయతఏవఅస్వామివిక్రేతృసకాశాత్ క్రయణాద్విశుద్ధంధనంలభతే॥ ౨౦౧॥ అథేతి॥ అథమూలమస్వామివిక్రేతామరణాద్దేశాంతరాదిగమనాదినాహర్తుంనశక్యతే ప్రకాశక్రయణేచ అసౌనిశ్చితః - తదాదండానర్హఏవక్రేతారాజ్ఞాముచ్యతే - నష్టధనస్వామీచయదస్వామినావిక్రీతంద్రవ్యంతత్ క్రేతుః హస్తాల్లభ్యతే - అత్రచవిషయేఽర్ధమూల్యంక్రేతుర్దత్త్వాస్వధనంస్వామినాగ్రాహ్యం - తదాహబృహస్పతిః॥ శ్లో॥ వణిగ్వీథీపరిగతంవిజ్ఞాతంరాజపూరుషైః - అవిజ్ఞాతాశ్రయాత్క్రీతంవిక్రేతాయ

నస్యైవంప్రీత్యోపనిహితస్యచ। రాజావినిర్ణయంకుర్యాదక్షిణ్వన్న్యాసధారిణమ్॥ ౧౯౬ ॥ విక్రీణీతేపరస్యస్వంయోఽస్వామీస్వామ్యసమ్మతః। నతంనయేతసాక్ష్యంతుస్తేనమస్తేనమానినమ్ ॥ ౧౯౭ ॥ అవహార్యోభవేచ్చైవసాన్వయఃషట్ఛతందమమ్। నిరన్వయోఽనపసరఃప్రాప్తస్స్యాచ్చౌరకిల్బిషమ్॥ ౧౯౮॥ అస్వామినాకృతోయస్తుదాయోవిక్రయఏవవా । అకృతస్సతువిజ్ఞేయోవ్యవహారేయథాస్థితిః॥ ౧౯౯ ॥ సంభోగోదృశ్యతేయత్రనదృశ్యేతాగమఃక్వచిత్ । ఆగమఃకారణంతత్రనసంభోగఇతిస్థితిః॥ ౨౦౦ ॥ విక్రయాద్యోధనంకించిద్గృహ్ణీయాత్కులసన్నిధౌ । క్రయేణసవిశుద్ధంహిన్యాయతోలభతేధనమ్॥ ౨౦౧॥ అథమూలమనాహార్యంప్రకాశక్రయశోధితః । అదండ్యోముచ్యతేరాజ్ఞానాష్టికోలభతేధనమ్॥ ౨౦౨॥ నాన్యదన్యేనసంసృష్టరూపంవిక్రయమర్హతి । నచాసారంనచన్యూనంనదూరేణతిరోహితమ్॥ ౨౦౩॥ అన్యాంచేద్దర్శయిత్వాన్యావోఢుఃకన్యాప్రదీయతే । ఉభేతేఏకశుల్కేనవహేదిత్యబ్రవీన్మనుః ॥ ౨౦౪ ॥ నోన్మత్తాయానకుష్ఠిన్యానచయాస్పృష్టమైథునా । పూర్వందోషానభిఖ్యాప్యప్రదాతాదండమర్హతి ॥ ౨౦౫॥ ఋత్విగ్యదివృతోయజ్ఞేస్వకర్మపరిహాపయేత్ । తస్యకర్మానురూపేణదేయోంఽశఃసహకర్తృభిః॥ ౨౦౬ ॥ దక్షిణాసుచదత్తాసుస్వకర్మపరిహాపయన్ । కృత్స్నమేవలభేతాంశమన్యేనైవచకారయేత్॥ ౨౦౭ ॥ యస్మిన్కర్మణియాస్తుస్యురుక్తాఃప్ర

త్రవామృతః। స్వామీదత్త్వార్ధమూల్యంతుప్రగృహ్ణీయాత్స్వకంధనం । అర్ధంద్వయోరపహృతంతత్రస్యాద్వ్యవహారతః॥ ౨౦౨ ॥ నాన్యదితి॥ కుంకుమాదిద్రవ్యంకుసుంభాదినామిశ్రీకృత్యనవిక్రేతవ్యం - నచాసారమిత్యభిధాయ - సచకులాదినాన్యూనం - నపరోక్షావస్థితం - నరోగాదినాస్థగితరూపం - అత్రాస్వామివిక్రయసాదృశ్యాదస్వామివిక్రయదండఏవస్యాత్॥ ౨౦౩ ॥ అన్యాంచేతి॥ శుల్కదేయాంశుల్కవ్యవస్థాకాలేనిరవద్యాందర్శయిత్వాయదిసావద్యావరాయదీయతే - తదాద్వేఅపికన్యేతేనైవశుల్కేనాసౌవరఃపరిణయేత ఇతిమనురాహ - శుల్కగ్రహణపూర్వకకన్యాయాదానస్యవిక్రయరూపత్వాదర్థక్రయవిక్రయసాధర్మ్యేణాస్యాత్రాభిధానం॥ ౨౦౪॥ నోన్మత్తాయాఇతి॥ ఉన్మత్తాయాః తథాకుష్ఠవత్యాఃయాచానుభూతమైథునాతస్యాబ్రాహ్మణాదివివాహాత్ పూర్వం ఉన్మాదాదీన్ దోషాన్ వరస్యకథయిత్వాదండార్హోనభవతి - తేనాకథనేదండఇతిగమ్యతే॥ శ్లో॥ యస్తుదోషవతీంకన్యామితివక్ష్యతి॥ అథసంభూయసముత్థానమాహ ॥ ౨౦౫ ॥ ఋత్విగితి॥ యజ్ఞేకృతవరణఋత్విక్ యదికించిత్కర్మకృత్వావ్యాధ్యాదినాకర్మత్యజతి - తదాతస్యేతర ఋత్విగ్భిఃపర్యాలోచ్యకృతానుసారేణదక్షిణాంశోదేయః॥ ౨౦౬॥ దక్షిణాస్వితి॥ మాధ్యందినసవనాదౌదక్షిణాకాలేదక్షిణాసుదత్తాసువ్యాధ్యాదినాకర్మపరిత్యజన్ నతుశాఠ్యాత్ కృత్స్నమేవదక్షిణాభాగంలభేత - కర్మశేషంప్రకృతమన్యేనకారయేత్॥ ౨౦౭॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ కర్మణి యాఆధానాదౌ అంగమంగంప్రతియాదక్షిణాయత్సంబంధేనశ్రుతాఃస్యుః - సఏవతాఆదదీత - నతద్భాగమాత్రంసర్వేవిభజ్యగృహ్ణీరన్నితిసంశయః - అత్రసిద్ధాంతమా

హ॥౨౦౮॥ రథమితి॥ కేషాంచిచ్ఛాఖినామాధానే అధ్వర్యవే రథో దేయత్వేనామ్నాయతే - బ్రహ్మణే చాశ్వః ఉద్గాత్రే సోమక్రయవహనశకటమతో వ్యవస్థామ్నాతసామర్థ్యాద్యా దక్షిణా యత్సంబంధిత్వేన శ్రూయతే స ఏవ తామాదదీత - సంప్రతిపత్తిరిథా నేదక్షిణావిభాగమాహ॥౨౦౯॥ సర్వేషామితి॥ తం శతేన దీక్షయతీతి శ్రూయతే - తత్ర సర్వేషాం షోడశానామృత్విజాం మధ్యే యే ముఖ్యా ఋత్విజః హోతాధ్వర్యుబ్రహ్మోద్గాతారః సమగ్రదక్షిణాయాః స్తే అర్ధహరాః అష్టచత్వారింశద్గోభాజో భవంతి - అతఏవ శాట్యాయనేన యద్వాదశేభ్య ఇతి ప్రత్యేకం ద్వాదశగోదానం విహితం యద్యపి తస్యార్ధం పంచాశద్భవతి తథాపి హస్త్యానార్థగ్రహణేనాపి ఇమే అర్ధిన ఉచ్యంతే - సామీప్యాదపరే మైత్రావరుణాదయః ప్రతిప్రస్థాతృబ్రాహ్మణాచ్ఛంసిప్రస్తోతారః తే ముఖ్యర్త్విగ్గృహీతదక్షిణార్ధగ్రహణేనార్ధిన ఉచ్యంతే - తృతీయినః అచ్ఛావాక్నేష్టాగ్నీధ్రప్రతిహర్తారః తే ముఖ్యర్త్విగ్గృహీతస్య తృతీయమంశం లభంతే - పాదినస్తు గ్రావస్తున్నేతృపోతృసుబ్రహ్మణ్యా ఏతే ముఖ్యర్త్విగ్గృహీతస్య చతుర్థమంశం లభంతే - ఏతచ్చ షట్ ద్వితీయేభ్యః చతస్రస్తృతీయేభ్యః తిస్రశ్చతుర్థేభ్య ఇతి సూత్రయతా కాత్యాయనేన స్ఫుటీకృతం॥౨౧౦॥ సంభూయేతి॥ మిలిత్వా గృహనిర్మాణాదీని స్వకర్మాణి లోకే స్థపతిసూత్రధారాద్యధిభిశ్చ మనుష్యైః కుర్వద్భిరనేన యజ్ఞదక్షిణావిధినా విశ్రాణనేన వ్యాపారాద్యపేక్షయా భాగకల్పనా కార్యా - ఇదానీం దత్తానపకర్మాహ ॥౨౧౧॥ ధర్మార్థమితి॥ యేన యాగాదికకర్మార్థం కస్మైచిద్యాచమానాయ ధనం దత్తం ప్రతిశ్రుతం వా - పశ్చాచ్చ తద్ధనమసౌ యాగాద్యర్థం న వినియుంజీత - తదా తద్దత్తమపి గ్రా

త్యంగదక్షిణాః । స ఏవ తా ఆదదీత భజేరన్ సర్వ ఏవ వా॥ ౨౦౮ ॥ రథం హరేత చాధ్వర్యుర్బ్రహ్మాధానే చ వాజి
నమ్ । హోతా వాపి హరేదశ్వముద్గాతా చాప్యనః క్రయే । ౨౦౯ ॥ సర్వేషామర్ధినో ముఖ్యాస్తదర్ధేనార్ధి
నోఽపరే। తృతీయినస్తృతీయాంశాశ్చతుర్థాంశాశ్చ పాదినః । ౨౧౦ ॥ సంభూయ స్వాని కర్మాణి కుర్వద్భిరి
హ మానవైః। అనేన విధియోగేన కర్తవ్యాంశప్రకల్పనా । ౨౧౧ । ధర్మార్థం యేన దత్తం స్యాత్కస్మైచిద్యా
చతే ధనమ్। పశ్చాచ్చ న తథా తత్స్యాన్న దేయం తస్య తద్భవేత్। ౨౧౨ । యది సంసాధయేత్తత్తు దర్పాల్లో
భేన వా పునః। రాజ్ఞా దాప్యః సువర్ణం స్యాత్తస్య స్తేయస్య నిష్కృతిః ॥ ౨౧౩ ॥ దత్తస్యైషోదితా ధర్మ్యా
యథావదనపక్రియా । అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి వేతనస్యానపక్రియామ్॥ ౨౧౪ । భృతో నార్తో న కుర్యాద్యో
దర్పాత్కర్మ యథోదితమ్। స దండ్యః కృష్ణలాన్యష్టౌ న దేయం చాస్య వేతనమ్ । ౨౧౫। ఆర్తస్తు కుర్యా
త్స్వస్థః సన్యథాభాషితమాదితః। స దీర్ఘస్యాపి కాలస్య తల్లభేతైవ వేతనమ్॥ ౨౧౬॥ యథోక్తమార్తః సుస్
థో వా యస్తత్కర్మ న కారయేత్ । న తస్య వేతనం దేయమల్పోనస్యాపి కర్మణః॥ ౨౧౭ । ఏష ధర్మోఽఖిలేనో
క్తో వేతనాదానకర్మణః । అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి ధర్మం సమయభేదినామ్॥ ౨౧౮॥ యో గ్రామదేశసం
ఘానాం కృత్వా సత్యేన సంవిదమ్। విసంవదేన్నరో లోభాత్తం రాష్ట్రాద్విప్రవాసయేత్। ౨౧౯। నిగృహ్య దా
పయేచ్చైనం సమయవ్యభిచారిణమ్। చతుస్సువర్ణాన్షణ్ణిష్కాంఛతమానం చ రాజతమ్॥ ౨౨౦ । ఏతద్దండ

హ్యం ప్రతిశ్రుతం చ న దేయం - యదాహ గౌతమః - ప్రతిశ్రుత్యాప్యధర్మసంయుక్తాయ న దద్యాత్ ॥ ౨౧౨ ॥ యదీతి ॥ యది తద్దత్తమసౌ గృహీత్వా లోభాదహంకారాద్వా న త్యజతి - ప్రతిశ్రుతం వా ధనం బలేన గృహ్ణాతి - తదా తస్య చౌరప్రాయస్య సంశుద్ధ్యర్థం రాజ్ఞా స్వర్ణం దండం దాపనీయో భవతి॥౨౧౩॥ దత్తస్యేతి॥ ఏతద్దత్తస్యాప్రతిపాదనం ధర్మాదనపేతం తదుక్తం - అతోనంతరం భృతేరసమర్పణాదికం వక్ష్యామి॥౨౧౪॥ భృత్య ఇతి॥ యో భృతిపరిక్రీతో వ్యాధ్యపీడితో యథానిరూపితం కర్మాహంకారాన్న కుర్యాత్ - కర్మానురూపేణ సువర్ణాది కృష్ణలాన్యష్టౌ దండనీయః - వేతనం చాస్య న దేయం ॥ ౨౧౫ ॥ ఆర్త ఇతి॥ యదా వ్యాధ్యాదిపీడయా కర్మ న కరోతి యావద్యథాభాషితం తాదృక్కర్మ కుర్యాత్ - వేతనం చ చిరకాలాదపి లభేతైవ ॥ ౨౧౬॥ యథోక్తమితి॥ యత్కర్మ యథాభాషితం పీడితోఽన్యేన కారయేత్ సుస్థో వా న కుర్యాత్ నాపి కారయేత్ తస్య కించిచ్ఛేషస్య కృతస్య కర్మణో వేతనం న దేయం॥ ౨౧౭॥ ఏష ధర్మ ఇతి॥ ఏషా వ్యవస్థా వేతనాదానాఖ్యకర్మణో నిశ్శేషేణోక్తా - అతోనంతరం సంవిద్వ్యతిక్రమకారిణాం దండాదివ్యవస్థాం వదిష్యామి ॥ ౨౧౮॥ యో గ్రామేతి॥ గ్రామదేశశబ్దాభ్యాం తద్వాసినో లక్ష్యంతే సంఘో వణిగాదిసమూహః - ఇదమస్మాభిః కర్తవ్యం పరిహర్తవ్యమిత్యేవంరూపం సంకేతం సత్యాదిశపథేన కృత్వా తన్మధ్యే యో నరో లోభాదినా విసంవదేత్ - తం రాజా రాష్ట్రాన్నిర్వాసయేత్॥ ౨౧౯॥ నిగృహ్యేతి॥ అథ చైనం సంవిద్వ్యతిక్రమకారిణం నిబోధ్య - చతురః సువర్ణాన్ షణ్ణిష్కాన్ ప్రత్యేకం చతుస్సువర్ణపరిమితాన్ - రాజతం చ శతమానం వింశత్యధికరక్తికాశతత్రయ

పరిమాణంత్రయమేతద్విషయలాఘవగౌరవాపేక్షయా సమన్వితం వ్యస్తం వా రాజా దండం దాపయేత్ ॥ ౨౨౦ ॥ ఏతదితి ॥ గ్రామేషు బ్రాహ్మణజాతిసమూహేషు సంవిద్వ్యతిక్రమకారిణామేతద్దండవిధిం ధర్మప్రధానో రాజానుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౨౧ ॥ క్రీత్వేతి ॥ క్రీత్వా విక్రీయ వా కించిద్ద్రవ్యం వినశ్వరరూపం స్థిరార్ఘ్యం భూమితామ్రాది యస్యాలోకే పశ్చాత్తాపో జాయతే న సాధు మయా క్రీతమితి స క్రీతం దశాహమధ్యే ప్రత్యర్పయేత్ విక్రీతం వా గృహ్ణీయాత్ ॥ ౨౨౨ ॥ పరేణేతి ॥ దశాహాదూర్ధ్వం క్రీతం న త్యజేత్ - నాపి విక్రీతం విక్రయికో బలేన దాపయేత్ - విక్రీతం బలేన గృహ్ణన్ పరిత్యజన్ రాజా షట్ శతాని దండ్యః ॥ ౨౨౩ ॥ యస్త్వితి ॥ సోన్మత్తాయా ఇతి సామాన్యేనోక్తం దండవిశేషాభిధానార్థమిదం - ఉన్మాదాదిదోషానకథయిత్వా దోషవతీం కన్యాం వరాయ యః ప్రయచ్ఛతి - తస్య రాజా స్వయమాదరేణ షణ్ణవతిపణాన్ దండం కుర్యాత్ - అనుశయప్రసంగేనైతత్కన్యాగతముచ్యతే ॥ ౨౨౪ ॥ అకన్యేతి ॥ నేయం కన్యా క్షతయోనిరియమితి యో మనుష్యో ద్వేషేణ బ్రూయాత్ తస్యాయుక్తదోషమవిభావయతః పణశతం రాజా దండం ప్రకల్పయేత్ యుక్తశ్చాస్యాః కన్యేతి వాదినో దండో యస్మాత్ ॥ ౨౨౫ ॥ పాణిగ్రహణికా ఇతి అర్యమణం దేవం కన్యా అగ్నిమయక్షతేత్యేవమాదయో వైదికా మన్త్రాః కన్యాశబ్దశ్రవణాత్ కన్యాస్వేవ వ్యవస్థితాః నాకన్యావిషయే క్వచిత్ శాస్త్రే ధర్మవివాహసిద్ధయే వ్యవస్థితా అసమవేతార్థాః స్యాత్ - అతఏవాహ - తాః క్షతయోనయో వైవాహికమన్త్రైః సంస్క్రియమాణా అపి యస్మాదపగతధర్మవివాహాదికా లిన్యో భవంతి - నాసాం ధర్మ్యో వివాహ ఇత్యర్థః - న తు క్షతయోనేః వైవాహికమన్త్రహోమాదినిషేధకమిదం - యా గర్భిణీ సంస్క్రియతే తథా వోఢుః కన్యా సముద్భవమితి క్షతయోనేరపి మనునైవ వివాహసంస్కా-

విధిం కుర్యాద్ధార్మికః పృథివీపతిః । గ్రామజాతిసమూహేషు సమయవ్యభిచారిణామ్ ॥ ౨౨౧ ॥ క్రీత్వా విక్రీయ
వా కించిద్యస్యేహానుశయో భవేత్ । సోఽన్తర్దశాహాత్తద్ద్రవ్యం దద్యాచ్చైవాదదీత వా ॥ ౨౨౨ ॥ ....
పరేణ తు దశాహస్య న దద్యాన్నాపి దాపయేత్ । ఆదదానో దదచ్చైవ రాజ్ఞా దండ్యశ్శతాని షట్ ॥ ౨౨౩ ॥ య
స్తు దోషవతీం కన్యామనాఖ్యాయ ప్రయచ్ఛతి । తస్య కుర్యాన్నృపో దండం స్వయం షణ్ణవతిం పణాన్ ॥ ౨౨౪ ॥ అ
కన్యేతి తు యః కన్యాం బ్రూయాద్ద్వేషేణ మానవః । స శతం ప్రాప్నుయాద్దండం తస్యా దోషమదర్శయన్ ॥ ౨౨౫ ॥
పాణిగ్రహణికా మన్త్రాః కన్యాస్వేవ ప్రతిష్ఠితాః । నాకన్యాసు క్వచిన్నౄణాం లుప్తధర్మక్రియా హి తాః ॥ ౨౨౬ ॥
పాణిగ్రహణికా మన్త్రా నియతం దారలక్షణమ్ । తేషాం నిష్ఠా తు విజ్ఞేయా విద్వద్భిః సప్తమే పదే ॥ ౨౨౭ ॥ యస్మిన్
యస్మిన్ కృతే కార్యే యస్యేహానుశయో భవేత్ । తమనేన విధానేన ధర్మ్యే పథి నివేశయేత్ ॥ ౨౨౮ ॥ పశుషు
స్వామినాం చైవ పాలానాం చ వ్యతిక్రమే । వివాదం సంప్రవక్ష్యామి యథావద్ధర్మతత్త్వతః ॥ ౨౨౯ ॥ దివా వ
క్తవ్యతా పాలే రాత్రౌ స్వామిని తద్గృహే । యోగక్షేమేఽన్యథా చేత్తు పాలో వక్తవ్యతామియాత్ ॥ ౨౩౦ ॥ గో
పః క్షీరభృతో యస్తు స దుహ్యాద్దశతో వరామ్ । గోస్వామ్యనుమతే భృత్యస్సా స్యాత్పాలేఽభృతే భృతిః ॥ ౨౩౧ ॥ న

వస్య వక్తవ్యహానిత్వాత్ - దేవలేన తు ॥ శ్లో ॥ గాంధర్వేషు వివాహేషు పునర్వైవాహికో విధిః । కర్తవ్యశ్చ త్రిభిర్వర్ణైః సమయే నాగ్నిసాక్షిక ఇతి - గాంధర్వేషు వివాహేషు హోమమన్త్రాదివిధిరుక్తః - గాంధర్వశ్చోపగమనపూర్వకోపి భవతీతి స్యాత్ క్షత్రియవిషయే సుధర్మత్వం మనునోక్తం - అతస్సామాన్యవిశేషన్యాయాత్ ఇతరవిషయోయం క్షతయోనివివాహస్యాధర్మత్వోపదేశః ॥ ౨౨౬ ॥ పాణిగ్రహణికా ఇతి ॥ వైవాహికా మన్త్రాః నియతం నిశ్చితం భార్యాత్వే నిమిత్తం మన్త్రైః యథాశాస్త్రం ప్రయుక్తైః భార్యాత్వే నిష్పత్తేః తేషాం తు మన్త్రాణాం సఖా సప్తపదీ భవేతి మన్త్రేణ కల్పనయా సప్తమే దత్తే పదే భార్యాత్వనిష్పత్తేః శాస్త్రజ్ఞైః నిష్పత్తిర్విజ్ఞేయా - ఏవం చ సప్తపదీదానాత్ ప్రాగ్భార్యాత్వానిష్పత్తేః సత్యనుశయే జహ్యాన్నాన్యదా ॥ ౨౨౭ ॥ యస్మిన్నితి ॥ న కేవలం క్రయ ఏవ అన్యత్రాపి యస్మిన్ యస్మిన్ సంబంధిత్వేనాదాకార్యే యస్య పశ్చాత్తాపో జాయతే తమనేన దశాహవిధినా ధర్మాదనపేతే మార్గే నృపః స్థాపయేత్ ॥ ౨౨౮ ॥ పశుష్వితి ॥ గవాదిపశువిషయే స్వామినాం పాలానాం వ్యతిక్రమే జాతే వివాదం సమ్యగ్ధర్మ్యం యథాతథా వ్యవస్థయా వక్ష్యామి ॥ ౨౨౯ ॥ దివేతి ॥ దివా పశూనాం పాలహస్తన్యస్తానాం యోగక్షేమవిషయే పాలస్య గర్హణీయతా - రాత్రౌ పునః పాలప్రత్యర్పితానాం స్వామిగృహస్థితానాం స్వామినో దోషః - అన్యథా తు - యది రాత్రావపి పాలహస్తగతా భవంతి తత్ర దోష ఉత్పన్నే పాల ఏవ గర్హణీయతాం ప్రాప్నోతి ॥ ౨౩౦ ॥ గోపః క్షీరభృత ఇతి ॥ యో గోపాలో భోజ్యభృత్యః క్షీరేణ న భక్తాదినా స్వస్వామ్యనుజ్ఞయా దశభ్యః గోభ్యః శ్రేష్ఠామేకాం గాం భృత్యర్థం దుహ్యాత్ - సా భక్తాదిరహితే గోపాలే భృతిః స్యాత్ - ఏవం చైకగవీక్షీరదానేన దశ గాః పాలయేదిత్యుక్తం ॥ ౨౩౧ ॥ నష్టమితి ॥ నష్టం దృష్టిపథాతీతం - కృమిభిః నాశితం - శ్వభిః

ఖాదితం హతం వివరాదిపాతమృతం - ప్రదర్శనం చైతత్పాలసంబంధిరక్షకాఖ్యపురుషవ్యాపారరహితం మృతం - పలాయితం - గవాదిపశుపాల ఏవ తు స్వామినే దద్యాత్ ॥ ౨౩౨ ॥ విఘుష్యేతి ॥ చోరైః పునః పటహాదివిఘుష్య హృతం పాలో దాతుం నార్హతి - విఘుష్యేతి చోరాణాం బహుత్వప్రబలత్వకథనపరం - సన్నిహితే దేశే హరణకాలాంతర ఏవాత్మీయస్వామినః కథయతి ॥ ౨౩౩ ॥ కర్ణావితి ॥ స్వయం మృతేషు పశుషు కర్ణచర్మలాంగూలప్రవాలాన్నాభేరధోభాగస్నాయురోచనాః స్వామినాం దద్యాత్ - అన్యాని చ చిహ్నాని శృంగఖురాదీని దర్శయేత్ ॥ ౨౩౪ అజావికఇతి ॥ అజాశ్చ ఆవికాశ్చ అజావికం - గవాశ్వప్రభృతీని చేతి ద్వంద్వైకవద్భావః - తస్మిన్నజావికే వృకైః పరివృతే పతి - పాలే నాగచ్ఛతి - యామజామేడకాం వా వనే వృకో హన్యాత్పాలస్య దోషస్స్యాత్ ॥ ౨౩౫॥ తాసాం చేదితి ॥ తాసామజావికానాం పాలేన నియమితానాం యత్నాద్వృద్ధికశ్చిత్ తాశ్చ దుల్లుత్యాలక్షితో యాం కాంచిద్ధన్యాత్ - న పాలస్తత్ర దోషభాక్ ॥ ౨౩౬ ॥ ధనుశ్శతమితి ॥ చతుర్హస్తో ధనుః శమ్యా యష్టిః తస్యాః పాతః ప్రక్షేపో గ్రామసమీపే సర్వాసు దిక్షు చత్వారో హస్తశతాని త్రిన్యాయష్టిప్రక్షేపా యావత్పశుప్రచారార్థం సస్యవపనాదిసంరోధపరిహారః కార్యః - నగరసమీపే పునరయం త్రిగుణః కర్తవ్యః ॥ ౨౩౭ ॥ తత్రేతి ॥ తస్మిన్ పరిహారస్థానే యది కేనచిదదత్తావృతికం ధాన్యం ఉప్యతే తచ్చేత్పశవో భక్షేయుః - తత్ర పశుపాలానాం నృపో దండం న కుర్యాత్ ॥ ౨౩౮ ॥ వృతిమితి ॥ తత్ర పరిహారస్థానే క్షేత్రే వృతిం కంటకాదిమయీం తథావిధాముచ్ఛ్రితాం కుర్యాత్ - యామపరపార్శ్వే ఉష్ట్రో న విలోకయేత్ తస్యాం చ యత్కించిచ్ఛిద్రం శ్వసూకరముఖప్రవేశయోగ్యం తత్సర్వమావృణుయాత్ ॥ ౨౩౯ ॥ పథీతి ॥ వర్త్మసమీపగ్రామసమీపవర్తిని వా పరిహారస్థక్షేత్రే దత్తవృ

నష్టం వినష్టం క్రిమిభిః శ్వహతం విషమే మృతమ్ । హీనం పురుషకారేణ ప్రదద్యాత్పాల ఏవ తు ॥ ౨౩౨ ॥ విఘుష్య తు హృతం చోరైర్న పాలో దాతుమర్హతి । యది దేశే చ కాలే చ స్వామినః స్వస్య శంసతి ॥ ౨౩౩ ॥ కర్ణౌ చర్మ చ వాలాంశ్చ వస్తిం స్నాయుం చ రోచనామ్ । పశుషు స్వామినాం దద్యాన్మృతేష్వంగాని దర్శయేత్ ॥ ౨౩౪ ॥ అజావికే తు సంరుద్ధే వృకైః పాలే త్వనాయతి । యాం ప్రసహ్య వృకో హన్యాత్పాలే తత్కిల్బిషం భవేత్ ॥ ౨౩౫ ॥ తాసాం చేదవరుద్ధానాం చరంతీనాం మిథో వనే । యాముత్ప్లుత్య వృకో హన్యాన్న పాలస్తత్ర కిల్బిషీ ॥ ౨౩౬ ॥ ధనుశ్శతం పరీహారో గ్రామస్య స్యాత్సమంతతః । శమ్యాపాతాస్త్రయో వాపి త్రిగుణో నగరస్య తు ॥ ౨౩౭ ॥ తత్రాపరివృతం ధాన్యం విహింస్యుః పశవో యది । న తత్ర ప్రణయేద్దండం నృపతిః పశురక్షిణామ్ ॥ ౨౩౮ ॥ వృతిం తత్ర ప్రకుర్వీత యాముష్ట్రో న విలోకయేత్ । ఛిద్రం చ వారయేత్సర్వం శ్వసూకరముఖానుగమ్ ॥ ౨౩౯ ॥ పథి క్షేత్రే పరివృతే గ్రామాంతీయేఽథవా పునః । స పాలశ్శతదండార్హో విపాలాన్వారయేత్పశూన్ ॥ ౨౪౦ ॥ క్షేత్రేష్వన్యేషు తు పశుస్సపాదం పణమర్హతి । సర్వత్ర తు సదో దేయః క్షేత్రికస్యేతి ధారణా ॥ ౨౪౧ ॥ అనిర్దశాహాం గాం సూతాం వృషాన్దేవపశూంస్తథా । సపాలాన్వా విపాలాన్వా న దండ్యాన్మనురబ్రవీత్ ॥ ౨౪౨ ॥ క్షేత్రికస్యాత్యయే దండో భాగాద్దశగుణో భవేత్ । తతోఽర్ధదండో భృత్యానామజ్ఞానాత్క్షేత్రికస్య తు ॥ ౨౪౩ ॥ ఏతద్విధానమాతిష్ఠేద్ధార్మికః పృథివీపతిః । స్వామినాం చ పశూనాం చ పాలానాం చ వ్యతిక్రమే ॥ ౨౪౪ ॥ సీమాం ప్రతి సముత్పన్నే వివాదే గ్రామయోర్ద్వయోః । జ్యేష్ఠే మాసి నయేత్సీమాం సుప్రకాశేషు సేతుషు ॥ ౨౪౫ ॥

త్తౌ సపాలః పశుః పాలానివారితో ద్వారాదినా కథంచిత్ప్రవిష్టో యదా భక్షయతి తదా పణశతం దండ్యః పశోశ్చ దరిద్రాసంభవాత్ పాల ఏవ దండ్యః విపాలాన్పునః భక్షణప్రవృత్తాన్ క్షేత్రరక్షకో నివారయేత్ ॥ ౨౪౦॥ క్షేత్రేష్వితి॥ వర్త్మగ్రామాంతవ్యతిరిక్తేషు పశురక్షయన్ సపాదం పణం దండమర్హతి - అత్రాపి పాల ఏవ దండ్యః - సర్వత్ర క్షేత్రే పశుభక్షితం ఫలం స్వామినే పాలేన స్వామినా వా యథాపరాధం దాతవ్యమితి నిశ్చయః ॥ ౨౪౧॥ అనిర్దశాహామితి ॥ ప్రసూతామనిర్గతదశాహాం తథా చక్రశూలాంకితోత్సృష్టవృషాన్ హరిహరాదిప్రతిమాసంబంధిపశూన్ పాలరహితాన్ వా సస్యభక్షణప్రవృత్తాన్ మనురదండ్యానాహ- ఉత్సృష్టవృషాణామపి గర్భార్థం గోష్వపి పాలైర్ధారణాత్ సపాలత్వసంభవః ॥ ౨౪౨॥ క్షేత్రికస్యేతి॥ క్షేత్రకర్తా యథా పశుసస్యభక్షణే అయథాకాలం వపనాదౌ వా అపరాధే సతి యావతో రాజభాగస్య తేన హానిః కృతా తతో దశగుణదండః స్యాత్ - క్షేత్రికావిదితే భృత్యానాముక్తాపరాధే క్షేత్రికస్యైవ దశగుణార్ధదండః - క్షేత్రసస్యప్రసంగాచ్చేదముక్తం ॥ ౨౪౩॥ ఏతదితి॥ స్వామినాం పాలానాం చ రక్షణాదపరాధే పశూనాం చ సస్యభక్షణరూపే ధర్మప్రధానో భూపతిరేతత్పూర్వోక్తం కర్తవ్యమనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౪౪॥ సీమామితి॥ ద్వయోర్గ్రామయోర్మర్యాదాం ప్రతి విప్రతిపత్తావుత్పన్నాయాం జ్యేష్ఠమాసి గ్రీష్మరవితాపసంశుష్కతృణత్వాత్ ప్రకటీభూతేషు సీమాంగేషు రాజా సీమాం నిశ్చినుయాత్ ॥ ౨౪౫॥ సీమావృక్షానితి॥ న్యగ్రోధాదీన్ వృక్షాన్ క్షీరిణః ఉదుంబరాదీన్ విర్ద్ధా

యిత్వాత్ సీమాలింగభూతాన్ కుర్వీత॥౨౪౬॥ గుల్మానితి॥ గుల్మాన్ ప్రకాండరహితాన్ వేణూంశ్చ ప్రచురకంటకత్వాల్పకంటకత్వాదిభేదేన నానాప్రకారాన్ సీమావృక్షాన్ వల్ల్యోలతాః స్థలాని కృత్రిమోన్నతభూభాగాన్ శరాన్ కుబ్జకగుల్మాంశ్చ ప్రచురాల్పభోగత్వేనాదరార్థం పృథక్ నిర్దిష్టాన్ సీమాలింగభూతాన్ కుర్యాత్- ఏవంకృతే సీమా న నశ్యతి॥ ౨౪౭ ॥ తడాగానీతి॥ తడాగకూపదీర్ఘికాజలనిర్గమమార్గదేవగృహాణి సీమారూపేణ గ్రామద్వయసంధిస్థానేషు కర్తవ్యాని- ఏతేషు సీమానిర్ణయోపాయవిభాగవ్యక్తేషు ఉదకాద్యర్థిజనా అపిశ్రుతిపరంపరయా చిరకాలేఽపి సాక్షిణో భవంతి॥ ౨౪౮ ॥ ఉపచ్ఛన్నానీతి॥ సీమానిర్ణయే సర్వదాఽస్మిన్ లోకే మనుష్యాణాం విభ్రమమజ్ఞానం దృష్ట్వా అభిహితవ్యతిరిక్తాని గూఢాని వక్ష్యమాణాని సీమాచిహ్నాని కారయేత్॥ ౨౪౯ ॥ అశ్మన ఇతి॥ యానీతి॥ ప్రస్తరాస్థిగోవాలతుషభస్మకర్పటికాశుష్కగోమయపక్వేష్టకాంగారపాషాణకర్కరసికతా అన్యాన్యప్యేవం ప్రకారాణి కాలాంజనకార్పాసాస్థి ప్రభృతీని యాని చిరకాలేనాపి భూమిరాత్మసాత్ న కరోతి తాని గ్రామయోః సంధిషు సీమాయాం ప్రక్షిప్య కుంభేష్వేతాని సీమాం తేషు నిధాపయేదితి బృహస్పతివచనాత్ స్థూలపాషాణవ్యతిరిక్తాని కుంభేషు కృత్వా ప్రచ్ఛన్నాన్ సభూమాని ఖాంయ ధారయేత్॥ ౨౫౦॥ ౨౫౧ ॥ ఏతైరితి॥ వివదమానయోర్గ్రామయోః ప్రాగుక్తైరేతైః ఉక్తచిహ్నై రాజా సీమామున్నయేత్ వసతోః పునరవిచ్ఛిన్నయా భుక్త్యా సీమానిర్ణయో న తు త్రిపురుషాదికతయాఽతస్యాధిసీమేతి పర్యుదస్తత్వాత్ గ్రామద్వయసంధిస్థనద్యాదిప్రవాహేన చ పారావారగ్రామయోః సీమాం నిశ్చినుయాత్॥౨౫౨॥ యదీతి॥ యది ప్రచ్ఛన్న ప్ర

సీమావృక్షాంశ్చ కుర్వీత న్యగ్రోధాశ్వత్థకింశుకాన్. శాల్మలీంసాలతాలాంశ్చ క్షీరిణశ్చైవ పాదపాన్॥౨౪౬॥
గుల్మాన్ వేణూంశ్చ వివిధాన్ శమీవల్లీస్థలాని చ । శరాన్ కుబ్జకగుల్మాంశ్చ తథా సీమా న నశ్యతి॥ ౨౪౭ ॥ తడా
గాన్యుదపానాని వాప్యః ప్రస్రవణాని చ । సీమాసంధిషు కార్యాణి దేవతాయతనాని చ॥౨౪౮॥ ఉపచ్ఛన్నాని చా
న్యాని సీమాలింగాని కారయేత్ । సీమాజ్ఞానే నృణాం వీక్ష్య నిత్యం లోకే విపర్యయమ్॥ ౨౪౯॥ అశ్మనోఽస్థీని గో
వాలాంస్తుషాన్ భస్మకపాలికాః । కరీషమిష్టకాంగారాంచ్ఛర్కరా వాలుకాస్తథా॥ ౨౫౦ ॥ యాని చైవంప్ర
కారాణి కాలాద్భూమిర్న భక్షయేత్ । తాని సంధిషు సీమాయామప్రకాశాని కారయేత్॥ ౨౫౧ ॥ ఏతైర్లింగై
ర్నయేత్సీమాం రాజా వివదమానయోః । పూర్వభుక్త్యా చ సతతముదకస్యాగమేన చ ॥ ౨౫౨ ॥ యది సంశయ
ఏవ స్యాల్లింగానామపి దర్శనే । సాక్షిప్రత్యయ ఏవ స్యాత్సీమావాదవినిర్ణయః॥ ౨౫౩॥ గ్రామీయకకులా
నాం చ సమక్షం సీమ్ని సాక్షిణః । ప్రష్టవ్యాః సీమలింగాని తయోశ్చైవ వివాదినోః॥ ౨౫౪ ॥ తే పృష్టాస్తు యథా
బ్రూయుః సమస్తాః సీమ్ని నిశ్చయమ్ । నిబధ్నీయాత్తథా సీమాం సర్వాంస్తాంశ్చైవ నామతః॥ ౨౫౫ ॥ శిరో
భిస్తే గృహీత్వోర్వీం స్రగ్విణో రక్తవాససః । సుకృతైః శాపితాః స్వైః స్వైర్నయేయుస్తే సమంజసమ్॥౨౫౬॥
యథోక్తేన నయంతస్తే పూయంతే సత్యసాక్షిణః । విపరీతం నయంతస్తు దాప్యాః స్యుర్ద్విశతం దమమ్॥ ౨౫౭॥
సాక్ష్యభావే తు చత్వారస్సామంతా గ్రామవాసినః । సీమావినిర్ణయం కుర్యుః ప్రయతా రాజసన్నిధౌ॥ ౨౫౮
సామంతానామభావే తు మౌలానాం సీమ్ని సాక్షిణామ్ । ఇమానప్యనుయుంజీత పురుషాన్వనగోచరాన్॥౨౫౯

కాశలింగదర్శనేఽపి ప్రచ్ఛన్నాంగారాదిషు అమీ స్థానాంతరం నీత్వా నిఖాతా నాయం సీమాతరుర్న్యగ్రోధ ఇత్యాదిసమస్త ఏవ యది సందేహః స్యాత్ తదా సాక్షిప్రమాణమేవ సీమావివాదనిశ్చయో భవేత్॥ ౨౫౩॥ గ్రామీయకేతి॥ గ్రామికజనసమూహానాం గ్రామద్వయస్థనియుక్తయోః వాదిప్రతివాదినోశ్చ సమక్షం సీమావిషయే సీమాలింగసందేహే లింగాని సాక్షిణః ప్రష్టవ్యాః॥౨౫౪॥ త ఇతి॥ తే పృష్టాస్సాక్షిణః సమస్తా ఐక్యేన సీమావిషయే యేన ప్రకారేణ నిశ్చయం బ్రూయుః తేన ప్రకారేణావిస్మరణార్థం పత్రే సీమాం లిఖేత్ తాంశ్చ సర్వానేవ సాక్షిణో నామభాగతో లిఖేత్॥ ౨౫౫॥ శిరోభిరితి॥ తే సాక్షిణ ఇతి సామాన్యశ్రవణేఽపి రక్తస్రగ్వాససః సీమాం నయేయురితి యాజ్ఞవల్క్యవచనాత్ రక్తపుష్పమాలాధారిణో లోహితవాససో మస్తకే మృల్లోష్టాని గృహీత్వా యదస్మాకం సుకృతం తన్నిష్ఫలం స్యాదితి ఏవమాత్మీయైస్సుకృతైః శాపితాః స్వంతః తాం సీమాం యథాశక్తి నిర్ణయేయుః॥ ౨౫౬॥ యథోక్తేనేతి॥ తే సత్యప్రధానాః సాక్షిణః శాస్త్రోక్తేన విధానేన నిర్ణయస్థానిష్పాపా భవంతి అతథ్యే సనిశ్చిన్వంతః ప్రత్యేకం పణశతద్వయం దండం దాప్యా భవేయుః॥ ౨౫౭ ॥ సాక్ష్యభావ ఇతి॥ తత్ర సంధివివాదసాక్ష్యభావే చతుర్దిశం సమంతాత్ భవాః సామంతాస్తు స్వామినశ్చత్వారో గ్రామవాసినః సాక్షిధర్మేణ రాజసమక్షం సీమానిర్ణయం కుర్యుః॥ ౨౫౮ ॥ సామంతానామితి॥ సాక్షిధర్మేణ రాజసమక్షం సుసభవేన నిర్ణయమనుపపన్నానాం గ్రామవాసినాం గ్రామనిర్మాణకాలాదారభ్య మౌలానాం పురుషక్రమే

ణతద్గ్రామస్థానాం సీమాసాక్షిణామభావే ఇమానావశ్యమాణాన్ సన్నిహితవనచారిణః పృచ్ఛేత్ ॥ ౨౫౯ ॥ వ్యాధానితి ॥ లుబ్ధకాన్ పక్షివధజీవినః - గోపాలాన్ మత్స్యవృజీవినో మూలోత్పాటనజీవినః - సర్పగ్రాహిణః తిలోంఛవృత్తీనన్యాంశ్చ ఫలపుష్పేంధనాద్యర్థం వనవ్యవహారిణః - పృచ్ఛేత్ - ఏతేహి స్వప్రయోజనార్థం తేన గ్రామేణ సర్వదా వనం గచ్ఛేయుః తద్గ్రామసీమాభిజ్ఞాస్సంభవంతి ॥ ౨౬౦ ॥ తే పృష్టా ఇతి ॥ తే వ్యాధాదయః పృష్టాః సీమారూపేషు గ్రామసంధిషు యేన ప్రకారేణ చిహ్నం బ్రూయుః - తేనైవ ప్రకారేణ రాజా ద్వయోర్గ్రామయోః సీమాం వ్యవస్థాపయేత్ ॥ ౨౬౧ ॥ క్షేత్రేతి ॥ ఏకగ్రామేపి క్షేత్రకూపతటాకారామగృహాణాం సీమాసేతువివాదే సామంతదేశవాసిసాక్షిప్రమాణక ఏవ మర్యాదాచిహ్ననిశ్చయో విజ్ఞేయో న వ్యాధాదిప్రమాణకః ॥ ౨౬౨ ॥ సామంతా ఇతి ॥ సీమాచిహ్ననిమిత్తం వివదమానానాం మనుష్యాణాం యది సామంతా దేశవాసినో మిథ్యా బ్రూయుః - తదా తే సర్వే ప్రత్యేకం రాజ్ఞా మధ్యమసాహసం దండనీయాః - ఏవం చాసామంతరూపాణాం పూర్వోక్తాద్ధ్యర్ధశతో దమో జ్ఞేయః ॥ ౨౬౩ ॥ గృహమితి ॥ గృహతటాకోద్యానక్షేత్రాణామన్యతమం మారణబంధనాదిభయకథనపూర్వమాక్రమ్య హరణే పంచ పణశతాని దండనీయః స్యాత్ - స్వాతంత్ర్యాత్ ద్విశతో దమః ॥ ౨౬౪ ॥ సీమాయామితి ॥ లింగసాక్ష్యభావే సీమాయాం పరిచ్ఛేత్తుమశక్యాయాం రాజైవ ధర్మజ్ఞః పక్షపాతరహితో గ్రామద్వయమధ్యవర్తినీం వివాదవిషయాం భూమిం యేషామేవ గ్రామవాసినాం ఉపకారాతిశయో భవతి తద్వ్యతిరేకేణ చ మహాన్వివాదస్తేషామేవ దద్యాదితి శాస్త్రవ్యవస్థా ॥ ౨౬౫ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష సీమానిశ్చయో ధర్మాణాం నిర్ణ

వ్యాధాంచ్ఛాకునికాన్ గోపాన్ కైవర్తాన్మూలఖానకాన్ । వ్యాలగ్రాహానుంఛవృత్తీనన్యాంశ్చ వనచారిణః ॥
౨౬౦ ॥ తే పృష్టాస్తు యథా బ్రూయుస్సీమాసంధిషు లక్షణమ్ । తత్తథా స్థాపయేద్రాజా ధర్మేణ గ్రామయో-
ర్ద్వయోః ॥ ౨౬౧ ॥ క్షేత్రకూపతటాకానామారామస్య గృహస్య చ । సామంతప్రత్యయో జ్ఞేయస్సీమాసేతు
వినిర్ణయః ॥ ౨౬౨ ॥ సామంతాశ్చేన్మృషా బ్రూయుస్సేతౌ వివదతాం నృణాం । సర్వే పృథక్పృథగ్దండ్యా
రాజ్ఞా మధ్యమసాహసమ్ ॥ ౨౬౩ ॥ గృహం తటాకమారామం క్షేత్రం వా భీషయా హరన్ । శతాని పంచ దండ్య
స్స్యాదజ్ఞానాద్ద్విశతో దమః ॥ ౨౬౪ ॥ సీమాయామవిషహ్యాయాం స్వయం రాజైవ ధర్మవిత్ । ప్రదిశేద్భూ
మిమేతేషాముపకారాదితి స్థితిః ॥ ౨౬౫ ॥ ఏషోఖిలేనాభిహితో ధర్మస్సీమావినిర్ణయే । అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యా
మి వాక్పారుష్యవినిర్ణయమ్ ॥ ౨౬౬ ॥ శతం బ్రాహ్మణమాక్రుశ్య క్షత్రియో దండమర్హతి । వైశ్యోప్యర్ధశతం
ద్వే వా శూద్రస్తు వధమర్హతి ॥ ౨౬౭ ॥ పంచాశద్బ్రాహ్మణో దండ్యః క్షత్రియస్యాభిశంసనే । వైశ్యే స్యా
దర్ధపంచాశచ్ఛూద్రే ద్వాదశకో దమః ॥ ౨౬౮ ॥ సమవర్ణే ద్విజాతీనాం ద్వాదశైవ వ్యతిక్రమే । వాదేష్వవచ
నీయేషు తదేవ ద్విగుణం భవేత్ ॥ ౨౬౯ ॥ ఏకజాతిర్ద్విజాతీంస్తు వాచా దారుణయా క్షిపన్ । జిహ్వాయాః ప్రా
ప్నుయాచ్ఛేదం జఘన్యప్రభవో హి సః ॥ ౨౭౦ ॥ నామజాతిగ్రహం త్వేషామభిద్రోహేణ కుర్వతః । నిక్షే
ప్యోయోమయశ్శంకుర్జ్వలన్నాస్యే దశాంగులః ॥ ౨౭౧ ॥ ధర్మోపదేశం దర్పేణ విప్రాణామస్య కుర్వతః ।

ణోక్తః - అత ఊర్ధ్వం వాక్పారుష్యం వక్ష్యామి దండపారుష్యాత్ వాక్పారుష్యప్రవృత్తేః పూర్వమభిధానం అనుక్రమప్రశ్నత్వాంతు పారుష్యే దండవాచికే ఇతి దండశబ్దస్యాన్యాయవ్యవహారత్వాత్ పూర్వనిర్దేశః ॥ ౨౬౬ ॥ శతమితి ॥ ద్విజస్య చోరేత్యాక్షేపరూపం పరుషముక్త్వా క్షత్రియః పణశతం దండమర్హతి - ఏవం సార్ధశతం ద్వే వా శతే లాఘవగౌరవాపేక్షయా వైశ్యః - శూద్రోప్యేవం బ్రాహ్మణాక్రోశే తాడనాదిరూపం వధమర్హతి ॥ ౨౬౭ ॥ పంచాశదితి ॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియస్యోక్తరూపాక్షేపే కృతే పంచాశత్ పణాన్ దండ్యః - వైశ్యశూద్రే చ యథోక్తాక్రోశే కృతే పంచవింశతిర్ద్వాదశ పణాః క్రమేణ బ్రాహ్మణస్య దండస్స్యాత్ ॥ ౨౬౮ ॥ సమేతి ॥ ద్విజాతీనాం సమానజాతివిషయే యథోక్తాక్రోశే కృతే ద్వాదశ పణో దండః - అవచనీయేషు పునరాక్రోశవాదేషు మాతృభగిన్యాద్యశ్లీలరూపేషు తదేవేతి నపుంసకనిర్దేశాత్ శతం బ్రాహ్మణమాక్రుశ్యేత్యాదియదుక్తం తదేవ ద్విగుణం దండరూపం భవేత్ ॥ ౨౬౯ ॥ ఏకజాతిరితి ॥ శూద్రో ద్విజాతీన్ పాతకాదినా వాచా క్రుశ్య జిహ్వాచ్ఛేదం లభేత - యస్మాదసౌ పాదాఖ్యాన్నికృష్టాంగాజ్జాతః ॥ ౨౭౦ ॥ నామేతి ॥ అభిద్రోహ ఆక్రోశః బ్రాహ్మణాదీనాం రే త్వం యజ్ఞదత్త బ్రాహ్మణాపసదేత్యాక్రోశేన నామజాత్యాదిగ్రహణం కుర్వతో లోహకీలోగ్నినా ప్రదీప్తో దశాంగులో ముఖే క్షేప్తవ్యః ॥ ౨౭౧ ॥ ధర్మేతి ॥ కథంచిద్ధర్మలేశముపగమ్యాయం తే ధర్మోనుష్ఠేయ ఇతి బ్రాహ్మణస్యాహంకారాదుపదిశతోస్య శూద్రస్య ముఖే కర్ణయోశ్చ జ్వలత్తైలం రాజా ప్రక్షేపయేత్ ॥ ౨౭౨

శ్రుతమితి॥ సమానజాతివిషయమిదం దండలాఘవాత్ న తు శూద్రస్య ద్విజాత్యాక్షేపవిషయం - న త్వయైతత్ శ్రుతం న భవాన్ తద్దేశజాతో న తద్వేయం జాతిః న తవ శరీరసంస్కారముపనయనాదికర్మ కృతమిత్యహంకారేణ మిథ్యా బ్రువన్ ద్విశతం దండం దాప్యః స్యాత్ - వితథేనేతి త్యేయం జాతిః నాభిధానే ప్రకృత్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమితి తృతీయా॥౨౭౩॥ కాణమితి॥ ఏకాక్షివికలం పాదవికలం అన్యమపి వా తథావిధం హస్తాద్యంగవికలం సత్యేనాపి కాణాదిశబ్దేన బ్రువన్ అత్యంతాల్పం తదా కార్షాపణం దండం దాప్యః॥౨౭౪॥ మాతరమితి॥ ఆక్షారితః క్షారితోఽభిశస్త ఇత్యాభిధానికాః- మాత్రాదీన్ పాతకాదినాభిశపన్ గురోశ్చ పంథానం అత్యజన్ దండ్యః అత్రాహ భార్యాదీనాం గురుపాపాభిశాపే న దండసామ్యం సమాధేయం - మేధాతిథిస్తు ఆక్షారణం భేదనమిత్యుక్త్వా మాతృపుత్రపిత్రాదీనాం పరస్పరభేదనకర్తురయం దండవిధిరితి వ్యాఖ్యాతవాన్॥౨౭౫॥ బ్రాహ్మణేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యాం పరస్పరం పతనీయాక్రోశే కృతే దండశాస్త్రజ్ఞేన రాజ్ఞా దండః కార్యః- దండమేవ విశేషేణాహ- బ్రాహ్మణేన క్షత్రియాక్రోశనే ప్రథమసాహసః కార్యః బ్రాహ్మణాక్రోశనే పునః క్షత్రియే మధ్యమసాహసః॥౨౭౬॥ విడితి॥ వైశ్యశూద్రయోరన్యోన్యజాతిం ప్రతి పతనీయాక్రోశే బ్రాహ్మణక్షత్రియవత్ వైశ్యశూద్రాక్రోశనే ప్రథమసాహసః శూద్రే వైశ్యాక్రోశనే మధ్యమసాహస ఇత్యేవంరూపం దండస్య ప్రణయనం జిహ్వాచ్ఛేదరహితం యథావత్ కర్తవ్యమితి శాస్త్రనిశ్చయః ఏవం చైకజాతిర్ద్విజాతీంస్తు వతీతి ప్రాగుక్తజిహ్వాచ్ఛేదో వైశ్యని

తప్తమాసేచయేత్తైలం వక్త్రే శ్రోత్రే చ పార్థివః॥ ౨౭౨ ॥ శ్రుతం దేశం చ జాతిం చ కర్మ శారీరమేవ చ । విత
థేన బ్రువన్ దర్పాద్దాప్యః స్యాద్ద్విశతం దమమ్॥ ౨౭౩ ॥ కాణం వాప్యథవా ఖంజమన్యం వాపి తథావిధమ్। త
థ్యేనాపి బ్రువన్ దాప్యో దండం కార్షాపణావరమ్॥ ౨౭౪॥ మాతరం పితరం జాయాం భ్రాతరం తనయం గురుమ్।
ఆక్షారయంఛతం దాప్యః పంథానం చాదదద్గురోః । ౨౭౫ । బ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యాం తు దండః కార్యో వి
జానతా । బ్రాహ్మణే సాహసః పూర్వః క్షత్రియే త్వేవ మధ్యమః॥ ౨౭౬ । విట్ శూద్రయోరేవమేవ స్వజాతిం
ప్రతి తత్త్వతః । ఛేదవర్జం ప్రణయనం దండస్యేతి వినిశ్చయః । ౨౭౭ । ఏష దండవిధిః ప్రోక్తో వాక్పారుష్య
స్య తత్త్వతః । అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి దండపారుష్యనిర్ణయమ్॥ ౨౭౮॥ యేన కేనచిదంగేన హింస్యాచ్చే
చ్ఛ్రేష్ఠమంత్యజః । ఛేత్తవ్యం తత్తదేవాస్య తన్మనోరనుశాసనమ్॥ ౨౭౯॥ పాణిముద్యమ్య దండం వా పాణిచ్ఛే
దనమర్హతి । పాదేన ప్రహరన్ కోపాత్పాదచ్ఛేదనమర్హతి॥ ౨౮౦॥ సహాసనమభిప్రేప్సురుత్కృష్టస్యా
పకృష్టజః । కట్యాం కృతాంకో నిర్వాస్యః స్ఫిచం వాస్యావకర్తయేత్॥ ౨౮౧ ॥ అవనిష్ఠీవతో దర్పాద్ద్వావోష్ఠౌ
ఛేదయేన్నృపః । అవమూత్రయతో మేఢ్రమవశర్ధయతో గుదమ్ । ౨౮౨ । కేశేషు గృహ్ణతో హస్తౌ ఛేద
యేదవిచారయన్ । పాదయోర్దాఢికాయాం చ గ్రీవాయాం వృషణేషు చ॥ ౨౮౩॥ త్వగ్భేదకః శతం దండ్యో లో
హితస్య చ దర్శకః । మాంసభేత్తా తు షణ్ణిష్కాన్ ప్రవాస్యస్త్వస్థిభేదకః॥ ౨౮౪ ॥ వనస్పతీనాం సర్వేషాము

వారితో బ్రాహ్మణక్షత్రియాక్రోశవిషయ ఏవావతిష్ఠతే॥౨౭౭॥ ఏష ఇతి॥ ఏషోఽనంతరోక్తో వాక్పారుష్యస్య యథావద్దండవిధిరుక్తోఽనంతరం తాడనాదేర్దండపారుష్యస్య నిర్ణయం వక్ష్యామః ॥ ౨౭౮ ॥ యేనేతి ॥ అంత్యజశ్శూద్రో యేన కేనచిత్కరచరణాదినాంగేన సాక్షాద్దండాదినా అవ్యవహితేన ద్విజాతిం ప్రహరేత్ తదేవాంగమస్య ఛేత్తవ్యమిత్యయం మనోరుపదేశః - మనుగ్రహణమాదరార్థం - అనైవ్యో తరః ప్రపంచః॥ ౨౭౯॥ పాణిమితి॥ ప్రహర్తుం పాణిం దండం వోద్యమ్య పాణిచ్ఛేదం లభతే - పాదేన కోపాత్ప్రహరణే పాదచ్ఛేదం ప్రాప్నోతి॥౨౮౦॥ సహేతి॥ బ్రాహ్మణేన సహాసనోపవిష్టః శూద్రః కట్యాం తప్తలోహకృతచిహ్నాపదేశో నిర్వాసనీయః - స్ఫిచం వాస్య యథా న మ్రియతే తథాచ్ఛేదయేత్॥ ౨౮౧॥ అవనిష్ఠీవత ఇతి॥ దర్పేణ శ్లేష్మణా బ్రాహ్మణానవమానయతః శూద్రస్య రాజా ద్వావోష్ఠౌ ఛేదయేత్ - మూత్రప్రక్షేపేణావమానయతో మేఢ్రం - శర్ధనం కుత్సితో గుదశబ్దః తేనావమానయతో దర్పాన్నృపమాదాత్ గుదం ఛేదయేత్॥ ౨౮౨॥ కేశేష్వితి॥ దర్పాదిత్యనువర్తతే అహంకారేణ కేశేషు గృహ్ణతశ్శూద్రస్య పీడాస్యజాతా న జాతేత్యవిచారయన్ హస్తౌ ఛేదయేత్ - పాదయోః శ్మశ్రుణి చ గ్రీవాయాం వృషణే హింసార్థం గృహ్ణతో హస్తద్వయచ్ఛేదమేవ కుర్యాత్ ॥ ౨౮౩॥ త్వగ్భేదక ఇతి॥ చర్మమాత్రభేదకృత్ సమానజాతిః - న శూద్రః - బ్రాహ్మణస్య దండలాఘవం - పణశతం దండనీయః - తథా రక్తోత్పాదకోఽపి శతమేవ దండ్యః మాంసభేదీ షణ్ణిష్కాన్ దేయోఽస్థిభేదకస్తు దేశాన్నిర్వాస్యః॥౨౮౪॥ వనస్పతీనామితి॥ వృక్షాద్యుద్భిదాం సర్వేషాం యేన యేన ప్రకారేణ ఉపభోగః ఫలపుష్పపత్రాదినా ఉత్తమమధ్యమరూపో భవతి తథా తథా హింసాయామపి ఉత్తమసాహసాదిః దండో విధేయ ఇతి నిశ్చయః॥ తథా చ విష్ణుః ॥ ఫలోపభోగద్రుమచ్ఛేదీ తూత్తమం సాహసం ప

ష్వుపభోగభేదీమభ్యుపగమంవల్లీగుల్మలతాభేదీకార్షాపణశతంతృణభేదేత్యేకంకార్షాపణంచపణఏవమనునాప్యుక్తో వేదితవ్యః ॥ ౨౮౪॥ మను
ష్యాణామితి॥ మనుష్యాణాంపశూనాంపీడోత్పాదనార్థంప్రహారేకృతేసతియథాయథా పీడాధిక్యంతథాతథాదండ మప్యధికంకుర్యాత్ - వి
వంపమర్మస్థానాదౌస్వల్పస్వేదనాదిమత్కృతేమహత్స్వేదకల్మశదండ్య - ఇత్యుక్తోప్యధికోదుఃఖవిశేషాపేక్షయాకర్తవ్యః॥ ౨౮౬॥ అంగేతి॥ అంగా
నాంక్షతచరణానాంవ్రణశోణితయోశ్చపీడనాయాంసత్యాంసముత్థానవ్యయందాపయేత్ తావత్కాలేనపూర్వావస్థాప్రాప్తిఃసముత్థానం సంబంధో
భవతితావత్కాలేనపథ్యౌషధాదినాయావాన్ వ్యయోభవతితమసౌదాపనీయః- అథతంవ్యయంపీడోత్పాదకోనదాతుమిచ్ఛతి - తదాయ
స్సముత్థానవ్యయోయశ్చదండఃతమేనందండత్వేనరాజాదాపయేత్॥ ౨౮౭ ॥ ద్రవ్యాణీతి॥ ద్రవ్యాణ్యుక్తవిశేషదండానికటకానితామ్రఘటా
దీనియోంపస్యజ్ఞానాదజ్ఞానాద్వానాశయేత్ సతస్యద్రవ్యాంతరాదినాతుష్టిముత్పాదయేత్ - రాజ్ఞశ్చవినాశితద్రవ్యసమందండందద్యాత్ ॥౨౮౮
॥ చర్మేతి॥ చర్మాణిచర్మఘటితవరత్రాదౌచర్మకాష్ఠమృత్తికానిర్మితేషుచభాండేషుపుష్పమూలఫలేషుపరస్యనాశితేషుమూల్యాత్పంచగు
ణోదండో రాజ్ఞోదేయః - స్వామినశ్చతుష్టిరుత్పాదనీయైవ॥ ౨౮౯॥ యానస్యేతి॥ యానస్యరథాదేర్యాతుఃసారథ్యాదేర్యానస్వామి
నశ్చయస్యతద్యానంతేషాంభిన్ననాస్యాదీనిదశనిమిత్తానిదండమతిక్రమ్యవర్తంతేఏషునిమిత్తేషుసత్సుప్రాణిమారణే ద్రవ్యనాశేచ ప్రకృతేయా
నస్వామినాందండోనభవతీతిమన్వాదయఆహుఃఏతద్వ్యతిరిక్తనిమిత్తేచపునర్దండోనుష్ఠీయతే ॥ భిన్నేతి॥ భేదనేతి॥ నాసాయాంభవంనా
స్యంశరీరావయవత్వాద్యత్ సాచేహబలీవర్దనాసాసంబంధినీరజ్జుఃభిన్నా నాస్యరజ్జౌబలీవర్దాదికేభగ్నేయుగాఖ్యకాష్ఠే రథాదౌభూమివై

పభోగో యథా యథా । తథా తథా దమః కార్యో హింసాయామితి ధారణా॥ ౨౮౫ ॥ మనుష్యాణాం పశూనాం
చ దుఃఖాయ ప్రహృతే సతి । యథా యథా మహద్దుఃఖం దండం కుర్యాత్తథా తథా॥ ౨౮౬॥ అంగావపీడనాయాం
చ వ్రణశోణితయోస్తథా। సముత్థానవ్యయం దాప్యః సర్వదండమథాపి వా ॥ ౨౮౭ ॥ ద్రవ్యాణి హింస్యా
ద్యో యస్య జ్ఞానతో ఽజ్ఞానతోపి వా । స తస్యోత్పాదయేత్తుష్టిం రాజ్ఞో దద్యాచ్చ తత్సమమ్॥ ౨౮౮ ॥ చర్మచార్మి
కభాండేషు కాష్ఠలోష్టమయేషు చ । మూల్యాత్పంచగుణో దండః పుష్పమూలఫలేషు చ॥ ౨౮౯॥ యానస్య చై
వ యాతుశ్చ యానస్వామిన ఏవ చ । దశాతివర్తనాన్యాహుః శేషే దండో విధీయతే॥ ౨౯౦ ॥ ఛిన్ననాస్యే భగ్న
యుగే తిర్యక్ప్రతిముఖాగతే। అక్షభంగే చ యానస్య చక్రభంగే తథైవ చ॥ ౨౯౧॥ ఛేదనే చైవ యంత్రాణాం
యోక్త్రరశ్మ్యోస్తథైవ చ। ఆక్రందే చాప్యపైహీతి న దండం మనురబ్రవీత్ ॥ ౨౯౨॥ యత్రాపవర్తతే యు
గ్యం వైగుణ్యాత్ప్రాజకస్య తు । తత్ర స్వామీ భవేద్దండ్యో హింసాయాం ద్విశతం దమమ్॥ ౨౯౩॥ ప్రాజకశ్చే
ద్భవేదాప్తః ప్రాజకో దండమర్హతి । యుగ్యస్థాః ప్రాజకేనాప్తే సర్వే దండ్యాః శతం శతమ్॥ ౨౯౪॥ స చేత్తు
పథి సంరుద్ధః పశుభిర్వా రథేన వా । ప్రమాపయేత్ప్రాణభృతస్తత్ర దండో విచారితః ॥ ౨౯౫॥ మనుష్యమారణే
క్షిప్రం చౌరవత్కిల్బిషం భవేత్। ప్రాణభృత్సు మహత్స్వర్ధం గోగజోష్ట్రహయాదిషు॥ ౨౯౬॥ క్షుద్రకా
ణాం పశూనాం తు హింసాయాం ద్విశతో దమః। పంచాశత్తు భవేద్దండః శుభేషు మృగపక్షిషు॥ ౨౯౭॥ గర్దభాజా

షభ్యాదినాతిరశ్చీనంవాగతేతథాచక్రాంతఃప్రవిష్టాఖ్యకాష్ఠభంగేయంత్రాణాంచర్మబంధనానాంఛేదనేయోక్త్రస్యపశుగ్రీవారజ్జోరశ్మేః
ప్రహారణస్యఛేదనే అపసరాపసరేత్యుచ్చైఃశబ్దేసారథ్యాదినాకృతేచయానేనప్రాణిహింసా ద్రవ్యవినాశయోఃకృతయోఃసారథ్యాదేర్దండో
నాస్తీతిమనురాహ॥ ౨౯౧॥ ౨౯౨॥ యత్రేతి॥ యత్రసారథేరకౌశలాద్యానమన్యథా వ్రజతితత్రహింసాయామకుశలసారథ్యనియోగస్వా
మీద్విశతందాప్యఃస్యాత్॥ ౨౯౩॥ ప్రాజకఇతి॥ యదిసారథిఃకుశలస్స్యాత్తదాసారథిరేవోక్తద్విశతందమంవక్ష్యమాణంచ మనుష్యమారణ
ఇత్యాదికందండమర్హతి - నస్వామీ- అకుశలేతుతస్మిన్ సారథిస్వామివ్యతిరిక్తా అన్యేపియానారూఢా అకుశలసారథికయానారోహణాత్
సర్వే ప్రత్యేకంశతంశతందండ్యాః॥ ౨౯౪॥ సఇతి॥ సచేత్ప్రాజకఃసమ్ముఖాగతైః ప్రచురగవాదిభిః - రథాంతరేణవాసంరుద్ధఃస్వరథగమ
నావధానాత్ ప్రత్యక్ సమర్పణాక్షమఃసంక్షేపిస్వరథతురగాన్ ప్రేరయన్ తురగైరథేనవారథావయవైర్వా ప్రాణినో వ్యాపాదయతి-
తత్రావిచారితోదండఃకర్తవ్య ఏవ- సకృదపరాధేకీదృశ ఇత్యాహ॥ ౨౯౫॥ మనుష్యేతి॥ తత్రమనుష్యమారణే ప్రాజకస్యానవధానాత్ యా
నేనకృతఏవచోరదండోత్తమసాహసంభవేత్ - నతుమారణరూపః ప్రాణభృత్సుమహత్స్వర్ధమితిశ్రవణాత్ గోగజాదిషుమహత్సుప్రాణిషుమా
రితేషుఉత్తమసాహసస్యార్ధంపంచశతదండోభవేత్॥ ౨౯౬॥ క్షుద్రకాణామితి॥ క్షుద్రకాణాంపశూనాంజాతివిశేషోపదిష్టభవానాంబాలా
దీనాంవయసాచకిశోరాదీనాంమారణేద్విశతోదండస్స్యాత్ - శుభేషుమృగేషురురుపృషతాదిషుపక్షిషుచశుకహంససారసాదిషుపక్షిషుహతే

షపంచాశత్ దండో భవేత్॥ ౨౯౭॥ గర్దభేతి॥ గర్దభఛాగైడకాదీనాం పునర్మారణే పంచరూప్యమాషకపరిమాణో దండః స్యాత్ నచాత్ర హై
రణ్యమాషగ్రహణం ఉత్తరోత్తరలఘుదండాభిధానాత్ శ్వసూకరమారణేషు పునా రౌప్యమాషపరిమాణో దండస్స్యాత్ ॥ ౨౯౮ ॥ భార్యేతి॥
భార్యాపుత్రాదయః కృతాపరాధా రజ్జ్వా వా తిలఘువేణుశలాకయా తాడ్యా భవేయుః - శిక్షార్థం తాడనవిధానాత్ - అత్ర దండాపవాదః॥
౨౯౯॥ పృష్ఠత ఇతి॥ రజ్జ్వాదిభిరపి దేహస్య పృష్ఠదేశే తాడనీయాః - నతు శిరసి- ఉక్తవ్యతిరేకేణ ప్రహరణే వాగ్దండధనదండరూపం చోరదణ్
డం ప్రాప్నుయాత్ ॥౩౦౦॥ ఏష ఇతి॥ ఏష దండరూపస్య నిర్ణయో నిశ్శేషేణోక్తః- అత ఊర్ధ్వం చోరదండవినిర్ణయే విధానం వక్ష్యామి ॥౩౦౧
పరమమితి ॥ చోరాణాం నియమనే రాజా పరమముత్కృష్టం యత్నం కుర్యాత్ - యస్మాచ్చోరనిగ్రహాద్రాజ్ఞః ఖ్యాతిం నిరుపద్రవతయా రా
ష్ట్రం వృద్ధిమేతి ॥౩౦౨॥ అభయస్యేతి॥ హి అవధారణే చోరాణాం నియమనేన యో నృపతిః సాధూనామభయం దదాతి సహి పూజ్యః పూర్వేషాం శ్లా
ఘ్యో భవతి సత్రం గవామయనాది క్రతువిశేషం యత్ యస్మాత్ సత్రమివ సత్రం తదభయదానాత్ చోరనిగ్రహరూపాభయదక్షిణం సర్వదైవ తత
స్య వృద్ధిమేతి- అన్యవృద్ధినియతకాలీనం నియతదక్షిణం చ - ఏతత్ సర్వకాలీనమభయదక్షిణం చేతి వాక్యం- వ్యతిరేకకల్పనాలంకారః ॥౩౦౩॥ స
ర్వత ఇతి॥ ప్రజారక్షతో రాజ్ఞః సర్వస్య భృతిదాతుః వణిగాదేః భృత్యత్యజాతుశ్చ శ్రోత్రియాదెస్సకాశాత్ ధర్మషడ్భాగో భవతి - అరక్షతశ్చా
ధర్మాదపి లోకేన కృతాత్ షడ్భాగస్స్యాత్ - తస్మాద్యత్నతః స్తేననిగ్రహేణ రాజా రక్షణం కుర్యాత్ నచ భృతిక్రీతత్వాత్ రాజ్ఞో ధర్మషడ్భా

వికానాం తు దండస్స్యాత్పంచమాషకః। మాషకస్తు భవేద్దండః శ్వసూకరనిపాతనే॥ ౨౯౮॥ భార్యాపుత్రాశ్చ
దాసశ్చ శిష్యో భ్రాతా చ సోదరః। ప్రాప్తాపరాధాస్తాడ్యాః స్యూ రజ్జ్వా వేణుదళేన వా॥ ౨౯౯ ॥ పృష్ఠతస్తు శ
రీరస్య నోత్తమాంగే కథంచన। అతోఽన్యథా తు ప్రహరన్ ప్రాప్తః స్యాచ్చోరకిల్బిషమ్॥ ౩౦౦॥ ఏషోఽఖిలేనాభి
హితో దండపారుష్యనిర్ణయః। స్తేనస్యాతః ప్రవక్ష్యామి విధిం దండవినిర్ణయే ॥ ౩౦౧॥ పరమం యత్నమా
తిష్ఠేత్ స్తేనానాం నిగ్రహే నృపః। స్తేనానాం నిగ్రహాదస్య యశో రాష్ట్రం చ వర్ధతే ॥ ౩౦౨॥ అభయస్య
హి యో దాతా స పూజ్యస్సతతం నృపః। సత్రం హి వర్ధతే తస్య సదైవాభయదక్షిణమ్॥ ౩౦౩॥ సర్వతో ధర్మ
షడ్భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షతః॥ అధర్మాదపి షడ్భాగో భవత్యస్య హ్యరక్షతః॥ ౩౦౪ ॥ యదధీతే యద్యజతే యద్ద
దాతి యదర్చతి। తస్య షడ్భాగభాగ్రాజా సమ్యగ్భవతి రక్షణాత్ ॥౩౦౫॥ రక్షన్ ధర్మేణ భూతాని రాజా వధ్యాం
శ్చ ఘాతయన్। యజతేఽహరహర్యజ్ఞైస్సహస్రశతదక్షిణైః॥౩౦౬॥ యోఽరక్షన్ బలిమాదత్తే కరం శుల్కం చ పా
ర్థివః। ప్రతిభాగం చ దండం చ స సద్యో నరకం వ్రజేత్। ౩౦౭॥ అరక్షితారం రాజానం బలిషడ్భాగహారిణమ్।
తమాహుః సర్వలోకస్య సమగ్రమలహారకమ్ ॥ ౩౦౮ ॥ అనపేక్షితమర్యాదం నాస్తికం విప్రలుంపకమ్। అర
క్షితారమత్తారం నృపం విద్యాదధోగతిమ్ ॥ ౩౦౯॥ అధార్మికం త్రిభిర్న్యాయైర్నిగృహ్ణీయాత్ ప్రయత్న
తః। నిరోధనేన బంధేన వివిధేన వధేన చ ॥ ౩౧౦॥ నిగ్రహేణ హి పాపానాం సాధూనాం సంగ్రహేణ చ। ద్వి

గోనయుక్త ఇతి వాచ్యం - భృత్యా ధర్మషడ్భాగేన చ పరిక్రీతస్య శాస్త్రీయత్వాత్ ॥౩౦౪॥ యదితి॥ యః కశ్చిజ్జపయాగదాన దేవార్చాదీని క
రోతి తస్య రాజా పాలనేన షడ్భాగం ప్రాప్నోతి॥ ౩౦౫॥ రక్షన్నితి॥ భూతాని సర్వాణి స్థావరజంగమాదీని యథాశాస్త్రం దండ ప్రణయనరూపేణ
ధర్మేణ రక్షన్ - వధ్యాంశ్చ స్తేనాదీన్ తాడయన్- ప్రత్యహం లక్షదక్షిణైః యజ్ఞైః యజతే తజ్జన్యం పుణ్యం ప్రాప్నోతీతి భావః॥౩౦౬॥ యోఽరక్ష
న్నితి॥ యో రాజా రక్షామకుర్వన్ బలిం ధాన్యాదేః షడ్భాగం గ్రామవాసిభ్యః ప్రతిమాసం వా భాద్రపదపౌషనియమేన గ్రాహ్యం - శుల్కం స్థలజలప
థాదినా వణిజ్యాకారిభ్యో నియతస్థానే ముద్రవ్యాససారేణ గ్రాహ్యం దాసమితి ప్రసిద్ధం ప్రతిభాగం ఫలకుసుమశాకతృణాద్యుపాయనం ప్రతిదిన
గ్రాహ్యం - దండం వ్యవహారాదౌ గృహ్ణాతి - సమృతస్సన్ సద్య ఏవ నరకం యాతి॥౩౦౭॥ అరక్షితారమితి॥ యో రాజా న రక్షతి అథ చ ధాన్యాది
షడ్భాగం బలిరూపం గృహ్ణాతి తం సర్వలోకానాం సకలపాపహారిణం జానీయాత్ ॥౩౦౮॥ అనపేక్షితేతి॥ లంఘితశాస్త్రమర్యాదం - పరలోకా
భావశాలినం- అనుచితదండాదినా ధనగ్రాహిణం - రక్షణరహితం - కరం ధాన్యాది భక్షితారం - రాజానం - నరకగామినం జానీయాత్ ॥
౩౦౯ ॥ అధార్మికమితి ॥ అధార్మికం చోరాదికమపరాధాపేక్షయా త్రిభిరుపాయైః ప్రయత్నేన నియమయేత్ - తానాహ। కారాగార
ప్రవేశనేన నిగడాదిబంధనేన కరచరణాదిఛేదనాదినా ప్రకారత్రయం సనేన ॥౩౧౦॥ నిగ్రహేణేతి ॥ పాపశాలినాం నిగ్రహేణ సాధూనాం సం
గ్రహేణ ద్విజాతయ ఇవ యజ్ఞాదిభిః సర్వకాలం నృపతయః పవిత్రీభవంతి - తస్మాదధార్మికాన్ నిగృహ్ణీయాత్ సాధూంశ్చానుగృహ్ణీ

యాత్ ॥౩౧౧॥ క్షంతవ్యమితి॥ కార్యార్థిప్రత్యర్థినాం దుఃఖేనాక్షేపోక్తిం రచయతాం - తథా బాలవృద్ధవ్యాధితానాం - వక్ష్యమాణమాత్మీయముపకారమిచ్ఛతా ప్రభుణా క్షమణీయమ్॥ ౩౧౨ ॥ య ఇతి॥ దుఃఖితైరార్తైః క్షిప్తః సహతే యః - తేన స్వర్గలోకే సపూజాం లభతే ప్రభుత్వదర్పాన్న సహతే యః - తేన స నరకం గచ్ఛతి ॥౩౧౩॥ రాజేతి॥ స్కంధేనేతి॥ యద్యపి సువర్ణస్తేయకృద్విప్ర ఇత్యాదినా ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే వక్ష్యతి - తథాపి సువర్ణస్తేయం ప్రతి రాజరూపదండతామస్య దండప్రకరణే దర్శయితుం పాఠః - బ్రాహ్మణసువర్ణస్య చోరేణ ముక్తకేశేన వేగాద్గచ్ఛతా మయా బ్రాహ్మణసువర్ణమపహృతమితి ఖ్యాపయతా ముసలాఖ్యమాయసం ఖాదిరమయం వా దండముభయతస్తీక్ష్ణాం శక్తిం లోహమయం వా దండం స్కంధే గృహీత్వా రాజసమీపం గచ్ఛేత్ - తతో బ్రాహ్మణసువర్ణహార్యహమతోఽనేన ముసలాదినా మాం వ్యాపాదయేదిత్యేవం రాజ్ఞే వక్తవ్యం॥ ౩౧౪॥ ౩౧౫॥ శాసనాదితి - సకృన్ముసలాదిప్రహారేణ ప్రాణపరిత్యాజనాన్మృతకల్పస్య జీవతోఽపి పరిత్యాగాద్వా స చోరస్తస్మాత్పాపాద్విముచ్యతే- అత ఏవ యాజ్ఞవల్క్యః॥శ్లో॥ మృతకల్పః ప్రహారార్తో జీవన్నపి విశుధ్యతీతి -. పునః స్తైనకరణాదిభిరహత్వా స్తైనస్య యత్పాపం తద్రాజా ప్రాప్నోతి॥ ౩౧౬॥ అన్నాద ఇతి॥ బ్రహ్మహా యః తత్సంబంధి యోఽన్నమత్తి తస్మిన్నన్నాదే స్వపాపం సంక్రామయతి - భ్రూణహాన్నభోక్తుః పాపం భవతీతి - ఏతదత్ర వివక్షితం న తు బ్రహ్మఘ్నః పాపం నశ్యతి తథా భార్యా వ్యభిచారిణీ జారపతిం క్షమమాణే భర్తరి పాపం సంశ్లేషయతి - శిష్యశ్చ సంధ్యాగ్నికార్యాద్యకరణజన్యం పాపం గురౌ సహమానే న్యస్యతి - యాజ్యశ్చ విధివ

జాతయ ఇవేజ్యాభిః పూయంతే సతతం నృపాః॥౩౧౧॥ క్షంతవ్యం ప్రభుణా నిత్యం క్షిపతాం కార్యిణాం నృణామ్।
బాలవృద్ధాతురాణాం చ కుర్వతా హితమాత్మనః ॥ ౩౧౨॥ యః క్షిప్తో మర్షయత్యార్తైస్తేన స్వర్గే మహీయతే।
యస్త్వైశ్వర్యాన్న క్షమతే నరకం తేన గచ్ఛతి॥౩౧౩॥ రాజా స్తేనేన గంతవ్యో ముక్తకేశేన ధావతా । ఆచక్షా
ణేన తత్స్తేయమేవంకర్మాస్మి శాధి మామ్ ॥ ౩౧౪॥ స్కంధేనాదాయ ముసలం లగుడం వాపి ఖాదిరమ్। శక్తిం
చోభయతస్తీక్ష్ణామాయసం దండమేవ వా॥ ౩౧౫॥ శాసనాద్వా విమోక్షాద్వా స్తేనః స్తేయాద్విముచ్యతే। అ
శాసిత్వా తు తం రాజా స్తేనస్యాప్నోతి కిల్బిషమ్॥ ౩౧౬ ॥ అన్నాదే భ్రూణహా మార్ష్టి పత్యౌ భార్యాపచారిణీ।
గురౌ శిష్యశ్చ యాజ్యశ్చ స్తేనో రాజని కిల్బిషమ్॥ ౩౧౭॥ రాజభిర్ధృతదండాస్తు కృత్వా పాపాని మానవాః।
నిర్మలాః స్వర్గమాయాంతి సంతః సుకృతినో యథా॥౩౧౮॥ యస్తు రజ్జుం ఘటం కూపాద్ధరేద్భింద్యాచ్చ యః
ప్రపామ్। స దండం ప్రాప్నుయాన్మాషం తచ్చ తస్మిన్సమాహరేత్ ॥ ౩౧౯॥ ధాన్యం దశభ్యః కుంభేభ్యో
హరతోఽభ్యధికం వధః। శేషేఽప్యేకాదశగుణం దాప్యస్తస్య చ తద్ధనమ్॥౩౨౦॥ తథా ధరిమమేయానాం శతాదభ్య
ధికే వధః। సువర్ణరజతాదీనాముత్తమానాం చ వాససామ్॥ ౩౨౧॥ పంచాశతస్త్వభ్యధికే హస్తచ్ఛేదనమిష్య
తే। శేషే త్వేకాదశగుణం మూల్యాద్దండం ప్రకల్పయేత్॥ ౩౨౨॥ పురుషాణాం కులీనానాం నారీణాం చ విశే
షతః। ముఖ్యానాం చైవ రత్నానాం హరణే వధమర్హతి॥౩౨౩॥ మహాపశూనాం హరణే శస్త్రాణామౌషధస్య

తిక్రామకో యాజకేషు మమాణే పాపం నిక్షిపతి స్తేనశ్చ రాజన్యుపేక్షమాణే పాపం సమర్పయతి - తస్మాద్రాజ్ఞా స్తేనో నిగృహీతవ్యః॥౩౧౭॥ రాజేతి॥ సువర్ణస్తేయాదీని పాపాని కృత్వా పశ్చాద్రాజభిర్విహితదండా మనుష్యాః సంతః ప్రతిబంధకదురితాభావాత్ పూర్వార్జితపుణ్యవశేన సాధవః సుకృతిన ఇవ స్వర్గం గచ్ఛంతి - ఏవం ప్రాయశ్చిత్తవద్దండస్యాపి పాపక్షయహేతుత్వముక్తం॥ ౩౧౮॥ యస్త్వితి॥ కూపసమీపే రజ్జుఘటయోః జలోద్ధారణాయ ధృతయోః రజ్జుం ఘటం వా హరేత్ - యో వా పానీయదానగృహం విదారయేత్ - స సౌవర్ణం మాషదండం ప్రాప్నుయాత్ ॥ శ్లో॥ యన్నిర్దిష్టం తు సౌవర్ణం మాషం తత్ర ప్రకల్పయేదితి కాత్యాయనవచనాత్ తచ్చ రజ్జ్వాదికం తస్మిన్కూపే సమర్పయేత్ ॥ ౩౧౯॥ ధాన్యమితి॥ ద్విపలశతం ద్రోణో వింశతిద్రోణశ్చ కుంభః దశసంఖ్యేభ్యః కుంభేభ్యోఽధికం ధాన్యం హరతో వధః - స చ హర్తృస్వామిగుణవత్తాపేక్షయా తాడనాంగచ్ఛేదమారణో జ్ఞేయః - శేషే పునరేకస్మాదారభ్య దశకుంభపర్యంతహరణేఽపి హృతాదేకాదశగుణం దాప్యః - స్వామినశ్చాపహృతం దాప్యః॥౩౨౦॥ తథేతి॥ యథా ధాన్యే వధ ఉక్తః తథా తులాపరిచ్ఛేద్యానాం సువర్ణరజతాదీనాముత్కృష్టానాం చ వాససాం పట్టాదీనాం శతాధికే వధః కర్తవ్యః ఏవం విషయసమీకరణం చాత్ర దేశకాలాపహర్తృజాతిగుణాపేక్షయా పరిహరణీయం - ఏవముత్తరత్రాపి జ్ఞేయం॥ ౩౨౧॥ పంచాశత ఇతి॥ పూర్వోక్తానాం పంచాశదూర్ధ్వం యావదపహరేత్ తేషాం హస్తచ్ఛేదనం మన్వాదిభిః అభిహితం - శేషేష్వేకపలాదారభ్య పంచాశత్పలపర్యంతాపహారే అపహృతసువర్ణాదేకాదశగుణం దండం దాప్యః ॥౩౨౨॥ పురుషాణామితి॥ మహాకులజాతానాం మనుష్యాణాం విశేషేణ స్త్రీణాం మహాకులప్రసూతానాం శ్రేష్ఠానాం చ రత్నానాం వజ్రవైడూర్యాదీనామపహారే వధమర్హతి ॥ ౩౨౩ ॥ మహాప

పశూనామితి॥ మహతాంపశూనాంహస్త్యశ్వాదిగో మహిష్యాదీనాం - తథాఖడ్గాదీనాం అస్త్రాణాం - కల్యాణఘృతాదేశ్చౌషధస్య చ హరణేదు ర్భిక్షాదిరూపం కాలం కార్యంప్రయోజనంచ సదసద్వినియోగరూపంనిరూప్య రాజా తాడనాంగఛేదరూపందండంప్రకల్పయేత్ ॥ ౩౨౪ ॥ గో ష్వితి॥ బ్రాహ్మణసంబంధినీనాంగవామపహారే తథా వంధ్యాయాశ్చగోర్వాహనార్థంనాసాభేదనే పశూనాంచాజైడకానాం దండభూయస్త్వాద్యా గాద్యర్థానాంహరణేఽనంతరమేవ ఛిన్నార్ధపాదకః కార్యః॥ ౩౨౫॥ సూత్రేతి॥ వేణువైదలేతి॥ మత్స్యానామితి॥ అన్యేషామితి॥ ఊర్ణా దిసూత్రకార్పాసికస్య కిణ్వస్య సురాబీజద్రవ్యస్య చ స్థూలవేణుఖండనిర్మితజలాహరణ భాండాదీనాంయదప్యన్యత్ పశుసంభవమ్ మృగచర్మ ఖడ్గశృంగాది అన్యేషామప్యేవంవిధానామసార ప్రాయాణాంమనశ్శిలాదీనాం పక్వాన్నానామోదనవ్యతిరిక్తానామప్యపూపమోదకాదీనాంచ శాకపాసాదిశబ్దాభిధానాంప్రసిద్ధానాంచాపహారే స్వమూల్యాద్ద్విగుణో దండః కార్యః॥ ౩౨౬॥ ౩౨౭॥ ౩౨౮॥ ౩౨౯॥ పుష్పేష్వితి॥ పుష్పేషు హరితేష్వక్షేత్రస్థేధాన్యేషు గుల్మలతావృక్షేషు పరివృతేషు అనపావృతవృక్షేషు వక్ష్యమాణశ్లోకే ధాన్యాదిషు నిర్దేశాత్ పరివపనసంభవాచ్చ ధాన్యేషు అన్యేషు సమర్థపురుషభారహార్యేషు అపహృతేషు దేశకాలాద్యపేక్షయా సువర్ణస్య రౌప్యస్య వా పంచకృష్ణలమాషపరిమాణో దండ స్స్యాత్॥ ౩౩౦॥ పరిపూతేష్వితి॥ అపనీతేషు వృక్షేషు ధాన్యేషు శాకాదిషు చాపహృతేషు అన్వయాద్ద్రవ్యస్వామినాంసంబంధః - యేనసహకశ్చి దపి సంబంధో నాస్తి ఏకగ్రామవాసాదిః తత్ర శతందండ్యః- సాన్వయేతుపంచాశత్పణో దేయః- ఖలస్థేషుచ ధాన్యేషు అయందండః - తత్రహిపరి

చ । కాలమాసాద్యకార్యంచదండంరాజా ప్రకల్పయేత్ ॥ ౩౨౪ ॥ గోషుబ్రాహ్మణసంస్థాసుచ్ఛురికాయాశ్చ భేదనే । పశూనాంహరణేచైవసద్యఃకార్యోఽర్ధపాదికః ॥ ౩౨౫ ॥ సూత్రకార్పాసకిణ్వానాంగోమయస్యగు డస్యచ । దధ్నఃక్షీరస్యతక్రస్యపానీయస్యతృణస్యచ ॥ ౩౨౬ ॥ వేణువైదలభాండానాం లవణానాంతథైవచ । మృణ్మయానాంచహరణేమృదోభస్మనఏవచ ॥ ౩౨౭ ॥ మత్స్యానాంపక్షిణాంచైవతైలస్యచఘృతస్యచ । మాం సస్యమధునశ్చైవయచ్చాన్యత్పశుసంభవమ్ ॥ ౩౨౮ ॥ అన్యేషాంచైవమాదీనాంమద్యానామోదనస్యచ । ప క్వాన్నానాంచసర్వేషాంతన్మూల్యాద్ద్విగుణోదమః ॥ ౩౨౯ ॥ పుష్పేషుహరితేధాన్యేగుల్మవల్లీనగేషుచ । అ న్యేష్వపరిపూతేషుదండస్స్యాత్పంచకృష్ణలః ॥ ౩౩౦ ॥ పరిపూతేషుధాన్యేషుశాకమూలఫలేషుచ । నిరన్వ యేశతందండస్సాన్వయేఽర్ధశతందమః ॥ ౩౩౧ ॥ స్యాత్సాహసంత్వన్వయవత్ ప్రసభంకర్మయత్కృతమ్ । నిరన్వయంభవేత్ స్తేయంహృత్వాపవ్యయతేచయత్ ॥ ౩౩౨ ॥ యస్త్వేతాన్యుపక్లృప్తానిద్రవ్యాణిస్తేనయే న్నరః । తమాద్యందండయేద్రాజాయశ్చాగ్నించోరయేద్గృహాత్ ॥ ౩౩౩ ॥ యేనయేనయథాంగేనస్తేనోనృషు విచేష్టతే । తత్తదేవహరేత్తస్యప్రత్యాదేశాయపార్థివః ॥ ౩౩౪ ॥ పితాచార్యస్సుహృన్మాతాభార్యాపుత్రః పురోహితః । నాదండ్యోనామరాజ్ఞోఽస్తియస్స్వధర్మేనతిష్ఠతి ॥ ౩౩౫ ॥ కార్షాపణంభవేద్దండ్యోయత్రాన్యః ప్రాకృతోజనః । తత్రరాజాభవేద్దండ్యస్సహస్రమితిధారణా ॥ ౩౩౬ ॥ అష్టాపాద్యంతుశూద్రస్యస్తేయేభవ

పూర్యంతే - స్వల్పే ఏకాదశగుణో దండః ప్రాగుక్తః॥ ౩౩౧॥ స్యాదితి ॥ యద్ధాన్యాపహారాదికంకర్మ ద్రవ్యస్వామిసమక్షంబలాత్ హృతంత త్సాహసంస్యాత్ సహోబలంతద్భవంసాహసం- అతఇహస్తైయదండోన కార్యః ఏతదర్థం స్తేయప్రకరణస్యపాఠః - యత్పునఃస్వామిపరో క్షమపహృతంతత్ స్తేయంభవేత్ - యచ్చహృత్వా అపహ్నుతే తదపి స్తేయమేవ ॥ ౩౩౨ ॥ యస్త్వేతానీతి॥ యః పునరేతాని సూత్రాదీని ద్ర వ్యాణి ఉపక్లృప్తాని గార్హస్త్యకృతసంస్కారాణి మనుష్యశ్చోరయేత్ యశ్చత్రేతాగ్నించాగ్నిగృహాచ్చోరయేత్ - తంరాజా ప్రథమంసాహసం దండ యేత్ - అగ్నిస్వామినశ్చాధానోపపత్తేరాదాతవ్యః - గోవిందరాజస్తులౌకికాగ్నించోరయతోదండ ఇత్యాహ - తదయుక్తం - అల్పాపరాధే గురుదండస్యాన్యాయ్యత్వాత్ ॥ ౩౩౩ ॥ యేనేతి॥ యేనయేనాంగేనహస్తపాదాదినా యేనప్రకారేణసంధిభేదాదినాచోరో మనుష్యేషు విరుద్ధం ధనాపహారాదికంచేష్టతే - తస్యతదేవాంగంప్రసంగనివారణాయరాజా ఛేదయేత్ - తత్రధనస్వామ్యుత్కర్షాపేక్షయాయమంగఛేదః॥ ౩౩౪ పితేతి॥ పితాచార్యమిత్రభ్రాతృమాతృపత్నీపుత్రపురోహితానాంమధ్యాత్ స్వధర్మేయోనావతిష్ఠతేసరాజ్ఞోదండనీయోనాస్తి అపితుదండనీయఏ వ॥ ౩౩౫॥ కార్షాపణమితి॥ యత్రాపరాధే రాజవ్యతిరిక్తోజనఃకార్షాపణందండనీయోభవేత్ తస్మిన్నపరాధే రాజాపణసహస్రం దండనీయ ఇతినిశ్చయః - స్వార్థదండంతుఅప్సుప్రవేశయేత్ బ్రాహ్మణేభ్యోవాదద్యాత్ - ఈశోదండస్యవరుణ ఇతివక్ష్యమాణత్వాత్ ॥ ౩౩౬ ॥ అష్టే తి॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ తద్దోషగుణవిద్ధిస ఇతిసర్వత్రసంబధ్యతే - యస్మిన్ స్తేయేయోదండఉక్తః స స్తేయగుణదోషజ్ఞస్య శూద్రస్యాష్టభిరాపద్య తేగుణ్యత ఇతి అష్టగుణః కర్తవ్యః - షోడశగుణో గుణదోషజ్ఞస్యవైశ్యస్య - ద్వాత్రింశద్గుణ స్తథావిధక్షత్రియస్య చతుష్షష్టిగుణో గుణదోష

విదుషో బ్రాహ్మణస్య- శతగుణో వాఽష్టావింశత్యధికశతగుణో వా గుణాతిశయాపేక్షయా బ్రాహ్మణస్యైవ॥ ౩౩౭ ॥ ౩౩౮॥ వానస్పత్యమితి॥ అవిరుద్ధవనస్పతీనాం పుష్పాణి స్వవదాదదీత ఫలాని చాపరివృతానామితి గౌతమవచనాత్ - అపరివృతవానస్పత్యాదీనాం మూలఫలం హోమాయాగ్న్యర్థం చ దారు - గోగ్రాసార్థం చ తృణం - పరకీయమస్తేయం మనురాహ - తస్మాన్న దండో నాప్యధర్మః ॥ ౩౩౯॥ య ఇతి॥ అదత్తాదాయినశ్చోరస్య హస్తాత్ యో బ్రాహ్మణో యాజనాధ్యాపనప్రతిగ్రహైరపి పరకీయధనం జ్ఞాత్వా లబ్ధుమిచ్ఛేత్ - స చోరవత్ చోరతుల్యో జ్ఞేయః- అతః స ఇవ దండ్యః॥ ౩౪౦॥ ద్విజ ఇతి॥ ద్విజాతిః పథికః క్షీణపాథేయః ద్వావిక్షుదండౌ ద్వే వా మూలకే పరకీయక్షేత్రాత్ గృహ్ణన్ దండదానయోగ్యో న భవతి॥ ౩౪౧॥ అసంధితానామితి॥ అబద్ధానామశ్వాదీనాం పరకీయానాం యో దామ్నా బంధయితా - బద్ధానాం మందురాదౌ మోచయితా - యో దాసాశ్వరథాపహారీ - స చోరదండం ప్రాప్నుయాత్ - స చ గురులఘ్వపరాధానుసారేణ మారణాంగచ్ఛేదనధనాద్యపహారరూపో బోద్ధవ్యః॥ ౩౪౨॥ అనేనేతి॥ అనేనోక్తవిధానేన రాజా చోరనియమనం కుర్వాణః ఇహలోకే ఖ్యాతిం పరలోకే చ ఉత్కృష్టసుఖం ప్రాప్నుయాత్ - ఇదానీం సాహసమాహ॥ ౩౪౩॥ ఐంద్రమితి ॥ సర్వాధిపత్యలక్షణం పదం ఖ్యాతిం చ అవినాశినీమనపక్షయాం చాతిశయేన ప్రాప్తుమిచ్ఛన్ రాజా బలేన గృహదాహధనగ్రహణకారిణం మనుష్యం క్షణమపి నోపేక్షేత్ ॥ ౩౪౪ ॥ వాగితి॥ వాక్పారుష్యకృతాచ్చోరాచ్చ దండపారుష్యకారిణశ్చ మనుష్యాత్సాహసకృన్మనుష్యోఽతిశయేన పాపకారీ బోద్ధవ్యః॥ ౩౪౫॥ సాహస ఇతి॥ యో రాజా సాహసే ప్రవర్తమానం క్షమతే - స పాపకృతాముపేక్షణాదధర్మబుద్ధ్యా వినశ్యతి- ఉపక్రమ్యమాణరాష్ట్రతయా స జనవిద్వేషం చ గచ్ఛతి॥ ౩౪౬॥ నేతి ॥ మిత్రవాక్యా

తికిల్బిషమ్। షోడశైవ తు వైశ్యస్య ద్వాత్రింశత్ క్షత్రియస్య చ॥ ౩౩౭ । బ్రాహ్మణస్య చతుష్షష్టిః పూర్ణం వాపి శతం భవేత్ । ద్విగుణా వా చతుష్షష్టిస్తద్దోషగుణవిద్ధి సః॥ ౩౩౮॥ వానస్పత్యం మూలఫలం దార్వగ్న్యర్థం తథైవ చ । తృణం చ గోభ్యో గ్రాసార్థమస్తేయం మనురబ్రవీత్ । ౩౩౯ । యోఽదత్తాదాయినో హస్తాల్లిప్సేత బ్రాహ్మణో ధనమ్ । యాజనాధ్యాపనేనాపి యథా స్తేనస్తథైవ సః। ౩౪౦ । ద్విజోఽధ్వగః క్షీణవృత్తిర్ద్వావిక్షూ ద్వే చ మూలకే । ఆదదానః పరక్షేత్రాన్న దండం దాతుమర్హతి॥ ౩౪౧। అసంధితానాం సంధాతా సంధితానాం చ మోక్షకః । దాసాశ్వరథహర్తా చ ప్రాప్తస్స్యాచ్చోరకిల్బిషమ్॥ ౩౪౨ । అనేన విధినా రాజా కుర్వాణః స్తేననిగ్రహమ్ । యశోఽస్మిన్ ప్రాప్నుయాల్లోకే ప్రేత్య చానుత్తమం సుఖం॥ ౩౪౩। ఐంద్రం స్థానమభిప్రేప్సుర్యశశ్చాక్షయమవ్యయమ్ । నోపేక్షేత క్షణమపి రాజా సాహసికం నరమ్॥ ౩౪౪। వాగ్దుష్టాత్తస్కరాచ్చైవ దండేనైవ చ హింసతః । సాహసస్య నరః కర్తా విజ్ఞేయః పాపకృత్తమః। ౩౪౫ । సాహసే వర్తమానం తు యో మర్షయతి పార్థివః । స వినాశం వ్రజత్యాశు విద్వేషం చాధిగచ్ఛతి । ౩౪౬। న మిత్రకారణాద్రాజా విపులాద్వా ధనాగమాత్ । సముత్సృజేత్సాహసికాన్ సర్వభూతభయావహాన్ ॥ ౩౪౭ । శస్త్రం ద్విజాతిభిర్గ్రాహ్యం ధర్మో యత్రోపరుధ్యతే । ద్విజాతీనాం చ వర్ణానాం విప్లవే కాలకారితే । ౩౪౮॥ ఆత్మనశ్చ పరిత్రాణే దక్షిణానాం చ సంగరే । స్త్రీవిప్రాభ్యుపపత్తౌ చ ఘ్నన్ ధర్మేణ న దుష్యతి ॥ ౩౪౯ ॥ గురుం వా బాలవృద్ధౌ వా బ్రాహ్మణం వా బహుశ్రుతమ్। ఆతతాయినమాయాంతం హన్యాదేవావిచారయన్। ౩౫౦ । నాతతాయివధే దోషో

న బహుధనప్రాప్త్యా వా సర్వభూతభయజనకాన్ సాహసికాన్ రాజా న త్యజేత్ ॥ ౩౪౭ ॥ శస్త్రమితి॥ ఆత్మన ఇతి॥ బ్రాహ్మణాదిభిస్త్రిభిర్వర్ణైః ఖడ్గాద్యాయుధం గ్రహీతవ్యం - యస్మిన్ కాలే వర్ణానామాశ్రమిణాం చ సాహసకారాదిభిః ధర్మః కర్తుం న దీయతే- తథా త్రైవర్ణికానామరాజకేషు రాష్ట్రేషు పరచక్రాగమనాదికాలజనితే స్త్రీసంకరాదౌ ప్రాప్తే - తథాత్మరక్షార్థం దక్షిణాధనగవాద్యపహారనిమిత్తే చ సంగ్రామే స్త్రీబ్రాహ్మణరక్షార్థం చ ధర్మయుద్ధేనాన్యగతికతయా పరాన్ హింసన్ న దోషభాగీ భవతి - పరమారణేఽప్యత్ర సాహసదండో న కార్యః॥ ౩౪౮॥ ౩౪౯॥ గురుం వేతి॥ గురుబాలవృద్ధబహుశ్రుతబ్రాహ్మణానామన్యతమం వధోద్యతమాగచ్ఛంతం విద్యావిత్తాదిభిరుత్కృష్టం పలాయనాదిభిరపి స్వనిస్తరణాశక్తౌ నిర్విచారం హన్యాత్ - అతఏవోశనా - గృహీతశస్త్రమాతతాయినం హత్వా న దోషః - కాత్యాయనశ్చ భృగుశబ్దోల్లేఖేన మన్వర్థశ్లోకమేవ వ్యక్తం వ్యాఖ్యాతవాన్॥ శ్లో॥ ఆతతాయిని చోత్కృష్టే తపస్స్వాధ్యాయజన్మతః। వధస్తత్ర తు నైవ స్యాత్పాపం హీనే వధో భృగుః। మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు స్త్రీవిప్రాభ్యుపపత్తౌ చ ఘ్నన్ ధర్మేణ న దుష్యతీతి పూర్వస్యాయ మనువాదః - గుర్వాదికమపి హన్యాత్ కిముతాన్యమపీతి వ్యాచక్షాతే॥ ౩౫౦॥ నేతి॥ జనసమక్షం రహసి వా వధోద్యతస్య మారణే హంతుః కశ్చిదపి అధర్మదండః ప్రాయశ్చిత్తాఖ్యో దోషో భవతి - యస్మాద్ధంతృగతో మన్యుః క్రోధాభిమానీ దేవతా హన్యమానగతం క్రోధం వివర్ధయతి - సాహసే చాపరాధగౌర

వాపేక్షయా మారణాంగభేదనధనగ్రహణాదయో దండాః కార్యాః- ఇదానీం స్త్రీసంగ్రహమాహ॥ ౩౫౧॥ పరదారేతి॥ పరదారసంభోగాఖ్య
ప్రవృత్తాన్ మనుష్యగణానుద్వేజనకరైర్దండైః నాసౌష్ఠకర్తనాదిభిః- అంకయిత్వా దేశాన్నిస్సారయేత్॥ ౩౫౨॥ తదితి॥ యస్మాత్ పరదా
రాభిగమనాత్సంభూతో వర్ణస్య సంకరః సంపద్యతే - యేన వర్ణసంకరేణ విశుద్ధపత్నీకయజమానాభావాత్ ॥ శ్లో ॥ అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః స
మ్యగాదిత్యముపతిష్ఠత ఇత్యస్యాభావే సతి వృష్ట్యభ్యజగన్మూలవినాశోఽధర్మో జగన్నాశాయ సంపద్యతే॥ ౩౫౩॥ పరస్యేతి॥ తత్ స్త్రీప్రార్థనా
దిదోషైః పూర్వముత్పన్నాభిరపవాదప్రార్థనాభిశాపాదిభిః పురుషః ఉచితకారణవ్యతిరేకేణ పరభార్యయా సంభాషణం కుర్వన్ ప్రథమసాహ
సం దండం ప్రాప్నుయాత్॥ ౩౫౪॥ యస్త్వితి॥ యః పునః పూర్వం స్త్రీప్రార్థనాభిశాపరహితః కేనచిత్కారణేన జనసమక్షమభిభాషణం కు
ర్యాత్ - న స పునర్దండ్యస్త్వాదిదోషం ప్రాప్నుయాత్ - తస్మాన్న కశ్చిత్తస్యాపరాధోఽస్తి॥ ౩౫౫॥ పరేతి॥ తీర్థారణ్యవనాదికం నిర్జన
దేశోపలక్షణమాత్రం - యః పురుషః పరస్త్రియముదకభరణమార్గేఽరణ్యే గ్రామాద్బహిర్గుల్మలతాకీర్ణే నిర్జనే దేశే వనే బహువృక్షసంతతే న
దీనాం సంగమే పూర్వమనాక్షారితోఽపి కారణాదపి సంభాషేత్ - స సంగ్రహణం సహస్రపణం దండం వక్ష్యమాణం ప్రాప్నుయాత్ - సమ్యగ్గ్ర
హ్యతే జాయతే యేన పరస్త్రీసంభోగాభిలాష ఇతి సంగ్రహణమ్॥ ౩౫౬॥ ఉపచారేతి ॥ స్రగ్గంధానులేపనప్రేషణాద్యుపచారకరణం - కేలిః
పరిహాసాలింగనాదిః- అలంకారవస్త్రాణాం స్పర్శనమేకఖట్వాసనమిత్యేతత్సర్వం సంగ్రహణం మన్వాదిభిస్స్మృతం ॥ ౩౫౭॥ స్త్రియమి

హంతుర్భవతి కశ్చన । ప్రకాశం వా ప్రకాశం వా మన్యుస్తన్మన్యుమృచ్ఛతి ॥ ౩౫౧॥ పరదారాభిమర్శేషు ప్రవృ
త్తాన్నౄన్మహీపతిః। ఉద్వేజనకరైర్దండైశ్ఛిన్నయిత్వా ప్రవాసయేత్ ॥ ౩౫౨ । తత్సముత్థో హి లోకస్య
జాయతే వర్ణసంకరః। యేన మూలహరోఽధర్మః సర్వనాశాయ కల్పతే॥ ౩౫౩। పరస్య పత్న్యా పురుషః సంభా
షాం యోజయన్రహః। పూర్వమాక్షారితో దోషైః ప్రాప్నుయాత్పూర్వసాహసమ్ ॥ ౩౫౪॥ యస్త్వనా
క్షారితః పూర్వమభిభాషేత కారణాత్ । న దోషం ప్రాప్నుయాత్కించిన్న హి తస్య వ్యతిక్రమః ॥ ౩౫౫॥ పర
స్త్రియం యోఽభివదేత్తీర్థేఽరణ్యే వనేఽపి వా । నదీనాం వాపి సంభేదే స సంగ్రహణమాప్నుయాత్॥ ౩౫౬॥ ఉ
పచారక్రియా కేలిః స్పర్శో భూషణవాససామ్ । సహఖట్వాసనం చైవ సర్వం సంగ్రహణం స్మృతమ్ ॥ ౩౫౭॥
స్త్రియం స్పృశేదదేశే యః స్పృష్టో వా మర్షయేత్తయా । పరస్పరస్యానుమతే సర్వం సంగ్రహణం స్మృత
మ్॥ ౩౫౮॥ అబ్రాహ్మణస్సంగ్రహణే ప్రాణాంతం దండమర్హతి । చతుర్ణామపి వర్ణానాం దారా రక్ష్యత
మాస్సదా॥ ౩౫౯॥ భిక్షుకా బందినశ్చైవ దీక్షితాః కారవస్తథా । సంభాషణం సహస్త్రీభిః కుర్యురప్రతివారి
తాః॥ ౩౬౦ । న సంభాషాం పరస్త్రీభిః ప్రతిషిద్ధస్సమాచరేత్ । నిషిద్ధో భాషమాణస్తు సువర్ణం దండమర్హ
తి॥ ౩౬౧॥ నైష చారణదారేషు విధిర్నాత్మోపజీవిషు । సజ్జయంతి హి తే నారీర్నిగూఢాశ్చారయంతి చ॥ ౩౬౨
కించిదేవ తు దాప్యస్స్యాత్సంభాషాం తాభిరాచరన్ । ప్రైష్యాసు చైకభక్తాసు రహః ప్రవ్రజితాసు చ ॥ ౩౬౩॥

తి॥ యః స్ప్రష్టుమనుచితే స్తనజఘనాదిదేశే స్త్రియం స్పృశేత్ - తయా వా వృషణాదికే స్పృష్టః క్షమతే - తథా అన్యోన్యాంగీకరణే సర్వం
సంగ్రహణం మన్వాదిభిస్స్మృతం॥ ౩౫౮॥ అబ్రాహ్మణ ఇతి॥ అబ్రాహ్మణోఽత్ర శూద్రః దండభూయస్త్వాత్ - బ్రాహ్మణ్యామనిచ్ఛంత్యాముత్తమం
సంగ్రహణం- ప్రాణాంతదండం ప్రాప్నోతి - చతుర్ణామపి బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాం ధనపుత్రాదీనామతిశయేన దారాస్సర్వదా రక్షణీ
యాః - తేన ప్రసంగనివృత్త్యర్థముత్కృష్టసంగ్రహణాదపి సర్వవర్ణైర్భార్యా రక్షణీయాః॥ ౩౫౯॥ భిక్షుకా ఇతి॥ భిక్షాజీవినః - స్తుతి
పాఠకాః - యజ్ఞార్థం కృతదీక్షాః - సూపకారాదయః - భిక్షాదిస్వకార్యార్థం గృహస్త్రీభిః సహ సంభాషణమనివారితాః కుర్యుః - ఏవం
చైషాం సంగ్రహణాభావః॥ ౩౬౦॥ నేతి॥ స్వామినా నిషిద్ధః స్త్రీభిస్సంభాషణం న కుర్యాత్ - ప్రతిషిద్ధః సంభాషణమాచరన్ రాజ్ఞః షోడశమాష
త్మకసువర్ణదానయోగ్యో భవతి ॥ ౩౬౧ ॥ నైష ఇతి॥ పరస్త్రియం యోఽభివదేదిత్యాదిసంభాషణనిషేధవిధిః నటగాయనాదిదారేషు నాస్తి-
తథా భార్యాపుత్రః స్వకా తనురిత్యుక్తత్వాత్ భార్యైవాత్మా నయా ఉపజీవంతి ధనలాభాయ తస్యాలాభం తుమంతేరే - తేషు నటాదివ్యతిరి
క్తేష్వపి యే దారాః స్తేష్వప్యేవం నిషేధవిధిర్నాస్తి - యస్మాచ్చారణా ఆత్మోపజీవినశ్చ పరపురుషానానీయ తైః స్వభార్యాం సంశ్లేషయంతే
స్వయమాగతాంశ్చ పరపురుషాన్ ప్రచ్ఛన్నాభూత్వా స్వజ్ఞానం విభావయంతో వ్యవహారయంతి॥ ౩౬౨॥ కించిదితి॥ నిర్జనదేశే చారణాన్యో
పజీవిభిః స్త్రీభిస్సంభాషణం కుర్వన్ స్వల్పదండలేశం రాజ్ఞా దాప్యః - తాసామపి పరదారత్వాత్ - తథా దాసీభిరబద్ధాభిః బాద్ధాభిః బ్రహ్మచా
రిణీభిః సంభాషాం కుర్వన్ కించిద్దండమాత్రం దాప్యస్స్యాత్॥ ౩౬౩॥ యోఽకామామితి॥ యస్తుల్యజాతిరనిచ్ఛంతీం కన్యాం గచ్ఛతి స తత్ క్షణాదే

పద్బ్రాహ్మణే - తదోలింగచ్ఛేదనాదికం వధమర్హతి - ఇచ్ఛంతీం పునర్గచ్ఛన్ వధార్హో న భవిష్యతి ॥ ౩౬౪ ॥ కన్యామితి॥ కన్యాం సంభోగార్థముత్కృష్టజాతిపురుషం సేవమానాం స్వల్పమపి దండం న దాపయేత్ హీనజాతిం పునః సేవమానాం యత్నాత్ స్థాపయేత్ - యథా వా నివృత్తకామా స్యాత్ ॥ ౩౬౫ ॥ ఉత్తమామితి॥ హీనజాతిరుత్కృష్టామిచ్ఛంతీం జాత్యపేక్షయా గచ్ఛేదనమారణాత్మకం వధమర్హతి - సమానజాతీయాం పునరిచ్ఛంతీం గచ్ఛన్ యదా పితా మన్యతే తదా పితుః శుల్కానురూపమర్థం వా దద్యాన్న చ దండ్యః - సా చ కన్యా తేనైవ వోఢవ్యా॥ ౩౬౬॥ అభిషహ్యేతి॥ యో మనుష్యః ప్రసహ్య బలాత్కారేణ సమానజాతీయాం గమనవర్జం మహంకారేణాంగులిప్రక్షేపమాత్రేణైవ నాశయేత్ - తస్య శీఘ్రమేవాంగులిద్వయచ్ఛేదః కర్తవ్యః - షట్పణశతాని చాయం దండ్యస్స్యాత్ ॥ ౩౬౭ ॥ సకామామితి॥ సమానజాతిరిచ్ఛంతీం కన్యామంగులిప్రక్షేపమాత్రేణ నాశయన్నాంగులిచ్ఛేదమాప్నోతి - కింత్వతిప్రసక్తినివారణాయ ద్విశతం దండం దాప్యః ॥ ౩౬౮ ॥ కన్యైవేతి॥ యా కన్యైవ పరామంగులిప్రక్షేపేణ నాశయేత్ తస్యా ద్విశతో దండస్స్యాత్ - కన్యాశుల్కం చ కన్యాపితుర్దద్యాత్ - శిఫాప్రహారాంశ్చ దశ ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౩౬౯ ॥ యా త్వితి॥ యా పునః కన్యాం అంగులిప్రక్షేపేణ నాశయేత్ - సా తత్క్షణాదేవ శిరోముండనం అంగుళ్యాః క్షేపాదంగుళ్యోరేవ ఛేదనం గర్దభేణ చ రాజమార్గే వహనమర్హతి ॥ ౩౭౦ ॥ భర్తారమితి॥ యా స్త్రీ ప్రబలధనికా పిత్రాదిబాంధవదర్పేణ సౌందర్యాదిగుణదర్పేణ చ పతిం పురుషాంతరోపగమనాల్లంఘయేత్ - తాం రాజా బహుజనాకీర్ణే దేశే శ్వభిర్భక్షయేత్ ॥ ౩౭౧ ॥ పుమాంసమితి॥ అనంత

యోఽకామాం దూషయేత్కన్యాం స సద్యో వధమర్హతి । సకామాం దూషయంస్తుల్యో న వధం ప్రాప్నుయా
న్నరః॥ ౩౬౪॥ కన్యాం భజంతీముత్కృష్టం న కించిదపి దాపయేత్ । జఘన్యం సేవమానాం తు సంయతాం వాస
యేద్గృహే॥ ౩౬౫॥ ఉత్తమాం సేవమానస్తు జఘన్యో వధమర్హతి । శుల్కం దద్యాత్సేవమానః సమామి
చ్ఛేత్పితా యది॥ ౩౬౬॥ అభిషహ్య తు యః కన్యాం కుర్యాద్దర్పేణ మానవః । తస్యాశు కర్త్యే అంగుల్యౌ దండం
చార్హతి షట్ఛతమ్॥ ౩౬౭॥ సకామాం దూషయంస్తుల్యో నాంగులిచ్ఛేదమాప్నుయాత్ । ద్విశతం తు దమం
దాప్యః ప్రసంగవినివృత్తయే॥ ౩౬౮॥ కన్యైవ కన్యాం యా కుర్యాత్తస్యాస్స్యాద్ద్విశతో దమః । శుల్కం చ
ద్విగుణం దద్యాచ్ఛిఫాశ్చైవాప్నుయాద్దశ ॥ ౩౬౯॥ యా తు కన్యాం ప్రకుర్యాత్ స్త్రీ సా సద్యో మౌండ్యమ
ర్హతి । అంగుళ్యోరేవ వా చ్ఛేదం ఖరేణోద్వహనం తథా॥ ౩౭౦ ॥ భర్తారం లంఘయేద్యా తు స్త్రీ జాతిగుణ
దర్పితా । తాం శ్వభిః ఖాదయేద్రాజా సంస్థానే బహుసంస్థితే॥ ౩౭౧॥ పుమాంసం దాహయేత్పాపం శయనే త
ప్త ఆయసే। అభ్యాదధ్యుశ్చ కాష్ఠాని తత్ర దహ్యేత పాపకృత్॥ ౩౭౨॥ సంవత్సరాభిశస్తస్య దుష్టస్య ద్విగుణో
దమః । వ్రాత్యయా సహ సంవాసే చాండాల్యా తావదేవ తు॥ ౩౭౩॥ శూద్రో గుప్తమగుప్తం వా ద్వైజాతం
వర్ణమావసన్ । అగుప్తమంగసర్వస్వైర్గుప్తం సర్వేణ హీయతే॥ ౩౭౪॥ వైశ్యస్సర్వస్వదండస్స్యాత్సంవ
త్సరనిరోధతః । సహస్రం క్షత్రియో దండ్యో మౌండ్యం మూత్రేణ చార్హతి ॥ ౩౭౫॥ బ్రాహ్మణీం యద్యగు

రోక్తం జారం పాపకారిణం పురుషం అయోమయశయనే ప్రజ్వలితే రాజా దాహయేత్ తత్ర శయనే వధ్యఘాతినః కాష్ఠాని నిక్షిపేయుః యావత్పాపకారీ దగ్ధస్స్యాత్॥ ౩౭౨॥ సంవత్సరేతి॥ పరస్త్రీగమనేన దుష్టస్య పుంసో దండితస్య చ సంవత్సరాతిక్రమే జాతిశస్తస్య పూర్వదండాద్ద్విగుణో దమః కార్యః తథా వ్రాత్యజాయాగమనే యో దండః పరికల్పితః చాండాల్యా సహేతి నిర్దేశాత్ చాండాలీగమనరూపః తథా చాండాలీగమనే యో దండః సహస్రం త్వంత్యజస్త్రియమితి॥ సంవత్సరే త్వతీతే యది తామేవ వ్రాత్యజాయాం తామేవ చాండాలీం పునర్గచ్ఛతి తదా ద్విగుణః కర్తవ్యః - ఏతత్సర్వస్యైవోదాహరణద్వయం వ్రాత్యజాయాగమనేఽపి చాండాలీగమనదండప్రదర్శనార్థం సర్వస్యైవ తు పూర్వాభిశస్తదండితస్య సంవత్సరాతిక్రమే పునస్తామేవ గచ్ఛతః పూర్వాద్ద్విగుణో దండో బోద్ధవ్యః॥ ౩౭౩॥ శూద్ర ఇతి॥ భర్త్రాదిభీ రక్షితామరక్షితాం వా ద్విజాతిస్త్రియం యది శూద్రో గచ్ఛేత్ తదా రక్షితాం రక్షారహితాం గచ్ఛన్ లింగసర్వస్వాభ్యాం వియోజనీయః - అత్రాంగవిశేషాశ్రవణేఽపి ఆరభ్య స్త్రీగమనే లింగోద్ధారః సర్వస్వహరణం - గుప్తాం చేద్వధోఽధిక ఇతి గౌతమవచనాత్ లింగచ్ఛేదః - రక్షితాయాం తు గచ్ఛన్ శరీరధనహీనః కర్తవ్యః॥ ౩౭౪॥ వైశ్య ఇతి॥ వైశ్యస్య బ్రాహ్మణీగమనే సంవత్సరబంధనాదనంతరం సర్వస్వగ్రహణరూపో దండః కార్యః - క్షత్రియాగమనే తు వైశ్యశ్చేత్ క్షత్రియామితి వక్ష్యతి - క్షత్రియో గుప్తబ్రాహ్మణీగమనే సహస్రం దండనీయః - ఖరమూత్రేణ చాస్య ముండనం కర్తవ్యం॥ ౩౭౫॥ బ్రాహ్మణీమితి॥ అరక్షితాం తు బ్రాహ్మణీం యది వైశ్యక్షత్రియా గచ్ఛతః - తదా వైశ్యం పంచశతయుక్తం కుర్యాత్ - క్షత్రియం పునః సహస్రదండోపేతం - వైశ్యా చాయం పంచశతదండః శూద్రాభ్రమాదినా నిర్గుణజాతిమాత్రోపజీవిబ్రాహ్మణీగమనవిషయః - తదితరబ్రా

హ్మణీగమనే వైశ్యస్యాపి సహస్రదండ ఏవ ॥ ౩౭౬ ॥ ఉభావితి ॥ తావేవోభావపి క్షత్రియవైశ్యౌ బ్రాహ్మణ్యా రక్షితయా సహ కృతమైథునౌ శూద్రవత్ సర్వేణ హీయేతే ఇతి వచనాత్ - యద్వా కంతేత ఆవేష్ట్య దగ్ధవ్యౌ - తత్ర వైశ్యం లోహితదర్భైః - క్షత్రియం శరపత్రైర్వావేష్ట్య ఇతి వసిష్ఠోక్తో విశేషో గ్రాహ్యః - పూర్వం సహస్రం క్షత్రియో దండ్యో వైశ్యః సర్వమిత్యుక్తత్వాదయం ప్రాణాంతికదండో గుణవద్బ్రాహ్మణీవిషయో బోద్ధవ్యః ॥ ౩౭౭ ॥ సహస్రమితి ॥ రక్షితాం విప్రాం బ్రాహ్మణో బలేనోపగచ్ఛన్ సహస్రం దండ్యస్స్యాత్ - ఇచ్ఛంత్యా పునస్సకృన్మైథునే పంచశతాని దండనీయో భవేత్ ॥ ౩౭౮ ॥ మౌండ్యమితి ॥ బ్రాహ్మణస్య మారణవధస్థానే శిరోముండనం దండః శాస్త్రేణోపదిశ్యతే - క్షత్రియాదీనాం పునరుక్తేషు తేన దండో భవతి ॥ ౩౭౯ ॥ నజాత్వితి ॥ బ్రాహ్మణం సర్వపాపకారిణమపి కదాచిన్న హన్యాత్ - అపి తు సర్వస్వయుక్తమక్షత శరీరం రాష్ట్రాన్నిర్వాసయేత్ ॥ ౩౮౦ ॥ నబ్రాహ్మణేతి ॥ బ్రాహ్మణవధాన్మహాన్పృథివ్యామధర్మో నాస్తి తస్మాద్రాజా సర్వపాపకారిణో బ్రాహ్మణస్య మనసాపి వధం న చింతయేత్ ॥ ౩౮౧ ॥ వైశ్యశ్చేదితి ॥ రక్షితాం క్షత్రియాం యది వైశ్యో గచ్ఛేత్ క్షత్రియో వా యది రక్షితాం వైశ్యాం - తదా తయోః బ్రాహ్మణ్యామగుప్తాయాం గమనే యో దండ ఉక్తో వైశ్యం పంచశతం కుర్యాత్ క్షత్రియం తు సహస్రిణమితి ద్వావేవ దండౌ వైశ్యక్షత్రియయోర్భవతః - అయం చ వైశ్యస్య - రక్షితక్షత్రియాగమనే పంచశతరూపో దండో లఘుత్వాత్ గుణవద్వైశ్యస్య నిర్గుణజాతిమాత్రోపజీవిక్షత్రియాయాః శూద్రభ్రాన్త్యాదిగమనవిషయో బోద్ధవ్యః - క్షత్రియస్య రక్షితవైశ్యాయాం జ్ఞానతో యుక్తస్సహస్రదండః ॥ ౩౮౨ ॥ సహస్ర

ప్తాంతు గచ్ఛేతాం వైశ్యపార్థివౌ । వైశ్యం పంచశతం కుర్యాత్ క్షత్రియం తు సహస్రిణమ్ ॥ ౩౭౬ ॥ ఉభావపి
తు తావేవ బ్రాహ్మణ్యా గుప్తయా సహ । విప్లుతౌ శూద్రవద్దండ్యౌ దగ్ధవ్యౌ వా కటాగ్నినా ॥ ౩౭౭ ॥ సహస్రం బ్రా
హ్మణో దండ్యో గుప్తాం విప్రాం బలాద్వ్రజన్ । శతాని పంచ దండ్యస్స్యాదిచ్ఛంత్యా సహ సంగతః ॥ ౩౭౮ ॥ మౌం
డ్యం ప్రాణాంతికో దండో బ్రాహ్మణస్య విధీయతే । ఇతరేషాం తు వర్ణానాం దండః ప్రాణాంతికో భవేత్ ॥ ౩౭౯ ॥
న జాతు బ్రాహ్మణం హన్యాత్సర్వపాపేష్వపి స్థితమ్ । రాష్ట్రాదేనం బహిః కుర్యాత్సమగ్రధనమక్షతమ్ ॥ ౩౮౦ ॥
న బ్రాహ్మణవధాద్భూయానధర్మో విద్యతే భువి । తస్మాదస్య వధం రాజా మనసాపి న చింతయేత్ ॥ ౩౮౧ ॥ వైశ్య
శ్చేత్క్షత్రియాం గుప్తాం వైశ్యాం వా క్షత్రియో వ్రజేత్ । యో బ్రాహ్మణ్యామగుప్తాయాం తావుభౌ దండమ
ర్హతః ॥ ౩౮౨ ॥ సహస్రం బ్రాహ్మణో దండం దాప్యో గుప్తే తు తే వ్రజన్ । శూద్రాయాం క్షత్రియవిశోః సా
హస్రో వై భవేద్దమః ॥ ౩౮౩ ॥ క్షత్రియాయామగుప్తాయాం వైశ్యే పంచశతం దమః । మూత్రేణ మౌండ్యమిచ్ఛే
త్తు క్షత్రియో దండమేవ వా ॥ ౩౮౪ ॥ అగుప్తే క్షత్రియా వైశ్యే శూద్రాం వా బ్రాహ్మణో వ్రజన్ । శతా
ని పంచ దండ్యస్స్యాత్సహస్రం త్వంత్యజస్త్రియమ్ ॥ ౩౮౫ ॥ యస్య స్తేనః పురే నాస్తి నాన్యస్త్రీగో న దుష్టవా
క్ । న సాహసికదండఘ్నౌ స రాజా శక్రలోకభాక్ ॥ ౩౮౬ ॥ ఏతేషాం నిగ్రహో రాజ్ఞః పంచానాం విషయే స్వ
కే । సామ్రాజ్యకృత్సజాత్యేషు లోకే చైవ యశస్కరః ॥ ౩౮౭ ॥ ఋత్విజం యస్త్యజేద్యాజ్యో యాజ్యం చ
ర్త్విక్త్యజేద్యది । శక్తం కర్మణ్యదుష్టం చ తయోర్దండశ్శతం శతమ్ ॥ ౩౮౮ ॥ న మాతా న పితా న స్త్రీ న పుత్ర
స్త్యాగమర్హతి । త్యజన్నపతితానేతాన్రాజ్ఞా దండ్యశ్శతాని షట్ ॥ ౩౮౯ ॥ ఆశ్రమేషు ద్విజాతీనాం కార్యే వి

మితి ॥ క్షత్రియావైశ్యౌ రక్షితే బ్రాహ్మణో వ్రజన్ సహస్రదండం దాపనీయః - శూద్రాయాం రక్షితాయాం క్షత్రియవైశ్యయోర్గమనే సహస్ర ఏవ దండస్స్యాత్ ॥ ౩౮౩ ॥ క్షత్రియాయామితి ॥ అరక్షితక్షత్రియాగమనే వైశ్యస్య పంచశతాని దండస్స్యాత్ - క్షత్రియస్య అరక్షితాగమనే గర్దభమూత్రేణ ముండనం పంచశతరూపం వా దండమాప్నుయాత్ ॥ ౩౮౪ ॥ అగుప్తే ఇతి ॥ అరక్షితాం క్షత్రియాం వైశ్యాం శూద్రాం వా బ్రాహ్మణో గచ్ఛన్ పంచశతాని దండ్యస్స్యాత్ - అంతే భవోంత్యజః యస్మాదధమో నాస్తి చాండాలాదిస్తస్య స్త్రియం గచ్ఛన్ సహస్రం దండ్యః ॥ ౩౮౫ ॥ యస్యేతి ॥ యస్య రాజ్ఞో రాష్ట్రే చోరః - పరదారగామీ పరుషవాదీ - గృహదాహాదిసాహసకారీ - దండపారుష్యకర్తా చ నాస్తి - స రాజా శక్రపురం యాతి ॥ ౩౮౬ ॥ ఏతేషామితి ॥ ఏతేషాం స్తేనాదీనాం పంచానాం స్వరాష్ట్రే నిగ్రహః - సమానజాతీయేషు రాజసు మధ్యే స రాజా సామ్రాజ్యకృత్ ఇహలోకే చ యశస్కరో భవతి ॥ ౩౮౭ ॥ ఋత్విజమితి ॥ యో యాజ్యః ఋత్విజం కర్మానుష్ఠానసమర్థం అతిపాతకాదిదోషరహితం - ఋత్విగ్వా యాజ్యమదుష్టం త్యజతి - తయోః శతం శతం దండః కార్య ఇతి దండప్రసంగాదిదముక్తం ॥ ౩౮౮ ॥ న మాతేతి ॥ మాతృపితృభార్యాపుత్రాః త్యాగమపోషణశుశ్రూషణాద్యకరణాత్మకం నార్హంతి తస్మాదేతాన్ పాతకాదిరహితాన్ పరిత్యజన్ ఏకైకపరిత్యాగే

రాజ్ఞాషట్ శతానిదండ్యః॥ ౩౮౯॥ ఆశ్రమేష్వితి॥ ద్విజాతీనాంగార్హస్థ్యాద్యాశ్రమవిషయే కార్యే అయంశాస్త్రార్థో నాయంశాస్త్రార్థ ఇతి పరస్పరంజాతవివాదానాం రాజా స్వీయహితంచికీర్షుః అయంశాస్త్రార్థ ఇతి సద్యశాన్విశేషేణ నబ్రూయాత్ ॥ ౩౯౦॥ యథార్హమితి యో యాదృశీంపూజామర్హతితంతథాపూజయిత్వా అన్యై ర్బ్రాహ్మణైః సహప్రథమంప్రీత్యా అపగతకోపంకృత్వా తతఏషాం యఃస్వధర్మః తం బోధయేత్॥ ౩౯౧॥ ప్రాతీతి॥ నిరంతరగృహవాసీ ప్రాతివేశ్యః- తదనంతరగృహవాసీ అనువేశ్యః యస్మిన్నుత్సవే వింశతిరన్యే బ్రాహ్మణా భోజ్యంతే తత్ర ప్రాతివేశ్యానువేశ్యబ్రాహ్మణాతిక్రమకారీ చేతి విష్ణువచనాత్ బ్రాహ్మణౌ భోజనార్హావభోజయన్ బ్రాహ్మణ ఉత్తరత్ర హైరణ్యాదిగ్రహణాదిహరాప్యమాషందండమర్హతి॥ ౩౯౨॥ శ్రోత్రియ ఇతి॥ విద్యాచారవాన్ తథావిధమేవగుణవంతంనిభవకార్యేషు వివాహాదిషు ప్రకృతత్వాత్ ప్రాతివేశ్యానువేశ్యావేవభోజయన్ తదన్నంభోజితాద్ద్విగుణమన్నందాప్యోహిరణ్యమాషకంచ రాజ్ఞః॥ ౩౯౩॥ అంధ ఇతి॥ అంధోబధిరఃపంగుః సంపూర్ణసప్తతివర్షః - సప్తత్యేతి ప్రకృత్యాదిభ్య ఉపసంఖ్యానమితి తృతీయా - శ్రోత్రియేషుధనధాన్యశుశ్రూషాదినోపకారకాః కేనచిదపిక్షీణకోశేనాపి రాజ్ఞాత్వనుగ్రాహ్యైః కరంనదాపనీయాః॥ ౩౯౪॥ శ్రోత్రియమితి॥ విద్యాచారవంతంబ్రాహ్మణంరోగిణంపుత్రవియోగాదిదుఃఖితంబాలవృద్ధదరిద్రమహాకులప్రసూతోదారచరితాన్ రాజాదానమానహితకరణైః సంపూజయేత్సదా॥ ౩౯౫॥ శాల్మలీతి॥ శాల్మల్యాదివృక్షసంబంధిఫలకే అపరుషే రజకశ్శనైశ్శనై ర్వాసాంసి ప్రక్షాళయేత్ సపరకీయైశ్చ వస్త్రైః అన్యవస్త్రాణి నయేత్ నచాన్యవాసాంసి అన్యపరిధానార్థందద్యాత్ యద్యేవంకుర్యాత్తదాసౌదండ్యస్స్యాత్॥ ౩౯౬॥ తంతువాయ ఇతి॥ తంతువాయోవస్త్రనిర్మాణార్థం

వదతాంమిథః। నవిబ్రూయాన్నృపోధర్మంచికీర్షన్ హితమాత్మనః॥ ౩౯౦॥ యథార్హమేతానభ్యర్చ్య బ్రా
హ్మణైస్సహపార్థివః। సాంత్వేన ప్రశమయ్యాదౌ స్వధర్మంప్రతిపాదయేత్॥ ౩౯౧॥ ప్రాతివేశ్యానువే
శ్యౌచకల్యాణేవింశతిద్విజే। అర్హావభోజయన్విప్రోదండమర్హతిమాషకమ్॥ ౩౯౨॥ శ్రోత్రియఃశ్రోత్రియం
సాధుంభూతికృత్యేష్వభోజయన్। తదన్నంద్విగుణందాప్యోహిరణ్యంచైవమాషకమ్॥ ౩౯౩॥ అంధోజడఃపీఠ
సర్పీసప్తత్యాస్థవిరశ్చయః। శ్రోత్రియేషూపకుర్వంశ్చనదాప్యాఃకేనచిత్కరమ్॥ ౩౯౪॥ శ్రోత్రియంవ్యాధి
తార్తౌచబాలవృద్ధావకించనమ్। మహాకులీనమార్యంచరాజాసంపూజయేత్సదా॥ ౩౯౫॥ శాల్మలీఫలకేశ్లక్ష్ణే
నేనిజ్యాన్నేజకశ్శనైః। నచవాసాంసివాసోభిర్నిహరేన్నచవాసయేత్॥ ౩౯౬॥ తంతువాయోదశపలం
దద్యాదేకపలాధికమ్। అతోన్యథావర్తమానోదాప్యోద్వాదశకందమమ్॥ ౩౯౭॥ శుల్కస్థానేషుకుశలాస్స
ర్వపణ్యవిచక్షణాః। కుర్యురర్ఘంయథాపణ్యంతతోవింశంనృపోహరేత్॥ ౩౯౮॥ రాజ్ఞఃప్రఖ్యాతభాండాని
ప్రతిషిద్ధానియానిచ। తానినిర్హరతోలోభాత్సర్వహారంహరేన్నృపః॥ ౩౯౯॥ శుల్కస్థానంపరిహరన్న
కాలేక్రయవిక్రయీ। మిథ్యావాదీచసంఖ్యానేదాప్యోష్టగుణమత్యయమ్॥ ౪౦౦॥ ఆగమంనిర్గమంస్థానం
తథావృద్ధిక్షయావుభౌ। విచార్యసర్వపణ్యానాంకారయేత్క్రయవిక్రయౌ॥ ౪౦౧॥ పంచరాత్రేపంచరాత్రే

దశపలానిసూత్రంగృహీత్వాపిష్టభక్ష్యాద్యప్రవేశాదేకాదశపలంవస్త్రందద్యాద్యదితతోన్యూనందద్యాత్తదాద్వాదశపణాన్ రాజ్ఞాదాప్యః స్వామినశ్చతుష్టిఃకర్తవ్యైవ॥ ౩౯౭॥ స్థలజలపథవ్యవహారతో రాజగ్రాహ్యోభాగఃశుల్కంతస్యఅవస్థానేషుయేకుశలాఃతథా॥ శుల్కేతిసర్వపణ్యానాంసారాసారజ్ఞాః తేపణ్యేషుయమర్ఘంమూల్యమనురూపంకుర్యుః తతోలాభధనాద్వింశతిభాగంరాజాగృహ్ణీయాత్॥ ౩౯౮॥ రాజ్ఞ ఇతి॥ రాజ్ఞస్సంబంధితయాయానివిక్రేయద్రవ్యాణిప్రఖ్యాతానిరాజోపయోగీనిహస్త్యశ్వాదీనిచతద్దేశోద్భవానిచప్రతిషిద్ధానిచయథాదుర్భిక్షే ధాన్యందేశాంతరంననేయమితితానిలోభాద్దేశాంతరంనయతోవణిజః సర్వాపహరణంరాజాకుర్యాత్॥ ౩౯౯॥ శుల్కస్థానమితి॥ శుల్కమోక్షాయఉత్పథేనగచ్ఛతిఅకాలేరాత్ర్యాదౌవాక్రయవిక్రయంకరోతిశుల్కఖండనార్థంవిక్రేయద్రవ్యస్యఅల్పాంసంఖ్యాంవక్తిరాజదేయముపలపితమష్టగుణందండరూపతయాదాప్యః॥ ౪౦౦॥ ఆగమమితి॥ కియతోదూరాదాగతమితిదేశాంతరీయద్రవ్యస్యాగమనం కియద్దూరంనీయత ఇతిస్వదేశోద్భవస్యనిర్గమంకియత్కాలస్థితంకియన్మూల్యంలభతఇతిస్థితంతథాకియతీవృద్ధిరిత్యత్రకర్మకారాణాంభక్తాచ్ఛాదనాదినాకియాన్పక్షయ ఇత్యేవంవిచార్యతథావణిజాంక్రేతౄణాంయథాపీడానభవతితథాసర్వపణ్యానాంక్రయవిక్రయౌకారయేత్॥ ౪౦౧॥ పంచరాత్ర ఇతి॥ ఆగమనిర్గమోపాయయోగాదేఃపణ్యానామనియతత్వాత్ అస్థిరార్ఘాదీనాంపంచరాత్రేపంచరాత్రేగతేస్థిర ప్రాయార్ఘాణాంపక్షే

పక్షే గతే వతి వా మహర్ఘాణాం ప్రత్యక్షం నృపతి రాప్తపురుషైః వ్యవస్థాం కుర్యాత్ ॥ ౪౦౨ ॥ తులేతి ॥ తులామానం సువర్ణాదీనాం పరిచ్ఛేదా
ర్థం యత్ క్రియతే తత్సర్వం సునిరూపితం యథా స్యాత్ షట్సు షట్సు మాసేషు గతేషు పున స్తత్సర్వం పునః స్వభృత్యపురుషైః నృపతిః పరీక్షయేత్ ॥
౪౦౩ ॥ పణమితి ॥ భాండపూర్ణాని యానాని శకటాదీని తత్ తేన రిక్తశకటాదియానం తరవిషయే పణం దాప్యం ఏవం పురుషభారే ర్ధపణం తరప
ణ్యాం దాప్యః పశుశ్చ గవాదిః పణచతుర్థభాగం భారరహితో మనుష్యః పణాష్టభాగం దాపనీయః ॥ ౪౦౪ ॥ భాండేతి ॥ పణ్యద్రవ్యపూర్ణాని శక
టాదీని ద్రవ్యగతోత్కర్షాపేక్షయా ద్రవ్యరహితాని గోణీకంబలాదిమయత్కించిత్తార్యం దాప్యం అపరిచ్ఛదా దరిద్రా ఉక్తపదార్థదానాపే
క్షయా యత్కించిద్దాపనీయాః ॥ ౪౦౫ ॥ దీర్ఘేతి ॥ పూర్వం పారావారేతరణార్థముక్తం - ఇదానీం నదీమార్గేణ దూరాధ్వని గంతవ్యే ప్రబలవే
గస్థిరోదకనద్యాదిదేశ గ్రీష్మవర్షాదికాలాపేక్షయా తరమూల్యం కల్పనీయం - ఏతచ్చ నదీతీరే బోద్ధవ్యం - సముద్రే తు వాతాధీనపోతగమన
త్వాత్ స్వాయత్తత్వాభావేన తరపణ్యవిశేషజ్ఞాపకం నదీవద్విమానజవాదికం నాస్తి - తత స్తత్రోచితమేవ తరపణ్యం గ్రాహ్యం ॥ ౪౦౬ ॥ గర్భిణీ
తి ॥ సంజాతగర్భా స్త్రీ మాసద్వయాదూర్ధ్వం తథా ప్రవ్రజితో భిక్షుః ముని ర్వానప్రస్థో బ్రాహ్మణాశ్చ లింగినో బ్రహ్మచారిణః - తరమూల్యం
తరేణ దాప్యాః ॥ ౪౦౭ ॥ యన్నావీతి ॥ నౌకారూఢానాం యత్ కించిత్ నావికాపరాధేన నష్టం ద్రవ్యం - తన్నావికై రేవ మిళిత్వా యథాభాగం
దాతవ్యం ॥ ౪౦౮ ॥ ఏష ఇతి ॥ నావికాపరాధాత్ యదుదకే నష్టం తన్నావికై రేవ దాతవ్యం పూర్వోక్తమనూదితం - దైవికే నాస్తి నిగ్రహ ఇతివి

పక్షే పక్షే థవా గతే । కుర్వీత చైషాం ప్రత్యక్షమర్ఘసంస్థాపనం నృపః ॥ ౪౦౨ ॥ తులామానం ప్రతీమానం స
ర్వం చ స్యాత్సులక్షితమ్ । షట్సు షట్సు చ మాసేషు పున రేవ పరీక్షయేత్ ॥ ౪౦౩ ॥ పణం యానం తరే దాప్యం
పౌరుషో ర్ధపణం తరే । పాదం పశుశ్చ యోషిచ్చ పాదార్ధం రిక్తకః పుమాన్ ॥ ౪౦౪ ॥ ....
భాండపూర్ణాని యానాని తార్యం దాప్యాని సారతః । రిక్తభాండాని యత్కించిత్పుమాంసశ్చాపరిచ్ఛదాః ॥
౪౦౫ ॥ దీర్ఘాధ్వని యథాదేశం యథాకాలం తరో భవేత్ । నదీతీరేషు తద్విద్యాత్సముద్రే నాస్తి లక్షణమ్ ॥
౪౦౬ ॥ గర్భిణీ తు ద్విమాసాది స్తథా ప్రవ్రజితో మునిః । బ్రాహ్మణా లింగినశ్చైవ న దాప్యా స్తారికం తరే ॥
౪౦౭ ॥ యన్నావి కించిద్దాశానాం విశీర్యేతాపరాధతః । తద్దాశై రేవ దాతవ్యం సమాగమ్య స్వతోంశతః ॥ ౪౦౮ ॥
ఏష నౌయాయినాముక్తో వ్యవహారస్య నిర్ణయః । దాశాపరాధతస్తోయే దైవికే నాస్తి నిగ్రహః ॥ ౪౦౯ ॥ వాణి
జ్యం కారయేద్వైశ్యం కుసీదం కృషిమేవ చ । పశూనాం రక్షణం చైవ దాస్యం శూద్రం ద్విజన్మనామ్ ॥ ౪౧౦ ॥
క్షత్రియం చైవ వైశ్యం చ బ్రాహ్మణో వృత్తికర్శితౌ । బిభృయాదానృశంస్యేన స్వాని కర్మాణి కారయన్ ॥ ౪౧౧
దాస్యం తు కారయన్ లోభాద్బ్రాహ్మణః సంస్కృతాన్ ద్విజాన్ । అనిచ్ఛతః ప్రాభవత్వాద్రాజ్ఞా దండ్యశ్శ
తాని షట్ ॥ ౪౧౨ ॥ శూద్రం తు కారయేద్దాస్యం క్రీతమక్రీతమేవ వా । దాస్యాయైవ హి సృష్టోసౌ బ్రాహ్మణ
స్య స్వయంభువా ॥ ౪౧౩ ॥ న స్వామినా నిసృష్టోపి శూద్రో దాస్యాద్విముచ్యతే । నిసర్గజం హి తత్తస్య క స్తస్మా
త్తదపోహతి ॥ ౪౧౪ ॥ ధ్వజాహృతో భక్తదాసో గృహజః క్రీతదత్రిమౌ । పైత్రికో దండదాసశ్చ సప్తైతే దాస

ధానం నౌయాయినామేష వ్యవహారస్య నిర్ణయ ఉక్తః - దైవోపజాతవాతాదినా నౌభంగేన ధనాదినాశే నావికానాం న దండః ॥ ౪౦౯ ॥ వాణి
జ్యమితి ॥ వాణిజ్యం కుసీదకృషిపశురక్షణాని వైశ్యం కారయేత్ - శూద్రం చ రాజా ద్విజాతీనాం దాస్యం కారయేత్ - అకుర్వాణౌ వైశ్యశూద్రౌ
రాజ్ఞో దండ్యావిత్యేవమర్థో యమిహోపదేశః ॥ ౪౧౦ ॥ క్షత్రియమితి ॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియవైశ్యౌ భృత్యభావేన పీడితౌ కరుణయా స్వాని
కర్మాణి గోరక్షణకృష్యాదీని కారయన్ గ్రాసాచ్ఛాదనాదినా పోషయేత్ - ఏవం బలవాన్ బ్రాహ్మణః తావుపగతావబిభ్రద్భవేత్ రాజ్ఞా దండనీ
య ఇతి ప్రకరణసామర్థ్యాత్ గమ్యతే ॥ ౪౧౧ ॥ దాస్యంత్వితి ॥ ప్రభవతో భావః ప్రాభవత్వం బ్రాహ్మణః కృతోపనయనాన్ ద్విజాతీననిచ్ఛ
తః ప్రభుత్వేన లోభాద్దాస్యకర్మ పాదధావనాది కారయన్ షట్ శతాని దండ్యః ॥ ౪౧౨ ॥ శూద్రం త్వితి ॥ శూద్రం పునః భక్తాది భృతమభృతం
వా దాస్యం కారయేత్ - యస్మాదసౌ బ్రాహ్మణస్య దాస్యాయైవ ప్రజాపతినా సృష్టః ॥ ౪౧౩ ॥ న స్వామినేతి ॥ యస్మాదసౌ ధ్వజాహృతత్వా
దినా దాసత్వం గతః - పతేన త్యక్తః - స్వదాస్యాభావేపి శూద్రో బ్రాహ్మణస్య దాస్యాన్న విముచ్యతే - తస్మాద్దాస్యం శూద్రస్య సహజం - కస్తా
ద్రత్వదాసిమిత దాస్యమపనయతి అదృష్టార్థమప్యవశ్యం శూద్రేణ బ్రాహ్మణాదిద్విజశుశ్రూషా కర్తవ్యేత్యేవంపర మేతత్ - అన్యథా వక్ష్య
మాణ దాస్యకరణపరిగణనమనర్థకం స్యాత్ ॥ ౪౧౪ ॥ ధ్వజేతి ॥ సంగ్రామ సకాశాజ్జితో భక్తలాభాద్యుపగతో భక్తదాసః తథా దాసీపుత్రః
మూల్యేన క్రీతః అన్యేన దత్తః పిత్రాదిక్రమాగతః దండాదిధనస్యాపనయార్థం స్వీకృతదాస్యభావః ఇత్యేతాదిస ప్త ధ్వజాహృతత్వాదీని దాసత్వ

కేశవాని॥ ౪౧౫॥ భార్యేతి॥ పుత్రభార్యాదాసాస్త్రయోప్యమీ నిర్ధనా ఏవ మన్వాదిభిః స్మృతాః యస్మాత్ యద్ధనం తే అర్జయంతి యస్యైతే భార్యాదయః తస్య తద్ధనం భవతి. ఏతచ్చ భార్యాదీనాం పారతంత్ర్యప్రదర్శనార్థపరం. అధ్యగ్న్యాద్యుపదేశః షడ్విధస్య స్త్రీధనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ధనసాధ్యాదృష్టార్థకర్మోపదేశార్థం చ. భార్యాదీనాం పత్న్యధికరణే పత్న్యర్థేపి యాగాధికారస్య ఉక్తత్వాత్ స్త్రీపుంసయోర్మధ్యే ఏకధనే చానుమతిద్వారేణ స్త్రియా అపి కర్తృత్వాత్ ॥ ౪౧౬॥ విస్రబ్ధమితి॥ నిర్విచికిత్సమేవ శూద్రాత్ దాసశూద్రాద్ధనగ్రహణం కుర్యాత్ బ్రాహ్మణః యతస్తస్య కించిదపి స్వం నాస్తి. యస్మాద్భర్తృగ్రాహ్యధనోసౌ. ఏవం చాపది బలాదపి దాసాత్ బ్రాహ్మణో ధనం గృహ్ణన్ న రాజ్ఞా దండనీయ ఇత్యేవమర్థమేతదుచ్యతే ॥ ౪౧౭॥ వైశ్యశూద్రావితి॥ వైశ్యం కృష్యాదీని శూద్రం చ ద్విజాతిశుశ్రూషాదీని కర్మాణి యత్నతో రాజా కారయేత్. యస్మాత్తౌ స్వకర్మభ్యశ్చ్యుతావశాస్త్రీయోపార్జితధనగ్రహణమదాదినా జగదాకులీకుర్యాతాం॥ ౪౧౮॥ అహన్యహనీతి॥ ప్రత్యహం తదధికృతద్వారేణ ప్రారబ్ధదృష్టాదృష్టార్థకర్మణాం నిష్పత్తిం నృపతిః నిరూపయేత్ తథా హస్త్యశ్వాదీని కియద్వ్యయ విష్టం కిం నిఃసృతమితి సువర్ణరత్నాద్యుత్పత్తిస్థానాని భాండాగారం చ. వేష్యాదవ్యవహారదర్శనాసక్తోపి రాజా ధర్మాన్న పరిత్యజేదితి దర్శయితుముక్తస్యాపి పునర్వచనం॥ ౪౧౯॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణ ఏతాన్ సర్వాన్ ఋణాదానాదీన్ వ్యవహారాన్ తత్త్వతో నిర్ణయేనాంతం నయన్ పాపం సర్వమపహాయ స్వర్గాదిప్రాప్తిరూపాముత్కృష్టాం గతిం రాజా లభతే॥ ౪౨౦॥ ....
ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావల్యామష్టమోధ్యాయః. ** ** ** ** ** ** ** * **

యోనయః॥ ౪౧౫॥ భార్యా పుత్రశ్చ దాసశ్చ త్రయ ఏవాధనాః స్మృతాః। యత్తే సమధిగచ్ఛంతి యస్య తే తస్య తద్ధనమ్॥ ౪౧౬॥ విస్రబ్ధం బ్రాహ్మణః శూద్రాద్ద్రవ్యోపాదానమాచరేత్। నహి తస్యాస్తి కించిత్స్వం భర్తృహార్యధనో హి సః॥ ౪౧౭॥ వైశ్యశూద్రౌ ప్రయత్నేన స్వాని కర్మాణి కారయేత్। తౌ హి చ్యుతౌ స్వకర్మభ్యః క్షోభయేతామిదం జగత్॥ ౪౧౮॥ అహన్యహన్యవేక్షేత కర్మాంతాన్వాహనాని చ। ఆయవ్యయౌ చ నియతావాకరాన్ కోశమేవ చ॥ ౪౧౯॥ ఏవం సర్వానిమాన్రాజా వ్యవహారాన్ సమాపయన్। వ్యపోహ్య కిల్బిషం సర్వం ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్॥ ౪౨౦॥ * * * * * ** ** ** ** ** *** *** ** * **

ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం అష్టమోధ్యాయః.

అథ నవమాధ్యాయప్రారంభః.

పురుషస్య స్త్రియాశ్చైవ ధర్మ్యే వర్త్మని తిష్ఠతోః। సంయోగే విప్రయోగే చ ధర్మాన్వక్ష్యామి శాశ్వతాన్॥ ౧॥
అస్వతంత్రాః స్త్రియః కార్యాః పురుషైః స్వైర్దివానిశమ్। విషయేషు చ సజ్జంత్యః సంస్థాప్యా ఆత్మనో
వశే॥ ౨॥ పితా రక్షతి కౌమారే భర్తా రక్షతి యౌవనే। రక్షంతి స్థవిరే పుత్రా న స్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి॥
౩॥ కాలేఽదాతా పితా వాచ్యో వాచ్యశ్చానుపయన్పతిః। మృతే భర్తరి పుత్రస్తు వాచ్యో మాతురరక్షితా॥ ౪॥
సూక్ష్మేభ్యోఽపి ప్రసంగేభ్యః స్త్రియో రక్ష్యా విశేషతః। ద్వయోర్హి కులయోః శోకమావహేయురరక్షితాః॥
౫॥ ఇమం హి సర్వవర్ణానాం పశ్యంతో ధర్మముత్తమమ్। యతంతే రక్షితుం భార్యాం భర్తారో దుర్బలా అపి॥ ౬॥

పురుషస్యేతి॥ పురుషస్య పత్న్యాశ్చ ధర్మాయ హితే అన్యోన్యావ్యభిచారలక్షణే వర్త్మని వర్తమానయోః సంయుక్తవియుక్తయోశ్చ ధర్మాన్ పారంపర్యాగతత్వేన నిత్యాన్ వక్ష్యామీదం పత్యోః పరస్పరధర్మవ్యతిక్రమే సత్యన్యతరజ్ఞాపనే దండేనాపి స్వధర్మవ్యవస్థాపనం రాజ్ఞా కర్తవ్యమితి వ్యవహారమధ్యేస్యోపదేశః॥ ౧॥ అస్వతంత్రా ఇతి॥ స్వీయైర్భర్త్రాదిభిః సదా స్త్రియః స్వాధీనాః కార్యాః అనిషిద్ధేష్వపి రూపరసాదివిషయేషు ప్రసక్తా అపి ఆత్మవశాః కార్యాః॥ ౨॥ పితేతి॥ పితా వివాహాత్పూర్వం స్త్రియం రక్షేత్ పశ్చాద్భర్తా తదభావే పుత్రాః. తస్మాన్న స్త్రీ కస్యాంచిదప్యవస్థాయాం స్వాతంత్ర్యం భజేత్. భర్తా రక్షతి యౌవనే ఇత్యాది ప్రాయికం అభర్తృపుత్రాయాస్సన్నిహితాయాః పిత్రాదిభిరపి రక్షణాత్॥ ౩॥ కాల ఇతి॥ ప్రదానకాలే పితా తామదదత్ గర్హ్యో భవతి॥ శ్లో॥ ప్రదానం ప్రాగృతోరితి గౌతమవచనాత్. ఋతోః ప్రాక్ ప్రదానకాలః. పతిశ్చ ఋతుకాలే పత్నీమగచ్ఛన్ గర్హణీయో భవతి పత్యౌ మృతే మాతరమరక్షన్ పుత్రో నింద్యస్స్యాత్॥ ౪॥ సూక్ష్మేభ్య ఇతి॥ స్వల్పేభ్యోపి దుస్సంగేభ్యో దౌశ్శీల్యసంపాదకేభ్యో విశేషేణ స్త్రియో రక్షణీయాః. కిం పునర్మహద్భ్యః. యస్మాదనపేక్షితరక్షణాత్ ద్వయోః పితృభర్తృకులయోః సంతాపం దాపయేయుః॥ ౫॥ ఇమమితి॥ సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదివర్ణానాం భార్యారక్ష

ణలక్షణం ధర్మం పశ్యంతః శ్లోకరీత్యా సర్వధర్మేభ్య ఉత్కృష్టం జానంతోఽంధపంగ్వాదయోఽపి భార్యాం రక్షితుం యతేరన్ ॥ ౬ ॥ స్వామి
తి॥ యస్మాద్భార్యాం రక్షతో రక్షణం అసంకీర్ణవిశుద్ధాపత్యోత్పాదనేన స్వసంతతిం తథా శిష్టసమాచారం పితృపితామహాద్యన్వయం ఆత్మా
నం విశుద్ధసంతాననిమిత్తోర్ధ్వదేహికలాభేన స్వధర్మం చ విశుద్ధభార్యస్యాధానాదావప్యధికారాద్రక్షతి తస్మాత్ స్త్రియో రక్షితుం యతేతేతి
పూర్వస్య విశేషః॥ ౭॥ పతిరితి॥ పతిః శుక్లరూపేణ భార్యాం సంప్రవిశ్య గర్భమాపద్య తస్యాం భార్యాయాం పుత్రరూపేణ జాయతే తథా చ శ్రు
తిః॥ ఆత్మా వై పుత్ర నామాసీత్॥ జాయాయాస్తదేవ జాయాత్వం యతోఽస్యాం పతిః పునర్జాయతే - తథా చ బహ్వృచబ్రాహ్మణం- పతిర్జా
యాం ప్రవిశతి గర్భో భూత్వేహ మాతరం - తస్యాం పునర్నవో భూత్వా దశమే మాసి జాయతే - తజ్జాయా జాయా భవతి యదస్యాం జాయతే పు
నః- తతశ్చ సా రక్షణీయేత్యేతదర్థం నామనిర్వచనం ॥ ౮॥ యాదృశమితి॥ యస్మాద్యాదృశం పురుషం శాస్త్రవిహితం ప్రతిషిద్ధం వా తా
దృశశాస్త్రోక్తపురుషసేవనేన ఉత్కృష్టం నిషిద్ధసేవనేన చ నికృష్టం పుత్రం జనయతి తస్మాదపత్యవిశుద్ధ్యర్థం పత్నీం యత్నతో రక్షేత్ - క
థం రక్షణీయేత్యత ఆహ॥ ౯॥ నేతి॥ కశ్చిద్బలాత్సంరోధాదినాపి స్త్రియో రక్షితుం న శక్తః - తత్రాపి వ్యభిచారదర్శనాత్ - కింత్వేతైర్వక్ష్య
మాణైః రక్షణోపాయప్రయోగైః శక్తా రక్షయితుం సమర్థాః తానుపాయానాహ॥ ౧౦॥ అర్థస్యేతి॥ ధనస్య సంగ్రహణే వినియోగే చ ద్రవ్యశరీ
రశుద్ధౌ భర్తుశ్చ శుశ్రూషాదికే అన్నసాధనే పారిణాహ్యస్య గృహోపకరణస్య శయ్యాసనకుండకటాహాదేరవేక్షణే ఏనాం నియోజయేత్ ॥ ౧౧॥
అరక్షితా ఇతి॥ ఆప్తాశ్చ తే ఆజ్ఞాకారిణశ్చ తైః పురుషైః గృహే రుద్ధా అప్యరక్షితా భవంతి - యా దుశ్శీలతయాఽఽత్మానం న రక్షంతి - యాస్తు ధర్మ

స్వాం ప్రసూతిం చరిత్రం చ కులమాత్మానమేవ చ । స్వం చ ధర్మం ప్రయత్నేన జాయాం రక్షన్హి రక్షతి ॥ ౭॥
పతిర్భార్యాం సంప్రవిశ్య గర్భో భూత్వేహ జాయతే । జాయాయాస్తద్ధి జాయాత్వం యదస్యాం జాయతే పు
నః॥ ౮ । యాదృశం భజతే హి స్త్రీ సుతం సూతే తథావిధమ్ । తస్మాత్ ప్రజావిశుద్ధ్యర్థం స్త్రియం రక్షేత్
ప్రయత్నతః॥ ౯॥ న కశ్చిద్యోషితః శక్తః ప్రసహ్య పరిరక్షితుమ్ । ఏతైరుపాయయోగైస్తు శక్యాస్తాః పరిరక్షి
తుమ్ । ౧౦ ॥ అర్థస్య సంగ్రహే చైనాం వ్యయే చైవ నియోజయేత్ । శౌచే ధర్మేఽన్నపక్త్యాం చ పారిణా
హ్యస్య వేక్షణే॥ ౧౧॥ అరక్షితా గృహే రుద్ధాః పురుషైరాప్తకారిభిః । ఆత్మానమాత్మనా యాస్తు రక్షేయుస్తా
స్సురక్షితాః॥ ౧౨॥ పానం దుర్జనసంసర్గః పత్యా చ విరహోఽటనమ్। స్వప్నోఽన్యగేహవాసశ్చ నారీసందూ
షణాని షట్॥ ౧౩॥ నైతా రూపం పరీక్షంతే నాసాం వయసి సంస్థితిః ।సురూపం వా విరూపం వా పుమానిత్యేవ భుం
జతే ॥ ౧౪ ॥ పౌంశ్చల్యాచ్చలచిత్తాచ్చ నైస్స్నేహ్యాచ్చ స్వభావతః । రక్షితా యత్నతోఽపీహ భర్తృష్వేతా వికు
ర్వతే॥ ౧౫॥ ఏవం స్వభావం జ్ఞాత్వాసాం ప్రజాపతినిసర్గజమ్ । పరమం యత్నమాతిష్ఠేత్ పురుషో రక్షణం ప్ర
తి॥ ౧౬॥ శయ్యాసనమలంకారం కామం క్రోధమనార్జవమ్ । ద్రోహభావం కుచర్యాం చ స్త్రీభ్యో మనురక
ల్పయత్ । ౧౭ । నాస్తి స్త్రీణాం క్రియా మంత్రైరితి ధర్మే వ్యవస్థితిః । నిరింద్రియా హ్యమంత్రాశ్చ స్త్రీ

జ్ఞతయా ఆత్మానమాత్మనా రక్షంతి తా ఏవ సురక్షితా భవంతి- అతో ధర్మాధర్మఫలస్వర్గనరకప్రాప్త్యుపదేశేన ఆసాం సంయమః కా
ర్య ఇతి ముఖ్యరక్షణోపాయకథనపరమిదం॥ ౧౨॥ పానమితి॥ మద్యపానం- అసత్పురుషసంసర్గః భర్త్రా సహ విరహః - ఇతస్తతశ్చ భ్రమ
ణం- అకాలస్వాపః - పరగృహనివాసః- ఇత్యేతాని షట్ స్త్రియా వ్యభిచారాఖ్యదోషజనకాని - తస్మాదేతేభ్య ఏతా రక్షణీయాః ॥ ౧౩॥
నైతా ఇతి॥ నైతాః కమనీయం రూపం విచారయంతి - న చాసాం యౌవనాదికే వయసి ఆదరో భవతి - కింతు సురూపం కురూపం వా పుమానిత్యే
తావతైవ తముపభుంజతే ॥ ౧౪॥ పౌంశ్చల్యాదితి ॥ పుంసో దర్శనే సంభోగాద్యభిలాషశీలత్వాత్ - చిత్తస్థైర్యాభావాత్ స్వభావతః స్నేహర
హితత్వాచ్చ- ఏతా యత్నేనాపి లోకే రక్షితాః సత్యో వ్యభిచారాశ్రయణేన భర్తృషు విక్రియాం గచ్ఛంతి॥ ౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవం శ్లోకద్వయోక్తం
ఆసాం స్వభావం హిరణ్యగర్భసృష్టికాలజనితం జ్ఞాత్వా- రక్షణార్థం ప్రకృష్టం యత్నం పురుషః కుర్యాత్ ॥ ౧౬॥ శయ్యేతి ॥ శయనోపవేశ
నాలంకరణశీలత్వం కామక్రోధానార్జవపరహింసాకుత్సితాచారత్వాని - సర్గాదౌ మనుః - స్త్రీభ్యః కల్పితవాన్ - తస్మాద్యత్నతో రక్షణీ
యాః॥ ౧౭॥ నాస్తీతి॥ జాతకర్మాదిక్రియా స్త్రీణాం మంత్రైర్నాస్తీత్యేషా శాస్త్రమర్యాదా వ్యవస్థితా - తతశ్చ మంత్రవత్సంస్కార
భావాన్న నిష్పాపాంతఃకరణా ఇంద్రియం ప్రమాణం ధర్మప్రమాణశ్రుతిస్మృతిరహితత్వాన్న ధర్మజ్ఞా - అమంత్రాః పాపాపనోదనమంత్ర
జపరహితత్వాత్ జాతే పాపేఽపి తన్నిర్ణేజనాక్షమాః అనృతవదశుభాః స్త్రియ ఇతి శాస్త్రమర్యాదా తస్మాద్యత్నతో రక్షణీయా ఇత్యత్ర తాత్ప

ర్యం॥ ౧౮॥ తథాచేతి॥ వ్యభిచారశీలత్వం స్త్రీణాం స్వభావ ఇత్యుక్తం తత్ర శ్రుతిప్రమాణతయోపన్యస్యతి- తథా బహ్వ్యశ్శ్రుతయో బహూని శ్రుతివాక్యాని సన్త్యైతద్విద్యో బ్రాహ్మణాస్మో బ్రాహ్మణావేత్యేవమాదీని - నిగమేషు స్వాలక్షణ్యం వ్యభిచారశీలత్వం - తత్పరిజ్ఞానార్థం పఠితాని- తాసాం శ్రుతీనాం మధ్యే యానిష్కృతిరూపా వ్యభిచారప్రాయశ్చిత్తభూతాస్తాః శృణుత - ఏకస్యాః శ్రుతేః వక్ష్యమాణత్వాత్ శ్రుతిం శృణుతేత్యర్థః - సుపాం సుపో భవన్తీతి ద్వితీయైకవచనే బహువచనం ॥ ౧౯॥ యదితి ॥ కశ్చిత్పుత్రో మాతుర్మానసవ్యభిచారమవగమ్య బ్రూతే- మనోవాక్కాయకర్మభిః పతివ్యతిరిక్తం పురుషం యా న కామయతే సా పతివ్రతా - తతోన్యా అపతివ్రతా మమ మాతా అపతివ్రతా సతీ పరగృహాన్ గచ్ఛన్తీ యత్ప్రలులుభే పరపురుషం ప్రతి సంజాతలోభా అభూత్ - తత్పురుషసంకల్పదుష్టం మాతూ రజోరూపం రేతః మమ పితా శోధయత్విత్యేతస్య స్త్రియా వ్యభిచారశీలత్వస్యైతదితికరణాంతమంత్రపాదత్రయం జ్ఞాపకం - అయం చ మంత్రః చాతుర్మాస్యాదిషు వినియుక్తః సంప్రతి మానసవ్యభిచారప్రాయశ్చిత్తరూపతామస్య మంత్రస్యాహ॥ ౨౦॥ ధ్యాయతీతి॥ భర్తురప్రియం యత్కించిత్ పురుషాంతరగమనం స్త్రీ మనసా చింతయతి - తస్య మానసవ్యభిచారస్య ఏష ప్రకృతో మంత్రః సమ్యక్ శోధకో మన్వాదిభిరుచ్యతే - మాతేతి శ్రవణాత్ పుత్రస్యైవాయం ప్రాయశ్చిత్తరూపో మంత్రో న మాతుః॥ ౨౧॥ యాదృగ్గుణేనేతి॥ యథారూపేణ భర్త్రా సాధునాసాధునా వా స్త్రీ వివాహవిధినా సంయుజ్యతే- సా భర్తృసదృశగుణా భవతి - యథా సముద్రేణ సంయుజ్యమానా నదీ స్వాదూదకాపి క్షారజలా జాయతే - భర్తురాత్మసన్మానార్థం స్త్రీరక్షణోపాయాంతరోపదేశార్థమిదం- అత్రోత్కర్షదృష్టాంతమాహ॥ ౨౨॥ అక్షమాలేతి॥ అక్షమాలాఖ్యా నికృష్టయోనిజా వసిష్ఠేన పరిణీతా-

యోనృతమితి స్థితిః॥ ౧౮ ॥ తథాచ శ్రుతయో బహ్వ్యో నిగీతా నిగమేష్వపి। స్వాలక్షణ్యపరీక్షార్థం తా
సాం శృణుత నిష్కృతీః ॥ ౧౯॥ యన్మే మాతా ప్రలులుభే విచరంత్యపతివ్రతా। తన్మే రేతః పితా వృఙ్క్తామిత్య
స్యైతన్నిదర్శనం॥ ౨౦॥ ధ్యాయత్యనిష్టం యత్కించిత్పాణిగ్రాహస్య చేతసా। తస్యైష వ్యభిచారస్య నిహ్న
వస్సమ్యగుచ్యతే॥ ౨౧॥ యాదృగ్గుణేన భర్త్రా స్త్రీ సంయుజ్యేత యథావిధి। తాదృగ్గుణా సా భవతి సముద్రేణే
వ నిమ్నగా॥ ౨౨॥ అక్షమాలా వసిష్ఠేన సంయుక్తాధమయోనిజా। శారంగీ మందపాలేన జగామాభ్యర్హణీ
యతాం॥ ౨౩॥ ఏతాశ్చాన్యాశ్చ లోకేస్మిన్నపకృష్టప్రసూతయః। ఉత్కర్షం యోషితః ప్రాప్తాః స్వైస్స్వై
ర్భర్తృగుణైశ్శుభైః ॥ ౨౪ ॥ ఏషోదితా లోకయాత్రా నిత్యం స్త్రీపుంసయోశ్శుభా। ప్రేత్యేహ చ సుఖోద
ర్కాన్ప్రజాధర్మాన్నిబోధత॥ ౨౫॥ ప్రజనార్థం మహాభాగాః పూజార్హా గృహదీప్తయః। స్త్రియః శ్రి
యశ్చ గేహేషు న విశేషోస్తి కశ్చన॥ ౨౬॥ ఉత్పాదనమపత్యస్య జాతస్య పరిపాలనం। ప్రత్యహం లోకయాత్రా
యాః ప్రత్యక్షం స్త్రీనిబంధనం ॥ ౨౭॥ అపత్యం ధర్మకార్యాణి శుశ్రూషా రతిరుత్తమా। దారాధీనస్తథా
స్వర్గః పితౄణామాత్మనశ్చహ॥ ౨౮॥ పతిం యా నాభిచరతి మనోవాగ్దేహసంయతా। సా భర్తృలోకానా
ప్నోతి సద్భిః సాధ్వీతి చోచ్యతే॥ ౨౯॥ వ్యభిచారాత్తు భర్తుః స్త్రీ లోకే ప్రాప్నోతి నింద్యతామ్। సృగాలయోనిం

తథా చటకా మందపాలాఖ్యేన ఋషిణా సంగతా పూజ్యతాం గతా ॥ ౨౩ ॥ ఏతా ఇతి॥ యద్యపి ద్వే ప్రకృతే - తథాపి ప్రదర్శనార్థత్వమనయోః మత్వా ఏతా ఇతి బహువచనం కృతం - ఏతాశ్చాన్యాశ్చ సత్యవత్యాద్యా నికృష్టప్రసూతయః స్వభర్తృగుణైః ప్రకృష్టైరస్మిన్ లోకే పరలోకే చ ఉత్కృష్టతాం ప్రాప్తాః॥ ౨౪॥ ఏషేతి॥ ఏష లోకాచారో జాయాపతివిషయః సదా శుభ ఉక్తః ఇదానీమిహలోకే పరలోకే చ ఉత్తరకాలశుభసుఖహేతూన్ కింతు క్షేత్రిణోపత్యముత బీజిన ఇత్యాదీన్ ప్రజాధర్మాన్ శృణుత॥ ౨౫॥ ప్రజనార్థమితి॥ యద్యప్యాసాం రక్షణార్థం దోషా ఉక్తాః - తథాపి యద్యప్రతీకారాస్తేషాం ఏతాః స్త్రియో మహోపకారా గర్భోత్పాదనార్థం బహుకల్యాణభాజనభూతాః వస్త్రాలంకారాదిదానేన సన్మానార్హాః స్వగృహశోభాకారిణ్యః స్త్రియశ్శ్రియశ్చ గేహేషు తుల్యరూపాః నానయోః విశేషో విద్యతే - యథా నిశ్శ్రీకం గృహం న రాజత్యేవం నిస్త్రీకమితి- అపిచ॥ ౨౬॥ ఉత్పాదనమితి॥ అపత్యస్య జననం - జాతస్య పరిపాలనం - ప్రతిదినం చాతిథిమిత్రభోజనాదిః లోకవ్యవహారస్య ప్రత్యక్షం భార్యైవ నిదానం ॥ ౨౭॥ అపత్యమితి॥ అపత్యోత్పాదనముక్తమప్యేతత్ అభ్యర్హితత్వజ్ఞాపనార్థం పునరభిధానం - ధర్మకార్యాణి అగ్నిహోత్రాదీని - పరిచర్యా - ఉత్కృష్టా రతిః - పితౄణామాత్మనశ్చాపత్యజననాదినా స్వర్గ ఇత్యేతత్సర్వం భార్యాధీనం ॥ ౨౮ ॥ పతిమితి॥ యా స్త్రీ మనోవాగ్దేహసంయతా సతీతి విశేషణోపాదానసామర్థ్యాత్ మనోవాగ్దేహైరేవ న వ్యభిచరతి - సా భర్త్రా సహార్జితాన్ స్వర్గాదిలోకానాప్నోతి- ఇహలోకే విశిష్టైః సాధ్వీత్యుచ్యతే ॥ ౨౯ ॥ వ్యభిచారాత్త్వితి ॥ పురుషాంతరసంపర్కాత్ స్త్రీ లోకే నింద్యతాం జన్మాంతరే చ సృగాలజాతిం ప్రాప్నోతి- పాపరోగాదిభిశ్చ పీడ్యతే - పంచమాధ్యాయే స్త్రీధర్మ ఉక్తః

ప్యేతత్ శ్లోకద్వయం తదపత్యార్థత్వేన మహాప్రయోజనతయా పునః పఠితమ్ ॥ ౩౦ ॥ పుత్రమితి ॥ పుత్రమధికృత్య శిష్టైర్మన్వాదిభిః పూర్వముత్ప న్నైశ్చ మహర్షిభిః అభిహితమిమం వక్ష్యమాణం సర్వజనహితం విచారం శృణుత ॥ ౩౧ ॥ భర్తురితి ॥ భర్తుః పుత్రో భవతీతి మునయో మన్యంతే. భర్తరి ద్విప్రకారా శ్రుతిర్వర్తతే - కేచిదుత్పాదకమవోఢారమపి భర్తారం తేన పుత్రేణ పుత్రిణమాహుః అన్యే తు వోఢారం భర్తారం అనుత్పాదక మపి అన్యజనితేన పుత్రేణ పుత్రిణమాహుః ॥ ౩౨ ॥ క్షేత్రభూతేతి ॥ వ్రీహ్యాద్యుత్పత్తిస్థానం క్షేత్రం తత్తుల్యా స్త్రీ మునిభిః స్మృతా - పురుషశ్చ వ్రీ హ్యాదిబీజతుల్యః స్మృతః - యద్యపి రేతో బీజం తథాపి తదధికరణత్వాత్ పురుషో బీజమిత్యుపదిశ్యతే - క్షేత్రబీజసమాయోగాత్ సర్వప్రాణినా ముత్పత్తిః - ఏవం చోభయోః కారణత్వస్యావిశిష్టత్వాత్ యత్రావిప్రతిపత్తిః కిం యత్సంబంధి క్షేత్రం తస్యాపత్యం ఉత యదీయం బీజం తస్యేతి ॥ ౩౩ ॥ విశిష్టమితి ॥ క్వచిద్బీజం ప్రధానం జాయతే - యదర్థం టుస్తాయామితి న్యాయేన ఉత్పన్నో బీజినో బుధ ఇత్సోమస్య - తథా వ్యాసఋ శ్యశృంగాదయో బీజినామేవ సుతాః - క్వచిత్ క్షేత్రస్య ప్రాధాన్యం - యథా యంతల్పజః ప్రమీతస్య ఇతి వక్ష్యతి - అత ఏవ విచిత్రవీర్యక్షేత్రే క్షత్రియాయాం బ్రాహ్మణోత్పాదితా అపి ధృతరాష్ట్రాదయః క్షేత్రియాః క్షేత్రిణ ఏవ పుత్రా బభూవుః యత్ర తు పునర్బీజయోన్యోః సామ్యం తత్ర వోఢైవ జనయితా తదపత్యం భవతి - తత్ర బీజప్రాధాన్యాపేక్షం తావదాహ ॥ ౩౪ ॥ బీజస్యేతి ॥ బీజక్షేత్రయోర్బీజం ప్రధానమభిధీయతే - య స్మాత్సర్వేషాం భూతారబ్ధానాం ఉత్పత్తిర్బీజగతవర్ణస్వరూపచిహ్నైః ఉపలక్షితా దృశ్యతే ॥ ౩౫ ॥ యాదృశమితి ॥ యజ్జాతీయం బీజం వ్రీ

చాప్నోతి పాపరోగైశ్చ పీడ్యతే ॥ ౩౦ ॥ పుత్రం ప్రత్యుదితం సద్భిః పూర్వజైశ్చ మహర్షిభిః । విశ్వజన్యమిమం పుణ్యముపన్యాసం నిబోధత ॥ ౩౧ ॥ భర్తుః పుత్రం విజానంతి శ్రుతిద్వైధం తు భర్తరి । ఆహురుత్పాదకం కేచి దపరే క్షేత్రిణం విదుః ॥ ౩౨ ॥ క్షేత్రభూతా స్మృతా నారీ బీజభూతః స్మృతః పుమాన్ । క్షేత్రబీజసమాయో గాత్సంభవః సర్వదేహినామ్ ॥ ౩౩ ॥ విశిష్టం కుత్రచిద్బీజం స్త్రీయోనిస్త్వేవ కుత్రచిత్ । ఉభయం తు సమం య త్ర సా ప్రసూతిః ప్రశస్యతే ॥ ౩౪ ॥ బీజస్య చైవ యోన్యాశ్చ బీజముత్కృష్టముచ్యతే । సర్వభూతప్రసూతిర్హి బీజలక్షణలక్షితా ॥ ౩౫ ॥ యాదృశం తూప్యతే బీజం క్షేత్రే కాలోపపాదితే । తాదృగ్రోహతి తత్తస్మిన్బీజం స్వైర్వ్యంజితం గుణైః ॥ ౩౬ ॥ ఇయం భూమిర్హి భూతానాం శాశ్వతీ యోనిరుచ్యతే । న చ యోనిగుణాన్ కాంశ్చిద్బీజం పుష్యతి పుష్టిషు ॥ ౩౭ ॥ భూమావప్యేకకేదారే కాలోప్తాని కృషీవలైః । నానారూపాణి జాయం తే బీజానీహ స్వభావతః ॥ ౩౮ ॥ వ్రీహయః శాలయో ముద్గాస్తిలా మాషాస్తథా యవాః । యథాబీజం ప్రరో హంతి లశునానీక్షవస్తథా ॥ ౩౯ ॥ అన్యదుప్తం జాతమన్యదిత్యేతన్నోపపద్యతే । ఉప్యతే యద్ధి యద్బీజం తత్తదే వ ప్రరోహతి ॥ ౪౦ ॥ తత్ప్రాజ్ఞేన వినీతేన జ్ఞానవిజ్ఞానవేదినా । ఆయుష్కామేన వప్తవ్యం న జాతు పరయోషితి ॥ ౪౧ ॥ అత్ర గాథా వాయుగీతాః కీర్తయంతి పురావిదః । యథా బీజం న వప్తవ్యం పుంసా పరపరిగ్రహే ॥ ౪౨ ॥ నశ్యతీషుర్యథా విద్ధః ఖే విద్ధమనువిధ్యతః । తథా నశ్యతి వై క్షిప్రం బీజం పరపరిగ్రహే ॥ ౪౩ ॥ పృథోరపీమాం

హ్యాది గ్రీష్మాదికాలే వర్షాదినా సంస్కృతే క్షేత్రే ఉప్యతే తజ్జాతీయమేవ తద్బీజం ఆత్మీయైః వర్ణాదిభిః ఉపలక్షితం తస్మిన్ క్షేత్రే జాయతే - ఏ వమన్వయప్రకారేణ బీజప్రాధాన్యం ప్రదర్శ్య వ్యతిరేకముఖేన దర్శయితుమాహ ॥ ౩౬ ॥ ఇయమితి ॥ సావధారణే - ఇయమేవ భూమిః భూతా రబ్ధానాం తరుగుల్మలతాదీనాం నిత్యా యోనిః కారణం క్షేత్రాత్మకం సర్వలోకైరుచ్యతే - న చ భూమ్యాఖ్యయోనిధర్మాన్ కాంశ్చిదపి మృత్స్వ రూపత్వాదీన్ బీజం స్వవిషయేంకురకాండాద్యవస్థాసు భజతే - భజత్యర్థత్వాత్ పుష్యతేః సకర్మతా - తస్మాద్యోనిగుణానువర్తనాభా వాన్న క్షేత్రప్రాధాన్యం - అపి చ - భూమావితి ॥ భూమావేకస్మిన్నపి కేదారే కర్షకైః వపనకాలోప్తాని వ్రీహిముద్గాదీని నానారూపాణ్యేవ బీజస్వ భావాజ్జాయంతే - న తు భూమేరేకత్వాదేకరూపాణి భవంతి - తథా హి ॥ ౩౮ ॥ వ్రీహయ ఇతి ॥ వ్రీహయః షష్టికాః శాలయః కలమాద్యాః తథా ము ద్గాదయో బీజస్వభావానతిక్రమేణ నానారూపాణి జాయంతే - ఏవం చ సతి ॥ ౩౯ ॥ అన్యదితి ॥ వ్రీహిరుప్తో ముద్గాది జాయత ఇత్యేతన్న సంభవ తి యస్మాద్యదేవ బీజముప్యతే తత్తదేవ జాయతే - ఏవం బీజగుణానువర్తనాత్ క్షేత్రధర్మాననుకృతేశ్చ వ్రీహ్యాదావమనుష్యేష్వపి బీజప్రాధా న్యం - సంప్రతి క్షేత్రప్రాధాన్యమాహ ॥ ౪౦ ॥ తదితి ॥ తద్బీజం - సహజప్రజ్ఞావతా - పిత్రాదిసత్ శిష్టేన - జ్ఞానం వేదః ఏవం విజ్ఞానమపి తదం గాదిశాస్త్రాణి తద్వేదినా - ఆయురిచ్ఛతా - న కదాచిత్ పరజాయాయాం వపనీయం ॥ ౪౧ ॥ అత్రేతి ॥ అతీతకాలజ్ఞా అస్మిన్నర్థే వాయు ప్రోక్తా గాథాః ఛందోవిశేషయుక్తాని వాక్యాని కథయంతి - యథా పరపురుషేణ పరపత్న్యాం బీజం న వప్తవ్యమితి ॥ ౪౨ ॥ నశ్యతీతి ॥ యథా న్యేన విద్ధం మృగం కృష్ణసారం తస్మిన్నేవ ఛిద్రే పశ్చాదన్యస్య విద్ధ్యతః ఆవిద్ధః క్షిప్తః శరో నిష్ఫలో భవతి పూర్వహంత్రైవ హతత్వాత్ తస్యైవ తత

స్మాలలాభాత్ ఏవంపరపత్న్యాముప్తంబీజం శుక్రమేవనిష్ఫలంభవతి - గర్భగ్రహణానంతరం క్షేత్రిణః సద్యః ఫలలాభాత్ ॥ ౪౩॥ పృథోరి తి॥ ఇమామపి పృథ్వీం పృథునా పూర్వం పరిగృహీతత్వాత్ అనేకరాజసంబంధేపి పృథోర్భార్యామిత్యతీతజ్ఞా జానంతి తస్మాత్ స్థాణుం ఛిత్త్వా క్షేత్రీకృతం స్థాణుచ్ఛేదకస్య కేదారమాహుః యేన స్థాణుముత్పాట్య క్షేత్రం కృతం తస్యైవ తత్ క్షేత్రం వదంతి తథా శరాదిశల్యం యేన పూర్వం మృగే క్షిప్తం తస్యైవ తం మృగమాహుః ఏవం చ పూర్వపరిగ్రహీతుః స్వామిత్వాత్ వోఢురేవాపత్యం భవతి న జనయితుః ॥ ౪౪ ॥ ఏతావానితి॥ నైకః పురుషో భవతి అపి తు భార్యా స్వదేహమపత్యానీత్యేతత్ పరిమాణ ఏవ పురుషః - తథా చ వాజసనేయబ్రాహ్మణం - అర్ధో హ వా ఏష ఆత్మనః తస్మాద్ యా జ్జాయాం న విందతే నైతావత్ప్రజాయతే అసర్వో హి తావద్భవతి అథ యదైవ జాయాం విందతే అథ ప్రజాయతే తర్హి సర్వో భవతి - తథా చైత ద్వేదవిదో విప్రా వదంతి యో భర్తా సైవ భార్యా స్మృతేతి ఏవం చ తస్యాముత్పాదితం భర్తురేవాపత్యం భవతీతి యతశ్చ దంపత్యోరైక్యమతః॥ ౪౫॥ నేతి॥ నిష్క్రయో విక్రయః విసర్గస్త్యాగః న తాభ్యాం స్త్రీ భర్తుర్భార్యాత్వాద్విముచ్యతే ఇత్యేవం పూర్వం ప్రజాపతినా స్మృతం నిశ్చితం ధర్మం మన్యామహే ఏవం చ క్రయాదినా పరస్త్రియమాత్మసాత్కృత్వా తదుత్పాదితాపత్యం క్షేత్రిణ ఏవ భవతి న బీజినః ॥ ౪౬॥ సకృదితి॥ పిత్రాదిధ నవిభాగో భ్రాతౄణాం ధర్మతః సకృదేవ భవతి న పునరన్యథా క్రియతే ఇతి తథా కన్యా పిత్రాదినా సకృదేకస్మై దత్తా న పునరన్యస్మై దీయతే ఏవం చ అన్యేన పూర్వమన్యస్మై దత్తాయాం పశ్చాత్పిత్రాదిభిః ప్రాప్తాయామపి జననిరపత్యం న కిం జనో భవతీత్యేకవర్ణం అస్యోపన్యాసః త

పృథివీంభార్యాం పూర్వవిదో విదుః। స్థాణుచ్ఛేదస్య కేదారమాహుశ్శల్యవతో మృగమ్॥ ౪౪॥ ఏతావానేవపు రుషో యజ్జాయాత్మా ప్రజేతి హ। విప్రాః ప్రాహుస్తథా చైతద్యో భర్తా సా స్మృతాంగనా। ౪౫॥ న నిష్క్ర యవిసర్గాభ్యాం భర్తుర్భార్యా విముచ్యతే। ఏవం ధర్మం విజానీమః ప్రాక్ప్రజాపతినిర్మితమ్॥ ౪౬॥ స కృదంశో నిపతతి సకృత్కన్యా ప్రదీయతే। సకృదాహ దదానీతి త్రీణ్యేతాని సతాం సకృత్ । ౪౭ ॥ యథాగో శ్వోష్ట్రదాసీషు మహిష్యజావికాసు చ। నోత్పాదకః ప్రజాభాగీ తథైవాన్యాంగనాస్వపి॥ ౪౮॥ యేఽక్షేత్రి ణో బీజవంతః పరక్షేత్రప్రవాపినః। తే వై సస్యస్య జాతస్య న లభంతే ఫలం క్వచిత్॥ ౪౯॥ యదన్యగోషు వృష భో వత్సానాం జనయేచ్ఛతం। గోమినామేవ తే వత్సా మోఘం స్కందితమార్షభం॥ ౫౦॥ తథైవాక్షేత్రిణో బీజం పరక్షేత్రప్రవాపినః। కుర్వంతి క్షేత్రిణామర్థం న బీజీ లభతే ఫలం ॥ ౫౧॥ ఫలంత్వనభిసంధాయ క్షే త్రిణాం బీజినాం తథా। ప్రత్యక్షం క్షేత్రిణామర్థో బీజాద్యోనిర్గరీయసీ॥ ౫౨॥ క్రియాభ్యుపగమాత్త్వే తద్బీజార్థం యత్ప్రదీయతే। తస్యేహ భాగినౌ దృష్టౌ బీజీ క్షేత్రిక ఏవ చ । ౫౩ । ఓఘవాతాహృతం బీజం యస్య క్షేత్రే ప్రరోహతి। క్షేత్రికస్యైవ తద్బీజం న వప్తా లభతే ఫలం॥ ౫౪॥ ఏష ధర్మో గవాశ్వస్య దాస్యుష్ట్రా

భాగః స్యాత్ తతోఽన్యస్మిన్నపి గవాదిద్రవ్యే సకృదేవ దదానీత్యుక్త్వా న పునస్తదన్యస్మై దీయత ఇతి త్రీణ్యేతాని సాధూనాం సకృద్భవంతి యద్యప్యేకకన్యాదాన స్య సకృత్కరణం ప్రకృతోపయుక్తం తథాపి ప్రసంగాదంశదానదానయోరపి సకృత్త్వాభిధానం సకృద్దదానీత్యనేనైవ కన్యాదానస్యాపి సకృ త్కరణసిద్ధౌ ప్రకృతోపయోగిత్వాద్భేదేన పృథగభిధానం॥ ౪౭ ॥ యథేతి॥ యథా గవాదిషు పరకీయేషు వృషభాదికం నియుంజానః ఉత్పాదకో న తద్భాగీ తథా పరకీయభార్యాస్వపి నోత్పాదకః ప్రజాభాగీ భవతి॥ ౪౮॥ య ఇతి॥ యే క్షేత్రస్వామినో న భవంతి అథ చ బీజస్వామినః సంతః పర క్షేత్రే బీజం వపంతి తే తత్ర క్షేత్రే జాతస్య ధాన్యాదేః ఫలం క్వచిదపి దేశే న లభంతే ఇతి ప్రకృతస్య దృష్టాంతః ॥ ౪౯॥ యదన్యగోష్వితి॥ యదన్యదీ యగవీషు వృషభో వత్సశతాని జనయేత్ సర్వే తే వత్సాః స్త్రీగవీస్వామిన ఏవ భవంతి న వృషభస్వామినః వృషభస్య యత్ శుక్రసేచనం తద్వృ షభస్వామినో నిష్ఫలమేవ భవతి యథా గోఽశ్వోష్ట్రేత్యనేనోత్పాదకస్య ప్రజాభాగిత్వం న భవతీత్యేతత్ పరత్వేన దృష్టాంత ఉక్తః అయం తు క్షే త్రస్వామినః ప్రజాభాగిత్వం భవతీత్యేతత్పరత్వేన అతో న పునరుక్తిః॥ ౫౦ ॥ తథైవేతి॥ యథా గవాదిషు ఏవమేవ తథైవాపత్యరహితాః సంతః పర కీయభార్యాయాం యే బీజం వపంతి తే క్షేత్రస్వామినామేవాపత్యలక్షణమర్థం కుర్వంతి బీజవప్తారస్త్వపత్యాఖ్యం ఫలం న లభంతే ॥ ౫౧॥ ఫలమితి॥ యదస్యాముత్పన్నమపత్యం తదావయోరుభయోరేవేతి యత్ర నియమో న కృతః తత్ర నిస్సందిగ్ధం క్షేత్రిణోఽపత్యం ఉక్తరీత్యా బీజాత్ క్షేత్రం బల వత్॥ ౫౨॥ క్రియేతి॥ యదత్రాపత్యం భవిష్యతి తదావయోరేవేతి నియమం కృత్వా క్షేత్రం స్వామినా బీజవపనార్థం యద్బీజినే దీయతే తస్యా పత్యస్య లోకే బీజక్షేత్రిణౌ ద్వావపి భాగినౌ దృష్టౌ॥ ౫౩॥ ఓఘేతి॥ యద్బీజం జలవేగవాతాభ్యాం అన్యదీయక్షేత్రాదానీతం యస్య క్షేత్రే జాయ తే తత్ క్షేత్రస్వామిన ఏవ తద్బీజం భవతి న తు యేన బీజముప్తం స తత్ఫలం లభతే ఏవం చ స్వభార్యాభ్రమేణ పరభార్యాగమనే మయాయం పుత్రోత్ప

విశేత్యేవాగమేపి క్షేత్రిణ ఏవాపత్యమిత్యేవ దర్శితం ॥ ౫౪॥ ఏష ఇతి॥ ఏషైవ వ్యవస్థా గవాశ్వాదీనాం సంతతి ప్రతిజ్ఞాత వ్యాయశ్చ క్షేత్రస్వామ్యేవ
గవాశ్వాదేః సంతతిస్వామీ నతు వృషభాదిస్వామీ - నియమే తు కృతే సత్యేతరయోరేవ సంతతిస్వామ్యం॥ ౫౫॥ ఏతదితి॥ ఏతద్బీజయోన్యోః ప్రా
ధాన్యాప్రాధాన్యం యస్మాత్కముక్తం అతోనంతరం స్త్రీణాం సంతానాభావే యత్కర్తవ్యం తద్వక్ష్యామి॥ ౫౬॥ భ్రాతురితి॥ జ్యేష్ఠస్య భ్రా
తుః యా భార్యా సా కనిష్ఠస్య భ్రాతుః గురుపత్నీ భవతి కనిష్ఠస్య చ భ్రాతుః యా భార్యా సా జ్యేష్ఠభ్రాతుః స్నుషా మునిభిః స్మృతా ॥ ౫౭॥ జ్యేష్ఠ ఇ
తి॥ జ్యేష్ఠకనిష్ఠభ్రాతరావితరేతరభార్యాం గత్వా సంతానాభావం వినా నియుక్తావపి పతితౌ స్యాతామ్ ॥ ౫౮ ॥ దేవరాదితి॥ సంతానాభావే
స్త్రియా పత్యాదిగురునియుక్తయా దేవరాదన్యస్మాద్వా సపిండాద్వక్ష్యమాణఘృతాక్తాదినియమవత్ పురుషగమనేన ఇష్టా ప్రజా ఉత్పాదయి
తవ్యా ఏకస్యేతేత్యభిధానసామర్థ్యాత్ కార్యత్వమపుత్రోత్పత్త్యా పునర్గమనార్థం॥ ౫౯॥ విధవాయామితి॥ విధవాయామిత్యపత్యోత్పాదన
యోగ్యపత్యభావపరమిదం జీవత్యపి పత్యౌ అయోగ్యపత్యాదిగురునియుక్తో ఘృతాక్తసర్వగాత్రో మౌనీ రాత్రావేకపుత్రం జనయేత్ నకథంచి
త్ ద్వితీయం॥ ౬౦॥ ద్వితీయమితి॥ అన్యే పునరాచార్యాః నియోగాత్ పుత్రోత్పాదనవిధిజ్ఞాః అపుత్ర ఏకపుత్ర ఇతి శిష్టప్రవాదాద నిష్పన్నం నియో
గప్రయోజనం మన్యమానాః స్త్రీషు పుత్రోత్పాదనం ద్వితీయం ధర్మతో మన్యంతే॥ ౬౧॥ విధవాయామితి॥ విధవాయాం నియోగప్రయోజనే
గర్భధారణే యథాశాస్త్రం సంపన్నే సతి జ్యేష్ఠో భ్రాతా కనిష్ఠభ్రాతృభార్యా చ పరస్పరం గురువత్ స్నుషావచ్చ వ్యవహరేతాం॥ ౬౨॥ నియ

జావికస్య చ। విహంగమహిషీణాం చ విజ్ఞేయః ప్రసవం ప్రతి ॥ ౫౫॥ ఏతద్వః సారఫల్గుత్వం బీజయోన్యోః ప్ర
కీర్తితం। అతః పరం ప్రవక్ష్యామి యోషితాం ధర్మమాపది॥ ౫౬॥ భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య భార్యా యా గురుపత్న్య
నుజస్య సా। యవీయసస్తు యా భార్యా స్నుషా జ్యేష్ఠస్య సా స్మృతా ॥ ౫౭॥ జ్యేష్ఠో యవీయసో భార్యాం య
వీయాన్వాగ్రజస్త్రియం। పతితౌ భవతో గత్వా నియుక్తావప్యనాపది ॥ ౫౮ ॥ దేవరాద్వా సపిండాద్వా స్త్రి
యా సమ్యఙ్నియుక్తయా। ప్రజేప్సితాధిగంతవ్యా సంతానస్య పరిక్షయే॥ ౫౯॥ విధవాయాం నియుక్తస్తు ఘృ
తాక్తో వాగ్యతో నిశి। ఏకముత్పాదయేత్పుత్రం న ద్వితీయం కథంచన ॥ ౬౦ ॥ ద్వితీయమేకే ప్రజనం మన్యంతే
స్త్రీషు తద్విదః। అనిర్వృతం నియోగార్థం పశ్యంతో ధర్మతస్తయోః ॥ ౬౧॥ విధవాయాం నియోగార్థే ని
ర్వృత్తే తు యథావిధి। గురువచ్చ స్నుషావచ్చ వర్తేయాతాం పరస్పరమ్॥ ౬౨॥ నియుక్తౌ యౌ విధిం హిత్వా వర్తే
యాతాం తు కామతః। తావుభౌ పతితౌ స్యాతాం స్నుషాగగురుతల్పగౌ ॥ ౬౩॥ నాన్యస్మిన్విధవా నారీ నియో
క్తవ్యా ద్విజాతిభిః। అన్యస్మిన్హి నియుంజానా ధర్మం హన్యుః సనాతనం॥ ౬౪॥ నోద్వాహికేషు మంత్రేషు
నియోగః కీర్త్యతే క్వచిత్। న వివాహవిధావుక్తం విధవావేదనం పునః ॥ ౬౫ ॥ అయం ద్విజైర్హి విద్వద్భిః ప
శుధర్మో విగర్హితః। మనుష్యాణామపి ప్రోక్తో వేనే రాజ్యం ప్రశాసతి॥ ౬౬॥ స మహీమఖిలాం భుంజన్రాజర్షి
ప్రవరః పురా। వర్ణానాం సంకరం చక్రే కామోపహతచేతనః॥ ౬౭॥ తతః ప్రభృతి యో మోహాత్ ప్రమీతపతి

క్తావితి॥ జ్యేష్ఠకనిష్ఠభ్రాతరౌ యా పరభార్యాయాం నియుక్తౌ ఘృతాక్తాదివిధానం త్యక్త్వా స్వేచ్ఛాతో వర్తేయాతాం తౌ స్నుషాగగురుదార
గౌ పతితౌ భవేతాం ఏవం నియోగమభిధాయ దూషయితుమాహ॥ ౬౩॥ నాన్యస్మిన్నితి॥ బ్రాహ్మణాదిభిః విధవా స్త్రీ భర్తురన్యస్మిన్ దేవరాదౌ న ని
యోజనీయా- స్త్రియమన్యస్మిన్ నియుంజానాః తే స్త్రీణామేకపతిత్వధర్మమనాదిసిద్ధం నాశయేయుః ॥ ౬౪ ॥ నోద్వాహికేష్వితి॥ అర్య
మణన్ను దేవమిత్యేవమాదిషు। వివాహప్రయోజనకేషు - క్వచిదపి శాఖాయాం న నియోగః కథ్యతే - న చ వివాహవిధాయకశాస్త్రే అన్యేన పురు
షేణ సహ పునర్వివాహ ఉక్తః॥ ౬౫॥ అయమితి॥ యస్మాదయం పశుసంబంధీ మనుష్యాణామపి వ్యవహారో విద్వద్భిర్నిందితః యోయమధార్మి
కే వేనసంజ్ఞే రాజ్ఞి రాజ్యం కుర్వాణే - తేన కర్తవ్యతయా ప్రోక్తః- అతో వేనాదారభ్య ప్రవృత్తోయమధర్మ ఇతి నింద్యతే ॥ ౬౬॥ స ఇతి॥ స వే
నో మహీం సమగ్రాం పూర్వం పాలయన్ - అత ఏవ రాజర్షిశ్రేష్ఠో న తు ధార్మికత్వాత్ కామోపహతబుద్ధిః భ్రాతృభార్యాగమనరూపం వర్ణ
సంకరం ప్రావర్తయత్॥ ౬౭॥ తతః ప్రభృతీతి॥ వేనకాలాత్ప్రభృతి యో మృతభర్తృకాం స్త్రియం శాస్త్రాజ్ఞానాదపత్యనిమిత్తం
దేవరాదౌ నియోజయతి - తం సాధవో నియతం గర్హయంతే- అయం చ స్వోక్తనియోగనిషేధః - కలియుగవిషయః- తథాహ బృహస్పతిః ॥శ్లో॥
ఉక్త్వా నియోగాన్ మునినా నిషిద్ధాః స్వయమేవ తు। యుగక్రమాదశక్యోయం కర్తుమన్యైర్విధానతః - తపోజ్ఞానసమాయుక్తాః కృతత్రేతాయు
గే నరాః - ద్వాపరే చ కలౌ నృణాం శక్తిహానిర్హి నిర్మితా- అనేకధా కృతాః పుత్రా ఋషిభిశ్చ పురాతనైః - న శక్యంతేధునా కర్తుం శక్తి

హీనైరిదం తన్నైః - అతోయద్గోవిందరాజేనయుగవిశేషవ్యవస్థామజ్ఞాత్వా సర్వదైవ సంతానాభావే నియోగాదనియోగపక్షః శ్రేయానితి స్వమనీషయా కల్పితం - తన్మునివ్యాఖ్యావిరోధాన్నాద్రియామహే ॥ శ్లో॥ ప్రాయశో మనువాక్యేషు మునివ్యాఖ్యానమేవహి - నాపరాధోఽస్మి విదుషాం క్వాహం సర్వవిదః కుధీః - నియోగప్రకరణత్వాత్కన్యాగతం విశేషమాహ॥ ౬౮॥ యస్యా ఇతి॥ యస్యాః కన్యాయా వాగ్దానే కృతే సతి భర్తా మ్రియతే - తామనేన వక్ష్యమాణేనానుష్ఠానేన భర్తుః సోదరభ్రాతా పరిణయేత్ ॥ ౬౯ ॥ యథేతి॥ స దేవరో వివాహవిధినా - ఏనాం స్వీకృత్య శుక్లవస్త్రాం కాయవాఙ్మనః శౌచశాలినీం - ఆగర్భగ్రహణాత్ రహసి ఋతౌ ఋతౌ - ఏకవారం గచ్ఛేత్ - ఏవం కన్యాయా నియోగప్రకారత్వాద్వివాహస్యాగ్రహణం చ గమనోపదేశాద్యస్మై వాగ్దత్తా తస్యైవ తదపత్యం భవతి॥ ౭౦॥ న దత్త్వేతి॥ కస్మైచిద్వాచా కన్యాం దత్త్వా తస్మిన్ మృతే చాన గుణదోషజ్ఞస్తామన్యస్మై న దద్యాత్ - యస్మాదేకస్మై దత్త్వా అన్యస్మై దదత్ - సహస్రం పురుషానృతే - ఇత్యుక్తలక్షణం దోషం ప్రాప్నోతి సప్తపదీకరణస్యాజాతత్వాత్ భార్యాత్వానిష్పత్తేః పునర్దానాశంకాయామిదం వచనమ్ ॥ ౭౧ ॥ విధివదితి॥ అద్భిరేవ ద్విజాగ్ర్యాణామిత్యేవమాదివిధినా ప్రతిగృహ్యాపి - కన్యాం వైధవ్యలక్షణోపేతాం రోగిణీం క్షతయోనిత్వాద్వ్యభిచారవతీం అధికాంగాదిగోపనచ్ఛద్మోపపాదితాం - సప్తపదీకరణాత్ప్రాగ్జ్ఞాతాం త్యజేత్ - తతశ్చ తత్రాగ్నేర్దోషాభావ ఇత్యేతదర్థం - న తు త్యాగార్థం ॥ ౭౨॥ యస్త్వితి॥ యః పునర్దోషవతీం కన్యాం దోషాననభిధాయోదదాతి - తస్య కన్యాదాతుర్దురాత్మనో దానం తత్ప్రత్యర్పణేన వ్యర్థం కుర్యాత్ - ఏతదపి త్యాగే దోషాభావకథనార్థం॥ ౭౩॥ విధాయేతి॥ కార్యే సతి మనుష్యః పత్న్యై గ్రాసాచ్ఛాదనాదిప్రకల్ప్య - దేశాంతరం గచ్ఛేత్ - యస్మాదన్నా

కాం స్త్రియం। నియోజయత్యపత్యార్థం తం విగర్హంతి సాధవః॥ ౬౮॥ యస్యా మ్రియేత కన్యాయా వాచా సత్యే కృతే పతిః। తామనేన విధానేన నిజో విందేత దేవరః॥ ౬౯॥ యథావిధ్యధిగమ్యైనాం శుక్లవస్త్రాం శుచివ్రతాం। మిథో భజేతాప్రసవాత్సకృత్సకృదృతావృతౌ॥ ౭౦॥ న దత్త్వా కస్యచిత్కన్యాం పునర్దద్యాద్విచక్షణః। దత్త్వా పునః ప్రయచ్ఛన్హి ప్రాప్నోతి పురుషానృతం॥ ౭౧॥ విధివత్ప్రతిగృహ్యాపి త్యజేత్కన్యాం విగర్హితాం। వ్యాధితాం విప్రదుష్టాం వా ఛద్మనా చోపపాదితాం॥ ౭౨॥ యస్తు దోషవతీం కన్యామనాఖ్యాయోపపాదయేత్। తస్య తద్వితథం కుర్యాత్కన్యాదాతుర్దురాత్మనః॥ ౭౩॥ విధాయ వృత్తిం భార్యాయాః ప్రవసేత్కార్యవాన్నరః। అవృత్తికర్శితా హి స్త్రీ ప్రదుష్యేత్స్థితిమత్యపి॥ ౭౪॥ విధాయ ప్రోషితే వృత్తిం జీవేన్నియమమాస్థితా। ప్రోషితే త్వవిధాయైవ జీవేచ్ఛిల్పైరగర్హితైః॥ ౭౫॥ ప్రోషితో ధర్మకార్యార్థం ప్రతీక్ష్యోఽష్టౌ నరః సమాః। విద్యార్థం షడ్యశోర్థం వా కామార్థం త్రీంస్తు వత్సరాన్॥ ౭౬॥ సంవత్సరం ప్రతీక్షేత ద్విషంతీం యోషితం పతిః। ఊర్ధ్వం సంవత్సరాత్త్వేనాం దాయం హృత్వా న సంవసేత్॥ ౭౭॥ అతిక్రామేత్ప్రమత్తం యా మత్తం రోగార్తమేవ వా। సా త్రీన్మాసాన్ పరిత్యాజ్యా విభూషణపరిచ్ఛదా॥ ౭౮॥ ఉన్మత్తం పతితం క్లీబమబీజం పాపరోగిణం। న త్యాగోఽస్తి ద్విషంత్యాశ్చ న చ దాయాపవర్తనం॥ ౭౯॥ మద్యపాసాధువృత్తా చ ప్రతికూ

ద్యభావపీడితా స్త్రీ శీలవత్యపి పురుషాంతరసంపర్కం భజేత్॥ ౭౪॥ విధాయేతి॥ భక్తాచ్ఛాదనాదిదత్త్వా - పత్యౌ దేశాంతరం గతే దేహప్రసాధనపరగృహగమనరహితా జీవేత్ - అదత్త్వా పునర్గతే సూత్రనిర్మాణాదిభిరనిందితశిల్పైర్జీవేత్ ॥ ౭౫॥ ప్రోషిత ఇతి॥ గుర్వాజ్ఞాసంపాదనాదిధర్మకార్యనిమిత్తం - ప్రోషితః పతిరష్టౌ వర్షాణి పత్న్యా ప్రతీక్షణీయః - ఊర్ధ్వం పతిసన్నిధిం గచ్ఛేత్ - తథా చ వసిష్ఠః - ప్రోషితపత్నీ పంచ వర్షాణ్యుపాసీత ఊర్ధ్వం పతిసకాశం గచ్ఛేదితి - విద్యార్థం ప్రోషితః షడ్వర్షాణి ప్రతీక్ష్యః - నిజవిద్యావిభాజనేన యశోర్థమపి ప్రోషితః పతిః షడేవ - భార్యాంతరోపభోగార్థం గతః త్రీణి వర్షాణి॥ ౭౬॥ సంవత్సరమితి॥ పతివిషయసంజాతద్వేషాం స్త్రియం వర్షం యావత్ప్రతీక్షేత ఊర్ధ్వమపి ద్విషంతీం స్వదత్తమలంకారాదిధనం హృత్వా నోపగచ్ఛేత్ - గ్రాసాచ్ఛాదనమాత్రం తు దేయమేవ॥ ౭౭॥ అతీతి॥ యా స్త్రీ ద్యూతాదిప్రమాదవంతం మదజనకపానాదినా మత్తం వ్యాధితం వా శుశ్రూషాద్యకరణేనావజానాతి - సా విగతాలంకారశయ్యాదిపరిచ్ఛదా త్రీన్మాసాన్నోపగంతవ్యా॥ ౭౮॥ ఉన్మత్తమితి॥ వాతాదిక్షోభాదప్రకృతిస్థం పతితమేకాదశాధ్యాయే వక్ష్యమాణ నపుంసకమబీజం బాధ్యరేతస్త్వాదినా బీజరహితం కుష్ఠాద్యుపేతం చ పతిమపరిచరన్త్యాః స్త్రియాస్త్యాగో న కరణీయో న చ ధనగ్రహణం కరణీయమ్॥ ౭౯॥ మద్యపేతి॥ నిషిద్ధమద్యపానరతా - అసాధ్వాచారా - భర్తుః ప్రతికూలాచరణశీలా కుష్ఠాదివ్యాధియుక్తా భృత్యాదితాడనశీలా సతతమతివ్యయకారిణీ యా

భార్యా భవేత్సాధివేత్తవ్యా- తస్యాం సత్యామన్యో వివాహః కార్యః ॥ ౮౦॥ వంధ్యేతి॥ ప్రథమ ఋతుమారభ్యావిద్యమానప్రసూతా - అష్టమే వర్షేఽధివేదనీయా - మృతాపత్యా దశమే వర్షే- స్త్రీజనన్యేకాదశే- అప్రియవాదినీ సద్య ఏవ యద్యపుత్రా భవతి- పుత్రవత్యాస్తు తస్యాం ధర్మప్రజాసంపన్నే దారే నాన్యాం కుర్వీతాన్యతరాభావే కుర్వీతేత్యాపస్తంబనిషేధాదధివేదనం న కార్యమ్ ॥ ౮౧ ॥ యేతి ॥ యా పునర్వ్యాధితా సతీ పత్యురనుకూలా భవతి శీలవతీ చ సా తామనుజ్ఞాప్యాన్యో వివాహః కార్యః - కదాచిచ్చాసౌ నావమాననీయా ॥ ౮౨ ॥ అధివిన్నేతి॥ యా పునః కృతవేదనా స్త్రీ కుపితా నిర్గచ్ఛతి- సా తదహరేవ రజ్జ్వాదినా బద్ధ్వా స్థాపనీయా ఆకోపనివృత్తేః- పిత్రాదికులసన్నిధౌ వా త్యాజ్యా॥ ౮౩॥ ప్రతీతి॥ యా పునః క్షత్రియాదికా స్త్రీ భర్త్రాదినివారితా వివాహాద్యుత్సవేష్వపి నిషిద్ధమద్యమ్పిబేత్ - నృత్యాదిస్థానజనసమూహం వా గచ్ఛేత్ సా సువర్ణకృష్ణలాని షడ్వ్యవహారప్రకరణోక్తా రాజ్ఞా దండనీయా ॥ ౮౪॥ యదీతి ॥ యది ద్విజాతయః స్వజాతీయా విజాతీయాశ్చ ఉద్వహేయుస్తదా తాసాం ద్విజాతిక్రమేణ వాక్యం మానసదాయవిభాగోక్తశ్చార్థం జ్యేష్ఠత్వమ్పూజా చ వస్త్రాద్యలంకారాదిదానేన గృహఞ్చ ప్రధానం స్యాత్ ॥ ౮౫॥ భర్తురితి॥ భర్తుర్దేహపరిచర్యామన్నదానాదిరూపాం ధర్మకార్యఞ్చ భిక్షాదానాతిథిపరివేషణహోమనీయద్రవ్యోపకల్పనాది ప్రాత్యహికం సర్వేషాం ద్విజాతీనాం సజాతిభార్యైవ కుర్యాత్ - న తు కదాచిద్విజాతీయేతి॥ ౮౬॥ యస్త్వితి॥ యః పునః స్వజాతీయయా సన్నిహితయా దేహశుశ్రూషాదికం కర్తవ్యం విజాతీయయా మోహాత్కారయేత్ స యథా బ్రాహ్మణ్యాం శూద్రాజ్జాతో బ్రా-

లా చ యా భవేత్ । వ్యాధితా వాధివేత్తవ్యా హింస్రార్థఘ్నీ చ సర్వదా ॥ ౮౦॥ వంధ్యాష్టమేఽధివేద్యాబ్దే దశమే తు మృతప్రజా । ఏకాదశే స్త్రీజననీ సద్యస్త్వప్రియవాదినీ ॥ ౮౧॥ యా రోగిణీ స్యాత్తు హితా సంపన్నా చైవ శీలతః । సానుజ్ఞాప్యాధివేత్తవ్యా నావమాన్యా చ కర్హిచిత్ ॥ ౮౨॥ అధివిన్నా తు యా నారీ నిర్గచ్ఛేద్రుషితా గృహాత్ । సా సద్యస్సన్నిరోద్ధవ్యా త్యాజ్యా వా కులసన్నిధౌ ॥ ౮౩॥ ప్రతిషిద్ధాపి చేద్యా తు మద్యమభ్యుదయేష్వపి । ప్రేక్షాసమాజం గచ్ఛేద్వా సా దండ్యా కృష్ణలాని షట్ ॥ ౮౪॥ యది స్వాశ్చాపరాశ్చైవ విందేరన్యోషితో ద్విజాః । తాసాం వర్ణక్రమేణ స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం పూజా చ వేశ్మ చ ॥ ౮౫॥ భర్తుశ్శరీరశుశ్రూషాం ధర్మకార్యం చ నైత్యకం । స్వా చైవ కుర్యాత్సర్వేషాం నాస్వజాతిః కథంచన ॥ ౮౬॥ యస్తు తత్కారయేన్మోహాత్స్వజాత్యా స్థితయాన్యయా । యథా బ్రాహ్మణచాండాలః పూర్వదృష్టస్తథైవ సః ॥ ౮౭॥ ఉత్కృష్టాయాభిరూపాయ వరాయ సదృశాయ చ । అప్రాప్తామపి తాం తస్మై కన్యాం దద్యాద్యథావిధి ॥ ౮౮॥ కామమామరణాత్తిష్ఠేద్గృహే కన్యర్తుమత్యపి । న చైవైనాం ప్రయచ్ఛేత్తు గుణహీనాయ కర్హిచిత్ ॥ ౮౯॥ త్రీణి వర్షాణ్యుదీక్షేత కుమార్యృతుమతీ సతీ । ఊర్ధ్వం తు కాలాదేతస్మాద్విందేత సదృశం పతిమ్ ॥ ౯౦॥ అదీయమానా భర్తారమధిగచ్ఛేద్యది స్వయమ్ । నైనః కించిదవాప్నోతి న చ యం సాధిగచ్ఛతి ॥ ౯౧॥ అలంకారం నాదదీత పిత్ర్యం కన్యా స్వయంవరా । మాతృకం భ్రాతృదత్తం వా స్తేనా స్యాద్యది తం హరేత్ ॥ ౯౨॥ పిత్రే న దద్యాచ్ఛుల్కం తు కన్యామృతుమతీం హరన్ । స హి స్వామ్యాదతిక్రామేదృతూనాం ప్రతిరోధనాత్ ॥ ౯౩॥ త్రింశద్వర్షో వహే-

హ్మణచాండాలః తథైవ పూర్వైర్ఋషిభిర్దృష్ట ఇతి పూర్వానువాదః ॥ ౮౭॥ ఉత్కృష్టాయేతి ॥ కులాచారాదిభిరుత్కృష్టాయ సురూపాయ సమానజాతీయాయ వరాయాప్రాప్తకాలామపి- వివాహయేదష్టవర్షామేవం ధర్మో న హీయతే ఇతి వచస్స్మరణాత్ - తస్మాదపి కాలాత్ప్రాగపి కన్యాం బ్రాహ్మవివాహవిధినా దద్యాత్ ॥ ౮౮॥ కామమితి॥ సంజాతార్తవాపి కన్యా వరం మరణపర్యంతం పితృగృహే తిష్ఠేత్ న పునరేనాం విద్యాగుణరహితాయ కదాచిత్ పిత్రాదిర్దద్యాత్ ॥ ౮౯॥ త్రీణీతి॥ పిత్రాదిభిర్గుణవత్తరాయాదీయమానా కన్యా సంజాతార్తవా సతీ త్రీణి వర్షాణి ప్రతీక్షేత - వర్షత్రయాత్ పునరూర్ధ్వమధికగుణవరాలాభే సమానజాతిగుణం వరం స్వయం వృణీత ॥ ౯౦ ॥ అదీయమానేతి॥ పిత్రాదిభిరదీయమానా కుమారీ యథోక్తకాలే యది భర్తారం స్వయం వృణుతే తదా సా న కిఞ్చిత్పాపమవాప్నోతి- న చ తత్పతిః పాపం ప్రాప్నోతి ॥ ౯౧॥ అలంకారమితి॥ స్వయం వృతపతికా కన్యా వరస్వీకరణాత్ పూర్వం పితృమాతృభ్రాతృభిర్దత్తమలంకారం తేభ్యః సమర్పయేత్ - యదా నార్పయేత్తదా చౌరీ స్యాత్ ॥ ౯౨॥ పిత్ర ఇతి॥ ఋతుయుక్తాం కన్యాం వరః పరిణయన్ పిత్రే శుల్కం న దద్యాత్ - యస్మాత్స పితా ఋతుకార్యాపత్యోత్పత్తినిరోధాత్ కన్యాయాః స్వామిత్వాదీయతే ॥ ౯౩॥ త్రింశదితి॥ త్రింశద్వర్షః పుమాన్ ద్వాదశవర్షవయస్కాం మనోహారిణీం కన్యాముద్వహేత్ చతుర్వింశతివర్షో వా అష్టవర్షాం గార్హస్థ్యధర్మే అవసాదఙ్గచ్ఛతి త్వరావాన్ - ఏతచ్చ యోగ్యకాలప్రదర్శనపరన్న తు ని

యమార్థమప్ప్యయేణ్ణ తావతా కాలేన గృహీతవేదో భవ త్రిభాగవయస్కా చ కన్యా స్యా వోఢవ్యా నోగూనాగ్యేతి గృహీతవేదస్య ప్రవర్త్యాణకో గృహస్థాశ్రమస్త్విలినవిలంబే తేలి సత్వర ఇత్యస్యార్థః ॥ ౯౪ ॥ దేవేతి ॥ భగోర్యమా సవితా పురంధిర్మహ్యం త్వాదుర్గార్హపత్యా య దేవా ఇత్యాదిమంత్రలింగాద్యా దేవైర్దత్తా భార్యా తాం పతిర్లభతే న తు స్వేచ్ఛయా - తాం సతీం దేవానాం ప్రియం కుర్వన్ గ్రాసాచ్ఛాదనాదినా సదా ద్వేషాద్యుత్పత్త్యావపి పోషయేత్ ॥ ౯౫ ॥ ప్రజనార్థమితి ॥ యస్మాద్గర్భగ్రహణార్థం స్త్రియః సృష్టాః గర్భాధానార్థం చ మనుష్యాః- తస్మాద్గర్భోత్పాదనమేవానయోరగ్న్యాధానాదిరపి ధర్మః పత్న్యా సహ సాధారణః- క్షౌమే వసానావగ్నీనాదధీయాతా మిత్యాదిః వేదే అభిహితః తస్మాద్భార్యాం బిభృయాదితి పూర్వోక్తస్య శేషః ॥ ౯౬ ॥ కన్యాయామితి ॥ కన్యాయాం యాదత్తశుల్కాయాం సత్యామసంజాతవివాహాయాం యది శుల్కదో వరో మ్రియతే- తదా దేవరాయ పిత్రాదిభిర్వా సా కన్యా దాతవ్యా- యది సా స్వీకరోతి యస్యా మ్రియేత ఇతి ప్రాగుక్తం నియోగరూపం- ఇదం తు శుల్కగ్రహణవిషయం ॥ ౯౭ ॥ ఆదదీతేతి ॥ శాస్త్రానభిజ్ఞః శూద్రోఽపి పుత్రీం దదత్ శుల్కం న గృహ్ణీయాత్ కిం పునః శాస్త్రవిద్ద్విజాతిః- యస్మాచ్ఛుల్కం గృహ్ణన్ గుప్తం దుహితృవిక్రయం కురుతే న కన్యాయాః పితేత్యనేన నిషిద్ధమపి శుల్కగ్రహణం కన్యాయామపి గృహీతశుల్కాయాం శాస్త్రీయనియమదర్శనాత్ శుల్కగ్రహణశాస్త్రీయత్వశంకాయాం పునస్తన్నిషిధ్యతే ॥ ౯౮ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతత్పునః పూర్వే శిష్టా న కదాచిత్కృతవంతో నాప్యపరే వర్తమానకాలాః కుర్వంతి- యదన్యస్య కన్యామంగీకృత్య పునరన్యస్మై దీయత ఇతి ఏతద గృహీతశుల్క

త్కన్యాం హృద్యాం ద్వాదశవార్షికీమ్ । త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాం వా ధర్మే సీదతి సత్వరః ॥ ౯౪ ॥ దేవదత్తాం ప
తిర్భార్యాం విందతే నేచ్ఛయాత్మనః । తాం సాధ్వీం బిభృయాన్నిత్యం దేవానాం ప్రియమాచరన్ ॥ ౯౫ ॥ ప్ర
జనార్థం స్త్రియః సృష్టాః సంతానార్థం చ మానవాః । తస్మాత్సాధారణో ధర్మః శ్రుతౌ పత్న్యా సహోదితః
॥ ౯౬ ॥ కన్యాయాం దత్తశుల్కాయాం మ్రియేత యది శుల్కదః । దేవరాయ ప్రదాతవ్యా యది కన్యాను
మన్యతే ॥ ౯౭ ॥ ఆదదీత న శూద్రోఽపి శుల్కం దుహితరం దదత్ । శుల్కం హి గృహ్ణన్కురుతే ఛన్నం దుహితృ
విక్రయమ్ ॥ ౯౮ ॥ ఏతత్తు న పరే చక్రుర్నాపరే జాతు సాధవః । యదన్యస్య ప్రతిజ్ఞాయ పునరన్యస్య దీయతే ॥
౯౯ ॥ నానుశుశ్రుమ జాత్వేతత్పూర్వేష్వపి హి జన్మసు । శుల్కసంజ్ఞేన మూల్యేన ఛన్నం దుహితృవిక్రయమ్ ॥
౧౦౦ ॥ అన్యోన్యస్యావ్యభిచారో భవేదామరణాంతికః । ఏష ధర్మః సమాసేన జ్ఞేయః స్త్రీపుంసయోః పరః ॥
౧౦౧ ॥ తథా నిత్యం యతేయాతాం స్త్రీపుంసౌ తు కృతక్రియౌ । యథా నాభిచరేతాం తౌ వియుక్తావితరేతరమ్ ॥
౧౦౨ ॥ ఏష స్త్రీపుంసయోరుక్తో ధర్మో వో రతిసంహితః ॥ ఆపద్యపత్యప్రాప్తిశ్చ దాయభాగం నిబోధత ॥ ౧౦౩ ॥
ఊర్ధ్వం పితుశ్చ మాతుశ్చ సమేత్య భ్రాతరః సమమ్ । భజేరన్పైతృకం రిక్థమనీశాస్తే హి జీవతోః ॥ ౧౦౪ ॥ జ్యే
ష్ఠ ఏవ తు గృహ్ణీయాత్పిత్ర్యం ధనమశేషతః । శేషాస్తముపజీవేయుర్యథైవ పితరం తథా ॥ ౧౦౫ ॥ జ్యేష్ఠేన జాత

కన్యావిషయం న దత్త్వా కస్యచిత్కన్యామితి తు గృహీతశుల్కకన్యావిషయమ్ ॥ ౯౯ ॥ నేతి ॥ పూర్వకల్పేష్వప్యేతద్వృత్తమితి కదాచిత్ వయం న శ్రుతవంతః యచ్ఛుల్కాభిధానేన మూల్యేన కశ్చిత్సాధుర్గూఢం దుహితృవిక్రయమకార్షీదితి శుల్కనిషేధార్థవాదః ॥ ౧౦౦ ॥ అన్యోన్యస్యేతి ॥ భార్యాపత్యోర్మరణాంతం యావత్ ధర్మార్థకామేషు పరస్పరావ్యభిచారః స్యాదిత్యేవ సంక్షేపతః స్త్రీపుంసయోః ప్రకృష్టో ధర్మో జ్ఞాతవ్యః తథా చ సతి ॥ ౧౦౧ ॥ తథేతి ॥ స్త్రీపుంసౌ కృతవివాహౌ తథా సదా యత్నం కుర్యాతాం యథా ధర్మార్థకామవిషయే వియుక్తౌ పరస్పరం న వ్యభిచరేతాం ॥ ౧౦౨ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష భార్యాపత్యోరన్యోన్యానురాగయుక్తో ధర్మో యుష్మాకముక్తః- సంతానాభావే చాపత్యప్రాప్తిరుక్తా ఇదానీం దీయత ఇతి దాయః పిత్రాదిధనం తస్య విభాగవ్యవస్థాం శృణుత ॥ ౧౦౩ ॥ ఊర్ధ్వమితి ॥ భ్రాతరో మిళిత్వా పితృమరణాదూర్ధ్వమితి విభాగహేతుమాహ- యస్మాత్తే పుత్రా జీవతోః పిత్రోస్తదీయధనే స్వామినో న భవంతి మాతురపి ప్రకృతత్వాత్ పైతృకమిత్యనేన మాతృకస్యాపి గ్రహణం- అయఞ్చ పితృమరణానంతరం విభాగో జీవతః పితురిచ్ఛాభావే ద్రష్టవ్యః- పితురిచ్ఛయా జీవత్యపి తస్మిన్విభాగః - తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః- విభాగశ్చేత్పితా కుర్యాదిచ్ఛయా విభజేత్ సుతానితి- యదా పునర్జ్యేష్ఠో ధార్మికో భవతి తదా ॥ ౧౦౪ ॥ జ్యేష్ఠ ఏవేతి ॥ జ్యేష్ఠ ఏవ పితృసంబంధి ధనం గృహ్ణీయాత్కనిష్ఠాః పునర్జ్యేష్ఠం భక్తాచ్ఛాదనాద్యర్థం పితరమివ ఉపజీవేయుః - ఏవం చ సర్వేషాం సహైవావస్థానమ్ ॥ జ్యేష్ఠేనేతి ॥ ఉత్పన్నమాత్రేణ జ్యేష్ఠేనాసంస్కారరహితేనాపి మనుష్యః పుత్రవాన్ భవతి - తతశ్చాపుత్రస్య లోకో నాస్తీతి శ్రుతేః తథా ప్రజయా పితృభ్య ఇతి శ్రుతేః- పుత్రేణ జాతమాత్రేణ పితౄణామనృణశ్చ స ఇతి అతో జ్యేష్ఠ ఏవ ధనమర్హతి పూర్వస్య అనుజాస్తేన సామ్యార్హ తేఽర్హ ॥

౧౦౬॥ యస్మిన్నితి॥ యస్మిన్ జాతే ఋణం శోధయతి యేనజాతేనామృతత్వంప్రాప్నోతి - తథాచశ్రుతిః - ఋణమస్మిన్ సమున్నయత్యమృత
త్వంచగచ్ఛతి పితా పుత్రస్య జాతస్య పశ్యేచ్చ జీవతోముఖమితి - స ఏవ పితుర్ధర్మేణ హేతునా జాతః పుత్రో భవతి తేనైకేన ఏవం ఋణాపన
యనాద్యుపకారస్యకృతత్వాత్ - ఇతరాంస్తు కామజాన్ మునయోజానంతి - తతశ్చ సర్వంధనం గృహ్ణీయాదిత్యస్యైవాయమపి విశేషః॥
౧౦౭॥ పితేతి॥ జ్యేష్ఠో భ్రాతా విభాగాభావే అనుజాన్ భ్రాతౄన్ భక్తాచ్ఛాదనాదిభిః పితేవ బిభృయాత్ - అనుజాశ్చ భ్రాతరః పుత్రా ఇవ జ్యే
ష్ఠే భ్రాతరి ధర్మాయ వర్తేరన్॥ ౧౦౮॥ జ్యేష్ఠ ఇతి॥ అకృతవిభాగో జ్యేష్ఠో యది ధార్మికో భవతి తదానుజానామపి తదనుయాయిత్వేన ధా
ర్మికత్వాత్ జ్యేష్ఠః కులవృద్ధిం నయతి యద్యధార్మికో భవతి తదానుజానామపి తదనుయాయిత్వాత్ - జ్యేష్ఠః కులం నాశయతి - తథా గుణ
వాన్ జ్యేష్ఠో లోకే పూజ్యతమః సాధుభిశ్చాగర్హితో భవతి ॥ ౧౦౯॥ య ఇతి॥ యో జ్యేష్ఠోనుజేషు భ్రాతృషు పితృవద్వర్తేత స పితేవ మాతేవాగ
ర్హణీయో భవతి యః పునః తథా న వర్తేత స మాతులాదిబంధువదర్చనీయః॥ ౧౧౦॥ ఏవమితి॥ ఏవమవిభక్తా భ్రాతరః సహ సంవసేయుః య
ది వా ధర్మకామనయా కృతవిభాగాః పృథగ్వసేయుః యస్మాత్ పృథగవస్థానే సతి పృథక్ పృథక్ పంచమహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానాద్ధర్మాః తేషాం వ
ర్ధంతే తస్మాద్విభాగక్రియా ధర్మార్థా - తథాచ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ ఏకపాకేన వసతాం పితృదేవద్విజార్చనం - ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదే
వ స్యాద్గృహే గృహే॥ ౧౧౧॥ జ్యేష్ఠస్యేతి॥ ఉద్ధ్రియత ఇత్యుద్ధారః జ్యేష్ఠస్య అవిభక్తసాధారణధనాదుద్ధృత్య వింశతితమో భాగః సర్వద్రవ్యే
భ్యశ్చ యత్ శ్రేష్ఠం తద్దాతవ్యం - మధ్యమస్య చత్వారింశత్తమో భాగో దేయః కనిష్ఠస్య పునరశీతితమో భాగో దాతవ్యః అవశిష్టధనం సమంశ్య

మాత్రేణపుత్రీభవతిమానవః। పితౄణామనృణశ్చైవసతస్మాత్సర్వమర్హతి॥౧౦౬॥ యస్మిన్నృణంసన్న
యతియేనచానంత్యమశ్నుతే। సఏవధర్మజఃపుత్రఃకామజానితరాన్విదుః॥ ౧౦౭॥ పితేవపాలయేత్పుత్రాన్
జ్యేష్ఠోభ్రాతౄన్యవీయసః। పుత్రవచ్చాపివర్తేరన్జ్యేష్ఠేభ్రాతరిధర్మతః॥ ౧౦౮॥ జ్యేష్ఠఃకులంవర్ధ
యతివినాశయతివాపునః। జ్యేష్ఠఃపూజ్యతమోలోకేజ్యేష్ఠఃసద్భిరగర్హితః॥౧౦౯॥ యోజ్యేష్ఠోజ్యేష్ఠవృత్తి
స్స్యాత్ మాతేవసపితేవసః। అజ్యేష్ఠవృత్తిర్యస్తుస్యాత్ససంపూజ్యస్తుబంధువత్॥ ౧౧౦॥ ఏవంసహవసేయు
ర్వాపృథగ్వాధర్మకామ్యయా। పృథగ్వివర్ధతేధర్మస్తస్మాద్ధర్మ్యాపృథక్క్రియా॥ ౧౧౧॥ జ్యేష్ఠస్యవిం
శఉద్ధారఃసర్వద్రవ్యాచ్చయద్వరమ్। తతోర్ధంమధ్యమస్యస్యాత్తురీయంతుయవీయసః॥౧౧౨॥ జ్యేష్ఠశ్చై
వకనిష్ఠశ్చసంహరేతాంయథోదితమ్। యేన్యేజ్యేష్ఠకనిష్ఠాభ్యాంతేషాంస్యాన్మధ్యమంధనమ్॥ ౧౧౩॥ సర్వే
షాంధనజాతానామాదదీతాగ్ర్యమగ్రజః। యచ్చసాతిశయంకించిద్దశతశ్చాప్నుయాద్వరమ్॥ ౧౧౪॥ ఉద్ధా
రోనదశస్వస్తిసంపన్నానాంస్వకర్మసు। యత్కించిదేవదేయంతుజ్యాయసేమానవర్ధనం॥ ౧౧౫॥ ఏవంస
ముద్ధృతోద్ధారేసమానంశాన్ప్రకల్పయేత్। ఉద్ధారేనుద్ధృతేత్వేషామియంస్యాదంశకల్పనా॥౧౧౬॥ ఏ
కాధికంహరేజ్జ్యేష్ఠఃపుత్రోధ్యర్ధంతతోనుజః। అంశమంశంయవీయాంసఇతిధర్మోవ్యవస్థితః॥ ౧౧౭॥ స్వే

త్వావిభజనీయం॥ ౧౧౨ ॥ జ్యేష్ఠ ఇతి॥ జ్యేష్ఠకనిష్ఠౌ పూర్వశ్లోకే యథోక్తముద్ధారం గృహ్ణీయాతాం జ్యేష్ఠకనిష్ఠవ్యతిరిక్తా యే మధ్యమాస్తేషా
మవాంతరజ్యేష్ఠకనిష్ఠతామనపేక్ష్య మధ్యమస్యోక్తచత్వారింశత్తమో భాగః ప్రత్యేకం దాతవ్యః మధ్యమానామవాంతర జ్యేష్ఠకనిష్ఠ దేయభా
గేష్వేష వ్యవహారణార్థమిదం॥ ౧౧౩॥ సర్వేషామితి॥ సర్వేషాం ధనప్రకారాణాం మధ్యాద్యచ్ఛ్రేష్ఠం ధనం జ్యేష్ఠః తద్ధనం గృహ్ణీయాత్ - సర్వ
ద్రవ్యాచ్చ యద్వరమిత్యుక్తమనూదితం సముచ్చయబోధనాయ యచ్చైకమపి ప్రకృష్టం ధనం విద్యతే తదపి జ్యేష్ఠ ఏవ గృహ్ణీయాత్ తథా దశతః ప
శూనామితి గౌతమస్మరణాత్ - దశభ్యో గవాదిపశుభ్య ఏకం శ్రేష్ఠం జ్యేష్ఠో లభతే । ఇదం చ యది జ్యేష్ఠో గుణవానితరే నిర్గుణాస్తద్విషయం స
ర్వేషాం సమగుణత్వే తు॥ ౧౧౪ ॥ ఉద్ధార ఇతి॥ దశతః ప్రాప్నుయాద్వరమితి యోయముద్ధార ఉక్తః సోయమధ్యయనాదికర్మసమృద్ధానాం
భ్రాతౄణాం జ్యేష్ఠస్య నాస్తి తత్రాపి యత్కించిదస్య దేయమితి ద్రవ్యం పూజావృద్ధికరం జ్యేష్ఠాయ దేయం ఏవం చ సమగుణేష్వనుద్ధార ప్రతిషేధ
దర్శనాత్ పూర్వత్ర గుణోత్కర్షవిశేషాపేక్షయోద్ధారవైషమ్యం బోద్ధవ్యం॥ ౧౧౫॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణ సముద్ధృతే వింశద్భా
గాదికే ధనే సమానాన్ భాగాన్ భ్రాతౄణాం కల్పయేత్ - వింశతితమభాగాదావపునరనుద్ధృతే ఇయం వక్ష్యమాణభాగకల్పనా భవేత్॥ ౧౧౬॥ ఏ
కేతి॥ ఏకాధికమంశం ద్వావంశావితి యావత్ జ్యేష్ఠపుత్రో గృహ్ణీయాత్ - అధికమర్ధం యత్రాంశే సార్ధమంశం జ్యేష్ఠాదనంతరజాతో గృహ్ణీ
యాత్ కనిష్ఠాః పునరేకైకమంశం గృహ్ణీయురితి వ్యవస్థితో ధర్మః ఇదం తు జ్యేష్ఠతదనుజయోర్విద్యాదిగుణవత్త్వాపేక్షయా కనిష్ఠానాం చ నిర్గు
ణత్వే బోద్ధవ్యం - జ్యేష్ఠతదనుజయోరధికదానదర్శనాత్॥ ౧౧౭॥ స్వేభ్య ఇతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాశ్చత్వారో - భ్రాతరః స్వజా

త్యపేక్షయా స్వేభ్యశ్చతురోంశాన్ హరేయుః - విప్రఇత్యాదినా వక్ష్యమాణేభ్యో భాగేభ్య ఆత్మీయాత్మీయాద్భాగాచ్చతుర్థభాగం కన్యాభ్యః అనూఢాభ్యః భగినీభ్యః యాయస్య సోదరీయా భగినీ స తస్యా ఏవ సంస్కారార్థమితి ఏవం దద్యుః - తథాచ - యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ అసంస్కృతాస్తు సంస్కార్యా భ్రాతృభిః పూర్వసంస్కృతైః। భగిన్యశ్చ నిజాదంశాద్దత్త్వాంశం తు తురీయకం॥ యది భగినీ సంస్కారార్థం చతుర్థభాగం దాతుం నేచ్ఛంతి తదా పతితా భవేయుః॥ ఏతేనైకజాతీయా వైమాత్రేయ భగినీసద్భావే పి సోదరీయా భగినీభ్యశ్చతుర్థభాగదానమవగంతవ్యం॥ ౧౧౮॥ అజావికమితి॥ ఏకశఫా అశ్వాదయః భాగమేషాదిః ఏకశఫసహితం విభాగకాలే సమం కృత్వా విభక్తుమశక్యం తన్న విభజేత్ కింతు జ్యేష్ఠస్యైవ తత్స్యాత్ న తు తత్తుల్యద్రవ్యాంతరదానేన సమీకృత్య విక్రీయ వా తన్మూల్యం విభజేత్ - అజావికమితి పశుద్వంద్వాద్విభాషైకవద్భావః॥ ౧౧౯॥ యవీయానితి॥ కనిష్ఠో యది జ్యేష్ఠభ్రాతృభార్యాయాం నియోగేన పుత్రం జనయేత్తదా - తేన పితృపితృవ్యేన సహ తస్య క్షేత్రజస్య సమో విభాగః స్యాత్ న తు పితృవత్ సోద్ధారో భవతి - ఇతి విభాగవ్యవస్థా నియతా - అనియోగోత్పన్నస్య అనంశిత్వం వక్ష్యతి - యద్యపి సమేత్య భ్రాతరః సమమిత్యుక్తం తథాప్యస్మాదేవ లింగాత్ పౌత్రస్య అపి మృతపితృకస్య పితృవ్యవిభాగోస్తీతి గమ్యతే॥ ౧౨౦॥ ఉపసర్జనమితి॥ జ్యేష్ఠభ్రాతుః క్షేత్రజః పుత్రో పి పితృవత్ సోద్ధారవిభాగీత్యుక్త ఇమాం శంకాం నిరాకృత్య పూర్వోక్తమేవ ద్రఢయతి - అప్రధానం క్షేత్రజః పుత్రః ప్రధానస్య క్షేత్రిణః పితుర్ధర్మేణ సోద్ధారవిభాగగ్రహణరూపేణ సంబధ్యతే క్షేత్రస్య పి పితా తద్ద్వారేణాపత్యోత్పాదనే ప్రధానం తస్మాత్ పూర్వోక్తేనైవ ధర్మేణ విభాగవ్యవస్థారూపేణ పితృవ్యేణ సహ తం క్షేత్రజం విభజేదితి పూర్వస్యైవ విశేషః॥ ౧౨౧॥ పుత్ర ఇతి॥ యది ప్రథమో-

స్వేభ్యోంశేభ్యస్తు కన్యాభ్యః ప్రదద్యుర్భ్రాతరః పృథక్। స్వాత్స్వాదంశాచ్చతుర్భాగం పతితాః స్యురదిత్సవః॥
౧౧౮॥ అజావికం సైకశఫం న జాతు విషమం భజేత్। అజావికం తు విషమం జ్యేష్ఠస్యైవ విధీయతే॥ ౧౧౯॥ య
వీయాన్ జ్యేష్ఠభార్యాయాం పుత్రముత్పాదయేద్యది। సమస్తత్ర విభాగః స్యాదితి ధర్మో వ్యవస్థితః॥ ౧౨౦॥
ఉపసర్జనం ప్రధానస్య ధర్మతో నోపపద్యతే। పితా ప్రధానం ప్రజనే తస్మాద్ధర్మేణ తం భజేత్॥ ౧౨౧॥ పు
త్రః కనిష్ఠో జ్యేష్ఠాయాం కనిష్ఠాయాం చ పూర్వజః। కథం తత్ర విభాగః స్యాదితి చేత్సంశయో భవేత్॥ ౧౨౨॥
ఏకం వృషభముద్ధారం సంహరేత స పూర్వజః। తతోఽపరే జ్యేష్ఠవృషాస్తదూనానాం స్వమాతృతః॥ ౧౨౩॥ జ్యేష్ఠ
స్తు జాతో జ్యేష్ఠాయాం హరేద్వృషభషోడశాః। తతః స్వమాతృతః శేషా భజేరన్నితి ధారణా॥ ౧౨౪॥ సదృశస్త్రీ
షు జాతానాం పుత్రాణామవిశేషతః। న మాతృతో జ్యైష్ఠ్యమస్తి జన్మతో జ్యైష్ఠ్యముచ్యతే॥ ౧౨౫॥ జన్మ
జ్యేష్ఠేన చాహ్వానం సుబ్రహ్మణ్యాస్వపి స్మృతమ్। యమయోశ్చైవ గర్భేషు జన్మతో జ్యేష్ఠతా స్మృతా॥

ఢాయాం కనీయాన్ పుత్రో జాతః పశ్చాదూఢాయాం చ జ్యేష్ఠః తదా తత్ర కథం విభాగో భవేదితి సంశయో యది స్యాత్ కిం మాతురుద్వాహక్రమేణ పుత్రస్య జ్యేష్ఠత్వముత స్వజన్మక్రమేణేతి తదా॥ ౧౨౨॥ ఏకమితి॥ పూర్వస్యాం జాతః పూర్వజః జ్యాపోః సంజ్ఞాఛందసోర్బహులమితి హ్రస్వత్వం స కనిష్ఠోప్యేకం వృషభముద్ధారం గృహ్ణీయాత్ - తతః శ్రేష్ఠవృషభాదన్యే యే సంత్యగ్ర్యాః శ్రేష్ఠవృషభాః తే తస్మాజ్జైష్ఠినేయాత్ మాతృతఊనానాం కనిష్ఠినేయానాం ప్రత్యేకమేకైకశో భవంతీతి మాతురుద్వాహక్రమేణ జ్యైష్ఠ్యం॥ ౧౨౩॥ జ్యేష్ఠ ఇతి॥ ప్రథమోఢాయాం పునర్జాతో జన్మనా చ భ్రాతృభ్యో జ్యేష్ఠః స వృషభః షోడశో యాసాం గవాం తా గృహ్ణీయాత్ పంచదశ గాః ఏకం వృషభం ఇత్యర్థః - తతోనంతరం యేఽన్యే - బహ్వీభ్యో జాతాస్తే స్వమాతృభాగత ఊఢజ్యేష్ఠాపేక్షయా శేషాభాగాదివిభజేరన్నితి నిశ్చయః॥ ౧౨౪॥ సదృశస్త్రీష్వితి॥ సమానజాతీయస్త్రీషు జాతానాం పుత్రాణాం జాతిభాగవిశేషాభావే సతి సమాతృక్రమేణ జ్యైష్ఠ్యమృషిభిరుచ్యతే జన్మజ్యేష్ఠానాం తు పూర్వోక్త ఏవ వింశతిభాగాదిరుద్ధారో బోద్ధవ్యః॥ ఏవం చ మాతృజ్యైష్ఠ్యస్య విహితప్రతిషిద్ధత్వాత్ షోడశిగ్రహణాగ్రహణవద్వికల్పః స చ గుణవన్నిర్గుణతయా భ్రాతౄణాం గురులఘుత్వావగమాద్వ్యవస్థితః। అత ఏవ జన్మవిద్యాగుణజ్యేష్ఠస్త్ర్యంశం దాయాదవాప్నుయాదితి బృహస్పత్యాదిభిః జన్మజ్యేష్ఠస్య॥ విద్యాద్యుత్కర్షేణ ఉద్ధారోత్కర్ష ఉక్తః - నిర్గుణస్యైక వృషభమితి మందగుణస్య వృషభషోడశా ఇతి మాతృజ్యైష్ఠ్యాశ్రయణేన ఉద్ధారో బోద్ధవ్యః మాతృజ్యైష్ఠ్య విధిం త్వనువాదం మేధాతిథిరవదత్ - గోవిందరాజస్త్వన్యత మంజగౌ - న కేవలం విభాగో జన్మజ్యైష్ఠ్యం కింతు॥ ౧౨౫॥ జన్మజ్యేష్ఠేనేతి॥ సుబ్రహ్మణ్యాఖ్యో మంత్రో జ్యోతిష్టోమ ఇంద్రస్య ఆహ్వానార్థం ప్రయుజ్యతే తత్ర ప్రథమపుత్రేణ - పితరముపదిశ్య ఆహ్వానం క్రియతే అముకపితా యజత ఇత్యేవం ఋషిభిః స్మృతం తథా యమయోః గర్భేషు ఏకకాలం నిషిక్తయోరపి జన్మక్రమేణైవ జ్యేష్ఠతా స్మృ-

తాగర్భేష్వితిబహువచనం స్త్రీబహుత్వాపేక్షయా ॥ ౧౨౬ ॥ అపుత్ర ఇతి ॥ అవిద్యమానపుత్రో యదస్యాం అపత్యం జాయతే తన్మమ శ్రాద్ధాద్యౌర్ధ్వదైహికకరం స్యాదితి కన్యాదానకాలే జామాత్రా సహ సంప్రతిపత్తిరూపేణ విధానేన దుహితరం పుత్రికాం కుర్యాత్ అత్ర పరప్రతిపత్తిరూపమనువాదమాహ ॥ ౧౨౭ ॥ అనేనేతి ॥ దక్షః ప్రజాపతిః పుత్రోత్పాదనవిషయజ్ఞః స్వవంశవృద్ధ్యర్థమనేన ఉక్తవిధానేన కృత్వా దుహితరః పూర్వం పుత్రికాః స్వయంకృతవాన్ కాత్స్న్యేఽర్థే అథశబ్దః ॥ ౧౨౮ ॥ దదావితి ॥ స దక్షో భావిపుత్రికాపుత్రలాభేన ప్రీతాత్మా అలంకారాదినా సత్కృత్య దశ పుత్రికా ధర్మాయ త్రయోదశ కశ్యపాయ సప్తవింశతిః చంద్రాయ ద్విజానామోషధీనాంచ రాజ్ఞే దత్తవాన్, సత్కారవచనమస్యేషామపి పుత్రికాకరణలింగం దశేత్యాది చ బహ్వీనామపి పుత్రికాకరణజ్ఞాపకం ॥ ౧౨౯ ॥ యథైవేతి ॥ ఆత్మస్థానీయః పుత్ర ఆత్మా వై పుత్రనామాసీతి మంత్రలింగాత్ తత్సమా చ దుహితా - తస్యా అపత్యం గర్భ్యం ఉత్పాదాత్ - అతస్తస్యాం పుత్రికాయాం పితురాత్మస్వరూపాయాం విద్యమానాయామపుత్రస్య మృతస్య పితుర్ధనం పుత్రికావ్యతిరిక్తః కథమన్యో హరేత్ ॥ ౧౩౦ ॥ మాతురితి ॥ మాతుర్యద్ధనం తత్తస్యాం మృతాయాం కుమారీభాగ ఏవ స్యాత్ - న పుత్రాణాం తత్ర భాగః - కుమారీ చానూఢాభిప్రేతా - తథా గౌతమః - స్త్రీధనం దుహితౄణామప్రత్తానామప్రతిష్ఠితానాంచ - అపుత్రస్య చ మాతామహస్య దౌహిత్ర ఏవ ప్రకృతత్వాత్పౌత్రికేయః సమగ్రం ధనం గృహ్ణీయాత్ ॥ ౧౩౧ ॥ దౌహిత్ర ఇతి ॥ దౌహిత్రః ప్రకృతత్వాత్పౌత్రికేయ ఏవ తస్య మాతామహధనగ్రహణం అనంతరోక్తం జనకధనగ్రహణపిండదానార్థోఽయమారంభః - పితృశబ్దస్య తత్రైవ ప్రసిద్ధత్వాత్ - అన్యస్య పౌత్రికేయః పుత్రాంతరరహితస్య జనకస్య సమగ్రం ధనం గృహ్ణీయాత్స ఏవ పితృమాతామహాభ్యాం ద్వౌ పిండౌ దద్యా

౧౨౬ । అపుత్రోఽనేన విధినా సుతాం కుర్వీత పుత్రికామ్ । యదపత్యం భవేదస్యాం తన్మమ స్యాత్స్వధాకరమ్॥
౧౨౭। అనేన తు విధానేన పురా చక్రేఽథ పుత్రికాః । వివృద్ధ్యర్థం స్వవంశస్య స్వయం దక్షః ప్రజాపతిః॥ ౧౨౮
దదౌ స దశ ధర్మాయ కశ్యపాయ త్రయోదశ । సోమాయ రాజ్ఞే సత్కృత్య ప్రీతాత్మా సప్తవింశతిమ్॥ ౧౨౯
యథైవాత్మా తథా పుత్రః పుత్రేణ దుహితా సమా । తస్యామాత్మని తిష్ఠంత్యాం కథమన్యో ధనం హరేత్॥ ౧౩౦
మాతుస్తు యౌతకం యత్స్యాత్కుమారీభాగ ఏవ సః । దౌహిత్ర ఏవ చ హరేదపుత్రస్యాఖిలం ధనమ్ ॥ ౧౩౧ ॥
దౌహిత్రో హ్యఖిలం రిక్థమపుత్రస్య పితుర్హరేత్ । స ఏవ దద్యాద్ద్వౌ పిండౌ పిత్రే మాతామహాయ చ ॥ ౧౩౨॥
పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే న విశేషోఽస్తి ధర్మతః । తయోర్హి మాతాపితరౌ సంభూతౌ తస్య దేహతః॥ ౧౩౩॥
పుత్రికాయాం కృతాయాం తు యది పుత్రోఽనుజాయతే । సమస్తత్ర విభాగః స్యాజ్జ్యేష్ఠతా నాస్తి హి స్త్రియాః॥
౧౩౪॥ అపుత్రాయాం మృతాయాం తు పుత్రికాయాం కథంచన । ధనం తత్పుత్రికాభర్తా హరేతైవావిచార
యన్ ॥ ౧౩౫ । అకృతా వా కృతా వాపి యం విందేత్సదృశాత్సుతమ్ । పౌత్రీ మాతామహస్తేన దద్యాత్పిండం
హరేద్ధనమ్॥ ౧౩౬॥ పుత్రేణ లోకాంజయతి పౌత్రేణానంత్యమశ్నుతే। అథ పుత్రస్య పౌత్రేణ బ్రధ్నస్యాప్నో

త్పిండదానం శ్రాద్ధోపలక్షణార్థం పౌత్రికేయత్వేన జనకధనగ్రహణపిండదానవ్యామోహనిరాసార్థం వచనం ॥ ౧౩౨ ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోరితి॥ పౌత్రపౌత్రికేయయోర్లోకే ధర్మకృత్యే న కశ్చిద్విశేషోఽస్తి యస్మాత్తయోర్మాతాపితరౌ తస్య దేహాదుత్పన్నావితి పూర్వస్యైవానువాదః ॥౧౩౩ పుత్రికాయామితి॥ కృతాయాం పుత్రికాయాం యది తత్కర్తుః పుత్రోఽనంతరం జాయతే తదా తయోర్విభాగకాలే సమో విభాగో భవేత్ । నోద్ధారః పుత్రికాయై దేయః యస్మాజ్జ్యేష్ఠాయా అపి తస్యా ఉద్ధారవిషయే జ్యేష్ఠతా నాదరణీయా ॥ ౧౩౪ ॥ అపుత్రాయామితి॥ అపుత్రాయాం పుత్రికాయాం కథంచన మృతాయాం తదీయధనం తద్భర్తైవావిచారయన్ గృహ్ణీయాత్పుత్రికాయాః పుత్రపక్షత్వేనానపత్యస్యపత్నీరహితస్య మృతపుత్రస్య పితుర్ధనగ్రహణప్రసక్తౌ తన్నివారణార్థమిదం వచనమ్॥ ౧౩౫॥ అకృతేతి॥ అకృతా వా కృతా వేతి పుత్రికాయా ఏవ ద్వైవిధ్యం స్తత్ర యదపత్యం భవేత్తన్మమ స్యాత్స్వధాకరమిత్యభిధాయ కన్యాదానకాలే వరానుమత్యా యా క్రియతే సా కృతా అభిసంధిమాత్రకృతా వాగ్వ్యవహారేణ న కృతా । తథా గౌతమః అభిసంధిమాత్రాత్పుత్రికామేకేషామితి అత ఏవ పుత్రికాధర్మాశంకయేతి ప్రాగవివాద్యత్వముక్తమ్॥ పుత్రికేవ కృతా అకృతా పుత్రం సమానజాతీయాద్వోఢురుత్పాదయేత్తేన దౌహిత్రేణ పౌత్రకార్యకరణాత్పౌత్రికేయవాన్మాతామహః పౌత్రీ తథా చాసౌ తస్మై పిండం దద్యాత్ - గోవిందరాజస్త్వకృతా వేత్యపుత్రికైవ దుహితా తత్పుత్రోఽపి మాతామహధనే పౌత్రికేయ ఇవ మాతామహ్యాదిష్వపి ష్వధికారీత్యాహ - తన్న పుత్రికాయాః పుత్రతుల్యత్వాదపుత్రికాపుత్రికయోరతుల్యత్వేన తత్పుత్రయోస్తుల్యత్వాయోగ్యత్వాదితి॥ ౧౩౬ ॥ పుత్రేణేతి॥ పుత్రేణ జాతేన స్వర్గాదిలోకాన్ ప్రాప్నోతీతి పౌత్రేణ తేష్వేవ చిరకాలమవతిష్ఠతే తదనంతరం పుత్రస్య పౌత్రేణాదిత్యలోకం ప్రాప్నోతి- అస్య చ దాయభాగప్రకరణేఽభిధానం పితుర్ధనే పత్న్యాద్యభిసద్భావేఽపి పుత్రస్య తదభావే పౌత్రస్య ఇత్యేవం పుత్రసంతానాదికారబోధ

నార్థం ॥ ౧౩౭ ॥ పున్నామ్న ఇతి ॥ యస్మాత్పున్నామధేయనరకాత్సుతః పితరం త్రాయతే తస్మాత్ త్రాణాత్ ఆత్మనైవ బ్రహ్మణా పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః- తస్మాన్మహోపకారకత్వాత్పుత్రస్య యుక్తం తదీయపుంసన్తానస్య దాయభాగిత్వమితి పూర్వదార్ఢ్యార్థమిదమ్ ॥ ౧౩౮ ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోరితి ॥ దౌహిత్రః పుత్రికాపుత్రః - పుత్రదౌహిత్రయోర్లోకే కశ్చిద్విశేషో న సంభావ్యతే - యస్మాద్దౌహిత్రోఽపి మాతామహం పరలోకే పౌత్రవన్నిస్తారయతి - ఏతచ్చ పౌత్రికేయస్య పౌత్రేణ సామ్యప్రతిపాదనార్థం పుత్రికాకరణానన్తరం జాతపుత్రేణ సహ ధనే తుల్యభాగబోధనార్థం ॥ ౧౩౯ ॥ మాతురిత్యాది ॥ పౌత్రికేయః ప్రథమం మాత్రే పిండం దద్యాత్ ద్వితీయం మాతుః పిత్రే తృతీయం మాతుః పితామహాయ దద్యాత్ - పిత్రాదీనాం తు పిత్రే మాతామహాయ చేత్యుక్తత్వాత్పితృక్రమేణైవ పిండదానమ్ ॥ ౧౪౦ ॥ ఉపపన్న ఇతి ॥ పుత్రా రిక్థహరాః పితురేవేతి ద్వాదశపుత్రాణామేవ రిక్థహరత్వం వక్ష్యతి దశాపరే తు క్రమశ ఇతి ఔరసక్షేత్రజాభావే దత్తస్య పితురిక్థహరత్వం ప్రాప్తమేవ- అతః సత్యప్యౌరసపుత్రే దత్తకస్య సర్వగుణోపపన్నస్య పితృరిక్థభాగప్రాప్త్యర్థమిదం వచనం - యస్య దత్తకః పుత్రో అధ్యయనాదిసర్వగుణోపపన్నో భవతి సోఽన్యగోత్రాదాగతోఽపి సత్యప్యౌరసే పితృరిక్థభాగం గృహ్ణీయాత్ - అత ఏవ ఔరసః పుత్రః పిత్ర్యస్య వసునః ప్రభురిత్యౌరసస్య సర్వోత్కర్షాభిధానాత్తేన నాస్య సమభాగిత్వం కింతు క్షేత్రజోక్తషష్ఠభాగిత్వమేవాస్య న్యాయ్యం - గోవిందరాజస్తు ఔరసక్షేత్రజాభావే సర్వగుణోపపన్నస్యైవ దత్తకస్య పితృరిక్థభాగిత్వార్థమిదం వచనమిత్యవోచత్తన్న కృత్రిమాదీనాం నిర్గుణానామపి పితృరిక్థభాగిత్వం దత్తకస్య తు తత్పూర్వపఠితస్యాపి సర్వగుణోపపన్నస్యైవేత్యన్యాయ్యత్వాత్ ॥ ౧౪౧ ॥ గోత్రరిక్థే ఇతి ॥ గోత్రధనే జనకసంబంధిని దత్తకో న కదాచిత్ప్రాప్నుయాత్ । పిండశ్చ గో

తిపిష్టపమ్ ॥ ౧౩౭ ॥ పున్నామ్నో నరకాద్యస్మాత్త్రాయతే పితరం సుతః । తస్మాత్పుత్ర ఇతి ప్రోక్తః స్వయమేవ స్వ
యంభువా ॥ ౧౩౮ ॥ పౌత్రదౌహిత్రయోర్లోకే విశేషో నోపపద్యతే । దౌహిత్రోఽపి హ్యముత్రైనం సంతారయతి పౌ
త్రవత్ ॥ ౧౩౯ ॥ మాతుః ప్రథమతః పిండం నిర్వపేత్పుత్రికాసుతః । ద్వితీయం తు పితుస్తస్యాస్తృతీయం
తత్పితుః పితుః ॥ ౧౪౦ ॥ ఉపపన్నో గుణైః సర్వైః పుత్రో యస్య తు దత్త్రిమః । స హరేతైవ తద్రిక్థం సంప్రాప్తోఽప్య
న్యగోత్రతః ॥ ౧౪౧ ॥ గోత్రరిక్థే జనయితుర్న హరేద్దత్త్రిమః క్వచిత్ । గోత్రరిక్థానుగః పిండో వ్యపైతి దదతః స్వ
ధా ॥ ౧౪౨ ॥ అనియుక్తాసుతశ్చైవ పుత్రిణ్యాప్తశ్చ దేవరాత్ । ఉభౌ తౌ నార్హతో భాగం జారజాతకకామ
జౌ ॥ ౧౪౩ ॥ నియుక్తాయామపి పుమాన్నార్యాం జాతోఽవిధానతః । నైవార్హః పైతృకం రిక్థం పతితోత్పాదితో
హి సః ॥ ౧౪౪ ॥ హరేత్తత్ర నియుక్తాయాం జాతః పుత్రో యథౌరసః । క్షేత్రికస్య తు తద్బీజం ధర్మతః ప్రసవ
శ్చ సః ॥ ౧౪౫ ॥ ధనం యో బిభృయాద్భ్రాతుర్మృతస్య స్త్రియమేవ చ । సోఽపత్యం భ్రాతురుత్పాద్య దద్యాత్త
స్యైవ తద్ధనమ్ ॥ ౧౪౬ ॥ యా నియుక్తాన్యతః పుత్రం దేవరాద్వాప్యవాప్నుయాత్ । తం కామజమరిక్థీయం
వృథోత్పన్నం ప్రచక్షతే ॥ ౧౪౭ ॥ ఏతద్విధానం విజ్ఞేయం విభాగస్యైకయోనిషు । బహ్వీషు చైకజాతానాం

త్రరిక్థానుగామీ యస్య గోత్రరిక్థే భజతే తస్యైవ స పిండో దీయతే - తస్మాత్పుత్రం దదతో జనకస్య స్వధా పిండశ్రాద్ధాది తత్పుత్రకర్తృకం నివర్తతే ॥ ౧౪౨ ॥ అనియుక్తేతి ॥ గుర్వాదినియోగం వినా జాతో యశ్చ సపుత్రాయా నియోగేనాపి దేవరాదేః కామత ఉత్పాదితస్తావుభౌ క్రమేణ జారోత్పన్నకామాభిలాషజౌ ధనభాగం నార్హతః ॥ ౧౪౩ ॥ నియుక్తాయామితి ॥ నియుక్తాయామపి స్త్రియాం ఘృతాభ్యక్తత్వాదినియోగేతికర్తవ్యతాం వినా పుత్రో జాతః స క్షేత్రికస్య పితుర్ధనం లబ్ధుం నార్హతి యస్మాదసౌ పతితేనోత్పాదితః । నియుక్తాయా విధిం హిత్వైవ తస్య నేన పతితస్యోక్తత్వాత్ ॥ ౧౪౪ ॥ హరేదితి ॥ తత్ర నియుక్తాయాం యో జాతః క్షేత్రజః పుత్ర ఔరస ఇవ ధనం హరేత్ - యస్మాత్తత్తస్య కారణభూతం బీజం క్షేత్రస్వామిన ఏవ తత్కార్యకరణత్వాత్ । అపత్యమపి చ ధర్మతస్తదీయం స్యాత్ ॥ శ్లో ॥ యవీయాన్ జ్యేష్ఠభార్యాయాం పుత్రముత్పాదయేద్యదీత్యనేన క్షేత్రజస్య పితామహధనే పితృవ్యేన సహ సమభాగస్య ప్రోక్తత్వాత్ । గుణవతః క్షేత్రజస్య ఔరసవత్ ఉద్ధారభాగప్రాప్త్యర్థమిదం ఔరసతుల్యత్వాభిధానం ॥ ౧౪౫ ॥ ధనమితి ॥ యో మృతస్య భ్రాతుః స్థావరజంగమం ధనం పత్న్యా రక్షణాయ సమర్పితం రక్షేత్ - తాం చ పుష్ణీయాత్ - స నియోగధర్మేణ తస్యాముత్పాదితస్య భ్రాతురపత్యస్య దద్యాత్ ఏతచ్చ - ధనం యో విభృయాత్ భ్రాతురిత్యభిధానాత్ విభక్తభ్రాతృవిషయం- యవీయాన్ జ్యేష్ఠభార్యాయామితి సమభాగాభిధానాత్ ॥ ౧౪౬ ॥ యేతి ॥ యా స్త్రీ గుర్వాదిభిరనుజ్ఞాతా దేవరాద్వాన్యతో వా సపిండాత్పుత్రముత్పాదయేత్ - స యది కామజో భవతి తదా తమరిక్థభాజం మన్వాదయో వదంతి - అకామజ ఏవ రిక్థభాగీ - స చ వ్యాహృతో నారదేన ॥ శ్లో ॥ ముఖాన్ముఖం పరిహరన్ గాత్రైర్గాత్రాణ్యసంస్పృశన్ - కులే తదనశేషే చ సన్తానార్థం న కా

మత ఇతి॥ ౧౪౭॥ ఏకదితి॥ సమానజాతీయాసు భార్యాసు ఏకేన భర్త్రా జాతానామేష విభాగవిధిర్బోద్ధవ్యః ॥ ఇదానీం నానాజాతీయాసు స్త్రీష్వేకస్మాదుత్పన్నానాం పుత్రాణాం విభాగం శృణుత ॥ ౧౪౮ ॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ బ్రాహ్మణస్య యది క్రమేణ బ్రాహ్మణ్యాద్యాశ్చతస్రో భార్యా భవేయుః తదా తాసాం పుత్రేషూత్పన్నేషు అయం వక్ష్యమాణో విభాగవిధిర్మన్వాదిభిరుక్తః॥ ౧౪౯॥ కీనాశ ఇతి॥ కీనాశః కర్షకః- గవాం సేక్తా వృషో యానమశ్వాది- అలంకార అంగులీయకాది వేశ్మ గృహం చ- ప్రధానం యావంతశ్చాంశాస్తేష్వేకః ప్రధానభూతోంశ ఇత్యేతద్బ్రాహ్మణీపుత్రస్యోద్ధారార్థం దేయం- అవశిష్టం వక్ష్యమాణరీత్యా విభజనీయం ॥ ౧౫౦ ॥ త్ర్యంశమిత్యాది॥ త్రీనంశాన్ బ్రాహ్మణో ధనాద్గృహ్ణీయాత్- ద్వౌ క్షత్రియాపుత్రః- సార్ధం వైశ్యాపుత్రః- అంశం శూద్రాసుతః - ఏవం చ యత్ర బ్రాహ్మణీక్షత్రియాపుత్రా ద్వావేవ విద్యేతే తత్ర పంచభాగాః కృతే ధనే త్రయో భాగా బ్రాహ్మణస్య ద్వౌ క్షత్రియాపుత్రస్య- అనయైవ దిశా బ్రాహ్మణీవైశ్యాపుత్రాదౌ చ కల్పనా కార్యా॥ ౧౫౧ సర్వమితి॥ యద్వా సర్వమ్ ఉక్తప్రకారమనుద్ధృతోద్ధారం దశభాగాన్ కృత్వా విభాగధర్మజ్ఞో ధర్మాదనపేతం విభాగం అనేన వక్ష్యమాణ విధినా కుర్వీత॥ ౧౫౨॥ చతుర ఇతి॥ చతురో భాగాన్ బ్రాహ్మణో గృహ్ణీయాత్ త్రీన్ క్షత్రియాపుత్రో ద్వౌ వైశ్యాపుత్రః ఏకం శూద్రాజః- అత్రాపి బ్రాహ్మణీక్షత్రియాపుత్రసద్భావే సప్తధా ధనే కృతే చత్వారో భాగా బ్రాహ్మణస్య త్రయః క్షత్రియాపుత్రస్య - ఏవం బ్రాహ్మణీవైశ్యాపుత్రాదౌ ద్విబహుపుత్రేషు చ కల్పనా కార్యా॥ ౧౫౩॥ యద్యపీతి॥ యది బ్రాహ్మణో ద్విజాతిస్త్రీషు సర్వాసు విద్యమానపుత్రః స్యాత్ అవిద్యమానపుత్రో వా తథాపి శూద్రాపుత్రాయానంతరాధికారీ యః తస్మై దశమభాగాదధికం ధర్మతో న దద్యాత్ । అయం చ శూద్రాపుత్రవిషయో నిషేధాద్విద్యమానసజాతిపుత్రస్య క్షత్రియావైశ్యాపుత్రౌ సర్వరిక్థహరౌ స్యాతాం॥ ౧౫౪॥ బ్రాహ్మణేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియ

నానాస్త్రీషు నిబోధత ॥ ౧౪౮॥ బ్రాహ్మణస్యానుపూర్వ్యేణ చతస్రస్తు యది స్త్రియః । తాసాం పుత్రేషు జాతేషు విభాగేఽయం విధిః స్మృతః॥ ౧౪౯ ॥ కీనాశో గోవృషో యానమలంకారశ్చ వేశ్మ చ । విప్రస్యౌద్ధారికం దేయమేకాంశశ్చ ప్రధానతః ॥ ౧౫౦ ॥ త్ర్యంశం దాయాద్ధరేద్విప్రో ద్వావంశౌ క్షత్రియాసుతః । వైశ్యాజస్సార్ధమేవాంశమంశం శూద్రాసుతో హరేత్ ॥ ౧౫౧ ॥ సర్వం వా రిక్థజాతం తద్దశధా పరికల్ప్య చ । ధర్మ్యం విభాగం కుర్వీత విధినానేన ధర్మవిత్ ॥ ౧౫౨ ॥ చతురోంశాన్ హరేద్విప్రస్త్రీనంశాన్ క్షత్రియాసుతః । వైశ్యాపుత్రో హరేద్ద్వ్యంశమంశం శూద్రాసుతో హరేత్ ॥ ౧౫౩ ॥ యద్యపి స్యాత్తు సత్పుత్రోఽప్యసత్పుత్రోఽపి వా భవేత్ । నాధికం దశమాద్దద్యాచ్ఛూద్రాపుత్రాయ ధర్మతః ॥ ౧౫౪ ॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం శూద్రాపుత్రో న రిక్థభాక్ । యదేవాస్య పితా దద్యాత్తదేవాస్య ధనం భవేత్ ॥ ౧౫౫ ॥ సమవర్ణాసు యే జాతాః సర్వే పుత్రా ద్విజన్మనామ్ । ఉద్ధారం జ్యాయసే దత్వా భజేరన్నితరే సమమ్ ॥ ౧౫౬ ॥ శూద్రస్య తు సవర్ణైవ నాన్యా భార్యా విధీయతే । తస్యాం జాతాః సమాంశాస్స్యుర్యది పుత్రశతం భవేత్ ॥ ౧౫౭ ॥ పుత్రాన్ ద్వాదశ యానాహ నృణాం స్వాయంభువో మనుః । తేషాం షడ్బంధుదాయాదాః షడదాయాదబాంధవాః॥ ౧౫౮॥ ఔరసః క్షేత్రజశ్చైవ దత్తః కృత్రిమ ఏవ చ । గూఢోత్పన్నోఽపవిద్ధశ్చ దాయాదా బాంధవాశ్చ షట్ ॥ ౧౫౯॥

వైశ్యానాం శూద్రాపుత్రో ధనభాక్ న భవతి - కింతు యదేవ ధనమస్మై పితా దద్యాత్తదేవ తస్య భవేత్ - ఏవం చ పూర్వోక్తవిభాగనిషేధాత్ వికల్పః - స చ గుణాపేక్షః- అథవా అనూఢశూద్రాపుత్రవిషయోఽయం దశమభాగనిషేధః ॥ ౧౫౫॥ సమవర్ణాస్వితి॥ ద్విజాతీనాం సమానజాతిభార్యాసు యే పుత్రా జాతాస్తే సర్వే జ్యేష్ఠాయోద్ధారం దత్వా అవశిష్టం సమభాగం కృత్వా జ్యేష్ఠేన సహాన్యే విభజేరన్ ॥ ౧౫౬॥ శూద్రస్యేతి॥ శూద్రస్య పునః సమానజాతీయైవ భార్యోపదిశ్యతే నోత్కృష్టా అపకృష్టా వా - తస్యాం చ యే జాతాస్తే యది పుత్రశతమపి తదా సమభాగా ఏవ భవేయుః - తేనోద్ధారః కస్యచిన్న దేయః ॥ ౧౫౭॥ పుత్రానితి॥ యాన్ ద్వాదశ పుత్రాన్ హైరణ్యగర్భో మనురాహ - తేషాం మధ్యాదాద్యాః షడ్బాంధవాః గోత్రదాయాదాశ్చ- తస్మాద్బాంధవత్వేన సపిండసమానోదకానాం పిండోదకదానాదికుర్వంత్యనంతరాభావే చ గోత్రదాయం గృహ్ణంతి పితృరిక్థభాక్త్వస్య పుత్రా రిక్థహరాః పితురితి ద్వాదశవిధపుత్రాణామేవ వక్ష్యమాణత్వాత్ । ఉత్తరే షట్ న గోత్రధనహారా భవంతి బాంధవాస్తు భవంతి - తతశ్చ బంధుకార్యముదకక్రియాది కుర్వంతి । మేధాతిథిస్తు షడదాయాదబాంధవా ఇత్యాది ఉత్తరషట్కస్యాదాయత్వమబాంధవత్వం చాహ - తన్న - బోధాయనేన బంధుత్వస్యాభిహితత్వాత్ - తదాహ॥ శ్లో॥ కానీనం చ సహోఢం చ క్రీతం పౌనర్భవం తథా । స్వయందత్తం నిషాదం చ గోత్రభాజః ప్రచక్షతే ॥ ౧౫౮॥ ఔరసాదయో వక్ష్యమాణాః షట్ రిక్థభాజో బాంధవాశ్చ భవంతి॥ ౧౫౯॥ కానీన శ్చేతి॥ కానీనాదయో వక్ష్యమాణలక్షణాః షట్ గోత్రరిక్థహరా న భవంతి । బాంధవాశ్చ భవంతీతి వ్యాఖ్యాతం - ఔరసేన సహ

క్షేత్రజాదీనాంపితా తుల్యత్వాశంకాయాంతన్నిరాసార్థమాహ॥ ౧౬౦॥ యాదృశమితి॥ తృణాదినిర్మితకుప్లవోడుపాదిభిరుదకం తరన్ యథావిధంఫలంప్రాప్నోతి తథావిధమేవకుపుత్రైః క్షేత్రజాదిభిః పారలౌకికందుఃఖందురుత్తరంప్రాప్నోతీత్యనేన క్షేత్రజాదీనాంముఖ్యౌరస పుత్రవత్సమ్పూర్ణకార్యకరణేషుమత్వంనభవతీతిదర్శితమ్ ॥ ౧౬౧॥ యదీతి॥ అపుత్రేణపరక్షేత్రేనియోగోత్పాదితఃసుతః - ఉభయోరప్య సౌరిక్థీ పిండదాతాచధర్మత ఇతియాజ్ఞవల్క్యోక్తవిషయేయదా క్షేత్రికస్యపితుః క్షేత్రజానన్తరమౌరసఃపుత్రోభవతితదాతౌ ఔరసక్షే త్రజౌ ఏకరిక్థినౌ ఏకస్యపితుర్ధనస్యపరిగ్రహార్హౌభవతః - తథాపియద్యస్యజనకసమ్బంధితదేవసగృహ్ణీయాత్ న క్షేత్రజః క్షేత్రికపితుః - యత్తువ క్ష్యతి॥ శ్లో॥ షష్ఠంతుక్షేత్రజస్యాంశంప్రదద్యాత్పైతృకాద్ధనాత్। ఔరసోవిభజన్దాయమితితత్పుత్రబహుళస్య। యత్తుయాజ్ఞవల్క్యే నఉభయసంబంధిరిక్థహరత్వముక్తం తత్క్షేత్రికపితురౌరసపుత్రాభావేబోద్ధవ్యం మేధాతిథిగోవిందరాజౌతు ఔరసమనియుక్తాపుత్రంచవిష యీకృత్యేమంశ్లోకంవ్యాచక్షాతే - తన్న అనియుక్తాపుత్రస్యాక్షేత్రజత్వాదనియుక్తాసుతశ్చేత్యనేనతస్యరిక్థగ్రహణనిషేధాత్ యద్యేకరిక్థి నావిత్యనన్వయాచ్చ॥ ౧౬౨॥ ఏకఇతి॥ వ్యాధ్యాదినాప్రథమౌరసపుత్రాభావే క్షేత్రజాదిముత్కృతేషుపశ్చాదౌషధాదినావిగతవ్యాధేరౌరసఉ త్పన్నే సతీదముచ్యతే ఔరసఏవైకఃపుత్రఃపితృధనస్వామీ - శేషాణాంక్షేత్రజవ్యతిరిక్తానాం - తస్యషష్ఠాంశాదేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ - పా పసమ్బంధపరిహారార్థంగ్రాసాచ్ఛాదనందద్యాత్ ॥ ౧౬౩॥ షష్ఠమితి॥ ఔరసఃపుత్రఃపితృసంబంధిదాయంవిభజన్ క్షేత్రజస్యషష్ఠమంశం

కానీనశ్చసహోఢశ్చక్రీతఃపౌనర్భవస్తథా। స్వయందత్తశ్చశౌద్రశ్చషడదాయాదబాంధవాః॥ ౧౬౦॥
యాదృశంఫలమాప్నోతికుప్లవైస్సంతరన్జలమ్। తాదృశంఫలమాప్నోతికుపుత్రైస్సంతరంస్తమః॥ ౧౬౧॥
యద్యేకరిక్థినౌస్యాతామౌరసక్షేత్రజౌసుతౌ। యస్యయత్పైతృకంరిక్థంసతద్గృహ్ణీతనేతరః॥ ౧౬౨॥ ఏక
ఏవౌరసఃపుత్రఃపిత్ర్యస్యవసునఃప్రభుః। శేషాణామానృశంస్యార్థంప్రదద్యాత్తుప్రజీవనమ్॥ ౧౬౩॥ షష్ఠం
తుక్షేత్రజస్యాంశంప్రదద్యాత్పైతృకాద్ధనాత్। ఔరసోవిభజన్దాయంపిత్ర్యంపంచమమేవవా ॥౧౬౪॥
ఔరసక్షేత్రజౌపుత్రౌపితృరిక్థస్యభాగినౌ। దశాపరేతుక్రమశోగోత్రరిక్థాంశభాగినః॥ ౧౬౫॥ స్వేక్షేత్రే
సంస్కృతాయాంతుస్వయముత్పాదయేద్ధియమ్। తమౌరసంవిజానీయాత్పుత్రంప్రథమకల్పితమ్॥ ౧౬౬॥
యస్తల్పజఃప్రమీతస్యక్లీబస్యవ్యాధితస్యవా। స్వధర్మేణనియుక్తాయాంసపుత్రఃక్షేత్రజఃస్మృతః॥౧౬౭
మాతాపితావాదద్యాతాంయమద్భిఃపుత్రమాపది। సదృశంప్రీతిసంయుక్తంసజ్ఞేయోదత్త్రిమస్సుతః॥౧౬౮॥
సదృశంతుప్రకుర్యాద్యంగుణదోషవిచక్షణమ్। పుత్రంపుత్రగుణైర్యుక్తంసవిజ్ఞేయశ్చకృత్రిమః॥ ౧౬౯॥ ఉ
త్పద్యతేగృహేయస్యనచజ్ఞాయేతకస్యసః। సగృహేగూఢఉత్పన్నస్తస్యస్యాద్యస్యతల్పజః॥ ౧౭౦॥ మాతా

పంచమంవాదద్యాత్॥ నిర్గుణసగుణాపేక్షశ్చాయంవికల్పః ॥ ౧౬౪॥ ఔరసక్షేత్రజావితి ॥ ఔరసక్షేత్రజౌపుత్రౌ ఉక్తప్రకారేణపి తృధనహరౌస్యాతాం. అన్యేపునర్దశదత్తకాదయఃపుత్రాగోత్రభాజోభవంతి - పూర్వాభావే పరఃపర ఇత్యేవంక్రమేణధనాంశహారా శ్చ॥ ౧౬౫॥ స్వఇతి॥ స్వభార్యాయాంకన్యావస్థాయామేవకృతవివాహసంస్కారాయాంయంస్వయముత్పాదయేత్ - తంపుత్రం ఔరసం ముఖ్యంవిద్యాత్ - సవర్ణాయాంసంస్కృతాయాముత్పాదితమౌరసపుత్రంవిద్యాదితిబోధాయనదర్శనాత్ - సజాతీయాయామేవస్వ యముత్పాదితఔరసోజ్ఞేయః ॥ ౧౬౬ ॥ యఇతి॥ మృతస్యనపుంసకస్యప్రసవవిరోధివ్యాధ్యుపేతస్యభార్యాయాంఘృతాక్తత్వాదిని యోగధర్మేణగురునియుక్తాయాంజాతఃసక్షేత్రజఃపుత్రో మన్వాదిభిఃస్మృతః ॥ ౧౬౭ ॥ మాతేతి॥ శుక్లశోణితసంభవఃపురుషోమాతాపి తృనిమిత్తకఃతస్యప్రదానవిక్రయపరిత్యాగేషుమాతాపితరౌప్రభవత ఇతివిశిష్టస్మరణాత్ మాతాపితావాపరస్పరానుజ్ఞయాయం పుత్రంపరి గ్రహీతుఃసమానజాతీయంతస్మై అపుత్రాభావనిమిత్తాయామాపది ప్రీతియుక్తంనతుభయాదినా ఉదకపూర్వందద్యాత్ - సదత్త్రిమాఖ్యఃపు త్రోవిజ్ఞేయః ॥ ౧౬౮॥ సదృశమితి॥ యంపునఃసమానజాతీయంపిత్రోఃపారలౌకికశ్రాద్ధాదికరణాకరణాభ్యాంగుణదోషౌభవతఇత్యేవ మాదిజ్ఞంపుత్రగుణైశ్చమాతాపిత్రోరారాధనాదియుక్తంపుత్రంకుర్యాత్ । సకృత్రిమాఖ్యఃపుత్రోవాచ్యః ॥ ౧౬౯॥ ఉత్పద్యతఇతి॥ య స్యగృహే అవస్థితాయాం భార్యాయాంపుత్రఃఉత్పద్యతే సజాతీయాయంభవతీతిజ్ఞానే ఏకస్మాత్ పురుషవిశేషాజ్జాతోసావితి నజ్ఞాయతే సగృ హేఅజ్ఞాతకాలముత్పన్నస్తస్యపుత్రఃస్యాద్యదీయాయాంభార్యాయాంజాతః॥ ౧౭౦॥ మాతాపితృభ్యామితి॥ మాతాపితృభ్యాంత్యక్తంత

యోరన్యతరమరణేన అన్యతరేణ వా త్యక్తం పుత్రం స్వీకుర్యాత్ సోఽపవిద్ధాఖ్యః పుత్ర ఉచ్యతే ॥ ౧౭౧ ॥ పితృవేశ్మనీతి॥ పితృగృహే కన్యా యం పుత్రం అప్రకాశం జనయేత్ తం కన్యాపరిణేతుః పుత్రం నామ్నా కానీనం వదేత్ ॥ ౧౭౨ ॥ యేతి॥ యా గర్భిణీ అజ్ఞాతగర్భా వా పరిణీయతే- సగర్భా స్తస్యాం జాతః పరిణేతుః పుత్రో భవతి - స హోఢ ఇతి వ్యపదిశ్యతే ॥ ౧౭౩ ॥ క్రీణీయాదితి॥ యః పుత్రార్థం మాతాపిత్రోః సకాశాత్ యం క్రీణీయాత్ - స క్రీతకః తస్య పుత్రో భవతి, స తు గుణైః తుల్యో హీనో వా భవేత్ - న తత్ర జాతితః సాదృశ్యం వై సాదృశ్యే - సజాతీయేష్వయం ప్రోక్తస్తనయేషు మయా విధిరితి యాజ్ఞవల్క్యేన సర్వేషామేవ పుత్రాణాం సజాతీయత్వాభిధానత్వేన మనావపి క్రీతవ్యతిరిక్తాః సర్వే పుత్రాః సజాతీయా బోద్ధవ్యాః ॥ ౧౭౪ ॥ యేతి॥ యా భర్త్రా పరిత్యక్తా మృతభర్తృకా వా స్వేచ్ఛయా అన్యస్య పునర్భార్యా భూత్వా యం ఉత్పాదయేత్ స ఉత్పాదకస్య పౌనర్భవః - పుత్ర ఉచ్యతే ॥ ౧౭౫ ॥ సేతి॥ సా స్త్రీ యద్యక్షతయోనిః సత్యన్యమాశ్రయేత్ తదా తేన పౌనర్భవేన భర్త్రా పునర్వివాహాఖ్యం సంస్కారమర్హతి యద్వా - కౌమారం పతిముత్సృజ్యాన్యమాశ్రిత్య పునస్తమేవ ప్రత్యాగతా భవతి - తదా తేన కౌమారేణ భర్త్రా పునర్వివాహాఖ్యం సంస్కారమర్హతి ॥ ౧౭౬ ॥ మాతేతి॥ మృతమాతాపితృకస్త్యాగోచితకారణం వినా ద్వేషాదినా తాభ్యాం త్యక్తో వా ఆత్మానం యస్మై దదాతి - స స్వయందత్తాఖ్యః తస్య పుత్రో మన్వాదిభిః స్మృతః ॥ ౧౭౭ ॥ యమితి॥ విన్నా స్వేష విధిః స్మృత ఇతి యాజ్ఞవల్క్యదర్శనాత్ పరిణీతాయామేవ శూద్రాయాం బ్రాహ్మణః కామార్థం పుత్రం జనయేత్ స జీవన్నేవ శవతుల్య ఇతి పారశవః స్మృతః- యద్యప్యయం పిత్రుపకారార్థం శ్రాద్ధాదికరోత్యేవ తథాప్యసంపూర్ణోపకారకత్వాత్ శవవ్యపదేశః ॥

పితృభ్యాముత్సృష్టం తయోరన్యతరేణ వా । యం పుత్రం పరిగృహ్ణీయాదపవిద్ధస్స ఉచ్యతే ॥ ౧౭౧ ॥ పితృవేశ్మని
కన్యా తు యం పుత్రం జనయేద్రహః । తం కానీనం వదేన్నామ్నా వోఢుః కన్యాసముద్భవమ్ ॥ ౧౭౨ ॥ యా గర్భి
ణీ సంస్క్రియతే జ్ఞాతాఽజ్ఞాతాపి వా సతీ । వోఢుస్స గర్భో భవతి సహోఢ ఇతి చోచ్యతే ॥ ౧౭౩ ॥ క్రీణీయా
ద్యస్త్వపత్యార్థం మాతాపిత్రోర్యమంతికాత్ । స క్రీతకస్సుతస్తస్య సదృశోఽసదృశోఽపి వా ॥ ౧౭౪ ॥ యా ప
త్యా వా పరిత్యక్తా విధవా వా స్వయేచ్ఛయా । ఉత్పాదయేత్పునర్భూత్వా స పౌనర్భవ ఉచ్యతే ॥ ౧౭౫ ॥ సా చే
దక్షతయోనిస్స్యాద్గతప్రత్యాగతాపి వా । పౌనర్భవేన భర్త్రా సా పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ ౧౭౬ ॥ మాతాపి
తృవిహీనో యస్త్యక్తో వా స్యాదకారణాత్ । ఆత్మానం స్పర్శయేద్యస్మై స్వయందత్తస్తు స స్మృతః ॥ ౧౭౭ ॥
యం బ్రాహ్మణస్తు శూద్రాయాం కామాదుత్పాదయేత్సుతమ్ । స పారయన్నేవ శవస్తస్మాత్పారశవస్స్మృతః ॥
౧౭౮ ॥ దాస్యాం వా దాసదాస్యాం వా యశ్శూద్రస్య సుతో భవేత్ । సోఽనుజ్ఞాతో హరేదంశమితి ధర్మో వ్య
వస్థితః ॥ ౧౭౯ ॥ క్షేత్రజాదీన్సుతానేతానేకాదశ యథోదితాన్ । పుత్రప్రతినిధీనాహుః క్రియాలోపాన్మ
నీషిణః ॥ ౧౮౦ ॥ య ఏతేఽభిహితాః పుత్రాః ప్రసంగాదన్యబీజజాః । యస్య తే బీజతో జాతాస్తస్య తే నేతరస్య తు ॥
౧౮౧ ॥ భ్రాతౄణామేకజాతానామేకశ్చేత్పుత్రవాన్భవేత్ । సర్వాంస్తాంస్తేన పుత్రేణ పుత్రిణో మనురబ్ర
వీత్ ॥ ౧౮౨ ॥ సర్వాసామేకపత్నీనామేకా చేత్పుత్రిణీ భవేత్ । సర్వాస్తాస్తేన పుత్రేణ ప్రాహ పుత్రవతీర్మనుః

౧౭౮ ॥ దాస్యామితి॥ ధ్వజాహృతాద్యుక్తలక్షణాయాం దాస్యాం దాససంబంధిన్యాం- శూద్రస్య యః పుత్రో జాతః - స పిత్రా పరిణీతాపుత్రైః సమాంశభాగో భవతి - భవత్వితి అనుజ్ఞాత స్తుల్యభాగం లభత ఇతి శాస్త్రవ్యవస్థా నియతా ॥ ౧౭౯ ॥ క్షేత్రజాదీనితి॥ ఏతాన్ క్షేత్రజాదీన్- ఏకాదశ పుత్రాన్ పుత్రోత్పాదనవిధిలోపః పుత్రకర్తవ్యశ్రాద్ధాదిలోపశ్చ మా భూదిత్యేవమర్థం పుత్రప్రతిచ్ఛందకాన్ మునయ ఆహుః ॥ ౧౮౦ ॥ య ఇతి॥ య ఏతే క్షేత్రజాదయోఽన్యబీజోత్పన్నాః పుత్రాః - ఔరసపుత్రప్రసంగే నోక్తాః తే యద్బీజోత్పన్నాస్తస్యైవ పుత్రా భవంతి న క్షేత్రికాదేరితి సత్యౌరసే పుత్రే పుత్రికాయాం చ సత్యాం న తే కర్తవ్యా ఇత్యేవంపరమిదం అన్యబీజజా ఇత్యేకాదశ పుత్రోపలక్షణార్థం స్వబీజజా అపి పౌనర్భవశూద్రౌ న కర్తవ్యా అత ఏవ వృద్ధబృహస్పతిః॥ శ్లో ॥ ఆజ్యం వినా యథా తైలం సద్భిః ప్రతినిధిస్మృతం । తథైకాదశ పుత్రాస్తు పుత్రికౌరసయోర్వినా ॥ ౧౮౧ ॥ భ్రాతౄణామేకమాతాపితృకాణాం మధ్యే యద్యేకః పుత్రవాన్ స్యాత్ అన్యేఽపుత్రకా స్తదా తేనైకపుత్రేణ సర్వాన్ భ్రాతౄన్ సపుత్రాన్ మనురాహ - తతశ్చ తస్మిన్ సతి అన్యే పుత్రప్రతినిధయో న కర్తవ్యాః- స ఏవ పిండదోంశహారశ్చ భవతీత్యనేనోక్తం- ఏతచ్చ॥ శ్లో ॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా తత్సుతా ఇతి యాజ్ఞవల్క్యవచనాద్భ్రాతృపర్యంతాభావే బోద్ధవ్యః ॥ ౧౮౨ ॥ సర్వాసామితి॥ ఏకపతికానాం సర్వాసాం స్త్రీణాం మధ్యే యద్యేకా పుత్రవ

తిస్యాత్ తదా తేన పుత్రేణ సర్వాస్తాః పుత్రిణ్య ఇత్యుక్తా మనురాహ ॥ ౧౮౩॥ శ్రేయస ఇతి॥ ఔరసాదీనాం సర్వేషాం పుత్రాణాం ప్రకృతత్వాత్, ఔరసాదీన్ ఉపక్రమ్య తేషాం పూర్వః పూర్వః శ్రేయాన్ స ఏవ దాయహరః స చాన్యాన్ బిభృయాదితి విష్ణువచనాత్ - ఔరసాదీనాం పుత్రాణాం పూర్వపూర్వాభావే పరః పరః రిక్థమర్హతి పూర్వసద్భావే పరసంవర్ధనం తు తస్య కుర్యాత్ ఏవం చ నిషిద్ధశూద్రాపుత్రస్య ద్వాదశపుత్రమధ్యపాఠః క్షేత్రజాదిసద్భావే ధనానర్హత్వజ్ఞాపనార్థత్వేన సాధకః అన్యథా శూద్రీయాం వైశ్యాపుత్రవదౌరసత్వాత్ క్షేత్రజాదిసద్భావేపి ధనం లభేత - పూర్వస్యాపరసంవర్ధనమాత్రం చాపవాదేతరవిషయే ద్రష్టవ్యం - క్షేత్రజగుణవద్దత్తకపుత్రయోః పంచమం షష్ఠం వా భాగం ఔరసో దద్యాదితి విహితత్వాత్ - యది తు సమానరూపాః పౌనర్భవాదయో బహవః పుత్రాస్తదా సర్వ ఏవ విభజ్య రిక్థం గృహ్ణీయుః ॥ ౧౮౪॥ నేతి॥ న సోదరభ్రాతరో న పితరః కింతు ఔరసాభావే క్షేత్రజాదయో గౌణపుత్రాః పితృరిక్థహరా భవంతీతి అనేనోచ్యతే ఔరసస్య తు ఏక ఏవౌరసః పుత్ర ఇత్యనేనైవ సిద్ధత్వాత్ - అవిద్యమానముఖ్యాముఖ్యపుత్రస్య పత్నీదుహితృరహితస్య చ పితా ధనం గృహ్ణీయాత్ - తేషామభావే భ్రాతరో ధనం గృహ్ణీయుః ఏతచ్చానంతరం ప్రపంచయిష్యామః- ఇదానీం క్షేత్రజానామప్యపుత్రపితామహాదిధనేప్యధికారం దర్శయితుమాహ॥ ౧౮౫॥ త్రయాణామితి త్రయాణాం పిత్రాదీనాం ఉదకదానం కార్యం త్రిభ్య ఏవ చ తేభ్యః పిండో దేయః చతుర్థశ్చ పిండోదకయోర్దాతా పంచమస్యాత్ర సంబంధో నాస్తీతి స్మాద్యుక్తో పుత్రపితామహాదిధనే గౌణపౌత్రాణామధికారః ఔరసపుత్రపౌత్రయోశ్చ పుత్రేణ లోకాన్ జయతీత్యనేనైవాత్ర పితామహాదిధనభాగిత్వముక్తం॥ ౧౮౬॥ అనంతర ఇతి॥ అస్య సామాన్యవచనస్యోక్తౌరసాదిసపిండమాత్రవిషయత్వేనైవ యథాఖ్యాతత్తత్త్వాసక్తపత్న్యాదిదాయప్రాప్త్యర్థమిదం సపిండమధ్యాత్సన్నికృష్టతరో యః సపిండః పుమాన్ స్త్రీ వా తస్య మృతధనం భవతీతి తస్యైకఏవౌరసః పుత్ర ఇత్యుక్తత్వాత్ స ఏవ మృతధనే స్వాధికారి క్షేత్రజగుణవద్దత్తకయోస్తు యథోక్తం పంచమం షష్ఠం వా భాగం దద్యాత్ క్షేత్రజపు

నుః ॥ ౧౮౩॥ శ్రేయసశ్శ్రేయసోలాభే పాపీయాన్రిక్థమర్హతి। బహవశ్చేత్తు సదృశాః సర్వే రిక్థస్య భాగినః॥ ౧౮౪॥ న భ్రాతరో న పితరః పుత్రా రిక్థహరాః పితుః। పితా హరేదపుత్రస్య రిక్థం భ్రాతర ఏవ వా॥ ౧౮౫॥ త్రయాణాముదకం కార్యం త్రిషు పిండః ప్రవర్తతే। చతుర్థస్సంప్రదాతైషాం పంచమో నోపపద్యతే॥ ౧౮౬॥ అనంతరస్సపిండాద్యస్తస్య తస్య ధనం భవేత్। అత ఊర్ధ్వం సకుల్యస్స్యాదాచార్యశ్శిష్య ఏవ వా ॥ ౧౮౭॥ స

త్రాణాం సంవర్ధనమాత్రం కుర్యాత్ ఔరసాభావే పుత్రికా తత్పుత్రశ్చ దౌహిత్ర ఏవ చ హరేదపుత్రస్యాఖిలం ధనమిత్యుక్తత్వాదౌరసపుత్రరహిత ఏవ తత్రాపుత్రో వివక్షితః తదభావే క్షేత్రజాదయ ఏకాదశ పుత్రాః క్రమేణ పితృధనాధికారిణః పరిణీతశూద్రాపుత్రస్తు దశమభాగమాత్రాధికారీ నాధికం దశమాద్దద్యాత్ - శూద్రాపుత్రాయేత్యాద్యుక్తత్వాత్ దశమభాగావశిష్టం ధనం సన్నికృష్టసపిండో గృహ్ణీయాత్ త్రయోదశవిధపుత్రాభావే పత్నీ సర్వభర్తృధనభాగినీ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో॥ పత్నీ దుహితరశ్చైవ పితరౌ భ్రాతరస్తథా। తత్సుతో గోత్రజో బంధుః శిష్యస్సబ్రహ్మచారిణః॥ ఏషామభావే పూర్వస్య ధనభాగుత్తరోత్తరః స్వఃస్వర్యాతస్య హ్యపుత్రస్య సర్వవర్ణేష్వయం విధిః- బృహస్పతిరప్యాహ॥ శ్లో॥ ఆమ్నాయే స్మృతితంత్రే చ లోకాచారే చ సూరిభిః। శరీరార్ధం స్మృతా జాయా పుణ్యాపుణ్యఫలే సమా। యస్య నోపరతా భార్యా దేహార్ధం తస్య జీవతి। జీవత్యర్ధశరీరే తు కథమన్యస్స్వమాప్నుయాత్ - సకుల్యైర్విద్యమానైస్తు పితృమాతృసనాభిభిః - అపుత్రస్య ప్రమీతస్య పత్నీ తద్భాగహారిణీ। పూర్వప్రణీతాగ్నిహోత్రం మృతే భర్తరి తద్ధనం। విందేత్ పతివ్రతా నారీ ధర్మ ఏష సనాతనః। జంగమం స్థావరం హేమ కుప్యం ధాన్యం రసాంబరం - ఆదాయ దాపయేచ్ఛ్రాద్ధం మాసషాణ్మాసికాదికం। పితృవ్యగురుదౌహిత్రాన్ భర్తృస్వస్రీయమాతులాన్। పూజయేత్ కవ్యపూర్తాభ్యాం వృద్ధానాథాతిథీన్ స్త్రియః। తత్సపిండా బాంధవా వా యే తస్యాః పరిపంథినః। హింస్యుర్ధనాని తాన్ రాజా చోరదండేన శాసయేత్ - వృద్ధమనుః ॥ శ్లో॥ అపుత్రా శయనం భర్తుః పాలయంతీ వ్రతే స్థితా। పత్న్యేవ దద్యాత్తత్పిండం కృత్స్నమంశం లభేత చ - యదుక్తం స్త్రీణాం తు జీవనం దద్యాదితి సంవర్ధనమాత్రవచనం తత్త్వశీలా ధార్మికసవికారయావనస్థపత్నీవిషయం అతో యన్మేధాతిథినా పత్నీనామంశభాగిత్వం నిషిద్ధముక్తం తదసంబద్ధం పత్నీనామంశభాగిత్వం బృహస్పత్యాదిసంమతం - మేధాతిథిర్నిరాకుర్వన్ న ప్రీణాతి సతాం మనః। పత్న్యభావే పుత్రికా దుహితా తదభావే పితా మాతా చ తయోరభావే సోదర్యభ్రాతా తదభావే తత్సుతః మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుర్మాతా హరేద్ధనం ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ పితృమాతా తదభావే అన్యోపి సన్నికృష్టసపిండో మృతధనం గృహ్ణీయాత్ తదభావే పితామహసంతానే అవిద్యమానే ప్రపితామహసంతాన ఏవ తదప్యుక్తం అత ఊర్ధ్వం సపిండసంతానాభావే సమానోదక ఆచార్యః శిష్యశ్చ క్రమేణ ధనం గృహ్ణీయాత్ ॥ ౧౮౭॥ సర్వేషామితి॥ ఏషామభావ ఇతి వక్తవ్యే సర్వేషామభావ ఇతి యదుక్తం తత్ సబ్రహ్మచార్యాదేరపి ధనహారిత్వార్థం సర్వేషామభావే బ్రాహ్మణా వేదత్రయాధ్యయినో బాహ్యాంతరశౌచయుక్తా జితేంద్రియా ధనహారిణో భవంతీతి ఏవ చ పిండ

చాశౌచభాక్ స తద్ధనినో మృతస్య శ్రాద్ధాదిధర్మకార్యాణి నిర్వహతి॥ ౧౮౮॥ అహార్యమితి॥ బ్రాహ్మణసంబంధిధనం న రాజ్ఞా కదాచిత్ గ్రాహ్యమితి శాస్త్రమర్యాదా। తదుక్తలక్షణాభావే బ్రాహ్మణమాత్రేభ్యోఽపి దేయం- క్షత్రియాదిధనం పునః పూర్వోక్తరిక్థహరాభావే రాజా గృహ్ణీయాత్॥ ౧౮౯॥ సంస్థితస్యేతి॥ అనపత్యస్య మృతస్య భార్యా సమానగోత్రాత్ పుంసో గురునియుక్తా సతీ నియోగధర్మేణ పుత్రముత్పాదయేత్- తస్మై తన్మృతవిషయే యత్ ధనజాతం భవేత్ తత్తస్మిన్ పుత్రే సమర్పయేత్- దేవరాద్వా సపిండాద్వా ఇత్యుక్తత్వాత్ సగోత్రాన్నియోగప్రాప్త్యర్థం తజ్జస్య రిక్థభాగిత్వార్థమిదం॥ ౧౯౦॥ ద్వావితి॥ యద్యేకరిక్థినౌ స్యాతామిత్యౌరసక్షేత్రజయోః ఉక్తమిదం త్వౌరసపౌనర్భవవిషయం యదాఽన్యౌరసభర్తుః మృతత్వాత్ బాలాపత్యతయా స్వామిధనం స్వీకృత్య పౌనర్భవభర్తుః సకాశాత్ పుత్రాంతరం జనయేత్ తస్యాపి చ పౌనర్భవస్య భర్తుః మృతత్వాత్ రిక్థహరాభావాత్ ధనం గృహీత పశ్చాత్తౌ ద్వావాభ్యాం జాతౌ యది వివదేయాతాం స్త్రీహస్తగతధనతయా తదా తయోః స్వస్వజనకస్య ధనం స తదేవ గృహ్ణీయాత్ న త్వన్యపితృజోఽన్యజనకస్య॥ ౧౯౧॥ జనన్యామితి॥ మాతరి మృతాయాం సోదర్యా భ్రాతరో భగిన్యశ్చ సోదర్యా అనూఢా మాతృధనం సమం కృత్వా గృహ్ణీయుః - ఊఢాస్తు ధనానురూపం సంమానం లభంతే। తదాహ బృహస్పతిః॥ శ్లో॥ స్త్రీధనం స్యాదపత్యాదీనాం దుహితా చ తదంశినీ। అపుత్రా చేత్ సమూఢా తు లభతే మానమాత్రకం॥ తతశ్చ అనూఢానాం పితృధన ఇవోఢానాం మాతృధనం భ్రాత్రంశాచ్చతుర్థభాగో దేయః ॥ ౧౯౨॥ యా ఇతి॥ తాసాం దుహితౄణాం యా అనూఢా దుహితరః తాభ్యోఽపి మాతామహీధనాద్యథా తాసాం పూజా భవతి తథా ప్రీత్యా కించిద్దాతవ్యం॥ ౧౯౩॥ అధ్యగ్నీతి॥ అధ్యగ్నీత్యవ్యయం విభక్తిసమీపేత్యాదినా సూత్రేణ సమీపార్థే-

సర్వేషామప్యభావే తు బ్రాహ్మణా రిక్థభాగినః। త్రైవిద్యాః శుచయో దాంతాస్తథా ధర్మో న హీయతే॥౧౮౮॥
అహార్యం బ్రాహ్మణద్రవ్యం రాజ్ఞా నిత్యమితి స్థితిః। ఇతరేషాం తు వర్ణానాం సర్వాభావే హరేన్నృపః॥౧౮౯॥
సంస్థితస్యానపత్యస్య సగోత్రాత్పుత్రమాహరేత్। తత్ర యద్రిక్థజాతం స్యాత్తత్తస్మిన్ప్రతిపాదయేత్॥
౧౯౦॥ ద్వౌ తు యౌ వివదేయాతాం ద్వాభ్యాం జాతౌ స్త్రియా ధనే। తయోర్యద్యస్య పిత్ర్యం స్యాత్తత్స గృహ్ణీ
త నేతరః॥ ౧౯౧॥ జనన్యాం సంస్థితాయాం తు సమం సర్వే సహోదరాః। భజేరన్మాతృకం రిక్థం భగిన్యశ్చ స
నాభయః॥ ౧౯౨॥ యాస్తాసాం స్యుర్దుహితరస్తాసామపి యథార్హతః। మాతామహ్యా ధనాత్కించిత్ప్ర
దేయం ప్రీతిపూర్వకమ్॥ ౧౯౩॥ అధ్యగ్న్యధ్యావాహనికం దత్తం చ ప్రీతికర్మణి। భ్రాతృమాతృ పితృప్రా
ప్తం షడ్విధం స్త్రీధనం స్మృతమ్॥ ౧౯౪॥ అన్వాధేయం చ యద్దత్తం పత్యా ప్రీతేన చైవ యత్। పత్యౌ జీవతి వృ
త్తాయాః ప్రజాయాస్తద్ధనం భవేత్॥ ౧౯౫॥ బ్రాహ్మదైవార్షగాంధర్వప్రాజాపత్యేషు యద్వసు। అప్ర
జాయామతీతాయాం భర్తురేవ తదిష్యతే॥ ౧౯౬॥ యత్త్వస్యాః స్యాద్ధనం దత్తం వివాహేష్వాసురాదిషు।
అప్రజాయామతీతాయాం మాతాపిత్రోస్తదిష్యతే ॥ ౧౯౭॥ స్త్రియాం తు యద్భవేద్విత్తం పిత్రా దత్తం కథం
చన। బ్రాహ్మణీ తద్ధరేత్కన్యా తదపత్యస్య వా భవేత్॥ ౧౯౮॥ న నిర్హారం స్త్రియః కుర్యుః కుటుంబాద్బహుమ

ధ్యయీభావః - వివాహకాలే అగ్నిసన్నిధౌ యత్పిత్రాదిదత్తం తదధ్యగ్ని స్త్రీధనం- తదాహ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ వివాహకాలే యత్ స్త్రీభ్యో దీయతే హ్యగ్నిసన్నిధౌ। తదధ్యగ్నికృతం సద్భిః స్త్రీధనం పరికీర్తితం॥ యత్తు పితృగృహాత్ భర్తృగృహం నీయమానయా లబ్ధం తదధ్యావాహనికం తథా చ కాత్యాయనః॥ శ్లో॥ యత్పునర్లభతే నారీ నీయమానా తు పైతృకాత్। అధ్యావాహనికం నామ తత్ స్త్రీధనముదాహృతం। యత్తు ప్రీతికర్మణి భర్త్రాదిదత్తం - తథా భ్రాత్రా మాత్రా పిత్రా చ సమయాంతరే యద్దత్తం- ఏవం షడ్విధం స్త్రీధనం స్మృతం॥ ౧౯౪॥ అన్వాధేయమితి॥ అన్వాధేయం వ్యాఖ్యాతం కాత్యాయనేన॥ శ్లో॥ వివాహాత్పరతో యత్తు లబ్ధం భర్తృకులే స్త్రియా। అన్వాధేయం తదుక్తం తు సర్వబంధుకులే తథా। వివాహాదూర్ధ్వం భర్తృకులే పితృకులే వా యత్ స్త్రియా లబ్ధం భర్త్రా చ ప్రీతేన దత్తం యత్ అధ్యగ్న్యాదిపూర్వశ్లోకోక్తం తద్భర్తరి జీవతి మృతాయాః స్త్రియాః సర్వధనం తదపత్యానాం భవతి॥ ౧౯౫॥ బ్రాహ్మేతి॥ బ్రాహ్మాదిషు పంచసు వివాహేషూక్తలక్షణేషు యత్ స్త్రియాః షడ్విధం ధనం తదనపత్యాయాం మృతాయాం భర్తురేవ మన్వాదిభిరిష్యతే ॥ ౧౯౬ ॥ యదితి॥ యత్పునః స్త్రియా ఆసురరాక్షసపైశాచేషూక్తలక్షణేషు యత్ స్త్రియాః షడ్విధధనమపి తదనపత్యాయాం మృతాయాం మాతాపిత్రోరిష్యతే॥ ౧౯౭॥ స్త్రియామితి॥ బ్రాహ్మణస్యానాజాతీయాసు స్త్రీషు క్షత్రియాది స్త్రియామనపత్యపతికాయాం మృతాయాం తస్యాః పితృదత్తం ధనం సజాతివిజాతిసాపత్న్యే సత్యన్యాపుత్రసద్భావేఽపి బ్రాహ్మణబ్రాహ్మణీసాపత్న్యే యా కన్యా గృహ్ణీయాత్- తదభావే తదపత్యస్య తద్ధనం భవేత్ ॥ ౧౯౮ ॥ నేతి॥ భ్రాత్రాదిబహుసాధారణాత్ కుటుంబధనాత్ భార్యాదిభిః స్త్రీభిరత్నాలంకారాద్యర్థం ధనసంచయనం న కర్తవ్యం - నాపి చ భర్తురాజ్ఞాం వినా

భర్తుర్ధనాదపి కార్యం- తతశ్చ నేదం స్త్రీధనం ॥ ౧౯౯॥ పత్యావితి॥ భర్తరి జీవతి తత్సమ్మతాభిః యోఽలంకారః స్త్రీభిర్ధృతః తస్మిన్మృతే విభాగకాలే తం పుత్రాదయో న భజేరన్ - భజమానాః పాపినో భవంతి॥ ౨౦౦॥ అనంశావితి॥ నపుంసకపతితజాత్యంధశ్రోత్రవికలోన్మత్తజడమూకాశ్చ యే చ కుణిపంగ్వాదయో వికలేంద్రియాస్తే పిత్రాదిధనహారా న భవంతి కింతు గ్రాసాచ్ఛాదనభాగినస్తదేవాహ ॥ ౨౦౧॥ సర్వేషామితి॥ సర్వేషాంపిషాం క్లీబాదీనాం శాస్త్రజ్ఞేన రిక్థహారిణా యావజ్జీవం స్వశక్త్యా గ్రాసాచ్ఛాదనం దేయమదదత్ పాపీ స్యాత్ ॥ ౨౦౨॥ యదీతి॥ కథంచ నేత్యభిధానాత్ క్లీబాదయో వివాహార్హా ఇతి సూచితం యది కథంచిదేషాం వివాహేచ్ఛా భవేత్ తదా క్లీబస్య క్షేత్రజ ఉత్పన్నే అన్యేషాముత్పన్నాపత్యానామపత్యం ధనభాగ్భవతి॥ ౨౦౩॥ యత్కించిదితి॥ పితరి మృతే సతి భ్రాతృభిః సహావిభక్తో జ్యేష్ఠః కించిత్స్వేన పౌరుషేణ ధనం లభతే- తతో ధనాద్విద్యాభ్యాసవతాం కనిష్ఠభ్రాతౄణాం భాగో భవతి - నేతరేషాం ॥ ౨౦౪ ॥ అవిద్యానామితి॥ సర్వేషాం భ్రాతౄణాం కృషివాణిజ్యాదిచేష్టయా యది ధనం స్యాత్ - తదా పిత్ర్యవర్జితే తస్మిన్ధనే స్వార్జితే సమో విభాగస్స్యాత్ న తూద్ధారః అపిత్ర్య ఇతి నిశ్చయః॥ ౨౦౫॥ విద్యేతి॥ విద్యామైత్రవివాహార్జితం మాధుపర్కికం మధుపర్కదానకాలే పూజ్యతయా యల్లబ్ధం తస్యైవ తత్ స్యాత్ - యత్కించిత్ పితరీత్యుక్తస్యాయమపవాదః - విద్యాధనం చ వ్యాఖ్యాతం కాత్యాయనేన॥ శ్లో॥ పరభక్తప్రదానేన ప్రాప్తా విద్యా యదాన్యతః। తయా ప్రాప్తం చ విధినా విద్యాప్రాప్తం తదుచ్యతే। ఉపన్యస్తే చ యల్లబ్ధం విద్యయా పణపూర్వకం। విద్యాధనం తు తద్విద్యాద్ విభాగే న విభజ్యతే। శిష్యా

ద్ధ్యగాత్ । స్వకాదపి చ విత్తాద్ధి స్వస్య భర్తురనాజ్ఞయా ॥ ౧౯౯ ॥ పత్యౌ జీవతి యః స్త్రీభిరలంకారో ధృతో భవేత్ । న తం భజేరన్ దాయాదా భజమానాః పతంతి తే ॥ ౨౦౦ ॥ అనంశౌ క్లీబపతితౌ జాత్యంధబధిరౌ తథా। ఉన్మత్తజడమూకాశ్చ యే చ కేచిన్నిరింద్రియాః॥ ౨౦౧॥ సర్వేషామపి తు న్యాయ్యం దాతుం శక్త్యా మనీషిణా। గ్రాసాచ్ఛాదనమత్యంతం పతితో హ్యదదద్భవేత్ ॥ ౨౦౨॥ యద్యర్థితా తు దారైః స్యాత్ క్లీబాదీనాం కథంచన। తేషాముత్పన్నతంతూనామపత్యం దాయమర్హతి॥ ౨౦౩ ॥ యత్కించిత్పితరి ప్రేతే ధనం జ్యేష్ఠోఽధిగచ్ఛతి। భాగో యవీయసాం తత్ర యది విద్యానుపాలినః ॥ ౨౦౪॥ అవిద్యానాం తు సర్వేషామీహాతశ్చేద్ధనం భవేత్ ।। సమస్తత్ర విభాగస్స్యాదపిత్ర్య ఇతి ధారణా। ౨౦౫॥ విద్యాధనం తు యద్యస్య తత్తస్యైవ ధనం భవేత్। మైత్ర్యమౌద్వాహికం చైవ మాధుపర్కికమేవ చ॥ ౨౦౬॥ భ్రాతౄణాం యస్తు నేహేత ధనం శక్తః స్వకర్మణా। స నిర్భాజ్యః స్వకాదంశాత్ కించిద్దత్త్వోపజీవనమ్॥ ౨౦౭॥ అనుపఘ్నన్పితృద్రవ్యం శ్రమేణ యదుపార్జితమ్। స్వయమీహితలబ్ధం తన్నాకామో దాతుమర్హతి। ౨౦౮॥ పైతృకం తు పితా ద్రవ్యమనవాప్తం యదాప్నుయాత్ । న తత్పుత్రైర్భజేత్సార్ధమకామః స్వయమార్జితమ్॥ ౨౦౯॥ విభక్తాస్సహ జీవంతో విభజేరన్పునర్యది । సమస్తత్ర విభాగస్స్యాజ్జ్యైష్ఠ్యం తత్ర న విద్యతే॥ ౨౧౦॥ ఏషాం జ్యేష్ఠః కనిష్ఠో వా హీయేతాంశప్రదానతః। మ్రియేతాన్యతరో వాపి తస్య భాగో న లుప్యతే। ౨౧౧ ॥ సోదర్యా విభజేరంస్తం సమేత్య సహితాస్సమమ్। భ్రాతరో యే చ సంసృష్టా భగిన్యశ్చ సనాభయః॥ ౨౧౨ ॥ యో జ్యేష్ఠో వినికుర్వీత లోభాద్భ్రా

దార్త్విజ్యతః ప్రశ్నాత్ సందిగ్ధప్రశ్ననిర్ణయాత్। జ్ఞానసంశనాద్వాదాల్లబ్ధం ప్రాజ్యధనాచ్చ యత్। విద్యాధనం తు తత్ప్రాహుర్విభాగే న విభజ్యతే। అతోఽయమస్మేధాతిథిగోవిందరాజాభ్యాం మాధుపర్కికమార్త్విజ్యధనం వ్యాఖ్యాతం తదయుక్తం విద్యాధనత్వాత్ ॥ ౨౦౬॥ భ్రాతౄణామితి॥ రాజానుగమనాదికర్మణా యో ధనమర్జితుం శక్తో భ్రాతౄణాం సాధారణం ధనం నేచ్ఛతి - స స్వీయాదంశాత్ కించిదుపజీవనం దత్త్వా భ్రాతృభిః పృథక్కార్యః - తేన న తత్పుత్రాస్తత్ర ధనే కాలాంతరేణ వివదంతే ॥ ౨౦౭॥ అనుపఘ్నన్నితి॥ పితృధనానుపఘాతేన యత్ కృష్యాదిక్లేశాదర్జయేత్ - తత్ స్వచేష్టాప్రాప్తం అనిచ్ఛన్ భ్రాతృభ్యో దాతుం నార్హతి ॥ ౨౦౮॥ పైతృకమితి॥ యత్పునః పితృసంబంధిధనం తేనాసామర్థ్యేనోపేక్షితత్వాదనవాప్తం పుత్రః శక్త్యా ప్రాప్నుయాత్ తత్ స్వయమర్జితమనిచ్ఛన్ పుత్రైస్సహ న విభజేత్॥ ౨౦౯॥ విభక్తా ఇతి॥ పూర్వం సోద్ధారం నిరుద్ధారం వా విభక్తా భ్రాతరః పశ్చాదేకీకృత్య ధనం సహజీవంతో యది పునర్విభాగం కుర్వంతి- తదా తత్ర సమో విభాగః - జ్యేష్ఠస్యోద్ధారో న దేయః॥ ౨౧౦॥ ఏషామితి॥ ఏషాం భ్రాతౄణాం మధ్యే కశ్చిద్విభాగకాలే ప్రవ్రజ్యాదినా స్వాంశాద్ధీయేత్ మృతో వా భవేత్ - తస్య భాగో న లుప్యేత్ - కింతు॥ ౨౧౧॥ సోదర్యా ఇతి॥ సోదర్యా భ్రాతరః సమాగమ్య సహితాః భగిన్యశ్చ సోదర్యాస్తమంశం సమం కృత్వా విభజేరన్ - సోదర్యాణాం సాపత్న్యానామపి మధ్యాత్ స్వమిశ్రీకృతధనత్వేనైకయోగక్షేమాస్తే విభజేయుః సమం సర్వే సోదర్యాః సాపత్న్యా వా అపి తచ్చ పుత్రపత్నీపితృమాతృభావే ద్రష్టవ్యం ॥ ౨౧౨ ॥ య ఇతి॥ యో జ్యేష్ఠో భ్రాతా లోభాత్ కనీయసో భ్రాతౄన్ వంచయేత్ - స

జ్యేష్ఠభ్రాతృపూజానర్హః సోద్ధారభాగరహితశ్చ రాజదండ్యశ్చ స్యాత్ ॥ ౨౧౩॥ సర్వ ఇతి॥ అపతితా అపి యే భ్రాతరో ద్యూతవేశ్యాసేవాదివికర్మాసక్తాస్తే రిక్థం నార్హంతి - న చ కనిష్ఠేభ్యోఽదమకల్ప్య జ్యేష్ఠః సాధారణధనాదాత్మార్థమసాధారణధనం కుర్యాత్ ॥ ౨౧౪॥ భ్రాతౄణామితి॥ భ్రాతౄణాం పిత్రా సహ అవస్థితానాం అవిభక్తానాం యది సహ ధనార్జనార్థముత్థానం భవేత్ తదా విభాగకాలే న కస్యచిత్ పుత్రస్యాధికం పితా కదాచిద్దద్యాత్ ॥ ౨౧౫॥ ఊర్ధ్వమితి॥ యదా జీవతైవ పిత్రా పుత్రాణామిచ్ఛయా విభాగః కృతః - తదా విభాగాదూర్ధ్వం జాతః పుత్రః పితరి మృతే పిత్ర్యం రిక్థమేవ గృహ్ణీయాత్ - యే కృతవిభాగాః పిత్రా సహ పునర్మిశ్రీకృతధనాస్తైః సహ స పితరి మృతే విభజేత్ ॥ ౨౧౬॥ అనపత్యస్యేతి॥ అనపత్యస్య పుత్రస్య ధనం మాతా గృహ్ణీయాత్ - పూర్వం పితా హరేదపుత్రస్య రిక్థమిత్యుక్తత్వాత్ ఇహ మాతా హరేదిత్యాదియాజ్ఞవల్క్యేన పితరావిత్యేకశేషకరణాత్ విష్ణునా చ అపుత్రస్య ధనం పత్న్యభిగామి తదభావే దుహితృగామి తదభావే పితృగామీత్యేకశేషస్యైవ కృతత్వాత్ మాతాపితరౌ విభజ్య గృహ్ణీయాతాం - మాతరి మృతాయాం పత్నీపితృభ్రాతృభ్రాతృజాభావే పితృమాతా ధనం గృహ్ణీయాత్ ॥ ౨౧౭॥ ఋణ ఇతి॥ ఋణే పిత్రాదిధార్యమాణే ధనే చ దేయే సర్వస్మిన్ యథాశాస్త్రం విభక్తే సతి పశ్చాద్యత్కించిత్ పైతృకం ఋణం ధనం వా విభాగకాలే జ్ఞాతముపలభ్యేత తత్సర్వం సమం కృత్వా విభజనీయం - న తు శోధ్యం గ్రాహ్యం న వా జ్యేష్ఠస్యోద్ధారో దేయః ॥ ౨౧౮॥ వస్త్రమితి॥ వస్త్రం

తౄన్యవీయసః । సోఽజ్యేష్ఠస్స్యాదభాగశ్చ నియంతవ్యశ్చ రాజభిః ॥ ౨౧౩ ॥ సర్వ ఏవ వికర్మస్థా నార్హంతి
భ్రాతరో ధనమ్ । న చాదత్త్వా కనిష్ఠేభ్యో జ్యేష్ఠః కుర్వీత యౌతకమ్ ॥ ౨౧౪ ॥ భ్రాతౄణామవిభక్తానాం యద్యు
త్థానం భవేత్సహ । న పుత్రభాగం విషమం పితా దద్యాత్కథంచన ॥ ౨౧౫ ॥ ఊర్ధ్వం విభాగాజ్జాతస్తు పిత్ర్య
మేవ హరేద్ధనమ్ । సంసృష్టాస్తేన వా యే స్యుర్విభజేత స తైస్సహ ॥ ౨౧౬ ॥ అనపత్యస్య పుత్రస్య మాతా దా
యమవాప్నుయాత్ । మాతర్యపి చ వృత్తాయాం పితుర్మాతా హరేద్ధనమ్ ॥ ౨౧౭ ॥ ఋణే ధనే చ సర్వస్మిన్
ప్రవిభక్తే యథావిధి । పశ్చాద్దృశ్యేత యత్కించిత్తత్సర్వం సమతాం నయేత్ ॥ ౨౧౮ ॥ వస్త్రం పత్రమలం
కారం కృతాన్నముదకం స్త్రియః । యోగక్షేమం ప్రచారం చ న విభాజ్యం ప్రచక్షతే ॥ ౨౧౯ ॥ అయముక్తో విభా
గో వః పుత్రాణాం చ క్రియావిధిః । క్రమశః క్షేత్రజాదీనాం ద్యూతధర్మం నిబోధత ॥ ౨౨౦ ॥ ద్యూతం సమా
హ్వయం చైవ రాజా రాష్ట్రాన్నివారయేత్ । రాజాంతకరణావేతౌ ద్వౌ దోషౌ పృథివీక్షితామ్ ॥ ౨౨౧ ॥ ప్రకాశ
మేతత్తాస్కర్యం యద్దేవనసమాహ్వయౌ । తయోర్నిత్యం ప్రతీఘాతే నృపతిర్యత్నవాన్భవేత్ ॥ ౨౨౨ ॥ అ
ప్రాణిభిర్యత్క్రియతే తల్లోకే ద్యూతముచ్యతే । ప్రాణిభిః క్రియమాణస్తు స విజ్ఞేయస్సమాహ్వయః ॥ ౨౨౩ ॥
ద్యూతం సమాహ్వయం చైవ యః కుర్యాత్కారయేత వా । తాన్సర్వాన్ఘాతయేద్రాజా శూద్రాంశ్చ ద్విజ
లింగినః ॥ ౨౨౪ ॥ కితవాన్కుశీలవాన్క్రూరాన్పాషండస్థాంశ్చ మానవాన్ । వికర్మస్థాంచ్ఛౌండికాంశ్చ క్షి

వాహనమాభరణం అవిభాగకాలే యద్యేనోపభుక్తం తత్తస్యైవ న విభాజ్యం - ఏతచ్చ నాతిన్యూనాధికమూల్యవిషయం - యత్తు బహుమూల్యమాభరణాదికం తద్విభాజ్యమేవ - తద్విషయమేవ విక్రీయ వస్త్రాభరణమితి బృహస్పతేర్విభాగవచనం - కృతాన్నమోదనసక్త్వాది తన్న విభజనీయం - తత్రాతిప్రచురతరమూల్యం సక్త్వాదితావన్మూల్యధనేన కృతాన్నం చాకృతాన్నేన పరివర్త్య విభజ్యత ఇతి బృహస్పతివచనాద్విభజనీయమేవ - ఉదకం కూపాదిగతం సర్వైరుపభోగ్యమవిభజనీయం స్త్రియో దాస్యాద్యాస్తుల్యభాగా న భవంతి - తా న విభాజ్యాః కింతు తుల్యం కర్మ కారయితవ్యాః - యోగక్షేమం మంత్రిపురోహితాదియోగక్షేమహేతుత్వాత్ ప్రచారో గవాదీనాం ప్రచారమార్గః ఏతత్సర్వం మన్వాదయో విభాజ్యమాహుః ॥ ౨౧౯॥ అయమితి॥ ఏష దాయభాగః పుత్రాణాం క్షేత్రజాదీనాం క్రమేణ విభాగకరణప్రకారో యుష్మాకముక్తః - ఇదానీం ద్యూతవ్యవస్థాం శృణుత ॥ ౨౨౦॥ ద్యూతమితి॥ ద్యూతసమాహ్వయౌ వక్ష్యమాణలక్షణౌ రాజా స్వరాష్ట్రాన్నివర్తయేత్ - యస్మాదేతౌ ద్వౌ దోషౌ రాజ్ఞాం వినాశకారిణౌ ॥ ౨౨౧॥ ప్రకాశమితి॥ ప్రకటమేతచ్చౌర్యం యద్ద్యూతసమాహ్వయౌ - తస్మాత్తన్నివారణే రాజా నిత్యం యత్నయుక్తః స్యాత్ ॥ ౨౨౨॥ అప్రాణిభిరితి॥ అక్షశలాకాదిభిరప్రాణిభిర్యత్ క్రియతే తల్లోకే ద్యూతం కథ్యతే - యః పునః ప్రాణిభిర్మేషకుక్కుటాదిభిః పణపూర్వకం క్రియతే స సమాహ్వయో జ్ఞేయః - లోకప్రసిద్ధయోరప్యనయోః లక్షణకథనం పరిహారార్థం ॥ ౨౨౩ ॥ ద్యూతమితి॥ ద్యూతసమాహ్వయౌ యః కుర్యాత్ యో వా సభికః కారయేత్ - తేషామపరాధాపేక్షయా రాజా హస్తచ్ఛేదాదివధం కుర్యాత్ - యజ్ఞోపవీతాదిద్విజచిహ్నధారిణః శూద్రాన్ హన్యాత్ ॥ ౨౨౪॥ కితవానితి॥ ద్యూతాదిసేవినో నర్తకగాయనాన్ వేదవిద్విషః శ్రుతిస్మృతిబాహ్యవ్రతధారిణః అ

నాపది పరకర్మజీవినః శౌండికాన్ మద్యపాన్ మనుష్యాన్ క్షిప్రం రాజా రాష్ట్రాన్నిర్వాసయేదితి కితవప్రసంగేనాస్యేహ పునః పృథగభిధానం. అత్ర హేతుమాహ॥ ౨౨౫॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే కితవాదయో గూఢచోరా రాజ్ఞో రాష్ట్రే వసంతః నిత్యం వంచనార్థకక్రియయా సజ్జనాన్ పీడయంతి॥ ౨౨౬॥ ద్యూతమితి॥ నేదానీమేవ పరం వైరకరం - కింతు పూర్వస్మిన్నపి కల్పే ద్యూతమేతదతిశయేన వైరకరం దృష్టం - అతః ప్రాజ్ఞః పరిహాసార్థమపి తన్న సేవేత॥ ౨౨౭॥ ప్రచ్ఛన్నం వేతి। యో మనుష్యః తద్ద్యూతం గూఢం ప్రకటం వా కృత్వా సేవేత - తస్య యథా నృపతేరిచ్ఛా భవతి తథావిధో దండో భవతి - ఇదానీం పరాజితానాం ధనాభావే సతీదమాహ॥ ౨౨౮॥ క్షత్త్రేతి॥ క్షత్త్రవైశ్యశూద్రజాతియోనిః అధనత్వేన దండం దాతుమసమర్థః తదుచితకర్మకరణేన దండశోధనం కుర్యాత్ - బ్రాహ్మణః పునః యథాలాభం క్రమేణ దద్యాత్ - న కర్మ కారయితవ్యః ॥ ౨౨౯॥ స్త్రీతి॥ స్త్రీబాలాదీనాం పునః శిఫావేణుదళప్రహారరజ్జుబంధనాదిభిః దమనం రాజా కుర్యాత్ ॥ ౨౩౦॥ య ఇతి॥ యే వ్యవహారావేక్షణాదిషు రాజ్ఞా నియుక్తా ఉత్కోచధనతేజసాధికారం లభంతః స్వామ్యాదీనాం కార్యం నాశయేయుః - తాన్ గృహీతసర్వస్వాన్ రాజా కారయేత్ ॥ ౨౩౧॥ కూటేతి॥ కూటరాజాజ్ఞాలేఖకాన్ అమాత్యానాం చ భేదకాన్ బాలస్త్రీబ్రాహ్మణఘాతినః శత్రుసేవినశ్చ రాజా హన్యాత్॥ ౨౩౨ ॥ తీరితమితి॥ యత్ర క్వచిదృణాదానాదివ్యవహారే యత్కార్యం ధర్మతః తీరితం - పారతీరకర్మసమాప్తావితి చురాదౌ పఠ్యతే - శాస్త్రవ్యవస్థానిర్ణీతం - అనుశిష్టం దండపర్యంతతాం చ నీతం స్యాత్ - తత్కృతమంగీకుర్యాత్ న పునర్నివర్తయేత్ - ఏతచ్చాకారణాత్ - అతః కారణకృతం నివర్త

ప్రణిర్వాసయేత్పురాత్ ॥ ౨౨౫॥ ఏతే రాష్ట్రే వర్తమానా రాజ్ఞః ప్రచ్ఛన్నతస్కరాః । వికర్మక్రియయా
నిత్యం బాధంతే భద్రికాః ప్రజాః॥ ౨౨౬॥ ద్యూతమేతత్పురా కల్పే దృష్టం వైరకరం మహత్ । తస్మాద్ద్యూతం న
సేవేత హాస్యార్థమపి బుద్ధిమాన్॥ ౨౨౭॥ ప్రచ్ఛన్నం వా ప్రకాశం వా తన్నిషేవేత యో నరః । తస్య దండవి
కల్పస్స్యాద్యథేష్టం నృపతేస్తథా॥ ౨౨౮॥ క్షత్త్రవిట్ఛూద్రయోనిస్తు దండం దాతుమశక్నువన్ । ఆనృణ్యం క
ర్మణా గచ్ఛేద్విప్రో దద్యాచ్ఛనైశ్శనైః॥ ౨౨౯ । స్త్రీబాలోన్మత్తవృద్ధానాం దరిద్రాణాం చ రోగిణామ్ । శి
ఫావిదలరజ్జ్వాద్యైర్విదధ్యాన్నృపతిర్దమమ్ । ౨౩౦ । యే నియుక్తాస్తు కార్యేషు హన్యుః కార్యాణి కార్యి
ణామ్ । ధనోష్మణా పచ్యమానాంస్తాన్నిస్స్వాన్కారయేన్నృపః । ౨౩౧ । కూటశాసనకర్తౄంశ్చ ప్రకృతీ
నాం చ దూషకాన్ । స్త్రీబాలబ్రాహ్మణఘ్నాంశ్చ హన్యాద్ద్విట్సేవినస్తథా । ౨౩౨॥ తీరితం చానుశిష్టం చ య
త్ర క్వచన యద్భవేత్ । కృతం తద్ధర్మతో విద్యాన్న తద్భూయో నివర్తయేత్ ॥౨౩౩॥ అమాత్యాః ప్రాడ్వివా
కో వా యత్కుర్యుః కార్యమన్యథా । తత్స్వయం నృపతిః కుర్యాత్తాన్సహస్రం చ దండయేత్ । ౨౩౪ ॥ బ్ర
హ్మహా చ సురాపశ్చ స్తేయీ చ గురుతల్పగః। ఏతే సర్వే పృథగ్జ్ఞేయా మహాపాతకినో నరాః ॥ ౨౩౫॥ చతుర్ణా
మపి చైతేషాం ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వతామ్ । శారీరం ధనసంయుక్తం దండం ధర్మ్యం ప్రకల్పయేత్ । ౨౩౬॥
గురుతల్పే భగః కార్యః సురాపానే సురాధ్వజః। స్తేయే చ శ్వపదం కార్యం బ్రహ్మహణ్యశిరాః పుమాన్ ॥౨౩౭॥
అసంభోజ్యా హ్యసంయాజ్యా అసంపాఠ్యావివాహినః । చరేయుః పృథివీం దీనాః సర్వధర్మబహిష్కృతాః ॥
౨౩౮॥ జ్ఞాతిసంబంధిభిస్త్వేతే త్యక్తవ్యాః కృతలక్షణాః । నిర్దయా నిర్నమస్కారాస్తన్మనోరనుశాసనమ్॥

యేదేవ ॥ ౨౩౩ ॥ అమాత్యా ఇతి॥ రాజామాత్యాః ప్రాడ్వివాకో వా వ్యవహారేక్షణే నియుక్తో యదసమ్యగ్వ్యవహారనిర్ణయం కుర్యుః తత్స్వయం రాజా కుర్యాత్ - పణసహస్రం తాన్ దండయేత్ - ఇదం చోత్కోచధనగ్రహణేతరవిషయం - ఉత్కోచగ్రహణే యే నియుక్తా ఇత్యుక్తత్వాత్॥ ౨౩౪॥ బ్రహ్మహేతి॥ యో మనుష్యో బ్రాహ్మణం హతవాన్ స బ్రహ్మహా - సురాపో ద్విజాతిః పైష్ట్యాః - పానాద్ బ్రాహ్మణస్య పైష్టీమాధ్వీగౌడీనాం - తస్కరో బ్రాహ్మణసువర్ణహారీ మనుష్యః కశ్చిత్ గురుపత్నీగామీ చైతే సర్వే ప్రత్యేకం మహాపాతకినో బోద్ధవ్యాః ॥ ౨౩౫॥ చతుర్ణామితి॥ చతుర్ణామప్యేషాం మహాపాతకినాం ప్రాయశ్చిత్తమకుర్వతాం శారీరం ధనగ్రహణేన చ సంబంధమపరాధానుసారేణ ధర్మాదనపేతం వక్ష్యమాణం దండం కుర్యాత్॥ ౨౩౬॥ గురుతల్ప ఇతి॥ నాంక్యా రాజ్ఞా లలాటే స్యుః ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ లలాట ఏవాంకనస్థానమవగమ్యతే తత్ర గురుపత్నీగమనే యావజ్జీవస్థాయి తప్తలోహేన లలాటే భగాకృతి గురుపత్నీగమనచిహ్నం కార్యం ఏవం సురాపానే కృతే పాతుర్ధ్వజాకారం సువర్ణాపహారే సత్యపహర్తుః కుక్కురపాదరూపం కార్యం బ్రహ్మహణి కబంధః పుమాన్ కర్తవ్యః ॥ ౨౩౭ ॥ అసంభోజ్యా ఇతి॥ అన్నాదికం నైభిః భోజయితవ్యాః న చైతే యాజనీయాః నాప్యేతే అధ్యాపనీయాః నాప్యేతైః కన్యాదానసంబంధః కర్తవ్యః ఏతే చ నిందితత్వాత్ యాచనాదిభ్యోప్యయుక్తాః సర్వస్వాత్ శాదికర్మవర్జితాః పృథ్వీం పర్యటేయుః॥ ౨౩౮॥ జ్ఞాతీతి॥ జ్ఞాతిభిః సంబంధిభిః మాతులాద్యై

టేకృతాంకాస్త్యజనీయాః న చైషాం దయా కార్యా నాప్యేతేన మనస్కార్యా ఇతీయం మనోరాజ్ఞా ॥ ౨౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తమితి ॥ శాస్త్రవిహితం ప్రాయశ్చిత్తం పునః కుర్వాణా బ్రాహ్మణాదయస్త్రయో వర్ణా రాజ్ఞా లలాటే అంకనీయా న భవేయుః ఉత్తమసాహసం పునర్దండనీయాః ॥ ౨౪౦ ॥ ఆగ ఇతి ॥ ఇతరే కృతవంతస్త్విత్యుత్తరశ్లోకశ్రూయమాణాకామత ఇతి చాత్రాపకృష్య యోజనీయం తేనాకామత ఇతి ఏష్వపరాధేషు గుణవతో బ్రాహ్మణస్య మధ్యమసాహసో దండః కార్యః పూర్వోక్తస్తూత్తమసాహసో నిర్గుణస్య ద్రష్టవ్యః కామతస్త్వేష్వపరాధేషు ధనధాన్యాదిపరిచ్ఛదసహితో బ్రాహ్మణో దేశాన్నిర్వాస్యః ॥ ౨౪౧ ॥ ఇతర ఇతి ॥ బ్రాహ్మణాదన్యే పునః క్షత్రియాదయః ఏతాని పాపాని అనిచ్ఛంతః కృతవంతః సర్వస్వహరణమర్హంతి - ఇదం చ సర్వస్వహరణం పూర్వోక్తేనోత్తమసాహసేన వృత్త్యపేక్షయా వ్యవస్థాపనీయం ఇచ్ఛయా పునరేషామేతేష్వపరాధేషు ప్రవాసనం వధోర్హతి - ప్రవాసనం పరాసనం నిషూదనం హింసనమితి వధపర్యాయం ప్రవాసనశబ్దం పఠంత్యాభిధానికాః ॥ ౨౪౨ ॥ నాదదీతేతి ॥ ధార్మికో రాజా మహాపాతకసంబంధి ధనం న గృహ్ణీయాత్ - లోభాత్ పునః సంగృహ్ణన్ మహాపాతకదోషేణ సంయుజ్యతే కాతర్హి తద్ధనస్య ప్రతిపత్తిరిత్యేతదర్థమాహ ॥ ౨౪౩ ॥ అప్స్వితి ॥ తద్దత్తధనం నద్యాదిజలే ప్రక్షిప్య వరుణాయ దద్యాత్ శ్రుతసంపన్న బ్రాహ్మణాయ వా దద్యాత్ ॥ ౨౪౪ ॥ ఈశ ఇతి ॥ మహాపాతకిదండధనస్య వరుణః స్వామీ - యస్మాద్రాజ్ఞామపి దండధారిత్వాత్ ప్రభుః - తథా బ్రాహ్మణః సమస్తవేదాధ్యాయీ సర్వస్య జగతః ప్రభుః అతః ప్రభుత్వాత్తౌ దండధనమర్హతః ॥ ౨౪౫ ॥ యత్రేతి ॥ నిష్పద్యంత ఇతి ॥ యత్ర దేశే ప్రకృతం

౨౩౯ ॥ ప్రాయశ్చిత్తం తు కుర్వాణాస్సర్వవర్ణా యథోదితమ్ । నాంక్యా రాజ్ఞా లలాటే స్యుర్దాప్యాస్తూత్తమసాహసమ్ ॥ ౨౪౦ ॥ ఆగస్సు బ్రాహ్మణస్యైవ కార్యో మధ్యమసాహసః । వివాస్యో వా భవేద్రాష్ట్రాత్సద్రవ్యస్సపరిచ్ఛదః ॥ ౨౪౧ ॥ ఇతరే కృతవంతస్తు పాపాన్యేతాన్యకామతః । సర్వస్వహారమర్హంతి కామతస్తు ప్రవాసనమ్ ॥ ౨౪౨ ॥ నాదదీత నృపస్సాధుర్మహాపాతకినో ధనమ్ । ఆదదానస్తు తల్లోభాత్తేన దోషేణ లిప్యతే ॥ ౨౪౩ అప్సు ప్రవేశ్య తం దండం వరుణాయోపపాదయేత్ । శ్రుతవృత్తోపపన్నే వా బ్రాహ్మణే ప్రతిపాదయేత్ ॥ ౨౪౫ ॥ ఈశో దండస్య వరుణో రాజ్ఞాం దండధరో హి సః ॥ ఈశస్సర్వస్య జగతో బ్రాహ్మణో వేదపారగః ॥ ౨౪౬ ॥ యత్ర వర్జయతే రాజా పాపకృద్భ్యో ధనాగమమ్ । తత్ర కాలేన జాయంతే మానవా దీర్ఘజీవినః ॥ ౨౪౭ ॥ నిష్పద్యంతే చ సస్యాని యథోప్తాని విశాం పృథక్ । బాలాశ్చ న ప్రమీయంతే వికృతం న చ జాయతే ॥ ౨౪౮ ॥ బ్రాహ్మణాన్బాధమానం తు కామాదవరవర్ణజమ్ । హన్యాచ్చిత్రైర్వధోపాయైరుద్వేజనకరైర్నృపః ॥ ౨౪౯ ॥ యావానవధ్యస్య వధే తావాన్వధ్యస్య మోక్షణే । అధర్మో నృపతేర్దృష్టో ధర్మస్తు వినియచ్ఛతః ॥ ౨౫౦ ॥ ఉదితోయం విస్తరశో మిథో వివదమానయోః ॥ అష్టాదశసు మార్గేషు వ్యవహారస్య నిర్ణయః ॥ ౨౫౧ ॥ ఏవం ధర్మ్యాణి కార్యాణి సమ్యక్కుర్వన్మహీపతిః । దేశానలబ్ధాన్లిప్సేత లబ్ధాంశ్చ పరిపాలయేత్ ॥ ౨౫౨ ॥ సమ్యఙ్నివిష్టదేశస్తు కృతదుర్గశ్చ శాస్త్రతః । కంటకోద్ధరణే నిత్యమాతిష్ఠేద్యత్నముత్తమమ్ ॥ ౨౫౩ ॥ రక్షణాదార్యవృత్తానాం

మహాపాతకిధనం రాజా న గృహ్ణాతి - తత్ర పరిపూర్ణేన కాలేన మనుష్యా ఉత్పద్యంతే - దీర్ఘాయుషశ్చ భవంతి - వైశ్యానాం చ యథైవ ధాన్యాదిసస్యాన్యుప్తాని తథైవ పృథక్ పృథక్ జాయంతే - అకాలేన బాలా న మ్రియంతే - దీర్ఘజీవిన ఇత్యుక్తేప్యాదరార్థం బాలానాం పునర్వచనం వ్యంగం చ న కించిదుత్పద్యతే ॥ ౨౪౬ ॥ ౨౪౭ ॥ బ్రాహ్మణానితి ॥ శరీరపీడాధన గ్రహణాదినా శూద్రమిచ్ఛాతో బ్రాహ్మణాన్ బాధమానం ఛేదాదిభిరుద్వేగకరైర్వధోపాయైర్నృపో హన్యాత్ ॥ ౨౪౮ ॥ యావానితి ॥ అవధ్యస్య వధే యావానధర్మో నృపతేః శాస్త్రైర్జ్ఞాతః తావానేవ వధ్యస్య త్యాగేపి - యథాశాస్త్రం దండం తు కుర్వతో ధర్మస్స్యాత్ తస్మాత్తం కుర్యాత్ ॥ ౨౪౯ ॥ ఉదిత ఇతి ॥ అష్టాదశసు ఋణాదానాదిషు వ్యవహారపదేషు పరస్పరం వివదమానయోః అర్థిప్రత్యర్థినోః కార్యనిర్ణయోయం విస్తరేణోక్తః ॥ ౨౫౦ ॥ ఏవమితి ॥ అనేనోక్తప్రకారేణ ధర్మాదనపేతాని కార్యాణి ప్రతినిర్ణయం కుర్వన్ జనానురాగాత్ దేశాన్ లబ్ధుమిచ్ఛేత్ - లబ్ధాంశ్చ సమ్యక్ పాలయేత్ - ఏవం సమ్యగ్వ్యవహారలబ్ధప్రదేశప్రాప్త్యర్థముక్తం ॥ ౨౫౧ ॥ సమ్యగితి ॥ జాంగలం సస్యసంపన్నమిత్యుక్తరీత్యా సమ్యగాశ్రితదేశః తత్ర సప్తమాధ్యాయోక్తప్రకారేణ కృతదుర్గశ్చోరసాహసికాదికంటకనిరాకరణే ప్రకృష్టం యత్నం సదా కుర్యాత్ ॥ ౨౫౨ ॥ రక్షణాదితి ॥ యస్మాత్ సాధ్వాచారాణాం రక్షణాచ్చోరాదీనాం చ శాసనాత్ ప్రజాపాలనయుక్తా రాజానః స్వర్గం గచ్ఛంతి - తస్మాత్ కంటకోద్ధరణే యత్నం కుర్యాత్ ॥ ౨౫౩ ॥ అశాసన్నితి ॥ యథా పునః నృపతిః చోరాదీన్ నిరాకుర్వన్ షడ్భాగాద్యుక్తం కరం గృహ్ణాతి - తస్మై రాష్ట్రవాసినో జనాః కుప్యంతి - కర్మాంతరాజీవా

తాపృ స్యస్వర్గప్రాప్తిర్నసదుష్కృతేనప్రతిబధ్యతే ॥ ౨౫౪॥ నిర్భయమితి॥ యస్యరాజ్ఞోబాహువీర్యాశ్రయేణరాష్ట్రంచోరాదిభయ రహితంభవతి - తస్యనిత్యంతద్వృద్ధింగచ్ఛతిఉదకసేకేనేవవృక్షః ॥ ౨౫౫॥ ద్వివిధానితి॥ చారఏవచోరజ్ఞానేహేతుత్వాత్ చక్షురివయస్యా సౌరాజాచారైరేవప్రకటతయాతద్విపర్యయేణచప్రకారాన్యాయేనపరధనగ్రాహిణోజానీయాత్ ॥ ౨౫౬॥ ప్రకాశవంచకాఇతి॥ తేషాంపునశ్చో రాదీనాంమధ్యాద్యేతులాప్రతిమానలోష్టచయాదినాహిరణ్యాదిపణ్యవిక్రయిణఃపరధనమనుచితేనగృహ్ణంతితేప్రకాశవంచకాః - స్తేనాశ్చో రాః సంధిచ్ఛేదాదినాగుప్తాటవ్యాశ్రయాశ్చపరధనంగృహ్ణంతితేప్రచ్ఛన్నవంచకాఃకించ ॥ ౨౫౭॥ ఉత్కోచకాఇతి॥అసమ్యక్కారిణఇతి॥ ఏవమితి॥ ఉత్కోచకాయేకార్యార్థిభ్యఃధనంగృహీత్వాకార్యమయుక్తంకుర్వంతి- ఔపధికాభయదర్శనాద్యేధనముపజీవంతివంచ కాయేసువర్ణాదిద్రవ్యంగృహీత్వాపద్రవ్యప్రక్షేపేణవంచయంతి - కితవాద్యూతసమాహ్వయదేవినఃధనపుత్రలాభాదిమంగళమమత్వమాది శ్యయేవర్తంతేతేమంగళదేశవృత్తాఃభద్రాఃకల్యాణాకారప్రచ్ఛన్నపాపాయేధనగ్రాహిణః ఈక్షణికాఃహస్తరేఖాద్యవలోకనేనశుభాశుభ ఫలకథనజీవినఃమహామాత్రాహస్తిశిక్షాజీవినఃచికిత్సకాఃచికిత్సాజీవినః అసమ్యక్కారిణఇతిచికిత్సకవిశేషణంశిల్పయుక్తాశ్చిత్రలేఖాద్యుపా యజీవినఃతేప్యసజీవ్యమానశిల్పోపాయప్రోత్సాహనేనధనంగృహ్ణంతిపణ్యస్త్రియశ్చపరవశీకరణకుశలాఇత్యేవమాదీన్ ప్రకాశలోకవం

కంటకానాంచశోధనాత్ । నరేంద్రాస్త్రిదివంయాంతిప్రజాపాలనతత్పరాః॥ ౨౫౪॥ అశాసంస్తస్కరాన్ యస్తుబలింగృహ్ణాతిపార్థివః । తస్యప్రక్షుభ్యతేరాష్ట్రంస్వర్గాచ్చపరిహీయతే॥ ౨౫౫॥ నిర్భయంతు భవేద్యస్యరాష్ట్రంబాహుబలాశ్రితమ్ । తస్యతద్వర్ధతేనిత్యంసిచ్యమానఇవద్రుమః॥ ౨౫౬॥ ద్వివిధాంస్త స్కరాన్విద్యాత్పరద్రవ్యాపహారకాన్ । ప్రకాశాంశ్చాప్రకాశాంశ్చచారచక్షుర్మహీపతిః ॥ ౨౫౭॥ ప్ర కాశవంచకాస్తేషాంనానాపణ్యోపజీవినః । ప్రచ్ఛన్నవంచకాస్త్వేతేయేస్తేనాటవికాదయః॥ ౨౫౮॥ ఉత్కో చకాశ్చౌపధికావంచకాఃకితవాస్తథా । మంగళాదేశవృత్తాశ్చభద్రాశ్చేక్షణికైస్సహ॥౨౫౯॥ అసమ్యక్కా రిణశ్చైవమహామాత్రాశ్చికిత్సకాః । శిల్పోపచారయుక్తాశ్చనిపుణాఃపణ్యయోషితః ॥ ౨౬౦॥ ఏవమాదీన్వి జానీయాత్ ప్రకాశాన్లోకకంటకాన్ । నిగూఢచారిణశ్చాన్యాననార్యానార్యలింగినః॥ ౨౬౧॥ తాన్విదిత్వా సుచరితైర్గూఢైస్తత్కర్మకారిభిః । చారైశ్చానేకసంస్థానైః ప్రోత్సాద్యవశమానయేత్ ॥ ౨౬౨॥ తేషాం దోషానభిఖ్యాప్యస్వేస్వేకర్మణితత్త్వతః । కుర్వీతశాసనంరాజాసమ్యక్సారాపరాధతః॥ ౨౬౩॥ నహిదం డాదృతేశక్యఃకర్తుంపాపవినిగ్రహః । స్తేనానాంపాపబుద్ధీనాంనిభృతంచరతాంక్షితౌ ॥ ౨౬౪ ॥ సభాప్ర పాపూపశాలావేశమద్యాన్నవిక్రయాః । చతుష్పథాశ్చైత్యవృక్షాస్సమాజాఃప్రేక్షణానిచ॥ ౨౬౫॥జీర్ణో ద్యానాన్యరణ్యానికారుకావేశనానిచ । శూన్యానిచాప్యగారాణివనాన్యుపవనానిచ॥ ౨౬౬ ॥ .... ఏవంవిధాన్నృపోదేశాన్గుల్మైఃస్థావరజంగమైః । తస్కరప్రతిషేధార్థంచారైశ్చాప్యనుచారయేత్ ॥౨౬౭

చకాన్చారైర్జానీయాత్ అన్యానపిప్రచ్ఛన్నచారిణఃశూద్రాదీన్బ్రాహ్మణవేషధారిణోధనగ్రాహిణోజానీయాత్ ॥ ౨౫౮ ॥ ౨౫౯॥ ౨౬౦॥ తానితి॥ తానుక్తాన్వంచకాన్సభ్యైఃప్రచ్ఛన్నైఃతత్కర్మకారిభిఃవణిజాంవణిగ్భ్యఏవమాదిభిః పురుషైః ఏతద్వ్యతిరిక్తైః॥ సప్తమాధ్యాయోపదిష్టకాపటికాదిభిఃచారైరనేకస్థానస్థైఃజ్ఞాత్వాప్రోత్సాద్యస్వవశాన్కుర్యాత్ ॥ ౨౬౧॥ తేషామితి॥ తేషాంప్రకాశాప్ర కాశతస్కరాణాంస్వకర్మణాచౌర్యాద్యాయేపారమార్థికాఃదోషాఃసంధిచ్ఛేదాదయఃతాన్లోకేప్రఖ్యాప్యప్రత్యర్థధనశరీరాదిసామ ర్థ్యాపేక్షయాచరాజాదండంకుర్యాత్ ॥ ౨౬౨ ॥ నహీతి॥ యస్మాత్ చోరాణాంపాపాచరణబుద్ధీనాంవినీతవేషేణపృథివ్యాంచరతాందం డవ్యతిరేకేణపాపక్రియాయాంనియమనంకర్తుమశక్యంఅతఏషాందండంకుర్యాత్ ॥ ౨౬౩॥ సభేతి॥ జీర్ణోద్యానానీతి॥ ఏవమితి॥ సభాగ్రా మనగరాదౌనియతంజనసమూహస్థానం - ప్రపాజలదానగృహం - అపూపవిక్రయవేశ్మ - పణ్యస్త్రీగృహం- మద్యాన్నవిక్రయస్థానాని- చతు ష్పథాః-ప్రఖ్యాతవృక్షమూలాని- జనసమూహస్థానానిజీర్ణవాటికాః- అటవ్యః- శిల్పగృహాణిశూన్యగృహాణి ఆమ్రాదివనాని - కృత్రిమోద్యా నాని- ఏవంప్రకారాన్దేశాన్ సైన్యైఃపదాతిసమూహైః స్థావరజంగమైః ఏకస్థానస్థితైఃప్రచారిభిశ్చసైన్యైఃచారైఃతస్కరనివారణార్థంచార యేత్ప్రాయేణైవంవిధేష్వన్నపానస్త్రీసంభోగస్వప్రహసాద్యుచ్ఛేషణార్థంతస్కరాఅవతిష్ఠంతే॥ ౨౬౪॥ ౨౬౫॥ ౨౬౬॥ తదితి ॥ తేషాం సాహాయ్యంప్రతిపద్యమానైః - తచ్చరితానువృత్తిభిః - సంధిభేదాదికర్మానుష్ఠానవేదిభిః - పూర్వచోరైః- చారరూపైఃచోరమాయా

నిపుణైః - తస్కరాన్ జ్ఞానీయాదుత్సాదయేచ్చ॥ ౨౬౭॥ భక్ష్యేతి॥ తేపూర్వచోరాశ్చారభూతా ఆగచ్ఛతాస్మద్గృహంగచ్ఛామః తత్రమోదకపాయసాదీన్యశ్నీమః ఇత్యేవం భక్ష్యభోజ్యవ్యాజేనాస్మాకం దేశే బ్రాహ్మణోఽస్తి సోఽఖిలమభిలషితార్థసిద్ధిం జానాతి తం పశ్యామ ఇత్యేవం బ్రాహ్మణదర్శనైః - కశ్చిదేక ఏవ బహుభిః సహ యోత్స్యతే తం పశ్యామ ఇత్యేవం శౌర్యకర్మవ్యాజేన - తేషాం చోరాణాం రాజ్ఞో దండధారకపురుషైః సమాగమం కుర్యుః గ్రాహయేయుశ్చ॥ ౨౬౮॥ య ఇతి॥ యే చోరాః తత్ర భక్ష్యభోజ్యాదౌ నిగ్రహణశంకయా నోపసర్పంతి - యే చ మూలే రాజనియుక్తపురుషాణాం చారవధే ప్రణిహితాః సావధానభూతాః న సంగతిం భజంతే - తాన్ చోరాన్ తేభ్య ఏవ జ్ఞాత్వా తదేకతాపన్నమిత్రపిత్రాదిజ్ఞాతిస్వజనసహితాన్ బలాదా - క్రమ్య రాజా హన్యాత్॥ ౨౬౯॥ నేతి॥ ధార్మికో రాజాపహృతద్రవ్యసంధిభేదోపకరణవ్యతిరేకేణానిశ్చితచోరభావం న ఘాతయేత్ - కింతు ద్రవ్యేణ చౌర్యోపకరణేన చ నిశ్చితచోరభావమవిచారయన్ ఘాతయేత్॥ ౨౭౦॥ గ్రామేష్వితి॥ గ్రామేష్వపి యే కేచిచ్చోరాణాం చోరత్వం జ్ఞాత్వా భక్తదాః చౌర్యోపయుక్తభాండాదిగ్రహణస్థానం యే దదతి తానపి నైరంతరీయాద్యపరాధగోచరాపేక్షయా ఘాతయేత్॥ ౨౭౧॥ రాష్ట్రేష్వితి॥ యే రాష్ట్రేషు రక్షానియుక్తాః యే చ సీమాంతవాసినో ప్రూరాస్సంతః చౌర్యోపదేశే మధ్యస్థా భవంతి - తాన్ చోరవత్ శీఘ్రం దండయేత్॥ ౨౭౨॥ య ఇతి॥ యాజనప్రతిగ్రహాదినా పరస్య యాగదానాది ధర్మముత్పాద్య యో జీవతి స ధర్మజీవనో బ్రాహ్మణః సోఽపి యో ధర్మమర్యాదాయాః చ్యుతో భవతి తమపి స్వధర్మాత్ - పరిభ్రష్టం దండేనోపతాపయేత్॥

తత్సహాయైరనుగతైర్నానాకర్మప్రవేదిభిః। విద్యాదుత్సాదయేచ్చైవ నిపుణైః పూర్వతస్కరైః॥ ౨౬౮॥
భక్ష్యభోజ్యోపదేశైశ్చ బ్రాహ్మణానాం చ దర్శనైః। శౌర్యకర్మాపదేశైశ్చ కుర్యుస్తేషాం సమాగమమ్॥
౨౬౯॥ యే తత్ర నోపసర్పేయుర్మూలప్రణిహితాశ్చ యే। తాన్ ప్రసహ్య నృపో హన్యాత్సమిత్రజ్ఞాతిబాంధ
వాన్॥ ౨౭౦॥ న హోఢేన వినా చోరం ఘాతయేద్ధార్మికో నృపః। సహోఢం సోపకరణం ఘాతయేదవిచార
యన్॥ ౨౭౧॥ గ్రామేష్వపి చ యే కేచిచ్చోరాణాం భక్తదాయకాః। భాండావకాశదాశ్చైవ సర్వాంస్తాన
పి ఘాతయేత్॥ ౨౭౨॥ రాష్ట్రేషు రక్షాధికృతాన్ సామంతాంశ్చైవ చోదితాన్। అభ్యాఘాతేషు మధ్యస్థాన్
ఛిష్యాచ్చోరానివ ద్రుతమ్॥ ౨౭౩॥ యశ్చాపి ధర్మసమయాత్ ప్రచ్యుతో ధర్మజీవనః॥ దండేనైవ తమప్యో
షేత్స్వకాద్ధర్మాద్ధి విచ్యుతమ్॥ ౨౭౪॥ గ్రామఘాతే హితాభంగే పథి మోషాభిదర్శనే। శక్తితో నాభిధావం
తో నిర్వాస్యాః సపరిచ్ఛదాః॥ ౨౭౫॥ రాజ్ఞః కోశాపహంతౄంశ్చ ప్రతికూలేషు చ స్థితాన్। ఘాతయేద్వివిధై
ర్దండైరరీణాం చోపజాపకాన్॥ ౨౭౬॥ సంధిం భిత్త్వా తు యే చౌర్యం రాత్రౌ కుర్వంతి తస్కరాః। తేషాం ఛి
త్త్వా నృపో హస్తౌ తీక్ష్ణే శూలే నివేశయేత్॥ ౨౭౭॥ అంగులీర్గ్రంథిభేదస్య ఛేదయేత్ప్రథమే గ్రహే। ద్వితీయే
హస్తచరణౌ తృతీయే వధమర్హతి॥ ౨౭౮॥ అగ్నిదాన్ భక్తదాంశ్చైవ తథా శస్త్రావకాశదాన్। సన్నిధా
తౄంశ్చ మోషస్య హన్యాచ్చోరమివేశ్వరః॥ ౨౭౯॥ తటాకభేదకం హన్యాదప్సు శుద్ధవధేన వా। తద్వాపి ప్రతి

౨౭౩॥ గ్రామేతి॥ గ్రామలుంఠనే తస్కరాదిక్రియమాణే హితాభంగే జలసేతుభంగే జాతే క్షేత్రోపపన్నసస్యనాశనే వృత్తిభంగే చేతి మేధాతిథిః పథి చోరదర్శనే తన్నికటవర్తినో యథాశక్తితో యే రక్షాం న కుర్వంతి తే శయ్యాగవాశ్వాదిపరిచ్ఛదసహితాః దేశాన్నిర్వాసనీయాః॥ ౨౭౪॥ రాజ్ఞ ఇతి॥ రాజ్ఞో ధనగృహాత్ ధనాపహారిణః తదాజ్ఞావ్యాఘాతకారిణః శత్రూణాం చ రాజ్ఞా సహ వైరవృద్ధికారిణః - అపరాధాపేక్షయా కరచరణజిహ్వాచ్ఛేదనాదిభిః నానాప్రకారదండైః ఘాతయేత్॥ ౨౭౫॥ సంధిమితి॥ యే రాత్రౌ సంధిచ్ఛేదం కృత్వా పరధనం తస్కరాః ముష్ణంతి - తేషాం రాజా హస్తద్వయం ఛిత్త్వా తీక్ష్ణశూలే ఆరోపయేత్॥ ౨౭౬॥ అంగులీ ఇతి॥ పటప్రాంతాదిస్థితం సువర్ణాదికం గ్రంథిం మోక్షయిత్వా యశ్చోరయతి స గ్రంథిభేదః తస్య ప్రథమే ద్రవ్యగ్రహణే అంగులీ ఛేదయేత్ - తే చాంగుష్ఠతర్జన్యౌ ఉత్క్షేపకగ్రంథిభేదౌ కరసందంశహీనకావితి యాజ్ఞవల్క్యవచనాత్ - ద్వితీయే గ్రహణే హస్తపాదౌ ఛేదయేత్ - తృతీయే గ్రహణే వధార్హో భవతి॥ ౨౭౭॥ అగ్నిదానితి॥ గ్రంథిభేదాదికారిణో విజ్ఞాయ అగ్నిభక్తశస్త్రావస్థానప్రదాన్ - ముష్యత ఇతి మోషః చోరధనం తస్యావస్థాపకాన్ - చోరవద్రాజా నిగృహ్ణీయాత్॥ ౨౭౮॥ తటాకేతి॥ యః స్నానపానాదినా జనోపకారకం తటాకభాగం సేతుభేదాదినా వినాశయతి - తం అప్సు మజ్జనేన ప్రకారాంతరేణ వా హన్యాత్ - యద్వా యది తటాకం పునః సంస్కుర్యాత్ తదోత్తమసాహసం దండ్యః॥ ౨౭౯॥ కోష్ఠేతి॥ రాజసంబంధ్యాయుధనాగారాయుధగృహాణాం దేవప్రతిమాగృహస్య బహుధనవ్యయసాధ్యస్య వినాశకాన్ హస్త్యశ్వరథస్య చాపహర్తౄన్ శీఘ్రమేవ హన్యాత్ - యస్తు సంక్రమధ్వజయష్టిప్రతిమాభేదినః పంచశతం దండం వక్ష్యతి సోఽస్మాదేవ దేవతాగారభేదకస్య వధవిధానాత్ మృణ్మయపూజితోపేక్షితదేవతాప్రతిమావిష

రూాత్ర ద్రష్టవ్యః ॥ ౨౮౦ ॥ యస్త్వితి ॥ యః పునః ప్రజార్థం పూర్వం కేనచిత్కృతస్య తటాకస్య ఉదకమేవ గృహ్ణాతి - కృత్స్న తటాకోదక నాశనే వధదండః ప్రాగుక్తః - తథోదకాగమనమార్గం సేతుబంధాదినా యో నాశయతి స ప్రథమసాహసం దండ్యః ॥ ౨౮౧ ॥ సముత్సృజేదితి ॥ అనార్తస్సన్ యో రాజపథే పురీషం కుర్యాత్ - సః పణద్వయం దండం దద్యాత్ - స చామేధ్యం శీఘ్రమేవాపసారయేత్ ॥ ౨౮౨ ॥ ఆపద్గత ఇతి ॥ వ్యాధితవృద్ధగర్భిణీబాలాః న దండనీయాః - కింతు తే పునః కిం కృతమితి పరిభాషణీయాః - తచ్చ అమేధ్యం శోధనీయమ్ ఇతి శాస్త్రమర్యాదా ॥ ౨౮౩ ॥ చికిత్సకానామితి ॥ సర్వేషాం కాయశల్యాదిభిషజాం దుశ్చికిత్సాం కుర్వతాం దండః కర్తవ్యః - తత్ర గవాశ్వాదివిషయే దుశ్చికిత్సాయాం ప్రథమసాహసః దండః - మానుషవిషయే పునః మధ్యమసాహసః ॥ ౨౮౪ ॥ సంక్రమేతి ॥ సంక్రమో జలోపరిగమనార్థం కాష్ఠశిలాదిరూపః - ధ్వజః చిహ్నం రాజద్వారాదౌ - యష్టిః పుష్కరిణ్యాదౌ - ప్రతిమాశ్చ మృన్మయ్యాదయః - తాసాం వినాశకః పంచశతపణాన్ దద్యాత్ - తచ్చ వినాశితం ద్రవ్యం పునః నవం కుర్యాత్ ॥ ౨౮౫ ॥ అదూషితానామితి ॥ అదుష్టద్రవ్యాణాం అపద్రవ్యప్రక్షేపేణ దూషణే - మణీనాం మాణిక్యాదీనాం అభేద్యానాం విద్రావణే - భేద్యానాం ముక్తాదీనాం అనవస్థానభేదనే - ప్రథమసాహసః దండః కార్యః - సర్వత్ర పరకీయద్రవ్యనాశే ద్రవ్యాంతరదానాదినా స్వామితుష్టిః కార్యా ॥ ౨౮౬ ॥ సమైరితి ॥ సమైః సమమూల్యదాతృభిః సహ యో ఉత్కృష్టాపకృష్టద్రవ్యదానేన యో విషమం వ్యవహరతి సమమూల్యం ద్రవ్యం దత్వా యః కస్యచిత్ బహుమూల్యం కస్యచిత్ అల్పమూల్యం గృహ్ణాతి - సోఽర్థబంధవిశేషాపేక్ష

సంస్కార్యాద్దాప్యస్తూత్తమసాహసమ్॥ ౨౮౦॥ కోష్ఠాగారాయుధాగారదేవతాగారభేదకాన్ । హస్త్యశ్వరథహర్తౄంశ్చ హన్యాదేవావిచారయన్ ॥ ౨౮౧॥ యస్తుపూర్వనివిష్టస్య తటాకస్యోదకం హరేత్ । ఆగమం వాప్యపాం భింద్యాత్స దాప్యః పూర్వసాహసమ్ ॥ ౨౮౨ ॥ సముత్సృజేద్రాజమార్గే యస్త్వమేధ్యమనాపది । స ద్వౌ కార్షాపణౌ దద్యాదమేధ్యం చాశు శోధయేత్ ॥ ౨౮౩ ॥ ఆపద్గతోఽథవా వృద్ధో గర్భిణీ బాల ఏవ వా । పరిభాషణమర్హంతి తచ్చ శోధ్యమితి స్థితిః ॥ ౨౮౪ ॥ చికిత్సకానాం సర్వేషాం మిథ్యాప్రచరతాం దమః । అమానుషేషు ప్రథమో మానుషేషు తు మధ్యమః ॥ ౨౮౫ ॥ సంక్రమధ్వజయష్టీనాం ప్రతిమానాం చ భేదకః । ప్రతికుర్యాచ్చ తత్సర్వం పంచ దద్యాచ్ఛతాని చ ॥ ౨౮౬ ॥ అదూషితానాం ద్రవ్యాణాం దూషణే భేదనే తథా । మణీనామపవేధే చ దండః ప్రథమసాహసః ॥ ౨౮౭ ॥ సమైర్హి విషమం యస్తు చరేద్వై మూల్యతోఽపి వా । స ప్రాప్నుయాద్దమం పూర్వం నరో మధ్యమమేవ వా ॥ ౨౮౮ ॥ బంధనాని చ సర్వాణి రాజా మార్గే నివేశయేత్ । దుఃఖితా యత్ర దృశ్యేరన్వికృతాః పాపకారిణః ॥ ౨౮౯ ॥ ప్రాకారస్య చ భేత్తారం పరిఖాణాం చ పూరకమ్ । ద్వారాణాం చైవ భంక్తారం క్షిప్రమేవ ప్రవాసయేత్ ॥ ౨౯౦ ॥ అభిచారేషు సర్వేషు కర్తవ్యో ద్విశతో దమః । మూలకర్మణి చానాప్తేః కృత్యాసు వివిధాసు చ ॥ ౨౯౧ ॥ అబీజవిక్రయీ చైవ బీజోత్కృష్టం తథైవ చ । మర్యాదాభేదకశ్చైవ వికృతం ప్రాప్నుయాద్వధమ్ ॥ ౨౯౨ ॥ సర్వకంటకపాపిష్ఠం హేమకారం తు పార్థివః । ప్రవర్తమానమన్యాయే ఛేదయేల్లవశః క్షురైః ॥ ౨౯౩ ॥ సీతాద్రవ్యాపహరణే శస్త్రాణామౌషధస్య చ । కాల

యాం ప్రథమసాహసం దండం ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౨౮౭ ॥ బంధనానీతి ॥ ప్రాకారస్యేతి ॥ బంధనగృహాణి సర్వజనదృశ్యే - రాజగృహపురాదిసంబంధినః ప్రాకారస్య భేదకం తదీయానామేవ పరిఖాణాం పూరయితారం తద్గతానాం ద్వారాణాం భంజకం శీఘ్రమేవ దేశాన్నిర్వాసయేత్ ॥ ౨౮౮ ॥ ౨౮౯ ॥ ఆభిచారేష్వితి ॥ అభిచారహోమాదిషు శాస్త్రీయేషు మారణోపాయేషు లౌకికేషు చ మూలనిఖననపదపాంసుగ్రహణాదిషు కృత్యేషు అనుత్పన్నమరణఫలేషు ద్విశతపణగ్రహణరూపో దండః కర్తవ్యః - మరణే తు మానుషమారణదండః - ఏవం మాతృపితృభార్యాదివ్యతిరిక్తైః అసక్తైర్వా స్త్రీమోహ్యార్థిన గ్రహణాద్యర్థం వశీకరణేన ఆకృష్య ఉచ్చాటనాపాటవాదిహేతుక్రియమాణాసు నానాప్రకారాసు ద్విశతపణదండ ఏవ కర్తవ్యః ॥ ౨౯౦ ॥ అబీజవిక్రయీతి ॥ అబీజం బీజప్రరోహసమర్థం వ్రీహ్యాది ప్రరోహసమర్థమితి కృత్వా యో విక్రీణీతే - తథాలిశయమేవ కలిచిత్ ఉత్కృష్టప్రక్షేపేణ సర్వమిదం సోత్కర్షమితి కృత్వా యో విక్రీణీతే యశ్చ గ్రామనగరాదిసీమాం వినాశయతి - స వికృతనాసాకరచరణకర్ణాదిరూపం వధం ప్రాప్నుయాత్ ॥ ౨౯౧ ॥ సర్వేతి ॥ సర్వకంటకానాం మధ్యే అతిశయేన పాపతమం - సువర్ణకారకం - తులాఛద్మకషపరివర్తాపద్రవ్యప్రక్షేపాదినా హేమాదిచౌర్యే ప్రవర్తమానం - అనుబంధాపేక్షయాంగాదిశేషేణ సర్వదేహం వా ఖండశః ఛేదయేత్ ॥ ౨౯౩ ॥ సీతేతి ॥ కృష్యమాణభూమిద్రవ్యాణాం హలకుద్దాలాదీనాం అపహరణే - ఖడ్గాదీనాం చ శస్త్రాణాం ఔషధస్య చ కల్యాణఘృతాదేః

శ్యేవ సత్యుపయోగకాలేతరకాలాపేక్షయా ప్రయోజనాపేక్షయా చ రాజా దండం కుర్యాత్ ॥ ౨౯౪ ॥ స్వామీతి ॥ స్వామీ రాజా అమాత్యః మంత్ర్యాదిః - పురం రాజ్ఞః కృతదుర్గనివాసనగరం - రాష్ట్రం దేశః కోశో విత్తనిచయః - దండో హస్త్యశ్వరథపాదాతం మిత్రం త్రివిధం సప్తమాధ్యాయోక్తమిత్యేతాః సప్త ప్రకృతయః అంగాని సప్తాంగమిదం రాజ్యమిత్యుచ్యతే - తతః కిమిత్యాహ ॥ ౨౯౫ ॥ సప్తానామితి ॥ ఆసాం రాజ్యప్రకృతీనాం సప్తానాం క్రమోక్తానాముత్తరస్య వినాశమపేక్ష్య పూర్వస్య పూర్వస్య వినాశవిషయో గరీయః వ్యసనం జానీయాత్ - తథాహి - మిత్రవ్యసనాత్ స్వబలవ్యసనం గరీయః సంపన్నబలస్యైవానుగ్రహసామర్థ్యాత్ - ఏవం బలాత్కోశో గరీయాన్ - కోశనాశే బలస్యాపి నాశాత్ - కోశాత్ రాష్ట్రం గరీయః రాష్ట్రనాశే కుతః కోశోత్పత్తిః - ఏవం రాష్ట్రాత్ దుర్గనాశోఽపి - దుర్గాదేవ యవసేంధనాదిసంపన్నాద్రాజ్యరక్షాసిద్ధిః - దుర్గాదమాత్యో గరీయాన్ - ప్రధానామాత్యనాశే సర్వాంగవైకల్యాత్ - అమాత్యాదపి ఆత్మా - సర్వస్య ఆత్మార్థత్వాత్ - తస్మాత్ ఉత్తరాపేక్షయా పూర్వం యత్నతో రక్షేత్ ॥ ౨౯౬ ॥ సప్తాంగస్యేతి ॥ ఉక్తసప్తాంగవతో లోకే రాష్ట్రస్య త్రిదండవదన్యోన్యసంబంధస్య పరస్పరవిలక్షణోపకారకత్వాత్ న కించిదంగమధికం భవతి - యద్యపి పూర్వశ్లోకే పూర్వపూర్వాంగస్యాధిక్యముక్తం - తథాప్యేషామంగానాం మధ్యాదన్యస్యాంగసంబంధినముపకారమన్యదంగం కర్తుం న శక్నోతి - తస్మాదుత్తరోత్తరాంగమప్యపేక్షణీయమిత్యేవంపరోఽయమాధిక్యనిషేధః - అత్ర ప్రసిద్ధం యతి త్రిదండమేవ దృష్టాంతః - తద్ధి చతురంగులగోవాలవేష్టనాదన్యోన్యసంబంధం న చ తస్మాద్యేత్రిదండధారణశాస్త్రార్థేకశ్చిద్దండోఽధికో భవతి ॥ ౨౯౭ ॥ తేష్వితి ॥ యస్మాత్తేషు తేషు సంపాద్యేషు కార్యేషు తత్తదంగస్యాతిశయో భవతి - తత్కార్య మన్యేనకర్తుమ

మాసాద్య కార్యం చ రాజా దండం ప్రకల్పయేత్ ॥ ౨౯౪ ॥ స్వామ్యమాత్యౌ పురం రాష్ట్రం కోశదండౌ సుహృత్తథా । సప్త ప్రకృతయో హ్యేతాః సప్తాంగం రాజ్యముచ్యతే ॥ ౨౯౫ ॥ సప్తానాం ప్రకృతీనాం తు రాజ్యస్యాసాం యథాక్రమమ్ । పూర్వం పూర్వం గురుతరం జానీయాద్వ్యసనం మహత్ ॥ ౨౯౬ ॥ సప్తాంగస్యేహ రాజ్యస్య విష్టబ్ధస్య త్రిదండవత్ । అన్యోన్యగుణవైశేష్యాన్న కించిదతిరిచ్యతే ॥ ౨౯౭ ॥ తేషు తేషు తు కృత్యేషు తత్తదంగం విశిష్యతే । యేన యత్సాధ్యతే కార్యం తత్తస్మిన్ శ్రేష్ఠముచ్యతే ॥ ౨౯౮ ॥ చారేణోత్సాహయోగేన క్రియయైవ చ కర్మణామ్ । స్వశక్తిం పరశక్తిం చ నిత్యం విద్యాన్మహీపతిః ॥ ౨౯౯ ॥ పీడనాని చ సర్వాణి వ్యసనాని తథైవ చ । ఆరభేత తతః కార్యం సంచింత్య గురులాఘవమ్ ॥ ౩౦౦ ॥ ఆరభేతైవ కర్మాణి శ్రాంతః శ్రాంతః పునః పునః ।

కర్మాణ్యారభమాణం హి పురుషం శ్రీర్నిషేవతే ॥ ౩౦౧ ॥ కృతం త్రేతాయుగం చైవ ద్వాపరం కలిరేవ చ । రాజ్ఞో వృత్తాని సర్వాణి రాజా హి యుగముచ్యతే ॥ ౩౦౨ ॥ కలిః ప్రసుప్తో భవతి స జాగ్రద్ద్వాపరం యుగమ్ । కర్మస్వభ్యుద్యతస్త్రేతా విచరంస్తు కృతం యుగమ్ ॥ ౩౦౩ ॥ ఇంద్రస్యార్కస్య వాయోశ్చ యమస్య వరుణస్య చ । చంద్రస్యాగ్నేః పృథివ్యాశ్చ తేజోవృత్తం నృపశ్చరేత్ ॥ ౩౦౪ ॥ వార్షికాంశ్చతురో మాసాన్యథేంద్రోఽభిప్రవ

శక్తేః - ఏవం చ యేనాంగేన యత్కార్యం సంపాద్యతే తస్మిన్కార్యే తదేవ ప్రధానముచ్యతే - తతశ్చ అన్యోన్యగుణవిశేషాదియదుక్తం తదేవానేన స్ఫుటీకృతం ॥ ౨౯౮ ॥ చారేణేతి ॥ సప్తమాధ్యాయోక్తకాపటికాదినా బలస్యోత్సాహయోగేన కర్మణాం చ హస్తిబంధవణిక్పథాదీనామనుష్ఠానేన జాతాం శత్రోరాత్మనశ్చ శక్తిం రాజా సదా జానీయాత్ ॥ ౨౯౯ ॥ పీడనానీతి ॥ పీడనాని మారకాదీని కామక్రోధోద్భవాని దుఃఖాని చ స్వపరచక్రగతాని తేషాం చ గురులఘుభావం పర్యాలోచ్య సంధివిగ్రహాదికార్యమారభేత ॥ ౩౦౦ ॥ ఆరభేతేతి ॥ రాజా స్వరాజ్యవృద్ధిపరాపచయనిమిత్తాని కార్యాణి కథంచిదిదం సంజాతమితి ఫలాన్యపి ఆరభ్య ఆత్మనా ఖిన్నః పునః పునస్తాన్యారభేతైవ యస్మాత్ కర్మాణి కుర్వంతం పురుషం శ్రీర్నితరాం సేవతే - తథా నా బ్రాహ్మణేనానాశ్రయే శ్రీరస్తీతి ప్రరోహితమపి శోషమేతి న చ యుగానురూపేణ కర్మాణి ఫలంతీతి రాజ్ఞో దానితద్వ్యాయితః ॥ ౩౦౧ ॥ కృతమితి ॥ కృతత్రేతాద్వాపరకలయో రాజ్ఞ ఏవ చేష్టితవిశేషాః - తైరేవ సత్యాదివిశేషప్రవృత్తేః - తస్మాద్రాజైవ కృ

తాదియుగమభిధీయతే - కీదృక్చేష్టితం కృతాదియుగమిత్యత ఆహ ॥ ౩౦౨ ॥ కలిరితి ॥ అజ్ఞానాలస్యాదినా యదా నిరుద్యమో రాజా భవతి తదా కలిః స్యాత్ - యదా జానన్నపి నానుతిష్ఠతి తదా ద్వాపరం - యదా కర్మానుష్ఠానే అవస్థితః తదా త్రేతా - యథాశాస్త్రం కర్మాణ్యనుతిష్ఠన్ విచరతి తదా కృతయుగం - తస్మాత్ రాజ్ఞా కర్మానుష్ఠానపరేణ భావ్యమిత్యత్ర తాత్పర్యం న తు వాస్తవ్యకృతయుగాద్యపలాపే ॥ ౩౦౩ ॥ ఇంద్రస్యేతి ॥ ఇంద్రాదివీర్యసంబంధినోస్యానురూపం చరితం రాజానుతిష్ఠేత్ - తథా చ రాజా - కంటకోద్ధారేణ ప్రజాపాలనరాగాభ్యాం సంయుజ్యేంద్రస్య చరితమనుతిష్ఠేదిత్యాహ ॥ ౩౦౪ ॥ వార్షికానీతి ॥ ఋతుసంవత్సరపక్షాశ్రయణేనేదముచ్యతే - యథా శ్రావణాదీంశ్చతురో మా

షాన్ ఇంద్రః సస్యాదిసిద్ధయే వర్షతి - ఏవమింద్రచరితమనుతిష్ఠన్ రాజా స్వదేశాయాతసాధూనభిలషితార్థైః పూరయేత్ ॥ ౩౦౫ ॥ అష్టావితి॥ యథా సూర్యో మాసానష్టౌ గ్రీష్మాద్యష్టమాసాన్ రశ్మిభిః స్తోకం స్తోకం రసమాపత్త్యా వేనాదత్తే - తథా రాజా శాస్త్రీయకరాన పీడయా సదా రాష్ట్రాద్గృహ్ణీయాద్యస్మాదేతదస్యార్కవ్రతం॥ ౩౦౬॥ ప్రవిశ్యేతి॥ యథా ప్రాణాఖ్యో వాయుః సర్వజంతుష్వంతః ప్రవిశ్య విచరతి - ఏవం చారద్వారేణ స్వపరమండలజాలేషు చికీర్షితార్థజ్ఞానార్థమంతః ప్రవేష్టవ్యం - యస్మాదేతన్మారుతం చరితం॥ ౩౦౭॥ యథేతి॥ యద్యపి యమస్య శత్రుమిత్రే న స్తః - తథాపి తన్నిందకార్చకరూపాః శత్రుమిత్రరూపాః యథా యమః శత్రుమిత్రమరణకాలే తుల్యవన్నియమయతి - ఏవం రాజ్ఞాపరాధకాలే ప్రజాః ప్రమాపణీయాః యస్మాదేతదస్య యామ్యం వ్రతం॥ ౩౦౮॥ వరుణేనేతి॥ యథా వరుణస్య రజ్జుభిర్బంధయితుమిష్టః స యథా తేనావిశంకితః - పాశైర్బద్ధ ఏవ లక్ష్యతే - తథా పాపకారిణః అవిశంకితా నేవ యావన్నపారయంతే తావచ్ఛాసయేద్యస్మాదేతదస్య వారుణం వ్రతం॥ ౩౦౯॥ పరిపూర్ణమితి॥ యథా పూర్ణేందుదర్శనేన మనుష్యా హర్షముత్పాదయంతి - ఏవమమాత్యాదయో యస్మిన్ దృష్టే తుష్టిముపగచ్ఛంతి స చంద్రవ్రతచారీ నరేంద్రః॥ ౩౧౦॥ ప్రతాపేతి॥ పాపకారిషు సదా దండపాతేన ప్రచండోఽనలసః స్యాత్తథా ప్రతిహలామాత్యహింసనశీలో భవేత్ తదాస్యాగ్నిసంబంధివ్రతం స్మృతం॥ ౩౧౧॥ యథేతి॥ యథా పృథివీ సర్వాణి ఉచ్చావచాని స్థావరజంగమాని ఉత్కృష్టాపకృష్టాని - సమం కృత్వా ధారయతే - తద్వద్విద్వద్ధనికగుణవద్భూతాని తదితరాణి చ దీనానాథాదిసర్వభూతాని రక్షణధనదానాదినా సామాన్యేన ధారయతః పృథివీసంబంధివ్రతం భవతి॥ ౩౧౨॥ ఏతైరితి॥ ఏతైరుక్తోపాయైరన్యైశ్చ అనుక్తైరపి స్వబుద్ధిప్రయుక్తో రాజా అనలసః స్వ

షాతి। తథాభివర్షేత్స్వం రాష్ట్రం కామైరింద్రవ్రతం చరన్ ॥ ౩౦౫॥ అష్టౌ మాసాన్యథాదిత్యస్తోయం హరతి రశ్మిభిః। తథా హరేత్కరం రాష్ట్రాన్నిత్యమర్కవ్రతం హి తత్॥ ౩౦౬॥ ప్రవిశ్య సర్వభూతాని యథా చరతి మారుతః। తథా చారైః ప్రవేష్టవ్యం వ్రతమేతద్ధి మారుతమ్॥ ౩౦౭॥ యథా యమః ప్రియద్వేష్యౌ ప్రాప్తే కాలే నియచ్ఛతి। తథా రాజ్ఞా నియంతవ్యాః ప్రజాస్తద్ధి యమవ్రతమ్॥ ౩౦౮॥ వరుణేన యథా పాశైర్బద్ధ ఏవాభిదృశ్యతే। తథా పాపాన్నిగృహ్ణీయాద్వ్రతమేతద్ధి వారుణమ్॥ ౩౦౯॥ పరిపూర్ణం యథా చంద్రం దృష్ట్వా హృష్యంతి మానవాః। తథా ప్రకృతయో యస్మిన్స చాంద్రవ్రతికో నృపః॥ ౩౧౦॥ ప్రతాపయుక్తస్తేజస్వీ నిత్యం స్యాత్పాపకర్మసు। దుష్టసామంతహింస్రశ్చ తదాగ్నేయం వ్రతం స్మృతమ్॥ ౩౧౧॥ యథా సర్వాణి భూతాని ధరా ధారయతే సమమ్। తథా సర్వాణి భూతాని బిభ్రతః పార్థివం వ్రతమ్॥ ౩౧౨॥ ఏతైరుపాయైరన్యైశ్చ యుక్తో నిత్యమతంద్రితః - స్తేనాన్రాజా నిగృహ్ణీయాత్స్వరాష్ట్రే పర ఏవ చ॥ ౩౧౩॥ పరామప్యాపదం ప్రాప్తో బ్రాహ్మణాన్న ప్రకోపయేత్। తే హ్యేనం కుపితా హన్యుః సద్యః సబలవాహనమ్॥ ౩౧౪॥ యైః కృతః సర్వభక్ష్యోఽగ్నిరపేయశ్చ మహోదధిః। క్షయీ చాప్యాయితః సోమః కో న నశ్యేత్ప్రకోప్య తాన్॥ ౩౧౫॥ లోకానన్యాన్సృజేయుర్యే లోకపాలాంశ్చ కోపితాః। దేవాన్కుర్యురదేవాంశ్చ కః క్షిణ్వంస్తాన్సమృధ్నుయాత్॥ ౩౧౬॥ యానుపాశ్రిత్య తిష్ఠంతి లోకా దేవాశ్చ సర్వదా। బ్రహ్మ చైవ ధనం యేషాం కో హింస్యాత్తాంజిజీవిషుః॥ ౩౧౭॥ అవిద్వాంశ్చైవ విద్వాంశ్చ బ్రాహ్మణో దైవతం మహత్। ప్రణీతశ్చాప్రణీతశ్చ

స్వరాష్ట్రే యే చౌరాః సంతి యే చ పరరాష్ట్రే సంతః స్వదేశమాగత్య యుధ్యంతి తానుభయప్రకారాన్నిగృహ్ణీయాత్ - సోఽగ్నిర్భవతి వాయుశ్చేత్యాదినా పూర్వసిద్ధమపి క్షమగాన్యాదిరూపత్వం - ఇహ తు తద్గుణత్యాగేన స్ఫుటీకృతమిత్యపునరుక్తిః॥ ౩౧౩॥ పరామితి॥ కోశక్షయాదినా ప్రకృష్టామప్యాపదం ప్రాప్తో రాజా బ్రాహ్మణాన్న ప్రకోపయేత్ - యస్మాత్తే రుష్టాః సబలవాహనం సద్య ఏవ శాపాభిచారాభ్యాం హన్యుః - తథాహి॥ ౩౧౪॥ యైరితి॥ యైర్బ్రాహ్మణైరభిశాపేన సర్వభక్ష్యోఽగ్నిః కృతః - సముద్రశ్చాపేయజలశ్చంద్రశ్చ క్షయయుక్తః - పశ్చాత్పూరితక్షయః - తాన్కోపయిత్వా కో న నశ్యేత్ - కించ॥ ౩౧౫॥ లోకానితి॥ యే స్వర్గాదిలోకాన్ - పరానన్యాంశ్చ లోకపాలాన్ సృజంతీతి సంభావ్యతే - దేవాంశ్చ మనుష్యాదీన్ కుర్వంతి - తాన్ పీడయన్ కః సమృద్ధిం ప్రాప్నుయాత్ - అపిచ ॥ ౩౧౬ ॥ యానితి॥ యాన్బ్రాహ్మణాన్ యజనయాజనకర్తౄనాశ్రిత్య అగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిరితి న్యాయేన పృథివ్యాదిలోకా దేవాశ్చ స్థితిం లభంతే - వేద ఏవ చ యేషాం అభ్యుదయసాధనతయా యాజనాధ్యాపనాదిసాధనోపాయత్వాచ్చ తాన్ జీవితుమిచ్ఛన్ కో హింస్యాత్ - ఏవం తర్హి విద్వాంసం బ్రాహ్మణం సేవేతేత్యత ఆహ॥ ౩౧౭॥ అవిద్వానితి॥ యథా హుతోఽనాహుతో వాగ్నిర్మహతీ దేవతా - ఏవం మూర్ఖోఽవిద్వాంశ్చ ప్రకృష్టా దేవతేతి ॥ ౩౧౮ ॥ శ్మశానేష్వితి॥

వం యద్యప్యనిష్టేషు వర్తంతే సర్వకర్మసు తథాపి బ్రాహ్మణాః పూజ్యాః పరమం దైవతం హి తత్ - యథాగ్నిర్మహాతేజాః శ్మశానే శవదహన కార్యేపి నైవ దుష్టో భవతి కింతు పునరపి యజ్ఞేషు హూయమానోభివర్ధతే ॥ ౩౧౯ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవం కుత్సితకర్మస్వపి సర్వేషు యద్యపి బ్రాహ్మణాః ప్రవర్తంతే తథాపి సర్వప్రకారేణ పూజ్యాః తథా ప్రకృష్టం తద్దైవతం స్తుత్యర్థత్వాచ్చాస్య న యథాశ్రుతార్థవిరోధః శంకనీయః ॥ ౩౨౦ క్షత్రస్యేతి ॥ క్షత్రియస్య బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి సర్వథా పీడానువృత్తస్య బ్రాహ్మణా ఏవ శాపాభిచారాదినా సమ్యఙ్నియంతారః - యస్మాత్ క్షత్రియో బ్రాహ్మణాత్ సంభూతః - బ్రాహ్మణబాహుప్రసూతత్వాత్ తథా చ ॥ ౩౨౧ ॥ అద్భ్య ఇతి ॥ జల బ్రాహ్మణ పాషాణేభ్యో అగ్నిక్షత్రియశస్త్రాణి జాతాని - తేషాం సంబంధి తేజః సర్వత్ర దహనాభిభవ ఛేదనార్థకం కార్యం కరోతి - స్వకారణేషు జల బ్రాహ్మణ పాషాణాఖ్యేషు దహనాభిభవ ఛేదన రూపం కార్యం న కరోతి ॥ ౩౨౨ ॥ నేతి ॥ బ్రాహ్మణరహిత క్షత్రియో వృద్ధిం న యాతి - శాంతిక పౌష్టిక వ్యవహారేక్షణాది ధర్మవిరహాత్ - ఏవం క్షత్రియరహితో బ్రాహ్మణో న వర్ధతే రక్షాం వినా యాగాదికర్మానిష్పత్తేః - కింతు బ్రాహ్మణ క్షత్రియశ్చ పరస్పర సంబంధ ఏవేహలోకే పరలోకే చ ధర్మార్థ కామ మోక్షావాప్త్యా వృద్ధిమేతి దండప్రకరణే చేయం బ్రాహ్మణస్తుతిః బ్రాహ్మణానామేవాధిపానామపి లఘుదండ ప్రయోగనియమార్థాయ దాతువిశిష్టదర్శనేనాచికిత్స్య వ్యాధినా వా సన్నమృత్యుర్భవతి తదా ॥ ౩౨౩ ॥ దత్త్వేతి ॥ మహాపాతకివ్యతిరిక్త వినియుక్తావశిష్ట సర్వదండధనం బ్రాహ్మణేభ్యో దత్త్వా పుత్రే రాజ్యం సమర్ప్య - ఆసన్నమృత్యుః ఫలాతిశయ ప్రాప్తయే సంగ్రామే ప్రాణత్యాగం కుర్యాత్ - సం

యథాగ్నిర్దైవతం మహత్ ॥ ౩౧౮ ॥ శ్మశానేష్వపి తేజస్వీ పావకో నైవ దుష్యతి । హూయమానశ్చ యజ్ఞేషు
భూయ ఏవాభివర్ధతే ॥ ౩౧౯ ॥ ఏవం యద్యప్యనిష్టేషు వర్తంతే సర్వకర్మసు । సర్వథా బ్రాహ్మణాః పూ
జ్యాః పరమం దైవతం హి తత్ ॥ ౩౨౦ ॥ క్షత్రస్యాతి ప్రవృత్తస్య బ్రాహ్మణాన్ ప్రతి సర్వశః । బ్రహ్మైవ సన్ని
యంతృ స్యాత్ క్షత్రం హి బ్రహ్మసంభవమ్ ॥ ౩౨౧ ॥ అద్భ్యోగ్నిర్బ్రహ్మతః క్షత్రమశ్మనో లోహముత్థితమ్ ।
తేషాం సర్వత్రగం తేజః స్వాసు యోనిషు శామ్యతి ॥ ౩౨౨ ॥ నాబ్రహ్మ క్షత్రమృధ్నోతి నాక్షత్రం బ్రహ్మ వర్ధ
తే । బ్రహ్మ క్షత్రం చ సంపృక్తమిహ చాముత్ర వర్ధతే ॥ ౩౨౩ ॥ దత్త్వా ధనం తు విప్రేభ్యః సర్వం దండసముత్థి
తమ్ । పుత్రే రాజ్యం సమాసృజ్య కుర్వీత ప్రాయణం రణే ॥ ౩౨౪ ॥ ఏవం చరన్ సదా యుక్తో రాజధర్మేషు పా
ర్థివః । హితేషు చైవ లోకస్య సర్వాన్ భృత్యాన్నియోజయేత్ ॥ ౩౨౫ ॥ ఏషోఖిలః కర్మవిధిరుక్తో రాజ్ఞః సనా
తనః । ఇమం కర్మవిధిం విద్యాత్ క్రమశో వైశ్యశూద్రయోః ॥ ౩౨౬ ॥ వైశ్యస్తు కృతసంస్కారః కృత్వా దా
రపరిగ్రహమ్ । వార్తాయాం నిత్యయుక్తః స్యాత్ పశూనాం చైవ రక్షణే ॥ ౩౨౭ ॥ ప్రజాపతిర్హి వైశ్యాయ
సృష్ట్వా పరిదదే పశూన్ । బ్రాహ్మణాయ చ రాజ్ఞే చ సర్వాః పరిదదే ప్రజాః ॥ ౩౨౮ ॥ న చ వైశ్యస్య కామః స్యా
న్న రక్షేయం పశూనితి । వైశ్యే చేచ్ఛతి నాన్యేన రక్షితవ్యాః కథంచన ॥ ౩౨౯ ॥ మణిముక్తాప్రవాళానాం లో
హానాం తాంతవస్య చ । గంధానాం చ రసానాం చ విద్యాదర్ఘబలాబలమ్ ॥ ౩౩౦ ॥ బీజానాముప్తివిచ్చ స్యాత్

గ్రామాసంభవే త్వనశనాదినాపి ॥ ౩౨౪ ॥ ఏవమితి ॥ ఏవముక్త్యా యత్రయోక్త రాజధర్మేషు వ్యవహార్యమాణో రాజా సర్వదా యత్నవాన్ ప్రజాహితేషు సర్వాన్ భృత్యాన్నియోజయేత్ ॥ ౩౨౫ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏతద్రాజ్ఞః కర్మానుష్ఠానం పారంపర్యాగతతయా నిత్యం సమగ్రముక్తం - ఇదానీం వైశ్యశూద్రక్రమేణ వక్ష్యమాణమిదం కర్మానుష్ఠానం జానీయాత్ ॥ ౩౨౬ ॥ వైశ్య ఇతి ॥ వైశ్యః కృతోపనయనసంస్కారః వివాహాదికం కృత్వా జీవికాయాం వక్ష్యమాణాయాం కృష్యాదికార్యం పశుపాలనే చ సదా సమాయుక్తస్స్యాత్ - పశురక్షణస్య వార్తాత్వేపి ప్రాధాన్యఖ్యాపనార్థం పృథగ్విధానం - తథా చోత్తరశ్లోకాభ్యాం ప్రాధాన్యం దర్శయతి ॥ ౩౨౭ ॥ ప్రజాపతిరితి ॥ యస్మాత్ బ్రహ్మ పశూన్ సృష్ట్వా రక్షణార్థం వైశ్యాయ దత్తవాన్ - అతో వైశ్యేన రక్షణీయా ఇతి పూర్వానువాదః - ప్రజాశ్చ సర్వాః సృష్ట్వా బ్రాహ్మణాయ రాజ్ఞే చ దత్తవానితి ప్రసంగాదేతదుక్తం ॥ ౩౨౮ ॥ న చేతి ॥ పశురక్షణం న కరోమీతి వైశ్యేనేచ్ఛా న కార్యా - అతః కృష్యాదివృత్తిసంభవేపి వైశ్యేన పశురక్షణమవశ్యం కరణీయం - వైశ్యే చ పశురక్షణం కుర్వత్యన్యైః పశురక్షణం న కారయితవ్యః - కించ ॥ ౩౨౯ ॥ మణీతి ॥ మణిముక్తావిద్రుమలోహవస్త్రాణాం గంధానాం కర్పూరాదీనాం రసానాం లవణాదీనాముత్తమమధ్యమానాం దేశకాలాపేక్షయా మూల్యోత్కర్షాపకర్షం వైశ్యో జానీయాత్ ॥ ౩౩౦ ॥ బీజానామితి ॥ బీజానాం సర్వేషాం వపనవిధిజ్ఞః స్యాత్ - ఇదం బీజం అస్మిన్ కాలే తత్ర సంకీర్ణం చోప్తం ప్రరోహతీత్యేవం తథేదమూషరమిదం సస్యప్రదమిత్యాది క్షేత్రదోషగుణజ్ఞశ్చ స్యాత్ - మానోపాయాంశ్చ ప్రస్థద్రోణాదీన్ తులోపాయాంశ్చ సర్వాన్ తత్త్వతో జానీయాత్ - తథా

అన్యోన్యనపచయతి॥ ౩౩౧॥ సారాసారమితి॥ ఇదముత్కృష్టమేతదపకృష్టమిత్యేకజాతీనామపి ద్రవ్యాణాం విశేషం జానీయాత్ - తథా దేశానాం ప్రాక్పశ్చిమాదీనాం క్వచిత్ బహుమూల్యం చేత్యాదిదేశగుణదోషాబుధ్యేత విక్రేయద్రవ్యాణాం చేయతా కాలేన ఇయాన్ అపచయ ఉపచయో వేతి విద్యాత్ - తథాస్మిన్ దేశే కాలే అనేన చ తృణోదకయవాదినా పశవో వర్ధంతే అనేన క్షీయంత ఇత్యేతదపి జానీయాత్ ॥ ౩౩౨॥ భృత్యానామితి॥ గోపాలమహిపాలానామిదమస్య దేయమితి దేశకాలకర్మానురూపం వేతనం జానీయాత్ - గౌడదాక్షిణాత్యాదీనాం చ మనుష్యాణాం నానాప్రకారాభాషా విక్రయాద్యర్థం విద్యాత్ - తథా ఇదం ద్రవ్యం ఏవం స్థాప్యతే అనేన చ సంయుక్తం చిరం తిష్ఠతీతి బుధ్యేత - తథేదం ద్రవ్యం అస్మిన్ దేశే కాలేన చేయతా విక్రీయత ఇత్యేతదపి జానీయాత్ ॥౩౩౩॥ ధర్మేణేతి॥ ధర్మేణ విక్రయాదినా ఉక్త ప్రకారేణ ధనవృద్ధౌ ప్రకృష్టం యత్నం కుర్యాత్ - హిరణ్యాదిదానమపేక్ష్య అన్నమేవ ప్రాణిభ్యో విశేషేణ దద్యాత్ ॥ ౩౩౪॥ విప్రాణామితి॥ శూద్రస్య పున వేదవిదాం గృహస్థానాం స్వధర్మానుష్ఠానేన యశోయుక్తానాం యా పరిచర్యా సైవ ప్రకృష్టస్వర్గాదిశ్రేయో హేతుః ధర్మః ॥ ౩౩౫ ॥ శుచిరితి॥ బాహ్యాభ్యంతరశౌచోపేతః స్వజాత్యపేక్షయా ఉత్కృష్టద్విజాతిపరిచరణశీలో పరుషభాషీ నిరహంకారః - ప్రాధాన్యేన బ్రాహ్మణాదయః తదభావే క్షత్రియవైశ్యౌ స్త్రియోపి స్వజాతిత ఉత్కృష్టా స్తదాశ్రయ ఉత్కృష్టాం జాతిం ప్రాప్నోతి ॥ ౩౩౬॥ ఏష ఇతి॥ ఏష వర్ణానామనాపది చతుర్ణామపి కర్మవిధిర్ధర్మ ఉక్తః - అపద్యపి య స్తేషాం ధర్మాః సంకీర్ణాశ్చ - ఇదం చ క్రమేణ శృణుత ॥ ౩౩౭॥ ....

ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావళ్యాం నవమోధ్యాయః. *** *** *** ** ** **

క్షేత్రదోషగుణస్య చ । మానయోగం చ జానీయాత్తులాయోగాంశ్చ సర్వశః ॥ ౩౩౧॥ సారాసారం చ భాం
డానాం దేశానాం చ గుణాగుణాన్ । లాభాలాభం చ పణ్యానాం పశూనాం పరివర్ధనమ్ ॥ ౩౩౨॥ భృత్యానాం
చ భృతిం విద్యాద్భాషాశ్చ వివిధా నృణామ్ । ద్రవ్యాణాం స్థానయోగాంశ్చ క్రయవిక్రయమేవ చ ॥ ౩౩౩॥ ధ
ర్మేణ చ ద్రవ్యవృద్ధావాతిష్ఠేద్యత్నముత్తమమ్ । దద్యాచ్చ సర్వభూతానామన్నమేవ ప్రయత్నతః ॥ ౩౩౪॥
విప్రాణాం వేదవిదుషాం గృహస్థానాం యశస్వినామ్ । శుశ్రూషైవ తు శూద్రస్య ధర్మో నైశ్రేయసః పరః ॥
౩౩౫ ॥ శుచిరుత్కృష్టశుశ్రూషుర్మృదువాగనహంకృతిః । బ్రాహ్మణాద్యాశ్రయో నిత్యముత్కృష్టాం
జాతిమశ్నుతే ॥ ౩౩౬॥ ఏషోనాపది వర్ణానాముక్తః కర్మవిధిః శుభః । అపద్యపి హి యస్తేషాం క్రమశస్తన్నిబో
ధత ॥ ౩౩౭॥ ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం - నవమోధ్యాయః **********

అథ దశమాధ్యాయ ప్రారంభః.

అధీయీరంస్త్రయో వర్ణాః స్వకర్మస్థా ద్విజాతయః । ప్రబ్రూయాద్బ్రాహ్మణస్త్వేషాం నేతరావితి నిశ్చయః ॥
౧॥ సర్వేషాం బ్రాహ్మణో విద్యాద్వృత్త్యుపాయాన్యథావిధి । ప్రబ్రూయాదితరేభ్యశ్చ స్వయం చైవ త
థా భవేత్ ॥ ౨॥ వైశేష్యాత్ప్రకృతిశ్రైష్ఠ్యాన్నియమస్య చ ధారణాత్ । సంస్కారస్య విశేషాచ్చ వర్ణానాం
బ్రాహ్మణః ప్రభుః ॥ ౩ । బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యస్త్రయో వర్ణా ద్విజాతయః । చతుర్థ ఏకజాతిస్తు

అధీయీరన్నితి॥ వైశ్యశూద్రధర్మానంతరం సంకీర్ణానాం చ సంభవమితి తస్మిన్ వాచ్యే వర్ణేభ్య ఏవ సంకీర్ణానాముత్పత్తేః వర్ణానువాదార్థం త్రైవర్ణికస్య ప్రధానధర్మమధ్యయనం - బ్రాహ్మణస్య చాధ్యాపనమనువదతి బ్రాహ్మణాదయస్త్రయో వర్ణాః అధ్యయనానుభూత స్వకర్మానుష్ఠాతారో వేదం పఠేయుః ఏషాం పునర్మధ్యే బ్రాహ్మణ ఏవ అధ్యాపనం కుర్యాత్ - న క్షత్రియవైశ్యావితి నిశ్చయః ప్రబ్రూయాద్బ్రాహ్మణః పున స్త్వేషామిత్యనేనైవ క్షత్రియవైశ్యయోః అధ్యాపననిషేధసిద్ధౌ నేతరావితి పునర్నిషేధవచనం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం కించ ॥ ౧॥ సర్వేషామితి॥ సర్వేషాం వర్ణానాం జీవనోపాయం యథాశాస్త్రం బ్రాహ్మణో జానీయాత్ - తేభ్యశ్చోపదిశేత్ - స్వయం చ యథోక్తవన్నియమమనుతిష్ఠేత్ - అత్రానువాదః ॥ ౨॥ వైశేష్యాదితి॥ జాత్యుత్కర్షాత్ - ప్రకృతిః కారణం హిరణ్యగర్భోత్తమాంగరూపకారణోత్కర్షాత్ - నియమస్యేతి నేనేతి నియమః తథా వేదాధ్యయనాధ్యాపనవ్యాఖ్యానాదియుక్తసాతిశయవేదధారణాత్ అత ఏవ బ్రహ్మణశ్చైవ ధారణాదితి సాతిశయవేదధారణేనైవ బ్రాహ్మణోత్కర్ష ఉక్తః గోవిందరాజస్తు స్నాతకవ్రతానాం ధారణాదితి వ్యాఖ్యాతవాన్ - తన్న క్షత్రియాదిసాధారణాదిస్థిరస్యోపనయనాఖ్యస్య క్షత్రియాద్యపేక్షయా భావనైయ్యవవిధానే విరోధాత్ - వర్ణానామధ్యాపనవృత్త్యుపదేశయోః బ్రాహ్మణ ఏవేశ్వరః ॥ ౩ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ బ్రాహ్మణాదయస్త్రయో వర్ణాః ద్విజా స్తేషాముపనయనవిధానాత్ శూద్రః పునశ్చతుర్థో వర్ణః ఏకజాతిరుపనయనాభావాత్ - పంచమః పునర్వర్ణో నాస్తి సంకీర్ణజాతీనాం తు అశ్వతరవత్ మాతాపితృజాతివ్యతిరిక్తజాత్యంతర

త్వం. అయం చ వర్ణాతోఽపదేశః శాస్త్రే సంవ్యవహారణార్థః ॥ ౪॥ సర్వవర్ణేష్వితి ॥ బ్రాహ్మణాదిషు వర్ణేషు చతుర్ష్వపి సమానజాతీయాసు యథాశాస్త్రం పరిణీతాస్వక్షతయోనిషు ఆనులోమ్యేన బ్రాహ్మణేన బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియేణ క్షత్రియాయాం ఇత్యనేనానుక్రమేణ యే జాతాస్తే మాతాపిత్రోః జాత్యా యుక్తాః తజ్జాతీయా ఏవ జ్ఞాతవ్యాః. ఆనులోమ్యగ్రహణం చాత్ర మందోపయుక్తముత్తరశ్లోకే ఉపయోక్ష్యతే. గర్భాశ్వాదివదవయవవిశేషస్య బ్రాహ్మణజాత్యభివ్యంజకాభావాదేత. ద్బ్రాహ్మణాదిలక్షణముక్తమత్ర చ పత్నీ గ్రహణాదన్యపత్నీజనితానాం న బ్రాహ్మణాదిజాతిత్వం. తథా చ దేవలః ॥ శ్లో॥ ద్వితీయేన తు యః పిత్రా సవర్ణాయాం ప్రజాయతే । అవావట ఇతి ఖ్యాతః శూద్రధర్మా స జాతితః ॥ వ్రతహీనా న సంస్కార్యాః స్వతంత్రాస్త్వేవ యే సుతాః । ఉత్పాదితాః సవర్ణేన వ్రాత్యా ఇవ బహిష్కృతాః ॥ వ్యాసః ॥ యేతు జాతాః సమానాసు సంస్కార్యాస్స్యురతోఽన్యథా ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి సవర్ణేభ్యస్సవర్ణాసు జాయంతే హి సజాతయః - ఇత్యభిధాయ విన్నాస్వేష విధిః స్మృత ఇతి బ్రువాణః పత్న్యుత్పాదితస్యైవ బ్రాహ్మణాదిజాతిత్వం నిశ్చికాయ ॥ ౫ ॥ స్త్రీష్వితి ॥ ఆనులోమ్యేనావ్యవహితవర్ణజాతీయాసు భార్యాసు ద్విజాతిభిః యే ఉత్పాదితాః పుత్రాః యథా బ్రాహ్మణేన క్షత్రియాయాం క్షత్రియేణ వైశ్యాయాం తాన్ మాతుర్హీనజాతీయత్వదోషగర్హితాన్ పితృసదృశాన్ న తు పితృజాతీయాన్ మన్వాదయ ఆహుః పితృసదృశగ్రహణాత్ మాతృజాతేరుత్కృష్టాః పితృజాతితో నికృష్టా జ్ఞేయాః - ఏతేషాం చ నామాని మూర్ధాభిషిక్తమాహిష్యకరణాఖ్యాని యాజ్ఞవల్క్యాదిభిరుక్తాని - వృత్తయశ్చైషాముశనసోక్తాః - హస్త్యశ్వరథశిక్షా అస్త్రధారణం చ మూర్ధాభిషిక్తానాం - నృత్యగీతనక్షత్రజీవనం సస్యరక్షా చ మాహిష్యాణాం - ద్విజాతిశుశ్రూ

శూద్రో నాస్తి తు పంచమః ॥ ౪॥ సర్వవర్ణేషు తుల్యాసు పత్నీష్వక్షతయోనిషు । ఆనులోమ్యేన సంభూతా జాత్యా జ్ఞేయాస్త ఏవ తే ॥ ౫॥ స్త్రీష్వనంతరజాతాసు ద్విజైరుత్పాదితాన్సుతాన్ । సదృశానేవ తానాహుర్మాతృదోషవిగర్హితాన్ ॥ ౬॥ అనంతరాసు జాతానాం విధిరేష సనాతనః । ద్వ్యేకాంతరాసు జాతానాం ధర్మ్యం విద్యాదిమం విధిమ్ ॥ ౭॥ బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయామంబష్ఠో నామ జాయతే । నిషాదః శూద్రకన్యాయాం యః పారశవ ఉచ్యతే ॥ ౮॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాం క్రూరాచారవిహారవాన్ । క్షత్రశూద్రవపుర్జంతురుగ్రో నామ ప్రజాయతే ॥ ౯॥ విప్రస్య త్రిషు వర్ణేషు నృపతేర్వర్ణయోర్ద్వయోః । వైశ్యస్య వర్ణే చైకస్మిన్షడేతేఽపసదాః స్మృతాః ॥ ౧౦॥ క్షత్రియాద్విప్రకన్యాయాం సూతో భవతి జాతితః । వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌ రాజవిప్రాంగనాసుతౌ ॥ ౧౧॥ శూద్రాదాయోగవః క్షత్తా చండాలశ్చాధమో నృణామ్ । వైశ్యరాజన్యవిప్రాసు జాయంతే వర్ణసంకరాః ॥ ౧౨॥ ఏకాంతరే త్వానులోమ్యాదంబష్ఠోగ్రౌ యథా స్మృతౌ । క్షత్తృవైదేహకౌ తద్వత్ప్రాతిలోమ్యేఽపి జన్మని ॥ ౧౩ ॥ పుత్రా యేఽనంతరస్త్రీజాః క్రమేణోక్తా ద్విజన్మ

షా ధనధాన్యాధ్యక్షతా రాజసేవా అంతఃపురరక్షా చ పారశవోగ్రకరణానామితి ॥ ౬॥ అనంతరాస్వితి ॥ ఏవం పారదపర్యాగతతయా నిత్యో విధిః అనంతరభార్యోత్పన్నానాముక్తః - ఏకేన ద్వాభ్యాం చ వ్యవహితాసూత్పన్నానాం యథా బ్రాహ్మణేన వైశ్యాయాం క్షత్రియేణ శూద్రాయాం బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాం ఇమం వక్ష్యమాణం ధర్మాదనపేతం విధిం జానీయాత్ ॥ ౭ ॥ బ్రాహ్మణాదితి ॥ కన్యాగ్రహణాదత్ర ఊఢాయామిత్యధ్యాహార్యం. భిన్నాస్వేష విధిః స్మృత ఇతి యాజ్ఞవల్క్యేన స్ఫుటీకృతత్వాచ్చ. బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయాం ఊఢాయాం అంబష్ఠాఖ్యో జాయతే - శూద్రకన్యాయామూఢాయాం నిషాద ఉత్పద్యతే యః సంజ్ఞాంతరేణ పారశవశ్చోచ్యతే ॥ ౮॥ క్షత్రియాదితి ॥ క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయామూఢాయాం క్రూరచేష్టః క్రూరకర్మరతిశ్చ క్షత్రశూద్రస్వభావ ఉగ్రాఖ్యః పుత్రో జాయతే ॥ ౯ ॥ విప్రస్యేతి ॥ బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియాదిత్రయస్త్రీషు - క్షత్రియస్య వైశ్యాదివర్ణస్త్రియోః - వైశ్యస్య చ శూద్రాయాం - వర్ణత్రయాణాం ఏతే షట్పుత్రాః సవర్ణాపుత్రకార్యాపేక్షయా అపసదాః అపసన్నా నికృష్టాస్స్యుః - ఏవమనులోమానుక్త్వా ప్రతిలోమానాహ ॥ ౧౦ ॥ క్షత్రియాదితి ॥ అత్ర - వివాహాసంభవాత్ కన్యాగ్రహణం స్త్రీమాత్రప్రదర్శనార్థం - బ్రాహ్మణ్యాం క్షత్రియాజ్జాతః సూతనామా సంజాయతే వైశ్యాద్యథాక్రమం క్షత్రియాబ్రాహ్మణ్యోః మాగధవైదేహాఖ్యౌ పుత్రౌ భవతః యేషాం చ వృత్తయో మనునైవాభిధాస్యంతే ॥ ౧౧॥ శూద్రాదితి ॥ శూద్రాద్వైశ్యాక్షత్రియాబ్రాహ్మణీషు క్రమేణాయోగవః క్షత్తా నృణాం అధమశ్చండాలశ్చ వర్ణానాం సంకరో యేషు జనయితవ్యేషు - తే వర్ణసంకరా జాయంతే ॥ ౧౨॥ ఏకాంతర ఇతి ॥ ఏకాంతరే పి వర్ణే బ్రాహ్మణాద్వైశ్యకన్యాయాం అంబష్ఠః క్షత్రియాచ్ఛూద్రకన్యాయాముగ్రః ఏతావానులోమ్యేన యథా స్పర్శాద్యర్హౌ తద్వదేకాంతరే ప్రతిలోమజననేపి శూద్రాత్ క్షత్రియాయాం క్షత్తా వైశ్యాద్బ్రాహ్మణ్యాం వైదేహః ఏతావపి స్పర్శాదియోగ్యౌ జ్ఞేయౌ ఏకాంతరోత్పన్నయోః స్పర్శాద్యనుజ్ఞానాదనంతరోత్పన్నానాం స్పర్శాదియోగ్యత్వం సిద్ధం భవతి అతశ్చండా

లపి వైకః ప్రతిలోమకః నిరస్యతే॥ ౧౩॥ పుత్రా ఇతి॥ మాతృదోషాదితి తూపన్యసేత్- అనంతరగ్రహణం అనంతరపదైకాంతరద్వ్యంతర ప్రదర్శనార్థం - యే ద్విజాతీనాం- అనంతరైకాంతరద్వ్యంతర - జాతిస్త్రీషు ఆనులోమ్యేనోత్పన్నాః పూర్వముక్తాః పుత్రాస్తాన్ హీన జాతిమాతృదోషాన్మాతృదోషవ్యపదేశ్యానాచక్షతే- మాతృపితృవ్యతిరిక్తసంకీర్ణజాతిత్వేపి ఏషాం మాతృజాతివ్యపదేశకథనం మాతృజాతి సంస్కారాదిధర్మప్రాప్త్యర్థం॥ ౧౪॥ బ్రాహ్మణాదితి॥ క్షత్రియేణ- శూద్రాయాముత్పన్నా ఉగ్రా చాసౌ కన్యా చేత్యుగ్రకన్యా తస్యాం బ్రాహ్మణాదావృతనామా జాయతే- బ్రాహ్మణేన వైశ్యాయాముత్పన్నా అంబష్ఠా తస్యాం బ్రాహ్మణాదాభీరాఖ్యో జాయతే- శూద్రేణ వైశ్యాయాముత్పన్నా ఆయోగవీ తస్యాం బ్రాహ్మణాద్ధిగ్వణో జాయతే ॥ ౧౫ ॥ ఆయోగవ ఇతి॥ ఆయోగవః క్షత్తా చండాలశ్చ మనుష్యాణామధమ ఇత్యేతే త్రయః ప్రాతిలోమ్యేన వైశ్యాక్షత్రియాబ్రాహ్మణీషు పుత్రకార్యాదపగతాస్త్రయః శూద్రాజ్జాయంతే పుత్రకార్యాక్షమత్వప్రతిపాదనార్థ ముక్తానామప్యేషాం పునర్వచనమేవముత్తరశ్లోకేఽప్యుక్తానామపి॥ ౧౬॥ వైశ్యాదితి॥ వైశ్యాత్ క్షత్రియాబ్రాహ్మణ్యోః మాగధవైదేహౌ- క్షత్రియాద్బ్రాహ్మణ్యాం సూత- ఇత్యేవం ప్రాతిలోమ్యేనాపరేపి త్రయః పుత్రకార్యాదపగతా జాయంతే॥ ౧౭॥ జాత ఇతి॥ నిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాతో జాత్యా పుల్కసో భవతి - నిషాద్యాం పునః శూద్రాద్యో జాతః స కుక్కుటకనామా స్మృతః॥ ౧౮॥ క్షత్తురితి॥ శూద్రేణ వైశ్యాయాం జాతః క్షత్తా- క్షత్రియేణ శూద్రాయాం జాతా ఉగ్రా తేన తస్యాం జాతః శ్వపాక ఇత్యుచ్యతే- వైదేహకేన అంబష్ఠ్యాం బ్రాహ్మణేన వైశ్యాజా తా

నామ్। తాననంతరనామ్నస్తు మాతృదోషాత్ప్రచక్షతే ॥ ౧౪॥ బ్రాహ్మణాదుగ్రకన్యాయామావృతో నామ జాయతే। ఆభీరోంబష్ఠకన్యాయామాయోగవ్యాం తు ధిగ్వణః ॥ ౧౫ ॥ ఆయోగవశ్చ క్షత్తా చ చండాలశ్చాధమో నృణామ్। ప్రాతిలోమ్యేన జాయంతే శూద్రాదపసదాస్త్రయః॥ ౧౬॥ వైశ్యాన్మాగధవైదేహౌ క్షత్రియాత్సూత ఏవ తు। ప్రతీపమేతే జాయంతే పరేప్యపసదాస్త్రయః ॥ ౧౭ ॥ జాతో నిషాదాచ్ఛూద్రాయాం జాత్యా భవతి పుల్కసః। శూద్రాజ్జాతో నిషాద్యాం తు స వై కుక్కుటకః స్మృతః॥ ౧౮॥ క్షత్తుర్జాతస్తథోగ్రాయాం శ్వపాక ఇతి కీర్త్యతే। వైదేహకేన త్వంబష్ఠ్యాముత్పన్నో వేణ ఉచ్యతే ॥ ౧౯ ॥ ద్విజాతయస్సవర్ణాసు జనయంత్యవ్రతాంస్తు యాన్। తాన్ సావిత్రీపరిభ్రష్టాన్ వ్రాత్యానితి వినిర్దిశేత్ ॥ ౨౦॥ వ్రాత్యాత్తు జాయతే విప్రాత్పాపాత్మా భూర్జకంటకః । ఆవంత్యవాటధానౌ చ పుష్పధశ్శైఖ ఏవ చ ॥ ౨౧ ॥ ఝల్లో మల్లశ్చ రాజన్యాద్వ్రాత్యాన్నిచ్ఛివిరేవ చ। నటశ్చ కరణశ్చైవ ఖసో ద్రవిడ ఏవ చ॥ ౨౨॥ వైశ్యాత్తు జాయతే వ్రాత్యాత్సుధన్వాచార్య ఏవ చ। కారూశశ్చ విజన్మా చ మైత్రస్సాత్వత ఏవ చ ॥ ౨౩॥ వ్యభిచారేణ వర్ణానామవేద్యావేదనేన చ। స్వకర్మణాం చ త్యాగేన జాయంతే వర్ణసంకరాః॥ ౨౪॥ సంకీర్ణయోనయో యే తు ప్రతిలోమానులోమజాః॥ అన్యోన్యవ్యతిషక్తాశ్చ తాన్ ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః॥ ౨౫॥ సూతో వైదేహకశ్చైవ చండాలశ్చ నరాధమః। మాగధః క్షత్తృజాతిశ్చ తథాయోగవ ఏవ చ ॥ ౨౬॥ ఏతే షట్ సదృశాన్ వర్ణాన్ జ

యాం వేణ ఇతి కథ్యతే॥ ౧౯॥ ద్విజాతయ ఇతి॥ ద్విజాతయః సవర్ణాసు స్త్రీషు యాన్ పుత్రానుత్పాదయంతి తే చేదుపనయనాఖ్యవ్రతహీనా భవంతి తదా తాన్ అకృతోపనయనాన్ వ్రాత్యా ఇత్యనయా సంజ్ఞయా వ్యపదిశేత్ - అత ఊర్ధ్వం త్రయోప్యేతే ఇత్యుక్తమపి వ్రాత్యలక్షణం ప్రతిలోమజపుత్రపదస్యాపి ఉపకారాత్ పుత్రత్వప్రదర్శనార్థమస్మిన్ సంకీర్ణప్రకరణే అనూదితం ॥ ౨౦ ॥ వ్రాత్యాదితి॥ వ్రాత్యాద్బ్రాహ్మణాత్ సవర్ణాస్వీకృత్యనువృత్తేః బ్రాహ్మణ్యాం పాపస్వభావో భూర్జకంటకో జాయతే - తథా ఆవంత్యవాటధానపుష్పధశైఖా జాయంతే- ఏకస్యైవ ఏతాని దేశభేదప్రసిద్ధాని నామాని॥ ౨౧ ॥ ఝల్ల ఇతి॥ క్షత్రియాద్వ్రాత్యాత్ సవర్ణాయాం ఝల్లమల్లనిచ్ఛివినటకరణఖసద్రవిడాఖ్యా జాయంతే- ఏతాన్యప్యేకస్యైవ నామాని॥ ౨౨॥ వైశ్యాత్త్వితి॥ వైశ్యాత్పునః వ్రాత్యాత్ సవర్ణాయాం సుధన్వాచార్యకారూశవిజన్మమైత్రసాత్వతాఖ్యా జాయంతే- ఏకస్యైవ తాన్యపి నామాని ॥ ౨౩॥ వ్యభిచారేణేతి॥ బ్రాహ్మణాదివర్ణానామన్యోన్యస్త్రీగమనేన సగోత్రాదివివాహేన ఉపనయనరూపస్వకర్మత్యాగేన వర్ణసంకరో నామ జాయతే - అతోయముక్తం అస్మిన్ ప్రకరణే వ్రాత్యానామభిధానం॥ ౨౪॥ సంకీర్ణేతి॥ యే సంకీర్ణయోనయః ప్రతిలోమైరనులోమైశ్చ పరస్పరసంబంధాజ్జాయంతే తాన్ విశేషేణ వక్ష్యామి ॥ ౨౫॥ సూత ఇతి॥ ఏతే యదుక్తలక్షణాః సూతాదయః ఉత్తరార్థమనూద్యంతే॥ ౨౬॥ ఏత ఇతి॥ ఏతే పూర్వోక్తాః షట్ ప్రతిలోమజాః స్వయోనిషు సుతోత్పత్తిం కుర్వంతి- యథా శూద్రేణ వైశ్యాయాం జాతః ఆయోగవః- ఆయోగవ్యామేవ మాతృజాతౌ వైశ్యాయాం ప్రవరాసు క్షత్రియాబ్రాహ్మణీయోనిషు - చ శాఖాదపకృష్టాయామపి శూద్రజాతౌ - సర్వత్ర సదృశాన్ వర్ణాన్ జనయతి - సదృశత్వం చ న పిత్రపేక్షయా కింతు

మాతృజాత్యాదిషు చాతుర్వర్ణ్యస్త్రీష్వేవ పితృతోఽధికగర్హితపుత్రోత్పత్తేర్వక్ష్యమాణత్వాత్ తత్సదృశాన్ పితృతోఽధికగర్హితాన్ స్వజాతానపి జనయంతీత్యేతావదేవాప్రాప్తత్వాత్ అనేన విధీయతే - కిం తు జఘన్యవర్ణేనోత్తమవర్ణస్త్రీషు జనిత - త్వాత్ క్రియాదుష్టా అయోగవాద్యాః ప్రతిలోమజాః- క్రియాదుష్టాభ్యాం చ మాతాపితృభ్యాం తుల్యాభ్యామపి జనితే అయోగవాదిపుత్రే బ్రహ్మహంత్రనంతరజనితో బ్రహ్మహంతృమాతాపితృజనితవత్ అధికదుష్టఏవ న్యాయ్యః- శుద్ధబ్రాహ్మణాదిజాతీయేన శుద్ధబ్రాహ్మణ్యాదిసజాతీయాయాం జనితః న తు క్రియాదుష్టోభయజనితోఽపి॥ ౨౭॥ యథేతి॥ యథా త్రయాణాం వర్ణానాం క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణాం మధ్యాద్ద్వయోః వర్ణయోః క్షత్రియవైశ్యయోః గమనే బ్రాహ్మణస్యానులోమ్యాద్ద్విజ ఉత్పద్యతే- సజాతీయాయాం చ ద్విజో జాయతే- ఏవం బాహ్యేష్వపి క్షత్రియవైశ్యాభ్యాం వైశ్యక్షత్రియాభ్యాం క్షత్రియబ్రాహ్మణ్యోర్జాతేషు ఉత్కృష్టాపకృష్టోఽభవతి - శూద్రజాతప్రతిలోమాపేక్షయా ద్విజాద్యుత్పన్నప్రతిలోమప్రాశస్త్యార్థమిదం - మేధాతిథిస్తు ద్విజత్వప్రతిపాదకమేతత్- ఏషాం వచనముపనయనార్థమిత్యాహ- తన్న - ప్రతిలోమజాస్తు ధర్మహీనా ఇతి గౌతమేన సంస్కారనిషేధాత్॥ ౨౮॥ త ఇతి॥ తే చాయోగవాదయః షట్ పరస్పరజాతీయాసు భార్యాసు బహూన్ అనులోమ్యేఽప్యధికదుష్టాన్ సత్క్రియాబహిర్భూతాన్ జనయంతి - తద్యథా - అయోగవః క్షత్తృజాయాయామాత్మనోఽపి హీనతరం జనయతి. తథా క్షత్తాప్యాయోగవ్యామాత్మనో హీనతరముత్పాదయతి-ఏవమన్యేష్వపి ప్రతిలోమేషు ద్రష్టవ్యం॥ ౨౯॥ యథేతి॥ యథా బ్రాహ్మణ్యాం శూద్రోఽపకృష్టం చండాలాఖ్యం ప్రాణినం ప్రసూయతే జనయతి - ఏవం బాహ్యశ్చండాలాది వర్ణచతుష్టయే చండాలాదిభ్యోఽప్యపకృష్టం పుత్రం ప్రసూయతే- ఏతదేవ విస్తారయతి॥ ౩౦॥ ప్రతికూలమితి॥ అత్ర మేధాతిథిగోవిందరాజయోర్వ్యాఖ్యానం చాతుర్వర్ణ్యబాహ్యశ్చండాలక్షత్త్రాయోగవాః శూద్రప్రభవాస్త్రయశ్చాతుర్వర్ణ్యే గచ్ఛంత ఆత్మనోఽపి హీనతరాన్ పరస్పరాపేక్షయాఽపకృష్టోత్కృష్టప్రభవ

నయంతి స్వయోనిషు । మాతృజాత్యాం ప్రసూయంతే ప్రవరాసు చ యోనిషు ॥ ౨౭॥ యథా త్రయాణాం
వర్ణానాం ద్వయోరాత్మాస్య జాయతే। ఆనంతర్యాత్స్వయోన్యాం తు తథా బాహ్యేష్వపి క్రమాత్ ॥ ౨౮॥
తే చాపి బాహ్యాన్ సుబహూంస్తతోఽప్యధికదూషితాన్ । పరస్పరస్య దారేషు జనయంతి విగర్హితాన్ ॥ ౨౯॥
యథైవ శూద్రో బ్రాహ్మణ్యాం బాహ్యం జంతుం ప్రసూయతే। తథా బాహ్యతరం బాహ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యే
ప్రసూయతే॥ ౩౦॥ ప్రతికూలం వర్తమానా బాహ్యా బాహ్యతరాన్ పునః। హీనా హీనాన్ ప్రసూయంతే

త్వాత్ పంచదశ వర్ణాన్ సంపాదయంతి - తద్యథా- చండాలః శూద్రాద్యా హ్యాత్మనో హీనతరం వైశ్యాక్షత్రియాబ్రాహ్మణీజాతేభ్య ఉత్కృష్టం జనయతి - ఏవం వైశ్యాయాం తతోఽప్యపకృష్టం క్షత్రియాయాం బ్రాహ్మణీజాతాదుత్కృష్టం జనయతి- తతోఽపకృష్టం క్షత్రియాయాం బ్రాహ్మణీజాతాదుత్కృష్టం జనయతి - తతోఽపి హీనం బ్రాహ్మణ్యాం జనయతి - ఏవం క్షత్త్రాయోగవావపి చాతుర్వర్ణ్యే చతురశ్చతురో జనయత ఇత్యేతే శూద్రేతరేభ్యశ్చండాలక్షత్త్రాయోగవేభ్యః చాతుర్వర్ణ్యే ద్వాదశ ప్రభేదా ఉత్పద్యంతే- ఆత్మనా చ చండాలక్షత్త్రాయోగవాస్త్రయ ఇత్యేవం శూద్రప్రభవాః పంచదశ ఉత్పద్యంతే - ఏవం వైశ్యక్షత్రియబ్రాహ్మణప్రభవాః ప్రత్యేకం పంచదశ సంభవంతి- ఏవం షష్టిశ్చాతుర్వర్ణ్యేన సహ చతుష్షష్టిప్రభేదా భవంతి - తే తు పరస్పరగమనేన నానావర్ణాన్ జనయంతీతి - నైతన్మనోహరం - పూర్వశ్లోకే షణ్ణాం ప్రతిలోమజానాం ప్రకృతత్వాత్ తద్విస్తారకథనత్వాచ్చాస్య అత్రాపి శ్లోకే ప్రతికూలం వర్తమానా ఇత్యుపపాదనాత్ప్రతిలోమమాత్రవిషయోఽయం శ్లోకో నానులోమజవిషయః - తథా చ వైశ్యక్షత్రియబ్రాహ్మణప్రభవాశ్చ పంచదశ సంభవంతీత్యేవం షష్టిరితి న సంగచ్ఛతే - న చ సంభవమాత్రేణైవ ఇయం షష్టిరుక్తా న దుష్టతయా- శూద్రప్రభవా అయోగవక్షత్తృచండాలా ఏవ చాతుర్వర్ణ్యసంతానోపేతాః పంచదశ గర్హితా ఇతి వాచ్యం- యతో వైశ్యక్షత్రియాభ్యామపి ప్రతిలోమత ఉత్పాదితానాం త్రయాణాం హీనత్వాత్ తైరపి చాతుర్వర్ణ్యే జనితానాం గర్హితత్వస్య తథా బాహ్యతరం బాహ్యశ్చాతుర్వర్ణ్యే ప్రసూయత ఇతి మనునైవానంతరం స్ఫుటముక్తత్వాత్ యువాభ్యామపి తథైవ వ్యాఖ్యాతత్వాచ్చాతుర్వర్ణ్యేన సహ చతుష్షష్టిరితి సర్వం నైవ ప్రకృతం - న హి సంకీర్ణప్రకరణే శుద్ధచాతుర్వర్ణ్యగణనోచితా - కించ వర్ణాన్ పంచదశ ప్రసూయంత ఇతి శ్రూయమాణద్వాదశ జనానుక్త్వా తే చాత్మనా చండాలక్షత్త్రాయోగవాస్త్రయ ఇత్యేవం శూద్రప్రభవాః పంచదశేతి న యుక్తం - అపి చాత్మనా సహ పంచదశ సంపాదయంతీతి న సంగచ్ఛతే- అసంపాద్యత్వాదాత్మనః పంచదశ సంపద్యంత ఇతి చ వ్యాఖ్యానే అధ్యాహార ఏవ దోషః తస్మాదేవం వ్యాఖ్యాయతే - ప్రతికూలం వర్తమానాః ప్రతిలోమజాః బాహ్యద్విజప్రతిలోమజేభ్యో నికృష్టత్వాత్ శూద్రప్రభవా అయోగవక్షత్తృచండాలాస్త్రయః పూర్వశ్లోకాదనువర్తమానే చాతుర్వర్ణ్యే స్వజాతా ఏతే షట్ సదృశానిత్యత్ర సజాత్యుత్పన్నస్య పితృతో గర్హితత్వాభిధానాత్ ఆత్మాపేక్షయా బాహ్యతరాన్ ప్రత్యేకం పంచదశ పుత్రాన్ జనయంతి - తద్యథా- ఆయోగవశ్చాతుర్వర్ణ్యస్త్రీషు చాయోగవ్యాం చ ఆత్మనో నికృష్టాన్ పంచ పుత్రాన్ జనయతి- ఏవం క్షత్తృచాండాలావపి ప్రత్యేకం పంచ పుత్రాన్ జనయతః - ఇత్థం బాహ్యాస్త్రయః పంచదశ పుత్రాన్

జనయంతి- తథాసులోమజేభ్యో హీనా వైశ్యక్షత్రియప్రభవా మాగధవైదేహసూతా ఆత్మాపేక్షయా హీనాన్ పూర్వవచ్చాతుర్వర్ణ్యస్త్రీషు సజాతౌ ప్రత్యేకం పంచ పుత్రాన్ జనయంతో హీనా అపి త్రయః పంచదశైవ పుత్రాన్ జనయంతి- ఏవం త్రింశదేతే భవంతి- అథవా బాహ్యశబ్దో హీనశబ్దశ్చ షడేవ ప్రతిలోమజానాహ- అత్ర బాహ్యశ్చండాలః క్షత్తాయోగవవైదేహమాగధసూతాః షట్ యథోక్తముత్కర్షాత్ ప్రాతిలోమ్యేన స్త్రీషు వర్తమానా బాహ్యేతరాన్ పంచదశైవ పుత్రాన్ జనయంతి - తద్యథా - చండాలః క్షత్రియాదిషు పంచసు స్త్రీషు క్షత్తాయోగవ్యాదిషు చతసృషు ఆయోగవో వైదేహ్యాదితిసృషు వైదేహో మాగధీసూత్యోః మాగధః సూత్యాం సూతస్తు ప్రతిలోమాభావాత్ ప్రాతిలోమ్యేన పంచదశైవ పుత్రాన్ జనయతి - పునరితి నిర్దేశాత్ హీనాః సూతాదయశ్చండాలాంతాః షట్ యథోత్తరముపకర్షాత్ ఆనులోమ్యేనాపి ప్రతిలోమోత్కర్షాత్ స్వాపేక్షయా హీనాన్ పంచదశైవ పుత్రాన్ జనయంత్యేవం త్రింశదేతే భవంతి ॥ ౩౧ ॥ ప్రసాధనేతి॥ కేశరచనాదిప్రసాధనాంగసంవాహనాదిదాసకర్మజీవనం - పాశబంధనేన మృగాది బాధాఖ్యవృత్త్యంతరజీవనం సైరింధ్రనామానం - ముఖబాహూరుపజ్జానామితి శ్లోకే వక్ష్యమాణో దస్యురాయోగవస్త్రీజాతౌ శూద్రేణ వైశ్యాయాముత్పన్నాయాం జనయతి - తచ్చాపృష్యమృగాదిమారణం దేవపిత్రాద్యర్థం వేదితవ్యం॥ ౩౨॥ మైత్రేయకమితి॥ వైశ్యాత్ బ్రాహ్మణ్యాం జాతో వైదేహః ప్రకృతాయామాయోగవ్యాం మైత్రేయాఖ్యం మధురభాషిణం జనయతి - యః ప్రాతర్ఘంటామాహత్య రాజప్రభృతీన్ సతతం వృత్త్యర్థం స్తౌతి ॥ ౩౩ ॥ నిషాద ఇతి॥ బ్రాహ్మణేన శూద్రాయాం జాతో నిషాదః ప్రాగుక్తాయామాయోగవ్యాం మార్గవం దాశాపరనామానం నౌవ్యవహారజీవినం జనయతి ఆర్యావర్తదేశవాసినః కైవర్తశబ్దేన

వర్ణాన్ పంచదశైవ తు॥ ౩౧॥ ప్రసాధనోపచారజ్ఞమదాసం దాసజీవనమ్। సైరింధ్రం వాగురావృత్తిం సూతే
దస్యురయోగవే ॥ ౩౨ ॥ మైత్రేయకం తు వైదేహో మాధూకం సంప్రసూయతే। నౄన్ ప్రశంసత్యజ
స్రం యో ఘంటాతాడోఽరుణోదయే ॥ ౩౩॥ నిషాదో మార్గవం సూతే దాసం నౌకర్మజీవనమ్। కైవర్తమితి
యం ప్రాహురార్యావర్తనివాసినః ॥ ౩౪ ॥ మృతవస్త్రభృత్స్వనార్యాసు గర్హితాన్నాశనాసు చ। భవం
త్యాయోగవీష్వేతే జాతిహీనాః పృథక్ త్రయః॥ ౩౫॥ కారావరో నిషాదాత్తు చర్మకారః ప్రసూయతే। వై
దేహాదంధ్రమేదౌ బహిర్గ్రామప్రతిశ్రయౌ ॥ ౩౬॥ చండాలాత్పాండుసోపాకస్త్వక్సారవ్యవహారవాన్।
ఆహిండికో నిషాదేన వైదేహ్యామేవ జాయతే॥ ౩౭॥ చండాలేన తు సోపాకో మూలవ్యసనవృత్తిమాన్। పుల్క
స్యాం జాయతే పాపః సదా సజ్జనగర్హితః ॥ ౩౮ ॥ నిషాదస్త్రీ తు చండాలాత్పుత్రమంత్యావసాయినమ్। శ్మ
శానగోచరం సూతే బాహ్యానామపి గర్హితమ్॥ ౩౯॥ సంకరే జాతయస్త్వేతాః పితృమాతృప్రదర్శితాః। ప్ర
చ్ఛన్నా వా ప్రకాశా వా వేదితవ్యాః స్వకర్మభిః ॥ ౪౦॥ సజాతిజానంతరజాః షట్ సుతా ద్విజధర్మిణః। శూ

కీర్తయంతి॥ ౩౪॥ మృతేతి॥ సైరింధ్రమైత్రేయమార్గవా హీనజాతీయాస్త్రయః మృతవస్త్రపరిధానాసు క్రూరాసూచ్ఛిష్టాదిభక్షాన్నాశనాసు ఆయోగవీషు పితృభేదాద్భిన్నా భవంతి॥ ౩౫॥ కారావర ఇతి॥ వైదేహ్యామేవ జాయత ఇతి ఉత్తరత్ర శ్రవణాత్ అత్రాప్యాకర్షణాయాం నైవ సంబధ్యతే - నిషాదాద్వైదేహ్యాం జాతః కారావరాఖ్యః చర్మచ్ఛేదనకారీ జాయతే అత ఏవ బహౌశనసే కారావరాణాం చర్మచ్ఛేదనాచరణమేవ వృత్తిత్వేనోక్తం వైదేహికసైరింధ్రభేదాఖ్యౌ గ్రామబహిర్వాసినౌ అంతరాన్ నిర్దేశాద్వైదేహకేన చ వైదేహ్యాం జాతస్య గర్హితవైదేహకస్యానుచితత్వాత్ కారావరనిషాదజాత్యోశ్చాత్ర శ్లోకే సన్నిధానాత్ కారావరనిషాదస్త్రియోరేవ క్రమేణ జాయతే॥ ౩౬॥ చండాలాదితి॥ వైదేహ్యాం చండాలాత్ పాండుసోపాకాఖ్యో వేణువ్యవహారజీవీ జాయతే। నిషాదేన చ వైదేహ్యామేవ హిండికాఖ్యో జాయతే అస్య చ బంధనస్థానేషు బాహ్యసంరక్షణాదాహిండికానామిత్యౌశనసే వృత్తిరిత్యుక్తా సమానమాతాపితృకత్వేఽపి కారావరాహిండికయోః వృత్తిభేదసంశ్రవణాత్ వ్యపదేశభేదః॥ ౩౭॥ చండాలేనేతి॥ శూద్రాయాం నిషాదేన జాతాయాం పుల్కస్యాం చండాలేన జాతః సోపాకాఖ్యః పాపాత్మా సర్వదా సాధుభిర్నిందితః మారణోచితాపరాధస్య మూలభూతస్య వ్యసనం రాజాదేశేన మారణం తేన వృత్తిరస్య స జాయతే ॥ ౩౮ ॥ నిషాదస్త్రీతి॥ నిషాదీ చండాలాదంత్యావసాయిసంజ్ఞం చండాలాదిభ్యోఽపి దుష్టతమం శ్మశానవాసినం తద్వృత్తిం చ జనయతి ॥ ౩౯॥ సంకర ఇతి॥ వర్ణసంకరవిషయే ఏతా జాతయో యస్యేయం జననీ అయం జనకః స ఏవంజాతీయః ఇతి పితృమాతృకథనపూర్వకం ప్రదర్శితాః తథా గూఢాః ప్రకటా వా తజ్జాత్యుచితకర్మానుష్ఠానేన జ్ఞాతవ్యాః ॥ ౪౦ ॥ సజాతీతి॥ ద్విజాతిసమానజాతీయాసు జాతాః తథానులోమ్యేనోత్పన్నాః బ్రాహ్మణేన క్షత్రియావైశ్యయోః క్షత్రియేణ వైశ్యాయామేవం షట్ పుత్రాః ద్విజధర్మిణ ఉపనేయాః తాననంతరజాన్ త్విత్యపి యదుక్తం తత్తజ్జాతివ్యపదేశార్థం సంకరార్థమితి కస్యచిత్ భ్రమః స్యాత్ - అత ఏషాం ద్విజాతిసంస్కారార్థమిదం వచనం - యే పునరన్యే ద్విజాదుత్పన్నా అపి శూ

తాదయః ప్రతిలోమజాస్తే శూద్రధర్మాణో నైషాముపనయనమస్తి॥ ౪౧॥ తప ఇతి॥ సజాతిజానంతరజాస్తపఃప్రభావేణ విశ్వామిత్రవద్బీజప్రభావేణ ఋశ్యశృంగాదివత్ కృతత్రేతాదౌ మనుష్యేషు ధ్యేజాత్యుత్కర్షం గచ్ఛంతి- అపకర్షంచ వక్ష్యమాణహేతునాయాంతి॥ ౪౨॥ శనకైరితి॥ ఇమావక్ష్యమాణాః క్షత్రియజాతయః ఉపనయనాదిక్రియాలోపేన బ్రాహ్మణానాంచ యాజనాధ్యాపనప్రాయశ్చిత్తాద్యర్థం దర్శనాభావేన శనైశ్శనైః లోకే శూద్రతాంప్రాప్తాః॥ ౪౩॥ పౌండ్రకా ఇతి॥ పౌండ్రాది దేశోద్భవాః క్షత్రియాస్సంతః క్రియాలోపాదినా శూద్రత్వమాపన్నాః॥ ౪౪॥ ముఖేతి॥ బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రాణాం క్రియాలోపాదినా యా జాతయో బాహ్యజాతా మ్లేచ్ఛభాషాయుక్తా ఆర్యభాషావేతా వా తే దస్యవః సర్వే స్మృతాః॥ ౪౫॥ య ఇతి॥ యే ద్విజానామనులోమ్యేన ఉత్పన్నాః షడేతే అపసదాః స్మృతా ఇతి తేషామపి - పిత్రా జఘన్యత్వేనాపసదశబ్దేన ప్రాగభిధానాదపధ్వంసజాస్తే ద్విజాత్యుపకారకై రేవ నిందితైర్వక్ష్యమాణైః కర్మభిర్జీవేయుః॥ ౪౬॥ సూతానామితి॥ సూతానామశ్వదమనయోజనాదిరథసారథ్యం జీవనార్థం - అంబష్ఠానామాకాయశల్యాది చికిత్సా వైదేహకానామంతఃపురరక్షా మాగధానాం స్థలపథవణిజ్యా॥ ౪౭॥ మత్స్యేతి॥ నిషాదానాముక్తానాం మత్స్యవధః- అయోగవస్య కాష్ఠతక్షణం - మేదాంధ్రచుంచుమద్గూనాం ఆరణ్యపశుమారణం - చుంచుమద్గుశ్చ వైదేహకవందిస్త్రియో బ్రాహ్మణేన జాతౌ బోధాయనేనోక్తౌ బోద్ధవ్యౌ - వందిస్త్రీ చ క్షత్రియేణ శూద్రాయాం జాతా సోగ్రా వల్గాహ్వా॥ ౪౮॥ క్షత్త్రుగ్రేతి॥ క్షత్త్రాదీనాం బిలనివాసి గోధాదివధబంధనం - ధిగ్వణానాం తద్విక్రయజీవనంచ ధిగ్వణానామిత్యోశనసదర్శనాం అత ఏవ కారావరేభ్యః ఏషాం వృత్తిచ్ఛేదః వేణానాం కాంస్యమురజాది వాద్యభాండవాదనం॥ ౪౯॥

ద్రాణాంతు సధర్మాణస్సర్వేపధ్వంసజాః స్మృతాః॥ ౪౧॥ తపోబీజప్రభావైస్తు తే గచ్ఛంతి యుగేయుగే।

ఉత్కర్షంచాపకర్షంచ మనుష్యేష్విహ జన్మతః॥ ౪౨॥ శనకైస్తు క్రియాలోపాదిమాః క్షత్రియజాత

యః। వృషలత్వం గతా లోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేన చ॥ ౪౩॥ పౌండ్రకాశ్చౌడ్రద్రవిడాః కాంభోజా యవనా

శ్శకాః। పారదాపహ్లవాశ్చీనాః కిరాతాదరదాః ఖశాః॥ ౪౪॥ ముఖబాహూరుపజ్జానాం యా లోకే జాతయో

బహిః। మ్లేచ్ఛవాచశ్చార్యవాచస్సర్వే తే దస్యవః స్మృతాః॥ ౪౫॥ యే ద్విజానామపసదా యే చాపధ్వంసజాః

స్మృతాః। తే నిందితైర్వర్తయేయుర్ద్విజానామేవ కర్మభిః॥ ౪౬॥ సూతానామశ్వసారథ్యమంబష్ఠానాం చి

కిత్సనమ్। వైదేహకానాం స్త్రీకార్యం మాగధానాం వణిక్పథః॥ ౪౭॥ మత్స్యఘాతో నిషాదానాం త్వష్టిస్త్వా

యోగవస్య చ। మేదాంధ్రచుంచుమద్గూనామారణ్యపశుహింసనమ్॥ ౪౮॥ క్షత్త్రుగ్రపుల్కసానాంతు బిలౌ

కోవధబంధనమ్। ధిగ్వణానాం చర్మకార్యం వేణానాం భాండవాదనమ్॥ ౪౯॥ చైత్యద్రుమశ్మశానేషు శై

లేషూపవనేషు చ। వసేయురేతే విజ్ఞాతా వర్తయంతస్స్వకర్మభిః॥ ౫౦॥ చండాలశ్వపచానాంతు బహిర్గ్రా

మాత్ప్రతిశ్రయః। అపపాత్రాశ్చ కర్తవ్యా ధనమేషాం శ్వగర్దభమ్॥ ౫౧॥ వాసాంసి మృతచేలాని భిన్న

భాండేషు భోజనమ్। కార్ష్ణాయసమలంకారః పరివ్రజ్యా చ నిత్యశః॥ ౫౨॥ న తైస్సమయమన్విచ్ఛేత్పురుషో

ధర్మమాచరన్। వ్యవహారో మిథస్తేషాం వివాహస్సదృశైస్సహ॥ ౫౩॥ అన్నమేషాం పరాధీనం దేయం స్యా

ద్భిన్నభాజనే। రాత్రౌ న విచరేయుస్తే గ్రామేషు నగరేషు చ॥ ౫౪॥ దివా చరేయుః కార్యార్థం చిహ్నితా రా

జశాసనైః। అబాంధవం శవం చైవ నిర్హరేయురితి స్థితిః॥ ౫౫॥ వధ్యాంశ్చ హన్యుస్సతతం యథాశాస్త్రం నృ

చైత్యేతి॥ గ్రామాదిసమీపే ఖ్యాతవృక్షః చైత్యద్రుమః తన్మూలే శ్మశానపర్వతవనసమీపేషు చామీ ప్రకాశకాః స్వకర్మభిర్జీవంతో వసేయుః॥ ౫౦॥ చండాలేతి॥ వాసాంసీతి॥ ప్రతిశ్రయో నివాసః - చాండాలశ్వపాకానాంతు గ్రామాద్బహిః నివాసస్స్యాత్ - పాత్రరహితాః కర్తవ్యాః- యత్ర లోహాదిపాత్రే తైర్భుక్తం తత్ సంస్కృత్యాపి న వ్యవహర్తవ్యం ధనంచైషాం కుక్కురఖరం - శవవస్త్రాది- వాసాంసి చ శవవస్త్రాణి- భిన్నశరావాదిషు చ భోజనం- లోహవలయాది చాలంకరణం - సర్వదా చ భ్రమణశీలత్వం॥ ౫౧॥౫౨॥ నేతి॥ ధర్మానుష్ఠాన సమయే చండాలశ్వపాకైః సహ దర్శనాది వ్యవహారం న కుర్యాత్ - తేషాంచ ఋణదానగ్రహణాది వ్యవహారం వివాహశ్చ సమానజాతీయైః సహాన్యోన్యం స్యాత్॥ ౫౩॥ అన్నమితి॥ అన్నమేషాం పరాయత్తం కార్యం- సాక్షాద్దేయం న దేయం కింతు ప్రేష్యైః భిన్నపాత్రే దాతవ్యం- తే చ రాత్రౌ గ్రామనగరయోః న పర్యటేయుః॥ ౫౪॥ దివేతి॥ దివా గ్రామాదౌ క్రయవిక్రయార్థం రాజాజ్ఞయా చిహ్నాంకితాః సంతః పర్యటేయుః అనాథంచ శవం గ్రామాన్నిర్హరేయురితి శాస్త్రమర్యాదా॥ ౫౫॥ వధ్యానితి॥ వధ్యాంశ్చ శాస్త్రానతిక్రమేణ శూలారోపణాదినా సర్వదా రాజాజ్ఞ

యాహస్యుః- తద్వస్త్రశయ్యాలంకారాంశ్చ గృహ్ణీయుః ॥ ౫౬ ॥ వర్ణేతి॥ వర్ణాత్స్వాదపేతం మనుష్యం సంకరజాతం లోకతస్తథాత్వేనావిజ్ఞాతం అతఏవార్యసదృశం వస్తుతః పునరనార్యం నిందితానురూపాభిశ్చేష్టాభిర్వక్ష్యమాణాభిర్నిశ్చినుయాత్ ॥ ౫౭ ॥ అనార్యతేతి॥ నిష్ఠురత్వ పరుషభాషిత్వహింస్రత్వవిహితాననుష్ఠాతృత్వాని సంకరజాతిత్వం అస్మిన్ లోకే ప్రకటీకుర్వంతి యస్మాత్ ॥ ౫౮ ॥ పిత్ర్యమితి ॥ అసౌ సంకరజాతో దుష్టయోనిః పితృసంబంధి దుష్టస్వభావత్వం సేవతే మాతృసంబంధి వోభయసంబంధి వా న కదాచిత్ అసౌ ఆత్మకారణం గోపయితుం శక్నోతి॥ ౫౯ ॥ కులఇతి॥ మహాకులప్రసూతస్యాపి యస్య యోనిసంకరః ప్రచ్ఛన్నో భవతి- స మనుష్యో జనకస్వభావం స్తోకం ప్రచురం వా సేవత ఏవ॥ ౬౦ ॥ యత్రేతి॥ యస్మిన్ రాష్ట్రే ఏతే వర్ణసంకరాత్ వర్ణానాం దూషకా జాయంతే - తద్రాష్ట్రం రాష్ట్రవాసిజనైః సహ శీఘ్రమేవ నాశమేతి- తస్మాద్రాజ్ఞా వర్ణానాం సంకరో నిరసనీయః ॥ ౬౧ ॥ బ్రాహ్మణార్థ ఇతి॥ గోబ్రాహ్మణస్త్రీబాలానామన్యతమస్యాపి పరిత్రాణార్థం దృష్టప్రయోజనానపేక్షః ప్రాణత్యాగః ప్రతిలోమజానాం స్వర్గప్రాప్తికారణం ॥ ౬౨ ॥ అహింసేత్యాది॥ హింసాత్యాగః యథార్థాభిధానం- అన్యాయేన పరధనస్యాగ్రహణం- మృజ్జలాదినా విశుద్ధిః ఇంద్రియసంయమ ఇత్యేవం ధర్మం సంక్షేపతశ్చాతుర్వర్ణ్యస్యాపి మనురాహ - ప్రకరణసామర్థ్యాత్ సంకీర్ణానామప్యయం ధర్మో వేదితవ్యః- ఇదానీం సవర్ణాసవర్ణేషు తుల్యాస్వపి లక్షణవ్యతిరేకేణాపి బ్రాహ్మణ్యాదిదర్శయితుమాహ॥ ౬౩ ॥ శూద్రాయామితి॥ శూద్రాయాం బ్రాహ్మణాజ్జాతః పారశవాఖ్యో వర్ణః ప్రజాయత ఇతి సామర్థ్యాత్ స్త్రీరూపః స్యాత్ సా యది స్త్రీ బ్రాహ్మణేనోఢా సతీ ప్రసూయతే - సా దుహితరమేవ జనయతి - సాప్యన్యేన బ్రాహ్మణేనోఢా సతీ దుహితరమే

పాజ్ఞయా। వధ్యవాసాంసి గృహ్ణీయుశ్శయ్యాశ్చాభరణాని చ ॥ ౫౬॥ వర్ణాపేతమవిజ్ఞాతం నరం కలుషయో
నిజమ్। ఆర్యరూపమివానార్యం కర్మభిః స్వైర్విభావయేత్ । ౫౭॥ అనార్యతా నిష్ఠురతా క్రూరతా నిష్క్రి
యాత్మతా। పురుషం వ్యంజయంతీహ లోకే కలుషయోనిజమ్॥ ౫౮॥ పిత్ర్యం వా భజతే శీలం మాతుర్వోభయ
మేవ వా। న కథంచన దుర్యోనిః ప్రకృతిం స్వాం నియచ్ఛతి॥ ౫౯॥ కులే ముఖ్యేపి జాతస్య యస్య స్యాద్యోనిసంక
రః। సంశ్రయత్యేవ తచ్ఛీలం నరోల్పమపి వా బహు॥ ౬౦॥ యత్ర త్వేతే పరిధ్వంసాజ్జాయంతే వర్ణదూషకాః।
రాష్ట్రికైః సహ తద్రాష్ట్రం క్షిప్రమేవ వినశ్యతి॥ ౬౧॥ బ్రాహ్మణార్థే గవార్థే వా దేహత్యాగోనుపస్కృ
తః। స్త్రీబాలాభ్యుపపత్తౌ చ బాహ్యానాం సిద్ధికారణమ్॥ ౬౨॥ అహింసా సత్యమస్తేయం శౌచమింద్రియనిగ్ర
హః। ఏతం సామాసికం ధర్మం చాతుర్వర్ణ్యేబ్రవీన్మనుః॥ ౬౩॥ శూద్రాయాం బ్రాహ్మణాజ్జాతః శ్రేయ
సా చేత్ప్రజాయతే। అశ్రేయాన్ శ్రేయసీం జాతిం గచ్ఛత్యాసప్తమాద్యుగాత్॥ ౬౪॥ శూద్రో బ్రాహ్మ
ణతామేతి బ్రాహ్మణశ్చైతి శూద్రతాం। క్షత్రియాజ్జాతమేవం తు విద్యాద్వైశ్యాత్తథైవ చ॥ ౬౫॥ అనా
ర్యాయాం సముత్పన్నో బ్రాహ్మణాత్తు యదృచ్ఛయా। బ్రాహ్మణ్యామప్యనార్యాత్తు శ్రేయస్త్వం క్వేతి
చేద్భవేత్॥ ౬౬॥ జాతో నార్యామనార్యాయామార్యాదార్యో భవేద్గుణైః॥ జాతోప్యనార్యాదార్యాయా

వ జనయతి - సాప్యేవమేవం సప్తమే యుగే జన్మని - స పారశవాఖ్యో వర్ణో బీజప్రాధాన్యాత్ బ్రాహ్మణ్యం ప్రాప్నోతి- ఆ సప్తమాద్యుగాదిత్యభిధానాత్ సప్తమే జన్మని బ్రాహ్మణః సంపద్యత ఇత్యర్థః॥ ౬౪॥ శూద్రఇతి॥ ఏవం పూర్వశ్లోకోక్తరీత్యా శూద్రో బ్రాహ్మణతాం యాతి- బ్రాహ్మణః శూద్రతామేతి- బ్రాహ్మణోత్ర బ్రాహ్మణాత్ శూద్రాయాముత్పన్నః పారశవో జ్ఞేయః- స యది పుమాన్ కేవలశూద్రోద్వాహేన తస్యాం పుమాంసమేవ జనయతి - సోపి కేవలశూద్రోద్వాహేనాపరం పుమాంసమేవమేవ జనయతి - సోప్యేవం తదా స బ్రాహ్మణః సప్తమం జన్మ ప్రాప్తః కేవలశూద్రతాం క్రమేణ ప్రాప్నోతి- ఏవం క్షత్రియాద్వైశ్యాచ్చ శూద్రాయాం జాతస్యోత్కర్షాపకర్షౌ జానీయాత్ - కింతు జాతేరపకర్షాత్ జాత్యుత్కర్షో యుగే జ్ఞేయః - సప్తమే పంచమేపి వా ఇతి యాజ్ఞవల్క్యదర్శనాచ్చ క్షత్రియాజ్జాతస్య పంచమే జన్మని ఉత్కర్షాపకర్షౌ బోద్ధవ్యౌ వైశ్యాజ్జాతస్య తతో వ్యుత్క్రమాత్ యాజ్ఞవల్క్యేనాపి శబ్దేన పక్షాంతరస్య సంగ్రహీతత్వాత్ వృద్ధవ్యాఖ్యానరోధాచ్చ తృతీయే జన్మని ఉత్కర్షాపకర్షౌ జ్ఞేయౌ- అనేనైవ న్యాయేన బ్రాహ్మణేన వైశ్యాయాం జాతస్య పంచమే జన్మని ఉత్కర్షాపకర్షౌ - క్షత్రియాయాం జాతస్య తృతీయే క్షత్రియేణ వైశ్యాయాం జాతస్య తృతీయ ఏవ॥ ౬౫॥ అనార్యాయామితి॥ ఏకః శూద్రాయాం యదృచ్ఛయా అనూఢాయామపి బ్రాహ్మణాదుత్పన్నో అన్యశ్చ బ్రాహ్మణ్యాం శూద్రాజ్జాతః ద్వయోర్మధ్యే కస్య చోత్పన్నస్య శ్రేయస్త్వమితి చేత్ సంశయః స్యాత్- సంశయబీజం చ యథా బీజోత్కర్షాత్ బ్రాహ్మణాత్ శూద్రాయాం జాతః సాధుః శూద్రః ఏవం క్షేత్రోత్కర్షాత్ బ్రాహ్మణ్యామపి శూద్రేణ జాతః కిమితి సాధుః శూద్రో న స్యాత్ - తత్ర నిర్ణయమాహ॥ ౬౬॥ జాతఇతి॥ శూద్రాయాం స్త్రియాం బ్రాహ్మణాజ్జాతః స్మృత్యుక్తైః పాక

యజ్ఞాదిభిర్గుణైః అనుష్ఠీయమానైర్వ్యక్తః ప్రశస్యో భవతి- శూద్రేణ పునః బ్రాహ్మణ్యాం జాతః ప్రతిలోమత ఉత్పన్నత్వాచ్ఛూద్రధర్మేష్వప్యనధికారాదప్రశస్య ఇతి నిశ్చయః - న్యాయప్రాప్తోప్యర్థో వచనప్రామాణ్యాదత్ర బోధ్యతే ॥ ౬౭ ॥ తావితి॥ పారశవచండాలౌ ద్వావప్యనుపనేయావితి వ్యవస్థితా శాస్త్రమర్యాదా పూర్వః పారశవః శూద్రాజ్జాతత్వేన జాతివైగుణ్యాదనుపనేయః ప్రాతిలోమ్యేన శూద్రేణ బ్రాహ్మణ్యాం జాతత్వాత్ ఇత్యుత్తరత్వేనానుపనేయః॥ ౬౮॥ సుబీజమితి॥ యథా శోభనబీజం శోభనక్షేత్రే జాతం సమృద్ధం భవతి- ఏవం ద్విజాతేర్ద్విజాతిస్త్రియాం సవర్ణాయామానులోమ్యేన చ క్షత్రియావైశ్యయోర్జాతః సవర్ణసంస్కారం క్షత్రియవైశ్యసంస్కారం చ సర్వం శ్రౌతం స్మార్తం చార్హతి న చ పారశవచండాలావితి పూర్వోక్తదార్ఢ్యార్థమేతత్ దర్శనాంతరాణ్యుక్త్వా స్వార్థస్యైవ స్థైర్యార్థమాహ॥ ౬౯॥ బీజమితి॥ కేచిత్ పండితా బీజం స్తువంతి హరిణ్యాద్యుత్పన్న ఋష్యశృంగాదేః బ్రాహ్మణ్యదర్శనాత్ అపరే పునః క్షేత్రం స్తువంతి క్షేత్రస్వామిపుత్రత్వదర్శనాత్ అన్యే పునః బీజక్షేత్రే ఉభే అపి స్తువంతి - సుబీజస్య సుక్షేత్రే సమృద్ధిదర్శనాత్ - ఏతస్మిన్ పక్షత్రయే ఇయం వ్యవస్థా జ్ఞేయా॥ ౭౦॥ అక్షేత్ర ఇతి॥ ఊషరప్రదేశే బీజముప్తం ఫలమదదదంతరాల ఏవ వినశ్యతి శోభనమపి క్షేత్రం బీజరహితం స్థండిలమేవ కేవలం స్యాత్ న సస్యముత్పద్యతే - తస్మాత్ ప్రత్యేకం నిందయా సుబీజం చైవ సుక్షేత్ర ఇతి ప్రాగుక్తం ఉభయప్రాధాన్యమేవాభిహితం ఇదానీం బీజప్రాధాన్యే దృష్టాంతమాహ యస్మాదితి॥ యస్మాద్బీజమాహాత్మ్యేన తిర్యగ్జాతిహరిణ్యాదిజాతా అపి ఋష్యశృంగాదయో మునిత్వం ప్రాప్తాః- పూజితాశ్చ

మనార్య ఇతి నిశ్చయః॥ ౬౭॥ తావుభావప్యసంస్కార్యావితి ధర్మో వ్యవస్థితః। వైగుణ్యాజ్జన్మనః పూర్వ ఉత్త
రః ప్రతిలోమతః॥ ౬౮॥ సుబీజం చైవ సుక్షేత్రే జాతం సంపద్యతే యథా। తథార్యాజ్జాత ఆర్యాయాం సర్వం
సంస్కారమర్హతి॥ ౬౯॥ బీజమేకే ప్రశంసంతి క్షేత్రమన్యే మనీషిణః। బీజక్షేత్రే తథైవాన్యే తత్రేయం
తు వ్యవస్థితిః॥ ౭౦॥ అక్షేత్రే బీజముత్సృష్టమంతరైవ వినశ్యతి। అబీజకమపి క్షేత్రం కేవలం స్థండిలం భవేత్॥
౭౧॥ యస్మాద్బీజప్రభావేణ తిర్యగ్జా ఋషయోఽభవన్। పూజితాశ్చ ప్రశస్తాశ్చ తస్మాద్బీజం ప్రశస్యతే॥ ౭౨
అనార్యమార్యకర్మాణమార్యం చానార్యకర్మిణమ్। సంప్రధార్యాబ్రవీద్ధాతా న సమౌ నాసమావితి॥ ౭౩ ॥
బ్రాహ్మణా బ్రహ్మయోనిస్థా యే స్వకర్మణ్యవస్థితాః। తే సమ్యగుపజీవేయుః షట్కర్మాణి యథాక్రమమ్॥
౭౪॥ అధ్యాపనం చాధ్యయనం యజనం యాజనం తథా। దానం ప్రతిగ్రహశ్చైవ షట్కర్మాణ్యగ్రజన్మనః॥
౭౫॥ షణ్ణాం తు కర్మణామస్య త్రీణి కర్మాణి జీవికా। యాజనాధ్యాపనే చైవ విశుద్ధాచ్చ ప్రతిగ్రహః॥ ౭౬॥
త్రయో ధర్మా నివర్తంతే బ్రాహ్మణాత్ క్షత్రియం ప్రతి। అధ్యాపనం యాజనం చ తృతీయశ్చ ప్రతిగ్రహః॥
౭౭॥ వైశ్యం ప్రతి తథైవైతే నివర్తేరన్నితి స్థితిః। న తౌ ప్రతి హి తాన్ ధర్మాన్ మనురాహ ప్రజాపతిః॥ ౭౮॥

అభివాద్యత్వాదినా - వేదజ్ఞానాదినా ప్రశస్తా వాచా సంస్తుతాః - తస్మాద్బీజం ప్రశస్యతే - ఏతచ్చ బీజప్రాధాన్యనిగమనం బీజగుణాన్యోన్యమహర్ష్యబీజోత్కృష్టా జాతిః ప్రధానమిత్యేవంపరతయా బోద్ధవ్యం॥ ౭౨॥ అనార్యమితి॥ శూద్రం ద్విజాతికర్మకారిణం- ద్విజాతిం చ శూద్రకర్మకారిణం బ్రహ్మా విచార్య న సమౌ నాసమావిత్యవోచత్ - యతః శూద్రో ద్విజాతికర్మాపి న ద్విజాతిసమః - తస్య అనధికారిణో ద్విజాతికర్మాచరణేపి తత్సామ్యాభావాత్ ఏవం శూద్రకర్మాపి ద్విజాతిః న శూద్రసమః- నిషిద్ధసేవనేన జాత్యుత్కర్షస్యానపాయాత్ - నాప్యసమౌ నిషిద్ధాచరణే నోభయోః సామ్యాత్ - తస్మాద్యద్యస్య విగర్హితం తత్తేన న కర్తవ్యమితి సంకరపర్యంతవర్ణధర్మోపదేశః ఇదానీం బ్రాహ్మణానామాపద్ధర్మం ప్రతిపాదయిష్యన్నిదమాహ॥ ౭౩॥ బ్రాహ్మణా ఇతి॥ యే బ్రాహ్మణాః బ్రహ్మప్రాప్తికారణబ్రహ్మధ్యాననిష్ఠాః స్వకర్మానుష్ఠాననిరతాశ్చ తే షట్కర్మాణి వక్ష్యమాణాన్యధ్యాపనాదీని క్రమేణ సమ్యగనుతిష్ఠేయుః తాని కర్మాణ్యాహ॥ ౭౪॥ అధ్యాపనమితి॥ అధ్యాపనాధ్యయనే సాంగస్య వేదస్య- తథా యజనయాజనే - దానప్రతిగ్రహౌ చేతి- ఏతాని షట్కర్మాణి బ్రాహ్మణస్య వేదితవ్యాని॥ ౭౫॥ షణ్ణామితి॥ అస్య బ్రాహ్మణస్య విహితమధ్యాపనాదీనాం షణ్ణాం కర్మణాం మధ్యాద్యాజనం అధ్యాపనం- ద్విజాతిభ్యో ధనం లిప్సేత్ ప్రశస్తేభ్యో ద్విజ ఇతి వచననిర్దేశాద్విశుద్ధాత్ ప్రతిగ్రహ ఇత్యేతాని త్రీణి కర్మాణి జీవనార్థాని జ్ఞేయాని ॥ ౭౬॥ త్రయ ఇతి॥ బ్రాహ్మణాపేక్షయా క్షత్రియస్యాధ్యాపనయాజనప్రతిగ్రహాఖ్యాని వృత్త్యర్థాని త్రీణి కర్మాణి నివర్తంతే అధ్యయనయాగదానాని తు తస్యాపి భవంతి॥ ౭౭॥ వైశ్యమితి॥ యథా క్షత్రియస్యాధ్యాపనయాజనప్రతిగ్రహా నివర్తంతే తథా వైశ్యస్యాపీతి శాస్త్రవ్యవస్థా యస్మాత్ మనుః ప్రజాపతిః తౌ క్షత్రియవైశ్యౌ ప్రతి తాని వృత్త్యర్థాని కర్మాణి కర్తవ్యత్వేన నోక్తవాన్ ఏవం వైశ్యస్యాప్యధ్యయనయాగదానాని భవంతి॥ ౭౮॥ శస్త్రేతి॥ శస్త్రం ఖడ్గాది అస్త్రం బాణాది ఏతద్ధారణం ప్రజారక్షణాయ క్షత్రియస్య వృత్త్యర్థం వాణిజ్యపశురక్షణకృషికర్మాణి వైశ్యస్య జీవనార్థాని - ధర్మార్థాః పునరనయోః

దానాధ్యయనయాగా భవంతి॥ ౭౯॥ వేదాభ్యాస ఇతి॥ వేదాభ్యాసోఽధ్యాపనం వృత్త్యర్థాభ్యాం సహోపదేశాత్ తద్బ్రాహ్మణస్య ప్రజారక్షణం క్షత్రియస్య వాణిజ్యం పశుపాలనం వైశ్యస్య- ఏతాన్యేతేషాం వృత్త్యర్థకర్మసు శ్రేష్ఠాని- అధునా ఆపద్ధర్మమాహ॥ ౮౦॥ అజీవన్నితి॥ యథోక్తేనాధ్యాపనాదిస్వకర్మణా బ్రాహ్మణో నిత్యకర్మానుష్ఠానకుటుంబసంవర్ధనపూర్వకమజీవన్ క్షత్రియకర్మణా గ్రామనగరరక్షణాదినా జీవేత్- యస్మాత్ క్షత్రియధర్మోఽస్య సన్నికృష్టా వృత్తిః ॥ ౮౧॥ ఉభాభ్యామితి ॥ బ్రాహ్మణ ఉభాభ్యాం స్వవృత్తిభ్యామజీవన్ కేన ప్రకారేణ వర్తేతేతి యది సంశయః స్యాత్ తదా కృషిపశురక్షణ ఆశ్రిత్య వైశ్యస్య వృత్తిమనుతిష్ఠేత్ కృషిగోరక్షణం వాణిజ్యదర్శనార్థం తథా చ । విక్రేయాణి వక్ష్యతి స్వయం కృతం చేదం కృష్యాది బ్రాహ్మణాపద్వృత్తిః- అతః స్వయం కృతస్య బుభుక్షితాన్ృతాభ్యాం జీవేత ఇత్యాదినాపద్యేవ విహితత్వాత్ - సంప్రతి కృష్యాదేర్బలాబలమాహ ॥ ౮౨॥ వైశ్యేతి॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వాపి వైశ్యవృత్త్యాపి జీవన్ భూమిస్థజంతుహింసాబహులాం బలీవర్దాదిపరాధీనాం కృషిం యత్నతః త్యజేత్- అతః పశుపాలనాద్యభావే కృషిః కార్యేతి ద్రష్టవ్యం - క్షత్రియోఽపి వేత్యుపాదానాత్ క్షత్రియస్యాప్యాత్మీయవృత్త్యభావే వైశ్యవృత్తిరస్తీత్యధిగమ్యతే॥ ౮౩॥ కృషిమితి॥ సాధ్విదం జీవనమితి కృషిం కేచిన్మన్యంతే- సా వృత్తిః సాధుభిర్నిందితా- యస్మాద్ధలకుద్దాలాదిలోహముఖం కాష్ఠం భూమిం భూమిస్థజంతుంశ్చ హంతి ॥ ౮౪ ॥ ఇదమితి॥ బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియస్య చాత్మీయవృత్త్యేతరసంభవే ధర్మం ప్రతియథోక్తం నిష్ఠావత్త్వం త్యజతో వైశ్యనయద్విక్రేతవ్యం ద్రవ్యజాతం తత్ వర్జితం వక్ష్యమాణం వర్జనీయం ధనవృద్ధికరం విక్రేయం - తాని వర్జనీయాన్యాహ॥ ౮౫॥ సర్వానితి॥ సర్వాన్ చోద్యమానాన్ధర్మాన్ యథా సిద్ధాన్ ...తి

శస్త్రాస్త్రభృత్త్వం క్షత్రస్య వణిక్పశుకృషిర్విశః। ఆజీవనార్థం ధర్మస్తు దానమధ్యయనం యజిః॥ ౭౯॥ వే
దాభ్యాసో బ్రాహ్మణస్య క్షత్రియస్య చ రక్షణమ్। వార్తాకర్మైవ వైశ్యస్య విశిష్టాని స్వకర్మసు॥ ౮౦ ॥ అజీ
వంస్తు యథోక్తేన బ్రాహ్మణః స్వేన కర్మణా। జీవేత్ క్షత్రియధర్మేణ స హ్యస్య ప్రత్యనంతరః॥ ౮౧ ॥ ఉభా
భ్యామప్యజీవంస్తు కథం స్యాదితి చేద్భవేత్ । కృషిగోరక్షమాస్థాయ జీవేద్వైశ్యస్య జీవికామ్॥ ౮౨॥ వైశ్య
వృత్త్యాపి జీవంస్తు బ్రాహ్మణః క్షత్రియోఽపి వా। హింసాప్రాయాం పరాధీనాం కృషిం యత్నేన వర్జయేత్॥
౮౩॥ కృషిం సాధ్వితి మన్యంతే సా వృత్తిస్సద్విగర్హితా। భూమిం భూమిశయాంశ్చైవ హంతి కాష్ఠమయోము
ఖమ్॥ ౮౪॥ ఇదం తు వృత్తివైకల్యాత్ త్యజతో ధర్మనైపుణమ్। విట్పణ్యముద్ధృతోద్ధారం విక్రేయం విత్త
వర్ధనమ్॥ ౮౫ ॥ సర్వాన్ రసానపోహేత కృతాన్నం చ తిలైస్సహ।అశ్మనో లవణం చైవ పశవో యే చ మానుషాః॥
౮౬॥ సర్వం చ తాంతవం రక్తం శాణక్షౌమావికాని చ। అపి చేత్స్యురరక్తాని ఫలమూలే తథౌషధీః ॥ ౮౭ ॥ అపశ్శ
స్త్రం విషం మాంసం సోమం గంధాంశ్చ సర్వశః। క్షీరం క్షౌద్రం దధి ఘృతం తైలం మధు గుడం కుశాన్ ॥ ౮౮॥ ఆర
ణ్యాంశ్చ పశూన్ సర్వాన్ దంష్ట్రిణశ్చ వయాంసి చ। మద్యం నీలీం చ లాక్షాం చ సర్వాంశ్చైకశఫాంస్తథా॥
౮౯॥ కామముత్పాద్య కృష్యాం తు స్వయమేవ కృషీవలః। విక్రీణీత తిలాంఛూద్రాన్ధర్మార్థమచిరస్థితాన్॥ ౯౦
భోజనాభ్యంజనాద్దానాద్యదన్యత్కురుతే తిలైః। కృమిభూతః శ్వవిష్ఠాయాం పితృభిస్సహ మజ్జతి॥ ౯౧॥ సద్యః

లవణపశుమనుష్యాన్ న విక్రీణీత- అరసత్వేన లవణస్య నిషేధసిద్ధావిశేషేణ నిషేధో దోషగౌరవజ్ఞాపనార్థః- తచ్చ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థమేవమన్యస్యాపి పృథక్ నిషేధో వ్యాఖ్యేయః॥ ౮౬॥ సర్వమితి॥ సర్వం తంతునిర్మితం వస్త్రం కుసుంభాదిరక్తం వర్జయేత్- శణక్షుమాతంతుమయాన్యావికలోమభవాని చ యద్యలోహితాన్యపి భవేయుః తథాపి న విక్రీణీత - తథా ఫలమూలగుడూచ్యాదీని వర్జయేత్॥ ౮౭॥ అప ఇతి॥ జలలోహవిషమాంససోమక్షీరదధిఘృతతైలగుడదర్భాన్- తథా గంధవంతి సర్వాణి కర్పూరాదీని- క్షౌద్రం మాక్షికం మధు మధూచ్ఛిష్టం సభ్రాసరమధూచ్ఛిష్టేతి యాజ్ఞవల్క్యేనపఠితం వర్జయేత్॥ ౮౮॥ ఆరణ్యానితి॥ ఆరణ్యాన్ సర్వాన్ హస్త్యాదీన్ - దంష్ట్రిణః సింహాదీన్- తథా పక్షిజలజంతూన్ మద్యాదీన్- ఏకశఫాంశ్చాశ్వాదీన్ న విక్రీణీత॥ ౮౯॥ కామమితి॥ కర్షకః స్వయమేవ కర్షణేన తిలానుత్పాద్య ద్రవ్యాంతరేణామిశ్రాన్ ఉత్పత్త్యనంతరమేవ న తులాభాధకం కాలాంతరం ప్రతీక్ష్య ధర్మనిమిత్తం ఇచ్ఛాతో విక్రీణీత- నిషిద్ధస్య తిలవిక్రయస్య ధర్మార్థమయం ప్రతిప్రసవః॥ ౯౦॥ భోజన ఇతి॥ భోజనాభ్యంగదానవ్యతిరిక్తం యదన్యన్నిషిద్ధం విక్రయాదితిలానాం కురుతే తేన పితృభిస్సహ క్రిమిత్వం ప్రాప్తః కుక్కురపురీషే మజ్జతి॥ ౯౧॥ సద్య ఇతి॥ మాంసలాక్షాలవణవిక్రయైః బ్రాహ్మణః తత్ క్షణాదేవ పతతీతి దోషగౌరవవ్యాఖ్యానార్థమేతత్- పంచానామేవ మహాపాతకానాం పాతిత్యహేతూనాం వక్ష్యమాణత్వాత్ క్షీరవిక్రయాత్ త్ర్యహేణ శూద్రతాం ప్రాప్నోతి- ఏతదపి దోషగౌరవాత్ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవఖ్యాపనార్థం॥ ౯౨॥ ఇతరేషామితి॥ బ్రాహ్మణ ఉక్తేభ్యో మాంసాదిభ్య అన్యేషాం ప్రతిషి.

ధానాం పణ్యానాం ఇచ్ఛాతోఽనత్రుప్రమాదాత్ ద్రవ్యాంతరసంశ్లిష్టానాం సప్తరాత్రవిక్రయణేన వైశ్యత్వం గచ్ఛతి॥ ౯౩॥ రసా రసైరితి॥ రసాగు
డాదయో రసైర్ఘృతాదిభిః పరివర్తనీయాః - లవణం పునః రసాంతరేణ న పరివర్తనీయం - సిద్ధాన్నం చామాన్నేన పరివర్తనీయం - తిలా
ధాన్యేన ధాన్యప్రస్థేనైవ తత్సమాః పరివర్తనీయాః॥ ౯౪॥ జీవేదితి॥ క్షత్రియః ఆపదం ప్రాప్తః ఏతేనేత్యభిధాయ స సర్వేణేత్యభిధానాత్
బ్రాహ్మణగోచరతయా నిషిద్ధేనాపి రసాదివిక్రయణేన వైశ్యవ్రజ్జీవేత్ న పునః కదాచిత్ బ్రాహ్మణజీవికామాశ్రయేత్ - న కేవలం క్షత్రియః క్షత్రి
యవత్ అన్యోఽపి॥ ౯౫॥ య ఇతి॥ యోనికృష్టజాతిః స్వలోభాదుత్కృష్టజాతివిహితకర్మభిః జీవేత్ - తం రాజా గృహీతసర్వస్వం కృత్వా
తదానీమేవ దేశాన్నిస్సారయేత్॥ ౯౬॥ వరమితి॥ విగుణమపి స్వకర్మ కర్తుం న్యాయ్యం న పరకీయం సంపూర్ణమపి - యస్మాజ్జాత్యంతర
విహితకర్మణా జీవన్ తత్క్షణాదేవ స్వజాతితః పతతీతి దోషవర్జనార్థః॥ ౯౭॥ వైశ్య ఇతి॥ వైశ్యః స్వవృత్త్యా జీవితుమశక్నువన్ శూద్ర
వృత్త్యాపి ద్విజాతిశుశ్రూషయా ఉచ్ఛిష్టభోజనాదిన్యకుర్వాణో వర్తేత - నిస్తీర్ణాపత్ క్రమశః శూద్రవృత్తితో నివర్తేత॥ ౯౮॥ అశక్నువన్నితి॥
శూద్రః ద్విజాతిశుశ్రూషాం కర్తుమక్షమః క్షుధావసన్నపుత్రకళత్రః సూపకారాదిభిః కర్మభిః జీవేత్॥ ౯౯॥ యైరితి॥ పూర్వోక్త కారుకర్మ
విశేషాభిధానార్థం ఇదం- యైః కర్మభిః కృతైర్ద్విజాతయః పరిచర్యంతే- తాని చ కర్మాణి తక్షణాదీని శిల్పాని చ చిత్రలిఖితాదీని నానాప్ర

పతతి మాంసేన లాక్షయా లవణేన చ। త్ర్యహేణ శూద్రీ భవతి బ్రాహ్మణః క్షీరవిక్రయాత్॥ ౯౨॥ ఇతరేషాం
తు పణ్యానాం విక్రయాదిహ కామతః। బ్రాహ్మణస్సప్తరాత్రేణ వైశ్యభావం నియచ్ఛతి॥ ౯౩॥ రసా రసైర్ని
మాతవ్యా న త్వేవ లవణం రసైః। కృతాన్నం చాకృతాన్నేన తిలా ధాన్యేన తత్సమాః॥ ౯౪॥ జీవేదేతేన రాజన్య
స్సర్వేణాప్యనయం గతః। న త్వేవ జ్యాయసీం వృత్తిమభిమన్యేత కర్హిచిత్॥ ౯౫॥ యో లోభాదధమో జాత్యా
జీవేదుత్కృష్టకర్మభిః। తం రాజా నిర్ధనం కృత్వా క్షిప్రమేవ ప్రవాసయేత్॥ ౯౬॥ వరం స్వధర్మో విగుణో
న పారక్యః స్వనుష్ఠితః। పరధర్మేణ జీవన్హి సద్యః పతతి జాతితః॥ ౯౭॥ వైశ్యోఽజీవన్స్వధర్మేణ శూద్రవృ
త్త్యాపి వర్తయేత్। అనాచరన్నకార్యాణి నివర్తేత చ శక్తిమాన్॥ ౯౮॥ అశక్నువంస్తు శుశ్రూషాం శూద్రః
కర్తుం ద్విజన్మనామ్। పుత్రదారాత్యయం ప్రాప్తో జీవేత్కారుకకర్మభిః॥ ౯౯॥ యైః కర్మభిః ప్రచరితైః
శ్శుశ్రూష్యంతే ద్విజాతయః। తాని కారుకకర్మాణి శిల్పాని వివిధాని చ॥ ౧౦౦॥ వైశ్యవృత్తిమనాతిష్ఠన్ బ్రా
హ్మణః స్వే పథి స్థితః। అవృత్తికర్శితః సీదన్నిమం ధర్మం సమాచరేత్॥ ౧౦౧॥ సర్వతః ప్రతిగృహ్ణీయాద్బ్రా
హ్మణస్త్వనయం గతః। పవిత్రం దుష్యతీత్యేతద్ధర్మతో నోపపద్యతే॥ ౧౦౨॥ నాధ్యాపనాద్యాజనాద్వా గర్హి
తాద్వా ప్రతిగ్రహాత్। దోషో భవతి విప్రాణాం జ్వలనాంబుసమా హి తే॥ ౧౦౩॥ జీవితాత్యయమాపన్నో
యోఽన్నమత్తి యతస్తతః। ఆకాశమివ పంకేన న స పాపేన లిప్యతే॥ ౧౦౪॥ అజీగర్తస్సుతం హంతుముపాసర్ప
ద్బుభుక్షితః। న చాలిప్యత పాపేన క్షుత్ప్రతీకారమాచరన్॥ ౧౦౫॥ శ్వమాంసమిచ్ఛన్నార్తోఽత్తుం ధర్మాధర్మ
విచక్షణః। ప్రాణానాం పరిరక్షార్థం వామదేవో న లిప్తవాన్॥ ౧౦౬॥ భరద్వాజః క్షుధార్తస్తు సపుత్రో

కారాణి కుర్యాత్॥ ౧౦౦॥ వైశ్యవృత్తిమితి॥ బ్రాహ్మణో వృత్త్యభావపీడితోఽవసాదం గచ్ఛన్ క్షత్రియవైశ్యవృత్తిమనుతిష్ఠేత్ - స్వధర్మో
విగుణ ఇత్యుక్తత్వాత్ స్వవృత్త్యైవ వర్తమాన ఇమాం వక్ష్యమాణాం వృత్తిమనుతిష్ఠేత్ - అతశ్చ విగుణప్రతిగ్రహాదిస్వవృత్త్యసంభవే పరవృ
త్త్యాశ్రయణం జ్ఞేయం॥ ౧౦౧॥ సర్వత ఇతి॥ బ్రాహ్మణ ఆపదం ప్రాప్తః సర్వేభ్యోఽపి నిందితతమేభ్యః - క్రమేణ ప్రతిగ్రహం కుర్యాత్ - అ
త్ర అర్థాంతరన్యాసో నామాలంకారః - యస్మాత్ పవిత్రం గంగా - రథ్యోదకాదినా దుష్యతీత్యేతత్ శాస్త్రస్థిత్యా నోపపద్యతే యస్మాత్॥
౧౦౨॥ నేతి॥ బ్రాహ్మణానామాపది గర్హితాధ్యాపన యాజన ప్రతిగ్రహైరధర్మో న భవతి - యస్మాత్ స్వభావతః పవిత్రత్వేనాగ్న్యుదకతు
ల్యాస్తే॥ ౧౦౩॥ జీవితేతి॥ యః ప్రాణాత్యయం ప్రాప్తః ప్రతిలోమజాదన్నమశ్నాతి - సోఽంతరిక్షమివ కర్దమేన పాపేన న సంబధ్యతే - అత్ర ప
రకృతిరూపోఽర్థవాదః॥ ౧౦౪॥ అజీగర్త ఇతి॥ ఋషిరజీగర్తాఖ్యో బుభుక్షితః స్వపుత్రం శునఃశ్శేఫనామానం స్వయం విక్రీతం యజ్ఞే గో
శతలాభాయ విశసితా భూత్వా హంతుం ప్రచక్రమే న చ క్షుత్ప్రతీకారార్థం తథా కుర్వాణః పాపేన లిప్తః - ఏతచ్చ బహ్వృచ బ్రాహ్మణే శునశ్శే
ఫాఖ్యానే వ్యక్తముక్తం॥ ౧౦౫॥ శ్వమాంసమితి॥ వామదేవాఖ్య ఋషిః ధర్మాధర్మజ్ఞః క్షుధార్తః ప్రాణత్రాణార్థం శ్వమాంసం
ఖాదితుమిచ్ఛన్ దోషేణ న లిప్తవాన్॥ ౧౦౬॥ భరద్వాజ ఇతి॥ భరద్వాజాఖ్యో మునిః మహాతపస్వీ పుత్రసహితో నిర్జనే వనే అరణ్యే ఉషిత్వా

క్షుత్పీడితోఽపి వృధునామ్నః తక్ష్ణో బహ్వీర్గాః ప్రతిగృహీతవాన్ ॥ ౧౦౭ ॥ క్షుధార్త ఇతి ॥ ఋషిః విశ్వామిత్రో ధర్మాధర్మజ్ఞః క్షుత్పీడితః చండాలహస్తాత్ గృహీత్వా కుక్కురజఘనమాంసం భక్షితుమభ్యవసితవాన్ ॥ ౧౦౮ ॥ ప్రతిగ్రహాదితి ॥ గర్హితానామప్యధ్యాపనయాజనప్రతిగ్రహాణాం మధ్యాత్ బ్రాహ్మణస్యాసత్ప్రతిగ్రహో నికృష్టః పరలోకే నరకహేతుః । తతశ్చాపది ప్రథమం నిందితాధ్యాపనయాజనయోః ప్రవర్తితవ్యం । తదసంభవే త్వసత్ప్రతిగ్రహ ఇత్యేవం పరమేతత్ । అత్ర హేతుమాహ ॥ ౧౦౯ ॥ యాజనేతి ॥ యాజనాధ్యాపనే ఆపద్యనాపది చ ఉపనయనసంస్కృతాత్మనాం ద్విజాతీనామేవ క్రియేతే ప్రతిగ్రహః పునః నికృష్టజాతేః శూద్రాదపి క్రియతే తస్మాదసౌ తాభ్యాం గర్హితః ॥ ౧౧౦ ॥ జపేతి ॥ అసత్ప్రతిగ్రహాదసత్ప్రతిగ్రహయాజనాధ్యాపనైర్యదుత్పన్నం తత్ ప్రాయశ్చిత్తప్రకరణే వక్ష్యమాణక్రమేణ జపహోమైర్నశ్యతి । అసత్ప్రతిగ్రహజనితం పునః ప్రతిగృహీతద్రవ్యత్యాగేన మాసం గోష్ఠే పయః పీత్వేత్యేవమాదివక్ష్యమాణతపసాపగచ్ఛతి ॥ ౧౧౧ ॥ శిలోంఛమితి ॥ బ్రాహ్మణః స్వవృత్త్యా అజీవన్ యతస్తతోఽపి శిలోంఛం గృహ్ణీయాత్ । న తు తత్సంభవే అసత్ప్రతిగ్రహం కుర్యాత్ । యస్మాత్ ప్రతిగ్రహాత్ శిలః ప్రశస్తః కుంజర్యాత్మకానేకధాన్యోన్నయనం శిలః । తతోఽప్యుంఛః శ్రేష్ఠః ఏకైకధాన్యాదిగుడకోచ్చయనం ఉంఛః ॥ ౧౧౨ ॥ సీదద్భిరితి ॥ స్నాతకైః బ్రాహ్మణైః ధనాభావాత్ ధర్మార్థం కుటుంబావసాదం గచ్ఛద్భిః సువర్ణరజతవ్యతిరిక్తం ధాన్యవస్త్రాదికుప్యధనం యాగాద్యుపయుక్తం హిరణ్యాద్యపి ఆపత్ప్రకరణాత్ క్షత్రియాదప్యచ్ఛాస్త్రవర్తీ యాచిత ఇత్యస్య స్యాత్ । యశ్చ దాతుం నేచ్ఛతి కృపణత్వేనావధారితః స త్యాజ్యో న యాచనీయ ఇత్యర్థః । మేధాతిథిగోవిందరాజౌ తు త్యాగమర్హతీతి తస్య త్యాగేన వక్తవ్యమిత్యాచక్షాతే ॥ ౧౧౩ ॥ అకృతమితి ॥

విజనే వనే । బహ్వీర్గాః ప్రతిజగ్రాహ వృధోస్తక్ష్ణో మహాతపాః ॥ ౧౦౭ ॥ క్షుధార్తశ్చాత్తుమభ్యాగాద్విశ్వామిత్రః శ్వజాఘనీమ్ । చండాలహస్తాదాదాయ ధర్మాధర్మవిచక్షణః ॥ ౧౦౮ ॥ ప్రతిగ్రహాద్యాజనాద్వా తథైవాధ్యాపనాదపి । ప్రతిగ్రహః ప్రత్యవరః ప్రేత్య విప్రస్య గర్హితః ॥ ౧౦౯ ॥ యాజనాధ్యాపనే నిత్యం క్రియేతే సంస్కృతాత్మనాం । ప్రతిగ్రహస్తు క్రియతే శూద్రాదప్యంత్యజన్మనః ॥ ౧౧౦ ॥ జపహోమైరపైత్యేనో యాజనాధ్యాపనైః కృతమ్ । ప్రతిగ్రహనిమిత్తం తు త్యాగేన తపసైవ చ ॥ ౧౧౧ ॥ శిలోంఛమప్యాదదీత విప్రోఽజీవన్ యతస్తతః । ప్రతిగ్రహాచ్ఛిలః శ్రేయాంస్తతోఽప్యుంఛః ప్రశస్యతే ॥ ౧౧౨ ॥ సీదద్భిః కుప్యమిచ్ఛద్భిర్ధనం వా పృథివీపతిః । యాచ్యస్స్యాత్స్నాతకైర్విప్రైరదిత్సంస్త్యాగమర్హతి ॥ ౧౧౩ ॥ అకృతం చ కృతాత్ క్షేత్రాద్గౌరజావికమేవ చ । హిరణ్యం ధాన్యమన్నం చ పూర్వం పూర్వమదోషవత్ ॥ ౧౧౪ ॥ సప్త విత్తాగమా ధర్మ్యా దాయో లాభః క్రయో జయః । ప్రయోగః కర్మయోగశ్చ సత్ప్రతిగ్రహ ఏవ చ ॥ ౧౧౫ ॥ విద్యా శిల్పం భృతిస్సేవా గోరక్ష్యం విపణిః కృషిః । ధృతిర్భైక్షం కుసీదం చ దశ జీవనహేతవః ॥ ౧౧౬ ॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వాపి వృద్ధిం నైవ ప్రయోజయేత్ । కామం తు ఖలు ధర్మార్థం దద్యాత్పాపీయసేఽల్పికామ్ ॥ ౧౧౭ ॥ చ

అకృతం అనుప్తసస్యం క్షేత్రం తత్ కృతాదుప్తసస్యాత్ ప్రతిగ్రహాదోషరహితం । తథా గోచ్ఛాగమేషహిరణ్యధాన్యసిద్ధాన్నానాం మధ్యాత్ పూర్వపూర్వమదుష్టం తతశ్చైషాం పూర్వపూర్వాసంభవే పరః పరో జ్ఞేయః ॥ ౧౧౪ ॥ సప్తేతి ॥ దాయాద్యాః సప్త ధనాగమాః యథాధనాధికారం ధర్మాదనపేతాః । తత్ర దాయోఽన్వయాగతధనం । లాభో నిధ్యాదేః మైత్ర్యాదిలబ్ధస్య చ క్రయః ప్రసిద్ధః । ఏతే త్రయః చతుర్ణామపి వర్ణానాం ధర్మ్యాః । జయధనం విజయత్వేన క్షత్రియస్య ధర్మ్యాః । ప్రయోగో వృద్ధ్యాదిధనస్య కర్మయోగశ్చ కృషివాణిజ్యే వైశ్యస్య ప్రయోగౌ వైశ్యధర్మ్యౌ । సత్ప్రతిగ్రహో బ్రాహ్మణస్య ధర్మ్యః । ఏవం చైతేషాం ధర్మత్వవచనాదేతదభావే అన్యేష్వనాపద్విహితేష్వవృత్తికర్మసు ప్రవర్తితవ్యం తదభావే చాపద్విహితేషు ప్రవృత్తేష్విత్యేతదర్థమేతదిహోచ్యతే ॥ ౧౧౫ ॥ విద్యేతి ॥ ఆపత్ప్రకరణాజ్జీవనహేతవ ఇతి నిర్దేశాత్ ఏషాం మధ్యే యయా వృత్త్యా యస్యానాపది న జీవనం తయా తస్యాపద్యభ్యనుజ్ఞాయతే యథా బ్రాహ్మణస్య భవతి సేవాది । ఏవం శిల్పాదావపి జ్ఞేయం విద్యా వేదవిద్యావ్యతిరిక్తా వైద్యతర్కవిషాపనయనాదివిద్యా సర్వేషామాపది జీవనార్థం న దుష్యతి । శిల్పం గంధయుక్త్యాదికరణం భృతిః ప్రైష్యభావేన వేతనగ్రహణం । సేవా పరాజ్ఞాసంపాదనం । గోరక్షం పశుపాల్యం । విపణిః వణిజ్యా కృషిః స్వయంకృతా । ధృతిః సంతోషః తస్మిన్ సతి అల్పకేనాపి జీవ్యతే భైక్షం భిక్షాసమూహః కుసీదం వృద్ధ్యా ధనప్రయోగః స్వయంకృతోఽపి । ఇత్యేభిః దశభిరాపది జీవనీయం ॥ ౧౧౬ ॥ బ్రాహ్మణ ఇతి ॥ బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వాపి వృద్ధ్యాదిధనమాపద్యపి న ప్రయుంజీత । కింతు నికృష్టకర్మణా ధర్మార్థమసుకల్పితయా వృత్త్యా ప్రయుంజీత ఇదానీం రాజ్ఞామాపద్ధర్మమాహ ॥ ౧౧౭ ॥ చతుర్థమితి ॥ రాజ్ఞో ధాన్యాదీనామష్టమ ఇత్యాద్యుక్తం స ఆపది ధాన్యాదేః చతుర్థమపి భాగం కరార్థం గృహ్ణన్ పరయా శక్త్యా ప్రజా రక్షన్ అధికకరగ్రహణపాపేన న సంబధ్యతే । తస్మాత్ పునరాపద్యపి రాజ్ఞోఽపి రక్షణముచ్య

తేయస్మాత్ ॥౧౧౮॥ స్వధర్మ ఇతి॥ రాజ్ఞః శత్రువిజయః స్వధర్మో విజయఫలం యుద్ధమిత్యర్థః- ప్రజారక్షణప్రయుక్తః యదిమహచ్ఛత్రుభయం స్యాత్ తదా న యుద్ధపరాఙ్ముఖో భవేత్- ఏవం చ శస్త్రేణ వైశ్యాదిభ్యో రక్షిత్వా తేభ్యో ధర్మాదనపేతమాప్తపురుషైః బలిమాహారయేత్- కోఽసౌ బలిస్తమాహ॥ ౧౧౯॥ ధాన్య ఇతి॥ ధాన్యే వణిజాముపచయే వైశ్యానామష్టమం భాగం శుల్కమాహరేత్ ధాన్యానాం ద్వాదశోఽపి భాగ ఉక్తః ఆపద్యయమష్టమ ఉచ్యతే- అత్యన్తాపది తు చతుర్థో వేదితవ్యః- తత్రాపి వింశం గ్రాహ్యం - తథాహి బల్యాదీనాం కార్షాపణస్థానానాం వింశతితమం భాగం శుల్కం గృహ్ణీయాత్ - తత్రాపి పఞ్చాశద్భాగ ఆదేయో రాజ్ఞా పశుహిరణ్యయోరిత్యాపది పఞ్చాశద్భాగ ఉక్తః- ఆపద్యయం వింశ ఉచ్యతే । తథా శూద్రాః కారవః సూపకారాదయః శిల్పినః తక్షాదయః కర్మణైవోపకుర్వన్తి న తు తేభ్య అపద్యపి కరో గ్రాహ్యః॥ ౧౨౦॥ శూద్రస్త్వితి॥ శూద్రో బ్రాహ్మణశుశ్రూషయా అజీవన్ యది వృత్తిమాకాఙ్క్షేత్ తదా క్షత్రియం పరిచరేత్ తదభావే ధనినం వైశ్యం పరిచర్య జీవితుమిచ్ఛేత్ - ద్విజాతిశుశ్రూషణాసామర్థ్యే తు ప్రాగుక్తాని కర్మాణి కుర్యాత్ ॥ ౧౨౧॥ స్వర్గార్థమితి॥ స్వర్గప్రాప్త్యర్థం స్వవృత్తిలిప్సార్థం వా బ్రాహ్మణానేవ శూద్రః పరిచరేత్ - తస్మాజ్జాతో బ్రాహ్మణాశ్రితోఽయమితి శబ్దో యస్య శాకపార్థివాదిత్వాత్సమాసః సాస్య శూద్రస్య కృతకృత్యతా- తద్వ్యపదేశతయా అసౌ కృతకృత్యో భవతీత్యత ఏవ మతః ॥ ౧౨౨॥ విప్రేతి॥ బ్రాహ్మణపరిచర్యైవ శూద్రస్య కర్మాన్తరేభ్యః ప్రకృష్టం కర్మ శాస్త్రేఽభిధీయతే - యస్మాదేతద్వ్యతిరిక్తం యదసౌ కర్మ కురుతే- తదస్య నిష్ఫలం భవతీతి పూర్వస్తుత్యర్థం న త్వన్యనివర్తనాయ - పాకయజ్ఞాదీనామపి తస్య విహితత్వాత్ ॥ ౧౨౩॥ ప్రకల్ప్యేతి॥ తస్య పరిచారకశూద్రస్య పరిచర్యాసామ

చతుర్థమాదదానోఽపి క్షత్రియో భాగమాపది । ప్రజా రక్షన్పరం శక్త్యా కిల్బిషాత్ ప్రతిముచ్యతే॥ ౧౧౮। స్వ
ధర్మో విజయస్తస్య నాహవే స్యాత్పరాఙ్ముఖః। శస్త్రేణ వైశ్యాన్రక్షిత్వా ధర్మ్యమాహారయేద్బలిమ్॥ ౧౧౯
ధాన్యేఽష్టమం విశాం శుల్కం వింశం కార్షాపణావరమ్ । కర్మోపకరణాః శూద్రాః కారవః శిల్పినస్తథా॥ ౧౨౦
శూద్రస్తు వృత్తిమాకాఙ్క్షన్క్షత్రమారాధయేద్యది। ధనినం వాప్యుపారాధ్య వైశ్యం శూద్రో జిజీవిషేత్॥
౧౨౧॥ స్వర్గార్థముభయార్థం వా విప్రానారాధయేత్తు సః। జాతబ్రాహ్మణశబ్దస్య సా హ్యస్య కృతకృ
త్యతా ॥ ౧౨౨॥ విప్రసేవైవ శూద్రస్య విశిష్టం కర్మ కీర్త్యతే। యదతోఽన్యద్ధి కురుతే తద్భవత్యస్య నిష్ఫలమ్॥
౧౨౩॥ ప్రకల్ప్యా తస్య తైర్వృత్తిః స్వకుటుమ్బాద్యథార్హతః। శక్తిం చావేక్ష్య దాక్ష్యం చ భృత్యానాం చ
పరిగ్రహమ్॥ ౧౨౪॥ ఉచ్ఛిష్టమన్నం దాతవ్యం జీర్ణాని వసనాని చ। పులాకాశ్చైవ ధాన్యానాం జీర్ణాశ్చై
వ పరిచ్ఛదాః॥ ౧౨౫ ॥ న శూద్రే పాతకం కించిన్న చ సంస్కారమర్హతి । నాస్యాధికారో ధర్మేఽస్తి న ధర్మాత్
ప్రతిషేధనమ్॥ ౧౨౬॥ ధర్మేప్సవస్తు ధర్మజ్ఞాః సతాం వృత్తమనుష్ఠితాః। మన్త్రవర్జం న దుష్యన్తి ప్రశం
సాం ప్రాప్నువన్తి చ॥ ౧౨౭॥ యథా యథా హి సద్వృత్తమాతిష్ఠత్యనసూయకః। తథా తథేమం చాముం చ
లోకం ప్రాప్నోత్యనిన్దితః॥ ౧౨౮॥ శక్తేనాపి హి శూద్రేణ న కార్యో ధనసంచయః। శూద్రో హి ధనమాసా
ద్య బ్రాహ్మణానేవ బాధతే ॥ ౧౨౯॥ ఏతే చతుర్ణాం వర్ణానామాపద్ధర్మాః ప్రకీర్తితాః। యాన్సమ్యగ్

ర్థ్యాత్ కర్మోత్సాహం పుత్రదారాదిభర్తవ్యపరిమాణం చావేక్ష్య తైః బ్రాహ్మణైః స్వగృహానురూపా జీవికా కల్పనీయా॥ ౧౨౪॥ ఉచ్ఛిష్టమితి॥ తస్మై ప్రకృతాశ్రితశూద్రాయ భుక్తావశిష్టాన్నం బ్రాహ్మణైర్దేయం- ఏవం చ న శూద్రాయ మతిం దద్యాన్నోచ్ఛిష్టమిత్యనాశ్రితశూద్రవిషయమవతిష్ఠతే - తస్మాజ్జీర్ణవస్త్రాసారధాన్యజీర్ణవస్త్రపరిచ్ఛదోఽస్మై దేయః ॥ ౧౨౫॥ న శూద్ర ఇతి॥ లశునాదిభక్షణేన శూద్రేణ కించిత్పాతకం భవతి - న తు బ్రాహ్మణవధాదావపి అహింసా సత్యమిత్యాదేశ్చాతుర్వర్ణ్యసాధారణత్వేన విహితత్వాత్ - న చాప్యుపనయనాదిసంస్కారమర్హతి - నాస్యాగ్నిహోత్రాదిధర్మే అధికారోఽస్తి- అవిహితత్వాత్ - న చ శూద్రవిహితత్వాత్ పాకయజ్ఞాదిధర్మాదస్య నిషేధః। ఏవం చాస్య సర్వస్య నిద్ధార్థత్వాత్ అయం శ్లోక ఉత్తరార్థవాదః॥ ౧౨౬॥ ధర్మేప్సవ ఇతి॥ యే పునః శూద్రాః స్వధర్మవేదినో ధర్మప్రాప్తికామాస్త్రైవర్ణికానామాచారమనిషిద్ధమాశ్రితాః తేన నమస్కారేణ మన్త్రేణ పఞ్చయజ్ఞాన్న హాపయేదితి యాజ్ఞవల్క్యవచనాత్ నమస్కారమన్త్రేణ మన్త్రాన్తరరహితం పఞ్చయజ్ఞాదిధర్మ్యం కుర్వాణా న ప్రత్యవయన్తి - ఖ్యాతిం చ లోకే లభన్తే ॥ ౧౨౭॥ యథేతి॥ పరగుణానిన్దకః శూద్రో యథా యథా ద్విజాత్యాచారమనిషిద్ధమనుతిష్ఠతి - తథా తథా జనైరనిన్దిత ఇహ లోకే ఉత్కృష్టః సన్మృతః స్వర్గాదిలోకం చ ప్రాప్నోతి॥ ౧౨౮॥ శక్తేనేతి॥ ధనార్జనసమర్థేనాపి శూద్రేణ పోష్యవర్గసంవర్ధనపఞ్చయజ్ఞాద్యుచితాదధికబహుధనసంచయో న కర్త

వ్యైః యస్మాత్ శూద్రో ధనం ప్రాప్య శాస్త్రానభిజ్ఞత్వేన ధనమదాత్ శుశ్రూషాయాశ్చాకరణాత్ బ్రాహ్మణానేవ పీడయతీత్యుక్తస్యానువాదః॥ ౧౨౯॥ ఏత ఇతి॥ అమీ చతుర్ణాం వర్ణానామాపద్యనుష్ఠేయా ధర్మా ఉక్తాః యాన్ సమ్యక్ ఆచరంతో విహితానుష్ఠానాత్ నిషిద్ధానాచరణాచ్చ నిష్పాపతయా బ్రహ్మజ్ఞానలాభేన పరమాం గతిం మోక్షలక్షణాం లభంతే॥ ౧౩౦॥ ఏష ఇతి॥ అయం చ చతుర్ణాం వర్ణానామాచారః సమగ్రతః కథితః- అత ఊర్ధ్వం ప్రాయశ్చిత్తానుష్ఠానం శుభమభిధాస్యామి॥ ౧౩౧॥ ....

ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావల్యాం దశమోఽధ్యాయః. * * * * * ** ** **

సాంతానికమితి॥ నవైతానితి॥ నన్వతః పరం ప్రవక్ష్యామి ప్రాయశ్చిత్తవిధిం శుభమితి ప్రాయశ్చిత్తస్య వక్తవ్యతయా ప్రతిజ్ఞాతత్వాత్ సాంతానికాదిభ్యో దేయమిత్యాదికః ప్రస్తావః ఉచ్యతే- దానేనాకార్యకారిణ ఇతి ప్రాగుక్తత్వాత్ - దానేన వధనిర్ణేకం సర్పాదీనామశక్నువన్నిత్యాదేశ్చ వక్ష్యమాణత్వాత్- ప్రకృతప్రాయశ్చిత్తార్థకదానపాత్రోపన్యాసః ప్రకృతోపయుక్త ఏవ- వర్ణాశ్రమధర్మాదివ్యతిరిక్తప్రాయశ్చిత్తాదినైమిత్తికధర్మకథనార్థత్వాచ్చ అధ్యాయస్య అన్యస్యాపి నైమిత్తికధర్మస్యాత్రోపన్యాసోఽయుక్తః- సంతానప్రయోజనత్వాద్వివాహస్య సాంతానికో వివాహార్థీ- యక్ష్యమాణోఽవశ్యకర్తవ్యజ్యోతిష్టోమాదియాగం చికీర్షుః అధ్వగః పాంథః- సర్వవేదసః కృతసర్వస్వదక్షిణవిశ్వజిద్యాగః - విద్యాగురోః గ్రాసాచ్ఛాదనాద్యర్థః- ఏవం పితృమాత్రర్థావపి స్వాధ్యాయార్థీ స్వాధ్యాయాధ్యయనకాలీనాచ్ఛాదనాద్యర్థీ బ్రహ్మచారీ- ఉపతాపీ రోగీ. ఏతాన్నవ బ్రాహ్మణాన్ ధర్మభిక్షాశీలాన్ స్నాతకాన్ జానీయాత్- ఏతేభ్యో నిర్ధనేభ్యో గోహి

నుతిష్ఠంతో వ్రజంతి పరమాం గతిమ్॥ ౧౩౦॥ ఏష ధర్మవిధిః కృత్స్నశ్చాతుర్వర్ణ్యస్య కీర్తితః। అతః పరం ప్రవక్ష్యామి ప్రాయశ్చిత్తవిధిం శుభమ్॥ ౧౩౧॥ * ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం - దశమోఽధ్యాయః. ** * * * * * * * * ** **

(అథైకాదశాధ్యాయప్రారంభః.)

సాంతానికం యక్ష్యమాణమధ్వగం సర్వవేదసమ్। గుర్వర్థం పితృమాత్రర్థం స్వాధ్యాయార్థ్యుపతాపినః॥ ౧॥ నవైతాన్ స్నాతకాన్ విద్యాద్బ్రాహ్మణాన్ ధర్మభిక్షుకాన్। నిఃస్వేభ్యో దేయమేతేభ్యో దానం విద్యావిశేషతః॥ ౨॥ ఏతేభ్యో హి ద్విజాగ్ర్యేభ్యో దేయమన్నం సదక్షిణమ్। ఇతరేభ్యో బహిర్వేది కృతాన్నం దేయముచ్యతే॥ ౩॥ సర్వరత్నాని రాజా తు యథార్హం ప్రతిపాదయేత్। బ్రాహ్మణాన్ వేదవిదుషో యజ్ఞార్థం చైవ దక్షిణామ్॥ ౪॥ కృతదారోఽపరాన్ దారాన్ భిక్షిత్వా యోఽధిగచ్ఛతి। రతిమాత్రం ఫలం తస్య ద్రవ్యదాతుస్తు సంతతిః॥ ౫॥ ధనాని తు యథాశక్తి విప్రేషు ప్రతిపాదయేత్। వేదవిత్సు వివిక్తేషు ప్రేత్య స్వర్గం సమశ్నుతే॥ ౬॥ యస్య త్రైవార్షికం భక్తం పర్యాప్తం భృత్యవృత్తయే। అధికం వాపి విద్యేత స సోమం పాతుమర్హతి॥ ౭॥ అతః స్వల్పీయసి ద్రవ్యే యః సోమం పిబతి ద్విజః। స పీతసోమపూర్వోఽపి న తస్యాప్నోతి తత్ఫలమ్॥ ౮॥

రణ్యాదినీయక ఇతి దానం విద్యావిశేషానురూపేణ దద్యాత్॥ ౨॥ ఏతేభ్య ఇతి॥ ఏతేభ్యో నవబ్రాహ్మణశ్రేష్ఠేభ్యో అంతర్వేది సదక్షిణమన్నం దాతవ్యం- ఏతద్వ్యతిరిక్తేభ్యః పునస్సిద్ధాన్నం బహిర్వేది దేయత్వేనోపదిశ్యతే - ధనదానే త్వనియమః॥ ౩॥ సర్వరత్నానీతి॥ రాజా పునః సర్వరత్నాని మణిముక్తాదీని యాగోపయోగ్యాని చ దక్షిణార్థం ధనం విద్యానురూపేణ వేదవిదో బ్రాహ్మణాన్ స్వీకారయేత్॥ ౪॥ కృతదార ఇతి॥ యః సదారః సంతత్యర్థాదినిమిత్తమంతరేణాపరాన్ దారాన్ భిక్షిత్వా కరోతి - తస్య రతిమాత్రం ఫలం - ధనదాతుః పునః తదుత్పన్నాన్యపత్యాని భవంతీతి నిందాతిశయః - నైవం విధేన ధనం యాచిత్వాన్యో వివాహః కర్తవ్యః - నాప్యేవం విధాయ నియమతో ధనం దేయమితి॥ ౫॥ ధనానీతి॥ ధనాని గోభూహిరణ్యాదీని శక్త్యనతిక్రమేణ - బ్రాహ్మణేషు వేదజ్ఞేషు వివిక్తేషు పుత్రకలత్రాద్యవసక్తేషు ప్రతిపాదయేత్ తద్దాతా చ స్వర్గప్రాప్తిభాగ్భవతి॥ ౬॥ యస్యేతి॥ యస్యావశ్యపోష్యభరణార్థం వర్షత్రయపర్యాప్తం తదధికం వా భక్తాది స్యాత్ స కామ్యసోమయాగం కర్తుమర్హతి - నిత్యస్య పునర్యథాకథంచిదవశ్యకర్తవ్యత్వాత్ నాయం నిషేధః। అత ఏవ సమాంతే సౌమికైర్మఖైరితి నిత్యవిషయత్వముక్తవాన్॥ ౭॥ అత ఇతి॥ త్రైవార్షికధనాదల్పధనే సతి యః సోమయాగం కరోతి - తస్య ప్రథమసోమయాగో నిత్యోఽపి న సంపన్నో భవతి సుతరాం ద్వితీయయాగః కామ్యః॥ ౮॥ శక్త ఇతి॥ యో బహుధనత్వాద్దానశక్తః స్వే అవశ్యభరణీయే పితృమాత్రాదిజ్ఞాతిజనే దౌర్గత్యాద్ దుఃఖేనైతే సతి యశోఽర్థం అన్యేభ్యో దదాతి - స తస్య దానవిశేషో ధర్మప్రతిరూపకో న తు ధర్మ ఏవ- మధ్వాపాతో మధుకోపక్రమః

ప్రథమం యశస్కరత్వాత్ విషాస్వాదశ్చ అంతే నరకఫలత్వాత్ తస్మాదేతన్న కార్యం ॥ ౯ ॥ భృత్యానామితి ॥ పుత్రదారాద్యవశ్యభర్తవ్యపీడనేన యత్ పారలౌకికధర్మబుద్ధ్యా శ్రాద్ధాదికం కరోతి - తస్య దాతుర్జీవతో మృతస్య చ తద్దానం దుఃఖఫలం భవతీతి పూర్వశ్లోకోక్తాదృష్టార్థదానప్రతిషేధః । అయం త్వదృష్టార్థదానప్రతిషేధః ॥ ౧౦ ॥ యజ్ఞ ఇతి ॥ య ఇతి ॥ క్షత్రియాదేర్యజమానస్య విశేషతో బ్రాహ్మణస్య యది యజ్ఞ ఇతరాంగసంపత్తౌ సత్యామేకేనాంగేనాసంపూర్ణః స్యాత్ - తదా యో వైశ్యో బహుపశ్వాదిధనః పాకయజ్ఞాదిరహితో అసోమయాజీ తస్య గృహాత్ తదంగోచితం ద్రవ్యం బలేన చౌర్యేణ వాహరేత్ ఏతచ్చ ధర్మప్రధానే సతి రాజని కార్యం - స హి శాస్త్రార్థమనుతిష్ఠంతం న నిగృహ్ణాతి ॥ ౧౧ ॥ ౧౨ ॥ ఆహరేదితి ॥ యజ్ఞస్య ద్వ్యంగే త్ర్యంగే వైకల్యే సతి తాని త్రీణి చాంగాని ద్వే వాంగే వైశ్యాద్యలాభే సతి నిర్విశంకం శూద్రస్య గృహాత్ బలేన చౌర్యేణ వాహరేత్ - యస్మాచ్ఛూద్రస్య కశ్చిదపి యజ్ఞసంబంధో నాస్తి - న యజ్ఞార్థం ధనం శూద్రాద్విప్రో భిక్షేతేతి వక్ష్యమాణప్రతిషేధః శూద్రాద్యాచనస్య - న తు బలగ్రహణాదేః ॥ ౧౩ ॥ య ఇతి ॥ యో నాహితాగ్నిః గోశతపరిమాణధనః ఆహితాగ్నిర్వా అసోమయాజీ గోసహస్రపరిమితధనః - ద్వయోరపి గృహాభ్యాం ప్రకృతమంగద్వయం త్రయం వాఽవిచార్య బ్రాహ్మణేన ద్రవ్యమాహరణీయం - బ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యామపి బ్రాహ్మణ ఆహరేత్ - క్షత్రియస్య తు ఆదస్యుక్రియాత్ బ్రాహ్మణస్వహరణం నిషేధయిష్యతి ॥ ౧౪ ॥ ఆదానేతి ॥ ప్రతిగ్రహాదినా ఆదానం ధనగ్రహణం నిత్యం యస్యాసౌ ఆదాననిత్యః బ్రాహ్మణః తస్మాదిష్టాపూర్తదానరహితాత్ యజ్ఞాంగద్వయత్రయార్థం యాచనాయాం కృతాయామదదతో బలేన చౌర్యేణ వాహరేత్ - తథా కృతే అపహర్తుః ఖ్యాతిః ప్రకాశతే ధర్మశ్చ వృద్ధిమేతి ॥ ౧౫ ॥ తథైవేతి ॥ సాయంప్రాతర్భో

శక్తః పరజనే దాతా స్వజనే దుఃఖజీవిని । మధ్వాపాతో విషాస్వాదః స ధర్మప్రతిరూపకః ॥ ౯ ॥ భృత్యానాము
పరోధేన యత్కరోత్యౌర్ధ్వదైహికమ్ । తద్భవత్యసుఖోదర్కం జీవతశ్చ మృతస్య చ ॥ ౧౦ ॥ యజ్ఞశ్చేత్ ప్రతి
రుద్ధః స్యాదేకేనాంగేన యజ్వనః । బ్రాహ్మణస్య విశేషేణ ధార్మికే సతి రాజని ॥ ౧౧ ॥ యో వైశ్యః స్యాద్బ
హుపశుర్హీనక్రతురసోమపః । కుటుంబాత్తస్య తద్ద్రవ్యమాహరేద్యజ్ఞసిద్ధయే ॥ ౧౨ ॥ ఆహరేత్త్రీణి వా ద్వే
వా కామం శూద్రస్య వేశ్మనః । న హి శూద్రస్య యజ్ఞేషు కశ్చిదస్తి పరిగ్రహః ॥ ౧౩ ॥ యో నాహితాగ్నిః శత
గురయజ్వా చ సహస్రగుః । తయోరపి కుటుంబాభ్యామాహరేదవిచారయన్ ॥ ౧౪ ॥ ఆదాననిత్యాచ్చాదాతురా
హరేదప్రయచ్ఛతః । తథా యశోఽస్య ప్రథతే ధర్మశ్చైవ ప్రవర్ధతే ॥ ౧౫ ॥ తథైవ సప్తమే భక్తే భక్తాని ష
డనశ్నతా । అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యం హీనకర్మణః ॥ ౧౬ ॥ ఖలాత్ క్షేత్రాదగారాద్వా యతో వాప్యు
పలభ్యతే । ఆఖ్యాతవ్యం తు తత్తస్మై పృచ్ఛతే యది పృచ్ఛతి ॥ ౧౭ ॥ బ్రాహ్మణస్వం న హర్తవ్యం క్షత్రియేణ క
దాచన । దస్యునిష్క్రియయోస్తు స్వమజీవన్హర్తుమర్హతి ॥ ౧౮ ॥ యోఽసాధుభ్యోఽర్థమాదాయ సాధు
భ్యః సంప్రయచ్ఛతి । స కృత్వా ప్లవమాత్మానం సంతారయతి తావుభౌ ॥ ౧౯ ॥ యద్ధనం యజ్ఞశీలానాం దేవస్వం
తద్విదుర్బుధాః । అయజ్వనాం తు యద్విత్తమాసురస్వం తదుచ్యతే ॥ ౨౦ ॥ న తస్మిన్ధారయేద్దండం ధార్మికః
పృథివీపతిః । క్షత్రియస్య హి బాలిశ్యాద్బ్రాహ్మణః సీదతి క్షుధా ॥ ౨౧ ॥ తస్య భృత్యజనం జ్ఞాత్వా స్వకుటుం

జనోపదేశాత్ త్రిరాత్రోపవాసే వృత్తే చతుర్థాహని ప్రాతః సప్తమే భక్తే దానాదిధర్మరహితాదేకదినపర్యాప్తమర్థం చౌర్యాదినాహర్తవ్యం ॥ ౧౬ ॥ ఖలాదితి ॥ ధాన్యాదిమర్దనస్థానాత్ క్షేత్రాద్వా గృహాద్వా యతో వా అన్యస్మాత్ ప్రదేశాత్ ధాన్యం హీనకర్మసంబంధి లభ్యతే - తతో హర్తవ్యం - యది వాసౌ ధనస్వామీ పృచ్ఛతి కిం నిమిత్తం కృతం ఇతి పృచ్ఛతే నిమిత్తం చౌర్యాదేర్వక్తవ్యం ॥ ౧౭ ॥ బ్రాహ్మణస్వమితి ॥ ఉక్తేష్వపి నిమిత్తేషు క్షత్రియేణ బ్రాహ్మణస్య ధనం తతోఽపకృష్టత్వాత్ న హర్తవ్యం - సమానన్యాయతయా తు వైశ్యశూద్రాభ్యాం ఉత్కృష్టజాతితో న హర్తవ్యం - ప్రతిషిద్ధకృద్విహితాననుష్ఠాయినోః పునః బ్రాహ్మణక్షత్రియయోరత్యంతాపది క్షత్రియో హర్తుమర్హతి ॥ ౧౮ ॥ య ఇతి ॥ యో హీనకర్మాదిభ్య ఉత్కృష్టేభ్యోఽభిహితేష్వపి నిమిత్తేషు ఉక్తానురూపం యజ్ఞాంగాదిసాధనం కృత్వా సాధుభ్య ఉత్కృష్టేభ్యః ఋత్విగాదిభ్యో ధనం దదాతి - స యస్యాపహరతి తద్దురితం నాశయతి - యస్మై తద్దదాతి తద్యాగార్థాఖ్యాతాదిత్యేకం ద్వావప్యాత్మానముడుపం కృత్వా దుఃఖాన్మోచయతి ॥ ౧౯ ॥ యద్ధనమితి ॥ యజ్ఞశీలానాం యద్ధనం తద్యాగాదౌ వినియోగాత్ దేవస్వం విద్వాంసో మన్యంతే - యాగాదిశూన్యానాం తు యద్విత్తం తద్ధర్మే వినియోగాభావాదాసురస్వముచ్యతే - అతః కదర్యపర్యాప్త్యయాగసంపాదనాత్ తద్దేవస్వం కర్తవ్యం ॥ ౨౦ ॥ నేతి ॥ తస్మిన్నుక్తనిమిత్తే చౌర్యబలాత్కారం కుర్వాణే ధర్మప్రధానో రాజా దండం న కుర్యాత్ - యస్మాద్రాజ్ఞో మూఢత్వాత్ బ్రాహ్మణః క్షుధావసాదం ప్రాప్నోతి - తతశ్చ ॥ ౨౧ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య బ్రాహ్మణస్యావశ్యభరణీయపుత్రాదివర్గం జ్ఞాత్వా శ్రుతాచారోచితతదనురూపాం వృత్తిం

కల్పయేత్ ॥ ౨౨॥ కల్పయిత్వేతి॥ అస్య బ్రాహ్మణస్య జీవికాం విధాయ - శత్రుచారాదేః సర్వతో రక్షయేత్ - యస్మాత్పరిరక్షణాద్రక్షితోఽస్య ధర్మషడ్భాగం ప్రాప్నోతి॥ ౨౩॥ నేతి॥ యజ్ఞసిద్ధయే ధనం బ్రాహ్మణః కదాచిన్న శూద్రాద్యాచయేత్ - యస్మాచ్ఛూద్రాద్యాచిత్వా యజ్ఞం కుర్వాణో మృతశ్చండాలో భవతి- అతో యాచననిషేధాత్ శూద్రాదయాచితోపస్థితం యజ్ఞార్థమప్యవిరుద్ధం ॥ ౨౪॥ యజ్ఞార్థమితి॥ యజ్ఞసిద్ధ్యర్థం ధనం యాచిత్వా యో యజ్ఞే సర్వం న వినియుఙ్క్తే స శతం వర్షాణి భాసత్వం కాకత్వం వా ప్రాప్నోతి ॥ ౨౫॥ దేవస్వమితి॥ ప్రతిమాదిదేవతార్థముత్సృష్టం ధనం దేవస్వం బ్రాహ్మణస్వం చ యో లోభాదపహరతి స పాపస్వభావో జన్మాంతరే గృధ్రోచ్ఛిష్టేన జీవతి ॥ ౨౬॥ ఇష్టిమితి॥ సమాప్తే వర్షే ద్వితీయవర్షస్య ప్రవృత్తిరబ్దపర్యాయం చైత్రశుక్లాదివర్షప్రవృత్తిః తత్ర సంస్థైవైశ్వానరీమిష్టిం విహితసోమయాగాసంభవే తదకరణదోషనిహారణార్థం సర్వదా శూద్రాదితఉక్తధనగ్రహణరూపామిష్టిం కుర్యాత్ ॥ ౨౭॥ ఆపత్కల్పేనేతి॥ ఆపద్విహితేన విధినా యో నాపది ధర్మానుష్ఠానం ద్విజః కురుతే - తస్య తత్పరలోకే నిష్ఫలం భవతీతి మన్వాదిభిర్విచారితం॥ ౨౮॥ విశ్వైరితి॥ విశ్వేదేవాఖ్యైర్దేవైః సాధ్యైశ్చ తథా మహర్షిభిర్బ్రాహ్మణైః మరణాద్భీతైరాపత్సు ముఖ్యస్య విధేః సోమాదేర్వైశ్వానర్యాదిప్రతినిధిరనుష్ఠితోఽసావముఖ్యాసంభవే కార్యః- నతు ముఖ్యసంభవే॥ ౨౯॥ ప్రభురితి॥ యో ముఖ్యానుష్ఠానసంపన్నః సన్ ఆపద్విహితేన ప్రతినిధినా అనుష్ఠానం కరోతి- తస్య దుర్బుద్ధేః పారలౌకికం అభ్యుదయరూపం ప్రత్యవాయపరిహారార్థం ఫలం చ న భవతి- ఆపత్కల్పేన యో ధర్మమిత్యనేనోక్తమప్యేతచ్ఛాస్త్రా

చాన్మహీపతిః। శ్రుతశీలే చ విజ్ఞాయ వృత్తిం ధర్మ్యాం ప్రకల్పయేత్ ॥౨౨॥ కల్పయిత్వాఽస్య వృత్తిం చ రక్షేదేనం సమంతతః। రాజా హి ధర్మషడ్భాగం తస్మాత్ప్రాప్నోతి రక్షితాత్ ॥ ౨౩ ॥ న యజ్ఞార్థం ధనం శూద్రాద్విప్రో భిక్షేత కర్హిచిత్। యజమానో హి భిక్షిత్వా చండాలః ప్రేత్య జాయతే॥ ౨౪॥ యజ్ఞార్థమర్థం భిక్షిత్వా యో న సర్వం ప్రయచ్ఛతి। స యాతి భాసతాం విప్రః కాకతాం వా శతం సమాః॥ ౨౫ ॥ దేవస్వం బ్రాహ్మణస్వం వా లోభేనోపహినస్తి యః। స పాపాత్మా పరే లోకే గృధ్రోచ్ఛిష్టేన జీవతి॥ ౨౬॥ ఇష్టిం వైశ్వానరీం నిత్యం నిర్వపేదబ్దపర్యయే। క్లృప్తానాం పశుసోమానాం నిష్కృత్యర్థమసంభవే ॥ ౨౭॥ ఆపత్కల్పేన యో ధర్మం కురుతేఽనాపది ద్విజః। స నాప్నోతి ఫలం తస్య పరత్రేతి విచారితమ్॥ ౨౮॥ విశ్వైశ్చ దేవైః సాధ్యైశ్చ బ్రాహ్మణైశ్చ మహర్షిభిః। ఆపత్సు మరణాద్భీతైర్విధేః ప్రతినిధిః కృతః॥ ౨౯॥ ప్రభుః ప్రథమకల్పస్య యోఽనుకల్పేన వర్తతే। న సాంపరాయికం తస్య దుర్మతేర్విద్యతే ఫలమ్॥ ౩౦॥ న బ్రాహ్మణో వేదయేత కించిద్రాజని ధర్మవిత్। స్వవీర్యేణైవ తాంఛిష్యాన్మానవానపకారిణః॥ ౩౧॥ స్వవీర్యాద్రాజవీర్యాచ్చ స్వవీర్యం బలవత్తరమ్। తస్మాత్స్వేనైవ వీర్యేణ నిగృహ్ణీయాదరీన్ద్విజః॥ ౩౨॥ శ్రుతీరథర్వాంగిరసీః కుర్యాదిత్యవిచారయన్। వాక్శస్త్రం వై బ్రాహ్మణస్య తేన హన్యాదరీన్ద్విజః॥ ౩౩॥ క్షత్రియో బాహువీర్యేణ తరేదాపదమాత్మనః। ధనేన వైశ్యశూద్రౌ తు జపహోమైర్ద్విజోత్తమః॥ ౩౪॥ విధాతా శాసితా వక్తా మైత్రో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే। తస్మై నాకుశలం బ్రూయాన్న శుష్కాం గిరమీరయేత్ ॥ ౩౫॥ న వై కన్యా న యువతిర్నాల్ప

వరార్థం పునరుచ్యతే॥ ౩౦॥ నేతి॥ కర్మజ్ఞో బ్రాహ్మణః కించిదప్యపకృతం న రాజ్ఞః కథయేత్ అపితు స్వశక్త్యైవ వక్ష్యమాణాభిచారాదినా అపకారిణో మనుష్యాన్నిగృహ్ణీయాత్ తతశ్చ స్వకీయధర్మవిరోధాదపకృష్టాపరాధకరణే సత్యభిచారాదినా దోష ఏవైవం పరమతమితి నత్వభిచారో విధీయతే రాజనివేదనం వా నిషిధ్యతే॥ ౩౧॥ స్వవీర్యాదితి॥ యస్మాత్ స్వసామర్థ్యాత్ రాజసామర్థ్యాచ్చ పరాధీనరాజసామర్థ్యాపేక్షయా స్వసామర్థ్యమేవ స్వాధీనత్వాత్ బలీయః- తస్మాత్ స్వేనైవ వీర్యేణైవ శత్రూన్ బ్రాహ్మణో నిగృహ్ణీయాత్- కిం తత్ స్వవీర్యమిత్యాహ॥ ౩౨॥ శ్రుతీరితి॥ అథర్వవేద ఆంగిరసీర్దృష్టాభిచారశ్రుతీరవిచారయన్ కుర్యాత్ - తదర్థమభిచారమనుతిష్ఠేదిత్యర్థః- యస్మాదభిచారమంత్రోచ్చారణాత్మికా బ్రాహ్మణస్య వాగేవ శస్త్రకార్యకరణాత్ శస్త్రం- తేన బ్రాహ్మణః శత్రూన్ హన్యాత్ ॥ ౩౩॥ క్షత్రియ ఇతి॥ క్షత్రియః స్వపౌరుషేణ శత్రుకృతపరిభవలక్షణామాత్మన ఆపదం నిస్తరేత్ - వైశ్యశూద్రౌ పునః ప్రతికర్త్రే ధనదానేన- బ్రాహ్మణస్త్వభిచారాత్మకైర్జపహోమైః॥ ౩౪॥ విధాతేతి॥ విహితకర్మణామనుష్ఠాతా పుత్రశిష్యాదీనాం శాస్తా ప్రాయశ్చిత్తాదిధర్మాణాం వక్తా సర్వభూతమైత్రీప్రధానో బ్రాహ్మణ ఉచ్యతే- తస్మై నిగృహ్యతామయమిత్యేవం అనిష్టం న బ్రూయాత్ - నాప్యాక్రోశం వాచం వాగ్దండధిగ్దండరూపాం తస్యోచ్చా

ఈరయేత్ ॥౩౫॥ న వా ఇతి ॥ కన్యా అనూఢాపి తరుణీ తథా అల్పాధ్యాయీ మూర్ఖో వ్యాధ్యాదిపీడితానుపనీతాః శ్రౌతార్తే సాయంప్రాతర్హోమాన్న కుర్యుః హోతరయేదితి ప్రసక్తౌ అయం కన్యాదీనాం ప్రతిషేధః ॥ ౩౬ ॥ నరక ఇతి ॥ ఏతే కన్యాదయో హోమం కుర్వాణా నరకం గచ్ఛన్తి యస్య చాగ్నిహోత్రం ప్రతినిధిరూపేణ కుర్వన్తి సోఽపి నరకం గచ్ఛతి - తస్మాత్ శ్రౌతకర్మప్రవీణః సమస్తవేదాధ్యాయీ హోతా కార్యః ॥ ౩౭ ॥ ప్రాజాపత్యమితి ॥ ఆధానే ప్రాజాపత్యమశ్వం ప్రజాపతిదేవతాకం ధనసంపత్తౌ సత్యాం బ్రాహ్మణో దక్షిణామదత్వా కృతేఽప్యాధానేఽనాహితాగ్నిర్భవతి - ఆధానఫలం న లభతే తస్మాదాధానేఽశ్వం దక్షిణాం దద్యాత్ ॥ ౩౮ ॥ పుణ్యానీతి ॥ శ్రద్ధావాన్ వశీకృతేన్ద్రియో యజ్ఞవ్యతిరిక్తాని తీర్థయాత్రాదీని కర్మాణి పుణ్యాని కుర్వీత న తు శాస్త్రోక్తదక్షిణాతోఽల్పదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజేత యజ్ఞోపకారార్థత్వాత్ దక్షిణాయాః స్వల్పేనాప్యుద్వేగాదిదోషనిషేధార్థమిదం వచనమ్ ॥ ౩౯ ॥ ఇన్ద్రియాణీతి ॥ చక్షురాదీని ఇన్ద్రియాణి జీవతః ఖ్యాతిరూపం యశః స్వర్గమాయుః మృతస్య ఖ్యాతిరూపాం కీర్తిం అపత్యాని పశూంశ్చాల్పదక్షిణో యజ్ఞో నాశయతి - తస్మాదల్పదక్షిణాదానేన యాగం న కుర్యాత్ ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిహోత్రీతి ॥ అగ్నిహోత్రీ బ్రాహ్మణ ఇచ్ఛాతోఽగ్నీన్ సాయంప్రాతర్హోమమకృత్వా మాసం చాన్ద్రాయణం చరేత్ - యస్మాదీశ్వరః పుత్రస్తస్య హత్యాహననం తత్తుల్యమేతత్ తథా చ శ్రుతిః - వీరహా వా ఏష దేవానాం భవతి - యోఽగ్నిముద్వాసయత ఇతి అన్యే తు మాసమపవిధ్యేతి సమర్థయన్తి ॥ ౪౧ ॥ యే ఇతి ॥ యే శూద్రాదధిగమ్యార్థం ప్రాప్య సామాన్యాభిధానేన యాచనేన వా అర్థం స్వీకృత్య వృషలాగ్న్యుపసేవినామితి వక్ష్యమాణలింగాదాధానపూర్వకమగ్నిహోత్రమనుతిష్ఠన్తి తే శూద్రాణామేవ యాజకా న తు తేషాం తత్ఫలం భవతి - అత స్తే వేదవాదిషు నిన్దితాః ॥

విద్యో న బాలిశః । హోతా స్యాదగ్నిహోత్రస్య నార్తో నాసంస్కృతస్తథా ॥ ౩౬ ॥ నరకే హి పతన్త్యేతే జుహ్వన్తః స చ యస్య తత్ । తస్మాద్వైతానకుశలో హోతా స్యాద్వేదపారగః ॥ ౩౭ ॥ ప్రాజాపత్యమదత్త్వాశ్వమగ్న్యాధేయస్య దక్షిణామ్ । అనాహితాగ్నిర్భవతి బ్రాహ్మణో విభవే సతి ॥ ౩౮ ॥ పుణ్యాన్యన్యాని కుర్వీత శ్రద్దధానో జితేన్ద్రియః । న త్వల్పదక్షిణైర్యజ్ఞైర్యజేతేహ కథంచన ॥ ౩౯ ॥ ఇన్ద్రియాణి యశః స్వర్గమాయుః కీర్తిం ప్రజాః పశూన్ । హన్త్యల్పదక్షిణో యజ్ఞస్తస్మాన్నాల్పధనో యజేత్ ॥ ౪౦ ॥ అగ్నిహోత్ర్యపవిధ్యాగ్నీన్ బ్రాహ్మణః కామకారతః । చాన్ద్రాయణం చరేన్మాసం వీరహత్యాసమం హి తత్ ॥ ౪౧ ॥ యే శూద్రాదధిగమ్యార్థమగ్నిహోత్రముపాసతే । ఋత్విజస్తే హి శూద్రాణాం బ్రహ్మవాదిషు గర్హితాః ॥ ౪౨ ॥ తేషాం సతతమజ్ఞానాం వృషలాగ్న్యుపసేవినామ్ । పదా మస్తకమాక్రమ్య దాతా దుర్గాణి సంతరేత్ ॥ ౪౩ ॥ అకుర్వన్విహితం కర్మ నిన్దితం చ సమాచరన్ । ప్రసక్తశ్చేన్ద్రియార్థేషు ప్రాయశ్చిత్తీయతే నరః ॥ ౪౪ ॥ అకామతః కృతే పాపే ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్బుధాః । కామకారకృతేఽప్యాహురేకే శ్రుతినిదర్శనాత్ ॥ ౪౫ ॥ అకామతః కృతం పాపం వేదాభ్యాసేన శుద్ధ్యతి । కామతస్తు కృతం మోహాత్ప్రాయశ్చిత్తైః పృథగ్వి

౪౨ ॥ తేషామితి ॥ తేషాం శూద్రధనాహితాగ్నిపరిచారిణాం మూర్ఖాణాం మూర్ధ్ని పాదం దత్వా శూద్రః తేన దానేన సతతం పరలోకే దుఃఖాని నిస్తరతి - న తు యజమానానాం ఫలం భవతి ॥ ౪౩ ॥ అకుర్వన్నితి ॥ నిత్యం యద్విహితం సంధ్యోపాసనాది నైమిత్తికం చ శవస్పర్శాదౌ స్నానాది తదకుర్వన్ - తథా ప్రతిషిద్ధం హింసాద్యనుతిష్ఠన్ విహితనిషిద్ధేషు అత్యన్తాసక్తిం కుర్వన్ - నరో మనుష్యజాతిమాత్రం - ప్రాయశ్చిత్తమర్హతి - న స్విన్ద్రియార్థేషు సర్వేషు న ప్రసజ్యేత కామత ఇతి నిషేధాత్ నిన్దితపదేనైవ ప్రసక్తశ్చేన్ద్రియార్థేష్వపి సంగృహీతం అతః పృథక్ న వక్తవ్యం - ఉచ్యతే అస్య స్నాతకవ్రతేషు పాఠాత్ తత్ర వ్రతానీమాని ధారయేదిత్యుపక్రమాన్నాయం ప్రతిషేధః - కింతు వ్రతవిధిః - తర్హి అకుర్వన్విహితం కర్మేత్యనేనైవ ప్రాప్తత్వాత్ పృథక్ న వక్తవ్యమితి చేన్న స్నాతకేతరవిషయత్వేనాస్య సవిషయత్వాత్ ॥ ౪౪ ॥ అకామత ఇతి ॥ అబుద్ధికృతే పాపే ప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యాహుః పండితాః ఏకే పునరాచార్యాః కామతః కృతే పాపే ప్రాయశ్చిత్తం భవతీత్యాహుః - ఏతచ్చ పృథక్ప్రత్యభిధానం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం - శ్రుతినిదర్శనాదితి ఇన్ద్రో యతీన్ సాలావృకేభ్యః ప్రాయచ్ఛత్ తమశ్లీలా వాగభ్యవదత్ స ప్రజాపతిముపాధావత్ తస్మా ఏతముపహవ్యం ప్రాయచ్ఛదితి - అస్యార్థః - ఇన్ద్రో యతీన్ బుద్ధిపూర్వకం శ్వభ్యో దత్తవాన్ స ప్రాయశ్చిత్తార్థం ప్రజాపతిసమీపమగమత్ తస్మై ప్రజాపతిరుపహవ్యాఖ్యం కర్మ ప్రాయశ్చిత్తం దత్తవాన్ - అతః కామకారకృతేఽప్యస్తి ప్రాయశ్చిత్తం ॥ ౪౫ ॥ అకామత ఇతి ॥ అనిచ్ఛాతః కృతం పాపం వేదాభ్యాసేన శుధ్యతి నశ్యతి వేదాభ్యాసేనేతి కామకృతవిషయప్రాయశ్చిత్తాపేక్షయా లఘుప్రాయశ్చిత్తోపలక్షణార్థం ప్రాయశ్చిత్తాన్తరేణాపి విధానాత్ - రాగద్వేషాదికయా మూఢతయా పునరనిచ్ఛాతః కృతం నానాప్రకారైః ప్రాయశ్చిత్తైర్విశోధన

తపోభిశ్శుద్ధ్యతీతి గురుప్రాయశ్చిత్తపరం. అతః పూర్వోక్తస్యైవాయమధ్యాహారః. యద్యప్యధికారనిరూపణం ప్రకృతప్రాయశ్చిత్తంతత్ప నంతరం వక్ష్యతి. తథాప్యజ్ఞానాత్ లఘుప్రాయశ్చిత్తాధికారిజ్ఞానాత్ గురుప్రాయశ్చిత్తేఽధిక్రియత ఇతి అధికారనిరూపణమేవేదం ॥ ౪౬ ॥ ప్రాయశ్చిత్తీయతామితి ॥ దైవాత్ ప్రమాదాదన్యశరీరకృతేన పూర్వజన్మార్జితదుష్కృతేన క్షయరోగాదిభిః సూచితేన ప్రాయశ్చిత్తీయతాం ప్రాప్య అకృతే ప్రాయశ్చిత్తే సాధుభిస్సహ యాజనాదినా సంసర్గం న గచ్ఛేత్ ॥ ౪౭ ॥ ఇహేతి ॥ ఇహ జన్మని నిషిద్ధాచరణైః కేచిత్ పూర్వజన్మకృతైః దుష్టస్వభావా మనుష్యాః కౌనఖ్యాదికం రూపవిపర్యయం ప్రాప్నువంతి ॥ ౪౮ ॥ సువర్ణచోర ఇతి ॥ పిశున ఇతి ॥ అన్నహర్తేతి ॥ ఏవమితి ॥ బ్రాహ్మణస్వర్ణచోరః కుత్సితనఖత్వం ప్రాప్నోతి । నిషిద్ధసురాపః శ్యావదంతతాం. బ్రహ్మహా క్షయరోగిత్వం గురుభార్యాగామీ వికోశమేహనత్వం. పిశునో విద్యమానదోషాభిధాయీ దుర్గంధినాసత్వం. అవిద్యమానదోషాభిధాయకో దుర్గంధిముఖత్వం. ధాన్యచోరోఽంగహీనత్వం. ధాన్యాదేరపద్రవ్యేణ మిశ్రణకర్తా అతిరిక్తాంగత్వం. అన్నచోరో మందానలత్వం. అననుజ్ఞాతాధ్యాయీ మూకత్వం. వస్త్రచోరః శ్వేతకుష్ఠత్వం. అశ్వచోరః ఖంజత్వం. ఏవం బుద్ధివాక్చక్షుశ్శ్రోత్రవికలా వికృతరూపాః సాధునిగర్హితాః ప్రాగ్జన్మార్జితోపభుక్తదుష్కృతశేషేణోత్పద్యంతే ॥ ౪౯ ॥ ౫౦ ॥ ౫౧ ॥ ౫౨ ॥ చరితవ్యమితి ॥ యస్మాదనిష్కృతమనాశితమేనో యైస్తే అనిష్కృతైనసః అకృతప్రాయశ్చిత్తాః పరలోకోపభుక్తదుష్కృతశేషేణ నింద్యైర్లక్షణైః కునఖిత్వాదిభిర్జాయంతే తస్మాద్విశుద్ధయే పాపనిర్హరణార్థం ప్రాయశ్చిత్తం సదా కర్తవ్యం. ఏవం భిన్నేష్టుః ప్రోక్తేతివత్ న నైమిత్తికమాత్రం ప్రాయశ్చిత్తం కింత్వనిష్కృతైనస ఇత్యుపపాదనాత్ తథా చరితవ్యమిత్యుపదే

ధైః ॥ ౪౬ ॥ ప్రాయశ్చిత్తీయతాం ప్రాప్య దైవాత్పూర్వకృతేన వా । న సంసర్గం వ్రజేత్సద్భిః ప్రాయశ్చిత్తేఽకృతే ద్విజః ॥ ౪౭ ॥ ఇహ దుశ్చరితైః కేచిత్కేచిత్పూర్వకృతైస్తథా । ప్రాప్నువంతి దురాత్మానో నరా రూపవిపర్యయమ్ ॥ ౪౮ ॥ సువర్ణచోరః కౌనఖ్యం సురాపః శ్యావదంతతామ్ । బ్రహ్మహా క్షయరోగిత్వం దౌశ్చర్మ్యం గురుతల్పగః ॥ ౪౯ ॥ పిశునః పౌతినాసిక్యం సూచకః పూతివక్త్రతామ్ । ధాన్యచోరోఽంగహీనత్వమాతిరైక్యం తు మిశ్రకః ॥ ౫౦ ॥ అన్నహర్తామయావిత్వం మౌక్యం వాగపహారకః । వస్త్రాపహారకః శ్వైత్ర్యం పంగుతామశ్వహారకః ॥ ౫౧ ॥ ఏవం కర్మవిశేషేణ జాయంతే సద్విగర్హితాః । జడమూకాంధబధిరా వికృతాకృతయస్తథా ॥ ౫౨ ॥ చరితవ్యమతో నిత్యం ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధయే । నింద్యైర్హి లక్షణైర్యుక్తా జాయంతేఽనిష్కృతైనసః ॥ ౫౩ ॥ బ్రహ్మహత్యా సురాపానం స్తేయం గుర్వంగనాగమః । మహాంతి పాతకాన్యాహుస్సంసర్గశ్చాపి తైస్సహ ॥ ౫౪ ॥ అనృతం చ సముత్కర్షే రాజగామి చ పైశునమ్ । గురోశ్చాలీకనిర్బంధః సమాని బ్ర

శాత్ పాపక్షయార్థిన ఏవాధికారః । తథాహి । ప్రాయశ్చిత్తం హి చరితవ్యమితి విధావధికారాపేక్షాయాం ఫలమాత్రేణ నిర్దేశాద్రాత్రిసత్రన్యాయేన శ్రూయమాణమేవ విశుద్ధయ ఇతి ఫలమధికారివిశేషణం యుక్తం. ఇమమేవార్థం స్ఫుటయతి । యాజ్ఞవల్క్యః ॥ శ్లో ॥ విహితస్యాననుష్ఠానాన్నిందితస్య చ సేవనాత్ । అనిగ్రహాచ్చేంద్రియాణాం నరః పతనమృచ్ఛతి । తస్మాత్తేనేహ కర్తవ్యం ప్రాయశ్చిత్తం విశుద్ధయే । పతనమృచ్ఛతి పాపం ప్రాప్నోతీత్యర్థః । విశుద్ధయే పాపవినాశాయ - బహూన్వర్షగణాన్ఘోరాన్ నరకాన్ప్రాప్య తత్క్షయాత్ । సంసారాన్ప్రతిపద్యంతే మహాపాతకినస్త్విమానిత్యాదినా మహాపాతక్యాదీనాం నరకాదిప్రాప్తిం వక్ష్యతి. న తస్మాన్నైమిత్తికమాత్రత్వం ప్రాయశ్చిత్తానాం సంగచ్ఛతే తస్మాద్బ్రహ్మవధాదిజనితపాపక్షయార్థిన ఏవ ప్రాయశ్చిత్తవిధావధికార ఇతి జ్ఞేయం ॥ ౫౩ ॥ బ్రహ్మహత్యేతి ॥ బ్రాహ్మణప్రాణవియోగఫలకో వ్యాపారో బ్రహ్మహత్యా. న చ సాక్షాదన్యస్వామినియుజ్యతే తథా గోహిరణ్యగ్రహణాదినిమిత్తకార్యకస్యాపి తదుద్దేశేన బ్రాహ్మణమరణే బ్రహ్మహత్యా న స్యాదిత్యుపకారస్యాపి మహోత్పాదనద్వారేణ తథా వధ్యస్యాపి మన్యుగతమన్యూత్పాదనద్వారా బ్రహ్మహత్యా స్యాత్. ఉచ్యతే. శాస్త్రతో యస్య బ్రాహ్మణహంతృత్వం ప్రతీయతే స ఏవ బ్రహ్మహంతా. అత ఏవ శాతాతపః ॥ శ్లో ॥ గోభూహిరణ్యగ్రహణే స్త్రీసంబంధకృతేఽపి వా ॥ యముద్దిశ్య త్యజేత్ప్రాణాంస్తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం । ఏవం చాన్యాన్యపి శాస్త్రీయాణ్యేవ బ్రహ్మవధనిమిత్తాని జ్ఞేయాని. తథా. రాగాద్ద్వేషాత్ప్రమాదాద్వా స్వతః పరత ఏవ వా । బ్రాహ్మణం ఘాతయేద్యస్తు తమాహుర్బ్రహ్మఘాతకం । ఇతి ప్రయోజకస్యాపి హంతృత్వం శాస్త్రీయం. తథా నిషిద్ధసురాపానం. బ్రాహ్మణసువర్ణాపహరణం. గురుభార్యాగమనం. ఏతైశ్చ సహ సంసర్గః సంవత్సరేణ పతతీత్యేతాని మహాపాతకాన్యాహుః । మహాపాతకసంజ్ఞా చేయం వక్ష్యమాణస్యోపపాతకాదిసంజ్ఞా లాఘవార్థం ॥ ౫౪ ॥ అనృతమితి ॥ జాత్యుత్కర్షనిమిత్తముత్కర్షాపన్నం యథా బ్రాహ్మణోఽహమితి బ్రవీతి. రాజని వా స్తేనాదీనాం పరేషాం మరణఫలకం దోషాభిధానం. గురోశ్చానృతాభిశంసనం. తథా చ గౌతమః । గురోరనృతాభిశంసనమితి. మహాపాతకసమానీతి. ఏతాని బ్రహ్మహత్యాసమానీతి ॥ ౫౫ ॥ బ్రహ్మోజ్ఝతేతి ॥ బ్రహ్మణ అధీతవేద

స్వాధ్యాయస్యానభ్యాసేన విస్మరణం - అసచ్ఛాస్త్రాశ్రయణేన వేదకుత్సనం - సాక్ష్యే మృషాభిధానం - మిత్రస్య బ్రాహ్మణస్య వధః - నిషిద్ధస్య లశునాదేః భక్షణం అనద్యస్య పురీషాదేరదనం - మేధాతిథిస్తు నభోక్ష్యత ఇతి సంకల్ప్య యద్భుజ్యతే తదనద్యమిత్యాచష్టే - ఏతాని సురాపానసమాని ॥ ౫౬॥ నిక్షేపస్యేతి॥ బ్రాహ్మణసువర్ణవ్యతిరిక్తనిక్షేపస్యాహరణం - తథా మనుష్యతురగరూప్యభూమిహీరకమణీనాం హరణం - సువర్ణస్తేయతుల్యం ॥ ౫౭॥ రేతస్సేక ఇతి॥ సోదర్యభగినీ చండాలీ సఖిపుత్రభార్యాసు గూరేతస్సేకః తం గురుభార్యాగమనసమమాహుః - ఏతేషాం భేదేన సమీకరణం యద్యేన సమీకరణం తస్య తేన ప్రాయశ్చిత్తార్థం - యత్ కౌటసాక్ష్యసుహృద్వధయోః సురాపానసమీకరణం బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తార్థం తత్ప్రతిక ద్వికల్పార్థం - యత్ పునస్సురారోదలిక నిబంధస్య బ్రహ్మహత్యాసమీకృతస్య పునరుపరిష్టాత్ బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తనిర్దేశః సమీకృతానాం న్యూనప్రాయశ్చిత్తం భవతీతి జ్ఞాపనార్థం - తథా చ లోకే రాజసమః సచివ ఇత్యుక్తే సచివస్య న్యూనత్వైవ గమ్యతే - అత్రాపదేశిక ప్రాయశ్చిత్తే అతిదిశ్యతాం ప్రాయశ్చిత్తం తన్న్యూనం ప్రాయశ్చిత్తం సమీకృతానాం చ - ఇదానీముపపాతకాన్యాహ ॥ ౫౯॥ గోవధ ఇత్యాది॥ పరివిత్తితానుజేనేతి। కన్యాయా ఇతి। వ్రాత్యతేతి। సర్వాకరేష్వితి। ఇంధనార్థమితి। అనాహితాగ్నితేతి॥ ధాన్యేతి॥ గోహననం - జాతికర్మాదుష్టానాం యాజనం - పరపత్నీగమనం - ఆత్మవిక్రయః - మాతృపితృగురూణాం చ శుశ్రూషాద్యకరణం - సర్వదా బ్రహ్మయజ్ఞత్యాగః - నవేదవిస్మరణం - బహ్వోజ్ఝతేత్యనేనోక్తత్వాత్ - అగ్నేశ్చ స్మార్తస్య త్యాగః. శ్రౌతానాం అగ్నిహోత్రాద్యపవిద్ధాగ్నిరిత్యుక్తత్వాత్ - సుతస్య చ సంస్కారభరణాద్యకరణం - కనీయసా ఆదౌ వివాహే కృతే జ్యేష్ఠస్య పరివిత్తిత్వం భవతి - దారాగ్నిహోత్రసంయోగ ఇత్యాదినా ప్రాగుక్తకనిష్ఠస్య పరివేత్తృత్వం. తయోశ్చ కన్యాయా దానం - తయోరేవ వివాహహోమాదియాగేష్వార్త్విజ్యం - కన్యాయా మైథునవర్జం

దూషణం ...

హ్మహత్యయా ॥ ౫౫॥ బ్రహ్మోజ్ఝతా వేదనిందా కౌటసాక్ష్యం సుహృద్వధః। గర్హితానాద్యయోర్జగ్ధిః
సురాపానసమాని షట్ ॥ ౫౬॥ నిక్షేపస్యాపహరణం నరాశ్వరజతస్య చ। భూమివజ్రమణీనాం చ రుక్మస్తే
యసమం స్మృతమ్ ॥ ౫౭॥ రేతస్సేకః స్వయోనీషు కుమారీష్వంత్యజాసు చ। సఖ్యుః పుత్రస్య చ స్త్రీషు గురు
తల్పసమం విదుః ॥ ౫౮॥ గోవధోఽయాజ్యసంయాజ్యం పారదార్యాత్మవిక్రయమ్। గురుమాతృపితృత్యాగః స్వా
ధ్యాయాగ్న్యోః సుతస్య చ ॥ ౫౯॥ పరివిత్తితానుజేఽనపరివేదనమేవ చ। తయోర్దానం చ కన్యాయాస్తయోరే
వ చ యాజనమ్ ॥ ౬౦॥ కన్యాయా దూషణం చైవ వార్ధుష్యం వ్రతలోపనమ్। తటాకారామదారాణామపత్య
స్య చ విక్రయః ॥ ౬౧॥ వ్రాత్యతా బాంధవత్యాగో భృత్యాధ్యాపనమేవ చ। భృతాచ్చాధ్యయనాదానమప
ణ్యానాం చ విక్రయః ॥ ౬౨॥ సర్వాకరేష్వధీకారో మహాయంత్రప్రవర్తనమ్। హింసౌషధీనాం స్త్ర్యాజీవో
భిచారో మూలకర్మ చ ॥ ౬౩॥ ఇంధనార్థమశుష్కాణాం ద్రుమాణామవపాతనమ్। ఆత్మార్థం చ క్రియా

రంభో ... జతామంగుళిప్రక్షేపాదినా దూషణం - రేతస్సేకపర్యంతం మైథునే తు రేతస్సేకః స్వయోనీషు కుమారీష్వంత్యజాసు చ ఇత్యుక్తత్వాత్ ప్రతిషిద్ధం వృద్ధిజీవనం - బ్రహ్మచారిణో మైథునం - తటాకోద్యానభార్యాపత్యానాం విక్రయః - యథాకాలమనుపనయనం వ్రాత్యతా - తథా చోక్తం॥ శ్లో॥ అత ఊర్ధ్వం త్రయోఽప్యేతే యథాకాలమసంస్కృతాః ఇతి - బాంధవానాం పితృవ్యాదీనాం అననువృత్తిః - ప్రతినియతవేతనగ్రహణపూర్వకమధ్యాపనం ప్రతినియతవేతనప్రదానపూర్వకమధ్యయనం చ - అవిక్రయ్యాదీనాం తిలాదీనాం విక్రయః - సువర్ణాద్యుత్పత్తిస్థానేషు రాజాజ్ఞయా అధికారః మహతాం ప్రవాహప్రతిబంధహేతూనాం సేతుబంధాదీనాం ప్రవర్తనం - ఓషధీనాం జాతిమాత్రాదీనాం హింసనం - ఏతచ్చ జ్ఞానపూర్వకాభ్యాసక్రియాయాం ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాత్ - యత్తూత్కృష్టజానాం ఓషధీనామిత్యాదినా వక్ష్యతి తత్ సకృద్ధింసాయాం ప్రాయశ్చిత్తలాఘవాత్ - భార్యాదిస్త్రీణాం వేశ్యాత్వం కృత్వా తదుపజీవనం - శ్యేనాదియజ్ఞేనానపరాధస్య మారణం మంత్రౌషధీనాం వశీకరణం పాకాదిదృష్టప్రయోజనార్థమాత్రమేవ వృక్షచ్ఛేదనం అనాతురస్యదేవపిత్రాద్యుద్దేశమంతరేణ పాకాద్యనుష్ఠానం నిందితాన్నస్య లశునాదేః సకృదనిచ్ఛయా భక్షణం - ఇచ్ఛాపూర్వకాభ్యాసభక్షణే పునర్గర్హితానాద్యయోర్జగ్ధిరిత్యుక్తత్వాత్ - సత్యధికారే అగ్న్యనాధానం ఋణవర్ణాదన్యస్య సారద్రవ్యస్యాపహరణం - ఋణానాం చ ఋషిస్త్రీభిః ఋణవాన్నరో జాయతే తదనపాకరణం - శ్రుతిస్మృతివిరుద్ధశాస్త్రశిక్షణం - నృత్యగీతవాదిత్రోపసేవనం - ధాన్యతామ్రలోహాదేః పశూనాం చ చౌర్యం - ద్విజాతీనాం పీతమద్యాయాః స్త్రియా గమనం - స్త్రీశూద్రవైశ్యక్షత్రవధానననం - అదృష్టార్థకర్మాభావబుద్ధిః ఏతత్ప్రత్యేకముపపాతకం బాంధవత్యాగ ఇత్యనేనైవ మాత్రాదీనాం త్యాగస్య ప్రాప్తౌ పృథగ్వచనం నిందార్థం పితృవ్యాదిబాంధవత్యాగేనావశ్యమేవ ప్రాయశ్చిత్తం భవతి - కింతు మాత్రా

దిత్యాగశ్చ ప్రాయశ్చిత్తాత్ న్యూనమపి భవతి॥ ౫౯॥ ౬౦॥ ౬౧॥ ౬౨॥ ౬౩॥ ౬౪॥ ౬౫॥ ౬౬॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ బ్రాహ్మణస్య దండహస్తాదినా పీడాక్రియా - యదతిశయదుర్గంధితయా ఘ్రేయం లశునపురీషాదితస్య మద్యస్య చాఘ్రాణం - కుటిలత్వం వక్రతా - పుంసి చ ముఖాదౌ మైథునం - ఇత్యేతత్ ప్రత్యేకం జాతిభ్రంశకరం స్మృతం॥ ౬౭॥ ఖరేతి॥ గర్దభతురగోష్ట్రమృగహస్తిచ్ఛాగమేషమత్స్యసర్పమహిషాణాం ప్రత్యేకం వధః సంకరీకరణం జ్ఞేయం॥ ౬౮॥ నిందితేభ్య ఇతి॥ అప్రతిగ్రాహ్యధనేభ్యః ప్రతిగ్రహో వాణిజ్యం శూద్రస్య పరిచర్యా అనృతాభిధానం ఇత్యేతత్ ప్రత్యేకమపాత్రీకరణం జ్ఞేయం॥ ౬౯॥ కృమీతి॥ కృమయః క్షుద్రజంతవః - తేభ్య ఈషత్ స్థూలాః కీటాః - తేషాం వధః పక్షిణాం చ - మద్యానుగతం యద్భోజ్యమపి ఏకత్ర పిటకాదౌ కృత్వా మద్యేన సహానీతం తస్య భోజనం - మేధాతిథిస్తు మద్యానుగతం మద్యసంస్పృష్టమాహ తన్న తత్ర ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాత్ - ఫలకాష్ఠపుష్పాణాం చ చౌర్యం అల్పేపదరేపి అత్యంతవైక్లబ్యమితత్సర్వం ప్రత్యేకం మలినీకరణం॥ ౭౦॥ ఏతానీతి॥ ఏతాని బ్రహ్మహత్యాదీని పాపాని భేదేన యథోక్తాని యైర్యైః వ్రతైః ప్రాయశ్చిత్తరూపైః నాశ్యంతే తాని శృణుత॥ ౭౧॥ బ్రహ్మహేతి॥ యో బ్రాహ్మణం హతవాన్ స వనే కుటీం కృత్వా హతస్య శిరఃకపాలం తదభావే అన్యస్యాపి చిహ్నం కృత్వా అరణ్యే భైక్షభుగాత్మనః పాపనిహరణాయ ద్వాదశవర్షాణి వసేత్ వ్రతం కుర్యాత్ అత్రాపి కృతవపనో నివసేదితి వక్ష్యతి। అనంతరోక్తా అపి విశేషా గ్రాహ్యాః తథాచ యమః - సప్తాగారాన్ పూర్వాణి యాన్యసంకల్పితాని చ। సంచరేత్తాని శనకైః విధూమే భుక్తవజ్జనే। భ్రూణఘ్నదేహమేధిత్వా మేనూవిఖ్యావ్యసంచరేత్। ఏకకాలం చరేద్భైక్ష్యం తదలబ్ధో వ్యసకం పిబేత్। అయం చ ద్వాదశవార్షికవిధిః। బ్రాహ్మణస్య అజ్ఞానకృత బ్రాహ్మణవధే॥

రంభో నిందితాన్నాదనం తథా॥ ౬౪॥ అనాహితాగ్నితా స్తేయమృణానామనపక్రియా। అసచ్ఛాస్త్రాధిగమ
నం కౌశీలవ్యస్య చ క్రియా॥ ౬౫॥ ధాన్యకుప్యపశుస్తేయం మద్యపస్త్రీనిషేవణమ్। స్త్రీశూద్రవిట్క్షత్రవధో
నాస్తిక్యం చోపపాతకమ్॥ ౬౬॥ బ్రాహ్మణస్య రుజః కృత్యా ఘ్రాతిరఘ్రేయమద్యయోః। జైహ్మ్యం చ మైథు
నం పుంసి జాతిభ్రంశకరం స్మృతమ్॥ ౬౭॥ ఖరాశ్వోష్ట్రమృగేభానామజావికవధస్తథా। సంకరీకరణం జ్ఞేయం
మీనాహిమహిషస్య చ॥ ౬౮॥ నిందితేభ్యో ధనాదానం వాణిజ్యం శూద్రసేవనమ్। అపాత్రీకరణం జ్ఞేయమ
సత్యస్య చ భాషణమ్॥ ౬౯॥ క్రిమికీటవయోహత్యా మద్యానుగతభోజనమ్। ఫలైధఃకుసుమస్తేయమధైర్యం
చ మలావహమ్॥ ౭౦॥ ఏతాన్యేనాంసి సర్వాణి యథోక్తాని పృథక్పృథక్। యైర్యైర్వ్రతైరపోహ్యంతే తాని
సమ్యఙ్నిబోధత॥ ౭౧॥ బ్రహ్మహా ద్వాదశ సమాః కుటీం కృత్వా వనే వసేత్। భైక్షాశ్యాత్మవిశుద్ధ్యర్థం
కృత్వా శవశిరో ధ్వజమ్॥ ౭౨॥ లక్ష్యం శస్త్రభృతాం వా స్యాద్విదుషామిచ్ఛయాత్మనః। ప్రాస్యేదాత్మానమ

శ్లో॥ ఇయం విశుద్ధిరుదితా ప్రమాప్యాకామతో ద్విజమితి। వక్ష్యమాణత్వాత్ క్షత్రియవైశ్యశూద్రాణాం తు క్రమేణైతద్ద్వాదశవార్షికం ద్విగుణం త్రిగుణం చతుర్గుణం చ ద్రష్టవ్యం। యథోక్తం భవిష్యత్పురాణే ద్విగుణాః క్షత్రియాణాం తు వైశ్యానాం త్రిగుణాః స్మృతాః చతుర్గుణాస్తు శూద్రాణాం పర్షదుక్తా మహాత్మనాం। పర్షదుం చ వ్రతం ప్రోక్తం శుద్ధయే పాపకర్మణాం। యావద్భిః బ్రాహ్మణైర్బ్రాహ్మణానాం సభా। తతో ద్విగుణైః క్షత్రియాణాం ద్రష్టవ్యవ్యవహారదర్శనాత్ వ్యథా సభా। భవేత్త్రిగుణైర్వైశ్యైర్వైశ్యానాం చతుర్భిః శూద్రైః శూద్రాణామితి సంభవాచ్చ। క్షత్రియాదీనాం త్రయాణాం వ్రతమపి ద్విగుణత్రిగుణచతుర్గుణమిత్యర్థః। ఏతాని చ మనూక్తబ్రహ్మవధప్రాయశ్చిత్తవచనాని గుణవత్కృత నిర్గుణ బ్రాహ్మణహననవిషయత్వేన భవిష్యపురాణ వ్యాఖ్యాతాని। హంతా చేద్గుణవాన్ వీర అకామో నిర్గుణో హతః। కర్తవ్యాని మనూక్తాని కృత్వా వై ఆశ్వమేధికం। బ్రహ్మహా ద్వాదశాబ్దాని కుటీం కృత్వా వనే వసేత్। గచ్ఛేదవభృథం వాపి అకామో నిర్గుణే హతే। జాతిశక్తిగుణాపేక్షం సకృద్బుద్ధికృతం తథా। అనుబంధాది విజ్ఞాయ ప్రాయశ్చిత్తం ప్రకల్పయేత్॥ ఇతి విశ్వామిత్రవచనాత్ ప్రాయశ్చిత్తాధిక్యమూహనీయం। కామకృతే తు బ్రాహ్మణవధే ద్విగుణం బ్రహ్మవధప్రాయశ్చిత్తం। చతుర్వింశతివర్షాంతదాహాంగిరాః॥ శ్లో॥ అకామతః కృతే పాపే ప్రాయశ్చిత్తం న కామతః స్యాత్ త్వకామకృతే యత్తు ద్విగుణం బుద్ధిపూర్వకే॥ ౭౨॥ లక్ష్యమితి॥ ధనుఃశరాద్యాయుధధారిణాం బ్రహ్మవధపాపక్షయార్థమయం లక్షభూత ఇత్యేవం జానతాం స్వేచ్ఛయా బాణలక్ష్యభూతో వా వతిష్ఠేత్ యావతో మృతకల్పో వా విశుద్ధేత్ తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః॥ శ్లో॥ సంగ్రామే వా హతో లక్ష్యభూతః శుద్ధిమవాప్నుయాత్। మృతకల్పః ప్రహారార్తో జీవన్నపి విశుధ్యతి। అగ్నౌ ప్రదీప్తే వాధోముఖస్త్రిర్వా శరీరం ప్రక్షిపేత్। తథా ప్రాస్యేత - యథా మ్రియేతేత్యాపస్తంబవచనాత్ ఏవం ప్రక్షిపేత్ ఏతత్ప్రాయశ్చిత్తద్వయమనంతరే వక్ష్యమాణం చ యజేత వాశ్వమేధేనేత్యేవం ప్రాయశ్చిత్తత్రయమిదం - కామతః క్షత్రియస్య బ్రాహ్మణవధవిషయమనుశ్లోకమేవ లిఖిత్వా యథా న్యాఖ్యాతం భవిష్యత్ పురాణే। లక్ష్యం శస్త్రభృతాం వా స్యాత్ విదుషామిచ్ఛయాత్మనః। ప్రాస్యేదాత్మానమగ్నౌ వా స

మిద్ధే త్రిరవాక్ఛిరాః। యజేత వాశ్వమేధేన క్షత్రియో విప్రఘాతకః। ప్రాయశ్చిత్తత్రయం హ్యేతత్ క్షత్రియస్య ప్రకీర్తితం। క్షత్రియో నిర్గుణాం శ్రీమద్ధీరం బ్రాహ్మణం వేదపారగం। నిహత్య కామతో వీరకలత్యక్షత్రభృత్తోథ వేత్ చతుర్వేదవిదం ధీరం బ్రాహ్మణం చాగ్నిహోత్రిణం నిహత్య కామాత్ బ్రాహ్మణం శ్రీవేదగ్నౌ వాక్ఛిరాః నిర్గుణం బ్రాహ్మణం హత్వా కామతో గుణవాన్గుహ। యష్టా వా హ్యశ్వమేధేన క్షత్రియో యో మహీపతిః॥ ౭౩॥ యజేతేతి॥ యజేత వాశ్వమేధేనేత్యనంతరం వ్యాఖ్యాతం స్వర్జితా యాగవిశేషేణ గోసవేన వా అభిజితా విశ్వజితా వా త్రివృతా అగ్నిష్టుతా వా యాజయేత్ - ఏతాని చాజ్ఞానతో బ్రహ్మవధప్రాయశ్చిత్తాని త్రైవర్ణికస్య వికల్పితానితదుక్తం భవిష్యపురాణే॥ శ్లో॥ స్వర్జితాదేశ్చ యద్వీరకర్మణాం ప్రతనాపతే। అనుష్ఠానం ద్విజాతీనాం వధే హ్యమతిపూర్వకే॥ ౭౪॥ జపన్నితి॥ వేదానామన్యతమమేకం వేదం జపన్ స్వల్పాహారః సంయతేంద్రియో బ్రహ్మహత్యాపాపనిహరణాయ యోజనానాం శతం గచ్ఛేత్ ఏతదప్యజ్ఞానకృతే జాతిమాత్రబ్రాహ్మణవధే త్రైవర్ణికస్య ప్రాయశ్చిత్తం తథా చ భవిష్యపురాణే అయమేవ శ్లోకః పఠితో వ్యాఖ్యాతశ్చ జాతిమాత్రం యదా విప్రం హన్యాదమతిపూర్వకం వేదవిచ్చాగ్నిహోత్రీ చ తదా తస్య భవేదిదం॥ ౭౫॥ సర్వస్వమితి॥ సర్వస్వం వా వేదవిదే బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ యావద్ధనం జీవనాయ సమర్థం గృహం వా గృహోపయోగి ధనధాన్యాదియుతం అతః సర్వస్వం వా గృహం వా సపరిచ్ఛదం దద్యాత్ జీవనాయాలమితివచనాత్ జీవనపర్యాప్తం సర్వస్వం గృహం వా దద్యాత్ నతతోల్పం ఏతచ్చ జాతిమాత్రబ్రాహ్మణవధే బ్రాహ్మణస్య ప్రాయశ్చిత్తం తథా చ భవిష్యపురాణం జాతిమాత్రం యదా హన్యాత్ బ్రాహ్మణం బ్రాహ్మణో గుహ। వేదాభ్యాసవిహీనో వై ధనవానగ్నివర్జితః॥ ప్రాయశ్చిత్తం తదా కుర్యాదిదం పాపవిశుద్ధయే। ధనం

గ్నౌ వా సమిద్ధే త్రిరవాక్ఛిరాః॥ ౭౩॥ యజేత వాశ్వమేధేన స్వర్జితా గోసవేన వా। అభిజిద్విశ్వజిద్భ్యాం వా

త్రివృతాగ్నిష్టుతాపి వా॥ ౭౪॥ జపన్వాన్యతమం వేదం యోజనానాం శతం వ్రజేత్। బ్రహ్మహత్యాప

నోదాయ మితభుఙ్నియతేంద్రియః॥ ౭౫॥ సర్వస్వం వేదవిదుషే బ్రాహ్మణాయోపపాదయేత్। ధనం వా జీ

వనాయాలం గృహం వా సపరిచ్ఛదమ్॥ ౭౬॥ హవిష్యభుగ్వానుసరేత్ ప్రతిస్రోతః సరస్వతీమ్। జపేద్వా ని

యతాహారస్త్రిర్వై వేదస్య సంహితామ్॥ ౭౭॥ కృతవాపనో నివసేద్గ్రామాంతే గోవ్రజేపి వా। ఆశ్రమే వృ

క్షమూలే వా గోబ్రాహ్మణహితే రతః॥ ౭౮॥ బ్రాహ్మణార్థే గవార్థే వా సద్యః ప్రాణాన్పరిత్యజేత్। ముచ్య

తే బ్రహ్మహత్యాయా గోప్తా గోర్బ్రాహ్మణస్య చ॥ ౭౯॥ త్రివారం ప్రతిరోద్ధా వా సర్వస్వమవజిత్య వా। విప్ర

స్య తన్నిమిత్తే వా ప్రాణాలాభే విముచ్యతే॥ ౮౦॥ ఏవం దృఢవ్రతో నిత్యం బ్రహ్మచారీ సమాహితః। సమాప్తే

వా జీవనాయాలం గృహం వా సపరిచ్ఛదం॥ ౭౬॥ హవిష్యభుగితి॥ నీవారాదిహవిష్యాన్నభోజీ విఖ్యాతప్రసరణాదారభ్య పశ్చిమాదవస్రోతః ప్రతిసరస్వతీం యాయాత్ ఏతచ్చ జాతిమాత్రబ్రాహ్మణవధజ్ఞానపూర్వకే తథా భవిష్యపురాణే॥ జాతిమాత్రే హతే విప్రే దేవేంద్రమతిపూర్వకం। హంతా యదా వేదహీనో ధనేన చ భవేద్భృతః॥ తదైతత్కల్పయేత్తస్య ప్రాయశ్చిత్తం నిబోధమే। హవిష్యభుక్చరేద్వాపి ప్రతిస్రోతః సరస్వతీం। యద్వా పరిమితాహారస్త్రీన్వారాన్ వేదసంహితాం సంహితాగ్రహణాత్ పదక్రమవ్యుదాసః॥ అత్రాపి భవిష్యపురాణీయో విశేషః। జాతిమాత్రం తు యో హన్యాత్ విప్రం త్వమతిపూర్వకం। బ్రాహ్మణోత్యంతగుణవాంస్తేనేదం పరికల్పయేత్। జపేద్వా నియతాహారస్త్రిర్వై వేదస్య సంహితామ్ ఋచో యజూంషి సామాని త్రైవిద్యాఖ్యం సురోత్తమ॥ ౭౭॥ కృతేతి॥ ఇదానీం సమాప్తే ద్వాదశే వర్షే ఇత్యుపదేశాత్ ద్వాదశవార్షికస్య విశేష ఉహా॥ శ్లో॥ లూనకేశనఖశ్మశ్రుర్గోబ్రాహ్మణహితే రతః॥ గోబ్రాహ్మణోపకారార్థం కుర్వన్ గ్రామసమీపే గోష్ఠ పుణ్యదేశవృక్షమూలాన్యతమే నివసేత్ - వనేకుటీం కృత్వేత్యస్య వికల్పార్థమిదం॥ ౭౮॥ బ్రాహ్మణార్థ ఇతి॥ ప్రక్రాంతే ద్వాదశ వార్షికేంతరా గ్నృ ద్వదకహింసకాద్యాక్రాంత బ్రాహ్మణస్య గోర్వా పరిత్రాణార్థం ప్రాణాన్ పరిత్యజన్ బ్రహ్మహత్యయా ముచ్యతే - గోబ్రాహ్మణానాం పరిత్రాణాయామృతోపి ముచ్యతే॥ ౭౯॥ త్రివారమితి॥ స్తేనాదిభిర్బ్రాహ్మణ సర్వస్వేన హ్రియమాణే తదానయనార్థం నివ్యాజం యథాశక్తి ప్రయత్నం కుర్వన్ త్రీన్వారాన్ యద్ధే ప్రవర్తమానో నానీతేపి సర్వస్వే బ్రహ్మహత్యాపాపాన్ ముచ్యతే। అథవా ప్రథమవార ఏవ విప్రసర్వస్వం అపహృతం జిత్వా అర్పయతి తథాపి ముచ్యతే - యద్వా- ధనాపహారక స్తేనః స్వేనైవ బ్రాహ్మణసంవర్ధనమరణే ప్రవర్తతే తథా దాయాద్యపహృతధనదానేన తం గోపయతి తదాపి తన్నిమిత్తే తస్య ప్రాణాలాభే బ్రహ్మహత్యాపాపాన్ముచ్యతే। ఏతదితరప్రకారాంతరేణ తురక్షణే గోప్తా గోర్బ్రాహ్మణస్య చేత్యపునరుక్తిః॥ ౮౦॥ ఏవమితి॥ ఏవముక్తప్రకారేణ సర్వదా నియమోపహితః స్త్రీసంయోగాదిశూన్యః సంయతమనాః స

మాప్తే ద్వాదశే వర్షే బ్రహ్మహత్యాపాపం నాశయతి. ఏవం బ్రాహ్మణార్థ ఇత్యాది సర్వం ప్రక్రాంతద్వాదశవార్షికస్య బోద్ధవ్యం ॥౮౧॥ శిష్ట్వేతి॥ అశ్వమేధే బ్రాహ్మణానామృత్విజాం క్షత్రియస్య యజమానస్య సమాగమే స్వం బ్రహ్మహత్యాపాపం శిష్ట్వా నివేద్య అవభృథస్నాతో బ్రహ్మహత్యాపాపాన్ముచ్యతే. ద్వాదశవార్షికస్యోపసంస్కృతత్వాత్. అతస్త్రిమేవేదం ప్రాయశ్చిత్తం. తథా చ భవిష్యపురాణే॥ శ్లో॥ యదా తు గుణవాన్విప్రో హత్వా విప్రం తు నిర్గుణం। అకామతస్తదా గచ్ఛేత్స్నానం చైవాశ్వమేధికం। గోవిందరాజస్తు అశ్వమేధవిషయే జాతసకలప్రాయశ్చిత్తశేషతః అస్య ప్రక్రాంతద్వాదశవార్షికప్రాయశ్చిత్తస్యాంతరా అవభృథస్నానేనైవ శుద్ధిరిత్యాహ. తదయుక్తం. భవిష్యపురాణవచనవిరోధాత్॥ ౮౨॥ ధర్మస్యేతి॥ యస్మాత్ బ్రాహ్మణో ధర్మస్య కారణం బ్రాహ్మణేన ధర్మోపదేశకృతే ధర్మానుష్ఠానాత్. రాజా తస్యాగ్రం ప్రాంతం మన్వాదిభిః ఉచ్యతే. తాభ్యాం బ్రాహ్మణక్షత్రియాభ్యాం సమూలాగ్రధర్మతరునిష్పత్తేః తస్మాత్తేషాం సమాగమే అశ్వమే అశ్వమేధే పాపం నివేద్య అవభృథస్నాతః శుధ్యతీతి అసైవ విశేషః॥ ౮౩॥ బ్రాహ్మణ ఇతి॥ బ్రాహ్మణః ఉత్పత్తిమాత్రేణైవ కిం పునః శ్రుతాదిభిః దేవానామపి పూజ్యః కిముతరాం మనుష్యాణాం లోకస్య చ ప్రత్యక్షవత్ ప్రమాణం తదుపదేశస్య ప్రామాణ్యాత్ యస్మాత్తత్ర వేద ఏవ కారణం వేదమూలకత్వాత్ ఉపదేశస్య. అత ఏవమతః॥ ౮౪॥ తేషామితి॥ తేషాం విదుషాం బ్రాహ్మణానాం మధ్యే వేదజ్ఞాస్త్రయోఽపి కిముతాధికాః. యత్పాపనిర్హరణాయ ప్రాయశ్చిత్తం బ్రూయుః. తత్పాపినాం విశుద్ధయే భవతి. యస్మాద్విదుషాం వాక్పావయిత్రీ. తతశ్చ ప్రకాశప్రాయశ్చిత్తార్థం విదుషామపి పరిషదవశ్యం కార్యా. రహస్యప్రాయశ్చిత్తే పునరేతన్నాస్తి. రహస్యత్వవిరోధాత్॥ ౮౫॥ అత ఇతి॥ అస్మాత్ప్రాయశ్చిత్త

ద్వాదశే వర్షే బ్రహ్మహత్యాం వ్యపోహతి॥ ౮౧॥ శిష్ట్వా వా భూమిదేవానాం నరదేవసమాగమే। స్వమేనో
వభృథస్నాతో హయమేధే విముచ్యతే॥ ౮౨॥ ధర్మస్య బ్రాహ్మణో మూలమగ్రం రాజన్య ఉచ్యతే। తస్మాత్స
మాగమే తేషామేనో విఖ్యాప్య శుధ్యతి॥ ౮౩॥ బ్రాహ్మణస్సంభవేనైవ దేవానామపి దైవతమ్। ప్రమాణం చై
వ లోకస్య బ్రహ్మాత్రైవ హి కారణమ్॥ ౮౪॥ తేషాం వేదవిదో బ్రూయుస్త్రయోఽప్యేనస్సు నిష్కృతిమ్। సా తే
షాం పావనాయ స్యాత్పవిత్రా విదుషాం హి వాక్॥ ౮౫॥ అతోఽన్యతమమాస్థాయ విధిం విప్రస్సమాహితః। బ్ర
హ్మహత్యాకృతం పాపం వ్యపోహత్యాత్మవత్తయా॥ ౮౬॥ హత్వా గర్భమవిజ్ఞాతమేతదేవ వ్రతం చరేత్। రా
జన్యవైశ్యౌ చేజానావాత్రేయీమేవ చ స్త్రియమ్॥ ౮౭॥ ఉక్త్వా చైవానృతం సాక్ష్యే ప్రతిరుధ్య గురుం తథా।
అపహృత్య చ నిక్షేపం కృత్వా చ స్త్రీసుహృద్వధమ్॥ ౮౮॥ ఇయం విశుద్ధిరుదితా ప్రమాప్యాకామతో ద్విజమ్।

గణాదన్యతమం ప్రాయశ్చిత్తం బ్రాహ్మణాదిః సంయతమనాః ఆశ్రిత్య ప్రశస్తార్థతయా బ్రహ్మహత్యాకృతం పాపమపనుదతి। ఏతచ్చ బ్రహ్మవధాదిప్రాయశ్చిత్తవిధానం సకృత్పాపకరణవిషయం. పాపావృత్తౌ త్వావర్తనీయం ఏనసి గురుణి గురూణి లఘుని లఘూనీతి గౌతమస్మరణాత్॥ శ్లో॥ పూర్ణే చానస్యనస్థ్నాం తు శూద్రహత్యావ్రతం చరేత్ ఇతి బహుమరణే ప్రాయశ్చిత్తబహుత్వస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ। శ్లో॥ విధేః ప్రాథమికాదస్మాద్ద్వితీయే ద్విగుణం స్మృతం। తృతీయే త్రిగుణం ప్రోక్తం ఇతి గౌతమస్మరణాత్. గృహదాహాదినా యుగపదనేకబ్రాహ్మణహననే తు భవిష్యపురాణీయో విశేషః॥ శ్లో॥ బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణం వీర బ్రాహ్మణౌ వా బహూన్స్తథా। నిహత్య యుగపద్వీర ఏకం ప్రాణాంతికం చరేత్। కామతస్తు యదా హన్యాద్బ్రాహ్మణాన్సురసత్తమ। తదాత్మానం దహేదగ్నౌ విధినా యేన తచ్ఛృణు। ఏతచ్చాజ్ఞానవిషయం సర్వమేవైతత్. తథా। అకామతో యదా హన్యాత్ బ్రాహ్మణాన్ బ్రాహ్మణో గుహ। చరేద్వ్రతే తథా ఘోరే యావత్ప్రాణపరిక్షయః। ఏతచ్చాజ్ఞానవధప్రకృతత్వాద్యుగపన్మారణవిషయం. క్రమమారణే తు విధేః ప్రాథమికాదస్మాదిత్యావృత్తివిధాయకం వేదవచనాత్ ॥ ౮౬॥ హత్వేతి ప్రకృతత్వాద్బ్రాహ్మణగర్భవిషయం స్త్రీపున్నపుంసకత్వేనావిజ్ఞాతం. క్షత్రియం వైశ్యం చ యాగప్రవృత్తం హత్వా ఆత్రేయీం చ స్త్రియం బ్రాహ్మణీం తథాత్రేయీం చ బ్రాహ్మణీమితి యమస్మరణాత్ హత్వా బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్. ఆత్రేయీ చ రజస్వలా ఋతుస్నాతోచ్యతే. రజస్వలాం ఋతుస్నాతామాత్రేయీమితి వసిష్ఠస్మరణాత్. ఏవం చానాత్రేయీ బ్రాహ్మణీవధే త్రైవార్షికం ఉపపాతకం యదుక్తం స్త్రీశూద్రవిట్క్షత్రవధ ఇతి యత్తూత్తరశ్లోకే కృత్వా చ స్త్రీసుహృద్వధమితి. తదాహితాగ్నిబ్రాహ్మణస్య బ్రాహ్మణీభార్యావిషయం. తథా చాంగిరాః. ఆహితాగ్నేర్బ్రాహ్మణస్య హత్వా పత్నీమనిందితామ్। బ్రహ్మహత్యావ్రతం కుర్యాత్ ఆత్రేయీఘ్నస్తథైవ చ॥ ౮౭॥ ఉక్త్వేతి॥ హిరణ్యభూమ్యాదియుక్తసాక్ష్యే అనృతముక్త్వా గురోశ్చ మిథ్యాభిశాపముత్పాద్య నిక్షేపం చ బ్రాహ్మణసువర్ణాదన్యద్రజతాది

ద్రవ్యం క్షత్రియాదేః స్వర్ణమపి చాపహృత్య స్త్రీవధం చ యథా వ్యాఖ్యాతం కృత్వా మిత్రం చ బ్రాహ్మణం హత్వా బ్రహ్మహత్యాప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥ ౮౮ ॥ ఇయమితి ॥ ఏతత్తు ప్రాయశ్చిత్తం విశేషతదుపదేశమంతరేణ అకామతో బ్రాహ్మణవధే అభిహితం । కామతస్తు బ్రాహ్మణవధే నేయం నిష్కృతిః నైతత్ప్రాయశ్చిత్తం కిం త్వతో ద్విగుణాదికమరణాత్మకమితి ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం న తు ప్రాయశ్చిత్తాభావార్థం । కామతస్సుకృతం మోహాత్ ప్రాయశ్చిత్తైః పృథగ్విధైః । ఇతి పూర్వోక్తవిరోధాత్ ॥ ౮౯ ॥ సురామితి ॥ సురాశబ్దః పైష్టీయాం ముఖ్యో న తు గౌడీమాధ్వ్యోః త్రితయానుగతైకరూపాభావాత్ ప్రత్యేకం చ శక్తికల్పనే శక్తిత్రయకల్పనాగౌరవప్రసంగాత్ గౌడ్యాదిమదిరాసు గుణవృత్త్యాపి సురాశబ్దోపపత్తేః అత ఏవ భవిష్యపురాణే । సురా చ పైష్టీ ముఖ్యోక్తా న తస్యాస్త్వితరే సమే పైష్ట్యాః పానేన చైతాసాం ప్రాయశ్చిత్తం నిబోధత తయేమే నోక్తం - మహాభావాయా సమాప్యర్వ్యా మదిరా మదరాగతః ॥ ఏతాసామితి నిర్ధారణే షష్ఠీ - ఏతాసాం గౌడీమాధ్వీపైష్టీనాం ప్రకృతానాం మధ్యే పైష్టీపానే మనూక్తప్రాయశ్చిత్తం । సురాం పీత్వా ద్విజో మోహాదితి నిబోధతేత్యర్థః । ముఖ్యాం సురాం పైష్టీం రాగాదివ్యామూఢతయా ద్విజో బ్రాహ్మణాదిః పీత్వా అగ్నివర్ణాం సురాం పిబేత్ తయా సురయా శరీరే నిర్దగ్ధే సతి ద్విజః తస్మాత్ పాపాత్ ముచ్యతే - ఏతచ్చ గురుత్వాత్ కామకారకృతసురాపానవిషయం । తథా చ బృహస్పతిః - సురాపానే కామకృతే జ్వలంతీం తాం వినిక్షిపేత్ । ముఖే తయా స నిర్దగ్ధో మృతః శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ ౯౦ ॥ గోమూత్రమితి ॥ గోమూత్రజలగోక్షీరగవ్యఘృతగోమయరసానామన్యతమమగ్నిస్పర్శం కృత్వా యావన్మరణం పిబేత్ ॥ ౯౧ ॥ కణానితి ॥ అథవా వికృతవాసా జటావాన్ సురాభాజనచిహ్నః సూక్ష్మతండులావయవాన్ ఆకృష్టతైలం తిలం వా రాత్రావేకవారం సంవత్సరపర్యంతం సురాపానపాపనాశార్థం భక్షయేత్ ఇదం అబుద్ధిపూర్వకకర్తృ అముఖ్యసురాపానే

కామతో బ్రాహ్మణవధే నిష్కృతిర్న విధీయతే ॥ ౮౯ ॥ సురాం పీత్వా ద్విజో మోహాదగ్నివర్ణాం సురాం పిబేత్ ।
తయా స కాయే నిర్దగ్ధే ముచ్యతే కిల్బిషాత్తతః ॥ ౯౦ ॥ గోమూత్రమగ్నివర్ణం వా పిబేదుదకమేవ వా । పయో
ఘృతం వామరణాద్గోశకృద్రసమేవ వా ॥ ౯౧ ॥ కణాన్వా భక్షయేదబ్దం పిణ్యాకం వా సకృన్నిశి । సురాపానాప
నుత్త్యర్థం వాలవాసా జటీ ధ్వజీ ॥ ౯౨ ॥ సురా వై మలమన్నానాం పాప్మా చ మలముచ్యతే । తస్మాద్బ్రాహ్మ
ణరాజన్యౌ వైశ్యశ్చ న సురాం పిబేత్ ॥ ౯౩ ॥ గౌడీ పైష్టీ చ మాధ్వీ చ విజ్ఞేయా త్రివిధా సురా । యథైవైకా త
థా సర్వా న పాతవ్యా ద్విజోత్తమైః ॥ ౯౪ ॥ యక్షరక్షఃపిశాచాన్నం మద్యం మాంసం సురాసవమ్ । తద్బ్రా
హ్మణేన నాత్తవ్యం దేవానామశ్నతా హవిః ॥ ౯౫ ॥ అమేధ్యే వా పతేన్మత్తో వైదికం వాప్యుదాహరేత్ । అకా
ర్యమన్యత్కుర్యాద్వా బ్రాహ్మణో మదమోహితః ॥ ౯౬ ॥ యస్య కాయగతం బ్రహ్మ మద్యేనాప్లావ్యతే సకృత్ ।

ద్రష్టవ్యం । న తు గుణాంతరవైకల్పికం లఘుత్వాత్ ॥ ౯౨ ॥ సురేతి ॥ యస్మాత్తండులపిష్టసాధ్యత్వాత్సురా అన్నమలం మలశబ్దేన చ పాపముచ్యతే । తస్మాద్బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యాః పైష్టీం సురాం న పిబేయుః ॥ ఇత్యనేన ప్రతిషేధస్సతి ఏతదతిక్రమే సురాం పీత్వేతి ప్రాయశ్చిత్తం- అన్నమలానువాదాచ్చ పైష్టీనిషేధ ఏవ స్ఫుటః త్రైవర్ణికస్య మనునైవోక్తః ॥ ౯౩ ॥ గౌడీతి ॥ యా గుడేన కృతా సా గౌడీ - ఏవం పిష్టేన కృతా పైష్టీ- మధుకవృక్షో మధుః తత్పుష్పైః కృతా సా మాధ్వీ- ఏవం త్రిప్రకారా సురా జాయతే ముఖ్యా సురా సామ్యనిబోధనమితరసురాపేక్షయా బ్రాహ్మణస్య గౌడీమాధ్వీపానే ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం - యథైవైకా పైష్టీ ముఖ్యా సురా పూర్వవాక్యనిషిద్ధత్వాత్ త్రైవర్ణికస్యాపేక్షయా తథా పూర్వా గౌడీమాధ్వీ చ ద్విజోత్తమేన న పాతవ్యా ॥ ౯౪ ॥ యక్షేతి ॥ మద్యమత్ర నిషిద్ధం పైష్టీగౌడీమాధ్వీవ్యతిరిక్తం నవవిధం బోద్ధవ్యం తాన్యాహ పులస్త్యః । పానసం ద్రాక్షమాధ్వీకం ఖార్జూరం తాలమైక్షవం । మాధ్వీకం టాంకమాధ్వీకం మైరేయం నారికేళజం । సామాన్యాని ద్విజాతీనాం మద్యాన్యేకాదశైవ చ । ద్వాదశం తు సురామద్యం సర్వేషామధమం స్మృతం । మాంసం చ ప్రతినిషిద్ధం సురా చ త్రిప్రకారాప్యుక్తా । ఆసూయత ఇతి ॥ ఆసవో మద్యానామవస్థావిశేషః మద్యః కృతసంపాదనోసంజాతమద్యస్వభావః యమధికృత్య ఇదం పులస్త్యోక్తప్రాయశ్చిత్తం । ద్రాక్షేక్షుటంకఖర్జూరపనసాదేశ్చ యో రసః ॥ సద్యో జాతం తు పీత్వా తు త్ర్యహాచ్ఛుద్ధో ద్విజోత్తమః । ఏవం మద్యాదిచతుష్టయం యక్షరక్షఃపిశాచసంబంధ్యన్నం - అతస్తద్బ్రాహ్మణేన దేవానాం అభిధర్తుయతా నాశితవ్యం నిషిద్ధాయాః సురాయా ఇహోపాదానం యక్షరక్షఃపిశాచాన్నతయా నిందార్థం- అత్ర కేచిద్దేవానామశ్నతా హవిరితి పుంలింగనిర్దేశాత్ బ్రాహ్మణస్య పుంస ఏవ మద్యప్రతిషేధో న స్త్రియా ఇత్యాహుః ॥ తదసత్ ప్రతిలోకం న సా యాతి బ్రాహ్మణీ యా సురాం పిబేత్ - ఇహైవ సా శునీ గృధ్రీ సూకరీ చోపజాయతే ఇతి యాజ్ఞవల్క్యాదిస్మృతివిరోధాత్ ॥ ౯౫ ॥ అమేధ్య ఇతి ॥ బ్రాహ్మణో మద్యపానమదమూఢబుద్ధిస్సన్ అశుచౌ వా పతేత్ వేదవాక్యం వా

చ్చరయేత్ బ్రహ్మహత్యాద్యకార్యం వా కుర్యాత్ - అతస్తేన మద్యపానం న కార్యమితి పూర్వస్యైవానువాదః ॥ ౯౬ ॥ యస్యేతి॥ యస్య బ్రాహ్మణస్య కాయగతం బ్రహ్మ జీవాత్మా ఏకవారమపి మద్యేనాప్లావ్యతే తథా చైకవారమపి యో బ్రాహ్మణో మద్యం పిబతి తస్య బ్రాహ్మణ్యం వ్యపైతి। శూద్రతాం స ప్రాప్నోతి॥ తస్మాత్ మద్యం సర్వదైవ న పాతవ్యం॥ ౯౭ ॥ ఏషేతి॥ ఇదం సురాపానజనితపాపస్య నానాప్రకారం ప్రాయశ్చిత్తమభిహితం తస్మాత్పరం బ్రాహ్మణసువర్ణాపహరణపాపస్య నిష్కృతిం వక్ష్యామి ॥ ౯౮॥ సువర్ణేతి॥ అపహృత్య సువర్ణం తు బ్రాహ్మణస్య యతః స్వయమితి శాతాతపస్మరణాత్ బ్రాహ్మణసువర్ణచోరో బ్రాహ్మణో రాజానం గత్వా బ్రాహ్మణసువర్ణాపహారం స్వీయం కర్మ కథయన్ మామనిగ్రహం భవాన్ కరోత్వితి బ్రూయాత్ - బ్రాహ్మణగ్రహణం మనుష్యమాత్రప్రదర్శనార్థం - ప్రాయశ్చిత్తీయతే నర ఇతి ప్రకృతత్వాత్ క్షత్రియాదీనాం చ ప్రాయశ్చిత్తాభిధానాత్ ॥ ౯౯॥ గృహీత్వేతి॥ స్కంధేనాదాయ ముసలమిత్యాదేరుక్తత్వాత్ తేనార్పితముసలాదికం గృహీత్వా స్తేయకారిణం మనుష్యమేకవారం రాజా స్వయం హన్యాత్ - స చ స్తేనో వధేన ముసలాభిఘాతేన హతో ముక్తో వా శుచిరితి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్ । మృతో వా మృతకల్పో వా జీవన్ తస్మాత్ పాపాత్ ముచ్యతే - బ్రాహ్మణః పునః తపసైవ వేత్యేవకారదర్శనాత్ - తథా చ న జాతు బ్రాహ్మణం హన్యాత్ సర్వపాపేష్వవస్థితమితి- తపసైవ శుధ్యతి అత ఏవ మనుస్వర్థవ్యాఖ్యానపరే భవిష్యపురాణే యదేతద్వచనం వీర బ్రాహ్మణస్తపసైవ వా తత్తైర్వ్రతైరేవకారణాద్విద్వన్ బ్రాహ్మణస్య సురాధిప తపసైవేత్యనేనేహ ప్రతిషేధో వధస్య తు । వాశబ్దశ్చ క్షత్రియాదీనామపి తపో వికల్పార్థః- బ్రాహ్మణస్య తు తప ఏవేతి నియమో న తు బ్రాహ్మణస్యైవ తపః- అత ఏవ భవిష్యపురాణే- ఇతరేషామపి విభో తపో న ప్రతిషిధ్యత ఇతి తదేవ తప ఆహ॥ ౧౦౦॥ తపసేతి ॥ తపసా స్వర్ణస్తేయే ఉత్పన్నం పాపం ద్విజో నిర్హర్తుమిచ్ఛన్ అరణ్యగ్రహణాత్ ప్రాథమ్యబ్రహ్మహణియద్వ్రతముక్తం తత్కుర్యాత్- ఏతచ్చ ద్వాదశవార్షికం క్లేశగౌరవాత్ క్షత్రియాదీనాం మరణపంచకృష్ణలకోనాష స్తేయసువర్ణస్తు షోడశేతి సు

తస్య వ్యపైతి బ్రాహ్మణ్యం శూద్రత్వం చ స గచ్ఛతి॥ ౯౭॥ ఏషా విచిత్రాభిహితా సురాపానస్య నిష్కృతిః॥ అత ఊర్ధ్వం ప్రవక్ష్యామి సువర్ణస్తేయనిష్కృతిమ్॥ ౯౮॥ సువర్ణస్తేయకృద్విప్రో రాజానమభిగమ్య తు । స్వకర్మ ఖ్యాపయన్ బ్రూయాన్మాం భవాననుశాస్త్వితి ॥ ౯౯ ॥ గృహీత్వా ముసలం రాజా సకృద్ధన్యాత్తు తం స్వయమ్ । వధేన శుధ్యతి స్తేనో బ్రాహ్మణస్తపసైవ తు ॥ ౧౦౦॥ తపసాపనునుత్సుస్తు సువర్ణస్తేయజం మలమ్। చీరవాసా ద్విజోరణ్యే చరేద్బ్రహ్మహణో వ్రతమ్ । ౧౦౧॥ ఏతైర్వ్రతైరపోహేత పాపం స్తేయకృతం ద్విజః ।గురుస్త్రీగమనీయం తు వ్రతైరేభిరపానుదేత్ ॥ ౧౦౨॥ గురుతల్ప్యభిభాష్యైనస్తప్తే స్వప్యాదయోమయే। సూర్మీం జ్వలంతీం స్వాశ్లిష్యేన్మృత్యునా స విశుధ్యతి । ౧౦౩।స్వయం వా శిశ్నవృషణావుత్కృత్యాధాయ చాంజలౌ । నైరృతీం దిశమాతిష్ఠేదానిపాతాదజిహ్మగః ॥ ౧౦౪॥ ఖట్వాంగీ చీరవాసా వా శ్మశ్రులో విజనే వనే। ప్రాజాపత్యం చరేత్కృచ్ఛ్రమబ్దమేకం సమాహితః ॥ ౧౦౫॥ చాంద్రాయణం వా త్రీన్ మాసాన

వర్ణపరిమాణం ద్రష్టవ్యం - న తతో న్యూనస్య పరిమాణాపేక్షయా మనూక్తపరిమాణస్య గృహీతుం న్యాయ్యత్వాత్ యత్త్వధికపరిమాణం భవిష్యపురాణే శ్రూయతే తత్తథానుబంధవిశిష్టాపహారే తథావిధప్రాయశ్చిత్తవిషయమేవ తథా భవిష్యపురాణే క్షత్రియాంబ్యాస్త్రరూపవర్ణాని గుణాఢ్యాన్యధికత్వరాః । గుణాఢ్యస్య తు విప్రస్య శంచ నిష్కాన్ హరంతి చేత్ । నిష్కానేకాదశ తథా దగ్ధ్వాత్మానం తు పావకే । శుద్ధేయుమరణాద్వీర చరేద్బ్రహ్మక్మశుద్ధయే॥ ౧౦౧॥ ఏతైరితి॥ బ్రాహ్మణస్వర్ణస్తేయజనితపాపమేభిర్వ్రతైః ద్విజో నిర్హరేత్- వ్రతతపసోర్ద్వయోరుక్తత్వాత్ - ఏతైరితి బహువచనసంబంధాపేక్షయా మనూక్తమపి ప్రాయశ్చిత్తం కల్పనీయమితి జ్ఞాపనార్థం- గురుస్త్రీగమననిమిత్తం పునః పాపమేభిర్వక్ష్యమాణైః ప్రాయశ్చిత్తైః నిర్హరేత్॥ ౧౦౨॥ గుర్వితి॥ నిషేకాదీని కర్మాణీత్యుక్తత్వాత్ గురుః పితా తల్పం భార్యా గురుతల్పం గురుభార్యా తద్గామీ గురుభార్యాగమనపాపం విఖ్యాప్య లోహమయే తప్తశయనే స్వప్యాత్ - లోహమయీం స్త్రీప్రతికృతిం కృత్వా జ్వలంతీమాలింగ్య మృత్యునాత్మా విశుద్ధో భవతి॥ ౧౦౩॥ స్వయమితి॥ ఆత్మనైవ వా లింగవృషణౌ ఛిత్వా అంజలౌ కృత్వా యావత్ శరీరపాతమవక్రగతిః సన్ దక్షిణపశ్చిమాం దిశం గచ్ఛేత్ - ఏవం చ ఉక్తప్రాయశ్చిత్తద్వయం గురుత్వాత్ సవర్ణగురుభార్యావిషయం- జ్ఞానతో రేతోవిసర్గపర్యంతమైథునవిషయం ॥౧౦౪॥ ఖట్వాంగీతి॥ ఖట్వాంగభృద్బ్రహ్మవధలాంఛనః కేశనఖలోమశ్మశ్రుధారీ సంయతమనాః నిర్జనే వనే వసన్ వర్షమేకం ప్రాజాపత్యవ్రతం చరేత్ - ఏవం చ వక్ష్యమాణప్రాయశ్చిత్తం చ లఘుత్వాత్ స్వభార్యాదిభ్రమేణాజ్ఞానవిషయం బోద్ధవ్యం॥ ౧౦౫ ॥ చాంద్రాయణమితి॥ యద్వా గురుభార్యాపాపనిర్హరణాయ సంయతేంద్రియః ఫలమూలాదినా హవిష్యేణ నీవారాదికృతయవాగ్వాహా త్రీన్మాసాన్ చాంద్రాయణాన్యాచరేత్ ఏతచ్చ పూర్వోక్తాదపి లఘుత్వాత్ అసాధ్వీమసవర్ణాం వా గురుభార్యాం గచ్ఛతో ద్రష్టవ్యం॥౧౦౬॥

ఏతైరితి॥ ఏభిరుక్తవ్రతైః బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకకారిణః పాపం నిర్హరేయుః। గోవధాద్యుపపాతకకారిణః పునర్వక్ష్యమాణ ప్రకారేణానేకరూపవ్రతైః పాపాని నిర్హరేయుః ॥ ౧౦౭ ॥ ఉపేతి॥ అనేన విధినా యస్త్విత్యాద్యష్టకం। ఉపపాతకయుక్తో గోఘ్నః శిథిలయవాగూరూపేణ ప్రథమమాసం యవాన్పిబేత్ - సశిఖం ముండితశిరా లూనశ్మశ్రుః తేన హతగోచర్మణాచ్ఛాదితదేహో మాసత్రయమేవ గోష్ఠే వసేత్ గోమూత్రేణాచరేత్స్నానం సంయతేంద్రియః కృత్రిమలవణవర్జితం హవిష్యమన్నమేకాహం భుక్త్వా ద్వితీయేఽహ్ని సాయం ద్వితీయతృతీయమాసావశ్నీయాత్ మాసద్వయమేవ దివా ప్రాతఃస్నానమనుగచ్ఛేత్ తాసాం చ గవాం ఖురప్రహారాదూర్ధ్వముత్థితం రజస్తిష్ఠన్నాఖాదయేత్ - కండూయనాదినా తాః పరిచర్య ప్రణమ్య చ రాత్రౌ రక్షిత్వ్యాదికమనువేష్ట్య ఉపవిష్ట ఆసీత - తథా శుచిర్విగతక్రోధః ఉత్థితాసు గోషు పశ్చాదుత్తిష్ఠేత్ వనే చ పరిభ్రమంతీషు పశ్చాత్ తతః పరిభ్రమేత్ ఉపవిష్టాసు గోషు చ విశేత్ వ్యాధితాం చౌరవ్యాఘ్రాదిభయహేతుభిరాక్రాంతాం పతితాం కర్దమలగ్నాం వా యథాశక్తి మోచయేత్ ॥ తథా ఉష్ణే ఆదిత్యే తపతి మేఘే చ వర్షతి శీతే చోపస్థితే మారుతే చాత్యర్థం వాతి గోర్యథాశక్తి రక్షామకృత్వా ఆత్మనస్త్రాణం న కుర్యాత్ తథా ఆత్మనో అన్యేషాం వా గేహే క్షేత్రే ఖలే ము సస్యాదిభక్షణం కుర్వంతీం వత్సం చ క్షీరం పిబంతం న కథయేత్ అనేనోక్తవిధానేన యో గోఘ్నో గాః పరిచరతి స గోవధజనితపాపం త్రిభిర్మాసైరపనుదతి ॥ ౧౦౮ ॥ ౧౦౯॥ ౧౧౦॥ ౧౧౧॥

భ్యస్యేన్నియతేంద్రియః। హవిష్యేణ యవాగ్వా వా గురుతల్పాపనుత్తయే॥ ౧౦౬॥ ఏతైర్వ్రతైరపోహే
యుర్మహాపాతకినో మలమ్। ఉపపాతకినస్త్వేవమేభిర్నానావిధైర్వ్రతైః॥ ౧౦౭॥ ఉపపాతకసంయుక్తో
గోఘ్నో మాసం యవాన్పిబేత్। కృతవాపో వసేద్గోష్ఠే చర్మణా తేన సంవృతః॥ ౧౦౮॥ చతుర్థకాలమశ్నీ
యాదక్షారలవణం మితమ్। గోమూత్రేణాచరేత్స్నానం ద్వౌ మాసౌ నియతేంద్రియః॥ ౧౦౯॥ దివానుగచ్ఛే
ద్గాస్తాస్తు తిష్ఠన్నూర్ధ్వం రజః పిబేత్। శుశ్రూషిత్వా నమస్కృత్య రాత్రౌ వీరాసనం వసేత్॥ ౧౧౦॥ తిష్ఠం
తీష్వనుతిష్ఠేత్తు వ్రజంతీష్వప్యనువ్రజేత్। ఆసీనాసు తథాసీనో నియతో వీతమత్సరః॥ ౧౧౧॥ ఆతురామభిశస్తాం
వా చౌరవ్యాఘ్రాదిభిర్భయైః। పతితాం పంకలగ్నాం వా సర్వోపాయైర్విమోచయేత్॥ ౧౧౨॥ ఉష్ణే వర్షతి
శీతే వా మారుతే వాతి వా భృశం। న కుర్వీతాత్మనస్త్రాణం గోరకృత్వా తు శక్తితః॥ ౧౧౩॥ ఆత్మనో యది వా
న్యేషాం గృహే క్షేత్రేఽథవా ఖలే। భక్షయంతీం న కథయేత్పిబంతం చైవ వత్సకం॥ ౧౧౪॥ అనేన విధినా యస్తు గో
ఘ్నో గామనుగచ్ఛతి। స గోహత్యాకృతం పాపం త్రిభిర్మాసైర్వ్యపోహతి॥ ౧౧౫॥ వృషభైకాదశా గాశ్చ ద
ద్యాత్సుచరితవ్రతః। అవిద్యమానే సర్వస్వం వేదవిద్భ్యో నివేదయేత్॥ ౧౧౬॥ ఏతదేవ వ్రతం కుర్యురుపపా
తకినో ద్విజాః। అవకీర్ణివర్జ్యం శుద్ధ్యర్థం చాంద్రాయణమథాపి వా॥ ౧౧౭॥ అవకీర్ణీ తు కాణేన గర్దభేన
చతుష్పథే। పాకయజ్ఞవిధానేన యజేత నిరృతిం నిశి॥ ౧౧౮॥ హుత్వాగ్నౌ విధివద్ధోమానంతతశ్చ సమేత్యృ
చా। వాతేంద్రగురువహ్నీనాం జుహుయాత్సర్పిషాహుతీః॥ ౧౧౯॥ కామతో రేతసః సేకం వ్రతస్థస్య ద్విజ
న్మనః। అతిక్రమం వ్రతస్యాహుర్ధర్మజ్ఞా బ్రహ్మవాదినః॥ ౧౨౦॥ మారుతం పురుహూతం చ గురుం పా
వకమేవ చ। చతురో వ్రతినోఽభ్యేతి బ్రాహ్మం తేజోఽవకీర్ణినః॥ ౧౨౧॥ ఏతస్మిన్నేనసి ప్రాప్తే వసిత్వా గర్దభాజి

౧౧౨॥ ౧౧౩॥ ౧౧౪॥ ౧౧౫॥ వృషభేతి॥ వృషభైకాదశా యాసాం తాః సమ్యగనుష్ఠితప్రాయశ్చిత్తో దద్యాత్ - అవిద్యమానే తావతి ధనే సర్వస్వం వేదజ్ఞేభ్యో బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్॥ ౧౧౬ ॥ ఏతదితి ॥ అపరే తూపపాతకినో వక్ష్యమాణావకీర్ణివర్జితాః పాపనిర్హరణార్థమేతదేవ గోవధప్రాయశ్చిత్తం చాంద్రాయణం వా లఘుత్వాత్కుర్యుః - చాంద్రాయణం తు లఘునృపపాతకే జాతిశక్తిగుణాద్యపేక్ష్యం వా యోజనీయం॥ ౧౧౭॥ అవేతి॥ అవకీర్ణీ వక్ష్యమాణః కాణేన గర్దభేన రాత్రౌ చతుష్పథే పాకయజ్ఞేన తంత్రేణ నిరృత్యాఖ్యాం దేవతాం యజేత్ ॥ ౧౧౮ హుత్వేతి॥ తతో నిరృత్యై గర్దభవసాది హోమాన్ యథావచ్చతుష్పథే కృత్వా తదంతే॥ ఋ॥ సమాసించంతు మరుతస్సమింద్రస్సం బృహస్పతిరిత్యేతయా ఋచా మారుతేంద్రబృహస్పత్యగ్నీనాం ఘృతేనాహుతీర్జుహుయాత్ - అప్రసిద్ధత్వాదవకీర్ణవ్రతలోపలక్షణమాహ॥ ౧౧౯ ॥ కామత ఇతి॥ ఇచ్ఛాతో ద్విజః - అవకీర్ణీ భవేద్గత్వా బ్రహ్మచారీ చ యోషితమితివచనాత్ (స్త్రీ) యోనౌ శుక్రోత్సర్గాత్ బ్రహ్మచర్యస్య అతిక్రమమవకీర్ణరూపం సర్వజ్ఞా వేదవిదః ప్రాహుః। మారుతమితి॥ వ్రతచారిణో వేదాధ్యయననియమానుష్ఠానజం తేజః:- తదవకీర్ణినః సతో మరుదింద్రబృహస్పతి పావకాంశ్చతురః సంక్రామతి అతస్తేభ్య ఆహుతీర్జుహుయాత్ - ఇత్యాద్యర్థవాదః ॥ ఏతస్మిన్నితి॥ ఏతస్మిన్నవకీర్ణ

ఖ్యాపయన్ ఉత్పన్నే పూర్వోక్తం గర్దభయాగాది కృత్వా గర్దభచర్మ పరిధాయేతి హారీతస్మరణాత్ సగర్దభసంబంధిచర్మప్రావృతోఽవకీర్ణ్యహమితి స్వకర్మ ఖ్యాపనం కుర్వన్ సప్తగృహాణి భైక్షం చరేత్ తేభ్యో లబ్ధేన భైక్షేణ వర్తయన్నేకకాలికమితి ॥ తేభ్య ఇతి ॥ తేభ్యః సప్తగృహేభ్యో లబ్ధేన భైక్షేణైకకాలమాహారం కుర్వాణః సాయంప్రాతర్మధ్యందినేషు చ స్నానమాచరన్ సంవత్సరేణ విశుధ్యతి ॥ ౧౨౩ ॥ జాతిభ్రంశకరమితి ॥ బ్రాహ్మణస్య రుజః కృత్వేత్యాది జాతిభ్రంశకరోక్తం తన్మధ్యాదన్యతమం కర్మవిశేషం ఇచ్ఛాతః కృత్వా వక్ష్యమాణం సాంతపనం సప్తాహసాధ్యం కుర్యాత్ - అనిచ్ఛాతః పునః కృత్వా ప్రాజాపత్యం వక్ష్యమాణం చరేత్ ॥ ౧౨౪ ॥ సంకరేతి ॥ ఖరాశ్వోష్ట్రేత్యాదినా సంకరీకరణాన్యుక్తాని నిందితేభ్యో ధనాదానమిత్యాదినా చాపాత్రీకరణాన్యుక్తాని తేషాం మధ్యాదన్యతమమిచ్ఛాతః కృత్వా చాంద్రాయణం మాసం శుద్ధయే కుర్యాత్ క్రిమికీటవయోహత్యేత్యాదినా మలినీకరణాన్యుక్తాని - తన్మధ్యాదేకమిచ్ఛాతః కృత్వా త్రిరాత్రం యవాగూం క్వథితామశ్నీయాత్ ॥ తురీయ ఇతి ॥ బ్రహ్మహత్యాయాః తురీయో భాగః త్రైవార్షికరూపః ద్వాదశవార్షికస్య చతుర్థో భాగః - ఏతచ్చ ప్రాయశ్చిత్తం స్త్రీశూద్రవిట్క్షత్రవధ ఇతి ఉపపాతకత్వేనోపదిష్టం త్రైవార్షికత్వాపేక్షయా గురుత్వాత్ వృత్తస్థక్షత్రియస్యాకామతో వధే ద్రష్టవ్యం । వైశ్యే సాధ్వాచారేఽకామతో హతే అష్టమో భాగః - సార్ధవార్షికం వ్రతం శూద్రే వృత్తస్థే హతేఽకామతో ద్రష్టవ్యం - నవమాసికం ॥ ౧౨౬ ॥ అకామత ఇతి ॥ అబుద్ధిపూర్వకం పునః క్షత్రియం నిహత్య వృషభైకాధికం సాహస్రం యాసాం గవాం తా ఆత్మశుద్ధ్యర్థం బ్రాహ్మణేభ్యో దద్యాత్ ॥ ౧౨౭ ॥

నమ్ । సప్తాగారాంశ్చరేద్భైక్షం స్వకర్మ పరికీర్తయన్ ॥ ౧౨౨ ॥ తేభ్యో లబ్ధేన భైక్షేణ వర్తయన్నేకకా
లికం । ఉపస్పృశంస్త్రిషవణం త్వబ్దేన స విశుధ్యతి ॥ ౧౨౩ ॥ జాతిభ్రంశకరం కర్మ కృత్వాన్యతమమిచ్ఛయా ।
చరేత్సాంతపనం కృచ్ఛ్రం ప్రాజాపత్యమనిచ్ఛయా ॥ ౧౨౪ ॥ సంకరాపాత్రకృత్యాసు మాసం శోధనమైంద
వమ్ । మలినీకరణీయేషు తప్తః స్యాద్యావకైస్త్ర్యహమ్ ॥ ౧౨౫ ॥ తురీయో బ్రహ్మహత్యాయాః క్షత్రియస్య
వధే స్మృతః । వైశ్యేఽష్టమాంశో వృత్తస్థే శూద్రే జ్ఞేయస్తు షోడశః ॥ ౧౨౬ ॥ అకామతస్తు రాజన్యం వినిపాత్య ద్వి
జోత్తమః । వృషభైకసహస్రా గా దద్యాత్సుచరితవ్రతః ॥ ౧౨౭ ॥ త్ర్యబ్దం చరేద్వా నియతో జటీ బ్రహ్మహ
ణో వ్రతమ్ । వసన్దూరతరే గ్రామాద్వృక్షమూలనికేతనః ॥ ౧౨౮ ॥ ఏతదేవ చరేదబ్దం ప్రాయశ్చిత్తం ద్వి
జోత్తమః । ప్రమాప్య వైశ్యం వృత్తస్థం దద్యాచ్చైకశతం గవామ్ ॥ ౧౨౯ ॥ ఏతదేవ వ్రతం కృత్స్నం షణ్మాసా
చ్ఛూద్రహా చరేత్ । వృషభైకాదశా వాపి దద్యాద్విప్రాయ గాః సితాః ॥ ౧౩౦ ॥ మార్జారనకులౌ హత్వా చాషం
మండూకమేవ చ । శ్వగోధోలూకకాకాంశ్చ శూద్రహత్యావ్రతం చరేత్ ॥ ౧౩౧ ॥ పయః పిబేత్త్రిరాత్రం వా
యోజనం వాధ్వనో వ్రజేత్ । ఉపస్పృశేత్స్రవంత్యాం వా సూక్తం వాబ్దైవతం జపేత్ ॥ ౧౩౨ ॥ అభ్రిం కార్ష్ణా
యసీం దద్యాత్సర్పం హత్వా ద్విజోత్తమః । పలాలభారకం షండే సైసకం చైకమాషకమ్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఘృతకుంభం

త్ర్యబ్దమితి ॥ యద్వా సంయతో జటావాన్ గ్రామాద్విప్రకృష్టవృక్షమూలే కృతనివాసో బ్రహ్మహణి యదుక్తం బ్రహ్మహా ద్వాదశ సమా ఇత్యాది తద్వర్షత్రయం కుర్యాత్ - న సు తురీయో బ్రహ్మహత్యాయా ఇత్యనేన పునరుక్తిర్వాచ్యా ॥ శ్లో ॥ జటీ దూరతరే గ్రామాత్ వృక్షమూలనికేతన ఇతి వచనాత్ - వ్యతిరిక్తశవశిరోధ్వజధారణాదిసకలధర్మనివృత్త్యర్థత్వాత్ అస్య గ్రంథస్య అకామాధికారాచ్చ ఇదమకామతః అత ఏవాంగలాఘవాద్యుచితం ॥ ౧౨౮ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదేవ ద్వాదశవార్షికవ్రతమకామతః సాధ్వాచారం వైశ్యం నిహత్య వర్షమేకం బ్రాహ్మణాదిః కుర్యాత్ - ఏకాధికం వా గోశతం దద్యాత్ ॥ ౧౨౯ ॥ ఏతదితి ॥ ఏతదప్యకామతః ఇదమేవ వ్రతం శూద్రహా షణ్మాసాంశ్చరేత్ వృషభ ఏకాదశో యాసాం గవాం తాః - శుక్లవర్ణా బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ ॥ ౧౩౦ ॥ మార్జారేతి ॥ బిడాలనకులచాషభేకకుక్కురగోధాపేచకకాకానామేకైకం హత్వా శూద్రహత్యావ్రతం స్త్రీశూద్రవధ ఇత్యుపపాతకప్రాయశ్చిత్తం గోవధవ్రతం చాంద్రాయణం చరేత్ - న తు శూద్రే జ్ఞేయస్తు షోడశ ఇత్యాది ప్రాయశ్చిత్తం పాపస్య లఘుత్వాత్ చాంద్రాయణమప్యేతత్ కామతో అభ్యాసాదివిషయే ద్రష్టవ్యం - పయ ఇతి ॥ అబుద్ధిపూర్వకం మార్జారాదీనాం వధే త్రిరాత్రం క్షీరం పిబేత్ - అథ మందానలత్వాదినా న సమర్థః - త్రిరాత్రం ప్రతిదినం యోజనం అధ్వనో వ్రజేత్ - అత్రాశక్తస్త్రిరాత్రం నద్యాం స్నాయాత్ - తత్రాప్యశక్తస్త్రిరాత్రం ఆపో హి ష్ఠేత్యాది సూక్తం జపేత్ - యథోత్తరం లఘుత్వాత్ పూర్వపూర్వాసంభవే ఉత్తరోత్తరపరిగ్రహః - న తు వైకల్పికః ॥ ౧౩౨ ॥ అభ్రిమితి ॥ సర్పం హత్వా బ్రాహ్మణాయ తీక్ష్ణాగ్రం లోహదండం దద్యాత్ - నపుంసకం హత్వా పలాలభారం సీసకం చ మాషకం బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్ ॥ ౧౩౩ ॥ ఘృతేతి ॥ సూకరే హతే ఘృతపూర్ణం ఘటం బ్రాహ్మణాయ దద్యాత్

త్ - తిత్తిరిసంజ్ఞినిపక్షిణిహతేచతురాఢకపరిమాణంతిలందద్యాత్ - శుకేహతేద్విపర్షంవత్సం - క్రౌంచాఖ్యంపక్షిణంహత్వా త్రివర్షంవత్సంబ్రాహ్మణాయదద్యాత్॥ ౧౩౪॥ హత్వేతి॥ హంసబలాకామయూరవానరశ్యేనభాసాఖ్యంపక్షిణామన్యతమంహత్వా బ్రాహ్మణాయగాందద్యాత్॥ ౧౩౫॥ వాస ఇతి॥ అశ్వంహత్వావస్త్రందద్యాత్ - హస్తినంహత్వాపంచనీలాన్వృషభాన్దద్యాత్ - ప్రత్యేకంఛాగమేషౌహత్వావృషభందద్యాత్ - గర్దభంహత్వైకవర్షంవత్సందద్యాత్॥ ౧౩౬॥ క్రవ్యాదానితి॥ ఆమమాంసభక్షిణోమృగాన్వ్యాఘ్రాదీన్హత్వాబహుక్షీరాంధేనుందద్యాత్ - ఆమమాంసాభక్షకాన్హరిణాదీన్హత్వా ప్రాప్తవత్సకాందద్యాత్ - ఉష్ట్రంహత్వాసువర్ణకృష్ణలంరక్తికాందద్యాత్॥ ౧౩౭॥ జీనేతి॥ బ్రాహ్మణాదివర్ణస్త్రియోలోభాదుత్కృష్టాపకృష్టపురుషవ్యభిచారిణీర్హత్వాబ్రాహ్మణాదిక్రమేణచర్మపుటధనుశ్ఛాగమేషాన్శుద్ధ్యర్థందద్యాత్॥ దానేనేతి॥ అస్థిప్రభృతీనాంఅభావాత్దానేనసర్వపాపనిర్హరణం కర్తుమసమర్థోబ్రాహ్మణాదిః ప్రత్యేకంవధేకృచ్ఛ్రంప్రాథమ్యాత్ప్రాజాపత్యంద్విజఃపాపనిర్హరణార్థంచరేత్ - సర్పాదయశ్చాభ్రింకార్ష్ణాయసీందద్యాదిత్యేవమారభ్యైతత్పర్యంతాగృహ్యంతే॥ ౧౩౯॥ అస్థిమతామితి॥ అనస్థిసాహచర్యాత్ అస్థిమతాంప్రాణినాంకృకలాసాదీనాంసాహస్రస్యవధేశూద్రవధప్రాయశ్చిత్తమాపదేశికంకుర్యాత్ - అస్థిరహితానాంచశకటపరిమితానాంవధేతదేవప్రాయశ్చిత్తంకుర్యాత్॥ ౧౪౦॥ కించిదితి॥ అస్థిమతాంక్షుద్రజంతూనాంకృకలాసాదీనాంప్రత్యేకంవధేకించిదేవదద్యాత్ - అస్థిమతాంవధేపణోదేయః॥ సువర్ణస్యేతిస్మరణాత్ కించి

వరాహేతుతిలద్రోణంతుతిత్తిరౌ। శుకేద్విహాయనంవత్సంక్రౌంచంహత్వాత్రిహాయనమ్॥ ౧౩౪॥ హత్వా
హంసంబలాకాంచబకంబర్హిణమేవచ। వానరంశ్యేనభాసౌచస్పర్శయేద్బ్రాహ్మణాయగామ్॥ ౧౩౫॥
వాసోదద్యాద్ధయంహత్వాపంచనీలాన్వృషాన్గజమ్। అజమేషావనడ్వాహంఖరంహత్వైకహాయనమ్॥ ౧౩౬॥
క్రవ్యాదాంస్తుమృగాన్హత్వాధేనుందద్యాత్పయస్వినీమ్। అక్రవ్యాదాన్వత్సతరీముష్ట్రంహత్వాతుకృష్ణలమ్॥ ౧౩౭॥ జీనకార్ముకబస్తావీన్పృథగ్దద్యాద్విశుద్ధయే। చతుర్ణామపివర్ణానాంనారీర్హత్వానవస్థితాః॥
౧౩౮॥ దానేనవధనిర్ణేకంసర్పాదీనామశక్నువన్। ఏకైకశశ్చరేత్కృచ్ఛ్రంద్విజఃపాపాపనుత్తయే॥ ౧౩౯॥
అస్థిమతాంతుసత్త్వానాంసహస్రస్యప్రమాపణే। పూర్ణేచానస్యనస్థ్నాంతుశూద్రహత్యావ్రతంచరేత్॥
౧౪౦॥ కించిదేవతువిప్రాయదద్యాదస్థిమతాంవధే। అనస్థ్నాంచైవహింసాయాంప్రాణాయామేనశుద్ధ్యతి॥ ౧౪౧॥ ఫలదానాంతువృక్షాణాంఛేదనేజప్యమృక్శతమ్। గుల్మవల్లీలతానాంచపుష్పితానాంచవీరుధామ్॥
౧౪౨॥ అన్నాద్యజానాంసత్త్వానాంరసజానాంచసర్వశః। ఫలపుష్పోద్భవానాంచఘృతప్రాశోవిశోధనమ్॥
౧౪౩॥ కృష్టజానామోషధీనాంజాతానాంచస్వయంవనే। వృథాలంభేనుగచ్ఛేద్గాందినమేకంపయోవ్రతః॥
౧౪౪॥ ఏతైర్వ్రతైరపోహ్యంస్యాదేనోహింసాసముద్భవమ్। జ్ఞానాజ్ఞానకృతంకృత్స్నంశృణుతానాద్యభ

దేవేతిపణోబోద్ధవ్యః - అనస్థిమతాంతుయూకామత్కుణాదీనాంప్రత్యేకంవధేప్రాణాయామేనశుద్ధోభవతి - ప్రాణాయామశ్చ॥ శ్లో॥ సవ్యాహృతింసప్రణవాంసావిత్రీంశిరసాసహ - త్రిఃపఠేదాయతప్రాణఃప్రాణాయామఃసఉచ్యతఇతివసిష్ఠప్రోక్తలక్షణోగ్రాహ్యః॥ ౧౪౧॥ ఫలేతి॥ ఫలదానామామ్రాదీనాంవృక్షాణాంగుల్మానాంకుబ్జకాదీనాంవల్లీనాంగుడూచ్యాదీనాంలతానాంవృక్షశాఖాసక్తానాంపుష్పితానాంచవీరుధాంకూష్మాండాదీనాంప్రత్యేకంఛేదనేపాపప్రమోచనార్థంసావిత్ర్యాఋచఃశతంజపనీయం - ఇంధనార్థమశుష్కాణాంద్రుమాణామవపాతనమిత్యాదేరుపపాతకమధ్యపఠితస్యగురుప్రాయశ్చిత్తాభిధానాత్ ఇదంఫలవత్వృక్షాదిఛేదనేలఘుప్రాయశ్చిత్తం - సకృదబుద్ధిపూర్వకవిషయంవేదితవ్యం॥ ౧౪౨॥ అన్నాద్యేతి॥ అన్నాదిషుజాతానాంగుడాదిరసజాతానాంచ ఉదుంబరాదిఫలసంభవానాం మధూకాదిపుష్పోద్భవానాంచసర్వప్రాణినాంవధేఘృతప్రాశనంపాపశోధనం॥ ౧౪౩॥ కృష్టజానామితి॥ కర్షణపూర్వకజాతానామోషధీనాంషష్టికాదీనాంవనేచస్వయముత్పన్నానాంనిష్ప్రయోజనఛేదనేక్షీరాహారఏకమహోగోరనుగమనంకుర్యాత్॥ ౧౪౪॥ ఏతైరితి॥ ఏభిరుక్తవ్రతైర్హింసాజనితపాపంజ్ఞానాజ్ఞానకృతంనిర్హరణీయం। ఇదానీమభక్ష్యభక్షణప్రాయశ్చిత్తంవక్ష్యమాణంశృణుత॥ ౧౪౫॥ అజ్ఞానాదితి॥ మహాపాతకప్రకరణవ్యవస్థానేనాస్యామ్నాతత్వాత్ నేదంముఖ్యపైష్టీసురావిషయంవచనం - కింతుతదితరవిషయం - తత్రయథాచైకాతథాసర్వాగౌడీమాధ్వీముఖ్యాసురాసామ్యబోధనమితరమద్యాపేక్షయా బ్రాహ్మణస్యప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థమిత్యుక్తం - గౌడీంమాధ్వీంచపీత్వాగౌతమోక్తంతప్తకృచ్ఛ్రంకృత్వాపునఃసంస్కారేణైవశుధ్యతి - తథాచగౌతమః - అమత్యామద్యపానేపయోఘృతముదకం

వా యం ప్రత్యహం తప్తకృచ్ఛ్రం తతో೭స్య సంస్కారః ఇత్థమేవ వ్యాఖ్యాతం భవిష్యపురాణే - అకామతః కృతే పానే గౌడీమాధ్వీ ద్వయోరాధిపః తప్తకృచ్ఛ్రవిధానం స్యాత్ గౌతమేన యథోదితం - బుద్ధిపూర్వకం తు పైష్టీతరమద్యపానే ప్రాణాంతికమపి నిర్దేశ్య మితిశాస్త్రమర్యాదా - తథా గౌడీమాధ్వ్యోరజ్ఞానాత్ పానే మరణనిషేధాదితరమద్యాపేక్షయా గురుత్వాచ్చ మానవమేవ తజ్జాతీయాధిత్యాద్యేవ విషయే దద్భ్రమితి ప్రాయశ్చిత్తముక్తం - అతఏవ గౌడీమాధ్వ్యోః కామతః పానానువృత్తౌ భవిష్యపురాణే - యద్వాస్మిన్నేవ విషయే మానవీయం ప్రకల్పయేత్ - తథాన్యాభ్యాస విషయే సద్యః పిబ్యాకం వా సకృన్నిశి - సురాపాపానుక్త్యర్థం వా లవాసాజటీధ్వజీతి పైష్టీగౌడీమాధ్వీవ్యతిరిక్తపులస్త్యోక్తపానసాదినవవిధమద్యస్య ప్రత్యేకం పానే లఘుత్వాత్ సంస్కారమాత్రమేవ కేవలం అన్యద్వా లఘుత్వాత్ ప్రాయశ్చిత్తం బ్రాహ్మణస్యోక్తం - బుద్ధిపూర్వపానసాది మద్యపానేషు - మతిపూర్వం సురాపానే కృతే వై జ్ఞానతో గుహ ॥ కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రే భవతః పునః సంస్కార ఏవ హీతి భవిష్యపురాణీయమనస్య ద్వివిధం మన్వంతరోక్తం ॥ ౧౪౬ ॥ అప ఇతి ॥ పైష్టీసురాభాండేతరమద్యభాండావస్థితాః అపః సురారసగంధవర్జితాః పీత్వా శంఖపుష్పాఖ్యౌషధి ప్రక్షేపేణ పక్వం క్షీరం న తూదకం శంఖపుష్పీవిపక్వేన క్షీరేణ వర్తయేదితి బోధాయనస్మరణాత్ పంచరాత్రం పిబేత్ - సురామద్యయోః సర్వత్రైవ గురులఘుప్రాయశ్చిత్తాభిధానాత్ ఇహాపి జ్ఞానాజ్ఞానాది ప్రకారభేదేన విషయసమీకరణం సమాధేయం - వాచనికమేవ ప్రాయశ్చిత్తం సాధ్యమితి మేధాతిథిరాహ ॥ ౧౪౭ ॥ స్పృష్ట్వేతి ॥ సురాం స్పృష్ట్వా దత్వా చ స్వస్తివాచనపూర్వకం చ ప్రతిగృహ్య శూద్రోచ్ఛిష్టాశ్చ అపః పీత్వా ప్రతిగృహ్యేత్యభ్యుపాదానాత్ - బ్రాహ్మణో దర్భక్వథితముదకం త్ర్యహం పిబేత్ ॥ ౧౪౮ ॥ బ్రాహ్మణస్త్విత్యాది ॥ బ్రా

తుణే ॥ ౧౪౫ ॥ అజ్ఞానాద్వారుణీం పీత్వా సంస్కారేణైవ శుద్ధ్యతి । మతిపూర్వమనిర్దేశ్యం ప్రాణాంతిక
మితి స్థితిః ॥ ౧౪౬ ॥ అపస్సురాభాజనస్థా మద్యభాండస్థితాస్తథా । పంచరాత్రం పిబేత్పీత్వా శంఖపుష్పీశ్రితం
పయః ॥ ౧౪౭ ॥ స్పృష్ట్వా దత్వా చ మదిరాం విధివత్ప్రతిగృహ్య చ । శూద్రోచ్ఛిష్టాశ్చ పీత్వాపః కుశవారి పిబే
త్త్ర్యహమ్ ॥ ౧౪౮ ॥ బ్రాహ్మణస్తు సురాపస్య గంధమాఘ్రాయ సోమపః । ప్రాణానప్సు త్రిరాయమ్య ఘృతం
ప్రాశ్య విశుద్ధ్యతి ॥ ౧౪౯ ॥ అజ్ఞానాత్ప్రాశ్య విణ్మూత్రం సురాసంస్పృష్టమేవ చ । పునస్సంస్కారమర్హంతి
త్రయో వర్ణా ద్విజాతయః ॥ ౧౫౦ ॥ వపనం మేఖలా దండో భైక్షచర్యా వ్రతాని చ । నివర్తంతే ద్విజాతీనాం
పునస్సంస్కారకర్మణి ॥ ౧౫౧ ॥ అభోజ్యానాం తు భుక్త్వాన్నం స్త్రీశూద్రోచ్ఛిష్టమేవ చ । జగ్ధ్వా మాంస
మభక్ష్యం చ సప్తరాత్రం యవాన్పిబేత్ ॥ ౧౫౨ ॥ శుక్తాని చ కషాయాంశ్చ పీత్వా మేధ్యాన్యపి ద్విజః । తావ
ద్భవత్యప్రయతో యావత్తన్న వ్రజత్యధః ॥ ౧౫౩ ॥ విడ్వరాహఖరోష్ట్రాణాం గోమాయోః కపికాకయోః ।
ప్రాశ్య మూత్రపురీషాణి ద్విజశ్చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ౧౫౪ ॥ శుష్కాణి భుక్త్వా మాంసాని భౌమాని కవకా

హ్మణః పునః కృతసోమయాగః సురాపస్య ముఖసంబంధినం గంధమాఘ్రాయ జలమధ్యే ప్రాణాయామత్రయం కృత్వా ఘృతం ప్రాశ్య విశుద్ధో భవతి ॥ ౧౪౯ ॥ అజ్ఞానాదితి ॥ విడ్వరాహాదీనాం వక్ష్యమాణత్వాత్ అబుద్ధిపూర్వకం మనుష్యసంబంధి మూత్రం పురీషం వా ప్రాశ్య మద్యసురాసంస్పృష్టం చ భక్తాదిరసం వా ప్రాశ్య ద్విజాతయస్త్రయో వర్ణాః పునరుపనయనమర్హంతి ॥ ౧౫౦ ॥ వపనమితి ॥ శిరోముండనం మేఖలాధారణం దండధారణం భైక్షం చ వ్రతాని చ మధుమాంసస్త్రీవర్జనయుతాని ప్రాయశ్చిత్తాని పునరుపనయనే ద్విజాతీనాం న భవంతి ॥ ౧౫౧ ॥ అభోజ్యానామితి ॥ అభోజ్యాన్నానాం - నాశ్రోత్రియకృతే యజ్ఞ ఇత్యాద్యుక్తానాం అన్నం భుక్త్వా జలమిశ్రితసక్తురూపేణ యవాగూరూపేణ వా యవాన్ పానయోగ్యాన్కృత్వా సప్తరాత్రం పిబేత్ - అముష్మిన్నేవ విషయే - మత్యా భుక్త్వా చరేత్ కృచ్ఛ్రమితి చతుర్థాధ్యాయే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం - తేన సహాస్య వైకల్పితం వికల్పశ్చ కర్తృశక్త్యపేక్షః - తథా ద్విజాతి స్త్రీణాముచ్ఛిష్టం శూద్రోచ్ఛిష్టం వా భుక్త్వా ఏతదేవ కుర్యాత్ - తథా క్రవ్యాదసూకరోష్ట్రాణామిత్యాదినా యద్విశేష ప్రాయశ్చిత్తం తన్నిషిద్ధమాంసం భుక్త్వా ఇదమేవ కుర్యాత్ ॥ ౧౫౨ ॥ శుక్తానీతి ॥ యాని స్వభావతో మధురాదిరసాని కాలయోగేనోదకపరిణామాది నామ్లభావం వ్రజంతి తాని శుక్తాని కషాయాః విభీతకాదిక్వథితాని అప్రసిద్ధాన్యపి పీత్వా యావదన్నజీర్ణాని భవంతి - తావదశుచిః పురుషో భవతి ॥ ౧౫౩ ॥ విడ్వరాహేతి ॥ గ్రామ్యసూకరఖరోష్ట్రసృగాలవానరకాకానాం మూత్రం పురీషం వా ద్విజాతిర్భుక్త్వా చాంద్రాయణం కుర్యాత్ - శోధనం యత్తుచ్ఛ్రాకం విడ్వరాహం చేత్యనేన విడ్వరాహ గ్రామకుక్కుటయోర్బుద్ధిపూర్వక భక్షణే పంచమాధ్యాయే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం తదభ్యాసవిషయే వ్యాఖ్యాతం - ఇదం త్వనభ్యాసవిషయేతి తప్తకృచ్ఛ్రమిత్యవిరోధః ॥ ౧౫౪ ॥ శుష్కాణీతి - వాట్వాదినా శోషితాని మాంసాని భుక్త్వా భూమ్యాదిప్రభవాని ఛత్రాకాని భుక్త్వా - భూమిజం వా వృక్షజం వా ఛత్రాకం భక్షయంతి యే బ్రహ్మఘ్నాంస్తాన్విజానీయాత్ ఇతి యమేన వృక్షస్యాపి నిషేధాత్ హరిణమాంసం వా భక్ష్యమాంసమితి

భక్ష్యాభక్ష్యతయాఽయస్య న జ్ఞాతం - తథా హింస్రస్థానం సూనా - తతోఽయదానీతం తద్భుక్త్వా చాంద్రాయణమేవ కుర్యాత్ ॥ ౧౫౫॥ క్రవ్యాదేతి॥ ఆమమాంసభక్షిణాం గ్రామ్యసూకరోష్ట్రగ్రామ్యకుక్కుటానాం తథా మానుషకాకగర్దభానాం ప్రత్యేకం బుద్ధిపూర్వకం మాంసభక్షణే వక్ష్యమాణం తప్తకృచ్ఛ్రం ప్రాయశ్చిత్తం॥ ౧౫౬॥ మాసికేతి॥ యో బ్రహ్మచారీ బ్రాహ్మణో మాసికశ్రాద్ధసంబంధ్యన్నమశ్నాతి- ఏతచ్చ సపిండీకరణాత్పూర్వం ఏకోద్దిష్టశ్రాద్ధార్థోపలక్షణం - స త్రిరాత్రముపవసేత్ - త్రిరాత్రమధ్య ఏకస్మిన్నహని జలమావసేత్ - బ్రహ్మచారీతి। యో బ్రహ్మచారీ మాక్షికం మాంసం వా అనిచ్ఛాతః ఆపదినాద్యాత్ స ప్రాజాపత్యం కృత్వా ప్రారబ్ధబ్రహ్మచర్యవ్రతశేషం సమాపయేత్॥ బిడాలేతి॥ బిడాలకాకమూషికకుక్కురనకులానాముచ్ఛిష్టం కేశకీటరూపసంసర్గాదుష్టం వా అకృతమృక్షేపవిశుద్ధికం జ్ఞాత్వా భుక్త్వా బ్రహ్మసువర్చలాం క్వథితముదకం పిబేత్॥ అభోజ్యమితి॥ ఆత్మనః శుద్ధికామేన ప్రతిషిద్ధమన్నం నాదనీయం ప్రమాదాద్భుక్తం వమితవ్యం-తదసంభవే ప్రాయశ్చిత్తైః శీఘ్రం శోధనీయం వమనపక్షే తు లఘుప్రాయశ్చిత్తం భవత్యేవ - జ్ఞానతః పునః పూర్వోక్తం ప్రాయశ్చిత్తం॥ ౧౬౦॥ ఏష ఇతి॥ అభక్ష్యభక్షణే యాని ప్రాయశ్చిత్తాని తేషామేతన్నానాప్రకారముక్తం - స్తేయపాపకారిణాం విధానమధునా శ్రూయతాం॥ ౧౬౧॥ ధాన్యేతి॥ బ్రాహ్మణో బ్రాహ్మణగృహాత్ ధాన్యముక్తాద్యన్నరూపాణి ధనచౌర్యాణి ఇచ్ఛాతః న త్వాత్మీయభ్రాంత్యా నీత్వా సంవత్స

నిచ। అజ్ఞాతం చైవ సూనాస్థమేతదేవ వ్రతం చరేత్॥ ౧౫౫॥ క్రవ్యాదసూకరోష్ట్రాణాం కుక్కుటానాం చ భక్షణే। నరకాకఖరాణాం చ తప్తకృచ్ఛ్రం విశోధనమ్॥ ౧౫౬॥ మాసికాన్నం తు యోఽశ్నీయాదసమావర్తకో ద్విజః। స త్రీణ్యహాన్యుపవసేదేకాహం చోదకే వసేత్॥ ౧౫౭॥ బ్రహ్మచారీ తు యోఽశ్నీయాన్మధు మాంసం కథంచన। స కృత్వా ప్రాకృతం కృచ్ఛ్రం వ్రతశేషం సమాపయేత్॥ ౧౫౮॥ బిడాలకాకాఖూచ్ఛిష్టం జగ్ధ్వా శ్వనకులస్య చ। కేశకీటావపన్నం చ పిబేద్బ్రహ్మసువర్చలామ్॥ ౧౫౯॥ అభోజ్యమన్నం నాత్తవ్యమాత్మనః శుద్ధిమిచ్ఛతా। అజ్ఞానభుక్తం తూత్తార్యం శోధ్యం వాప్యాశు శోధనైః॥ ౧౬౦॥ ఏషోఽనాద్యాదనస్యోక్తో వ్రతానాం వివిధో విధిః। స్తేయదోషాపహర్తౄణాం వ్రతానాం శ్రూయతాం విధిః॥ ౧౬౧॥ ధాన్యాన్నధనచౌర్యాణి కృత్వా కామాద్ద్విజోత్తమః। స్వజాతీయగృహాదేవ కృచ్ఛ్రాబ్దేన విశుధ్యతి॥ ౧౬౨॥ మనుష్యాణాం తు హరణే స్త్రీణాం క్షేత్రగృహస్య చ। కూపవాపీజలానాం చ శుద్ధిశ్చాంద్రాయణం స్మృతమ్॥ ౧౬౩॥ ద్రవ్యాణామల్పసారాణాం స్తేయం కృత్వాన్యవేశ్మతః। చరేత్సాంతపనం కృచ్ఛ్రం తన్నిర్యాత్యాత్మశుద్ధయే॥ ౧౬౪॥ భక్ష్యభోజ్యాపహరణే యానశయ్యాసనస్య చ। పుష్పమూలఫలానాం చ పంచగవ్యం విశోధనమ్॥ ౧౬౫॥ తృణకాష్ఠద్రుమాణాం చ శుష్కాన్నస్య గుడస్య చ। చైలచర్మామిషాణాం చ త్రిరాత్రం స్యాదభోజనమ్॥ ౧౬౬॥ మణిముక్తాప్రవాలానాం తామ్రస్య రజతస్య చ। అయఃకాంస్యోపలానాం చ ద్వాదశాహం కణాన్నతా॥ ౧౬౭॥ కార్పాసకీటజోర్ణానాం ద్విశఫైకశఫస్య చ। పక్షిగంధౌషధీనాం చ రజ్జ్వాశ్చైవ త్ర్యహం పయః॥ ౧౬౮॥ ఏతై

రం ప్రాజాపత్యవ్రతాచరణేన శుధ్యతి - ఏతచ్చ దేశకాలద్రవ్యపరిమాణస్వామిగుణాద్యపేక్షయా మహత్త్వాదిబోద్ధవ్యం - ఏవముత్తరత్రాపి॥ ౧౬౨॥ మనుష్యాణామితి॥ పురుషస్త్రీక్షేత్రగృహాణామన్యతమహరణే కూపజలస్య వాపీజలస్య వా సమస్తస్య చాహరణే చాంద్రాయణం ప్రాయశ్చిత్తం మన్వాదిభిః స్మృతం॥ ౧౬౩॥ ద్రవ్యాణామితి॥ ద్రవ్యాణామల్పమూల్యానామల్పప్రయోజనానాం చానుక్తప్రాయశ్చిత్తవిశేషాణాం త్రపుసీసకాదీనాం పరగృహాచ్చౌర్యం కృత్వా తదపహృతం ద్రవ్యం స్వామినే దత్త్వా సాంతపనం కృచ్ఛ్రం ప్రాయశ్చిత్తం వక్ష్యమాణం చాత్మశుద్ధయే కుర్యాత్ స్వామినేఽపహృతం ద్రవ్యం నిర్యాతయేదితి సర్వస్తేయప్రాయశ్చిత్తశేషః॥ ౧౬౪॥ భక్ష్యేతి॥ భక్ష్యస్య మోదకాదేః॥ భోజ్యస్య పాయసాదేః - యానస్య శకటాదేః - శయ్యాయా ఆసనస్య చ పుష్పమూలఫలానాం చ ప్రత్యేకమపహరణే పంచగవ్యపానం విశోధనం॥ ౧౬౫॥ తృణేతి॥ తృణకాష్ఠవృక్షాణాం శుష్కాన్నస్య చ తండులాదేః వస్త్రచర్మమాంసానాం మధ్య ఏకస్యాప్యపహరణే త్రిరాత్రముపవాసం చరేత్॥ ౧౬౬॥ మణీతి॥ మణిముక్తావిద్రుమతామ్రరూప్యలోహకాంస్యోపలానాం చ ప్రత్యేకమపహరణే ద్వాదశాహం తండులకణభక్షణం కుర్యాత్ - సర్వత్ర చాత్ర సకృదభ్యాసదేశకాలద్రవ్యస్వామిగుణాద్యపేక్షయా ఉత్కృష్టాపకృష్టద్రవ్యాపహారవిషయసమీకరణం సమాధేయం॥ ౧౬౭॥ కార్పాసేతి॥ కార్పాసక్రిమిజ ఊర్ణానాం వస్త్రాణాం ద్విశఫైకశఫస్య గవాశ్వాదేః పక్షిణాం శుకాదీనాం గంధానాం చ చందనప్రభృతీనాం రజ్జ్వాశ్చ ప్రత్యేకం హరణే త్ర్యహం క్షీరాహారః స్యాత్ - అత్రాపి పూర్వవద్విషయసమీకరణపరిహారః

స్వామినశ్చోత్కృష్టాపకృష్టద్రవ్యసమర్పణాదపి వచనాదేకరూపప్రాయశ్చిత్తావిరోధః ॥ ౧౬౮ ॥ ఏతైరితి ॥ ఏతైరుక్తైః స్తేయజనితంపాపం ద్విజాతిరపానుదేత్. అగమ్యాగమననిమిత్తం పునఃవక్ష్యమాణైర్వ్రతైర్నిర్హరేత్ ॥ ౧౬౯ ॥ గురుతల్పేతి. స్వయోనిషు సోదర్యభగినీషు తథా మిత్రభార్యాసు పుత్రపత్నీషు కుమారీషు చాండాలీషు ప్రత్యేకం రేతఃసిక్త్వా గురుదారగమనప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్. అత్రాపి జ్ఞానాభ్యాసాద్యనుబంధాపేక్షయా మరణాంతికం అతఏవ రేతఃసిక్త్వా కుమారీషు చాండాలీష్వంత్యజాసు చ సపిండాపత్యదారేషు ప్రాణత్యాగో విధీయతే. ఇతియమేన మరణాంతికముపదిష్టం అజ్ఞానాత్తద్వ్రతం ॥ ౧౭౦ ॥ పైతృష్వసేయీమితి ॥ పితృష్వసుర్మాతృష్వసుశ్చ దుహితరం భగినీం మాతుశ్చ సోదర్యభ్రాతుర్దుహితరం సోదర్యభగినీమివ నిషిద్ధగమనాం గత్వా చాంద్రాయణం కుర్యాత్ ॥ ౧౭౧ ॥ ఏతా ఇతి ॥ తిస్ర ఏతాః పైతృష్వసేయ్యాద్యాః భార్యార్థం ప్రాజ్ఞో నోద్వహేత్. జ్ఞాతిత్వేన బాంధవత్వేన తా నోపగంతవ్యాః. యస్మాదేతా ఉపయన్ ఉపగచ్ఛన్ నరకం యాతి. అసపిండా చ యా మాతురిత్యనేన నిషేధసిద్ధావపి శిష్టాచారదర్శననిషేధదార్ఢ్యార్థం పునర్వచనం ॥ ౧౭౨ ॥ అమానుషీష్వితి ॥ అమానుషీషు బడబాద్యాసు. నగవీ. తథా గోవ్యవకీర్ణః సంవత్సరం ప్రాజాపత్యం చరేత్. ఇతి శంఖలిఖితాదిభిః గురుప్రాయశ్చిత్తాభిధానాత్. తథా రజస్వలాయాం యోనికశ్చాన్యత్ర స్త్రియాం జలే రేతస్సేకం కృత్వా పురుషః సాంతపనం కృచ్ఛ్రం కుర్యాత్ ॥ ౧౭౩ ॥ మైథునమితి ॥ యత్ర దేశే క్వాపి పురుషే మైథునం సేవిత్వా స్త్రియాం గోయానే శకటాదౌ జలే దివా కాలే మైథునం చ సేవిత్వా సవస్త్రశ్చ స్నాయా

ఏ వ్రతైరపోహేత పాపం స్తేయకృతం ద్విజః ॥ అగమ్యాగమనీయం తు వ్రతైరేభిరపానుదేత్ ॥ ౧౬౯ ॥ గురుతల్పవ్రతం కుర్యాద్రేతః సిక్త్వా స్వయోనిషు । సఖ్యుః పుత్రస్య చ స్త్రీషు కుమారీష్వంత్యజాసు చ ॥ ౧౭౦ ॥ పైతృష్వసేయీం భగినీం స్వస్రీయాం మాతురేవ చ । మాతుశ్చ భ్రాతుస్తనయాం గత్వా చాంద్రాయణం చరేత్ ॥ ౧౭౧ ॥ ఏతాస్తిస్రస్తు భార్యార్థే నోపయచ్ఛేత్తు బుద్ధిమాన్ । జ్ఞాతిత్వేనానుపేయాస్తాః పతతి హ్యుపయన్నధః ॥ ౧౭౨ ॥ అమానుషీషు పురుష ఉదక్యాయామయోనిషు । రేతః సిక్త్వా జలే చైవ కృచ్ఛ్రం సాంతపనం చరేత్ ॥ ౧౭౩ ॥ మైథునం తు సమాసేవ్య పుంసి యోషితి వా ద్విజః । గోయానేఽప్సు దివా చైవ సవాసాః స్నానమాచరేత్ ॥ ౧౭౪ ॥ చండాలాంత్యస్త్రియో గత్వా భుక్త్వా చ ప్రతిగృహ్య చ । పతత్యజ్ఞానతో విప్రో జ్ఞానాత్సామ్యం తు గచ్ఛతి ॥ ౧౭౫ ॥ విప్రదుష్టాం స్త్రియం భర్తా నిరుంధ్యాదేకవేశ్మని । యత్పుంసః పరదారేషు తచ్చైనాం చారయేద్వ్రతమ్ ॥ ౧౭౬ ॥ సా చేత్పునః ప్రదుష్యేత్తు సదృశేనోపయంత్రితా । కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చైవ తదస్యాః పావనం స్మృతమ్ ॥ ౧౭౭ ॥ యత్కరోత్యేకరాత్రేణ వృషలీసేవనాద్ద్విజః । తద్భైక్షభుగ్జపన్నిత్యం త్రిభిర్వర్షైర్వ్యపోహతి ॥ ౧౭౮ ॥ ఏషా పాపకృతాముక్తా చతుర్ణామపి నిష్కృతిః । పతితైః సంప్రయుక్తానామిమాః శృణుత నిష్కృతీః ॥ ౧౭౯ ॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సహాచరన్ । యాజనాధ్యాపనాద్యౌ

త్ ॥ ౧౭౪ ॥ చండాలేతి ॥ చండాలస్యాంత్యజానాం మ్లేచ్ఛశబరాదీనాం అజ్ఞానతో బ్రాహ్మణః స్త్రియో గత్వా తేషాం చాన్నం భుక్త్వా తేభ్యః ప్రతిగృహ్య పతతి పతితస్య ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్. ఏతచ్చ గురుత్వాచ్చాభ్యాసతో భోజనప్రతిగ్రహవిషయం. జ్ఞానాత్తు తేషాం గమనం కృత్వా సమానతాం గచ్ఛతి ఏతచ్చ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం ॥ ౧౭౫ ॥ విప్రదుష్టామితి ॥ విశేషేణ ప్రదుష్టామిచ్ఛయా వ్యభిచారిణీమిత్యర్థః భర్తా నిరుంధ్యాత్. పత్నీకార్యేభ్యో నివర్త్య నియతబద్ధామివ ఏకగృహే ధారయేత్. యచ్చ పురుషస్య సజాతీయపరదారగమనే ప్రాయశ్చిత్తం తదేవైనాం కారయేత తచ్చ స్త్రీణామర్ధం ప్రదాతవ్యమితి యద్వసిష్ఠాదిభిరుక్తం తదనిచ్ఛయా వ్యభిచారే కర్తవ్యం ॥ ౧౭౬ ॥ సాచేదితి ॥ సా స్త్రీ సజాతీయగమనే సకృద్దుష్టా కృతప్రాయశ్చిత్తా యది పునః సజాతీయేనాభ్యర్థితా సతీ తద్గమనం కుర్యాత్ తదాస్యాః ప్రాయశ్చిత్తం ప్రాజాపత్యం కృచ్ఛ్రం చాంద్రాయణం చ మన్వాదిభిః స్మృతం ॥ ౧౭౭ ॥ యదితి ॥ వృషల్యత్ర చండాలీ ప్రాయశ్చిత్తగౌరవాత్. చండాలీగమనేనైకరాత్రేణ బ్రాహ్మణః పాపమర్జయతి తద్భైక్షాశీ నిత్యం సావిత్ర్యాదికం జపన్ త్రిభిర్వర్షైరపనుదతి. తథా చాపస్తంబః. యదేకరాత్రేణ కరోతి పాపం కృష్ణం వర్ణం బ్రాహ్మణః సేవమానః. చతుర్థకాలఉదక ఆత్మజాపీ త్రిభిర్వర్షైః తద్వ్యపోహతి పాపం. మేధాతిథిస్త్విదమేవ వ్యాఖ్యాతవాన్ గోవిందరాజస్తు అక్రమపరిణీతశూద్రాగమనప్రాయశ్చిత్తమిదమాహ ॥ ౧౭౮ ॥ ఏషామితి ॥ ఇయం హింసాభక్ష్యభక్షణస్తేయాగమ్యాగమనకారిణాం చతుర్ణామపి పాపకృతాం విశుద్ధిరుక్తా. ఇదానీం సాక్షాత్పాపకృద్భిః సహ సంసర్గిణామిమా వక్ష్యమాణాః సంశుద్ధీః శృణుత ॥ ౧౭౯ ॥ సంవత్సరేణేతి ॥ పతితేన సహ సంసర్గమాచరన్ ఏకయానగమనమేకాసనోపవేశనమేకపఙ్క్తిభోజనరూపాన్ సంస

గానాచరన్ సంవత్సరేణ పతతి న తు యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్ సంవత్సరేణ పతతి కింతు సద్య ఏవేత్యర్థః॥ అధ్యాపనమత్రోపనయనపూర్వకం సావిత్రీశ్రావణం - యాజనాదీనాం చ సద్యః పాతిత్యమాహ దేవలః - యాజనం యోనిసంబంధం స్వాధ్యాయం సహభోజనం। కృత్వా సద్యః పతంత్యేతే పతితేన న సంశయః॥ విష్ణుః॥ ఆసంవత్సరాత్పతతి పతితేన సహాచరన్। సహయానాసనాభ్యాం సంయానాత్తు సద్య ఏవ హి- బోధాయనః॥ సంవత్సరేణ పతతి పతితేన సహాచరన్ - యాజనాధ్యాపనాద్యౌనాత్ సద్యో న శయనాసనాదితి - గోవిందరాజస్తు యాజనాదీనాం త్రయాణాం సంవత్సరేణ పాతిత్యం గురుత్వం సహాసనాదీనాం లఘుత్వాత్ న సంవత్సరేణ కింతు తస్మాదూర్ధ్వమపీతి వ్యాచష్టే - అస్మాయమనువ్యాఖ్యా మునివ్యాఖ్యానుసారిణీ - నైవం గోవిందరాజస్య కల్పనా మనురుంధ్మహే॥ ౧౮౦॥ య ఇతి॥ పతితశబ్దోఽయం సాపకారివచనః - సకలపాపినామవిశేషపాఠాత్ - ఏషాం పతితానాం మధ్యాద్యో యేన పాపకారిణా సహ పూర్వోక్తం సంసర్గం కరోతి - స తస్యైవ వ్రతరూపం ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ - న తు మరణాంతికమిత్యభిహితం తదపి వ్రతం సంసర్గిణా క్రియమాణం బ్రహ్మహా ద్వాదశ సమా ఇత్యాదికం పాదహీనం కర్తవ్యం- తథా చ వ్యాసః॥ శ్లో॥ యో యేన సంవసేద్వర్షం సోఽపి తత్సమతామియాత్ - పాదన్యూనం చరేత్సోఽపి తస్య తస్య వ్రతం ద్విజః॥ ౧౮౧॥ పతితస్యేతి॥ మహాపాతకినో జీవత ఏవ ప్రేతస్యోదకక్రియా వక్ష్యమాణరీత్యా సపిండైః సమానోదకైశ్చ గ్రామాద్బహిః కృత్వా జ్ఞాతిబుత్విక్గురుసన్నిధానే రిక్తాయాం నవమ్యాం తిథావదినాంతే కర్తవ్యం॥ ౧౮౨॥ దాసీతి॥ సపిండసమానోదకప్రయుక్తా దాసీ ఉదకపూ

నాన్న తు యానాసనాశనాత్ ॥ ౧౮౦॥ యో యేన పతితేనైషాం సంసర్గం యాతి మానవః। స తస్యైవ వ్రతం కుర్యాత్తత్సంసర్గవిశుద్ధయే॥ ౧౮౧॥ పతితస్యోదకం కార్యం సపిండైర్బాంధవైర్బహిః। నిందితేఽహని సాయాహ్నే జ్ఞాత్యృత్విగ్గురుసన్నిధౌ॥ ౧౮౨॥ దాసీ ఘటమపాం పూర్ణం పర్యస్యేత్ప్రేతవత్పదా। అహోరాత్రముపాసీరన్నశౌచం బాంధవైః సహ॥ ౧౮౩॥ నివర్తేరంశ్చ తస్మాత్తు సంభాషణసహాసనే। దాయాద్యస్య ప్రదానం చ యాత్రా చైవ హి లౌకికీ॥ ౧౮౪॥ జ్యేష్ఠతా చ నివర్తేత జ్యేష్ఠావాప్యం చ యద్ధనమ్। జ్యేష్ఠాంశం ప్రాప్నుయాచ్చాస్య యవీయాన్గుణతోఽధికః॥ ౧౮౫॥ ప్రాయశ్చిత్తే తు చరితే పూర్ణం కుంభమపాం నవమ్। తేనైవ సార్ధం ప్రాస్యేయుః స్నాత్వా పుణ్యే జలాశయే॥ ౧౮౬॥ స త్వప్సు తం ఘటం ప్రాస్య ప్రవిశ్య భవనం స్వకమ్। సర్వాణి జ్ఞాతికార్యాణి యథాపూర్వం సమాచరేత్॥ ౧౮౭॥ ఏతమేవ విధిం కుర్యాద్యోషిత్సు పతితాస్వపి। వస్త్రాన్నపానం దేయం తు వసేయుశ్చ గృహాంతికే॥ ౧౮౮॥ ఏనస్విభిరనిర్ణిక్తైర్నార్థం కించిత్సహాచరేత్। కృతనిర్ణేజనాంశ్చైవ న జుగుప్సేత కర్హిచిత్॥ ౧౮౯॥ బాలఘ్నాంశ్చ కృతఘ్నాంశ్చ విశుద్ధానపి ధర్మతః। శరణాగతహంత్వాంశ్చ స్త్రీహంత్వాంశ్చ న సంవసేత్॥ ౧౯౦॥ యేషాం ద్విజానాం సావిత్రీ నానూచ్యే

ర్ణం ఘటం ప్రేతవదితి దక్షిణాభిముఖీభూయ పాదేన క్షిపేత్ యథా స నిరుదకో భవతి - తదను తే సపిండాః సమానోదకైః సహాహోరాత్రమశౌచమాచరేయుః॥ ౧౮౩॥ నివర్తేరన్నితి॥ తస్మాత్పతితాత్ సపిండాదీనాం సంభాషణమేకాసనోపవేశనం చ తస్మై రిక్తప్రదానం సాంవత్సరికాదౌ నిమంత్రణాదిరూపో లోకవ్యవహార ఏతాని నివర్తేరన్ ॥ ౧౮౪॥ జ్యేష్ఠతేతి॥ జ్యేష్ఠస్య యత్ప్రత్యుత్థానాదికం కార్యం తత్తస్య న కార్యం- జ్యేష్ఠలభ్యం చ వింశత్యుద్ధారాదికం ధనం న దేయం యద్యపి రిక్థప్రదానప్రతిషేధాదేవాప్యుద్ధారప్రతిషేధః సిద్ధః తథాపి యవీయసః శక్త్యాప్త్యర్థమనూద్యతే- నైవ జ్యేష్ఠస్య సంబంధిధనం సోద్ధారాంశం తదనుజో గుణాధికో లభతే ॥ ౧౮౫॥ ప్రాయశ్చిత్త ఇతి॥ కృతే పునః పతితేన ప్రాయశ్చిత్తే సపిండసమానోదకాస్తైర్నైవ కృతప్రాయశ్చిత్తేన సహ పవిత్రే జలాధారే స్నాత్వా జలపూర్ణం నవం ఘటం ప్రక్షిపేయుః- ఇహ నవఘటగ్రహణాద్దాసీఘటః కృతోపయోగిఘటః ప్రతీయతే॥ ౧౮౬॥ స త్వితి॥ స కృతప్రాయశ్చిత్తః తం పూర్వోక్తం ఘటం జలమధ్యే క్షిప్త్వా స్వకీయభవనం ప్రవిశ్య యథాపూర్వం సర్వాణి జ్ఞాతికార్యాణి కుర్యాత్ ॥ ౧౮౭॥ ఏతమేవేతి॥ స్త్రీష్వపి పతితాసు ఏతమేవ పతితస్యోదకం కార్యమిత్యాదివిధిం భర్త్రాదిసపిండసమానోదకవర్గాః కుర్యాత్ - గ్రాసాచ్ఛాదనాని పునరాభ్యో దేయాని - గృహసమీపే చాసాం వాసార్థం కుటీర్దద్యుః॥ ౧౮౮॥ ఏనస్విభిరితి॥ పాపకారిభిరకృతప్రాయశ్చిత్తైః సహ దానప్రతిగ్రహాదికమర్థం కించిన్నానుతిష్ఠేత్ - కృతప్రాయశ్చిత్తాన్నైనాన్కదాచిదపి పూర్వకృతపాపత్వేన నిందేత్ కింతు పూర్వవద్వ్యవహరేత్ - అస్యాపవాదమాహ॥ ౧౮౯॥ బాలఘ్నానితి॥ బాలం యో హతవాన్ - కృతోపకారం అపకారాచరణేన యో వినాశితవాన్- ప్రాణరక్షార్థమాగతం యో హతవాన్ స్త్రియం చ యో వ్యాపాదితవాన్ ఏతాన్ యథావత్ కృతప్రాయశ్చిత్తానపి సంసర్గితయా న పరివసేత్॥ ౧౯౦॥ యేషామితి॥ యేషాం బ్రాహ్మణక్షత్రియవిశాం యథాకల్ప

తకాలే ఉపనయనం యథాశాస్త్రం న కృతవన్తః - తాన్ ప్రాజాపత్యత్రయం కారయిత్వా యథాశాస్త్రముపనయేత్ - యత్తు యాజ్ఞవల్క్యాదిభిర్వ్రాత్యస్తోమాది ప్రాయశ్చిత్తముక్తం తేన సహాస్య గురులాఘవమనుసంధాయ - జాతిశక్త్యాద్యపేక్షో వికల్పో మన్తవ్యః ॥ ౧౯౧ ॥ ప్రాయశ్చిత్తమితి ॥ యే పతిషిద్ధశూద్రసేవినో ద్విజాస్తే చోపనీతా అపి అనధీతవేదాః ప్రాయశ్చిత్తం కర్తుమిచ్ఛన్తి తేషామప్యేతత్ ప్రాజాపత్యాది త్రయముపదిశేత్ ॥ ౧౯౨ ॥ యదితి ॥ గర్హితేన కర్మణా నిషిద్ధదుష్ప్రతిగ్రహాదినా బ్రాహ్మణా యద్ధనమర్జయన్తి - తస్య ధనస్య త్యాగేన - జపతపోభ్యాం వక్ష్యమాణాభ్యాం శుద్ధ్యన్తి - ధనత్యాగేన చ ప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్ బహుమూల్యే చ కరితురగాదౌ అల్పమూల్యే చ లోహాదౌ పరిగృహీతే తుల్యప్రాయశ్చిత్తాభిధానముపపన్నం - ఏవమవిక్రయ్యవిక్రయాదావపి ॥ ౧౯౩ ॥ జపిత్వేతి ॥ త్రీణి సావిత్రీసహస్రాణి జపిత్వా గోష్ఠే వా మాసం క్షీరాహారోఽసత్ప్రతిగ్రహజనితాత్పాపాన్ముక్తో భవతి - శూద్రప్రతిగ్రహాదావప్యేతదేవ ప్రాయశ్చిత్తం ద్రవ్యదోషేణ చ దాతృదోషేణాపి ప్రతిగ్రహస్య గర్హితత్వావిశేషాదితి ॥ ౧౯౪ ॥ ఉపవాసేతి ॥ కేవలక్షీరాహారేణ ఇతరభోజనవ్యావృత్త్యా కృశదేహం గోష్ఠాత్ ప్రత్యాగతం ప్రణతం బ్రాహ్మణా భో ఉత కిమస్మాభిస్సహ సామ్యమిచ్ఛసి పునరసత్ప్రతిగ్రహం న కరిష్యసీతి ఏవం ధర్మజ్ఞా బ్రాహ్మణాః పరిపృచ్ఛేయుః ॥ ౧౯౫ ॥ సత్యమితి ॥ సత్యమేతత్ ప్రతిగ్రహం న కరిష్యామీత్యేవం బ్రాహ్మణేషూక్త్వా గవాం సంగవాం దద్యాత్ - తస్మిన్ గోయవసంభక్ష్యమాణదేశే గోభిః పవిత్రీకృతత్వాత్ తీర్థీభూతే బ్రాహ్మణాస్తస్య సంవ్యవహారే స్వీకారం కుర్యుః ॥ ౧౯౬ ॥ వ్రాత్యానామితి ॥ వ్రాత్యానామత ఊర్ధ్వం త్రయోఽప్యేత ఇత్యుక్తానామాదియాజనం కృత్వా పితృగుర్వాదివ్యతిరిక్తానాంచ నిషిద్ధార్థసంబంధైహికదాహశ్రాద్ధాదికృత్వా - అభిచారం చ శ్యేనాదికం

తయథావిధి । తాంశ్చారయిత్వా త్రీన్ కృచ్ఛ్రాన్ యథావిధ్యుపనాయయేత్ ॥ ౧౯౧ ॥ ప్రాయశ్చిత్తం చికీర్షన్తి వికర్మస్థాస్తు యే ద్విజాః । బ్రహ్మణా చ పరిత్యక్తాస్తేషామప్యేతదాదిశేత్ ॥ ౧౯౨ ॥ యద్గర్హితేనార్జయన్తి కర్మణా బ్రాహ్మణా ధనమ్ । తస్యోత్సర్గేణ శుద్ధ్యన్తి జప్యేన తపసైవ చ ॥ ౧౯౩ ॥ జపిత్వా త్రీణి సావిత్ర్యాః సహస్రాణి సమాహితః । మాసం గోష్ఠే పయః పీత్వా ముచ్యతేఽసత్ప్రతిగ్రహాత్ ॥ ౧౯౪ ॥ ఉపవాసకృశం తం తు గోవ్రజాత్పునరాగతమ్ । ప్రణతం పరిపృచ్ఛేయుః సామ్యం సౌమ్యేచ్ఛసీతి కిమ్ ॥ ౧౯౫ ॥ సత్యముక్త్వా తు విప్రేషు వికిరేద్యవసం గవామ్ । గోభిః ప్రవర్తితే తీర్థే కుర్యుస్తస్య పరిగ్రహమ్ ॥ ౧౯౬ ॥ వ్రాత్యానాం యాజనం కృత్వా పరేషామన్త్యకర్మ చ । అభిచారమహీనం చ త్రిభిః కృచ్ఛ్రైర్వ్యపోహతి ॥ ౧౯౭ ॥ శరణాగతం పరిత్యజ్య వేదం విప్లావ్య చ ద్విజః । సంవత్సరం యవాహారస్తత్పాపమపసేధతి ॥ ౧౯౮ ॥ శ్వసృగాలఖరైర్దష్టో గ్రామ్యైః క్రవ్యాద్భిరేవ చ । నరాశ్వోష్ట్రవరాహైశ్చ ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతి ॥ ౧౯౯ ॥ షష్ఠాన్నకాలతా మాసం సంహితాజప ఏవ వా । హోమాశ్చ శాకలా నిత్యమపాఙ్క్త్యానాం విశోధనమ్ ॥ ౨౦౦ ॥ ఉష్ట్రయానం సమారుహ్య ఖరయానం తు కామతః । స్నాత్వా తు విప్రో దిగ్వాసాః ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతి ॥ ౨౦౧ ॥ వినాద్భిరప్సు వాప్యార్తః శారీరం సన్నివేశ్య చ । సచేలో బహిరాప్లుత్య గామాలభ్య విశుద్ధ్యతి ॥ ౨౦౨ ॥

అభిచారోఽనభిచారణీయస్య - అహీనం యాగవిశేషః అహీనయజనమశుచికరమితి శ్రుతేః - తం త్రాదితస్య యజనం కృత్వా త్రిభిః కృచ్ఛ్రైర్విశుధ్యతి ॥ ౧౯౭ ॥ శరణాగతమితి ॥ శరణాగతం పరిత్రాణార్థముపగతం శక్తః సన్నుపేక్షతే - ద్విజాతిగనధ్యాప్యం చ వేదమధ్యాప్య తజ్జనితం పాపం సంవత్సరం యవాహారోఽపనుదతి ॥ ౧౯౮ ॥ శ్వసృగాలేతి ॥ కుక్కురసృగాలగర్దభనర అశ్వవరాహాద్యైర్గ్రామ్యైశ్చామమాంసాద్యైర్మార్జారాదిభిర్దష్టః ప్రాణాయామేన శుద్ధ్యతి ॥ ౧౯౯ ॥ షష్ఠాన్నేతి ॥ అపాఙ్క్త్యా యే పతితాః స్తేనక్లీబాద్యాశ్చ త్యాది నోక్తాస్తేషాం విశేషతోఽనుపదిష్టప్రాయశ్చిత్తానాం మాసం త్ర్యహమభుక్త్వా తృతీయేఽహ్ని సాయం భోజనం వేదసంహితాజపో దేవకృతస్యైనసోఽవయజనమసీత్యాదినా ఉద్ధాత్రష్టభిర్మన్త్రైర్హోమాః ప్రత్యేకం కార్యం - ఏతత్సముద్దిష్టం పాపశోధనం ॥ ౨౦౦ ॥ ఉష్ట్రయానమితి ॥ ఉష్ట్రైర్యుక్తం యానం శకటాది - ఏవం ఖరయానమపి తత్కామత ఆరుహ్య అవ్యవధానఉష్ట్రఖరాభ్యాం యానే ప్రాణాయామబహుత్వం నగ్నశ్చ కామతః స్నానం కృత్వా ప్రాణాయామేన శుద్ధో భవతి ॥ ౨౦౧ ॥ వినేతి ॥ అసన్నిహితజలోఽజలమధ్యే వా మూత్రం పురీషం వా కృత్వా సవాసా బహిర్గ్రామాత్ - నద్యాదౌ స్నాత్వా గాంచ స్పృష్ట్వా విశుద్ధో భవతి ॥ ౨౦౨ ॥ వేదేతి ॥ వేదవిహితానాం కర్మణామగ్నిహోత్రాదీనాం అనుపదిష్టప్రాయశ్చిత్తవిశేషాణాంచ పరిలోపే స్నాతకవ్రతానాంచ లుప్తార్థాధ్యాయోక్తానామతిక్రమే సద్యోఽపవాసం ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥ ౨౦౩ ॥

హుంకారమితి॥ హుంతూష్ణీంస్థీయతామిత్యాక్షేపం బ్రాహ్మణస్యకృత్వా- త్వంకారంచవిద్యాద్యధికస్యఉక్త్వాఅభివాదనకాలాదారభ్యా హశ్శేషం యావత్స్నాత్వాభోజననివృత్తఃపాదోపగ్రహణేనాపగతకోపంకుర్యాత్ ॥ ౨౦౪॥ తాడయిత్వేతి॥ ప్రకృతం బ్రాహ్మణంతృణేనాపితాడయిత్వాకంఠేవాబద్ధ్వావాససావాక్కలహేనజిత్వాప్రణిపాతేనప్రసాదయేత్॥ ౨౦౫॥ అవేతి॥ బ్రాహ్మణస్యహననేచ్ఛయాదండముద్యమ్యవర్షశతంనరకంప్రాప్నోతిదండాదినాపునఃప్రహృత్యవర్షసహస్రంనరకంప్రాప్నోతి॥ ౨౦౬ ॥ శోణితమితి॥ ప్రహృతస్యబ్రాహ్మణస్య రుధిరంయావత్సంఖ్యాకాన్రజఃకణాన్ భూమావేకీకరోతి - తావత్సంఖ్యానివర్ష సహస్రాణితచ్ఛోణితోత్పాదకో నరకేవసేత్॥ ౨౦౭॥ అవేతి॥బ్రాహ్మణస్యహననేచ్ఛయాదండాద్యుద్యమనేకృచ్ఛ్రంకుర్యాత్ - దండాదిప్రహారేదత్తే అతికృచ్ఛ్రంవక్ష్యమాణం చరేత్- రుధిరముత్పాద్యకృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌకుర్వీత॥ ౨౦౮॥ అనుక్తేతి॥ అనుక్తప్రాయశ్చిత్తానాంయథా ప్రతిలోమవధాదికృతానాంనిహారణార్థంకర్తుఃశరీరధనానిసామర్థ్యమవేక్ష్య పాపంచజ్ఞాత్వా జ్ఞానాజ్ఞానసకృదావృత్త్యనుబంధాదిరూపేణ ప్రాయశ్చిత్తం ప్రకల్పయేత్॥ ౨౦౯ ॥ యైరితి॥ యైరుపాయైర్మనుష్యఃపాపాన్యపనుదతి - తాన్పాపనాశహేతూన్దేవర్షిపితృభిరనుష్ఠితాన్ యుష్మాకంవక్ష్యామి॥ ౨౧౦॥ త్ర్యహమితి॥ ప్రాజాపత్యాఖ్యం కృచ్ఛ్రమాచరన్ద్విజాతిరాద్యందినత్రయంప్రాతర్భుంజీత - ప్రాతశ్శబ్దోయంభోజనానామౌచి

వేదోదితానాంనిత్యానాంకర్మణాంసమతిక్రమే । స్నాతకవ్రతలోపేచప్రాయశ్చిత్తమభోజనమ్॥ ౨౦౩ ॥
హుంకారంబ్రాహ్మణస్యోక్త్వాత్వంకారంచగరీయసః। స్నాత్వానశ్నన్నహశ్శేషమభివాద్యప్రసాదయేత్॥
౨౦౪॥ తాడయిత్వాతృణేనాపికంఠేవాబద్ధ్యవాససా। వివాదేవావినిర్జిత్యప్రణిపత్యప్రసాదయేత్॥ ౨౦౫
అవగూర్యత్వబ్దశతంసహస్రమభిహత్యచ। జిఘాంసయాబ్రాహ్మణస్యనరకంప్రతిపద్యతే॥ ౨౦౬ ॥ శోణితం
యావతఃపాంసూన్సంగృహ్ణాతిమహీతలే। తావంత్యబ్దసహస్రాణితత్కర్తానరకేవసేత్ ॥ ౨౦౭॥ అవగూ
ర్యచరేత్కృచ్ఛ్రమతికృచ్ఛ్రంనిపాతనే। కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రౌకుర్వీతవిప్రస్యోత్పాద్యశోణితమ్॥ ౨౦౮॥ అ
నుక్తనిష్కృతీనాంతుపాపానామపనుత్తయే। శక్తించావేక్ష్యపాపంచప్రాయశ్చిత్తంప్రకల్పయేత్। ౨౦౯
యైరభ్యుపాయైరేనాంసిమానవోవ్యపకర్షతి। తాన్వోభ్యుపాయాన్వక్ష్యామిదేవర్షిపితృసేవితాన్॥ ఉ
క్తప్రాయశ్చిత్తాచరణాశక్తస్యపాపాపనోదనోపాయాః॥ ౨౧౦॥ త్ర్యహంప్రాతస్త్ర్యహంసాయంత్ర్యహ
మద్యాదయాచితమ్। త్ర్యహంపరంచనాశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యంచరన్ద్విజః॥ ౨౧౧ ॥ గోమూత్రంగోమ
యంక్షీరందధిసర్పిఃకుశోదకమ్॥ ఏకరాత్రోపవాసశ్చకృచ్ఛ్రంసాంతపనంస్మృతమ్॥ ౨౧౨॥ ఏకైకంగ్రాసమ
శ్నీయాత్త్ర్యహాణిత్రీణిపూర్వవత్। త్ర్యహంచోపవసేదంత్యమతికృచ్ఛ్రంచరన్ద్విజః॥ ౨౧౩॥ తప్తకృ

త్యప్రాప్తదివాకాలపరః - అతఏవవసిష్ఠః॥ త్ర్యహందివాభుంక్తేనక్తమత్తిచత్ర్యహంత్ర్యహం అయాచితవ్రతంత్ర్యహంనభుంక్తఇతిచకృచ్ఛ్రః- ఆపస్తంబోపిఆహ- త్ర్యహమనక్తాశ్యదివాశీచతతస్త్ర్యహం - త్ర్యహమయాచితవ్రతస్త్ర్యహంనాశ్నాతికించన - ఇతికృచ్ఛ్రద్వాదశరాత్రస్యవిధిః- అపరంచదినత్రయంసాయంసంధ్యామతీతాయాంభుంజీత- అన్యద్దినత్రయమయాచితంతావదన్నంభుంజీత- శేషంచదినత్రయంనకించిదశ్నీయాత్- అత్రగ్రాససంఖ్యాపరిమాణాపేక్షాయాంపరాశరః - సాయంద్వాత్రింశతిర్గ్రాసాః ప్రాతఃషడ్వింశతిస్తథా - అయాచితేచతుర్వింశత్పరంచానశనంస్మృతం - కుక్కుటాండప్రమాణంచయావాంశ్చవిశేన్ముఖం- ఏతంగ్రాసంవిజానీయాచ్ఛుద్ధ్యర్థంగ్రాసశోధనం - హవిష్యంచాన్నమశ్నీయాద్యథారాత్రౌతథాదివా- త్రీంస్త్రీణ్యహానిశాస్త్రీయాన్ గ్రాసాన్సంఖ్యాకృతాన్యథా- అయాచితంతథైవాద్యాదుపవాసస్త్ర్యహంభవేత్॥ ౨౧౧॥ గోమూత్రమితి॥ గోమూత్రాదిఏకీకృత్యఏకస్మిన్నహని భక్షయేత్ - నాన్యత్కించిదద్యాత్- అపరదినేచోపవాసఇత్యేతత్సాంతపనంకృచ్ఛ్రంస్మృతం - యదాతుగోమూత్రాదిషట్ ప్రత్యేకం షట్దినాన్యుపభుజ్యసప్తమేదినేచోపవాసఃతదామహాసాంతపనంభవతి - తథాచయాజ్ఞవల్క్యః-కుశోదకంచగోక్షీరం దధిమూత్రంశకృద్ఘృతం- జగ్ధ్వాపరేహ్న్యుపవసేత్కృచ్ఛ్రం సాంతపనంచరన్ - పృథక్సాంతపనంద్రవ్యైఃషడహఃసోపవాసికః - సప్తాహేనతుకృచ్ఛ్రోయంమహాసాంతపనంస్మృతం ॥ ౨౧౨॥ ఏకైకమితి॥ అతికృచ్ఛ్రంద్విజాతిరనుతిష్ఠన్ప్రాతఃసాయమయాచితాదిరూపేణత్ర్యహాణిత్రీణిపూర్వవత్ అన్యచ్చత్ర్యహంనకించిద్భుంజీత॥ ౨౧౩ ॥ తప్తేతి॥ తప్తకృచ్ఛ్రంచరన్ద్విజాతిఃత్ర్యహముష్ణోదకంత్ర్యహముష్ణక్షీ

కం త్ర్యహముష్ణఘృతం త్ర్యహముష్ణవాయుం పిబేత్ వారం స్నానం కుర్వన్ సంయతవాన్ పిబేత్ - అత్ర పరాశరోక్తో విశేషః - షట్ పలం తు పిబేదంభస్త్రిపలం తు పయః పిబేత్ - పలమేకం పిబేత్ సర్పిః తప్తకృచ్ఛ్రం విధీయతే ॥ ౨౧౪ ॥ యతాత్మన ఇతి - విగతానవధానస్య సంయతేంద్రియస్య ద్వాదశాహమభోజనమేవ పరాకాఖ్యః కృచ్ఛ్రః సకృదావృత్తితారతమ్యేన గురులఘుసమస్తపాపాపనోదనః ॥ ౨౧౫ ॥ ఏకైకమితి ॥ సాయం ప్రాతర్మధ్యాహ్నేషు స్నానం కుర్వాణః పౌర్ణమాస్యాం పంచదశ గ్రాసానశిత్వా తతః కృష్ణప్రతిపత్ క్రమేణైకైకం గ్రాసం హ్రాసయేత్ తథా చతుర్దశ్యామేకో గ్రాసః సంపద్యతే తతోఽమావాస్యాయాముపోష్య శుక్లప్రతిపత్ ప్రభృతిభిరేకైకం వృద్ధిం నయేత్ ఏవం పౌర్ణమాస్యాం పంచదశ గ్రాసాః సంపద్యంతే - ఏతత్ పిపీలికామధ్యాఖ్యం చాంద్రాయణం స్మృతం ॥ ౨౧౬ ॥ ఏతమితి ॥ ఏతమేవ పిండహ్రాసవృద్ధి త్రిషవణస్నానాత్మకం యవమధ్యాఖ్యం చాంద్రాయణం శుక్లపక్షాదితః కృత్వా సంయతేంద్రియశ్చాంద్రాయణమనుతిష్ఠన్నాచరేత్ ।- తతశ్చ శుక్లప్రతిపదమారభ్య ఏకైకం పిండం వర్ధయేత్ - యథా పౌర్ణమాస్యాం పంచదశ గ్రాసాః సంపద్యంతే - తతః కృష్ణప్రతిపదమారభ్య ఏకైకం పిండం హ్రాసయేత్ - యథా అమావాస్యాయాముపవాసో భవతి ॥ అష్టావితి ॥ యతిచాంద్రాయణమనుతిష్ఠన్ శుక్లపక్షాత్ కృష్ణపక్షాద్వా ఆరభ్య మాసమేకం సంయతేంద్రియః ప్రత్యహమష్టావష్టౌ గ్రాసాన్ మధ్యందినే భుంజీత - మధ్యందిన ఇతి గృహస్థబ్రహ్మచారిణోః సాయం భోజననివృత్త్యర్థం ॥ ౨౧౮ ॥ చతుర ఇతి ॥ ప్రాతశ్చతురో గ్రాసానశ్నీయాత్ - అస్తమితే చ సూర్యే చతురో గ్రాసాన్ భుంజీత - ఏతచ్ఛిశు

చ్ఛ్రం చరన్విప్రో జలక్షీరఘృతానిలాన్ । ప్రతిత్ర్యహం పిబేదుష్ణాన్సకృత్స్నాయీ సమాహితః ॥ ౨౧౪ ॥ య
తాత్మనోఽప్రమత్తస్య ద్వాదశాహమభోజనమ్ । పరాకో నామ కృచ్ఛ్రోఽయం సర్వపాపాపనోదనః ॥ ౨౧౫ ॥ ఏ
కైకం హ్రాసయేత్పిండం కృష్ణే శుక్లే చ వర్ధయేత్ । ఉపస్పృశంస్త్రిషవణమేతచ్చాంద్రాయణం స్మృతమ్ ॥
౨౧౬ ॥ ఏతమేవ విధిం కృత్స్నమాచరేద్యవమధ్యమే । శుక్లపక్షాదినియతశ్చరంశ్చాంద్రాయణం వ్రతమ్ ॥ ౨౧౭
అష్టావష్టౌ సమశ్నీయాత్పిండాన్మధ్యందినే స్థితే । నియతాత్మా హవిష్యాశీ యతిచాంద్రాయణం చరన్ ॥ ౨౧౮ ॥
చతురః ప్రాతరశ్నీయాత్పిండాన్విప్రః సమాహితః । చతురోఽస్తమితే సూర్యే శిశుచాంద్రాయణం స్మృతమ్ ॥
౨౧౯ ॥ యథాకథంచిత్పిండానాం తిస్రోఽశీతీః సమాహితః । మాసేనాశ్నన్హవిష్యస్య చంద్రస్యైతి సలోక
తామ్ ॥ ౨౨౦ ॥ ఏతద్రుద్రాస్తథాదిత్యా వసవశ్చాచరన్వ్రతమ్ । సర్వాకుశలమోక్షాయ మరుతశ్చ మహర్షి
భిః ॥ ౨౨౧ ॥ మహావ్యాహృతిభిర్హోమః కర్తవ్యః స్వయమన్వహమ్ । అహింసాం సత్యమక్రోధమార్జవం చ స
మాచరేత్ ॥ ౨౨౨ ॥ త్రిరహ్నస్త్రిర్నిశాయాం చ సవాసా జలమావిశేత్ । స్త్రీశూద్రపతితాంశ్చైవ నాభి
భాషేత కర్హిచిత్ ॥ ౨౨౩ ॥ స్థానాసనాభ్యాం విహరేదశక్తోఽధః శయీత వా । బ్రహ్మచారీ వ్రతీ చ స్యాద్గురు
దేవద్విజార్చకః ॥ ౨౨౪ ॥ సావిత్రీం చ జపేన్నిత్యం పవిత్రాణి చ శక్తితః । సర్వేష్వేవ వ్రతేష్వేవం ప్రాయశ్చి

చాంద్రాయణం మునిభిః స్మృతం ॥ ౨౧౯ ॥ యథేతి ॥ నీవారాదిహవిష్యసంబంధినాం గ్రాసానాం ద్వే శతే చత్వారింశదధికే కదాచిత్ షోడశ కదాచిదుపవాస ఇత్యేవమాద్యనియమేన యథాకథంచిత్ పిండాన్ మాసేన సంయతవాన్ భుంజానశ్చంద్రసలోకతాం యాతి - ఏవం పాపక్షయార్థమభ్యుదయార్థం చ ఇదముక్తం - అత ఏవ యాజ్ఞవల్క్యః - ధర్మార్థం యశ్చరేదేతచ్చంద్రస్యైతి సలోకతాం ॥ కృచ్ఛ్రకృత్ ధర్మకామస్తు మహతీం శ్రియమాప్నుయాత్ - అతః ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రమపి అభ్యుదయఫలమితి యాజ్ఞవల్క్యేనోక్తం ॥ ఏతదితి ॥ ఏతచ్చాంద్రాయణాఖ్యం వ్రతం రుద్రాదిత్యవసుమరుతశ్చ మహర్షిభిః సహ - సర్వపాపనాశాయ గురులఘుపాపాపేక్షయా సకృదావృత్తిప్రకారేణ కృతవంతః ॥ ౨౨౧ ॥ మహావ్యాహృతిభిరితి - మహావ్యాహృతిభిః భూర్భువస్స్వరేతాభిః - ఆజ్యం హవిరనాదేశే జుహోతిషు విధీయతే - ఇతి పరిశిష్టవచనాత్ ఆజ్యేన ప్రత్యహం హోమం కుర్యాత్ - అహింసాసత్యాక్రోధాకౌటిల్యాని చానుతిష్ఠేత్ - యద్యప్యేతాని పురుషార్థతయా విహితాని తథాపి వ్రతాంగతయాయముపదేశః ॥ ౨౨౨ ॥ త్రిరితి ॥ అహని రాత్రావాదిమధ్యావసానేషు స్నానార్థం సచేలో నద్యాదిజలం ప్రవిశేత్ - ఏతచ్చ పిపీలికామధ్యయవమధ్యచాంద్రాయణేతరచాంద్రాయణవిషయం - తయోరుపస్పర్శనం త్రిషవణమిత్యుక్తత్వాత్ - స్త్రీశూద్రపతితైశ్చ సహ యావద్వ్రతం కదాచిత్సంభాషణం న కుర్యాత్ ॥ ౨౨౩ ॥ స్థానేతి ॥ అహని రాత్రౌ చ ఉత్థిత ఆసీనః స్యాన్న తు శయీత అసామర్థ్యే తు స్థండిలే శయీత - న ఖట్వాదౌ - బ్రహ్మచారీ స్త్రీసంయోగరహితః వ్రతీ మౌంజీదండాదియుక్తః - పాలాశం ధారయేద్దండం శుచిమౌంజీం చ మేఖలామితి యమవచనస్మరణాత్ గురుదేవబ్రాహ్మణానాం చ పూజకో భవేత్ ॥ ౨౨౪ ॥ సావిత్రీమితి ॥ సావిత్రీం చ సదా జపేత్ - పవి

త్రాణి చాఘమర్షణాదీని యథాశక్తి జపేత్ - తచ్చ యథా చాంద్రాయణే తథా ప్రాజాపత్యాదికృచ్ఛ్రేష్వపి యత్నవాన్ ప్రాయశ్చిత్తార్థమనుతిష్ఠేత్ ॥ ౨౨౫॥ ఏతైరితి॥ లోకవిదితపాపా ద్విజాతయః ఏభిరుక్తప్రాయశ్చిత్తైర్వక్ష్యమాణపరిషదా శోధనీయాః - అప్రకాశితపాపాంస్తు మానవాన్ మంత్రైర్హోమైశ్చ పరిషదేవ శోధయేత్ ॥ యద్యపి పరిషది నివేదనే రహస్యత్వస్య నాశః - తథాప్యముక్తాపేక్ష్యతే కేనాపి లోకావిదితే కిం ప్రాయశ్చిత్తం స్యాదితి సామాన్యప్రశ్నే న విరోధః॥ ౨౨౬॥ ఖ్యాపనేనేతి॥ పాపకారీ నరో లోకేషు నిజపాపకథనేన ధిఙ్మామతిపాపకారిణమితి పశ్చాత్తాపేన శుద్ధ్యతి తపసా చోగ్రరూపేణ సావిత్రీజపాదినా చ పాపాన్ముచ్యతే - తపస్యశక్తో దానేన చ పాపాన్ముక్తో భవతి - ఖ్యాపనం చేదం ప్రకాశప్రాయశ్చిత్తాంగభూతం న రహస్యప్రాయశ్చిత్తాంగం - రహస్యత్వహానిప్రసంగాత్ - అనుతాపస్తు ప్రకాశరహస్యాంగమేవ॥ ౨౨౭॥ యథేతి॥ యథా యథా స్వయం పాపం కృత్వా నరో భాషతే లోకే ఖ్యాపయతి - తథా తథా తేన తాపేన సర్ప ఇవ జీర్ణత్వచా ముచ్యతే - ఇతి ఖ్యాపనస్య విధేరనువాదః॥ ౨౨౮॥ యథేతి॥ తస్య పాపకారిణో మనో యథా యథా దుష్కృతం కర్మ నిందతి - తథా తథా - శరీరం జీవాత్మా తేనాధర్మేణ ముక్తో భవతి - అయమనుతాపానువాద ఇతి ॥ ౨౨౯ ॥ కృత్వేతి॥ పాపం కృత్వా పశ్చాత్సంతప్య తస్మాత్ పాపాన్ముచ్యత ఇత్యుక్తమపి నైవం కుర్యాం పునరిత్యేవమనూదితం - యదా తు పశ్చాత్తాపో నైవం పునః కరిష్యామీతి ఏవం రూపం నివృత్తిరూపసంకల్పఫలకః స్యాత్తదా సుతరాం తస్మాత్పాపాత్పూతో భవతీతి - ఏతచ్చ నివృత్తిసంకల్పస్య ప్రకాశాప్రకాశ

తార్థమాదృతః॥ ౨౨౫॥ ఏతైర్ద్విజాతయశ్శోధ్యా వ్రతైరావిష్కృతైనసః । అనావిష్కృతపాపాం
స్తు మంత్రైర్హోమైశ్చ శోధయేత్ ॥ ౨౨౬ ॥ ఖ్యాపనేనానుతాపేన తపసాధ్యయనేన చ । పాపకృన్ముచ్యతే పా
పాత్తథా దానేన చాపది॥ ౨౨౭॥ యథా యథా నరోధర్మం స్వయం కృత్వానుభాషతే । తథా తథా త్వచేవా
హిస్తేనాధర్మేణ ముచ్యతే॥ ౨౨౮॥ యథా యథా మనస్తస్య దుష్కృతం కర్మ గర్హతి । తథా తథా శరీరం
తత్తేనాధర్మేణ ముచ్యతే॥ ౨౨౯॥ కృత్వా పాపం హి సంతప్య తస్మాత్పాపాత్ ప్రముచ్యతే। నైవం కుర్యాం పు
నరితి నివృత్త్యా పూయతే తు సః॥ ౨౩౦॥ ఏవం సంచింత్య మనసా ప్రేత్య కర్మఫలోదయమ్ । మనోవాఙ్మూర్తి
భిర్నిత్యం శుభం కర్మ సమాచరేత్ । ౨౩౧ । అజ్ఞానాద్యది వా జ్ఞానాత్కృత్వా కర్మ విగర్హితమ్ । తస్మా
ద్విముక్తిమన్విచ్ఛన్ ద్వితీయం న సమాచరేత్ । ౨౩౨॥ యస్మిన్ కర్మణ్యస్య కృతే మనసస్స్యాదలాఘవమ్।
తస్మింస్తావత్తపః కుర్యాద్యావత్తుష్టికరం భవేత్॥ ౨౩౩॥ తపోమూలమిదం సర్వం దైవమానుషకం సుఖమ్ । త
పోమధ్యం బుధైః ప్రోక్తం తపోంతం వేదదర్శిభిః॥ ౨౩౪॥ బ్రాహ్మణస్య తపో జ్ఞానం తపః క్షత్రస్య రక్షణమ్ । వై
శ్యస్య తు తపో వార్తా తపశ్శూద్రస్య సేవనమ్ । ౨౩౫॥ ఋషయస్సంయతాత్మానః ఫలమూలానిలాశనాః ।
తపసైవ ప్రపశ్యంతి త్రైలోక్యం సచరాచరమ్ । ౨౩౬। ఔషధాన్యగదో విద్యా దైవీ చ వివిధా స్థితిః । తపసైవ

ప్రాయశ్చిత్తాంగవిధానార్థం ॥ ౨౩౦ ॥ ఏవమితి॥ ఏవం శుభాశుభానాం కర్మణాం పరలోక ఇష్టానిష్టఫలం మనసా విచార్య మనోవాక్కాయైః శుభమేవ సర్వదా కర్మ కుర్యాత్ - ఇష్టఫలత్వాత్ నాశుభం నరకాదిదుఃఖహేతుత్వాత్ ॥ ౨౩౧॥ అజ్ఞానాదితి॥ ప్రమాదాదిచ్ఛాతో వా నిషిద్ధం కర్మ కృత్వా తస్మాత్ పాపాన్ముక్తిమిచ్ఛన్ పునస్తం న కుర్యాత్ - ఏతచ్చ పునః కరణే ప్రాయశ్చిత్తగౌరవార్థం - అత ఏవ దేవలః - విధేః ప్రాథమికాదస్మాద్ద్వితీయే ద్విగుణం భవేదితి ॥ ౨౩౨॥ యస్మిన్నితి॥ అస్య పాపకారిణో యస్మిన్ ప్రాయశ్చిత్తాఖ్యే అనుష్ఠితే నచిత్తస్య సంతోషః స్యాత్తస్మిన్ తదేవ ప్రాయశ్చిత్తం తావదావర్తయేత్ - యావన్మనసః సంతోషః ప్రసాదశ్చ స్యాత్॥ ౨౩౩॥ తప ఇతి॥ యద్దేవకాణాం దేవానాం మనుష్యాణాం సుఖం తస్య తపః కారణం - తపసైవ చ తస్య స్థితిః - తపోంతం చ బుధైః ప్రతినియతదేవాదిసుఖస్య తపసా జనానాదాదిష్టం వేదార్థైరుక్తం ఉక్తప్రాజాపత్యాది ప్రాయశ్చిత్తాత్మకం - తపః ప్రసంగేన చేదం వక్ష్యమాణం చ సర్వం తపోమాహాత్మ్యకథనం ॥ ౨౩౪॥ బ్రాహ్మణస్యేతి॥ బ్రాహ్మణస్య బ్రహ్మచర్యాత్మకవేదాంతావబోధనం తపః - రాజన్యస్య రక్షణం తపః - వైశ్యస్య కృషివాణిజ్యపాశుపాల్యాదికం తపః - శూద్రస్య బ్రాహ్మణపరిచర్యా తప ఇతి వర్ణవిశేషేణోత్కర్షబోధనార్థం॥ ౨౩౫॥ ఋషయ ఇతి॥ ఋషయో వాఙ్మనఃకాయనియమోపేతాః ఫలమూలవాయుభక్షాః తపసైవ జంగమస్థావరసహితం పృథివ్యంతరిక్షస్వర్గాత్మకం లోకత్రయమేకదేశస్థాః సంతో నిష్పాపాంతఃకరణాః ప్రకర్షేణ పశ్యంతి॥ ౨౩౬॥ ఔషధానీతి॥ ఔషధాని వ్యాధ్యుపశమనహేతుకాని - అగదో గదాభావో నైరుజ్యమితి యావత్ - విద్యా బ్రహ్మధర్మచర్యాత్మకవేదాంతజ్ఞానం దేవసంబంధినీ చ నానారూపా స్వర్గాదావవస్థితిః.

ఇత్యేతాని తపసైవ ప్రాప్యంతే యస్మాత్తప ఏషాం ప్రాప్తినిమిత్తం ॥ ౨౩౭ ॥ యదితి ॥ యద్దుఃఖేన తీర్యతే గ్రహదోషసూచితాపదాది యద్దుఃఖే
న ప్రాప్యతే క్షత్రియాదినా తేనైవ శరీరేణ బ్రాహ్మణ్యాది - యద్దుఃఖేన గమ్యతే మేరుపృష్ఠాది - యద్దుఃఖేన క్రియతే గోప్రచురదానాది - తత్స
ర్వం తపసా సాధితుం శక్యతే యస్మాదతిదుష్కరకార్యకరణం సర్వం తపసా సాధ్యతే తపోవర్ణనసంపత్తి ॥ ౨౩౮ ॥ మహాపాతకిన ఇతి ॥ బ్ర
హ్మహత్యాదిమహాపాతకకారిణోఽన్యే ఉపపాతకాద్యపి కార్యకారిణః తపసైవ ఉక్తరూపేణానుష్ఠితేన తస్మాత్ పాపాన్ముచ్యంతే - ఉక్తస్యాపి
పునర్వచనం ప్రాయశ్చిత్తస్తుత్యర్థం ॥ ౨౩౯ ॥ కీటా ఇతి ॥ కీటసర్పశలభపశుపక్షిణః స్థావరాణి చ వృక్షగుల్మాదీని భూతాని బద్ధాని తపోమా
హాత్మ్యేన స్వర్గం యాంతి - ఇతిహాసాదౌ కపోతోపాఖ్యానాదిషు పక్షిణోఽప్యగ్నిప్రవేశాదికం తపః శ్రూయతే - కీటానాం యజ్ఞాతిస
హం దుఃఖం తత్సమం తపః - తేన చ క్షీణకల్మషా అవికారికజన్మాంతరకృతేన సుకృతేన దివం యాంతి ॥ ౨౪౦ ॥ యత్కించిదితి ॥ యత్కించిత్పా
పం మనోవాగ్దేహైర్మానవాః కుర్వంతి - తత్సర్వం పాపం నిర్దహంతి తపసైవ తపోధనా ఇతి - తప ఏవ ధనమివ రక్షణీయం యేషాం తే తపోధ
నాః ॥ ౨౪౧ ॥ తపసైవేతి ॥ ప్రాయశ్చిత్తతపసా క్షీణపాపస్య బ్రాహ్మణస్య యాగే హవీంషి దేవాః ప్రతిగృహ్ణంతి - అభిలషితార్థాంశ్చ ప్రయ
చ్ఛంతి ॥ ౨౪౨ ॥ ప్రజాపతిరితి ॥ హిరణ్యగర్భః సకలలోకోత్పత్తిస్థితిప్రలయప్రభుః తపఃకరణపూర్వకమేవేమం గ్రంథమకరోత్ - తథైవ
ఋషయో వసిష్ఠాదయస్తపసైవ మంత్రవంతః సంపన్నాః ॥ ౨౪౩ ॥ ఇతీతి ॥ సర్వస్యాస్య జంతోర్యద్దుర్లభం జన్మ తపసః ప్రకాశాత్ ఇత్యే

ప్రసిధ్యంతి తపస్తేషాం హి సాధనమ్ । ౨౩౭ । యద్దుస్తరం యద్దురాపం యద్దుర్గం యచ్చ దుష్కరమ్ । స
ర్వం తు తపసా సాధ్యం తపో హి దురతిక్రమమ్ ॥ ౨౩౮ । మహాపాతకినశ్చైవ శేషాశ్చాకార్యకారిణః । తపసైవ
సుతప్తేన ముచ్యంతే కిల్బిషాత్తతః ॥ ౨౩౯ । కీటాశ్చాహిపతంగాశ్చ పశవశ్చ వయాంసి చ । స్థావరాణి చ భూతా
ని దివం యాంతి తపోబలాత్ । ౨౪౦ । యత్కించిదేనః కుర్వంతి మనోవాఙ్మూర్తిభిర్జనాః । తత్సర్వం నిర్ద
హంత్యాశు తపసైవ తపోధనాః । ౨౪౧ । తపసైవ విశుద్ధస్య బ్రాహ్మణస్య దివౌకసః । ఇజ్యాశ్చ ప్రతిగృహ్ణంతి కా
మాన్సంవర్ధయంతి చ । ౨౪౨ । ప్రజాపతిరిదం శాస్త్రం తపసైవాసృజత్ప్రభుః । తథైవ వేదానృషయ
స్తపసా ప్రతిపేదిరే । ౨౪౩ । ఇత్యేతత్తపసో దేవా మహాభాగ్యం ప్రచక్షతే । సర్వస్యాస్య ప్రపశ్యంతస్తపసః
పుణ్యముత్తమమ్ ॥ ౨౪౪ ॥ వేదాభ్యాసోఽన్వహం శక్త్యా మహాయజ్ఞక్రియా క్షమా । నాశయంత్యాశు పాపా
ని మహాపాతకజాన్యపి ॥ ౨౪౫ । యథైధస్తేజసా వహ్నిః ప్రాప్తం నిర్దహతి క్షణాత్ । తథా జ్ఞానాగ్నినా పా
పం సర్వం దహతి వేదవిత్ ॥ ౨౪౬ । ఇత్యేతదేనసాముక్తం ప్రాయశ్చిత్తం యథావిధి । అత ఊర్ధ్వం రహస్యా
నాం ప్రాయశ్చిత్తం నిబోధత ॥ ౨౪౭ । సవ్యాహృతిప్రణవకాః ప్రాణాయామాస్తు షోడశ । అపి భ్రూణహనం
మాసాత్పునంత్యహరహః కృతాః ॥ ౨౪౮ । కౌత్సం జప్త్వాప ఇత్యేతద్వాసిష్ఠం చ ప్రతీత్యృచమ్ । మాహిత్రం

వం దేవాః ప్రపశ్యంతః తపోమూలమిదం సర్వమిత్యాది తపోమాహాత్మ్యం ప్రవదంతి ॥ ౨౪౪ ॥ వేదేతి ॥ యథాశక్తి ప్రత్యహం వేదాధ్యయనం పం
చమహాయజ్ఞానుష్ఠానమపరాధసహిష్ణుత్వమిత్యేతాని మహాపాతకజనితాన్యపి పాపాని శీఘ్రం నాశయంతి - కిముతాన్యాని ॥ ౨౪౫ ॥ యథేతి ॥
యథాగ్నిః కాష్ఠాన్యాపన్నాని క్షణేనైవ తేజసా నిశ్శేషం కరోతి - తథా జ్ఞానాగ్నినా పాపం సర్వం వేదార్థజ్ఞో బ్రాహ్మణో నాశయతి - ఇత్యేతత్
పరమార్థజ్ఞానసైన్యేతత్ పాపక్షయోత్కర్షజ్ఞాపనార్థమేతత్ ॥ ౨౪౬ ॥ ఇతీతి ॥ ఇత్యేతత్ బ్రహ్మహత్యాదీనాం పాపానాం ప్రకాశానాం
ప్రాయశ్చిత్తం యథావిధ్యభిహితం అత ఊర్ధ్వం అప్రకాశానాం పాపానాం ప్రాయశ్చిత్తం శృణుత - అయం శ్లోకో గోవిందరాజేన లిఖితః । మే
ధాతిథినా తు లిఖిత ఏవ ॥ ౨౪౭ ॥ వ్యాహృతీతి ॥ సవ్యాహృతిసప్రణవాః సావిత్రీశిరోయుక్తాః పూరకకుంభకరేచకాదివిధినా ప్రత్యహం షోడశ
ప్రాణాయామాః కృతాః మాసాత్ బ్రహ్మఘ్నమపి నిష్పాపం కుర్వంతి - అపిశబ్దాదాతిదేశిక బ్రహ్మహత్యా ప్రాయశ్చిత్తాధికృతమపి - ఏతచ్చ ప్రాయ
శ్చిత్తం ద్విజాతీనామేవ - న స్త్రీశూద్రాదేర్మంత్రానధికారాత్ ॥ ౨౪౮ ॥ కౌత్సమితి ॥ కౌత్సేన ఋషిణా అపనశ్శోశుచదఘమిత్యేతత్సూ
క్తం వసిష్ఠేన ఋషిణా దృష్టం చ ప్రతిస్తోమేభిరుషసమసిష్య ఇత్యేతం ఋచం మాహిత్రం మహిత్రీణామవోఽస్త్విత్యేతత్ సూక్తం శుద్ధవత్య ఏత
తాన్విన్ద్రం స్తవామ శుద్ధమిత్యేతాస్తిస్ర ఋచః ప్రకృతం మాసమహరహః షోడశకృత్వోఽపి జపిత్వా సురాపోఽపి విశుధ్యతి - అపిశబ్దాత్ ఆతిదేశిక
సురాపానప్రాయశ్చిత్తాధికృతోఽపి ॥ ౨౪౯ ॥ సకృదితి ॥ బ్రాహ్మణసువర్ణమపహృత్య అస్యవామీయ ప్రణీతస్య ఏతత్సూక్త ప్రకృతత్వా

ర్మాసమేకం ప్రత్యహమేకవారం జపిత్వా శివసంకల్పం చ యజ్జాగ్రతో దూరమిత్యేతద్వాజసనేయకే యత్పఠితం తజ్జపిత్వా సువర్ణాపహా ర్యపి క్షణమేవ నిష్పాపో భవతి ॥ ౨౫౦ ॥ హవిష్యంతీయమితి ॥ హవిష్యాంతమజరం స్వర్విదామేకోనవింశతిం ఋచః నతమంహో దురితమిత్య ష్టావితి వా ఇతి మే మనః శివసంకల్పమిత్యాదిసూక్తం సహస్రశీర్షా పురుష ఇతి షోడశర్చం సూక్తం మాసమేకం ప్రత్యహమభ్యస్యేతి త్రయ వశాత్ ప్రకృతత్వాత్ షోడశాభ్యాసాత్ జపిత్వా గురుదారగః తస్మాత్పాపాన్ముచ్యతే ॥ ఏనసామితి ॥ స్థూలానాం పాపానాం మహాపాతకానాం సూక్ష్మాణాం చోపపాతకాదీనాం నిర్హరణం కర్తుమిచ్ఛన్ అవ తే హేళో వరుణ నమోభిరిత్యేతామృచం యత్కించేదం వరుణ దైవ్యే జన ఇత్యేతాం చ ఋచం ఇతి మే మన ఇత్యేతత్ సూక్తం సంవత్సరమేకం ప్రత్యహం జపేత్ ॥ ౨౫౨ ॥ ప్రతిగృహ్యేతి ॥ స్వరూపతో మహాపాతకిధనత్వాది నా వా ప్రతిగ్రాహ్యం ప్రతిగృహ్య చాన్నం స్వభావకాలప్రతిగ్రహసంసర్గదుష్టం భుక్త్వా తరత్సమందీ ధావతీత్యేతా ఋచశ్చతస్రో జపి త్వా త్ర్యహం తస్మాత్పాపాత్ మనుష్యః పూతో భవతి - స్నానమర్యమ్ణామితి ఋక్త్రయం చ వా ॥ ౨౫౩ ॥ సోమారౌద్రమితి ॥ సోమారుద్రా ధారయేథామసుర్యమితి చతస్రః అర్యమణం వరుణం మిత్రం చ ఏతా ఋక్త్రయం నద్యాం చ స్నానం కృత్వా మాసమేకం ప్రత్యేకమభ్యస్య బహు పాపోఽపి శుద్ధ్యతి - బహుష్వపి పాపేషు తంత్రేణైకం ప్రాయశ్చిత్తం కార్యమితి జ్ఞాపకమిదం ॥ ౨౫౪ ॥ అబ్దార్ధమితి ॥ ఏనస్వీత్యవిశేషాత్ స ర్వేష్వేవ పాపేషు ఇంద్రం మిత్రం వరుణమగ్నిం ఇత్యాదికాః సప్త ఋచః షణ్మాసం జపేత్ - అప్రశస్తం మూత్రపురీషోత్సర్గాదికం జలే

శుద్ధవత్యశ్చ సురాపోఽపి విశుద్ధ్యతి ॥ ౨౪౯ ॥ సకృజ్జప్త్వాస్యవామీయం శివసంకల్పమేవ చ । అపహృత్య సువర్ణం
తు క్షణాద్భవతి నిర్మలః ॥ ౨౫౦ ॥ హవిష్యంతీయమభ్యస్య నతమంహ ఇతీతి చ । జపిత్వా పౌరుషం సూక్తం ము
చ్యతే గురుతల్పగః ॥ ౨౫౧ ॥ ఏనసాం స్థూలసూక్ష్మాణాం చికీర్షన్నపనోదనమ్ । అవేత్యృచం జపేదబ్దం య
త్కించేదమితీతి వా ॥ ౨౫౨ ॥ ప్రతిగృహ్యాప్రతిగ్రాహ్యం భుక్త్వా చాన్నం విగర్హితమ్ । జపంస్తరత్సమం
దీయం పూయతే మానవస్త్ర్యహాత్ ॥ ౨౫౩ ॥ సోమారౌద్రం తు బహ్వేనా మాసమభ్యస్య శుద్ధ్యతి । స్రవం
త్యామాచరన్స్నానమర్యమ్ణామితి చ తృచమ్ ॥ ౨౫౪ ॥ అబ్దార్ధమింద్రమిత్యేతదేనస్వీ సప్తకం జపేత్ ।
అప్రశస్తం తు కృత్వాప్సు మాసమాసీత భైక్షభుక్ ॥ ౨౫౫ ॥ మంత్రైః శాకలహోమీయైరబ్దం హుత్వా ఘృ
తం ద్విజః । సుగుర్వప్యపహంత్యేనో జప్త్వా వా నమ ఇత్యృచమ్ ॥ ౨౫౬ ॥ మహాపాతకసంయుక్తోఽనుగచ్ఛేద్గా
స్సమాహితః । అభ్యస్యాబ్దం పావమానీర్భైక్షాహారో విశుద్ధ్యతి ॥ ౨౫౭ ॥ అరణ్యే వా త్రిరభ్యస్య ప్రయతో
వేదసంహితామ్ । ముచ్యతే పాతకైస్సర్వైః పరాకైః శోధితస్త్రిభిః ॥ ౨౫౮ ॥ త్ర్యహం తూపవసేద్యుక్తస్త్రి
రహ్నోఽభ్యుపయన్నపః । ముచ్యతే పాతకైస్సర్వైస్త్రిర్జపిత్వాఘమర్షణమ్ ॥ ౨౫౯ ॥ యథాశ్వమే
ధః క్రతురాట్సర్వపాపాపనోదనః । తథాఘమర్షణం సూక్తం సర్వపాపాపనోదనమ్ ॥ ౨౬౦ ॥ హత్వా లో
కానపీమాంస్త్రీనశ్నన్నపి యతస్తతః । ఋగ్వేదం ధారయన్విప్రో నైనః ప్రాప్నోతి కించన ॥ ౨౬౧ ॥ ఋక్సం

కృత్వా మాసం భైక్షభోజీ భవేత్ ॥ ౨౫౫ ॥ మంత్రైరితి ॥ దేవకృతస్యేత్యాదిభిః శాకలహోమైః సంవత్సరం ఘృతహోమం కృత్వా నమ ఇంద్ర శ్చ ఇత్యేతాం వా ఋచం సంవత్సరం జపిత్వా మహాపాతకమపి పాపం ద్విజాతిరపహంతి ॥ ౨౫౬ ॥ మహాపాతకేతి ॥ బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతక యుక్తో భిక్షాహారో వర్షమేకం సంయతేంద్రియో గవామనుగమనం కుర్వాణః పావమానీర్ఋచోఽన్వహమభ్యాసేన జపిత్వా తస్మా త్పాపాత్ విశుద్ధో భవతి ॥ ౨౫౭ ॥ అరణ్య ఇతి ॥ త్రిభిః పరాకైః పూతో మంత్రబ్రాహ్మణాత్మికాం వేదసంహితాం అరణ్యే వారత్రయం అభ్యస్య వా ప్రయతో బాహ్యాభ్యంతరశౌచయుక్తః సర్వైర్మహాపాతకైర్ముచ్యతే ॥ ౨౫౮ ॥ త్ర్యహమితి ॥ త్రిరాత్రముపవసన్ సంయతః ప్రత్య హం ప్రాతర్మధ్యాహ్నసాయంకాలేషు స్నానం కుర్వన్ త్రిషవణస్నానకాల ఏవ జలే నిమజ్య ఋతం చ సత్యం చేతి సూక్తమఘమర్షణం త్రిరా వృత్తం జపిత్వా సర్వైః పాపైర్ముచ్యతే తత్ర గురులఘుపాపాపేక్షయా పురుషశక్త్యపేక్షయా చావర్తనీయం ॥ ౨౫౯ ॥ యథేతి ॥ యథాశ్వమేధో యాగరాజః సర్వయాగశ్రేష్ఠః సర్వపాపక్షయహేతుస్తథాఘమర్షణసూక్తమపి సర్వపాపక్షయహేతురితి అఘమర్షణ సూక్తోత్కర్షః ॥ ౨౬౦ ॥ హత్వేతి ॥ భూరాదిలోకత్రయమపి హత్వా మహాపాతక్యాదీనామప్యన్నమశ్నన్ ఋగ్వేదం ధారయన్ విప్రో న కించిత్పాపం ప్రాప్నోతి ఋగ్వేదం రహస్యప్రాయశ్చిత్తార్థముక్తం రహస్యపాపే కృతే ఋక్సంహితాం మంత్రబ్రాహ్మణాత్మికామభ్యసేత్తథా

హ ॥ ౨౬౧ ॥ ఋగితి ॥ ఋక్సంహితాం మంత్రబ్రాహ్మణాత్మికాం న తు మంత్రాత్మికాం అనంతరం వేదే త్రివృతీతి ప్రత్యవమర్శాత్ యజుషాం వా మంత్రబ్రాహ్మణానాం సంహితాం సామ్నాం వా బ్రాహ్మణోపనిషత్సంహితాం వారత్రయమభ్యస్య సర్వపాపైః ప్రముక్తో భవతి ॥ ౨౬౨ ॥ యథేతి ॥ ఋగాద్యాత్మనా త్రిరావర్తత ఇతి త్రివృత్ యథా మహాహ్రదం ప్రవిశ్య లోష్టం విశీర్యతే । తథా సర్వం దుశ్చరితం త్రివృతి వేదే వినశ్యతి త్రివృత్త్వమేవాహ ॥ ౨౬౩ ॥ ఋచ ఇతి ॥ ఋచః ఋఙ్మంత్రాః యజూంషి యజుర్మంత్రాః । సామాని బృహద్రథంతరాదీని నానాప్రకారాణి అన్యాన్యేషాం త్రయాణాం పృథక్ పృథక్ మంత్రబ్రాహ్మణాని । ఏష త్రివృద్వేదో జ్ఞాతవ్యో య ఏనం వేద స వేదవిద్భవతి ॥ ౨౬౪ ॥ ఆద్యమితి ॥ సర్వవేదానామాద్యం యద్బ్రహ్మ వేదసారం అకారోకారమకారాత్మకత్వేన త్ర్యక్షరం యత్ర త్రయో వేదాః స్థితాః సోఽన్యస్త్రివృద్వేదః ప్రణవాఖ్యో గుహ్యో గోపనీయః వేదమంత్రశ్రేష్ఠత్వాత్ పరమార్థాభిధాయకత్వాత్ పరమార్థత్వేన ధారణజపాభ్యాం మోక్షహేతుత్వాచ్చ య స్తం స్వరూపతోఽర్థతశ్చ జానాతి స వేదవిత్ ॥ శ్లో ॥ ప్రాయశ్చిత్తే బహుమునిమతాలోచనాద్యన్మయోక్తం సద్వ్యాఖ్యానం ఖలు మునిగిరాం తద్బుధధ్వం గుణజ్ఞాః । నైతం మేధాతిథిరభిదధే నాపి గోవిందరాజో వ్యాఖ్యాతారో న జగురపరేఽప్యన్యతో దుర్లభం వః ॥ ౨౬౫ ॥ ఇతి శ్రీకుల్లూకభట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావల్యాం మనువృత్తావేకాదశోఽధ్యాయః ॥ ** ** ** ** ** ** ** **

హితాం త్రిరభ్యస్య యజుషాం వా సమాహితః । సామ్నాం వా సరహస్యానాం సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ ౨౬౨
యథా మహాహ్రదం ప్రాప్య క్షిప్తం లోష్టం వినశ్యతి । తథా దుశ్చరితం సర్వం వేదే త్రివృతి మజ్జతి ॥ ౨౬౩ ॥ ఋ
చో యజూంషి చాన్యాని సామాని వివిధాని చ । ఏష జ్ఞేయస్త్రివృద్వేదో యో వేదైనం స వేదవిత్ ॥ ౨౬౪ ॥ ఆద్యం
యత్త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ త్రయీ యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితా । స గుహ్యోఽన్యస్త్రివృద్వేదో యస్తం వేద స వేదవిత్ ॥
౨౬౫ ॥ ఇతి మానవే ధర్మశాస్త్రే భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయాం ఏకాదశోఽధ్యాయః ......
చాతుర్వర్ణ్యస్య కృత్స్నోఽయముక్తో ధర్మస్త్వయానఘ । కర్మణాం ఫలనిర్వృత్తిం శంస నస్తత్త్వతః పరా
మ్ ॥ ౧ ॥ స తానువాచ ధర్మాత్మా మహర్షీన్మానవో భృగుః । అస్య సర్వస్య శృణుత కర్మయోగస్య నిర్ణ
యమ్ ॥ ౨ ॥ శుభాశుభఫలం కర్మ మనోవాగ్దేహసంభవమ్ । కర్మజా గతయో నృణాముత్తమాధమమధ్య
మాః ॥ ౩ ॥ తస్యేహ త్రివిధస్యాపి త్ర్యధిష్ఠానస్య దేహినః । దశలక్షణయుక్తస్య మనో విద్యాత్ప్రవర్తకమ్ ॥
౪ ॥ పరద్రవ్యేష్వభిధ్యానం మనసానిష్టచింతనమ్ । వితథాభినివేశశ్చ త్రివిధం కర్మ మానసమ్ ॥ ౫ ॥ పారుష్యమ
నృతం చైవ పైశున్యం చాపి సర్వశః । అసంబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయం స్యాచ్చతుర్విధమ్ ॥ ౬ ॥ అదత్తానాముపా

చాతుర్వర్ణ్యస్యేతి హే పాపరహిత బ్రాహ్మణాదివర్ణచతుష్టయస్య సాంతరప్రభవస్యాయం ధర్మః త్వయోక్తః । ఇదానీం కర్మణాం శుభాశుభఫలప్రాప్తిం జన్మాంతరప్రభవాం పరమార్థరూపామస్మాకం బ్రూహీతి మహర్షయో భృగుమవోచన్ ॥ ౧ ॥ స ఇతి ॥ స ధర్మప్రధానో మనోరపత్యం భృగురస్య సర్వస్య కర్మసంబంధస్య ఫలనిశ్చయం శృణుతేతి తాన్మహర్షీనబ్రవీత్ ॥ ౨ ॥ శుభేతి ॥ మనోవాగ్దేహసాధకం కర్మ విహితనిషిద్ధరూపం సుఖదుఃఖఫలకం తజ్జన్యా ఏవ మనుష్యతిర్యగాదిభావేనోత్కృష్టమధ్యమాధమాపేక్షయా మనుష్యాణాం గతయో జన్మాంతరప్రాప్తయో భవంతి । కర్మశబ్దశ్చాత్ర న కాయచేష్టాయామేవ కింతు మమేదం స్వమితి సంకల్పరూపరాగాదిధ్యానరచనాదావపి క్రియామాత్రే వర్తతే ॥ ౩ ॥ తస్యేతి ॥ తస్య దేహసంబంధినః కర్మణః ఉత్కృష్టమధ్యమాధమతయా త్రిప్రకారస్యాపి మనోవాక్కాయాశ్రితస్య వక్ష్యమాణదశలక్షణోపేతస్య మన ఏవ ప్రవర్తకం జానీయాత్ । మనసా హి సంకల్పితముచ్యతే క్రియతే చ । తథా తైత్తిరీయోపనిషది శ్రుతిః । తస్మాద్యత్పురుషో మనసాభిగచ్ఛతి తద్వాచా వదతి తత్కర్మణా కరోతీతి । తాని దశలక్షణాని కర్మాణి దర్శయితుమాహ ॥ ౪ ॥ పరద్రవ్యేతి ॥ కథం పరధనమన్యాయేన గృహ్ణామీత్యేవం చింతనం మనసా బ్రహ్మవధాదినిషిద్ధాకాంక్షా నాస్తి పరలోకః దేహ ఏవాత్మేతి అతద్గ్రాహశ్చ । ఇత్యేవం త్రిప్రకారమశుభఫలం మానసం కర్మ । ఏతద్విపరీతబుద్ధిశ్చ త్రివిధం శుభఫలం మానసం కర్మ । శుభాశుభఫలకర్మణోరుభయోరేవ ప్రక్రాంతత్వాత్ ॥ ౫ ॥ పారుష్యమితి ॥ అప్రియాభిధానమసత్యభాషణం పరదోషకథనం సత్యస్యాపి రాజదేశపౌరవార్తాదేర్నిష్ప్రయోజనం వర్ణనం ఇత్యేవం చతుఃప్రకారమశుభఫలం వాచికం కర్మ భవేత్ । ఏతద్విపరీతం ప్రియసత్యపరగు

క్షాభిధానం శ్రుతిపురాణాదౌచ రాజాదిచరితకథనం శుభఫలం॥ ౬॥ అదత్తానామితి॥ అన్యాయేన పరస్వగ్రహణమశాస్త్రీయహింసా పరదారగమనమిత్యేవం త్రిప్రకారమశుభఫలం శారీరం కర్మ- ఏతద్విపరీతం త్రయం శుభఫలం॥ ౭॥ మానసమితి॥ మనసా యత్సుకృతం దుష్కృతం వా కర్మ కృతం తత్ఫలం సుఖదుఃఖరూపమిహ జన్మని జన్మాంతరే వా మనసైవాయముపభుంక్తే- ఏవం వాచా కృతం శుభాశుభం వాగ్ద్వారేణ మధురగద్గదభాషిత్వాదినా శారీరం శుభాశుభం శరీరద్వారేణ స్రక్చందనాది ప్రియోపభోగవ్యాధితత్వాదినానుభవతి తస్మాత్ప్రయత్నేన శారీరమానసవాచికాని ధర్మరహితాని వర్జయన్నకుర్యాచ్చ॥ ౮॥ శారీరేతి॥ యద్యపి పాపిష్ఠానాం శారీరవాచికమానసికాన్యేవ త్రీణి పాపాని సంభవంతి - తథాపి స యది ప్రాయశః అధర్మమేవ తేధర్మమల్పమితి బాహుల్యాభిప్రాయేణ ఇతి వ్యాఖ్యాతం బాహుల్యేన శరీరకర్మజపాపైర్యుక్తః స్థావరత్వం మానుషః ప్రాప్నోతి బాహుల్యేన వాక్కృతైః పక్షిత్వం మృగత్వం వా బాహుల్యేన మనసాకృతైశ్చాండాలాదిత్వం ప్రాప్నోతి॥ ౯॥ వాగితి॥ దమనం దండః వాఙ్మనఃకాయానాం దండాః నిషిద్ధాభిధానాసత్సంకల్పప్రతిషిద్ధవ్యాపారత్యాగేన బుద్ధావవస్థితాః స త్రిదండీత్యుచ్యతే- నతు దండత్రయమాత్రేణ ఇత్యాభ్యంతరదండత్రయప్రశంసా॥ త్రిదండమితి॥ ఏవం నిషిద్ధవాగాదీనాం సర్వభూతగోచరతయా దమనం కృత్వా తద్దమనాత్మకమేవ కామక్రోధౌ నియమ్య తతో మోక్షావాప్తిలక్షణాం సిద్ధిం మనుష్యో లభతే - కోసౌ సిద్ధిమాప్నోతీత్యత ఆహ॥ ౧౧॥ య ఇతి॥

దానం హింసా చైవావిధానతః। పరదారోపసేవా చ శారీరం త్రివిధం స్మృతమ్॥ ౭॥ మానసం మనసైవాయ
ముపభుఙ్క్తే శుభాశుభమ్। వాచా వాచా కృతం కర్మ కాయేనైవ చ కాయికమ్॥ ౮॥ శరీరజైః కర్మదోషైర్యా
తి స్థావరతాం నరః। వాచికైః పక్షిమృగతాం మానసైరంత్యజాతితామ్॥ ౯॥ వాగ్దండోథ మనోదండః కాయదం
డస్తథైవ చ। యస్యైతే నిహితా బుద్ధౌ త్రిదండీతి స ఉచ్యతే॥ ౧౦॥ త్రిదండమేతన్నిక్షిప్య సర్వభూతేషు మా
నవః। కామక్రోధౌ తు సంయమ్య తతస్సిద్ధిం నియచ్ఛతి॥ ౧౧॥ యోస్యాత్మనః కారయితా తం క్షేత్రజ్ఞం ప్రచక్ష
తే। యః కరోతి తు కర్మాణి స భూతాత్మోచ్యతే బుధైః॥ ౧౨॥ జీవసంజ్ఞోంతరాత్మాన్యస్సహజస్సర్వదేహినా
మ్। యేన వేదయతే సర్వం సుఖం దుఃఖం చ జన్మసు॥ ౧౩॥ తావుభౌ భూతసంపృక్తౌ మహాన్ క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చ। ఉ
చ్చావచేషు భూతేషు స్థితం తం వ్యాప్య తిష్ఠతః॥ ౧౪॥ అసంఖ్యా మూర్తయస్తస్య నిష్పతంతి శరీరతః। ఉచ్చావ
చాని భూతాని సతతం చేష్టయంతి యాః॥ ౧౫॥ పంచభ్య ఏవ మాత్రాభ్యః ప్రేత్య దుష్కృతినాం నృణామ్। శరీ
రం యాతనార్థీయమన్యదుత్పద్యతే ధ్రువమ్॥ ౧౬॥ తేనానుభూయ తా యామీశ్శరీరేణేహ యాతనాః। తా
స్వేవ భూతమాత్రాసు ప్రలీయంతే విభాగశః॥ ౧౭॥ సోనుభూయాసుఖోదర్కాన్దోషాన్విషయసంగజాన్।

అస్య లోకసిద్ధస్యాత్మోపకారకత్వాదాత్మనః శరీరాఖ్యస్య యః కర్మసు ప్రవర్తయితా తం క్షేత్రజ్ఞం పండితా వదంతి యః పునరేష వ్యాపారం కరోతి - శరీరాఖ్యః స పృథివ్యాదిభూతారబ్ధత్వాత్ భూతాత్మేతి పండితైరుచ్యతే॥ ౧౨॥ జీవేతి॥ జీవశబ్దోయం మహత్పరః యేనేతిక రణవిభక్తినిర్దేశాత్ ఉత్తరశ్లోకే చ తావుభౌ భూతసంపృక్తౌ మహాన్ క్షేత్రజ్ఞ ఏవ చేతి తచ్ఛబ్దేన ప్రత్యవమర్శాత్ శరీరక్షేత్రజ్ఞాతిరిక్తః అంతశ్శరీరం ఆత్మాఖ్యత్వాదాత్మా జీవాఖ్యః సర్వక్షేత్రజ్ఞానాం సహజ ఆత్మాతత్ప్రత్యక్షస్య వినియోగాత్ యేనాహంకారేంద్రియరూపతయా పరిణతేన కారణభూతేన క్షేత్రజ్ఞః ప్రతిజన్మ సుఖం దుఃఖం చానుభవతి॥ ౧౩॥ తావితి॥ తౌ ద్వౌ మహాన్ క్షేత్రజ్ఞౌ పృథివ్యాదిపంచభూతసంపృక్తౌ ఉచ్చావచేషు భూతేషు సర్వలోకవేదస్మృతిపురాణాదిప్రసిద్ధతయా స్థితమితి నిర్దిష్టం పరమాత్మానముత్కృష్టాపకృష్టసత్త్వేషు వ్యవస్థితమాశ్రిత్య తిష్ఠతః॥ ౧౪॥ అసంఖ్యేతి॥ అస్య పరమాత్మనః శరీరాదసంఖ్యమూర్తయో జీవాః క్షేత్రజ్ఞశబ్దేనాంతరముక్తా లింగశరీరావచ్ఛిన్నా వేదాంతతత్త్వప్రకారేణాగ్నేరివ స్ఫులింగాని స్రవంతి - యా మూర్తయ ఉత్కృష్టాపకృష్ట భూతాగ్నిదేవరూపతయా పరిణతాని సర్వదా కర్మసు ప్రేరయంతి॥ ౧౫॥ పంచభ్య ఇతి॥ పంచభ్య ఏవ పృథివ్యాదిభూతేభ్యో దుష్కృతకారిణాం మనుష్యాణాం పీడానుభవప్రయోజకం జరాయుజాదిదేహాద్వ్యతిరిక్తం దుఃఖసహిష్ణు శరీరం పరలోకే జాయతే॥ ౧౬॥ తేనేతి॥ తేన నిగ్రహేణ శరీరేణ తా యమకారితా యాతనా దుష్కృతినో జీవాః సూక్ష్మసభూతస్థూలశరీరనాశే తేష్వేవారంభకభూతభాగేషు యథాస్వం ప్రలీయంతే తత్సంయోగినో భూత్వా అవతిష్ఠంత ఇత్యర్థః॥

౧౭॥ సో౽నుభూయేతి॥ శరీరీభూతసూక్ష్మదేహింగశరీరావచ్ఛిన్నో నిషిద్ధశబ్దస్పర్శరూపరసగంధాఖ్యవిషయోపభోగజనితయమలోకదుఃఖా ద్యనుభూయానంతరం భోగాదపహతపాప్మా భావేన మహత్పరమాత్మానౌ మహావీర్యౌ ద్వావాశ్రయతి ॥ ౧౮॥ తావితి॥ తౌ మహత్పరమాత్మానౌ అనలసౌ తస్య జీవస్య ధర్మం చ కృతం పాపం సహ విచారయతః యాభ్యాం ధర్మాధర్మాభ్యాం యుక్తో జీవః పరలోకేహలోకయోః సుఖదుఃఖే ప్రాప్నోతి॥ ౧౯॥ యదీతి॥ స యది జీవో మానుషదశాయాం బాహుల్యేన ధర్మమనుతిష్ఠతి అల్పం చాధర్మం తదా తైరేవ పృథివ్యాదిభూతైః స్థూలశరీరరూపతయా పరిణతైర్యుక్తః స్వర్గసుఖమనుభవతి॥ ౨౦॥ యదీతి॥ యది పునః స జీవో మానుషదశాయాం బాహుల్యేన పాపమనుతిష్ఠతి- అల్పం చ పుణ్యం తదా తైః పంచభూతైః మానుషదేహరూపతయా పరిణతైస్త్యక్తో మృతః సన్ననంతరం పంచభ్యః పంచభ్య ఏవ మాత్రాభ్య ఇత్యుక్తరీత్యా యాతనానుభవోచితసంపాదితదేహో యామీః పీడా అనుభవతి॥ యామీరితి ॥ స జీవో యమకారితాస్తాః పీడాస్తైః సంకలితదేహేనానుభూయ తతో భోగేనాపహతపాప్మా తాన్యేవ పంచభూతాదిశరీరారంభకాన్ పృథివ్యాదిభూతభాగానధితిష్ఠతి మానుషం శరీరం గృహ్ణాతీత్యర్థః॥ ౨౨॥ ఏతా ఇతి॥ అస్య జీవస్య ఏతా ధర్మాధర్మహేతుకాః స్వర్గనరకాద్యుపభోగోచిత ప్రియాప్రియదేహప్రాప్తీరంతఃకరణేనాలోచ్య ధర్మానుష్ఠానే మనః సదా సంగతం కుర్యాత్ ॥ ౨౩॥ సత్త్వమితి ॥ సత్త్వరజస్తమాంసి త్రీణి వక్ష్యమాణగుణలక్షణాని ఆత్మోపకారకత్వాదాత్మనో మహతో గుణాన్ జానీయాత్ యైర్వ్యాప్తో మహానిమాన్ స్థావరజంగమరూపాన్ పదార్థాన్నిశ్శేషేణ వ్యాప్యస్థి

వ్యపేతకల్మషో౽భ్యేతి తావేవోభౌ మహౌజసౌ॥ ౧౮॥ తౌ ధర్మం పశ్యతస్తస్య పాపం చాతంద్రితౌ సహ । యాభ్యాం ప్రాప్నోతి సంపృక్తః ప్రేత్యేహ చ సుఖాసుఖమ్ ॥ ౧౯॥ యద్యాచరతి ధర్మం స ప్రాయశో౽ధర్మమల్పశః । తైరేవ చావృతో భూతైః స్వర్గే సుఖముపాశ్నుతే ॥ ౨౦॥ యది తు ప్రాయశో౽ధర్మం సేవతే ధర్మమల్పశః । తైర్భూతైః స పరిత్యక్తో యామీః ప్రాప్నోతి యాతనాః॥ ౨౧॥ యామీస్తా యాతనాః ప్రాప్య స జీవో వీతకల్మషః । తాన్యేవ పంచభూతాని పునరభ్యేతి భాగశః॥ ౨౨॥ ఏతా దృష్ట్వాస్య జీవస్య గతీః స్వేనైవ చేతసా । ధర్మతో౽ధర్మతశ్చైవ ధర్మే దధ్యాత్సదా మనః ॥ ౨౩ ॥ సత్త్వం రజస్తమశ్చైవ త్రీన్విద్యాదాత్మనో గుణాన్ । యైర్వ్యాప్యేమాన్స్థితో భావాన్మహాన్సర్వానశేషతః । ౨౪। యో యదైషాం గుణో దేహే సాకల్యేనాతిరిచ్యతే । స తదా తద్గుణప్రాయం తం కరోతి శరీరిణమ్ । ౨౫। సత్త్వం జ్ఞానం తమో౽జ్ఞానం రాగద్వేషౌ రజః స్మృతమ్। ఏతద్వ్యాప్తిమదేతేషాం సర్వభూతాశ్రితం వపుః ॥ ౨౬॥ తత్ర యత్ప్రీతిసంయుక్తం కించిదాత్మని లక్షయేత్ । ప్రశాంతమివ శుద్ధాభం సత్త్వం తదుపధారయేత్ । ౨౭। యత్తు దుఃఖసమాయుక్తమప్రీతికరమాత్మనః । తద్రజో౽ప్రతిఘం విద్యాత్సతతం హారి దేహినామ్ । ౨౮। యత్తు స్యాన్మోహసంయుక్తమవ్యక్తం విషయాత్మకమ్। అప్రతర్క్యమవిజ్ఞేయం తమస్తదుపధారయేత్ । ౨౯। త్రయాణామపి చైతేషాం గుణానాం యః ఫలోదయః । అగ్ర్యో మధ్యో జఘన్యశ్చ తం ప్రవక్ష్యామ్యశేషతః । ౩౦ ॥ వేదాభ్యాసస్తపో జ్ఞా

తః॥ య ఇతి॥ యద్యపి సర్వమేవేదం త్రిగుణం తథాపి యత్ర దేహే ఏషాం గుణానాం మధ్యే యో గుణః యదా సాకల్యేనాధికో భవతి తదా తద్గుణలక్షణబహులం తం దేహం కరోతి - సంప్రతి సత్త్వాదీనాం లక్షణమాహ॥ ౨౫॥ సత్త్వమితి॥ యథార్థావభాసో జ్ఞానం తత్సత్త్వస్య లక్షణం ఏతద్విపరీతమజ్ఞానం తత్తమోలక్షణం - విషయాభిలాషం మానసకార్యం రజోలక్షణం - స్వరూపం తు సత్త్వరజస్తమసాం ప్రీత్యప్రీతివిషాదాత్మకం - తథా చ భవంతి ప్రీత్యప్రీతివిషాదాత్మకాః ప్రకాశప్రవృత్తినియమార్థాః - అన్యోన్యాభిభవజననమిథునవృత్తయశ్చ గుణాః - ఏతచ్చైషాం స్వరూపమనంతరశ్లోకత్రయేణ వక్ష్యతి - ఏతేషాం సత్త్వాదిగుణానామేతత్ జ్ఞానాదిసర్వప్రాణివ్యాపకం లక్షణం॥ ౨౬॥ తత్రేతి॥ తస్మిన్నాత్మని యత్సంవేదనం ప్రీతియుక్తం ప్రత్యస్తమితక్లేశం ప్రకాశరూపమంతర్భవేత్ తత్సత్త్వం జానీయాత్॥ ౨౭॥ యత్త్వమితి॥ యత్ పునః సంవేదనం దుఃఖాన్వితమాత్మనశ్చ సత్త్వశుద్ధాత్మప్రీతేరజనకం సర్వదా చాశరీరిణాం విషయస్పృహోత్పాదకం తత్త్వనివారకత్వాత్ ప్రతిఘం రజో జానీయాత్॥ ౨౮॥ యత్త్వితి॥ యత్పునః సదసద్వివేకశూన్యం అస్ఫుటవిషయాకారస్వభావమతర్కణీయస్వరూపమంతఃకరణబహిఃకరణాభ్యాం దుర్జ్ఞానం తత్తమో జానీయాత్ - ఏషాం చ గుణానాం స్వరూపకథనం సత్త్వవృత్త్యవస్థితౌ యద్భవతా భవితవ్యమిత్యేతత్ప్ర మోహజనకం ॥ ౨౯॥ త్రయాణామితి॥ ఏతేషాం సత్త్వాదీనాం త్రయాణామపి గుణానాం యథాక్రమముత్తమమధ్యమాధమరూపో యః ఫలోత్పాదకః తద్విశేషేణ వక్ష్యామి॥ వేదేతి॥ వేదాభ్యాసః ప్రాజాపత్యాసనస్థానం శాస్త్రార్థావబోధః మృచ్ఛ్వారాద్యదిశౌచం ఇంద్రియసంయమః దానాదిధ

కర్మానుష్ఠానం ఆత్మధ్యానపరతా - ఇత్యేతత్సత్త్వాఖ్యగుణస్య కార్యం॥ ౩౧॥ ఆరంభేతి॥ ఫలార్థం కర్మానుష్ఠానశీలతా అల్పేఽప్యధైర్యం వైక్లబ్యం నిషిద్ధకర్మాచరణం అజస్రం శబ్దాదివిషయోపభోగ ఇత్యేతద్రజోఽభిధానగుణస్య కార్యం॥ ౩౨॥ లోభ ఇత్యాది॥ అధికాధికధనస్పృహా నిద్రాత్మతా కార్పణ్యం పైశున్యం పరలోకాభావబుద్ధిరాచారపరిలోపః యాచనాశీలత్వం ధర్మాదిష్వనవధానం ఇత్యేతత్తామసాభిధానస్య గుణస్య లక్షణం॥ ౩౩॥ త్రయాణామపీతి॥ ఏషాం సత్త్వాదీనాం త్రయాణామపి గుణానాం త్రిషు కాలేషు భూతభవిష్యద్వర్తమానేషు విద్యమానానామిదం వక్ష్యమాణసాంక్షేపికం క్రమేణ గుణలక్షణం జ్ఞాతవ్యం॥ ౩౪॥ యదితి॥ యత్కర్మకృత్వా కుర్వాణః కరిష్యంశ్చ లజ్జావాన్భవతి కాలత్రయేఽప్యాచారస్య తచ్చేతి విపశ్చితం తత్సర్వం తమఃకార్యత్వాత్తమోఽభిధానం గుణలక్షణం శాస్త్రవిదా బోద్ధవ్యం॥ ౩౫॥ యేనేతి॥ ఇహలోకే బహుఖ్యాతిం ప్రాప్నోమీత్యేతదర్థమేవ యో యత్కర్మ కరోతి న పరలోకార్థం న చ తత్కర్మఫలాసంపత్తౌ దుఃఖీ భవతి- తద్రజఃకార్యత్వాద్రజోగుణలక్షణం విజ్ఞేయం॥ ౩౬॥ యదితి॥ యత్కర్మ వేదార్థం జ్ఞాతుమిచ్ఛతి యచ్చ కర్మాచరన్కాలత్రయేఽపి న లజ్జతి యేన కర్మణాస్యాత్మప్రకృష్టిర్జాయతే తత్సత్త్వాఖ్యస్య గుణస్య లక్షణం జ్ఞేయం॥ ౩౭॥ తమస ఇతి॥ కామప్రధానతా తమసో లక్షణం- అర్థనిష్ఠతా రజసః

సంశౌచమింద్రియనిగ్రహః। ధర్మక్రియాత్మచింతా చ సాత్త్వికం గుణలక్షణమ్॥ ౩౧॥ ఆరంభరుచితాధైర్యమసత్కార్యపరిగ్రహః। విషయోపసేవా చాజస్రం రాజసం గుణలక్షణమ్॥ ౩౨॥ లోభః స్వప్నోఽధృతిః క్రౌర్యం నాస్తిక్యం భిన్నవృత్తితా। యాచిష్ణుతా ప్రమాదశ్చ తామసం గుణలక్షణమ్॥ ౩౩॥ త్రయాణామపి చైతేషాం గుణానాం త్రిషు తిష్ఠతామ్। ఇదం సామాసికం జ్ఞేయం క్రమశో గుణలక్షణమ్॥ ౩౪॥ యత్కర్మ కృత్వా కుర్వంశ్చ కరిష్యంశ్చైవ లజ్జతి। తజ్జ్ఞేయం విదుషా సర్వం తామసం గుణలక్షణమ్॥ ౩౫॥ యేనాస్మిన్కర్మణా లోకే ఖ్యాతిమిచ్ఛతి పుష్కలామ్। న చ శోచత్యసంపత్తౌ తద్విజ్ఞేయం తు రాజసమ్॥ ౩౬॥ యత్సర్వేణేచ్ఛతి జ్ఞాతుం యన్న లజ్జతి చాచరన్। యేన తుష్యతి చాత్మాస్య తత్సత్త్వగుణలక్షణమ్॥ ౩౭॥ తమసో లక్షణం కామో రజసస్త్వర్థ ఉచ్యతే। సత్త్వస్య లక్షణం ధర్మః శ్రైష్ఠ్యమేషాం యథోత్తరమ్॥ ౩౮॥ యేన యాంస్తు గుణేనైషాం సంసారాన్ప్రతిపద్యతే। తాన్సమాసేన వక్ష్యామి సర్వస్యాస్య యథాక్రమమ్॥ ౩౯॥ దేవత్వం సాత్త్వికా యాంతి మనుష్యత్వం చ రాజసాః। తిర్యక్త్వం తామసా నిత్యమిత్యేషా త్రివిధా గతిః॥ ౪౦॥ త్రివిధా త్రివిధైషా తు విజ్ఞేయా గౌణికీ గతిః। అధమా మధ్యమాగ్ర్యా చ కర్మవిద్యావిశేషతః॥ ౪౧॥ స్థావరాః కృమికీటాశ్చ మత్స్యాః సర్పాః సకచ్ఛపాః। పశవశ్చ మృగాశ్చైవ జఘన్యా తామసీ గతిః॥ ౪౨॥ హస్తినశ్చ తురంగాశ్చ శూద్రా మ్లేచ్ఛాశ్చ గర్హితాః। సింహా వ్యాఘ్రా వరాహాశ్చ మధ్యమా తామసీ గతిః॥ ౪౩॥ చారణాశ్చ సుపర్ణాశ్చ పురుషాశ్చైవ దాంభికాః। రక్షాంసి చ పిశాచాశ్చ తామసీషూత్తమా గతిః॥ ౪౪॥ ఝల్లా

ధర్మప్రధానతా సత్త్వస్య ఏషాం చ కామాదీనాముత్తరోత్తరస్య శ్రేష్ఠత్వం కామాదర్థః శ్రేయాన్ అర్థమూలత్వాత్కామస్య తాభ్యాం చ ధర్మః తన్మూలత్వాత్తయోః॥ ౩౮॥ యేనేత్యాది॥ ఏషాం సత్త్వాదీనాం గుణానాం మధ్యే యేన గుణేన సర్వకార్యేణ యా గతీర్జీవః ప్రాప్నోతి- తాః సర్వస్యాస్య జగతః క్రమేణ వక్ష్యామి॥ ౩౯॥ దేవత్వమితి॥ యే సత్త్వవృత్తావవస్థితాః తే దేవత్వం యాంతి యే తు రజోవృత్త్యవస్థితాః తే మనుష్యత్వం యే తమోవృత్తిస్థాః తే తిర్యక్త్వం చ ఇత్యేషా త్రివిధా జన్మప్రాప్తిః॥ ౪౦॥ త్రివిధేతి॥ యా సత్త్వాదిగుణత్రయనిమిత్తా త్రివిధా జన్మాంతరప్రాప్తిరుక్తా సా దేశకాలాదిభేదేన సంసారహేతుకర్మభేదాచ్చాధమమధ్యమోత్తమభేదేన పునస్త్రివిధా బోద్ధవ్యా॥ ౪౧॥ స్థావరా ఇతి॥ స్థావరా వృక్షాదయః క్రిమయః సూక్ష్మాః ప్రాణినః తేభ్య ఈషత్స్థూలాః కీటాః తథా మత్స్యసర్పకూర్మపశుమృగాశ్చేత్యేషా తమోనిమిత్తా జఘన్యా గతిః॥ ౪౨॥ హస్తిన ఇతి॥ హస్త్యశ్వశూద్రమ్లేచ్ఛసింహవ్యాఘ్రసూకరాః తమోగుణనిమిత్తా మధ్యమా గతిః - గర్హితా ఇతి మ్లేచ్ఛానాం స్వరూపానువాదః॥ ౪౩॥ చారణా ఇతి॥ చారణా నటాదయః సుపర్ణాః పక్షిణః ఛద్మనా కర్మకారిణః పురుషాః రాక్షసాః పిశాచాశ్చేత్యేషా తామసీషూత్తమా గతిః॥ ౪౪॥ ఝల్లా ఇతి॥ ఝల్లా మల్లాః క్షత్రియాత్ వ్రాత్యాత్ సవర్ణాయాముత్పన్నాః దశమాధ్యాయోక్తా జ్ఞేయాః తత్ర ఝల్లా యష్టిప్రహరణాః మల్లా బాహుయోధినః రంగావతారకా నటాః శస్త్రాజీవిద్యూతపానప్రసక్తాశ్చ పురుషా అధమా రాజసీ గతిర్జ్ఞేయా॥ ౪౫॥

రాజాన ఇతి॥ రాజానః అభిషిక్తాః జనపదేశ్వరాః తథా క్షత్రియాః రాజపురోహితాః శాస్త్రార్థకలహప్రియాశ్చ ఏషా రాజసీ గతిః మధ్యమా బోద్ధవ్యా ॥ ౪౬ ॥ గంధర్వా ఇతి॥ గంధర్వాః గుహ్యకాః యక్షవిశేషాః కుబేరాది ప్రసిద్ధాః యే చ దేవానుయాయినో విద్యాధరాదయః అప్సరసశ్చ దేవగణికాః సర్వా ఇత్యేషా రాజసీమధ్యే ఉత్కృష్టా గతిః ॥ ౪౭ ॥ తాపసా ఇతి॥ వానప్రస్థభిక్షవో బ్రాహ్మణాశ్చ అప్సరోవ్యతిరిక్తాః పుష్పకాదివిమానచారిణః నక్షత్రాణి దైత్యాశ్చ ఇత్యేషా సత్త్వనిమిత్తా అధమా గతిః ॥ ౪౮ ॥ యజ్వాన ఇతి॥ యాగశీలాః తథా ఋషయో దేవా వేదాభిమానిన్యశ్చ దేవతా విగ్రహవత్యః ఇతిహాసప్రసిద్ధాః జ్యోతీంషి ధ్రువాదీని వత్సరా ఇతిహాసదృష్ట్యా విగ్రహవంతః - పితరః సోమపాదయః సాధ్యాశ్చ దేవయోనివిశేషా ఇత్యేషా సత్త్వనిమిత్తా మధ్యమా గతిః॥ ౪౯ ॥ బ్రహ్మేతి॥ చతుర్వదనో విశ్వసృజశ్చ మరీచ్యాదయః - ధర్మో విగ్రహవాన్ అవ్యక్తంచ సాంఖ్యప్రసిద్ధం చ తత్త్వద్వయం తదధిష్ఠాతృదేవతాద్వయమిహ వివక్షితం - అచేతనగుణత్రయమాత్రస్యోత్తమసాత్త్వికగతిత్వానుపపత్తేః ఏతాంచతుర్వదనాద్యాత్మికాం సత్త్వనిమిత్తాం ఉత్కృష్టాం గతిం పండితా వదంతి ॥ ౫౦॥ ఏష ఇతి॥ ఏష సర్వో వాఙ్మనశ్శరీరరూపత్రయభేదేన త్రిః ప్రకారస్య కర్మణః సత్త్వరజస్తమోభేదేన త్రివిధః పునః ప్రథమమధ్యమోత్తమభేదేన త్రివిధః సర్వప్రాణిగతః సమగ్రో గతివిశేషః శాస్త్రే ఽఖిలో నోక్తః సార్వభౌతిక ఇత్యభిధానాత్ అనుక్తా అప్యగతయో ద్రష్టవ్యాః ఉక్తగతయస్తు ప్రదర్శనార్థాః॥

మల్లానటాశ్చైవపురుషాశ్శస్త్రవృత్తయః। ద్యూతపానప్రసక్తాశ్చ జఘన్యా రాజసీగతిః॥ ౪౫॥ రాజానః క్షత్రియాశ్చైవ రాజ్ఞాంచైవ పురోహితాః। వాదయుద్ధప్రధానాశ్చ మధ్యమా రాజసీగతిః॥ ౪౬॥ గంధర్వా గుహ్యకాయక్షా విబుధానుచరాశ్చ యే। తథైవాప్సరసస్సర్వా రాజసీషూత్తమాగతిః ॥ ౪౭ ॥ తాపసాయతయో విప్రాయేచ వైమానికాగణాః। నక్షత్రాణి చ దైత్యాశ్చ ప్రథమా సాత్త్వికీ గతిః। ౪౮। యజ్వాన ఋషయో దేవా వేదాజ్యోతీంషి వత్సరాః। పితరశ్చైవ సాధ్యాశ్చ ద్వితీయా సాత్త్వికీగతిః। ౪౯। బ్రహ్మా విశ్వసృజో ధర్మో మహానవ్యక్తమేవచ। ఉత్తమాం సాత్త్వికీమేతాం గతిమాహుర్మనీషిణః॥ ౫౦। ఏషసర్వస్సముద్దిష్టస్త్రిప్రకారస్య కర్మణః। త్రివిధస్త్రివిధః కృత్స్నః సంసారస్సార్వభౌతికః। ౫౧ ॥ ఇంద్రియాణాం ప్రసంగేన ధర్మస్యాసేవనేనచ। పాపాన్సంయాంతి సంసారానవిద్వాంసో నరాధమాః। ౫౨ ॥ యాం యాం యోనిం తు జీవోఽయం యేన యేనేహ కర్మణా। క్రమశో యాతి లోకేఽస్మింస్తత్తత్సర్వం నిబోధత। ౫౩॥ బహూన్వర్షగణాన్ఘోరాన్నరకాన్ప్రాప్య తత్క్షయాత్। సంసారాన్ప్రతిపద్యంతే మహాపాతకినస్త్విమాన్। ౫౪॥ శ్వసూకరఖరోష్ట్రాణాం గోజావిమృగపక్షిణామ్। చండాలపుల్కసానాం చ బ్రహ్మహా యోనిమృచ్ఛతి॥ ౫౫॥ క్రిమికీటపతంగానాం విడ్భుజాం చైవ పక్షిణామ్। హింస్రాణాం చైవ సత్త్వానాం సురాపో బ్రాహ్మణో వ్రజేత్ ॥ ౫౬॥ లూతాహిసరటానాం చ తిరశ్చాం చాంబుచారిణామ్। హింస్రాణాం చ పిశాచానాం స్తేనో విప్రస్సహస్రశః॥ ౫౭॥ తృణగుల్మలతానాం చ క్రవ్యాదాం దంష్ట్రిణామపి। క్రూరకర్మకృతాం చైవ శ

౫౧॥ ఇంద్రియాణామితి॥ ఇంద్రియాణాం విషయేషు ప్రసంగేన నిషిద్ధాచరణేన ధర్మస్య ప్రాయశ్చిత్తాదిధర్మాననుష్ఠానేన మూర్ఖా మనుష్యాపశదాః కుత్సితా గతీః ప్రాప్నువంతి॥ ౫౨॥ యాం యామితి॥ అయం జీవో యేన యేన పాపేన కర్మణా ఇహలోకే కృతేన యద్యజ్జన్మ ప్రాప్నోతి తత్సర్వం క్రమేణ శృణుత॥ ౫౩॥ బహూనితి॥ బ్రహ్మహత్యాదిమహాపాతకకారిణో బహూన్ వర్షసహస్రాన్ భయంకరాన్ నరకాన్ ప్రాప్య తదుపభోగక్షయాత్ దుష్కృతశేషేణ వక్ష్యమాణాన్ జన్మవిశేషాన్ ప్రాప్నువంతి ॥ ౫౪ ॥ శ్వేతి॥ కుక్కురసూకరగర్దభోష్ట్రగోఛాగమేషమృగపక్షిచండాలానాం పుల్కసానాం చ నిషాదేన శూద్రాయాం జాతానాం సంబంధినీం జాతిం బ్రహ్మహా ప్రాప్నోతి - తత్ర పాపదేశగౌరవాపేక్షయా క్రమేణ సర్వయోనిప్రాప్తిర్బోద్ధవ్యా ఏవముత్తరత్రాపి ॥ ౫౫ ॥ క్రిమీతి॥ క్రిమికీటశలభానాం పురీషభక్షిణాం హింసనశీలానాం చ వ్యాఘ్రాదీనాం ప్రాణినాం జాతిం సురాపో బ్రాహ్మణో గచ్ఛతి॥ ౫౬॥ లూతాహీతి॥ ఊర్ణనాభసర్పకృకలాసానాం జలచరాణాం చ తిరశ్చాం కుంభీరాదీనాం పిశాచాదీనాం హింసనశీలానాం చ యోనిం సువర్ణహారీ బ్రాహ్మణః సహస్రవారాన్ ప్రాప్నోతి ॥ ౫౭ ॥ తృణేతి॥ తృణానాం దూర్వాదీనాం గుల్మానాం అప్రకాండాదీనాం లతానాం గుడూచ్యాదీనాం ఆమమాంసభక్షిణాం గృధ్రాదీనాం దంష్ట్రిణాం సింహానాం క్రూరకర్మ

శాలినాం వధశీలానాం చ వ్యాఘ్రాదీనాం జాతిం శతవారాన్ ప్రాప్నోతి గురుదారగామీ ॥౫౮॥ హింస్రా ఇతి॥ యే ప్రాణివధశీలాస్తే మాంసాశినో మార్జారాదయో భవంతి అభక్ష్యభక్షిణో యే తే క్రిమయో జాయంతే మహాపాతకవ్యతిరిక్తాశ్చౌరాస్తే పరస్పరం సస్యాదినో భవంతి యే చండాలాదిస్త్రీగామినస్తే ప్రేతాఖ్యాః ప్రాణివిశేషా జాయంతే ప్రేతాంత్యస్త్రీనిషేవిణ ఇతి - ఛందస్సమానత్వాత్ స్మృతీనాం సర్వవిధయశ్ఛందసి వికల్ప్యంతే ఇతి విసర్గలోపే సవర్ణదీర్ఘః ॥౫౯॥ సంయోగమితి॥ యావత్ కాలీనపతితసంయోగేన పతితో భవతి - తావంతం కాలం బ్రహ్మహాదిభిః పతితైస్సహ సంసర్గం కృత్వా పరస్య చ స్త్రియం గత్వా బ్రాహ్మణస్వం సువర్ణమపహృత్య ఏతైః పాపకరణైర్బ్రహ్మరాక్షసో భూతవిశేషో భవతి ॥౬౦॥ మణీతి॥ మణిమాణిక్యాదీని ముక్తావిద్రుమాంశ్చ నానావిధాని చ రత్నాని వైడూర్యహీరకాదీని లోభేన హృత్వా స్వర్ణయష్ట్యామాద్వినా - సువర్ణకారరూపా జాయంతే కేచిత్తు హేమకారపక్షిణాం యోనా నిత్యాచక్షతే ॥౬౧॥ ధాన్యమితి॥ ధాన్యమపహృత్య మూషికో భవతి - కాంస్యం హృత్వా హంసః జలం హృత్వా ప్లవాఖ్యః పక్షీ మాక్షికం హృత్వా దంశః - క్షీరం హృత్వా కాకః - విశేషవద్ద్రవ్యం గుడలవణాదివ్యతిరిక్తమిక్ష్వాదిరసం హృత్వా శ్వా భవతి। ఘృతం హృత్వా నకులో భవతి ॥౬౨॥ మాంసమితి॥ మాంసం హృత్వా గృధ్రో భవతి వపాం హృత్వా మద్గుర్నామ జలచరో భవతి పక్షీ - తైలం హృత్వా తైలపాయికాఖ్యః పక్షీ లవణం హృత్వా చీరాఖ్య ఉచ్చైస్స్వరః కీటః దధి హృత్వా బలాకాఖ్యః పక్షీ జాయతే ॥౬౩॥ కౌశేయమితి॥ కీటకోశనిర్మితం వస్త్రం హృత్వా తిత్తిరినామా పక్షీ భవతి క్షౌమకృతం వస్త్రం హృ-

శతశో గురుతల్పగః ॥౫౮॥ హింస్రా భవంతి క్రవ్యాదాః క్రిమయోఽమేధ్యభక్షిణః। పరస్పరాదినః స్తేనాః ప్రేతాంత్యస్త్రీనిషేవిణః ॥౫౯॥ సంయోగం పతితైర్గత్వా పరస్యైవ చ యోషితమ్। అపహృత్య చ విప్రస్వం భవతి బ్రహ్మరాక్షసః ॥౬౦॥ మణిముక్తాప్రవాలాని హృత్వా లోభేన మానవః। వివిధాని చ రత్నాని జాయతే హేమకర్తృషు ॥౬౧॥ ధాన్యం హృత్వా భవత్యాఖుః కాంస్యం హంసో జలం ప్లవః। మధు దంశః పయః కాకో రసం శ్వా నకులో ఘృతమ్ ॥౬౨॥ మాంసం గృధ్రో వపాం మద్గుస్తైలం తైలపకః ఖగః। చీరీవాకస్తు లవణం బలాకా శకునిర్దధి ॥౬౩॥ కౌశేయం తిత్తిరిర్హృత్వా క్షౌమం హృత్వా తు దర్దురః। కార్పాసతాంతవం క్రౌంచో గోధా గాం వాగ్గుదో గుడమ్ ॥౬౪॥ ఛుచుందరిః శుభాన్ గంధాన్ పత్రశాకం తు బర్హిణః। శ్వావిత్కృతాన్నం వివిధమకృతాన్నం తు శల్యకః ॥౬౫॥ బకో భవతి హృత్వాగ్నిం గృహకారీ హ్యుపస్కరమ్। రక్తాని హృత్వా వాసాంసి జాయతే జీవజీవకః ॥౬౬॥ వృకో మృగేభం వ్యాఘ్రోఽశ్వం ఫలమూలం తు మర్కటః। స్త్రీమృక్షః స్తోకకో వారి యానాన్యుష్ట్రః పశూనజః ॥౬౭॥ యద్వా తద్వా పరద్రవ్యమపహృత్య బలాన్నరః। అవశ్యం యాతి తిర్యక్త్వం జగ్ధ్వా చైవాహుతం హవిః ॥౬౮॥ స్త్రియోఽప్యేతేన కల్పేన హృత్వా దోషమవాప్నుయుః। ఏతేషామేవ జంతూనాం భార్యాత్వముపయాంతి తాః ॥౬౯॥ స్వేభ్యః స్వేభ్యస్తు కర్మభ్యశ్చ్యుతా వర్ణా హ్యనాపది। పాపాన్ సంసృత్య సంసారాన్ ప్రేష్యతాం యాంతి శత్రుషు ॥౭౦॥ వాంతాశ్యుల్కాముఖః ప్రేతో విప్రో ధర్మాత్స్వకా-

త్వా మండూకః కార్పాససమయం పటం హృత్వా క్రౌంచాఖ్యః ప్రాణీ గుడం హృత్వా వాగ్గుదనామా శకునిర్భవతి ॥౬౪॥ ఛుచుందరిరితి॥ సుగంధిద్రవ్యాణి కస్తూర్యాదీని హృత్వా ఛుచుందరిర్భవతి వాస్తూకాదిపత్రశాకం హృత్వా మయూరః - సిద్ధాన్నమోదనసక్త్వాది - నానాప్రకారం హృత్వా శ్వావిదాఖ్యః ప్రాణీ - అకృతాన్నం తు వ్రీహియవాదికం హృత్వా శల్యకసంజ్ఞో భవతి జాయతే ॥౬౫॥ బక ఇతి॥ అగ్నిం హృత్వా బకాఖ్యః పక్షీ జాయతే - గృహోపయోగి మూషలముసలాదికం హృత్వా భిత్త్యాదిషు మృత్తికాదిగృహకారీ సపక్షః కీటో భవతి - కుసుంభాది రక్తాని వాసాంసి హృత్వా చకోరాఖ్యః పక్షీ జాయతే ॥౬౬॥ వృక ఇతి॥ మృగం హస్తినం వా హృత్వా వృకాఖ్యో హింస్రః పశుర్భవతి - ఘోటకం హృత్వా వ్యాఘ్రో భవతి ఫలమూలం హృత్వా మర్కటో భవతి - స్త్రియం హృత్వా భల్లూకో భవతి - పానార్థముదకం హృత్వా చాతకాఖ్యః పక్షీ యానాని శకటాదీని హృత్వా ఉష్ట్రో భవతి - పశూనుక్తేతరాన్ హృత్వా ఛాగో భవతి ॥౬౭॥ యద్వేతి॥ యత్కించిదసారమపి పరద్రవ్యమిచ్ఛాతో మనుష్యః అపహృత్య పురోడాశాదికం తు హవిరహుతం భుక్త్వా లిఖితం తిర్యక్త్వం ప్రాప్నోతి ॥౬౮॥ స్త్రియో పీతి॥ స్త్రియోప్యేతేన ప్రకారేణ పరస్వమపహృత్య పాపం ప్రాప్నువంతి - తేన పాపేనోక్తానాం జంతూనాం భార్యాత్వం ప్రతిపద్యంతే - ఏవం నిషిద్ధాచరణఫలాన్యభిధాయ అధునా విహితాకరణఫలవిపాకమాహ ॥౬౯॥ స్వేభ్య ఇతి॥ బ్రాహ్మణాదయశ్చత్వారో వర్ణా ఆపదం వినా పంచయజ్ఞాదికర్మత్యాగినో పాపిష్ఠాః కుత్సితా యోనీః ప్రాప్య తతో జన్మాంతరే శత్రుదాసత్వం ప్రాప్నువంతి ॥౭౦॥ వాంతాశీతి॥ బ్రాహ్మణః స్వకర్మభ్రష్టశ్ఛర్దితభుగ్జ్వా-

ల్కాముఖః ప్రేతవిశేషో జాయతే - క్షత్రియః పునస్స్వకర్మభ్రష్టః పురీషశవభోజీ కటపూతనాఖ్యః ప్రేతవిశేషో భవతి ॥ ౭౧ ॥ మైత్రేతి ॥ వైశ్యో భ్రష్టకర్మా మైత్రాక్షజ్యోతికనామా పూయభక్షః ప్రేతో జన్మాంతరే భవతి - మిత్రదేవతాకత్వాత్ మైత్రః పాయుస్తద్దేశాక్షం కర్మేంద్రియం తత్ర జ్యోతిర్యస్య స మైత్రాక్షజ్యోతికః - పృషోదరాదిత్వాత్ జ్యోతిషః షకారలోపః - శూద్రః పునర్భ్రష్టకర్మా చైలాశకాఖ్యః ప్రేతో భవతి - చేలం వస్త్రం తత్సంబంధినీం యూకాం యో౽శ్నాతి స చైలాశకః - గోవిందరాజస్తు చైలాశకాఖ్యః కీటశ్చైల ఇత్యుచ్యతే తద్భక్షశ్చ స భవతీత్యాహ తదయుక్తం ప్రేతాఖ్యప్రాణివిశేషప్రకరణాత్ ॥ ౭౨ ॥ యథేతి ॥ యథా యథా శబ్దాదివిషయాన్ విషయలోలుపా నితాంతం సేవంతే తథా తథా విషయేష్వేవ తేషాం ప్రావీణ్యం భవతీతి శేషః ॥ ౭౩ ॥ త ఇతి ॥ తే అల్పధియస్తేషాం నిషిద్ధవిషయోపభోగానామభ్యాసతారతమ్యాత్ తాసు తాసు గర్హితగర్హితతరగర్హితతమాసు తిర్యగాదియోనిషు దుఃఖమనుభవంతి ॥ ౭౪ ॥ తామిస్రాదిష్వితి ॥ సంప్రాప్నువంతి ఇతి పూర్వశ్లోకస్థమిహోత్తరత్రానువర్తతే - తామిస్రాదిషు చతుర్థాధ్యాయోక్తేషు ఘోరేషు నరకేషు దుఃఖానుభవం ప్రాప్నువంతి - అసిపత్రవనాదీని బంధనచ్ఛేదనాత్మకాని నరకాణి ప్రాప్నువంతి ॥ ౭౫ ॥ వివిధా ఇతి ॥ వివిధపీడనం కాకాదైర్భక్షణం తప్తవాలుకాదీన్ కుంభీపాకాదీంశ్చ నరకాన్ దారుణాన్ ప్రాప్నువంతి ॥ ౭౬ ॥ సంభవాంశ్చేతి - సంభవాన్ తిర్యగాదిజాతిషు నిత్యం దుఃఖబహులా

చ్చ్యుతః । అమేధ్యకుణపాశీ చ క్షత్రియః కటపూతనః ॥ ౭౧ ॥ మైత్రాక్షజ్యోతికః ప్రేతో వైశ్యో భవతి పూయభుక్ । చైలాశకశ్చ భవతి శూద్రో ధర్మాత్స్వకాచ్చ్యుతః ॥ ౭౨ ॥ యథా యథా నిషేవంతే విషయాన్ విషయాత్మకాః । తథా తథా కుశలతా తేషాం తేషూపజాయతే ॥ ౭౩ ॥ తే౽భ్యాసాత్కర్మణాం తేషాం పాపానామల్పబుద్ధయః । సంప్రాప్నువంతి దుఃఖాని తాసు తాస్విహ యోనిషు ॥ ౭౪ ॥ తామిస్రాదిషు చోగ్రేషు నరకేషు వివర్తనమ్ । అసిపత్రవనాదీని బంధనచ్ఛేదనాని చ ॥ ౭౫ ॥ వివిధాశ్చైవ సంపీడాః కాకోలూకైశ్చ భక్షణమ్ । కరంభవాలుకాతాపాన్ కుంభీపాకాంశ్చ దారుణాన్ ॥ ౭౬ ॥ సంభవాంశ్చ వియోనీషు దుఃఖప్రాయాసు నిత్యశః । శీతాతపాభిఘాతాంశ్చ వివిధాని భయాని చ ॥ ౭౭ ॥ అసకృద్గర్భవాసేషు వాసం జన్మ చ దారుణమ్ । బంధనాని చ కష్టాని పరప్రేష్యత్వమేవ చ ॥ ౭౮ ॥ బంధుప్రియవియోగాంశ్చ సంవాసం చైవ దుర్జనైః । ద్రవ్యార్జనం చ నాశం చ మిత్రామిత్రస్య చార్జనమ్ ॥ ౭౯ ॥ జరాం చైవాప్రతీకారాం వ్యాధిభిశ్చోపపీడనమ్ । క్లేశాంశ్చ వివిధాంస్తాంస్తాన్మృత్యుమేవ చ దుర్జయమ్ ॥ ౮౦ ॥ యాదృశేన తు భావేన యద్యత్కర్మ నిషేవతే । తాదృశేన శరీరేణ తత్తత్ఫలముపాశ్నుతే ॥ ౮౧ ॥ ఏష సర్వస్సముద్దిష్టః కర్మణాం వః ఫలోదయః । నైశ్శ్రేయసకరం కర్మ విప్రస్యేదం నిబోధత ॥ ౮౨ ॥ వేదాభ్యాసస్తపో జ్ఞానమింద్రియాణాం చ సంయమః । అహింసా గురుసేవా చ నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్ ॥ ౮౩ ॥ సర్వేషామపి చైతేషాం శుభానామిహ కర్మణామ్ । కించిచ్ఛ్రేయస్కరతరం కర్మోక్తం పురుషం ప్రతి ॥ ౮౪ ॥ సర్వేషామపి చైతేషామాత్మజ్ఞానం పరం స్మృతమ్ । తద్ధ్య

సూత్పత్తిం ప్రాప్నువంతి - తత్ర శీతాతపాదిపీడనాది నానాప్రకారాణి చ ప్రాప్నువంతి ॥ ౭౭ ॥ అసకృదితి - పునః పునర్గర్భస్థానేషు వాసః - సముత్పత్తిం చ యోనియంత్రాదిభిర్దుఃఖావహాం - ఉత్పన్నాశ్చ శృంఖలాదిభిః బంధనాదిపీడామనుభవంతి - పరదాసత్వం చ ప్రాప్నువంతి ॥ ౭౮ ॥ బంధుప్రియేతి ॥ బాంధవైః సుహృద్భిః సహ వియోగాన్ దుర్జనైశ్చ సహ ఏకత్రావస్థానం ధనార్జనప్రయాసం ధనవినాశం కష్టేన మిత్రార్జనం శత్రుప్రాదుర్భావం ప్రాప్నువంతి చ ॥ ౭౯ ॥ జరామితి ॥ జరాం చావిద్యమానప్రతీకారాం వ్యాధిభిశ్చోపపీడనం క్షుత్పిపాసాదినా చ నానాప్రకారాన్ క్లేశాన్ మృత్యుం చ దుర్వారం ప్రాప్నువంతి ॥ ౮౦ ॥ యాదృశేనేతి ॥ యథావిధేన సాత్త్వికేన రాజసేన తామసేన వా చేతసా యద్యత్కర్మ స్నానదానయోగాద్యనుతిష్ఠతి - తాదృశేనైవ శరీరేణ సాత్త్వికేన రజో౽ధికేన తమో౽ధికేన వా తత్తత్స్నానాదిఫలముపభుంక్తే ॥ ౮౧ ॥ ఏష ఇతి ॥ ఏష యుష్మాకం విహితప్రతిషిద్ధానాం కర్మణాం సర్వః ఫలోదయ ఉక్తః ఇదానీం బ్రాహ్మణస్య నిశ్శ్రేయసాభ్యుపాయం హితం కర్మానుష్ఠానం శృణుత ॥ ౮౨ ॥ వేదాభ్యాస ఇతి ॥ ఉపనిషదాదేర్వేదస్య గ్రంథతో౽ర్థతశ్చ ఆవర్తనం తపః - కృచ్ఛ్రాదిజ్ఞానం బ్రహ్మవిషయం ఇంద్రియజయః - అవిహితహింసావర్జనం గురుశుశ్రూషేత్యేతత్ప్రకృష్టం సాధనం ॥ ౮౩ ॥ సర్వేషామితి ॥ సర్వేషామప్యేతేషాం వేదాభ్యాసాదీనాం సర్వేషాం శుభకర్మణాం మధ్యే కించిత్కర్మాతిశయేన మోక్షసాధనం స్యాదితి వితర్కే ఋషీణాం జిజ్ఞాసావిశేషాదుత్తరశ్లోకేన ని

ర్గాయమాహ॥ ౮౪॥ సర్వేషామితి॥ సర్వేషాం వేదాభ్యాసాదీనాం సర్వేషామపి మధ్యే ఉపనిషదుక్తపరమార్థజ్ఞానం ప్రకృష్టం స్మృతం యస్మాత్సర్వాసాం విద్యానాం ప్రధానం- అత్రైవ హేతుమాహ - యతో మోక్షస్తస్మాత్ప్రాప్యతే ॥ ౮౫॥ షణ్ణామితి॥ ఏషాం పునః షణ్ణాం పూర్వోక్తానాం వేదాభ్యాసాదీనాం కర్మణాం మధ్యే వైదికం కర్మ పరమార్థజ్ఞానమైహికాముష్మికశ్రేయస్కరం జాతవ్యం - పూర్వశ్లోకే మోక్షహేతుత్వమాత్మజ్ఞానస్యోక్తం- ఇహ తు ఐహికాముష్మికశ్రేయోంతరహేతుత్వముచ్యత ఇత్యపౌనరుక్త్యం- తథా హి- ప్రతీకోపాసనానాం సంశయోదయం నామ బ్రహ్మేత్యుపాస్తే యావన్నామ్నో గతం తత్రాస్య కామచారో భవతి - గోవిందరాజస్తు - ఏషాం పూర్వశ్లోకోక్తానాం వేదాభ్యాసాదీనాం షణ్ణాం కర్మణాం మధ్యాత్ స్మార్తకర్మాపేక్షయా వైదికం కర్మ సర్వదేహాపరలోకే సాతిశయం సాతిశయైకనిశ్శ్రేయస్సాధనం జ్ఞేయమితి వ్యాఖ్యాతవాన్ - తదయుక్తం- వేదాభ్యాసాదీనాం షణ్ణామపి ప్రత్యేకం శ్రుతివిహితత్వాత్ తేషు మధ్యే స్మార్తత్వవిషయా కించిదేవం కించిచ్చ నేతి న సంభవతి తత్కథం నిర్ధారణషష్ఠీ- తస్మాద్యథోక్తైవ వ్యాఖ్యా- ఇదానీమైహికాముష్మికశ్రేయస్సాధనత్వమేవాత్మజ్ఞానస్య స్పష్టయతి ॥ ౮౬ ॥ వైదికేతి॥ వైదికే పునః కర్మయోగే పరమాత్మోపాసనారూపే సర్వాణ్యేతాని పూర్వశ్లోకోక్తాని ఐహికాముష్మికశ్రేయాంసి - తస్మింస్తస్మిన్ ఉపాసనావిధౌ క్రమశః సంభవతి - అథవా సర్వాణ్యేతానీతి వేదాభ్యాసాదీన్యేవ పరామృశ్యంతే- పరమాత్మజ్ఞానే వేదాభ్యాసాదీని॥ శ్రు॥ తమేతం వేదానువచనేన బ్రాహ్మణా వివిదిషంతి యజ్ఞేన దానేన తపసానాశకేనేతి - విహితాంగత్వేన అం

గ్ర్యం సర్వవిద్యానాం ప్రాప్యతే హ్యమృతం తతః॥ ౮౫॥ షణ్ణామేషాం తు సర్వేషాం కర్మణాం ప్రేత్య చేహ చ।
శ్రేయస్కరతరం జ్ఞేయం సర్వదా కర్మ వైదికమ్॥ ౮౬॥ వైదికే కర్మయోగే తు సర్వాణ్యేతాన్యశేషతః। అం
తర్భవంతి క్రమశస్తస్మింస్తస్మిన్ క్రియావిధౌ॥ ౮౭॥ సుఖాభ్యుదయికం చైవ నైశ్శ్రేయసికమేవ చ। ప్రవృత్తం
చ నివృత్తం చ ద్వివిధం కర్మ వైదికమ్॥ ౮౮॥ ఇహ చాముత్ర వా కామ్యం ప్రవృత్తం కర్మ కీర్త్యతే। నిష్కామం
జ్ఞానపూర్వం తు నివృత్తముపదిశ్యతే॥ ౮౯॥ ప్రవృత్తం కర్మ సంసేవ్య దేవానామేతి సామ్యతామ్। నివృత్తం
సేవమానస్తు భూతాన్యత్యేతి పంచ వై॥ ౯౦॥ సర్వభూతేషు చాత్మానం సర్వభూతాని చాత్మని। సమం పశ్యన్నా
త్మయాజీ స్వారాజ్యమధిగచ్ఛతి॥ ౯౧॥ యథోక్తాన్యపి కర్మాణి పరిహాయ ద్విజోత్తమః। ఆత్మజ్ఞానే శమే చ
స్యాద్వేదాభ్యాసే చ యత్నవాన్॥ ౯౨॥ ఏతద్ధి జన్మసాఫల్యం బ్రాహ్మణస్య విశేషతః। ప్రాప్యైతత్కృత
కృత్యో హి ద్విజో భవతి నాన్యథా। ౯౩॥ పితృదేవమనుష్యాణాం వేదశ్చక్షుస్సనాతనమ్। అశక్యం చాప్రమే

తర్భవంతి॥ ౮౭॥ సుఖేతి॥ వైదికం కర్మ తత్ర జ్యోతిష్టోమాది- ప్రతీకోపాసనాది చ గృహ్యతే- స్వర్గాదిసుఖప్రాప్తికరసంసారప్రవృత్తిహేతుత్వాత్- ప్రవృత్తాఖ్యం వైదికం కర్మ తథా నిశ్శ్రేయసం మోక్షః తదర్థం కర్మ నైశ్శ్రేయసికం - సంసారనివృత్తిహేతుత్వాత్ నివృత్తాఖ్యమిత్యేవం వైదికం కర్మ ద్విప్రకారకం వేదితవ్యం- ఏతదేవ స్పష్టయతి ॥ ౮౮ ॥ ఇహేతి॥ ఇహ కామ్యసాధనం వృష్టిహేతుకారీర్యాగాదిరత్ర స్వర్గాదిఫలసాధనం జ్యోతిష్టోమాది యత్కామతయా క్రియతే తత్సంసారప్రవృత్తమిత్యుచ్యతే - దృష్టాదృష్టఫలకామనారహితం పునర్బ్రహ్మజ్ఞానాభ్యాసపూర్వకం సంసారనివృత్తిహేతుత్వాత్ నివృత్తమిత్యుచ్యతే॥ ౮౯॥ ప్రవృత్తమితి॥ ప్రవృత్తకర్మాభ్యాసేన దేవసమానగతిత్వం తత్ఫలం కర్మణా ప్రాప్నోతి- ఏతచ్చ ప్రదర్శనార్థమన్యఫలకేన కర్మణా ప్రవృత్తేన ఫలాంతరమపి ప్రాప్నోతి - నివృత్తకర్మాభ్యాసేన పునః శరీరారంభకాని పంచభూతాని అతిక్రామతి మోక్షం ప్రాప్నోతీత్యర్థః॥ ౯౦॥ సర్వేతి॥ సర్వభూతేషు స్థావరజంగమాత్మకేషు అహమేవాత్మరూపేణాస్మి సర్వాణి భూతాని పరమాణుపరిమాణసిద్ధాని మయ్యేవ పరమాత్మన్యాసత ఇతి సామ్యేన యో యావజ్జీవం బ్రహ్మార్పణన్యాయేన జ్యోతిష్టోమాది కుర్వన్ స్వేన రాజతే ప్రకాశత ఇతి స్వరాట్ బ్రహ్మ తస్య భావః స్వారాజ్యం బ్రహ్మత్వం లభ్యతే మోక్షమాప్నోతీత్యర్థః- తథా చ శ్రుతిః - సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మ - యజనాదిభిః శాంత ఉపాసీత - తథా చ - యజుర్వేదమంత్రః ॥ శ్లో॥ యస్తు సర్వాణి భూతాని ఆత్మన్యేవానుపశ్యతి - సర్వభూతేషు చాత్మానం తతో న విజుగుప్సత ఇతి॥ ౯౧॥ యథేతి॥ శాస్త్రచోదితాన్యపి అగ్నిహోత్రాదీని కర్మాణి పరిత్యజ్య బ్రహ్మధ్యానే ఇంద్రియజయే ప్రణవోపనిషదాదివేదాభ్యాసే చ బ్రాహ్మణో యత్నం కుర్యాత్ ఏతచ్చైషాం మోక్షోపాయాంతరంగోపాయత్వప్రతిపాదనార్థం నత్వగ్నిహోత్రాదిపరిత్యాగపరత్వముక్తం ॥ ౯౨॥ ఏతదితి ॥ ఏతదాత్మజ్ఞానవేదాభ్యాసాది ద్విజాతేర్జన్మఫలత్వాపాదకత్వాత్ జన్మనః సాఫల్యం విశేషేణ బ్రాహ్మణస్య యస్మాదేతత్ ప్రాప్య ద్విజాతిః కృతకృత్యో భవతి న ప్రకారాంతరేణ - ఇదానీం వేదాదేవ

బ్రహ్మ జ్ఞాతవ్యమితి ప్రదర్శయితుం వేదప్రశంసామాహ॥ ౯౩॥ పితృదేవేతి॥ పితృదేవమనుష్యాణాం హవ్యకవ్యాన్నదానేషు వేదఏవచక్షురి
వచక్షురనశ్వరంతత్ ప్రమాణత్వాదసన్నికృష్టఫలకర్మ్యాదానాదా ప్రమాణాంతరానవకాశాత్ అశక్యంచ వేదశాస్త్రంకర్తుమశక్యంఅనే
నాపౌరుషేయతోక్తా- అప్రమేయంచ మీమాంసాదిన్యాయనిరపేక్షతయా అనవగమ్యమానతయా అప్రమేయం వ్యవస్థా - తత్రచ మీమాం
సయా వ్యాకరణాద్యంగైశ్చ సర్వాప్రమేయత్మకం వేదార్థం జానీయాదితి వ్యవస్థితమ్ ॥ ౯౪ ॥ యాఇతి॥ యాఃస్మృతయః వేదమూలానభవం
తి- దృష్టార్థవాక్యాని చైత్యవందనాత్ స్వర్గో భవతీత్యాదీని యాని చాసత్కర్మమూలాని దేవతాపూర్వాదినిరాకరణాత్మకాని వేదవిరుద్ధా
నిచార్వాకదర్శనాని సర్వాణి పరలోకే నిష్ఫలాని - యస్మాన్నరకఫలాని తాని మన్వాదిభిఃస్మృతాని ఏతదేవ స్పష్టయతి ॥ ౯౫॥ ఉత్పద్యంత
ఇతి॥ యాన్యతో వేదాదన్యమూలాని చ కానిచిత్ శాస్త్రాణి పౌరుషేయత్వాత్ ఉత్పద్యంతే వినశ్యంతి చ తానిచ ఇదానీంతనత్వాత్ నిష్ఫ
లాని అసత్యరూపాణి చ - స్మృత్యాదీనాంతు వేదమూలత్వాదేవ ప్రామాణ్యం॥ ౯౬॥ చాతుర్వర్ణ్యమితి॥ బ్రాహ్మణోస్య ముఖమాసీదిత్యా
దివేదాదేవ చాతుర్వర్ణ్యం ప్రసిద్ధ్యతి - బ్రాహ్మణీభూతమాతా పితృజనితత్వమితి తదుప జీవితయా స్వర్గాదిలోకోపి వేదాదేవ ప్రసిద్ధః ఏ
వం బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమా అపి చత్వారో వేదమూలకత్వాద్వేదాదేవ ప్రసిద్ధ్యంతి - కింబహునా - యత్కించిదతీతం వర్తమానం భవిష్యం
చ సర్వమగ్నౌ ప్రాస్తాహుతిః సమ్యగిత్యాదిన్యాయేన వేదాదేవ ప్రసిద్ధ్యతి॥ ౯౭॥ శబ్దఇతి॥ యఇహలోకే పరలోకే చ శబ్దాదయో విషయాః
ప్రయుజ్యంతే ప్రసూయంతఏతైరితి ప్రసూతయః ప్రసూతయశ్చ గుణాశ్చేతి సత్త్వరజస్తమోరూపాః తన్నిబంధనవైదికకర్మహేతుత్వా

యం చ వేదశాస్త్రమితి స్థితిః ॥ ౯౪ ॥ యా వేదబాహ్యాః స్మృతయో యాశ్చ కాశ్చ కుదృష్టయః। సర్వాస్తా నిష్ఫ
లాః ప్రేత్య తమోనిష్ఠా హి తాః స్మృతాః ॥ ౯౫ ॥ ఉత్పద్యంతే చ్యవంతే చ యాన్యతోన్యాని కానిచిత్ । తాన్య
ర్వాక్కాలికతయా నిష్ఫలాన్యనృతాని చ ॥ ౯౬ ॥ చాతుర్వర్ణ్యం త్రయో లోకాశ్చత్వారశ్చాశ్రమాః పృథక్ ।
భూతం భవద్భవిష్యచ్చ సర్వం వేదాత్ప్రసిద్ధ్యతి ॥ ౯౭ ॥ శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసో గంధశ్చ పంచమః । వేదా
దేవ ప్రసూయంతే ప్రసూతిగుణకర్మతః ॥ ౯౮ ॥ బిభర్తి సర్వభూతాని వేదశాస్త్రం సనాతనమ్ । తస్మాదేత
త్పరం మన్యే యజ్జంతోరస్య సాధనమ్ ॥ ౯౯ ॥ సైనాపత్యం చ రాజ్యం చ దండనేతృత్వమేవ చ । సర్వలోకాధిప
త్యం చ వేదశాస్త్రవిదర్హతి ॥ ౧౦౦ ॥ యథా జాతబలో వహ్నిర్దహత్యార్ద్రానపి ద్రుమాన్ । తథా దహతి వే
దజ్ఞః కర్మజం దోషమాత్మనః ॥ ౧౦౧ ॥ వేదశాస్త్రార్థతత్త్వజ్ఞో యత్ర తత్రాశ్రమే వసన్ । ఇహైవ లోకే తి
ష్ఠన్స బ్రహ్మభూయాయ కల్పతే ॥ ౧౦౨ ॥ అజ్ఞేభ్యో గ్రంథినః శ్రేష్ఠా గ్రంథిభ్యో ధారిణో వరాః । ధారిభ్యో
జ్ఞానినః శ్రేష్ఠా జ్ఞానిభ్యో వ్యవసాయినః ॥ ౧౦౩ ॥ తపో విద్యా చ విప్రస్య నిఃశ్రేయసకరం పరమ్ । తపసా కిల్బిషం

త్ వేదాదేవ ప్రసిద్ధ్యంతి॥ ౯౮॥ బిభర్తీతి॥ వేదశాస్త్రం నిత్యం సర్వభూతాని ధారయతి - తథాచ హవిరగ్నౌ హూయతే సోగ్నిరాదిత్యము
పసర్పతి - వేదః తత్సూర్యో రశ్మిభిః వర్షతి తేనాన్నం భవతి- అథేహ భూతానాముత్పత్తిః స్థితిశ్చేతి హవిర్జాయత ఇతి బ్రాహ్మణం - తస్మాద్వే
దశాస్త్రమస్య జంతోః వైదికకర్మాధికారి పురుషస్య ప్రకృష్టం పురుషార్థసాధనం జానంతి॥ ౯౯॥ సైనాపత్యమితి ॥ సైనాపత్యం రాజ్యం
దండప్రణేతృత్వం సర్వభూమ్యాధిపత్యాదీన్యేతత్సర్వం ఉక్త ప్రయోజనం వేదాత్మకశాస్త్రజ్ఞ ఏవార్హతి ॥ ౧౦౦ ॥ యథేతి॥ యథా వృ
ద్ధోగ్నిరార్ద్రానపి ద్రుమాన్దహత్యేవం గ్రంథతోర్థతశ్చ వేదజ్ఞః ప్రతిషిద్ధాచరణాదికర్మజనితం పాపమాత్మనో నాశయతి- ఏతంచ
కేవలం స్వర్గాపవర్గాదిహేతుః కింతు నివృత్తిహేతురితి దర్శితః ॥ ౧౦౧ ॥ వేదేతి॥ యస్తత్త్వతో వేదం తదర్థం చ కర్మవేదాత్మకం జా
నాత్ - స నిత్యనైమిత్తికకర్మానుగృహీత బ్రహ్మజ్ఞానేన బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమావస్థితః అస్మిన్నేవ లోకే తిష్ఠన్ బ్రహ్మత్వాయ కల్పతే॥ ౧౦౨
అజ్ఞేభ్య ఇతి॥ ఉభయోః ప్రశస్యత్వే సతి అన్యతరాతిశయవివక్షాయాం శ్రేష్ఠ ఇతి - ఇష్ఠ ప్రత్యయవిధానాత్ ఈషదధ్యయనా అజ్ఞాః తేభ్యో గ్రంథాధ్యే
తారః శ్రేష్ఠాః - అధీతగ్రంథధారణసమర్థాః శ్రేష్ఠాః - తేన గ్రంథినః పఠితవిస్మృతగ్రంథా బోద్ధవ్యాః - అర్థవిద్భ్యః అధీతగ్రంథార్థజ్ఞాః
ప్రకృష్టాః - తేభ్యః అనుష్ఠాతారః॥ ౧౦౩॥ తప ఇతి॥ తపః స్వధర్మవృత్తిత్వమితి తావద్దర్శనాత్ ఆశ్రమవిహితం కర్మ ఆత్మజ్ఞానం చ బ్రా
హ్మణస్య మోక్షసాధనం తత్ర తపసః అవాంతరవ్యాపారమాహ తపసా పాపమపహంతి బ్రహ్మజ్ఞానేన మోక్షమాప్నోతి- తథాచ శ్రుతిః- విద్యాం

తాం విద్యాం చ యస్తద్వేదోభయగ్ంసహ. అవిద్యయా మృత్యుం తీర్త్వా విద్యయాఽమృతమశ్నుతే. విద్యాతోఽన్యదవిద్యా కర్మ తయా మృత్యుం దుఃఖసాధనత్వాన్మృత్యుః పాపం క్షపయిత్వా విద్యయా మనునా వ్యాఖ్యాతోఽర్థః ॥౧౦౪॥ ప్రత్యక్షమితి ॥ ధర్మస్య తత్త్వావబోధమిచ్ఛతా ప్రత్యక్షమనుమానంచ ధర్మసాధనభూతద్రవ్యగుణజాతితత్త్వజ్ఞానాయ శాస్త్రంచ వేదమూలస్మృత్యాదిరూపం నానాప్రకారధర్మస్వరూపవిజ్ఞానాయ సువిదితం కర్తవ్యం తదేవ చ ప్రమాణత్రయం మనోరభిమతం. ఉపమానార్థాపత్త్యాదేశ్చ అనుమానాంతర్భావః ॥ ఆర్షమితి ॥ ఋషిదృష్టత్వాత్ ఆర్షం వేదం ధర్మోపదేశం చ తన్మూలస్మృత్యాదికం యస్తదవిరుద్ధేన మీమాంసాదిన్యాయేన విచారయతి. స ధర్మం జానాతి. నతు మీమాంసానభిజ్ఞః. ధర్మే కరణం వేదః మీమాంసా చేతికర్తవ్యతాస్థానీయా. తదుక్తం భట్టవార్తికకృతా ॥ శ్లో ॥ ధర్మే ప్రమీయమాణే హి వేదేన కరణాత్మనా. ఇతికర్తవ్యతాభాగం మీమాంసా పూరయిష్యతి ॥ ౧౦౬ ॥ నైశ్శ్రేయసమితి ॥ ఏతన్నిశ్శ్రేయససాధనం కర్మనిశ్శేషేణ యథావదుదితం. అత ఊర్ధ్వం అస్య మానవశాస్త్రస్య రహస్యం గోపనీయమిదం వక్ష్యమాణం శృణుత ॥ ౧౦౭ ॥ అనామ్నాతేష్వితి ॥ అస్య శాస్త్రస్య అసమస్తధర్మాభిధానమాశంక్య బోధయతి. సామాన్యవిధి ప్రాప్తేషు విశేషేణ అనుపదిష్టేషు కథం కర్తవ్యం స్యాదితి యది సంశయో భవేత్ తదా. యం ధర్మం వక్ష్యమాణలక్షణాః శిష్టా బ్రాహ్మణా బ్రూయుః స తత్ర నిశ్చితో ధర్మః స్యాత్ ॥ ౧౦౮ ॥ ధర్మేణేతి ॥ బ్రహ్మచర్యాద్యుక్తధర్మేణాఙ్గైరంగమీమాంసాధర్మశాస్త్రపురాణాద్యుపబృంహితో వేదోఽధిగతః. తే బ్రాహ్మణాః శ్రుతేః ప్రత్యక్షీకరణహేతవో

హంతి విద్యయాఽమృతమశ్నుతే ॥ ౧౦౪ ॥ ప్రత్యక్షంచానుమానంచ శాస్త్రంచ వివిధాగమమ్ । త్రయం సువిదితంకార్యం ధర్మశుద్ధిమభీప్సతా ॥ ౧౦౫ ॥ ఆర్షం ధర్మోపదేశంచ వేదశాస్త్రావిరోధినా । యస్తర్కేణానుసంధత్తే సధర్మం వేద నేతరః ॥ ౧౦౬ ॥ నైశ్శ్రేయసమిదం కర్మ యథోదితమశేషతః । మానవస్యాస్య శాస్త్రస్య రహస్యముపదిశ్యతే ॥ ౧౦౭ ॥ అనామ్నాతేషు ధర్మేషు కథం స్యాదితి చేద్భవేత్ । యం శిష్టా బ్రాహ్మణా బ్రూయుస్స ధర్మస్స్యాదశంకితః ॥ ౧౦౮ ॥ ధర్మేణాధిగతో యైస్తు వేదస్సపరిబృంహణః । తే శిష్టా బ్రాహ్మణా జ్ఞేయాః శ్రుతిప్రత్యక్షహేతవః ॥ ౧౦౯ ॥ దశావరా వా పరిషద్యం ధర్మం పరికల్పయేత్ । త్ర్యవరా వాపి వృత్తస్థా తం ధర్మం న విచాలయేత్ ॥ ౧౧౦ ॥ త్రైవిద్యో హైతుకస్తర్కీ నైరుక్తో ధర్మపాఠకః । త్రయశ్చాశ్రమిణః పూర్వే పరిషత్స్యాద్దశావరా ॥ ౧౧౧ ॥ ఋగ్వేదవిద్యజుర్విచ్చ సామవేదవిదేవ చ । త్ర్యవరా పరిషద్జ్ఞేయా ధర్మసంశయనిర్ణయే ॥ ౧౧౨ ॥ ఏకోఽపి వేదవిద్ధర్మం యం వ్యవస్యేద్ద్విజోత్తమః । స విజ్ఞేయః పరో ధర్మో నాజ్ఞానాముదితోఽయుతైః ॥ ౧౧౩ ॥ అవ్రతానామమంత్రాణాం జాతిమాత్రోపజీవినామ్ । సహస్రశస్సమేతానాం పరిషత్త్వం న విద్యతే ॥ ౧౧౪ ॥ యం వదంతి తమోభూతా మూర్ఖా ధర్మమతద్విదః । తత్పాపం శత

శ్రుతిం పరిత్యాజ్య తదర్థముపదిశంతి తే శిష్టా విజ్ఞేయాః ॥ ౧౦౯ ॥ దశేతి ॥ యది బహవః సంతః అవహితా న భవంతి తదా దశావరాస్త్ర్యవరా శ్చేతి వక్ష్యమాణలక్షణా యస్యాః సా పరిషత్ తదభావే త్ర్యవరా యస్యాః సా వా సదాచారా యం ధర్మం నిశ్చినుయాత్ తం ధర్మత్వేన స్వీకుర్యాత్ న విసంవదేత్ ॥ ౧౧౦ ॥ త్రైవిద్య ఇతి ॥ వేదత్రయసంబంధశాఖాత్రయాధ్యేతారః శ్రుతిస్మృత్యవిరుద్ధన్యాయశాస్త్రజ్ఞో మీమాంసాత్మకతర్కవిత్ నిరుక్తజ్ఞో మానవాదిశాస్త్రవేదీ బ్రహ్మచారిగృహస్థవానప్రస్థా ఇత్యేషా దశావరా పరిషత్ స్యాత్ ॥ ఋగ్వేదవిదితి. ఋగ్యజుస్సామశాఖానాం యే అధ్యేతారః తదర్థజ్ఞాశ్చ త్రయః సా ధర్మసందేహనిరాసార్థం త్ర్యవరా పరిషద్బోద్ధవ్యా తదభావే ॥ ౧౧౨ ॥ ఏకోఽపీతి ॥ ఏకోఽపి వేదార్థధర్మజ్ఞో యం ధర్మం నిశ్చినుయాత్ ప్రకృష్టో ధర్మః స బోద్ధవ్యః న వేదానభిజ్ఞానాం దశభిః సహస్రైరప్యుక్తః. వేదవిచ్ఛబ్దోఽయం వేదార్థధర్మజ్ఞపరః ఏతచ్చ శ్రేష్ఠోపలక్షణం. స్మృతిపురాణమీమాంసాన్యాయశాస్త్రజ్ఞోఽపి సురుపరంపరోపదేశవిదపి. తథా ॥ శ్లో ॥ కేవలం శాస్త్రమాశ్రిత్య న కర్తవ్యో వినిర్ణయః. యుక్తిహీనవిచారే తు ధర్మహానిః ప్రజాయతే. తేన బహుస్మృతిజ్ఞోఽపి యది సమ్యక్ ప్రాయశ్చిత్తాదిధర్మం జానాతి తదా తేనాప్యేకేన ధర్మ ఉక్తః ప్రకృష్టధర్మో జ్ఞేయః అత ఏవ యమః ॥ శ్లో ॥ ఏకో ద్వౌ వా త్రయో వాపి యద్బ్రూయుర్ధర్మపాఠకాః. స ధర్మ ఇతి విజ్ఞేయో నేతరేషాం సహస్రశః ॥ అవ్రతానామితి. సావిత్ర్యాదిబ్రహ్మచారివ్రతరహితానాం మంత్రవేదాధ్యయనరహితానాం బ్రాహ్మణజాతిమాత్రధారిణాం బహూనామపి మిలితానాం పరిషత్త్వం నాస్తి. ధర్మనిర్ణయసామర్థ్యాభావాత్ ॥ ౧౧౪ ॥ యమితి ॥ తమో

గుణబహులా మూర్ఖాః ధర్మప్రమాణవేదార్థానభిజ్ఞాః అతఏవ ప్రశ్నవిషయధర్మావిదః ప్రాయశ్చిత్తాదిధర్మం యం పురుషం ప్రత్యుపదిశంతి తదీయం హి పాపం శతగుణం భూత్వా తాన్ వక్తౄన్ భజతే॥ ౧౧౫॥ ఏతదితి ॥ ఏతన్నిశ్శ్రేయసపాధకం ప్రకృష్టం ధర్మాదికం సర్వం యుష్మాకమభిహితం ఏతదనుతిష్ఠన్ బ్రాహ్మణాదిః పరమాంగతిం స్వర్గాపవర్గరూపాం ప్రాప్నోతి ॥ ౧౧౬॥ ఏవమితి॥ సభగవానైశ్వర్యాదిసంయుక్తోద్యోతనాద్దేవో మనురుక్తప్రకారేణ ఇదం సర్వం ధర్మస్య పరమార్థం శుశ్రూషుశిష్యేభ్యః అగోపనీయం లోకహితేచ్ఛయా మమేదం సర్వముక్తవానితి భృగుర్మహర్షీనాహ ఏవముపసంహృత్య మహర్షీణాం హితాయ ఉక్తమపి ఆత్మజ్ఞానం ప్రకృష్టమోక్షోపకారకతయా పృథక్ పునరాహ॥ ౧౧౭॥ సర్వమితి॥ సద్భావమసద్భావం చైవం సర్వం బ్రహ్మణో జాతత్వాత్ బ్రహ్మస్వరూపమాత్మన్యుపస్థితం తదాత్మకమనన్యమనా ధ్యానప్రకర్షేణ సాక్షాత్కుర్యాత్ యస్మాత్సర్వమాత్మత్వేన పశ్యన్ రాగద్వేషాభావాత్ అధర్మే మనో నకురుతే ఏతదేవ స్పష్టయతి॥ ౧౧౮॥ ఆత్మేతి॥ ఇంద్రాద్యాః సర్వదేవతాః పరమాత్మైవ తేషాం క్షేత్రజ్ఞాదీనాం కర్మసంబంధం జనయతి తథా చ శ్రుతిః ఏష హ్యేవ సాధు కర్మ కారయతి యమూర్ధ్వం నినీషతి ఏష హ్యేవాసాధు కర్మ కారయతి యమధో నినీషతీతి. ఇదానీం పత్యుపాసనబ్రహ్మధ్యానవిశేషోపయోగతయా దైహికాకాశాదిషు బాహ్యాకాశాదీనాం లయమాహ ॥ ౧౧౯ ॥ ఖమితి॥ మనసీతి- బాహ్యాకాశముదరాద్యవచ్ఛిన్నశరీరాకాశే విలీనమేకత్వేన

తథాభూత్వా తద్వక్తౄననుగచ్ఛతి॥ ౧౧౫॥ ఏతద్వోభిహితం సర్వం నిశ్శ్రేయసకరం పరమ్। అస్మాదప్రచ్యుతో విప్రః ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్ ॥ ౧౧౬॥ ఏవం స భగవాన్ దేవో లోకానాం హితకామ్యయా । ధర్మస్య పరమం గుహ్యం మమేదం సర్వముక్తవాన్॥ ౧౧౭॥ సర్వమాత్మని సంపశ్యేత్సచ్చాసచ్చ సమాహితః । సర్వం హ్యాత్మని సంపశ్యన్నాధర్మే కురుతే మనః ॥ ౧౧౮॥ ఆత్మైవ దేవతాస్సర్వాస్సర్వమాత్మన్యవస్థితమ్। ఆత్మా హి జనయత్యేషాం కర్మయోగం శరీరిణామ్ ॥ ౧౧౯॥ ఖం సన్నివేశయేత్ఖేషు చేష్టనస్పర్శనేనిలమ్ । పక్తిదృష్ట్యోః పరం తేజః స్నేహేపో గాం చ మూర్తిషు ॥ ౧౨౦॥ మనసీందుం దిశః శ్రోత్రే క్రాంతే విష్ణుం బలే హరమ్ । వాచ్యగ్నిం మిత్రముత్సర్గే ప్రజనే చ ప్రజాపతిమ్ ॥ ౧౨౧॥ ప్రశాసితారం సర్వేషామణీయాంసమణోరపి। రుక్మా

భావయేత్ తథా చేష్టాస్పర్శకారణభూతదైహికవాయౌ బాహ్యవాయుం ఉదర్యే చాక్షుషతేజసోరగ్నిసూర్యయోః ప్రకృష్టం తేజః - దైహికాస్వప్సు బాహ్యా ఆపః - బాహ్యా పృథివ్యాదీన్ శరీరపార్థివభాగేషు - మనసి చంద్రం శ్రోత్రే దిశః - పాదేంద్రియే విష్ణుం - బలే హరం - వాగింద్రియే అగ్నిం - పాయ్వింద్రియే మిత్రం - ఉపస్థేంద్రియే ప్రజాపతిం - లీనత్వేనైకత్వేన భావయేత్. ఏవమాధ్యాత్మికభూతాదికం లీనమేకత్వేన భావయిత్వా ఆయమగ్న్యాదీనాం దైహికాదిని యమో యచ్చ కర్మణాం ఫలం ప్రతినియతం - తత్సర్వం పరమాత్మానం - తథా చైతస్య చక్షురస్య ప్రశాసనే గార్గీతి॥ తథా॥ భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః - భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి॥ ౧౨౦॥ ౧౨౧॥ ప్రశాసితారమితి॥ ప్రశాసితారం నియంతారం బ్రహ్మాదిస్తంబపర్యంతస్య చేతనాచేతనస్య జాతేః - యాయమగ్న్యాదీనాం నిష్ఠాద్యదినియమః యశ్చాదిత్యాదీనాం భ్రమణాదినియమః - యచ్చ కర్మణాం ఫలం ప్రతినియతం- ఏతత్సర్వం పరమాత్మాధీనం ॥ శ్రుతిః తథా చైతస్య వా అక్షరస్య ప్రశాసనే- ఉద్దిష్టాద్యుపనిషదః తథా- భయాదస్యాగ్నిస్తపతి భయాత్తపతి సూర్యః - భయాదింద్రశ్చ వాయుశ్చ మృత్యుర్ధావతి పంచమ ఇతి॥ తథా అణోరణీయాంసం సర్వాత్మత్వాత్ - తథా చ శ్రుతిః॥ వాలాగ్రశతభాగస్య శతధా కల్పితస్య చ - భాగో జీవస్స విజ్ఞేయస్స చానంత్యాయ కల్పతే- రుక్మాభం - యద్యప్యశబ్దమస్పర్శమరూపమవ్యయమిత్యాద్యుపనిషత్తారూపం పరమాత్మనో నిష్ఠం - తథాప్యుపాసనావిశేషే శుద్ధసువర్ణాభం - అతఏవ ॥ శ్రుతి॥ య ఏషోంతరాదిత్యే హిరణ్మయః పురుష ఇత్యాది ఛాందోగ్యోపనిషత్స

స్వప్నధీగమ్యం దృష్టాంతోఽయం స్వప్నధీసదృశజ్ఞానగ్రాహ్యం- యథా స్వప్నధీః చక్షురాదిబాహ్యేంద్రియోపరమే మనోమాత్రేణ జన్యతే - ఏవ మాత్మధీరపి॥ అతఏవ వ్యాసః॥ నైవాసౌ చక్షుషా గ్రాహ్యో నాపి శిష్టైరపీంద్రియైః॥ మనసా తు ప్రసన్నేన గృహ్యతే సూక్ష్మదర్శిభిః॥ ఏవం విధం పరమాత్మానమనుచింతయేత్ ॥ ౧౨౨॥ ఏతమితి॥ ఏతంచ పరమాత్మానం - అగ్నిత్వేన యాజ్ఞికా ఉపాసతే- అన్యే పునః స్రష్టృత్వాత్ స్రష్ట్రీత్యా ప్రజాపతిరూపతయా ఉపాసతే- ఏకే పునః- ఐశ్వర్యయోగాదింద్రరూపతయా ఉపాసతే- అపరే పునః- ప్రాణత్వేనోపాసతే- సర్వాణి భూతానీమాని భూతాని ప్రాణమేవాభిసంవిశంతి- ప్రాణమభ్యుజ్జిహత ఇత్యాదిశ్రుతిదర్శనాత్- అపరే పునః - అపగతప్రపంచాత్మకం సచ్చిదానందస్వరూపం పరమాత్మానముపాసతే - మూర్తామూర్తస్వరూపే చ బ్రహ్మణి సర్వా ఏవోపాసనాః శ్రుతిప్రసిద్ధా భవంతి॥ ౧౨౩॥ ఏష ఇతి॥ ఏష ఆత్మా సర్వాన్ ప్రాణినః - పంచభిః పృథివ్యాదిమహాభూతైః పరిగృహ్య పూర్వజన్మార్జితకర్మాపేక్షయా ఉపస్థితివినాశై రథాది చక్రవత్ అసకృదుపావర్తమానైః రాగ్మోహోత్పన్నసారిణః కుర్వంతి - ఇదానీం మోక్షత్వేనోక్తసర్వత్రభావ శ్రేష్ఠతయా సర్వత్ర పరమాత్మదర్శనమనుష్ఠేయత్వేనోపసంహరతి॥ ౧౨౪॥ ఏవమితి॥ ఏవం సర్వభూతేషు చాత్మానమిత్యాద్యుక్తప్రకారేణ యః సర్వేషు భూతేషు అవస్థిత మాత్మానమాత్మనా పశ్యతి స బ్రహ్మసాక్షాత్కారాత్పరం శ్రేష్ఠం పదం స్థానం బ్రహ్మ ప్రాప్నోతి తత్రాత్యంతం లీయతే- ముక్తో భవతీత్యర్థః॥

భాస్వప్నధీగమ్యం విద్యాత్తం పురుషం పరమ్ ॥ ౧౨౨ ॥ ఏతమేకే వదంత్యగ్నిం మనుమన్యే ప్రజాపతిమ్। ఇంద్ర మేకే పరే ప్రాణమపరే బ్రహ్మ శాశ్వతమ్॥ ౧౨౩॥ ఏష సర్వాణి భూతాని పంచభిర్వ్యాప్య మూర్తిభిః। జన్మవృద్ధిక్షయైర్నిత్యం సంసారయతి చక్రవత్ ॥ ౧౨౪॥ ఏవం యస్సర్వభూతేషు పశ్యత్యాత్మానమాత్మనా। స సర్వసమతామేత్య బ్రహ్మాభ్యేతి పరం పదమ్॥ ౧౨౫॥ ఇత్యేతన్మానవం శాస్త్రం భృగుప్రోక్తం పఠన్ ద్విజః। భవత్యాచారవాన్నిత్యం యథేష్టాం ప్రాప్నుయాద్గతిమ్॥ ౧౨౬॥ ....

ఇతి మానవే - ధర్మశాస్త్రే - భృగుప్రోక్తాయాం సంహితాయామ్ - ద్వాదశోఽధ్యాయః.

౧౨౫॥ ఇతీతి॥ సమాప్త్యర్థ ఇతిశబ్దః ఏతత్ స్మృతిశాస్త్రం భృగుణా ప్రకర్షేణోక్తం ద్విజాతిః పఠన్ విహితానుష్ఠాననిషిద్ధవర్జనాత్ - సదాచారవాన్ భవతి తథాపేక్షితాం చ స్వర్గాపవర్గాదిరూపాం గతిం ప్రాప్నుయాదితి ॥ ౧౨౬ ॥ ....

సారాసారవచః ప్రపంచనవిధౌ మేధాతిథేశ్చాతురీ స్తోకం వస్తు నిగూఢమల్పవచనాత్ గోవిందరాజో జగౌ గ్రంథేఽస్మిన్ ధరణీధరస్య బహుశః స్వాతంత్ర్యమేతావతా స్పష్టం మానవమర్థతత్త్వమఖిలం వక్తుం కృతోఽయం శ్రమః ॥ ౧ ॥ ప్రాయో మునిభిర్విశృతం కథయత్యేష మనుస్మృతేరర్థం॥ దశభిర్గ్రంథసహస్రైస్సప్తదశయుతా కృతా వృత్తిః ॥ ౨॥ నేయం మయా మానవధర్మశాస్త్రవ్యాఖ్యాయి వృత్తిర్విదుషాం హితాయ॥ మనోర్థజాతే దురితక్షయాయ భూయాత్ తతో మే జగతామధీశః ॥ ౩॥ ఇతి వారేంద్రనందనావాసీయ దివాకరాత్మజ శ్రీ కుల్లూక భట్టవిరచితాయాం మన్వర్థముక్తావల్యాం మనువృత్తౌ ద్వాదశోఽధ్యాయస్సమాప్తః ....

మనోహరము తెలుగు సాంధ్రమా ధర్మవివేచనే। పశ్యంతు సంహితామేతాం తె భవంతు గతజ్వరాః॥

మనుస్మృతిస్సమాప్తాఽభూత్ - శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

